

श्री देवयंठ लाडलार्थ जैन पुस्तकालय इंड [अन्वयंक १२१]

शीर्षक—श्रीश्रीवाचार्य-निरचित प्राकृत

चउपन्न-महापुरुसि-चरिय

योपन्न महापुरुषोनां चरितनो

गृ ङ् रा नु वा ङ

अनुवादक-संभाषक-

आगमोद्धारक पू. आचार्य भ. श्री आनंदसागर सूरीधरना शिष्य

आ. श्री हे म सा ग र सु रि

卐

असिद्ध कर्ता :

भोतीचंढ भगनलार्थ योक्तरी

भेनेल्लि'अ इस्ती

शेठ हेवयंह लालबाई जैन पुस्तकोद्धार इंड अन्थांक ६२१

शीलांक-श्रीश्रीक्षायार्थ-विरचित प्राकृत

चउप्पन्न-महापुरिस-चरिय

योपन्न महापुरुषोनां यरितनो

गू ङा रा नु वा ह

अनुवादक-संपादक-

आगमोद्धारक आचार्य श्रीआनंदसागर सूरीश्वरजना शिष्य

आ० श्री हे म सा ग र सू रि

(प्रा० कुवलयमाता-कडा, प्रा० समराष्ट्रव्यकडा, सं० सनिवरणु योगशास्त्र,
प्रा० पडिमयरिय वि. ना अनुवादकर्ता)

सहसंपादक-

पं. लालयंद्र भगवानदास गांधी

[वडोदराराज्य-प्राच्यविद्यामंदिरना निवृत्त 'जैन पंडित']

प्रसिद्धकर्ता-

भोतीयंह भगनबाई योक्सो

शेठ हे ला. पु. इंडना मेनेजिंग ट्रस्टी

પ્રકાશક-

પ્રાપ્તિસ્થાન-

મોતીચંદ મગનભાઈ ચોકસી. શેઠ દે. લા. જૈન
પુસ્તકોદ્યાર ફાંડના મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી.

૧. શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈ. પુ. ફાંડ
બડેખાનો ચકલો, ગોપીપુરા, સૂરત
૨. ચન્દ્રકાન્ત સાકેરભાઈ ઝવેરી
૩૧-૩૩, ખારકુવા, ત્રીજે માળે,
મુંબઈ-૨

પ્રથમાવૃત્તિ,

ક્રી. ૧૨ રૂપિયા

નકલ ૧૨૫૦

વીર નિર્વાણ સંવત્ ૨૪૯૫

વિક્રમ સં. ૨૦૨૫,

ઈ. સન્ ૧૯૬૯.

આ ચક્રિયન મહાપુરુષ ચરિત્રના મૂર્જરાનુવાદ પ્રકાશિત કરાવવાનો સમગ્ર ખર્ચ
આ. શ્રીહેમસાગરસૂરિશ્રીની પ્રેરણાથી મળેલો છે.

ત્રિ.

મોતીચંદ મગનભાઈ ચોકસી
દે.લા.જૈ. પુ ફાંડના મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી.

સુદ્રક-

આશા પ્રિન્ટર્સ

વૈયંકુમાર સી. શાહ

૧૦૮, કૈશવજી નામક શેડ.

મુંબઈ-૯

गमोत्थु अणुओगधराणं ।

अनुवादकीय निवेदन

सर्वज्ञ केवली तीर्थंकर भगवन्ते निरूपण करेल अनन्त-दुःखरवश्च, दुःखदूल अने दुःखपरंपरा-वाणा यार गति अने ८४ बाध छवयेनिस्वरूप आ संसारमां छवने लवितव्यता परिपक्व थवाना कारणे उत्तरोत्तर पुण्यप्रकर्ष थवाना योगे मनुष्यजन्म, आर्यक्षेत्रादि, धर्मानुदूल समग्र सामग्री प्राप्त थर्ष. समग्र सामग्री प्राप्त थवा छातां सहगुरु-समागम, गीतार्थ गुरुमुपधी प्रभुवाणीतुं श्रवण-परिणमन अत्यन्त दुर्लभ छे.

पूर्वना महागीतार्थ ज्ञानी आचार्यादि भगवन्तोये भावी लव्य आत्माओ अने यतुर्विध श्रीसंधने हितकारक-उपकारक थाय, तेवा शुभ आशयधी अनेक शास्त्रग्रन्थो, प्रकरणो, यरित्रो वजेरे यारे अनुयोगोधी गर्भित अनुपम रचनाओ करेली छे. तेमांनी सर्व रचनाओ वर्तमानमां उपलब्ध नथी; काणना प्रभावधी अनेक कारणे ओ विच्छेद-नष्ट थवा पाभी छे, छातां पणु वर्तमान कालमां अनेक नगरोना प्राचीन अने अर्वाचीन जैन अने सरकारी ज्ञान-संशोधनां आगमादि शास्त्रोना मुद्रित अने अमुद्रित प्रतिओ, ताडपत्रीय पोधी-प्रतियो, अने पुस्तके हजरो उपरान्तनी संप्रामां उपलब्ध छे.

पूर्व थयेला महापुराणो-आर्षलक्ष्याहु स्वामी स्थूलब्रह्म, वज्रस्वामी, कालकायार्थ, आर्यरक्षितसूरि, सिद्धसेन द्विवाकर सूरि, मल्लवादी सूरि, जिनलक्ष्मणी क्षमाश्रमण, देवर्षिगण्डी क्षमाश्रमण, हरिलक्ष्मणसूरि, उद्दघोतनसूरि, शीलाकायार्थ, सिद्धर्षिगण्डी, मलधारी हेमचंद्रसूरि, क. स. हेमचंद्राचार्य, उ. भरोविज्जल, आदि शासनना स्तंभ सरथा अनेक विद्वान महापुरुषो थर्ष गया. जेभणे भावी लव्यात्माओ माटे विविध अनुयोग-गर्भित शास्त्ररचनाओ करेली छे; जेतुं वर्तमानमां आपणे पढन-पाहन, श्रवण करीओ धीओ.

ते रचनाओ पैकी शीलांके श्रीशीलाचार्ये रयेल कथानुयोगस्वरूप प्राकृत गद्य-पद्य ११ हज्जर श्लोक प्रमाणु 'यउपपन्न-महापुरिस-यरिष' अर्थात् योपन्न महापुरुष-यरित्र छे. जेमां २४ तीर्थंकरो, १२ अक्षवर्तीओ, नव अलदेवो अने नव वासुदेवो छे. प्रतिवासुदेवोनां यरित्रो अन्तर्गत थवाधी अर्द्धि गणुतरिमां लीधां नथी. वच्ये केरलीक अन्म कथाओ उपदेशरूपे पणु कहेली छे. 'विद्युधान-नद नाटक' नो प्रसंग पणु आधारसनी पुष्टि करनारे छे. केरलाक स्थणे उपदेश, कर्मनां इणो, प्रसंगोपात्त करेलां वर्णुनो छेला नेमिनाथ भगवन्तना यरित्रधी पूर्णाहुति सुधीनां यरित्रोमां तो काव्यकारे पोतानी शक्ति अनुपम हापवी छे. केरलांके स्थणे धणुं जे किल्ल्ट होवा छातां श्रुतदेवतानी अदृश्य महाभधी निर्विघ्ने पार उतरी शकायुं छे. वच्यमां तो अर्ध अनुवाद थया पंजी कार्य छोडी देवा तैयार थयेल, पणु करेल परिश्रम निष्कण नवाना लयधी इरी कार्यरंभ करी मुश्किलीधी अनुवाद पूर्णुं क्यो छे. अन्यकारे वर्णुन-प्रसंगमां केरलाक पर्याय शब्दोने वधु पडतो उपयोग क्यो नल्लाय छे. केरलांके यरित्रो धणुं जे दुंका-वेलां छे. अकेर संक्षेपरुयिवाणा वायकोने आ यरित्रो धणुं रुयिकर अनशे. जे के पीज्जं यरित्रो

સાથે સરખાવતાં આ ચરિત્રોમાં કોઈ કોઈ સ્થળે ભિન્નતા જણાશે, પરંતુ ચરિત્રોમાં ભિન્ન ભિન્ન પરંપરાઓ ધણે સ્થળે જોવામાં આવે છે; તેથી વાચક-વૃન્દે મૂંઝાવાની જરૂર નથી. વિ. સં. ૨૦૧૭ની સાલમાં પ્રાકૃત ગ્રન્થપરિષદ્-પ્રાકૃત ટેકસ સોસાયટી સંસ્થા દ્વારા પ્રકાશિત થયેલ, પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ સંશોધિત-સંપાદિત મૂળગ્રન્થ પ્રાકૃત ચઉરપન્ન-મહાપુરિસ-ચરિત્રના આધારે આ અનુવાદ કરેલો છે.

પ્રસ્તાવનામાં ગ્રન્થ અને તેના વિષયો, ગ્રન્થકાર આદિ વિષયક ચર્ચા કરેલી હોવાથી અહિં તે વિષય વિશેષ ચર્ચ્યો નથી.

અનુવાદ કરવા દરમ્યાન મારા વિનયી શિષ્યો-પ્રશિષ્યો મુનિ શ્રીઅમરેન્દ્રસાગરજી, મુનિશ્રી મનોજસાગરજી, મુનિશ્રી મહાભદ્રસાગરજી, મુનિશ્રી નિર્મલસાગરજી, મુનિશ્રી નંદિષેણુસાગરજી, મુનિશ્રી જયભદ્રસાગરજી, મુનિશ્રી મહાસેનસાગરજી આદિનો પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ સુન્દર સહકાર અભિનંદનીય છે.

આ ગ્રન્થ સંપાદન કરવામાં અનેક સંસ્થાઓ તથા જ્ઞાનભક્તિકારક સુશ્રાવકો સહાયક અને ગ્રાહક થઈ સંપાદન-કાર્ય સુલભ કરી આપવા માટે ધન્ય બન્યા છે, તે અનુમોદનીય છે.

વડોદરારાજ્યના પ્રાચ્યવિદ્યામંદિરના નિવૃત્ત જૈન પંડિતવર્ય લાલચન્દ્ર ભગવાન ગાંધી મૂળકોષી સાથે પ્રેસકોષી મેળવીને શોધીને તથા પ્રેસપૂર્ણ તપાસીને સમયસર કાર્ય કરી આપતા હતા, તે પણ અત્ર નોંધનીય છે. મુદ્રક ધૈર્યકુમારે મુદ્રણકાર્ય સંતોષકારક કરી આપેલ છે.

શ્રીગોડીજી જૈન ઉપાશ્રય
પાયધુની, મુંબઈ ૩
આસો શુદ્ધિ ૫ ચુરુ
તા. ૧૦-૧૦-૬૯

આ. હેમસાગરસૂરિ

પ્રસ્તાવના

શ્રીજૈન પ્રવચનના પ્રભાવક સમર્થ જૈનાચાર્યોએ વિશિષ્ટ પ્રતિભા દ્વારા લોકો પકાર માટે વિવિધ વિષયક ગ્રન્થ-રત્નોની રચના કરી છે, તેમાંનું એક ગ્રન્થરત્ન એક હજાર ને એકસો ૧૧૦૦ વર્ષો પછી પણ સદ્ભાગ્યે વાચકોને મળે છે—એથી અત્યન્ત પ્રસન્નતા થાય—એ સ્વાભાવિક છે.

પ્રાકૃતભાષામાં ગદ્ય-પદ્ય સાહિત્યમાં શબ્દાલંકારો અને અર્થાલંકારોથી ભરપૂર પવિત્ર પ્રેરણા આપનારાં ૫૪ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો વર્તમાનમાં આપણને પ્રાપ્ત થાય છે, જેનો પ્રસ્તુત ગૂઝરાતી અનુવાદ વાંચી વાચકો આનંદ અનુભવશે—એવી આશા છે.

શીલાચાર્ય તરત્નદિત્ય-વિમલમતિ કવિ શીલાંક

જૈન-આગમમાં ઉપલબ્ધ થતાં ૧૧ અંગોમાં, ચોથા સમવાયંગ સૂત્રમાં, ૫૪ સંખ્યાવાચી ઉલ્લેખોમાં, ૫૪ મહાપુરુષોનું સૂચન છે. તેમાં ૨૪ તીર્થંકરો, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, ૯ બલદેવો અને ૯ વાસુદેવોની ગણના છે. ભારતવર્ષની ભૂમિને પાવન કરી ગયેલા જૈમાંના કેટલાક તે જ ભવમાં મોક્ષ-ગામી થયેલા, બીજા કેટલાક પછીના ત્રીજા ભવમાં મુક્તિ મેળવનાર થશે—એ મહાપુરુષોનાં પવિત્ર ચરિત્રો ૧૧૦૦ વર્ષ પહેલાં=વિક્રમસંવત ૯૨૫માં શ્રીશીલાચાર્ય નામના શ્રેષ્ઠ ધર્માચાર્યે રચેલાં મળે છે—એ જિજ્ઞાસુ વાચકોનાં સદ્ભાગ્ય કહી શકાય.

અહીંનોએ અધિક ઉપકારક અર્ધમાગધી ભાષાને અપનાવી છે, લોકસમૂહને એ જ ભાષા દ્વારા ધર્મદેશના-ઉપદેશ-બોધ આપવા વિશિષ્ટ પ્રયત્ન કર્યો છે. અહીંનો-તીર્થંકરોમાં ૨૪મા શ્રમણુ-ભગવાન મહાવીરે પણ એ જ ભાષા દ્વારા કરેલ અર્થ-કથનને લક્ષ્યમાં લઈ તેમના ગણધરોએ પણ સૂત્ર-ગ્રન્થન કાર્મ એ જ અર્ધમાગધી (આર્ષપ્રાકૃત) ભાષામાં કર્યું હતું, જેથી વિશાલ જન-સમાજ સુધી ધર્મ-બોધ પહોંચાડી શકાય. શ્રીશીલાચાર્યે પણ એ જ પ્રથાને માન્ય રાખી આ ૫૪ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો પ્રાકૃતભાષામાં રચ્યાં છે.

પ્રસ્તુત પ્રૌઢ કવિએ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો રચતાં અસાધારણ કવિત્વ શક્તિનો ખ્યાલ આપ્યો છે. ગદ્ય અને પદ્ય પ્રાકૃત સાહિત્યમાં શબ્દાલંકારો અને અર્થાલંકારોથી ભરપૂર વિવિધ વર્ણનાત્મક સરસ રચના કરી છે—એમ સુક્ત વિદ્વાનો વાંચતાં વિચારતાં કહી શકે. નિરપૂર્ણ કવિએ ચરિત્રોના અંતમાં પોતાનો જે સ્વરૂપ પરિચય આપ્યો છે, તેથી જાણી શકાય છે કે—તેઓ નિર્વૃત્તિ કુલના માનદેવસૂરિના શિષ્ય હતા અર્થાત્ જૈન સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સમાજના અનુયાયી હતા. શ્રે. જૈન સમાજમાં ૧ નાગેન્દ્ર, ૨ ચન્દ્ર, ૩ નિર્વૃત્તિ અને ૪ વિદ્યાધર—એ ૪ કુલો વજ્રસ્વામી પછી—વિક્રમની બીજી સદી પછી પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યાં હતાં—એમ શ્રીહિમચન્દ્રાચાર્યના પરિશિષ્ટપર્વ અને સ્થવિરાવલી વગેરે અન્ય ગ્રન્થોથી જાણી શકાય છે. તેમાંના નિર્વૃત્તિકુલને કવિ શ્રીશીલાચાર્યે શૌભાવ્યું હતું. ગ્રં. ૧૨૬૦૦ શ્લોક-પ્રમાણ આ પ્રાકૃત 'અઉખન-મહાપુરિસ-ચરિય'ની સંવત ૧૨૨૭માં મહારાજા કુમારપાલના રાજ્યકાલમાં લખાયેલી તાડપત્રીય ૧ પ્રતિ જેસલમેરકેલ્લાના બઝાબંડારમાં છે. તેનો અંતિમ ઉલ્લેખ અમે ૪૬ વર્ષો પહેલાં જેસલમેર-બંડાર-ગ્રન્થસૂચિપત્રનું સંપાદન કરતાં સન ૧૯૨૩માં પ્ર. ગા. ઓ. સિ. નં. ૨૧,

पृ. ३६मां दर्शयित्वा इति. तथा त्यां अप्रसिद्धअन्थ-अन्थकृतपरिचय (पृ. ४३-४४)मां अन्थकारने परिचयात्मक उल्लेख मे नष्टाव्यो इति—

“चउपपण-महापुरिमाण एत्थ चरियं समप्पए एवे ।

सुयदेवयाप पय-कमल-कंति-सोहाणुहावेण ॥

भासिंजसुउज [ल]-जोणहा-धवलिय-नेव्वुयकुलंनराभोभो ॥

तुह्णिणकिरणो व्व सूरि, इहई चिरिमाणदेवो ति ॥

सीसैण तस्य रइयं, सीलायरिपण पायडफुडत्थं ।

सयलजणबोहणत्थं, पाययभासाप सुपसिद्धं ॥”

जे. सूत्रिपत्र संपादन-समये, जेसलमेर किल्लाना अडा भंडारनी नाडपत्रीय पोथी परथी स्व. श्रीहृंसविजयल्ल मळारजे संवत् १९५०मां जेसलमेरमां यातुर्भासि कर्या पळी करावेली नकल (आत्मा-रामल्ल जैनज्ञानमंदिर-वडोदरामां रहेली प्रति)परथी उद्धृत करी त्यां पाठ दर्शाव्यो इति. तथा तेना रयना-समय संवत् ६२५ श्रद्ध-टिप्पनिडा (जैनसाहित्य-संशोधक त्रैमासिक, वर्ष १, पु. २मां. प्रकाशित) परथी नष्टाव्यो इति—

“महापुरुषचरितं प्रा. मुख्यं शलाकापुरुषवृत्तवाच्यं १२५ वर्षे शीलाचार्यकृतम् प्र. १००००”

श्रीशीलाचार्यनी जे विशिष्ट रयनाव्योमां आचार्यसूत्रनी १२००० श्लोकप्रमाणु टीका, शक-संवत् ७८४=विक्रमसंवत् ६१६मां मंजूता(गांभू)—गुजरातमां रयाव्येळी इती. तेनी अेक ताडपत्रीय प्रति, सं. १३२७मां लभायेली अंलातना श्रीशान्तिनाथल्लना जैनभंडारमां मजे छे. तेना अत्तिम उल्लेख प्रा. पिठर्सनना रिपोर्ठ उजमां, पृ. ८६,८०मां प्रकाशित छे—

“शकटारकातीतसंवत्सरेषु सप्तसु चतुरशीत्यधिकेषु वैशाखपंचम्यां आचारटीका इत्येति ।

शीलाचार्येण कृता, गंभूतायां स्थितेन टीकैषा ।

सम्यगुपयुज्य शोधया, मात्सर्यविनाकृतैरायैः ॥”

आगमोदय समिति तरुथी सं. १९७३मां प्रकाशित अे आचार्य-टीकां उल्लेख मजे छे ३-

“ब्रह्मचर्याख्यश्रुतस्कन्धस्य निवृत्तिकुलीनश्रीशीलाचार्येण तत्त्वादित्यापरनाम्ना बाहरिमाणसहायेन कृता टीका परिसमाप्तेति ।”

भील्ल रयना सूत्रकृतांगसूत्रनी टीकाना अंतमां पणु श्रीलाचार्य नाम साये सहायक वाहरिगण्ठिना नामनेो निर्देश छे --

“समाप्ता चेयं सूत्रकृतांगसूत्रस्य टीका । कृता चेयं शीलाचार्येण बाहरिगणिसहायेन ॥”

[पिठर्सन रिपोर्ठ ३, पु. ७०

जेसलमेर जैनभंडार-अन्थेना उपयुक्त सूत्रिपत्र (भा. ओ. सि. नं. २१, प्र. सन १९२३)मां, अप्रसिद्धअन्थ-अन्थकृतपरिचय पृ. ४३-४४मां मे त्यां संस्कृतमां प्रा. महापुरुषचरित अने शीला-चार्यनी परिचय करावतां सूत्रयुं इतुं--

“અર્ચં શીલાચાર્યો નિર્વૃત્તિક્લોમમાનદેવસૂરેઃ શિષ્યઃ । આચારાજ્ઞ-સૂત્રકૃતાઙ્ગવૃત્તિકારઃ શીલાચાર્યોઽસ્માદ્ મિન્નો જ્ઞાયતે” છપાયું છે, ત્યાં ‘ઽસ્માદ્મિન્નો જ્ઞાયતે’ સુધારી વાંચવું જોઈએ.

કહેવાનો આશય એ છે કે, આચારાંગસૂત્ર અને સૂત્રકૃતાંગસૂત્રના વ્યાખ્યાકાર નિર્વૃત્તિકુલીન માનદેવસૂરિના શિષ્ય શીલાચાર્ય એ જ ‘ઓપ-ન મહાપુરુષ-ચરિત’ના રચનાર સમજવા જોઈએ. ‘તત્ત્વાદિત્ય’ એવું એમનું અપરનામ ત્યાં સૂચિત કરેલું છે.

એવી રીતે આ ચરિત-ગ્રન્થમાં ‘વિષ્ણુધાનન્દ નાટક’ નામનું એક અંકવાણું રૂપક રચેલું છે, તેમાં સૂત્રધાર દ્વારા કવિએ પોતાનું નામ ‘વિમલમતિ’ કવિ ‘શીલાંક’ પણ સૂચિત કર્યું છે.

શ્રીહૈમ્યન્દ્રાચાર્યે દેશીનામમાલા વૃત્તિમાં જે શીલાંક ગ્રન્થકારનું નામ સૂચન કર્યું છે, તથા વિનયન્દ્રાચાર્યે ‘કવિશિક્ષા’માં જે ‘શીલાંક’નું નામ સૂચવ્યું છે, તે આ જ ચરિતકારને ઉદ્દેશીને જણાવ્યું છે, પરંતુ તે આ ચરિતકારની દેશીનામમાલા અને કવિશિક્ષા જેવી અીજી કૃતિને લક્ષ્યમાં રાખી જણાવ્યું લાગે છે, જે અન્ય રચના વર્તમાનમાં જણાતી નથી.

વિક્રમની આરમ્ભી સદીમાં વિદ્યમાન શ્રીજિનદત્તાચાર્યે પ્રાકૃતમાં રચેલ જાણુધરસાર્ધશતકમાં ગાથા પરથી ૫૯ દ્વારા શ્રીહૃરિમદ્રાચાર્યનો પરિચય આપ્યા પછી ૬૦મી ગાથા દ્વારા આચાર અંગના વિવ-રણકાર તરીકે શીલાંક (શીલાચાર્ય)નું સ્મરણ કર્યું છે, તેમને યદ સાથે સરખાવ્યા છે.

“આચાર-વિચારણ-વચણ-ચંદિમા-દલિય-સયલ-સંતાવો ।
સીલંકો હરિણંકુ ભ્વ, સહૃદ્ ક્રમુયં વિયાસંતો ॥”

[આચાર-વિચારણ-વચનચન્દ્રિકા-દલિત-સકલ-સન્તાપઃ ।
શીલાજ્ઞકો હરિણાજ્ઞક ઇવ, શોમતે ક્રમુદં વિકાસયન્ ॥]

અપભ્રંશકાવ્યત્રયી-પરિશિષ્ટ ૨ (ગા. એ. સિ. નં ૩૭, પૃ. ૯૫).

અન્યત્ર જીવદેવસૂરિની જિનરનાત્રવિધિ સાથે પ્રકાશિત વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિએ રચેલ અર્હદલિષેકવિધિની પંજિકા સાથે તત્ત્વાદિત્ય શ્રીશીલાચાર્યનું નામ મળે છે-એ વિચારણીય છે. જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડલ, વીલે પારલે-મુઁબઈ દ્વારા વિ. સં. ૨૦૨૧માં પ્રકાશિત એ ગ્રન્થની પ્રસ્તાવનામાં તત્ત્વાદિત્ય શીલાચાર્ય કયા ક તે અંગે અમે વિચારણા કરી છે. વિશેષાવરચકલાધ્ય-ટીકા અને જીવસમાસવૃત્તિના કર્તાનું નામ પણ શીલાચાર્ય મળે છે.

અણુહિલવાડ પાટણની સ્થાપના કરનાર વનરાજ આવાડાના આશ્રયદાતા ગુરુ શીલગુણસૂરિ એ જ આ શીલાચાર્ય સંભવિત છે. પાટણની સ્થાપનાનો સંવત જે ૮૦૨ મનાય છે, તે વિક્રમસંવત નહિ, પણ શકસંવત સિદ્ધ થાય તો એ બની શકે છે. એ અરસામાં પ્રસ્તુત પ્રતિષ્ઠિત શીલાચાર્ય ગંભૂતા ગાંભૂ (ગૂજરાત)માં વિચરતા હતા અને શ્રીમાલપુરથી પ્રાગ્વાટ વણિક નીના ઠકકુર એ જ અરસામાં ગાંભૂ (ગૂજરાત)માં આઠ્યા હતા અને તેમણે તથા તેમના વંશજોએ ૭ પેઢી મુઘી ગૂજરાતનો કારભાર સંભાળ્યો હતો. જુઓ અમારો ઐતિહાસિક લેખસંગ્રહ ગૂજરાતનો પ્રાચીન મંત્રિ-વંશ ‘પ્રભાવક જ્યોતિર્ધર જૈનાચાર્યો’ (સયાજી સાહિત્યમાળા પુષ્પ ૩૩૫)

‘ભરત-પાહુબલિ-રાસ’ જૈનધર્માભિયુદય ગ્રંથમાલા [૫]ની અમારી પ્રસ્તાવના (પૃ. ૩૩-૩૪) વગેરે.

એ પન્નમહાપુરુષચરિતમાં કવિએ પ્રારંભમાં સન્નન-દુર્નનનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે, છ પ્રકારના શ્રોતાઓ જણાવ્યા છે. ૫૪ મહાપુરુષોના પૂર્વભવો પણ જણાવ્યા છે, તેમાં ધન સાર્થવાહ વગેરેના સદ્ગુણોનું વર્ણન વિચારણીય અને આદરણીય છે. નગરોનાં વર્ણનો, રાજ-મહારાજ, રાણી-મહારાણી, રાજકુમાર-રાજકુમારીઓનાં વર્ણનો, ૫૬ ઋતુઓનાં, ઉદ્યાનો, અટવીઓનાં વર્ણનો, યુદ્ધો, ચિત્રકલા, નૃત્યકલા, શિલ્પકલા, સંગીતકલા, પ્રહલિકા, પ્રશ્નોત્તર, આદિ વિનોદાત્મક સુદ્ધિવર્ધક સાહિત્ય પણ આમાં જણાય છે.

પૂર્વે પાદલિપ્તસૂરિએ રચેલી પ્રાકૃત તરંગવતીકથા (જે મૂળ અત્યારે મળતી નથી, તેનો સંક્ષેપ મળે છે) વગેરેની અસર કવિ પર જણાય છે—એ સંબંધમાં સૂચવ્યું છે કે—

‘વા નતિથ કચા તં નતિથ લક્ષણં, જે ન દોષહ ફુલ્લ્યં ।

પાલિત્તયાદ-વિરહ્ય-તરંગમઝેયાસુ ય કહાસુ ।’—મૂળ પાઠ પૃ. ૩૮, અનુવાદ પૃ. ૫૬

અર્થ—તેવી કોઈ કલા નથી, કે તેણું કોઈ લક્ષણ નથી, સ્ફુટ અર્થવાળું જે પાલિત્તય(પાદ-લિપ્તસૂરિ) વગેરેએ રચેલી ‘તરંગવતી’ વગેરે કથાઓમાં ન જોવાતું હોય.

—એથી મહાપુરુષચરિતકાર પ્રસ્તુત કવિએ પોતાની આ કૃતિને તેવી ઉત્તમ કલા અને લક્ષણવાળી બનાવવા પ્રશસ્ત પ્રયત્ન કર્યો જણાય છે.

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં સુપ્રસિદ્ધ પાણ્ડુની ગદ્ય છટાવાળી કાદંબરીની કથાએ પણ કવિ ઉપર અસર કરી જણાય છે, તેથી આ મહાપુરુષ-ચરિતમાં ચંદ્રાપીઠ, તારાપીઠ, શુકનાસ જેવા ઉલ્લેખ જોવાય છે. તથા જેમ કાદંબરીકથામાં રાજકુમારને ઉદ્દેશી મંત્રીએ લક્ષ્મી-રાજલક્ષ્મીનું સ્વરૂપ તથા શ્રીમન્ત-લક્ષ્મીવંતોનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે, તેમ આ મહાપુરુષચરિતમાં પણ શ્રીપાર્શ્વનાથચરિતમાં મૂળ પૃ. ૨૫૨-૨૫૩માં-અનુવાદ પૃ. ૩૪૨-૩૪૩માં, તથા શ્રીવર્ધમાનસ્વામિ-ચરિતમાં (ઉદયન-અભિષેક-પ્રતિષ્ઠાપન ૧૬, મૂળ પૃ. ૩૦૪-૩૦૫, અનુવાદ પૃ. ૪૨૦) પ્રદ્યોત રાજનું, રાજ-લક્ષ્મી-વિષયક ચિંતન તુલનાત્મક દ્રષ્ટિએ વિચારણીય છે.

વિવિધ વિષયોના પ્રાચીન શાસ્ત્રકારોનો નિર્દેશ

“ભગવન્ત ઋષભ સ્વામીએ લોકનીતિ દર્શાવી અને મથાયોગ્ય દંડનીતિએ પ્રવર્તાવી હતી. નાર્દય, ગેય વગેરે ૭૨ કળાઓ ભરતને દર્શાવી, ચાર પ્રકારના સુદ્ધિના ગુણથી યુક્ત એવા તેણે પણ પોતાના પુત્રોને ભણાવી પ્રવર્તાવી હતી. તથા ગજ, અશ્વ, પુરુષ આદિનાં લક્ષણો પાહુબલીને દર્શાવ્યાં. પાછળથી તે જુદી જુદી વ્યક્તિઓએ રચ્યાં જણાવ્યાં છે. નાર્દય ભરતે, પુરુષ-લક્ષણ સમુદ્રે, ગાન્ધર્વ ચિત્રરથે, ચિત્રકર્મ નગર્હ એ(નગનજિતે), આયુર્વેદ ધન્વંતરિએ, અશ્વલક્ષણ શાલિભદ્રે, ઘૂત વિભાણે-વિધાને, હસ્તિ-લક્ષણ યુદ્ધુષે, નિયુદ્ધ અગિરસે, ઇન્દ્રજલ શબરે, સ્ત્રીલક્ષણ કાત્યાયને, શકુન-જ્ઞાન સેનાપતિએ, સ્વપ્ન-લક્ષણ ગન્ધે, સૂપકાર-શાસ્ત્ર નલે, પત્ર-છેલ વિદ્યાધરેએ; એ પ્રમાણે તેઓએ અને બીજાઓએ સાંપ્રત (વર્તમાન) પુરુષોની સમીપ કલાઓ અને પુરુષ-લક્ષણ આદિ બાકીનું લાવેલું છે.” ભગવંતે અક્ષરલિપિ બ્રાહ્મીને દર્શાવી હતી, તેથી તે નામ થયું, ત્યાર પછી તેમાંથી ૧૮ લિપિઓ થઈ (મૂળ પૃ. ૩૮, અનુવાદ પૃ. ૫૬)

મહાપુરુષ-ચરિતતું પઠન-પાઠન

આ ચઉપનમહાપુરિસચરિતનો પઠન-પાઠનમાં ઉપયોગ પાછળના અનેક પ્રતિષ્ઠિત આચાર્યોએ કરેલ જણાય છે. સુપ્રસિદ્ધ શ્રીહૈમ્યન્દ્રાચાર્યના ગુરુવર્ષ શ્રીદેવચન્દ્રસૂરિએ વિક્રમની બારમી સદી (સં. ૧૧૪૬)માં મૂલશુદ્ધિ પ્રકરણ (સ્થાનકરત્તિ)માં, શ્રીવર્ધમાનાચાર્યે ઋષભદેવચરિતમાં, શ્રી હૈમ્યન્દ્રાચાર્યે સંસ્કૃત ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિતમાં તથા ભદ્રેશ્વરસૂરિએ પ્રાકૃત કથાવલી (અપ્રસિદ્ધ) વગેરેમાં પ્રસ્તુત મહાપુરુષચરિતનાં ઉદ્ધરણો-અવતરણો કરેલાં જણાય છે. તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી પ્રાચીન ગ્રન્થોના અભ્યાસી બહુશ્રુત વિદ્વાનો એ વિચારી શકે.

પ્રવચના-પરિપાલનમાં ધર્મોપકરણની ઉપયોગિતા

—આ વિષય ઉપર શ્રીવર્ધમાનસ્વામીના ચરિત (મૂળ પૃ. ૩૦૧-૩૦૨; અનુવાદ પૃ. ૪૧૫-૪૧૬)માં પ્રથમગણધરના પ્રવચના-પ્રસંગે જરૂરી ચર્ચા છે. જેઓ (દિગંબરો) ધર્મોપકરણોને પરિચરણે માને છે-મનાવે છે-એ માન્યતા અમોગ્ય છે-તે સમજાવેલ છે.

કેટલાક ફેરફારો

પ્રાચીન પૌથીઓની નકલ કરનારા લેખકોએ પ્રાચીન લિપિ વાંચવામાં અજ્ઞાનથી અથવા ભ્રમથી જે કંઈ લખ્યું, તે વાંચતાં—વિચારતાં પાછળના વિદ્વાનોને પણ ભ્રમ થવો સંભવિત છે. એ રીતે આ મહાપુરુષચરિતનાં કેટલાંક વિધાનો બીજાં ચરિતોથી ભૂલ્યાં પડે છે—એ વિચારણીય છે.

અન્ય વર્ધમાન કુમારની પત્ની તરીકે યશોદાનું નામ પ્રસિદ્ધ છે, અહીં મૌવન પ્રાપ્ત થતાં, તેના પ્રભાવ અને ગુણ-ગણાનુરાગી રાજ્યો, પોતાની પુત્રીઓ લઈને આભ્યા અને ભગવાંતને અર્પણ કરી—એવો ઉલ્લેખ જોવાય છે.^૧ અન્ય શ્રીવર્ધમાન સ્વામીના જ્યેષ્ઠ બન્ધુ તરીકે નંદિવર્ધનનું નામ જણાવ્યું છે. અહિં તે નામ આખા વિના દીક્ષા લેતાં પહેલાં પોતાના નાનાભાઈને રાજ્ય આપીને જણાવ્યું છે.^૨

—એવી રીતે બીજા કેટલેક સ્થળે પણ કેટલાક ફેરફાર જણાય છે.

—આ પ્રા. મહાપુરુષચરિતમાં મૂકેલા વિબુધાનન્દ નાટક (એક અંકવાળાં ૩૫૬)માં સૂત્ર-ધારના મુખથી 'વિમલમતિ' અભિધાનવાળા 'કવિ શીલાંક'ની આ કૃતિ છે—એ રીતે કવિએ 'પોતાનું નામ સૂચિત કર્યું' છે—એ ઉલ્લેખ મેં સન ૧૯૨૭માં—આજથી ૪૨ વર્ષો પહેલાં સંપાદન કરેલ 'અપ-ભ્રંશ કાવ્યત્રયી' (ગા. એ. સિ. નં. ૩૭, ભૂમિકા પૃ. ૧૧૦)માં વિક્રમની દશમી સદીના (સં. ૯૨૫ના) અપભ્રંશનું ઉદાહરણ દર્શાવતાં એ પ્રા. મહાપુરુષચરિતની સ્વ. હંસવિજયજી મ. ના સંગ્રહની પ્રતિ પત્ર ૩૧ના આધારે દર્શાવ્યું હતું.

—આ ચરિત-ગ્રન્થમાં પ્રાસંગિક સુભાષિતો, કહેવતો પણ જોઈ શકાશે. જિજ્ઞાસુઓએ વિષયા-નુકમણિકા વાંચી-વિચારી જવી, એથી આ ગ્રન્થમાં રહેલી ઉપયોગી માહિતી મળી જશે—એથી અહિં પુનરુક્તિ કરવામાં આવી નથી.

૧ પૃ. ૨૭૨માં મૂળમાં પાઠ—'સંપત્તો ય જોશ્વર્ણ । તસ્માણુહાવ-ગુણગણાણુરાયા ય રાહ્ણો સભાગયા ણિયવ-ધ્યાઓ ચેત્તૂણ પળામિયાઓ મયવઓ ।'

૨ મૂળમાં પૃ. ૨૭૨ને પાઠ—'પરલોચમહગતેસુ' જ્ઞણિણ-જ્ઞણસુ' પળામિજ્ઞણ ણિયકણિહ્ત્વ સ માઠ્ઠ્ઠો રણ્જ ।'

—અમદાવાદની શ્રીનેત્રિસ્રિચિના સંગ્રહની સંવત ૧૭૨૬ની તાડપત્રીય યોથીને મુખ્ય રાખી જેસલમેર કિલ્લાના બઝાબંડારની સંવત ૧૨૨૭ની મહારાજા કુમારપાલના રાજ્ય-સમયમાં લખાયેલી પ્રાચીન તાડપત્રીય યોથીની નકલને ગૌણ રાખીને પ્રાકૃત ટેક્સ સોસાયટી (પ્રાકૃત ગ્રંથ પરિષદ) વારાણસીના ગ્રંથાંક (૩) રૂપે આ મૂળબાર હજાર શ્લોકપ્રમાણ પ્રાકૃત 'અહિપન્ન મહાપુરિસ-ચરિય' વિક્રમ સંવત ૨૦૧૭માં અમદાવાદથી પ્રકાશિત થયું છે. તેના સંશોધક—સંપાદક પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ ભોજકે, વ્યાગમ-પ્રલાકર વિદ્વદ્વર્ષ મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મ. અને પં. દલસુખભાઈ માલવણિયા વગેરેના સહકારથી વિદ્વાતભર્યું સંપાદન કર્યું છે. ત્યાં પાદાન્તરો સાથે અંગ્રેજી, હિન્દી પ્રસ્તાવનામાં અને ૮ પરિશિષ્ટોમાં ઘણી ઉપયોગી સામગ્રી રજૂ કરી છે. તે સદ્ગત રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદજીને સાદર સમર્પિત કર્યું છે. વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ તે વાંચવું-વિચારવું.

ઉપર્યુક્ત ઉપયોગી પ્રાકૃત ગદ્ય-પદ્યાત્મક ગ્રંથરત્નનો ગૂજરાતી અનુવાદ, વિદ્યાબ્યાસંગી સરલ પ્રકૃતિ આચાર્ય શ્રીહિમસાગરમૂરિજી દ્વારા તેમના યોગશાસ્ત્રના ગૂર્જરાનુવાદ પછી વાચકોને બહુ જલ્દી મળે છે—એ ખુશી થવા જેવું છે. વિવિધ વર્ણનો, વિવિધ વિજ્ઞાન તથા શબ્દાર્થકારો અને અર્થાર્થકારોથી ભરપૂર આવા વિશિષ્ટ પ્રાકૃત પ્રાચીન કાવ્યગ્રંથનું મથાર્થ ભાષાન્તર કરી મથાયોગ્ય સ્વરૂપમાં મૂકવું—એ ઘણું ફિલ્ષ્ટ અસાધારણ કાર્ય છે. વિદ્વજ્જનના પરિશ્રમને વિદ્વાનો જ જાણી શકે છે—આવું કાર્ય કરનારા જ સમજી શકે છે. એથી એમને અભિનન્દન ઘટે છે. આવા કાર્યમાં જાણતાં-અજાણતાં સખલના થવી એ સંભવિત છે. મહારી અલ્પમતિ પ્રમાણે સાવધાનતાથી મેં સહસંપાદન કાર્ય બજાવ્યું છે, તેમ છતાં કોઈ પણ સખલના થઈ ગઈ હોય, કે રહી ગઈ હોય, તે માટે ક્ષમા-માયના કરું છું. વિશેષજ્ઞ સુદો સુધારીને વાંચે અને અમને સૂચવે-તેવી નમ્ર વિનયિત છે.

આવા મહત્વના ગ્રંથને પ્રકાશમાં મૂકાવીને શેઠ દે. લા. જૈન પુ. ફંડના વ્યવસ્થાપકોએ ઘણું ઉપયોગી મશ્વરિવ કાર્ય બજાવ્યું છે. સુદ વાચકો મહાપુરુષોનાં પવિત્ર ચરિતો વાંચી-વિચારી યોતાના જીવનને નિષ્પાપ-નિર્દોષ બનાવે-પાવન બનાવે. પ્રાન્તે ઉત્તમોત્તમ પરમાનન્દમય સિદ્ધિ મેળવવા શક્તિ-શાક્તી થાય-એવી શુભ ભાવના સાથે વિરમું છું.

વિક્રમસંવત્ ૨૦૨૫ શરત્-પૂર્ણિમા

વડીવાડી, રાવપુરા, વડોદરા

વિદ્વદ્વચર—

લાલચંદ્ર ભગવાન ગાંધી

(નિવૃત્ત જૈનપંડિત વડોદરારાજ્ય)

ચોપન્ન મહાપુરુષોનાં ચરિતના ગૂર્જરાનુવાદની

અનુક્રમણિકા

૬

અનુવાદકીય નિવેદન-૧. પ્રસ્તાવના-૩ અનુક્રમણિકા-૯

કથા-પીઠ, મંગલ સ્તુતિ-૧. ૭ પ્રકારના પુરુષો-૪. ત્રન્ય-નામકરણ-૭. ૧ ઋષભ સ્વામી અને ૨ ભરત ચક્રવર્તીનું ચરિત-૯. માયાવી મિત્ર-૧૧. માયાથી હાથીના ભવમાં-૧૪. દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો, હાકારાદિ નીતિઓ-૧૫. ધનસાર્થવાહનો પ્રથમભવ-૧૬. સાર્થ સાથે સાધુ-પરિવારનું ગમન-૧૭. વર્ષા-કળાની વિષત્તિ-૧૯. સાધુઓની વિવિધ ચર્ચા-૨૦. સમ્મકત્વનું સ્વરૂપ-૨૨. ધનને સમ્મકત્વની પ્રાપ્તિ અને આગળ પ્રમાણ-૨૪. મૃત્યુ પામી ધીજી ભવે દેવ, ત્રીજી ભવે યુગલિક મનુષ્ય થયા-૨૫. મહાબલ રાખનો ચોથો ભવ-૨૬. વિષ્ણુધાનન્દ નાટક-૨૭. પાંચમા ભવે લલિતાંગ દેવ-૪૦. નિર્નામિકાની કથા-૪૧. વજ્રજંઘ અને સૌધર્મ દેવ નામના છઠ્ઠા-સાતમા ભવો-૪૩. છવાનન્દ વૈદ્યનો આઠમો ભવ, વૈદ્ય અને મિત્રોએ કરેલી મુનિની ચિકિત્સા-૪૪. પાંચે મિત્રોને સિદ્ધાચાર્યે આપેલ હિનોપદૈશ્વ-૪૬. વજ્રનાભ ચક્રવર્તી અને સર્વાર્થસિદ્ધ નામના ૯-૧૦ ભવો-૪૭. વીશ સ્થાનકાનું સ્વરૂપ અને તે તપની કરેલી આરાધના-૪૮. ઋષભસ્વામીનો જન્મ અને જન્મોત્સવ-૪૯. ૫૬ દિશ્કુમારિકાઓ-૫૦. મેરુ ઉપર જન્મભિષેક-૫૧. ધૃષ્ટવાકુવંશની સ્થાપના, વિવાહ, રાજ્યાભિષેક-૫૪. વિનીના નગરીની સ્થાપના, ભરત, આહુબલી, ઓહી, સુન્દરી આદિકના જન્મ-૫૫ ક્ષિપિ-કળાદિકનો પ્રાદુર્ભાવ, કાળાન્તરે થએલા કલા-શાસ્ત્રોના નિર્માતાઓ-ક્ષિપિના પ્રકારો-૫૬. ગણિત સંખ્યા, વર્ણોચ્ચવસ્થા-૫૭. ઋષભદેવની દીક્ષા લોચવિધિ. પારણ-૫૮. આહુબલિએ કરેલ ધર્મચક્ર, પ્રભુને કેવલજ્ઞાનોત્પત્તિ, ભરતને ત્યાં ચક્રરતન ઉત્પન્ન થયું-૬૧. મરુદેવીને કેવલજ્ઞાન અને નિર્વાણ-૬૨. ભરતે કરેલ ભગવન્તની સ્તુતિ, છપ્પંડ સાધના માટે ભરતનું પ્રયાણ-૬૩. ભરતે આહુબલિને કહેવરાવેલ સન્દેશો, દ્વન સાથે વાર્તાલાપ-૬૬. આહુબલિનો પ્રત્યુત્તર-૬૮. આહુબલિએ કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ-૬૯. ભરતને પાઠવેલ સન્દેશો-૭૦. ત્રણ પ્રકારના યુદ્ધનું સ્વરૂપ, હારેલા ભરતે છોડેલું ચક્રરતન, વિષ અને વિષમનો તક્ષાવત-૭૧. આહુબલિની દીક્ષા અને ભસ્તની ક્ષમાપના, આહુબલિને કેવલજ્ઞાન-૭૨. દુર્વચનથી મરીચિની સંસારવૃદ્ધિ-૭૪. ઋષભ પ્રભુનું નિર્વાણ, ભરતને કેવલજ્ઞાન-૭૫. ભરતના પુત્ર-પૌત્રાદિકની મોક્ષ-પ્રાપ્તિ-૭૬.

(૩) અન્વિતસ્વામી તીર્થકરનું ચરિત-૭૭. સમ્મકત્વની દુર્લભતા, સમ્મકત્વ-સ્થિરતા ઉપર ભદ્રિક આદ્ય-કથા-૭૯. (૪) સગર ચક્રવર્તીનું ચરિત-૮૨. પિતા પાસે પુત્રોની પ્રાર્થના, પ્રમાણ સમયે અપમંગલના ઉત્પાતો-૮૩. મુનિ-દર્શન, દુઃશીલપત્નીના કારણે થએલા વૈરાગ્ય ઉપર વરુણવર્માની આત્મકથા-૮૪. સગરના પુત્રોનો સ્વૈરવિહાર-અષ્ટાપદગમન-૮૩. નાગદેવોએ આપેલો ઠપકો-૮૪. સગરના સાઠ હજાર પુત્રોનું દહન-૮૫. સગરને પુત્રમરણના સમાચાર કેવી યુક્તિપૂર્વક આપ્યા ? ૯૮. પુત્રશોક અને આસ્વાસન-૧૦૦. જમીરથ પૌત્રે ગંગાને સમુદ્ર તરફ વાળી-૧૦૩. ભાગીરથી-બહનવી નામ-કરણ-૧૦૫.

(૫) શ્રીસંભવનાથનું ચરિત્ર-૧૦૬. સમવસરણુની રચના-૧૦૭. આઠ પ્રકારનાં કર્મબંધનાં કારણો-૧૦૮. (૬) શ્રીઅભિનન્દન સ્વામિનું ચરિત્ર-૧૧૦. (૭) શ્રીસુમતિનાથ ચરિત્ર-૧૧૧. પુરુષસિંહનો પૂર્વભવ-વૃત્તાન્ત દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મનું સ્વરૂપ-૧૧૩. યતિધર્મની દુષ્કરતા-૧૧૫. શુભાશુભ કર્મવિષયક પ્રશ્નોત્તરો-૧૧૭. (૮) શ્રીપદ્મપ્રભ-ચરિત્ર-૧૨૦. સમવસરણુમાં રહેલા જીવોને થતી વૈર-શાંતિ ચાર પ્રકારના દેવોનું સ્વરૂપ-૧૨૧. (૯) શ્રીસુપાર્શ્વસ્વામીનું ચરિત્ર-૧૨૩. ધર્મ-દેશના-૧૨૪. (૧૦) ચંદ્રપ્રભચરિત્ર, વસન્ત-વર્ણન-૧૨૫. લોકાન્તિક દેવોએ કરેલ પ્રતિબોધ, સિદ્ધશિલાનું વર્ણન-૧૨૬. સિદ્ધોત્તનું વર્ણન-૧૨૭. (૧૧) શ્રીસુવિધિનાથ-ચરિત્ર, (૧૨) શ્રીશીતલસ્વામી-ચરિત્ર-૧૨૯. (૧૩) શ્રીશ્રેષ્ઠા-સનાથ ચરિત્ર-૧૩૧. (૧૪-૧૫) ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ અને અચલ બલદેવનાં ચરિત્ર-૧૩૨. સિંહનું વિદારણુ -૧૩૪. મરીચિ વગેરે વિશાખાનંદી સુધીના પૂર્વભવો-૧૩૫. ગૌતમ ગણધરનો પૂર્વભવ ૧૩૯. નાટકની રંગમાં ભંગ-૧૪૦. અપશકુનો-૧૪૧. યુદ્ધમાં અશ્વગ્રીવનો પરાજય-૧૪૨. શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીનું ચરિત્ર, (૧૭-૧૮) દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવ અને વિજય બલદેવનું ચરિત્ર-૧૪૫. વિજય આચાર્યની આત્મકથા-૧૪૭. ચંદ્રગુપ્તની વિરહાવસ્થા ૧૪૯. રાજકુમારી દેવદત્તા(લીલાવતી)નું વર્ણન-૧૫૧. સંસાર-ત્યાગનું કારણુ -૧૩. (૧૯) શ્રીવિમલસ્વામીનું ચરિત્ર-૧૬૦. (૨૦-૨૧) સ્વયંભુ વાસુદેવ અને ભદ્ર બલદેવનું ચરિત્ર -૧૬૨. પ્રહલિકાઓ-૧૬૩. ભૈરવાચાર્ય-૧૬૫. મંત્રસિદ્ધિ-૧૬૬. વિદ્યાધરોએ ઋષભ ભગવંતની કરેલ વિવિધ પૂજા-૧૫૮. કનકવતી અને વિદ્યાધરનો વૃત્તાન્ત-૧૬૯. દુષ્ટવિદ્યાધરનો વિનાશ-૧૭૧. કનકવતી સાથે અપહરણુ-૧૭૩. વૈરાગ્યનો પ્રસંગ-૧૭૫. મેરક પ્રતિવાસુદેવનો પરાજય અને મૃત્યુ-૧૭૭.

(૨૨) શ્રીઅનંતનાથ ચરિત્ર-૧૭૮. (૨૩-૨૪) પુરુષોત્તમ વાસુદેવ અને સુપ્રભ બલદેવનાં ચરિત્ર-૧૮૦. પ્રતિવાસુદેવના દૂતને પ્રાયુત્તર-૧૮૧. મધુ પ્રતિવાસુદેવનું મૃત્યુ-૧૮૨. (૨૫) શ્રીધર્મનાથ તીર્થ કરતું ચરિત્ર - (૨૬-૨૭) પુરુષસિંહ વાસુદેવ અને સુદર્શન બલદેવનાં ચરિત્ર-૧૮૩. (૨૮) મયવા ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર-૧૮૮. (૨૯) સનતકુમાર ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર-૧૮૯. મહેન્દ્ર મિત્રે કરેલ સનતકુમારની શોધ-૧૯૧. સનતકુમાર સાથે મિલન-૧૯૩. સનતકુમારનું સૌભાગ્ય અને અદ્ભુત રૂપ-૧૯૫. દેહની અસારતાથી વૈરાગી થઈ ચારિત્રનો સ્વીકાર-૧૯૮. (૩૦-૩૧) શ્રીશાંતિનાથ ચક્રવર્તી-તીર્થ કરતું ચરિત્ર-૧૯૯. સત્યમામા, સુતારા, ક્રપિલ-અશનિષોધ-૨૦૧. જીવદયા માટે વળાયુધનો ઉપદેશ-૨૦૩. (૩૧-૩૩) શ્રીકુંથુનાથ ચક્રવર્તી અને તીર્થ કરતું ચરિત્ર -૨૦૬. (૩૪-૩૫) શ્રીઅરનાથ ચક્રવર્તી અને તીર્થ કરતું ચરિત્ર-૨૦૭. વીરભદ્રનો વિદ્યાનાતિશયવાળો વૃત્તાન્ત-૨૦૯. શાશ્વત ચૈત્યો આગળ સંગીત, નાટ્ય-પ્રેક્ષણુક-૨૧૭. પ્રિયદર્શના, અનંગસુન્દરી અને અનંગમતિનો પતિ-૨૧૯. સુપાત્રદાનનો પ્રભાવ, (૩૬-૩૭) પુંડરીક વાસુદેવ અને આનંદ બલદેવનાં ચરિત્ર-૨૨૦. (૩૮) સુભૂમ ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર-૨૨૧. પરશુરામ અને સુભૂમનો પરિ-સંવાદ-૨૨૪. (૩૯-૪૦) દત્ત વાસુદેવ અને નંદિમિત્ર બલદેવનાં ચરિત્ર, (૪૧) શ્રીમલ્લિનાથ ચરિત્ર-૨૨૫. મિત્રોને મલ્લિકુમારીએ કરેલ પ્રતિબોધ-૨૨૭. (૪૨) શ્રીમુનિમુવન સ્વામીનું ચરિત્ર-૨૨૯. અશ્વને પ્રતિબોધ-૨૩૦. (૪૩) મહાપદ્મ ચક્રવર્તી-ચરિત્ર, રામ બલદેવ-લક્ષ્મણ વાસુદેવનાં ચરિત્રો-૨૩૨. (૪૬) શ્રીનમિસ્વામી તીર્થ કર-ચરિત્ર, (૪૭) હરિષેણુ ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર-૨૩૪. (૪૮) જયચક્રવર્તીનું ચરિત્ર, (૪૯-૫૦-૫૧) શ્રીઅરિષ્ટનેમિ, કૃષ્ણ વાસુદેવ, બલદેવનાં ચરિત્રો-૨૩૫. હરિવંશની ઉત્પત્તિ-૨૩૭. વસુદેવજી, વાસુદેવ અને બલદેવ-૨૩૯. જરાસંધનાં દૂતનાં વચનો-૨૪૧. રાજનીતિની મંત્રણા-૨૪૨. યુદ્ધમાં જતા સુભટોની વિવિધ ચેષ્ટાઓ ૨૪૫. યુદ્ધ-વર્ણન-૨૪૭. દ્વારકામાં વસંતમહોત્સવ-૨૫૧. જલ-ક્રીડા-૨૫૩. નેમિકુમારને લગ્ન માટે સમજાવટ-૨૫૪. સંવત્સરી દાન, માંસાહાર-નિષેધક પ્રવચન-૨૫૫. નેમિકુમારની દીક્ષા-૨૫૬. ગિરનાર પર્વત ઉપર ધર્મતીર્થની સ્થાપના-૨૫૬. દેવકીના જ પુત્રો

—કૃષ્ણના સહોદરો-૨૫૯. મુનિઓએ સૂચવેલ સંસારનું સ્વરૂપ-૨૬૧. મનુષ્યભવ અને વૈરાગ્ય સામગ્રીની દુર્લભતા-૨૬૩. દ્વારકા માટે ભગવંતને વાસુદેવે પૂછેલ પ્રશ્નોત્તર-૨૬૪. દ્વૈપાયનનો રોષ-૨૬૫. દ્વારકા-દાહ-૨૬૬. બલદેવ અને કૃષ્ણની વિપત્તિ-૨૬૭. કૃષ્ણનાં અન્તિમ શોકવચનો-૨૬૯. બલદેવનાં વિલાપ-વચનો-૨૭૧. સિદ્ધાર્થ દેવે બલદેવને કરેલ પ્રતિષ્ઠા-૨૭૨. માદવકુમારો, પાંડવો આદિકની પ્રવ્રજ્યા, અરિષ્ટનેમિ અને રાજમતીના પૂર્વભવો-૨૭૫. અરિષ્ટનેમિનું નિર્વાણ-૨૭૯. પાંડવોએ શત્રુ-જય ઉપર સ્વીકારેલ અનશન-૨૭૯. બલદેવમુનિનું સૌભાગ્ય-આકર્ષણ-૨૭૯. રથકાર, હરણ અને બલદેવનું દેવલોકમાં સાથે ઉત્પન્ન થવું-૨૮૦

(૫૨) બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર-૨૮૧. ‘મધુકરીગીત’ નાટ્યવિધિ-૨૯૩. બ્રહ્મદત્ત અને ચિત્રમુનિના પૂર્વભવો-૨૮૫. પૂર્વભવની કથા-૨૮૯. રાજપુરોહિતનું દુષ્ટવર્તન-૨૯૧. જાલાલવામાં કેમ વિયોગ થયો ? મુનિને ભોગ ભોગવવાની કરેલી પ્રાર્થના, મુનિના પ્રત્યુત્તરો-૨૯૨. બ્રહ્મદત્તે પોતાની વીતક કથા મુનિને કહી-૨૯૪. જ્ઞાનિઓને પ્રયુક્તથી પ્રતિષ્ઠા-૨૯૫. દીર્ઘરાજનું કાવતરું, બ્રહ્મદત્ત અને વરધનુ પલાયન થયા-૨૯૭. બંધુમતી સાથે લગ્ન-૨૯૮. બંધુમતીનો પ્રેમાનુબંધ-૨૯૯. અટવી-ગમન, ઋષિઓના આશ્રમમાં પહોંચવું-૩૦૦. હરિત-ક્રીડા, જલ-તરણ, પુષ્પવતી સાથે ગાન્ધર્વ વિવાહ-૩૦૧. પુષ્પવતીનું વર્ણન-૩૦૨. પુષ્પવતીનો પરિચય-૩૦૩. શ્રીકાન્તા સાથે લગ્ન-૩૦૪. વરધનુનો મેળાપ, મહાસરોવર-વર્ણન-૩૦૬. વરધનુની રાજભક્તિ-૩૦૭. કાપાલિક વેષ ધારણ કરી માતાને મુક્ત કરાવી, એ કૃકમનું શરતી યુદ્ધ-૩૧૦. વાસભવન-વર્ણન-૩૧૧. રત્નવતીનું વર્ણન-૩૧૨. રત્નવતીની કામાવસ્થા-૩૧૩. બ્રહ્મદત્ત સાથે મેળાપ, મગધપુર તરફ પ્રયાણ-૩૧૪. મક્ષ-વરદાન-૩૧૫. વરધનુની શોધ કરતાં વિદ્યાધરીની પ્રાપ્તિ-૩૧૭. સિદ્ધાપતનો-૩૧૮. જિનેશ્વરોની સ્તુતિ, મુનિદર્શન અને ધર્મશ્રવણ-૩૧૯. એ વિદ્યાધરી સાથે ગાન્ધર્વ વિવાહ-૩૨૧. રત્નવતી સાથે પાણિચહણ-૩૨૨. ફરી મિત્ર-સમાગમ-૩૨૩. મગધ રાજપુત્રી સાથે વિવાહ-૩૨૪. શ્રીમતી સાથે વિવાહ-૩૨૫. ભવન ઉદ્ધાન-વર્ણન-૩૩૬. દીર્ઘરાજ સાથે યુદ્ધની તૈયારી-૩૨૭. દીર્ઘનું મરણ-૩૨૯. ચક્રવર્તીના ભોજનની બ્રાહ્મણે કરેલી માગણી અને તેનું વિકૃત પરિણામન-૩૩૦. તેનું શેષ જીવન-૩૩૧.

(૫૩) શ્રીપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર-૩૩૨. કમઠનું દુરાચરણ-૩૩૩. પદાર્થોની ક્ષણભંગુરતાથી વૈરાગ્ય-૩૩૫. સાર્થ, વનહાથી, સરોવર વર્ણન-૩૩૭. મુનિએ વનમાં હાથીને પ્રતિષ્ઠા કર્યો-૩૩૯. કમઠ કુકુટ સર્પ થયો અને હાથીને ડાંખ માર્યો-૩૩૯. મહર્ષિને સર્પનો ઉપસર્ગ-૩૪૧. પિતાજીનો પ્રત્યુત્તર-૩૪૨. રાજ્ય-લક્ષ્મીનો સ્વભાવ-૩૪૩. મુનિવરને લિલ્લનો મરણાન્ત ઉપસર્ગ-૩૪૫. કર્મનાં નામો અને બોદો-૩૪૭. કમઠ તાપસ, કાશી, વારાણસીનો પરિચય-૩૪૯. યૌદ્ધ મહાસ્વમ્ન-૩૫૦. મેરુ પર્વત વર્ણન-૩૫૨. પ્રભુનો જન્મભિષેક-૩૫૩. પ્રભાવતી સાથે પાર્શ્વ પ્રભુનાં લગ્ન-૩૫૫. કમઠ તાપસને સમજાવેલ દ્વાસ્વરૂપ ધર્મ-૩૫૭. વસંત-વર્ણન-૩૫૯. સંધ્યા સમય-રાત્રિનું વર્ણન-૩૬૧. પાર્શ્વપ્રભુની દીક્ષા, મેઘમાલીના ઉપસર્ગો-૩૬૩. ધરણે-દ્રે કરેલ ઉપસર્ગ-નિવારણ-૩૬૫. પ્રભુને કેવલજ્ઞાન, ધર્મ-દેશના-૩૬૭. સમ્મેતગિરિ પર પ્રભુનું નિર્વાણ-૩૬૮.

(૫૪) શ્રીવર્ધમાન સ્વામીનું ચરિત્ર

જન્મભિષેક-૩૭૧. દેવ-દમન-૩૭૨. દીક્ષા-૩૭૩. (૧) બ્રાહ્મણને વરદાન-૩૭૪. (૨) મૂર્ખ જોવાળે કરેલ ઉપસર્ગ-૩૭૫. (૩) અસ્થિક નાગે કરેલ ઉપસર્ગ-૩૭૬. (૪) ઉત્પલ મહર્ષિ, (૫) પાખંડી

અચ્છંદક, (૬) ચંડકૌશિક સર્પને પ્રતિભોધ-૩૭૭. (૭) મુદ્ગંદ્રદેવે કરેલ ઉપસર્ગ-નિવારણ-૩૮૦. (૮) પુષ્પ સામુદ્રિક અને ઈન્દ્રનો સંવાદ ૩૮૨. (૯) ગોશાળાનો અધિકાર-૩૮૩, (૧૦) વ્યન્તરીનો શીત-ઉપસર્ગ-૩૮૪. ભગવન્તનો સમલાવ, ગોશાલકનો નિમતિવાદ-૩૮૫. સૌધર્મ-ઈન્દ્રે કરેલી ભગવન્તની સ્તુતિ અને પ્રશંસા-૩૮૭. સંગમ દેવે ભગવન્તને કરેલા ભારી ઉપસર્ગો-૩૮૬. ઉપસર્ગોમાં અડોલતા-૩૯૧. અનુકૂલ ઉપસર્ગો-૩૯૫. સંગમદેવના વિમાનની દુર્દશા-૩૯૬. (૧૧) વસુમતી-ચંદનોનો પ્રબંધ-૩૯૭. (૧૨) ચમરેન્દ્રનો ઉત્પાત-૪૦૨. પ્રભુનું શરણા-૪૦૩. ભયંકર ઉપસર્ગ (૧૩) ગોવાળથી શરૂ થયેલ અને પૂર્ણ થયેલ ઉપસર્ગ-૪૦૬. પ્રભુના કર્ણશલ્યની ચિકિત્સા-૪૧૧. પ્રભુને કેવલજ્ઞાનોત્પત્તિ-૪૧૨. દેવેન્દ્રોનું આગમન-૪૧૩. સમવસરણ-રચના, ધર્મદેશના-૪૧૪. (૧૪) ગણધરપદ-રથાપના-૪૧૫. બીજા ગણધરોની શંકા, ધૃત્વ અને દીક્ષા-૪૧૮. (૧૫) ચંદનખાલા અને મૃગાવતીની દીક્ષા-૪૧૮. (૧૬) ઉદયન કુમારનો રાજ્યાભિષેક-૪૧૦. (૧૭) મૂળ વિમાન સહિત સૂર્ય-ચન્દ્રનું આગમન-૪૨૧. (૧૮) ગોશાળાને પ્રતિભોધ-૪૨૨. (૧૯) પ્રસન્નચન્દ્ર રાજર્ષિને કેવલજ્ઞાન-૪૨૩. મેઘકુમારની દીક્ષા-૪૨૫. હાથીના ભવમાં કરેલી અનુકંપા-૪૨૭. નંદિપેણુની કથા-૪૨૯. નંદિપેણુ અને ગણિકા-૪૩૧. (૨૦) કનકબલની ઉત્પત્તિ-૪૩૨. નંદિપેણુને પશ્ચાત્તાપ-૪૩૫. અપ્રમાદનો ઉપદેશ-૪૩૬. અપ્રમત્તપણાનું દર્શાવ-૪૩૭. દ્વુરાંક દેવ-૪૩૭ તેનો પૂર્વભવ-૪૩૬. શ્રેણિકે છીંક સંબંધી પૂછેલા પ્રશ્નોના પ્રત્યુત્તરો, શ્રેણિકને આશ્વાસન-૪૪૩. (૨૧) અભયકુમારે નિવારેલ શ્રમણની અવજ્ઞા-૪૪૪. (૨૨) છત્રી શક્તિએ શ્રમણોની અવજ્ઞા દૂર કરવી-૪૪૫. (૨૩) પંદરસો તાપસોને પ્રતિભોધ-૪૪૬. ગૌતમ સ્વામીનું અષ્ટાપદ આરોહણ, (૨૪) અષ્ટાપદની મંદિરાવલિ-૪૪૭. (૨૬) પુંડરીક અને કંડરીક-૪૪૮. અષ્ટાપદ પર ગૌતમસ્વામી અને તાપસોનું મીલન-૪૫૧. પંદરસો તાપસોને એક પાત્રની ક્ષીરથી પારણું કરાવ્યું-૪૫૨. દશાણ્ડ્રે કરેલ સિદ્ધિપૂર્વક વંદન-૪૫૩. ઈન્દ્ર મહારાજાએ દેવતાઈ સમૃદ્ધિપૂર્ણ વિમાન બનાવી ઉતારેલું દશાણ્ડ્રેનું અભિમાન ૪૫૫. દશાણ્ડ્રે અને ઈન્દ્ર-૪૫૭. (૨૭) કુણાલા નગરીનો નાશ કેવી રીતે થશે ?-૪૫૮. (૨૮) શ્રીવર્ધમાનસ્વામીનું નિર્વાણ-૪૬૧. ચરિત્રકાર-પ્રશસ્તિ-૪૬૪. અનુવાદક પ્રશસ્તિ-૪૬૫. શુદ્ધિ-પત્રક-૪૬૭. આગમોદ્ધારક પ્રવચન શ્રેણીના પ્રથમવિભાગની કેટલીક શુદ્ધિઓ ૪૬૯ સહાયકો-ગ્રાહકોની નામાવલી-૪૭૦. મુનિ શ્રી વજ્રગુપ્તની અંતિમ આરાધના ૪૭૧.

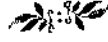

णमो त्थु णं पढमाणुओमघराणं ।

(शीलांक श्रीशीलाचार्ये रथेल प्राकृत)

योपन्न महापुरुषोनां यरितनो

गूर्शानुवाद

मं ग ल स्तु ति

कथा-पीठ

णमह जयमंगलहरे, अणाइणिहणे अणंतवरणाणे ।
जोईसरे सरणे, तित्थयरे णंतसुहकळिए ॥१॥

जगतना मंगलघर स्वइप, शाश्वतइप अनंत श्रेष्ठ ज्ञान (केवलज्ञान)-वाणा, योगीओना स्वाभी, शरथु करवा योग्य, अनंत सुणवाणा तीर्थ कर अगवंतोने तमे नभस्कार करे. नासि पिताना निमित्तथी प्रगट थओली प्रसावाणा, पोतानी मेणे प्रतिभोध पासेला, मोक्षलक्ष्मीना स्थान अने 'अजल' = अजड अटले अज्ञानथी रडित, विकस्वर कमल जेवा अपूर्व ऋषलदेव अगवंतने तमे प्रणाम करे. कमलपद्मे कमणनाथी उत्पन्न थओल प्रसा (प्रह्ला)ने वडन करता, सूर्य सिवाय षीनथी न विकसित थनार, सरोवर अे जेनुं स्थान छे ओवा, न करमाओला कमण सरथा ऋषलदेव 'देवो मनुष्यो अने नरकना एवो माटे कल्याणस्वइप मोक्षमार्ग प्रगट करनार, धर्मना श्रेष्ठ अकवतीं मारा स्वाभी थशे' ते कारणे अेव, अथे अने तिर्यछा लोडनी त्रिलुवनलक्ष्मी विकस्वर थछ.

कणाओनी लक्ष्मी पोतानो अभूद्य-अनुपम समय आवेले। न्दष्टीने जगन्नाथ उत्पन्न थवावाणा अरतक्षेत्रमां नृत्य करवा लागी. (अदार कोडाकोडी सागरापमना) लांगा काणथी

પીડા પામતી દયાએ પણ જિનેશ્વરનો જન્મ બાણીને એકદમ જીવલોકની સાથે પોતાના આત્માને આશ્વાસન આપ્યું.

પ્રાપ્ત ન થવા છતાં મહિલાના, ચંચળપણાના ગુણવડે 'કોઈને પ્રાપ્ત ન થયો હોય તેવો પ્રિયપતિ મને મળશે' એમ માનીને રાજલક્ષ્મી પણ શોમાંચિત થઈ.

અનુચિત આચરણ કરનાર મોહ-રાક્ષસ આ જગતને લક્ષણ કરી બંધ છે, એમ બાણીને જિનેશ્વરરૂપી સૂર્યનો ઉદય થયો અને તે કારણે જ્ઞાન-લક્ષ્મી વિકાસ પામી.

પશ્ચિમ ભરતક્ષેત્રમાં અનંત એવા મોક્ષને આપવાના વ્યસની-સ્વભાવવાળા જગન્નાથને ઉત્પન્ન થયા બાણીને નીતિ અને લક્ષ્મી એ બંને એકદમ વિકસ્વર થઈ.

'આ ભરતવર્ષમાં તીર્થાધિપતિનો જન્મ થતાં તીર્થ સ્થપાશે' એમ બાણીને હર્ષથી ઉત્સુક બનેલી પ્રવચનલક્ષ્મી શોમાંચિત બની.

એ રીતે ભરતમાં જેમનો જન્મ થતાં વિહલ બનેલી લક્ષ્મીએએ ઉચ્છ્વાસ એવ્યે અર્થાત્ જીવન પ્રાપ્ત કર્યું. એવા તે યુગાદિજિન તમોને સુખ આપો.

જેમનું વિશાલ નિર્મલ મહાન શાસન પ્રવર્તી રહેલું છે, એવા તે વહીવટી માન સ્વામીને તમે હંમેશાં નમસ્કાર કરો કે દુઃખમા કાળમાં પણ જે શાસનની મલિનતા થઈ નથી.

હવે નવ ગાથાઓથી મહાવીર પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે—જેમની પ્રથમ માતાને ગર્ભના ભારને ન સહન કરી શકતી દુઃખ પામતી બાણીને હોય તેમ ઈન્દ્રમહારાજને તરત ગર્ભનું પરાવર્તન કર્યું. જે માતાઓના ગર્ભમાં વાસ કરીને જેમણે એ વાત પ્રગટ કરી કે, 'એવી કોઈ અવસ્થા નથી કે કર્મધીન બનેલો આત્મા ન પામે.' ત્રણ ભુવનમાં મહા બળભાગાટ કરનાર, પ્રભુના અભિષેક સમયે ઈન્દ્રમહારાજને શંકા કરાવનાર, જેમના પાદાથ ભાગનું પીડન-સ્પંદન શોભે છે. જેણે બાળપણમાં પણ લોકોના મનને મોટો ચમત્કાર કરાવનાર, ઈન્દ્રનું વચન, અહંકારી દેવના દમન કરવા વડે યથાર્થ વ્યવસ્થિત કર્યું. દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી જેમના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવરૂપ ચાર પ્રકારના અભિગ્રહ પૂર્ણ થયા, ત્યારે તુષ્ટ થયેલા દેવોએ પુષ્પ-વૃષ્ટિ કરી. અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ મહાઉપસર્ગો સહન કરતાં જેમણે સંગમને 'કર્મક્ષય કરવા તૈયાર થયેલ મને આ સહાયક મળ્યો' એ સ્વરૂપે સ્વીકાર્યો. ત્રાસ પામેલા ચમરેન્દ્રને મહેન્દ્રથી રક્ષણ કરવા વડે કરીને લોકમાં બહાર કર્યું કે, તેમના ચરણ-કમલની છાયા સમસ્ત જીવોને રક્ષણ કરવામાં નક્કી સમર્થ છે. ઉત્તમ સિદ્ધિપુરીમાં પ્રવેશ કરવા માટે વિમાનો સહિત ચંદ્ર અને સૂર્ય આરતી ઉતારતા હોય તેમ જે પ્રભુના સમવસરણને પ્રદક્ષિણા આપે છે. આ પ્રમાણે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા ઇત્યાદિ લોકોત્તર અદ્ભુત આશ્ચર્યો ઉત્પન્ન કરનાર અને જેમનું નામ ગુણોથી ઉત્પન્ન થયેલું છે, એવા 'મહાવીર' ભગવંતને તમે હંમેશાં પ્રણામ કરો.

તથા બાવીશ પરિષદોના સમૂહથી ન મૂંઝવેલા, અને દુઃખે કરી પાર પામી શકાય તેવા સંસારસમુદ્રના પાર પામવા માટે સેતુપથ-પૂલના માર્ગ સરખા બાકીના વચ્ચેના બાવીશ જિનેશ્વરોને પણ તમે પ્રણામ કરો.

તે શ્રુતદેવી જ્ય પામો. કેવા ગુણવાળી દેવી ? તો કે જે દેવી અભિલાષાપૂર્વક જન્મણા હાથમાં કમળ એટલા માટે ધારણ કરે છે કે, લોકો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી કમલ અને મુખને તક્ષવત બાણી શકે. વળી ગુણયુક્ત પુસ્તકરત્ન ધણવાર પણ જેના હસ્તથી અળગું થતું નથી, તે બાણે એમ ઉપદેશ આપવા માટે હોય કે 'શ્રુતજ્ઞાન ભણવામાં લગાર પણ પ્રમાદ ન કરવો.' વિકસિત કમળ સરખા વદનવાળી, કમળ-પાંખડી સરખા નેત્રવાળી, કમલયુક્ત હાથવાળી, સ્વેતકમલ સરખા ઉન્નવલ દેહવાળી, વિકસિત કમલ પર એડેલી શ્રુતદેવી જ્ય પામો. કમલની પાંખડીઓના મધ્યભાગમાં પ્રેમાનુબંધકરનારી લક્ષ્મીની શંકાથી હોય તેમ ગુણથી પૂજિત જે શ્રુતદેવીની સ્થિતિ ઇચ્છાપ્રમાણે સેંકડો કવિઓની જિહ્વા વિષે શોભે છે. અર્થાત્ લક્ષ્મી કમળ ઉપર અને સરસ્વતી કવિઓની જિહ્વા ઉપર શોભે છે. 'હે શ્રુતદેવી ! જ્યાં સુધી સમગ્ર લોકને વંદન કરવા લાયક તમે પ્રસન્ન થતાં નથી, ત્યાં સુધી શાસ્ત્રોના સાર બાણનારા અને પાર પામેલા વિદ્વાન પંડિતો પણ કવિપણું પામી શકતા નથી.' તે શ્રુતદેવતાને પ્રણામ કરીએ છીએ કે, જેની કૃપાથી તેવા પ્રકારનું ઉત્તમ કાવ્ય રચી શકાય કે જે, પંડિતોના ગુણ દોષની વિચારણામાં ઘટાંતરૂપ થાય. જે શ્રુતદેવતાના પ્રસાદથી હંમેશાં જગતમાં ઉપાર્જન કરેલ ગૌરવવાળો કાવ્ય-પ્રબંધ બાણે પંડિતોના મુખમાંથી ઉછળેલ યશ હોય તેમ વિચરે છે. જે શ્રુતદેવીના શરીરનાં અંગો 'આચારાંગ' આદિ શ્રુતસ્વરૂપ છે અને તેના શરીરનાં ઉપાંગો તે 'ઉવવાઈ' વગેરે ઉપાંગસ્વરૂપ છે, આવા પ્રકારની સર્વ શ્રુતમાં વ્યાપીને રહેલી તદેવી માઈ સાંનિધ્ય કરો.

હંમેશાં સન્ન્યન સ્વભાવવાળા સાથે સન્ન્યનતાથી અનુસરવું, તેવી જ રીતે દુર્જન સાથે તે જ પ્રમાણે તેની પ્રકૃતિને અનુસરવું, પોતપોતાની પ્રકૃતિને અનુસરનારા એવા તેઓનો કયો વિશેષ તક્ષવત ગણી શકાય ? જે ખલજન કોઈની નિંદા કરે, તો તે લોકો વડે નિંદા પામે છે, ગુણ-કીર્તન કરવા રૂપ સ્તુતિ કરે છે, તો લોકો તેની સ્તુતિ કરે છે, આ પ્રમાણે હંમેશાં ખલ-દુષ્ટની નિંદા અને સન્ન્યનની સ્તુતિ લોકો કરે, તેમાં તેઓનો શો દોષ ? લોકો સન્ન્યનની સન્ન્યનતા અને દુષ્ટની દુષ્ટતા પણ પ્રગટ કરે છે. કાર્યની અપેક્ષાએ સન્ન્યનતા અને દુર્જનતાની વ્યવસ્થા થાય છે. જે એક પુરુષ એકના માટે દુષ્ટ હોય, તે બીજા માટે સન્ન્યન થાય છે, તેથી આ સન્ન્યન છે એમ સ્તુતિ કેવી રીતે કરવી અને દુષ્ટ ગણીને નિંદા પણ કેવી રીતે કરવી ? ખલરૂપ શ્વાન પોતાના ભતિસ્વભાવના કારણે કદાચ બીજાની નિંદા કરવારૂપ ભસે. તો પણ પોતાની નિર્મળ-તાના કારણે સન્ન્યનો તેનું દુષ્ટપણું બાણતા નથી. હંમેશાં સન્ન્યન પુરુષો ગુણુ ંહણુ કરનારા હોય છે અને દુર્જનો દોષ ંહણુ કરનારા થાય છે, તો પણ બંનેને સંતોષ થાય તેવા કાવ્યની રચના કરવામાં આવે તો શું પર્યાપ્ત ન ગણાય ? સુંદર ન ગણાય ? તો પણ—કોઈ પ્રકારે કંપતા ભયવાળા અને લજ્જિત હૃદયવાળા પુરુષોએ દુષ્ટ અને વૈરીઓની આગળ રણમાં કે કાવ્ય રચવામાં વળ હૃદયવાળા બનવું જોઈએ અને પોતાની શક્તિ અનુસાર શુભ કાર્યમાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કહેલું છે કે—

'જેના ગુણુ-દોષની વિચારણામાં લોકો આનંદવાળા થતા નથી, એવા તણખલા સરખા હલકા, દેખતાં જ નાશ પામવાવાળા, શક્તિહિન પુરુષના જન્મથી જગતમાં કયો લાભ હોઈ શકે ?' અથવા પંડિત પુરુષોને હાસ્ય કરવા યોગ્ય, મૂર્ખવર્ગને બહુમાન્ય, દોષ ંહણુ કરવાના ફળવાળી, પારકાના વ્યાપારની ચિંતાથી સચું, અને કદાચ પારકી ચિંતા કરવી જ હોય તો

ઉપકાર કરવાના અભિલાષીએ પ્રથમ પોતાના હિતની જ કરવી. કારણ કે પૂર્વાચાર્યો પરોપકાર કરવા પૂર્વક જ આત્મોપકારને બહુમાન્ય કરનારા હોય છે. પરોપકાર પણ તે કહેવાય કે હિતોપદેશ અને સમ્યગ્જ્ઞાન-દાન દ્વારા કલ્યાણમતિમાં પ્રવર્તન કરાવવું. કારણ કે પરમાર્થ-ચિંતામાં જ્ઞાન-દાન કરતાં બીજા કોઈ અડીયાતો ઉપકાર પ્રશંસાતો નથી. તેથી તે વિષયની યોગ્યતા અયોગ્યતા નિરૂપણ કરવા માટે પરચિંતા કરવી જોઈએ. પ્રશ્ન કર્યો કે, સમાન પુરુષપણામાં યોગ્યાયોગ્યને ફરક કેવી રીતે સમજવો ? તેના સમાધાનમાં કહે છે કે, અહિં સંક્ષેપથી છ પ્રકારના પુરુષો કહેલા છે. તે આ પ્રમાણે: ૧ અધમાધમ, ૨ અધમ, ૩ વિમધ્યમ, ૪ મધ્યમ, ૫ ઉત્તમ અને ૬ ઉત્તમોત્તમ.

છ પ્રકારના પુરુષો

તેમાં જે પ્રથમ પ્રકારના અધમાધમ હોય, તેઓ ધર્મ, અર્થ, કામાદિની સંજ્ઞા-જ્ઞાન વગરના, પરલોકના અધ્યવસાય-રહિત, હિંમેશ શુભ અધ્યવસાય વગરના, શુભલેશ્યાઓની સમજણ વગરના, પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયરસના અજ્ઞાત, મૂઠ, કૂર કાર્યો કરનારા, પાપી, પાપાચાર સેવનારા, હાથ-પગના નખો અને કેશ જેના વધેલા હોય, અધાર્મિક કાર્યો કરનારા; જેવા કે શિકારી, માછીમાર, કસાઈ, પક્ષી પકડનાર, ભિલ્લ, કોળી, વનવાસથી આજીવિકા ચલાવનાર, અંગારા પાડનારા, કાષ્ઠ કાપનાર, ગધેડાથી ધંધો કરનાર, વ્યાધ વગેરે. આ સર્વે બીજા પાસેથી મદિરા પ્રાપ્ત કરીને તેનું પાન કરે છે કે માંસ મેળવીને આરોગે છે. અથવા તેવાં બીજાં અનાર્યાચરણ કરે છે. સર્વ શિષ્ટ લોકોથી તિરસ્કારાએલા, દુઃખી, દુઃખ પામવાનાં કાર્યો કરનારા, ડાહ્યા લોકોને ઉદ્દેગ કરાવનારી અવસ્થાનો અનુભવ કરી પરલોકમાં પણ નરકાદિ વેદનાવાળાં સ્થાનકો પામે છે. ૧.

વળી બીજા પ્રકારના અધમ પુરુષો તેઓ કહેવાય કે, જેઓ માત્ર આ લોકના સુખની જ અભિલાષા કરે, અર્થ અને કામમાં જ પોતાનું હૃદય સમર્પણ કરે, આગલા ભવની ચિંતા વગરના, ઈન્દ્રિય-સુખ મેળવવાની અભિલાષાવાળા, જૂગારો, રાજ-સેવકો, ખુશામતીયા, કેદી, નટ, નૃત્યકાર, કથા કહેનાર, તેઓ ધાર્મિક જનોની મશ્કરી કરે છે, મોક્ષમાર્ગને નિંદે છે, ધર્મશાસ્ત્રો તરફ ઘણા કરે છે. દેવકથાની વાતો દૂષિત કરે છે. એટલું જ નહિં, પરંતુ એવા અપલાપો કરે છે કે—“પરલોક કોણે જોયો છે ? ત્યાંથી કોણ અહીં આવ્યો છે ? નરકગતિ કોણે મેળવી ? જીવની હૈયાતી કોણે જાણી ? ‘પુણ્ય-પાપ છે’ એમ કોણે પ્રત્યક્ષ જાણ્યું ? તેમ જ મસ્તકના કેશનો લોચ કરવો, જટા ધારણ કરવી, ત્રિદંડ, ત્રિશૂલાદિક ધારણ કરવાં, તે સર્વ કાયાનો કલેશ છે. વ્રત ધારણ કરવાં, તે તો ભોગથી વંચિત થવાનું છે. મૌનવ્રતાદિક અંગીકાર કરવા, તે દંભ છે. ધર્મોપદેશ કરવો, તે ભદ્રિક લોકોને છેતરવાનું છે. દેવ, ગુરુ આદિકની પૂજા વગેરે કરવું, તે ધનનો ક્ષય છે. માટે ધન અને કામ સિવાય બીજા પુરુષાર્થો જ નથી. કારણ કે અર્થ એ જ પુરુષનો મહાન દેવ છે આ પ્રમાણે— અર્થવાળો પુરુષ લોકથી પૂજા પામે છે, બંધુવર્ગ પણ પરિવારભૂત તેની સાથે જ રહે છે. સ્તુતિ કરનાર ખુશામતીયાઓ તેની પ્રશંસા કરે છે. સ્વજન-વર્ગ પણ તેનું બહુમાન કરે છે. તેમજ કહેલું છે કે—

“આ જીવલોકમાં અલ્પધનના લોકથી એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જે ન કરવામાં આવે. સૂર્ય પણ ૧અત્યમણુ-આતમતી વખતે રથ સાથે સમુદ્રમાં ડૂબી ગયો.”

૧ બીજા અર્થ અર્થના મતવાળો. સર એટલે શરવીર-સાહસિક પુરુષો અર્થના મતવાળા સમુદ્રમાં ડૂબી ગયાં મારે છે.

સ્વજન-પરિવાર, અંધુવર્ગ કે દૂરના સગા સંબંધીઓ ધનવાન પુરુષને માન આપીને તેની આજ્ઞા ઉઠાવનારા થાય છે. સેવક-સમુદાય, મિત્રમંડલી, સ્વજન-સમૂહ, ઘરમાં પત્ની વગેરે ત્યાં સુધી આજ્ઞા ઉઠાવનારા થાય છે કે જ્યાં સુધી પુણ્ય અને ધનની અધિકતા છે. નિઃસંદેહ વાત છે કે, નિધાનમાં દાટેલું ધન પણ તૃપ્તિ કરનાર થાય છે. હૃદયમાં ધૂપાચ્છેલ પ્રિય શું વિલાસોતું કારણ બનતો નથી? કામ પણ અર્થનો વિનિયોગ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેના વગર અર્થ પણ નિર્વર્થક છે. કહેલું છે કે-‘સુવર્ણાદિક તોલ કરવા માટેનું પ્રમાણ માસો તે પણ સારો છે, જેનો ગુણાકાર કરવાથી ચાર રતિઓ થાય છે.’ શૂંગારરસ વગરનો અર્થ પણ શા કામનો? વળી પુરુષને કામ વગરની ધન-સંપત્તિ શીલ-રક્ષણ કરનાર વિધવાના યૌવનકાળ માફક અનર્થ કરનાર થાય છે. વળી આ કામ મુનિઓએ પણ છોડવો મહામુશ્કેલ છે. જે માટે કહેલું છે કે-“વૈરાગ્યને અનુસરનારા, વૈરાગ્યોપદેશ કરનાર ઉત્તમ મુનિઓ લલે વિલાસિનીઓની નિંદા કરતા હોય, છતાં પણ તેમનાં હૃદયમાં તો સ્ત્રીઓનાં સ્તન, નયન અને કટાક્ષોના વિલાસો નૃત્ય કરતા હોય છે. બીજાના ભવનમાં યશ-પડહો વાગતા હોય, છતાં પોતાના ઘરે રહેલી અનુકૂળ પત્ની યાદ આવે છે, કે જે અહિં જ મોક્ષનું સુખ આપે છે. મોક્ષના સુખના શું કોળીયા ભરાય છે? ઠંડું મીઠું સ્વાદિષ્ટ મદિરા-પાન, સુંદર સંગીત, નાટક-પ્રેક્ષણક, કરતૂરી આદિનાં વિલેપન, પુષ્ટ સ્તનવાળી સ્ત્રીઓ આ વગેરે જ્યાં હોય, તે સ્વર્ગ અને બાકીનું અરણ્ય સમજવું.”

—આ પ્રમાણે અપલાપ કરનારા, પાંચે ઈન્દ્રિયોને નિરંકુશપણે પ્રવર્તાવતા, અધમબુદ્ધિ પણાથી અધમ એવા તેઓ પોતે તો વિનાશના માર્ગે જઈ રહેલા છે. પરંતુ ખોટો ઉપદેશ કરીને બીજાઓને પણ વિનાશના માર્ગે પ્રવર્તાવે છે. તેઓનું અધમબુદ્ધિપણું તો પરમાર્થથી દુઃખમાં સુખાભિમાન જેમ કે મૃગલો વ્યાધનું સંગીત રસપૂર્વક શ્રવણ કરતો નથી? માછલું કાંટામાં લગાડેલ માંસની અભિલાષા નથી કરતું?, મધુકર(ભમરો) ખીલેલા કમળની સુગંધમાં આસક્ત નથી બનતો? પતંગીયાને દ્વીપશિયા હર્ષ ઉત્પન્ન નથી કરતી? હાથીને હાથણીવાળો ખાડો દેખી આનંદ નથી થતો? પરમાર્થથી આ સર્વ વિચારવામાં આવે તો ખરેખર તેઓના વ્યવસાયો પોતાનો વિનાશ કરનારા થાય છે. જેમ આ જણાવ્યા તેમ બીજા પણ ઈન્દ્રિયોના વિષયોને આધીન થએલા જીવો પણ સમજવા. આ પ્રમાણે ડાહ્યા લોકો વડે તિરસ્કાર કરાયેલા આ અધમબુદ્ધિવાળા અધમ જીવો આ લોક અને પરલોકમાં ઘણી વેદનાવાળી ગતિઓમાં બંધ છે. ૨.

વળી ત્રીજા પ્રકારના વિમધ્યમ જીવો ધર્મ, અર્થ અને કામ ત્રણે પુરુષાર્થમાં પરસ્પર હરકત ન આવે તેમ તેનું સેવન કરે છે. તે કોણ? તે કહે છે-આહ્વાણ, રાબ, વણિક, ખેડૂતો. બીજા આ લોક અને પરલોકના નુકશાનને દેખનારા, વિધવા, દુભાંગી, પતિ પરદેશ ગયેલો હોય તેવી પત્ની વગેરે સમજવા. આ સર્વે ધર્મની અપેક્ષા રાખે છે, તેથી પરલોક-વિરુદ્ધ આચરણનો ત્યાગ કરે છે. ‘હું જન્મંતરમાં સુખી, રૂપવાળો, ઘણી સંપત્તિવાળો, બહુપુત્રવાળો થાઉં’ એમ ધારી તપ-સંયમ સેવન કરે, દાનાદિક શુભ કાર્યો કરે. જે બીજા મોક્ષમાર્ગની અભિલાષાવાળા કુપ્રાવચનિક. જ્ઞાન ભણવું, અધ્યયન કરવું, તપસ્યા દેહ-દમન, ચારિત્રાદિ-પાલન કરવામાં તત્પર હોય, છતાં પરમાર્થદૃષ્ટિ ન પામેલા વિમધ્યમ સમજવા. તેમ જ ધર્મ કરીને તેનાં ક્ષણ મેળવવાની અભિલાષાવાળા, નિયાણાં કરનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો, ચક્રવર્તીપણાની, વૈભવાદિકની અભિલાષાવાળા અને ચિત્ર-વિચિત્ર ઈન્દ્રિયા કરનારા તેઓ પણ તેવા જ સમજવા. ૩.

ચોથા મધ્યમ પ્રકારના જીવો તો ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ પુરુષાર્થમાં રસિક અનેલા સમ્યગ્દષ્ટિ; એકલા મોક્ષને જ પરમાર્થ સ્વરૂપ માનનારા. 'પોતાનું' તેવું પ્રબળ પરાક્રમ ન હોવાથી કાળખળના પ્રભાવે પુત્ર-કલત્રાદિની સ્નેહ સાંકળથી જકડાયેા છુ' એમ પરમાર્થ સમજવા છતાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-આરિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગને દેખવા છતાં, રાગ-દ્વેષના પરિણામો બાજુવા છતાં, સંસારનું અસારપણું સમજવા છતાં, વિષયોના કરવા વિપાકો ભોગવવા પડશે એ ભાન હોવા છતાં, ઈન્દ્રિયોનું ઉન્માર્ગે પ્રવર્તન દેખવા છતાં પણ વિષયોની મધુરતા, કામદેવ ન ટાળી શકાય તેવો હોવાથી, ઈન્દ્રિયોનું અપલપણું, સંસાર સ્વભાવનો અનાદિનો અભ્યાસ હોવાથી મોક્ષમાર્ગ દૂર હોવાથી, કર્મ-પરિણતિ અચિન્ત્ય શક્તિવાળી હોવાથી, મહાપુરુષોએ સેવન કરેલી પ્રવ્રજ્યા શ્રદ્ધા કરવા શક્તિમાન બની શકતો નથી; તેથી હીનસત્ત્વપણાથી ગૃહવાસમાં રહે છે. તે કોણ? તે કહે છે-સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવકો પોતાની શક્તિ અનુસાર શ્રાવકવ્રતો અંગીકાર કરે છે. કેટલાક બીજા પ્રકૃતિભદ્રક મોક્ષાભિલાષી, સ્વભાવથી કરુણાવાળા, ક્ષમા-નમ્રતા-સરળતાવાળા, દાન, કરવાના સ્વભાવવાળા. વ્રત અને શીલને ધારણ કરનારા હોય છે. તેઓ આ લોકમાં ઘણા લોકોને પ્રશંસવા યોગ્ય બનીને પરલોકમાં ઉત્તમ દેવપણું કે સુન્દર મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરે છે. ૪.

પાંચમા ઉત્તમ પ્રકારના જીવો તો વળી એકમાત્ર મોક્ષ પુરુષાર્થ માટે અર્પણ કરેલા હૃદયવાળા, એક મોક્ષનેજ પરમાર્થ માનનારા, તે સિવાય બીજા કશાને પરમાર્થ ન માનનારા હોય છે. તેવા આત્માઓ મહામોહ-વેલડીને મૂળથી ઉખેડીને, વિષયની ગાંઠ ભેદીને, અજ્ઞાન-અધકાર દૂર ધકેલીને. રાગ-દ્વેષ-મદ્દલને હરાવીને, ગૃહપાશ છેદીને, ક્રોધાગ્નિ ઓલવીને, માન-પર્વ-તનો ચૂરો કરીને, માયા-કરીષાક્ષિને શાંત કરીને. લોભના આડાને ઓળંગીને, કામ-કુંજરને જિતીને, ઈન્દ્રિય-અશ્વોને વશ કરીને ભોગતૃષ્ણાને સ્વાધીન બતાવીને, પરિષદ-ઉપસર્ગમાં અડોલ બનીને, વનિતાના વિલાસોને દૂર કરીને, પાપવ્યાપારવાળા અનુષ્ઠાનોના પ્રસંગોથી દૂર ખસીને, અસંયમને દેશવટો કરાવીને, કુધર્મને તિલાંજલિ આપીને, પરમાર્થ-સ્વરૂપ સમજી આત્માનો મુકાબલો કરીને, સંસાર મુખનો ત્યાગ કરીને, પુત્ર, પત્ની આદિના સ્નેહને અવગણીને, કર્મપરિણામ ઉપર પગ ચાંપીને, નજીકમાં મુક્તિ પામનાર હોવાથી મહાપુરુષોએ સેવેલા સર્વ-દુઃખનો નાશ કરવાના કારણભૂત, પામર મનુષ્યના મનોરથથી દૂર રહેલ એવી પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષા) પામેલા ઉત્તમ ગણાય છે. તેવા સાધુઓ વળી અનેક પ્રકારની લગ્નિધઓ પામેલા, અવધિ, મનઃપર્થવ અને છેલ્લું કેવલજ્ઞાન પામેલા સમજવા. તે મુનિવરો દેવો, અસુરોના ઈન્દ્રો, ચક્રવર્તી પ્રમુખ નરેન્દ્રોના પૂજનીય બનીને મોક્ષે બધ, અનુત્તર વિમાન, ઈન્દ્રપણું અગર સામાનિક કે વૈમાનિક દેવપણું પામે છે. ૫.

છઠ્ઠા ઉત્તમોત્તમ પુરુષો તો તીર્થ કર-નામકર્મના વિપાકવાળા, જેમણે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરેલું હોય, કૃતકૃત્ય, પરાપકાર-પારકા કાર્ય કરવાના સ્વભાવવાળા, ઉત્તમ ગુણ રૂપ-શક્તિસંપન્ન, ચોત્રીશ અતિશયોની સંપત્તિવાળા, હુંમેશાં બીજા જીવોને પ્રતિબોધ કરવા માટે પૃથ્વી પર વિચરીને આયુષ્ય-ક્ષય થયા પછી નિરુપદ્રવ, અચલ, રોગરહિત, અનંતા કાળ સુધી ટકનાર, જે સ્થાનનો કોઈ દિવસ ક્ષય થવાનો નથી, પીડાવગરનું, વ્યાંથી, ફરી પાછા આવવું પડતું નથી, એવું સિદ્ધિગતિ નામનું સ્થાન તેઓ અવશ્ય પામે છે. ૬.

અન્ધ-ના મકરણ

આ કારણથી 'યોગ્ય આત્માને જ હિતોપદેશ આપી કુશલ મતિમાં પ્રવર્તાવવો ભેદ એ, પરંતુ અયોગ્ય કે ઉપદેશ કરવાની અવસ્થાને વટાવી ગયો હોય તેવાને હિતોપદેશ ન કરવો.' કુશલમતિમાં પ્રવર્તાવવાનું તે ચરિત્રાદિ કથાઓ અને અનુષ્ઠાનો દેખાડવાથી સુખેથી પ્રતિબોધ કરી શકાય છે. પરમાર્થ અધિકારમાં કલ્પિત કથાઓ સજ્જનના મનને આહ્લાદ કરનારી થતી નથી. તેમજ કોઈ પણ બાલિશ મનુષ્ય કલ્પિત કથા સાંભળીને સદ્ભૂતનો ત્યાગ કરશે. કહેલું છે કે—'જે કે લોકમાં તે બંને કથાઓ સાંભળીને કુશલમતિમાં પ્રવર્તન થાય છે, તે પણ મને તે કલ્પિત કરતાં બનેલી-ચરિત્રકથા વધારે સુંદર લાગે છે.' 'ચરિત્ર અને કલ્પિત એમ સર્વ કુશલ માટે કલ્પના કરેલી છે' એમ કહેનારે મીમાંસક નાસ્તિકમતને અનુસરનાર બૃહસ્પતિને હસ્તાવલંબન-ટેકો આપ્યો છે. આ પ્રમાણે કલ્પિત કથા કરતાં સદ્ભૂત ગુણોનું ઉત્કર્ષિત કરવું વધારે ફાયદાકારક છે. તેમાં ખાસ કરીને ચોપન્ન મહાપુરુષોનાં અદ્ભુત વૃત્તાન્તો અને ગુણયુક્ત ચરિત્રો ભવ્ય જીવોના અગોના રોમાંચ પ્રગટ ઉત્પન્ન કરશે. રત્નાકર-દર્શનની માફક સજ્જનોનાં ચરિત્રો સાંભળીને કેનું હૈયું કુતહલવાળું અને આશ્ચર્યવાળું ન થાય ? કહેલું છે કે—“ધર્મશાસ્ત્રના મોટા મૂળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ, ચરિત્ર એ જ વિશાલ થડ, ક્ષમાદિ શાખા-પ્રશાખાવાળા, છકું, અકૂમ, ચાર, પાંચ આદિ ઉપવાસના તપ આચરણરૂપ ગાઢ પત્રોવાળું; ચક્રવર્તીત્વ, ઈન્દ્રત્વ, ધન-સંપત્તિ આદિ રૂપ પુષ્પોદ્ગમનયુક્ત, ક્ષાયિકગુણો અને મોક્ષ ફલની સમૃદ્ધિવાળા ઉત્તમ પુરુષોનાં ચરિત્રોરૂપ મહાવૃક્ષની શ્રવણરૂપ છાયા તે ખરેખર જે પુણ્યરહિત હોય, તેને જ ન પ્રાપ્ત થાય.”

જેવી રીતે ત્રિલોક-ચૂડામણિભૂત, દેવો, અસુરો અને મનુષ્યોના ઈન્દ્રોના મુકુટોના મણિઓથી જેમનું પાદપીઠ ઘસાઈને સુવાળું બની ગયું છે, કેવલજ્ઞાનવાળા પ્રથમ શ્રેષ્ઠ ધર્મચક્રવર્તી અષભદેવ ભગવંતે, દેવો, મનુષ્યો અને અસુરોની સભા સમક્ષ ભરત ચક્રવર્તીએ પૂછ્યું, ત્યારે આ ચરિત્ર કહ્યું. ત્યાર પછી રાજગૃહ નગરમાં ગુણશીલ ચૈત્યમાં સુધર્મા સ્વામીએ જંબૂ નામના શિષ્યને પ્રશ્ન્યું. પ્રથમ ચરિતાનુયોગથી આચાર્ય-પરંપરાએ આવેલું, સમ્યક્ત્વ-પ્રાપ્તિ આદિ વડે અતિસમૃદ્ધિવાળું, દેવો, મનુષ્યોના ઋદ્ધિ-વર્ણન વડે ગૌરવવાળું, તીર્થંકરાદિકે ચોપન્ન મહાપુરુષોનું ચરિત્ર જે મેં ગુરુના મુખેથી સાંભળ્યું છે, તે પ્રમાણે મારી શક્તિ અનુસાર કંઈક કહું, તે તમે આદરપૂર્વક શ્રવણ કરો. મારા સુખ-કળશમાંથી રેડાતા, ઉત્તમ પુરુષોના ચરિત્રરૂપ શુભ જળને વિકસિત વદનવાળી હે પર્ષદા ! તમે કહ્યાંજલિથી પાન કરો.

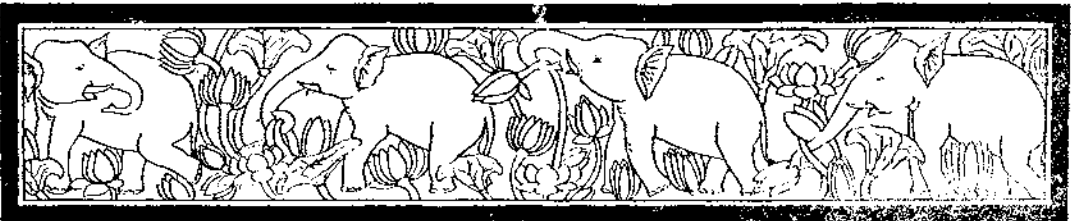
આ કથામાં જે શબ્દો વપરાયા છે, તે પહેલાથી બાણીતા-પ્રસિદ્ધ છે. તેના અર્થો સિદ્ધાન્ત-સાગરમાંથી ઉછળેલા છે અર્થાત્ શાસ્ત્રોમાં તેની વ્યાખ્યાઓ સમજાવેલી છે. માળી જેમ વિવિધ રંગવાળા પુષ્પોનો હાર ગુંથે, તેમ મને પણ શબ્દ-ગુંથણીનો ગુણ પ્રાપ્ત થયો છે.

જગતના સામાન્યથી લોક અને અલોક એવા બે વિભાગ છે. તેમાં ધર્મસ્તિકાયાદિથી રહિત આકાશમાત્રની સત્તાવાળો અલોક છે. પાંચ અસ્તિકાયમય લોક કહેલો છે, તે આ પ્રમાણે— ધર્મસ્તિકાય, અધર્મસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાય. લોક વળી અધોલોક, ઉર્ધ્વલોક અને તિસ્થાલોક એમ ત્રણ પ્રકારનો છે. સર્વલોક ચઉદ રાજ-પ્રમાણ છે. તેમાં અધોલોક રત્નપ્રભાદિક સાત પૃથ્વીઓ, ધનોદધિ, ધનવાત, તનુવાતરૂપ ત્રણ વલયો વડે નીચે નીચે રહીને ધારણ કરાય છે. પરંપે પણ તે જ ત્રણ વલયો વડે આધાર પામેલી સાત

પૃથ્વીએ છે. ઉર્ધ્વલોક તેા સૌધર્માદિક બાર દેવલોકો ઉપરાઉપર ગોઠવાઈને રહેલા છે. નવ ઐવેયકો, પાંચ અનુત્તર મહાવિમાનો, ત્યાર પછી ઇષત્પ્રાગ્બાર નામની પૃથ્વી, તેના ઉપર સિદ્ધિક્ષેત્ર. તિર્યર્થલોક તેા વળી—અઠાળર મેરુપર્વતના મધ્યભાગમાં આઠ સુચક પ્રદેશની ઉપર નવસો યોજન ઉંચે અને નીચે મળી અઠારસો યોજન-પ્રમાણ તિર્યર્થલોક સમજવો, અને તિર્યર્થી બાબુ વળી એક દ્વીપ, એક સમુદ્ર એમ અસંખ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્રો મળી અસંખ્યેય યોજન-પરિમાણવાળો સમજવો.

તેમાં જંબૂદ્વીપ લાખ યોજન-પ્રમાણવાળો, લવણસમુદ્ર બે લાખ, ધાતકીખંડ દ્વીપ ચાર લાખ, કાલોદધિ સમુદ્ર આઠ લાખ, પુષ્કરવર દ્વીપનો અર્ધભાગ આઠ લાખ યોજન પ્રમાણવાળો છે. ત્યાં માનુષોત્તર પર્વત છે. તેની આગળ મનુષ્યનો જન્મ કે અવર-જવરનો વ્યવહાર નથી. એ પ્રમાણે માનુષોત્તર પર્વતથી વીંટાયેલ, અદીદ્વીપ પ્રમાણવાળું પીસ્તાલીશ લાખ યોજન લાંબું-પહોળું મનુષ્યક્ષેત્ર છે. તેમાં પંદર કર્મભૂમિઓ, ત્રીશ અકર્મભૂમિઓ અને છપ્પન અંતરદ્વીપો છે.

તેમાં પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરવત ક્ષેત્રમાં બાર આરાવાળું, વીશ સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણ કાળચક્ર છે. તે આ પ્રમાણે—સુષમસુષમા નામનો પહેલો આરો ચાર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણવાળો, બીજો સુષમા ત્રણ, ત્રીજો સુષમદુઃષમા બે, ચોથો દુઃષમ-સુષમા બેતાળીશ હજાર વર્ષ ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણવાળો, પાંચમો દુઃષમા એકવીશ હજાર વર્ષનો, અને છઠ્ઠો દુઃષમ-દુઃષમા પણ એકવીશ હજાર વર્ષ-પ્રમાણ કાળવાળો. આ પ્રમાણે દસ કોડાકોડી પ્રમાણ અવસર્પિણી સમજવી. ઉત્સર્પિણી પણ દુઃષમ-દુઃષમાથી શરૂ થઈ સુષમ-સુષમાના છેડાવાળી દસ કોડાકોડી સાગરોપમ-પ્રમાણ કાળવાળી બનણવી. અહીં સુષમ-દુઃષમ નામના ત્રીજા આરામાં પલ્યોપમનો આઠમો ભાગ બાકી રહ્યો, ત્યારે કુલકરો ઉત્પન્ન થયા. હવે અનુક્રમે તેઓની ઉત્પત્તિ કહેવાશે.

THE LATE
SHETH DEVCHAND LALBHAI JAVERI

Born 1853 A. D., Surat

Death 13th January 1906 A. D., Bombay

श्रेष्ठ देवचंद लालभाई जवेरी

जन्म :
विक्रम संवत् १८०८
कार्तिक सुद ११ सुरत.

स्वर्गवास :
विक्रम संवत् १९६२
पौष वद ३ मुंबई.

૧ ઋષભ સ્વામી અને ૨ ભરત ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર

અપરવિદેહમાં અપરાજિતા નામની નગરી હતી. અમરાવતી નગરીની જેમ પંડિત પુરુષોના મનને અત્યંત આનંદ આપનારી અને નિંદા વગરની હતી. ધીબ પક્ષે વિબુધ એટલે દેવતાઓના મનને આનંદ આપનારી પરંતુ ઇન્દ્ર વગરની, ચંદ્ર માફક કળાઓવાળી અને શુન્દા ન કરનારી, ચંદ્રપક્ષે પણ કળાવાળો અને રાત્રિ વગર ઉત્પન્ન થનારો, દ્વારામતી નગરીની જેમ ઉત્તમ નગરજનો અને ધનથી સમૃદ્ધિવાળી હોવા છતાં મીઠા જળવાળી, લંકાપુરી માફક કંચનમય પરંતુ ખિલીષણુ વગરની, ધીબ પક્ષે નિર્ભયતાવાળી, બધાં પુરુષો કામદેવ સરખા રૂપવાળા અને સ્ત્રીઓ રતિ જેવી હતી. પંડિતો બૃહસ્પતિ સરખા, કુટુંબીઓ સ્વાભાવિક સુંદર રૂપવાળા દૃશ્ય, યથાર્થ ગોલનાર, કુલીનતા યુક્ત હતા. પરિવાર શિક્ષા ન આપવા છતાં ચતુર હતા. લોકો વગર કલેશે ધન અને સમૃદ્ધિ ઉપાર્જન કરનાર હતા. જે નગરીના લોકોના નિવાસસ્થાનોની મજિજડિત ભિન્નિમાં ચિત્રો આલેખાયેલાં હતાં. યુવતીઓ સ્વભાવથી જ સુંદર અને ચિત્રકર્મની તુલના કરતી હોય તેવી હતી. યુવતી-સમૂહને ઉત્તેજિત કરનાર વસંતોત્સવ પ્રવર્તતો હતો. વસંતોત્સવની સ્વાભાવિક શૃંગાર-ચેષ્ટાઓએ કામદેવને ઉત્તેજિત કર્યો હતો. કામદેવથી ઉત્તેજિત થએલા નગરલોકો હતા. સુંદર વારાંગનાઓની ભીડ થવાથી તેઓના હારનાં તૂટી ગયેલાં રત્નોનો સમૂહ ઉછળી રહેલ હતો. મજિરતનોના સમુદાયની પ્રભાથી વિવિધ રંગો વડે આકાશમાર્ગ શોભતો હતો. આકાશમાર્ગમાં ધૂપના ધૂમાડા ઉછળતા હતા, ત્યારે હંસોને વાહળાનો ભ્રમ થતો હતો. હંસકુલોના મધુર શબ્દોથી વ્યાપ્ત નંદનવન સરખું લવન-ઉદ્યાન બન્યું હતું. લવન-ઉદ્યાનમાં ફેલાયેલ સુગંધી પરિમલથી આકર્ષાયેલાં મોટાં ભ્રમર-કુલો હતાં. ભ્રમરકુલોથી મુખ્મર થયેલી કમલોની શ્રેણિવાળી વાવડીઓમાં ઝંકાર શુંબરવ બંધાઈ ગયો હતો. ઝંકારના શબ્દથી રોકાયેલા દિશા-માર્ગો પરની અભિલાષાવાળા અતિસ્નેહી મુસાફરોની મુસાફરી જેમાં રોકાઈ ગઈ હતી. માર્ગ પર ચાલતી રમણીઓના મોટા નિર્ભય વડે મોટો માર્ગ સાંકડો બની ગયો હતો. એવી તે નગરીમાં જે જે મનોહર મહેલાતો દેખાય છે, તે તે હાથી, ઘોડા, વાજિત્રો, તોરણુ આદિ વાળા દેશોની સમાનતાવાળા છે. સ્વર્ગની સરખામણી કરતી એવી આ નગરીમાં માત્ર એક જ દોષ છે કે ત્યાં વાસ કરનાર નગરલોકો સ્વર્ગે જ જવાના કારણભૂત ધર્મનું સેવન કરતા નથી.

તે નગરી કેવી હતી? ઇન્દ્રવડે અમરાવતી સરખી, કુબેર વડે અલકાપુરી જેવી, ખેચરેન્દ્ર વડે સ્થનુપૂર ચક્રવાલપુર સરખી, ખિલીષણુ વડે લંકાનગરી જેવી હતી. ત્યાં આગળ ઇશાનચંદ્ર નામનો રાજા હતો, તે આ નગરીનું લાલન-પાલન અને વિભૂષિત કરતો હતો. તે રાજાના ચરણો અને હથેલી યુગલ કાચબાની જેમ ઉન્નત. જંઘા અને બાહુ બેડી ગોળ અને દેખાવડી, પેટની ત્રણ કરચલીઓ અને વાંસાનો ભાગ સ્પષ્ટ વિભાગવાળો, નાભિ અને ચિત્ત ગંભીર, વક્ષઃસ્થલ અને નેત્રયુગલ વિસ્તીર્ણ, કંઠપ્રદેશ અને લલાટ ત્રણ રેખાવાળા, ગાલ અને હોઠ પુષ્ટ હતા. બાણે સૌભાગ્યનો સિદ્ધયોગ, કામદેવનો પવિત્ર જન્મદિવસ, બ્રહ્માનો સ્વર્ગ મેળવવા માટે

પરિશ્રમ હોય. રૂપનો કીર્તિસ્તંભ હોય તેવો દેખાતો હતો. બાણે શરીરધારી કામદેવ, લાંછન વગરનો કળાયુક્ત ચંદ્ર, દોષરહિત ધર્મ સરખો, લોકોના ચિત્તની ચંચળતા કરાવનાર વિદ્યાસવાળો હતો.

તે નગરીમાં સર્વજનોને અનુમત, આચારનું કુલધર, કુબેરના જેવો બહુધનવાળો અંદનદાસ નામનો શેઠ હતો. તેને સાગરચંદ્ર નામનો પુત્ર હતો. તે નૈગમ (વણિક)-બાતિ હોવા છતાં પણ ઉદારસત્વ હતો. સકલ કલાઓનો પારગામી હોવા છતાં પણ વણિક-કલામાં અનભિજ્ઞ હતો. કલા-પારમ અને ગુણનિધિ એવા તેને એક જ વણિક-કલા હતી, જેના વડે તે રૂપ વડે, જોનારી યુવતીઓનાં મનને હરતો હતો.

કોઈક સમયે તે ઇશાનચંદ્ર રાજાનાં દર્શન કરવા માટે રાજદરબારમાં ગયો. તે વખતે સુખાસન પર બિરાજમાન રાજાને જોયા. તેના ચરણમાં પડી નમસ્કાર કર્યા એટલે રાજાએ આસન, તખ્તોથી તેનું સન્માન કર્યું. રાજાએ કુશળ-સમાચાર પૂછ્યા. શ્રેષ્ઠિપુત્રે કહ્યું કે, આપના પ્રભાવથી સર્વ કુશલ વર્તે છે. આ સમયે જ્યારે સિંહાસનપર રાજા બેઠેલાં હતા, ત્યારે બંદીજન-ચારણપુરુષે બે ગાથાઓ સંભળાવી—

“માધવીલતા, કૃણસવૃક્ષ, પ્રિયંગુવૃક્ષ, ખીલેલ અશોકવૃક્ષ તથા વિકસિત કમલોથી અધિક શોભાવાળો, કામદેવને ઉત્તેજિત કરવાની તૃષ્ણાવાળો બાલવસંત વિકસ્વર થાય છે. વિકસિત થયેલા વૃક્ષોનાં બાનાથી ભયંકર ઝેરવાળો વસંત મૂર્છા પમાડે છે. માટે હે પથિકજનો! તમે વસંતના ક્રીડામહોત્સવમાં પ્રવેશ કરો, તે ઝિવાય તમારું રક્ષણ નથી.” ત્યાર પછી રાજાએ આ વાત સાંભળીને સામરચંદ્રના મુખ તરફ નજર કરી. તેણે પણ રાજાને વિનંતિ કરી કે-હે દેવ! અવિવેકી લોકોને આનંદ આપનાર વસંત-સમય આવી પહોંચ્યો છે. રાજાએ કહ્યું કે, વસંત-સમય આવ્યો, તે તો મેં પણ બાણ્યું, પણ આ અવસરે હવે શું કરવાનું છે? તે પૂછું છું. ત્યારે શેઠપુત્રે કહ્યું કે, હે દેવ! આપને હું વિનંતિ કરું છું. આ સમયે ફરી પણ ચારણે સંભળાવ્યું—

“વિકસિત ચંપક-પુષ્પના સરખી ગૌરવર્ણવાળી, કમલપત્રરૂપ લોચનવાળી, બ્રમર-સમૂહરૂપ કૈશ ધારણ કરનારી મધુલક્ષ્મી બાણે તમને આવવાને સંકેત કરતી હોય તેમ તમારા ઉદ્યાનમાં ગઈ છે.”

શેઠપુત્રે કહ્યું, હે દેવ! જે મેં વિનંતિ કરી, તે જ આ ચારણે પણ કરી. માટે હે દેવ! વસંતની શોભા સફળ કરવા માટે ઉદ્યાનમાં જવાનો મનોરથ પૂર્ણ કરો. ‘બલે એમ થાવ’ એમ કહીને રાજાએ પ્રતિહારને યોલાવીને કહ્યું કે, ઝાંડી પીટીને નગરમાં ઘોષણા કરાવો કે-‘આવતી કાલે સવારે મહારાજા રતિકુલગૃહમાં ક્રીડાનિમિત્તે પધારવાના છે, તો નગરલોકોએ પણ પોત-પોતાના વૈભવ અનુસાર પોતાના સર્વ પરિવાર સાથે ક્રીડામહોત્સવમાં આવવું.’ પ્રતિહારે પણ આજ્ઞા મળતાં જ ‘જેવી દેવની આજ્ઞા’ એમ કહીને સર્વ નગરલોકોને આજ્ઞાથી વાકેફ કર્યા. ‘તારે પણ સવારે મારી પાછળ આવવું’ એમ શેઠપુત્રને કહીને રાજા આપી.

પ્રાતઃકાળમાં અંતઃપુર અને વિશેષ ઉન્નતવલ વેષ-ભૂષા સજ્જેલા પરિવાર સાથે રાજા શસ્ત્રના આવેશથી ત્રાસ પામેલ તરુણીવર્ગનું લાવણ્ય હોય તેમ તેઓથી કટાક્ષપૂર્વક નજર કરાતો રાજા નગરમાંથી બહાર નીકળ્યો અને રતિકુલગૃહમાં પહોંચ્યો. સાગરચંદ્ર પણ અશોકદંત મિત્ર સાથે મોટી ઋદ્ધિસહિત ઉદ્યાનમાં ગયો. ખીજા લોકો પણ પોતપોતાના વૈભવ અનુસાર ત્યાં ક્રીડા કરવા આવ્યા.

આ પ્રમાણે નગરની ગુદી ગુદી મંડળીઓ વસંતકીડા કરતી હતી અને તેનો કોલાહલ ઉછળી રહ્યો હતો અને લોકો તે કીડારસમાં મશગૂલ બની ગયા હતા; ત્યારે નજીકની વનઝાડી માંથી 'મને બચાવો! મને બચાવો' એવા પડઘાવાળો સ્ત્રીવર્ગનો મોટો કોલાહલ ઉછળ્યો. તે આકંઠ-શબ્દ સાંભળીને સાહસિક સાગરચંદ્ર દોડ્યો અને ત્યાં પહોંચ્યો એટલે પૂર્ણભદ્ર શેઠની પવનથી કંપતા કેળના પત્ર સરખી ધ્રુજતી પ્રિયદર્શના નામની પુત્રી ચોરોની વચ્ચે રહેલી જોવામાં આવી. ત્યાર પછી દાક્ષિણ્ય ભાવથી, ચિત્તના ધૈર્યથી, ચોરોના ગભરાટથી, ખાલી હાથના પ્રયોગથી એક ચોરની છરી ઝૂંટવીને તેઓના પંખમાંથી શેઠપુત્રીને મુક્ત કરી. તે કન્યાએ પણ તેને જોઈને ચિંતવ્યું કે, નિષ્કારણ વત્સલતાવાળો, મારા પુણ્યના ઢગલા સરખો આપત્તિકાળે આ કોણ આવી મળ્યો? તે કન્યાના હૃદયમાં પણ તેના ઉપકાર બદલ તથા રૂપ જોવાથી વિસ્મય પામી તેણે નયન-સુગલ વિકસ્વર બનાવ્યું, તથા કાલક્રમે ખીલેલા યૌવન-વિકારવાળી તેને તે કુમાર ઉપર છૂપો સ્નેહાભિલાષ પ્રગટ્યો. આ સમયે ચોરોથી મુક્ત કરી ઇત્યાદિ હકીકત પિતાએ બાણી અને પ્રિયદર્શનાને પોતાના લવને લઈ ગયા. પ્રિયદર્શનાના રૂપથી મોહિત થયેલ સાગરચંદ્રને તેનો મિત્ર અશોકદત્ત ઘરે લઈ ગયો.

આ વૃત્તાન્ત લોકજીભેથી સામાન્યપણે અને વિશેષથી પોતાની દાસીઓ દ્વારા સાગરચંદ્રના પિતાના જાણવામાં આવ્યો. પુત્રને જોવાની શિખામણ આપી કે, "હે પુત્ર! તું સર્વ કલામાં નિપુણ છે, વિનીત છે, છાજે તેવાં વસ્ત્રોને ધારણ કરનારો છે, તને શિખામણ આપવાની જરૂર નથી, છતાં પણ 'વડીલોએ તારા પ્રત્યે સનાથપણું બતાવવું જોઈએ.' એમ માનીને હે પુત્ર! કહું છું કે, આપણે કળાથી આજીવિકા કરનારા વણિકો સારો વેષ પહેરનારા અને સુંદર આચાર પાલન કરનારા છીએ. અમારું યૌવન વૃદ્ધપુરુષોની છત્રછાયાવાળું હતું. સંપત્તિ હોવા છતાં છાજે અને શોભે તેવા જ વેષને ધારણ કરતા હતા. ખીજા ન બાણી શકે તેમ રતિકીડા કરતા હતા. દાન પણ ઘણા લોકો ન જાણે તેવી રીતે કરતા હતા. અને આને જ અમે અલંકાર માનતા હતા. દરેક પદાર્થો પોતાના વૈભવને અનુસારે કરવામાં આવે, તે લોકોને આનંદ કરાવનાર થાય છે.

ખીજા એક મુખ્ય હકીકત તને એ કહેવાની છે કે, આ તારો મિત્ર છે, તે અત્યંત માયાવી, તારા સરખા સરખા પ્રત્યે પણ વાંકો અને સ્વભાવથી ઠગવાની ટેવવાળો છે. કહેલું છે કે— "મનમાં ખીજું વિચારે, વચનમાં જુદું જ બોલે અને તારા આ અનાર્થ મિત્રનું કાર્ય કંઈક જુદું જ હોય." તારા સરખા સમજીને વધારે શું કહેવાનું હોય? આ લોક અને પરલોક ન બગડે તેવા સુંદર આચારવાળા બનવું. આ શિખામણ સાંભળ્યા પછી શેઠપુત્રે વિચાર્યું કે, પિતાજીએ ચોરોનો અને કુમારીનો વૃત્તાન્ત બાણ્યે લાગે છે. સ્પષ્ટાક્ષર કહેવાથી મારા મિત્રને દૂષિત કર્યો છે, તે હું પણ તેવો જ ઉત્તર આપું—એમ વિચારીને કહ્યું કે—'હે પિતાજી! આપે જે આજ્ઞા કરી, તે પ્રમાણે મારે યથાર્થ પાલન કરવી જોઈએ. તેઓ અરેખર ધન્ય છે કે, જેઓ વડીલોના ઉપદેશના અધિકારી બને છે, પરંતુ દૈવયોગે અકસ્માત તેવું કોઈ કાર્ય આવી પડે છે, ત્યારે વિચાર કરવાનો અવકાશ મળતો નથી, છતાં એટલું ચોક્કસ આપને નિવેદન કરું છું કે આપના કુળને કલંક લગાડનારી પ્રવૃત્તિ હું મારા જીવના જોખમે પણ નહીં કરીશ. વળી આપે મિત્રનો જે દોષ જણાવ્યો, તે હું બાણ્યતો નથી કે તેમાં દોષ છે, કે ગુણ છે. ખીજું કોઈ દુર્જને આપના ખોટા કાન ભલેયાં જણાય છે. કારણ કે આજે જ સ્નેહનાં કારણોની ક્યાંથી ખબર પડી? ખાકી સ્નેહ

થવાનાં કારણો આ પ્રમાણે હોય છે-‘સમાન જાતિ, એક નગરમાં સાથે નિવાસ કરનારા, સાથે બાળકીડા રમતા હોય, વારંવાર એક-બીજાનો મેળાપ થતો હોય, પરસ્પર અનુરાગની વાતો સાંભળતા હોય, પરોપકાર કરવાપણું, સમાન આચાર, સુખ-દુઃખમાં સમાનતા હોય.’ આ સર્વ તેનામાં છે. કપટ કરવાનું તેવું કોઈ પણ કારણ મને તેનામાં દેખાતું નથી. આમ હોવાથી મારા ધારવા પ્રમાણે આપે જેવા પ્રકારની તેના માટે સંભાવના કરી છે, તેવો તે નથી-એવી મારી સુદ્ધિ છે.

નિશ્ચયે કરીને કોઈક અભ્યંતર કારણ પદાર્થની સાથે સંબંધ જોડાવે છે, પરિચય કરાવનાર તો માત્ર બાહ્ય કારણ હોય છે.

હે પિતાજી ! તે કપટ સ્વભાવવાળો હોય, તો પણ આપણને શું નુકશાન કરશે ? એમ કહીને પિતાજીને સંતોષ પમાડ્યો.

પિતાએ પણ પુત્રનો અભિપ્રાય જાણીને પ્રિયદર્શનાની માગણી કરી, પૂર્ણભદ્રે પણ આપી. વિવાહ-દિવસ જોવાવ્યો. વિવાહ-યોગ્ય સામગ્રીઓ તૈયાર કરાવી. વેદિકા, ચોરી તૈયાર કરાવી. કૌતુક-મંગળનાં વિધાનો કર્યાં. મોટી રિદ્ધિવાળો વિવાહ-મહોત્સવ જળવ્યો. બંનેની પરસ્પર પ્રીતિ વર્તે છે અને એમ વિષયસુખ અનુભવતાં તેઓના દિવસો સુખમાં પસાર થાય છે. એમ ઘણો કાળ વીતી ગયો.

કોઈક સમયે પતિના મિત્ર અશોકદત્તે એકાંતમાં પ્રિયદર્શનાને કહ્યું કે, ‘આ તારો પતિ ધનદત્તની પુત્રવધૂ સાથે હંમેશાં શુભ મંત્રણા શી કરે છે ?’ વિશુદ્ધચિત્તવાળી પ્રિયદર્શનાએ પણ કહ્યું કે, ‘તે તો તમારા મિત્ર અથવા તેમના બીજા હૃદય સરખા મિત્ર તમને સર્વ ખબર હોય, અમારા સરખાને તેના રહસ્યની શી ખબર પડે ?’ પતિના મિત્રે કહ્યું કે, હું તે હકીકત બાણું છું. તેમાં શુભ રહસ્ય છે, પરંતુ તમને જણાવીશ નહીં. કારણ કે, મનુષ્યને કારણે ઉત્પન્ન થાય તો આડું-અવળું સમજવીને વિષમ સ્થાને પણ લઈ જાય. મીઠી મીઠી વાતોથી શીખા-મણુ આપે, મોટી લજ્જાનો ત્યાગ કરે, પ્રયોજન-ગરજ શું ન કરાવે ? ફરી પ્રિયદર્શનાએ પૂછ્યું કે, તેમાં શું પ્રયોજન હશે ? તેણે કહ્યું કે, જે મને તારું. નિર્મળ હૃદયવાળી પ્રિયદર્શનાએ કહ્યું કે, તમને મારું શું પ્રયોજન છે ? તેણે કહ્યું કે, હે સુંદરી ! સાભળ. ‘આ જીવ-લોકમાં જે જીવે છે અને જેની નજર તારા ઉપર પડી તો હે સુંદરાંગી ! તારા પતિ સિવાય તેને તારું પ્રયોજન હોય જ.’ ત્યાર પછી પૂર્વે જેની કોઈ વખત સંભાવના ન કરી હોય કે શંકા પણ થઈ ન હોય એવાં દુષ્ટ વર્તનને જણાવનાર, મર્યાદા ચૂકેલ વચન સાંભળીને કંઈક નીચું મુખ રાખી પ્રિયદર્શના કહેવા લાગી-“અરે નિર્લજ્જ ! અકાર્ય કરવા તૈયાર થયેલ ! તને આવી વાત કરવી શોભે છે ? મનથી તેવું વિચારવું ન ઘટે, તો પછી મારી સમક્ષ બોલવાનું તો બને જ ક્યાંથી ? તારા સરખા અધમ અને અકાર્ય આચરણ કરનાર દુષ્ટ મિત્રથી મારા પતિ લજ્જાશો-આ વાતથી મારું હૃદય દૂભાય છે. નિર્મલકુલમાં જન્મેલા અને વિદ્યાસ-વાળા સ્નેહથી સ્વીકારેલા મિત્રને માટે અલ્પસુખતા કારણે પોતાના કુલમાં મેશનો કૂચડો ફેરવવો યોગ્ય ગણાય અરે ? અનાર્ય પુરુષ જેમાં લોજન કરે છે, તેનો જ વિનાશ કરે છે જેમ દીપક પોતાની ચેષ્ટાથી તેલનો ક્ષય કરે છે, તેમ દુર્જન હંમેશાં પોતાના વર્તનથી જ સ્નેહનો ક્ષય કરે છે.”

ત્યાર પછી કંઈક શરમથી ઝાંખા પડી ગયેલા વહનવાળા અશોકદત્તે કહ્યું, તું આટલી આકુળ-વ્યાકુળ કેમ બની ગઈ? સાચે જ તું મને આવો માને છે? આ તો તારી પરીક્ષા કરવા માટે મસ્કરીમાં કહ્યું હતું. એટલે કંઈક હાસ્ય કરતાં પ્રિયદર્શનાએ કહ્યું કે, 'હીક, બ્યાંથી આવ્યો ત્યાં ચાલ્યો બા અને હે મૂઠ! તારૂં કાર્ય કર, મારી પરીક્ષા કરનાર તું પતિને સુંદર મિત્ર મળી ગયો!'

ત્યાર પછી શૂન્ય દેવાલયમાંથી જેમ-તેમ મિત્રના ઘરેથી એકલો બહાર નીકળ્યો. અભિમાન અને ઉત્સાહથી રહિત, વિચારમગ્ન બનેલા તેને સાગરચંદ્રે દેખ્યો અને પૂછ્યું કે, આમ નિસ્તેજ અને ઉદ્દેગવાળો કેમ દેખાય છે? તેણે કહ્યું, જરૂર ઉદ્દેગ થયો છે. ત્યાર પછી માયા-કૂડ-કપટ ભરેલા હૃદયવાળા તેણે લાંબો નિસાસો મૂકતાં કહ્યું કે, સંસારમાં વસતા પુરુષને ઉદ્દેગનું કારણ પૂછે છે? હવે જો તારો આ બાબતમાં આગ્રહ છે, તો સંસારનું નાટક તને જણાવું છું. 'સંસારમાં વસતા માની પુરુષોને કોઈ એવાં કાર્યો આવી પડે છે કે- છૂપાવી શકાતાં નથી કે કહી શકાતાં નથી કે સહન પણ કરી શકાતાં નથી.' એટલું જ કહીને અશ્રુપૂર્ણ નયનવાળો તે નીચું મુખ કરીને ઊભો રહ્યો. તે સમયે સાગરચંદ્રે ચિંતવ્યું કે, સંસારના જેલો અટકાવવા ઘણા મુશ્કેલ છે કે-આવા પ્રકારના મહાપુરુષોને પણ આપત્તિઓ આવી પડે છે. આ મારા મિત્રને કોઈ મહાન ઉદ્દેગનું કારણ ઉત્પન્ન થયું છે. કારણ કે, ચહેરા ઉપર મોટા શોકની છાયા અને આંખમાંથી અશ્રુ વહી જાય છે અને ઊંડા નિસાસા છોડે છે. અત્પ નિધાનથી પૃથ્વી કંપતી નથી, માટે ઉદ્દેગનું કારણ મિત્રને પૂછું-એમ વિચારી ફરી કહ્યું, હે મિત્ર! જો મારાથી ગુપ્ત રાખવા જેવું ન હોય તો દુઃખનું કારણ જણાવ. ત્યાર પછી ગદ્ગદ અક્ષરથી અશોકદત્તે કહ્યું, શું તેવા પ્રકારનું કંઈ છે? જે તને ન કહેવાય? આ વૃત્તાંત ખાસ કરીને તો તને જણાવવો જ જોઈએ. આ વિષયમાં મારા પ્રિયમિત્રે જાણવું જોઈએ કે- 'સર્વ અનર્થોનું કારણ હોય તો આ સ્ત્રીઓ છે. આ મહિલા વગર અગ્નિવાળી ઉલ્કા, મેઘ વગરની વિજળી, ઔષધ વગરની વ્યાધિ, છેડા વગરની મોહનિદ્રા સમજવી. તે માટે કહેલું છે કે- 'અપલ સ્વભાવવાળી, શીલ મલિન કરનારી, ચાહે તેટલો સ્નેહ રાખવા છતાં સંતાપ કરાવનારી દીપ-શિખા સરખી સ્ત્રી લાગ મળે તો ભય આપ્યા વગર રહેતી નથી.' દીવાની શિખા પણ અપલ સ્વભાવવાળી, મેશથી મલિન કરવાના સ્વભાવવાળી, તેલ પૂરવા છતાં પણ તાપ ઉત્પન્ન કરનારી હોય છે. એક સ્થાનેથી છોડાવીએ, તો વળી ક્ષણમાં બીજે વળગવા જાય. કાંટાવાળા વૃક્ષની ડાળી માફક એનાથી દૂર રહેવું, તે સારૂં છે. અંધુઓ વચ્ચે ઉદ્દેગ કરાવનારી, સકલ દુઃખ આવવાના કારણભૂત અનાર્થ મહિલા કાળરાત્રિની જેવી, તેની વિચારણા કરીએ, તો પણ દુઃખ આપનારી થાય છે.

આ સાંભળી શંકાવાળા સાગરચંદ્રે કહ્યું કે, કોઈ સ્ત્રીએ મિત્રની પાસે સ્ત્રીપણું પ્રગટ કર્યું છે? અને તે કોણ છે? તે ખાસ હું જાણવા ઇચ્છું છું. ત્યાર પછી તું મારૂં બીજું હૃદય છે, એમ ધારીને આવી વાત મારે તને જણાવવી પડે છે, એમ કહીને અશોકદત્તે વાતની શરૂઆત કરી કે-હે મિત્ર! સાંભળ. પ્રિયદર્શના ઘણા દિવસોથી ન ખોલવા લાયક શબ્દો મને કહેતી હતી, એ વાત મેં તને જણાવી નહીં અને તેનો તિરસ્કાર કર્યો કે 'કદાચ કોઈ પ્રકારે શરમાઈને પોતાની મેળે જ ખોટા વિચારો દબાવી દેશે.' પરંતુ શાંત થવાની વાત તો દૂર

રહી, ઉલટું વધારે આગળ વધવા લાગી. તે માટે કહેલું છે કે-“સિંહ નરસિંહ વડે, સર્પ મંત્રવડે, હાથી અંકુશવડે વશ કરી શકાય છે; પરંતુ નિરંકુશ સ્ત્રીઓનાં મનને કાંઈ કાબુમાં રાખી શકતું નથી.” આજે તમારી ગવેષણા કરતો કરતો હું તમારા ઘરે ગયો, ત્યારે તેણીએ જે કયું, તે તમને કહેવું પણ અશક્ય છે. મહામુસ્કેલીએ તેનાથી છૂટીને ઘરની બહાર નીકળી શક્યો. પછી હું વિચારવા લાગ્યો કે, શું આત્મહત્યા કરું? પરંતુ એમ કરવું યોગ્ય નથી. કારણ કે તે દુરાચારિણી મારા મિત્રને ઉલટો ભરમાવશે, અથવા તો મારા ભદ્રિક મિત્રને યથાર્થ હકીકત જણાવું. એમ કરવું પણ ઠીક નથી, કારણ કે તેના મનોરથ પૂર્ણ થયા નથી, એટલે તે વાગેલા ઘા ઉપર ફાર ભભરાવવા માફક બીલું કોઈ અકાર્ય કરે. આ અને આવા બીજા આડા-અવળા વિચાર કરતો હતો, એટલામાં તમે મળ્યા. મારા ઉદ્દેગનું કારણ આ છે, આ વાત સાંભળીને વજ્ર પડવાથી અધિક દુઃખ પામેલો, ઉડી ગયેલી ચેતનાવાળો, કેટલોક સમય થંભિત થઈ ગયો હોય તેમ બનીને સાગરચંદ્ર બોલવા લાગ્યો-“હે પ્રિયમિત્ર! સ્ત્રીઓમાં આ સર્વ સંભવે છે. કારણ કે, સ્વાભાવિક વિલાસરૂપ જળથી પૂર્ણ, કષ્ટરૂપી મહાઆવર્તવાળું, અને પ્રપંચરૂપી મગરમચ્છયુક્ત સ્ત્રીઓનાં મનરૂપ સમુદ્રનું બિંડાણ જાણવા આજે પણ પુરુષો સમર્થ નથી. હે મિત્ર! સમુદ્રનું સુખ નર્મદા નદી છે, તે નિરંતર વિધ્યપર્વતને નિતબો અર્પણ કરે છે. સર્વ અનાચાર ધારણ કરનાર સ્ત્રીઓમાં આવું વર્તન સંભવે છે, માટે ખેડનો ત્યાગ કર, શુભ અધ્યવસાયોનો સ્વીકાર કર. સંસાર-નાટકમાં આ કેટલું જાણાય? અથવા તો તે દુરાચારવાળી આપણને શું કરશે? માત્ર તારું અને માફ મન ફલાવશે.” એમ કહીને મિત્રને સાન્તવન આપ્યું. પ્રિયદર્શના ઉપરનો સ્નેહાનુ-બંધ ચોસરી ગયો, સદ્ભાવ ચાલ્યો ગયો. અને પ્રણય-કીડા બંધ કરી. તો પણ મહા-પુરુષોની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કર્યા વગર પૂર્વની સ્થિતિએ જરૂર પૂરતા કાર્ય કરવા વડે કરીને પ્રિયદર્શનાનું પાલન કર્યું. તેણીએ પણ મિત્રનો બનેલો વૃત્તાન્ત પતિને જણાવ્યો નહીં, રખે મારા કારણે મિત્રનો ભેદ થાય’ આમ માનીને પૂર્વના જ કમથી વ્યવહાર ચલાવ્યો.

સાગરચંદ્ર પણ સ્વભાવથી દાનરુચિવાળો, સંસારથી ઉદ્દેગ પામેલો, ગૃહવાસથી પરા-હુમુખ બનેલો, વિષયોથી વિમુખ થઈ ગયો. આયુષ્ય પૂર્ણ થયું. એટલે મૃત્યુ પામી જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રમાં મધ્યખંડમાં સુષમદુષમા કાળમાં અર્ધપલ્લોપમ કાળ હળુ બાકી હતો, તે જ સમયે એક સાથે જીવિતનો ત્યાગ કર્યો અને પ્રિયદર્શના સાથે યુગલપણે ઉત્પન્ન થયો. ચોરાશી દિવસ બાલ-બાલા-યુગલનું પાલન કરીને માતા-પિતાનું યુગલ દેવલોક પામ્યું ચૌવન વય પામ્યો અને સહચરી સાથે ભોગ ભોગવતો કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

કપટી અશોકહત્ત પણ આયુષ્ય પાલન કરી મર્યા પછી તેજ સ્થળે ચાર દંતૂશબવાળો ઉજ્જવલદેહધારી શ્રેષ્ઠ લક્ષણયુક્ત ઉત્તમજાતિના હાથીપણે ઉત્પન્ન થયો. આમ-તેમ ભ્રમણ કરતાં તેણે તે પૂર્વભવનો મિત્ર દેખ્યો. પૂર્વભવના અભ્યાસથી તેના ઉપર સ્નેહ-પરિણામ પ્રગટ થયા. આગલા ભવમાં કરેલી માયાનાં ફળરૂપ આભિયોગિકપણું ઉદયમાં આવ્યું. તે ઈચ્છતો ન હોવા છતાં પણ હાથીએ પોતાની આંધ પર તેને બેસાડ્યો. એક બીજાનાં દર્શનથી તેઓને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. જાતિસ્મરણના પ્રભાવથી, અત્યંત દેખાવડા રૂપથી, વિમલ શ્રેષ્ઠ હાથી પર સ્વારી કરવાથી તે સર્વ-પુરુષાધિક બન્યો. ત્યાર પછી અવસર્પિણી કાળના ત્રીજા આરાના દિવસે પસાર થઈ રહેલા હતા. સુખાનુભવો ઘટી રહેલા હતા, ત્યારે કલ્પવ-

ક્ષોનો પ્રભાવ પણ ઓછો થઈ ગયો. તે આ પ્રમાણે :- 'મન્ત્રંગ' નામના કલ્પવૃક્ષો અદ્ય અને વિરસ સ્વાદ મધરસોવાળા બની ગયા હતા. વાદ્ય આપનાર 'તુર્યાંગ' કલ્પવૃક્ષો પણ ઓછા પ્રભાવવાળા થઈ ગયા. 'સુખ્યાસન અને શયન આપનાર 'લૃંગો' પણ તેવા થયા. 'દ્વીપશિખ' કલ્પવૃક્ષો અરાબર અજવાળું આપતા ન હતા, પુષ્પમાળાદિક આપનાર 'ચિત્રાંગદો' પણ પ્રભાવહીન બની ગયા 'ચિત્રરસ' નામના કલ્પવૃક્ષો પહેલાંની માફક સારાં લોબન કે ફળોમાં રસ આપતા ન હતા. 'મણિચંગ' વિવિધ આભૂષણોના ઉત્કર્ષ-રહિત બની ગયા. 'લવનવૃક્ષ' નામના કલ્પવૃક્ષો વિવિધ મકાનો વિષે શોભા-રહિત થવા લાગ્યા. 'આકીર્ણ' કલ્પવૃક્ષો સુકુમાર વસ્ત્રો આપતા ન હતા. આ પ્રમાણે દસ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષોનો પ્રભાવ ઓછો થઈ ગયો અને યુગલિકોમાં લગાર લગાર કષાયોનો ફેલાવો થવા લાગ્યો અને કલ્પવૃક્ષોમાં મમત્વભાવ વધવા લાગ્યો; એટલે પરસ્પર મમત્વના અંગે પરાભવનો કલેશ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો. ત્યાર પછી યુગલિક પુરુષોએ એકઠા થઈને બુદ્ધિ, પરાક્રમ અને રૂપમાં આ અધિક તથા વિમલ વાહનવાળો છે' એમ બાણી તેનું 'વિમલવાહન' નામ સ્થાપન કરીને પોતાના સ્વામી તરીકે તેનો સ્વીકાર કર્યો. જાતિસ્મરણ થવાથી વિવેકી અનેલ તે લોક-સ્થિતિ બાણીને તેઓને ઉપદેશ આપવા લાગ્યો. તેઓને કલ્પવૃક્ષોની વહેંચણી કરી આપી, અને મર્યાદા સ્થાપી કે જે મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરશે, તેને 'હાકાર' એવા શબ્દથી દંડ કરવામાં આવશે. કેવી રીતે તેં દુષ્ટ કાર્ય કર્યું ? ગુનો કરનાર પણ 'હા' એ પ્રમાણે દંડથી દંડાએલો તે મરણાધિક દુઃખ માનતો હતો.

આ પ્રમાણે પ્રથમ વ્યવસ્થાવાળી હાકાર નીતિવાળા, પલ્લોપમના દશમા ભાગ-પ્રમાણ આયુષ્યવાળા, નવસો ધનુષની કાયાવાળા હતા. તેને છ માસ આયુષ્ય બાકી રહ્યું, ત્યારે તેની ચંદ્રચશા ભાર્યાને બીજું મિથુન ઉત્પન્ન થયું. તે મિથુનમાં પુત્રનું નામ 'ચક્ષુમાન' અને પુત્રીનું નામ 'ચંદ્રકાન્તા' પાડ્યું. થોડા દિવસ પાલન-પોષણ કરી માતા-પિતા પરલોક પામ્યા. બંને બાળકો ક્રમે કરી યૌવન પામ્યા, અને ભોગો ભોગવતા હતા. આઠસો ધનુષ-પ્રમાણ શરીરવાળા તેમને તે જ હાકાર શબ્દોથી નિષ્કુરતાથી દંડ કરવામાં આવતો હતો. મર્યાદા ઉલ્લંઘન કરનારને શિક્ષનાર દંડધર તે પણ તેઓનો રાજા થયો. પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ-પ્રમાણ આયુષ્યવાળા તેને આયુષ્યના પાછલા કાળમાં ચંદ્રકાન્તા ભાર્યાને મિથુન ઉત્પન્ન થયું. બાલકનું 'યશસ્વી' અને બાલાનું 'સુરૂપા' એવાં નામો પાડ્યાં. પૂર્વના ક્રમથી બંને યૌવન પામ્યા. યુગલિકોએ યશસ્વીને રાજા તરીકે સ્થાપન કર્યો. તેણે પણ પહેલાની હાકાર અને બીજી માકાર નીતિઓ પ્રવર્તાવી. અદ્ય અપરાધમાં પહેલી, મધ્યમ પ્રકારમાં બીજી અને મોટા અપરાધમાં બંને દંડનીતિ. અથવા પ્રથમ ગુનો કર્યો હોય, ત્યારે પહેલી, બીજી વખતમાં બીજી અને ત્રીજી વખત અપરાધ કરે. તો તે બંને દંડનીતિનો ઉપયોગ કરતા હતા. સાડાસાતસો ધનુષ-પ્રમાણ દેહવાળા તેમને આયુષ્યના છેલ્લા ભાગમાં યુગલિક જન્મેયું. તેઓનાં અનુક્રમે 'અભિચંદ્ર' અને 'પ્રતિરૂપા' એવાં નામો સ્થાપન કર્યાં. આગલા કુલકરો કરતાં પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન આયુષ્ય અનુભવીને ભાર્યા સાથે તે પંચત્વ પામ્યો. જન્મેલું યુગલ ક્રમે કરી યૌવન પામ્યું, પછી કુલકરપણું પામી આગળ કહેલી દંડનીતિઓ વિશેષપણે પ્રવર્તાવી. એવી રીતે એ જ ક્રમે બીજાં ત્રણ મિથુનો થયાં. તે આ પ્રમાણે— 'પ્રસેનજિત' રાજા અને 'ચક્ષુઃકાન્તા' ભાર્યા, તેણે આગળ કહેલી બંને દંડનીતિઓને 'ધિકકાર' સાથે પ્રવર્તાવી. છઠ્ઠા

યુગલિકમાં 'મરુદેવ' કુલકર અને 'શ્રીકાન્તા' ભાર્યા. સાતમા યુગલિકમાં કુલકર 'નાભિ' અને તેની 'મરુદેવી ભાર્યા'. તેમણે વધારે પ્રમાણવાળી ત્રણેય દંડનીતિઓ પ્રવર્તાવી. તેઓ પત્ન્યોપ-મના અસંખ્યેય ભાગ-ન્યૂન આયુષ્યવાળા હતા. અને શરીર-પ્રમાણ પણ ક્રમસર ઓછું ઓછું થવા લાગ્યું. તે આ પ્રમાણે-એથા કુલકરનું શરીર-પ્રમાણ સાતસો ધનુષ, પાંચમાનું છસો, છઠ્ઠાનું સાડાપાંચસો, સાતમા નાભિ કુલકરનું શરીર-પ્રમાણ પાંચસો પચ્ચીશ ધનુષ અને આયુષ્ય તો સંખ્યાતા પૂર્વેનું હતું. અદ્યકષાયપણાથી સર્વ કુલકરો દેવપણું પામ્યા. નાભિ કુલકર અને મરુદેવી ભાર્યાથી 'ઋષભ સ્વામી' અને 'સુમંગલા'નું યુગલિક ઉત્પન્ન થયું. નાભિ કુલકર મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. ઋષભદેવે જેવી રીતે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું અને જેટલો કાળ સંસાર-પરિભ્રમણ કર્યું, તે હવે કહેવાય છે—

જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં 'ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત' નામનું નગર હતું. તે નગરની ચારે બાજુ આકાશતલ સુધી ઊંચા કિલ્લો અને પાતાલસુધી ઊંડી ખાઈ ફરી વળેલી હતી. સુંદર ગોઠવણી કરેલા ત્રિભેટા, ચોકના માર્ગોવાળું તેમ જ નગર-ચોગ્ય સમગ્ર ગુણોવાળું આ નગર હતું.

પરંતુ ત્યાં એક દોષ એ હતો કે હાથી, ઘોડા, તોરણ અને વારાંગનાઓવાળા સ્વામી-સેવક અને રાજાઓમાં કંઈ પણ તક્ષવત સમજી શકાતો ન હતો. 'પ્રસન્નચંદ્ર' નામના રાજા તે નગરનું પાલન કરતા હતા.

ત્યાં કુબેરના વૈભવને તિરસ્કાર કરનાર સુરલોકના રૂપાતિશયને હરાવનાર 'ધન' નામનો સાર્થ-વાહ રહેતો હતો. કેઈક સમયે તે વેચવા લાયક વસ્તુઓ વાહનમાં ભરીને વસંતપુર નગર જવા તૈયાર થયો. નગરમાં ડિંડિમવડે ઘોષણા કરાવી કે— 'ધનો સાર્થવાહ વસંતપુર નગર તરફ પ્રયાણ કરે છે, તો તેની સાથે જનારાઓની રહેવા, ભાતા વગેરેની, તથા જંગલમાં ચોર, વાઘ આદિથી રક્ષણ કરવા આદિની સર્વ પ્રકારની સાર-સંભાળ તે કરશે; માટે ભિક્ષુઓએ સાથે ચાલવું, વેપારીઓએ સાથે આવવા તૈયાર થવું, ધર્મીઓએ પ્રસ્થાન કરવું. જે કોઈને વસ્તુ, મૂલ્ય, વાહન, વસ્ત્ર, પાત્ર કે ઔષધ ન હોય, તેને સાર્થવાહ દરેક સામગ્રી પૂરી પાડશે.' આ પ્રમાણે ઘોષણા સાંભળીને ઘણા દેશમાં મુસાફરી કરેલ અને નગરોમાં સારભૂત પદાર્થો જોયેલ એક વૃદ્ધવયવાળો કોઈ વશિક પુરુષ ઇર્ષ્યાથી ધનના સર્વાધિકારની ચિંતા કરનાર 'માણિભદ્ર' પાસે આવ્યો. અને તેને પૂછ્યું કે- અરે ભાગ્યશાળી! તારા સાર્થવાહ પાસે તમામ પદાર્થો છે? તેના ગુણો કેવા છે? શું ધણું ધન છે? તે શું આપવા સમર્થ છે? આ સાંભળીને વિરમયથી વિકસિત નયનવાળા માણિભદ્રે કહ્યું, "હે ભાગ્યશાળી! અમારા સાર્થવાહ પાસે કંઈક છે પણ ખરૂં અને કંઈક નથી પણ ખરૂં. આ વાત તો સામાન્ય થઈ. વિશેષથી કહેવી જોઈએ. જે તમે વિશેષ બાણવા માટે ઇચ્છા રાખો છો, તો સાંભળો- 'અમારા સ્વામી પાસે એક વિવેકીપણું છે અને એક અનાચાર નથી. અથવા જે પદાર્થ હોય તો પરોપકારિતા અને ધર્માભિલાષા છે, તથા ગર્વ અને ખરાબ-સંસર્ગ આ બે નથી. કુલ, શીલ અને રૂપ ત્રણ છે અને મારા-તારાપણું, અભિમાન અને પરદારાનો પ્રસંગ આ ત્રણ નથી. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર છે અને નિહાન (નિયાણું) આંધવું, ઋદ્ધિ-ગારવ, વિષય-લોહપતા, સુખરહિત દુઃખપણું આ ચારે થ નથી. પાંચ છે- જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, વિનય, કૃતજ્ઞતા અને સ્નેહીજનના મનોરથી પૂર્ણ કરવા. પાંચ નથી- ખોટો આગ્રહ, ખરાબ વર્તન, દીનભાવ, પદાર્થોનો

વિનિયોગ-અદલો અદલો કરવો અને કઠોર વચન બોલવું. માટે હે સૌમ્ય મુખવાળા! આ પ્રમાણે અમારા સ્વામીપાસે કંઈક છે અને કંઈક નથી. એટલું જ નહિ, પણ નિર્મલ ગુણો વિષે રત્નભુદ્રિ છે, નહીં કે પાષાણના ટૂકડામાં. શીલ એ જ આભૂષણ છે, નહીં કે બહારનું સુવર્ણ-રત્નાદિકનું આભૂષણ. દાનકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરનારા છે, નહીં કે કામલોગમાં. યશના લોભી છે, નહીં કે ધન ઉપાર્જન કરવામાં.

‘સુંદર કાંતિવાળા, ગુણયુક્ત, સત્યનું રહેઠાણ, નમ્રતાવાળા મારા સ્વામી ક્લેશમૂલ્હિવાળા વસંતના મિત્ર’ વિન્ધ્યપર્વત માફક શોભે છે.’ ત્યાર પછી વૃદ્ધ વણિક ‘અહો! આની બોલવાની છટા, અહો! મહા આશયવાળો વચન-વિન્યાસ’ એમ ચિંતવીને ઇર્ષ્યાનો ત્યાગ કરીને કહેવા લાગ્યો કે, ‘આવા ગુણવાળાએ આ પ્રમાણે ઘોષણા કરાવવી એ સર્વ પ્રકારે યોગ્ય જ છે.’ એમ કહીને વેપારી ગયો.

આ સમયે ધર્મઘોષ આચાર્યે મોકલેલ સાધુ-યુગલ આવ્યું, માણિભદ્રે તેમને વંદન કર્યું, અને આવવાનું પ્રયોગન પૂછ્યું. સાધુઓએ કહ્યું, ‘હે દેવાનુપ્રિય! ધર્મઘોષ આચાર્યે અમને ધનસાર્થવાહ પાસે મોકલ્યા છે. તે વસંતપુર નગર તરફ પ્રયાણ કરે છે, જે સાર્થવાહ સમ્મતિ આપે તો તેની સાથે આચાર્ય પણ જવા ઇચ્છા રાખે છે. તેણે કહ્યું, હે ભગવંત! મહા ઉપકાર કર્યો, તો હવે આચાર્ય ભગવંતે જાતે જ સાર્થ ઉપડે, ત્યારે સાર્થવાહને મળવું -એમ કહીને વદના કરી સાધુઓને વિદાય આપી, એટલે ઉપાશ્રયે આવીને આચાર્યને કહ્યું કે તેમની અનુમતિ મળી ગઈ.

ત્યાર પછી પ્રશસ્ત તિથિ, કરણ, નક્ષત્ર અને શુભલગ્ન-સમયે સાર્થે પ્રયાણ કર્યું, નગર બહાર પડાવ નાખ્યો. ધર્મઘોષ આચાર્ય પણ સાધુના પરિવાર સાથે ચાલ્યા અને સાર્થવાહને દેખ્યો. તેણે વદના કરી કહ્યું, હે ભગવંત! આપ પણ જવાના મનવાળા છો? આચાર્યે કહ્યું કે, જે તમારી અનુમતિ હોય તો. ત્યારે સાર્થવાહે રસોચાને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે, જે વિધિથી જેટલી વખત જેવા પ્રકારનું લોગ્ન સપરિવાર આચાર્યને રુચિકર હોય, તેટલી વખત તારે તેમને આપવું. ત્યારે આચાર્યે કહ્યું, હે દેવાનુપ્રિય! આ પ્રમાણે શ્રદ્ધ કરવું એ અમારો આચાર નથી. અમને તો અમારા માટે ન કરેલું, ન કરાવેલું, ન સંકલ્પેલું, ગૃહસ્થોએ પોતાને માટે તૈયાર કરેલું હોય, તે રમધુકરવૃત્તિથી પ્રાપ્ત કરીને, સર્વ આહારની આલોચના-વિધિ કરી, શુરુને બતાવીને પછી શુરુ જે આહાર જેને યોગ્ય હોય, તે તેને આપે, અને પછી સાધુ તે આહારને રાગ-દ્વેષ કર્યા વગર વાપરે છે. આવો આહાર લેવો અમને કલ્પે છે.

આ સમયે સાર્થવાહને કોઈએ પાકેલાં આમ્રફલોથી પૂર્ણ કરાડિયો લાવીને ભેટ આપ્યો. તેને દેખી હર્ષ પામેલા સાર્થવાહે કહ્યું કે, આ તમારે યોગ્ય છે, માટે શ્રદ્ધ કરો અને

૧. વિન્ધ્યપર્વે સારા જાપડાવાળો, નર્મદા નદીયુક્ત-શ્લેષાલંકાર

૨ ભમરો પુષ્પોને પીડા ન થાય તેમ જુદા જુદા અનેક પુષ્પોમાંથી જરૂર પૂરતો રસ લે છે, પુષ્પોને પીડા કરતો નથી અને પોતાના આત્માને સંતોષ પમાડે છે, તેમ સાધુ જુદા જુદા ધરે ફરીને સંયમ-સાધના માટે જરૂર પૂરતો આહાર એવી રીતે લે છે કે ગૃહસ્થને અભાવ, પીડા કે ફરી બનાવવો પડે નહિ.

અમારા ઉપર અનુગ્રહ કરો. આચાર્યે કહ્યું, હે દેવાનુપ્રિય ! હમણાં જ તમને જણાવ્યું કે, ગૃહસ્થોએ પોતાને માટે તૈયાર કરેલ આહાર હોય, તે અમને કલ્પે છે. કંઠ, મૂલ, ક્લાદિક જેને શસ્ત્ર લાગી અચિત્ત કરેલું ન હોય તેને સ્પર્શ કરવો પણ ન કલ્પે, તો પછી ભક્ષણની વાત તો ક્યાં રહી ? તે સાંભળી આર્થવાહે કહ્યું, “અહો ! આ દીક્ષા તો દુષ્કર છે, આ ધર્માનુષ્ઠાન કઠણ છે. અથવા અત્યંત પીડા વગર સુખવાળો મોક્ષ સહેલાઈથી મેળવી શકતો નથી. આ પ્રમાણે તો તમોને અમારું પ્રયોજન તદ્દન અલ્પ જ રહેવાનું.” એમ પ્રશંસા કરીને ફરી કહ્યું, હે ભગવંત ! હવે આપ સુખેથી પધારો અને જે કંઈ પ્રયોજન હોય, તે અમોને જણાવશો. એમ કહીને વંદના કરી આચાર્યને વિદાય કર્યાં. એટલે ગયા અને એકાંત સ્થળમાં નિર્જીવ ભૂમિમાં વાસ કર્યો. સવાર થયું એટલે આગળ પ્રયાણ કર્યું.

આ સમયે કયો કાળ વર્તે છે ? હિમવટે નિસ્તેજ બનેલી પત્નિની પત્નીને દેખીને હોય તેમ સૂર્ય હિમાલય તરફ પ્રયાણ કરવા લાગ્યો. તેની ચિંતાથી જ હોય તેમ રાત્રિ ક્ષીણ થવા લાગી. ત્યાર પછી વહી જતી રાત્રિના સો ટૂકડા થયેલા દેખીને હોય તેમ હર્ષથી દિવસો વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા, દિન-પ્રતિદિન ભૂમિમંડલ કઠણ બનતું ગયું, મનોરથોના પાર પામવા માફક કાંકરા અને તપેલી ધૂળ વડે કરીને મુસાફરોના માર્ગો મુશ્કેલીથી ઓળંગવા લાયક બની ગયા. ગાલરનો અંકાર શબ્દ આકાશ-માર્ગમાં ઉછળતો હતો. પ્રતિદિન સરોવરો શોષાતાં હતાં. મહા-નદીઓના પ્રવાહો ઘટતા હતા. મોટા હાથીઓ મહોન્મત્ત થતા હતા, સિંહો શ્વાસાકુલ થતા હતા. વળી-

રાત્રિને દૂર કરતો અને લોકોને સદા સુખાકારી અજવાળું આપતો છતાં સૂર્ય પ્રચંડ કિરણોવડે જગતમાં ઉદ્દેગ કરનાર થયો. દુઃખમા કાળના છેડા સરખો ગ્રીષ્મકાળ સમગ્ર મહિમંડળને તપાવે છે, સરોવરો સૂકવી નાખે છે, ભય આપે છે, રસવાળા સજ્જલ ભાવનો નાશ કરે છે. ઉત્તરદિશાયુક્ત જિંચે છેલ્લી ભૂમિને અવલંબન કરનાર સૂર્ય મેરુપર્વતની શંકાથી તેજ પદો(કિરણો)થી પાછો ફર્યો.

ઉંચે ઉડતી ધૂળવાળા દિવસો, રજબડુલતાવાળી દિશાઓ, કડોર લુવાળો વાયરો, કાંકરા-વાળા માર્ગો અને મૃગતૃષ્ણાના જળ મુસાફરોને મૃત્યું પમાડતાં હતાં. આ પ્રમાણે દુષ્ટરાબ્દની જેમ ગ્રીષ્મકાળ પૃથ્વીને તપાવીને કમપૂર્વક પ્રતાપ વધારીને ચોમાસાનું આગમન થતાં નાસી ગયો. ત્યાર પછી મેઘની ઘટાઓ વહેવા લાગી, બગીચાઓમાં હર્ષ આપનાર મધુર કંઠ-વાળા મેરુનો કેકારવ ઉછળ્યો. કદંબનાં પુષ્પોની સુગંધથી પથિક-સંચાર અટકી પડ્યો. મોગરાનાં પુષ્પોનો પરિમલ દિશામુખોમાં મહેંકી રહેલો હતો. ગ્રીષ્મના સંતાપથી તપેલી પૃથ્વી પ્રથમ જળવૃષ્ટિથી શાન્ત બની. મેઘની ઘટાઓએ મોટા સરોવરના સંતાપને શાન્ત કર્યો-એવા દિવસો આવી લાગ્યા. જેમાં સ્નેહને ન ગણકારતા હોય તેવા પુણ્યશાળી દંપતીઓને આ સમય શાન્તિ આપનાર થયો. વર્ષાનો આરંભ પોતાની અંદર મોટો આવેગ (અફરો) સૂચિત થઈ રહેલ હતો, તેને બહાર છોડ્યો અને ધીડેલા નેત્ર માફક ગગન એક પુટક થયું. કાલના અતિક્રમથી ઉન્નેજિત પવનરૂપી ગોવાળોથી ચલાવાતું મેઘકુલ લેશના વૃન્દ માફક અધિક ચમકવા લાગ્યું. પથિકજનોને ભય પમાડતો વેગવાળો વરસાદ જલધારા રૂપ ગાણના પ્રહારથી ગ્રીષ્મથી તપેલી ભૂમિની રજને શાન્ત કરતો હતો. આકાશતલથી મુક્ત થઈને હોય તેમ

શ્યામમેઘો ઓસરવા લાગ્યા અને જર્જરવથી એકદમ પર્વતસહિત પૃથ્વીમંડલ ફૂટવા લાગ્યું. મેઘપડલો વડે આકાશ ઠાંકેલ હોવા છતાં પણ ગળવા લાગ્યું તે દેખે, જ્યાં વડે ધોવા છતાં પણ આકાશની કાળાશ જતી નથી. આ જગતનો કેળિયો કરવાના મનવાળો કાળી કાયાવાળો વર્ષા-કાળરૂપ વેતાલ તેના આકાશપુટરૂપ ફાંડેલા મુખમાં જિહ્વા માફક વિદ્યુલ્લતા ચમકતી હતી. એકધારે સતત વરસાદ વર્ષા કરતો હતો અને અંદર મંદ અને ગંભીર ધ્વનિથી મેઘ ગર્જના કરતો હતો. જેથી કરીને લોકો જરૂરી કાર્ય હોવા છતાં બીજાને ઘરે જવા લગાર પણ શકિતમાન થતા ન હતા. આ પ્રમાણે મેઘ નિશ્ચલધારા અને વાયરાના અભાવથી એવો વરસવા લાગ્યો કે, જેથી કરીને જગતમાં આ ધારાઓ ક્યાંથી પડે છે, તે બાણી શકાતું નથી.

આ પ્રમાણે પૂર્ણ વર્ષાકાળ પ્રવર્તતો હતો, ત્યારે માનિની સ્ત્રીની જેમ પૃથ્વીપીઠ મેઘધારાથી કોમળ થયું. મુસાફરી કરતા લોકોની પત્નીઓનાં નેત્રયુગલ માફક પૃથ્વી જળથી પલળી ગઈ. ત્યારે નિરંતર પ્રયાણ કરતાં કરતાં સાર્થ મોટી અટવીના મધ્યપ્રદેશમાં આવ્યો. આગળ ચાલવા જેવા માર્ગો ન હોવાથી અને પોતાનો માલ-સામાન નાશ પામવાના ભયથી ત્યાંજ ઝુંપડીઓ તૈયાર કરીને વર્ષાકાળ નિર્ગમન કરવા પડાવ નાખ્યો. સાથમાં લોકોનો મોટો સમુદાય હોવાથી, તેની દાનશાળામાં અનિવારિત દાન અપાતું હોવાથી, કાળ ઘણો લાંબો હોવાથી, સમસ્ત સાથની અંદર ધાસ જૂટ્યું, પાથેય-ભાતાની સામગ્રી વપરાઈ ગઈ, સાર્થિકો ખેદ પામ્યા. જંગલમાં કંદ, મૂલ, ફલ શોધવા લાગ્યા. રાત્રે શ્રેષ્ઠ પલંગમાં ખેડેલા સાર્થવાહને માણિભદ્રે નિવેદન કર્યું કે, સાર્થ આકુળ બની ગયો છે, સાથે લાવેલ ભાતું, અનાજ પુરું થઈ જવાથી સાથે આવેલા સાર્થિકો દીનભાવવાળા થઈ ગયા છે. ક્ષુધાવેદના પામેલા કંદ, મૂલ વગેરે અનુચિત આહાર કરી જીવન ટકાવે છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ લજ્જાનો ત્યાગ કરે છે, પુરુષાર્થનો પરિહાર કરે છે, કુલાહિની મર્યાદા ધારણ કરતા નથી. દીનતા પામેલા મિત્ર અને સ્ત્રીનો પણ ત્યાગ કરે છે. નીચના ઘરે ભિક્ષાબ્રમણ કરે છે, ઉચિત આચારનું ઉલ્લંઘન કરે છે. આ લોકમાં પેટની અગ્નિવડે ઝળેલો કયું કાર્ય નથી કરતો?"

આ હકીકત સાંભળીને ચિંતાભારથી ખિન્ન થયેલા દેહવાળો સાર્થવાહ વિષાદ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી ઇર્ષ્યાથી હોય તેમ નિદ્રાએ આવીને ચિન્તા દૂર કરી. આ સમયે રાત્રિના પાછલા પહોરમાં દ્વિપદીખંડ નામના છંદવાળી ગાથા પહેરેગીરે સંભળાવી—

“જેનો નિર્મલ યશ-મંડપ ચારે દિશામાં બ્રમણ કરી રહેલ છે, દેવ, મનુષ્ય અને નારકી અર્થાત્ ઉર્ધ્વ, તિસ્થા અને પાતાલ-લોકમાં જેતું મોટું માન ખંડિત થયું નથી, વિષમ દશા પામેલા હોવા છતાં ઉદ્દેગમાં પણ વિચાર-પૂર્વક કાર્ય-સાધના કરનારા એવા બીજાના અને મારા નાથ વિનયથી નમ્ર બનીને ખેલેલા વચનનું પાલન કરે છે.” નિદ્રા પૂર્ણ થયા પછી ચિંતાભારથી ઉચ્છ્વસિત હૃદયવાળા સાથે આ વચન સાંભળીને વિચાર્યું કે આમ સંભળાવીને તેણે મને આડકતરો ઠપકો આપ્યો છે. મારા સાથમાં કોણ દુઃખી હશે? આમ વિચારતા સાર્થવાહના હૃદયમાં એકદમ આચાર્ય યાદ આવી ગયા, તે આ પ્રમાણે. ‘તે મહર્ષિની આટલા કાળસુધી મેં કરી પણ સારસંભાળ ન કરી. કંદ-મૂલ-ફલાદિક તો તેમને અલક્ષ્ય હોય છે, તેથી તેઓ મારા સાથમાં ઘણા દુઃખી હશે. અહો! ગૃહસ્થપણાનું મારું પ્રમાદી-પણું! સવારે તેમની પર્યુપાસના કરીશ અને મારા જન્મને સફળ કરીશ.’ એમ વિચારતા

હતા ત્યારે ફરી પણ પહેરેગીરે દોહરે ગાયો- “અસાર એવા આ સંસારમાં મનુષ્યને કોઈ પણ તેવાની સાથે યોગ કરાવી આપે છે. યમરાજ ન ઈચ્છતો હોય તો પણ દૈવ સુખના ઢગલા પર ચડી બેસે છે.” એ સાંભળીને સાર્થવાહે વિચાર્યું કે, ‘દુઃખમાં ડૂબેલો હોવા છતાં તેમની સાથેનો સમાગમ મને અપૂર્વ કલ્યાણ કરનાર થશે, માટે સવારે તેમની પાસે જઈશ.’ એમ વિચારતા હતા ત્યારે કાલનિવેદકે ફરી ઘોષણા કરી. “ સુખકારી તેજથી ભુવન પ્રકાશિત થયું છે, અધકારનો નાશ કરીને, માર્ગ પ્રગટ કરીને રાત્રિનો અંત કરનારા સૂર્યનો ઉદય થયો છે. હે ગુણના લંડાર ! જો જાગ્યો હોય તો તું ઉભો થા અને તારાં કાર્યોમાં લાગી જા.’ ત્યાર પછી ‘ભલે એમ થાઓ’ એમ બોલતા સાર્થવાહે શયનમાંથી ઉભા થયા. સવારના સમયનાં કરવા યોગ્ય કાર્યો નીપટાવ્યાં. અને જ્યાં આચાર્યે વાસ કર્યો હતો, તે સ્થાને તે ગયો. જાણે મૂર્તિમંત પુણ્યના ઢગલા હોય તેવા આચાર્યે લગવંતને જોયા. તે કેવા છે ? તે વર્ણવતાં કહે છે કે, સકલ લોકમાં મુકુટ સમાન જિનેશ્વર-પ્રરૂપિત ધર્મ માફક દોષ વગરના, ગંભીરતાના ગુણવડે સમુદ્રને જિતનારા, એકલા મનથી નહીં, પણ કાયાવડે પણ કામદેવને જિતનારા, નીતિનું સ્થાન, કુશલના લંડાર, પવિત્રતાનું પટ્ટણુ, શીલની શાળા, મર્યાદાનું સ્થાન, કરુણાના ઘર, સંગ-રહિત હોવા છતાં (જ્ઞાનાદિક)લક્ષ્મીવાળા, મુક્ત છતાં સંસારના અલંકારના કારણ, દોષના સંગથી રહિત છતાં સૌમ્ય, સાધુઓના સમુદાયથી પરિવરેલા ધર્મધોષ આચાર્યને જોયા. હર્ષ વડે વિકસ્વર નેત્ર અને શેમાંચ-કંચુકવાળા તેણે વંદના કરી. ત્યાં જુદી જુદી મંડળીઓમાં રહેલા સાધુઓમાં કોઈક ચરણ-કરણ અનુયોગની સુખ્યતાવાળા અને મૂલ તથા ઉત્તર ગુણો કથન કરનાર આચારાંગ વગેરે સૂત્રોના અર્થો વિચારે છે; બીજા કેટલાક મુનિવરો ધર્મકથાનુયોગ, જેમાં ઉત્તમ મહાસત્ત્વશાળી પુરુષોનાં અને મુનિઓનાં ચરિત્રો સૂચવેલા છે, તેવા ઉત્તરાધ્યયન, જ્ઞાતાધર્મકથા વગેરેની વિચારણા કરે છે. બીજા કેટલાકો ગણિતાનુયોગ પૃથ્વીવલય, દ્વીપ, સમુદ્ર, ચંદ્ર, સૂર્ય આદિનાં વિમાનોનું પ્રમાણ વગેરે નિરૂપણ કરનાર જંબૂદ્વીપપ્રરૂપિત, ચંદ્રપ્રરૂપિત સૂર્યપ્રરૂપિત આદિ ઉપાંગોને વિચારે છે. કેટલાક વળી દ્રવ્યાનુયોગ ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોનાં સ્વરૂપને નિશ્ચયપૂર્વક સમબલવનાર દષ્ટિવાદ આદિકનું સમ્યગ્ નિરૂપણ કરે છે. ત્યાં આગળ કેટલાક તપસ્વી મુનિવરો રત્નાવલિ, મુક્તાવલિ, ચાંદ્રાયણ તપની આરાધના કરનારા હતા. બીજા વળી ચાર મહિનાના ઉપવાસ કરીને કાયા ઓગાળી નાખનારા હતા. બીજા કેટલાક માસક્ષપણ વગેરે તપ-વિશેષ કરીને કલેશોનું શોષણ કરનારા હતા. કોઈ સંલેખના કરી શરીરને હાડપિંજર સરખું કરનારા હતા. કેટલાક વિવિધ આતાપના લઈને સ્વેચ્છાએ દેહ-કષ્ટ સહન કરતા હતા. આ વગેરે જણાવેલા ગુણવાળા સાધુઓને વંદન કરી રહ્યા. એટલે સમગ્ર કર્મોના સમૂહનો ઘાત કરવામાં અતિસમર્થ એવા ધર્મલાભથી ગુરુએ અને બીજા સાધુઓએ અભિનંદન આપ્યું. પછી ગુરુના ચરણ-કમલમાં બેસા. મુહૂર્તકાળ બેસીને કહેવા લાગ્યા- ‘હે લગવંત ! નિભાંગીને ત્યાં વસુધારા પડતી નથી, અલ્પ પુણ્યવાળાને નિધાન દષ્ટિગોચર થતું નથી. મંદ ભાગ્યવાળાને સુખાનુભવો સ્પર્શતા નથી. તેથી કરીને સર્વથા એકાંત નિષ્કારણ વત્સલતાવાળા, સંસાર-સમુદ્ર તરવા માટે નાવ-સમાન સુવર્ણ, મણિ, તૃણ અને પથરામાં સમાન ખુદ્ધિવાળા આપ સરખાનો યોગ પામીને અમૃતસરખું આપનું વચન શ્રવણ ન કર્યું. જગતને શ્લાઘા-પ્રશંસા કરવા લાયક આપના ચરણ-કમલની સેવા ન કરી, તથા માર્ગમાં આપની કોઈ સાર-સંભાળ વેચાવચ્ચ ન કરી-એ મારા પ્રમાદાચરણનો અપરાધ આપે માફ

૧. સ્પર્શક્ષેપ હોવાથી દોષા એટલે રાત્રિના સંગરહિત એવો સોમ એટલે ચંદ્ર.

કરવાની કૃપા કરવી.એ પ્રમાણે સાર્થવાહે કહ્યા પછી આચાર્યે કહ્યું, હે ગુણ અને શીલપ્રિય તમે સંતાપ ન પામો, તમે જ સર્વ કર્યું છે. સિંહ, સર્પ અને કર પ્રાણીઓથી રક્ષણ કર્યું, ચોર વગેરેના ઉપદ્રવોથી પાલન કર્યું, વળી દેશ કાલને યોગ્ય અમને કલ્પે તેવો આહાર પોતાની શક્તિ અનુસારે તમારો સાર્થ આપે છે. 'હે ભગવંત ! આવા સાન્તવનવાળા શબ્દોથી સર્વું', સર્વથા મારા પ્રમાદી વર્તનથી મને શરમ આવે છે. તો આપ-મારા પર મોટી કૃપા કરીને સાધુઓને મોકલો, જેથી સાધુને યોગ્ય આહાર પ્રતિલાભું. સવારે સાધુઓ પધારશે. એ સ્મરણમાં વિલંબનભૂત માફ વર્તન થયું. ગુરુએ કહ્યું, હે દેવાનુપ્રિય ! ભલે એમ કરાશે, પરંતુ સાર્થવાહ તો જાણે જ છે કે અમને શું કલ્પે. સાર્થવાહે કહ્યું, હે ભગવંત ! હું જાણું છું કે પહેલાં કરેલું હશે, તે જ ઘરેથી આપીશ.' એમ કહીને પોતાના આવાસે ગયો. તેની પાછળ સાધુ-યુગલ ગયું. ભવિતવ્યતા યોગે સાધુયોગ્ય આહાર કંઈ પણ ન હતો, તેથી આમણો-દુમણો થઈને પોતે જ કંઈ ખોળવા લાગ્યો, એટલે થીજેલું ઘી મળી આવ્યું. પૂછ્યું કે, 'આ કલ્પે ને ?' હા, કલ્પે એમ કહીને તેને શાન્ત કર્યો. ત્યાર પછી વૃદ્ધિ પામતા નિર્મલ પરિણામથી, ઉલ્લાસવાળા ભાવથી પોતાને કૃતાર્થ માનતા તેણે ત્યાં સુધી આખ્યું કે, જ્યાં સુધી વચ્ચે હાથથી નિવારણ ન કર્યું. ત્યાર પછી પ્રતિલાભેલા સાધુઓને વંદન કર્યું. સાધુઓએ પણ ધર્મલાભ આપ્યો અને ઉપાશ્રયે ગયા. સાર્થવાહે પણ દેશ-કાલને ઉચિત્, વિશુદ્ધ પરિણામથી વૃદ્ધિ પામતા પ્રાસુક દાનના અધ્યવસાય-યોગે ઝોધિખીજ ઉપાર્જન કર્યું સંસારને મર્યાદાવાળો કર્યો. આત્માને યથોત્તર સુખનો અધિકારી બનાવ્યો.

પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતા સાર્થવાહ શુભ ભાવનામાં ખાકીનો દિવસ પસાર કરીને રાત્રે આચાર્યની વાસભૂમિએ ગયા. ત્યાં સાધુઓને જોયા. કેવા તે કહે છે-જિનેશ્વરનાં વચના-મૃતની ભાવના ભાવતા હર્ષિત દેહવાળા, વિવિધ શાસ્ત્રોની અર્થ-વિચારણામાં તલ્લીન બનેલા, અસંયમથી વિરમેલા, રાગ અને દ્વેષરૂપ જે બંધનથી રહિત, મન, વચન અને કાયાના દંડ વગરના, તણુ ગુપ્તિવાળા, ચાર પ્રકારની વિકથાઓથી મુક્ત, ચારે કષાયોના ત્યાગી, પાંચે સમિતિમાં સાવધાન, છ કાચના જીવોને રક્ષણ કરવામાં તત્પર, સાત પ્રકારનાં ભય-સ્થાનકોથી મુક્ત, આઠ મહસ્થાનોના પરિહાર કરનારા, બ્રહ્મચર્યની નવ ગુપ્તિના ધારક, દશ પ્રકારના ધર્મ-ધ્યાનને પામેલા અને વિવિધ અભિગ્રહવાળા, તેમાં કેટલાક લંગડ શયન કરનારા, કેટલાક ગાય દોહવાના ઉભડક આસને ધ્યાન કરનારા, કેટલાક એક પગ અદ્ધર રાખી આતાપનામાં તલ્લીન થયેલા, કેટલાક ખીજાઓ ઉંચા હાથ લંબાવીને પરસેવો અને મેલથી મલિન દેહવાળા, વિવિધ પ્રકારના તપ કરીને માંસ, લોહી અને સ્નાયુઓને સુકવીને હાડપિંજર શરીરવાળા અને નસો જેમાં ખાકી રહેલી હોય તેવા ક્ષીણદેહવાળા સાધુઓને જોયા. તેમાં કેટલાક જિનકલ્પ સ્વીકારવા માટે પાંચ પ્રકારની તુલના કરે છે. ખીજાઓ ખાર પ્રકારની લિશ્તુપ્રતિમાઓનો અભ્યાસ પાડે છે. ખીજા સામાયિક ઉચ્ચરીને પ્રથમ ચારિત્રનો સ્વીકાર કરે છે. ખીજા કેટલાક મોટા અભિગ્રહો ગ્રહણ કરીને વિવિધ પ્રકારની આતાપનાઓ વડે કર્મ-નિર્જરા કરે છે. કોઈ વળી પરિહારવિશુદ્ધિ નામનું ત્રીજું ચારિત્ર સેવન કરીને ફરી ગચ્છ-સમુદ્રમાં અવગાહન કરે છે, અથવા એકલવિહારપણું કરે છે, અથવા જિનકલ્પનો સ્વીકાર કરે છે, કે પ્રતિમા ધારણ કરીને

૧ વાંકું વૃક્ષ ભૂમિ પર પડી ગયું હોય, તેની માફક શયન કરનાર.

વિચરે છે. આ પ્રમાણેના ગુણયુક્ત યતિસમુદાયને જોતાં જોતાં થોડી ભૂમિ સુધી ગયા. એટલે તેણે સમગ્ર દોષોથી રહિત સર્વગુણના ભંડાર તેજના ઢગલા સરખા આચાર્ય લગવંતને જોયા. પછી વિચાર્યું કે, આ પૃથ્વીમાં આ લગવંત પુરુષરત્નને છોડીને કોઈ રત્ન દોષરહિત નથી. તે આ પ્રમાણે:—

પોતાનો પ્રતાપ ફેલાવતો, ભુવનની અંદર પ્રાપ્ત કરેલ પ્રભાવવાળો હોવા છતાં જેમ કુન્દેન્દ્ર પૃથ્વીને કર નાખીને હેરાન કરે છે, તેમ સૂર્ય પણ કમળને કિરણોથી પીડા કરનારો છે. ભુવનને આનંદ આપનાર, અમૃતમય, સુંદર રાત્રિના મુખના તિલકમૂત, ચંદ્ર આકાશમાર્ગને પ્રકાશિત કરનાર હોવા છતાં વિમલ કલંકથી યુક્ત છે. વિસ્તીર્ણ પાંખડીઓવાળું સન્નજડ સુગંધી મકરંદયુક્ત કમલ શ્રીદેવીનું ક્ષીડાલવન હોવા છતાં જલ(ડ)માં વાસ કરનારું અને કાંટાળું દૈવે બનાવ્યું. લક્ષ્મીનું કુલધર, અમૃત ઉત્પત્તિનું સ્થાન હોવા છતાં સમુદ્ર સેવન કરવામાં આવે તો ફલ આપનારો, ત્રાસ આપનાર અને નક્કી કરુણા વગરનો છે. બલિ-વિશુદ્ધ ઉન્નવલ મનોહર પવિત્ર સુંદર ધરાધર ગોળાકાર એમ વગરનું મુક્તાફલ હોવા છતાં લોહ સાથે સંગ કરવાથી છિદ્રવાળું હોય છે, ત્રણે ભુવનને આનંદ આપનાર હંમેશાં દેવાંગનાઓથી યુક્ત મેરુગિરિ પણ પોતાના લંગડાપણાના દોષથી લબ્ધ પામે છે. સ્થિરવર્ણવાળા સુંદર દેખાવવાળા તેજસ્વી ઘણા પ્રકારના ગુણો જેમાં રહેલા છે, લોકમાં જે સર્વોત્તમ રત્નો ગણાય છે, પરંતુ તેઓને તો બંધાવું પડે છે. અર્થાત્ હીરા, માણેક, નીલમ, શનિ આદિને આભૂષણમાં જડીને રાખવા પડે છે. આ પ્રમાણે ગુણ-વિચારણાની અર્થામાં જે જે રત્નો વિચાર કરીએ છીએ, તે તે આ ગુણાકર પુરુષરત્નને છોડીને કોઈને કોઈ કલંકવાળાં રત્નો છે. આમ વિચારતાં તે સાર્થવાહ આચાર્યની સર્મપિ ગયા. ગુરુ લગવંતને વંદના કરી. ગુરુએ કર્મરૂપ પર્વતને ચૂરો કરનાર વજ્રશિ સરખો ‘ધર્મલાભ’ આપ્યો. તેમના ચરણ-કમલ પાસે બેઠો, અને નિર્દોષ મોક્ષના માર્ગ સ્વરૂપ ધર્મ પૂછ્યા. પછી ગુરુ તેને ધર્મોપદેશ આપવા લાગ્યા કે—‘હે દેવાનુપ્રિય ! ધર્મનું મૂલ હોય તો સમ્યક્ત્વ છે.

સાર્થવાહે પૂછ્યું, ‘હે લગવંત ! તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરાય ? કેવા સ્વરૂપવાળું છે ? કયા ગુણવાળું, તે ઉત્પન્ન થયું છે કે નહિ, તે કેવી રીતે જાણવું ? તેનું ફલ શું ?’ ગુરુએ કહ્યું—

“હે ગુણાકર ! સાંભળો, સમ્યક્ત્વ-પ્રાપ્તિનાં આ બે કારણો છે, તે આ પ્રમાણે, સ્વાભાવિક -કોઈ નિમિત્ત વગરનું અને બીજાના ઉપદેશથી થવાવાળું. તેમાં નિસર્ગ એટલે સ્વાભાવ, તે પણ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અંતરાય એ ચાર કર્મની ઓગણત્રીસ કોટાકોટી સાગરોપમ, નામ, ગોત્રની ઓગણીશ, મોહનીયની અગણોતેર. યથાપ્રવૃત્ત નામના પહેલાં કરણવડે કરીને ખાપાવી નાખે અને બાકી દરેક કર્મની એક કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ રહે, તેમાંથી પણ કેટલોક ભાગ ઓછો કરે તથા જઘન્ય નહિ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ નહીં એવા આયુષ્ય-બંધના પરિણામવાળો આત્મા અધિદેશ પાસે આવે. તે અધિ પણ બીજા કર્મની સહાયતા સહિત મોહનીયકર્મે કરેલો સન્નજડ રાગ-દ્રવ્યનાં પરિણામરૂપ કઠોર, દઢ, ન લેદાય તેવી વાંસ કે રાયણની ગાંઠ જેવી સન્નજડ ગાંઠ હોય છે. તેને પાત્રીને કોઈ જીવ ભાગી જાય અને અનંતાનુબંધી કર્મના ઉદયથી ફરી પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ખાંધે. બીજા કોઈ જીવ તેવા પરિણામથી પરિણુમેલો કેટલોક કાળ ત્યાં રોકાય. ત્રીજા કોઈ ઉલ્લાસ પામેલા વીર્યના યોગથી અપૂર્વકરણ

નામનું ખીજું કરણ ગ્રહણ કરીને ઉપર ભૂમિમાં દવાસિ જેમ ઝોલવાઈ બાય, તેવી રીતે મોહનીયકર્મનો ઉદય શેક્રીને કર્મગ્રંથિ લેદીને અનિવૃત્તિકરણ પામીને પહેલાં કોઈ વખત મેળવેલ ન હોય, સંસાર પાર પામવા માટે સેતુ-સમાન સુખપરંપરા અને કલ્યાણનું કારણ એવું સમ્યક્ત્વ મેળવે છે. તે સમ્યક્ત્વના પરિણામથી પરિણમેલો જીવ શુભ અધ્યવસાયયુક્ત થઈને મિથ્યાત્વના દલિકોના ત્રણ વિભાગ કરે છે. તે પ્રમાણે-શુદ્ધ, અલ્પશુદ્ધ અને અશુદ્ધ. ત્યાં અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી ઉપશમ-સમ્યક્ત્વી થઈને બ્યારે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વના દળીયાનો ઉદય અનુભવે, ત્યારે ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ થાય અલ્પશુદ્ધ દળીયાને ભોગવે, ત્યારે મિશ્રદષ્ટિ-આમ નિસર્ગ સમ્યગ્દર્શન થાય.

અધિગમ-સમ્યક્ત્વ તો પ્રવચન સાંભળતાં, જીવ, અજીવ, આસ્ત્રવ, સંવર, બંધ, નિર્જરા અને મોક્ષ રૂપ સાત પદાર્થોની વિચારણા કરતાં, હેતુ, દષ્ટાંત અને યુક્તિઓથી પદાર્થોની સિદ્ધિ કરતાં, જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થવા યોગે, મોહનીયકર્મમાં વિવર થયે છતે દરરોજ આચાર્યની પાસે શાસ્ત્ર અને ધર્મોપદેશ સાંભળનારને નિરંતર ક્ષય પામતા કર્મવાળાને કર્મની ગ્રંથિનો ભેદ થાય એટલે શુભપરિણામ સ્વભાવવાળું સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થાય. આ અભિગમ સમ્યક્ત્વ. વળી તે સમ્યક્ત્વના પાંચ પ્રકારો છે, તે આ પ્રમાણે-ઉપશમ, સાસ્વાદન, ક્ષાયોપશમિક, વેદક અને ક્ષાયિક. તેમાં પ્રથમ ભેદ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ લિન્ન ગ્રંથિવાળાને પ્રથમ સમ્યક્ત્વ-પ્રાપ્તિ વખતે હોય. ઉપશમશ્રેણિ કરતો હોય અને મોહને ઉપશાન્ત કરેલો હોય ત્યારે તે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ ગણાય. મોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય, ત્યારે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ. તે તો વળી સમ્યક્ત્વના પુદ્ગલના ઉદયથી થયેલા પરિણામવાળાને હોય છે. સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ તો સમ્યક્ત્વના ભાવનો ત્યાગ કર્યો ન હોય અને મિથ્યાત્વ સન્મુખ થયો હોય, અનંતાનુબંધીનો ઉદય થયો ન હોય, સમ્યક્ત્વના પરિણામનો આસ્વાદ આજી હોય, કંઈક સમ્યક્ત્વના શુભ પરિણામવાળાને તે હોય છે. વેદક સમ્યક્ત્વ વળી ક્ષપકશ્રેણિ પામેલાને જેના અનંતાનુબંધી કપાયો, મિથ્યાત્વ, મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વનાં દલિકો ક્ષીણ પામ્યાં હોય, હવે જે દળીયાં છેલ્લાં જ વેદતો હોય અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વના સન્મુખ થયો હોય, તેને તે હોય છે. ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ સાત પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કર્યો હોય અને આત્માના સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલા શુભ પરિણામવાળો શ્રેણિક જેવો બાજુવો. આમ પાંચ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ વર્ણવેલું છે. સમ્યક્ત્વના પરિણામ આમને આમ અખંડિતપણે ચાલુ રહે તો સુખની પરંપરાનો અનુભવ કરી અવશ્ય સર્વદુઃખોથી રહિત એવો મોક્ષ મેળવે છે. કદાચ સમ્યક્ત્વથી પતિત થાય તો પણ ગ્રંથિદેશથી અધિકે સ્થિતિવાળું કર્મ ન બાંધે.

વળી ગુણથી તે સમ્યક્ત્વ ત્રણ પ્રકારનું હોય છે. તે આ પ્રમાણે-રોચક, દીપક અને કારક. તેમાં રોચક સમ્યક્ત્વ તે કહેવાય કે અરહિંત ભગવંતે પ્રરૂપેલા જીવ, અજીવાદિક પદાર્થોમાં હેતુ, યુક્તિ, દષ્ટાન્તથી સિદ્ધ ન થાય, તો પણ 'તમેવ સન્નં ણિસ્સંકં, જં જિણેહિં પવેઈયં' તે જ સત્ય અને નિઃશંક છે, જે જિનેશ્વરોએ પ્રરૂપ્યું છે.' આ પ્રમાણે ડુચ્ચિ કરે. દીપક સમ્યક્ત્વ તો પોતાનામાં સમ્યક્ત્વ ન હોય પણ ખીજા આત્મામાં દેશનાથી સમ્યક્ત્વનો દીવો પ્રગટાવે. કારક સમ્યક્ત્વ તો તપ સંયમમાં પરાક્રમ કરાવે. ઉત્પન્ન થયેલા તે સમ્યક્ત્વને આ ત્રણ ભાવથી યોગળી શકાય. અથવા શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્યમતિથી પણ બાણી શકાય.

તેમાં શમ ઇન્દ્રિયો અને મનનો, ઇન્દ્રિય ઉપશમ એટલે રૂપ, રસ, ગંધ, શબ્દ અને સ્પર્શ અનુકૂલ કે પ્રતિકૂળ પ્રાપ્ત થાય, તેમાં રાગ-દ્વેષ ન કરવા. નોંધન્દ્રિય એટલે મનનો ઉપ-શમ તો ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો ત્યાગ કરવો. મોહનો પરાભવ અને સર્વત્ર કુતૂહલ વગરના થવું. સંવેગ વળી એને કહેવાય કે જિન-પ્રણીત પદાર્થોનું શ્રવણ કરતાં, સંસારની અસારતા ભાવતાં, કર્મ-પરિણતિની વિચારણા કરતાં શબ્દાદિક વિષયોમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. નિર્વેદ તે કહેવાય કે ઉત્પન્ન થયેલા વિષયના વૈરાગ્યવાળો તેનાથી કંટાળે. કેદખાનાના વાસ માફક સંસારવાસથી ઉદ્દેગ પામીને ભોગોથી નિવર્તે, સગા-સંબંધીઓ અને બંધુઓને બંધન માને, ઘરવાસ કેદખાના જેવું માને. અનુકંપા વળી એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય જીવોને ભવસાગરમાં દુઃખ અનુભવતા જોઈને, કર્મના પરિણામથી થયેલું દુઃખ જોઈને, કરુણા-પરાધીન હૃદયવાળો તેના કરતાં પણ અધિક દુઃખ અનુભવે; એટલું જ નહિ પણ પોતાની શક્તિ અનુસાર તેના દુઃખનો પ્રતિકાર કરવા માટે પ્રયત્ન કરે. અસ્તિકથમતિવાળો તો વળી એ કહેવાય કે, જીવાદિક પદાર્થો છે. પુણ્ય, પાપ, બંધ, મોક્ષ છે. જિનેશ્વરોએ પ્રરૂપેલા પદાર્થો-અને ભાવોમાં સમ્યગ્ શ્રદ્ધા કરે, પ્રતીતિ કરે, યુચિ કરે અને તેનો સ્પર્શ કરે. તે સમ્યક્ત્વનું ફલ ઉત્તમ મનુષ્ય અને દેવલવની પ્રાપ્તિ, તેમાં આગળ આગળ ધર્મસામગ્રી યુક્ત સુખ અને પરંપરાએ નિર્વાણ-ગમન.

આ પ્રમાણે વિધિપ્રમાણે શ્રવણ કરીને ધના સાર્થવાહે કહ્યું, ધર્મના મૂળરૂપ આ સમ્ય-ક્ત્વ સુંદર છે. અત્યાર સુધી અમને આ સાંભળવામાં આવ્યું ન હતું. ભગવંતે મોહનિદ્રા દૂર કરી. શાશ્વતપદની ઉત્તમગુણવાળી પદવી પ્રકાશિત કરી. એ પ્રમાણે કહી ભગવંત અને જીન્ન સાધુઓને વંદના કરીને પોતાના આવાસમાં ગયો. અતિ આનંદ પામેલા તેણે ગુરુના વચનની વિચારણા કરવામાં કેટલીક રાત્રિ પસાર કરી અને થોડી રાત્રિ બાકી રહી, ત્યારે કાલનિવેદકે નિવેદન કર્યું કે-

“હિં ગુણભંડાર! લોકોનું પર્યટન અટકાવનાર, જળ રૂપ અંધકાર વડે પૃથ્વીનાં વિવેક ઘણાં પૂરાયાં છે, જેમાં એવો વર્ષાકાળ રાત્રિના ભરની જેમ ગળી ગયો છે અને હવે આવા પ્રકારની શરદઋતુનું આગમન થઈ રહ્યું છે.-લોકોના મનમાં વ્યવસાય કરાવનાર, માર્ગ પ્રગટ કરનાર અને પથિકસમુદાયને સુખ ઉત્પન્ન કરનાર, હંસકુળથી સેવિત પ્રાતઃકાળ સરખો શરદકાળ ફેલાવા માંડ્યો ઉન્માર્ગ-ગમન કરવાથી પાછું ફરેલ અને શરદકાળમાં પોતાના સ્વભાવમાં શાન્ત રહેલ જળ વીતી ગયેલ યૌવન કલુષિતતાવાળા હૃદયનું અનુકરણ કરે છે. મોરના કેકારવથી મુખર, વીજળી લતાથી ગહન, વર્ષાકાળરૂપી મહાઅટવીતું નિરાકુલ મેઘોએ ઉલ્લંઘન કરી મેઘ-ધનુષોને મૂકી દીધા. મેઘો આશ્ચર્યિત થવાથી દિશાઓ અંધકારથી મલિન બની હતી, પરંતુ હવે તેઓ વિખરાઈ જવાથી પ્રસન્નતાને પામી. પગે ચાલવાથી મધ્યભાગનો કાઠવ દબાઈ ગયો પડખાનો કાઠવ પ્રચંડ રહ્યો, તેથી કરીને એકગામથી જીન્ન ગામ વચ્ચેના માર્ગો સીમાડા જેવા થયા.

સ્થાને સ્થાને વિકસિત કમળ અને મધુર જળથી પૂર્ણ દ્વિશાના અંતો થયા અને પૃથ્વી કંઈક કાઢવ સુકાવાથી સુખેથી ચાલી શકાય તેવા માર્ગવાળી બની છે. વળી ધાન્ય પાકવાથી હર્ષિત થયેલ આમીણુ લોક ક્ષેત્રમાં હર્ષને કોલાહલ કરે છે. હે વિશાલ વક્ષસ્થળવાળા ! વ્યવસાયમાં સહાયક થનાર શરદ-સમય આવી ગયો છે.

આ સાંભળીને સાર્થવાહે માણિલદ્રને યોલાવ્યો, અને કહ્યું કે, વ્યવસાય કરવામાં વિઘ્ન કરનાર વર્ષાસમય પૂર્ણ થયો છે, ઉત્સાહ આપનાર શરદકાળ આવી ગયો છે, માટે આજે જ પ્રયાણનો આરંભ કરાવો. માણિલદ્રે કહ્યું, ‘ ભલે એમ કરાવીએ ’ એમ કહીને સાર્થમાં પ્રયાણની ઉદ્દેશપણા કરાવી. સાર્થિકો આકુળ-વ્યાકુળ થયા અને પોતપોતાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. ગાડી, ગાડાં આદિ વાહનો સામાન ગોડવી તૈયાર કરે છે. ઊંટ મંડલીઓને સજ્જ કરે છે. પાડાના સમુદાયને પહ્લાણુ કરાવે છે. ગધેડાઓ ઉપર લાકડાં ભરાય છે. આ પ્રમાણે મહાઆડંબરથી સાર્થ ચાલ્યો. સતત-અટક્યા વગર પ્રયાણ કરતો કરતો સાર્થ વસંતપુર પહોંચ્યો. આચાર્ય પણ મહાઅટવીનું ઉલ્લંઘન કરીને સાર્થવાહને ધર્મલાલ આપીને પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે વિચરવા લાગ્યા.

સાર્થવાહ પણ પોતાનો વેચવાનો માલ વેચીને ઇચ્છા પ્રમાણે નફો મેળવ્યો અને ત્યાંથી પણ મળતો વેપાર યોગ્ય સારો માલ ખરીદ કરીને ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરે પાછો આવ્યો. કમે કરી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મરીને દાનરૂપી વૃક્ષના પુષ્પ સમાન પુણ્યના પ્રભાવથી ઉત્તરકુરુમાં સીતા નદીના ઉત્તર ખૂણામાં શ્રેષ્ઠ જંબૂવૃક્ષના પૂર્વવિભાગમાં ત્રણ પલ્લેપમના આયુષ્યવાળો, ત્રણ ગાઉની ઊંચાઈવાળો, યુગલપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં કલ્પવૃક્ષો પાસેથી ઇચ્છાનુસાર સમગ્ર ઇન્દ્રિયોના લોગો પ્રાપ્ત કરતો દેવલોકથી અધિક લોગો લોગવીને આયુષ્ય પૂર્ણ થયું એટલે મૃત્યુ પામીને સાધુને દાન આપવાના પ્રભાવથી સૌધર્મકલ્પ નામના પ્રથમ દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. તે દેવલોક કેવો છે ?

પોતાની સહચરી દેવીના વિરહની વેદના બ્યાં જણાતી નથી અને મોટા કલ્પવૃક્ષ એ જ બ્યાં શ્રેષ્ઠ ઘર છે, વિચાર કરવા માત્રમાં મનોહર સકલ ઇન્દ્રિયોના લોગો ઉત્પન્ન થાય છે, પૃથ્વીમાં પરિણામ પામતાં દુઃખો બ્યાં નાશ પામેલાં છે અને વિસ્તારવાળા સુખ-સમુદ્ર સરખા, ઇર્ષ્યા અને વિષાદથી પરાધીન બનેલા દેવલોકને હાસ્ય કરે તેવા તે શ્રેષ્ઠ સૌધર્મ દેવલોકમાં ઇન્દ્ર માફક લોગો લોગવીને દાનફલના આકી રહેલા પુણ્યોદયથી ઉપાર્જન કરેલા યશભરવાળો દેવાંગનાઓના વિકસિત સુંદર રસવાળા સુખ-કમલમાં ભ્રમર માફક લીન બનેલો આનંદથી ત્રણ પલ્લેપમના કાળ સુધી લોગો લોગવનાર બન્યો.

ત્યાર પછી લોગ લોગવતાં આયુષ્ય પૂર્ણ થયું એટલે ત્યાંથી સ્થવીને આ જ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં પશ્ચિમ મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ગંધિલાવતી નામના વિજયમાં વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર ગંધારદેશમાં ગંધસમૃદ્ધ નામના નગરમાં શતબલ રાજની ચંદ્રકાન્તા નામની ભાર્યાની કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા. મહાબલ એવું તેનું નામ પાડયું. કલા સાથે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. પિતાએ વિનયવતી ભાર્યા સાથે પરણાવ્યો. યૌવનવય પામ્યો. કોઈક સમયે શતબલ પિતાએ કુલકમાગત આવેલા સમગ્ર કલા અને શાસ્ત્રના પારગામી, સંસાર-સ્વરૂપના બાણકાર, લકત વિનીત વિશ્વાસના સ્થાનક બેના ઉપર સમગ્ર રાજ્યભાર નાખ્યો છે, જિનવચન-ભાવિત મન-

વાળા, જીવાદિક પદાર્થોના ચતુર્થ સ્વરૂપના જાણકાર વિમલમતિ નામના મંત્રીને પુત્ર સમર્પણ કરીને તેનો અભિષેક કર્યો. શતબલ રાજા તેવા પ્રકારના આચાર્ય પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરીને આરાધના પૂર્વક મરણ પામી દેવલોકે ગયા. મહાબલ રાજા વિમલમાત મંત્રી સહિત રાજ્યતું પાલન કરે છે.

કોઈક સમયે મંત્રીએ વિચાર્યું- “ આ રાજાને પિતાએ કુલકમગતથી આવેલા મને સમર્પ્યો છે. મારા ઉપર અત્યંત વિશ્વાસ રાખનારો છે, તો બંધુ સબળન અત્યંત ઉપકાર કરવામાં તત્પર મારા સ્વામી અને મિત્રના પુત્ર ઉપર પ્રાણ આપીને પણ ઉપકાર કરવો જોઈએ. ઉપકારોમાં મોટો ઉપકાર તો એ જણાય છે કે, પરમાર્થના અજ્ઞાણ દુર્ગતિમાં ગમન કરવા તૈયાર થયેલ સંસારના સ્વભાવમાં આસક્ત હોય તેવાને ઉત્તમ કલ્યાણ-પરંપરાના કારણભૂત દુઃખ વગરની સદ્ગતિના માર્ગ સ્વરૂપ જિનવચનમાં પ્રતિબોધ કરવો. આ રાજા અત્યંત ભોગાસક્ત અને નાટકાદિક પ્રેક્ષણની રુચિવાળો છે. તો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરાવનાર નાટકથી તેને પ્રતિબોધ કરું. ” એમ વિચારીને હરગણાધિપ નામના નટને જોલાવ્યો, અને પુરાતનકાળની કથા સંબંધવાળું વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરાવનાર એક અંકવાળું નાટક ભજવવાની આજ્ઞા આપી. તેવો સમય પ્રાપ્ત કરીને રાજાને વિનંતિ કરી કે, હે દેવ ! અત્યંત રસભાવનો જાણકાર, સારો કેળવાયેલો ચાર પ્રકારના અભિનય કરવામાં નિષ્ણાત હરગણ નામનો નાટક કરનાર આવેલો છે. તો તે જોવા માટે દેવે કૃપા કરવી. રાજાએ કહ્યું, ભલે એમ થાવ. ત્યાર પછી રંગભૂમિ તૈયાર કરી. મંત્રી સહિત રાજા હાજર થયા. સાથે આવેલા સહપ્રેક્ષકોએ પોતપોતાને અનુરૂપ સ્થાનો ગ્રહણ કર્યાં. અને મૃદંગોના ઉપર હાથ ઠોક્યા અર્થાત વાજિંત્રો વાજવાં શરૂ થયાં.

—: વિષુધાનન્દ નાટક :—

મંગળ-સ્તુતિ

હે નિર્મલ ચરિત્રવાળી રાજિમતી ! સાંભળ અને પ્રિયની કથા તથા આત્માનો વિચાર કર કે આ જગતમાં કેઈએ પતિના વિયોગમાં મરણ સ્વીકાર્યું છે? એ વચનને સાંભળી અને વિચારીને તે રાજિમતીએ જેના માટે મૂર્ચ્છાનો ત્યાગ કર્યો, એવા નેમિનાથ ભગવંત તમારું રક્ષણ કરો.

જેના જન્મ-સમયે ઈન્દ્રે નૃત્ય કર્યું અને શંકારહિતપણે પગ અક્ષય્યા ત્યારે પૃથ્વી કુટવા લાગી. સુક્તઅંધનવાળા પર્વતો ડોલવા લાગ્યા. ચારે બાજુ આકાશ ચક્રોળ માફક ભ્રમણ કરતું હોય તેમ દિશાભ્રમ જણાવા લાગ્યો, મોટા સમુદ્રો ખળભળવા લાગ્યા અને તેમાં રહેલા જળચરો ક્ષોભ પામ્યા, આવા પ્રકારની જગતની સ્થિતિ જેના જન્મસિધેક સમયે થઈ, એવા નેમિનાથ તમારું રક્ષણ કરો.

(ત્યાર પછી નાન્દીના અંતમાં લગાર ચાલીને—)

સૂત્રધાર-આજે નગરના શિષ્ટપુરુષોની પર્ષદાએ મને આજ્ઞા કરી છે કે- આજે તમારે શીલ-અંકવાળા વિમલમતિ નામના કવિની કૃતિરૂપ એક અંક નામનું રૂપક 'વિષુધાનન્દ' નામનું નાટક ભજવવું. એ વાત પણ ઠીક થઈ કે વિશિષ્ટ વિદ્વાનોની પર્ષદામાં નાટક ભજવતાં મારો પરિશ્રમ પણ સફળ થશે. કવિએ આમ પણ કહેલું છે કે, સુંદર વસ્તુનો આશ્રય કરનાર અપૂર્વ ગુણની પ્રાપ્તિ કરે છે. છીપની વચમાં રહેલ નિર્મળ જળ મોતીની શોભા ધારણ કરે છે. ન બનેલી કૃત્રિમ હોવા છતાં પરમાર્થ અર્થવાળી આ રચના એક વખત કહેવામાં આવે અને તેનું શ્રવણ થાય, તો લોકોના મનમાં નક્કી તેની અસર થયા વગર ન રહે. વૃષ્ટિની આગાહી કરાવનાર દેડકાએના ઠાંકાર શબ્દો જેમ હુર્ષ આપનાર થાય છે તેમ. માટે ઘરે જઈને મારી ગૃહિણીને આ વૃત્તાન્તથી વિદિત કરું. (લગાર થોડું ચાલીને આકાશમાં નજર ફેંકીને) આ મારું ઘર છે, માટે પત્નીને બોલાવું-

હે ગુણવતિ ! ઉપલોગ કરનાર ! પ્રધાનભૂત ! મારા માટે ઉદ્યમ કરનારી મારા સ્વભાવ સરખા ધર્મવાળી હે આર્યે ! કાર્ય હોવાથી જલ્દી અહિં આવ.

(પ્રવેશ કરે છે)

નટી-(આંસુ સાથે) હે આર્ય ! આપ આજ્ઞા કરો, આપના કથા હુકમનો અમલ કરું ?

સૂત્રધાર-આર્યે ! તું આજે શોકવાળી જણાય છે, તો તારા શોકનું કારણ કહે.

નટી-હે આર્યપુત્ર ! નિભાંગી એવી મને શોકનું કારણ પૂછવાથી સચું, માટે આજ્ઞા કરો કે, શો હુકમ બબવવાનો છે ?

સૂત્રધાર- હે આર્યે ! વિદ્વાન સબ્જન પુરુષોએ મને આજ્ઞા કરી છે કે આજે તમારે 'વિષુ-ધાનન્દ' નામનું નાટક ભજવવું. માટે તારે તૈયાર થવું.

નટી-(આંસુ સાથે) ચિંતા વગરના તમે નાચ્યા કરો. મને તો નિમિત્તિયાએ પુત્રના વિવાહ સમય પછી તરત જ કુટુંબ-ભંગ જણાવેલો છે; આ ચિંતાથી ભોજનની પણ ઇચ્છા થતી નથી, તો પછી નૃત્ય તો કેવી રીતે થઈ શકે ?

સૂત્રધાર- હે આર્યે! કુટુંબ-જંગ સાંભળ્યો અને તે કારણે ઉદ્વેગવાળી થઈ છે? તો ઉદ્વેગ કરવાથી સર્થું. કારણ કે સંસારની અંદર રહેલાઓ માટે આ અપૂર્વ કે દુર્લભ નથી. સાંભળ! આ જગતમાં એવો કોઈ પણ પ્રાણી દેખ્યો છે? અથવા શંકા થઈ છે અથવા સાંભળ્યો છે કે જે અનાર્થ એવી કર્મોની ગતિથી પંડિત થયો ન હોય કે નહિ થશે? વળી હે આર્યે!

આ જગતમાં નિરંતર હૈવ એક બીજાઓનો યોગ કરાવી આપે છે, અને કુટુંબ, સ્નેહ અને ધનનો વિયોગ પણ કરાવે છે. તેથી મનમાં તે વિષયનો ખેદ ન કરવો. અધમ એવા આ સંસારમાં પુત્ર, પત્ની, બંધુ, મિત્રો, ધન કે રૂપનો પ્રત્યક્ષ નાશ દેખવા છતાં તેઓનું અતુલ વિધાન અર્થાત્ સર્વોગની ઇચ્છા રાખે છે. ખરેખર પોતાના કર્મમાં મૂર્ખ અને પંડિત બંને સતત મુજાચ છે. માટે હે સુંદર બ્રમરવાળી ત્રિયા! શોકના પંથનો ત્યાગ કરીને કાર્યમાં મન અર્પણુ કર.

(આકાશમાં)

‘ખરાખર એમ જ છે. એમાં સન્દેહ નથી.’ (બંને સાંભળે છે)

નટી- હે આર્યપુત્ર! આર્યપુત્રના વચનનું આ કોણ અનુકરણુ કરે છે?

સૂત્રધાર- હે આર્યે! પોતાનું કાર્ય નિવેદન કરવાની અભિલાષાવાળો કંચુકી આ તરફ આવી રહેલો જણાય છે, તો આપણે જઈએ.

(શ્રાહું ચાલીને બહાર નીકળ્યા.) પ્રસ્તાવના.

(ત્યાર પછી ચિંતાનો દેખાવ કરતો હોય, તેમ કંચુકી પ્રવેશ કરે છે.)

કંચુકી- અહો! વૃદ્ધાવસ્થાથી છાણું થયેલા દેહવાળા મને હજુ સેવાનો ઉદમ કરવો પડે છે, પણ ધર્મમાં ઉદમ થતો નથી. તેમજ જરા રૂપી ઘુણના કીડાએ ફેલી નાખેલ આ સાર-ભૂત શરીર આજ કે આવતી કાલે પડવાની અભિલાષા કરી રહ્યું છે, પરંતુ પશુ સરખો આ વૃદ્ધ નિરાશ થઈને ધર્મ તરફ ઉદમ કરતો નથી. બાલ્યકાળમાં ચૌવનની આશા, યુવાન પણ આહી વૃદ્ધપણાની સ્પૃહા કરે છે. મૃત્યુના મુખમાં એડેલો આ વૃદ્ધ કઈ આશા રાખીને ધર્મ વગરનો રહેલો છે? જરા રૂપનો નાશ કરે છે, તથા સ્મૃતિ અને બુદ્ધિનો પણ નાશ કરે છે. જે કંઈ પહેલાં ગૌરવ હતું, તે પણ ચાલ્યું ગયું, આ કારણથી અકાલે પણ હું ઉજ્જવલ કેશવાળો અને ટાલવાળો થયો છું.

રાજશેખર રાજાએ મને આજ્ઞા કરી કે, હે માધવ! તું જા, અને લક્ષ્મીધર કુમાર જે કોપથી અમારી પાસે આગ્યો છે, તે ઉત્તમકુળમાં જન્મેલો વિનયવાન, સર્વ કલાઓનો પાર-ગામી તથા મનોહર સુંદર અંગો વડે કામદેવ માફક લોકને પણ પરાભવ કરે છે. માટે સમાન વય, રૂપ, કુલ યોગ્ય એવા તેને મારી આ બંધુમતી પુત્રી તથા અર્ધરાજ્ય આપવાની ગોઠવણુ થાય તેવો પ્રયત્ન કર. વળી બંધુમતીની સખી ચંદ્રલેખાએ મને કહ્યું કે, પરસ્પર એક બીજાનાં કુલ કે નામ જાણેલાં ન હોય, તેવા કુમાર અને કન્યાનાં એક વખત દર્શન કે મીલન થાય, તો ઉત્તમ કોટીનો સ્નેહરસ ઉત્પન્ન થાય છે. વળી રાજકુળમાંથી જ્યારે હું બહાર નીકળતો હતો, ત્યારે તેવા કોઈ નિમિત્ત મળવાથી સિદ્ધાદેશ નામના નિમિત્તિયાએ કહ્યું કે, અરે માધવ! તું કાર્યસિદ્ધિ માટે પ્રયાણુ કર, ત્યાં તારા દરેક મનોરથો પૂર્ણ થશે, પણ તેનો છેડો સારો નથી, ભરસ છે. ‘અવશ્ય બનવાવાળા ભાવી ભાવોને બ્રહ્મા પણ ઉલટાવી શકતો નથી’

એમ કહીને તે ગયો. તેમાં શું પરિણામ આવશે? તે હું જાણતો નથી. જો અવશ્ય જનવાનું જ છે, તો ખેદ કરવાથી શો લાભ? જે થવાનું હોય તે થાવ. મને દેવી વાણીએ જણાવેલું જ છે કે, 'શોકના માર્ગનો ત્યાગ કરીને કાર્યમાં મન પરોવવું' (એમ ફરી પણ તે જ બોલે છે) તો હવે મારે એ લક્ષ્મીધર કુમારને ક્યાં જોવો? (આગળ નજર નાખીને) કોઈ પણ કારણે હર્ષિત મુખ-કમલવાળો, દિશાઓનું અવલોકન કરતો કુમારનો સેવક બટુક આટલામાં રહેલો જણાય છે, એની આવવાની રાહ જોઉં.

(ત્યાર પછી હર્ષિત બનેલો વિદૂષક પ્રવેશ કરે છે.)

વિદૂષક- અરે અરે ભાઈ! પિતાના સંદેશથી ઉત્તેજિત ક્ષત્રિયવીર્યાવાળા પ્રિયમિત્રે મને મોકલ્યો છે, અને કહ્યું છે કે, હે વિચિત્ર! તું જ અને ખબર લાવ કે, 'રાજા ક્યાં વર્તે છે?' વળી મેં સાંભળ્યું છે કે રાજાએ પોતાની પુત્રી અને અર્ધરાત્ર્ય આપવાની આજ્ઞા કરી છે. ભાગ્યની વાત છે. પિતાની ધારણા ખીલુ હતી અને કુમારના પુણ્યના પ્રભાવથી ગુણો અને રૂપથી આકર્ષાએલ હૃદયવાળા લોકો તેની પાછળ ફરે છે. (આગળ જોઈને) આ કંચુકીને તો રાજાએ મોકલ્યો છે. માટે તેની આગળ આનંદ અને હાસ્યની ચેષ્ટા કરતો આંટા મારું. (તેમ કરે છે)

કંચુકી- (લગાર તેની પાસે જઈને) અરે બટુક! તારા રાજા ક્યાં રહેલા છે?

(વિદૂષક આકાશમાં ઉંચે નજર કરે છે)

કંચુકી- (પિતાના મનમાં) આ ઉન્મત્ત માણસના જેવી ચેષ્ટા કેમ કરે છે? અથવા તો બ્રાહ્મણ બટુક વિદ્યાર્થી છે એટલે, ખીજું આ મૂર્ખ છે. અધુરામાં પૂરું રાજપુત્રીએ એને બોલાવ્યો, મોટી અનર્થની માલા થઈ. ભલે જે થવાનું હોય તે થાવ. એને બોલાવું તો ખરો. (પ્રગટ થાય છે) અરે નિર્લજ્જ બટુક! કરૂંપો હોવા છતાં પણ આમ વિરુદ્ધ વર્તન કરે છે?

વિદૂષક- અરે! યમરાજાના હાડકા સરખા પોતાને જોતો નથી અને દાંતની બત્રીશી વગરના મુખ અને કંપતા શરીરવાળો તું ખીજની મશ્કરી કરે છે?

કંચુકી- તે વાત રહેવા દો, તે સાથે તારો શો સંબંધ? પરંતુ કહે કે, તારા રાજા ક્યાં છે? કે જેથી તેને શુભ સમાચાર આપું.

વિદૂષક- પણ એમાં બ્રાહ્મણને શો લાભ થશે?

કંચુકી- હમણાં ઉત્સવ થશે, તેથી વિશિષ્ટ પ્રકારનો લાભ થશે.

વિદૂષક- હમણાં ઉત્સવ થશે, તેના પછી શોક થશે, તેથી હર્ષ અને ખેદ થશે. તેમાં બ્રાહ્મણને કંઈ નહિં મળે.

કંચુકી- અરે મૂર્ખ! મંગળમાં અમંગળનો શબ્દ ક્યાં બોલે છે?

વિદૂષક- અરે! આમાં વચનમાત્ર બોલવાથી કંઈ પણ થાય ખરું? અને કહાચ તેમ થાય તો મને લાડુ મળશે કે નહિં મળશે?

(ત્યાર પછી લાડુલરેલા થાળવાળી દાસી આવે છે.)

દાસી- મારાં સ્વામિની રાજરાણીએ મને મોકલી છે. અને આજ્ઞા કરી છે કે-અરે ચતુરિકા! બહાર જઈને અંધુમતીને ઉત્તમવરની પ્રાપ્તિના નિમિત્તે ભગવતી કુલદેવતાને આ લાડવા ધરાવીને કોઈકતેવા અતિથિવિશેષને આપજે. તો હવે મારે અતિથિને ક્યાં બોળવા જવું?

કંચુકી- (નેઈને) અયે ! રાજરાણીની ચતુરિકા નામની આ દાસી છે. હે ચતુરિકા ! તું ક્યાં જઈ રહી છો ?

દાસી- હે ભગવંત ! તમને પ્રણામ કરું છું.

કંચુકી- તું સૌભાગ્યવતી થા.

દાસી- મને સ્વામિનીએ મોકલાવી છે....(વળી તે જ વાતનું પુનરુચ્ચારણ કરે છે.)

કંચુકી- બે એમ જ છે, તો આને આપ (વિદ્વષક તરફ નજર કરીને)
(દાસી તેમ કરે છે.)

કંચુકી- અરે યથાર્થ બોલનારા ! આ તારા બોલવા પ્રમાણે લાડવા પ્રાપ્ત થયા.

વિદ્વષક- બે એમ છે, તો મારો મિત્ર દેવ થશે.

કંચુકી-અરે દુષ્ટ બટુક ! અપશુકનીયા ! તને ધિક્કાર હો. હું તો કુમાર પાસે જઈ છું
(ત્યાંથી નીકળ્યો.)

વિદ્વષક-(હર્ષ પૂર્વક નાટકી ઢબે લાડવા બોલે) અરે ભોગી ! આ ઘણા ઘીવાળા ગોળાકાર ઘણા લોકોને પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય. તારા સ્તન-કળશ માફક દર્શન કરવા યોગ્ય લાડવા બેઈને જેટલો સંતુષ્ટ થયો છું, તેટલો મિત્રપ્રાપ્તિના સમાચારથી પણ નથી થયો.

(ત્યાર પછી કેાપ પામવા માફક તેને બુચ્ચે છે.)

વિદ્વષક-અરે ભોગી ! ફરી પણ રોષાયમાન થઈને ગાઠ સ્યામ પાંપણના પક્ષપુટ અર્ધ અંધ કરીને ચપળ કીકીવાળા નેત્રમાંથી બહાર નીકળતા જ્યોત્સ્ના-પ્રવાહની શોભા ગર્ભિત કટાક્ષા ફેંકીને મારા તરફ જોયા કરે છે ? આથી મને ઘણું કુતૂહલ અને આકુળતા થાય છે.

દાસી- હે હતાશ ! બે તું નહિ અહણુ કરીશ, તો હું બીજે જઈશ.

વિદ્વષક- તારા બીજે સ્થળે જવાથી માફ શું ભલું થવાનું ? તો પછી તારા ઘરે જ રહેવા દે. રાજકુળથી પાછો ફરીશ, ત્યારે લેતો જઈશ.

દાસી-ભલે તેમ થાવ. (એમ કહીને ચાલી ગઈ.)

વિદ્વષક-આવતાં આટલો મોટો વિલાંબ કેમ થયો હશે ? કદાચ પિતાના વચનથી ઉત્તેજિત કરાયેલો મારો પ્રિયમિત્ર મારા સમાચારને મેળવે અને અહીં આવી પહોંચે તો ?

(ત્યાર પછી શ્લોક પામેલો કુમાર પ્રવેશ કરે છે.)

કુમાર-પિતાજીએ આવો સંદેશો કેમ મોકલાવ્યો હશે કે, 'તું સામગ્રી રહિત એકલો કેમ બહાર નીકળ્યો ? એકલાવડે પૃથ્વીનો લાભ કે પાલન કરવું શક્ય નથી.' તો પિતાજીએ 'આ મારો પુત્ર છે' એમ કેમ સંભાવના નહિ કરી હશે ? શું વનમાં વિચરતા સિંહને સહાયકની જરૂર હોય ખરી ? તે આ પ્રમાણે—

વજ્ર સરખા દઢ પગના પોંચા અને પંજના નખાગ્રના ઘાથી હાથીના હંતૂશળ અને ઉત્તમ જાતિના મુક્તાક્ષના સમૂહનો ચૂરો કરનાર સિંહ સહાયતા વગરનો હોય તો પણ શત્રુઓનું હલન કરે છે. ખરેખર કાર્યસાધક હોય, તો અંદર રહેલું એક માત્ર સત્ત્વ-પરાક્રમ જ છે, તેમજ પોતાની ઈચ્છાનુસાર મૃત્યુ પામનાર લીધ્મ પણ યુદ્ધમાં શંકિત મનવાળો નથી. શ્રીકૃષ્ણે અર્પણ કરેલા બલ-સૈન્યથી અર્જુન, સૂર્યથી રક્ષાયેલ કર્ણ, મહાદેવથી મહાબલ પામેલ રાવણ, દ્રોણાદિક બીજાના અપાયેલા બલથી બલવાન છે, પરંતુ ઈંદ્રની જેમ પોતાનું સ્વાભાવિક બલ-

પરાક્રમ જેને હોય તેવા પરાક્રમવાળાજ હુ'મેશાં પ્રશંસા કરવા લાયક છે. બીજું પિતાજીએ જે એમ કહ્યું કે, 'અમારાથી છુટો પડીને એકાકી ગયો છે, તેનું શું થશે?' તેમાં પણ પિતાજી માત્ર સ્નેહ-પરવશ થયેલા છે. કારણ કે દુઃખે કરી રોકી શકાય તેવી ધનુષની દોરી ખેંચવાથી ઘસારાવાળી કોણીવાળો, શત્રુ-સમૂહના તેજને બાણોથી નાશ કરનાર, શૌર્યગુણના અનુરાગમાં રસિક સુંદર મહાચોષ્ટાવાળો ભૂક્ષોપ માત્ર ગતિકરવા રૂપ પૃથ્વીમાં પર્યટન કરે છે.

વિદ્વષક-(એકદમ ખસીને) કુમારનો જ્ય હો ! જ્ય હો !

કુમાર-હે મિત્ર ! તમારા રાજ ક્યાં છે અને શું કરે છે ?

વિદ્વષક- હે કુમાર ! તેની મને બરાબર ખબર નથી. તો એ ઘડી આ કન્યા-અંત:પુરની ચિત્ર-શાલામાં વિસામો લઈએ. પછી અહીંથીજ બરાબર સમાચાર બાણીને જઈશું.

કુમાર-કદાચ અહીં રહેલા આપણને કોઈ કન્યા દેખશે.

વિદ્વષક-હે મિત્ર ! કન્યાનું દર્શન કરવું, તે અનુચિત નથી

કુમાર-ભલે (તે પ્રમાણે બંને ત્યાં શેકાય છે. (ત્યાર પછી ચંદ્રલેખા સાથે બંધુમતી પ્રવેશ કરી પોતાના ભવનના ગવાક્ષમાં રહેલી છે)

ચંદ્રલેખા-હે રાજપુત્રિ ! આ તારો હૃદયસ્વામી છે, માટે હે પ્રિય સખી ! ક્ષણવાર નીરાંતે તેનાં દર્શન કર. તારાં નેત્રોના નિર્માણને સફલ કર. આ પીછી વડે તેના રૂપનું આલેખન કર. તેનાં સ્થિર દર્શન કરી તારો વિજ્ઞાન-અતિશય પ્રગટ કર.

(ત્યાર પછી બંધુમતી કુમારને જોઈને શંકાવાળી હોય તેમ વિસ્મયથી વિકસિત નેત્રવાળી પીછી પકડીને ચિત્રામણુ આલેખવા લાગી.)

બંધુમતી-સખિ ! નેત્રો રૂપ-દર્શન કરવા તલસે છે, કણે તેના મધુર શબ્દો સાંભળવા ઉત્સુક બન્યા છે, તેના હૃદયમાં પેઠેલી હું પરસેવાથી ભીંબાયેલી આંગળીઓ વડે કેવી રીતે ચિત્રાલેખન કરે ?

પ્રિયનાં દર્શન-સ્પર્શન માટે આકુળ હૃદય, સ્વેદવાળી અંગુલીવાળી હું હે પ્રિયસખી ! વિષમ અવસ્થા પામી છું, તેથી મારે ચિત્ર-નિર્માણ કેવી રીતે કરવું ?

(ચિતરીને બતાવે છે.) સખિ ! ચિત્રમાં રહેલો પણ આ પ્રિયતમ સુંદર પ્રિય કોમળ અંગો વડે મનનો વેગ અચળ કરે છે, તો પછી સ્વરૂપની શી વાત કરવી ? નિ:શંક હકીકત છે કે મંત્રણા શરૂ કરી છે, તો ગૂપચૂપ સ્થિર થઈને સાંભળીએ.

(બંને કાન ઢાંચે મૌનપણે મંત્રણા સાંભળે છે.)

વિદ્વષક-અરે ! લોકો કામદેવના મંદિરે જતા હતા, ત્યારે લોકોનાં મન અને નયન હરણુ કરનારી રતિના રૂપ અને વિલાસને તિરસ્કાર કરતી જે કન્યા જોવામાં આવી હતી, તે તને યાદ છે ?

કુમાર-હે પ્રિયમિત્ર ! ' યાદ છે ' એ તે બરાબર ન કહ્યું. કારણ કે મારા હૃદયમાં તો બણે પ્રતિબિંબ માફક કોઈએ કોતરી ન હોય અથવા આલેખી ન હોય, હે મિત્ર ! મારું મન તો તન્મય જ બની ગયું છે, પછી તેણીનું સ્મરણ કેવી રીતે હોય ? વળી હે મિત્ર ! તે અને તેનું રૂપ મનોહર છે, વળી તેનામાં અતુરતા છે. તેનું મુખ ચંદ્રની કાંતિ પ્રગટ કરે છે. સ્વાભાવિક વિલાસો આનંદ આપનારા છે. સ્મિત સહિત અમૃત તુલ્ય તેનું બોલવું કણ-

પ્રિય છે, હે મિત્ર! લાવણ્યની અધિકતાવાળું તેનું દર્શન તો વારંવાર સ્પૃહા કરવા લાયક છે. મુગ્ધાઓનું ચરિત્ર હંમેશાં અતિ સુંદર જ હોય, તેને કોણ ભૂલી શકે ?

ચંદ્રલેખા-કુમારે જે કહ્યું તે, ભર્તૃદારિકાએ શ્રવણ કર્યું ને ? તેથી મેં પહેલાં ભર્તૃદારિકાને કહ્યું હતું કે, ' તે કુમાર ભર્તૃદારિકાના ઉપર પૂર્ણ અનુરાગવાળો છે-તે વાત અહીં સિદ્ધ થાય છે. તે સર્વ સત્યજ છે.

અંધુમતી- હે સખી! હવે પણ સંદેહ તો છે જ.

બીજી સખી-કેવી રીતે ?

અંધુમતી-કદાચ તેવી બીજી કોઈને દેખી હશે તો ?

બીજી-હે સખિ ! એમ ન બોલ. તું એકલી બેની નજરમાં આવી હોય, પછી તે પુરુષ તને વળીને ક્યાંય પણ પોતાના ચિત્તની સ્થાપના ન કરે. જેનો સુગંધી પરિમલ-સમૂહ અતિ મહેકતો હોય, તેવી આશ્રમજરીનો ત્યાગ કરીને મધુકર યુવાન કદાપિ આકડાના ફૂલની કળીની અભિલાષા કરે ?

અંધુમતી-હે સખિ ! આ તો તારો મારા ઉપરનો પક્ષપાત આમ બોલાવે છે. બાકી માફ હૈયું તો આજે પણ સંશયવાળું જ છે. માટે શાંતિથી સાંભળીએ, એટલે કદાચ વધારે નવીન બાણવાનું મળે.

કુમાર-હે મિત્ર ! આજે વળી હું સમજું છું કે, અતિનિષ્કુરતા અને આવેશયુક્ત થયેલી તેણે પગમાં પડેલા મને તણને ફરી હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો ? કે તે ક્યાંઈક બીજે ગઈ ? એ સમજણ પડતી નથી.

અંધુમતી-(ઉદ્વેગ સાથે લાંબો નીસાસો મૂકીને) પરાધીન હૃદયવાળા તેણે જે કહ્યું, તે સખીએ ખરાખર સાંભળ્યું ને ? તો હવે શું તારી વાત સાચી માનવી ? કારણ કે દર્શન વગર પગમાં પડવાના વિષયમાં આ જન ક્યારે પ્રાપ્ત થયો ? એટલાં મોટાં આપણાં ભાગ્ય પણ ક્યાંથી હોય ? તો હવે પણ હે હૃદય ! જળપૂર્ણ ઘટના સો ટૂંકડા થવા માફક તારો ભેદ કેમ થતો નથી ? તને હઠ કરવાનું શું કારણ છે ?

(એમ કહીને મૂર્છા પામેલી તે ભૂમી પર ઢળી પડે છે.)

ચંદ્રલેખા-અરેરે પ્રિયસખી ! શાન્ત થાઓ ! શાન્ત થાઓ. કદાચ તું જ ચિંતાથી તેના સ્વપ્નને પામેલી હઈશ. માટે ફરી સાંભળીએ. (આધ્યાસન આપીને તેમ કરે છે.)

કુમાર-તેં કેવી રીતે બાણ્યું કે, તે અનુરાગવાળી છે ?

વિદૂષક-એમાં શું બાણ્યું છે ? સ્વાભાવિક અને તે સિવાય બીજા વિલાસો વડે હૃદયમાં રહેલો અનુરાગ અત્યંત મૂર્ખ હોય, તે પણ બાણી શકે છે, તો પછી અમારા સરખો પંડિતજન કેમ ન બાણે ?

કુમાર-તેવા વળી વિલાસો કયા છે ? જેથી સ્નેહ ઓળખી શકાય ?

વિદૂષક- તારા અજ્ઞથી હું પંડિત થયો, હવે તને પણ મારે પંડિત કરવો પડશે. માટે સાંભળ- "સ્નેહવાળી મધુર દષ્ટિ, આળસ દેખાડતી ગમન કરે, અધિક બગાસાં ખાય, આ અને એવા બીજા ભાવો પ્રિયનો અનુરાગ જણાવે છે." સ્ત્રીઓના અંગની

સ્થાપના કે તેની દષ્ટિ નામમાત્ર ગ્રહણ કરવામાં પલટાઈ બન્ય, તો પછી અસુધાર્યા પ્રિયને દેખે, તો શું બાકી રહે? નેત્ર લગાર વિકસિત થાય છે. ગાલનો પ્રદેશ ઉલ્લાસ વાળો અને મુખ વિકસિત બને છે. આ સર્વ ચિહ્નો હૃદયમાં રહેલા પ્રિયને ઓળખાવે છે.”

કુમાર-ખરેખર તું પંડિત જ છે, પરંતુ ‘તે અનુરાગી છે’ એ તેં કયાંથી બાણ્યું?

વિદૂષક-શુ’ એ તમને લક્ષ્યમાં ન આવ્યું કે, તમને જ્યારે તેણીએ દેખ્યો, ત્યારે તેની ગતિ સખલના પામી. વળી સરી પડેલું ઓઢેલું વસ્ત્ર બરાબર સરખું સ્થાપન કર્યું. આ વગેરે વિકારોથી હૃદયનો પ્રેમાવેશ બાણી શકાયો. રાજહંસની શ્રેણી કમલાકરને છોડીને બીબા સરોવરની અભિલાષા ન કરે. માટે પ્રિયમિત્ર પ્રેમ-સુલભ સ્થાનમાં વિપત્તિની શંકાનો ત્યાગ કરવો. વળી રાજ્યે મોકલેલ કંચુકીને તમે જોયો કે નહિ?

કુમાર-મેં દેખ્યો નથી.

(ત્યાર પછી કંચુકી પ્રવેશ કરે છે.)

કંચુકી-આ કુમાર છાયા સેવવા વડે મસ્ત અને આનંદમાં રહે છે. આ અંગવાળો છતાં કામ-દેવની જેમ રતિ વગરનો પણ શોભે છે. જો દૈવ અનુકૂળ બની બન્ય તો તે પણ સમીપે આવી બન્ય, માટે તેની પાસે બાઉ. (ત્યાં જઈને) કુમાર! જ્ય પામો, જ્ય પામો. રાજની આજ્ઞાથી આપને કંઈક સંદેશો કહેવાનો છે, માટે આ જ ચિત્રશાળાની ઉપરની ભૂમિકા ઉપર કુમાર એકાંતમાં સુખાસન પર બિરાજમાન થાવ.

કુમાર-(વિચિત્રના મુખ તરફ જોઈને) ભલે એમ થાવ, એમાં શી હરકત છે? માર્ગ બતાવ. (એમ કહીને મિત્ર સાથે ઉપર ચડવા લાગ્યા.)

કંચુકી-પધારો પધારો આપ!

(બીબા દરેક ત્યાંથી ચાલ્યા બન્ય છે)

ચંદ્રલેખા-હે સખિ! અહિં આવવા ઉપર ચડવા લાગ્યા, માટે બીંતના આંતરામાં રહીને સાંભળીએ.

કંચુકી-(ગવાક્ષમાં પાથરેલા આગ્રનને બતાવીને) આ આસન છે, માટે અહીં બિરાજમાન થાવ. (કુમાર તેમ કરે છે, એટલે કંચુકીએ કહેવાનું શરૂ કર્યું) હે કુમાર! મહારાજશ્રીએ કહેવરાવેલ છે કે, “આપનું કુલ રાષ્ટ્રકુલ કેનાથી અબાણ્યું છે? તથા સમગ્ર રાજ્યોમાં મુગટ સમાન સર્વે દિશા-મંડળોને જિતનાર, શરદક્રતુ માફક અપૂર્વ સમગ્ર લક્ષ્મીને ઉત્પન્ન કરનાર સમગ્ર પૃથ્વીને એકછત્ર કરનાર તમારા પિતા ચંદ્રાપીડને કેણે બાણ્યા નથી? રૂપ, કલા-વિજ્ઞાન, વિનયાદિ ગુણો તો પ્રત્યક્ષ કરેલા જ છે, તેથી આપનું અહિં આગમન થયું, તે ઘણું સુંદર થયું. હવે અમારા સંતોષ માટે અર્ધરાત્ર્ય અને બંધુમતી નામની કન્યાનો સ્વીકાર કરો.”

૧ શરદક્રતુમાં સમગ્ર દિશામંડલ વનરાજિથી શોભાવમાન થાય એ, તેમજ એ ક્રતુમાં દરેક કમલાકરો એટલે સરોવરો કમળોથી શોભાવમાન થાય છે, સ્નેહાર્થ ઘટાવવો.

ચંદ્રલેખા—હે પ્રિયસખિ! તારા મનોરથ-વૃક્ષને પુષ્પોદ્ગમ થતો અને દેખાય છે, તો પણ હવે હૃદય શંકાવાળું જ છે? નથી સમજી શકાતું કે આ વિષયમાં શું પરિણામ આવશે?"

અન્ધુમતી—મને પણ

કુમાર—હે કંચુકિન્! પિતાની પાસે મેં એક લેખવાહક મોકલ્યો છે, તે સમાચાર આવતાં સુધી રાજ્યાર્ધની વાત રહેવા દો, કન્યા પ્રહણ કરવી, તે તો યુક્ત છે. રાજની સાથે સંબંધ કરવો, તે ઉચિત છે, પરંતુ અન્ય તરફ પ્રવર્તેલું ચિત્ત ખીજને આપણું શક્ય નથી.

અન્ધુમતી—અહાહા! મંદલાગ્યવાળી હું હણાઈ, પ્રિયનાં આવાં વચન સાંભળીને હવે મારા પ્રાણ ચાલ્યા જતા નથી!

(મૂચ્છાં પામવાનો અભિનય કરે છે.)

ચંદ્રલેખા—અરે! ભર્તૃદારિકાને શાન્તિ થાવ, શાન્તિ થાવ. કદાચિત્ તમારામાં જ અનુરાગવાળા 'આ વળી ખીજ છે.' એમ માનતા કુમાર આમ મંત્રણા કરે છે.

અન્ધુમતી—એટલાં મોટાં મારાં ભાગ્ય ક્યાંથી હોય? અથવા દૈવના વિલાસથી એ પણ માન્ય કરવું પડે. (પછી નીસાસા નાખે છે.)

વિદૂષક—હે મિત્ર! આ રાજ અખંડિત-શાસનવાળા છે, તેમની આ પહેલી પ્રાર્થના છે, તો રાજનું વચન અમાન્ય કરવું યોગ્ય નથી.

કુમાર—હે કંચુકી! જો તારો આટલો આગ્રહ છે, તો પછી રાજનું નિવેદન કર કે રાજ જે પ્રમાણે આજ્ઞા કરશે, તે પ્રમાણે કુમાર કરવા તૈયાર છે.

(કંચુકી પાછો હટીને ત્યાંથી નીકળે છે.)

વિદૂષક—(એક ચિત્ર દેખીને) અરે મિત્ર! તમને અહીં કોઈએ ચિતરેલાં છે.

કુમાર—(જોઈને) ધરાધર. કોણે વળી કયા કારણે આ ચિત્રામણ આલેખ્યું હશે?

વિદૂષક—હું સર્વ હકીકત બાણું છું.

કુમાર—હે મહામંત્રી! જો બાણુતો હોય તો કહી નાખ.

વિદૂષક—એમાં બાણુવા જેવું શું છે? આ કંચુકીએ જે વાત તમને નિવેદન કરી, તે રાજપુત્રીએ જ હમણાં તમને ચિતર્યાં. કારણ કે પીછી સાથે રંગો ભરેલી મંજૂષા પણ અહીં રહેલી છે. કારણ તો અનુરાગ પ્રગટ કરવા સિવાય ખીજું શું હોય?

કુમાર—પોતાનું વિજ્ઞાન-ચાતુર્ય જણાવવા માટે આ ચિત્રાલેખન કર્યું છે. પૂર્વે ન દેખેલા પુરુષ-વિષયમાં અહીં અનુરાગનો સંબંધ ક્યાંથી આવ્યો?

વિદૂષક—હે કુમાર! આપણે ઉદ્યાનમાં ગયા હતા, તે અવસરે જેને દેખી હતી, તે જ જો આ હોય તો. શું દૈવના વિલાસમાં આની સંભાવના ન કરી શકાય? કારણ કે 'જે હૃદયથી ચિંતન કરાતી નથી, તેમ યુક્તિથી ઘટી શકતી નથી, પરંતુ આશાઓનો નાશ કરનાર જુદા પાડનાર અને સંયોગ કરાવનાર વિધિ દૈવની ગતિ કોઈ વિચિત્ર જ છે. તો હે

મિત્ર! આ જ ચિત્રવર્તિકા-પીછી વડે હૃદયગત પ્રિયાની પ્રતિમાને અવલોકન કરતા તમે આ છબીની સમીપમાં આલેખન કરો. કારણ કે રતિ-રહિત એકલો રતિનાથ કામદેવ કદાપિ શોભા પામતો નથી.

કુમાર-તું જેમ કહે તેમ કરું. (એમ કહીને ચિત્રામણ શરૂ કર્યું.)

ચંદ્રલેખા-પ્રિયસખી! હમણું સાચી વાતનો લેહ પ્રગટ થશે. જે કેઈ પણ કૃતાર્થ તેના હૃદયમાં સ્થાન પામી હશે, તે પ્રગટ થશે.

કુમાર-(ચિત્ર આલેખન કરીને અને તેના તરફ બારીકીથી નજર કરતો) હે મિત્ર! તેના આગેહુમ્મ રૂપને મળતું ચિત્રામણ સર્વથા કરવાની મારી શક્તિ નથી. જો. વિધાતાએ પણ ધુણાક્ષરન્યાયે આને ઘડી છે, બાકી તો તેને માટે પણ આવું રૂપ તૈયાર કરવું અશક્ય છે, તો પછી મનોહર અંગવાળી આ યુવતીનું રૂપ નિર્માણ કરવું, તે મારા સરખા અસ માટે તો સર્વથા અશક્ય જ ગણાય, હે મિત્ર! રખે કેઈ બીજી સંભાવના કરે, માટે હવે આપણે અહીંથી ચાલ્યા જઈએ.

વિદૂષક-ચાલો એમ કરીએ. ચાલો ચાલો તમે.

ચંદ્રલેખા-પ્રિયસખિ! તેઓ તો ગયા, માટે આપણે જોઈએ કે તેણે કઈ હૃદય-પ્રિયાનું ચિત્ર આલેખ્યું છે? (ત્યાં જઈને દેખીને)

ચંદ્રલેખા-પ્રિયસખી! તને જ ચિત્રેલી છે. તો પહેલાં મેં જે મંત્રણા કરી હતી, કુમારે આલેખન કરીને મારી તે સર્વ મંત્રણાને સાચી પાડી છે. તો હવે પ્રિયસખી તું શાન્ત થા અને ધીરજ રાખ.

(બંધુમતી હર્ષવાળી અને લજ્જવાળી થઈ)

કુમાર-હે મિત્ર! કેઈ આપણા અવિનયની સંભાવના કરશે, માટે જઈને આપણે આલેખેલ ચિત્રને ભૂંસી નાખ.

વિદૂષક-એમ કરું. (ઉપર ચડ્યો, ચંદ્રલેખાએ પકડ્યો, ત્યાર પછી ગવાક્ષમાં રહેલો તે કુમારને ખૂમ પાડે છે અને પોકાર કરે છે) અરે પ્રિયમિત્ર! મને અહીં કેઈએ પકડ્યો છે, તો કુમારે જાતે આવીને મને મુક્ત કરાવવો.

(કુમાર તેમ કરે છે. ચંદ્રલેખા સહિત બંધુમતી ઉપર ચડતા તેને જુવે છે, અને પરસ્પરનો અનુરાગ પ્રગટ થાય-તેવી ચેષ્ટા કરે છે.)

કુમાર (મનમાં)-અહો! અતિશયવાળા ગુણોનો એક સ્થાને મેળાપ! ચંદ્રસરખા મુખવાળી આ રાજકુંવરીએ પોતાની મુખ-કાંતિવડે ચંદ્રને, નેત્રથી નીલકમળને, ગતિથી હંસને, હથેલીથી અશોકનાં નવીન પત્રોના ગુણને જિતી લીધા. સુંદર સુવર્ણના તરતના ઘડેલા બે કુંભ જેવા બે સુંદર સ્તનો શોભી રહેલા છે. કામદેવના મંદિર સરખા નિતંબો અને કેળના ધાંલલા સરખા બે સાથળો પ્રગટ મનનું હરણ કરે છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ કામદેવના સ્તંભન, મોહન આદિ કરનાર

જગતમાં વ્યાપીને રહેલાં બાણો અમૂર્ત નથી, પુષ્પોનાં નથી કે પંચમસ્વરની ગીતિકા સ્વરૂપ નથી, પરંતુ નક્કી આ રાજકુમારીના બ્રૂરૂપી ધનુષના કટાક્ષ વાળા નેત્રના ઉપરોક્ત વ્રણે ભાવ ઉત્પન્ન કરનારા છે, નહિંતર તેના નેત્રના ગુણો મને કેમ આકુળ-વ્યાકુળ કરે? (પ્રકાશમાં) હે મિત્ર! તને કોણે પકડ્યો છે ?

ચંદ્રલેખા-નક્કી અમોએ.

બન્ધુમતી-(એકાન્તમાં) સખી ચંદ્રલેખા! જો મારા દેહ ઉપર તારો અધિકાર છે, તો અહીં જે કહેવા યોગ્ય હોય, તે સર્વ તું જ કહે.

ચંદ્રલેખા-હે રાજપુત્ર! અવસર યોગ્ય સર્વ હું કહીશ (પ્રકાશમાં) અમારી પ્રિયસખીનું પ્રતિબિંબ કેમ આલેખ્યું? માટે અપરાધી બન્યો છે, તે માટે પકડ્યો છે.

કુમાર-આ અપરાધ જણાય છે, તે અમને ખબર ન હતી, જેમ કે આ તમારી પ્રિયસખી અમારા ચિત્તને અત્યંત ખેદ કરાવનારી છે-એમ ધારીને આલેખી છે.

વિદૂષક-અયે! અયોગ્ય વર્તન કરનારીઓ! આ અમારા પ્રિયમિત્રને તમોએ કેમ આલેખ્યો? ચંદ્રલેખા-જે નિમિત્તે અમારી પ્રિયસખીને તમે આલેખેલી છે.

વિદૂષક-તો પછી બંને ગુનેગારોનું હું સમાધાન કરી આપું. (એમ કહીને નાયક-નાયિકાના હાથ પરસ્પર મેળવી આપે છે.)

બન્ધુમતી-હે આર્યપુત્ર! હાસ્ય ક્યું હતું. તમારું આગ્રહશીલપણું સમજ્યું, તો હવે હાથ છોડો.

નાયક-લાંબા કાળથી સ્વપ્નમાં જે સ્પર્શની અભિલાષા કરી હતી અને તેને લાંબાવ્યો હતો, હવે અત્યંત આનંદ કરાવનાર એવો તે હાથ પ્રાપ્ત થયા પછી કેવી રીતે મુક્ત કરાય?

ચંદ્રલેખા-કુમાર! સમજી શકાતું નથી કે કંચુકી શું કહેશે? એથી મારું હૈયું ધડકી રહ્યું છે.

વિદૂષક-અરે! કંચુકી જે કહેવાનો હશે તે કહેશે, પરંતુ પાણિગ્રહણ તો થઈ ચૂક્યું. (ત્યાર પછી કંચુકી પ્રવેશ કરે છે. કુમાર હસ્ત છોડી દે છે.)

કંચુકી-તમારા ભાગ્યની વૃદ્ધિ થાયો. સર્વ સત્ય હકીકત મેં મહારાજને નિવેદન કરી દીધી છે. રાજાએ પણ હર્ષથી જ્યોતિષીને બોલાવીને લગ્ન-મુહૂર્ત પૂછ્યું. તેણે પણ આજનો જ નજીકનો લગ્ન-સમય નિવેદન કર્યો. ત્યાર પછી પરિવાર સહિત રાજા અને અંત:પુર વિવાહ-સામગ્રી તૈયાર કરવા મંડી પડ્યા છે. માટે તમે વધુ-સહિત પધારો. સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ તમારા આગમનની રાહ જોઈને રહેલી છે. વ્યગ્ર મહારાજ પરિવાર સહિત હમણાં તરત રાહ જોઈને ઉભેલા છે. માટે વધુસહિત જવાની ત્વરા કરો. કાલ આવે છે. અહહ! અમંગળા આવી પડ્યું, લગ્ન-સમય તો થઈ ગયો.' (વગેરે બોલે છે.)

બન્ધુમતી- અરે હતાશ ! તારું વચન નિષ્ફલ હો.

કુમાર- હે આર્યા ! તેનો શો દોષ ગણવો ? કારણ કે, અવશ્ય બનવાના ભાવો ગમે તે પ્રકારે આગાહીનું સૂચન આગળથી કરે છે. ભવિષ્યકાળનાં નિમિત્તોની જે અવગણના કરે છે, તે જ દોષપાત્ર છે.” વળી- હંમેશાં જે મન દર્શનની ઉત્સુકતા કરી રહ્યું હતું, તે દર્શન મળી ગયું, તથા જેના સ્પર્શસુખની અભિલાષા કરતો હતો, તે સર્વ દેવાધિક સ્પર્શ-સુખ પણ પ્રાપ્ત થયું. તેના શબ્દો સાંભળવા માટે કણો અત્યંત કુતૂહળ વાળા બન્યા હતા, તેઓ પણ તેના વચનામૃતથી પૂર્ણ થયા, જન્મનું સમગ્ર ફલ પ્રાપ્ત થઈ ગયું છે. હવે ભાવીમાં જે બનવાનું હોય, તે માટે અમે તૈયાર છીએ.

કંચુકી- હે કુમાર ! આવાં અમંગલ વચન શા માટે બોલો છો ? માટે આપ હવે પધારો, હે વત્સે ! તું પણ જા અને તૈયાર થા.

(સર્વે ચાલ્યા અને ત્યાંથી બહાર નીકળ્યા.)

કંચુકી- હું પણ નગરલોકોને રાજ-આજ્ઞા નિવેદન કરૂં. (ચાલીને) અરે નગરલોકો ! મહા-રાજાનો તમને હુકમ છે કે- રાજકુમારીનો વિવાહ-સમય નક્કી કર્યો છે, તો નગરમાં ઘરે ઘરે અને દુકાને દુકાને અને દરેક માર્ગોમાં ધ્વજાઓ ઉંચી કરો, પતાકાઓ બાંધો, તોરણો તૈયાર કરો અને નગરને શોભાવાળું બનાવો. (પાછો ફરીને અને અવલોકન કરીને) ઘણું મોડું થયું અને રાજકુળમાં મોટો કોલાહલ શબ્દ સાંભળાય છે. તેથી હું બાણુતો નથી કે રાજકુળમાં શું બન્યું હશે ? મને નીકળ્યા સમય ઘણો થયો છે, માટે રાજકુલ તરફ જઈ.

(આકાશમાં) હા ! સંકટ, ધિક્કાર હો આ સંકટને.

કંચુકી- (શંકાવાળો) આ શું છે ? (એમ કાન ઘંટને સાંભળે છે. ફરી પણ કળગલિત શબ્દ સાંભળીને) અરે ! રાજધ્વનિ હોય તેમ સાંભળાય છે. તો આ શું હશે ? તો રાજાની પાસે જ જઈ ! (એમ ત્યાંથી નીકળ્યો)

(ત્યાર પછી ચિત્રલેખા નામની રાણી સાથે શોકમગ્ન રાજા અને વિલાપ કરતો પરિવાર પ્રવેશ કરે છે.)

રાજા- (લાંબો નીસાસો મૂકીને) અરે ! મંદભાગી હું હણાયો. નિરંતર અકાર્ય કરવામાં રસિક ! હે અનાર્ય દેવ ! આવા અવસરે આવું કૂર કાર્ય કરવું તને યોગ્ય ન ગણાય. વિવાહ-સમયે નૃત્ય કરતા મદોન્મત્ત લોકોના સમૂહમાં મદન થતા મણિરત્નોની ઉડેલો રજથી વ્યામ, તૂટતી હારલતાની શ્રેણિમાંથી નીકળી પડતાં સુક્રતાફળોથી પથરાયેલ, મદિરાપાન કરેલ મત્ત સ્ત્રીઓના જઘનસ્થળથી સરી પડતા કંદોરાઓથી મલિન બનેલ મારું રાજભવન જે પ્રકારનું ઉત્સવવાળું બન્યું હતું તે કોને વિસ્મય ન પમાડે ? દરેક દિશામાં ચારે બાજુ સુગંધી વાસચૂર્ણ ફેંકવાથી પૂરાઈ ગયેલ, ચંદન-કેસર-મિશ્રિત જળપૂર્ણ પિચકારીઓ વડે સ્નાન કરતાં ધોવાઈ ગયેલ, વાજિંત્રોના શબ્દો અને નૃપુરના મધુર શબ્દોથી વ્યાપ્ત બની ગયું હતું, તેવા પ્રકારનો લોકોનાં નેત્રોને આશ્ચર્ય-ચકિત કરનાર પુત્રીનો વિવાહ કર્યો.

અવશ્ય ઇનનારા અને ઇનતા ભાવો કાર્ય કરવા તૈયાર થયેલી ભવિતવ્યતા વડે સર્વસામગ્રી સહિત તૈયાર કરાય છે. નહિંતર ક્યાં આ કુમારનું અહીં આગમન ! આપણે પણ કન્યાદાન કરવા માટે કેમ તૈયાર થયા ? તથા વિવાહ પછી તરત જ ક્યાં કાળાસર્પના બચ્ચાનું કન્યાન આભૂષણની ઢાંકેલી છાબડીમાં દાખલ થવું અને દાસી વડે તે અહીં લાવવું. વળી ચપગતાથી કુમારે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવો, અને તરત જ કુમારને ડંખ મારવો, તે સાથે જ તેનું મૃત્યુ થવું ! આવી પડતાં સંકટો નિવારણ કરવાં અતિમુશ્કેલ છે. સંસારમાં રહેલા જીવોને નિયતિ પ્રમાણે થનારા ચોક્કસ ભાવો સર્વથા ઉદયમાં આવે જ છે. તેના અગ્નિસંસ્કારના સમાચાર બાણવા માટે મોકલેલ કંચુકીને આવતાં ઘણાં ચિલંબ થયો છે.

(ત્યાર પછી કંચુકી પ્રવેશ કરે છે.)

કંચુકી- હે દેવ ! કપૂર-અંદન-અગરના કાષ્ટની બનાવેલી ચિતામાં સારી રીતે ધી સિંચેલા, છિદ્ર વગરના, ભયંકર વૃદ્ધિ પામતા અગ્નિબાલાના ભડકાઓથી વીંટળાયેલી દેહવાળી કુંવરીએ પણ લક્ષ્મીધર કુમારને આલિંગન આપીને પોતાનો દેહ ભસ્મીભૂત કર્યો !

રાજા- શાશ્વત યશોમય દેહ કરનારી, તે બંનેનું શું બચ્યું ? સાચી વાત કહીએ તો આ વિષયમાં અકરમાત્ આવી પડેલા દુઃખરૂપ વન્દ્રગ્નિ વડે અમે જ બાળી ગયા છીએ.

ચિત્રલેખા- હા ! મંદભાગ્યવાળી હું મૃત્યુ પામી. હે નિર્હય દેવ ! હું હતાશ થઈ, આમ કરવું તને યોગ્ય ન ગણાય. હે પુત્રિ ! અનુરાગ-નિર્ભર, ત્રિભુવનમાં પણ અતિદુર્લભ એવા પતિને પ્રાપ્ત કરીને અમારા મનોરથો પૂર્ણ ન કર્યાં. હે પુત્રિ ! હું તમારા દુઃખમાં ક્યારે ભાગ પડાવીશ ? (એમ વિલાપ કરતી મૂર્ચ્છા પામે છે.)

મદનિકા- હે સ્વામિની ! શાંત થાવ, શાંત થાવ.

ચિત્રલેખા- (આશ્વાસન પામીને અને લાંબો નીસાસો મૂકીને) હે આર્યપુત્ર ! એકાએક મૃત્યુ-મુખમાં જતી મંદભાગ્યવાળી મારી એકજ પુત્રીને ધારણ કરી ન શક્યા ?

રાજા- આ વાત તું કેવી ટૂંકી કરે છે ? તારે એમ પણ કહેવું જોઈએ કે, કુમારને કેમ ન શેકી શક્યા ? શું મૃત્યુ-મુખ તરફ જવાની ઇચ્છાવાળાને કોઈ દિવસ કોઈ વડે કોઈ પ્રકારે ધારણ કરી રાખવો, એ આપણા હાથની વાત કહેવાય ખરી ? કારણકે- મંત્રો, યોગ કે રસાયણો અગર શાંતિ આપનાર ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો વડે નિરંતર આરાધના કરવામાં આવે, યુક્તિથી શાસ્ત્રનાં વિધાનો કરવાથી, ઔષધ-સેવનથી કે સ્નેહી બંધુઓના પાલનથી અભ્યંગ, ધન, સુંદરનીતિ કે શૌચાદિથી રક્ષણ કરવામાં આવે, તો પણ આયુષ્ય ક્ષીણ થયા પછી કદાપિ કોઈ રીતે મનુષ્ય બચાવવા શક્તિમાન થઈ શકતો નથી. આવા પ્રકારનું કારુણ્ય જોઈને હું ક્ષણવાર પણ ગૃહમાં રહેવા શક્તિમાન નથી. માટે તું બા અને હું તો પૂર્વના પુરુષોએ ગ્રહણ કરેલી દીક્ષાનો સ્વીકાર કરી આત્માનું કલ્યાણ કરીશ. લક્ષ્મીધર રાજકુમારને અનુસરનારી વિવાહ-સુખ પામેલી બંધુમતીને પરણાવીને, સમસ્ત જગતને વિસ્મય કરનાર પુત્રનો પણ રાજ્યાભિષેક કરીને ત્યાર પછી સમતાભાવથી આત્મ-સાધનાના મનોરથ કરીશ; પરંતુ તે તો અત્યારે જ કરવાનો સમય પાકી ગયો. હે આર્યે ! કમપૂર્વક મનોરથો પૂર્ણ કરીશ ' તેને દૈવ સહી શકતો નથી, તેમાં આપણું શું ચાલે ?

ચિત્રલેખા- હા ! નિર્ભાગિણી હું હુણુઈ ગઈ. (એવી રીતે મૂર્ચ્છા ખાઈને પડી બચ છે.)

મદનિકા- શાન્ત થાવ, સ્વામિની ! શાન્ત થાવ !

ચિત્રલેખા- (શાન્ત થઈને ઉઠીને) હે આર્યપુત્ર ! ક્ષત ઉપર ક્ષાર નાખવા સરખાં આવાં વચન ઉચ્ચારવાથી શે લાલ ? હજુ મારો પુત્ર નાનો છે, તો આવા સંસાર-ત્યાગના વ્યવસાયથી વિરમો. (એમ બોલીને રુદન કરવા લાગી.)

રાબ- અરે ! સ્ત્રીઓએ તો રુદન કરીને જ સ્નેહ પ્રગટ કરવાનો હોય છે, પણ કાર્ય કરીને નહિં. નીકળતાં આંસુઓ વડે સ્ત્રીઓનાં મન કોમલ હોય તેમ જણાય છે, પરંતુ વર્તનમાં તો નક્કી તે જ હૃદય વજ્ર સરખું કઠોર હોય છે, વળી હે આર્યે ! આ સંસારના વિલાસો કેવા છે ? તે સાવધાનીથી સાંભળ-

“ આ કાર્ય મારે આવતે વર્ષે નક્કી કરવાનું છે, બીજું કાર્ય આ વર્ષે કરવાનું છે, આ કાર્ય તો આજે જ કરવાનું છે, જે હાલ આવી પડ્યું છે. આવી રીતે સ્પર્ધાથી જગતમાં ખેદ વિના આવી પડેલાં કાર્યોને-પદાર્થોને લાંબા હાથવાળી વિધિ માણસોના મન પર વિસ્તારથી લખે છે, પરંતુ ચિત્રગુપ્ત (યમરાબનો લેખક) તેને ભૂંસી નાખે છે. ”

બાળકનું તો જે બીબા જન્મમાં પોતાની કર્મ-પરિણતિથી શુભાશુભ કર્મ ઉપાજન કર્યું હોય, તે લક્ષ્મીધર કુમારની જેમ મિથ્યા કરી શકાતું નથી. તારું કલ્યાણ થાઓ, લોકો સાથે બાળકનું પણ કલ્યાણ થાઓ. આ લોકો સારા શીલવાળા-સુંદર વર્તનવાળા થાઓ અને હું પણ મોક્ષ માટે પ્રયત્ન કરીશ. (ત્યાર પછી સર્વે ચાલ્યા ગયા.)

અંક ૩૫ક સમાપ્ત

[વિષ્ણુધાનન્દ નામનું નાટક સમાપ્ત થયું.]

ઋષભદેવનો લલિતાંગ દેવ નામનો પ મો ભવ

ત્યાર પછી મોટા સંવેગ પામેલા હૃદયવાળા રાજાએ વિમલમતિના મુખ તરફ નજર કરી. પછી થોડા અવસર બાણીને મંત્રીએ કહ્યું, ‘ હે મહારાજ ! સંસારનું સ્વરૂપ આણે જે નિરૂપણ કર્યું, તે સાંભળ્યું ? રાજાએ કહ્યું—સાંભળવાથી શું ? પ્રત્યક્ષ દેખીએ અને અનુભવીએ છીએ. એમ સાંભળીને મંત્રીએ કહ્યું—હે દેવ ! સાંભળો.

સંસારરૂપી મહાઅટવીમાં મહાવિષય રૂપી મૃગતૃષ્ણાવડે નૃત્ય કરતા છવો રૂપી હરણો આત્મ-કલ્યાણનો સુભગ રસ ન સમજેલા હોવાથી અહિં કલેશ પામે છે, તે વાત સમજવે છે.

વિકસિત પત્રપુટવાળી માલતીયુષ્પથી ચિત્ર-વિચિત્ર કરેલ પ્રિયાનો કેશ-કલાપ શું નરકમાં પડતાને ધારી રાખવામાં સમર્થ થશે ? થોડી થોડી નમણી અર્ધખુલ્લી સુંદરીઓની આંખોના વિકારવાળા કટાક્ષો કદાપિ નરકાગ્નિને ચોલવનાર થશે ? એમ અહીં સંભાવના કરી શકાય કે ? યૌવનમદ્યથી ખીલતા ઉન્નત્તલ ગાલવાળું પ્રિયાનું વદનરૂપી ચંદ્રચિંબ નરકાગ્નિથી તપેલાઓને કદાપિ શાંતિ કરનાર થશે ? કમલનાલ સરખા કોમલ હાથીની સૂંઠ માદક કમસર મોટા નાના થતા ચંદ્રમુખીના બાહુ-યુગલ નરકમાં પડતા આત્માને રોકવા કદાપિ સમર્થ થઈ શકે ખરા ? ઉત્તમ જાતિના સુવર્ણકળશ સરખા, વિશાળ, પરસ્પર મળેલા, ગોળ સ્તન-યુગલ ભવસમુદ્રમાં ડૂબતાઓને કદાપિ વિશ્રામ-સ્થાન થાય છે ? સારી વિભાગવાળી ત્રિવલિ-સહિત સુંદર દેહવાળી પ્રિયાનો જાંભીરનાભિવાળો મધ્યપ્રદેશ પોતાની કર્મપરિણતિથી થોડું પણ રક્ષણ કરવા સમર્થ થઈ શકે ખરા ? નવઘડતરવાળા કંદોરથી શોભાયમાન, પ્રગટ રમણ કરવાના સ્થાનરૂપ પ્રિયાનું નિતંબસ્થાન અતિભયંકર નરક-પાતાલમાં પડતાને રક્ષણ કરવા સમર્થ છે ? કેળના સ્તંભના ગર્ભ સરખા સ્વચ્છ કમલમુખવાળી પ્રિયાનું જંઘાયુગલ નરકમાં પડતા કર્મધીન મનુષ્યને રોકવા સમર્થ થાય ખરું ? આ પ્રમાણે કમલખંભડી જેવા ચરણવાળી સમગ્ર મનોહર અંગરૂપી પત્રોની શોભાવાળી મહિલાઓ હે નરનાથ ! આ ભવમાં કે નરકમાં શરણુભૂત થાય છે ? વળી દેહના સુખ માટે તું હેરાનગનિ ભોગવે છે, પણ એ દેહ તને કોઈ દિવસ કુશળ પૂછે છે ? પ્રિયા, પુત્ર, કુટુંબ, ધન, શરીર વગેરેનો સ્નેહ કડવા દુઃખના છેડાવાળો અને વિડંબના ઉત્પન્ન કરનારો છે. માટે અતિદુર્લભ મનુષ્યપણું, વિષમ કર્મોની દુઃખના છેડાવાળી પરિણતિનો વિવેક પ્રાપ્ત કરીને હવે જે કંઈ અપૂર્વ કરવા જેવું હોય, તે કરો.” ત્યાર પછી આ સાંભળીને ચોસરી ગયેલ મોટા કર્મસમૂહવાળા, પ્રાપ્ત થયેલા શુભ વિવેકવાળા રાજાએ કહ્યું કે—ભલે એમ કરીએ, પરંતુ પ્રત્યક્ષ પાલન કરવી અતિ કઠિન છે, વિકસતા વિષવૃક્ષ સરખા વિષયો છે, માટે ચિત્તના વિકારના આધારભૂત એવા આહારનો ત્યાગ કરીએ.

પછી આચાર્ય પાસે જઈને જિનોપદ્ધિ ધર્મ શ્રવણ કરીને સર્વ જિનમંદિરોમાં અષ્ટા-ક્લિકા-મહોત્સવ આઠ દિવસ પ્રવર્તાવીને, અધ, અપંગ આદિકોને મહાદાન આપીને અનશન અંગીકાર કર્યું. વૃદ્ધિ પામતા વૈરાગ્યવાળો અનશન-વિધિનું સેવન કરતો તે બાવીશ દિવસ રહ્યો. ત્યાં કાળ પામીને ઇશાનકલ્પમાં શ્રીપ્રભ નામના વિમાનમાં સાત પદ્યોપમના આયુષ્યવાળો લલિતાંગ નામનો દેવ થયો. મહારાજના મરણના શોકથી સંવેગ પામેલા હૃદયવાળો બીજો સુખુદ્ધિ મંત્રી સિદ્ધાચાર્યનામના ગુરુપાસે શાસ્ત્રાનુસાર યથાર્થ સામાયિક ચારિત્રનું પાલન કરીને કાળ

કરીને તે જ ઇશાનકરૂપ નામના બીજા દેવલોકમાં કંઈક અધિક બે સાગરોપમના આયુષ્યવાળો ઇન્દ્રના સામાનિક દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. લલિતાંગ દેવની સ્વયંપ્રભા નામની મહાદેવી આયુષ્યની સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી સ્વયી ગઈ, એટલે પોતાની પ્રિયદેવીના વિયોગ-શોકથી સુંઝાયેલ મતિવાળો, તે પોતાનાં સર્વ કાર્યો તણ મહાશોક-સાગરમાં ડૂબેલો ઉદ્ધાસીનતા અનુભવતો હતો ત્યારે પૂર્વભવના મંત્રી અને ઇન્દ્રના સામાનિક દેવે આવીને તેને કહ્યું કે-હો મહાસ્ત્વવાળા! અરે! એક સ્ત્રી ખાતર ચિંતા-પિશાચિકાથી આત્માને ખેદ કેમ પમાડો છો? તે સાંભળીને લલિતાંગ દેવે કહ્યું-

હે મિત્ર! સાંભળ! સંસારના સમગ્ર સુખનું કારણ હોય તો મહિલાઓ, તે આ પ્રમાણે-જે સ્ત્રીઓના યોગમાં દરિદ્રતા-દુઃખીપણું જણાતું નથી. વૈભવ હોય તો વિદ્વાસનું મોટું કારણ, સમગ્ર સુખના નિધાનભૂત મહિલાજનને મનુષ્ય પુણ્યથી જ પ્રાપ્ત કરે છે. એક બીજાના પરસ્પરના કાર્યો-વૃત્તાન્તોના દુઃસહ સંતાપથી તપેલાં હૃદયો પ્રિયપત્નીના સુખના અવલોકનરૂપ જળવડે જરૂર શાંતિ પામે છે. આ ભુવનમાં વિદ્વાસો ક્યા? તેમજ તેના હૃદયની સ્વસ્થતા કઈ કે, જેના ઘરમાં સમાન સુખવાળી સુભગા પ્રિયગૃહિણી વસતી નથી. જેના ઘરમાં પોતાના સ્વભાવને અનુકૂળ, દેખવાથી પ્રીતિ થાય, કેમળ અને મધુર વચન બોલવામાં તૃણાવાળી, સમગ્ર ગુણના આધારભૂત ગૃહલક્ષ્મી જેવી ગૃહિણી હોય, તે સુખી હોય. હૃદયમાં રહેલી પ્રિયાના વિયોગવડે દુઃખી થયેલાને એક દિવસ પસાર કરવો મુશ્કેલ થાય છે અને પ્રિયતમાના આલાપથી હર્ષિત હૃદયવાળો રાતે સુખેથી સુવે છે. હે મિત્ર! વધારે શું કહેવું? આ સર્વ સંસારનું સુખ અને સમગ્ર જીવલોક સ્ત્રીને આધીન છે. તે કારણથી મને પ્રિયાનો દહ અનુરાગ છે. ભયંકર નરકની વેદનાઓ, ઘોર સંસાર-સાગરને તરવાનું કાર્ય પણ જે પ્રિયા ખાતર તુચ્છ ગણાય છે, તેવા પ્રકારની પ્રિયતમા આ લોકમાં જ્ય પામો. આ પ્રમાણે નિર્ભર મહા-સદ્ભાવ પ્રગટ થવો, પરસ્પર વિશ્વાસમાં વૃદ્ધિ થવી તે રૂપ સુખ જગતમાં પરસ્પર વિશ્વાસવાળાં વચનો બોલવા વડે દંપતી-યુગલો પ્રાપ્ત કરે છે.

માટે હે મિત્ર! રતિકીડાનું કુલગૃહ, સમગ્ર સુખના નિધાનભૂત એવું સ્ત્રીરત્ન ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરવું? ત્યાર પછી ઇન્દ્રના સામાનિક દેવે ઉપયોગ મૂકીને કહ્યું, ‘હે મિત્ર! તું વિષાદ ન પામ, તારી પત્ની મને મળી છે. લલિતાંગ દેવે પૂછ્યું-કેવી રીતે? ઇન્દ્રના સામાનિક દેવે કહ્યું-સાંભળ-

નિર્નામિકાની કથા

ઘાતકીખંડ નામના દ્વીપમાં પૂર્વવિદેહ ક્ષેત્રમાં નાગિલ નામનો કુટુંબી છે. તે બિચારો અત્યંત દરિદ્ર સમગ્રલોકથી અપમાનિત થઈ એક માત્ર પેટ ભરવાના કાર્યમાં તત્પર છે તેની ભાર્યાને ઉપરાઉપરી કુબાડી, સમગ્ર લોકોને અનિષ્ટ, સ્વભાવથી બહુ ભોજન કરનારી છ પુત્રીઓ ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાર પછી તે દરિદ્ર-શિરોમણિ દરિદ્રતાથી, ઘણી પુત્રીઓના જન્મથી, સર્વ લોકોના પરાભવથી અત્યંત દુઃખી થઈ વિચાર કરે છે કે, શું કરું? ક્યાં જાઉં? શું કરવાથી પુણ્ય થાય? એમ વિચારતો રહેલો છે. કોઈક સમયે કર્મ-પરિણતિવશથી તેની ભાર્યાને ફરી ગર્ભ રહ્યો, ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે, બે કદાચ ફરી પુત્રી જન્મે, તો તેનું નામ પાડવાનો વિધિ પણ ન

કરવો. આ ચિંતામાં સમય પસાર કરતો હતો; એવામાં તેની ભાર્યાએ પુત્રીને જન્મ આપ્યો. તેના સમાચાર તેના પિતાને જાણાવ્યા. ત્યારે વજ્ર પડવાથી પણ અધિક વેદનાવાળો ભયભીત હૃદયવાળો તે ઘરેથી નીકળીને દેશાન્તરમાં ચાલ્યો ગયો. ઉપરા ઉપર પુત્રીના જન્મથી દુઃખિત હૃદયવાળી તેની ભાર્યા નાગશ્રી પતિ પરદેશ ચાલ્યો જવાથી શોકમાં મુંઝાયેલ મનવાળી તે આ છેલ્લી પુત્રીનું ખરાબર પાલન-પોષણ કરતી નથી. માતાએ પણ તેનું નામ ન પાડ્યું. છતાં આયુષ્ય બાકી રહેલ હોવાથી અનુક્રમે મોટીવયવાળી થઈ. બહુ દુઃખવાળીનું લોકોએ 'નિર્નામિકા' એવું નામ પાડ્યું. દુઃખી દુઃખ કર્મ ઉત્પન્ન કરનારી સમગ્ર લોકથી તિસ્કાર પામેલી, તે માતાનાં પણ નયન અને મનને ઉદ્દેગ કરાવનારી થઈ.

કોઈક પર્વના દિવસે પાડોશની છોકરીઓના હાથમાં લાડવા દેખીને તેણે માતા પાસે માગણી કરી. માતાએ સંભળાવ્યું કે, પુણ્ય કરીને આવેલી છે! જેથી લાડવા ખાવાની ઇચ્છા થઈ છે. તારા પિતા પણ એવા સુખી હતા કે તને લાડવા ખવડાવે. માટે હે મંદભાગિની! દોરડી લઈને અંબરતિલક પર્વત પર જા. ત્યાંથી કાષ્ઠ કાપીને ભારી બાંધી લાવ, તો તે વેચીને તને લાડવા ખવડાવું. ત્યારે પુણ્યવગરની નિરાશ કોઈ વખત પણ પ્રિય વચનોથી આશ્વાસન ન પામેલી, ઉદાસીન અહેરાવાળી, ગળતાં અશ્રુજળવાળી તે દોરડી ગ્રહણ કરીને ઘરેથી નીકળી. ત્યાર પછી ઉષ્ણ લાંબા નીસાસા મૂકતી તૃણ-કાષ્ઠ-પત્રનો ભારો બાંધી મસ્તકે ઉચકીને ચાલી. તે સુંદર પર્વત પાસે પહોંચી. તેના શિખર ઉપર યુગંધર અણુગારે એકરાત્રિની પ્રતિમા સ્વીકારેલી હતી. શુભપરિણામ-સુવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા તેમને અપૂર્વકરણ આરોહણ કરવાના કર્મથી ચાર ઘાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય એમ ત્રણે કાળને જાણાવનાર દિવ્ય કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. નજીકના કોઈ દેવતાએ કેવલજ્ઞાનનો મહિમા પ્રવર્તાવ્યો. પર્વતની નજીકના ગામના અને નગરના લોકો આવ્યા. એટલે તેમની સાથે નિર્નામિકા પણ પર્વત ઉપર પહોંચી. લોકો સાથે તેણે પણ કેવલીને વંદના કરી. ભગવતે ધર્મ-દેશના શરૂ કરી. જેમાં વિષય-સુખની નિંદા, સંસારનું અસારપણું, નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવગતિનાં દુઃખો સમજાવ્યાં. ત્યાર પછી અવસર પ્રાપ્ત થવાથી મહાદુઃખ-સમુદાયથી ખીડ પામેલી નિર્નામિકાએ પૂછ્યું-‘હે ભગવંત! આ જગતમાં મારા કરતાં કોઈ અધિક દુઃખી હશે!’ ભગવતે કહ્યું-‘તારૂં દુઃખ શી વિસાતમાં છે! તું તો તારી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં હરી ફરી શકવા માટે સ્વતંત્ર છે. જ્યારે બીજા પ્રાણીઓ કર્મપરિણામ-વશથી હંમેશાં પરાધીન, મહાવેદનાવાળા, રોગોથી પરાભવિત શરીરવાળા, રાત્રિ ક્યારે ગઈ અને દિવસ ક્યારે ઉગ્યો? તેની પણ તેમને ખબર પડતી નથી-આમ પરાધીનપણે પોતાનો કાળ પસાર કરે છે. એ પ્રકારે ઘણી જાતિનાં નરક-તિર્યંચનાં દુઃખો સાંભળીને વૈરાગ્ય પામી. કર્મની ગાંઠ લેદાઈ ગઈ. પોતાના ઘરે ગઈ. તે કાલને ઉચિત આહારાદિક કર્યાં. એમ વૃદ્ધિ પામતા પરિણામવાળી રહેલી છે. કેટલોક કાળ પસાર થયો. વિવિધ પ્રકારના તપની આરાધના કરે છે. તે બિચારી અત્યંત દુર્ભંગ કદૂખી હોવાથી કોઈ પણ તેને ઇચ્છતું નથી. ચૌવન પામી છે. ત્યાર પછી મહાસવેગ પામેલી તે ફરી પણ અંબરતિલક પર્વત ઉપર યુગંધર અનગારની પાસે ગઈ અને તેણે અનશનવ્રત અંગીકાર કર્યું છે.

“માટે હે મિત્ર! જલ્દી તેની પાસે જા, તને દેખીને તે અનશન કરેલ હોવાથી નક્કી નિયાણું કરશે.” એમ કહીને ઇન્દ્રનો સામાનિક દેવ પોતાના ભવનમાં ગયો, લલિતાંગ દેવ ઉપયોગ મૂકીને અંબરતિલક નામના ઉત્તમ પર્વત પર ગયો. અનશનવ્રત અંગીકાર કરેલ નિર્નામિકાને

દેખી. દેવક્રદ્ધિની વિકૃર્વણા કરી તેને ખતાવી. તેણે પણ નિયાણાનો અનુબંધ કર્યો. ત્યાર પછી અનશનવિધિથી આયુષ્ય ખપાવીને તે લલિતાંગ દેવની સ્વયંપ્રભા નામની મહાદેવીપણે ઉત્પન્ન થઈ.

રતિસાગર—સુખમાં અવગાહન કરતા લલિતાંગ દેવનો કેટલોક કાળ પસાર થયા પછી સ્વવનનાં ચિહ્નો દેખવાથી તેને ભય ઉત્પન્ન થયો. સ્વયંપ્રભા દેવીએ શૂન્યહૃદયવાળા પોતાના સ્વામીને જોયા, અને પૂછ્યું, હે સ્વામી ! આપને ઉદ્ધેગનું કારણ શું ઉત્પન્ન થયું? તેણે કહ્યું, હે સુંદરિ ! સંસારનું નાટક, તે આ પ્રમાણે—

“નવપદ્મવ અને પુષ્પોના ગુચ્છાઓથી પ્રેક્ષણીય જે કલ્પવૃક્ષો છે, તે જ મને ઉદ્ધેગ કરાવનાર થયા. મનોહર કરણ, હાવભાવ, અંગમરોડ, સરખા તાલ અને સંગીત—મિશ્રિત નાટ્યારંભ આનંદ કરાવનાર થતો હતો, તે જ હવે હૃદયને સંતાપ ઉત્પન્ન કરે છે. જેમાં મનોવાંછિત સમગ્ર ઇન્દ્રિયોના વિષયોનાં સુષોની પ્રાપ્તિ થતી હતી, તેવો સુભગ ઇન્દ્રનગરી તે અત્યારે અંધર્વનગરી—ઇન્દ્રબળ સરખી જણાય છે. હે સુંદરાંગી ! અહીં જે કંઈ પણ મનોહર ગુણ—સમૂહથી યુક્ત દેખાય છે, તે આ રતિસુખ—પૂર્ણ સ્વર્ગમાં સર્વ વિપરીત જણાય છે. ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે, શું સ્વવનનાં ચિહ્નો જણાય છે? દેવે કહ્યું—હા. દેવીએ કહ્યું કે, તે ચિંતા કરવાથી શો લાભ? ચાલો આપણે જંબૂદ્વીપમાં, ધાતકીખંડમાં, પુષ્કરવર અર્ધદ્વીપમાં ભરત, ઐરવત, કે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં, ત્યાં તીર્થંકર પરમાત્માના જન્મ, દીક્ષા, જ્ઞાન, વ્યાખ્યાન અને નિર્વાણભૂમિઓને વંદના કરીએ. વક્ષસ્કાર પર્વતો, મનુષ્યલોકની ખહાર નંદીશ્વર અને ખીબ દ્વીપોમાં શાશ્વતી પ્રતિમાઓનું પૂજન કરીએ. ત્યાર પછી લલિતાંગ દેવ સ્વયંપ્રભા દેવીની પ્રશંસા કરીને, પોતાની ભાર્યાઓ સાથે તિર્થાંલોકમાં નીચે ઉતર્યો. યથાયોગ્ય ભાવે તીર્થંકર ભગવંતો અને તીર્થંકર ભગવંતોની પ્રતિમાઓની પૂજા કરીને, નાટ્યવિધિ ખતાવીને પોતાના સ્થાને પહોંચ્યો. તે પછી કેટલાક દિવસે સ્વયંપ્રભા દેવીના દેખતાં જ ઇન્દ્રધનુષની માફક એકદમ અદૃશ્ય થયો.

દેવલોકથી ચ્યવીને આ જ જંબૂદ્વીપમાં પૂર્વવિદેહ ક્ષેત્રમાં સીતા મહાનદીના ઉત્તમ કિનારે સમુદ્ર નજીક પુષ્કલાવતી નામની વિજયમાં લોહાર્ગલ નગરમાં સુવર્ણજંઘ નામના રાજાની લક્ષ્મી ભાર્યાની કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. વજ્રજંઘ એવું તેનું નામ સ્થાપન કર્યું.

વજ્રજંઘ નામનો છઠ્ઠો અને સૌધર્મ દેવનો સાતમો ભવ

સ્વયંપ્રભા દેવી પણ તેના પછી થોડા કાળમાં ચ્યવીને વજ્રહત રાજાની ધારિણી રાણીની કુક્ષિમાં પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ. શ્રીકાંતા એવું તેનું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે ચૌવનવય પામી. પિતાએ સ્વયંવર આપ્યો એટલે પૂર્વભવના અભ્યાસથી વજ્રજંઘના ઉપર સ્નેહ થવાથી તેને વરમાળા પહેરાવી. વિવાહ—લગ્ન થયાં. વિષયસુષો લોગવ્યાં. પૂર્વભવના અભ્યાસથી જિનેશ્વરએ કહેલ ધર્મ પરિણમ્યો. પિતાએ પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કરીને દીક્ષાની આરાધના કરી આત્મ—સાધના કરી. વજ્રજંઘ અને શ્રીકાંતાભાર્યાને પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. વૃદ્ધિ પામ્યો, અનુક્રમે ચૌવનવય પામ્યો.

કોઈક સમયે ઉજ્જવલ ઘરના સાતમા માળ પર રહેલા વજ્રજંઘ રાજાને શ્રીકાંતા રાણીએ કેશ ઓળતાં કાન પાસે રહેલા અવધ્ય સુખના અધ્યવસાયના કારણભૂત એક ઉજ્જવલ કેશ

ઉદ્દેગપૂર્વક બતાવ્યો. તેને જોઈને ઓસરી ગયેલા મોહ-અંધકારવાળા રાજાએ રાણીને કહ્યું- “હે સુંદરી ! ઉદ્દેગવાળી કેમ જણાય છે ? આ પલિત કેશના બાનાથી ધર્મવૃક્ષનું બીજ આપણને પ્રાપ્ત થયું. કારણ કે, આ વૃદ્ધાવસ્થા મસ્તકના કેશના અને હૃદયના શ્યામભાવને દૂર કરે છે અને ધર્મ કરવાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે, માટે જરા-સરખો કેઈ બુદ્ધિમાન નથી. ‘તું વિષયસંગને ત્યાગ કર, અચુકત પાપકાર્યોનો પરિહાર કર અને તપનું સેવન કર’ એ પ્રમાણે હે સુંદરિ ! જાણે કાન પાસે રહેલ પળિયું મંદ સ્વરથી કહેતું હોય તેમ જાણ. હે સુંદરિ ! મયાદા લોપવામાં રક્ત, યૌવનરૂપ મદિરાથી ઉત્તેજિત, રાગ ઉત્પન્ન કરાવનાર મદ-અભિમાન નિદ્રાની જેમ વૃદ્ધાવસ્થા વડે ધીમે ધીમે ઓગાળી જાય છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં યૌવનનું ગૌરવપણું ચાલ્યું જવાથી જેમ શરદ્ઋતુમાં સરોવરનાં પાણી શાંત અને પ્રકૃતિથી સ્વચ્છ હોય છે, તેમ હૃદયે તેવાં હોય છે.”

આ પ્રમાણે મહાસંવેગ પ્રગટ થવાથી ઓસરી ગયેલા સ્નેહ-અંધનવાળો દીક્ષાની તૈયારી કરતો રાજા પ્રિયા સાથે રહેલો હતો, તેટલામાં રાજાના ચિત્તથી અજ્ઞાત, ઉત્પન્ન થયેલા મહા-મોહવાળા, સંસારમાં સુલભ દુષ્ટ પરિણામથી ઉત્તેજિત, રાજ્ય મેળવવાની અભિલાષાવાળા લોગા-સક્ત પુત્રે તત્કાલ જીવિત હરણ કરનાર ધૂમ્ર-પ્રયોગ વડે સતિધરમાં સૂતેલા રાણી સહિત રાજાને ગુંગળાવીને મારી નાખ્યા. ત્યાં આયુષ્ય પાલન કરી મૃત્યુ પામી તે અલ્પકમાયપણાથી ધૂર્વે ઉપાર્જન કરેલા પુણ્યસમૂહના પ્રભાવથી સૌધર્મ દેવલોકમાં પોતાની પ્રિયા સાથે ઉત્પન્ન થયો.

જીવાનન્દ વૈદ્યનો આઠમો ભવ

ત્યાં પણ લોગ લોગવીને આયુષ્ય પૂર્ણ થયું એટલે ત્યાંથી સ્થવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં રસ નામવાળા વૈદ્યને ત્યાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ‘જીવાનન્દ’ એવું તેનું નામ સ્થાપન કર્યું. તે જ રાત્રિએ બીજા પણ આર બાળકો જન્મ્યા. તે આ પ્રમાણે- રાજ ઇશાનચંદ્રની કનકમતી ભાયાંને મહિધર નામનો કુમાર, સુનાસીર મંત્રીની સુનાસીરા ભાયાંને સુબુદ્ધિ, સાગરદત્ત સાર્થવાહની અભયમતી ભાયાંને પૂર્ણભદ્ર નામનો, ધનદ શેઠની શીલવતી ભાયાંને ગુણાકર નામનો પુત્ર. આ પાંચે સાથે વૃદ્ધિ પામ્યા અને કળાઓ પણ સાથે ગ્રહણ કરી. સ્વયંપ્રભા દેવીનો જીવ પણ તે જ નગરમાં ઇન્દ્રદત્તનો પુત્ર કેશવ નામનો થયો, તે તેઓનો છઠ્ઠો મિત્ર. આવ્યકાળથી સાથે ધૂળની કીડા કરતા હોવાથી પરસ્પર પ્રીતિ થઈ. વૈદ્યપુત્ર જીવાનન્દે આઠ અંગવાળું આયુર્વેદનું શિક્ષણ લીધું. ત્યાર પછી મહાવૈદ્યપણાની પ્રસિદ્ધિ મેળવી અને યથાર્થ ચિકિત્સા કરવા લાગ્યો. નિદાન જાણી શકે છે, યથાયોગ્ય ઔષધ તૈયાર કરી આપે છે. દરેક પ્રકારના અનુભવપૂર્વકનું વૈદક-વિજ્ઞાન જાણતો હોવાથી વિષાદ પામતો નથી. સનેપાત જેવા મહાબ્યાધિઓને પણ ઉપશમાવે છે.

વૈદ્યે અને મિત્રોએ કરેલી સુનિની ચિકિત્સા

આ પ્રમાણે વહી જતા સંસારમાં દિવસો પસાર થઈ રહેલા છે. અન્યોઅન્ય વિશ્વાસ અને સ્નેહવર્તી રહેલો હતો ત્યારે કોઈક સમયે ભવિતબ્યતાના યોગથી જીવાનન્દ વૈદ્યના મકાનમાં પાંચેય મિત્રો સુખાસન પર બેઠેલા હતા, ત્યારે પૃથ્વીપાલ રાજાના ગુણાકર નામના પુત્ર, જેમણે પોતાની પત્નીને અવિનીત થયેલી જાણી તેનો ત્યાગ કરી રાજ્ય-સંપત્તિ

છોડીને પાંચ મહાવ્રતો અંગીકાર કર્યા હતાં. ખાર અંગોના બાણનાર ચૌદપૂર્વી વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહોને ધારણ કરનાર એવા તે મહામુનિને જોયા. તે મુનિના શરીરમાં કોઈરોગ થયેલો હોવાથી તેના કૃમિઓ આખા શરીરમાં અનેક વેદના ઉત્પન્ન કરતા હતા. છતાં પણ પોતાના શરીરની દરકાર વગરના તે રોગ મટાડવાની ઇચ્છા કરતા નથી, નિદાન કરાવતા નથી કે ઔષધની પ્રાર્થના કરતા નથી, વ્યાધિ-શમન કરવાનો ઉપાય ચિંતવતા નથી. વૈદ્ય જોખતા નથી. મહાસત્વથી સમસ્ત ઈન્દ્રિયોની વેદના સહન કરતા છૂટ્ટા પારણાના દિવસે અલ્પલેપવાળાં ચોથા ભિક્ષાસ્થાનના અભિગ્રહવાળા ગોમૂત્રિકા-વિધાન વડે એક ઘરથી બીજા ઘરે અન્વેષણા કરતા આહાર માટે વૈદ્યને ઘરે આવી પહોંચ્યા. તેવા પ્રકારના મુનિને જોઈને વિવેકવાળા શુભપરિણામવાળા મહિંધર કુમારે જીવાનંદ વૈદ્યકુમારને હાસ્યપૂર્વક કહ્યું-“અરે જીવાનંદ! સર્વથા તમારે દુઃખથી ઉપાર્જન કરેલ ધનસંપત્તિ વડે પંડિતોની માફક પરોપકારવાળા થવું જોઈએ, એકલા સ્વાર્થની સાધના ન કરવી. કારણ કે મધુકર માફક દાન લેવાની રુચિવાળા તમે હમેશાં વેશ્યાબ્જન માફક અર્થવાળાને લોભાવો છો. પશ્ચિમદિશાના સૂર્યની જેમ અસ્તમન; બીજા અર્થમાં સંસારના આલંબનના હેતુભૂત અર્થમનવાળા છો. આવા પ્રકારના મહામુનિઓની ચિકિત્સામાં-આત્માના સુખપરંપરાના ભાગનમાં ઉપયોગ કરતા નથી.” ત્યારે પ્રતિજોધ પામ્યો હોય તેમ, મૂર્છા જવાથી વિવેકવાળો થયો હોય તેમ, મહાનિધિના કલશ-સમૂહને દેખ્યા હોય તેમ, કર્મનો મહાભાર ક્ષય પામ્યો હોય તેમ, જીવાનંદ વિચારવા લાગ્યો-અહો! આ રાજપુત્ર સુંદર વિવેકવાળો છે. એના ચરિત્રથી હું વિસ્મય પામ્યો છું. કારણ કે રોષ વગરના મુનિ, સન્ન્યન ધનપતિ, પ્રીતિમતી ભાર્યાવાળો છતાં ઈર્ષ્યા વગરનો, બરથી ઉત્પન્ન થયેલો છતાં સુંદર શીલવાળો, શરીરવાળો છતાં નિરોગી, ભોગાસક્ત છતાં બુદ્ધિવાળો, દરિદ્રતા વગરનો પંડિત, ન કંગનાર વણિક, અગ્રશસ્ત્ર ધાર્દ્રાણ અને સારાં ચરિત્રમાં તત્પર રાજપુત્ર-એ પ્રકૃતિમાં વિકારરૂપ હોવાથી લોકોમાં ઉત્પાત-બુદ્ધિને ઉત્પન્ન કરે છે. કુમારે સુંદર વાત કહી. સંસારને તરવાના સેતુભૂત આ મહામુનિની હું ચિકિત્સા કરું-એમ વિચારી જીવાનંદ વૈદ્યે કહ્યું, ‘જે તમે ઔષધ કરવામાં સહાયભૂત થતા હો તો, હું તેમની ચિકિત્સા કરું’. તેઓએ પૂછ્યું કે, જેની જરૂર હોય તે જણાવ, વૈદ્યપુત્રે કહ્યું, લાખસોનૈયાના મૂલ્યવાળું સહસ્ત્રપાક તેલ, કંબલરત્ન, અને ગોશીર્ષચંદન જોઈએ. સહસ્ત્રપાક તેલ તોમારી પાસે છે; બીજાં જે મહિંધર શેઠ પાસેથી વિધિથી મેળવી શકારો. જે લાખ-પ્રમાણ નાણું લઈને તેઓ શેઠની પાસે ગયા. શેઠને કહ્યું કે-જે લાખ સોનૈયા લઈને અમને કંબલરત્ન અને ગોશીર્ષચંદન આપો. તેણે પૂછ્યું કે-તમારે તેનું શું પ્રયોજન છે? તેઓએ યથાર્થ હકીકત જણાવી કે સાધુના ચિકિત્સા કરવા માટે. હલુકર્મી અને શુભ પરિણામ ઉત્પન્ન થવા યોગે તે શેઠે વિચાર્યું કે, ચૌવન-પિશાચના વળગાડવાળા હૃદયના અને કાચી બુદ્ધિના હોવા છતાં આ કુમારો ધર્મકાર્ય કરવા માટે ઉદ્યમવાળા થયા છે, તો પછી મૃત્યુના મુખની બિહા-સમાન વૃદ્ધાવસ્થાથી પરભવ પામેલાં હું ધર્મ કેમ ન કરું? અસાર અસ્થિર પદાર્થ વડે સાર, શાશ્વત પુણ્યરાશિ કેમ ન ખરીદું? એમ વિચારીને કહ્યું-‘અરે કુમારો! તમારો વિવેક સુંદર છે, કંબલરત્ન અને ગોશીર્ષચંદન ગ્રહણ કરો, તે મહામુનિની ચિકિત્સા કરો. અક્ષય પુણ્ય એજ મને મૂલ્ય મળી ગયું. બાહ્ય સર્વસાધારણ ધનનું મને પ્રયોજન નથી.’ એમ કહીને ઔષધ આપીને વધતા વૈરાગ્યવાળા તેણે લઘુકર્મપણાથી તેવા પ્રકારના આચાર્યની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરીને મોહબલ લેદીને, સર્વ કર્મનો ક્ષય કરીને દુઃખવગરનો મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો.

બીજા પાંચે મિત્રો સાધુ પાસે ગયા. વડલાના ઝાડ નીચે કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલા મુનિને જોયા. ગાયતું મડદું લાવ્યા. 'હે ભગવંત! અમે તમોને ધર્મમાં વિઘ્ન કરીએ છીએ' એમ તેમની અનુસા લઈને તેલથી મુનિને અભ્યંગન કર્યું. ત્યાર પછી તેલની ઉષ્ણતાથી, ઔષધની અચિન્ત્ય શક્તિથી ચામડીના વિકલેન્દ્રિય સર્વે જીવો સળવળવા લાગ્યા. કંબલરત્ન પાથર્યું. ત્યાં શીતળતા હોવાથી સર્વે જીવો તેમાં સંક્રમી ગયા. એટલે વૈદ્યપુત્રે તે કંબલરત્નના જીવોને ગાયના મડદામાં ખંખેરી નાખ્યા. ગોશીર્ષ ચંદનથી શરીરે વિલેપન કરી વેદના શાન્ત કરી. એ પ્રમાણે બીજી વખત માંસમાં રહેલા, ત્રીજી વખત હાડકામાં રહેલા સર્વે વિકલેન્દ્રિય જીવો બહાર નીકળી ગયા. વળી ગોશીર્ષ ચંદનનું શરીરે વિલેપન કર્યું. મુનિવર તદ્દન સ્વસ્થ-નીરોગી કાયાવાળા બની ગયા. ઔષધની અચિન્ત્ય શક્તિથી અને વૈદ્યની તેવી બુદ્ધિથી સુંદર કાયાવાળા સાધુ વિહાર કરવા લાગ્યા.

પાંચેને હિતોપદેશ

વૃદ્ધિ પામતા શુભ પરિણામ અને વિવેકવાળા આ પાંચે મિત્રો સિદ્ધાચાર્ય પાસે ગયા. ગુરુને વંદના કરીને તેમની પાસે બેઠા. નિર્વાણ પામવા સમર્થ ધર્મ પૂછ્યો. ત્યારે ગુરુએ ધર્મોપદેશ આપ્યો કે- 'હે દેવાનુપ્રિયો! આ જગતમાં સ્થાવર અને જંગમ એમ બે પ્રકારના જીવો છે. તેમાં જંગમપણું અર્થાત્ ત્રસપણું તે પ્રધાન છે. તેમાં પણ પાંચ ઇન્દ્રિયો પ્રાપ્ત કરવી મુશ્કેલ છે. વળી તેમાં મનુષ્યગતિ, તેમાં આર્યક્ષેત્ર, તેમાં સારા કુળમાં જન્મ થવો, વળી તેમાં લાંબું આયુષ્ય, તે પણ આરોગ્યવાળું, તેમાં વિશિષ્ટ પ્રકારનું રૂપ, રૂપ પ્રાપ્ત થવા છતાં, ધર્મ બુદ્ધિ, તે બુદ્ધિ મળવા છતાં સારા ગુરુનો સમાગમ મળવો, તેમાં પણ તેમના વચનાનુસાર પ્રવૃત્તિ, વળી વિરતિના પરિણામ, તેમાં દિન-પ્રતિદિન સંવેગની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ, તેમાં પણ સર્વ સંવરરૂપ પ્રવ્રજ્યા એ જીવને મહાદુર્લભ છે.

અતિ ભયંકર અનેક લાખયોનિ સ્વરૂપ ભવાટવીમાં ભ્રમણ કરતાં કરતાં કોઈ પ્રકારે જીવ મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. વળી આર્યક્ષેત્રમાં ધર્મ-શ્રવણ વગરનું પ્રમાદવાળું જીવોનું જીવન પોતાના કર્મની પરિણતિથી પણ સરખું પસાર થાય છે. આર્યક્ષેત્રમાં પણ ઉત્તમ બલિતિ, રૂપ, આરોગ્ય, આયુ, બુદ્ધિ આદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થવી મુશ્કેલ છે. વળી ધર્મમાં અપ્રમાદ અને સારા ગુરુનો સમાગમ થવો દુર્લભ છે. મુનિનો સમાગમ મળવા છતાં તેમના વચનની આરાધના કોઈ પૂર્વના પુણ્યશાળી હોય તે જ કરી શકે છે. ઉપર્યુક્ત જણાવેલી ધર્મ-સામગ્રી મેળવીને શ્રદ્ધા, સંયમ, વિષયો પ્રત્યે વૈરાગ્યબુદ્ધિ-આ સર્વ નજીકના મોક્ષગામી આત્માઓને થાય છે. તેથી હે દેવાનુપ્રિયો! આ પ્રાપ્ત કરેલી કલ્યાણ-પરંપરા અનાદિ અનંત સંસારમાં આ જીવે પહેલાં કોઈ વખત પણ પ્રાપ્ત કરી નથી. આ સામગ્રી મેળવ્યા પછી ક્ષણ પણ પ્રમાદ કરવો યોગ્ય નથી. આમ ગુરુનું વચન શ્રવણ કરીને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ રૂપ ત્રીજા કષાયો જેના ઉપશાંત થયા છે. એવા પાંચે જણાએ તથા કેશવ નામના છઠ્ઠાએ કહ્યું, 'હે ભગવંત! જો એમ જ છે, તો કર્મ-પર્વતને લેદનાર વન્દશનિ સરખી દીક્ષા અમને આપો.' ભગવંતે પણ 'એમ થાવ.' એમ કહીને સર્વને દીક્ષા આપી. અનુક્રમે સાધુપણાનું પાલન કરી કાલ કરીને તેઓ આરમા અચ્યુતકલ્પમાં બાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવો થયા.

વજ્રનાભ ચક્રવર્તી અને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ ૯-૧૦ ભવ

ત્યાં ભોગો ભોગવીને સ્વર્વીને જ'બૂદ્ધીપ નામના આ જ દ્વીપમાં પૂર્વવિદેહમાં પુષ્કલાવતી વિજયમાં પુંડરીકિણ્ણી નગરીમાં વજ્રસેન રાજના ધારિણી રાણીની કુક્ષિમાં પાંચે ઉત્પન્ન થયા. પહેલો વૈદ્યપુત્ર વજ્રનાભ, બીજો રાજકુમાર બાહુ, ત્રીજો મંત્રિપુત્ર સુબાહુ, ચોથો શેઠપુત્ર પીઠ, પાંચમો સાર્થવાહુપુત્ર મહાપીઠ-એ પ્રમાણે ક્રમપૂર્વક જન્મ્યા, કળા સાથે વૃદ્ધિ પામ્યા. સમાન કુલ-રૂપવાળી કન્યાઓ સાથે વિવાહ કર્યો. કેશવ નામવાળો સ્વર્વીને વજ્રનાભનો સારથિ થયો. ભોગો ભોગવતાં કાળ પસાર થાય છે.

કોઈક સમયે તીર્થંકર-નામકર્મના ઉદ્દયવાળા વજ્રસેન પિતા પુત્રને રાજ્ય આપીને 'સ્વયં-બુધ્ધને આ કલ્પ છે.' એથી સારસ્વત, આદિત્યઆદિ દશ (નવ) પ્રકારના લોકાંતિક દેવોથી પ્રેરાયેલા તે દેવો, અસુરો અને મનુષ્યોના સમુદાય વચ્ચે પાંચ મહાવ્રતોની પ્રતિશાપ મહેલમાં આડઠ થઈને વિચરવા લાગ્યા. પછી વજ્રસેન ભગવંતે મૌન સાથે વિચરીને, અપૂર્વંકરણ પ્રાપ્ત કરીને, ક્ષપકથેણિ પર આરોહણ કરીને, સજ્જાત ધનઘાતિ કર્યોને મૂળ સાથે ઊખેડી નાખીને ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાળના દૂર રહેલા ભાવોને પ્રકાશિત કરનાર એવું કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર્યું.

પિતા વજ્રસેન તીર્થંકર ભગવંતને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાના દિવસે જ ત્રીશલાખ પૂર્વ કુમારભાવ ભોગવ્યા પછી, સોળ (હજાર) માંડલિક રાજ્યોને સ્વાધીન કરનાર વજ્રનાભની આયુધ શાળામાં વજ્રના તુંબવાળું હજાર આરા સહિત, હજાર યજ્ઞ દેવોથી અધિષ્ઠિત ચક્રરત્ન પ્રગટ થયું. એક એક હજાર યજ્ઞ દેવોથી પરિવરેલાં એવાં ચૌદ રત્નો પણ ક્રમસર ઉત્પન્ન થયાં. દરેકને હજાર યજ્ઞદેવો પરિવારભૂત હોય, તેવાં રત્નોથી સમૃદ્ધ, નવ મહાનિધિઓ પણ ઉત્પન્ન થયાં. વજ્રનાભ ચક્રવર્તીએ પુષ્કલાવતી વિજયના સર્વ ખંડો સાધ્યા. સર્વ રાજ્યોએ એકઠા મળી તેનો ચક્રવર્તી-રાજ્યાભિષેક કર્યો. ચોસઠ હજાર કન્યાઓ સાથે લગ્ન કર્યાં. બત્રીશ હજાર મુગટબદ્ધ રાજ્યોનો તે રાજાધિરાજ થયો. બાહુ, સુબાહુ, પીઠ, મહાપીઠ નામના ચાર ભાઈઓ સાથે તે અતિપ્રિય પ્રાપ્ત થતાં પાંચે પ્રકારનાં ભોગસુખો ભોગવતા હતા. આ પ્રમાણે રતિસુખ-સાગરમાં અવગાહન કરતાં, સમગ્ર મહિમંડલને સ્વાધીન કરતાં, સનેહીજનોના મનોરથો પૂર્ણ કરતાં, સાધુ ભગવંતોના ચરણકમલ સેવતા, જિનમંદિરોમાં પૂજા-સત્કારાદિવાળી ભક્તિ કરતાં, દાન, શીલ, તપ, ભાવરૂપ ચાર પ્રકારનું ધર્માનુષ્ઠાન કરતાં ચક્રવર્તીપણાના ચોવીશલાખ પૂર્વો પસાર થયાં.

કોઈક સમયે પોતાના પુણ્ય-પ્રભાવથી ભવ્ય જીવો રૂપ કમલ-સરોવરોને વિકસ્વર કરતાં મોહ-નિદ્રાને દૂર કરતા, ત્રણે લોકના પિતામહ, જગતના ગુરુ, ઇન્દ્રોને પણ પૂજા કરવા યોગ્ય સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી વજ્રસેન તીર્થંકર ભગવંત પુંડરીકિણ્ણી નગરીના ઉત્તરદિશાના ભાગમાં સમવસર્યા. દેવોએ ત્રણ ગઠયુક્ત, એક યોજન વિસ્તારવાળું સમવસરણુ તૈયાર કર્યું, તીર્થંકર પરમાત્માના આગમનના સમાચાર જાણીને હર્ષથી વિકસ્વર નેત્રવાળો વજ્રનાભ ચક્રવર્તી ચારે સહોદરોની સાથે સારથિ સહિત તીર્થંકર ભગવંત પાસે ગયો. શોમાંચ-કંચુક થયેલા ચક્રવર્તી

વંદના કરી ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપી ચરણકમલ પાસે બેઠા. સુરાસુરવાળી બાર પર્ષદાના મધ્ય-ભાગમાં સિંહાસન ઉપર બેસી તીર્થંકર ભગવંત ધર્મનો ઉપદેશ આપવા લાગ્યા કે—“મિત્ર્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગોત્તરે જીવો આઠ પ્રકારનું કર્મ બાંધે છે અને તે કર્મના વિચારથી સંસાર-અટવીમાં પરિભ્રમણ કરે છે. તથા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની સામગ્રીવાળા સંસારના કારણભૂત કર્મ-પરિણતિને છેદીને મોક્ષ પામે છે. આ પ્રમાણે ત્યાં આવેલા જીવોના સંશયો છેદાવાથી, હૃદયમાં રહેલા ગુણ ભાવોને પ્રગટ કરવાથી, પૂર્વના ભવો પ્રગટ કરવાથી કેટલાકોએ અનંતાનુભંધી કષાયોને દબાવીને સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કર્યું. કેટલાક જીવોએ બીજા અપ્રત્યાખ્યાન કષાયોના ક્ષયોપશમ થવાથી દેશવિરતિરૂપ શ્રાવકધર્મને અંગીકાર કર્યો. કેટલાક ઉત્તમ આત્માઓએ વળી ત્રીજા પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયોના ઉદયરહિત થવાથી મહાપુરુષોએ સેવન કરેલી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી.

ત્યાર પછી અવસર પ્રાપ્ત થવાથી પૂર્વભવના અભ્યાસથી ઉત્પન્ન થયેલા સંવેગવાળા, પાલળા કષાય થવાથી હલુકમી થયેલા વજ્રનાભે પોતાના સહોદરો સાથે કહ્યું કે—‘હે ભગવંત ! આપના પ્રભાવથી આ લોક સંબંધી સમગ્ર મનુષ્ય લોકના જન્મનું કૃણ મેળવ્યું. મોટા પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. હવે ત્રણે ભુવનના ગુરુ, સંસાર-સમુદ્રથી તારનાર નિર્ધામક સરખા આપની પાસે કામભોગોથી કંટાળેલા અમો સંસાર તરવાની ઇચ્છાવાળા થયા છીએ’ ત્યારે ભરાવંતે અમૃત-કળશમાંથી નીકળતા અમૃતના શબ્દ બેવા મધુર સ્વરથી કહ્યું—‘હે દેવાનુપ્રિયો ! શુભ કાર્યમાં વિલંબ ન કરવો.’ એમ કહીને વજ્રસેન સ્વામીએ પાંચે ને તથા છૂટા સારથિને ગણધર ભગવંત પાસે દીક્ષા આપાવી. વજ્રસેન તીર્થંકર શૈલેશીકરણ કરીને બાકીનાં ભવોપચાહી ચારે કર્મો અપાવીને સિદ્ધ થયા. પેલા દીક્ષિતો વિહાર કરવા લાગ્યા.

વીશ સ્થાનક તપની આરાધના

વજ્રનાભ મુનિએ આચારાંગાદિ સૂત્રો અને ચૌદે પૂર્વોનો અભ્યાસ કર્યો. વીશ સ્થાનક તપની આરાધના કરીને તીર્થંકર-નામગોત્ર કર્મ ઉપાર્જન કર્યું.

તીર્થંકર-નામકર્મનાં કારણભૂત વીશ સ્થાનકો—

૧. તીર્થંકર-વાત્સલ્ય-તીર્થંકર પરમાત્માનું આગમન સાંભળીને પ્રકુલ્લ મનવાળો થઈ ને પોતાની શક્તિ અનુરૂપ દાનમાં પ્રવૃત્તિ કરે, તીર્થંકર પરમાત્માની પ્રતિમાની સાર-સંભાળ કરે, ભક્તિ, સ્તુતિ, વંદનાદિ કરે. કોઈ તીર્થંકરના અવર્ણવાદ કરે, તો સ્વશક્તિ અનુસાર તેનું નિવારણ કરે. તીર્થંકર ભગવંત અને તેના વચનની યથાસ્થિત પ્રરૂપણા કરે. ૨. સિદ્ધ-વાત્સલ્ય-સિદ્ધક્ષેત્રમાં સિદ્ધશિલાને વિશે સેવા, ભક્તિ, વિનય, વંદનરૂપ પ્રતિજ્ઞાગરણ કરવું તથા સિદ્ધ પરમાત્માઓની યથાર્થ પ્રરૂપણા કરીને સિદ્ધોનું વાત્સલ્ય કરે. ૩. પ્રવચન-વાત્સલ્ય-પ્રવચન-બારઅંગ-ગણિ-પિટક અને તેના આધારરૂપ સંઘના અવર્ણવાદનો પ્રતિકાર કરવો. તેની પ્રભાવના કરવી. કેવલજ્ઞાનીએ કહેલા પદાર્થની શ્રદ્ધા કરવી, યથાર્થ પ્રરૂપણા કરવી. ઇત્યાદિક પ્રવચનનું વાત્સલ્ય કરવું. ૪. ગુરુ-વાત્સલ્ય-ગુરુ મહારાજને અંજલિ કરવી, હાથ જોડવા, વંદન કરવું, સાંભાળવું, આહાર, સંયમોપયોગી ઉપકરણો. ઔષધાદિક આપવા રૂપ વાત્સલ્ય કરવું. ૫. સ્થવિર-વાત્સલ્ય-વીશ વર્ષના દીક્ષા પર્યાયવાળા, ઉંમરથી સાંઠ વર્ષના પર્યાયવાળા અને શ્રુતથી સમવાયાં-ગ્રસૂત્રના ધારક એમ ત્રણ પ્રકારના સ્થવિરોનું યથાશક્તિ પાલનાદિકરૂપ વાત્સલ્ય કરવું.

६: येवी रीते अर्थथी अहुंशुतोना अर्थना धारकतुं वात्सल्य करवुं. ७. तथा तपस्वीओनी प्रशंसा विनयोपचार, औषधादिकथी वात्सल्य करवुं. ८. तथा सम्यग्दर्शनने विषे, ९. ज्ञानादिकना विनयने विषे १०. अवश्य करवा योग्य धर्मकार, मित्रकार, आदिक दशविध यकवाल सामाचार्यीइप योगमां प्रवृत्ति करवी. ११. पांच महाव्रतइप भूषण गुणो, समिति-गुप्तिओना पालनइप उत्तरगुणो-ने प्रमाणे पालन करवा ज्ञानाओया होय तेनुं निरतिचारणु पालन करवुं तथा [१३. अप्रभक्तपणु क्षणे क्षणे शुभ ध्यान करवुं.] १४. यथाशक्ति निरंतर आर प्रकारना तपमां उद्यम करवो. १५. यतिवर्गने कल्पे तेवा प्रासुक दान देवा वडे निर्भमत्वभाव-त्यागपुद्धि लावे. १६. हंमेशां दश प्रकारना वेयावच्यमां तत्पर रडे. १७. आचार्य, गुरु, स्थविर, अहुंशुत, तपस्वी वर्गरेने यथायोग्य औषधादिक वडे समाधि उत्पन्न करे. १८. तथा दररोज अपूर्व नवीन ज्ञान अहुंशु करे. १९. श्रुतमां अत्यंत लक्षित इलावे २०. प्रवचन-शासननी प्रभावना सर्व सामर्थ्यथी करे. ज्ञानवेलां आ वीश स्थानकोनी आराधना वडे विशुद्ध यथा परिष्कार-वाणाने सकल लोको वडे प्रशंसवा लायक तीर्थ करनाम-गोत्रकर्म अंधाय छे.

वज्रनाल मुनिजगवते आ सर्व स्थानकोनी स्पर्शना-आराधना करी. आहुंमुनिओ औषध, आहारदिक लावी आपवाइप साधुजननी वेयावच्य करवा वडे करीने यकवतीपणुना कारणुइप कर्म उपाज्जन कथुं. सुभाहुं मुनिओ साधुओनी विश्रामणा, अंगमर्दन आदि शुश्रूषा करवावडे अत्यंत आहुंजल प्राप्त करवाइप कर्म उपाज्जन कथुं. वज्रनाल हंमेशां आहुं-सुभाहुंना लक्षित-वेयावच्य गुणनी, निःस्वार्थलावे गुणनी उपभृंहणु करवा इप प्रशंसा करता हुता. त्यारे पीठ, महापीठ अने साधुओओ मनमां विचार्युं के, ने सेवा-आकरी, विनय करतो होय, तेने वण्णो छे. अमे तो ध्यान, अध्ययन करीने देहु दुर्जल करीओ छीओ, छतां अमारी प्रशंसा करता नथी. आवी जोटी धारणा करी अने गुरुने न ज्ञानाओयुं, पोते आत्मसाक्षीओ पणु गर्हाणा न करी, तेथी माया-प्रत्ययिक स्त्री विपाकना इणवाणुं कर्म आंध्युं. ओ प्रमाणे चौद लाअ पूर्व संयमनी साधना, दुष्कर तप करीने अंत पादपोपगम अनशननी आराधना करी. आयुष्य पूर्ण थयुं ओटले छये भूर्तिओ सवार्थसिद्ध नामना विमानमां तेत्रीश सागरोपमना आयुष्यवाणा देवापणु उत्पन्न थया.

ऋषभस्वामीनां जन्म अने जन्मोत्सव

त्यां जाधा वजरना सिद्ध सरभा सुभने अनुभव करीने कुमे करीने ब्यव्या. तेमां प्रथम वज्रनाल स्ववीने आ ज ज'भूद्रीप नामना द्रीपमां दक्षिणु लरतार्धना मध्यण्डमां त्रीने आरो घणो वीती गया पछी योराशी लाअ पूर्व अने नेव्याशी पणवाडियां जाकी रहां त्यारे आपाठ वहि योयना द्विसे उत्तरापाठा नक्षत्रमां अंद्रने योग थयो त्यारे नासिद्धलकरनी मरुदेवी स्वामिनीनी कुक्षिमां पुत्रपणु उत्पन्न थया. ने रात्रिओे लगवत गर्भमां आव्या, ते रात्रिओे श्रेष्ठ पलंगमां रतिधरमां सूतेलां हुतां, त्यारे मरुदेवीओे आ चौद महास्वप्नेओेयां. ते आ प्रमाणे—१. सारी रीते विलकत थयेली तणु रेणायुक्त स्थूल, विशाण डोकवाणो, पुष्ट रकंधयुक्त, दुर्जल उदरवाणो, लांण पुच्छवाणो, शरदना आकाश सरभा उज्ज्वल देहुवाणो सुवर्णनी घुघरीओेनी माणवाणो वृषल. ते प्रमाणे २. हाथी, ३. सिंह, ४. लक्ष्मीदेवी, ५. पुष्पमाणा, ६. अंद्र, ७. सूर्य, ८. महाध्वज, ९. कणश. १०. पद्मसरोवर, ११. क्षीरसमुद्र,

૧૨. દેવવિમાન, ૧૩. રત્નરાશિ, ૧૪. નિર્ધૂમ અગ્નિ. આ ચૌદ સ્વપ્નો જોઈને બળ્યાં. ત્યાર પછી નિદ્રા બાકી રહેલી હોવાથી લાલ નેત્રવાળાં, ચપળ, મનોહર, બહુલસ્થામ પાંપણને વિકસ્વર કરતાં નેત્રપત્રવાળાં, તેજપુંજ જેમ સૂર્યમંડળ તરફ, ધનસંપત્તિ જેમ કુબેર પાસે, ક્રૌંમુદી જેમ ચંદ્રખિંબ તરફ, રતિ જેમ કામદેવ પાસે, ઈન્દ્રાણી જેમ ઈન્દ્ર પાસે, હંમેશા નજીક અને અનુરાગવાળા હોવા છતાં મરુદેવી નાભિ કુલકરની પાસે આવ્યાં, અને વિધિપૂર્વક પોતે દેખેલાં ચૌદ મહાસ્વપ્નો પતિને નિવેદન કર્યાં. હુર્ષથી ઉછળતા હૃદયવાળા આનંદપૂર્ણ લોચનવાળા રોમાંચિત થયેલા નાભિકુલકરે કહ્યું—‘હે સુંદરી! પૂર્વે કરેલું સુકૃતવૃક્ષ આજે ફળ્યું. વડીલ વર્ગની આશિષો સમૃદ્ધ થઈ. ચૌદ મહાસ્વપ્નોથી સૂચિત ત્રણે લોકમાં આશ્ચર્ય-ભૂત, સમગ્ર લોકો વડે પ્રશંસવા યોગ્ય, સુરો અસુરોના તથા મનુષ્યોના ઈન્દ્રો રાજેન્દ્રોના મુગુટ-મણિઓથી જેમના પાદપીઠ ઘસાઈને સુંવાળા થયા છે—અર્થાત્-દેવેન્દ્રો અને નરેન્દ્રો જેમના ચરણકમળમાં ભક્તિથી નમસ્કાર કરશે એવા પુણ્યના ઠગલા સરખો પુત્ર તને થશે. માટે હે દેવી! તેં અમારા મનોરથો પૂર્ણ કર્યાં. જગતના લોકોનાં નેત્રોને શાંતિ આપનાર થઈ છે. તે પ્રિય પતિના વચન સાંભળીને સ્વપ્નનાં ચથાર્થ ફલને બાણીને હૃદયની શંકાનો વેગ ચાલ્યો ગયો. શરીર અને મનોરથો શ્વાસ લેવા લાગ્યા. હુર્ષથી વિકસિત નેત્રવાળી મરુદેવી પતિના વચનને અભિનંદન આપીને પુત્રજન્મ માટે ઉત્સુક હૃદયવાળી થઈ અત્યંત સંતોષ પામી.

આ સમયે ચલાયમાન થયેલા સિંહાસન પર રહેલા સૌધર્મ ઈન્દ્રે નાભિકુલકરને અભિનંદન કર્યું કે — ‘હે મહારાજાધિરાજ ! સમગ્ર જગતમાં ચૂડામણિ સમાન, ત્રણે લોકના પિતામહ (દાદા), સંસાર અને મોક્ષના માર્ગને પ્રગટ કરનાર, પરહિત કરનાર, સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના સુખનો ત્યાગ કરીને ઉત્તમ વિવેક સહિત, મોક્ષમાર્ગ બંધાવે અટકી ગયો છે, એવા ભરતક્ષેત્રમાં તમારા કુલરૂપી આકાશમાં ચંદ્ર સરખા શ્રેષ્ઠ પ્રથમ ધર્મચક્રવર્તી તીર્થંકર ઉત્પન્ન થયા છે. એ પ્રમાણે નાભિકુલકરને અભિનંદીને, મધુર વાણીથી મરુદેવી સ્વામિનીની પ્રશંસા કરીને ઈન્દ્ર મહારાજા પોતાના સ્થાને ગયા.

૫૬ દિક્કુમારિકાઓ

સ્વામિની મરુદેવી પણ ત્યારથી માંડીને ઉદય પામતા પૂર્ણિમાના ચંદ્રવાળી પૂર્વદિશાની જેમ, લગાર લગાર ઉજ્જવલ ગંડતળવાળી, સિંહવાળી ગુફા સરખી, અમૃતપૂર્ણ શશિલેખા જેવી, વિશેષ પ્રકારે અભયદાન દેવાના મનોરથવાળી થઈ. હંમેશાં વૃદ્ધિ પામતા શુભ પરિણામના યોગે ઉત્પન્ન થતી ધર્મ અભિલાષાવાળી ગુમગર્ભવાળી ગર્ભને વહન કરતી હતી. નાભિકુલકર પણ મોક્ષવૃક્ષના સફળ ખીજભૂત પુત્ર થવાના પ્રભાવ વડે યુગલિક પુરુષો દ્વારા વિશેષ અભિનંદન-પાત્ર થયા. કલ્પવૃક્ષોના પ્રભાવ અધિક અધિક સુખ આપનારા થયા. ઈલાકુભૂમિમાં સર્વેત્ર તિર્થંચો અને મનુષ્યોના વૈરાનુબંધો ઉપશાંત થયા. ત્યાર પછી નવ માસ અને સાડા આઠ દિવસો પસાર થયા પછી ચૈત્ર માસના કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમીના દિવસે મધ્યરાત્રે ઉત્તરાષાઠા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો ત્યારે, તથા સર્વ ઉચ્ચ ગ્રહો ઉત્તમ સ્થાનકમાં આવ્યા ત્યારે પ્રસૂતિવેદના ન જણાય તેવી રીતે ત્રણેલોકના આનંદના કારણભૂત પૂર્વદિશા જેમ સૂર્યને તેમ મરુદેવી સ્વામિનીએ સુખ-પૂર્વક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે ક્ષણે ઉડતી રજ ઉપશાન્ત થવાથી દિશામંડલ પ્રસન્ન બન્યું.

જોવાથી સુખ ઉત્પન્ન થાય તેવું આકાશમંડલ મનોહર દેખાવા લાગ્યું. કિંકરોએ નહિ વગાડવા છતાં પડઘા પાડતા દુંદુભિઓ વાગવા લાગ્યા. વળી લોકોનાં નેત્રને ચમત્કાર કરાવનારી વીજળીનાં તેજથી અધિક ઉદ્દ્યોત ક્ષણવાર સર્વલોકમાં ફેલાયો, જરાયુ-ઓર, રુધિર વગેરે મલિન પદ્મથોથી રહિત ત્રિલોકનાથ ભગવંત જન્મ્યા ત્યારે અધોલોકવાસી આઠ દિશાકુમારીઓ સિંહાસન ચલાયમાન થવાથી ત્યાં આવી પહોંચી, તે આ પ્રમાણે-લોગંકરા, લોગવતી, સુલોગા, લોગમાલિની, સુવત્સા, પુષ્પમાલા અને અનિંદિતા. કહેવા લાત્રી કે, 'જગતને દીપ આપનારી હે માતા ! તમને નમસ્કાર હો' એ પ્રમાણે મધુરવાણીથી તીર્થંકરની માતાને અને ભગવંતને અભિનંદન આપીને હે દેવાનુપ્રિયે ! અમે અધોલોક નિવાસી દિશાકુમારીઓ તીર્થંકર ભગવંતના પ્રભાવથી અહીં આવેલી છીએ, તો તમારે ભય ન રાખવો.' એમ કહીને નજીકમાં હજાર સ્તંભોથી વિભૂષિત પ્રાસાદની વિકુર્વણા કરે છે. પછી સંવર્તક પવનથી ભવનના એક યોજન સુધીમાં રહેલા તૃણ, કાષ્ઠ, કાંકરા વગેરે કચરાને દૂર કરે છે. વળી ફરી તેને ઉપસંહરીને તીર્થંકરને નમસ્કાર કરીને પોતાના આસને બેઠેલી તેઓ તીર્થંકરનાં ચરિત્રનાં ગાન કરતી બેસે છે.

વળી જિર્વલોકમાં નિવાસ કરનારી આઠ દિશાકુમારીઓ આવે છે, તે આ પ્રમાણે- મેઘંકરા, મેઘવતી, મેઘમાલિની, તોયધારા, વિચિત્રા, વારિષેણા અને બલાહકા આ આઠે પણ તે જ વિધિથી આવીને આકાશપટલ વિકુર્વિને ત્યારે બાબુ મંદ મંદ પાણીનો છંટકાવ કરી એક યોજનમાં રજસમૂહને ઉડતી બંધ કરી શાંત કરે છે. ફરી પુષ્પોનુ વાદળ વિકુર્વિને જળ, સ્થલ અને વર્ષાદથી થયેલાં, ઉંઘાં ન હોય તેમ પાંચવર્ણવાળાં પુષ્પોની બનુપ્રમાણ વૃષ્ટિ કરે છે. તે જ પ્રમાણે ગીતગાન કરતી ત્યાં રહે છે.

એ પ્રમાણે પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ, અને ઉત્તર રુચકમાં રહેનારી આઠ આઠ દિશાકુમારીઓ દર્પણ, કળશ, વીજળો, ચામર ગ્રહણ કરીને પોતાપોતાના દિશા-વિભાગમાં માતાસહિત તીર્થંકરનાં ગીતગાન કરતી નૃત્ય કરે છે. ત્યાર પછી વિદિશાના રુચકમાં નિવાસ કરનારી ચાર વિદ્યુત્કુમાર-સ્વામિનીઓ આવે છે. હાથમાં દીપક રાખી તે જ પ્રમાણે રહે છે. પછી મધ્યરુચકમાં રહેનારી ચાર દિશાકુમારીઓ આવીને તીર્થંકર ભગવંતની નાભિની નાલ ચાર અંગુલ બાકી રાખીને છેદે છે. રત્ન અને વજ્ર સહિત ખાડામાં દાટે છે. કેળગૃહોની રચના કરી વચ્ચે સિંહાસન ગોઠવી તેમાં માતા-સહિત ભગવંતને સ્નાન કરાવી, અલંકાર પહેરાવી, રક્ષાવિધાન કરી તે જ પ્રમાણે ગાયન કરતી રહે છે.

મરુપર્વત પર ઈન્દ્રાદિકે કરેલ જન્માભિષેક

આ સમયે સૌધર્માધિપતિ સુધર્મસભામાં રહેલા હતા. રતિકીડામાં આનંદ કરી રહેલા, લાખ અપ્સરાઓના પરિવારવાળી ઈન્દ્રાણી સાથે રતિકીડા સુખ લોગવતા ઈન્દ્ર મહારાજનું સિંહાસન મહાભય ઉત્પન્ન કરતું ચલાયમાન થયું. એટલે ચલાયમાન થયેલા સિંહાસનથી કંપેલા હૃદયવાળા હેઠ ટળાવી બ્રહ્મટી ચડાવીને ભયંકર ઉદ્ભટ ગંડતલવાળા અને ઉલ્લાસ પામતા શેષવાળું સુખમંડલ કરીને શેષાવેશથી લાલનેત્રવાળા ઈન્દ્ર મહારાજને મદોન-મત્ત વજ્રયુધ નામના સેનાપતિએ વિનંતિ કરી કે-હે દેવ ! અમારા સરખા સેવકો નજીક હોવા છતાં સિંહાસન કંપવાના આવેગથી આપ બંતે કેમ તેનો પ્રતિકાર કરવા તૈયાર થાવ છો ? તો આપ વિચાર કરીને મને જ આજ્ઞા કરો કે-‘શું કરું ?’ એટલે ઈન્દ્રે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકતાં જાણ્યું કે- ‘જંબૂદ્વીપમાં ભરતના દક્ષિણુખંડમાં ઈક્ષ્વાકુભૂમિમાં નાભિકુલકરની મરુદેવી ભાયાંએ પ્રથમ

તીર્થ' કરને જન્મ આપ્યો છે.' પછી પીંગળેલા માનસવેગવાળો, હૃષીકેશી વિકસિત દેહવાળો ઈંદ્ર સાત-આઠ પગલાં આગળ ચાલીને એ હસ્તકમલ બેડીને, ધરણિ ઉપર બંધુ અને મસ્તકને સ્થાપન કરીને 'જમોત્સુ દેવાદિદેવાણં'—દેવાદિદેવને નમસ્કાર થાઓ—એમ બોલીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો—

“હે નિર્મલગુણગુણવાળા ! લોકો વડે સ્તુતિ કરાતા યશવાળા, દેવોથી પૂજિત, ભવથી ભય પામેલા અને અશરણને શરણ આપનારા હે નાથ ! તમે જ્યવંતા વર્તો. લાંબા કાળથી પૂર્ણ મોહાંધકારવાળા ભસ્તક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થવાથી હે નાથ ! અત્યારે આપે સંસાર અને મોક્ષના માર્ગો પ્રકાશિત કર્યાં. હે નાથ ! જેનાથી તમારાં દર્શન થયાં એવા પ્રકારનું પુણ્ય-દર્શન આગળ મને થયું હશે. અને હવે પછી પણ તે પુણ્યથી દર્શન પામીશ.” એ પ્રમાણે ઈન્દ્રે સ્તુતિ કરીને ખીબ દેવોને જણાવવા માટે એકદમ હરિણેગમેષી દેવને આજ્ઞા આપી. આજ્ઞા આપતાં જ ઘંટા વગાડવાના પ્રયોગથી દેવતાઓને પણ પ્રભુજન્મ જણાવ્યો. વિવિધ પ્રકારનાં વાહનો પર એસીને દેવો આવ્યા. ચાર નિકાયના દેવો સહિત ઈન્દ્ર પણ ઈક્ષ્વાકુભૂમિમાં આવ્યા. હરિણેગમેષી પ્રતિહાર દેવને આજ્ઞા કરી કે, — ‘માતાને અવસ્વાપિની નિદ્રા આપીને જિનેશ્વરને લાવો.’ હુકમ થતાં જ તે દેવે પ્રભુને લાવીને ઈન્દ્રને સમર્પણ કર્યાં. હાથમાં રહેલા જિનેશ્વરને જોઈને ઈન્દ્રે કહ્યું— ‘અરે ! દેવો અને અસુરો ! દેવલોકના રૂપની ઋદ્ધિને તિરસ્કાર કરનાર આ બાળક હોવા છતાં પણ જિનેન્દ્રના દેહની શોભા જુવો.’ એમ અભિનંદીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા— ‘હે નાથ ! જેમ સૂર્ય દેખાતાં જ અંધકાર—સમૂહ નાશ પામે છે, તેમ આપનાં દર્શન થતાં જ તત્કાલ આત્મામાંથી કર્મનાં બંધનો—પાપો વિલય પામે છે. હે નાથ ! અનિમેષ હબર નેત્રોથી જોતાં પણ તૃપ્તિ થતી નથી, તો હે ભગવંત ! એ આપનો ગુણ છે કે મારાં નેત્રોનો દોષ છે ? હે નાથ ! આપનાં દર્શનથી રોમાંચિત થયેલા અને હૃષીકેશી કુલી ગયેલાં મારા અંગો અંગમાં સમાતાં નથી. હે સ્વામિ ! મહાકર્મભાર પીંગળી જવાથી અને શુભ વિવેક ફેલાવાથી કેટલાક ભવ્ય આત્માઓને તમારાં દર્શનથી ઈન્દ્રપણું પ્રાપ્ત થાય છે. આ સંસાર-સાગરને પાર ઉતારનાર તમારું નામ પણ ઘણા બાણતા નથી, ત્યારે અસાધારણ એવું આપનું દર્શન પ્રાપ્ત થયું. તમારાં દર્શનથી જલ્દી પાપસમૂહ વીખરાઈ જાય છે અને ભવ-ભયથી ત્રાસ પામેલા ભવ્ય જીવોનાં હૃદયો અને અંગો ઉન્મૂલ્લાસ પામે છે. બાલ હોવા છતાં બાલસ્વભાવથી રહિત ! બાલ છતાં પરમાર્થને બાણનાર હે નાથ ! આ ભુવનનો ઉદ્ધાર કરવા માટે આપ કરુણા કરો.” એ પ્રમાણે ઈન્દ્રે સ્તુતિ કરીને— ‘મારી વૈક્રિય શક્તિને સફલ કરુ’—એમ ધારીને પોતાનાં પાંચ રૂપો વિકુર્ચ્યાં. એક રૂપથી ભગવંતને ગ્રહણ કર્યાં, એકથી છત્ર ધર્યું, એ રૂપથી એ આમરો અને આગળ એક રૂપથી ઈન્દ્રે વજ્ર ધારણ કર્યું. જિનેશ્વરનાં રૂપને નિહાળતા ઈન્દ્ર મેરુ પર્વત તરફ જાય છે. જે સમયે ચારે નિકાયના દેવોના સમુદાય સાથે પ્રભુનો જન્મભિષેક-મહોત્સવ કરવા ઈન્દ્ર મેરુ સન્મુખ જાય છે, તે સમયે મનોહર પહોડો, ભેરી, ગાલર, મદંલ, પ્રચંડ કાંસીમાલા, શંખ, મધુર કાહલ, મોટાં શબ્દવાળાં નગારાં વગેરે વાજિંત્રોના શબ્દોથી આકાશ પૂરાઈ ગયું હતું. તથા એક ખીબ સાથે અથડાતા દેવોના મધુર શબ્દો અને વસ્ત્રો ઊંચા કરવા (ધ્વજઓ ફરકાવવા) વડે આખું ભુવન ભરાઈ ગયું. પ્રભુનું રૂપ જોવા માટે થતા પ્રચંડ ધસારાથી શરીરના અવયવોને વાળી એ તરફ રાખેલ આંખને જોલ થતો હતો. કોઈ પ્રકારે પોતાનાં શરીર અને અવયવો સાચવીને વિરમયથી આંખો ફાડીને પ્રભુનાં દર્શન કરતાં તીર્થ' કરના ચરિત્ર સંબંધી કથાલાપ કરવાનો મોટો ઘોંઘાટ ઉછળ્યો. અર્ધા પલકારામાં મેરુપર્વત પાસે પહોંચી ગયા.

ત્યાં ગંધમાદન, વિદ્યુત્પ્રલ, માલ્યવંત, સૌમનસ એ નામના ચાર પર્વતો અને ગજ દંતના પરિવારવાળા વિવિધ પ્રકારનાં રત્નોથી ચમકતો મેરુપર્વત જોયો. તે મૂળમાં દસ હજાર યોજન વિસ્તારવાળો છે. નીચે એકહજાર યોજનની ઊંડાઈવાળો, નવાણ્ણહજાર યોજન ઊંચો તળેટીની ભૂમિમાં ભદ્રશાલવનથી વીંટાયેલ, તેના ઉપર પાંચસો યોજને નંદનવનવાળો; આગળ ઉપરના ભાગમાં બાસઠ હજાર પાંચસો યોજને ભદ્રશાલવનથી અલંકૃત, સૌમનસ વનથી આગળના ઉપરના ભાગમાં જઈ એ એટલે એકહજાર યોજન વિસ્તારવાળા શિખરમાં પાંડુક વનથી શોભાયમાન, પાંડુક વનના બરાબર મધ્યભાગમાં યુમ્માલીશ જોજન ઊંચી, મૂલમાં બાર જોજન વિસ્તારવાળી, ઉપર ચાર યોજન પહોળી ચૂલિકા છે. તેની ચારે દિશામાં પાંચસો યોજન લાંબી, અઠીસો યોજન પહોળી, ચંદ્રાકારવાળી કુમુદપુષ્પના ગર્ભ સરખી ઉજ્જવલ એવી પાંડુકંબલ, અતિપાંડુકમ્બલ, રક્તકંબલ અને અતિરક્તકમ્બલ નામની ચાર શિલાઓ છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાની શિલાઓ ઉપર બખ્બે બખ્બે અને દક્ષિણ ઉત્તર દિશામાં એક એક સિંહાસન છે.

સુરસમુદાય તીર્થંકર ભગવંતને લઈને પાંડુકંબલ નામની શિલાએ ગયા. તીર્થંકર પરમાત્માને પોતાના ખેાળામાં બિરાજમાન કરી ધન્દ્ર સિંહાસન ઉપર બેઠા. ત્યાર પછી વાગી રહેલા અનેક પ્રકારના વાગ્ગિત્રોના મોટા શબ્દો વડે પર્વતની ગુફાઓના પોલાણમાંથી ઉછળતા પડવાથી ત્રણે જગતને શોભાયમાન કરતા, એકી સાથે નૃત્ય કરતી અખ્સરાઓના હૃદયથી પ્રવર્તતા કરણ, હાવભાવ, અંગન્યાસથી સુકૃત, જેમાં સંગીતના લય, તાલ મળેલા છે, વેણુ અને વીણા વગાડતા કિન્નરોના ગાયનના શબ્દો જેમાં ઉછળી રહેલા છે, કેટલાક દેવો આનંદમાં આવી ઉત્કૃષ્ટ સિંહનાદ કરે છે. આકાશમાં ‘ જય જય ’ શબ્દ ફેલાય છે, વૃષભના શૃંગમાંથી ઝરતા અભિષેક-જળસમૂહથી પર્વતની ગુફાના અવકાશો ભરાઈ જાય છે. તેવા પ્રકારેના બત્રીશ ધન્દ્રોએ દરેકે એકહજાર ને આઠ સુવર્ણકળશોથી સર્વૌષધિયુક્ત ક્ષીરસમુદ્રના જળવડે વિધિ-પૂર્વક જન્માભિષેક કર્યો. સુગંધી પદાર્થોથી નિલેપન કરી, અલંકારો પહેરાવી, ધન્દ્રાણીએ સ્તુતિ કરી કે- ‘ હે પ્રભુ ! અમારી સરખી ભક્તિથી અમે આપતું મંડન કેવી રીતે કરી શકીએ ? હે જગદ્ભૂષણ ! આપનાં અંગો જ આ આભૂષણોને શોભાવે છે. હે જિનેન્દ્ર ! અમે તમારા દેહની શોભા માટે જે કંઈ પણ કરીએ છીએ, તે સુવર્ણ પાસે રહેલા પિત્તળની માફક શોભા પામતું નથી. ’

એ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને સર્વાલંકારોથી વિભૂષિત દિવ્યવસ્ત્રધારી શ્રેષ્ઠ કલ્પવૃક્ષનાં પુષ્પોની માળાઓથી અલંકૃત, દિવ્યસ્વાદુરસ જેના અંગુઠામાં સ્થાપન કર્યો છે, એવા ભગવંતને માતા પાસે લઈ ગયા અને ધન્દ્રે માતાની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી—

‘ દેવેન્દ્રોને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય હે માતા ! તમે જગતમાં પ્રશંસા કરવા લાયક છો કે, ત્રણે લોકની ધર્મધુરાને વહન કરનાર એવા પુત્રરતનને જેમણે ગર્ભમાં ધારણ કર્યો. ’

સમગ્ર જીવો પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવ રાખનાર ! હે જગત્ના ગુરુ ! સંસાર-સાગરથી ઉદ્ધાર કરનાર ! આપ સરખા નાથ મળવાથી ભરતક્ષેત્ર સનાથ બન્યું અને અમે હૂર હોવા છતાં પણ સનાથ બન્યા. આ-પ્રમાણે તીર્થંકર-સહિત માતાની સ્તુતિ કરીને રત્નની વૃષ્ટિ કરીને દેવો પોતાને સ્થાનકે ગયા.

મરુદેવી માતા બાળ્યાં અને સર્વાલંકાર-વિભૂષિત બાળકને અને અવિભૂષિત-સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં જન્મેલી હોય તેવી બાલિકાને જોઈ. પુણ્ય અને પાપના વિભાગને સૂચવનાર એવા તે યુગલને જોતી માતા અત્યંત આશ્ચર્ય પામી. આ યથાર્થ વૃત્તાન્ત પતિને જણાવ્યો, ત્યારે તેણે પણ કહ્યું કે, પહેલાં જ મેં તને કહેલું હતું કે: 'ત્રણે લોકોને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય પુત્ર તને થશે.' પુણ્ય અને પાપનો તફાવત આ જોડલાએ જ જણાવ્યો કે, કુક્ષિ એક જ, તિથિ, નક્ષત્રાદિક સમાન છતાં પણ દેવતાઓને પણ આશ્ચર્ય પમાડનાર આ અધિક છે. 'સ્વપ્નમાં પ્રથમ વૃષભ દેખેલ હોવાથી તથા સાથળમાં વૃષભનું ચિહ્ન હોવાથી 'વૃષભસ્વામી' એવું તેમનું નામ સ્થાપન કર્યું. તે ભગવંત દેવોએ સ્થાપન કરેલ અમૃતરસાસ્વાદવાળો અંગુઠો મુખમાં રાખીને ભૂખની શાંતિ કરે છે, નહિં કે સામાન્ય જનની માફક સ્તન્યપાનથી.

ધક્ષિણકુવંશની સ્થાપના

આ પ્રમાણે વયથી વૃદ્ધિ પામતા ભગવાન નાલિકુલકરના ખોળામાં ખેડેલા હતા, ત્યારે 'આ વંશસ્થાપન કરવાનો મારો આચાર છે.' એમ ધારીને શેરડીનો સાંઠો લઈને ઇન્દ્ર ત્યાં આવ્યા. ભગવંતે અવધિજ્ઞાનથી બાણીને શેરડીનો સાંઠો ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાથી હાથ લાંબો કર્યો. ત્યાર પછી ઇન્દ્રમહારાજાએ શેરડીનો સાંઠો ભગવંતને અર્પણ કર્યો અને 'ધક્ષિણકુવંશ' એ પ્રમાણે વંશની સ્થાપના કરી.

ઋષભદેવનો વિવાહ અને રાજ્યાભિષેક

આ પ્રમાણે વહી રહેલા સંસારમાં અનુપમ દેહવાળા ભગવાન વૃદ્ધિ પામી રહેલા હતા, ત્યારે કોઈક સમયે તાલવૃક્ષની નીચે એક સાથે જન્મેલા બાલક-બાલિકા ક્રીડા કરતા હતા. તેટલામાં ભવિતવ્યતાના યોગે પાકેલ તાલફલ નીચે તૂટી પડ્યું અને મિથુનક બાલકના મર્મ-પ્રદેશમાં અકળાયું. અકાલમૃત્યુના પ્રભાવથી તે બાળક મૃત્યુ પામ્યો, એટલે ભોળી હરણીની જેમ કાર્યની અબજી, મરણસ્વભાવને ન સમજનારી બાલિકા 'શું કરવું?' એની મુગ્ધવલ્લભમાં રહેલી છે. ખીલાં મિથુનકે તેને ઘેરીને રહેલાં છે. પહેલાં તેા મિથુનોનાં કલેવરોને મોટા પક્ષીઓ તરત જ સમુદ્રમાં ફેંકતા હતા. અત્યારે તેનો પ્રભાવ ઘટી ગયેલો હોવાથી અપૂર્વ અકાલમરણ દેખવાથી ક્રોધ, ભય અને વિસ્મય પામેલ શરીરવાળા, સદ્ભાવ ન સમજનારા યુગલિકો દેવાંગનાના રૂપનો તિસ્કાર કરનાર, લોકોનાં મન અને નયનોના ઉત્સવભૂત એવી તે બાલિકાને લઈને નાલિકુલકરની પાસે આવ્યા. તેઓએ 'આ ઋષભસ્વામીની પત્ની થશે' એમ બાણીને સ્વીકારી.

કોઈક સમયે જ્યારે ભગવંતની યુવાવસ્થા ખીલી છે, શરીરના અવયવો વિકસિત થયા છે અને ભગવંત ભોગ ભોગવવા સમર્થ થયા છે-એમ બાણીને પૂર્વ સ્થિતિનું પાલન કરતા સપરિવાર સુરાધિપતિ ઘણા દેવતાઓના પરિવાર તથા અપ્સરાઓના સમૂહ સાથે ત્યાં આવ્યા અને તેણે ઇન્દ્રાણી તથા અપ્સરાસમુદાય સહિત સુમંગલા અને સુનંદા સાથે જાતે વૃષભસ્વામીનું વિવાહકર્મ કર્યું. મોટા આડંબરપૂર્વક અપ્સરાઓનાં ધવલ-મંગલગીતો જેમાં ગવાઈ રહેલાં છે, વિવિધ વાજિંત્રો વાગવાથી ઉછળતા શબ્દો અને પડઘાઓથી આકાશ પૂરાઈ ગયું છે-એવા મોટા મહોત્સવ સાથે ભગવંતનો સુમંગલા અને સુનંદા સાથે હસ્તમેળાપ કરાવ્યો. પછી ઇન્દ્ર મહારાજા

પોતાના સ્થાનકે ગયા. ભગવંતે ભોગ ભોગવવા લાગ્યા. નિરંતર સુખાનુભાવો ઘટતા જાય છે, કષાયનું જોર વૃદ્ધિ પામે છે, પુરુષોમાં કંપટભાવ આવતો જાય છે, લોકો ત્રણે પ્રકારની દંડનીતિઓનું ઉલ્લાંઘન કરે છે; ત્યારે મિથુનકે ઋષભસ્વામી પાસે આવ્યા, અને કહ્યું કે, 'હૈ દેવ! મિથુનેના આચાર બગડી ગયા છે, પહેલાંની સ્થિતિઓનું ઉલ્લાંઘન થાય છે, હવે હાકારાદિ દંડનીતિઓની ગણના કરતા નથી, માટે આ સમયને યોગ્ય જે કરવા લાયક હોય, તે આપે વિચારીને આજ્ઞા કરવી; ભગવંતે કહ્યું—'મર્યાદા તોડનારનો નિગ્રહ કરનાર, દંડ ધારણ કરનાર રાજા હોય છે. વળી તે અભિષેક કરાયેલો, મંત્રી તથા ચતુરંગ સેનાવાળો અખંડિત આજ્ઞા પ્રવર્તાવનાર હોય છે, તે સિવાયનો નહિ' ત્યારે તેઓએ કહ્યું, 'તો હૈ ભગવંત! અનાથ એવા અમારા તમો જ નાથ હો' ભગવંતે કહ્યું, 'કુલકર તમોને રાજા આપશે.' ત્યારે તેઓ કુલકર પાસે ગયા. નાલિકુલકરે પણ કહ્યું કે—'રૂપ-વિજ્ઞાન આદિની અધિકતાવાળો ઋષભ તમારો સ્વામી હો, તેમની પાસે જાવ અને જલ્દી તેમનો રાજ્યાભિષેક કરો,' એટલે તેઓ જળ લેવા ગયા. આ સમયે 'આ સુરેન્દ્રનો કલ્પ છે.' એમ જાણીને સુરેન્દ્રે મોટી વિભૂતિથી ભગવંતનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. અને મહારાજને યોગ્ય મુગટ આદિ આભૂષણો પહેરાવ્યાં. પછી ઈન્દ્ર પોતાના સ્થાનકે ગયા. કમલિની-પત્રના પડીયા બનાવી તેમાં જળ લાવીને યુગલિકે આવ્યા, ત્યારે વિસ્મયથી આકર્ષાયેલા હૃદયવાળા હર્ષાશ્રુપૂર્ણ નેત્રવાળા તેઓએ રાજ્યાભિષેક કરાયેલા, દેવદૂષ્ય પહેરેલા, સુગંધી ગોશીર્ષ ચંદનથી વિલેપન કરાયેલા ગાત્રવાળા, વિવિધ મુગટ, પદ્મબંધ આદિથી અલંકૃત ભગવંતને જોયા ત્યાર પછી 'આ અમારા સ્વામી છે' એમ ઘોલીને એમના મસ્તક ઉપર અભિષેક કરવા યોગ્ય આ જળ નથી' એમ વિચારીને કમલરજથી કેસરી રંગવાળું થયેલું અભિષેક જળ યુગલિયાઓએ ભગવંતના ચરણકમલમાં રેડ્યું.

વિનીતા નગરીની સ્થાપના

ત્યાર પછી ઈન્દ્રની આજ્ઞાથી ધનાધિપતિ કુબેરે બાર યોજન લાંબી, નવ યોજન પહોળી 'અહિ આ વિનીત પુરુષો છે.' એમ ધારીને 'વિનીતા' નામવાળી નગરી રચી, જેમાં ત્રણ રસ્તા, ચાર રસ્તા, ચોક, સાતમાળવાળા મહેલો, હવેલીઓની યોજનાપૂર્વક રચના કરેલી છે. જ્યાં ઈન્દ્રનીલ, પદ્મરાગ આદિ મણિમય ભિત્તિની પ્રભાથી અંધકાર નાશ પામેલો છે—એવી મણિ, સુવર્ણ, ધન, કિંમતી આભૂષણોથી સમૃદ્ધ એવી નગરીની વિકુર્વાણા કરી.

ભરત બાહુબલિ બ્રાહ્મી સુદરી આદિકના જન્મ

આ સમયે સર્વાર્થસિદ્ધ નામના મહાવિમાનથી બાહુ અને પીઠ સ્થવીને દેવી સુમંગલાની કુક્ષિમાં યુગલિકપણે ઉત્પન્ન થયા. નવ માસ અને સાડાસાત રાત્રિ-દિવસ પછી સુમંગલાએ અંનેને સાથે જન્મ આપ્યો. બાલકનું નામ ભરત અને બીજું બાલિકાનું બ્રાહ્મી એમ નામ સ્થાપ્યું. તે જ સર્વાર્થસિદ્ધવિમાનથી સ્થવીને સુબાહુ અને મહાપીઠ સુનંદાની કુક્ષિમાં યુગલિક-પણે ઉત્પન્ન થયા. તેમનાં પણ બાહુબલિ અને સુદરી એવાં નામો સ્થાપ્યાં. ફરી પણ દેવી સુમંગલાએ ઓગણપચાસ પુરુષ (પુત્ર)—યુગલોને સુખપૂર્વક જન્મ આપ્યો.

કોઈકે સમયે ભગવાન શ્રેષ્ઠ ગજેન્દ્ર પર આરૂઠ થયેલા હતા, અને યુગલિક પુરુષોએ વિનંતિ કરી કે, 'હૈ ભગવંત! આપ અમારા પ્રત્યે વાતસલ્યવાળા છો, એટલે કહીએ છીએ કે

કલ્પવૃક્ષનો અનેલો આહાર જઠરાગ્નિથી ખરાખર પચાવી શકાતો નથી. ત્યારે ભગવંતે કહ્યું કે, તે લીંજવીને હાથથી મસળીને બગલ વગેરેના પરસેવાથી પકાવીને પછી ઉપયોગ કરવો. તો પણ આહાર પચતો ન હોવાથી ફરી વિનંતિ કરી કે, 'હિ દેવ ! વૃક્ષનો ઘસારો થવાથી ઉત્પન્ન થયેલ દરેક વૃક્ષનો વિનાશ કરનાર કોઈક મહાભૂત ઉત્પન્ન થયો છે. ત્યારે તે સાંભળીને ભગવંતે કહ્યું, 'સ્નિગ્ધ કાલ વીતી ગયેલો હોવાથી અને રૂક્ષકાલ પ્રગટ થયેલો હોવાથી તમારો આહાર પકાવનાર અગ્નિ પ્રગટ થયો છે. તો ફેતરાં છોલીને એને ગ્રહણ કરો. યુક્તિથી તેનો સંગ્રહ કરો. હાથીની ખાંધ પર બેઠેલા ભગવંતે માટી મંગાવીને શ્રેષ્ઠ હાથીના કુંભસ્થલના આધારે માટીનો કુંભ તૈયાર કર્યો. પછી યુગલીયાઓને કહ્યું કે, 'આ પ્રમાણે પૃથ્વીના પરિણામરૂપ કુંભ વગેરે બનાવીને કલ્પવૃક્ષનાં ફલો અને ધાન્યોને ભાજનોમાં પાણી સાથે નાખીને યુક્તિથી અગ્નિવડે પકાવીને પછી સુખપૂર્વક આહારનો ઉપયોગ કરો. ત્યારપછી પ્રાપ્ત થયેલા ઉપાયવાણા તે યુગલિયાઓ તે જ પ્રમાણે કરવા લાગ્યા. તેથી તેઓને સહેલાઈથી આહાર પચવા લાગ્યો, તેથી તેઓ અત્યંત આનંદ પામ્યા.

લિપિ, કલાદિકનો પ્રાદુર્ભાવ

એ પ્રમાણે સૂર્યવડે જેમ કમળ વિકાસ પામે, વૈશાખ માસે આંબા આદિને પુષ્પોદ્ગમન થાય છે, તેમ અવસ્થા બનવાવાળા ભાવીના ભાવો બન્યા કરે છે, તેમ આ કલ્પ છે. એ પ્રમાણે કુંભકાર, ચિત્રકાર, લુહાર, સાળવી, કાશ્યપ-સો સો ભેદવાળી આ પાંચે શિલ્પકળાઓ પ્રસિદ્ધિને પામી. અશ્વો, હાથીઓ, ગાયો આદિ રાજ્યસંગ્રહ માટે એકઠાં કર્યાં. ચાર પ્રકારના રાજ્યો થયા, તે આ પ્રમાણે-ઉગ્રો, લોગો, રાજન્ય અને ક્ષત્રિય. લોકનીતિ બતાવી. યથાયોગ્ય દંડનીતિઓ પણ પ્રવર્તાવી. ભગવંતે ભરતને નાટ્ય, સંગીત આદિ ઉર કળાઓ શીખવી. ચાર પ્રકારની બુદ્ધિના ગુણથી યુક્ત તેણે તે કળાઓ પોતાના પુત્ર-પૌત્રાદિકને પણ શીખવી. ઋષભ સ્વામીએ બાહુભલીને હાથી, ઘોડા, પુરુષો આદિનાં લક્ષણો બહુવાની કળા શીખવી.

કાલાન્તરે થએલા કલાશાસ્ત્રના નિર્માતાઓ

આ કળાનાં લક્ષણો ઘણા પ્રકારે વહેંચાઈ જવાથી ધીમે ધીમે તેમાં ઘટાડો થયો અને જે બાકી રહેવા પામી, તેને કોઈકે કેટલીક અંશરૂપે રચના કરી. તે આ પ્રમાણે-ભરતે નાટ્ય, સમુદ્રે પુરુષોનાં લક્ષણ, ચિત્રરથે ગંધર્વ, નગ્નજિતે ચિત્રકર્મ, ધન્વંતરિએ આયુર્વેદ, શાલિભદ્રે અશ્વલક્ષણ, વિભાણે ઘટ, બુદ્ધબુધે હસ્તિ-લક્ષણ, અંગિરસે નિયુદ્ધ, શબરે ઈન્દ્રબલ, કાત્યાયને સ્ત્રીલક્ષણ, સેનાપતિએ શકુનજ્ઞાન, ગજેન્દ્રે સ્વપ્ન-લક્ષણ, નલે પાકશાસ્ત્ર, વિદ્યાધરોએ પત્રછેદ વગેરે અને બીજાઓએ પણ વર્તમાન કાળના પુરુષો સમીપ કળાઓ અને પુરુષ-લક્ષણ વગેરે આણ્યું. તે તે કળાના નિષ્ણુતો પાસેથી પરંપરાથી આવેલ કળાઓ અને પુરુષોનાં લક્ષણો વિષયક કલાશાસ્ત્રોની રચના કરેલી છે. કહેલું છે કે "તેવી કોઈ કલા નથી કે તેણે કોઈ લક્ષણ નથી કે જે પાદલિપ્ત આદિ મહાકવિઓએ રચેલી 'તરંગવતી' આદિ કથાઓ વિષે સ્પષ્ટાર્થપણે જણાતું ન હોય."

લિપિના પ્રકારો

વળી ભગવંતે બ્રાહ્મીપુત્રીને અક્ષરલિપિ બતાવી. તે લિપિઓમાં પણ પ્રથમ બ્રાહ્મીને બતાવી, તે કારણે 'બ્રાહ્મી' નામ પડી ગયું; તે પછી બ્રાહ્મી વગેરે અઠાર લિપિઓ થઈ. તે

આ પ્રમાણે-બ્રાહ્મી, હંસી, ઉડ્ડી, દ્રાવિડી, યક્ષી, ખસાણિકા, આદર્શી, ભૂતલિપિ, ગંધર્વી, નંદીકરા; નંદીનાગરી; સંજ્ઞામાત્રા, પરાક્રમી, ખર્ગરી, ખરોટ્ટી, ખડવિકટા, યવની, પુષ્કરી અને લોકપ્રકાશી.

ગણિત સંખ્યા

જગતના પિતામહ ઋષભસ્વામીએ સુંદરીને ડાબા હાથે ગણિત શીખવ્યું. અત્યારે તો તે ૧૯૪, સંખ્યા સુધી ઉત્પન્ન થએલ શીર્ષપ્રહેલિકાના અંત સુધી વ્યવહારમાં રહેલું છે. તે આ પ્રમાણે-એક, દશ, સો, હજાર, દશ હજાર, લાખ, દશલાખ, કોડ, દશકોડ, સો કોડ, હજારકોડ, દશહજાર કોડ, લાખકોડ, દશલાખકોડ, આ સંખ્યાઓથી આગળ પૂર્વાંગ વગેરે સંખ્યાનાં નામો આ પ્રમાણે કહેલાં છે-તેમાં ૮૪ લાખથી પૂર્વાંગ, તેનો જ વર્ગ કરવાથી એક પૂર્વ, તેનું પરિમાણ સત્તર કોડ લાખ અને છપ્પન્ન હજાર કોડ, તેને જ ૮૪ લાખથી પૂર્વાંગ, તેનો જ વર્ગ કરવાથી એક પૂર્વ, તેનું પરિમાણ સત્તરકોડ લાખ અને છપ્પન્ન હજાર કોડ, તેને જ ૮૪ લાખથી ગુણાકાર કરે તો તુડિયંગ (ત્રુટિયાંગ) થાય. તેનું આ પ્રમાણ સમજવું. (એક) પંદર શૂન્યો, પછી ચાર, શૂન્ય, સાત, બે, નવ, પાંચ સ્થાયવ-એ પ્રમાણે ચૌરાશી લાખથી સર્વ સ્થાનકો ગુણવાં એટલે ત્રુટિતાવયવ થાય. તેનું ક્રમસર આ પરિમાણ સમજવું. ત્રુટિતમાં વીશ શૂન્ય, પછી છ ત્રણ એક સાત આઠ સાત નવ ચારની સ્થાપના કરવી. એ પ્રમાણે દરેકને ૮૪ લાખથી ગુણાકાર કરવામાં આવે, તો ઉત્તરોત્તર આ સંખ્યાનાં નામો સમજવાં. તે આ પ્રમાણે-અડડંગ, અડડ, અવવંગ, અવવ, હુહુયંગ, હુહુય, ઉત્પલાંગ, ઉત્પલ, પદ્માંગ, પદ્મ, નલિનાંગ, નલિન, અર્થનિકુરાંગ, અર્થનિકુર, અચુતાંગ, અચુત, નચુતાંગ, નચુત, પ્રચુતાંગ, પ્રચુત, ચૂલિકાંગ, ચૂલિકા, શીર્ષપ્રહેલિકાંગ, શીર્ષપ્રહેલિકા-એ પ્રમાણે એકસો ચૌરાણું સ્થાનથી સિદ્ધ વ્યવહારના વિષયમાં અત્યારે પ્રચલિત છે.

વર્ણવ્યવસ્થા

એ પ્રમાણે શિલ્પો કર્યાં, કળાઓ ઉત્પન્ન કરી, પુરુષાદિકનાં લક્ષણો અને ભેદો પ્રગટ કર્યાં. ગણિતની વિદ્યાનો ઉપદેશ આપ્યો. લોકવ્યવહાર પ્રવર્તાવ્યો. પ્રથમ રાજ્યસમયે ભગવંતે એક મનુષ્યની ભતિના બે વિભાગ કર્યાં. તે આ પ્રમાણે-જેઓ ભગવંતના પરિવારભૂત થઈને રહ્યા, તે ક્ષત્રિય રાજ્યો, બાકીનો પ્રબળવર્ગ-સામાન્ય લોક. શિલ્પની ઉત્પત્તિ થઈ પછી ત્રણ વિભાગ થયા, તે આ પ્રમાણે-ક્ષત્રિયો, કળાથી આજીવિકા કરનાર, વૈશ્યો અને બાકીના શૂદ્રો, ફરી ત્યાર પછી ગુણાધિક શ્રાવક-ભરત મહારાજના વૃત્તાન્તથી માહણોની ઉત્પત્તિ થઈ-એટલે ચાર પ્રકારના વર્ણોનો વિભાગ થયો. ફરી આ સર્વના સંયોગ વડે ત્રણ વર્ણો થયા, તે આ પ્રમાણે-બ્રાહ્મણપતિ અને ક્ષત્રિયપત્નીના સંયોગથી પ્રધાન ક્ષત્રિય, એ પ્રમાણે ક્ષત્રિયપતિ અને વૈશ્યપત્નીના સંયોગથી પ્રધાનવૈશ્ય, વૈશ્યપતિ અને

શૂદ્રપત્નીથી પ્રધાનશૂદ્ર, તથા બ્રાહ્મણ અને વૈશ્યસ્ત્રીના સંબંધથી થયેલો અંબટક, ક્ષત્રિય અને શૂદ્રીથી ઉચ્ચ, બ્રાહ્મણ અને શૂદ્રીના સંયોગથી નિષાદ-ચાંડાળ, ફરી પણ પાછલા ક્રમે જોડાણ થવાથી શૂદ્ર અને વૈશ્યસ્ત્રી અભવ-અયોગવ, વૈશ્ય અને ક્ષત્રિયાણીથી માગધ, ક્ષત્રિય અને બ્રાહ્મણીથી જન્મેલો સૂએ (સૂત) તથા શૂદ્ર અને ક્ષત્રિયાણીથી ખત્તા, વૈશ્ય અને બ્રાહ્મણીથી વૈદેહ, શૂદ્ર અને બ્રાહ્મણીથી ચંડાલ, ઉચ્ચ અને ખત્તાથી સોપાક, (શ્વપાક) વૈદેહ અને ખત્તાસ્ત્રીથી વર્હણુવ અથવા અંબકૂ, શૂદ્રી સાથે નિષાદપુરુષથી જન્મેલો ઝોકકસ, નિષાદીસ્ત્રી અને શૂદ્રથી જન્મેલો કકકડક. એ પ્રમાણે પહેલાનો અને પછીનો વિભાગ ઘણા ભેદવાળો થયો.

ઋષભ ભગવંતની દીક્ષા-લોચવિધિ. પારણું

આ પ્રમાણે ગૃહસ્થધર્મ પ્રવર્તતો હતો, કુલાચાર મળ્યો હતો. તથા સંપૂર્ણ કામભોગો પ્રાપ્ત થયા હતા, લોકો સુખી બન્યા હતા અને સંસાર પસાર થઈ રહેલો હતો. સર્વ ઋતુઓ સ્પષ્ટ પણે પ્રગટ થવા લાગી, ત્યારે કોઈક સમયે પુત્ર-પરિવાર-સહિત સમગ્ર લોકની સાથે આત્મજન્મની પરાગવડે વ્યાપેલી દિશાવાળું, વિકસિત કમલ-સરોવરમાંથી ઉડેલી રજવડે જેમાં આકાશ કેસરી રંગનું થયેલું હતું-એવા વૈશાખ માસમાં ભગવંત ક્રીડા કરવા ગયા. ભરત વગેરે સર્વ કુમારો વિવિધ ક્રીડા કરવા લાગ્યા. શું આ દોણું દુક દેવતાઓ ક્રીડા કરે છે કે ખીબ કોઈ છે? એ જાણવા માટે ભગવંતે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂક્યો. વિચારણા કરતાં કરતાં અવધિજ્ઞાનથી ઉત્તરોત્તર દેવતાનું સુખ અને પોતે અનુભવેલ અનુત્તરવિમાનનું સુખ સાક્ષાત્કાર કર્યું. એટલે પીંગળી ગયેલા મહામોહના બંધનવાળા પ્રભુ વિચારવા લાગ્યા કે ખરેખર અજ્ઞાન એ પણ કષ્ટ છે, મોહનું સામ્રાજ્ય મહાન છે, કર્મના પરિણામો ભયંકર છે, વિષયોની ઈચ્છા વશ કરવી મુશ્કેલ છે, ઈન્દ્રિયો ચંચળ છે, ચિત્તનો ફેલાવો થતો અટકાવવો મહામુશ્કેલ છે, કામ સર્વથી ચડિયાતો, ન જિતી શકાય તેવો છે. દોરડાના બંધન વગરનો સ્નેહાનુરાગ છે. આ સંસાર સર્વથા એકાંત અસાર છે. આ સંસારમાં રહેલા આત્માઓ પોતાનું હિત સમજતા નથી, ભવિષ્યમાં થનારા ભયંકર કર્મના વિપાકોને દેખતા નથી. અલ્પ વિષય સુખ મેળવવાની અભિલાષાવાળા જીવો ‘આના કરતાં ચડિયાતું ખીબું કેઈ સુખ નથી’-એમ માનનારા દુઃખના પ્રતિકારરૂપ ઈન્દ્રિયોના અનુકૂળ વ્યાપારોમાં સુખની કલ્પના કરીને પ્રવર્તે છે. અન્યેન્ય ઉલટી યુદ્ધિવાળા સુખના અભિલાષી દુઃખનો પરિહાર કરવાના સ્વભાવવાળા એવા તેમને દરેક પ્રકારની ચેષ્ટાઓ દુઃખના કારણમાં જ પરિણમે છે. ખીબું આ સંસારના વિલાસોનો પ્રભાવ પણ કેવો છે કે, અનુત્તરવિમાનના સુખનો અનુભવ કરવા છતાં પણ હું હવે દુઃખના પ્રતિકાર કરવાના કારણભૂત મનુષ્યના તુચ્છ કામભોગમાં અતૃપ્તિવાળો, તૃપ્તિ કરનાર તે વિષયસુખની અભિલાષા કરું છું. ત્યારે સમુદ્રના જળથી જેની તૃષ્ણા છેદાઈ નથી. એવા પુરુષની તૃષ્ણાનો છેદ આકળના જળ ત્રિંદુથી કેવી રીતે થાય? ક્યું કોની સાથે સંબંધવાળું રહ્યું છે? ખરેખર સર્વથા સંસારના વિલાસો જ આ વિષયમાં મુગ્ધવણુ ઉત્પન્ન કરનારા છે. સંસારી આત્માઓ વિવેકરહિત હોય છે.” એ પ્રમાણે સંસારથી પરાઙ્મુખ થયેલા, ઓસરી ગયેલા કર્મસમૂહવાળા, મોહરાજને મહાત કરનાર, જેનું તીર્થંકરનામકર્મ પરિપકવ બની ઉદયમાં આવેલું છે, એવા ઋષભદેવ ભગવંત જ્યારે આમ વિચારતા હતા, ત્યારે ચલાચમાન આસન થયેલા નવ પ્રકારના લોકાન્તિક દેવો ત્યાં આવ્યા. તે આ પ્રમાણે-૧ સારસ્વત, ૨ આદિત્ય, ૩ વહ્નિ, ૪ વરુણ, ૫ ગર્હતીય, ૬ તુષિતાશ્વ, ૭

अव्याभाध, ८ आग्नेय-भरुत अने ९ रिष्ट. तेजो आवीने भक्षुर वाशीथी लगवतनी स्तुति करवा लाग्या—“हे राजाधिराज! छन्द्रीना सुशुटोना मखिअोना स्पर्शथी जेमनुं पाहपीठ सुवाशुं अनेलुं छे, देवांगनाअोना सुशुटोनी मंजरीथी रंगाअेल चरखुयुगलवाणा, लांभा काणथी अंध थयेल मोक्षमार्गने प्रगट करवानी तृष्णावाणा, प्रथम धर्मचक्रवर्ती, परमेश्वर सिद्धिशी श्रेष्ठ अंगनामां अतुराग करनारा हे लगवत! जगतना पितामह, समग्र जगतनी व्यवस्था करनारा, छन्द्र महाराजना पासैथी सहलावपूर्वक प्राप्त करेल राज्यालिषेकवाणा, समग्र आचार अने कुलधर्मेनि प्रकाशित करनार, हे लगवत! इवे आप सरतक्षेत्रमां रहैला दुःभी लोकैनेो उध्धार करे. प्रभुनां कुमारवासमां वीशलाभ पूर्व पसार थयां. राज्याकाणमां तेसठ लाभ पूर्वना काण पसार थये. ‘दुर्गतिमां जवाना कारखुलूत तुच्छ अेवा आ कामलोगो छे’-अेम जखुनार लगवतने क्षणवार पणु प्रमाद करवो हीक नथी, भाटे संसारसागर पार पामवा भाटे थानपात्र-समान तीर्थ जव्ही प्रवतावे.” अेम स्तुति करीने लोकान्तिक देवा पोताना स्थाने गया आ सांलणीने अधिक उत्पन्न थयेला सवेगवाणा लगवत नंदनवनथी पोताना मडेल पर पधायी. त्यां रहीने मोटा राज्याअोने गोलाव्या अने सरतना राज्यालिषेक करी अने आहुणली वगेरे हरेक पुत्रोने लुद्ध लुद्ध देशो आप्या. संवत्सरी महादान पणु आप्युं.

पछी परिवार-सहित छन्द्र महाराज आया अने मुनिपतिपणुना अलिषेक करी, शिषिकारतन तैयार कराव्युं. तेमां लुवनयुगु भिराजमान थया. प्रथम शिषिका मनुष्येअे छिचकी, पछी असुरेन्द्रोअे अने देवाअे. विविध मंगलवाजंत्रो वागवा लाग्यां. देवां, असुरा अने मनुष्योना वृन्दो जयजयारव करवा लाग्या, वन्त्रोने उछाणवा लाग्या, यामरोने वीजवा लाग्या. मोटा परिवार-सहित सिद्धार्थवनमां पडोअ्या. लुवननाथ ऋषभस्वामी शिषिकामांथी नीचे उतर्यां. जयजयारव कोलाडलगर्भित अेकी साथे गोलाता, महा आनंदना शण्डोनेो प्रचंड उछाणो थवाथी, पर्वतनी शुक्राअे अने आकाश जेनाथी सराई गयुं छे, तेवो कोलाडल छन्द्रीना प्रतिहारनी आज्ञाथी अंध कराव्यो. तयार पछी त्रैत्रमासना कृष्णपक्षनी अष्टमीना द्विसे द्विपसना पाछला पडोारमां उत्तराषाढा नक्षत्रमां अंद्रनो योग थयो तयारे कुसुमोना तथा आलरणोना त्याग करीने छन्द्र महाराजअे, जेमना जला उपर देवदूष्य स्थापेलुं छे, छन्द्रीना सानिध्दमां पंचमुष्टि लोच करतां छन्द्रीनी विनंतिथी आरीक सुवाणा श्याम वांकडीया पाछणना केश जेमणु आकी रापेला छे, अेवा लगवते देवो, मनुष्ये अने असुरेनी पर्षदाना मध्यलागमां छडूतपसहित ‘सर्व पाप मारे अकरणीय छे.’-अेवी प्रतिज्ञा अडखु करीने आरित्रनो स्वीकार करी. तेमनी पाछण आरडुवर क्षत्रियो, के जेअो प्रभुनी अपार करुणाना पात्र अन्या हुता अने तेमना प्रत्ये आहरवाणा हुता. सरते तेमने ना पाडवा छतां, अंधुवर्गनी असम्भति छतां, राज्यालक्ष्मीना त्याग करीने, स्त्री-पुत्रादिक छेडीने, तेअोना स्नेहतांतुने छेडीने, ‘लगवतनी जे गति, ते अमारी पणु हो’ अे प्रमाणे तेअो प्रतिज्ञापर्वत पर आइठ थया. विरमयपूर्व इहयवाणा सौधमं छन्द्र निष्कमणुमडोत्सव करीने पोताना स्थाने गया.

तयार पछी आरडुवर साधुअोना परिवार साथे विशाण पृथ्वीमंडलमां विचरवा लाग्या. आडार भाटे लगवत न्यारे विचरता हुता, तयारे लोकैने भिक्षा केम आपवी? भिक्षु केने कडेवाय? धर्त्यादिक ज्ञान न होवाथी कन्या, हाथी, घोडा वगेरेनुं निमंत्रणु करता हुता. लगवते

દીક્ષા લીધી તે સમયે જ તેમને મનઃપર્થવજ્ઞાન થયું હતું. તેથી ચારજ્ઞાનવાળા ભગવંત તો મૌનપણે જ નગર, પટ્ટણ્ણાદિકમાં દીનતારહિતપણે વિચરતા હતા. પરંતુ સાથે રહેલા ચારહજાર સાધુઓથી ક્ષુધાવેદના સહન ન થવાથી જંગલમાંથી કંદમૂલ, ફલાદિક મેળવીને અને ભરતના ભય અને લજ્જાથી ઘરે પાછા ન ગયા અને વનવાસ સ્વીકારી પ્રથમ તાપસલિંગ પ્રવર્તાવ્યું.

ત્યારપછી કચ્છ, મહાકચ્છના પુત્રો નમિ, વિનમિ, જેમને સ્વામીની કૃપાથી રાજ્ય-ભાગ મળ્યો ન હતો, તેઓ તરવાર ગ્રહણ કરીને પ્રભુની સેવા કરવા લાગ્યા. કોઈક સમયે ધરણેન્દ્ર પ્રભુને વંદન કરવા માટે ત્યાં આવ્યા, ત્યારે સરખી રીતે બાંધેલ જટાવાળા, ઢાલ-તલવારયુક્ત, સાથળના ઊર્ધ્વભાગે વૃક્ષની છાલના વસ્ત્રવાળા અનેને જોઈને તેણે પૂછ્યું કે, ‘આ નિઃસંગ ભગવંતની સેવા તમે શા નિમિત્ત કરો છો?’ તેઓએ કહ્યું કે, ભોગો મેળવવા માટે. નાગેન્દ્રે કહ્યું કે, જે ભગવંતે વિષયસુખનો ત્યાગ કર્યો છે, તેમની પાસેથી હવે વિષયોની અભિલાષા કેવી રીતે રાખી શકાય?’ તેઓએ કહ્યું, ‘તો પણ અમોએ બીજા કોઈની સેવા કરી નથી, માટે તેમની પાસેથી જે મળવાનું તે મળે’-એમ યોદ્ધાને મૌન રહ્યા. એ સાંભળીને ધરણેન્દ્રે ચિંતવ્યું કે, ‘ભગવંત તો વચનમાત્રથી પણ તેમના ઉપર પરોપકાર કરવાના નથી, મહાપુરુષોની સેવા કદાપિ નિષ્ફળ જતી નથી. સમગ્ર ભરતાદ્ર્ તો વહેંચી આપેલું છે, તો તેમને પ્રજ્ઞામિ વગેરે અડતાલીશ હજાર મહાવિદ્યાઓ આપું, એ મહાવિદ્યાના પ્રભાવથી પચ્ચીશ યોજન ઊંચા, પચ્ચાસ યોજન વિસ્તારવાળા, દશ યોજનની પહોળાઈવાળા વૈતાઢ્યપર્વતની દક્ષિણ-ઉત્તરશ્રેણિમાં નગરની સ્થાપના કરીને વિદ્યાધર-ચક્રવર્તી પહું ભોગવે. એમ વિચારી નમિ અને વિનમિને તે વિદ્યાઓ ભણાવી. તેઓએ વારંવાર તેનું પઠન કર્યું, ભગવંતને નમસ્કાર કરી વિદ્યાઓ સ્વાધીન કરી. પછી ધરણેન્દ્ર પોતાના સ્થાને ગયા. નમિ અને વિનમિ પણ વિદ્યાથી પરિવારને સાથે લઈને વૈતાઢ્યપર્વત પર ગયા. નમિએ દક્ષિણ-શ્રેણિમાં પચાસ નગરો વસાવ્યાં અને વિનમિએ ઉત્તરશ્રેણિમાં સાઠ નગરો વસાવ્યાં. વિદ્યાના પ્રભાવથી વિદ્યાધર-ચક્રવર્તીની પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી અને ભોગો ભોગવતા હતા.

આ બાજુ સંપૂર્ણ ચંદ્ર સરખા વદનવાળા, લાવણ્ય જળ-પ્રવાહથી જેણે પૃથ્વીતલનો માર્ગ પૂરેલો છે-એવા ભગવંતનો આહાર વગર એક વર્ષકાલ પસાર થયો. આ પ્રમાણે વિહાર કરતાં કરતાં સ્વામી મજપુર (હસ્તિનાગપુર) પહોંચ્યા. આહાર લેવા માટે શ્રેયાંસના ભવનમાં પ્રવેશ કર્યો. શ્રેયાંસે ભગવંતને જોયા. દર્શન થતાં જ ઈડા અપોહ-વિચારણા કરતાં કરતાં તેને ભતિ-સ્મરણ જ્ઞાન ઉપત્ત થયું. નિર્નામિકા વગેરે ભગવંતની સાથેના આઠ ભવો યાદ આવ્યા. પૂર્વભવમાં ઋષભસ્વામીનો શુભ વજ્રનાભ ચક્રવર્તી, તેના સારથિપણે પોતાના આત્માને બાણ્યો, તેથી તેમની સાથેનો પ્રવ્રજ્યા-પર્યાય પણ બાણ્યો અને તેથી પ્રાસુકહાનની વિધિ પણ બાણી. તેટલામાં તેના પુણ્યના પ્રભાવથી કેટલાક કુટુંબી પુરુષો શેરડીના રસ ભરેલા ઘડાઓ લઈને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ત્યારે હર્ષપૂર્ણ નેત્રવાળા, હર્ષથી જેના શરીરે રોમાંચ ખડાં થયાં હતાં, તેવા વૃદ્ધિ પામતા શુભ પરિણામવાળા, પોતાના આત્માને ધન્ય માનતા એવા શ્રેયાંસે ભવ-પંજરમાંથી પોતાને ઊંચકે, તેમ શેરડીના રસનો એક ઘડો ઊચક્યો. ભગવંતને કહ્યું, ‘આ ભગવંત માટે શુદ્ધ કલ્પે તેવો આહાર છે, માટે આપ ગ્રહણ કરો.—પારણાની વિધિ કરીને માસ્ક ઉપર અનુગ્રહ કરો.’ એમ કહ્યું એટલે ભગવંતે અંજલિ કરી. ભુવનતલમાં પોતાના

યશસમૂહની માફક છિદ્ર વગરની બે હાથની કરેલી અંબલિમાં રસને ઘડો રેડવો. ભગવંતે પારણાનો વિધિ કર્યો, ત્યારે આકાશમાં કિંકરેના હાથતાડન સરખી દેવદુંદુભીઓ વાગી. પુષ્પ-વૃષ્ટિ થઈ, રતનની વૃષ્ટિ વરસવા લાગી. દેવો અને અસુરોના સમુદાયે જય-જયારવ કર્યો, શ્રેયાંસરાબની પ્રશંસા કરી. તે આ પ્રમાણે-મહામૂલ્યવાન સુપાત્રદાન કરીને શ્રેયાંસકુમ્ભરે ધનથી ભવનને, યશથી ભુવનને, રસથી ભગવંતને અને પોતાને નિરુપમ સુખમાં પૂર્ણ કર્યો. બલિ-રાબળે પૃથ્વીનું દાન કરવા વડે જેને દાન આપ્યું, તે જ હરિવડે પોતે અંધારો, ન્યારે સુપાત્ર-દાન માત્રથી શ્રેયાંસ મુક્તિ પામ્યો. ભગવંતે જ્યાં પારણું કર્યું, તે સ્થાને શ્રેયાંસે ભગવંતના પગલાવાળી દેરડી અંધારી, ત્યારથી માંડીને દાનધર્મની પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ, તેમ જ લોકો ચારખૂણાવાળી પીઠિકા-દેરડીઓ અંધારા લાગ્યા.

બાહુબલિએ કરેલ ધર્મચક્ર

ભુવનનાથ ઋષભસ્વામી બાહુબલીની રાજધાની તક્ષશિલા પાસે એકરાત્રિક પ્રતિમાપણે રહ્યા. બાહુબલીના સેવકે ભગવંતના આગમનના સમાચાર બાહુબલીને આપ્યા. બાહુબલીએ નક્કી કર્યું કે, આવતી કાલે ત્રણલોકના પિતામહ ભગવંતને વંદન કરવા સર્વઋધિ-પરિવાર સાથે જઈશ. એમ વિચારતાં રાત્રિ પૂર્ણ થઈ. ઉચિત કાર્યો કર્યાં. મહાઋધિ પૂર્વક વંદન કરવા માટે નીકળ્યો. તેટલામાં મમતારહિતપણે વાયુ માફક વિહાર કરતા ભગવંત ધીજે સ્થળે ગયા. ભગવંતને ધીજે સ્થળે વિહાર કરી ગયા બાણીને પોતાની નિંદા કરતા બાહુબલીએ જ્યાં ઋષભસ્વામીએ પોતાનાં ચરણકમલ સ્થાપન કર્યાં હતાં, તે સ્થળે સર્વરત્નમય હબ્બર આરાવાણું ધર્મચક્ર બનાવ્યું.

પ્રભુને કેવલજ્ઞાનોત્પત્તિ

સ્વામી પણ બહલી, અડમ્બલદ્વિ, યવનદેશ, સુવર્ણભૂમિ અને ધર્મશ્રવણથી રહિત એવા સ્લેષ્ઠ દેશોમાં વિવિધપ્રકારના અભિગ્રહો ગ્રહણ કરીને જુદા જુદા પ્રકારના તપ અને ચારિત્ર પાલન કરવામાં તત્પર થઈ એક હબ્બર વર્ષ સુધી વિચરતા વિચરતા પુરિમતાલ નગરના પૂર્વોત્તર દિશા-વિભાગમાં 'શકટમુખ' નામના ઉદ્યાનમાં, વડલાના વૃક્ષ નીચે અક્રમતપ કરવા પૂર્વક પ્રતિમા ધારણ કરીને કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. ત્યાં ન્યારે ધ્યાનાંતરિકામાં વર્તતા હતા, વ્રાધ પામતા શુભ પરિણામવાળા તેમણે અપૂર્વકરણના ક્રમથી ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થતાં ચાર ઘાતીકર્મોનો ક્ષય કરીને દિવ્ય કેવલજ્ઞાન ઉપાજન કર્યું. કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં જ ઈન્દ્રનું સિંહાસન ડોલ્યું, એટલે તેમણે અહીં આવી કેવલજ્ઞાન-મહિમા કર્યો, સમવસરણ વિકુર્યું, ભગવંત ત્યાં પધાર્યાં, ધર્મકથા શરૂ કરી, પાંચ મહાવ્રતોની પ્રરૂપણા કરી, ચોરાશી ગણધરોને દીક્ષા આપી.

ભરતને ત્યાં ચક્રરતન ઉત્પન્ન થયું

આ બાબુ હૂતોએ ભરતરાબને ભગવંતના કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાના સમાચાર આપ્યા. તે જ સમયે આયુધશાલાના પાલકે આયુધશાલામાં ચક્રરતન ઉત્પન્ન થયાના પણ સમાચાર આપ્યા. ત્યારે ભરત વિચારવા લાગ્યો કે-‘આ બેમાં પ્રથમ મહોત્સવ કોનો કર્યું?’ એમ-

ચિતવીને પોતે જ વિલખો બની ગયો કે, લાંબા કાળના સંસારના સ્વભાવથી હું ઠગાયો. સમગ્ર જગતના ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ તીર્થંકર પરમાત્મા ક્યાં? અને અનેક જીવોના નાશ કરવાના સ્વભાવવાળું માત્ર આ લોકમાં જ રહેનારૂં આ ચક્ર ક્યાં? માટે પ્રથમ પિતાજીની પૂજા કરું, તેમની પૂજા કરી એટલે ચક્રાદિક સમગ્રની પૂજા આપોઆપ થઈ ગઈ-એમ ચિતવીને કેવલજ્ઞાનનો મહોત્સવ કરવા માટે તૈયાર થયો. મોટા પ્રતિહારને આજ્ઞા આપી કે, ‘આન-વાહ-નાદિક તૈયાર કરો.’

મરુદેવીને કેવલજ્ઞાન અને નિર્વાણ

મરુદેવી સ્વામિનીને પણ વિનંતિ કરી કે, હે ભગવતી માતાજી! તમે હંમેશા વારંવાર મને ઠપકો આપતા હતા કે, ‘મારો પુત્ર વર્ષોકાળમાં સતત વર્ષોની ધારામાં જળથી ભીંબ્યા કરે છે, શિયાળામાં હિમના ઠંડા વાયરાથી ઢૂંજતા શરીરવાળો અને ગ્રીષ્મકાળમાં પ્રચંડ સૂર્યનાં કિરણોથી તપેલા દેહવાળો, સદાકાળ દુઃખનો અનુભવ કરે છે.’ તો હે માતાજી! આપ ચાક્રો અને આપના પુત્રની અને મારી ઋદ્ધિનો તકાવત જૂઓ’ એમ કહીને માતાજીને હાથીની ખાંધ પર બેસાડ્યાં. મોટા પરિવાર અને બંધુવર્ગ સાથે ભરત મહારાજ પ્રભુના સમવસરણ તરફ ચાલ્યા. વિનીતા નગરીના પુરિમતાલ નામના સ્થળમાં ભરતરાજ જલ્દી ગયા, બધાં ભગવંત સમોસર્યા હતા. દૂરથી જ નમન કરનાર લોકનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ, અભયદાનની પ્રવૃત્તિ કરનાર હાથીને એમ ભગવંતનો ધર્મધ્વજ જોયો. સુવર્ણની ઘુઘરીઓના સમૂહથી ઉત્પન્ન થયેલ કોલાહલયુક્ત, વગર પ્રચરને પ્રાપ્ત કરેલા જગતના નાથના સંગમથી ઊંચા કરેલા ઉત્તરોત્તર હાથીની સૂંઠ સરખા ગોળ અને પાતળી હબ્બર ભુજાઓ વડે નૃત્ય કરતું હોય તેમ પવનથી ઉછળતી અને ફરકતી ધ્વજાઓના સમૂહવાળું પૃથ્વીમંડલ, ત્રણ કિલ્લા સહિત, ત્રણ છત્ર યુક્ત, અશોકવૃક્ષથી અધિષ્ઠિત, દેવોએ અને અસુરોએ રચેલ સમવસરણ જોયું. એકદમ નીચે ઉતરી આવેલા દેવો અને અસુરોના ઇન્દ્રોએ પહેરેલાં આભૂષણોના સમૂહની પ્રભાઓ એકઠી થવાથી સૂર્યમંડળને આસ્જાદિત કરતું સમવસરણ જોઈને (વસ્ત્રમયથી વિકસ્વર નયનવાળા, જેમના દેહમાં આનંદ ઉભરાઈ રહેલો છે-એવા ભરતમહારાજ મરુદેવી સ્વામિનીને વિનયપૂર્વક કહેવા લાગ્યા કે-‘હે માતાજી! ત્રણ ભુવનના ગુરુ, જગતના ભૂષણ, આપના પુત્રની ઋદ્ધિને જુઓ! એમની આ સમૃદ્ધિ જોવાથી મારી ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ તેની આગળ તૃણ કરતાં પણ તુચ્છ જણાય છે.’ દેવોએ, અસુરોએ, મનુષ્યોએ અને વિદ્યાધરોએ કરેલો જય-જયારવ મરુદેવી માતાએ સાંભળ્યો, લોકોનાં મન અને શ્રવણેન્દ્રિયને આનંદ પમાડનારી તીર્થંકરની અમૃતમય વાણી સાંભળી. વાણી સાંભળીને મરુદેવીમાતાનો કર્મરાશિ પીગળી ગયો, મોહજળ વિનાશ પામ્યું, શુભભાવ પ્રગટ થયો, અંધકાર દૂર થયો, વિસ્ત્રમય ઉત્પન્ન કરનાર ભગવંતના અતિશયો જોવા લાગ્યાં અને વિચારવા લાગ્યાં કે, “નક્કી ત્રણે ભુવનમાં સહુથી ચડીયાતો મારો પુત્ર છે, નહિતર વિવેકી દેવતાઓ તેમની સેવા કરવામાં તત્પર કેમ બને? કરુણાથી ભરપૂર હૃદયવાળા આવા તીર્થંકરોની સંસારમાં ઉત્પત્તિ (અવતાર) એ ત્રિભુવનના પ્રતિબોધ નિમિત્તો છે. માતા-પિતાદિક તો ઉપકરણ-નિમિત્ત માત્ર છે.

આમ હોવાથી સ્નેહ-મમતા રાખવાનો અવસર જ ક્યાં છે? માટે પહેલાં સ્નેહથી મોહિત બની વિલાપ ક્યાં તે ખોટું કર્યું, સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા અને કર્મોધીન બનેલા સર્વ જીવો સર્વના પિતા, માતા, બંધુ, સ્વજન, શત્રુ, દુર્જન, મધ્યસ્થ બને છે.” આ પ્રમાણે

ચિતવતા ઉત્તરોત્તર શુભ ભાવના અને અધ્યવસાયમાં આરૂઠ થયેલાને સમ્યક્ત્વાદિક ગુણસ્થાનકે પ્રાપ્ત થયાં. એકદમ અપૂર્વકરણુ પ્રાપ્ત કરીને ક્ષપકચ્છેણી પામ્યાં. મોહસેનાને ક્ષય કર્યો, સ્નાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય કર્મોનો નાશ કર્યો. કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર્યું. તરત જ શૈલેશીકરણુના વિધાન વડે બાકી રહેલાં ભવોપગ્રાહી કર્મોનો ક્ષય કરીને હાથીના સ્કંધ પર બેઠેલ સ્થિતિમાં જ આયુષ્યનો ક્ષય કરી અંતકૃત-કેવલિપણે સિદ્ધ થયાં. ‘આ અવસર્પિણીમાં આ પ્રથમસિદ્ધ છે.’ એટલે દેવોએ તેનો મહિમા કર્યો. દેવો અને અસુરો પાસેથી ભરત-રાબલએ આ વૃત્તાન્ત બહુચો. ત્યારપછી વિસ્મય, શોક અને કુતહલથી પૂર્ણ મનવાળા તે દૂરથી જ રાજચિહ્નોનો ત્યાગ કરી સપરિવાર પળે ચાલતા સમવસરણુમાં પહોંચ્યા. પૂર્વદ્વારથી ત્યાં પ્રવેશ કર્યો. સિંહાસન પર ધિરાજમાન થયેલા ભગવંતને બોચા. ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

ભરતે કરેલી ભગવંતની સ્તુતિ

‘હે મોક્ષમાર્ગના પ્રકાશક ! તમે જ્ય પામે. સંસાર-સાગર તરવા માટે વહાણ-સમાન તમારો જ્ય થાઓ ! ભયંકર નરક-પાતાલમાં પડતા આત્માને રોકવામાં સમર્થ તમારો જ્ય હો ! વિષયરૂપ વિષને દૂર કરવામાં મહાઘ્રીષધિ-સમાન તમે જ્ય પામે ! ગાઠ કર્મની ગાંઠને ભેદનાર તમારો જ્ય હો ! હે સમગ્ર ભુવનના આભૂષણ ! આપનો જ્ય હો ! સર્વ પાપનો ત્યાગ કરનાર તમે જ્યવંતા વર્તો. હે જળવાળા મેઘસમૂહના ગર્જાસ્વ સરખા ગંભીર કર્ણપ્રિય મધુર સ્વરવાળા ! તમે જ્ય પામે. સમગ્ર સંશય છેદ કરનાર તમે જ્યવંતા વર્તો, પ્રશંસનીય શાશ્વત સુખના સ્વામી તમે જ્ય પામે ! મોટા ભવના ભયથી ત્રાસ પામેલા જીવોને રક્ષણ આપવાના વ્યસની ! તમારો જ્ય થાઓ. જગતમાં ફેલાયેલા યશગુણના ભંડાર ! તમે જ્ય પામે. કામદેવને જિતનાર હે ભગવંત ! તમારો જ્ય હો. જેમણે ધ્યાનાગ્નિથી સમગ્ર સવિશેષ પાપ કર્મ બાળી નાખ્યાં છે એવા આપ જ્ય પામે ! જ્ઞાનવૃદ્ધોથી નમન કરાયેલા તમે જ્ય પામે. હે જગદ્ભંધવ ! મુનિઓના સ્વામી ! આપ જ્યવંતા વર્તો ! ક્રોધનો નિગ્રહ કરનારા, માનને મસળનારા, માયાનું મથન કરનાર હે મુનિઓના નાથ ! તમે જ્ય પામે. લોભગ્રહનો નિગ્રહ કરનાર ! મિથ્યાત્વનો ઉચ્છેદ કરવાની તૃષ્ણાવાળા હે ભગવંત ! આપ જ્યવંતા વર્તો. દેવો, અસુરો અને નરેન્દ્રોના મસ્તકના મણિરૂપ કસોટી પાષાણથી જેમનું પાદપીઠ સુવાણું થયું છે, એવા હે જિનેન્દ્ર ! આપ જ્યવંતા વર્તો. દરેક આત્મા પ્રત્યે ઉચિત કરનાર તમે જ્ય પામે. પદાર્થોના ચથાર્થ ધર્મ પ્રગટ કરનારા આપ જ્ય પામે !’ આ પ્રમાણે આદરસહિત ભકિતપૂર્ણ ઉચ્છળતા હૃદયવાળા અને ઘણા શોભાંચવાળા ભરત ચક્રવર્તી સ્તુતિ કરીને પ્રભુના ચરણયુગલમાં લીન બન્યા.

ત્યાર પછી ભગવંતે ધર્મકથા શરૂ કરી. પાંચ મહાવ્રતોની પ્રરૂપણા કરી. ઋષભસેન વગેરે ચોરાશી કુમારોને દીક્ષા આપી ગણધરપદે સ્થાપન કર્યાં. ઋષભસેન ગણધરે ભરતના પાંચસો પુત્રોને, સાતસો પૌત્રોને તથા ગ્રાહીને તે જ સમવસરણુમાં દીક્ષા આપી. ત્યાર પછી ભગવંત ભવ-જીવોરૂપ કમલખંડને પ્રતિબોધ કરતા વિચરવા લાગ્યા.

જીખંડની સાધના માટે ભરતનું પ્રયાણ

આ બાબુ ઉત્પન્ન થયેલા ચૌદ મહારત્નવાળા, અનેક રાબ, સામન્ત-સમુદાયથી પરિવરેલ ભરત મહારાબ સભામંડપમાં સિંહાસનપર બેઠેલા હતા. ત્યારે મુષેણુ નામના સેનાપતિએ વિનંતિ

કરી કે-હિ દેવ! બે કે આપ તો સમગ્ર શાસ્ત્રના પરમાર્થને સમજનારા, લોકવ્યવહારબાણનાર, રાજનીતિના રહસ્યથી પરિચિત છો. આપને ઉપદેશ આપવો તે તો માફ ચપળપણું છે, છતાં આપનો મારા પ્રત્યે પક્ષપાત અને બહુમાન હોવાથી વિનંતિ કરું છું કે-હિ દેવ! અખંડિત પ્રતાપવાળો સૂર્ય હંમેશા ઠરી દિશામાં પોતાનું તેજ ફેલાવે છે અને સુખમાં દિવસ પસાર કરે છે, તેજ-રહિત, બીકણુ હુરણુને હૃદયમાં સ્થાન આપનાર ઉબ્બવલ ચંદ્રની શોભા બે દિવસ પણ એક સરખી રહેતી નથી. નિરંતર હથિયાર ધારણુ કરનાર હથેલી માફક ઘણા કાબળવાળી, અશ્રુથી ભીંજાયેલી, શત્રુ-રમણીઓની આંખો શ્યામ બની બચ છે.

બીજું હે દેવ! પૈસા આપીને વશ કરેલી એકરાત્રિની વેશ્યાનો બીજો સ્વામી થાય, તે શરમ કરાવનાર થાય, તો પછી કુલકમાગત વડીલો વડે પ્રતિષ્ઠિત, સમગ્ર લોકોમાં પ્રસિદ્ધ પૃથ્વી-લક્ષ્મીના સ્વામી બીજો કેવી રીતે હોઈ શકે? માટે હે દેવ! મહોન્મત્ત હાથીઓના મદજળારૂપ સતત મેઘવૃષ્ટિના અધકારવાળા, તેજહલા અશ્વોની કઠોર ખરીવડે ઉખડેલ અને ઉછળેલ રજથી ઉબ્બવલ સુદૃઢ પાયદળ સેનાનીઓના હાથમાં રહેલી તીક્ષ્ણ-ચમકતી તરવાર રૂપ ચમકતી વિજળી સરખાં, ચાલતા મોટા રથસમૂહથી ચૂરાતા પૃથ્વીપીઠથી ઉત્પન્ન થયેલ નિર્દોષના ગર્ભરવવાળા, વર્ષારંભના દિવસો સરખાં તમારાં સૈન્યો ભરતક્ષેત્રમાં વિચરે. 'ન્યાં સુધી દર્પથી ધુરાને અવગણતા, રથિક-સારથિઓ વડે ત્વરાથી દોડાવેલ ઘોડાના સમૂહવાળા, સારા સ્વર કરતા શ્રેષ્ઠ રથોના સમૂહો ભરતનાં માર્ગમાં જતા નથી, તથા ન્યાં સુધી ભારે મહ ઉત્પન્ન થવાથી જેમના ગંડસ્થળોમાંથી મદજળ ઊછળી રહેલાં છે, જેમણે સહજ અધીર આંખ ખોલેલી છે-એવા મત્ત માતંગો(હાથીઓ)ને શત્રુઓ ભેતા નથી, તથા ન્યાં સુધી કઠોર ખરીના પ્રહારથી ઉછળેલ રજ-પટલવડે સૂર્ય-ચંદ્રને મર્દન કરનારા, ત્વરાપૂર્વક ચલાવાતા ઘોડાઓને તમારા શત્રુઓ ભેતા નથી, એ પ્રમાણે ન્યાં સુધી તીક્ષ્ણ તરવારોથી દીપતા, તમારા સમર્થ પદ્ધતિઓ(પાયદળો) ભરતમાં સંચરતા તેઓને ભેવામાં આવતા નથી, ત્યાં સુધી તમારા શત્રુઓ છે.'

આ સાંભળીને ચક્રપૂજા કરીને ભરત મહારાજાએ સમગ્ર દિશાઓ જિતવા માટે ભેરી વગડાવી. આખા પૃથ્વીમંડલને એકમુદ્રાંકિત કરવા માટે ચક્રની પાછળના માર્ગે ભરત મહારાજાએ પ્રયાણ કર્યું. નિરંતર પ્રયાણ કરતાં કરતાં માગધતીર્થથી અધિષ્ઠિત ગંગાનદીના મુખથી અલંકૃત પૂર્વના સમુદ્રે પહોંચ્યા. ત્યાં એક ઉપવાસ વડે સુસ્થિત યક્ષની આરાધના કરીને તેની રજથી રથવડે સમુદ્રમાં બાર થોજન અવગાહીને ત્યાં રહીને પોતાના નામથી અંકિત બાણુ ગ્રહણુ કર્યું. ધનુષ સાથે જોડીને સમુદ્ર સન્મુખ ફેંક્યું. માગધતીર્થના અધિપતિ નાગકુમારના ભવનમાં પડ્યું. તે બાણુને દેખીને માગધાધિપતિ કોપાયમાન થયો. હોઠ કરડી. ભૂકુટિ ચડાવી ભયંકર અનેલા નાગકુમારે કહ્યું-‘આ વળી યમરાજાના પરોણા બનવાની કેણુ અભિલાષા કરે છે કે, જે મારા ભવનમાં બાણુ ફેંકે છે?’ નામાંકિત બાણુ જોઈને નામ વાંચ્યું. નાણુ કે-ભરતાધિપતિ ભરત નામના પ્રથમ ચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થયા છે. ત્યાર પછી તે ચૂડારત્ન સહિત બાણુને ગ્રહણુ કરીને ચક્રવર્તી પાસે આવ્યો. ભરતાધિપતિને જોયા. યોગ્ય ઉપચારથી સન્માન કર્યું. ચૂડારત્ન અને બાણુ સમર્પણુ કર્યું. તીર્થાધિપતિએ કહ્યું કે, ‘હું તમારો પૂર્વદિશાનું રક્ષણુ કરનારો છું. ભરત મહારાજાએ તે વાત માન્ય કરી. તેની આઠ દિવસ

વાળી પૂજા કરી. તે પછી ચક્રના માર્ગને અનુસરતા ભરતરાજ વરદામ નામના સમુદ્રના દક્ષિણ તરફના તીર્થે ગયા. ત્યાં પણ તે જ ક્રમે વરદામતીર્થના અધિપતિએ રત્નદાન વગેરેથી પૂજા કરી. ફરી પણ પશ્ચિમદિશા તરફના પ્રભાસતીર્થમાં ગયા, ત્યાં પણ તે જ ક્રમથી પશ્ચિમ સમુદ્રના અધિપતિએ તેની પૂજા કરી.

સિંધુરાજ્યએ અનેક સેના અને રત્નોસહિત આપેલી સિન્ધુદેવી કન્યા સાથે લગ્ન કરીને ફરી વૈતાહપર્વત કુમાર દેવને વશ કરીને સુષેણ સેનાપતિએ ચર્મરત્નના પ્રયોગ વડે સૈન્ય અને વાહનોને ત્યાંથી ઉતારીને સિન્ધુના નિષ્ક્રુટોને સાધ્યા. ત્યાર પછી તમિસ્ત્રા ગુફામાં કિરિમાલ યક્ષની અનુમતિથી દંડરત્ન વડે તમિસ્ત્રા ગુફાના મુખને ઉઘાડીને કાકિણી રત્નવડે મધ્યાહ્નના સૂર્ય સરખા અધકારનોનાશ કરવા અર્થે એવાં યોગણુપચાસ માંડલાં આલેખીને ઉન્મગ્નગા, નિમગ્નગા નદીઓતું ઉલ્લંઘન કરી ભરતક્ષેત્રના ઉત્તરખંડોને વિતવા માટે ભરત મહારાજ્યએ પ્રવેશ કર્યો. ભીલો સાથે યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું તેઓ હાર્યા એટલે મેઘકુમાર દેવની આરાધના કરી. સાંભેલા સરખી જડી ધારાથી મેથોએ વરસવાનું શરૂ કર્યું. ભરત ચક્રવર્તીએ ત્રીજે ચર્મરત્ન અને ઉપર છત્રરત્ન તે યેતી વચ્ચે સૈન્યને સ્થાપન કર્યું. ત્યાં શાલિનામના યોગા સવારે વાવેલા હોય, તે પાછલા પહોરમાં પાકીને તૈયાર થાય છે એ પ્રમાણે સર્વેને યોગાક આપ્યો. ત્યારપછી આભિયોગિક દેવોએ મેઘમુખ દેવોને સમજાવ્યા. તેમના વચનથી ભિલો આધીન થયા. સેનાપતિએ ઉત્તરસિન્ધુના નિષ્ક્રુટ સાધ્યો. ત્યાર પછી નાના હિમવંત પર્વત ઉપર ઘોરોર ચોળને બાણ ફેંક્યું. એટલે બાણમાં લખેલું નામ દેખવાથી શાન્ત થયેલા નાના હિમવાન ગિરિકુમાર નામના દેવે આવીને રત્નો અર્પણ કર્યાં. ફરી ભરતરાજ્યએ પોતાનું નામ લખેલ બાણ ઋષભકૂટમાં ફેંક્યું. સુષેણ સેનાપતિએ ગંગાનદીના નિષ્ક્રુટ પાર કરાવ્યાં. ત્યાર પછી ભરતાધિપે ગંગાના કાંઠા પર છાવણી નાખીને ગંગાદેવીની સાથે ભોગ ભોગવતાં હબર વર્ષ પસાર કર્યાં. ત્યાર પછી નમિ અને વિનમિ સાથે બાર વર્ષ યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. હારેલા વિનમિએ સ્ત્રીરત્ન અને નમિએ વિવિધ પ્રકારનાં રત્નોનાં ભેટણાં કર્યાં. ત્યારપછી અંડપ્રપાતા ગુફાના સ્વામી નાટ્યમાલ નામના યક્ષને સ્વાધીન કર્યો. અંડપ્રપાતા ગુફામાંથી બહાર નીકળ્યા ત્યારે સૈન્ય વડે ગંગા નદીના કાંઠાના પ્રદેશ પર આક્રમણ કરતાં નાગકુમાર દેવોથી અધિષ્ઠિત નવ મહાનિધાનો હાજર થયાં. તે આ પ્રમાણે—૧ નૈસર્પ, ૨ ખાંડુક, ૩ કાલ, ૪ મહાકાલ, ૫ માણુવ, ૬ શંખ, ૭ સર્વરત્ન ૮, મહાપદ્મ અને ૯ પિંગલ. આ નવે નાગકુમારોએ આવીને ભરત મહારાજને કહ્યું કે,—હિ મહાસત્વશાલી ! તમારા પુણ્યથી આકર્ષાઈને ગંગાના મુખમાં રહેલા માગધતીર્થમાં વાસ કરનારા અમે આપની સેવામાં હાજર થયા છીએ. માટે હે ભાગ્યશાળી ! અક્ષયનિધિવાળા અમને પ્રાપ્ત કરીને સ્વસ્થ હૃદયથી ઈચ્છા પ્રમાણે દાન આપો; કીડા કરો અને તેનો ભોગવટો કરો. ફરી સેનાપતિએ દક્ષિણ ગંગાનિષ્ક્રુટમાં સૈન્ય ઉતાર્યું. આ ક્રમથી ભરત મહારાજ્યએ સાઠ હબર વર્ષે છ ખંડો સ્વાધીન કર્યાં. અને મોટા પરિવાર સાહિત આડંબરપૂર્વક વિનીતાનગરીએ પહોંચ્યા. બાર વરસ સુધી રાજ્યાસિપેક ચાલ્યા. પછી તપાસ કરી કે, કયા મારા ભાઈઓ નથી આવ્યા ? વળી કિંકા અને દુર્બળદેહવાળી સુંદરી ભગિનીને જોઈ. આવા પ્રકારની દેખીને સેવકને પૂછ્યું કે, ‘આવી અવસ્થા કેમ થઈ?’ સેવકે કહ્યું—હિ દેવ ! આયગિલોથી. આ સાંભળી રાગ યોસરી ગયો, રબ્દ આપી એટલે ભગવંતની પાસે જઈને સુંદરીએ દીક્ષા લીધી.

ભરત-બાહુબલીનું યુદ્ધ

મહારાજ્યાભિષેક પૂર્ણ થયો એટલે ભરત મહારાજને અઠાણું ભાઈઓ પાસે હૃત મોકલ્યા અને કહેરાવ્યું કે- જો તમે રાજ્યલક્ષ્મીને ઈચ્છતા હો, તો મારી આજ્ઞાને અનુસરનારા થાઓ અને પિતાજી તરફ બહુ આદરવાળા થયા હો, તો તેમના માર્ગે જવ. ભરતનો આ સંદેશો સાંભળીને સર્વે ભાઈઓ તીર્થંકર પાસે ગયા. ઋષભસ્વામી ભગવંતે પણ સમ્યક્ પ્રકારે પ્રતિબોધ આપીને પ્રતિબોધ્યા અને દીક્ષા આપી. ફરીપણુ ભરત મહારાજ મંત્રીની સાથે મંત્રણા કરવા લાગ્યા કે ભરતખંડ સ્વાધીન કર્યો, શત્રુઓને નિર્મૂળ કર્યા, જગત્માં આજ્ઞા ફેલાવી, હવે મારે જે કરવાનું હોય તે કહે કે, ‘હવે શું સાધવાનું બાકી રહેલું છે?’ આ સમયે યોગ્ય અવસર પ્રાપ્ત થવાથી સુબુદ્ધિમંત્રીએ કહ્યું, “એ વાત બરાબર છે, પરંતુ ઉપઘાતથી ઉત્પન્ન થનાર વેર અને ઉપકાર કરનાર હંમેશા બંધુ થાય છે, કારણ કે મિત્ર અને શત્રુપણાની અવસ્થા કાર્યની અપેક્ષાએ થાય છે. માટે હે દેવ! મહાપરાક્રમવાળો પોતાના બળના ગર્વથી સમગ્ર શૂરવીર પુરુષોનો તિસ્કાર કરતો આ બાહુબલીભાઈ તમારી સાથે શું બંધુપણાનો કે બીજા પ્રકારનો સ્નેહ રાખે છે? તેમાં જો બંધુપણાનો સંબંધ રાખતા હોય તો સુદૃઢ છે, પરંતુ જો તેનાથી ભિન્ન-શત્રુપણાનો સંબંધ રાખતા હોય તો ભરતખંડને જિત્યો કેમ ગણાય? શત્રુનો નાશ કરેલો કેવી રીતે કહેવાય? અસ્ખલિત આજ્ઞા પણ કેવી રીતે મનાય? તેના વર્તનથી મને મોટો સંદેહ ઉત્પન્ન થયો છે; તો વિચાર કરીને દેવે આજ્ઞા જણાવવી.” ભરતે કહ્યું, ‘તારા મનનો અભિપ્રાય સમજી ગયો છું, માટે તેની પાસે આજે જ હૃત મોકલીને તેના વ્યવસાયનો નિવેડો લાવીએ.” એમ કહીને સુવેગ નામના હૃતને બોલાવ્યો. તેને બરાબર સમજણ આપીને બાહુબલી પાસે મોકલ્યો. ત્યાર પછી તે ગામ, બાણ, જંગલ, ખેડ, મડંબ આદિનું લંઘન કરી તક્ષશિલા નગરીએ ગયો. અનુક્રમે બાહુબલીના ભવનના દ્વારે પહોંચ્યો. મોટા પ્રતિહારી છડીદારથી સમાચાર જણાવીને સભા-મંડપમાં પ્રવેશ કર્યો. બાહુબલી રાજના પગમાં પડીને બિલો થયો એટલે રાજાએ બતાવેલ યથા-યોગ્ય આસન ઉપર બેઠો.

હૃત સાથે વાર્તાલાપ

થોડીવાર પછી બાહુબલીએ પૂછ્યું કે “જેના કુશલથી સમગ્ર જીવલોકનું કુશલ હોય એવા મહાયશવાળા મારા બંધુનું નિરંતર કુશલ વર્તે છે? જે બીજાં રાજ્યોને જિતીને એક છત્રછાયામાં રહીને શોભતી રાજ્યલક્ષ્મી કોઈએ પણ મલિન કર્યા વગરની તેવી જ ધારણુ કરે છે ને? ત્યાર અસુદ્રૃષ્ટ કંદોરાના આભૂષણવાળી પૃથ્વી-રમણીને વહન કરતાં મસ્તકથી જેમ માળા વહન કરાય તેમ તેમની આજ્ઞા તે જ પ્રમાણે વહન કરાય છે? જે કરવાથી શીલ, આચાર, કુલની વ્યવસ્થા, કીર્તિની તુલના થાય છે, તેવા કયા શુભકાર્યમાં પ્રભુનો પ્રેમારંભ વર્તે છે? તે જણાવ. ઘણાઓને પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય વૈભવવાળા, મહાપ્રતાપયુક્ત પરિવાર સહિત મારા બંધુના દિવસો સુખમાં પસાર થાય છે ને? ખરેખર, આજે હું સુખનું ભાજન બન્યો, મારી રાજ્યલક્ષ્મી આજે સફલ બની કે દુર્વિનીત નકામી વાતો કરતાં કરતાં આજે મારા ભાઈએ મારું સ્મરણ કર્યું. માટે હે હૃત! અમારા સરખાને યાદ કરવાનું મહારાજને શું કારણુ પડ્યું? તે જણાવ.” આ પ્રમાણે બાહુબલીએ પોતાનું કથન પૂર્ણ કર્યું, એટલે ભરતના હૃત સુવેગે બોલવાનો આરંભ કર્યો- ‘કુમાર! આમ કેમ બોલો છો?

કારણ કે, દેવના હૃદયમાંથી ક્ષણવાર પણ કુમાર ખસતા નથી. આ સંગમ (સંગ્રામ)ને સમય છે, એમ બાણીને દેવે કોઈને મોકલ્યો નથી. જે તમે કહ્યું કે શરીરની કુશલતાની તપાસ કરવા માટે-તો તે વિષયમાં જણાવવાનું કે દેવો અને મનુષ્યો વગેરે જેના પાદપીઠનું નિરંતર સેવન કરે છે, તમારા સરખા જેમના બંધુ હોય, તેમના કુશલની શંકા જ ક્યાં રહી? 'રાજલક્ષ્મીનું એક છત્રછાયામાં રહેવું, ચાર સમુદ્ર સુધી આજ્ઞાનો વિસ્તાર પામવો' એમ કથન કરતાં તમે, અનેક સંકલ્પો વડે વિકલ્પ ઉત્પન્ન કરાવનાર, પરમેશ્વરની સમીપ વર્તનાર પિશુન જેનો (દુર્જન-ચાડીચુગલીખોર લોક)ને ઉભય સિદ્ધિ દ્વારા અવકાશ-રહિત ક્યાં છે. હૃદયેશ સ્નેહનું સ્થાનક હોય તો ગુણસમુદાય કે બંધુજન, તો હે કુમાર! મહારાજના મહાભિષેક-સમયે પણ આપ ન પધાર્યાં-એ બાણુવાની ઉત્કંઠાવાળા દેવે ન આવવાનું કારણ બાણુવા માટે મને મોકલ્યો છે. હૃતનું વચન પૂર્ણ થયા પછી બાહુબલીએ કહ્યું, સહવાસથી પરાભવની શંકા થાય, તેથી હું ન આવ્યો. અમારા સરખાને વિષે આજ્ઞા સ્ખલના પામે, તે તો અલંકાર ગણાય, નહિ કે પરાભવ. કહેલું છે કે-“દેવો, અસુરો, કિન્નરો, વિદ્યાધરો અને નરેન્દ્રો વડે સ્વીકારાતી તે આજ્ઞા જો બંધુઓમાં સ્ખલના પામે, તો ફક્ત એ થોડો અલંકાર છે.”

બંધુઓ પ્રત્યે સ્નેહ કેવા પ્રકારનો છે, તે તો અહાણું ભાઈઓના વૃત્તાન્તથી સર્વલોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. અથવા તો તે પરમાર્થથી બંધુ છે. કારણ કે 'જે પાપમાં જોડવા માટે ઉપદેશ આપે તે વૈરી છે-એમાં સંદેહ નથી. જે ધર્મબુદ્ધિ કરાવે તે મનુષ્ય તેનો શ્રેષ્ઠ બંધુ છે.' એવી રીતે કદાચ પ્રિયગુણુપણાની પ્રાપ્તિ થતી હોય તો ભલે થાય. એ પ્રમાણે બાહુબલીના વચનની સમાપ્તિ થયા પછી હૃતે મહાઆશયવાણું વચન કહેવાનું શરૂ કર્યું-“હે કુમાર! બંધુપણાના અંગે તમારા વિષે આજ્ઞા સ્ખલના પામે, તે તો સુંદર ગણાય, તો પણ કેટલાક દુર્જનલોકો અવળી કલ્પના કરે, માટે તેમની આજ્ઞામાં વર્તાવું યોગ્ય છે. કારણ તેઓ તમારા વડીલ-બંધુ છે. તેમજ-

“જે સુચરિત ચરિત્રવાળો, ત્યાગી, કૃતરા છે, જેનો પ્રતાપ દૂર સુધી ફેલાયેલ છે, સમસ્ત ઉપધિ (ઉદ્ધિ-સમુદ્ર) ક્યારાને ખેડનાર, શસ્ત્ર-કુશલ છે, તથા જે નિરંતર રાજ-મહાવૃક્ષની છાયા સેવવાનો અભિલાષી છે, તે પર-પરિણતિથી નિર્વિકાર એવાં લક્ષ્મીનાં કૃણાને ભોગવે છે.”

જે ભાઈઓની સાથે અથડામણની વાત કરી, તેમાં મહારાજનો દોષ નથી. સૂર્યને ઉદય થાય, તે સમયે બાકીના તારાઓનું તેજ ઘટી જાય, એ શું સૂર્યને દોષ ગણાય? મહારાજને તેઓને કહેલું હતું કે, 'તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે રાજ્યલક્ષ્મી ભોગવો,' છતાં પણ મોટાભાઈની સંપત્તિ સહન ન કરી શકવાથી પોતાની મેળે જ ચાલી ગયા, તેમાં મહારાજ શું કરે? અમૃતમય શિશિર ઋતુના શીતળ કિરણવાળા સમગ્ર જીવલોકને શાંતિ આપનાર ચંદ્રને પોતાના દોષથી હાથીના દાંત અને કમલો સહન કરી શકતા નથી. બીજું મહારાજના ગુણુપક્ષપાતને દૂષિત કરીને પોતાને બલપુરુષપણે સ્થાપન કર્યો. કારણ કે-સજ્જન પુરુષો પારકા છતાં દોષોને પણ નક્કી ઉચ્ચારતા નથી, બ્યારે દુર્જનો ગુણુને છોડીને અછતા દોષો પ્રગટ કરે છે. બીજું તમે હજુ મહારાજના ગુણો જાણ્યા નથી. કદાચ જ-માંધ પુરુષ કોઈ પ્રકારે ચંદ્રને ન દેખી શકે, તેથી શું તેની પ્રગટ શોભા લુવનને આનંદ ન પમાડે? વળી હે મહારાજ! સહોદર

થઈને દોષ ઉઘાડા પાડીને ખલપણું પ્રગટ કરીને તમે અમને લગ્ન પમાડ્યા. હે કુમાર ! તમે એમના ભાઈ છો-એ શું એાછી વાત છે ? પરંતુ આમ અનર્થકલવાળાં ખલપણુનાં વચનો બોલવાથી શો લાભ ?”

બાહુબલીના પ્રત્યુત્તર

એ પ્રમાણે હૂત બોલી રહ્યા પછી બાહુબલીએ ધીરખણાનો ત્યાગ કરીને ઠોપથી કહ્યું- ‘અરે હૂત ! તેનો હું ભાઈ છું, તે કારણે હું શોભા પામું છું ?’ તમારા સરખા જ આવું બોલી શકે કે, જે મહારાજના અન્નથી મોટા થયા છે. આમાં તારો દોષ નથી. કારણ કે-આચાર અને નીતિ ધારણ કરનાર સ્વામીના ઘરમાં હંમેશા વૃદ્ધિ પામેલો ઉત્તમકુલમાં જન્મેલો ધીરતાપૂર્વક ગૌરવવાળાં વચનો બોલવાનું બાણ છે. હે હૂત ! વિનય રહિતપણે વચન બોલનાર એ પોતાનું શીલ પ્રગટ કરે છે, શીલથી પોતાની બતિ અને સ્વામીનું નિર્મલ ગુણીપણું જણાવે છે. ‘બાહુબલીને તમારા સરખાથી અનર્થ કરાશે’ એ વાત કેવી રીતે સંગત ગણવી ? તે વાત સાંભળીને પોતાના સ્વામીનો પરાભવ થવાથી આવેશમાં આવેલા હૂતે કહ્યું કે, ‘સર્વે પોતાનું હિત સમજનારા હોય છે, પોતાનો આત્મા દરેકને વલ્લભ હોય છે, પરંતુ વિનાશ થવાનો વખત આવે છે, ત્યારે મનુષ્ય વિપરીત બુદ્ધિવાળો થાય છે.’ તેથી કરીને તમે જે મારી બતિ અને શીલ દૂષિત કર્યાં, તેમાં તમારો દોષ નથી, કારણ કે તમે મહારાજના બંધુ છો. ‘ભરતક્ષેત્રના સ્વામીના દોષ પ્રગટ કરવા’ તે તમને સર્વથા યોગ્ય ન ગણાય. વળી તમારા સરખાથી બ્રહ્મણ કરાયેલા દોષો કે ગુણો મહારાજને ક્યાં લાગવાના છે ? કારણકે- એમના ગુણસમુદાયને ધંદ્રો-સહિત દેવો, અસુરો અને નરેન્દ્રો અતિઆદરથી માન આપે છે, તો તમારા સરખાની તો ત્યાં કઈ ગણતરી ગણવી ? પોતા કરતાં અધિક હોય કે સમાન હોય તેઓ અહીં સ્તુતિ કરે, તેની જેમ ગણતરી કરાતી નથી, તેમ લોકોની સંખ્યા પૂર્ણ કરનારા તમારા સરખા નિંદા કરનારની પણ કેટલી કિંમત ગણવી ? તો હવે બહુ આત્મપ્રશંસાથી સચું. કાં તો રાજ્ય છોડીને પલાયન થવું, અગર દેવો, મનુષ્યો અને વિદ્યાધરોએ સ્વીકારેલી મહારાજની આસા સ્વીકારવી-આ જે માર્ગમાંથી ગમે તે એક માર્ગ સ્વીકાર્યા વગર હવે તમારે જીવવાની આશા ન રાખવી. બીજું તમે તો માત્ર નામથી જ બાહુબલી છો, હવે તમે ક્યાંય કોઈનું પરાક્રમ બોલું નથી, વળી શત્રુસૈન્યને ભય પમાડનાર બાહુબલી તે તો કોઈ બીજા જ છે.”

હૂતનાં આ વચનો સાંભળતાં જ સમગ્ર રાજ્યક બળભળી ઉડ્યું. સુભદ્રાએ તેને સંભળાવ્યું કે ‘અરે દુરાચાર ! હૂત ! અમારી સમક્ષ મહારાજનો તિરસ્કાર કરી હવે સુધી તું પ્રાણ ધારણ કરે છે ? હમણાં જ તું હતો ન હતો - થઈશ તારે છેલ્લે જે કરવાનું હોય-તે કરી લે’ -એમ કહીને સુભદ્રાએ વિજ્ઞાનીના ચમકારા સરખું તેજસ્વી મંડલાથ બેચ્યું, ત્યારે હસ્ત-સંજાથી બાહુબલીએ નિવારણ કરી કહ્યું-‘અરે ! આને મારવાથી શો લાભ ? હૂત એ અવધ્ય ગણેલો છે.’ એમ કહીને તેને સભામંડપમાંથી બહાર કાઢ્યો. ભરતાધિપને સંદેશો કહેરાવ્યો કે-‘પિતાજીએ આપેલા રાજ્યમાત્રથી સંતોષ પામેલા મને ગિંહ માફક કોપને બચત કરવો, તે પોતાના વિનાશ માટે થાય છે. તેમ કરવું તે તમને યોગ્ય નથી. પિતાજીએ તમને દેશના ખંડો આપેલા જ છે. ભાઈઓને તો તમે નિર્વાસિત કર્યા અને તેમનાં રાજ્યો પડાવી લીધાં, તેથી આટલો ગર્વ કેમ કરો છો ? જે તમે રાજ્ય, લક્ષ્મી, જીવિત અને કીર્તિને ઇચ્છતા હો,

તો વજ્ર સરખા મારા માર્ગને તણને ઈચ્છા પ્રમાણે વિચરે, ભાઈની લક્ષ્મીમાં મારો કોઈ દાવો નથી.” એમ કહીને દૂતને રજા આપી. એ સમયે કાલનિવેદકે સંભળાવ્યું કે સંધ્યારૂપ બીજી અંગનાના સમાગમથી પ્રગટ કરેલા રાગવાળો સૂર્ય પોતાના અસ્તસમયે અનુક્રમે ઓસરી જતાં કિરણોના સંગથી શ્યામદેહવાળા આકાશનો ત્યાગ કરે છે. સૂર્ય સ્વયં પોતાનું તેજ ઉપસંહરણ કરીને નિર્બળતા પ્રાપ્ત કરે છે. ખરેખર ધીર પુરુષોની પોતાની ચેષ્ટા જ વિનાશમાં કારણભૂત થાય છે. સ્ફુરાયમાન તેજવાળા સૂર્યમંડલનું તેજ જેની સામે નગ્ન પણ કરી શકાતી ન હતી, તે જ સૂર્યમંડળ સંધ્યાસમયે નિસ્તેજ બની ગયું. જગતમાં તેજ-પ્રીતિની રક્ષા મહાન છે. દિવસના પૂર્વભાગમાં વૃદ્ધિ પામતા જે પ્રતાપને એવા અને બાણુવા માટે શક્તિમાન થઈ શકાતું ન હતું, તે જ પ્રતાપને સાયંકાલે અવસ્થાઓના પલટા કેવા કેવા થાય છે? તેના હેતુરૂપ બને છે અને સુખથી તે નિહાળી શકાય છે. પતિના વિરહમાં પણ જે રાત્રિ પ્રાણુ ધારણ કરે છે, તેની મલિનતા કોઈ અપૂર્વ છે-એમ જાણીને હોય તેમ સૂર્યની સાથે દિવસ અસ્ત પામ્યો. સૂર્યના વિરહમાં અંધકાર-સમૂહ પણ સમગ્ર આકાશતલ મલિન કર્યું. ‘બલપુરુષ જ્યાં સુધી બીજાનું છિદ્ર ન દેખે ત્યાં સુધી શાન્તિ પામતો નથી.’ એક માત્ર સૂર્ય વગર લાગ બેઠને અંધકારે સંધ્યાકાળે આખા જગતની અવસ્થા પલટી નાંખાવી. ‘તેજસ્વી પુરુષો સર્વ પ્રકારે જય પામે છે.’ આ પ્રમાણે કાલ-પરિણતિના યોગે મહાતેજવાળો સૂર્ય અપતેજવાળો થઈ અસ્ત પામે છે; પરંતુ પ્રતાપી એવો તે મલિનતા સહન કરતો નથી.

ત્યાર પછી બાહુબલી સમગ્ર સામંત લોકોને રજા આપી પોતે સલામંડપથી ઊભા થયા. અહંકાર અને ઉત્સાહ જેના ભગ્ન થયા છે, એવો દૂત પણ ત્યાંથી નીકળીને તક્ષશિલાથી નિરંતર પ્રયાણ કરતાં કરતાં મહારાજા ભરતની રાજધાની વિનીતા નગરીએ આવી પહોંચ્યો. બાહુબલીનો વૃત્તાંત જાણીને ભરત મહારાજાએ બાહુબલીના દેશ તરફ યુદ્ધ કરવા ઘોષણા કરાવી, યુદ્ધભેરી વગડાવી. રાત્રિના છેલ્લા પહેરે ઊડી ગયેલી નિદ્રાવાળા ભરતને કાલનિવેદકે સંભળાવ્યું કે, ભુવનની રક્ષા કરવાની અભિલાષાવાળો તારો પ્રતાપ હંમેશાં બળતો જ છે, તો પણ કમલખંડની જેમ લોકો તારા પ્રતિબોધની પૂજા કરે છે, અર્થાત્ ‘ઊગતો સૂર્ય પૂજાય છે.’ સૂર્યનો ઉદય થવાથી તારાએ નાસી જાય છે. ચંદ્રનું તેજ ઘટી જાય છે. ‘સ્ફુરાયમાન અને ફેલાતા તેજવાળો પુરુષ જગતમાં શું શું નથી કરતો?’ સ્નેહી સ્વજનો, આશ્રિતોરૂપ કમલો વિકાસ પામે, વૈરીઓરૂપ કુસુદો કરમાઈ જાય, સૂર્યની જેમ તમારા બળવાથી ભુવન રમણીય બને.” આ પ્રમાણે કાલનિવેદકની સ્તુતિ ધૂણું ચતાં તુષ્ઠ થયેલ ઉતાવળા, યુદ્ધથી ન ડરેલા સ્વામી લક્ષ્મીના મોખરે ગયા. ત્યાર પછી મોટું યુદ્ધ કરવા માટે સેના ચાલવા લાગી, નિરંતર થાક આઘા સિવાય પ્રયાણ કરતાં કરતાં બાહુબલીના રાજ્યની સીમા પાસે ભરત મહારાજા આવી પહોંચ્યા.

બાહુબલીએ કરેલી ભગવંતની સ્તુતિ

આ બાજુ સમગ્ર કરવા યોગ્ય કાર્યો નીપટાવીને પ્રયાણ કરવાના નજીકના સુંદર દિવસે બાહુબલીએ તીર્થંકર ભગવંતની સ્તુતિ કરવા માટે દેવગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો, અને તે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો—

“હું ત્રણે લોકમાં એક અદ્વિતીય મદલ ! પરમાર્થશત્રુ-કર્મનો નાશ કરનાર, લોકલોક પ્રકાશિત કરવામાં સમર્થ ! કેવળજ્ઞાનવાળા તમે જ સાચા નાથ છો. આ સમગ્ર જીવલોક માટે તમે જ એક શરણભૂત છો. ભવ્યજીવોના બંધુ પણ તમે જ છો અને ભવનો અંત કરનાર

હો તો માત્ર તમો જ છે. હે જગતના ગુરુ! સમગ્ર સારાં લક્ષણોને ધારણ કરનાર તમારા ચરણોને નમસ્કાર થાયો. ભવમંથન કરનાર મહાથશવાળા, મોહ અને મહામાનના નાશ કરનાર, જ્ય અને મંગળ સ્વરૂપ, મંગળ ધારણ કરનાર, સંસારવાસથી મુક્ત થયેલા, ગુરુઓના ગુરુ, મુનિઓના સ્વામી નિષ્કલંકી હે ભગવંત! તમને નમસ્કાર થાયો.” આ પ્રમાણે મોટી ભક્તિના સમૂહથી પૂર્ણ એવા ભાવથી ઋષભસ્વામીની સ્તુતિ કરીને બાહુબલી ચાલ્યો અને ચતુરંગ રોના સહિત રાજધાનીમાંથી બહાર નીકળ્યો. પોતાના રાજ્યના સીમાડે પહોંચી યુદ્ધને યોગ્ય પ્રદેશની નજીકના ભૂમિભાગમાં પડાવ નાખ્યો.

ભરતને પાઠવેલ સંદેશો

પછી બરાબર શીખવેલા એક દૂતને ભરતરાજ પાસે મોકલ્યો. ત્યાં જઈ ને યોગ્ય સમય દેખીને ભરત મહારાજને વિનંતિ કરી કે, “હે મહારાજ! જે માર્ગે તમે પ્રવર્તી રહ્યા છો તે માર્ગે સત્પુરુષોએ નિર્દેહો છે. જે કાર્યનો અંત દુઃખવાળો હોય, તેવું કાર્ય કોઈ ડાહ્યો પુરુષ વિનયની ઇચ્છાથી કરે ખરો? વૈભવની વાત બાબુ પર રાખીએ, પરંતુ હે ઉત્તમપુરુષ! તમારું જીવિત પણ અસાધારણ છે. હે નરનાથ! આ પ્રમાણે યુદ્ધ કરવાથી તો અસાધારણ અપયશની પ્રાપ્તિ થશે. શું તમે એટલું સમજી શકતા નથી કે સજ્જનોની પ્રીતિ હંમેશાં એકસરખી ટકી રહેનારી હોય છે, તે દુઃખપૂર્વક દૂર કરી શકાય છે અને વિઘટિત કરેલી-તોડેલી પ્રીતિ ફરીથી ઘણા દુઃખપૂર્વક જોડી શકાય છે. હે રાજન્! આ કાર્યનો છેડો વિષમ આવશે. એ વાત મેં પ્રથમ જણાવેલી છે. વિરોધ પક્ષમાં સામે સિંહ હોય, ત્યારે ગબ્ધિપતિનું કુશલ કેવી રીતે માની શકાય? ભરતખંડ જિતીને જેણે કોઈ પ્રકારે યશપ્રતાપ ઉપાર્જન કર્યો છે, તેને બાહુબલીના સુભટો રખે અત્યારે પડાવી ન લે. પિતાએ આપેલા રાજ્યથી સંતોષ અનુભવતા બાહુબલી તમારા બંધુ છે.—આ વાતમાં તમને કયો વાંધો છે? માટે હે ભરતાધિપ! તમો યશ લેતાં શીખો. હે નરાધિપ! બાહુબલીની સાથે યુદ્ધ કરવામાં ભરતખંડ ગુમાવવો પડશે અથવા બંધુને નાશ કરી છેવટે અપયશના અધિકારી બનશો.” આ પ્રમાણે વિનયપૂર્વક કહ્યા પછી દૂતે સ્વામીએ કહેવરાવેલો સંદેશો સંભળાવ્યો કે—“હીન, મધ્યમ અને ઉત્તમ એવા ત્રણ પ્રકારના યુદ્ધમાંથી કયા પ્રકારનું યુદ્ધ આપણે કરવાનું છે?”

દૂતનાં વચન સાંભળ્યા પછી ભરત મહારાજએ કહ્યું, પોતાની પ્રશંસા પોતે કરવી તે તો જઘન્ય(હલકા) પુરુષોને યોગ્ય ગણાય. તે સિવાય ગુણનો પક્ષપાત કરનાર ખીજે કયો તારી પ્રશંસા કરે? સત્પુરુષના માર્ગથી ખસી ગયેલા તારા રાજને માત્ર વચનછટા કરતાં આવડે છે આના પ્રત્યુત્તરે કેવા આપવા? તે અમારા ગુરુએ અમને શીખવ્યું નથી. વચનમાત્ર સારવાળા અરે દૂત! બહુ બકવાદ કરવાથી શો લાભ? શૂરવીર અને કાયર કોણ છે? તે તો છેવટના પરિણામથી જ જાણી શકાશે. ફરી જણાવ્યું કે, ઉત્તમ પ્રકારના યુદ્ધથી લડાઈ લડીશું.”

દૂતે કહ્યું, જો એમ જ છે, તો પછી જેમાં અનેક લોકોનો ક્ષય થાય, તેવા ફલવાળા આ યુદ્ધથી સચું. તમારું સૈન્ય અમારા પુરુષો વડે પરાભવ કરવા સમર્થ નથી બની શકવાનું કે તમારા સુભટોથી અમારું સૈન્ય હારવાનું નથી. તમે પણ પિતાજીના પુત્ર છો, હું પણ તેમનો જ પુત્ર છું. બંનેના પરાક્રમની સ્પર્ધા થવા દો. બંનેના સૈન્યો સાક્ષી બની

યુદ્ધનું નિરીક્ષણ કરો. યુદ્ધ ત્રણ પ્રકારનાં છે. દષ્ટિનું યુદ્ધ ઉત્તમ, બાહુ અને વચનનું મધ્યમ, તીક્ષ્ણ હથિયારો, તરવારો અને ભાલા વડે જનસમુદાયનો વિનાશ કરનાર યુદ્ધ અધમ ગણેલું છે. તે વચન સાંભળીને તરત ભરત મહારાજાધિરાજે જણાવ્યું કે, દષ્ટિયુદ્ધના ઉત્તમ યુદ્ધથી યુદ્ધ કરીશું. એમ કહીને દૂતને રજા આપી. દૂતે સર્વ હકીકત બાહુબલીને જણાવી. હવે સૈન્યના આગલા ભાગમાં સેનાપતિ વગેરે સુભટોનું અશક્ય જ્યવાળું થતું ભયંકર યુદ્ધ રોકીને ભરતમહારાજા અને બાહુબલી ઉત્તમ પ્રકારનું દષ્ટિયુદ્ધ લડવા લાગ્યા. તેમાં પ્રથમ દષ્ટિયુદ્ધ તેમજ વચન અને બાહુથી બીજું યુદ્ધ, ત્યાર પછી મુષ્ટિ અને હાંથી યુદ્ધ કર્યું. ત્રણે યુદ્ધમાં ભરતની હાર થઈ.

હારેલા ભરતે છોડેલું ચક્રવર્તન

આ સમયે મહાપરાભવથી ખેદ પામેલા ભરતાધિપે પોતાના ચક્રવર્તીપણામાં શંકા ઉત્પન્ન થવાથી ચક્રવર્તનનું સ્મરણ કર્યું. સ્મરણ કરતાં જ ચક્ર હાથમાં આવી ગયું, એટલે બંનેના સૈન્યોમાં હાહાકાર શબ્દવાળો મોટો કેલાહલ ઉછળ્યો. જેની જ્વાલાઓ આકાશમાં વ્યાપી ગયેલી છે, એવા ચક્રવર્તને ભરતે બાહુબલી ઉપર છોડ્યું. ચક્રવર્તન એક ગોત્રમાં પ્રહાર કરતું નથી, એટલે બાહુબલિની પ્રદક્ષિણા ફરીને વળી પાછું તેના હાથમાં આવીને રહ્યું. તેના હાથમાં રહેલું ચક્રવર્તન બાહુબલીએ દેખ્યું. ત્યાર પછી કોપાગ્નિ વડે લાલનેત્રવાળો થયેલો બાહુબલી કહેવા લાગ્યો—

વિષ અને વિષયનો તફાવત

“ હે નરાધિપ ! જો હું માફ જળ પ્રગટ કરું તો નિષ્કુર ભુજાચંત્રની મજબૂતાઈથી ચક્રસહિત તમને અને તમારા સૈન્યને પકડીને ચૂરો કરી નાખું. નીતિ અને મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનારને હણવામાં હવે કયો ગુણ ગણાય ? ઉખડી ગયેલી દાઢવાળા સર્પને પકડનાર ગારુડિક કે માંત્રિકમાં સામર્થ્ય ગણાતું નથી. રાજ્ય ખાતર આવું અકાર્ય આચરણ કરનારને ધિક્કાર થાઓ, કે જ્યારે પોતાનો પરાભવ થયો, ત્યારે આચાર, પરાક્રમ અને સત્યનો ત્યાગ કર્યો. જે કારણે લોકો મર્યાદા લોપી પોતાના બંધુને પણ નિરપેક્ષપણે હણે છે, તેવાં રાજ્યો અને વિષયોનો હું સ્વયં સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરું છું. પાંડિતો વિષ અને વિષયો એ બંનેનું આંતરું મોટું કહે છે. તેમાં વિષ તો એક વખત ખાવાથી હણે છે અને વિષયો તો સ્મરણ કરવા માત્રથી અનેક વખત મૃત્યુ પમાડે છે. વિષયરૂપી ઝેરથી મૂર્છિત થયેલ મતિવાળા પુરુષો નરકની વેદનાઓ ગણતા નથી, તેમ જ સ્તબ્ધ, પોતાનું ગૌરવ કે કુલ પણ જોતા નથી, કે કાર્યાકાર્યનો પણ વિચાર કરતા નથી. વિષયસુખની આશારૂપ પિશાચીથી ઘસ્ત થયેલો પુરુષ પશુ સમાન ગણાય છે કે, જે અંધ માફક મૂઠ બનીને પોતાનું હિતાહિત સમજી શકતો નથી. તેવો આત્મા ધર્માચરણ સેવતો નથી, ગુરુ અને દેવોની નિંદા કરે છે, ભયનો ત્યાગ કરીને સ્નેહ, લજ્જા અને ગૌરવને ગણકારતો નથી, તેમજ વિનય અને મર્યાદા પણ જાળવતો નથી. જે લોકો મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરી પરલોક-વિરુદ્ધ વ્યવહાર કરે છે, તેમાં જો કોઈ કારણ હોય તો વિષમિશ્રિત લોજન સરખા અનાર્થ વિષયો જ છે. જે મૂઠ માણસ હિંતનો ત્યાગ અને અહિંતનો આદર કરે છે, તે મોટા શીલ અને સજ્જનના ગુણોને દૂષિત કરનાર એવા

વિષયોનો જ પ્રસાદ છે. ” એ વગેરે ઘણું કહીને તથા ખલ વિષયોની નિંદા કરીને ભરતનો તિરસ્કાર કરીને બાહુબલી આત્મ-કલ્યાણ કરવા તૈયાર થયો.

બાહુબલીની દીક્ષા અને ભરતની ક્ષમાપના

વિપમ ત્રિષ્યાભિલાષાનો ત્યાગ કરીને ઉત્પન્ન થયેલા શુભ પારણામવાળા બાહુબલીએ બંતે જ પંચમુષ્ટિક લોચ કરીને વિધિપૂર્વક સામાયિક ઉચ્ચરીને વિચાર્યું કે- ‘ અતિશય વગરના જ્ઞાનવાળો હું અતિશયવાળા પોતાના સહોદરોનાં દર્શન કેવી રીતે કરી શકું ? એમ ચિંતવીને મૌનવ્રત ધારણ કરીને પાંચ મહાવ્રતોના ભારને વહન કરતા બાહુબલી ત્યાજ કાઉસગ્ગ ધ્યાને ઊભા રહ્યા. ત્યાર પછી ઉત્પન્ન થયેલા પશ્ચાન્તાપવાળા મહાસંવેગથી આકર્ષાયેલા હૃદયવાળા અને પોતાના વર્તનથી લબ્ધ પામેલા ભરતાધિપ બાહુબલીના ચરણોમાં પડીને કહેવા લાગ્યા—

“ હે મહાચશવાળા લઘુબંધુ ! પોતાના સમગ્ર સહોદરોએ પાપથી અધમ બનેલા પાપીનો ત્યાગ કર્યો, તે જ પ્રમાણે મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર, લબ્ધ પામેલા મારા જેવા અનાર્યનો તમે ત્યાગ ન કરો. હે ઉત્તમપુરુષ ! સ્વાભાવિક સ્નેહભાવથી પરિપૂર્ણ એવા તમારા જ્વાથી બંધુરહિત બનેલનું મારું આ રાજ્ય પણ અકાર્ય કરવા સરખું અનિષ્ટ જણાય છે. આમાં મારો દોષ લગાર પણ નથી, પરંતુ આ દોષ હોય તો દોષના મૂલકારણરૂપ સર્વ અનાચાર ધારણ કરનાર પાપી એવી રાજ્યલક્ષ્મીનો છે. જે લક્ષ્મીના સંગથી પંડિતાઈ, ભક્તિ, પુરુષાર્થ, પરાક્રમ, કુલ, શીલ, ગુણ, વ્યવસ્થા, કીર્તિ વગેરે ચાલ્યાં બાય છે અને પાપ ઊભું રહે છે. ઉત્તમ શીલગુણને તે લક્ષ્મી સહેતી નથી, બંધુનો ત્યાગ કરે છે, સબ્ધન પુરુષને પણ હણી નાખે છે અને અનેક પ્રકારે ઠગવામાં ઉદ્ધમવાળી હોય છે. તે કરેલા ઉપકારને ગણકારતી નથી. તેને ગુણોમાં દાક્ષિણ્ય હોતું નથી, તેના સંગવાળો કદાપિ પ્રતિબોધ પામતો નથી, પરાક્રમ, વિદ્યા, લબ્ધ કે મર્યાદા તેને હોતી નથી. હંમેશાં અયોગ્ય કાર્ય કરાવવામાં ઉદ્ધમવાળી જે રાજ્યલક્ષ્મી ખલપણના ફલવાળી છે, તે (રાજ્યલક્ષ્મી) માનવડે ઉન્નત એવા માનવીઓને કેમ સંમત હોઈ શકે ? એ પ્રમાણે લાંબા સમય સુધી પોતાની રાજ્યલક્ષ્મીની નિંદા કરી, આત્માની ગર્હા કરીને ભરત મહારાજને દુઃખપૂર્વક વિનીતા નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો.

ત્યાર પછી દીર્ઘકાળ પર્યંત બાહુબલી અંગે શોક કરતા, પોતાની નિંદા કરતા, સંસાર-સ્વભાવને વિચારતા, રાજ્યલક્ષ્મીની ગર્હા કરતા, સંવેગભાવનાથી શોકના આવેગને પાતણો કરના ચક્રવર્તી ભરત મંત્રીના વચનના આગ્રહથી લોગો લોગવવા લાગ્યા.

બાહુબલીને કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ

આ બાબુ એક વરસથી દુષ્કર તપ અને કાયકલેશ અનુભવતા બાહુબલીને જાણીને તેના દુઃખથી અત્યંત પીડા પામેલી બ્રાહ્મી અને સુંદરીએ ઉપદેશ પૂર્ણ થયા પછી ત્રણે લોકના બંધુ જગતના પિતામહ ઋષભદેવ ભગવંતને કહ્યું કે, ‘બાહુબલી ઘણા સમયથી દુષ્કર તપ અને ચારિત્રનું પાલન કરી રહેલા છે, છતાં પણ હજુ મોહાંધકારનો ક્ષય થતો નથી, અંતરાયકર્મ દૂર થતું નથી, તથા કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થતું નથી. તો આપ કહેા કે, હજુ પણ તેને અંતરાયનું કયું કારણ નડે છે ?’ ભગવંતે કહ્યું કે, ‘બાહુબલીનાં ઘણાં કર્મો ક્ષય પામી ગયાં છે,

માત્ર મોહનીયકર્મનો અલ્પ અંશ ઉદયમાં વતી રહેલો છે. તેટલા ઉદયમાં પણ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી. તેને હજુ મોહનીયકર્મના અંશભૂત માનનો ઉદય વર્તે છે. તે ઉદય પણ તમારાં વચન સાંભળ્યા પછી તરત ઉપશાન્ત થશે, માટે તમે જલ્દી બાહુબલી પાસે જાઓ. એટલે લગવંતની આજ્ઞાથી બંને આર્યાઓ બાહુબલીની પાસે ગઈ. તેઓએ બાહુબલીને સંભળાવ્યું કે, “ સંસાર-સ્વભાવના બાણકાર હે લગવંત ! તૃણ, મણિ, ઢેકાં અને સુવર્ણને સમાન માનનાર, સમગ્ર સંગના ત્યાગ કરનારને હાથી પર આરોહણ કરવું યોગ્ય ન ગણાય. તેથી સ્વયં વિચાર કરીને હાથીથી નીચે ઉતરો.” બ્રાહ્મી અને સુંદરીએ આમ કહ્યા પછી બાહુબલી વિચાર કરે છે કે, વેલડી અને લતા-સમૂહથી વી ટળાયેલા અને બંધાયેલા દેહવાળા, જેના બંને પડખે રાફડાના થર બાહેલા છે --એવા મને ગબ્દરોહણની વાત કેમ સંભળાવે છે ? લગવંતની પાસેથી આવેલી આ બહેનો ફેરફાર તો બોલે જ નહિ, માટે સાચી હકીકત શી હશે ? એ પ્રમાણે ચિંતવતાં સન્મતિથી બાણ્યું કે, ‘ માનરૂપ હાથી, જેના ઉપર હું આરૂઢ થયેલો છું, તે માન ધર્મ, અર્થ, કામ અને વિનયના વિધ્નભૂત છે. ક્રોધથી ઉત્પન્ન થનાર હોવા છતાં પણ તેમાં મૂળ કારણ હોય તો માન છે. માન મહાગ્રહથી અસિત થયેલા પુરુષમાં વિનય હોતો નથી, વડીલવર્ગની આજ્ઞાને તે અનુસરતો નથી, વિદ્યા મેળવી શકતો નથી, પરમાર્થ વિચારતો નથી, સંસાર અને મોક્ષ વિષયક ચિંતા કરતો નથી, પરમાર્થ દેખતો નથી, અભિમાન કરવા વડે માનવંતી સ્ત્રીઓનાં લાવણ્ય, રૂપ, યૌવન, મહિલાના ગુણો તથા સૌભાગ્ય નક્કી પોતાના જ અંગમાં વિદ્યય પામે છે. માનરૂપી મહાગ્રહના વળગાડવાળો પુરુષ બાકીના પુરુષાર્થોની પણ અવગણ કરે છે. માનથી પોતાની બતને શૂરવીર માનીને પારકા માટે યુદ્ધમાં મરણ પામે છે અને મનુષ્યપણું નિરર્થક હારી જાય છે. માન અને મદમાં મૂંઝાયેલ મતિવાળો તેવાં તેવાં કાર્યો કરે છે કે જેનાથી ઘણી વેદનાવાળી નારકીમાં પતન થાય છે. અભિમાન કરનાર પુરુષોનો દ્રેષી, પશ્ચાન્તાપ વગરનો તે વડીલોને ગણકારતો નથી, માતાની પણ અવગણના કરે છે, તેને પોતાનું ગૌરવ બળવતાં આવડતું નથી, તેને અપકીર્તિનો ભય હોતો નથી, લજ્જા, સ્નેહબંધન કે મર્યાદા હોતી નથી. તે કરેલાનો ઉપકાર માનતો નથી, અપકારને ગણકારતો નથી, મિત્ર, કુલ, ગણ અને આચારની ખેવના કરતો નથી, માન વહન કરનાર પુરુષનો અર્થ નિરર્થક થાય છે. નિહિત માન એ સર્વ અનર્થોનું મૂલ છે. તે માનને હણનાર પુરુષ કલ્યાણપરંપરાને પ્રાપ્ત કરે છે. વિશેષમાં માનકષાયને જિતનાર જીવાદિક પદાર્થોના અભ્યાસથી નિશ્ચિત બુદ્ધિવાળો ધર્મ ઘણા પ્રકારનાં પવિત્ર આગમાદિ શાસ્ત્રોના અર્થની વિસ્તારવાળી વ્યાખ્યા બાણી શકે છે અને તેની આરાધનામાં સફળતા મેળવી શકે છે. તે પણ ત્યારે જ બની શકે છે કે જ્યારે ગુરુમહારાજ પ્રસન્ન મનવાળા અને ઘણા પવિત્ર શાસ્ત્રોના અભ્યાસી તૃણ, મણિ; ઢેકાં અને સુવર્ણમાં સમાનભાવ સમગ્રનાર તેમજ સુખદુઃખમાં સમતા રાખનાર હોય. તેમના પ્રત્યે વિનય કરી, તેમના ચિત્તની આરાધના કરી આપણા પ્રત્યે પ્રસન્નતાવાળા કરવા જોઈએ. પરંતુ તેવા પ્રકારના વિનયમાં વિધ્ન કરનાર હોય, તો માન છે. માની પુરુષના ચિત્તમાં એમ થાય છે કે ‘ એ પણ મારા જેવો માણસ જ છે, તો પછી દીનતા રૂળવાળો તેનો વિનય કરવાથી શો લાભ ? ’ એમ વિચાર્યા પછી ફરી પણ વિચારવા લાગ્યા કે, આવા અજ્ઞાની લોકે આચરેલા

માર્ગથી સચું. માટે હું ભગવંતની પાસે જઈ અને જેમને અતિશયી નિર્મળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે, એવા મારા ભાઈઓનાં દર્શન કરું. અનાદિ અનંત જંતુઓને કાળથી થયેલી મોટા પણાની વિવક્ષા છે—એમ ભાવના ભાવતા ભાવતા એાસરી ગયેલા મહામાન-પર્વતવાળા માયા વેલડી સાથે શરીર પર વીંટળાયેલ વેલડી તથા મોહપડલને દૂર કરનાર આહુબલી ભગવંતની પાસે જવા માટે તૈયાર થયા. આ સમયે વિખરાઈ ગયેલા મહામોહનીયકર્મના સમૂહવાળા ધ્વજજ્ઞાન થવામાં એક માત્ર માનકર્મના આવરણવાળા તેમણે અનુક્રમે ક્ષપક્રોણી શરૂ કરી, જેથી ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળ વિષયક પદાર્થોના સ્વરૂપને જણાવનાર એવું દિવ્ય કેવલ જ્ઞાન તેમને પ્રગટ થયું, સ્વામી પાસે જઈને કેવલીની પર્ષદામાં બેસી ગયા.

દુર્વચનથી મરીચિની સંસારવૃદ્ધિ

કોઈક સમયે ભરતનો પુત્ર મરીચિ સૂર્યના પ્રચંડ કિરણોથી તપેલા મધ્યાહ્ન સમયે પરસેવો, મેલ વગેરેથી વ્યાપ્ત શરીરવાળો, તરતના કરેલ લોચથી યુક્ત મસ્તકવાળો, હંમેશાં ચાચના કરવાના પરિષદથી પરાભવ પામેલો, બેંતાલીશ દોષોથી રહિત, શિક્ષા-શુદ્ધિતું પાલન કરતો, શ્રીખમના તાપથી તપેલી રેતી વડે શેકાતા ચરણકમલવાળો ભગવંતના ધર્મથી બુદ્ધા વેષની કલ્પના કરીને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે વિચરવા લાગ્યો.

કોઈક સમયે ભરત ચક્રવર્તીએ બાકીના તીર્થંકરો અને ચક્રવર્તીઓના પ્રશ્નના અંતે પૂછ્યું કે— ‘ હે ભગવંત ! આ પર્ષદામાં કોઈ તેવા પ્રકારના તીર્થંકરો આવે છે ? ભગવંતે કહ્યું કે, તારો પુત્ર મરીચિ પોતાનાધિપતિ ત્રિપૃષ્ઠ નામનો પ્રથમ વાસુદેવ થશે, તેમજ ફરી વિદેહમાં ચક્રવર્તી થશે અને યોગ્ય સમયે તીર્થંકર-નામકર્મ બાંધીને આ ચોવીસીમાં વર્ષમાન નામના છેલ્લા તીર્થંકર થશે. ’ ત્યાર પછી ભરતચક્રવર્તી વિવિધ પ્રકારના આહાર તૈયાર કરાવીને સાધુઓને નિમંત્રણ કરે છે. ભગવંતે તેને કહ્યું કે, આ આહાર સાધુને ન કલ્પે તેવો છે. સાધુ માટે બનાવેલા આઘાકર્મ, સામે લાવેલા અને વળી રાજપિંડ હોવાથી અમને અકલ્પ્ય ગણાય. એ સાંભળી આમણા-દુમણા ભરત મહારાજાએ કહ્યું— હે ભગવંત ! તો પછી મારે શું કરવું ? ત્રણલોકના ગુરુ ઋષભદેવે કહ્યું— ‘તું ખેદ ન પામ, અધિક ગુણવાનોને આપ.’ ગુણરહિત અયોગ્ય પાત્રનો પરિહાર કરવા માટે કાકિણી રતનવડે નિશાની કરવા પૂર્વક માહણોની ઉત્પત્તિ કરીને તેમને આહારદાનનો વિનિયોગ કરાવ્યો. તેમજ ભરતક્ષેત્રમાં સાધુઓને વિહાર કરવાની અનુમતિ આપી. પછી મરીચિને વંદન કરવા માટે ગયા. ભરતે અન્યલિંગના વેષવાળા મરીચિને સ્પષ્ટ કથન કરવા પૂર્વક કહ્યું કે, ‘ આ તારા વેષને નહિ, પણ તું છેલ્લો તીર્થંકર થનાર હોવાથી તને વંદન કરું છું.’ મરીચિએ પણ ‘ હું છેલ્લો તીર્થંકર થઈશ ’ એમ બલ્લીને અભિમાન કર્યું. માનસ્તંભ સાથે અક્રુણાયો, તેણે અભિમાન કરવાથી નીચગોત્રકર્મ બાંધ્યું. પોતાની મતિથી કલ્પેલા વેષયુક્ત થઈ ભગવંતની સાથે વિચરવા લાગ્યો. પોતાની દેશના-શક્તિથી અનેક પ્રકારે ઘણા જીવોને પ્રતિજોધ પમાડે છે અને પ્રતિજોધ પામે એટલે પ્રભુની પાસે દીક્ષા લેવા ભગવંતના શિષ્યપણે અર્પણ કરે છે.

ભવિતવ્યતાના યોગે કોઈક દિવસે તેવા પ્રકારની માંદગીના સમયમાં મરીચિને કપિલે પૂછ્યું કે, ‘ હે ભગવંત ! નિરુપમ મોક્ષમાર્ગ કયાં છે ? ’ ત્યારે ઉતાવળમાં યથાર્થ જ નિવેદન કર્યું કે— ‘ ભગવંતની સમીપમાં ’ ફરી કપિલે પૂછ્યું કે— ‘ હે ભગવંત ! શું અહીં

તમારા માર્ગમાં મોક્ષ નથી જ.' તે સાંભળી માંદગીમાં ચાકરી કરાવવાની અભિલાષાવાળા તેણે મિત્રચાતુર્ય-કર્મ ઉદયમાં આવેલ હોવાથી વિવેકરહિત બની ભાવી દુઃખ-પરંપરાનો વિચાર કર્યા વગર સંસારના લાંબાકાળના કારણુ-સ્વરૂપ વચન કહ્યું કે, ' હે કપિલ ! અહીં પણ મોક્ષ-માર્ગ છે. ' આ દુર્ભાષિત વચનથી પોતાના આત્માને સંસાર-સાગરમાં વહેવરાવ્યો.

ઋષભ ભગવંતનું નિર્વાણ

આ બાબુ ઋષભસ્વામી વિહાર કરતા કરતા, મોહાંધકારને દૂર કરતા, સંશયોને નાશ કરતા, પ્રાણીઓ ઉપર ઉપદેશ દ્વારા ઉપકાર કરતા, એક લાખ પૂર્વમાં એક હજાર વર્ષ ન્યૂન છદ્મસ્થકાળ પસાર થયા પછી ઉત્પન્ન થયેલા દિવ્ય-કેવલજ્ઞાનવાળા ચોત્રીશ અતિશયયુક્ત વિહાર કરતા કરતા અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર ગયા. ત્યાં મહાવદિ તેરશના દિવસે દશહજાર સાધુઓના પરિવાર સાથે છ ઉપવાસ કરીને મન, વચન અને કાયાના યોગોનો નિરોધ કરીને ભવ સુધી રહેનારાં ચાર અઘાતી કર્મોને ખપાવીને એકાંત સુખમય અચલ અને અનુત્તર સ્થાન પામ્યા.

ભરતને કેવલજ્ઞાન

બીજી બાબુ ભરત મહારાજએ યથોચિત સત્યલક્ષ્મીનું પાલન કરીને, ભોગો ભોગવીને, અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર આ ચોવીશીના સર્વ તીર્થંકરોના વર્ણુ, માપ પ્રમાણે જિનપ્રતિમાઓ કરાવીને, આઠ પગથીયાંઓથી યુક્ત અષ્ટાપદનું નિર્માણ કરીને ઈન્દ્રે પોતાના મૂળ શરીરની અંગુલિ બતાવી હતી, તેનો તે સ્થાને ઈન્દ્ર-મહોત્સવ કર્યો. કોઈક સમયે ઋષભસ્વામીનું નિર્વાણ-ગમન સાંભળીને ઉત્પન્ન થયેલા સંવેગવાળો તે હૃદયની યાંતિ માટે અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ સાથે સ્નાન કરવા ગયો. વિવિધ કીડા સાથે સ્નાન કરીને સરોવરનો ત્યાગ કરીને પોતાના સર્વ અવયવોને દેખવા માટે આદર્શભુવનમાં પ્રવેશ કરીને શરીરના સર્વ અવયવો જોવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે નજર કરતાં એક અંગુઠી-મુદ્રિકા પહેરેલ આંગળીમાંથી જડેલું રત્ન સરી પડ્યું. એટલે ન શોભતી તેને દેખીને ભરત મહારાજે ચિંતવ્યું, ' આ અવયવ બીજા અવયવોની માફક કેમ શોભતો નથી ? એમ ચિંતવતા સર્વ આભરણુ-રહિત કેવો દેખાઉ ? ' —એમ વિચારતાં જ મોહાંધકાર ઓસરી ગયો. કર્મ-પડલ દૂર થયું. વળી તે વિચારવા લાગ્યા કે— ' દુર્જન આ શરીર સ્વભાવથી જ સર્વ અશુચિ પ્રધાન આહારથી ઉત્પન્ન થયેલા માંસ, રુધિર, મબ્બલ, મૂત્ર, વિષ્ટા વગેરે મળથી ભરેલું છે, તેની શોભાનો વિચાર કરવો નિર્રથક છે. બહારના કૃત્રિમ આભૂષણોની શોભાથી જ તે શરીર શોભે છે, તેમાં શંકાને સ્થાન નથી.

ગર્ભાધાનાદિ કારણો આ શરીરનાં વિચારીએ તો તે સર્વ અનિષ્ટ છે. તેને વૃદ્ધિ પામવાનાં પછીનાં કારણોની તો વાત જ શી કરવી ? સ્નાન, સુંદર કિંમતી પદાર્થોનું વિલેપન, સારાં ભોજનો, સુકોમળ શય્યા આદિવડે સારી રીતે પાલન કરી ગમે તેટલું સાચવીએ, તો પણ દુર્ભાગી દુર્જન માફક આ દેહ નાશ પામવાનો છે—તેમાં સંદેહ નથી. અનિત્ય, હુંમેશાં અશુચિ દુઃખે રાખી શકાય એવા, માંસ અને રુધિરથી ભરેલ એવા આ દેહના ઉપર મમતા રાખવી એ માત્ર કર્મની પંક્તિની વિષમતાને જ આભારી છે. હે જીવ ! મૂત્ર-વિષ્ટાના આધારભૂત, રોગનું ઘર એવા પાપી શરીર માટે તું રાત-દિવસ જોયા વગર હેરાનગતિ ભોગવી રહેલો છે.

તેનો વિચાર કરવામાં આવે તો ખદખદતા કીડાઓના સમુદાય, અશુચિ મળ અને ઉકરડા સરખું આ શરીર છે અને અનિષ્ટ પાપના પરિણામો-ફેલા લોગવવાનું આ કેદખાનું છે. ખહારનાં માગી લાવેલાં આભૂષણોથી શોભિત કરેલ હંમેશાં સારસંભાળ, પાલન કરવા યોગ્ય દુર્જન સરખા શરીરનો વિચાર કરીએ તો, એમાં સુંદર શું દેખાય છે ? દરેક સમયે આ શરીરનાં બલ, બુદ્ધિ, રૂપ, યૌવનના ગુણો અને આયુષ્ય ઘટતાં બંધ છે, પછી આને શરીર કેવી રીતે કહેવું ? આ પ્રમાણે નિર્ગુણ શરીરમાં પણ ખરેખર એક ગુણ જગતમાં પ્રગટ છે કે, સર્વ દુઃખોથી મુક્ત કરાવનાર એવો શુદ્ધધર્મ તેનાથી ઉપાર્જન કરી શકાય છે.’

એ પ્રમાણે વૈરાગ્યથી ભાવિત મનવાળા ભરતમહારાજ શરીરની નિંદા કરીને, રાજ્યલક્ષ્મીનો ત્યાગ કરીને ધીમે ધીમે ખાકીના અલંકારો પણ છોડવા લાગ્યા. જેમ જેમ શરીરના અવયવોથી ભૂષણ ઉતારે છે, તેમ તેમ તે અંગોની શોભા જણાતી નથી, તેથી વિશેષ પ્રકારે વૈરાગ્ય પામ્યા. ત્યાર પછી વૃદ્ધિ પામતા વૈરાગ્યવાળા, સમયે સમયે ઉત્તરોત્તર વધતા વધતા ધ્યાનાતિશયવાળા ભવાંતરના અભ્યાસ વડે પ્રાપ્ત કરેલા શુભ અધ્યવસાય વડે જેમણે ઘણાં કર્મો ખપાવી નાખ્યાં છે, એવા ભરત મહારાજએ અર્પવકરણ કરી ક્ષપક્રમેણિ માંડી કે તરત તેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ઈન્દ્ર મહારાજએ વેષાદિનો સ્વીકાર કરાવ્યો, તથા ‘આદિત્યચક્ર’ નામના પુત્રનો મહાવિભૂતિથી રાજ્યાભિષેક કર્યો. કેવલી ભરત રાજર્ષિ પણ ભવ સુધી ટકનારા ભવોપગ્રાહી કર્મ લોગવીને કર્મક્ષય-લક્ષણ મોક્ષસુખ પામ્યા.

આદિત્યચક્ર રાજ પણ ભરતરાજના ચૌદ રત્નોના પ્રભાવથી ચક્રવર્તી પણાનો વ્યપદેશ ન પામવા છતાં પણ સમગ્ર પૃથ્વી લોગવીને જિનોપદેશિત ધર્મનું પાલન કરીને ‘મહાયશ’ નામના પોતાના પુત્રને કુલક્રમાંગત આવેલાં રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કરીને સર્વજ્ઞભાવ પામીને સિદ્ધિપદને પામ્યા. મહાયશ રાજ પણ તે જ ક્રમથી રાજ્યનું પાલન કરીને ‘અતિબલ’ નામના પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કરીને તે જ વિધિથી સિદ્ધિનગરીના પથિક બન્યા. અતિબલ રાજએ પણ અંતસમયે ‘બલભદ્ર’ પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કરી પોતાના આત્માનું કાર્ય સાધ્યું. એ જ પ્રમાણે ‘તેજવીર્ય’, ‘જવલનવીર્ય’, ‘અમ્બુવીર્ય’, ‘સત્યવીર્ય’, ‘મહાવીર્ય’ વગેરે રાજઓએ પણ કુલક્રમાંગત પૃથ્વીનું પાલન કરીને રાજલક્ષ્મીનો લોગવટો કરીને છેવટે લોગોનો ત્યાગ કરીને, સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરીને સિદ્ધ થયા.

—આ પ્રમાણે ચોપત્ર મહાપુરુષ-ચરિતમાં પ્રથમતીર્થકર ઋષભસ્વામિનું ચરિત્ર તથા પ્રથમ ચક્રવર્તી ભરતેશ્વરનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૧-૨.]

—આગમોદ્ધારક આ. મ. શ્રીઆનંદસાગર સૂરીશ્વરજીના પદ્મધર-શિષ્ય આ. શ્રી હેમસાગરસૂરિએ પ્રાકૃત ‘ચઉપ્પન્ન મહાપુરિસ-ચરિય’ ના પ્રથમતીર્થકર અને પ્રથમ ચક્રવર્તીના ચરિત્રનો અનુવાદ શ્રીશાંતિનાથ જૈન ઉપાશ્રય, કેટ, સુબંધમાં સં. ૨૦૨૩ માહ શુદ્ધિ પ્રથમ સપ્તમી તા. ૧૭-૨-૬૭ શુક્રવારે પૂર્ણ કર્યો.

(૩) અજિતસ્વામિ તીર્થ'કરનું ચરિત્ર

જ'બૂદ્ધીપ નામના આ જ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં દક્ષિણુખંડના મધ્યમાં વિનીતા નામની નગરી હતી. ત્યાં જિતશત્રુ નામનો રાજા, તેને વિજયા નામની ભાર્યા હતી. બન્નેને લોગો લોગવતાં કેટલોક કાળ ગયો. આ બાબુ ઋષભદેવ તીર્થ'કર ભગવંત મોક્ષે ગયા પછી પચાસ ઝેડ લાખ સાગરોપમનો કાળ પસાર થયો. ત્યાર પછી પૂર્વે ઉપાજન કરેલા અતિશય પુણ્યસમૃદ્ધિના ચોગે પ્રાપ્ત કરેલા તીર્થ'કર નામવાળા તેમણે મનુષ્યના દેહનો ત્યાગ કરીને સિદ્ધિ - સુખ સમાન અનુત્તરોપપાતિક દેવના સુખનો અનુભવ કરીને વિજય વિમાનનું ૩૩ સાગરોપમનું લાંબું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને પરહિત કરવાની અપૂર્વ રતિવાળા અવધિજ્ઞાનનાં પ્રભાવથી પરમાર્થના જાણકાર વૈશાખ શુકલા ત્રયોદશીના દિવસે ચિત્રા નક્ષત્રમાં વિજયા રાણીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા. ગર્ભાધાન ચોગ્ય કાર્ય ઈન્દ્રે કર્યું. વિજયા રાણીએ તે જ રાત્રિએ ચૌદ મહાસ્વપ્નો દેખ્યાં, વિધિ-પૂર્વક પતિને નિવેદન કર્યાં, પતિએ પુત્રજન્મનું ફલ જાણવીને રાણીને આનંદિત કરી. બરાબર નવ માસ અને સાડાઆઠ દિવસ પૂર્ણ થયા, ત્યારે મહાશુકલા અષ્ટમીના દિવસે રોહિણી નક્ષત્રમાં ભગવંતનો જન્મ થયો. મેરુપર્વત ઉપર દેવોએ જન્મભિષેક કર્યો. ભગવંત ઉત્પન્ન થયા પછી કોઈએ પણ પિતાને ન જિત્યા 'એ કારણે માતા-પિતાએ 'અજિત' એમ નામ પાડ્યું. કલા સાથે અજિતકુમાર વૃદ્ધિ પામ્યા. અનુરૂપ કન્યા સાથે વિવાહ કર્યો. પરમાર્થ સમજવા છતાં પણ કર્મસ્થિતિને અનુસરતા લોગ લોગવતા હતા.

ત્યાર પછી કુમારભાવનું અનુપાલન કરી પિતાજી સિદ્ધિ પામ્યા પછી રાજ્યલક્ષ્મીનું પાલન કરીને પૂર્વાંગ અધિક ૭૧ લાખ પૂર્વ પસાર થયા પછી સ્વયંબુદ્ધ હોવા છતાં પણ લોકાંતિક દેવોથી પ્રેરાયેલા સંવત્સરી મહાદાન દઈને સંસારના સુખથી વિરક્ત મનવાળા સિદ્ધિવધૂના સંગમની ઉત્સુકતાવાળા ભગવંતે મહાશુકલ નવમીના દિવસે મૃગશિર્ષ નક્ષત્રમાં સહસ્રામ્રવનમાં દીક્ષા અંગીકાર કરી. યથોક્ત વિધિથી વિહાર કરતાં દીક્ષાપર્યાયનાં બાર વર્ષ પૂર્ણ કર્યા પછી મહાસેનવન નામના ઉદ્યાનમાં સપ્તઞ્જ દામના વૃક્ષની નીચે પોષ શુકલ એકાદશીના દિવસે, રોહિણી નક્ષત્રમાં, ધ્યાનના મધ્યભાગમાં વર્તતા હતા ત્યારે, અપૂર્વકરણ અને ક્ષપકશ્રેણિના ક્રમથી તેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ચલાયમાન થયેલા સિંહાસન પર રહેલાં ઈન્દ્રે કેવલજ્ઞાનનો મહોત્સવ કર્યો, સમવસરણની રચના કરી. ચાર મહાવતોની પ્રરૂપણા કરીને પંચાણુ ગણુધરોને દીક્ષા આપી. ત્યાર પછી ધર્મદેશના શરૂ કરી. તે આ પ્રમાણે-

નરકગતિ-વર્ણન

પાંચ ગતિઓ તે આ પ્રમાણે- (૧) નરકગતિ, (૨) તિર્યંચગતિ, (૩) મનુષ્યગતિ, (૪) દેવગતિ અને (૫) મોક્ષગતિ. તેમાં નરકગતિમાં સાત પૃથ્વીઓ છે, તે આ પ્રમાણે- ૧ રત્નપ્રભા, ૨ શર્કરાપ્રભા, ૩ વાલુકાપ્રભા, ૪ પંકપ્રભા, ૫ ધૂમપ્રભા, ૬ તમઃપ્રભા, ૭ મહાતમઃપ્રભા. તેમાં રત્નપ્રભા ૧૮૦૦૦૦ યોજન જાડી છે. નીચે અને ઉપર એક હજાર યોજન છોડીને ભવનવાસી દેવોના ભવનોના આંતરામાં નારકો હોય છે. ત્યાં તેર પાટડા અને ૩૦ લાખ ઉત્પન્ન થવાનાં સ્થાનકો છે. તેમની ઊંચાઈ સાત ધનુષ, ૩ વેંત અને છ અંશુલ, એક સાગરોપમની આયુષ્ય-સ્થિતિ હોય છે. બીજી શર્કરાપ્રભા એક લાખ બત્રીશ હજાર યોજન જાડી છે. તેમાં અગીયાર પાટડા છે. પચ્ચીશલાખ નરકાવાસો છે. તેમના શરીરની ઊંચાઈ સાડા પંદર ધનુષ બાર

અંગુલ અને આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમનું છે. ત્રીજી વાલુકાપ્રભા નરકપૃથ્વી ૧૨૮૦૦૦ એકલાખ, અઠ્ઠાવીસ હજાર યોગ્યન બાડી, નવ પાટડા, પંદરલાખ નરકવાસો, સવાએકત્રીશ ધનુષ-પ્રમાણુ ઊંચી કાયા, સાત સાગરોપમનું આયુષ્ય બાણુવું. ચોથી પંકપ્રભા નરકપૃથ્વી ૧૨૦૦૦. એકલાખ, વીસહજાર યોગ્યન બાડી, સાત પાટડા, દસલાખ નરકવાસો, સાડીબાસઠ ધનુષ-પ્રમાણુ ઊંચી કાયા, દશ સાગરોપમનું આયુષ્ય બાણુવું. પાંચમી ધૂમપ્રભા પૃથ્વી ૧૧૮૦૦૦ યોગ્યન બાડી, પાંચ પાટડા, ત્રણલાખ નરકવાસો, એકસોપચ્ચીશ ધનુષ ઊંચી કાયા, સત્તર સાગરોપમનું આયુષ્ય બાણુવું. છઠ્ઠી તમઃપ્રભા પૃથ્વી ૧,૧૬૦૦૦ એકલાખ સોળહજાર યોગ્યન બાડી. ત્રણ પાટડા, ૯૯,૯૯૫ નવાણું હજાર, નવસો પંચાણુ નરકવાસો, અઠ્ઠીસો ધનુષ-પ્રમાણુ શરીર, બાવીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે. સાતમી તમસ્તમા પૃથ્વી ૧૦૮૦૦૦ એકલાખ, આઠ હજાર યોગ્યન બાડી, એક પાટડો, ૫-પાંચ નરકવાસો, તે આ પ્રમાણે-કાલ, મહાકાલ, રૌરવ, મહારૌરવ અને અપ્રતિષ્ઠાન. પાંચસો ધનુષ ઊંચાઈ-પ્રમાણુ કાયા, ૩૩-તેત્રીશ સાગરોપમની ભવસ્થિત. જેતું જે ભવ-ધારણીય શરીર હોય, તેના કરતાં બમણું ઉત્તરવૈક્રિય શરીર હોય. મહાકૂર કર્મ કરનારા, રૌદ્રધ્યાની તીવ્ર સંકલ્પ પરિણામવાળા અનંતાનુબંધી કષાયમાં વર્તતા હોય, મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાનમાં મૂંઝાયેલ બુદ્ધિવાળા, વિરતિના વૈરી, મઘાદિ પ્રમાદનું સેવન કરનારા, ઉત્કટયોગોવાળા, મહારંભી, મહાપરિગ્રહી. પંચેન્દ્રિયજીવોના વધ કરવાના પરિણામવાળા, માંસ-રસાદિ સેવન કરવામાં આસક્તિવાળા, અશુભ લેશ્યાવાળા, બીજના સંકટમાં આનંદ પામનારા એવા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. નારકમાં રહેલા નારકીના જીવો જે પ્રકારના દુઃખનો અનુભવ કરે છે, તે તમને વચન-પ્રયોગથી કેવી રીતે સમજાવવું? કારણ કે, તેમના દુઃખને યથાર્થ સમજાવી શકાય, તેવા શબ્દો નથી.

તે નારકીઓમાંથી નીકળી વિવિધ પ્રકારની વેદનાથી ત્રાસ પામેલા પરાધીન પ્રાણુવાળા, રક્ષણ વગરના, શરણરહિત શીત-ઉષ્ણવેદનાથી પીડાતા દેહવાળા, ક્ષુધા-તૃષ્ણાથી કલેશ પામતા, પોતે કરેલા કર્મને વશ બનેલા તિર્યંચગતિ અને ચોરાશી લાખ યોનિવાળી સંસાર-અટવીમાં આમ તેમ અથડાયા કરે છે. બીજા પણુ તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવગતિના જીવો આર્ત-રૌદ્રરૂપ અશુભ ધ્યાન પામેલા, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કષાયોને આધીન બનેલા, શીલ વગરના, વ્રતરહિત, શુભ અધ્યવસાયથી રહિત, સંસારમાં ભુંડ સરખા, માતા, પિતા, પુત્ર અને પત્નીની રનેહ-સાંકળમાં જકડાયેલા તિર્યંચગતિમાં ઉપજે છે. પરંતુ જે આત્માઓ સ્વભાવથી ભદ્રિક-મંદકષાયવાળા હોય, ધર્મની રુચિવાળા, દાન આપનારા, શીલ પાલનારા, અહ્ય અહ્ય શુભ અધ્યવસાયવાળા હોય, તે મનુષ્યગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જે ધર્મધ્યાન કરનારા, મહાદાન દેવાના વ્યસની, શીલ વ્રતાદિ અનુષ્ઠાન કરવામાં અપ્રમાદી, અહ્યકષાયવાળા આત્માઓ હોય, તે દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને જેઓ સમગ્ર કર્મનો ક્ષય કરનારા હોય, તેઓ મોક્ષ નામની પાંચમી ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

આ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ સાંભળીને કેટલાક સંસાર-સમુદ્રમાં વહાણુ-સમાન મોક્ષવૃક્ષના સફલબીજરૂપ સમ્યક્ત્વરત્ન પામ્યા. કેટલાકે દેશવિરતિ અને કેટલાકે સર્વસંવરરૂપ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. કેટલાક ભારેકર્મી આત્માઓ તો નિષ્કારણ બંધુ સરખા ત્રણલોકના ગુરુ સર્વજ્ઞ ભગવંતનો યોગ મળવા છતાં પણ પરમાર્થ બાણુતા નથી, મોહવેલડીને ઉખેડતા નથી અને મિથ્યાત્વ-પડલ હાંવતા નથી.

સમ્યક્ત્વની દુર્લભતા

અનાદિતું જીવપણું સામાન્ય હોવા છતાં પણ આ સંસારમાં કેટલાક જીવો ભવ્ય હોતા નથી. ભવ્યરાશિપણું પામવા છતાં પણ કેટલાક જીવો પાપપરિણતિના યોગે અનંતકાલ પસાર થવા છતાં પણ ત્રસપણું પામતા નથી. ત્રસભાવ પામવા છતાં કેટલાક પંચેન્દ્રિયપણું પામતા નથી અને કૃમિ, કીડા, પતંગિયા આદિ વિકલેન્દ્રિયમાં જ ભવો પૂર્ણ કરે છે. કદાચ કોઈ પ્રકારે કર્મ-પરિણતિના યોગે સંપૂર્ણ પંચેન્દ્રિયપણું પામવા છતાં પાપના મહાભારથી દબાયેલા હોઈ મનુષ્યપણું પામી શકતા નથી. મનુષ્યપણું પામવા છતાં દુષ્કર્મ-યોગે મ્લેચ્છાદિક કુળોમાં જન્મ થાય છે, એટલે આર્યક્ષેત્ર ન મળવાથી તેઓને બચાવનાર કોઈ ગુરુ આદિકનો યોગ થતો નથી. આર્યક્ષેત્રમાં કાચબાના દષ્ટાન્તે કદાચ કોઈ મનુષ્યપણું પામી બચે તો પણ, તે સુકાયેલા પાંદડાને જેમ પવન ઊડાડી મૂકે તેમ મનુષ્યપણું પણ ધર્મ વગરનું નિષ્ફળ થાય. કદાચ લાંબું મનુષ્ય-આયુષ્ય મેળવે તો પણ, દારિદ્ર દુઃખમાં શેકાઈને નાશ પામે છે. સમુદ્રમાં ગુમાવેલા રત્ન માફક જીવને ધર્મરત્નની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. કર્મસમૂહથી પીડિત મનુષ્યને ધર્મના પરિણામ થવા દુર્લભ છે. કદાચ ધર્મબુદ્ધિ પ્રગટ થાય તો પણ, શુભગુરુનો યોગ પ્રાપ્ત થવો મુશ્કેલ થાય. કદાચ સમગ્ર પદાર્થનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રકાશિત કરનાર દીપક-સમાન ગુરુ મહારાજનો પ્રગટ યોગ થાય, તો પણ વિરતિપરિણામ સ્વરૂપ વિવેકરત્ન હસ્તાગત થતું નથી. સ્વભાવથી દુઃખવાળા, સાર વગરના, સંસાર-સમુદ્રમાં કોઈ દિવ્યયોગથી કોઈ પ્રકારે તે ઉત્તમ ધર્મરત્નને મેળવે છે, તો પણ પ્રભુએ કહેલા વચન પ્રમાણે સુંદર વર્તન કરતા નથી અને કેટલાક આત્માઓ તો સંસારનો પાર પમાડનાર એવું સમ્યક્ત્વ પણ વમી નાખે છે. સૌ સૂર્યો એકઠા થઈને પ્રકાશ ફેલાવે તો પણ અંધ માણસ દેખી શકતો નથી, તેમ કર્માધીન પ્રાણીને જિનેશ્વરની દેશના પણ નિષ્ફળ થાય છે. આવા પ્રકારના વિવેકરહિત સંસાર-સમુદ્રમાં કોઈ પુણ્યશાળી આત્માઓને તીર્થંકર ભગવંતનો યોગ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમનાં દર્શન પામીને, તેમની વાણી શ્રવણ કરીને પણ કેટલાક જીવોને યથાર્થ તત્ત્વની નિર્માળ શ્રદ્ધા થતી નથી. આવા બહુ વિચિત્ર સંસારમાં રખડતા પ્રાણી-સમુદાયમાં કોઈ ભાગ્યશાળી આત્માને જ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. આવી દુર્લભ સમ્યક્ત્વ-પ્રાપ્તિ થવા છતાં પણ તે પાછી ચાલી બચે છે. આ પ્રમાણે દેવેન્દ્રો અને નરેન્દ્રોથી વંદાતા, ભવ્ય જીવો રૂપી કર્મલખડોને પ્રતિબોધ પમાડતા, સંસાર અને મોક્ષમાર્ગને પ્રગટ કરતા, કર્મની વિષમ સ્થિતિને સમબવતા, યથાર્થ ધર્મ-સ્વરૂપ કહેતા પ્રભુ કૌશાંભી નગરની ઉત્તરદિશાના વિભાગમાં સમોક્ષર્યા. દેવોએ સમવ-સરણીની રચના કરી. તેના મધ્યભાગમાં અશોકવૃક્ષની નીચે સિંહાસન ઉપર પ્રભુ બિરાજમાન થયા. જેમને સૌધર્મ અને ઈશાનના ઇન્દ્રો બે બાજુ ચામર ઢાળી રહેલા છે એવા પ્રભુ દેવો. મનુષ્યો અને અસુરાદિકની પર્ષદામાં ધર્મ કહે છે.

સમ્યક્ત્વ સ્થિરતા ઉપર ભદ્રિક બ્રાહ્મણ-કથા

તે સમયે પર્ષદામાં એક બ્રાહ્મણ દંપતીયુગલ આબ્યાં. ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને પ્રભુના ચરણ કમળ પાસે બેઠું. ચાલુ ધર્મકથામાં બ્રાહ્મણે પૂછ્યું કે, 'હે ભગવંત! આ કેવી રીતે બન્યું?' ભગવંતે કહ્યું, 'હે દેવાનુપ્રિય! આ સમ્યક્ત્વનો પ્રભાવ સમજવો.' બ્રાહ્મણે પૂછ્યું, 'કેવી રીતે?' ભગવંતે કહ્યું, 'હે સૌમ્ય! આ તો કંઈ નથી. સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી તો લાંબા કાળની વૈરપરંપરા શાંત થાય છે, વ્યાધિઓ મટી બચે છે, અશુભ કર્મોદય ચાલ્યો બચે છે, ઈચ્છિત

કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. દેવતાના આયુષ્યનો અંધ પડે છે, દેવતાઓ સાંનિધ્ય કરે છે. પરંપરાએ સિદ્ધિની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. આ સાંભળી બ્રાહ્મણે કહ્યું, ‘હે ભગવંત! એમ જ છે, એમાં શંકા નથી.’ એમ બોલી બ્રાહ્મણ મૌન રહ્યો. આ સમયે બાકીના લોકોને પ્રતિબોધ કરવા માટે ગણધર ભગવંતે પ્રભુને પૂછ્યું કે, ‘આણે શી હકીકત પૂછી? અને ભગવંતે શો જવાબ આપ્યો?’ ત્યારે ભગવંતે કહ્યું, ‘હે સૌમ્ય! સાંભળ! અહીંથી બહુ દૂર નહિ એવું શાલિગ્રામ નામનું નગર છે. ત્યાં દામોદર નામનો બ્રાહ્મણ વસે છે. તેની પત્ની સોમા નામની છે. તેમને મુગ્ધભટ્ટ નામનો પુત્ર છે. સિદ્ધભટ્ટની સુલક્ષ્ણા નામની પુત્રી સાથે તેનો વિવાહ થયો. બંને યૌવનવય પામ્યા, પોતાને અનુરૂપ ભોગો ભોગવતા હતા. વખત જતાં તેમના માતા-પિતા મૃત્યુ પામ્યા. પિતાનો વારસામાં મળેલ વૈભવ ધીમે ધીમે ક્ષય પામ્યો. પોતે આ કલેશ સહન કરી શકતો નથી, ભોજન-પ્રાપ્તિ પણ મુશ્કેલીથી થાય છે. આ પ્રમાણે પોતાનું સીદ્ધાતું ઘર દેખીને વૈરાગ્ય પામેલો તે બ્રાહ્મણ સહવાસ પરાભવને નહિ સહેતો પત્નીને કહ્યા વગર દેશાંતરમાં ગયો. લોકોની કાન-પરંપરાથી આ વાત સુલક્ષ્ણાના બાણવામાં આવી.

પતિના પરદેશગમનના કારણે બ્રાહ્મણી અત્યંત શોકપૂર્ણ હૃદયવાળી વૈરાગ્યમાર્ગ પામેલી સંસારવાસથી કંટાળેલી રહેલી હતી. તે દરમિયાન તેના પુણ્યપ્રભાવથી જ હોય તેમ અનેક સાધ્વીઓના પરિવારવાળી વિપુલા નામની મુખ્ય ગણિની સાધ્વી આતુમાંસ રહેવા માટે તેના ઘરની વસતિ માગીને રહેલાં છે. સુલક્ષ્ણા નિરંતર ધર્મદેશના શ્રવણ કરવાના યોગે મિથ્યાત્વ-પડલ દૂર કરીને સમ્યક્ત્વ પામી. જીવાદિક પદાર્થનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાયું. સંસાર-સમુદ્રનો પાર પમાડવા સમર્થ જિનોપદિષ્ટ ધર્મ તેણે સ્વીકાર્યો. કષાયોનો ઉપશમ થયો. વિષયોનો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. જન્મ-મરણની પરંપરાથી કંટાળી તે જીવો પ્રત્યે અનુકંપાવાળી થઈ, પરલોક સુધારવાના નિશ્ચયવાળી બની. નિરંતર સાધ્વીઓની સેવા કરવામાં તત્પર બની. તેના ચાર માસ પૂર્ણ થયા. આજીવંતો આપીને સાધ્વીજી વિહાર કરી ગયાં.

વૈભવ ઉપાર્જન કરીને તેનો ભત્રાંર સ્વદેશમાં પાછો આવ્યો. યથોચિત સત્કાર કર્યો. પતિએ પૂછ્યું, ‘હે સુદેવિ! મારા વિયોગમાં તું કેવી રીતે રહી હતી?’ પત્નીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, ‘હે પ્રિયતમ! તમારા વિરહમાં પીડાતી હતી, ત્યારે સાધ્વીજી સપરિવાર અહીં પધાર્યાં હતાં. તેમનાં દર્શનથી તમારા વિરહનું દુઃખ વિસરાઈ ગયું. આ જન્મના ફલરૂપ સમ્યક્ત્વ-રત્ન મેળવ્યું. તેણે પૂછ્યું કે, ‘સમ્યક્ત્વ રત્ન કેવું હોય?’ પત્નીએ પણ જિનોપદિષ્ટ ધર્મ કહ્યો. પુણ્યના પ્રભાવથી તેને પણ તે સમજાયો, એટલે તેણે પણ સમ્યક્ત્વરત્ન મેળવ્યું. કાલક્રમે તેમને પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. લોકો વાતો કરવા લાગ્યા કે, ‘આ શ્રાવકો થયા અને પોતાની કુલપરંપરાથી આવેલા ધર્મનો ત્યાગ કર્યો.’

કેઈક સમયે મુગ્ધભટ્ટ પુત્રને સાથે લઈને શિયાળાની ઠંડીમાં સવારે બ્રાહ્મણોની પર્યાદાવાળી ધર્માગ્નિવાળી ભૂમિમાં ગયો. ત્યારે તેઓએ તેને બોલાવીને કહ્યું કે, ‘તું શ્રાવક બન્યો હોવાથી અમારી પાસે તારું સ્થાન નથી’ એમ કહીને તેઓ યજ્ઞવેદિકાને વીટળાઈને બિલા રહ્યા, અને તેઓએ તેનું હાસ્ય કર્યું. એ સમયે મુગ્ધભટ્ટને મનમાં ક્રોધ આવ્યો, પણ તેઓથી પરાભવ ન પામતાં ‘જો જિવકથિત ધર્મ સંસારસાગર પાર પમાડવા સમર્થ ન હોય, અરિહંત સર્વજ્ઞ તીર્થંકર ન હોય, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ મોક્ષમાર્ગ ન હોય, જગતમાં સમ્યક્ત્વ એવો પદાર્થ ન હોય, તો આ મારો પુત્ર અહીં

બળી બચ્ચો' એમ કહીને તેને ખેરના અંગારાથી ભરેલી યજ્ઞવેદિકામાં ફેંક્યો. તરત જ હાહારવ શબ્દ-ગર્ભિત કેલાહલ ઉછળ્યો કે, 'અરે! આ અનાર્યે પોતાના પુત્રને બાળી નાખ્યો, બાળી નાખ્યો.' એમ બોલતી બ્રાહ્મણોની પર્ષદા શોભ પામી. આ સમયે નજીકમાં રહેલ કોઈ વાણવ્યંતર દેવતાએ સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી આકર્ષિત થઈ કરકમલ-સંપુટમાં ઝીલી લઈને તથા અગ્નિની ઉજ્જ્વળતા દૂર કરીને પુત્રતું રક્ષણ કર્યું. આ વ્યંતરીએ પૂર્વભવમાં સાધુપણાની વિશદના કરેલી હોવાથી હલકા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ હતી, એટલે કેવલી ભગવંતને પોતાના સુલભ યોધિપણુ માટે પ્રશ્ન કર્યો, તેના પ્રત્યુત્તરમાં કેવલી ભગવંતે કહ્યું કે, 'તારે સમ્યક્ત્વનો પ્રભાવ વધે તેવો ઉદ્યમ કરતા રહેવું' તે કારણે સમ્યક્ત્વનો પ્રભાવ વધારવામાં પ્રયત્નવાળી તે દેવી અવધિસાનથી આ વૃત્તાન્ત બાણીને ત્યાં નજીક આવીને રહેલી હતી. તે દેવીએ તે દંપતીના પુત્રતું રક્ષણ કર્યું, સમ્યક્ત્વનો પ્રભાવ પ્રગટ કર્યો. આ આશ્ચર્ય દેખીને વિસ્મયથી પ્રકુલ્લિત અનેલા નેત્રવાળો બ્રાહ્મણ-સમુદાય શાંત થયો. બ્રાહ્મણીએ પતિને કહ્યું કે, 'આ કાર્ય તમે ઠીક ન કર્યું', કદાચ દેવતાતું સાંનિધ્ય ન હોત અને પુત્ર બળીને મૃત્યુ પામ્યો હોત તો શું બિનદેશિત ધર્મતું અસ્તિત્વ ટળી જતે ખરૂં? તો આવા બાલકના સરખા વર્તનથી શો લાભ?' એમ કહીને લોકસમૂહ તથા પતિને સમ્યક્ત્વમાં સ્થિર કરવા માટે આ બ્રાહ્મણી તેમને લઈને મારી પાસે આવી છે. હે દેવાનુપ્રિયો! બ્રાહ્મણે આ પ્રમાણે પૂછ્યું અને મેં પણ સમ્યક્ત્વનો પ્રભાવ જણાવ્યો. આ સાંભળીને તેનું સમ્યક્ત્વ સ્થિર થયું તથા પર્ષદામાંથી કેટલાકેએ તેનો સ્વીકાર કર્યો. અજિતનાથ ભગવંત પણ વિધિપૂર્વક પૂર્વાંગન્યૂન પૂર્વલક્ષ ચારિત્રપર્યાય પાળીને તેમાં બારવર્ષ ન્યૂન કેવલિ-પર્યાય પાળીને સમ્મેતપર્વતના શિખર ઉપર ગયા. ત્યાં ચાર હજાર સાધુઓના પરિવાર સાથે એક માસનું પાદપોષગમન અનશન કરીને, ભવોપગ્રાહી કર્મો અપાવીને સિદ્ધિગતિ પામ્યા.

ચોપત્ર મહાપુરુષ-ચરિતમાં ત્રીજા મહાપુરુષ અજિતસ્વામી તીર્થ'કરતુ' ચરિત પૂર્ણ થયું. [૩]

(૪) સગર ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર

દૈવયોગે ચંદ્ર પણ ખંડિત થાય છે, સૂર્યનો પણ અસ્ત થાય છે, હતભાગી દૈવપરિણતિના કારણે કાળ કોનો કોળીયો નથી કરતો? એક એક મનુષ્યને ઉંચકતા ઉંચકતા ખેદ પામેલો દુર્ગન ચમરાળ અગ્નિની જેમ એકીસાથે કાલયોગવડે કરીને લઈ જવા તૈયાર થયો.

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં વિવિધ વર્ણના રત્નસમૂહવાળાં ભવનો વડે ઉજ્જવલ સજ્જનપુરુષના હૃદયની જેમ ઊંચા કિલ્લાવાળી, મહિલાના મનની માફક ઉંડી આઈઓથી પરિવરેલી 'અયોધ્યા' નામની નગરી હતી.

આ નગરીમાં આ એક જ દોષ અથવા ગુણ જ છે કે, જે વસ્તુ બંધાં અથવા ત્યાં છે અથવા જેવી રીતે છે, તે તેવી રીતે જ છે. સદા દિવસો પસાર થાય છે. તે નગરીમાં સમગ્ર રાજઓના મુગુટમણિના ઘસારાથી લીસા બનેલા પાદપીડવાળો, ઉન્મત્ત શત્રુઓને તાબે કરનાર, કામિનીના કટાક્ષ ફેંકવાનું લક્ષ્ય બનેલો, સમગ્ર ગુણોનો આધાર, દાક્ષિણ્યનિધિ, દાન આપવાના સ્વભાવવાળો; ધર્મની રુચિવાળો, સર્વશાસ્ત્રનો અભ્યાસી, સર્વ કલાઓમાં નિષ્ણાત, આચારનું કુલગૃહ, વિનયનું સ્થાન, મર્યાદા રાખનાર, વિચક્ષણ, કરેલા ગુણોનો બાણકાર; સર્વનો મિત્ર એવો સુમિત્ર નામનો રાજા હતો. તે રાજાને સમગ્ર સુરાસુરોની અને વિદ્યાધરોની સુંદરીના સરખા રૂપ, ગુણ, અને શીલવાળી વિજયવતી નામની ભાયાં હતી. તેની સાથે ભોગ ભોગવતાં કેટલોક કાળ પસાર થયો. કોઈક સમયે રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં વિજયવતી રાણીએ વદન દ્વારા ઉદરમાં પ્રવેશ કરતા સિંહકિશોરને દેખ્યો. શ્લેષથી ભય પામી કંપતા શરીરવાળી શયનમાંથી ઊભી થઈ. પતિએ પૂછ્યું કે, 'હે સુંદરી! આટલી વહેલી કેમ બગી? અને કઠોર પવનથી ઉંચી નીચી થતી દીપશિખાની માફક ધ્રુવતી તું દિશાઓ તરફ નજર કેમ કરે છે?' ત્યારે તેણે બેચેલ સ્વપ્નનો યથાર્થ વૃત્તાન્ત પતિને નિવેદન કર્યો. તેણે પણ કહ્યું, 'હે સુંદરિ! તું સ્વસ્થ થા, મહોન્મત્ત શત્રુરૂપી હાથીનાં કુંભસ્થળ વિદારણ કરવામાં સમર્થ, પુરુષોમાં સિંહ સમાન પુત્ર તને પ્રાપ્ત થશે. પતિના વચનથી આશ્વાસન પામેલી અને પુત્રલાભથી આનંદિત થયેલી તે ગર્ભનું પાલન કરતી હતી. નવ મહિના અને સાડાઆઠ રાત્રિ દિવસ પૂર્ણ થયા, ત્યારે તેણે સકલ લક્ષણવાળા પુત્રને સુખપૂર્વક જન્મ આપ્યો. રાજાએ ત્રણે ભુવનમાં આશ્ચર્ય-કારી વધામણાં કરાવ્યાં. પુત્રનું 'સગર' એવું નામ પાડ્યું. પાંચ ધાવમાતાથી લાલન-પાલન કરાતો વૃદ્ધિ પામ્યો, એટલે કલાચાર્ય પાસે કળાઓ અહુલ કરવા માટે સોંપ્યો. સમગ્ર કળાઓ અને શાસ્ત્રોના અર્થો અહુલ કર્યા પછી અનંગવતી વગેરે આઠ કન્યાઓ સાથે તેનો વિવાહ કર્યો. સુમિત્ર રાજાએ સગર પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કરીને પરલોક-હિત સાધનાર ધર્માનુષ્ઠાનનું સેવન કર્યું. આયુધશાળામાં હબ્બર યજ્ઞોથી અધિષ્ઠિત ચક્રરત્ન પ્રગટ થયું. સગર રાજાને તેની વધામણી આપી. તેણે પણ તેનો આઠ દિવસનો મહોત્સવ કર્યો. કમસર ચૌદ રત્નો પણ ઉત્પન્ન થયાં. તેમાં રત્નો એકેન્દ્રિય છે, તે આ પ્રમાણે ચક્ર, છત્ર, ચર્મરત્ન, મણિરત્ન, કાકિણિ-રત્ન, ખડ્ગરત્ન અને દંડરત્ન. સાત રત્નો પંચેન્દ્રિય છે, તે આ પ્રમાણે-અશ્વરત્ન, હસ્તિરત્ન, સેનાપતિરત્ન, ગૃહપતિરત્ન, પુરોહિતરત્ન, વર્ધકિરત્ન અને સ્ત્રીરત્ન. ભરત ચક્રવર્તીના ચરિત્રમાં કહેલા કંમે ધત્રીસ હબ્બર વર્ષે ભરતક્ષેત્ર સ્વાધીન કર્યું. નવ નિધિઓ ઉત્પન્ન થયા. રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ પ્રવર્તાવ્યો. ધત્રીશ હબ્બર રાજાઓ અને ચૌસઠ હબ્બર સ્ત્રીઓ તેમની સેવા કરવા લાગ્યા.

તેમને સહસ્રાંશુ, સહસ્રાક્ષ, સહસ્રબાહુ દૈવત વગેરે નામના સાઠ હજાર પુત્રો થયા. એ પ્રમાણે ચોસઠ હજાર અંતા:પુરની સ્ત્રીઓ સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં સૂકાઈ જતા શરીરવાળા અને સ્ત્રીરત્નના ઉપભોગ વડે ફરી નવા થતા તે સગર ચક્રવર્તીના દિવસો પસાર થતા હતા. એમ સંસાર વહી રહેલો હતો.

પિતા પાસે પુત્રોની પ્રાર્થના

કોઈક સમયે સુખાસનમાં બેઠેલા રાજાને સહસ્રાંશુ વગેરે પુત્રોએ વિનંતિ કરી કે, 'હૈ પિતાજી ! આપે પ્રતિપક્ષ રાજાઓ અને ઈન્દ્રિયગણને વશ કર્યા છે, ભરતક્ષેત્ર રૂપી કામિનીના વદનકમલને શોભાયમાન કર્યું છે. સર્વ દિશાઓમાં નિર્માળ યશસમૂહને તથા ગુણગણને પ્રકાશિત કર્યો છે. કીર્તિ સરિતાને અને આજ્ઞાને છેક સમુદ્રના કિનારા સુધી પહોંચાડી છે. દોષ-સમૂહને અને દુર્જનવર્ગને નાશ કર્યો છે. ધનભંડાર અને અંધુવર્ગની સમુન્નતિમાં વધારો કર્યો છે. આપે સ્વાભાવિક ગૌરવવાળો જ્ઞાન-કથિત ધર્મને અને પ્રતાપને વિસ્તાર્યો છે. રૂપલક્ષ્મી અને શીલસંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી છે. તમે જિતેલા ભરતક્ષેત્રમાં તમારી લક્ષ્મીને ભોગવટો કરતાં તથા પોતાનું પરાક્રમ પ્રકાશિત કરતા અમે તમારી આજ્ઞાથી ઈચ્છા પ્રમાણે વિચરીએ. "

“આ જીવલોકમાં દુઃખે ઉપાર્જન કરેલી, બળાત્કારે મેળવેલી તે જ લક્ષ્મી ખરેખર શોભા પામે છે, જે પુત્ર-પૌત્રાદિક વર્ગ વડે લાંબા કાળ સુધી ભોગવાય છે. પુત્ર માતાના સ્તનોનું લાંબા કાળ સુધી પાન કરે, તે તે જેમ શોભા પામે છે, તેમ પુત્રો પિતાની સંપત્તિને ઈચ્છા પ્રમાણે ભોગવટો કરે, તે પણ શોભા પામે છે. સખત પવનથી ઉડતી ધ્વજા સરખી ચંચલ રાજલક્ષ્મી જે પુત્રો વડે ભોગવાય, તે જ તેના પિતાને લોકો વખાણે છે. આ જગતમાં તે ખરેખર કૃતાર્થ અને કૃતપુણ્ય છે, પરાક્રમથી પ્રાપ્ત કરેલી રાજ્યલક્ષ્મી જેના પુત્રો વડે ભોગવાય છે, પોતાના જીવન દરમ્યાન પુત્રોવડે અને અંધુવર્ગ વડે જે લક્ષ્મીને ભોગવટો થાય, તે જ લક્ષ્મી સંતોષ આપનારી ગણાય છે. મર્યા પછી ભોગવટાનો, કશો અર્થ નથી. આ સ્થિર ભુબરૂપ સ્તંભના આધારે રહેલી તમામ ભુવનલક્ષ્મીને ભોગવીએ, તથા દરેક સ્થળે ભ્રમણ કરીએ. ” બન્યારે પુત્રો પિતાને આ પ્રમાણે કહેતા હતા ત્યારે, તેમને સાંભળીને તે સમયે હજારો દેવોએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરતાં જ્યજ્ઞકાર શબ્દ કર્યો. સત્પુરુષોની ધાર્મિક કથાના અવસરે સભાખંડમાં બેઠેલા પોતાના પુત્રોએ વિસ્મયથી વિકસિત થયેલા નયનપત્રવાળા રાજાને વિનંતિ કરી, ત્યારે નરેન્દ્રે કહ્યું કે, “ હૈ પુત્રો ! ખરેખર હું ધન્ય છું કે, જેના ગુણવાન પુત્રો અને પૌત્રો ઈચ્છા પ્રમાણે લક્ષ્મી ભોગવે છે. પુત્ર, અંધુ અને પરિવારથી રહિત જે લક્ષ્મી હોય, તે તે નિંદનીય છે. પેટ ભરનારા પશુ-પક્ષીઓ સરખા તેમના જીવનથી સચું. તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે ભુવનની અંદર કીડા કરો, ઉદાર સંપત્તિને તમે સ્વેચ્છાએ ભોગવો, એમાં તમને કોણુ વિદ્ય કરનાર છે ? માટે ભરતક્ષેત્રમાં શીઘ્ર ભ્રમણ કરો. ” આ પ્રમાણે પિતાની આજ્ઞા પામેલા પુત્રોએ દારિદ્ર દૂર કરનાર પિતાના ચરણકમલમાં દીર્ઘકાળ પૃથ્વીને સ્પર્શ થાય તેવી રીતે નમસ્કાર કર્યો.

પ્રયાણ-સમયે અપમંગલના ઉત્પાતો

ત્યાર પછી પિતાદિક ગુરુવર્ગની સંમતિ પામેલા સાઠ હજાર પુત્રોએ પ્રયાણ-ઠક્કા વગડાવી. ‘ આવતી કાલે પ્રાતઃકાળે પ્રયાણ થશે ’ તેમ ઉદ્ઘોષણ કરાવી. આ સમયે અપશકુન

કરનાર ઉત્પાતો દેખાવા લાગ્યા. તે આ પ્રમાણે—દક્ષિણદિશામાં મોટા શબ્દો, સેંકડો કેતુ-ગ્રહોથી વીંટળાયેલ સૂર્યમંડલ, વચ્ચે કાણાયુક્ત ચંદ્રબિંબ, કંપતી પૃથ્વી, દિશામાં દાહ, દિવસે કેતુગહના ઉગવાથી કરેલા વિવરવાણા સૂર્યનું બિંબ-એવી રીતે જોવામાં આવ્યું કે બાણે આકાશલક્ષ્મીના ચરણમાંથી આકાશમાં પડી ગયેલું નૂપુર હોય, ચંદ્રનું બિંબ, છિદ્રમાંથી બહાર લાલ અવધવવાળું દેખાય છે, બાણે અકાળે-અકસ્માત્ કૂટી ગયેલ લઈ જવાતો ગહન બ્રહ્માંડ-ખંડ હોય અને જ્યતુરંગો વેગ પૂર્વક વહન કરેલા બહાર કાઢતા ધૂમ અને મલ જેવા કલુષિત હેષારવ કરે છે, બાણે કે મુખમાં રહેલા લોહાના ચોકડાની છાયા-કાંતિથી તે લેદાયેલ હોય.

એ પ્રમાણે તે સમયે ભુવનમાં પ્રયાણ કરવા માટે નીકળેલા મનુષ્યોને ભય ઉત્પન્ન કરનાર પ્રયાણ શેકવાના નિમિત્તભૂત અનેક ભયંકર અમંગલ ઉત્પાતો થયા.

મુનિ-દર્શન

તે અપશકુન-પરંપરાને અવગણીને કૌતુક મંગલ-ઉપચાર કરવા પૂર્વક ભવિતવ્યતા યોગે કર્મપરિણતિ રજીવથી અંધાયેલા દિશામુખોને સ્વાધીન કરવા માટે પિતાની રજા મેળવીને સ્ત્રીરત્ન વગર બાકીનાં રત્નો સહિત મોટા પરિવાર સાથે રથો, હાથીઓ, ઘોડાઓ અને મનુષ્યોની ચતુરંગ સેના સાથે પ્રશસ્ત તિથિ, કરણ, નક્ષત્રના યોગ તથા શુભ લગ્ન-સમયે કુમારોએ પ્રયાણ કર્યું. યથાયોગ્ય ભેટણાંઓ મોકલાવે છે, મંગળો કરે છે, ખિરુદાવલિ બોલાય છે, હાથીઓ શુભશુભ શબ્દ કરે છે, અપ્વો હેષારવ કરે છે. ગર્વિત પાયદલસેના કોલાહલ કરે છે. એ પ્રમાણે મોટો કોલાહલ કરતા રાજકુમારો રાજધાનીથી બહાર નીકળ્યા. એકાંત ખાલી ભૂમિ ઉપર પડાવ નાખ્યો. યથાયોગ્ય નિર્જીવભૂમિ-પ્રદેશમાં સાક્ષાત્ મૂર્તિમાન પુણ્યરાશિ સરખા એક મુનિનાં દર્શન થયાં. સહસ્રાંશુ વગેરે કુમારોએ ભગવંતને વંદના કરી પૂછ્યું, 'હિ ભગવંત! સંસારની અસારતા અમે જાણીએ તો છીએ જ, વિષયોના કડવા વિપાકો પણ સમજીએ છીએ. કયા એવા ડાહ્યા મનુષ્યને આવા પરિભવથી વિવેકરત્ન સ્કુરાયમાન ન થાય? છતાં પણ બાહ્ય નિમિત્ત વગર આવા સંસાર-ત્યાગની વિવેકબુદ્ધિ ઘણે ભાગે પ્રગટ થતી નથી. માટે કૃપા કરીને આપના ધ્યાન અધ્યયનાદિકને હરકત ન આવે અને આપની અમારા ઉપર કૃપા હોય તો સંસારનો ત્યાગ કરવાના કારણભૂત આપને વૈરાગ્યનું શું નિમિત્ત થયું છે?' અતિશય જ્ઞાની એવા મુનિભગવંતે સરળ સ્વાભાવિક બીજાના મનને આનંદકારી કોમળ નિર્દોષ વચન કહેવા પૂર્વક જણાવ્યું—'હિ સૌમ્ય! જો મને જાણવાનું કુતૂહલ થયું છે, તો મારા નિર્વેદનું કારણ સાંભળો. આ કથા ભવ્ય જીવોને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરનારી છે' એમ કહીને પછી કથા કહેવાનું શરૂ કર્યું—

દુઃશીલ પત્નીના કારણે થયેલા વૈરાગ્ય ઉપર વરુણવર્માની આત્મકથા

પોતાનાં કરેલાં કર્મનાં ફળથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખ-સમૂહના સંકટોથી પૂર્ણ ભવસમુદ્રમાં પડતા જીવનો ઉદ્ધાર કરવા માટે દેવતાઓ પણ સમર્થ થઈ શકતા નથી. જીવોને પોતાનાં ચરિતો(આચરણો)થી ઉપાર્જન કરેલાં ભારે કર્મોના દુઃસહ વિપાકોથી નિર્માણ કરેલી દુઃખ-પરંપરા સ્વભાવથી વિરસ હોય છે.

હે મહારાજ ! આ પહેલાંના બીજા ભવોમાં હું જ્ઞાન-વિજ્ઞાન ભણેલો વરુણવર્મા નામનો ક્ષત્રિય હતો. મારા પિતાજીએ કુલ અને વૈલવને અનુરૂપ શીલવણી શીલવતી નામની કન્યા સાથે મારો વિવાહ કરી મને પરણાવ્યો. યૌવનવય પામ્યા. તે શીલવતી પોતાનું નામ મોહની ઉકટટાથી વિપરીત કરવા માટે હોય તેમ, યૌવનનું ઉન્માગીપણું હોવાથી, કામદેવ નિરપેક્ષ હોવાથી કર્મ-પરિણતિ અચિન્ત્ય હોવાથી બન્ને કુલને કલંકિત કરવા તૈયાર થઈ. પરલોકથી પરાહુમુખ બની, કલંક અને ભયનો ત્યાગ કરીને પોતાના કુળના આચારોનું ઉલ્લંઘન કરીને સ્વચ્છંદી બની ગઈ. ત્યાર પછી હવે આ ઉપદેશ આપવાની અધિકારી નથી, પ્રતિકાર કરી શકાય તેમ ન હોવાથી મેં તેની ઉપેક્ષા કરી.

કોઈક સમયે દૈવયોગે અતિબલ અને પરાક્રમવાળા, રૂપસંપત્તિ સાથે યૌવન ગુણવાળા સિંહ નામના પલ્લિપતિએ અમારા ગામ ઉપર ઘેરા ઘાલીને સ્વાધીન કર્યું. ગામ ખેદાન- મેદાન થયું; એટલે દુરાચારિણી શીલવતી સિંહ પલ્લિપતિ પાસે પહોંચી. વિશ્વાસવાળા મધુર વચનથી શીલવતીએ તેને કહ્યું — “ હે આર્યપુત્ર ! તમને દેખતાં જ મારું હૈયું ઉચ્છ્વાસ લેવા લાગ્યું. નયનયુગલ વિકસિત થયું, બાહુલતા ફરકવા લાગી, આખા શરીર ઉપરના શેમાંચ ખડા થઈ ગયા. ભતિસ્મરણ થવા માફક નયનોમાં જન્માંતરનો સ્નેહ ભગ્નત થયો. પ્રેમાનુરાગ-રસિક મહાસ્નેહથી નિર્ભર એવા પ્રિયને દેખીને કામદેવના આણુથી વીંધાયેલો પુરુષ શું શું ન કરે ? તો બે આર્યપુત્ર મારા પર અનુરાગવાળા, કૌતુકવાળા અને અનુકંપાવાળા હો તો, આર્યપુત્રને સ્વયંવરથી સ્વીકારું છું. ” એમ બોલતી તેને સેનાપતિએ પ્રથમ હૃદયથી પછી હાથથી ગ્રહણ કરી. પછી શીલવતીને અને લૂટેલા ધન, ધાન્ય, સુવર્ણાદિક સારભૂતવસ્તુઓને ગ્રહણ કરીને તે પોતાની પલ્લીમાં ગયો. પલ્લિ-પતિએ શીલવતીને સર્વ સ્ત્રીઓમાં મુખ્ય અને સર્વની સ્વામિની બનાવી. નિરંતર વૃદ્ધિ પામતા સ્નેહવાળા તેઓને વિષયસુખ અનુભવતાં દિવસો પસાર થતા હતા. આમ સંસાર વહી રહેલો હતો. તે દુરાચારિણી અતિમાયા કૂડકપટથી મીઠાં વચન બોલતી પલ્લિપતિના હૃદયમાં પેલી ગઈ. વિચારવા લાગી કે- આ મહીમંડલમાં દૈવયોગથી મનુષ્યોને ચિંતવેલા સુખથી પણ અધિક સુખોની પ્રાપ્તિ થાય છે. ‘જે મનુષ્યને સ્નેહપૂર્ણ સદ્ભાવસંહિત રૂપ-ગુણયુક્ત સુખદુઃખમાં સમાન ભાગીદારની પ્રાપ્તિ થાય, તે સુખેથી જીવે છે.’ આ બાજુ તેના અપહરણથી અંધકાર દૂર થવા માફક વિવેક ઉત્પન્ન થયો હોય તેમ, નિધાન-પ્રાપ્તિ થઈ હોય તેમ, હું અત્યંત શ્વાસ લેવા લાગ્યો. વિચાર્યું કે- ખરેખર આ જીવલોકમાં તેઓ કૃતાર્થ અને ધન્ય છે, જેઓ મોહ પમાડનારી ઔષધ સરખી રમણીઓની દૃષ્ટિમાં પડ્યા જ નથી. છતાં આ સુકોમળ પત્ની સાથે આટલો થોડો સંબંધ થયો, પરંતુ મોહાવર્તમાં પટકાવનાર કે અપયશથી કલંકિત કરનાર થયો નથી. તેથી હે રાજન્ ! સંનેપાત-મુક્ત થયો હોઈ તેમ, ફરી જન્મ મળ્યો હોય તેમ સંસાર સુખનો અનુભવ કરવા લાગ્યો. કોઈક સમયે સમગ્ર આયુધકળામાં નિષ્ણાત સર્વ યુવાનવર્ગને જિતનાર શીલવતીની હકીકતને ભૂલી ગયેલો હતો, તેવામાં મિત્રવર્મનામના તેના ભાઈએ આવીને મને આવેશ ઉત્પન્ન કરનાર વચનો સંભળાવતાં કહ્યું કે “ તારું પરાક્રમ જણાઈ ગયું. સર્વ આયુધમાં તું કેવો ચતુર છે, તે હવે ખબર પડી કે તારા જીવતાં જ શત્રુએ તારી ભાર્યાનું હરણ કર્યું. આ સંસારમાં બે પોતાની કીર્તિ ફેલાવતો ન હોય તો, જગતમાં એકમાત્ર સંખ્યા પૂરવા માટે જન્મ લેવાથી શો લાભ !

એ ઉત્તમ પુરુષો હોય છે, તેઓને પોતાના માનનો લંગ થવાનો સમય આવે તો દ્વાંતથી હોઠ દબાવી, ભૂકૂટ ચડાવી, તીક્ષ્ણધારવાળી ચમકતી તલવારવાળા ગાઠ રણુ-સંગ્રામમાં પ્રવેશ કરે છે, અથવા તો પવનપ્રેરિત મહાબવાલા-ત્રેણિથી ભયંકર દેખાતા અગ્નિમાં એકદમ અંપલાવે છે અને કીર્તિ ઉપાર્જન કરે છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ પવનથી ઉછળતા દુસ્સહ મહાકલ્લોલના ભયંકર ખળભળાટ કરતા સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરે છે, પણ પોતાનું માન ગુમાવતા નથી. પોતાનાં અતિપ્રિય પત્ની પુત્રાદિકના સ્નેહની શિથિલતા કરે છે, ધન કે સ્વદેશનો ત્યાગ કરે છે, પરંતુ માનીઓ કેઈ પ્રકારે માનલંગ થવા દેતા નથી. જગતમાં પરાભવો તો ઘણા હશે, પરંતુ પોતાના જીવતાં પોતાની ભાર્યાનું બળાકારે કોઈ અપહરણ કરી ભય, એ મહાન પરાભવ ગણાય છે. ”

હે રાજન ! આ વચનો સાંભળીને મને મોટી અશાંતિ ઉત્પન્ન થઇ. મેં મનમાં વિચાર્યું કે, તેનું દુશ્ચરિત્ર કોઈએ જાણ્યું નથી, પણ મારો આ પરાભવ દરેકના જાણવામાં આવી ગયો છે. હવે આ માટે કાળ પાકી ગયો છે કે તે દુરાચારિણી પત્નીને મારા કે બીજાના પરાક્રમ કે બીજા કોઈ ઉપાયથી પલ્લિપતિ પાસેથી છોડાવીને આ કુટુંબીઓને સોંપી દઉં-એમ વિચારીને થોડું દ્રવ્ય લઈને પોતાના ભવનથી નીકળ્યો. મેં વિચાર્યું કે, ‘હું એકલો છું. કૂરકર્મ કરનારા તે ચોરો ઘણા છે. અટવીમાં પ્રવેશ કરવો મુશ્કેલ છે. પલ્લિઓમાં નિવાસ કરવો કઠણ છે. તેથી મારી શક્તિ અનુરૂપ યથોચિત તેનો ઉપાય કરું. ત્યાર પછી થોડા દિવસમાં સંસારની વિષમતા સરખી મહાઅટવીમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાર પછી કૃણુસર્પના મુખની દાઢ સરખી વિશાળ, હિમાલય પર્વતના શિખર જેવા દુઃખે કરી જઈ શકાય તેવા માર્ગે રહેલી મુનિઓનાં ચિત્તની જેમ પરવોકની સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરાવનાર, યમરાજની રાજધાની માફક ભીષણ, નિયતિ-ભવિતવ્યતા માફક દુર્લભ, વેશ્યાવર્ગના ઘરની જેમ દુર્વિનીતોતું સ્થાન, દુશ્ચારિણી સ્ત્રીની માફક મર્યાદાનો લંગ કરનાર એવી કાલજિહ્વા નામની પલ્લીમાં આવી પહોંચ્યો. પલ્લીમાં પ્રવેશ કર્યો. લોજન-પાણી કર્યાં. આમ તેમ ભટકતાં દૈવયોગે કોઈકના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં કેઈ વૃદ્ધાને જોઈ, એટલે વૃદ્ધાએ પણ ઊભા થઈ સત્કાર કર્યો અને બેસવા જણાવ્યું. હું પણ તેને નમીને એક ખાટલી ઉપર બેઠો. તેણે મને પૂછ્યું કે, ‘હે પુત્ર ! ક્યાંથી આવ્યો ?’ ત્યારે મેં પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, ‘સ્વજનનો પરાભવ થવાથી અહીં આવ્યો છું, અને અહીં જ રહેવાની ઈચ્છા રાખું છું.’ ડોશીએ કહ્યું, ‘હે પુત્ર ! ભલે અહીં રહેજે, તારા લોજન, સ્નાન-આદિકની સંપૂર્ણ સારસંભાળ હું કરીશ. સુમિત્રા એવું પોતાનું નામ મને જણાવ્યું. ત્યાર પછી તેના ઘરે લોજનાદિક કરતો નિશ્ચિંતપણે સમય પસાર કરતો રહેલો હતો.

કોઈક સમયે ઈંગિત, આકાર સમજવામાં કુશળ સુમિત્રાએ વાત્સલ્યભાવથી કાર્યમાં વ્યગ્ર બનેલા મારા તરફ લાંબા સમય સુધી નજર રાખીને મારું હૃદય બીજા કાર્યમાં પરોવાયેલું છે, એમ સમજીને સ્નેહથી મને પૂછ્યું, ‘હે પુત્ર ! શું તને તારા સગાસંબંધીઓ યાદ આવ્યા છે ? કે હૃદયસંતાપકારી કોઈની સાથેના વેરાનુબંધનું સ્મરણ થયું છે ? કારણ કે લાંબા ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસથી સૂકાયેલા તારા હોઠ જણાય છે. વળી દીર્ઘકાળ સુધી મનમાં કંઈક ધ્યાન કરીને, હોઠ પીસીને તથા ભમ્મર ચડાવીને ચમકતા તીક્ષ્ણ હથીયારનું અવલોકન કરે છે, તો ગુપ્ત હકીકત ન હોય તો મને કહે. તારા દુઃખથી દુઃખી થયેલી હું તારી માતા સમાન છું. માટે વિશ્વાસ રાખીને વાત કર, જેથી કાર્યની રૂપરેખા જાણીને યુવતીજન ઉચિત ઉપકાર કરીશ.

ત્યાર પછી હે રાજન્ ! તેતું આ વચન સાંભળીને વિકસ્વર વદનકમળવાળા મેં તેને કહ્યું, 'હે માતાજી ! સારું સારું. મારો મનોગત અભિપ્રાય તમે યરાબર સમજી ગયાં. તેવું કંઈ નથી જે તમને ન કહી શકાય, ખાસ કરીને આ વૃત્તાન્ત તમોને કહેવો જ જોઈએ. પરંતુ લગ્નથી પરાધીન બનેલો હોવાથી આટલા સમય સુધી, 'હું તમોને ન જણાવી શક્યો. અત્યારે તમે મારા દુઃખથી દુઃખી થયેલાં છો-એમ હું પણ સમજી શકું છું, તેથી જણાવું છું.' ત્યાર પછી શીલવતીનો સમગ્ર વૃત્તાન્ત જણાવ્યો. વૃદ્ધાએ કહ્યું, 'હે પુત્ર ! આ ઠીક થયું નથી. કારણ કે તું એકલો છે. વિષમ કિલ્લા વચ્ચે પલ્લી રહેલી છે. પલ્લિપતિ બળવાન છે. માયા-કૂડકપટ ભરેલો યુવતીવર્ગ હોય છે. તેમાં ખરાબ શીલવાળી સ્ત્રીઓ તો વિશેષ પ્રકારે કપટવાળી હોય છે. તો પણ મને કહ્યું, તે ઠીક ક્યું'. હવે હું તેનો અભિપ્રાય બાણી શકીશ. એમ કહીને મધુર શબ્દો તથા ઘણા હેતુ-દષ્ટાન્તોથી આશ્વાસન આપીને શીલવતીની સાથે સંબંધ જોડવા તેના ઘરે જવાનું શરૂ કર્યું. કાલઉચિત વાતાંલાપ અને કથાઓ કરે છે, ઉચિત લોક-વ્યવહાર જળવાય છે.

કોઈક સમયે સુમિત્રાએ શીલવતીને પૂછ્યું કે, 'તારા પિતાનું નિવાસસ્થળ કયા ગામમાં ? આ સિંહ સાથે સમાગમ કેવી રીતે થયો ? તારા બંધુઓ અને સાસરાનો પક્ષ કેવો છે ? તારો પતિ યુવાન છે કે નહિ ? આ પલ્લિપતિની તું પ્રિયા છે કે પહેલો પતિ બીજો કોઈ છે ?'—તે પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં મહિલાઓના કપટીસ્વભાવપણાથી પ્રેમસ્વભાવનું અવિશ્વાસપણું હોવાથી તેના ભાવની ભવિતવ્યતાથી સાચી વાત ન જણાવી, અને કહ્યું કે, 'અરે લોખી ! તું બણતી નથી ? બંધુવર્ગ, સાસરાનું ઘર, માતા, ધૂળમાં સાથે રમનાર મિત્ર, ભત્તાર આ સર્વની સાથે યુવતીઓને આપત્તિઓ એ સંપત્તિ જ ગણવાની હોય. તો હે સુમિત્રા ! ગમે તેમ કરીને સમય પસાર કરવો જોઈએ.' પરાધીન શરણુ વગરનો સ્ત્રીવર્ગ બીજું શું કરી શકે ? 'સુમિત્રાએ કહ્યું, 'જો આમાંથી નીકળવાનો ઉપાય હોય તો બહુ સારું.' પોતાનો વિચાર છૂપાવતી શીલવતીએ પણ કહ્યું, 'એટલાં મોટાં અમારાં ભાગ્ય ક્યાંથી હોય ?' એ પ્રમાણે કહેવાયેલી સુમિત્રા પોતાના ઘરે ગઈ. આ વૃત્તાન્ત મને કહ્યો. મેં વિચાર્યું કે, આ પણ તેનામાં સંભાવના કરી શકાય. 'મરતાને જીવિતદાન આપે, કોઈકને મારી નાખે, તેની સાથે મરી પણ બચ, યુવતીનું ચરિત્ર અને વળી વિશેષથી શીલરહિત યુવતીનું ચરિત્ર બાણુવા કોણુ સમર્થ થઈ શકે ?'

બીજા કોઈક દિવસે સુમિત્રાએ કપટથી તેને કહ્યું કે, 'તારા શ્વશુર કુળમાંથી સમાચાર આવ્યા છે અને તારી શોધ ચાલુ છે.' શીલવતીએ કપટથી જળપૂર્ણ નેત્રયુગલ કરતાં કહ્યું, 'શું આ વાત સત્ય છે ? કેવા સમાચાર અને તેની શી હકીકત છે ? તે કહો.' સુમિત્રાએ કહ્યું, 'સામાન્યથી એવા સમાચાર આવ્યા છે કે તારો ભત્તાર તારી શોધ નિરંતર કર્યા કરે છે.' શીલવતીએ કહ્યું, 'એમ પણ બને કે મારા પતિ અહીં પણ આવે. હું મારાં નેત્રોથી તેમનાં દર્શન કરું. માટે હે સુમિત્રા ! તમે મારા બંધુનું કાર્ય કરો. મારા પતિ ઉપર એક સંદેશપત્ર મોકલો અને તેમાં એમ લખી જણાવો કે "હે નિર્દય ! અહીં તમારી પત્ની નિરંતર રુદ્ધ અને તારૂં સ્મરણુ કરતી રહેલી છે. લોકમાં સુભટ તરીકે તમારી ખ્યાતિ હોવા છતાં તમારી પત્નીની આવી પરાધીન અવસ્થા છે. આ વિષયમાં તમારા સરખા પરાક્રમીને વધારે શું કહેવાનું હોય ? માટે જે યોગ્ય લાગે તે કરવું.''

આ સાંભળી તેને કહેવાનો પરમાર્થ ન સમજેલી સુમિત્રાએ કહ્યું, 'હે શીલવતી ! જો તારો તારા પતિ ઉપર અતિસ્નેહ હોય તો હું તારા પતિને નિવેદન કરું. તારા હૃદયનો પ્રિય પતિ મારા ઘરે રહેલો છે, તો હવે જેમ ઉચિત લાગે તેમ કર. તરત જ શીલવતીએ 'તમે ખૂબ જીવો' એમ બોલતી તેને ભેટી પડા, વળી તેના ચરણમાં નમી પડી. ઊભી થતાં પહેરેલ વસ્ત્ર સરી પડ્યું, નીચેનું વસ્ત્ર પણ ઢીલું થયું. અને નેત્રોમાં હર્ષાશ્રુ આવી ગયાં અને પ્રકુલ્લિત થયાં. એમને કહ્યું કે, 'એકદમ મળવાની ઉત્કંઠા થઈ છે, તો મારા પતિને આજે જ લાવો અને વિરહાનલથી તપેલા મારા હૃદયને શાન્ત કરો. અત્યારે પલ્લિપતિ યક્ષયાત્રા નિમિત્તે ગયા છે, તો તે ન આવે ત્યાં સુધીમાં બોલાવી લાવો' એમ કહીને મને જે કડાં આલૂષણનું ભેટણું આપ્યું. સુમિત્રા મારી પાસે આવી. આ વૃત્તાન્ત મને કહ્યો. સૂર્ય અસ્ત પામ્યો, એટલે સુમિત્રાની સાથે તેની પાછળ પાછળ ભયથી ચપળ ફરકતા ડાબા નેત્રવાળો હું તેના ભવનમાં ગયો.

આ બાબુ મારા આગમનના કારણે હાંફળી-હાંફળી થયેલી તેણે પરિવારને આમ તેમ બહાર મોકલીને દુઃખ જણાવનાર મહાશબ્દવાળું રુદન શરૂ કર્યું. સુમિત્રાએ સમજાવી એટલે શાંત થઈ. આવેલા પતિનો યથાયોગ્ય સત્કાર, ભોજનાદિક ઉચિત વિવેક કર્યો. સુમિત્રા ત્યાંથી ચાલી ગઈ. મને અંદરના એરડામાં મોકલ્યો. આલિંગન કરીને મહાકિંમતી શયનમાં સુવડાવ્યો.

એ સમયે તેના નામની બૂમ પાડતો બહાર પલ્લિપતિ આવ્યો. ત્યારે આકુલ-વ્યાકુલ બનેલી સર્પિણી સરખી શીલવતી 'અરે ! મહાકષ્ટ આવી પડ્યું !' એમ બોલતી અંદર ગઈ. સ્તન ઉપર હાથ ફૂટતી મને કહેવા લાગી કે, 'હે નિભાંગી ! તું હવે મર્યો સમજવો. પલ્લિપતિ આવી ગયો છે. હવે તારો કોઈ બચાવ નથી, માટે પલંગ નીચે છૂપાઈ જા. ભય પામતો ન દેખાઉં તેવી રીતે પલંગ નીચે હું સંતાઈ ગયો. પેલી બહાર ગઈ, પલ્લિપતિના કંઠમાં હાથ નાખીને અંદર આવી. પોતાના શયન ઉપર બેઠો બેઠો. પલ્લિપતિએ કહ્યું કે, 'હે સ્વામિની ! આ સેવકને આજુબાજો કેમ બોલાવ્યો ? દાસનું જે કાર્ય હોય તે ત્યાં બેઠાં બેઠાં હુકમ કેમ ન કર્યો ? તારી આજ્ઞાથી યક્ષયાત્રા અટકાવીને એકદમ હું અહીં આવ્યો છું. તો હે સ્વામિની ! જે કાર્ય કરવાનું હોય તેની આજ્ઞા કરો. સ્નેહધેલા પતિને તેણે કહ્યું, 'હે મુગ્ધ ! શું તમે આટલું બાણતા નથી કે હું પરદેશથી આવેલી છું. તમારાં વચનામૃત શ્રવણ કરીને જીવું છું. તમારા સિવાય વિનોદનું મને બીજું કોઈ કારણ નથી. ગઈ કાલે તમને જોયા જ નહિ, તેથી નિદ્રા પણ ન આવી. અંગે સીદ્ધાય છે, ભોજનની રુચિ થતી નથી. આ કારણે તમોને બોલાવવા પડ્યા.' આમ બોલતી તેને પલ્લિપતિએ આલિંગન આપ્યું. ફરી પણ પલ્લિપતિને કહ્યું, 'હે આર્યપુત્ર ! કદાચ પોતાના કર્મફળી રજ્જુપાશથી આકષાયેલો મારો પતિ અહીં આવી ચડે તો આર્યપુત્ર તેને શું કરે ?' 'સિંહે કહ્યું કે, 'ધણું દ્રવ્ય આપીને તને સમર્પણ કરું.' ત્યારે કૂરકર્મ કરનારી તેણે હાકોટો કરતાં કહ્યું કે, 'કદાચ હું તમોને વલ્લભ ન પણ હોઉં, તો પણ સન્નન પુરુષોએ અનુરાગી જનનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય ન ગણાય. કદાચ કોઈ બલાત્કારે પણ લઈ જાય તો, તમારા સરખા પરાક્રમીએ લઈ જનારને સમર્પણ કરવી તે યુક્ત ન ગણાય.' એમ સાંભળીને પલ્લિપતિએ કહ્યું કે, 'હે સુંદરી ! આમ કેમ બોલે છે ?' શું મારાં બળ અને પરાક્રમથી તું અબાણ છે ? આ તો તારો વલ્લભ છે—એમ ધારીને મેં આમ કહ્યું, નહિતર યમરાજથી પણ તારું રક્ષણ કરવાની ઈચ્છાવાળો છું. તો પછી બીજાથી રક્ષણ કેમ ન કરું ?' તેણે કહ્યું, 'હાંડ

મૂળવાળા વૈરવૃક્ષનું કોઈ મહાન કારણ હોય તો મહિલાઓ છે. તે તો તમારે મહાન વૈરી છે. જો તમે તેના હાથમાં આવો તો તે તમને છોડે નહિ. એવા અધમ પુરુષ માટે તમે આમ દ્રવ્ય સાથે સમર્પણ કરવાની વાત કરો છો ? ત્યાર પછી ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધવાળા તેણે કહ્યું કે, 'જો કોઈ પ્રકારે તે મારા હસ્તગત થાય અને તેને જે કંઈ શિક્ષા કરું, તે તું પણ જોયા કરે.' તે પછી અવસર પ્રાપ્ત થયેલો જોઈને કહ્યું કે, 'જો એમ જ છે, તો તારો શત્રુ શય્યાની નીચે જ રહેલો છે. પછી દાંત પીસતો અને ભૂકુટી ચડાવતો ચમકતી તલવાર શ્રદ્ધા કરીને સેવક પુરુષોને ગોલાવીને કેશ ખેંચીને મને બહાર કાઢ્યો. પછી હું રાજન ! પલિવપતિએ સેવકો પાસે મારા શરીરની ચામડી ખીલાથી ઉખેડીને વાધરી વડે મને બાંધ્યો. પુરુષો ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. તે પછી તે જ શયનમાં મારી સમક્ષ સ્વચ્છંદચારી બન્યે અનેક આલિંગન, ચુંબન, વિલાસથી યુક્ત રતિસુખ લોગવ્યું. તેના પરિશ્રમથી બન્ને ઊંઘી ગયા. મેં મનમાં ચિંતવ્યું, 'આ તે દૈવના વિલાસો છે ! આ તે કર્મ-પરિણતિ, અથવા મહિલામાં મૂંઝાયેલા હોય તેને આ કર્મ ગણતરીમાં ગણાય ? પુરુષોને કેડખાના સમાન, નરકનાં દ્વાર, સંકટનું એક કુલગૃહ, સમગ્ર પરાભવનું સ્થાન હોય તો સ્ત્રીઓ સાથેનો અંબંધ છે. તેની ખાતર ધનનો વ્યય કરે છે, દુષ્ટની સોબત-સેવા કરે છે, જીવનની હોડ કરે છે, યુવતીનો સમાગમ કરવા માટે માની પુરુષો માનનો પણ ભંગ કરે છે. આ જગતમાં તેવી કોઈ વિડંબના નથી કે, જેની કીર્તિ દેશાંતરમાં પણ પહોંચી છે, તેવા સત્પુરુષો સ્ત્રીના સંગથી હંમેશાં તેવી વિડંબના ન પામે. હું રાજન ! ત્યાં તે સમયે મેં જાણ્યું કે શરીરની પીડાથી માનસિક પીડા અધિક છે. કારણ કે તે વર્તનના દેખવાથી ઉડેલી ચિત્તની પીડામાં મારા શરીરને કાતરેલું હતું અને તે ચામડીથી શરીર બાંધ્યું હતું, તે પીડા હું ભૂલી ગયો. આમ વિચારતાં ઘણાં આર્ત-દુઃખો અનુભવ્યાં. ભવિતવ્યતા-યોગે ઉંદરડાઓ આવ્યા અને મારા અંધનની ગાંઠોનું લક્ષણ કરતાં અંધ છૂટી ગયા. હું છૂટો થઈ ગયો. મારા કોપનો વેગ વૃદ્ધિ પામ્યો. તેનું ખડ્ગ શ્રદ્ધા કર્યું. ખેંચીને પલિવપતિને પડકાર્યો. એટલે તરત જ ગભરાતો ગભરાતો તે શયનમાંથી ઊભો થયો. એક તલવારના ઝાટકાથી તાલકલની જેમ તેનું મસ્તક ધડથી છૂટું કર્યું. ભય અને ગભરાટથી ચપળ નેત્રવાળી દુરાચારિણી પત્નીને મેં કહ્યું, 'હિ ધૂર્ત ! જલદી જવા માટે તૈયાર થઈ આગળ ચાલ, નહિતર હતી-ન હતી થઈ જઈશ.' સ્ત્રીસ્વભાવથી કંપતા શરીરવાળી તે આગળ ચાલી. હવે હું સ્વદેશ તરફ જવાનું અંધ કરી અટવીના માર્ગે ચાલ્યો. તે મારી પાછળ માર્ગમાં વચ્ચના ટુકડા માર્ગે એળખવા માટે નજર નાખતી નાખતી આવે છે, તે મારા લક્ષ્યમાં ન આવ્યું. માર્ગમાં વિષમ પર્વતો આવતા હતા. તેના મધ્યમાં ગડન વૃક્ષઘટાઓ હતી. હૃદયમાં અતિ શોભ પ્રવર્તી રહેલો હતો. થોડી ભૂમિ સુધી ચાલ્યા એટલામાં જીવિતની આશાની માફક રાત્રિ પૂર્ણ થઈ અને તેના મનોરથની જેમ જીવનના પ્રદીપ સૂર્યનો ઉદય થયો. તે પત્નીએ માર્ગમાં વેરેલા વચ્ચ ટુકડાના ચિહ્ને આધારે તે માર્ગે પાછળ પાછળ સેના સાથે પલિવપતિનો વાઘ નામનો પુત્ર આવી પહોંચ્યો. એક વનની ઝાડીના સ્થાનમાં અમે છૂપાઈને રહેલા હતા, ત્યાં અમને તેઓએ દેખ્યા. તેણે કહ્યું, 'હિ માતાજી ! માર્ગે જાણવા માટે નિશાની ચિહ્નરૂપે વચ્ચના ટુકડા માર્ગમાં નાખ્યા હતા. તે અનુસારે અમે અહીં આવ્યા છીએ.' મને મારી નાખતો હતો. ત્યારે ફરી પણ તેને રોક્યો. ખદિરના કાષ્ઠના ખીલા વડે મને જકડીને તે દુરાચારિણીને લઈને તે ગયો. ન વર્ણવી શકાય તેવી દુઃખવાળી અવસ્થાનો અનુભવ કરતો હું રહેલો

હતો. મેં વિચાર્યું કે, તે માર્ગનું અભિજ્ઞાન કરાવવા વસ્ત્રના ટુકડાઓ નાખતી હતી, તે મેં કેમ ન બાણ્યું? અથવા તે પક્ષીઓ સાથે યોજન કે તેથી અધિક દૂર રહેલા માંસના ટુકડાને દેખી શકે છે, પરંતુ મરણકાળે તે જ પક્ષી નજીક રહેલ પાશબંધને બેઈ શકતું નથી. જે કોઈએ જ્યારે શુભાશુભ કર્મ જેવી રીતે ઉપોજન કર્યું હોય, તેને ત્યારે તેને અનુરૂપ ફળ પણ આપે છે. સ્વભાવથી નિર્ગુણ વિરલ એવા સંસારમાં કોઈ કોઈનું અશુભ કરી શકતું નથી, પણ પોતાનાં કર્મોનુસાર ફળ પરિણમે છે. અજ્ઞ જ ખીજ ઉપર દોષ દોળી પાડે છે. ત્યાર પછી હે રાજન્! અતિવેદના અનુભવતા દેહવાળો, ઈચ્છવા છતાં પણ મરણ નહિ પ્રાપ્ત કરતો હું ત્યાં રહેલો હતો, તેટલામાં તે સ્થળમાં પીળી-કાંતિથી શોભાયમાન વાનર-ટોળા સાથે એક યૂથાધિપતિ વાનર આવ્યો. તેવા પ્રકારની ઘ્યાપાત્ર મારી અવસ્થા દેખીને ટોળાને ત્યાં રોક્યું અને પોતે એકલાએ જલ્દી જલ્દી પર્વત-શિખર તરફ જવાનું શરૂ કર્યું. થોડા સમયમાં પાછા આવી તે શોધી લાવેલા ઔષધિ-મૂળને દાંતથી ચાવી ચાવીને જકડેલા ખીલાસ્થાનમાં ઘૂંકવા લાગ્યો. ઔષધિઓના અચિન્ત્ય પ્રભાવથી તરત જ આપોઆપ સર્વ કાષ્ઠ-ખીલીઓ બહાર નીકળી ગઈ. ખીજ ઔષધિખંડથી ઘા ઉપર રૂઝ આવી ગઈ. તરત જ હું શલ્ય અને વેદના વગરનો સ્વસ્થ થયો. મેં વિચાર કર્યો કે, 'હવે પોતાના ઘરે જાઉં, અથવા પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવા વગર ઘરે જવું યોગ્ય નથી.' મધુર ફલોદી પ્રાણવૃત્તિ કરી. નિરાંત વળી એટલે વિચારવા લાગ્યો-‘ભયંકર મુક્ત કોલાહલ જ્યાં થઈ રહેલો હોય, હથીચારથી સુભટ-સમુદાય લેદાઈ રહેલો હોય એવા રણસંગ્રામમાં સુભટ મરણનો સ્વીકાર કરવો સારો, પણ ખલપુરુષનો મુગુટ ભેટણામાં મેળવવો સારો નથી. જે કાર્ય માટે નીકળ્યો છું, તે કાર્ય પૂર્ણ કર્યા વગર મિત્રાદિકનાં મુખ-દર્શન કેવી રીતે કરવાં? પોતાની સીમાને પ્રાપ્ત કર્યા વગર સૂર્યરથ કદાપિ પાછો વળે ખરો? આ વિચારણા કરતો હતો. તે સમયે અલ્પકાળમાં ઉગ્ર કાંટાળા દંડવાળો તે યૂથાધિપતિ ત્યાં આવ્યો. મારી આગળ દંડ ફેંક્યો. હાથથી મેં તેને ગ્રહણ કર્યો. પછી મને બેઈને તે જવા લાગ્યો. હું તેની પાછળ ચાલ્યો. તે યૂથાધિપતિ એક વિષમ શિખર પર આરૂઢ થયો. ત્યાં રહીને તેણે મોટા શબ્દથી કોલાહલ કર્યો. પર્વત-ગુફાના નિવરમાં દાખલ થઈ બહાર નીકળતા મોટા પડવાના શબ્દો સાંભળાવા લાગ્યા. ચારે બાજુ રણભૂમિમાં ખળભળાટ પસર્યો, સિંહો કોધે ભરાયા, મોટા હાથીઓ ફોલ પામ્યા, હરણનાં ટોળાં નાસવા લાગ્યાં, ભુડો-વરાહોનાં જૂથો વિખૂટાં પડી ગયાં, પક્ષીગણો ઊડી ગયા. એ પ્રમાણે મહાભયથી આકુળ-વ્યાકુલ પ્રાણી-સમુદાયવાળો રણ-વિભાગ થયો, ત્યારે તે શબ્દ સાંભળીને પડવા સરખો સામે ખૂટકાર શબ્દ કરતો વેગથી કુદકા મારતો અને લાંબા શ્વાસથી આકુળ બનેલો લાંબી પૂંછડી ઊંચે ઉલાળતો યૂથાધિપતિને વાનર ત્યાં આવ્યો. એકદમ અણધાર્યો છાપો મારીને મારી સામે રહેલા યૂથાધિપતિને પકડ્યો. તેણે મારા મુખ તરફ નજર કરી. એટલે તરત જ મેં તીક્ષ્ણ કાંટાળા દંડવડે મને અવિત-દાન આપનારના શત્રુના મસ્તક ઉપર પ્રહાર કર્યો. પ્રહાર વાગતાં જ તેનાં બે નેત્રો બહાર નીકળી પડ્યાં, ત્રિહૂવા બહાર લટકવા લાગી, ખૂટકાર કરતો ભૂમિપર ઢળી પડ્યો. દંડ વાગવાના ભયથી હોય તેમ તેના અવ તરત જ નીકળી ગયો. પ્રાણ નીકળી ગયો એટલે તે વાનરના કલેવરને વાનરપતિએ તેના બે ટાંટીયા પડીને એક પથ્થરના ખાડામાં ફેંક્યો. ફરી મારી સામે આવીને બાણે પોતાનો હર્ષ જણાવતો હોય, પ્રતિદાન કરવામાં ઉચ્ક્રાંત થયેલા

પોતાના આત્માને સૂચવતો હોય, હૃદયથી કંઈક ખેદ કરતો હોય, તેમ ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો. ત્યારે મેં કહ્યું, 'હો મહાપુરુષ! મારું જે કરવા લાયક કાર્ય હતું તે તેં કર્યું.' ભવિતદાન કરતાં બીજું ચડીયાતું દાન કોઈ નથી. એમ મેં કહ્યું, એટલે તેણે મને માર્ગે ચડાવ્યો. પલ્લિમાં મેં પ્રવેશ કર્યો. સુમિત્રા પાસેથી સમગ્ર વૃત્તાન્ત બાણીને રાત્રે પલ્લિપતિના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. પલ્લિપતિના વ્યાઘ્ર નામના પુત્રને મારી નાખ્યો. દુરાચારિણી પત્નીને લઇને મેં મારા ગામ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

તેટલામાં વચમાં વીરક નામના બીજા પલ્લિપતિ સાથે ભેટો થયો. એકલાએ જ મેં તેના સર્વ સૈન્યને વેર-વિખેર કરી નાખ્યું. પછી પલ્લિપતિ પોતાના સૈન્યને લાગી જતું દેખીને કહ્યું, 'અરે મહાપુરુષ! તેં ઠીક કર્યું' પણ આથો શું? જે તને તારા પરાક્રમનું અભિમાન હોય તો ઘડીવાર મારા સન્મુખ થા, જેથી તારા પરાક્રમનો ગર્વ તોડી નાખું, અથવા તું એકલો અને પરદેશવાસી છે, તારાથી હારી બહુ, તો પણ તારું સત્ત્વ સિદ્ધ થતું નથી.' એમ સાંભળીને મેં કહ્યું કે—'પલ્લિપતિ માટે વિરુદ્ધ એવો તારો બોલ શોભન છે, ફલ પણ જે આજ હોય તો બોલવું યોગ્ય ગણાય, નહિંતર લઘુતા કરાવનાર આવાં વચન બોલવાથી શો લાભ? અને જેણે કૃષ્ણ સિદ્ધ કર્યું છે, તેને પણ આ કથનવડે શું? કારણ કે પુરુષને ભુજામાં પરાક્રમ છે, પણ વચન બોલવામાં નથી. પુરુષને પરાક્રમ ઉત્પન્ન થાય, તે જ અંતરંગ સહાયક છે. આવા બહિરંગ સહાયક વચનથી સર્થ'. વિપરીત દૈવયોગે ઉત્પન્ન થયેલા સંકટવાળા કે બંધુવર્ગથી રહિત એવા ધીર પુરુષને સંકટમાં પણ સારો સહાયક હોય તો પોતાના પૌરુષ-પરાક્રમનું સ્કુરણ થવું એ જ અંતરંગ સહાયક છે. બહિરંગ એવા આ સહાયક વડે શું? અને વળી વિરુદ્ધ-પ્રતિકૂળ થતા દૈવવડે જેમને વ્યસનો-સંકટો ઉત્પન્ન થાય છે અને જેમનો બંધુવર્ગ વિનષ્ટ થઈ રહેલ છે, એવા ધીર પુરુષોને સંકટમાં સારો સહાયક હોય તો તે પોતાનું પરાક્રમ જ છે. સમૂહમાં મળેલા એકેકને સમીપમાં સંશયવાળો સહાયક કેવી રીતે થઈ શકે? વિષમ રણસંગ્રામમાં સુભટોને પોતાના પરાક્રમ સિવાય અન્ય કોઈ સહાયક થતો નથી.

જેઓ સત્ત્વ વગરના છે, તે પોતાની મહિલાને પણ પાલન કરવામાં સંદેહવાળા છે, તો પછી પ્રતિપક્ષને બળાત્કારે જિતીને જ્યલક્ષ્મી કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે? બખ્તર, કિલ્લો, આયુધ આદિ ધીર પુરુષના કાર્ય કરનારા છે. ધીરતા, સત્ત્વ, પરાક્રમ વગરનાને તો તે આત્મ-વધ કરનારા થાય છે. સત્પુરુષોનો સ્વભાવ અને પોતાનું પરાક્રમ આવા પ્રકારનું હોય છે, માટે જે પરાક્રમ હોય તો પ્રહાર કર, નહિંતર ખસી જા. એ સાંભળીને વીરકે વિચાર્યું કે, આનું વચન ઉત્તમ આશયવાળું છે, તો એને પૂછું કે—'અહીં આવવાનું શું કારણ છે? તેમ જ તમે કોણ છો?' એમ વિચારી કહ્યું કે—હો મહાપુરુષ! આ તારા પરાક્રમથી હું ધણે પ્રભાવિત થયો છું. તો તારા ક્રોધને શાંત કર અને યથાર્થ હકીકત કહે કે, 'તું કોણ છે? ક્યા કારણે આ મહાઅટવીમાં પ્રવેશ કર્યો છે?' એમ કહીને પલ્લિપતિએ ધનુષ નીચે મૂક્યું. વૃક્ષના છાંયડામાં નીચે બેઠો. મેં પણ ધનુષ ઉતારીને તેની નજીકમાં આસન સ્વીકાર્યું. જે વૃત્તાન્ત અન્યો હતો, તે પ્રમાણે વીરને જણાવ્યો. તેણે પણ મારી પ્રશંસા કરીને કહ્યું કે, 'તારે આ દુરાચારિણીની સાથે વાસ ન કરવો. કારણ કે :—

“સ્ત્રીઓ જીવતા પુરુષને સેંકડો આપત્તિથી પૂર્ણ એવા સંસાર-સમુદ્રમાં ફેંકે છે અને મર્યા પછી દુઃખે કરી પાર પામી શકાય તેવી નરકમાં ધકકેલે છે. સ્ત્રીઓ પોતાની જાતિના સોગન આઇને મોટા સદ્બાવથી પરિપૂર્ણ પ્રેમ તમને બતાવે છે, પરંતુ મનમાં તો વળી બીજાનું જ ચિંતવન કરે છે. આ લોકમાં નહિ વણસેલી સ્ત્રી પણ ઝેર માફક વિકાર ઉત્પન્ન કરાવે છે, તો પછી વણસી ગયેલી વ્યભિચારણી સ્ત્રી જે નુકશાન કરે છે, તે કહેવાને માટે પણ અમે સમર્થ નથી. આવા પ્રકારના કૂડ-કપટ-માયા-પ્રપંચ, શુંગાર-ચેષ્ટા અને કામથી પરિપૂર્ણ એવી મહિલાઓનું નામ પણ જેઓ ગ્રહણ કરતા નથી, તેઓ ધન્ય છે.” એ વગેરે ઘણું કહીને પોતાની પલ્લિમાં લઈ જઈ પોતાની કુલીનતા બતાવીને એકલા પલ્લિપતિએ ગામ બહાર લઈ જઈને કહ્યું કે-તમે ગામમાં પહોંચી ગયા છો, પરંતુ સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ ન કરશો. હું પણ કાર્ય નીપટાવીને પોતાના કાર્યમાં ઉદ્યમવાળો બનીશ’ એમ કહીને તે મહાનુભાવ પોતાનું ધનુષ અને બાણ તોડીને ક્યાં ગયો? તે ખબર નથી. દુરાચારિણી તે પત્નીને કહ્યું કે-તું અંધુઓની પાસે જા. તેણે કહ્યું, તમારા સિવાય મારે કોઈનો આધાર નથી, જે તમે મારો ત્યાગ કરશો, તો હું કાંસો બાંધીને આત્મહત્યા કરીશ’ એમ કહીને તે ગળામાં કાંસો નાખવા લાગી. તેનું નિવારણ કરીને મેં વિચાર્યું કે-‘આ પણ હોય, બીજું પણ હોય, તે નથી પણ હોતું, જે અહિં નથી. વિશાલ એવા મહિલાના મનમાં અન્યોઅન્ય વિરુદ્ધ એવી સંભાવના હોઈ શકે છે. આમ વિચારીને મેં મારા અંધુઓને મારી પત્ની સમર્પણ કરી. તીવ્રતર સંવેગ-પૂર્ણ વૃદ્ધિ પામતા :વૈરાગ્યાતિશયવાળો હું પણ તેવા પ્રકારના આચાર્યની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરીને પ્રવ્રજ્યા-પર્યાયનું પાલન કરીને સમાધિ-પૂર્વક મરીને દેવલોકમાં ગયો.

ત્યાંથી ચ્યવીને આંધ્ર દેશમાં અશોકચંદ્ર રાજાનો અશોકભદ્ર નામનો પુત્ર થયો. કલા સાથે વયથી વૃદ્ધિ પામ્યો. પિતાએ સો કન્યા સાથે મારાં લગ્ન કર્યાં. કોઈક વખતે બહાર ઉદ્યાનમાં ફરવા ગયો, ત્યારે પ્રથમવયમાં દીક્ષા અંગીકાર કરેલ મુનિનાં દર્શન થયાં. તેને દેખતાં જ હૃદયમાં સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો. નેત્રયુગલ વિકસ્વર થયું. અંગોપાંગણાં શાંતિ વ્યાપી ગઈ. પ્રણામ કરીને તેમની નજીકમાં બેઠો. મેં તેમને પૂછ્યું કે-હું ભગવંત! તમને દેખીને હું આનંદ કેમ અનુભવું છું? માટે જે આપના જ્ઞાનના વિષયમાં આ હકીકત હોય તો જણાવો. ભગવંતે કહ્યું, હે સૌમ્ય! સાંભળ, હું જ્યારે પત્ની સાથે હતો, ત્યારે પલ્લીમાંથી મારા ગામે તમે મને પહોંચાડ્યો હતો, મેં કહ્યું કેવી રીતે? ત્યારે ભગવંતે યથાસ્થિત શીલવતીના વૃત્તાન્તથી વીરકે ધનુષ-લગ્ન કર્યો, ત્યાં સુધીની સર્વ પૂર્વની હકીકત કહી. તો ‘હે મહાપુરુષ! સ્વચ્છંદ-આરીઓના આવા વિવિધ પ્રકારના વિલાસો હોય છે. કર્મની પરિણતિ વિષમ હોય છે, રમણીઓના પ્રસંગો દુઃખઅંતવાળા હોય છે, મોહનો વિપાક ભયંકર છે, કષાયો સંસાર વધારનારા છે, વિષયાલિલાવાઓ નરકગમનના હેતુઓ છે, કામદેવ દુર્જય છે, દુઃખજીવ આપનાર પાપો છે, યૌવન અસાર જીવિત ચપળ છે, લક્ષ્મી ચંચળ છે, સ્વજન-સમાગમ સ્વપ્નસમાન છે, સંસારવાસ ભયંકર છે, મનુષ્યપણું દુર્લભ છે, ફરી આવી અને આટલી ધર્મસામગ્રી ધણી મુશ્કેલ છે, એમ ચિંતવીને ધર્મઘોષ આચાર્યની પાસે દીક્ષા પાલન કરીને દેવલોકમાં ગયો.

ફરી પણ આજ ભસ્ત્રક્ષેત્રમાં ઈન્દ્રહત્તના પુત્ર પુરંદરહત્ત નામથી ઉત્પન્ન થયો. યૌવન-વયમાં લક્ષ્મીપર્વત પર જતાં જતાં ઋષભસેન નામના સાધુનાં દર્શન થયાં. અતિશયજ્ઞાનવાળા

તેમની પાસેથી પૂર્વભવ સાંભળીને વૈરાગ્ય પામેલો હું વિચાર કરવા લાગ્યો કે, કોઈ પ્રકારે ખેરના અંગારાથી તપાવેલ લોહની બનાવેલ પૂતળીનાં અંગોપાંગને આલિંગન કરીને સુઈ જવું સાઈ, પરંતુ રાગસહિત સ્ત્રીનું આલિંગન ન કરવું. ઇત્યાદિ વિષયોમાં દોષ દેખનાર અને ખાસ કરીને મહિલામાં વધારે દોષો બાહ્યીને તૃણ સરખા રાખ્યો ત્યાગ કરીને તેમની પાસે મેં દીક્ષા અંગીકાર કરી; તો તું પણ જો વિષયસુખ કહવા ફલવાળું બાણુતો હોય તો આ સ્ત્રીઓ દુષ્ટ અને વિષમ છે. સંસાર દુઃખ અંતવાળો છે, તો તે ન છોડે તે પહેલાં તું તે બંનેનો ત્યાગ કર. એ સાંભળી ઉત્પન્ન થયેલા વૈરાગ્યવાળો હું તેમની પાસે દીક્ષિત થયો. તેમની સાથે વિહાર કરતાં અહીં આવ્યો. તે ભગવંતને આ સિદ્ધવડ નીચે દિવ્ય કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું અને આઠે કર્મનો નાશ થવાથી તેઓએ સિદ્ધિગતિ મેળવી. તે કારણે શ્રીપર્વત ઉપર સિદ્ધવડ એમ કહેવાય છે. તો હે મહારાજ ! મારી પ્રવ્રજ્યાનું આ કારણ તમોને જણાવ્યું. આ સાંભળીને તમારે પણ સ્ત્રીનો વિશ્વાસ ન કરવો જોઈએ. સમુદ્રની ઊંડાઈ હજુ માપી શકાય, કોઈ પ્રકારે મેરુપર્વત પણ માપી શકાય છે, પરંતુ આ ભુવનમાં યુવતીનું મન માપનાર કોઈ નથી. આ સાંભળી મુનિની પ્રશંસા કરીને તથા વંદન કરીને સગર ચક્રવર્તીના પુત્રો પોતાના પક્ષ-વમાં ગયા. ત્યાંથી આગળ પ્રયાણ ચાલુ કરીને ભરતમાં વિચરવા લાગ્યા. કેવી રીતે ?

સગરના પુત્રોનો સ્વૈરવિહાર-અષ્ટાપદગમન

ઉદ્યાનો, સરોવરો, નદીઓના કિનારે વિવિધ બગીચાઓ, પર્વતોના શિખરો, ગામ, નગર, અટવી, મડંબ, કર્ખટ, મોટાકિલ્લા વગેરે સ્થળોમાં સગર ચક્રવર્તીના મહાસત્ત્વવાળા પુત્રો સ્વેચ્છાએ વિચરે છે, દાન આપે છે, ભોગો ભોગવે છે અને ભરતમાં પર્યટન કરે છે, સંપત્તિ ભોગવે છે, દુષ્ટજનનો નાશ કરે છે, અર્થીઓના મનોસ્થો પૂર્ણ કરે છે. આ પ્રમાણે ગુણવાળા ધીર વીર કૃતજ્ઞ સદા સાહસિક ભુવનમાં પોતાનો પ્રતાપ ફેલાવે છે. ભુવનમાં ઉભરાતા યશ સમૂહથી નિર્માણ કરેલ હોય તેવા સમગ્ર જિનેશ્વરનાં ચૈત્યથી યુક્ત ધવલ જિનમંદિરવાળા ઊંચા અષ્ટાપદ પર્વત પાસે ફરતા ફરતા કુમારો આવી પહોંચ્યા. હવે જળ વહેતા ઝરણાના ખળખળ કરતા જીણા શબ્દોથી સુખર, વિસ્તીર્ણ તટના ઉત્તમ મણિના કિરણોથી રંગાયેલ દિશા યુક્ત, પૃથ્વી-મંડલને જોવા લાગ્યા. નંદનવન માફક મનોહર નિવાસસ્થાનવાળું, વિદ્યાધરો, ઇન્દ્રો અને દેવોથી યુક્ત, વિવિધ મણિરત્નોથી બનાવેલાં ઘણા પ્રકારનાં જિનભવનોથી શોભાય-માન હર્ષપૂર્વક ચારણ્યનિઓ, વિદ્યાધરો, દેવો, અસુરો અને અનેક મનુષ્યોનાં વૃન્દો તથા જતા-આવતા વંદનાર્થીઓ વડે રોકાયેલા માર્ગવાળા, જ્યાં અગુરુ, કપૂરના ગોટેગોટાવાળી ધૂમ્રેણિ ઉછળી રહેલી છે, વગાડતા પહોડો, મર્દાલ, કાંસી, શંખ આદિ વાજિંત્રો સંભળાઈ રહેલાં છે, જય જયારવનાં મંગલગીતો, સ્તુતિ-સ્તોત્રોના ઉત્પન્ન થયેલ કોલાહલવાળો, વિરમચ્ચનક, મેરુપર્વત સરખો અષ્ટાપદપર્વત જોયો. સમગ્ર જોવા લાયક સ્થળવાળો અષ્ટાપદપર્વત જોઈને તેના નાયકોએ પૂછ્યું કે- આ કયો પર્વત છે ? તેને જિનભવનોથી અલંકૃત કોણે કર્યો ? ત્યારે સુયુદ્ધિ વગેરે મંત્રીઓએ કહ્યું કે, પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવ ભગવંતના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તીએ જિનભવનોથી અલંકૃત કર્યો. જગતના પિતામહ ઋષભસ્વામી ભગવંત અહિંજ સિદ્ધિગતિને પામ્યા. તે કારણે તેના વંશમાં થયેલા ધાંજા રાજાદિકે તથા દેવો, અસુરો, વિદ્યાધરો નિરંતર આની પૂજા કરે છે. માટે આ પર્વતને ' સિદ્ધિક્ષેત્ર ' રૂપે તીર્થ માનવું અને તમારે પણ તે તીર્થની આરાધના કરવી. એમ સાંભળીને પર્વતના શિખર પર ચડ્યા. પોતપોતાના શરીરપ્રમાણ

અને વર્ણવાળી ચૌવીશે તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓથી યુક્ત જિનાયતનો જોયાં. પોતાના વૈભવ અનુરૂપ ભક્તિ કરી પૂજન-વંદન કર્યાં. મંત્રણા કરતા કહ્યું કે, જે અહિં કરવા લાયક છે, તે સર્વ ભરત ચકવર્તીએ બંદે જ કર્યું છે. છતાં પણ તેવા પ્રકારનું કંઈક આશ્ચર્યકારી કોઈ કાર્ય આપણે કરીએ. એમ વિચારતાં તેઓને બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ કે— આ પર્વત ઘણા આશ્ચર્યનું નિવાસસ્થાન છે. કંચનમય વિવિધ પ્રકારનાં મણિરત્નોથી બનાવેલા જિનભવનવાળા, પદ્મરાગ આદિ રત્નોની ટેકરીઓવાળા અનેક મહાઔષધિઓથી યુક્ત છે, તે કારણે દૂષમા કાળના દરીદ્ર લોકો તેનો વિનાશ ન કરે, તેનું રક્ષણ કાયમ થાય તેવો ઉપાય કરીએ. કારણ કે, ‘દાન કરતાં પાલન કરવું શ્રેષ્ઠ છે.’ એમ વિચારી સહસ્રકિરણે દંડરત્ન ગ્રહણ કર્યું.

નાગદેવોએ આપેલો ઠપકો

અષ્ટાપદપર્વતની ચારે બાજુ ખાઈ કરવા માટે ઘરણી-મંડલ ખોદવા લાગ્યા. દંડરત્નની અચિન્ત્ય શક્તિથી, સગરના પુત્રા ઘણા હોવાથી, તેઓનું વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ હોવાથી, તેઓએ ત્યાં સુધી પૃથ્વીમંડલ ખોદ્યું કે ભવનવાસી નાગકુમાર દેવોનાં ભવનો ભેદાઈ ગયાં. તરત જ અપૂર્વ પૃથ્વીભેદથી ત્રાસ પામેલા હૃદયવાળા, આ શું થયું? એમ બોલતા વિભ્રમથી ચકિતનેત્રવાળા, સર્વત્ર શ્વેભ પામતા, પૃથ્વીના વિવરમાંથી નીકળતા મહાનિર્વાસના ધૂમાડથી પીડાતા, નાગદેવતા આકુલ-વ્યાકુલ થઈ ગયા. ત્રાસિત હૃદયવાળા નાગદેવતાઓના સમૂહને જોઈને નાગલોકથી જ્વલનપ્રભ નામના નાગેન્દ્રકુમાર બહાર નીકળ્યા. બહાર નીકળી શેષથી લાલનેત્ર થવા છતાં કોપને દાખીને કહ્યું કે— અરે અરે ! આ તમે શું આરંભ્યું છે ? આ શાસ્ત્રતાં ભવનપતિનાં ભવનો હોવા છતાં મહાવિષમ વજ્રઘાત સરખા દંડના ઘાત કરીને તમે તે ભવનોને જર્જરિત કરી નાખ્યાં. જે કારણે સર્પકુળનાં તેજસ્વી મણિકિરણોથી ભય પામેલાં સૂર્યકિરણો મણિના બળીવાળા ગવાક્ષોનાં છિદ્રોમાંથી ધીમે ધીમે પ્રવેશ કરતાં હતાં. તમારા દંડની જેમ હવે તેને પણ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો, તેથી આતપ દેખાવા લાગ્યો, તમે મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કર્યું અને સૂર્યકિરણો પણ મર્યાદાભંગ કરવા તૈયાર થયાં, સર્વથા તમારા સરખાને આ કરવું યોગ્ય ન હતું.

આ જગતમાં અહંકારીઓનું પરાક્રમ નક્કી આત્મવધ માટે થાય છે, પોતાની પાંખના બલથી પતંગીઓ દીવામાં પડી બળી મરે છે. વિનીત એ મહાન અર્થાત્ ગૌરવવાળો છે અને સંપત્તિનું પ્રથમ અંગ છે. અવિનીત હલકો ગણાય છે અને તે આપત્તિનું સ્થાન છે, આ જગતમાં આ લક્ષ્મી પણ માર્ગમાં રહેલા પુરુષોને જ શોભે છે. તેથી વિપરીત માર્ગ લોપનારની તો લક્ષ્મી શીઘ્ર આશ્રયના વિનાશની સાથે જ નાશ પામે છે. જે મહાપુરુષો હોય તે સ્થિતિ-ભંગ કદાપિ પણ કરતા નથી. કોઈએ કદાપિ સૂર્યરથને માર્ગથી ખસેડો દેખ્યો ? જે સત્વશાલી પુરુષો હોય છે, તેઓ જ આ ભુવનમાં સજ્જન અને મહાત્મશાળા છે. ચૂડામણિ સરખા પુરુષો પોતાના ગુણોવડે જ જગતમાં ખ્યાતિ પામેલા છે અને સકલ લોકોને પ્રશંસવા લાયક તેઓ મસ્તકવડે વહન કરાય છે. તે સિવાયના દુર્બલપાંખવાળા પતંગીયા સરખા તુચ્છ-પુરુષો અલ્પગુણ પાગીને અભિમાન કરે છે.

આ પ્રમાણે કુલ-ગુણયુક્ત પુરુષો પોતાના ચરિત્રથી જ બહુ શકાય છે. મર્યાદાલોપ કરનાર પોતાના આત્માની લધુતા કરે છે. ખીબું તમે તો સગરચકવર્તીના પુત્રો છો, તો તમારે આ કરવું યોગ્ય ન ગણાય. કહેલું છે કે—

‘ તે જ પુત્રો છે, જેઓ પિતાએ આવરેલ માર્ગનું સેવન કરે છે. તેમના ગુણુ અહણુ કરવાવડે જગતમાં પિતા પણ પ્રશંસા પામે છે. પરંતુ દુઃશીલ પુત્રોથી પિતા પણ નિરંતર અપયશ પામે છે, આ ભુવનને તપાવનાર કિરણો હોવા છતાં લોકો સૂર્ય ઉપર દોષ કરે છે. હવે આ મંદિરની શાસ્ત્રવતી મનોહર ચૂલા ન ભગ્ન થાય, તેમ તમે આ કાર્યથી અટકી જવ અને આ દંડરત્નને પાછું ખેંચી લો. જેમ ભમરાઓ કમળમાંથી રસ અહણુ કરીને પોતાનું કાર્ય સાધે છે, પણ કમળને પીડા કરતા નથી, તેમ ગુણુવાન પુરુષોનો આચાર છે કે, પોતાનું કાર્ય જરૂર કરે છે, પરંતુ ખીજાને હરકત કરતા નથી. એમ સાંભળીને જહ્નુકુમાર કહેવા લાગ્યો કે, ‘અમારો પ્રયાસ તમારા ભવન ભાંગવા માટે ન હતો, પરંતુ રક્ષણ માટે અષ્ટાપદ ફરતી ખાઈ કરવા માટે હતો. દંડ વજનદાર હોવાથી તમારા ભવનમાં ઉપદ્રવ થયો, આમાં અમારો લગાર પણ દોષ નથી, તો કોપનો ત્યાગ કરો, હવે ફરી આમ અમો નહીં કરીએ.’ જ્વલનપ્રભ શાંત થઈને પોતાના ભવનમાં ગયો.

સગરના સાઠ હજાર પુત્રોનું દહન

નાગેન્દ્ર ગયા પછી જહ્નુકુમારે કહ્યું કે, ‘ફરતી ખાઈ ખોદીને આ અષ્ટાપદને અલંઘનીય કર્યો, પણ પાતાલ સુધી જાંડી ખાઈ ખાલી શોભતી નથી, માટે આમાં જળ ભરવાનો ઉપાય કરીએ.’ એમ કહીને જહ્નુકુમારે દંડરત્ન અહણુ કર્યું, અને તેનાથી ગંગાના કિનારા સુધી પૃથ્વી ખોદી નાખી. દંડરત્નને અનુસારે મોટાં મોભાંઓની શ્રેણિથી આકુળ બનેલી ગંગા ખાઈમાં વહેવા લાગી. અને આખી ખાઈ જળથી પૂર્ણ થઈ. ખાઈમાં છિદ્રો પડેલાં હોવાથી નાગકુમારોના ભવનમાં જળધારાનો પ્રવેશ થયો. તેવા પ્રકારનું નાગદેવનું ભવન વ્યાકુળ બેઈને એક નાગદેવે કહ્યું કે, હે મહારાજ ! પૂર્વે કોઈ પણ વખત ન બાણેલ એવો જળનો પ્રવાહ નાગભવનોમાં ક્યાંથી આવી રહેલો છે ?

ભયથી વિખૂટા પડેલા, પ્રચંડ કલ્લોલથી જેમની સ્થિરતા નષ્ટ થઈ ગઈ છે—એવા નાગોનો અત્યન્ત દુઃસહ એવો કુટુંબલગ થયો. પાણીના પ્રવાહમાં નાગિનીનો સમૂહ તણાઈ રહ્યો છે, પોકારથી ઉઠેલા જ્વલન અને ઊછળતા ભયંકર જલ-પૂરવાળું પાતાલતલ ભેવાય છે. ભવનોના વિવરોમાં પાણી ભરાઈ જતાં, હાહારવના પડઘા નીકળી રહ્યા છે—એવા નાગલોકને સાંભળીને રુષ્ટ થયેલ નાગેન્દ્ર ત્યાર પછી બોલ્યો—‘ સગરના પુત્રો દુઃશીલ છે. જેઓએ દંડરત્ન વડે ધરાપીઠને ખોદાવીને પાતાલતલને પાણીથી ભરપૂર કર્યું છે. મેં પહેલાં સામ-સાન્વન કર્યું, એ પછી બલથી ગર્વિતોએ આવું આચરણુ કર્યું છે. આશયના વશથી તે તેઓને જૂદી રીતે જ પરિણમ્યું છે— માન વડે ઉન્નત એવા લોકોને પણ સામવચન સ્પષ્ટ રીતે ગૌરવને પ્રકાશિત કરે છે. અન્યથા દંડ માટે યોગ્ય નરોને તો હીનતા કરે છે. ખરેખર, ગુણુથી માન્ય એવા પુરુષોને ખે જ નીતિઓ હોય છે, વિનય—સૂચકસામ અથવા પ્રતાપને વિસ્તારનાર દંડ જ. એઓએ મારી સમક્ષ વિનય ગુણુથી સુકત સામ બેથું, હવે હું દંડને દર્શાવું કે, જેને તેઓ ફરી ન બુએ.’ શેષ-પૂર્વક એમ કહીને તેણે મહાઘોર દષ્ટિવિષ એવા ઘણા નાગકુમારોને ખોલાવ્યા અને તેમને કહ્યું કે—‘ તમે સગરના પુત્રોને મારો ’ પ્રજ્વલિત નયનવાળા તે નાગકુમારોએ પણ નીકળીને સગરના પુત્રોને તેવી રીતે બેયા કે ભેતભેતામાં જ (બળીને) અદશ્ય થઈ ગયા.

આ પ્રમાણે જન સમુદાયમાં સગરપુત્રો બળીને ભસ્મ થઈ ગયા. ત્યારે સૈન્ય-છાવણીમાં હાહાકાર ઉછળ્યો. સૈન્ય ફોલ પામ્યું. બીકણો નાસવા લાગ્યા. સત્પુરુષો દોડવા મંડયા. સ્ત્રીવર્ગ આકંઠ કરવા લાગ્યો, મંત્રીવર્ગ આકુળ બની ગયો. પરિવાર મૂંઝાયો, સેવકવર્ગ વિષાદ પામ્યો. આ શું કરવું? ક્યાં જવું? કોને કહેવું? કોની સાથે યુદ્ધ કરવું? કોનું શરણ લેવું? જ્યારે સમગ્ર છાવણીમાં મુંઝવણ થઈ, ત્યારે અંત:પુરમાં મોટો આકંઠ શબ્દ ઉછળ્યો કેવો? 'હે નિર્દય કૃતાન્ત ભ્રે કે તું હંમેશા અકાર્ય કરવામાં ઉદ્યુક્ત છે તો પણ હે અનાય! માર્ગ ચૂકીને આ કાર્ય કરવું તે શોભતું ન હતું. હા હૈવ! આ તે શું કર્યું? એક પગલે જ સર્વથા સર્વનો વિનાશ કર્યો શું આ સ્વપ્ન, ભ્રમ કે ઇન્દ્રબળ તો નહીં હશે? શું આ સત્ય હશે કે બુદ્ધિભ્રમ? માયા તો નહિ હોય? તેમ મનથી વિચારીને યોલો છે કે સમજણ પડતી નથી કે હૃદયને કેવી રીતે શાંત પાડવું? આ પ્રમાણે દુ:સહ દુ:ખથી બળતું, છાતી ફટતું અંત:પુર લાંબાકાળ સુધી આકંઠન કરતું હતું, તે જ ક્ષણે વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થવાથી શોભા આપનાર અલંકારનો ત્યાગ કર્યો. તેમજ પહેલાં જે વલયો પુષ્ટ હાથમાંથી નીકળતાં ન હતાં, તે વલયો દુર્બળતાને લીધે સહેલાઈથી નીકળી ગયાં. કેટલીક સ્ત્રીઓએ તો વિશાળ નિતંબરૂપ કામગળેન્દ્રનાં આભૂષણ સરખા કદોશ તોડીને ધરણી ઉપર ફેંક્યા. નિરંતર ફૂટવાથી છાતી પર રહેલો મોટાં મોતીનો હાર તેવી રીતે તૂટ્યો, જેથી બાકી રહેલાં મોતીઓ સ્તનતટ પર ઊંડાં ચોટી ગયાં, અને તે પણ હાર માફક શોભવા લાગ્યાં. દુર્બલ બનેલી કોઈ સ્ત્રી ચલાયમાન ચરણ અક્ષાળવાથી હંસ-મિથુન માફક કોમળ કર્ણપ્રિય અસ્પષ્ટ શબ્દ કરનાર નુપૂર-યુગલને ફેંકે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ વળી કંઠમાંથી નિર્મલ મણિ અને રત્નનો બનાવેલ હાર ઉતારીને ભાંગી-તોડી નાખે છે. સતત નિર્વાસ વડે દીનસુખવાળી અને આંસુથી ધોવાઈ ગયેલ તંબોલવાળો હોઠ હિમથી કરમાઈ ગયેલ કમલપત્રનું અનુકરણ કરે છે. ફરી ફરી મૂર્છા પામવાથી ધરણી ઉપર રગદોળાતો કેશકલાપ બાણે દુસ્સહ અપૂર્વ વેદના થતી હોય-તેમ જણાવે છે.

આ પ્રમાણે દુ:સહ મહાદુ:ખ-સમૂહના તાપવાળી રાજરમણીઓએ એવી કરુણતાથી વિલાપ કર્યા-જેથી સ્વાપદ-સમુદાય પણ રુદ્ધન કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે કકળાટ કરતા અંત:પુરને દેખી મંત્રીઓ શું કરવું? તેની મૂંઝવણમાં પડ્યા. મહાસામંતો નિસ્તેજ બન્યા. પરિવાર ઉદ્વિગ્ન બન્યો, સૈન્ય છાવણીઓ ખેદ પામી. સુબુદ્ધિ મંત્રીઓ કહ્યું. અરે સેનાપતિઓ! મહા સામંતો! નિષ્કળ વિલાપ કરવાથી શો ફાયદો? અહીં જે કરવાનું હતું તે, જીવિતનું મૂલ્ય ચૂકવીને તેઓએ કર્યું, અષ્ટાપદ પર્વતની ચારે બાજુ જળપૂર્ણ ખાઈઓ થવાથી માર્ગ દુર્ગમ થઈ ગયો. તે મહાપુરુષોને અગ્નિદાન આપીને આપણને તેની અંત્યક્રિયાનો પણ અવસર આપ્યો નહિ. માટે હવે અહીં ક્ષણવાર પણ શેકાવું ઇષ્ટ નથી, માટે આજે જ અહીંથી આપણે પ્રયાણ કરવું. દરેકની અનુમતિથી પ્રયાણ ચાલુ કર્યું. કોઈ એકાંત સ્થળમાં છાવણી નાખી, ભોજનાદિક કાર્યો નીપટાવ્યાં. સગરના પુત્રોની વિનાશની ચિન્તાથી હોય તેમ નિસ્તેજ મંડલવાળો સૂર્ય પશ્ચિમ-દિશાનું અવલંબન કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી અંબલિ અર્પણ કરવા માટે હોય તેમ પાશ્વિમસમુદ્રમાં ડુબી ગયો.

સગરને પુત્રમરણના સમાચાર કેવી યુક્તિપૂર્વક આપ્યા ?

ત્યાર પછી સામંતો-મહાસામંતો સહિત મંત્રિમંડલ મંત્રણા કરવા લાગ્યા કે-કોઈ વખત સાંભાવના પણ ન કરી શકાય તેવું આ કાર્ય રાજ્યને કેવી રીતે નિવેદન કરવું ? આ એક લગ્નરૂપદ કાર્ય થયું છે. કારણ કે કોઈ પુરુષ સમીપવતી પારકાનું પણ મરણ થવાં ન દે, તે પછી આ તે આપણા સ્વામી. જીવતા રહેલા આપણે ઊભાને સ્વામીના મરણ-સમાચાર કેવી રીતે કહી શકીએ ? વળી આ સંસારની અંદર એવા પ્રકારનાં કાર્યો દૈવયોગે આવી પડે છે, કે જે કોઈને કહી શકાતાં નથી, કે તેથી રક્ષણ કરી શકાતું નથી, છૂપાવી પણ શકાતું નથી કે હૃદયમાં ધારણ પણ કરી શકાતું નથી. પૂર્વે ઉપાગ્નિત કરેલા દુષ્ટ દૈવયોગે તેવું કોઈ કાર્ય આવી પડે છે, જેથી મરણ-સમયે નિંદા અને વળી જીવ પાપ-પરિણામવાળો બને છે. વિશાલ વંશવાળા ભરતાધિપને હતભાગી દૈવે આ એવું કાર્ય નિર્માણ કર્યું છે કે, જે ચિંતવવું પણ અશક્ય છે. તેથી આપણે પણ સ્વેચ્છાએ મહાજવાલા શ્રેણિથી ભયંકર એવા અંશિમાં પતંગ -મરણ પામવું યુક્ત છે, પણ પુત્રમરણ બોલવું ઠીક નથી; અથવા હવે બાલચેષ્ટા સરખા એવા અપમરણથી સચું. ભવિતવ્યતાથી તેમનો વિનાશ અને આપણી અપકીર્તિ થઈ છે. આ પ્રમાણે મંત્રણા કરતા હતા ત્યારે, એક પરિવાજકવેપધારી બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો. તેણે પૂછ્યું કે, તમે આટલા આકુળ-વ્યાકુળ કેમ જણાવ છો ? વિષાદનો ત્યાગ કરો, આલંબન અંગીકાર કરો, સંસારમાં રહેલા પ્રાણીને આ કેટલું માત્ર ગણાય ? બીજું વળી સાક હબરનું એક સાથે મૃત્યુ કેમ થયું ? તે કારણે તમે વિસ્મય પામ્યા છો, પરંતુ તે પણ યોગ્ય નથી. કારણ કે કર્મ પરિણતિ વિચિત્ર છે. 'સંસારમાં તેવું કોઈ સંવિધાન-ઘટના-સ્થના નથી, જે પ્રાપ્ત ન થાય. જેને જેટલા પુત્રો હોય તેટલા મરણ પામે છે, તેમાં શું આશ્ચર્ય ? માટે હું રાજ્યને તેવી રીતે કહીશ, જેથી પોતાને પણ સંસાર-સમુદ્રથી તારે' એમ કહીને તે છાવણીમાંથી નીકળી ગયો. સગરરાજની રાજધાનીમાં પહોંચ્યો. સકલ સામંતાદિક સાથે સભામંડપમાં બેઠેલા ભરતાધિપને દેખ્યા.

તે સમયે મોટા શબ્દથી બૂમ પાડી બ્રાહ્મણે રાજ્યને કહ્યું—“અરે સમગ્ર પૃથ્વીમંડલને જિતીને દૂર ફેલાવેલ પ્રતાપવાળા, શત્રુગજેન્દ્રોને દમન કરનાર કેસરિસિંહ સરખા, દેવો, અસુરો અને વિદ્યાધરોના ઇન્દ્રો વડે સુવાળા બનાવેલ પાદપીઠવાળા હે રાજન્ ! તમારી ભુજાઓથી રક્ષાયેલા છતાં ભરતમાં હું લૂંટાયો લૂંટાયો, 'અબ્રહ્મણ્ય, અબ્રહ્મણ્ય' એમ ઉદ્દેશોપણા કરી. સમગ્ર રાજ્યમાં પહેલાં ન સાંભળેલ શબ્દ સાંભળીને ભરતાધિપ સગરરાજ્યે કહ્યું કે, 'તે બ્રાહ્મણને જલ્દી બોલાવો અને પૂછો કે કોણે તેને લૂંટયો ? કયા પ્રદેશમાં લૂંટાયો ? તે શું ગુમાવ્યું ?' તરત જ એક પછી એક એમ પ્રતિહારો તેની પાસે ગયા, બ્રાહ્મણને બોલ્યો અને કહ્યું, 'અરે મહાપુરુષ ! કોપ ન કરીશ. સમગ્ર ત્રણે લોકનું રક્ષણ કરનાર મહારાજ તને બોલાવે છે, માટે વિશ્વસ્ત બન, તારા મનોરથો પૂર્ણ થશે. ધીમે ધીમે ચાલ. તે સાંભળીને દુઃખપૂર્વક પગ સ્થાપન કરીને ચાલતો, કરમાયેલ મુખકમલવાળો, અશ્રુ વહેતા નયનયુગલવાળો, ઉડતા કેશવાળો, દુર્બળ ગાલવાળો, પરાધીન અંગોપાંગવાળો, બ્રાહ્મણ પ્રતિહારે બતાવેલ માર્ગે રાજનાં સભામંડપમાં પહોંચ્યો. રાજ્યે કહ્યું—'અહીં બેસ.' તે ચક્રવર્તીને પ્રણામ કરી તેની આગળ બેઠો. રાજ્યે પૂછ્યું કે, 'હું ભટ્ટ ! શાથી ઉદ્વેગ થયો છે ? વિશ્વાસપૂર્વક બોલ કે, તે શું ગુમાવ્યું છે ? સાનું, માણેક,

ઢોર કે કોઈ માણસ ? તને કોણે ઢૂંટયો ? અથવા તો તારો કોઈએ પરાભવ કર્યો ? અથવા ક્ષુધાવેદના ઉત્પન્ન થઈ છે ? કે કોઈએ કલંક આપ્યું છે ? અથવા તારી ધર્મચારિણી પત્ની સંતાનના નિમિત્તભૂત પુત્રજન્મની પ્રાર્થના કરે છે ? કે તારા શરીરમાં કોઈ વ્યાધિ થયો છે ? કોઈ શત્રુએ તને ઉપદ્રવ કર્યો છે ? કોઈ લેણદાર તને કહર્થના કરે છે ? અગર બીજું કોઈ ઇન્દ્રિય પૂર્ણ થતું નથી ? માટે જે હોય, તે યથાર્થ જણાવ, જેથી કરીને તારો અભિપ્રાય જાણીને યથાશક્તિ તારી શરીર-પીડા દૂર કરી શકાય.' તે સાંભળી બ્રાહ્મણે કહ્યું-“ હે મહારાજ ! હું જે વિજ્ઞાપના કરું, તે સાંભળો. હે પ્રભુ ! તમારા પ્રતાપથી પાલન થતા ભુવનતલમાં લોકો શાંતિપૂર્વક વાસ કરે છે, તે વિષયમાં હે દેવ ! લોકપાલો પણ સદા શંકાવાળા થાય છે. આવા સુરક્ષિત પ્રમોદવાળા ભરતદેશમાં વસનાર હું જે અસાધ્ય સંકટ પામ્યો છું, તે જણાવું છું-

સર્વ ઉપદ્રવોથી રહિત, હર્ષવાળો ‘અવંતિ’ નામનો દેશ છે, ત્યાં સર્વ ગામોથી ચડીયાતા ગુણવાળું અશ્વભદ્ર નામનું ગામ છે. તેમાં વેદ અધ્યયન કરતો, અગ્નિહોત્રાદિ ગુણયુક્ત, શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયા કરાવનાર હું રહું છું. એક સમયે પુત્ર પત્નીને લળાવીને, વેદ અધ્યયન કરવા હું બીજા ગામે ગયો. ત્યાં લણતાં લણતાં મનમાં અરતિ પ્રગટી. વિચાર્યું કે, અરતિ થવાનું શું કારણ ? માટે મારા ઘરે જાઉં. ઘરે પહોંચ્યો, ત્યારે દૂરથી જ દેખતાં નાશ પામેલ વૈભવવાળું ઘર જોયું. વિચાર્યું કે, આ શું ? પ્રવેશ કરતાં જ ડાબી આંખ ફરકી. સૂકાયેલા વૃક્ષ ઉપર ઝેડેલો કાગડો શબ્દ કરતો હતો. ત્યાર પછી દુઃખી મનવાળા થઈ પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યારે મને જોઈને મારી બ્રાહ્મણી પત્ની ‘હા પુત્ર ! હા પુત્ર !’ એમ વિલાપ કરતી ધસ કરતાંક ધરણી પર ઢળી પડી. ત્યારે મેં વિચાર્યું, ‘મારા કુલની વૃદ્ધિ કરનાર પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો. તે પછી હું પ્રાણી ચાલ્યા ગયા હોય, તેમ ભૂમિ પર ઢળી પડ્યો. મૂર્છા ઉતરી, એટલે રહારોળ કરતો ભૂખ્યો, તરસ્યો, રાત્રે જ નિદ્રા પામ્યો. આ સમયે જાગતો હોવા છતાં મારું નામ અહણ કરીને દેવતાએ કહ્યું-‘ અરે ભદ્ર ! પુત્રમરણથી આટલો ઉદ્વેગ કેમ કરે છે ? જે મારું કહેલું કરે, તો તારો પુત્ર પાછો મેળવી આપું’ મેં કહ્યું, ‘જરૂર ભગવતી દેવી શક્ય આજ્ઞા કરશે, તો કરીશ જ.’ ત્યારે દેવતાએ કહ્યું, ‘તું જલ્દી જઈને ખોળ કરીને કોઈ સારા ઘરેથી અગ્નિ લાવ કે, જેના ઘરે કોઈ મરણ પામ્યું ન હોય. ત્યારે હું વિવેકરહિત થઈ શક્યાશક્યનો વિચાર કર્યા વગર દરેક સ્થાનમાં તેવો અગ્નિ શોધવા લાગ્યો. તપાસ કરતાં દરેક ઘર અનેક સંખ્યામાં થયેલાં મરણો કહે છે. ત્યારે આવીને દેવતાને મેં કહ્યું કે, ‘આ સંસારમાં એવું કોઈ ઘર નથી કે, જ્યાં અનેક મરણો ન થયાં હોય.’ ફરી દેવતાએ કહ્યું કે, તો પછી નિરુપદ્રવ ઘરેથી અગ્નિ લાવો.’ ત્યારે તેની તપાસ કરતાં નિરુપદ્રવ ઘર પણ કોઈ નથી.’ એમ કહ્યું, ત્યારે દેવતાએ કહ્યું- ‘ આ જગતમાં એવો કોઈ છે ? જે પાપ કરતો નથી અને આ સંસારમાં પોતાની કર્મ-પરિણતિથી જન્મ, મરણ ન થાય તેવો કોઈ જીવ છે ? બંધુઓના મરણમાં લોકો આ સંસારની નિંદા કરે છે, પશ્ચાન્તાપ કરીને વળી પ્રયત્નપૂર્વક ગૃહ-કાર્યો અને પાપાર્ભો કરે છે. તે કદાપિ પણ આ જગતમાં એવા કોઈને જોયો ? સાંભળ્યો કે શંકા કરી કે જેનાં પાપો જન્મ-મરણ નહિ થાય ? આવા પ્રકારના નિર્જુણ પ્રકૃતિવાળા દુસ્સહ સંસારમાં આમ બળાપો-શોક કરવાથી કોઈ લાભ થાય ખરો ? તે કહે.’ એમ કહીને તે દેવતા પોતાના સ્થાનકે ગયા. હું પણ હે દેવ ! તેનો શોક કરતો કરતો તમારી પાસે આવ્યો. તેથી હે મહારાજ ! દુર્ભાગી દેવથી ઢૂંટાયેલો હું કોઈ જગ્યાએ રક્ષણ ન મળવાથી ભરતદેશમાં જન્મણ

કરીને લયભીત હરણુ માફક તમારી પાસે આવ્યો છું. એવી કોઈ વસ્તુ નથી, જે તમો સિદ્ધ ન કરી શકો. અત્યારે ભુવનના સર્વ સ્થળમાં તમારો અસ્ખલિત પ્રતાપ ભ્રમણ કરી રહેલો છે. દિશાના છેડા સુધી તમારી કીર્તિ પહોંચી છે. દેવો, અસુરો, મનુષ્યો અને વિદ્યાધરોના સ્વામી પણ તમારી આજ્ઞા સ્વીકારે છે. તમારૂં પરાક્રમ કયાંય પણ સ્ખલના પામતું નથી. અપરિમિત વીર્યાવાળા છો, ઉન્નતવલ અપ્રતિહત યશવાળા છો, અનુપમ ત્યાગ શરણાગત-વત્સલતા અસાધારણ છે. દીન, અનાથાદિ દુઃખી વર્ગનો ઉદ્ધાર કરવાનો સ્વભાવ અપૂર્વકોટીનો છે. શરણુ વગરનો હું આપના શરણે આવેલો છું. ‘ દીનનો ઉદ્ધાર કરવો ’ એ મહાપુરુષોને સહજ છે, તો કૃપા કરીને હે દેવ ! મારો પુત્ર મને આપો. હતભાગી કૃતાંતને જિતીને હે દેવ ! મારો પુત્ર મને જલદી આપો, જેથી હે મહાયશવાળા ! આપનું પરાક્રમ અકલંકિતપણે વિસ્તાર પામે. જે ધીરપુરુષો નિષ્કામવૃત્તિથી ભુવનમાં દુઃખીઓનાં દુઃખ દૂર કરવા દ્વારા જીવોનો ઉદ્ધાર કરે છે- એવા તમારા સરખા કોઈક જ ઉત્તમ સ્વામી વંદન કરવા યોગ્ય આરિત્રવાળા છે. દીનોનો ઉદ્ધાર કરવો, લયમાં રક્ષણ, ગુરુનો વિનય, અહંકારીઓને સમજાવી ઠંડા પાડવા, દરિદ્રતાથી દુઃખી થયેલાઓને દાન, પ્રિયવચનથી દરેકને બોલાવવા, બંધુ વિષે સ્નેહ રાખવો, કરેલા ગુણના બાણકાર થવું, સત્ય આ સર્વ ગુણો હે મહાયશવાળા ! સન્ન્યન પુરુષોમાં સ્વાભાવિક નિરંતર રહેલા હોય છે. તમારા સરખાને વધારે શું કહેવું ? તો હે મહારાજ ! પુત્ર આપીને મને દુઃખ-મુક્ત કરો. ” આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણે કહ્યું, ત્યારે રાજાએ તેને કહ્યું કે- “ અરે ! તું બ્રહ્મના વળગાડવાળો છે કે વાયુના રોગવાળો ? ગાંડો છે કે પરાધીન થયો છે કે પરમર્થના જ્ઞાન વગરનો છે કે નાનો બાળક છે કે ચેતના વગરનો છે ? જેથી આમ ન બોલાવવા યોગ્ય બોલી રહ્યો છે ? આ જગતમાં એવો કોઈ પ્રાણી નથી કે જે સ્વચ્છંદ્યારી સર્વના વેરી હતભાગી કૃતાંત-કાળના પ્રભાવને સ્ખલના પમાડે. તેથી આ સમગ્ર જીવલોકમાં આ જીવોને રુદ્ધન કરવું, ફૂટવું, વિલાપાદિ કરવું ઘટે છે અને તે જ મારો મોટો પરાલવ છે. દેવો, અસુરો, મનુષ્યો, વિદ્યાધરો અને કિન્નરોના સ્વામી ઇન્દ્રાદિકને પણ મરણ સામાન્ય છે, તો પછી તેના માટે કલેશ, શોક કરવાથી શો લાલ ? આ ભરતક્ષેત્રમાં મારા પણ સાઠ હજાર પુત્રો વિચરે છે, ન્યારે કાળ તેમનો કોળીયો કરશે, ત્યારે તેમનું પણ રક્ષણ કોણુ કરશે ? માટે રુદ્ધ ન કર, શોક છોડી દે, ન્યાં સુધીમાં કાળરાત્રિ તારો કોળીયો ન કરે, ત્યાં સુધીમાં કાર્ય વિચાર, આત્મહિતની સાધના સાધ. ’

આ સાંભળીને બ્રાહ્મણે કહ્યું, ‘ હે મહારાજ ! પુત્રશોકમાં પરાલવ પામેલા મને લોજનની પણ રુચિ થતી નથી, તો પછી કાર્ય કરવાની વાત તો કયાં રહી ? ’ રાજાએ કહ્યું- હમણાંજ તને જણાવ્યું કે, સર્વ લોકો બંધુવર્ગ મરણ પામ્યા પછી પોતાના સ્વાર્થના કાર્યમાં પરાયણ બની જાય છે. તું એકલો જ આટલો કેમ આકુળ-વ્યાકુળ બની જાય છે ? અને સર્વ વ્યાપાર છોડીને આમ વિલાપ કેમ કરે છે ? આ જીવલોકમાં પોતાના કર્મવશવર્તી જીવોને કાલ પાકે, ત્યારે આ મરણગતિ થવાની જ છે. તેથી રુદ્ધન કરવાથી શો લાલ ? સર્વ જીવોને વિયોગ કરાવવામાં સમર્થ આ મૃત્યુ છે, સંજોગ કરાવતો નથી, પાપપરિણામવાળો તે પાલન પણ કરતો નથી. તે મૃત્યુના વિષયમાં આવેલાનું દુઃખ રાજા પણ દૂર કરી શકતા નથી, એટલું જ નહિ પણ સમર્થશક્તિવાળા દેવો પણ તેને હઠાવી શકતા નથી. ’ આ વગેરે ઘણું કહેનાર ચક્રવર્તીને બ્રાહ્મણ સામે પૂછે છે કે, ‘ હે ભરતાધિપ ! તમે જે કહો છો, તે

સંત્યે હુકીકિત છે ? હે રાજન્ ! આ સંસારના સર્વ વિલાસો અસાર છે એમ બાણીને હે દેવ ! હું જે કહું, તે વિષયમાં તમારે પણ શોક ન કરવો. હું જે તમને કહું છું, તે કેવી રીતે માનવું ? અથવા હે નરનાથ ! આ સંસારમાં તેવું કંઈ નથી, જે પ્રાપ્ત થતું નથી. હે નરનાથ ! ઘોડા, હાથીઓ, શ્રેષ્ઠ રથો સહિત તમારા સર્વ પુત્રો એકી સાથે વિધિયોગે પંચત્વ પાંચથા છે. ”

આ સમયે સામતો, મહાસામેતો, મંત્રી-મહામંત્રીઓ વગેરે તથા બીજા કુમારો પાસે રહેલા પંગપાળાઓ મુખ ઠાંકીને આમણા-દુમણા ઉત્સાહભર્યા બનેલા શરીર-સંસ્કાર કર્યા વગરના, ચિંતા-સંમુદાયથી દુર્બલ દેહવાળા, ‘ શું કરવું ? એવી મૂંઝવણમાં પડેલા એવા તે સર્વેએ રાજસભામાં પ્રવેશ કર્યો. મહારાજને પ્રણામ કરીને તેમના ચરણ પાસે બેઠા. ત્યાર પછી અશકનીય અસંભાવનીય તેવું વચન સાંભળીને કુમારોના પરિવારને દેખીને આમણા-દુમણા, સ્તંભિત થયા હોય, ચિતરેલ હોય તેવા, બાણે મૂંઝાં આવી હોય, ચોરની જેમ સ્થિરનેત્રવાળા, દરેક ક્ષણે શૂન્યપણું પામતા એવા મહારાજને આક્ષણે કહ્યું કે- ‘ હે દેવ ! પરમાર્થ ન સમજનાર, સંસારસ્વભાવ ન બાણનાર ગામડીયા પુરુષની જેમ આમ હિંમત કેમ હારી બંધ છે ? સંસારમાં નિવાસ કરનારને આ દુઃખ કંઈ ગણતરીતું છે ? તો હવે આ આવેલા કુમારોના પરિવારને પૂછો કે, સૈન્ય વચ્ચે રહેલા સાઠે હજાર પુત્રોને વનદેવ માફકે હતભાંગી દેવે કેવી રીતે બાળી નાખ્યાં ? આ એક મહાન આશ્ચર્યની ઘટના બની છે તો તેનો યંધાર્થ વૃત્તાન્ત આવેલા પરિવારને પૂછો. સગરરાજ આ સાંભળીને યોગે મૂકીને રડારીણ આંકંદન કરતા અંતઃપુરના વર્ગને, રુદ્ધન કરતા પરિવારજનને, વિલાપ કરતી સ્ત્રીઓને, મૂંઝાં પોમતી કુમારોની માતાઓને, વિરસ શબ્દોથી રુદ્ધન કરતા અંતઃપુરના સેવકોને, ઘોડાઘોડી કરતા પ્રતિહારોને, છાતી ફૂટતી વિલાસિનીઓના સ્તનો વચ્ચે રહેલા તૂટી જતા હારોને, નીકળી જતાં ભુપુરોને, પડી જતાં કડાંને, ભાંગી જતાં વલ્ક્યોને, ઉખેડી નખાતા કેશોને, મરડી અને ભાંગી નખાતા અવયવોને, મૂંઝાઈ ગયેલા વામનો અને કુબડાઓને, હાહારવ શબ્દ ઉછળવા યોગે તેના પડઘાથી દશે દિશાઓને પૂર્ણ થયેલી દેખીને, સૈન્ય-વાહન-પરિવારવાળા ભરતાધિપ સગર મહારાજ સામાન્યપુરુષ માફક વિલાપ કરવા લાગ્યા. કેવી રીતે ?

પુત્રશોક અને આધ્યાસન

હે નિર્દય દેવ ! દુઃખ પવનથી જેમ પ્રદીપો ઓલવાઈ બચ, તેમ મારા સર્વ પુત્રોને મૃત્યુ પમાડી ન કરવા યોગ્ય કાર્ય કર્યું ! હે નિર્દય દેવ ! શું તેઓના આયુષ્ય બાંધવાનું કારણ સમકાલે જ હતું ? અથવા તો શું અકાલમરણનું શકાકુલપણું તારાથી વિસરાઈ ગયું ? હે નિષ્કરુણ દુઃખપન્નગાધિપ ! તને મારા એક પુત્ર ઉપર પણ કરુણા ન આવી ? જેથી મારા સર્વ પુત્રોનો તે વિનાશ કર્યો ? સમગ્ર રત્નો દેખીને તેમના સ્વામીને ઠપકો આપ્યો કે, દુઃખ ભુજંગોથી તમે પણ મારા પુત્રોનું રક્ષણ ન કર્યું ? હે સેનાપતિ ! સંગ્રામમાં દેવોને પણ તારું બલ સમર્થ જણાતું હતું, તો મારા પુત્રોના અતિવિષમ અવસરે તે કયાં આલંબ્યું ગયું ? હે પુરોહિત ! તે પણ તે સમયે શાંતિકર્મ ન કર્યું ? હે વાર્ધકિ ! તું પણ પુત્રોની રક્ષા કરવાનું ભૂલી ગયો ! હે ગજપતિ ! મારા પુત્રોના આવા સંકટ સમયે તું

પણે નિર્ભાગ બની ગયો? નાગે (હસ્તિરતને) જળતા નાગનો વિનાશ કેમ ન કર્યો? હે અશ્વરત્ન! પવનવેગ સરખી ગતિથી તમે પુત્રોને કેમ દૂર હઠાવી ન ગયા? હે કાકિણીરત્ન! આ વિષધરના અગ્નિને તમે કેમ ન ઓલવી નાખ્યો? હે ખડ્ગરત્ન! તે વખતે તમે સર્પનાં મસ્તકોને છેદી કેમ ન નાખ્યાં? હે દંડરત્ન! તારાથી જ આ અનર્થ ઉત્પન્ન થયો, હે ચર્મરત્ન! તે વખતે તે વિષમ વિષધરને ઠાંકી કેમ ન દીધો? હે છત્રરત્ન! તેં પણ મારા પુત્રોનું રક્ષણ ન કર્યું? હે ચક્રરત્ન! પૃથ્વીના વિવરોમાંથી બહાર નીકળતાં નાગદેવનાં વિષમ નયનાશિવાળાં મસ્તકોને કેમ ન છેદી નાખ્યાં કે, જેમણે મારા પુત્રોનો વિનાશ કર્યો? આ પ્રમાણે રત્નોને નિંદતા અને વિલાપ કરતા ભરતાધિપ સગરને બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—“ હે મહારાજ! હમણાં જ તમે મને શિખામણુ આપતા હતા અને એટલામાં હવે અમારા સરખાથી તમે શિખામણુ પામવા પાત્ર બનો છો! આ જગતમાં બીજાઓ બ્યારે આપત્તિ ભોગવતા હોય, ત્યારે લોક સુખેથી સંસારની અનિત્યતા કહી શકે છે, પરંતુ પોતાના સ્નેહી અધુવર્ગના વિનાશમાં સર્વ કોઈની બુદ્ધિ ચાલી બય છે. આ સંસારને ધિક્કાર થાયો, બ્યાં પારકાને આપત્તિમાં આશ્વાસન અપાય છે, પણ જો પોતાને તેવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે, તો કરુણાથી બીજાને રુદ્ધ કરાવતો રુદ્ધ કરે છે. જો તમારા સરખા આવા સમબુ પુરુષો એ દૃઢ શોકને આધીન બની બય, તો પછી ભુવનમાં અનિંદિત ધીરતા ક્યાં સ્થિરતા પામશે? તમે હમણાં જ મને શિખામણુ આપી, તે તમે શું ભૂલી ગયા? દુભોગી દૈવયોગે પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો, તેનો શોક હવે ન કરવો. કદાચ હે મહારાજન! એક પુત્રરત્નના મરણદુઃખને સહન કરવા માટે અસમર્થ છે, તો પછી સાઠ હબાર પુત્રોનું દુઃખ અસહ્ય કેમ નહિ? તેના સમાધાનમાં સમજવાતું કે પર્વત ઉપર વજ્ર પડવા માફક સત્વગુણવાળા મહાપુરુષોને હંમેશાં મહાઆપત્તિઓ જ તેમનો પ્રભાવ વધારે છે. મહાપુરુષોને સંકટકાળ અને ઉત્સવકાળ બંને એક સ્વરૂપવાળા જ હોય છે. સૂર્યનો ઉદયકાળ સરખો જ અસ્તકાળ હોય છે. સત્પુરુષો જેમ જેમ સંકટની કસોટીમાંથી પસાર થાય છે, તેમ તેમ તેનો મહાન પ્રતાપ વિસ્તાર પામે છે. પૃથ્વી જ વજ્રનો ઘા સહન કરે છે, નહિ કે તાંતણો. ‘મોટાને જ સંકટ આવે છે, પણ નાનાઓને નહિ.’ રાહુ, ચંદ્ર અને સૂર્યનું શ્રદ્ધણુ કરે છે, પણ તારાનું શ્રદ્ધણુ કરતો નથી.

સત્પુરુષને વિષે જ આપત્તિઓ આવી પડે છે, પણ સામાન્યને નહિ. ચંદ્રમાં મલિનતા જણાય છે, પણ રાહુમાં દેખાતી નથી. કાળ પણ ગુણવાન પુરુષોને પરાવર્તન કરવા સમર્થ નથી. ગમે તેટલા પ્રભાવવાળો શિશિરકાળ અગ્નિને શીતળ કરવા સમર્થ થતો નથી, સંકટ આવી પડવા છતાં પણ સત્પુરુષ પોતાનો સ્વભાવ કદાપિ છોડતો નથી. રાહુના સુખથી ગળાઈને મુક્ત થયા પછી પણ સૂર્ય પૃથ્વીપીઠને તપાવે છે. હે મહાયશવાળા! મહારાજ! વિરસ દુર્ગમ અસાર સંસારને યથાર્થ સમજીને, શોકસાગરનો ત્યાગ કરીને, હે ધીરપુરુષ! ધીરતાનું અવલંબન કરો. હે શ્રેષ્ઠ સ્વામી! સારી રીતે શાસ્ત્રના અર્થ અને પરમાર્થના બાણકાર તમારા સરખાને પોતાનો વિવેક ચૂકીને બીજા કોણુ ઉપદેશ આપે? ”

આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણે પોતાનું કથન પૂર્ણ કર્યા પછી મહામંત્રીને કહ્યું કે, ‘ જે બનાવ જે પ્રમાણે બન્યો, તે પ્રમાણે મહારાજને નિવેદન કરો.’ ત્યાર પછી ‘સુબુદ્ધિ’ પ્રધાને વિનંતિ

કરી કે—‘હે દેવ ! આપને વિનતિ કરું, તે આપ સાંભળો.’ એમ કહીને જે પ્રમાણે સમગ્ર વૃત્તાન્ત બન્યો હતો કે, અષ્ટાપદની ચારે બાજુ ખાઈ ખોદી, તેમાં ગંગાનદીનો પ્રવાહ તાણી લાવ્યા. શેષાયમાન થયેલા નાગેન્દ્રોએ નયનાગ્નિ વડે તમારા સાઠે હબર પુત્રીને બાળી ભસ્મ કરી નાખ્યા. હે મહારાજ ! તેમાં બળ, હથિયાર, મંત્ર, તંત્ર, વિદ્યા કે બીજા કેઈ ઉપાય રક્ષણ કરવા સમર્થ થઈ શકતા નથી. આ સ્થિતિ બની ગઈ છે. હવે આ વિષયમાં અમારે જે કરવા પાણું હોય, તેની આજ્ઞા કરો. હે દેવ ! આ વસ્તુ આપની પાસે કથન કરવી, તે પણ અમારા સરખાને યોગ્ય નથી. મરણ વગર અમારી શુદ્ધિ નથી. તો હવે કયા પ્રકારના મરણથી આ અમારા કલંકની શુદ્ધિ થશે ? તે આપ વિચારીને જણાવો. આપે હવે આ વિષયનો શોક ન કરવો. કારણ કે—હે ઉત્તમપુરુષ ! દેવો, મનુષ્યો અને અસુરોવાળા આ લોકમાં સમવર્તી એવા આ યમરાજને કેઈ વહાલો કે કોઈ અળખામણો નથી. આ જમડો બળવાળા કે દુર્ગળ, દરિદ્ર કે કુબેર, પંડિત કે મૂર્ખ, એકલો કે કુટુંબના પરિવારવાળો, યુવાન, બાળક કે વૃદ્ધ અથવા મધ્યમવયનો હોય, દુર્ગન કે સજ્જન ગમે તે હોય, પાપ-પરિણતિ અને રૌદ્ર પરિણામવાળો તે કાળ કોઈની ખેવના કરતો નથી. ઇચ્છા પ્રમાણે પોતાના મનોરથો પૂર્ણ કરનાર તે દેવોના ભવિતનું હરણ કરે છે, તો પછી મનુષ્યોનું તો તેની પાસે શું ચાલી શકે ? હે દેવ ! ભાગ્યયોગે દેવતાઓ દેવલોકમાં ભલે વર્તાતા હોય, તેને ‘અમર’ એવા નામથી યોલાવાય છે, પરંતુ આયુષ્યનો ક્ષય થાય એટલે, તેમને પણ મરણું પડે છે. પ્રચંડ પવનથી ધકેલાયેલા મેઘ-સમૂહો ગર્જના કરીને નાશ પામે છે અને વિજળીલતા પણ ક્ષણવાર તેજ ફેંકીને અદૃશ્ય થઈ જાય છે, ઇન્દ્રધનુષ ક્ષણવાર આકાશતલને શોભાવીને ઓસરી જાય છે અને કાળતા પ્રભાવથી સંઘ્યા પણ અદ્વપકાળમાં અલોપ થાય છે. ત્રણે ભુવનમાં આ ચંદ્ર અનિત્યતાનો પાઠ ભણાવે છે કે, તે ચંદ્ર પણ હંમેશાં એક સરખા દિવસો પસાર કરી શકતો નથી. કારણ કે, ચંદ્રની કળા દરરોજ વૃદ્ધિ પામતી અને ક્ષીણ થતી દરરોજ બુદ્ધી બુદ્ધી હોય છે. પૃથ્વી અને આકાશના અંતરાલને પોતાના મહાતેજથી પ્રકાશિત કરતા સૂર્યની પણ ઉદય, અસ્ત આદિ અનેક અવસ્થાઓ એક દિવસમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે હે પ્રભુ ! નિહિત સંસારની અનિત્યતા બાણીને અનિષ્ટ ભવ-પરંપરા વધારનાર શોકને દબાવો, ત્યાગ કરો. વળી હે દેવ ! આ શોક સમગ્ર પાપનો પ્રવાહ વહેવડાવનાર ઝરો છે. અણુસમગ્રોએ આચરેલો છે, પરંતુ પંડિતજનોએ તેનો ત્યાગ કર્યો છે. તે શોક વ્યાધિનું મોટું સ્થાનક, અરતિનું મૂળ, સુખનો પ્રતિપક્ષી, અજ્ઞાનનું પ્રથમ ચિહ્ન, નરકનું દ્વાર, ગુણનો વિનાશ કરનાર છે. સકલ કાર્યોમાં આડે આવનાર, ઉત્તમ કાર્યો બગાડનાર, ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થમાં અંતરાય ઊભો કરનાર મહાપાપી હોય તો આ શોક છે. શોક પોતાનો દરજ્જે દૂર કરાવે છે, પુરુષાર્થનો ત્યાગ કરાવે છે, કુલની વ્યવસ્થા છોડાવે છે. શોક-મહાઅડથી ઘેરાયેલો પુરુષ શું શું ન આચરણ કરે ? તેની ધીરજ ખૂટી જાય છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ તે પોતાના આત્માને પણ દુઃખ આપે છે. શોકગ્રસિત પુરુષો કાર્યકાર્યને પણ બાણતા નથી. ખરેખર તે જ મહાપુરુષો છે, જેઓ સંસારના પરમાર્થને બાણીને કદાપિ અનાર્થ શોકને આધીન બનતા નથી. ‘હે દેવ ! શોક હોય, ત્યાં લક્ષ્મી, યશ અને કીર્તિ વાસ કરતા નથી, તથા સુખ, રતિ, લીલા અને વિષયમાં મનની એકાગ્રતા મેળવી શકતો નથી. માટે આ શોકના વેગનો ત્યાગ કરો. હે નરપતિ ! સમગ્ર કાર્યોનો વિચાર કરો. તમે શોક પામે તો સમગ્ર ભરત પણ દીનતા પામે છે. આ પ્રમાણે

ઘણું સમજાવીને મંત્રીએ ફરી પણ કહ્યું કે—‘હે દેવ! આ ત્રણે ભુવનમાં તલના ફેતરા જેટલું તેવું કંઈ પણ નથી કે, જે આપ ન જાણતા હો તો પણ આપ શોકાવસ્થામાં હોવાથી આપને કંઈક નિવેદન કરું છું. કઠોર પવન અથડાવાથી કમલપત્ર પર રહેલા જલખિન્દુ સરખા અતિચંચળ સંયોગ, જ્વલિત યૌવન, તુચ્છ ધન કે સ્નેહના વિષયમાં શોક કરવાથી શો લાભ?’

તે સાંભળી ભરતાધિપ સગર રાજાએ કહ્યું, “તમે કહ્યું, તે તદ્દન સત્ય જ છે. આ સંસાર અસાર જ છે. બંધુઓ અને સ્નેહીના સમાગમો સ્વપ્ન સરખા છે. પર્વત પરથી વહેતી નદીના પૂર સરખું અલ્પકાળમાં વહી જનારું યૌવન છે. વૃક્ષના છાયડા સરખી ચંચળ લક્ષ્મી છે. ઘાસના અગ્રભાગ પર રહેલ જલખિન્દુ સમાન ચંચળ જ્વલિત છે. ઇન્દ્રધનુષના રંગ સરખો સ્નેહાનુબંધ છે. એક કુટુંબમાં સાથેનો નિવાસ ઇન્દ્રજાળ સરખો છે, હાથીના કાન સરખો ચંચળ વૈભવ છે. તો જ્યાં સુધીમાં વૃદ્ધાવસ્થા—પિશાચિકાએ શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો નથી, મૃત્યુ-વેતાલને આધીન થયા નથી, જ્યાં સુધી સ્વભાવથી ચંચળ રાજ્યલક્ષ્મી વિકાર ન બતાવે, જ્યાં સુધીમાં ઇન્દ્રિયોની તાકાત ઘટી ન જાય, જ્યાં સુધીમાં વિષયો આપણો ત્યાગ ન કરે. અને આ શરીર આપણા કહ્યામાં વર્તતું હોય ત્યાં સુધીમાં, વિવેકી ઓએ અન્ય સર્વનો ત્યાગ કરીને સતત આત્મહિતની સાધના કરી લેવી જોઈએ. ધર્માનુષ્ઠાન સિવાય બીજું કોઈ આત્મહિત કાર્ય નથી. કારણ કે, આ સંસાર તો એકાંતે નિર્ગુણ જ છે, આપત્તિઓ તો નજીકમાં રહેલી જ છે, હમેશાં મૃત્યુ લગાર પણ દૂર જતું નથી. વિષય લોગોનાં ફલો કડવાં અને ભયંકર છે. કર્મ-પરિણતિ વિષમ છે. નરકની વેદનાઓ મહાભય આપનારી છે. વિષયોનો ત્યાગ ન કરનારને અવશ્ય નરક કે તિર્યંચ ગતિમાં વાસ કરવો પડે છે. સંસારના સંગનો ત્યાગ કરનાર સાધુ મહાત્માઓ અવશ્ય સ્વર્ગ કે મોક્ષમાં જાય છે. રાજ્યલક્ષ્મી અને વિષયોનો વિયોગ દરેકને અવશ્ય થવાનો જ છે, તો જ્યાં સુધી તેઓ આપણો ત્યાગ ન કરે, ત્યાં સુધીમાં આપણે તેનો સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરીએ. પારકા પદાર્થોની મમતા કરવાથી શો ફાયદો? તો ભગીરથનો રાજ્યાભિષેક કરીને મહાપુરુષ-સેવિત ધર્મનું આરાધન કરું. અસ્થિર અસાર રાજ્યલક્ષ્મીનો ત્યાગ સુધીમાં ત્યાગ કરું કે, જ્યાં સુધીમાં અસ્ખલિત ગતિવાળું મૃત્યુ મારી સંભાળ લેવા ન આવે.”

ભગીરથ પૌત્રે ગંગાને સમુદ્ર તરફ વાળી

આ પ્રમાણે વૈરાગ્યમાર્ગને અનુસરતા સંસારવાસથી કંટાળેલા મહારાજાએ પોતાના આત્માને સંસાર-સ્વભાવ સમજાવતાં પોતાના આશ્રિત વર્ગને પણ કહ્યું કે, “તમારી આત્મ-શુદ્ધિ પણ ત્રણ કરવાથી જ થશે.’ એમ બ્યારે કહી રહેલા હતા તેટલામાં અષ્ટાપદ પર્વતની નજીકમાં રહેતા લોકો હાહારવ કરતા રાજ્યાંગણમાં દોડી આવ્યા. મહારાજાને કહેવા લાગ્યા કે ‘હે મહારાજ! અમારું રક્ષણ કરો, અમને બચાવો.’ તે સાંભળીને રાજાએ પૂછ્યું કે, આ શો ઘોંઘાટ સંભળાય છે? ‘તરત છડીદારોએ આવેલા ગામલોકને રાજસભામાં પ્રવેશ કરાવ્યો, તેઓએ પગમાં પડીને ઊભા થઈ મહારાજાને નિવેદન કર્યું કે—‘હે દેવ! કુમારોએ જે ખાઈ જળથી ભરી, તે જળ ખાઈમાં ન સમાવાથી પડખેથી ઉભરાઈને ચારે બાજુ ફેલાવા લાગ્યું છે. સ્થળમાર્ગો પણ જળથી બંબાકાર બની ગયા છે. જળ ફરી વળવાથી ખાઈની નજીકનાં ગામો

અને નગરો સર્વ આકુળ-વ્યાકુળ બની ગયાં છે. આતું નિવારણ આપ સિવાય બીજા કોઈ કરી શકે તેમ નથી— એમ જાણીને દેવની પાસે અમો આવ્યા છીએ. જો જળાતું રોકાણ કરવામાં નહિ આવે, તો ઘણો મોટો વિનાશ થશે. તો કૃપા કરીને આપ તરત તેનું નિવારણ કરો.” ત્યારે પુત્રના પુત્ર ભગીરથને આજ્ઞા આપી કે “હૈ વત્સ ! ઉપદ્રવ પામેલા લોકોનું ઉપદ્રવથી રક્ષણ કર અને દંડરત્નથી પાણીના પૂરને સમુદ્ર તરફ વહેવડાવ. સાથે નગરો, ગામો, રહેઠાણો, ઉદ્યાનો, વાવડીઓ, સરોવરો અને ભવનવાસીનાં ભવનોને નુકશાન ન થાય અને રક્ષિત રહે, તેમ લક્ષ્ય રાખીને પ્રવાહ પાછો વહેવડાવજો. પ્રમાદાચરણનાં કૃળ વત્સે બરાબર દેખી લીધાં છે, માટે સર્વકાર્યમાં પ્રમાદ-માવધાની પૂર્ણ રાખવી. દેવ, દાનવ, ઈન્દ્રની આજ્ઞાને અનુસરનારા બનવું.” એ પ્રમાણે ઘણી શિખામણો આપીને ભગીરથને મોકલવા તૈયાર કર્યો. તેણે ભરતાધિપ પિતામહ સગરને પ્રણામ કરી ‘ મહાપ્રસાદ કર્યો ’ એમ કહીને મસ્તક વડે આજ્ઞા અંગીકાર કરી. ફરી વિનય-હિતશિક્ષા શ્રદ્ધણ કરવા સગરે ભગીરથને બોલાવ્યો. રાજા પાસે પ્રવેશ કર્યો. ફરી પ્રણામ કરી રાજાના ચરણ પાસે બેઠો. સગરે કહ્યું, ‘ હૈ વત્સ ! સુકુલોત્પત્તિ, પ્રભુતા, વૈભવ, નવીન યૌવન, કોઈને ન હોય તેવી રૂપસંપત્તિ, કળાઓમાં પ્રવીણતા, શાસ્ત્રના અર્થોના પાર પામવાપણું, આયુષકળાની કુશળતા, દૃઢ પ્રહાર કરવાપણું, અનુપમ પરાક્રમ, અસાધારણ પૌરુષ, દરેક ઉપર પ્રભાવ પાડવાપણું— આ સર્વ ગુણો તને વરેલા છે. આ એક એક ગુણ ઉન્માર્ગે પ્રવર્તાવવા સમર્થ છે, તો એકીસાથે દરેક ગુણ એકઠા થાય, પછી શું બાકી રહે ? તારામાં આ સર્વગુણોનો સમુદાય એકઠો રહેલો છે, માટે તારે સારી રીતે પ્રયત્નપૂર્વક તે ગુણોને પચાવવા, પણ તેના તાબે ન થવું.

ઉત્તમકુળમાં જન્મ થવો, રમણીઓના હૃદય સરખું સુકુમાલ રૂપ, શાસ્ત્રના અર્થ ભણવાના પરિશ્રમથી પકવ થયેલી મત્તિ, સમર્થ ભુવનબલ, ત્રણે ભુવનમાં વખાણવા યોગ્ય લક્ષ્મી, નરેન્દ્રોનાં મસ્તક પર આજ્ઞા વહેવડાવવાપણું આ સર્વ એક એક અતિદુર્લભ હોય, પછી સર્વગુણ-સમુદાયની વાત શી કરવી ? સૂર્ય, અગ્નિ અને રત્નોનું તેજ વગર લઈ જવાયે પણ પોતાનો પ્રતાપ દૂર સુધી પહોંચાડે છે, તેમ મોહના સહારાથી યૌવન અધકાર પૃથ્વીના માર્ગમાં વિસ્તાર પામે છે. હૈ મહાયશ-વાળા પૌત્ર ! આ ભુવનમાં સમગ્ર રાજાઓના સ્વામી તરીકે પરિણામ પામેલ લક્ષ્મીનો મદ અસાધ્ય અને ભયંકર છે, તે તરત જ પુરુષને લઘુતા પમાડે છે. વૈભવ, કુલ, બલ, રૂપ આ વગેરે પૂર્વે કરેલાં કર્મના ફલરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે, તો પણ તે આત્માના ગુણો નથી. મહાભિમાનનો ત્યાગ કરીને વિનય શીખવે, નમ્ર બનવે, વિનયથી નમ્ર બનેલાને મહાન ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. વિનયમાં ઉદમ કરનારને કીર્તિ, વિદ્યાન પુરુષોના મુખમાંથી નીકળેલા જ્યકારના શબ્દો, ધર્મ, અર્થ, કામ, કળાઓ અને વિદ્યાઓ વિનયથી પ્રાપ્ત થાય છે. વિનયથી લક્ષ્મી મળે છે, અવિનયથી મળેલી લક્ષ્મી પણ પલાયન થાય છે. આ જીવલોકમાં સમગ્ર ગુણોનો આધાર હોય તો વિનય છે. ઈન્દ્રિયોનો જય કરવાથી વિનય, વિનયથી ગુરુ પ્રસન્ન થાય છે. પ્રસન્ન થયેલા ગુરુ મહારાજ પાસેથી શાસ્ત્રના યથાર્થ અર્થો, તેથી કાર્યકાર્યનો મહાન વિવેક પ્રગટ થાય છે. વિવેક વડે જગતમાં પ્રભાવ વધારનારા ગુણોની પ્રાપ્તિ, ગુણવાન પુરુષ વિષે લોકોનો અસાધારણ અનુરાગ થાય છે. લોકોના અનુરાગથી આ સમગ્ર ત્રણલોકમાં એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે, જે સિદ્ધ ન થાય. માટે કલ્યાણ-પરંપરાના મૂલકારણરૂપ વિનય કરતાં શીખવે. ”

આ પ્રમાણે ભગીરથને હિતશિખામણ આપીને, લક્ષ્મીની નિંદા અને વિનયની પ્રશંસા કરીને, પ્રમાદ-વર્તનનાં માઠાં ફલ કહીને ભરતાધિપે દંડરત્ન આપીને ભગીરથને મોકલ્યો. કહ્યું કે, ‘ આ દંડરત્નથી પ્રવાહ વાળીને જળસમૂહને સમુદ્ર તરફ ખેંચી જવે. ’

ભાગીરથી—બહુવી નામકરણ

પિતાને પ્રણામ કરી, આસા મસ્તકે ચડાવીને ભગીરથ નીકળ્યો. રાકાયા વગર નિરંતર પ્રયાણ ચાલુ રાખતો ક્રમે કરીને અષ્ટાપદ પહોંચી ગયો. દૂર રહેલા અષ્ટાપદને પ્રણામ કર્યા. નાગદેવોને બલિ આપીને તેમનું સ્મરણ આદિ વિધાન કરીને તેમની તથા ગંગાની રમ્મ લઈને દંડ ગ્રહણ કરી જલપ્રવાહ વાળ્યો. દંડથી ખોદાયેલી પૃથ્વીને અનુસાર ખાઈમાંથી ઊભરાતો જલપ્રવાહ સમુદ્ર તરફ વહેવા લાગ્યો. પછી તે ગંગાનદી હિમવાન કુલપર્વતથી નીકળીને ' પ્રવેતકટ ' ગિરિને ભેટીને નીકળી. ' ગંધમાદન ' પર્વતનું ઉલ્લંઘન કરીને દંડે કરેલા માર્ગ દ્વારા ભગીરથે તેને સમુદ્રમાં પહોંચાડી. નાગદેવોના કોપાગ્નિથી બળી ગયેલ પૌતાના પતા, કાકા આદિકના અસ્થિશેષ-સમૂહને દેખી ભગીરથે ગંગાના જળપ્રવાહ સાથે સમુદ્રમાં લાવી વિચાર્યું કે, ' અરે ! મેં સુંદર કર્યું, કે કલેવરોનાં હાડકાંને ગંગાપ્રવાહ સાથે સમુદ્રમાં પહોંચાડ્યાં, નહિંતર ઢંક, સમળી, કાગડા વગેરે તુચ્છ પક્ષીઓ ચરણ અગર ચાંચથી ફેલીને, અશુચિ સ્થાનમાં રગદોળીને પિતામહ વગેરેની લથુતા કરાવતે, એમ ચિંતવતા તેને ત્યાં રહેનાર લોકોએ જલ-ઉપદ્રવ નિવારણ કરવાથી અભિનંદન આપ્યું.

ગંગાના પ્રથમ પ્રવાહને જહ્નુકુમાર ખેંચી લાગ્યો, તેથી તે બહુવી, પછી ભગીરથે સમુદ્રમાં પહોંચાડી, તેથી તેનું નામ ભાગીરથી પડ્યું. સગરના પુત્રોનાં અસ્થિઓને પ્રવાહમાં વહેવડાવ્યાં, તેથી આજે પણ લોકો તે જ પ્રમાણે અસ્થિઓને નદી, સમુદ્રમાં નાખી વહેવડાવે છે. ગંગા-ભાગીરથીનાં જળ સારાં સ્વાદિષ્ટ હોવાથી ઘણાઓને તે સેવન કરવા યોગ્ય બની છે.

આ પ્રમાણે ભગીરથકુમાર ગંગાના જળ-પ્રવાહને સમુદ્ર તરફ લાવીને અષ્ટાપદની નજીકમાં રહેનાર લોકને શાંતિ પમાડીને ગંગાની લોક-પ્રસિદ્ધિ કરીને, પિતામહ સગર પાસે આગ્યો. તેમને પ્રણામ કર્યાં. સગરે પણ ભગીરથને રાજ્ય પાલન કરવા અને પૃથ્વી ધારણ કરવા સમર્થ બાણીને સામંતો-મહાસામંતોની સાથે મંત્રણા કરીને તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો.

કોઈકે સમયે સંસારની અસારતા બાણીને, કર્મોની વિષમતા અવલોકન કરીને, વિષયોનાં કડવાં ફલ ભોગવવાનાં બાણીને, રાજ્યલક્ષ્મીને અસ્થિર સમજીને સુસ્થિત નામના આચાર્યની પાસે કુમારો, સામંતો, અને મહાસામંતોના પરિવાર સાથે સમગ્ર કર્મ-નિર્જરા કરવાના કારણભૂત, મોક્ષનગરી પમાડનાર, કુગતિના માર્ગની અર્ગલા, સ્વર્ગમાં જવા માટે પગથિયાની શ્રેણી, સુકુલોત્પત્તિની લતાના અમોઘ બીજભૂત એવી દીક્ષા અંગીકાર કરી. બારે અંગોને અભ્યાસ કર્યો. દશ પ્રકારના શ્રમભુધર્મનો અભ્યાસ પાડી, ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત, પાંચ સમિતિ-ઓથી સમિત, શાસ્ત્રાનુસારે સાધુધર્મનું પાલન કરી ભૂત, વર્તમાન અને અનાગત કાળના પદાર્થોને જણાવનાર શાંધત એક પ્રકારનું વર કેવલજ્ઞાન-દર્શન સ્વરૂપ દિવ્યજ્ઞાન પ્રગટ કર્યું. ભવોપગ્રાહી કર્મો આયુથી કંઈક અધિક બાણીને વેદનીય, નામ અને ગોત્ર કર્મોનો સમુદ્ઘાત કરીને-આયુષ્ય સમાન સ્થિતિ કરીને શૈલેશીકરણ કરીને, અજરામર, અવ્યાબાધ અનંત સુખવાળું મોક્ષસ્થાન પામ્યા.

આ પ્રમાણે ચોપત્ર મહાપુરુષચરિતને વિષે બીજા સગર ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૪]

(૫) શ્રી સંભવનાથ તીર્થંકરનું ચરિત્ર

મનોવાંછિત ક્ષણે આપનાર કલ્પવૃક્ષના અંકુરા સમાન એવા કોઈ સત્યપુરુષો પ્રજ્ઞના પુણ્ય-પ્રભાવથી આ જગતમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધ ભરતના મધ્યખંડમાં લોકોનાં મન અને નયનોને હરણ કરનારી, પરિઆથી વીંટળાયેલી, મહાકોટથી શોભાયમાન, ઊંચાં રત્નજડિત ભવનોની શ્રેણીથી અલંકૃત, સુંદર ગોઠવણીવાળા ત્રણ માર્ગો, ચાર માર્ગો, ચૌટાઓની રચના જેમાં કરેલી છે. સકલ ઉપદ્રવોથી રહિત, પોતાનો લાગ ન મળવાથી દુર્જનોએ પરિહરેલી, હૃદયેશાં રત્નપ્રભાથી કૃષ્ણપક્ષનો અંધકાર તિરસ્કૃત થયેલ હોવાથી દુઃશીલ પુરુષોએ પણ અંધકારરહિત આ નગરીને દૂરથી જ ત્યાગ કર્યો. સુવાનોનાં રૂપથી અંબઈ ગયેલ કામદેવને આ નગરીમાં કાવટ ન આવી. ગુણુગણુ ગ્રહણ કરનારા નગરલોકોથી અધિષ્ઠિત 'શ્રાવસ્તી' નામની નગરી હતી. ત્યાં નામ પ્રમાણે ગુણો ધારણ કરનાર હૃદયેશાં આનંદ કરતા, સમગ્ર પૃથ્વીમંડલનું પાલન કરવામાં સમર્થ 'વિજિતારિ' નામના રાજા હતા. તે રાજાને રૂપ અને ગુણથી આકર્ષિત કરેલ સમગ્ર પરિવારવાળી 'સેના' નામની પૃથ્વીની શોક, રાજાને વલ્લભ એવી મહારાણી હતી. એકબીજાના વૃદ્ધિ પામતા સ્નેહ અનુરાગથી વિશ્વાસપૂર્વક રાજ્યલક્ષ્મીનો ભોગવટો કરતાં દિવસો વીતી રહેલા છે. આ પ્રમાણે સંસાર-સરિતા વહી રહેલી છે.

આ બાબુ ધાતકીખંડ નામના દ્વીપમાં, ચૈરવત ક્ષેત્રમાં 'ક્ષેમપુરી' નામની નગરી છે. ત્યાં 'વિમલવાહન' નામનો રાજા હતો. તે રાજાએ મહાદુર્ભિક્ષ કાલ સમયમાં બાળકો, વૃદ્ધો સહિત શ્રીસંઘને અગ્રાન વગેરે આહારાદિક આપીને સંઘલકિત કરીને તીર્થંકરનામ ગોત્ર ઉપાર્જન કર્યું. વળી સંસારને અસાર સમજીને હાથીના કાન સરખી ચંચળ રાજ્યલક્ષ્મી જાણીને, ભોગોનો ત્યાગ કરીને સ્વયંપ્રભ આચાર્યની પાસે મહાપુરુષોએ સેવેલી કર્મ-નિર્જ્ઞાના હેતુભૂત દીક્ષા અંગીકાર કરીને, બીજાં સ્થાનકોની આરાધના કરી તીર્થંકરનામ-કર્મ પુષ્ટ કરીને આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને આનંદ નામના કલ્પમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં પણ દેવલોકને યોગ્ય ભોગો ભોગવીને, આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને ક્ષાણુ શુકલ અષ્ટમીના દિવસે મૃગશિર નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો ત્યારે 'સેના' રાણીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા. તે જ રાત્રિએ સેના મહાદેવી સુષેથી સૂતેલી હતી, ત્યારે તેણે ગજાદિક ચૌદ મહાસ્વપ્નો દેખ્યાં, તરત જાગીને કમસર પતિને નિવેદન કર્યાં. 'વિજિતારિ' રાજાએ આશ્વાસન આપતાં જણાવ્યું કે, મૃગ સરખા નેત્રવાળી ! હે ત્રિયે ! દેવતાઓને પણ પૂજ્ય, જેના ગુણો જગતને વિસ્મય પમાડશે, તેવો પુત્ર તને ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થશે. જેમ જેમ ગર્ભમાં તેની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ તેમ ભવનમાં નિધાનો, રાષ્ટ્રમાં નગરો તથા સુખોનો સંભવ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો.

નવ માસ અને સાડાસાત રાત્રિ-દિવસો પૂર્ણ થયા, ત્યારે માર્ગશીર્ષ શુકલ અષ્ટમી (ચતુર્દશી)ના દિવસે મૃગશિર નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે સેના મહાદેવીએ સમગ્ર લક્ષ્મી-પેત પુત્રને સુખપૂર્વક જન્મ આપ્યો.

સિંહાસન ચલાયમાન થવાથી સૌધર્માધિપતિ આવ્યા. આગળ કહી ગયા, તે ક્રમે મેરુ-શિખરના ઉપર મહોત્સવપૂર્વક જન્માભિષેક કર્યો. ત્યારે નિકાયના દેવોથી પરિવરેલા

ઈન્દ્ર મહારાજાએ પ્રભુને જન્મભલિષેક કરીને કુંડલયુગલ પહેરાવ્યું. પછી માતાને અર્પણ કર્યો. નિદ્રા ભેદી ગઈ એટલે માતા જન્મેલા બાળકને આભૂષણાદિકથી અલંકૃત બેઈ હઈ પામી તેમના રૂપ અલંકારથી વિસ્મય પામી તેનું રૂપ પતિને પણ કહેવા લાગી. સમગ્ર સુરાસુરો, મનુષ્યો અને વિદ્યાધરોનાં રૂપ કરતાં પણ મનોહર રૂપને દેખીને પ્રભુના પિતાજી અત્યંત સંતોષ પામ્યા.

ત્યાર પછી પ્રથમ તિથિ, નક્ષત્ર, લગ્ન સમયે ભગવંતનું ગુણથી ઉત્પન્ન થયેલ નામ પાડયું. પ્રભુ ગર્ભમાં હતા, ત્યારે નિધાનાદિ ઘણા ઉત્પન્ન થયાં, જન્મ્યા ત્યારે આખા રાજ્યમાં સુખ થયું એ કારણે 'સંભવ' એવું ભગવંતનું નામ પાડયું. વ્યવહાર ઉચિત દરેક પ્રસંગે ઉજવ્યા. પાંચ ધાવમાતાઓથી લાલન-પાલન કરાતા ભગવંત વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. ત્રણ જ્ઞાનવાળા ભગવંત જગત-સ્થિતિને અને સર્વ પદાર્થોને જાણવા છતાં 'લોકસ્થિતિનું ઉદ્ભવન કરવું બેઈએ' એમ જાણીને કલાચાર્ય પ્રત્યે બહુમાન કરતા હતા. રૂપ-કુલયુક્ત કન્યા સાથે પિતાએ પ્રભુને પરણાવ્યા. અજિતનાથ પછી ત્રીશલાખ ક્રોડ સાગરોપમ ગયા પછી સંભવનાથ ઉત્પન્ન થયા. તેમનું આયુષ્ય સાઠલાખ પૂર્વનું હતું. તેઓ જ્યારે પંદર લાખ પૂર્વ કુમારાવસ્થામાં હતા, ત્યારે પિતાએ તેમને રાજ્ય આપીને પોતાના આત્માનું કાર્ય સાધ્યું હતું. ત્યાર પછી ભગવંતે લોકસ્થિતિનું પાલન કરતાં ચોરાશી લાખ પૂર્વ ચતુરંગ સેનાવાળા રાજ્યનું પાલન કર્યું હતું. તીર્થંકરનામકર્મ ઉદયમાં આવેલું હોવાથી, લોકાંતિક દેવોથી લોકહિત માટે પ્રતિબોધાયેલા, તેઓ સંવત્સરી મહાદાન દર્શને માર્ગશીર્ષ પૂર્ણિમાના દિવસે મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો ત્યારે સમગ્ર સુરાસુર-નરેન્દ્રાની સમક્ષ છટુભક્તના પચ્ચક્ષ્યાણુ કરી એક હુબર રાજાએ સહિત સહસ્ત્રામ્રવણુ નામના ઉદાનમાં પાછલી પોરિસીએ કર્મપર્વતને ભેટવા માટે વજ્રશનિ-સમાન પ્રવ્રજ્યા-દીક્ષા અંગીકાર કરી.

ત્યાર પછી મૌનવ્રત ધારણ કરી, ચૌદ વર્ષ ગામાનુગામ વિચરતાં કાર્તિક વદિ પંચમીના દિવસે મૃગશિર નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો ત્યારે, સરળ શાલવૃક્ષની નીચે તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. તે કેવું છે? જે જ્ઞાનમાં માત્ર એક જ ભેદની કલ્પના છે, તે આવ્યા પછી ચાલ્યું ન બધ તેવું, સર્વજ્ઞપણુની પ્રગટ નિશાની, સર્વ પ્રકારના અજ્ઞાન-અધિકારનો નાશ કરનાર, તથા લોકો માટે નેત્ર સમાન, જન્મેલા કે ઉત્પન્ન થતા પદાર્થોને દેખે. વિવિધ પ્રકારના ઉત્પાદ, સ્થિતિ અને નાશ પરિણામ પામતા પદાર્થોને તથા વિપુલ પ્રમાણમાં દ્રવ્યોને નિરંતર જાણી શકે એવું કેવલજ્ઞાન ભગવંતને ઉત્પન્ન થયું. તરત જ સુધર્માધિપતિનું સિંહાસન ચલાયમાન થયું. ક્ષોભ પામેલા ઈન્દ્રમહારાજાએ અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂક્યો, તેથી જાણ્યું કે ભરતક્ષેત્રમાં સંભવ જિનેન્દ્રને દિવ્યજ્ઞાન પ્રગટ થયું. ઘંટાના પ્રયોગથી દેવોને ખબર આપ્યા, સર્વ સાથે ઈન્દ્રમહારાજા ભગવંતની પાસે આવ્યા. સમવસરણુની રચના કરી. કેવી રીતે?

સમવસરણુની રચના

વાયુકુમાર દેવોએ એક યોજન ભૂમિ-પ્રદેશમાંથી તણુખલાં, કાંકરા કચરો દૂર કર્યો. વળી મેઘકુમારોએ સુગંધી જળનો છંટકાવ કર્યો, જેથી ઉડતી રજ બેસી ગઈ. ડીટાં નીચે રહે તેવી રીતે પંચવર્ણુનાં પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી. રજત, સુવર્ણ, રત્નમય ત્રણ કિલ્લા બનાવ્યા.

અંદર ચતુર્મુખવાળું સિંહાસન તૈયાર કર્યું. બહાર મોટો ધર્મધ્વજ અને શ્રેષ્ઠ ધર્મચક્રની રચના કરી. દેવો, ઇન્દ્રો અને પ્રતિહારો વડે જ્ય જ્યકાર કરાતા લગવંત પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કરે છે. સિંહાસનને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને 'જમો તિત્થસ્સ' ચતુર્વિધ સંઘરૂપ તીર્થને નમસ્કાર થાયો, એમ ભણીને પૂર્વદિશા સન્મુખ બિરાજમાન થાય છે. બાકીની ત્રણ દિશાઓમાં પ્રભુનાં સરખાં ત્રણ પ્રતિબિંબો થાય છે. એકસો બે ગણધરોને પ્રભુએ દીક્ષા આપી. તે પછી પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કરીને અગ્નિદિશામાં પ્રથમ ગણધરો, કેવળીઓ, મન:પર્થવશાનીઓ, અવધિજ્ઞાનીઓ, ચૌદપૂર્વધરો, બાકી રહેલા સાધુઓ, તેમની પાછળ કલ્પવાસી દેવીઓ અને સાધ્વીઓ ઉભાં રહ્યાં. ફરી દક્ષિણદ્વારથી પ્રવેશ કરીને નૈઋત્યદિશામાં ભવનપતિ, જ્યોતિષક અને વાનમંતર દેવોની દેવીઓ ધર્મકથામાં મન પરોવીને ઉભી રહે છે. વળી પશ્ચિમદિશાના દ્વારથી પ્રવેશ કરીને ઇશાનખૂણામાં કલ્પવાસી દેવો, મનુષ્યો અને નારીઓ ધર્મશ્રવણુ નિમિત્તે સ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે. આ પ્રમાણે ચારે વિદિશાઓમાં ત્રણ ત્રણ પર્ષદાઓએ સ્થાન ગ્રહણુ કર્યોં.

આઠ પ્રકારનાં કર્મબંધનાં કારણો

પછી લગવંતે ધર્મકથા શરૂ કરી કે, “આ સંસારમાં જીવો મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાયો અને યોગો વડે આઠ પ્રકારના કર્મસમૂહ બાંધીને ચારે ગતિરૂપ સંસારમાં પર્યાટન કર્યો કરે છે અને સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન અને ચારિત્રથી નિરાબાધ મોક્ષસ્થાનકને મેળવે છે. તે સાંભળીને પ્રથમ ગણધર લગવંતે પૂછ્યું કે, હે લગવંત! મિથ્યાત્વાદિક સંસારના કારણરૂપ કેવી રીતે બને છે, તે કહો' ત્યારે લગવંતે કહ્યું કે, જીવાદિક તત્ત્વભૂત પદાર્થ વિષયમાં મિથ્યાત્વનો આગ્રહ રાખવો, તે મિથ્યાત્વ. તે અભિગ્રહિક અને અનભિગ્રહિક એમ બે ભેદવાળું છે. મિથ્યાત્વના પુદ્ગલના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ ચિત્તનો પરિણામ, તે મિથ્યાત્વ. કાગડાના માંસ વગેરેની વિરતિના પરિણામથી રહિતપણું, તે અવિરતિ, અપ્રત્યાખ્યાનકષાયના ઉદયથી-કષાયથી જન્મેલી ચિત્તની પરિણતિ. તે અવિરતિ. પ્રમાદના પાંચ પ્રકારો, તે આ પ્રમાણે-મહિરાપાન કરવું, વિષય, પ્રમાદ, કષાય, વિકથા અને નિદ્રા. કષાયો-ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ. યોગ ત્રણ પ્રકારનો છે. મનોયોગ વચનયોગ અને કાયયોગ. મનોયોગ ચાર પ્રકારનો, તે આ પ્રમાણે-સત્ય મનોયોગ, અસત્ય મનોયોગ, સત્યાસત્ય મનોયોગ અને અસત્યાસત્ય મનોયોગ. એ પ્રમાણે વચનયોગના પણ સત્યાદિક ચાર પ્રકાર સમજવા. કાયયોગ સાત પ્રકારનો તે આ પ્રમાણે-ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, વૈક્રિય કાયયોગ, વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગ, આહારક કાયયોગ, આહારકમિશ્ર કાયયોગ, કાર્મણુ કાયયોગ-એ પ્રમાણે પંદર પ્રકારના યોગવડે મિથ્યાત્વાદિક બંધકારણુ યુક્ત જીવો બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ અને નિકાચિત ભેદવાળાં કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. કર્મબંધનાં આ સામાન્ય કારણો જણાવ્યાં.

વિશેષ કર્મબંધ તો આ પ્રમાણે સમજવો. જ્ઞાની કે સમ્યક્ત્વી જીવોના દ્રોહ, આશાતના અપમાન, નિંદા કરવાથી, તથા જ્ઞાનમાં તથા દર્શનમાં અંતરાય-વિદ્ધ કરવાથી, જ્ઞાનનો નાશ, દર્શનનો નાશ કરવાથી જ્ઞાન-જ્ઞાનીનો અને દર્શન-દર્શનીનો દ્વેષ કરવાથી, જ્ઞાન અને દર્શન બેની પાસેથી મેળવ્યાં હોય, તેને ઓળવવાથી, વારંવાર તેવાં કાર્યો કરવાથી, તેની અત્યંત આશાતના કરવાથી

જ્ઞાનાંતરાય અને દર્શનાંતરાય બંને કર્મો અંધાય છે. જીવો ઉપર અનુકંપા-દયા વગરનો થાય, શીલવ્રત વગરનો, ક્રોધ કરવાના સ્વભાવવાળો, દાન આપવાની ડુચિના પરિણામ વગરનો, ગુરુનો દ્રોહ કરનાર અશાતાવેદનીય કર્મ ઉપાર્જન કરે. ગુરુની ભક્તિ કરનાર, કરુણા રાખનાર, વ્રત શીલગુણવાળો, ક્ષમા રાખનાર, દાન આપવાની ડુચિવાળો શાતાવેદનીય કર્મ બાંધે. અરિહંતો, સિદ્ધો ચૈત્યો, તપસ્વીઓ શ્રુત, ગુરુ, સાધુ અને સંઘની આશાતના કરવાથી, તેમનો દ્રોહ કરવાથી, નિંદા કરવાથી જીવને દર્શનમોહનીય કર્મ અંધાય, કે જેના ઉદયથી લાંબા કાળ મુખી અનંત સંસાર-સમુદ્રમાં રખડવું પડે. તીવ્ર ઉત્કટ કષાયોદયવાળો, ઘણો મોહ કરનાર, રાગ દ્વેષ કષાયરાળો, બંને પ્રકારના ચારિત્રગુણનો ઘાત કરનાર ચારિત્રમોહનીય કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. અત્યંત મિથ્યાદષ્ટિ, મહારંભ મહાપરિશ્રદ્ધવાળો, તીવ્ર લોભ કરનાર, શીલ વ્રતવગરનો, પાપમતિવાળો, મહારોદ્ર પરિણામવાળો નરકતું આયુષ્ય બાંધે છે. ઉન્માર્ગની દેશના કરનાર, માર્ગનો નાશ કરનાર, ગૂઢહૃદયવાળો માયાવી, શલ્યવાળો તિર્થયાત્રુ બાંધે. સ્વભાવથી પાતળા કષાયવાળો, દાન કરવાની ઇચ્છાવાળો, સ્વાભાવિક ભદ્રિકપરિણામવાળો, શીલ સંયમરહિત, દયા, દાક્ષિણ્ય, લજ્જાદિક મધ્યમ ગુણવાળો મનુષ્યતું આયુષ્ય બાંધે. સંન્યાસી, યોગી, આદિના પંચાગ્નિ તપ, ખાલતપસ્યા, વગર ઇચ્છાએ આવી પડેલાં દુઃખને સહન કરવારૂપ અકામનિર્જ્ઞા, અજીવ્રત-મહાવ્રતવાળો, સમ્યગ્દર્શનવાળો જીવ દેવગાંતનું આયુષ્ય બાંધે. મન, વચન અને કાયાના યોગોની વક્તા રાખનારો, કપટ કરવાના સ્વભાવવાળો ત્રણ ગૌરવવાળો અગર ગૌરવોમાં આસક્તિ કરનાર અશુભનામકર્મ ઉપાર્જન કરે છે. તેથી વિપરીત ગુણવાળો શુભનામકર્મ ઉપાર્જન કરનાર થાય છે. તીર્થંકર ભગવંત, પ્રવચન, સિદ્ધાંત, ગુરુ અને સાધુઓના અવજ્ઞવાદ-નિંદા કરનાર, અભિમાની બલિમદ કરનાર, ખીઝનો પરાભવ કરવાના સ્વભાવવાળો અને પોતાનો ઉત્કર્ષ કરનાર જીવ નીચગોત્રકર્મ બાંધે. કહેલાથી વિપરીતપણે વર્તનાર ઉચ્ચગોત્રકર્મ ઉપાર્જન કરે છે. પ્રાણવધાદિકમાં રક્ત અનેલો, સર્વને વિદ્ધ કરનાર લાભાંતરાયના કારણભૂત અંતરાયકર્મ બાંધે. એ આઠે કર્મના અંધકો આયુષ્યબંધ કરે, ત્યારે હોય છે. તે સિવાય આયુને વર્જિને બાકીના કાળમાં સાતકર્મના અંધક હોય છે. મોહનીય કર્મ બાંધતો અટકે, ત્યારે છ પ્રકારના કર્મોના અંધક ગણાય. કેવલીઓ, ઉપશાંત મોહવાળા, ક્ષીણમોહવાળા જીવો એક પ્રકારના શાતાવેદનીય કર્મના અંધક હોય છે.

એ પ્રમાણે ભગવંતે કર્મનાં કારણોની પ્રરૂપણા કરીને ભવ્ય જીવોરૂપી કમલવનને પ્રતિબોધ કરી ભરતક્ષેત્રમાં વિચરીને જીવોમાં સમ્યક્ત્વ પ્રગટાવીને, ચારિત્રમોહનીયકર્મ ઉપશમાવીને પોતાનું અલ્પ આયુ બાકી રહેલું બહુને 'સમ્મેતશિખર' નામના પર્વત ઉપર ગયા. ત્યાં માસિકી સંલેખના પાદપોષગમન અનશન કરીને શૈલેશીકરણ કરવા પૂર્વક ભવોપચાહી ચાર અઘાતી કર્મોના નાશ કરીને ચૈત્ર શુદ્ધિ પંચમીના દિવસે મૃગશિર નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે એકહજાર સાધુઓના પરિવાર સાથે પીડા વગરના, શાન્ધત સુખના સ્થાનકરૂપ સિદ્ધિપદને પામ્યા. ભવરૂપી બાળથી મુક્ત થયેલા, દુષ્ટ આઠકર્મના અંધનથી છુટા થયેલા, સમગ્ર જગતના અગ્રભાગે રહેલા સ્થાને પ્રયાણ કરતાં, શુદ્ધભાવવાળા આત્માનું શુદ્ધ ઉત્તમ સ્વરૂપ અને અનંત જ્ઞાન મેળવીને સર્વ શરીરોથી મુક્ત બની શ્રીસંભવનાથ ભગવંત તત્કાલ સિદ્ધિપદને પામ્યા. ચઉપન્ન મહાપુરુષ-ચરિત વિષે શ્રીસંભવનાથ તીર્થંકર ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૫]

*

*

*

(૬) શ્રીઅભિનંદનસ્વામિનું ચરિત્ર

અસાર એવા આ સંસારમાં એવા પણ કોઈ મહાપુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે કે, જેમનો જન્મ પરમાર્થ કાર્ય કરવામાં ઉદ્યમવાળો અને પ્રશંસવા લાયક થાય છે. આ પૃથ્વીના મધ્યભાગમાં 'અયોધ્યા' નામની પ્રસિદ્ધ નગરી હતી, જે સ્વર્ગ અને અપવર્ગ (મોક્ષ) મધ્યે રહેલી સુંદર તળાઈ (શય્યા) જેવી શોભતી હતી.

તે નગરીમાં વિનયગુણ મેળવવામાં તૃષ્ણાવાળા, ઘરે આવનારને પધારો એમ પ્રથમ બોલાવનાર, સરળ મધુર વચન બોલનાર, નિરભિમાની એવા લોકો વસતા હતા. તે નગરીમાં નામ પ્રમાણે ગુણુ ધારણ કરનાર 'સંવર' નામના રાજા હતા. તેને સમગ્ર ગુણુના નિધાનરૂપ સરળ સ્વભાવી 'સિદ્ધાર્થી' નામની અગ્રમહિષી હતી. રાજ્ય-સુખનો અનુભવ કરતાં બંનેના દિવસો પસાર થઈ રહેલા હતા. આ પ્રમાણે સંસારનો પ્રવાહ વહી રહેલો છે.

કોઈક દિવસે મહાદેવી મહાકિંમતી શયનમાં સુખપૂર્ણ સૂઈ રહેલી હતી, ત્યારે રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં ચૌદ મહાસ્વપ્નો દેખીને જાગી. વિધિપૂર્વક પતિને સર્વ સ્વપ્નો નિવેદન કર્યાં. રાજાએ પણ પુત્રજન્મનો ફલાદેશ જણાવી કેટલીક હિતશિક્ષાઓ આપી. રાણી ખુશ થઈ. તે જ રાત્રિએ પૂર્વભવમાં તીર્થ કરનામકમ ઉપાજન કરનાર તે કર્મોદયના શુભ પરિણામવાળા, વિજય વિમાનથી વ્યવેલા દેવ પરહિત કરવામાં ઉદ્યમવાળા વૈશાખ શુદ્ધિ છઠ્ઠના દિવસે, પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો ત્યારે ઇન્દ્ર મહારાજથી શુદ્ધ કરાયેલા ગર્ભસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયા. માતાને પીડા ન થાય તેમ ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. નવ મહિના અને સાડાસાત દિવસ અધિક રાત્રિ-દિવસ પૂર્ણ થયા ત્યારે માધુશુકલ ધીજના દિવસે પુનર્વસુ નક્ષત્રમાં જગદ્ગુરુનો જન્મ થયો. સંભવનાથ ભગવંત પછી દસલાખ દ્વાદશ વર્ષ વીત્યા બાદ ભગવંતનો જન્મ થયો. ઇન્દ્રાદિકોએ જન્મભાલિષેક કર્યો. ભગવંત ગર્ભમાં હતા ત્યારે કુલ, રાજ્ય, નગરો હર્ષ-અભિનંદન પામતા હતા, તે કારણે માતા-પિતાએ વિચાર કરીને ગુણથી ઉત્પન્ન થયેલું એવું 'અભિનંદન' નામ પાડ્યું. વિધિપૂર્વક પાલન કરાતા તે મોટા થયા. કમે કરી યૌવનવય પામ્યા. લગ્ન કર્યા પછી વિષય અને રાજ્યસુખનો ભોગવટો કરતા હતા. તે મહાભાગ્યશાલી સાડી ત્રણસો ધનુષ ઈંચી કાયાવાળા હતા. નિર્મળ તપાવેલા સુવર્ણ સરખી દેહકાંતિવાળા તથા વિકસિત કમળ સરખા સુગંધી શ્વાસવાળા હતા. સાડાબાર લાખ પૂર્વ કુમારપણામાં, આઠ લાખ પૂર્વાંગ સહિત સાડી છત્રીશ લાખ પૂર્વ સુધી વિધિથી રાજ્યનું પાલન કરી, ભોગો ભોગવીને લોકાંતિક દેવોએ પ્રેરેલા પ્રભુએ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. માહ શુકલ બારશના દિવસે દેવો અને અસુરોના ઇન્દ્રો સન્મુખ સહસ્રાશ્રવાણુ નામના ઉદ્યાનમાં મહાભાગ્યવંત ભગવંતે દીક્ષા અંગીકાર કરી. ચાર જ્ઞાનયુક્ત છદ્મસ્થ ભગવંત અઠારવર્ષ સુધી વિચરતા વિચરતા પિયાલ વૃક્ષની છાયાતલમાં આવ્યા. ત્યાં તેઓ કાઉરસગ્ગ ધ્યાનમાં ધ્યાનાંતરમાં રહેલા હતા, ત્યારે તેમનાં ચાર ઘાતિકર્મો ક્ષય પામ્યાં. એથી પ્રભુને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. ચલાયમાન આસન થવાથી ઇંદ્ર મહારાજે દેવોના પરિવાર સાથે આવીને ભકિતથી ત્રિભુવનપતિનું સમવસરણ બનાવ્યું. ભગવંતે એકસો

સોળ ગણધરોને દીક્ષા આપી. ધર્મકથા શરૂ કરી. ભવ્યજીવો પ્રાતઃભોધ પામ્યા. કેટલાયના સંસારો છેદાયા. કેટલાય પ્રાણીઓના કર્મસમૂહો વિલય પામ્યા, ત્યાર પછી આઠ પૂર્વાંગ ન્યૂન ૧ લાખ પૂર્વ સુધી દીક્ષાપર્યાય પાલન કરીને, પચાસલાખ પૂર્વનું સર્વ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને પોતાનું બાકી રહેલ અલ્પ આયુષ્ય બાણી 'સમ્મેત' પર્વતના શિખર પર ગયા. ત્યાં સૂક્ષ્મક્રિય અપ્રતિપાતિ ધ્યાનમાં પ્રવેશ કરીને ફરી ઉપરતક્રિય અનિવૃત્તિ ધ્યાન વિશેષ પ્રાપ્ત કરીને ભવ સુધી રહેનારાં ચાર અઘાતિ કર્મોને ખપાવીને ભગવાંત સિદ્ધિપદને પામ્યા.

મહાપુરુષચરિતમાં શ્રીઆલિનંદનસ્વામીનું ચરિત્ર સમાપ્ત. [૬]

(૭) શ્રીસુમતિનાથસ્વામીનું ચરિત્ર

લોકમાં પ્રજના પુણ્યયોગે તેવા મહાત્માઓ ઉત્પન્ન થાય છે કે, જેઓ પોતાના યશવડે કરીને ભુવનને ભરીને સમગ્ર જીવલોકને શાન્તિ પમાડે છે.

પૂર્વભવ

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં 'પુષ્કલાવતી' વિજયમાં નિત્ય રમણીય પ્રમુદિત લોકવાસી 'શંખપુર' નામનું નગર હતું. ત્યાં 'વિજયસેન' નામના રાજાને સકલ અંતઃપુરમાં મુખ્ય 'સુદર્શના' નામની પટરાણી હતી. તે રાજાને તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં દોશુંદક દેવ માફક દિવસો સુખમાં પસાર થતા હતા. આમ તેમનો સંસાર કાળ વહી રહેલો હતો.

કોઈક સમયે પોતાના વૈભવ અનુસાર કીડા કરવા માટે નગરલોકો ઉદ્યાનમાં ગયા. ત્યારે હાથણીપર એકેલી સુદર્શનાને તે નગરવાસી નંદીષેણની સુલક્ષણા નામની ભાર્યા જે આઠ વહુઓ સાથે પરિવરેલી હતી, તે જોવામાં આવી. ત્યારે કોઈક સેવકને સુદર્શનાઓ પૂછ્યું કે, એ કોણ છે? આ કેની ભાર્યા છે? એના પરિવારભૂત આ આઠ સુદર્શનાઓ કોણ છે? સેવકે પણ તપાસ કરીને યથાસ્થિત હકીકત જણાવી કે, હે સ્વામિની! આ નંદીષેણ વણિકની સુલક્ષણા નામની પત્ની છે. તેને બે પુત્રો છે, તે બંનેએ ચાર ચાર કન્યાઓની સાથે લગ્ન કર્યાં છે. તેઓની સાથે તેઓ અનુરૂપ વિષયસુખ અનુભવે છે. ત્યારે તેમને દેખીને પોતાને સંતાન ન હોવાથી સુદર્શનાને મહાન વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને તેણે ચિંતવ્યું કે, જેમને ગુણનો ભંડાર, સદા સુખના આવાસરૂપ પુત્ર જન્મ્યો નથી, તેઓથી મનુષ્યપણામાં જીવિત અને વૈભવથી કયું સુખ ભોગવી શકાય? અવ્યકત કાલું કાલું બોલનાર, ધૂળમાં કીડા કરતો પુત્ર જે સ્ત્રીનો ખોળો ખૂંદતો નથી, તે સ્ત્રીનો જન્મ આ જગતમાં નિરર્થક છે. પરસ્પર એક બીજાનાં કાર્યોની અથડામણ કે કાર્યના બોબથી દબાયેલ મનુષ્યોનાં અંપાયેલ હૃદયો પરેખર પુત્રના મુખઅંદરને જોવાથી આશ્વાસન પામે છે. જેઓને ગુણગણના આધારભૂત હૃદયની શાંતિ કરનાર પુત્ર હોય છે, તેમને દરિદ્રતા જણાતી નથી. મોટી આપત્તિ આવે, તો તે પણ તેઓ ગણકારતા નથી. આ પ્રમાણે પુત્ર-વિષયક ઘણી ચિંતાઓ કરતી તે પોતાના ભવનમાં આવી પહોંચી, પણ હવે કોઈ કાર્યમાં તેનું મન પરોવાતું નથી, ભવનમાં આવ્યા પછી સખીઓને

વિદાય આપી. સહાય વગરની એકદમ શયનમાં પડી. શરીર સંખંધી કાંઈ સાર-સંભાળ કરતી નથી. ચિત્રામણ કાર્ય કરતી નથી. મેના, પોપટ વિગેરે પક્ષીઓની ખબર-અંતર કાઢતી નથી. આવી અવસ્થા બાણી એટલે રાજા ત્યાં તેની પાસે આવ્યા. રાજાએ પૂછ્યું કે, આમ કેમ રહેલી છે? શું સેવકવર્ગ તારી ઈચ્છા પૂર્ણ કરતો નથી? કે તું આટલી ચિંતા-પિશાચી વડે આત્માને હેરાનગતિમાં નાખે છે? તારી આજ્ઞાનું ખંડન કોણે કયું? અથવા તો કોણે તારી તરફ અવળી નજર કરી? હે સુંદરી! તું જણાવ કે યમરાજાએ કોને યાદ કર્યો છે? આ સર્વ સાંભળીને સુદર્શના રાણીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, હે આર્ધપુત્ર! તમે સ્વાધીન છો, પછી મારી આજ્ઞા કોણ ખંડિત કરે? માત્ર હું મારા પોતાના નિષ્કલ જન્મથી કંટાળી છું. ત્યારે રાજાએ દુઃખવાળું વચન સાંભળી વિચાર્યું કે, આવો નિવેદન થવાનું મહાન કારણ કયું હશે? તો હવે ફરી પૂછું હે સુંદરી! આવી મોટી ચિંતા કરીને અમારા સરખા આખા પરિવાર ને ચિંતામાં કેમ નાખે છે? માટે ઉદ્દેગનું જે કારણ હોય તે જણાવ. એટલે ઉદાનમાં જવાથી માંડી ભવને આવતાં સુધીનો વચમાં જ્યેષ્ઠ વૃત્તાંત મહારાજને કહ્યો. પછી વિદ્યા, મંત્ર, ઔષધિ, વૈદ્ય વગેરે સ્વાધીન હોવા છતાં, તમે પણ અનુકૂળ હોવા છતાં મને પુત્રોત્પત્તિ ન થાય, તો સંદેહ રહિતપણે નિરર્થક એવા મારા શરીરનો હું ત્યાગ કરીશ. આ સમગ્ર જીવલોકમાં એક માત્ર સારભૂત પદાર્થ હોય તો પુત્ર જ છે. જેને એક પણ પુત્ર નથી, તેનું મનુષ્યપણું પણ નિષ્કળ સમજવું. તે સાંભળીને રાજાએ કહ્યું, હે સુંદરી! આટલામાં આટલી આકુળ વ્યાકુળ કેમ બની ગઈ? શાન્ત થા, ભોજન પાણી કર. હું દેવતાની આરાધના વગેરે તેવી રીતે કરીશ, જેથી દેવીના મનોરથો પૂર્ણ થાય, એમ કહીને મહાદેવીને સાન્તવન આપ્યું.

કોઈક સમયે રાજા છૂટપ કરીને રહેલા હતા. સુખપૂર્વક રાજા નિદ્રામાં હતા, ત્યારે રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં આરાધેલાં કુલદેવતા આવ્યા. દેવતાએ રાજાને કહ્યું કે, 'હે મહારાજ! આમ ઉદ્દેગ કેમ કરો છો? દેવલોકમાંથી ચ્યવેલો સર્વલક્ષણુ ધારણ કરનાર પુત્ર તમને પ્રાપ્ત થશે. એમ કહીને દેવતા ગયા. મહારાજાએ બનેલી સ્વપ્નની હકીકત દેવીને જણાવી, એટલે તે ખુશ થઈ.

કોઈક સમયે સુખે સૂતેલી મહાદેવીએ રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં મુખમાં સિંહ બાળકને પ્રવેશ કરતું દેખ્યું એટલે ભય પામેલી એકદમ ઉભી થઈને યથાવિધિ તે વૃત્તાન્ત પતિને નિવેદન કર્યો. રાજાએ પણ 'પુત્રજન્મ થશે.' એમ કહી શાંતિ પમાડી. અને કહ્યું કે—'હે સુંદરી! પૂર્વે કુલદેવતાએ પુત્ર થશે' એમ કહ્યું જ હતું, તેમાં પણ સિંહ સરખો ઉત્તમ શક્તિસંપૂર્ણ પુત્ર થશે, માટે દેવગુરુની વિશેષ પ્રકારે પૂજા કર. ત્યારથી માંડીને ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. દોહલો ઉત્પન્ન થયો કે—'હું સર્વ જીવોને અભયદાન આપું, આખા રાજ્યમાં અમારિની ઉદ્દેશણા કરાવું. દરેક મંદિરોમાં અહાઈ મહોત્સવો કરાવું' પતિએ વિશેષ પ્રકારે તેના દોહલા પૂર્ણ કરાવ્યા. દેવીએ સર્વ લક્ષણવાળા પુત્રને જન્મ આપ્યો. કેદીઓને મુક્ત કરાવ્યા, મહાદાન દેવડાવ્યું. 'પુરુષસિંહ' એવું પુત્રનું નામ પાડ્યું. કાલક્રમે મોટો થયો. તેને કળા-સમુદાયનો અભ્યાસ કરાવ્યો. તે સમગ્ર શાસ્ત્રો શીખ્યો. ઉત્તમકુળમાં જન્મેલી, સુંદર રૂપવાળી, સર્વ લક્ષણવાળી, સમગ્ર કળાઓ શીખેલી આઠ કન્યાઓ સાથે તેને પરણાવ્યો. ત્યાર પછી વગર પ્રયત્ને પ્રાપ્ત થતા સમગ્ર ઈન્દ્રિયોના વિષયસુખને અનુભવતો અસાધારણ કુલ,

શીલ, રૂપ, વિજ્ઞાન, કળા-કલાપ, શસ્ત્ર-અસ્ત્રના પારગામીપણાથી સકલ લોકોનાં મનને આનંદ આપનાર, લોકમાં આશ્ચર્યભૂત, નગરના માર્ગો અને ચોક-ચૌટામાં પરિભ્રમણ કરતો તે રાજ્ય-સુખનો અનુભવ કરતો રહેલો હતો. રતિના રૂપને જિતનાર, મનને આનંદ પમાડનાર આ કુમાર ન્યાં ન્યાં પરિભ્રમણ કરતો હતો. ત્યાં ત્યાં નગરની રમણીઓ પોતાના પરિજનોને મૂકીને તેની પાછળ દોડી જતી હતી, આ કુમાર પોતાની પાંપણવાળી ઉજ્જવલ લાંબી કટાક્ષયુક્ત વિલાસવાળી દૃષ્ટિ ન્યાં ફેંકે, ત્યાંથી જ કામદેવ દોડતો હતો. એ પ્રમાણે જે જે લોકોના જોવાના વિષયમાં આવે છે, તે તે લોકો એમ માનતા કે, આ ત્રણ લોકમાં આપણે ભાગ્યશાળી છીએ કે. તેમની દૃષ્ટિ આપણા ઉપર પડી. જે પરિજનને કોઈ પણ પ્રકારે પ્રસંગે ફેગટ આલાપ કરે છે, (આજ્ઞા કરે છે), તે જીવે છે-એમ જન-મધ્યમાં જન વડે ગણાય છે.

એ કયાં જાય છે? શું કરે છે? કોની સાથે આલાપ કરે છે? કોને દેખે છે? તેની પ્રવૃત્તિઓમાં જ પરાયણ સુખવાળી ત્યાંની રમણીઓ દિવસે પસાર કરતી હતી. જો કુમાર આરામ ભોગવતો હોય, તો નગર પણ આરામ કરે. કુમાર માર્ગમાં ફરવા નીકળે તો, સમગ્ર નગરલોક તેનાં દર્શન કરવાની તૃષ્ણાવાળા થઈ આકુલ-વ્યાકુલ રહેતા હતા. રૂપથી રમણી સમુદાય, બુદ્ધિવિશેષથી વિદ્વાનલોક, વિનયથી ગુરુ, અને શીલથી સર્વની આરાધના કરી શકાય છે. આ પ્રમાણે સુખના સાગર આશ્ચર્યભૂત શુભ પરમાણુઓ વડે તૈયાર થયેલા અવયવવાળા પુરુષસિંહ કુમારની લોકો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

કોઈક સમયે ક્રીડા-નિમિત્તે ઉદ્યાનમાં ગયેલા કુમારે નિર્જીવ સ્થાનમાં સાધુઓના પરિવાર સાથે ખેડેલા 'વિનયનંદન' આચાર્યને જોયા. તેમને દેખતાં જ હૃદય શ્વાસ લેવા લાગ્યું, અંગેમાં શાંતિ પ્રસરી, નેત્રો આનંદજળથી પૂર્ણ બન્યાં. વિચાર્યું કે, 'આ મહાપુરુષ કોણ હશે? જેમણે પ્રથમ યૌવનવયમાં કામદેવના વેગનો નાશ કરી શ્રમણપણું અંગીકાર કર્યું? તો એમને જ ધર્મ સંબંધી કંઈ પ્રશ્ન કરું.' એમ વિચારી તેમની પાસે આગ્યો. તેમને અને બાકીના સાધુઓને વંદન કર્યું. તેમણે ધર્મલાભ આપ્યો, એટલે ગુરુની સસીપે ખેડો. કેટલાક સમય પછી પૂછ્યું કે—'હે ભગવંત! તમે ત્યાગ કર્યો એટલે સમજાઈ જ ગયું છે કે 'આ સંસાર અસાર જ છે.' ધર્મ-પરિણતિ વિષય છે, સંસારનું સુખ છેવટે કડવાં ફળ આપનાર છે; તો આપ સમજાવો કે સંસાર પાર પમાડનાર સમર્થ ધર્મ કયો? ભગવંતે કહ્યું—'હે સૌમ્ય! સાંભળ—

દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મનું સ્વરૂપ

હે સુંદર! તું ખરેખર ભાગ્યશાળી છે કે, યૌવન, રૂપ, સંપત્તિઓ પામવા છતાં પણ પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલા પુણ્યસમૂહ-યોગે હજી પણ ધર્મ કરવામાં તારી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ છે. તો તારા સરખાને વધારે શું કહેવું? ધર્મના ઉપાય ચાર પ્રકારના છે. તે આ પ્રમાણે-દાન, શીલ, તપ અને ભાવનાઓ. તેમાં દાન ચાર પ્રકારનું-જ્ઞાનદાન, અભયદાન, ધર્મોપદહદાન અને અનુકંપાદાન. તેમાં જ્ઞાનદાન કરવાથી જીવો બંધને અને મોક્ષને બાણે છે. હૈય અને ઉપાદેયભૂત પદાર્થો બાણીને હૈય પદાર્થોનો ત્યાગ કરે છે. તથા અહણુ કરવા યોગ્ય પદાર્થને

અહણુ કરે છે. વધારે કેટલું કહેવું? આ લોકનાં સુખો અને પરલોકનાં સુખોનું ભાગ્યન જીવ બની શકતો હોય તો જ્ઞાનથી જ બની શકે છે, તેથી જ્ઞાનદાન દેનાર અને અહણુ કરનાર અને સુખાકર થાય છે. તેથી જ્ઞાનપૂર્વક અભયદાન કહેલું છે. તે વળી પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, પવન, વનરુપિત એ એકેન્દ્રિય જીવોને તથા એ ત્રણ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા વિકલેન્દ્રિય જીવોને અને પંચેન્દ્રિય જીવોને સમ્યક્ પ્રકારે મન, વચન અને કાયાના યોગ વડે અહિંસાના પરિણામ પમાડવા કારણ કે, પૂર્ણ દુઃખમાં સબડતા સર્વ જીવો જીવવાની જ ઇચ્છા કરે છે. તેથી તેમને જીવવું જ પ્રિય છે, કુશળ ધર્મોર્થોએ તેને જીવિતદાન આપવું જોઈ એ. વળી ધર્મમાં ઉપકાર કરનાર એવું દાન આપવું જોઈ એ. જે દાન આપવાથી ધર્મસ્થાનમાં ટેકો પામેલો આત્મા ધર્મપ્રવૃત્તિ કરી શકે. આહાર, પાણી, ઔષધ, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ સંયમમાં ઉપકારક પદાર્થો ભક્તિપૂર્વક તેવા યતિવર્ગને આપવા કે, જેઓ તપ, સંયમ, સ્વાધ્યાયમાં તલલીન હોય. તેમને આવા પ્રકારનું દાન આપવાથી તેઓ નિર્વિઘ્ને ધર્મચરણ કરી શકે. તે પણ દાયકશુદ્ધ, આહક-શુદ્ધ, કાલશુદ્ધ અને ભાવશુદ્ધ દાન આપવું. તેમાં દાયકશુદ્ધ દાન તે કહેવાય કે, જે દાતાર દાનની શ્રદ્ધાપૂર્વક રોમાંચિત ગાત્રવાળો બની દેશ, કાળ અને ભાવની સમજણવાળો હોય. આઠ મદ-સ્થાનકોથી રહિત, ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલાં દ્રવ્યથી પ્રાસુક અશનાદિક, આ લોક કે પરલોકની આશંસા રહિતપણે એકાંત નિર્જરા જ મેળવવાની અભિલાષાવાળો દાન આપે, તો જેમ સુદર બીજ સારા ક્ષેત્રમાં વાવવામાં આવે, તો ઘણા ફળવાળું થાય, તેમ આવા પ્રકારનું દાન ઘણા ફળવાળું થાય. જે જીવોને પીડા કરનાર દાન દે, તે પોતાને અને અહણુ કરનારને પાર વગરના સંસારમાં ધકેલે છે. આહકશુદ્ધ તે કહેવાય કે, જેણે ગૃહવાસનો ત્યાગ કર્યો હોય. જે ક્ષમા, સરળતા, નમ્રતા, સંતોષવાળા હોય, જે મન, વચન અને કાયાની ગુપ્તિવાળો હોય, જે ઇન્દ્રિયોને નિતનાર હોય, જેણે પાંચ મહાવ્રતોનો ભાર ખાંધ પર ઉચકેલો હોય, જે ગુરુસેવા કરવામાં નિરંતર તપર હોય, જે સ્વાધ્યાય-ધ્યાનમાં રક્ત, મમતા વગરના, પરિઅહની મૂર્છા વગરના, કુક્ષિ-શંભલ અર્થાત્ કબૂતર માફક આહારની જરૂર હોય, તેટલો જ લાવી તરત નિકાલ કરનાર, નહિ કે રાખી મૂકવો પડે તેમ અધિક લાવે. પાંચ પ્રકારના આચારમાં સાવધાન, આ લોક અને પરલોકનાં સુખ મેળવવાની ઇચ્છા વગરના, સર્વત્ર મમતા વગરના પરિષદ-ઉપસર્ગમાં પણ માર્ગથી ન ખસનાર હોય, આવા ગુણવાળા સુખાત્રમાં કરેલું દાન ઘણા ફળવાળું થાય છે. આરંભવાળા ગૃહસ્થોને જે દાન કરવું; તે નિરર્થક અને પાપખંધના કારણભૂત છે. કાલશુદ્ધ દાન સાધુના ઉપલોગ કાલ-સમયે વિશિષ્ટકાળે- (વિહાર કરીને થાકીને આવેલા હોય. તપસ્થાનાં પારણાં હોય, લોચ કરાવ્યો હોય, માંદગીનો કાળ હોય, માર્ગમાં બીજો કોઈ દાતા ન હોય), જેમ અવસરે વરસેલો વરસાદ ખેડૂતોને ઉચકારક થાય છે, તેમ અવસરે આપેલું દાન પણ ઉપકારક બને છે, બીજા કાળે નહિ. એમ ભાવશુદ્ધ દાન તે કહેવાય કે, જે દાતા દાન આપતો પોતાને ધન્ય માને. ‘દહ’ એમ વિચારવામાં પણ આનંદ પામે, દેતાં પણ આનંદ પામે, આખ્યા પછી પણ હુષ્ પામે. નવકોટિ-પરિશુદ્ધ દાન દેતો દાતા વિચારે કે, અહો! આજે હું કૃતાર્થ થયો કે, મેં સાધુ ભગવંતોને આહાર-પાણી વગેરેનું દાન આપ્યું. અનુકંપાદાન તો તીર્થંકર ભગવંતે કયાંય પણ નિષેધ્યું નથી. આ દાનમય ધર્મ જણાવ્યો.

શીલમય- ધર્મ પાંચ મહાવ્રતનું પાલન કરવું. ક્ષાંતિ, નમ્રતા, સરળતા, સંતોષ, ચિત્તની સ્થિરતા કરવી, ક્ષણ-લવ પ્રતિબોધનતા. સર્વ જીવો ઉપર મૈત્રીભાવ, એકાંતે મોક્ષ સિવાય બીજા કોઈ અભિલાષાથી રહિતપણું.

તપોમય ધર્મ- બાહ્ય, અભ્યંતર સ્વરૂપ તપ યથાસંભવ કરવો.

ભાવનામય ધર્મ- વળી બાર પ્રકારની ભાવનાઓ સમ્યગ્ પ્રકારે ભાવવી. તે આ પ્રમાણે- ૧ સર્વ સ્થાનકોમાં અનિત્યતા વિચારવી. ૨ જિનેશ્વરના શાસન વગર અશરણતા, ૩ અંધુ-વર્ગમાં પણ એકત્વ-એકલો આવ્યો છું અને મરીને એકલો જ જવાનો છું. ૪. સ્વજન, પરિવાર, શરીરથી હું જુદો છું. ૫. શરીરની અશુચિ, ૬. સંસારની અસારતા, ૭ કર્મનું આવવું તે રૂપ આસ્રવભાવના, ૮. સંવરભાવના, ૯. કર્મની નિર્જરા કરવા રૂપ ભાવના, ૧૦ પંચાસ્તિકાયમય લોકની સ્થાપના ભાવવી, ૧૧. જિનેશ્વરોએ કહેલ યથાર્થ ધર્મ અને જીવાદિક પદાર્થોની તાત્વિક વિચારણા, ૧૨. સમ્યક્ત્વ-પ્રાપ્તિની અત્યંત દુર્લભતા. આ બારે ભાવનાઓ રાત્રિદિવસ ભાવવી. આ ચાર પ્રકારનો ધર્મ સંસારનો પાર પમાડવા સમર્થ છે.

યતિધર્મની દુષ્કરતા

આ સાંભળી પુરુષસિદ્ધિ કહ્યું, હે ભગવંત ! આપે સુંદર ધર્મ કહ્યો, આ ધર્મ ગૃહેવાસમાં રહીને કરવો શક્ય નથી. તો તમારાં દર્શનથી અને ખાસ કરીને તો આપની પાસે ધર્મ-શ્રવણ કરવાથી મારું મન આ ભવ-પંજરથી વિરક્ત થયું છે, તો આપ મને પ્રવ્રજ્યા આપી મારા ઉપર અનુગ્રહ કરો. ' ભગવંતે કહ્યું, ' આ તારી માગણી સુંદર છે, પરંતુ વડીલવર્ગને પૂછી બે.' પુરુષસિદ્ધિ કહ્યું, ' ભલે એમ કરીશ. ' એમ કહીને પોતાના ભવને ગયો. અલ્પ સમયમાં વડીલોને પૂછીને ગુરુ પાસે પાછો આવ્યો. ગુરુના ચરણ-કમલ પાસે બેઠો. ગુરુએ કહ્યું- ' હે સૌમ્ય ! મનુષ્યપણું, આર્યક્ષેત્ર, નિરોગતા, ગુરુજનનો સમાગમ, ધર્મ કરવાની બુદ્ધિ આ દરેક વસ્તુ જીવને મળવી દુર્લભ છે. તે દુર્લભ વસ્તુઓ તને મળી ગઈ છે. આ વિષયમાં તને થોડી વાત જણાવવાની બાકી રહી છે, તે તું સાંભળ. ' પુરુષસિદ્ધિ કહ્યું, ' હે ભગવંત ! ફરમાવો. ' પછી આચાર્ય કહેવા લાગ્યા- " આ સંસારરૂપી વિષમ સાગર અને ભવરૂપી જળમાં પડેલા જન્મ-મરણાદિક દુઃખ-પરંપરા અનુભવતા એવા જીવોને કોઈ પ્રકારે યાનપાત્ર સરખું મનુષ્યપણું મળી બચ છે. તેમાં પણ જિનેશ્વર-કથિત નિષ્કલંક ધર્મને વિષે યથાર્થ સમજણ, શ્રદ્ધા અને ચારિત્રના પરિણામ ઘણાં પુણ્ય કર્યાં હોય, તેને જ થાય છે. આ ચારિત્ર વિવેકરહિત પુરુષને તો હંમેશાં અશક્ય છે. કારણ કે, તેમાં પાંચ મહાવ્રતોના ભારને વહન કરવાનો હોય છે. રાત્રિભોજનની વિરતિ, પોતાના દેહ ઉપર પણ નિર્મમ્ત્વભાવ તથા હંમેશાં ઉદ્દગમ, ક્રોધાદન, એષણથી શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરવાનો હોય છે. ઇરિયા-સમિતિ આદિ પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુમિઓ, તપસ્યા કરવી વગેરે પ્રવૃત્તિમાં નિરંતર ઉદમવાળો બને. મમતા વગરનો, પરિગ્રહ-રહિત સેંકડો ગુણોના આવાસવાળો થાય. માસાદિક પ્રતિમા, અનેક પ્રકારના અભિગ્રહો ધારણ કરવા. તેમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, ઠાળ અને ભાવ વિષયક ધારણા ધારવી. યાવજીવ સ્નાન ન કરવું, નિરંતર ભૂમિ ઉપર શયન કરવું. કેશનો લોચ તેમ જ શરીર-શુશ્રૂષા ન કરવી, સુશોભિત ન કરવું, નિરંતર ગુરુકુલ-વાસમાં અને તેમની આજ્ઞામાં રહેવું. છુધા, તૃષા વગેરે ખાવીશ પરિષદો કર્મ-નિર્જરા માટે સમભાવથી સહન કરવા. તેમજ દિવ્યાદિક ઉપસર્ગોમાં પણ અચલ રહેવું. મળે કે ન મળે, તેમાં નભાવી લેવું, અઠાર હજાર શીલાંગો કમસર નિરંતર વહન કરવાં. મહાતરંગવાળા મોટા સમુદ્રને બે ભુમ્મથી તરવો, સ્વાદ વગરની રેતીનો કોળીયો ચાવવો, તીક્ષ્ણ ધારવાળી ખડ્ગધારા પર અપ્રમત્તપણે ચાલવું, ભડભડતા

અગ્નિની જ્વાળાઓનું પાન કરવું, ગંગાનદીના સામા પૂરમાં તરવું, ત્રાજવાથી મેરુપર્વતને તોળવો, મોટી શત્રુસેના સાથે એકલા લડવું અને જિત મેળવવી, જુદી જુદી દિશામાં ફરતા આઠ એકાના આરા વચ્ચેથી લક્ષ્યપૂર્વક ઉપરની પૂતળીની ડાબી આંખને નીચે પડછાયામાં બેઠને વીંધવાનો પ્રયોગ કરવો, વચ્ચે ઉપસર્ગ—પરિષદો પણ જિતવા. આ પ્રમાણે કહેલાં દુષ્કર કાર્યોમાં જ્ય મેળવી પૂર્વે ન પ્રાપ્ત કરી હોય તેવી ત્રિભુવન-જયપતાકા મેળવવી દુષ્કર છે, તેમ સાધુઓની આ પ્રવ્રજ્યા દુષ્કર છે. ” એ સાંભળીને હર્ષિત વદનકમલવાળા પુરુષસિંહે કહ્યું— ‘ હે ભગવંત ! આપે કહ્યું, તે યથાર્થ જ છે. પરંતુ જેણે સંસાર-સ્વભાવ જાણેલ હોય, જે વૈરાગ્યમાર્ગ પામ્યો હોય, તેવા સંસારથી છૂટવાના ઉદ્યમ કરનારને કંઈ પણ દુષ્કર નથી ’ ભગવંતે કહ્યું— ‘ એમ જ છે, પરંતુ ‘સંસારનું સ્વરૂપ સુંદર છે—’ એમ માનનાર મહા-મોહથી મૂંઝાયેલ મતિવાળો તેનું સ્વરૂપ વિચારતો નથી, તેને લજ્જા આવતી નથી. જે કર્મનાં ભાવિક્ષણોનો વિચાર કરતો નથી, ક્ષણિક પદાર્થોની અસારતા ચિંતવતો નથી, પોતાનાં કુલ તરફ નજર કરતો નથી, શીલને ગણકારતો નથી, ધર્મનું સેવન કરતો નથી. અપકીર્તિથી ભય પામતો નથી, પોતાના કલંકનું રક્ષણ કરતો નથી, સર્વથા મહામોહથી મૂંઝાયેલી મતિવાળો તેવું તેવું કાર્ય કરે છે, જેથી આ લોકમાં અને પરલોકમાં તેને કલેશ-દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે. ” તે સાંભળીને પુરુષસિંહે કહ્યું— ‘ હે ભગવંત ! આવા પ્રકારના સંસારનો અંત લાવવા માટે સર્વ દુઃખથી મુક્ત કરાવનાર આ પ્રવ્રજ્યા જ કારણભૂત છે. ’ ભગવંતે કહ્યું— ‘ખરાખર એમ જ છે. ’ એમ કહીને પ્રશસ્ત તિથિ, નક્ષત્રના યોગમાં તેને દીક્ષા આપી. તેણે આગમનો અભ્યાસ કર્યો, વીશમાંથી કેટલાંક સ્થાનકોની આરાધના કરીને તીર્થંકરનામ ગોત્ર ઉપાજ્ઞન કર્યું. પ્રવ્રજ્યાનાં વિધાનોની આરાધના કરીને, યથોક્ત વિહાર કરીને અનશન-વિધિથી કાલધર્મ પામીને તે ‘ વૈજયંત ’ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયો.

ત્યાં સુખપૂર્વક આયુષ્ય નિર્ગમન કરીને ‘ સાકેત ’ નગરમાં ‘ મેઘરાજ ’ની ‘ મંગલા ’ ભાર્યાની કુક્ષિમાં શ્રાવણ શુક્રલગ્નીજન્મ દિવસે મઘા નક્ષત્રમાં વૈજયંતની દક્ષિણ દિશામાં રહેલા વિમાનથી ચ્યવીને ચૌદ સ્વપ્નો દેખાવા પૂર્વક ઉત્પન્ન થયા. નવ મહિના અને સાડાસાત દિવસ વીત્યા પછી વૈશાખ શુકલ અષ્ટમીના દિવસે મઘા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે ‘મંગલા’એ સુખપૂર્વક સર્વ લક્ષણવાળા પુત્રને જન્મ આપ્યો. પૂર્વે કહેલા ક્રમ પ્રમાણે મેરુપર્વત ઉપર સર્વ દેવાદેવસંહિત સૌધર્મ ઈંદ્રે જન્માભિષેક કર્યો. પિતાએ યથાર્થ ‘ સુમતિ ’ એવું પ્રભુનું નામ સ્થાપન કર્યું. પાંચ ધાવમાતાથી વૃદ્ધિ પામતા અનુક્રમે ચૌવનવય પામ્યા. લોકની અનુ-વૃત્તિથી લગ્ન કરીને રહેલા હતા.

અભિનંદન સ્વામી પછી નવલાખકોડી સાગશેપમ ગયા પછી સુમતિનાથ સ્વામી ઉત્પન્ન થયા. પછી સુમતિનાથ દશ લાખ પૂર્વ કુમારભાવનું પાલન કરીને, ઓગણત્રીશ લાખ અને બાર પૂર્વાંગ અધિક રાજ્યસ્થિતિનું પાલન કરીને, સંસાર-ત્યાગની અભિલાષાવાળા થયા. તેમની પાસે લોકાંતિક દેવોએ આવીને પ્રતિબોધેલા પ્રભુ વૈશાખ શુક્રલનવમીના દિવસે પાંચ (ચાર) મહાવ્રતોનો ભાર ગ્રહણ કરીને વિચરવા લાગ્યા. ગામ-નગરાદિકમાં વિચરતા વિચરતા વળી તે ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યા કે, જ્યાં ભગવંતે સંસારનો પાર પમાડવા સમર્થ એવી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી હતી. ત્યાર પછી ચૈત્ર શુક્ર એકાદશીના દિવસે મઘા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ

થયો ત્યારે, પ્રિયગુવૃક્ષની છાયામાં ભગવાન રહેલા હતા ત્યારે, પ્રભુને ક્ષપકચ્છેણિના ક્રમે ઘાતી કર્મો ખપાવતાં દિવ્ય કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. તે જ્ઞાન કેવું છે ?- કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન-સાકાર અને અનાકાર સ્વરૂપ, આલ્યું ન બન્ય તેવું, લિંગરહિત, વરવિશેષણુ યુક્ત, અંત વગરનું, નાશ ન પામવાવાળું, લોકલોકને પ્રગટ કરનારું, અક્ષય, સર્વજ્ઞના ચિહ્નરૂપ પ્રગટ, મૂર્તામૂર્ત પદ્મથેનિ સમગ્રવવા સમર્થ, જીવોનું સ્વાભાવિક લઘિધયુક્ત કેવલવરજ્ઞાન-દર્શન પ્રભુને પ્રગટ થયું.

ઉત્તમ કેવલજ્ઞાન-દર્શન પ્રગટ થયા પછી ભગવાન ભવ્ય-કમલખંડને પ્રતિષ્ઠાપતા અંખાનગરીએ પહોંચ્યા. દેવોએ ઈશાન-દિશા વિભાગમાં સમવસરણની રચના કરી. ચાર દેવનિકાય સહિત લોકો આવ્યા. ભગવંતે એકસો સાત ગણધરોને દીક્ષા આપી. ધર્મકથા શરૂ કરી. સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગની પ્રરૂપણા કરી. સંસારની નિંદા કરી. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ અને કષાયનાં અનુષ્ઠાનોની દુગંધા કરી. પરભવ-વિરુદ્ધ એટલે પરલોક બગાડનાર આ ચારેનું કથન કર્યું. સંશયો દૂર કર્યાં. કેટલાક પ્રાણીઓ પ્રતિષ્ઠાપ પામ્યાં. કેટલાકોએ સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, સર્વવિરતિ, દેશવિરતિ રૂપ યથાયોગ્ય ધર્મ અંગીકાર કર્યો. વિષયોના કડવા વિપાકો કેવા ભોગવવા પડે છે, તે સમજાવ્યું. ચારગતિસ્વરૂપ સંસાર-સાગરની પ્રરૂપણા કરી. એકેન્દ્રિયાદિક પ્રાણીઓનાં દુઃખોનું વર્ણન કર્યું. આ વખતે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી ગણધર ભગવંતે પ્રભુને પ્રશ્નો પૂછ્યા કે-

શુભાશુભ કર્મ વિષયક પ્રશ્નોત્તરો

‘હે ભગવંત ! પ્રાણીઓ કયા કર્મથી ઉદ્દેગ પમાડનાર એવી ચારે ગતિમાં ભ્રમણુ કરે છે ? તે હે નાથ ! આપની ઈચ્છા પ્રમાણે કહો. હે નાથ ! આંખ મીંચીએ તેટલી ક્ષણ પણુ જ્યાં સુખ નથી, એવી બહુ વેદનાવાળી ભયંકર ભેઈ ન શકાય તેવી નરકમાં જીવો કયા કર્મ કરવાથી બન્ય ? જીવ કયાં કર્મ કરવાથી એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય એમ અનેક ભેદવાળી તિર્યંચગતિમાં બહુ દુઃખ પામે છે ? હે દેવોના નાથ ! જીવ સંમૂર્છિત, ગર્ભજ, કર્મભૂમિ આદિ ક્ષેત્રના ભેદવાળી મનુષ્યગતિમાં કયા કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે ? જીવ કયા કર્મથી ભવનપતિ, વાનમંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક આદિ ભેદવાળા, કિલ્લિખિયા, આલિયોગિક, ઈન્દ્ર, સામાનિક દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે ! આ પ્રમાણે ઘેર સંસાર-સાગરમાં ભ્રમણુ કરતા જીવો કયાં કયાં કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે કહો અને અમારા સંદેહને દૂર કરો. કયા કર્મથી જીવ પુરુષપણે, સ્ત્રીપણે, નપુંસકપણે, અલ્પાયુ, દીર્ઘાયુ કે ભોગ ભોગવનારો થાય છે ? જીવ સમગ્ર લોકોના નયનને હરણુ કરનાર દેવકુમાર સરખા રૂપવાળો અને જન્મથી ન ગમે તેવો સંસારમાં કયા કર્મથી થાય છે ? તે હે જગન્નાથ ! આપ જણાવો. કયા કર્મથી સંસારમાં જીવ રૂપવંત કે રૂપ વગરનો, સુભગ, દુર્ભગ, બુદ્ધિશાળી કે બુદ્ધિ વગરનો, બહુ દુઃખવાળો કે અલ્પ વેદનાવાળો થાય છે ? શાસ્ત્રના અર્થમાં નિશ્ચયમતિવાળો, ચાર પ્રકારની બુદ્ધિવાળો હાજરજવાળી, સકલ કલામાં નિષ્ણાત થયેલો વિચારણુ કયા કર્મથી થાય ? અને કયા કર્મથી જીવને કોઈપણ કળા ન આવડે ? જીવ, વિજ્ઞાન વગરનો, હલભૂતિ સમાન મૂર્ખ નિષ્કળવિદ્યાવાળો, કયા કર્મથી થાય છે ? સંસાર તરાવનાર વહાણુ સમાન હે પ્રભુ ! કયા કર્મથી વિદ્યા સફળ

થાય છે? જીવનાં કરેલાં કાર્યો કયા કર્મથી નાશ પામે છે? કરેલું સુકૃત કેવી રીતે નાશ પામે છે, તે કહો. ખેંચેલી તલવારવાળો, દાંત વડે હોઠ પીસતાં, બૃહદી ચડાવવાથી ભયંકર ચીસોવાળો, ભયાનક રણગણુમાં મેળવેલી જ્યલક્ષ્મી અહીં કયા કર્મથી ચાલી ભય છે? પરમાર્થ બાણનાર હે પ્રભુ! કયા કર્મથી તે જ સ્થિર થાય છે? તથા વાંકા અને ગંધાતા સુખવાળો, વામન, કુળડો, ઠિંગણો થાય છે? હે કૃતાર્થ! કયા કર્મથી પગોની સ્થિરતા અસ્થિરતા થાય છે? કયા કર્મથી જીવ અંધ, બહેરો, મૂંગો, ઘણા રોગવાળો થાય? વળી હે નિષ્કારણ બંધુ! કયા કર્મના પ્રભાવથી જીવ નીરોગી, અખંડ દેહવાળો, આકાર પ્રાપ્ત કર્યા વગરનો અથવા સંપૂર્ણ અંગોપાંગવાળો થાય છે? તે કહો, અહીં કયા કર્મથી જીવ ધનાઢ્ય અથવા દરિદ્ર થાય છે? તથા જગતમાં જીવ પ્રગટ યશવાળો અને અપકીર્તિવાળો કયા કર્મથી થાય છે? કયા કર્મથી જીવ સમગ્ર લોકોને સલાહ લેવાયોગ્ય, પ્રશંસવા યોગ્ય, વચનસિદ્ધ પુરુષ થાય છે? અને આ જગતમાં કયા કર્મથી તેનું વચન કોઈ સાંભળતું પણ નથી? નિત્ય ઉદ્દેગવાળો, ઓછી ઇન્દ્રિયવાળો, અનંત સંસારી અથવા મર્યાદિત સંસારવાળો જીવો કયા કર્મથી થાય છે? તે કહો.” આ પ્રમાણે ગણધર ભગવંત વડે પૂછાયેલા કેવલી પ્રભુએ દેવો, મનુષ્યો અને અસુરોની પર્ષદામાં ઉત્તરો આપ્યા.

“માંસાહાર કરવામાં પ્રસક્ત બનેલા, મહા આરંભ-પરિશ્રમમાં ખૂંતી ગયેલા, પચેન્દ્રિય જીવોના વધ કરનાર, રૌદ્ર મહાપાપ કરવાના પરિણામવાળા, ખીજા પણ મહાપાપી, કસાઈઓ, શિકારીઓ, માછીમારો અને તેવા રાજાઓ બાણસરખા સીધા માર્ગે નરકમાં ભય છે. આત્મ ધ્યાનમાં વર્તતા, ખીજાઓને દુઃખ ઉપાર્જન કરવામાં પ્રસક્ત, બહુમોહવાળા, અજ્ઞાની જીવો તિર્થચપલું પામે છે. અલ્પ કષાય કરનારા, દાન આપવાની રુચિવાળા, ક્ષમા-નમ્રતાવાળા, સ્વભાવથી ભદ્રિક જે જીવો હોય, તે મનુષ્યગતિ પામે છે. અજ્ઞાનતપ કરી કાયા દુબળી કરનાર દાનરુચિવાળા, શીલ, સંયમ, સર્વવિરતિ ધારણ કરનાર સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો હોય, તે દેવલોકમાં ભય છે. આ સંસાર ચટવીમાં જે જીવ કપટ ન કરતો હોય, ક્ષમાવાળો હોય, જેનો સારો સ્વભાવ હોય, જે અલ્પમોહવાળો અને ગુણ્યુકત હોય, તે પુરુષપણું પામે છે, બુદ્ધ બોલનાર, ખોટાં આળ ચડાવનાર, જે કપટ પ્રપંચ, છેતરપિંડી કરવામાં કુશલ હોય, સાહસ કરી પાપ સેવન કરનારો હોય, તે સ્ત્રીપણું મેળવે છે. જે જીવ ઘોડા, બળદ, પાડા વગેરેને હામોશોં નિર્લાંછન-કર્મ કરે છે, તથા ઉત્કટ મોહ કરનાર જીવ નપુંસક થાય છે. એકેન્દ્રિયાદિક જીવોનો ઘાત કરનાર, માંસ-ભક્ષણમાં આસક્ત, મદિરાપાન કરવામાં રસવાળો હોય અલ્પાયુ લોગવનાર મનુષ્ય થાય છે. શીલ, દયા અને ક્ષમાવાળા, દીન દુઃખી ઉપર અનુકંપા કરનારા, મીઠું બોલનારા પુરુષો પ્રાણવધથી વિરમેલા હોય, તે સર્વે સંસારમાં લાંબા આયુષ્યવાળા થાય છે. જે સાધુ ભગવંતોને એષણીય દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળના ગુણ્યુક્રા સદા આહારાદિક દાન આપતો હોય, તે જીવ કાલ-ઉચિત અનંત લોગક્ષલ પ્રાપ્ત કરે છે. જે પુરુષ પરરમણીના રૂપ-દર્શનના સુખની કદાપિ પ્રાર્થના કરતો નથી, તેમજ પારકા રૂપની જે નિંદા કરતો નથી, તે રૂપવાન થાય છે. જે કોઈ પોતાના રૂપમાં ગર્વિત બને છે અને ખીજાના રૂપની નિંદા કરે છે, તે મનુષ્યપણુમાં કુરૂપવાળો, હુંડસંસ્થાન-વાળો થાય છે. આવનારને જે પ્રથમ બોલાવી માન આપે છે, મધુર શબ્દ બોલનાર, પ્રિયવચનવાળો, વિનય-ક્ષમાવાળો, લોકોનાં નયનોને અને મનને આનંદ આપનાર તે દરેક સ્થળે આવકાર પામે છે, તે દરેકને પ્રિય લાગે છે. દરેકને ઠગનારો, કૂર, કુલ અને રૂપમાં ગર્વવાળો, દુષ્ટ-વર્તનવાળો, દરેકને ઉદ્દેગ કરાવનાર મનુષ્ય કયાંય માન પામતો નથી અને દરેકને આળખામણો

લાગે છે, જ્યાં જ્યાં ત્યાં અનાદર પામે છે. જ્ઞાનદાન દેવા દ્વારા ઉપકાર કરનાર, જ્ઞાનીનો વિનય કરનાર, તેમને દાન આપનાર, શુભ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરાવનાર યુદ્ધિશાળી થાય છે. જ્ઞાનાદિક ઉપકાર કરનાર પ્રત્યે દ્રોહ કરનાર, જ્ઞાનમાં અંતરાય કરનાર, જ્ઞાનનો વિનાશ કરનાર, હંમેશાં અધિકશ્રુત બાણનારનો તિરસ્કાર, અપમાન, અવજ્ઞા કરનાર હોય, તેને યુદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી. જીવેને દંડ, આશુક, શસ્ત્ર, દોરડાં, ઘણું તલવાર, મોઝર વગેરે હથેલીયારોથી દુઃખ ઉપજાવનાર ઘણી વેદના ભોગવનાર થાય છે. સ્વભાવથી પાતળા કષાયવાળો, અનુકંપા કરનારો, દાન, શીલ આદિ ગુણથી યુક્ત, જીવેને અચાવનારો જીવલોકમાં સુખી થાય છે. નિરંતર જ્ઞાનદાન કરનાર લોકમાં બહુશ્રુત થાય છે, તેથી વિપરીત મૂર્ખ અને આત્મહિત પણ સમજી શકતો નથી. જે શ્રુત પ્રત્યે બહુમાનવાળો હોય છે, ગુરુની ભક્તિ અને વિનય કરવામાં તત્પર હોય, તે ઈચ્છા પ્રમાણે કૃષ્ણ મેળવે છે. કારણ કે, તેનું જ તે ફલ છે. જે ગુરુની નિંદા કરે છે કે તેમને ઝોળવે છે, પોતાના ગૌરવની અભિલાષા કરે છે, તેને કદાચ વિદ્યા આવડી જાય, તો પણ તેનું કૃષ્ણ તેને મળતું નથી. જે માયાવી, ચાડીયો, ઠગવાના સ્વભાવવાળો, કરેલા ગુણનો નાશ કરનાર હોય, તેના પર કરેલો ઉપકાર નાશ પામે છે અને તે વિપરીત ગુણવાળો થાય છે. પારકી લક્ષ્મી કોઈ પ્રકારે મેળવીને તેનો વિનાશ કરવા તૈયાર થાય, તો તેની દુઃખે ઉપાર્જન કરેલી વિપુલ લક્ષ્મી કોઈ પ્રકારે પલાયન થાય. જો કોઈ સ્વભાવથી ભદ્રિક હોય અને ગમે તેમ કરી સાધુ ભગવંતને પ્રાસુકદાન આપે, તો તેની અસ્થિર લક્ષ્મી પણ સ્થિર બની જાય. જે કપટભાવવાળો બીજા કોઈ યતિજનને જોઈને વાંકી નજર કરે, કપટી તેમને વફતાથી બોલાવે. તે પુરુષ વાંકા મુખવાળો થાય. તપ કરીને જેઓ દુર્ભાગ અંગવાળા થયા હોય, તેમને જે પુરુષ અપ્રિય કે નિભાંગી કહે, તે દુર્ગંધ મુખવાળો થાય છે અને પગની પાનીથી કોઈને પાટુ મારે, તે વામન થાય છે. સાધુપુરુષો પ્રત્યે અનાયૈ વર્તન કરનારા ઠીંગણા, કૂબડા હંમેશા થાય છે. વિયોગ કરાવનારને સ્થાનની સ્થિરતા રહેતી નથી. પક્ષીઓ અને પશુઓના વિયોગો જેઓ કરાવતા નથી, તથા જેઓ જીવેના ઉપર દયા કરનારા હોય, તેનાં સંતાનો જીવતાં રહે છે. પારકાં છિદ્રો, દોષો દેખેલા કે અણદેખેલા હોય, તેને જે અનાયૈપુરુષ બોલે, બીજાની અપકીર્તિ કરવામાં રાજી થનાર આ જીવલોકમાં જન્માંધ થાય છે. જે પુરુષ સાંભળેલ કે વગર સાંભળેલ અગર કોઈકે માટે વિરુદ્ધ વાતો લોકમાં કરે, જે ચાડીઓ કરે, પારકી પંચાત કરનારો હોય, તે અહેરો અને મૂંગો થાય છે. જે પુરુષ બીજાને બાળે, ડામ દે, ઘાત કરે, અંગ-છેદન કરે, જીવેને દુઃખ-ત્રાસ આપે, તે બહુરોગી થાય, તેથી વિપરીત નિરોગી થાય. જે મહાપાપી કોઈ પ્રકારે જીવેના અવયવોનો ઈન્દ્રિયોનો વિનાશ કરે, તે તે અંગોથી રહિત થાય છે કે તે પાપી અધૂરા અંગવાળો થાય છે. જે પુરુષ, અરા સમયે સાધુ ભગવંતોને ઔષધાદિક આપે છે, તે ધનપતિ થાય અને તેનો યશ પૃથ્વીતલમાં સ્થિર થાય છે. જે પુરુષ, કોઈને અંતરાય કરનાર કે પારકી થાપણુ માટે અપલાપ કરે, તે દુર્ગંતપણું પામે છે, તેમ જ દરેક તરફથી મહાપરાભવ-અપમાન પામે છે. જે, ગુરુના અને સારા પુરુષના વચન પ્રમાણે વર્તનારો હોય, વ્રતોમાં મક્કમ, સત્યપ્રતિજ્ઞા ટકાવનાર હોય તેનાં વચનને સહુ કોઈ માન્ય કરે છે. અને જે, એથી વિપરીત પાપમતિવાળો હોય, તેનાં વચનને કોઈ સ્વીકારતા નથી. જે બીજાને પીડા ઉત્પન્ન કરે છે, તે નિરંતર ઉદ્દેગવાળો અને હીનદેહવાળો થાય છે. જે, ત્રિનેશ્વરનો અને ચતુર્વિધ શ્રીસંઘનો પ્રત્યનીક હોય, તે અનંત સંસાર રખડનારો થાય છે. આ ભુવનમાં

શંકાદિ શત્કરહિત સમ્યક્ત્વ જેને હોય, તેનો સંસાર મર્યાદા કાળવાળો થાય છે અને તે પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય ઉપાર્જન કરનારો થાય છે. જે, શાસ્ત્રાજ્ઞ પ્રમાણે વર્તનારના મનમાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર વર્તી રહેલાં છે, તે મનુષ્ય અવશ્ય સ્વર્ગ અને પરંપરાએ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.” આ પ્રમાણે ગણુધર ભગવંતને ઉત્તરો આપીને પ્રભુ ઇચ્છા પ્રમાણે વિહાર કરીને ભવ્યભવોને પ્રતિષ્ઠા કરીને ‘સમ્મેત શિખર’ પર્વત ઉપર ગયા. ત્યાં એક મહિનાના ભક્ત-પ્રત્યાખ્યાન કરી, શૈલેશીકરણ કરી, યોગરુઘન કરી ગુણુમૃદ્ધ એવા સુમતિનાથ સ્વામી’ ઈર્મરજ્ઞથી સર્વથા મુક્ત થઈ સિદ્ધ થયા. આધારહિત એવા શાશ્વત સ્થાન મોક્ષને પામ્યા.

એ પ્રમાણે ૩૦૦ ધનુષની કાયાવાળા પ્રભુ સુમતિનાથ ભગવંત ચાલીશલાખ પૂર્વનું સર્વ આયુષ્ય પરિપાલન કરી સમ્મેત પર્વતના શિખર ઉપર શૈલેશીકરણ અંગીકાર કરી સિદ્ધિગતિને પામ્યા.

ચોપન્ન મહાપુરુષ-ચરિત વિષે પાંચમા સુમતિનાથ સ્વામીનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૭]

(૮) શ્રીપદ્મપ્રભ સ્વામીનું ચરિત્ર

પૂર્વના કેટલાક ભવોમાં ઉપાર્જન કરેલા તીર્થંકર નામકર્મના પુણ્યોદય-યોગે ઉત્પન્ન થયેલ મહાપ્રભાવવાળા એવા કેટલાક મહાપુરુષોનો જગતમાં જન્મ થાય છે કે, જેમનાથી આ ભુવન પણ ફૂલપાત્ર બને છે. શ્રી સુમતિનાથ ભગવંત નિર્વાણ પામ્યા પછી એકકોડ સાગરો-પમ અને નવ હબ્બર વર્ષો ગયા પછી અઢીસો ધનુષની ઊંચી કાયાવાળા ‘પદ્મપ્રભપ્રભુ’ ઉત્પન્ન થયા. કેવી રીતે તે કહે છે—

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં, ભારતવર્ષમાં, ‘કૌશાંબી’ નામની નગરી હતી. જે ધન સુવર્ણ, રત્નાદિક્કથી સમૃદ્ધ લોકો વડે સમગ્ર ઉપદ્રવ-રહિત અને હંમેશાં પ્રમુદિત હતી. તે નગરીમાં પૃથ્વીના ભારને ધારણ કરનાર ‘ધર’ નામનો રાજા હતો. તે રાજાને પૂર્ણ મર્યાદા સાચવનારી સુસીમા પૃથ્વી જેવી ‘સુસીમા’ નામની પત્ની હતી. તેને ચૌદ સ્વપ્નેથી સૂચિત પુણ્યરાશિથી ઉત્પન્ન થયેલા, ત્રૈવેયકથી ચ્યવેલા ‘પદ્મપ્રભ’ નામના પુત્ર થયા. માઘ કૃષ્ણછટ્ટીના દિવસે ચિત્રાનક્ષત્રમાં ચંદ્રયોગ થયો, ત્યારે પ્રભુ દૈવલોકમાંથી ચ્યવ્યા. કાર્તિક કૃષ્ણદ્વાદશીના દિવસે ચિત્રાનક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો, ત્યારે પ્રભુ જન્મ્યા. પહેલાં કહી ગયા, તે ક્રમે સૌધર્મ ઇન્દ્રે તેમનો જન્મભિષેક કર્યો. ભગવંત ગર્ભમાં હતા, ત્યારે માતાને પદ્મકમળના શયનનો દોહલો થયો હતો, તે કારણે યથાર્થ ‘પદ્મપ્રભ’ નામ પાડ્યું. તેઓ ક્રમે કરી વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. લૌકિક સ્થિતિ અનુગરતા ભગવંતે પાણિ-ગ્રહણ કર્યું. કુમારભાવમાં સાડાસાત લાખ પૂર્વો ગયાં, બીજાં સાડી એકવીશ લાખ પૂર્વ અને સોળ પૂર્વોંગ રાજ્યપાલનમાં ગયાં.

ત્યાર પછી પ્રભુ સંસાર છોડવાની અભિલાષાવાળા થયા, લૌકાન્તિક દેવોથી પ્રેરાયેલા પ્રભુ છકૂ તપ કરીને કાર્તિક વદિ તેરશના દિવસે પ્રાધાનક્ષત્રમાં સામાયિકવ્રત ગ્રહણ કરી વિચરવા લાગ્યા. વિચરતા વિચરતા છ મહિના પછી વડલાના વૃક્ષની છાયાતલમાં ચૈત્રી પૂર્ણિમાએ ચિત્રાનક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો, ત્યારે કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. પંચાણુ ગણુધરોને દીક્ષા આપી. દેવોએ સમવસરણુ રચ્યું. નગરલોકો અને જનપદો આવ્યા. સમવસરણુને દેખીને ભક્તિ વૈરવાળા તિર્યંચોનાં વૈરો વીસરાઈ ગયાં. કેવી રીતે—

સમવસરણુમાં રહેલા જીવોને થતી વેરની શાંતિ

વિશ્વાસુ મૃગ, સિંહના કાનના મૂળમાં કંઠપ્રદેશમાં પ્રગટ પ્રચંડ નાળીયેરના સરખા રંગવાળા કેશવાળીના સમૂહને ખજવાળે છે. દેવો, અસુરો અને નિર્મલ મણિના કિરણોની પ્રભાથી કલેશ પામતા સુકુમાર સર્પને મોર પોતાના શરીરનાં પીંછાં ઢાંકીને સ્વસ્થ કરે છે, તે જીવો. વિશ્વાસ પામેલા ધીરેલી આંખવાળો અન્ધ, પાડાના તીક્ષ્ણ શિંગડાંના અગ્રભાગ સ્થાનમાં નેત્રનો અંતભાગ ખણે છે. તીર્થંકર ભગવંતની વાણીમાં એકતાન બનેલા, નિશ્ચલ સરવા કાન કરીને શ્રવણ કરતો ઉદર, પોતાની કાયાના એક ભાગથી સર્પની કણ્ણને સંતાપ કરે છે, તે તમે દેખો. ધર્મકથા શ્રવણ કરવામાં તલ્લીન થયેલ વેરાનુબંધ શાન્ત કરેલ ગિલાડો, કે જેના મુખાગ્રમાં રહેલ ઉદર-અચ્યું નિશ્ચલ અને શાન્તિથી ખેડેલું છે, તેને તમે જુઓ. મૃગઅચ્યું, શ્વેત સ્તનવાળી વાઘણને ઝોળખ્યા વગર ધાવે છે અને તે પણ પોતાના બાળકને ઝોળખ્યા વગર ક્ષીરપાન કરાવે છે. હાથી ભૂરા રંગવાળી કેશવાળીવાળા સિંહની ગરહન ઉપર પોતાની ચૂંઢ રાખીને પોતાના કાન સ્થિર કરીને પ્રભુવાણી શ્રવણ કરે છે. જિનવચન શ્રવણ કરનાર હર્ષિત વૃષભે મુખાગ્ર ભાગમાંથી બહાર નીકળેલી ભયંકર દાઢવાળા સિંહના દેહને દાખી રાખ્યો છે, તે દેખો. ગાયના વાડાનો શ્વાન, ખોળામાં દેડકાને બેસાડીને દેવો, અસુરોવાળી સર્વ સભા સમજી શકે તેવી મનોહર પ્રભુની વાણીને શ્રવણ કરે છે. જેમના પ્રભાવથી આ પ્રમાણે છોડી દીધેલા વૈરાનુબંધવાળા તિર્થંચ-ગણો પણ થાય છે, તેમનું આ શીલગુણયુક્ત સમવસરણુ જગતમાં જય પામે છે. આવાં સમવસરણુને જોતાં લોકો અંદર આવ્યા. સિંહાસન પર વિરાજમાન, સંસાર અને મોક્ષમાર્ગને પ્રકાશિત કરતા તીર્થંકર પરમાત્માને તેઓએ જોયા. પ્રણામ કરીને તેમના ચરણકમલ પાસે બેસી ધર્મશ્રવણ કરવા લાગ્યા.

ત્યાર પછી ભગવંતે ચાર ગતિસ્વરૂપ સંસાર-સમુદ્રનું વર્ણન કર્યું. કમસર નારકી, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવગતિઓ જણાવી. પછી ગણુધર ભગવંતે પૂછ્યું કે—‘હે ભગવંત ! દેવો કેટલા પ્રકારના ? તેમનું આયુષ્ય કેટલું ? તે દેવલોકમાં સુખ કેવું હોય ? ત્યાંનું દેહ-પ્રમાણ કેવડું ? વિમાનોની સંખ્યા કેટલી ? દેવગતિમાં કોણ બંધ ? એક સમયમાં કેટલા દેવતા ઉત્પન્ન થાય ?’ વગેરે દેવવિષયક પ્રશ્નો ગણુધર ભગવંતે પૂછ્યા પછી ભગવંતે તેના પ્રત્યુત્તરો આપ્યા—

ચાર પ્રકારના દેવોનું સ્વરૂપ

“દેવો ચાર પ્રકારના હોય છે, તે આ પ્રમાણે—ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક. તેમાં ભવનપતિ દેવો દશ પ્રકારના છે, તે આ પ્રમાણે—અસુરકુમાર, વાગકુમાર, ઉદ્દધિકુમાર, સુપર્ણકુમાર, સ્તનિકુમાર, દ્વીપકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દિશાકુમાર, વાયુકુમાર. તેમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાગરોપમથી અધિક, જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ. તેમનાં ભવનોની સંખ્યા—સાત કોડ અને બાવન લાખ છે.

વાનવ્યંતરના આઠ લેહ, તે આ પ્રમાણે—કિન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગંધર્વ, યક્ષ, રાક્ષસ, ભૂત, પિશાચ. તેઓનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પલ્લેયમ, જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ, તેમનાં ભવનો અસંખ્યાતાં હોય.

ન્યોતિષ્કના પાંચ ભેદ, તે આ પ્રમાણે—ચંદ્રો, સૂર્યો, ગ્રહો, નક્ષત્રો અને પ્રકીર્ણ તારાઓ. તેમાં ચંદ્રોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય લાખવર્ષાધિક એક પલ્યોપમ. જઘન્યથી પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ. સૂર્યોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એકહજાર વર્ષ અધિક પલ્યોપમ, જઘન્ય, પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ. દેવીઓનું પણ ઉત્કૃષ્ટ અર્ધ પલ્યોપમ અને પાંચસો વર્ષ. જઘન્ય, પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ. ગ્રહોનું ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમ. જઘન્ય, પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ. દેવીઓનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અર્ધ પલ્યોપમ, જઘન્ય, ચોથો ભાગ. નક્ષત્રોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અર્ધ પલ્યોપમ, જઘન્યથી પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ. દેવીઓનું આયુષ્ય જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનો ચોથો જ ભાગ. તારાઓનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ, જઘન્યથી આઠમો ભાગ. દેવીઓનું જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આઠમો ભાગ જ; માત્ર ઉત્કૃષ્ટ પક્ષમાં કંઈક અધિક આયુ લેવું. ન્યોતિષ્કોનાં વિમાનો અસંખ્યાતાં છે.

સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય જે સાગરોપમ, ૩૨ લાખ વિમાનો, ઇશાનમાં જે સાગરોપમ, ૨૮ લાખ વિમાનો, ભવનપતિ; વાનમંતર, ન્યોતિષ્ક, સૌધર્મ અને ઇશાન દેવોનું શરીર—પ્રમાણ સાત વેંત છે. સનતકુમારમાં સાત સાગરોપમનું આયુષ્ય, ખારલાખ વિમાનો, શરીર—પ્રમાણ છ હાથ. મહેન્દ્રમાં સાત સાગરોપમથી અધિક આયુષ્ય—સ્થિતિ, શરીર—પ્રમાણ છ હાથ, આઠલાખ વિમાનો. ધ્રુવલોકમાં દશ સાગરોપમની સ્થિતિ, શરીર—પ્રમાણ પાંચ હાથ. ચાર લાખ વિમાનો. લાંતકમાં ચૌદ સાગરોપમની સ્થિતિ, પાંચ હાથ દેહ—પરિમાણ પચાસહજાર વિમાનો. શુક્રમાં સત્તર સાગરોપમની સ્થિતિ, ચાર હાથ—પ્રમાણ કાયા, છ હજાર વિમાનો. આનતમાં ઓગણીશ સાગરોપમની આયુષ્ય—સ્થિતિ, ત્રણ હાથ—પ્રમાણ શરીર. પ્રાણુતમાં વીશ સાગરોપમની સ્થિતિ, ત્રણ હાથ—પ્રમાણ શરીર, આનત—પ્રાણુત અને દેવલોકનાં વિમાનો ચારસો. આરણમાં એકવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ, ત્રણ હાથ શરીર. અચ્યુતમાં બાવીશ સાગરોપમ સ્થિતિ, ત્રણ હાથ શરીર, આરણ—અચ્યુતનાં ભેગાં મળીને વિમાનોની સંખ્યા ત્રણસો. હેક્ટિમ—હેક્ટિમ ઐવેયકમાં ૨૩ સાગરોપમ સ્થિતિ. હેક્ટિમ—મધ્યમમાં ૨૪, હેક્ટિમ—ઉપરિમમાં ૨૫, ત્રણેનાં વિમાનો ૧૧૧, મધ્યમ—હેક્ટિમમાં ૨૬ સાગરોપમની સ્થિતિ, મધ્યમ—મધ્યમમાં ૨૭, મધ્યમ—ઉપરમાં ૨૮, ત્રણેનાં વિમાનોની એકઠી સંખ્યા ૧૦૭, ઉપર હેક્ટિમમાં ૨૯ સાગરોપમની સ્થિતિ, ઉપરિ મધ્યમમાં ૩૦, ઉપર ઉપરમાં ૩૧, ત્રણેનાં મળીને વિમાનો ૧૦૦, નીચે મધ્યમ ઉપરના ઐવેયકમાં યથોત્તર જે હાથ ઓછી કાયા પ્રમાણ. ચારે અનુત્તર વિમાનોમાં પણ જઘન્ય સ્થિતિ ૩૧ સાગરોપમની છે. ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩, સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમ સ્થિતિ, એક હાથનું દેહ—પ્રમાણ છે.

સામાન્યથી દેવલોકે જનાર જીવો દાનરુચિવાળા, માયા વગરના, અજ્ઞાન તપ આચરણ કરનારા, જીવો ઉપર દયાવાળા, વ્રત, શીલ અને ગુણ ગ્રહણ કરવામાં ઉદ્યમવાળા, ખાસ કરીને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમાં ઉદ્યમી એવા જીવો અનુત્તરૌપપાતિક સુધીના દેવલોકમાં જાય છે. ત્યાં એકાંત રતિ—સાગરોમાં ડૂબેલા દેવો ગયેલો કાળ ન બાણતા સુખમાં કહેલો કાળ ભોગ ભોગવતા રહે છે—કેવી રીતે? વેણુ, વીણુ આદિ વાજિંત્રોના મનોહર મધુર કર્ણપ્રિય મૂર્ચ્છા—યુક્ત ઘણા પ્રકારના સ્વર, કરણથી રમણીય, મનોહર કંઠથી દેવાંગનાઓ દેવલોકમાં સંગીત ગાય છે. લલિત શરીર મરોડ, લય, તાલ, કરણ, રસ, ભાવવૃદ્ધિ, પ્રમોદ, વિવિધ અભિનય કરવા પૂર્વક પ્રકાશિત કરેલા હૃષ્ સાથે દેવાંગનાઓ ન્યાં નૃત્ય કરી રહેલી છે. ઉત્તમ

કલ્પવૃક્ષો, પારિજાત વૃક્ષની મંજરી તથા પુષ્પોના રજથી ઉજ્જવલ ગોશીર્ષચંદનથી મિશ્ર સુગંધી પવન ન્યાં વાઈ રહેલો છે. ન્યાં મનોવાંછિત, શરીરને પુષ્ટિ આપનાર, વિવિધ રસવાળા આહારો નિરંતર પ્રાપ્ત થયા કરે છે. મહાકિંમતી દિવ્યવસ્ત્રથી આચ્છાદિત કોમળ શબ્દ્યામાં દેવાંગનાઓ સાથે હંમેશાં રતિક્રીડા કરવામાં પોતાનો સમય પસાર કરે છે. પુષ્ટ ઉન્નત મોટા પયોધરવાળો, વિસ્તીર્ણ પાછલા કટિપ્રદેશવાળો, રતિનિધાન સરખી દેવાંગનાઓ સાથે દેવો સદા આનંદ ક્રીડા અનુભવે છે. આ દેવીઓ જેટલા પ્રમાણમાં શૃંગાર-ચોટા કરવા પૂર્વક, નેત્રકટાક્ષો ફેંકે છે, તેટલા પ્રમાણમાં દેવાંગનાઓનો વિલાસપૂર્વક જ્યકારપૂર્વક સંગીત-શબ્દ ઉછળે છે, આ પ્રમાણે વિરસ સંસાર-સાગરમાં દેવતાઓનું જે કંઈ પણ વિષય-સુખ છે, તે વિષયાતુર મનુષ્યોને તો કેટલું માત્ર ગણવું? ખીચું આ મનુષ્યલોકમાં જન્મણ કરતાં જે કંઈ પણ અતિ સુંદર સુખ દેખાતું હોય, તે સ્વર્ગના સુખ સાથે સરખાવી શકાય. 'સ્વર્ગ હોય તોઆ જ સ્વર્ગ છે.'

એક સમયમાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ અથવા સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા સુકૃત કરનારા જીવો દેવલોકમાં જાય છે. તે સાંભળી ગણધર ભગવંતે કહ્યું - 'હો ભગવંત ! એમ જ છે, એ વાતમાં ફેરફાર નથી.' ભગવંત સમવસરણુમાંથી ઊભા થયા. આમાનુષામ નગરાદિકમાં ખહાર કરતા, ભવ્યજીવોના મિથ્યાત્વ-અધકારને દૂર કરતા 'સમ્મેતપર્વત'ના શિખર પર પહોંચ્યા. માગશર વદિ એકાદશીના દિવસે મધાનક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો, તે સમયે શૈલેશીકરણ કરીને ભવોપગ્રાહી કર્મોનો ક્ષય કરીને પદ્મપ્રભ પ્રભુ સિદ્ધિપદને પામ્યા.

છઠ્ઠા શ્રીપદ્મપ્રભ તીર્થંકરનું ચરિત્ર સમાપ્ત થયું. [૮]

卐   卐   卐

(૯) શ્રીસુપાર્શ્વ સ્વામીનું ચરિત્ર

ત્યાર પછી પદ્મપ્રભ પછી નવહજાર કોડ સાગરોપમ ગયા પછી 'સુપાર્શ્વ સ્વામી' ઉત્પન્ન થયા. તે પ્રિયંગુમંજરી સરખા વર્ણુવાળા અને બસો ધનુષ ઊંચી કાયાવાળા હતા. તેમનું આયુષ્ય વીશલાખ પૂર્વનું હતું. તે કેવી રીતે ? તે કહે છે-

આ સંસારતલમાં જે કોઈ સંસારના અલંકાર-સમાન છે, તેવા સત્પુરુષો પુણ્યરાશિ માફક સ્વરૂપથી જ પ્રગટ થાય છે.

જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં, ઘણા લોકો અને ધનથી સમૃદ્ધ, પ્રમુદિત ગામડીયા લોકો વડે જેમાં એકીસામટો હર્ષનો કેલાહલ ઉછળી રહેલ છે, વગર પ્રયત્ને તૈયાર થયેલાં ધાન્યનાં ક્ષેત્રો વડે રમણીય એવો 'કાશી' નામનો દેશ છે. ત્યાં આગળ હંમેશા ગમે ત્યાં જાય, તો પણ મનોહર ભોજનની પ્રાપ્તિ થાય છે, એટલું જ નહિ, પણ માર્ગના મુસાફરો દરિદ્રતા ધરે જાય, તો પણ દહીં, શાલિચોખા અને રાખનું ભોજન મેળવે છે. ત્યાં 'વાણારસી' નામની નગરી છે. તે નગરીમાં કુબેરની ઋદ્ધિ કરતાં અધિક ઋદ્ધિવાળા ધનપતિઓ વસે છે. ત્યાં અભિમાની શત્રુઓના માનનું મર્દન કરનાર, ભુવનમાં ઉભરાતા યશ-સમૂહવાળો, ક્રીતિ-મહાનદીના વહેતા પ્રવાહવાળો, ઉન્નત ભુજ અને ઉન્નત મસ્તકવાળો, દૂરસુધી ફેલાયેલા પ્રતાપવાળો, સમગ્ર લોકને આનંદ કરાવનાર, સુંદર ચરિત્રવાળો 'સુપ્રતિષ્ઠિત' નામનો રાજા હતો. તે રાજાને રતિના

રૂપથી અધિક રૂપવાળી, આચારનું કુલગૃહ, વિનયનું સ્થાન, સકલ લોકને આનંદ આપનાર, ક્ષમામાં જેમ પૃથ્વી તેમ 'પૃથ્વી' નામની મહાદેવી હતી. તે રાણીના કપોલભાગમાંથી બહાર નીકળતો ન્યૈસ્ના-પ્રવાહ જ મુખ સ્વચ્છ કરતો હતો. જ્ઞાન સુધી લાંબું નેત્રયુગલ જ નીલકમલની શોભા આપતું હતું. વિલાસ-પૂર્વક હાસ્ય કરવું તે જ ચંદનરાગ હતો. નિશ્વાસમાંથી નીકળતો વાયુ જ સુંગધી પટવાસ હતો, હોઠમાંથી ઉછળતો કાંતિસમૂહ એ જ વિલેપનની શોભા હતી. કોમળ મનોહર બોલવું એ જ વીણા-વિનોદ હતો. બાહુલતાએ એ જ ક્રીડા કરવા માટે કમલના ઢાંડાએ હતા. હાથ એ જ વિલાસ કરવા માટેનાં કમલો હતાં. સ્તનકલશો જ નિર્મલ દર્પણ હતા. પોતાના દેહની કાંતિ જ આભૂષણ હતી. કોમલ અંગુલિનો રાગ એ જ અલતાનો રસ હતો. આ પ્રમાણે અવયવોથી ભૂષિત ચાલતી સ્થલ-કમલિની ભવનને શોભાવતી હતી. આ પ્રમાણે તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતા સુપ્રતિષ્ઠિત રાજાનો કેટલોક કાલ પસાર થયો.

કોઈક સમયે મહારાણી રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં સુખપૂર્વક સુતેલી હતી, ત્યારે ચૌદ મહાસ્વપ્નો દેખીને જાગી થકી પતિને કહે છે. પતિએ પણ પુત્રજન્મના અભ્યુદયથી તેને અભિનંદન આપ્યું. ત્યાર પછી ઐવેચક દેવલોકથી વ્યવીને તે જ રાત્રે ભાદરવા શુદ્ધિ પંચમીના દિવસે વિશાખાનક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો ત્યારે, પૃથ્વીરાણીની કુક્ષિમાં ગર્ભપણું ઉત્પન્ન થયો. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યો. ન્યેષ્ઠ મહિનાની શુકલ દ્વાદશીના દિવસે વિશાખા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે રાણીએ સુખપૂર્વક પુત્રને જન્મ આપ્યો. 'ભગવાન ગર્ભમાં હતા, ત્યારે માતા સુપાર્શ્વ-સારા પડખાવાળાં થયાં.' તેથી ભગવંતનું 'સુપાર્શ્વ' એવું નામ પાડ્યું. પહેલાં જણાવેલ ક્રમે સૌધર્મસ્વામીએ ભગવંતનો જન્માભિષેક કર્યો. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યા. પાણિગ્રહણ કર્યું.

પાંચ લાખ પૂર્વ કુમારપણું પાલન કરીને, ચૌદ લાખ પૂર્વ અને વીશ પૂર્વાંગ રાજ્યનું પાલન કરીને, લોકાતિક દેવોથી પ્રતિબોધ પામેલા પ્રભુ ન્યેષ્ઠ શુકલ તેરશના દિવસે વિશાખા-નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે મહાવ્રતોની પ્રતિજ્ઞારૂપ મેરુપર્વત પર આરૂઢ થયા. યથોક્ત રીતે આમાનુષામ વિહાર કરતા પ્રિયંશુ વૃક્ષની છાયામાં પ્રિયંશુ મંજરી સરખા સ્થામ દેહવાળા પ્રભુને નવ મહિના સુધી છદ્મસ્થ-પર્યાય પાલન કર્યા પછી ક્ષગણ કૃષ્ણ છટૂના દિવસે દિવ્ય કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. દેવોએ સમવસરણુની રચના કરી. ૯૩ ગણધરોને દીક્ષા આપી. ધર્મકથા શરૂ કરી. તે આ પ્રમાણે-

ધર્મદેશના

મિત્રચાત્રનો પરિહાર કર્યો, ત્યારે કષાયોને દૂર કરવા, અવિરતિને છોડી દેવી, પ્રમાદા-ચરણુ ન કરવું, પાપવાળા મન, વચન અને કાયાના યોગોને રોકવા, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન અને ચારિત્ર અંગીકાર કરવાં, વિષય-સંગની નિંદા કરવી, કર્મક્ષયની અભિલાષા કરવી. તે સાંભળી ગણધર ભગવંતે કહ્યું, 'હે ભગવંત ! એમ જ છે, એમાં સંદેહ નથી, કર્મ કેવા પ્રકારનું હોય કે જેનો ક્ષય અભિલાષા કરવા યોગ્ય હોય ?' ભગવંતે કહ્યું- " હે સૌમ્ય ! સાંભળ, મૂળભેદથી જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠ કર્મો છે. ઉત્તરભેદનો વિચાર કરીએ તો, જ્ઞાનાવરણીયના પાંચ ભેદ, દર્શનાવરણીય કર્મના નવ ભેદ, વેદનીયકર્મના બે ભેદ, મોહનીયકર્મના અઠ્ઠાવીશ ભેદ, આયુષ્યકર્મના ચાર ભેદ, નામકર્મના બેતાલીશ, ગોત્રકર્મના બે ભેદ અને અંતરાયકર્મના પાંચ ભેદો છે. આ કર્મોનો ક્ષય થાય, તો શાશ્વતો, પીડા વગરનો, અનંતસુખવાળો મોક્ષ મેળવી

શકાય, એ સાંભળી ગણધર ભગવંતે કહ્યું- 'એમ જ છે, તેમાં ફેરફાર નથી.' પછી ભગવંત ધર્મદેશના કરીને પ્રાણીઓને પ્રતિબોધ કરીને, ભરતક્ષેત્રમાં વિચરીને, વીશલાખ પૂર્વ આયુષ્ય પાલન કરીને ક્ષાગણુ કૃષ્ણુ સસમીના દિવસે મૂલનક્ષત્રમાં સમ્મેતશિખર ઉપર સિદ્ધિપદને પામ્યા. શ્રીમહાપુરુષ ચરિત્રના વિષે સાતમા તીર્થંકર સુપાર્શ્વનાથનું ચરિત્ર સમાપ્ત કયું. [૯]

卐   卐   卐

(૧૦) શ્રીચંદ્રપ્રભ સ્વામીનું ચરિત્ર

શ્રીસુપાર્શ્વનાથ તીર્થંકર થયા પછી નવસો કોડ સાગરોપમ ગયા પછી ચંદ્રની પ્રભા-સરખા દેહની શોભાવાળા, અદીસો ધનુષની કાયાવાળા, દશલાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળા 'ચંદ્રપ્રભ' થયા.

કાઠવમાંથી જેમ કમલ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ ભવરૂપી કાઠવમાંથી પરહિત કરવાના વ્યવ-સાયવાળા, નિર્મલકાંતિવાળા કોઈક મહાપુરુષ પ્રગટે છે. જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં કળાયુક્ત ચંદ્રમંડળ જેવી 'ચંદ્રપુરી' નામની નગરી હતી. ત્યાં શત્રુપક્ષની મહાસેનાઓનો નાશ કરનાર 'મહાસેન' નામનો રાજા વસતો હતો. તે રાજાને સંપૂર્ણ લક્ષણ-વાળી 'લક્ષ્મણા' નામની મહાદેવી હતી. તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં કેટલોક કાળ પસાર કર્યો.

વસંત-વર્ષાન

કોઈક સમયે વસંતઋતુનું આગમન થયું. બાગ-બગીચાઓમાં વૃક્ષરાજી ખીલી હતી. કોયલના ટહુકાર ઉછળી રહેલા હતા. કામદેવનો વેગ વૃદ્ધિ પામી રહેલો હતો. નગરની મંડલીઓ નગરમાં ટોળે મળીને રાસલીલાઓ પ્રવર્તાવતી હતી, ત્યારે તરુણીવર્ગ મર્યાદા ઉલ્લંઘન કરવા તૈયાર થયે છે તે આંખાની મંજરીની રજ મુસાફરોના દષ્ટિમાર્ગને રોકી રહેલી હતી-એવો વસંત-સમય વર્તતો હતો ત્યારે- વળી વસંત કેવો ?

વસંત માસમાં વનરાજીઓ ખીલી હતી, તિલકવૃક્ષ શોભતું હતું; આંખાની મંજરી અહંકારથી આંખાને ઢાંકી દેતી હોય, તેમ કુટતી હતી. કામદેવના કેતુ સમાન સહકારવૃક્ષના નવીન કુંબળના અથલાગમાં ભ્રમરો શુંબરવ કરતા હતા. પરદેશ ગયેલા પતિની પત્નીના વધ માટે હોય, તેમ કલિકાઓ પ્રગટી હતી. મુસાફરોની પત્નીઓને જેને દેખી બળવાતું થાય, તેવા આંખાના નવીન પલ્લવો અગ્નિવર્ણવાળા થયા. હૃદય બળી જવાના ભયથી નયન-અશ્રુવડે કરીને તેને સિંચ્યું. સહકાર-વનમાં કોયલડી પોતાના પતિને ન દેખવાથી બિચારી મરણ પામવાના વ્યવસાયથી જેમ ચિતામાં તેમ લાલ અશોકમાં બળ્ય છે. 'જેણે અધિક સુરત-સુખ અનુભવ્યું હોય અને તેનું જે કોઈ અભિમાન કરતું હોય, તેને કામદેવ-નરેન્દ્ર મારી નાખશે' એમ કોયલ ડિંડિમ વગાડીને કહે છે. ખીલેલા સહકાર અને કિંશુકને દેખી ચંદ્ર અતિકૃશ થયો. વસંતમાસમાં પશિકવર્ગ અશોકને દેખી શોકવાળો થાય છે, પુષ્પનાં બાણ ધારણ કરનાર રતિનાથ તરુણીવર્ગને સહન કરવા અતિ મુશ્કેલ છે. કારણ કે, તેનાં બાણ ઘણાં છે - એ વાત સત્ય છે. આવા પ્રકારના વસંતમાસ-સમયે જીવલોક આનંદમાં વર્તતો હતો ત્યારે, શયનમાં સુખમાં સુતેલી લક્ષ્મણા રાણીએ સ્વપ્ન દેખ્યાં.

આ પ્રમાણે રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં ઔદ મહાસ્વમ્નો દેખી જાગીને પતિને કહ્યાં. તેણે પુત્ર-જન્મના ફલાદેશવાણાં સ્વમ્નો જણાવીને અભિનંદન આપ્યું. તે જ રાત્રિએ 'વૈજ્યંત' નામના વિમાનમાંથી સ્યવીને મૂર્તિમંત પુણ્યદગલા સરખા દેવ ચૈત્ર કૃષ્ણપંચમીના દિવસે વિશાખા-નક્ષત્રમાં માતાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા. ગર્ભકાલ પૂર્ણ થયા પછી પોષ કૃષ્ણદ્વાદશીના દિવસે લક્ષ્મણા રાણીએ સમગ્ર ગુણુ અને લક્ષણવાળા પુત્રને સુખપૂર્વક જન્મ આપ્યો. ચંદ્ર સરખી પ્રભાવાળા હોવાથી પિતાએ ભગવંતનું 'ચંદ્રપ્રભ' એવું નામ સ્થાપન કર્યું. ત્યાર પછી ક્રમે કરી વૃદ્ધિ પામ્યા. અદીલાખ પૂર્વ કુમારપણું અનુભવીને તથા સાડા છ લાખ પૂર્વ રાજ્યનું પાલન કરીને લૌકાંતિક દેવાથી પ્રતિબોધ પામેલા, કેવી રીતે ?

લૌકાંતિક દેવોએ આવી કરેલ પ્રતિબોધ

“હે નાથ! સમર્થકથાયરૂપ હાથી અને મગરમંચવાળા, પાપરૂપ કાદવવાળા, દેખવાથી ભયંકર, દુઃખ-જળસમૂહથી-પૂર્ણ, નર, નારકી,તિર્થંચ, સુરલોકરૂપ મહાભવ-સમુદ્ર, મિથ્યાત્વરૂપ ઉદ્દલત મોત્તવાળો, કર્મરૂપ સેંકડો કલ્લોલો વડે ગહન, સદા રોગ, શોકના અનિષ્ટોના સ્થાનરૂપ, દરિદ્રતારૂપ મગરમંચવાળા, જન્મ-મરણરૂપ ભયંકર તટ પડવાના ભયવાળા, વિષમ, અદર રહેલા પર્વતના મોટા શિખરથી ભયંકર, દુઃખદાયક, આવા પ્રકારના સંસાર-સાગરમાં વિષયરૂપ પ્રવાહમાં પડેલા જીવોનું રક્ષણ કરવા માટે તમે અતુલ તીર્થ પ્રવર્તાવો. તીર્થ કેવું ?-

કોધામિથી રહિત, માનપર્વત વગરનું, માયાબળથી રહિત, ઘણા ગુણયુક્ત, મહાલોભના વિવરથી રહિત, મોહરૂપ મહાઆવર્ત વગરનું, ઉત્તમ કોટિનું, દુર્ગતિમાં ગમન કરાવવા સમર્થ માર્ગથી રહિત, મનોહર, જે તીર્થ વડે નિર્વિવ્ન મોક્ષપુરીમાં જલદી પહોંચી શકાય. પરવાદી-ઓથી ઘણું દૂર, મહાવિષયવાળું, પૂર્વના મહાપુરુષોએ આચરેલું, ત્રણે લોકમાં મહાપ્રભાવવાળું એવું તીર્થ હે નાથ! આપ પ્રવર્તાવો.” આ પ્રમાણે આજ્ઞા પામેલા લૌકાંતિક દેવોએ લૌકાગ્રમાં જવા માટેના વ્યવસાય કરવા માટે પ્રતિબોધ્યા.

આ પ્રમાણે પ્રતિબોધ પામેલા 'ચંદ્રપ્રભ' ભગવંતે પોષકૃષ્ણ ત્રયોદશીના દિવસે પ્રવ્રજ્યાની પ્રતિજ્ઞા અંગીકાર કરી. ત્રણ મહિના છન્નમસ્થ-પર્યાયનું પાલન કરીને, સોપારીના વૃક્ષની છાયામાં ચૈત્રશુકલ પંચમીના દિવસે અનુરાધા નક્ષત્રમાં પ્રભુ કેવલજ્ઞાન પામ્યા. ૮૮ ગણધરોને દ્વીક્ષા આપી. દેવોએ સમવસરણુ તૈયાર કર્યું. ભગવંતે ધર્મકથા કહેવી શરૂ કરી, સંસારનું સ્વરૂપ કહ્યું. મોક્ષમાર્ગ પ્રગટ કર્યો. ત્યાર પછી અવસર પ્રાપ્ત કરીને ગણધર ભગવંતે પૂછ્યું કે—‘હે ભગવંત! મોક્ષ કેવા પ્રકારનો છે? મુક્ત થયેલા જીવનું સ્વરૂપ કેવું હોય? ભગવંતે કહ્યું, ‘સાંભળો.’—

સિદ્ધ શિલાનું વર્ણન

અહીં સૌધર્મ દેવલોક વગેરે ઉપરા ઉપરી રહેલા ખાર દેવલોકો છે. તેમના ઉપર નવ શ્રેયેષકો છે. ફરી તેની ઉપર પાંચ મહાવિમાનો છે, સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ખાર યોજન દૂર ઉપર સિદ્ધિ-સ્થાન છે. તે અત્યંત નિર્મલ, બરાબર મધ્યભાગમાં આઠ યોજન બાડી, બરાબર મધ્યભાગથી આગળ આગળ ક્રમે ક્રમે ઘટતી ઘટતી તે સિદ્ધશિલા છેડાના ભાગમાં માખીની

પાંખ કરતાં પણ વધારે પાતળી હોય છે. તે ઈષત્-પ્રાગભારા પૃથ્વીથી ઉપર એક યોજનનો ચોથો ભાગ, તેના પણ છ ભાગ કરીએ તેમાં સિદ્ધના જીવોનો અવગાહ છે, સિદ્ધોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૩૩૩ ધનુષ અને એક ધનુષનો પણ ત્રીજો ભાગ સમજવી. આઠ સમય સુધી નિરંતર વગર અટકયે મોક્ષે જાય. ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં ૧૦૮ મોક્ષે જાય. ત્યાં જ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગવાળા સિદ્ધોના જીવો અજરામરપણે શાશ્વતપણે સાદિ અનંત કાળ રહે છે. તે જ વાતનું સમર્થન કરતા કહે છે કે—

સિદ્ધોત્ત્વ વર્ણન

કર્મક્ષય થવાથી થયેલ અત્યંત એકાંત શાશ્વત સુખ મોક્ષમાં જે પ્રકારે અનુભવે છે, તે તમે સાંભળો 'સર્વાર્થસિદ્ધ' નામના વિમાનથી ઉપરના માર્ગમાં મનુષ્યક્ષેત્ર-પ્રમાણુવાળી ઊંધી શ્વેતછત્રીના આકારવાળી-કાંસાના છાલીયા સરખી સિદ્ધશિલા સ્થાન છે. તે બરાબર વચલા ભાગમાં આઠ યોજન ઝડી ડીકરીવાળી છે. જેમ જેમ છેડા તરફ જાય, તેમ તેમ ક્રમે ક્રમે પાતળી થતી જાય અને છેવટે તેનો છેડો માખીની પાંખ કરતાં પણ પાતળો હોય. ઊંધા છત્રના આકારવાળી તે સિદ્ધશિલાના ઉપરના ચોથા યોજનના છ ભાગ કરતાં તેમાં સિદ્ધોની અવગાહના જણાવેલી છે. ત્યાં પૂર્ણ પવિત્ર પ્રધાન કહ્યાણુ મંગલ ઉદાર લોકોત્તર સુખ રહેલું છે, તેને શાશ્વત પરમપદ પણ કહેલું છે. વળી તે અજરામર, અરોગ, કલેશ-રહિત, સકલ દ્રંદ્ર-રહિત, અછેદ-છેદાય નહિ તેવું, ભેદાય નહિ તેવું, અનુત્તર, પીડા વગરનું, અભય જીવોના અનુભવમાં નહિ આવતું, ભય જીવોના અનુભવમાં આવી શકે તેવું. જે મોક્ષપદ, તેની કેવલજ્ઞાની ભગવંતો હંમેશાં પ્રશંસા કરે છે. જેઓ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન-સહિત ચારિત્રમાં આરૂઢ થયેલા છે, તેવા મનુષ્યો નક્કી આઠભવની અંદર મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. જેઓ અદારહજાર શીલાંગરથના ભારને વહન કરવામાં ઉદ્યમવંત થયા છે, તથા તપમાં તત્પર બન્યા છે. જેમણે આસ્રવદ્વારો બંધ કર્યાં છે, આરંભનો ત્યાગ કરનાર, જેઓ ગુપ્તિએને ગોપવનારા છે, આર્ત અને રોદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને ધર્મધ્યાન, શુકલધ્યાન ધરનારા શુભપરિણુમવાળા છે, મોહને ત્રિતનારા, કામથી મુક્ત થયેલા, તૃણ, કંચન, મણિ, દેહમાં સમાન ભાવવાળા છે. આ શરીર પણ અનિત્ય છે એવી ભાવનાવાળા છે. કર્મક્ષયના કારણરૂપ બાર પ્રકારના તપમાં ઉદ્યમ કરનારા, તીર્થંકર પરમાત્માના વહન-પંકજથી નીકળેલા આગમશાસ્ત્રના જાણુકાર, ધૈર્યવંત, બાર અંગો યૌદ્ધ પૂર્વના અર્થના યથાર્થ જાણુકાર એવા સાધુ ભગવંતો કેવલજ્ઞાન મેળવીને ક્રમે કરી ક્ષપકર્ત્રેણિ માંડીને બાકી રહેલાં અગ્રાતી કર્મોનો ક્ષય કરીને શૈલેશીકરણુ કરી પરમપદ પ્રાપ્ત કરે છે. ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં ૧૦૮ સિદ્ધિ પામે છે. વિરહકાળ જઘન્યથી એક સમય, ઉત્કૃષ્ટથી છ મહિના. એક સમયમાં છ, દશ કે પાંચ જિનેન્દ્રી મુક્તિ પામે છે, દેવલોકમાંથી વ્યવેલા ૧૦૮ એક સમયમાં મોક્ષે જાય. ઉત્કૃષ્ટ શરીરવાળા એક સમયમાં બે, તેની નીચેના પ્રમાણુવાળા ચાર, મધ્યમ અવગાહનાવાળા સમાન શરીરવાળા આઠ મોક્ષે જાય છે. એરંડકલ અને અગ્નિ જેમ સ્વભાવથી ઊર્ધ્વગતિવાળા છે, તે પ્રમાણુ કર્મમુક્ત થયેલા સિદ્ધોની લોકાગ્રમાં ઊર્ધ્વગતિ થાય છે. સિદ્ધના જીવને સહાયકના અભવાથી લોકની આગળ ગમન થઈ શકતું નથી. ફરી આવવાના કારણના અભાવમાં ત્યાં જ રહેવાનું હોય છે. સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, દર્શન, સૂક્ષ્મત્વ, વીર્ય, ઊર્ધ્વગમન, અગુરુલઘુત્વ, અબાધા એમ સિદ્ધોના આઠ ગુણો છે.

બળી ગયેલા બીજમાંથી અંકુર થતો નથી, તે વાત પ્રસિદ્ધ છે; તેમ કર્મબીજ સર્વથા બળી ગયા પછી ભવનો અંકુર થતો નથી. ગાઠ વાદળોથી રહિત સૂર્યમંડલ જેમ અધિક શોભે છે, તેમ આઠ કર્મથી મુક્ત થયેલા સિદ્ધો લોકાંતમાં દીપે છે. જેમ દીવાની પ્રભાએ અંદરે અંદર એકબીજાને અગવડ કર્યા વગર એક સ્થાનમાં રહે છે, તે પછી અમૂર્ત એવા સિદ્ધાત્માએને એક સ્થાનકમાં રહેવામાં કઈ હરકત આવે? ચંદ્ર, સૂર્ય નિરંતર પરિમિત ક્ષેત્રમાં અબલાળું કરે છે. જ્યારે સિદ્ધ પરમાત્માએ લોક અને અલોકના તમામ પદાર્થો કેવલજ્ઞાનથી પ્રગટ કરે છે. સિદ્ધના જીવની ઉત્કૃષ્ટી અવગાહના ૩૩૩ ધનુષ, ૧ હાથ અને ૮ અંગુલ-પ્રમાણ છે અને જઘન્ય અવગાહના ૧ હાથ અને ૮ અંગુળ છે.

તિર્થંચો કરતાં મનુષ્યો સુખી, તેથી રાજાઓ, તેથી અકર્મભૂમિના મનુષ્યો, તેઓથી સિદ્ધો અનંતગુણ સુખી હોય છે. જ્યોતિષક, અંતર, ભવનપતિ અને કલ્પવાસી અનુક્રમે એક એક કરતાં વધારે સુખી છે, તેમના કરતાં શ્રેયેયકો, તેમના કરતાં અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો, તેમાં પણ સર્વોચ્ચસિદ્ધ-વિમાનવાસી દેવો અત્યંત સુખવાળા છે. તેમનાથી સર્વોચ્ચ અત્યંત સુખવાળા સિદ્ધના આત્માઓ હોય છે. આ પ્રમાણે સુવિહિતોથી વ્રાત કરેલ મોક્ષનો અલ્પવિધિ સંક્ષેપથી જણાવ્યો. આથી વધારે સ્પષ્ટ વિસ્તાર પ્રગટ અર્થ મેળવવાની ઈચ્છાવાળાએ બીજા સ્થાનેથી જાણી લેવું.

બીજું સિદ્ધોના ગુણદ્વારા વિચારીએ, તે તે માટે એક પણ શબ્દ પ્રવર્તે નહિ. કારણ કે, સંસ્થાન આદેશથી સિદ્ધ આત્મા લાંબો નથી, ટૂંકો નથી, ગોળ નથી, ત્રાંસો નથી, ચોરસ નથી, પરિમંડલ-થાળના આકાર જેવો નથી. વર્ણઆદેશથી સિદ્ધનો આત્મા કાળો, વાદળી, લાલ, પીળો કે શુકલ નથી, ગંધઆદેશથી સુગંધી નથી કે દુર્ગંધી નથી. રસઆદેશથી કડવો, મધુર, ખાટો, તીખો કે તુરો નથી. સ્પર્શઆદેશથી કેામળ, કઠણ, ભારી, હલકો, સ્નિગ્ધ, લુખ્યો, ઉષ્ણ કે શીત નથી. તેમજ પુરુષ નથી, સ્ત્રી નથી, નપુંસક નથી. શરીરવાળો નથી, સંગનો અર્થી કે ઉગવાવાળો નથી. જો કર્મક્ષયના અભિલાષથી વિચારીએ, તે સિદ્ધોના ગુણો આ પ્રમાણે કહેવા-પાંચ પ્રકારનાં જ્ઞાનાવરણો ક્ષીણ થયાં હોય, તેથી પાંચ પ્રકારના આવરણ ક્ષીણ થયેલા, નવ પ્રકારના દર્શનાવરણીય કર્મક્ષય પામેલા, બે પ્રકારના વેદનીય કર્મક્ષય પામેલા, ક્ષીણદર્શનમોહવાળા, ક્ષીણચારિત્રમોહવાળા, ક્ષીણ થયેલા ચાર પ્રકારના આશુધ્યવાળા, ક્ષય પામેલા શુભનામકર્મવાળા, ક્ષય પામેલા અશુભનામકર્મવાળા, ક્ષય પામેલા ઉચ્ચગોત્રવાળા, ક્ષય પામેલા નીચગોત્રવાળા, ક્ષય પામેલા પાંચ અંતરાયકર્મવાળા. એ પ્રમાણે મોક્ષસ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરીને ચંદ્રપ્રભ પ્રભુ પૃથ્વીમંડલમાં વિચરીને 'સમ્મેત' પર્વતના શિખર ઉપર ભાદરવા કૃષ્ણ અષ્ટમીના દિવસે શ્રવણ નક્ષત્રમાં ચંદ્રયોગ થયે હતો, એકહબ્દર સાધુના પરિવાર સાથે સમગ્ર કર્મક્ષયસ્વરૂપ મોક્ષે ગયા.

આઠમા તીર્થંકર ચંદ્રપ્રભ સ્વામીનું ચરિત્ર સમાપ્ત [૧૦]

(૧૧) પુષ્પદંત (સુવિધિનાથ) સ્વામીનું ચરિત્ર

શ્રીચંદ્રપ્રભ સ્વામી પછી નેવું કોડ સાગરોપમ ગયા પછી, સો ધનુષ ઊંચી કાયાવાળા 'પુષ્પદંત' 'સુવિધિનાથ' પ્રભુ ઉત્પન્ન થયા. કેવી રીતે ? તે કહે છે—

પૂર્વે કરેલા પુણ્યના પ્રભાવથી મેળવેલા ગુણવાળા તેવા કોઈક પુરુષો જગતમાં જન્મ ધારણ કરે છે કે, જેની ઉત્પત્તિથી આ જીવલોક અતિશાંતિને અનુભવતો હોય છે.

આ જ ભરતક્ષેત્રમાં અત્યંત મનોહર 'કાકંદી' નામની નગરી છે. ત્યાં 'સુગ્રીવ' નામનો રાજા હતો. તેને અત્યંત સુંદર રૂપવાળી 'રામા' નામની મહાદેવી હતી. તેની સાથે વિષય-સુખ અનુભવતાં કેટલોક કાળ પસાર કર્યો. કોઈક સમયે વસંતઋતુ શરૂ થતાં સહકારની મંજરી ખીલવા લાગી. તે સમયે ક્રાગણ કૃષ્ણ નવમીના દિવસે સુખે સૂતેલી રામા રાણીને રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં ચૌદ સ્વપ્નો ભોવામાં આવ્યાં, એટલે તેણે જાગીને યથાવિધિ પતિને નિવેદન કર્યો. તેણે પણ 'પુત્ર જન્મશે' એમ કહીને અભિનંદન આપ્યું. તે જ રાત્રે 'વૈજયંત' વિમાનથી ચ્યવીને રામા રાણીની કુક્ષિમાં પ્રભુ ઉત્પન્ન થયા. માર્ગશીર્ષ કૃષ્ણપચમીના દિવસે મૂળ નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે પ્રભુનો જન્મ થયો. 'પુષ્પદંત' નામની સ્થાપના કરી. કલા સાથે વૃદ્ધિ પામ્યા.

કમે કરી પચાસ હજાર પૂર્વ કુમારભાવનો અનુભવ કરીને, તેટલો જ કાળ રાજ્ય ભોગવીને, લોકાંતિક દેવોથી પ્રતિબોધાયેલા ભગવંતે દીક્ષા અંગીકાર કરી ચાર માસ છંદસ્થ પચાંચ પાલન કરીને કાર્તિક શુક્લ તૃતીયાના દિવસે મૂળ નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે પ્રભુને કૈવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. ભગવંતે ૮૧ ગણધરોને દીક્ષા આપી. દેવોએ સમવસરણી રચના કરી. ધર્મદેશના શરૂ કરી. કેટલાય પ્રાણીઓ પ્રતિબોધ પામ્યા. એ જ કમે ભરતક્ષેત્રમાં બે લાખ પૂર્વ વિચરીને ભવ્યજીવો રૂપી કમલખંડને પ્રતિબોધ કરીને 'સમ્મેત' પર્વતના શિખર ઉપર ભાદ્રપદ શુક્લ નવમીના દિવસે મૃગશિર નક્ષત્રમાં ભગવાન સિદ્ધિપદને પામ્યા.

ઓપન્ન મહાપુરુષ-ચરિત્રમાં નવમા 'પુષ્પદંત' તીર્થંકરનું ચરિત્ર સમાપ્ત [૧૧]

(૧૨) શ્રીશીતલ સ્વામીનું ચરિત્ર

શ્રીપુષ્પદંત તીર્થંકર થયા પછી, નવ કોડ સાગરોપમ ગયા પછી શીતલનાથ તીર્થંકર ઉત્પન્ન થયા. કેવી રીતે ? તે કહે છે—

આ ભુવનમાં પ્રજાના પ્રયથથી પરોપકાર કરવામાં એકાંત ઉદ્યમવાળા ઉપમાતીત મહાપુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે.

જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં, 'ભદિલપુર' નામનું નગર હતું. ત્યાં 'દઠરથ' નામનો રાજા હતો. તેને 'નંદા' નામની મહાદેવી હતી, તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં

કેટલાક કાળ પસાર કર્યો. કેઈક સમયે વૈશાખ કૃષ્ણછટ્ટીના દિવસે રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં સુષ્ણે સુતેલી હતી, ત્યારે નંદા રાણીએ ચૌદ મહાસ્વમો ભ્રમ્યાં. જગીને યથાવિધિ પતિને નિવેદન કર્યો. તેણે પણ 'પુત્રજન્મ' કહેવા દ્વારા આશ્વાસન આપ્યું. તે જ રાત્રે 'પ્રાણુત' કલ્પથી ચ્યવીને તીર્થંકરગોત્રવાળા પ્રભુ નંદાની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા. કાલક્રમે માધમાસની કૃષ્ણ દ્વાદશીના દિવસે પૂર્વાષાઢા નક્ષત્રમાં પ્રભુનો જન્મ થયો. ભગવંતનું 'શીતલ' એવું નામ સ્થાપન કર્યું. ક્રમે કરી વૃદ્ધિ પામ્યા. કેટલાક કાળ કુમારભાવ અને રાઘવપાલન કરીને માધ કૃષ્ણ ત્રયોદશીના દિવસે પૂર્વાષાઢા નક્ષત્રમાં લૌકાતિક દેવોથી પ્રતિજ્ઞાધ પામેલા પ્રભુએ પ્રત્યક્ષ દેખતાં જ વિલય પામતી વીજળી સરખી પ્રિયા રાઘવલક્ષ્મીનો ત્યાગ કરીને શ્રમણપણું અંગીકાર કર્યું. અનુક્રમે ભરતક્ષેત્રમાં વિચરીને, બાવીશ પરિષદો સહન કરીને મોહબલ તોડીને, અંતરાયકર્મ સાથે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય કર્મને મૂળમાંથી ઉખેડીને શાશ્વત એક પ્રકારવાળું અપ્રતિપાતી સર્વકાળના પદાર્થોના સદ્ભાવ જણાવનાર એવું કેવલજ્ઞાન આષાઢ કૃષ્ણ સપ્તમીના દિવસે પૂર્વાષાઢા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો ત્યારે પ્રગટ કર્યું. દેવોએ સમવસરણની રચના કરી. ૭૬ ગણુધરોને દીક્ષા આપી. ધર્મકથા શરૂ કરી. પ્રાણીઓ પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યા. કેટલાકોએ વિષયસંગનો ત્યાગ કર્યો, કેટલાકોએ રાઘવલક્ષ્મી છોડી, ઘણા લોકોએ સ્નેહપાશ ઢીલો કર્યો, ક્રોધાગ્નિ શાન્ત કર્યો. માનપર્વતનું ઉલ્લંઘન કર્યું. માયાની વંશજ્ઞાણ છેદી નાખી. કેટલાકે લોભરૂપ ગર્તાસ્થાનનો ત્યાગ કર્યો.

છન્દસ્થપણાનું જ્ઞાન નાશ પામવાથી અને અનંત કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી દેવોએ સિંહાસન-સહિત સમવસરણુ બનાવ્યું. તેના ઉપર બિરાજમાન ઘર્ષ અકારણુવત્સલ, ભુવનના બ્રૂષણુ એવા શીતલનાથ તીર્થંકર ભગવંતે લોકોને દુર્ગતિથી બચાવવામાં સ્વર્થ ધર્મદેશના કરી. સુરો, અસુરો, મનુષ્યો અને તિર્થંચોની પર્ષદામાં પ્રભુએ કહ્યું કે, અપાર સંસારના રેંટમાં જીવો બ્રમણુ કરે છે અને ભવસાગરમાં જીવ મિથ્યાત્વ, કષાય, અવિરતિ, મોટા પ્રમાદ અને યોગ વડે વિવિધ પ્રકારનાં કર્મ બાંધે છે. સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્રની સમ્યગ્ આરાધના કરવા દ્વારા જેવી રીતે કર્મ અપાવીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે અને પાપ હળવાં કરે છે, તેવા પ્રકારનો પ્રભુ ઉપદેશ આપે છે. કેટલાક જીવો સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી દેવપણું તથા સુમનુષ્યપણું પામે છે, તથા કેટલાક જીવો જિનેન્દ્રના ધર્મના પ્રભાવથી સ્વજન, ધન, પરિવાર વગેરેનો ત્યાગ કરીને તથા નિઃસંગભાવથી વિધિથી ચારિત્ર-ધુરાને ધારણુ કરીને સિદ્ધિગતિ મેળવે છે. આ પ્રમાણે દેવો, અસુરો, તિર્થંચો અને મનુષ્યોની પર્ષદામાં જે સદ્ગતિનો માર્ગ અને દુર્ગતિની અર્ગલા છે, તે ધર્મને વિધિપૂર્વક સમજાવ્યો. એ પ્રમાણે ક્રમપૂર્વક ધર્મદેશના આપીને; પૃથ્વીમંડલમાં વિચરીને એક લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પાલન કરીને, 'સમ્મેત' પર્વતના શિખર ઉપર વૈશાખ કૃષ્ણબીજના દિવસે પૂર્વાષાઢા નક્ષત્રમાં શીતલનાથ પ્રભુ નિર્વાણુ પામ્યા.

શ્રીમહાપુરુષચરિતમાં દસમા તીર્થંકર શીતલનાથનું ચરિત્ર સમાપ્ત થયું. [૧૨]

(૧૩) શ્રીશ્રેયાંસનાથ સ્વામીનું ચરિત્ર

શ્રીશીતલનાથ ભગવત નિર્વાણ પામ્યા પછી છાસઠ લાખ, છઠ્ઠીસ હજાર અને સો સાગરોપ-મન્યૂન એક કોટી સાગરોપમ ગયા પછી શ્રેયાંસસ્વામી ઉત્પન્ન થયા. કેવી રીતે? તે કહે છે—શુભકર્મરૂપ વાવેલા કંદમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ વિસ્તારવાળા અંકુરરૂપ મહાપુરુષોની ઉત્પત્તિ એવા ઉત્તમ પ્રકારની હોય છે કે, જેની ઉપમા સંભવતી નથી.

ગ્રીષ્મ-વર્ણન

જાંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં 'સિંહપુરી' નામની નગરી હતી. તેમાં 'વિષ્ણુ' નામનો રાજા હતો. તેને સમગ્ર અંતઃપુરમાં પ્રધાન 'શ્રી' નામની મહાદેવી હતી. તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં કેટલોક કાળ પસાર થયો. કોઈ સમયે ગ્રીષ્મ સમય આવ્યો, ત્યારે દુઃખી સભ્જન પુરુષના દેહ માફક પ્રતિદિન સરોવર-જળ ઘટવા લાગ્યું. શુભ-પાપની વાત પ્રગટ થવા માફક બળતા હૃદયની જેમ પૃથ્વી તપતી હતી. ઉષ્ણ કાળમાં રાત્રિ ટૂંકી અને દિવસો લાંબા હોય છે, સૂર્યમંડલ તપે છે, ઊનો કકોર પવન કૂંકાય છે. ઝાલો, કાળ શું નથી કરી બતાવતો? 'દેહમાં ઠંડક કરો, પુષ્પહાર ધારણ કરો, કપૂર ચોળો, ચંદનરસથી વિલેપન કરો, કમળ પુષ્પના પત્રનું શયન તૈયાર કરો, ધીમે ધીમે હ્રીંચકા આવ, વીંજણના પવનથી થાકને દૂર કરો.' આવા પ્રકારનાં વચનો પ્રભુના પરિવારમાં ફેલાવા લાગ્યાં. વંદોળીયાના પવનથી ઉડેલી રજનાં પડોલોથી રોકાઈ ગયેલ દિશામાર્ગોવાળા ગ્રીષ્મ-કાળમાં મુસાફરોના સમૂહને મૃગતૃષ્ણા નાહક દોડાવી નાટક કરાવે છે. સરોવરના મધ્યભાગમાં સુકાઈને રહેલા બાકીના કાદવવાળા જળમાં દિવસના મધ્યાહ્નસમયમાં મોટી કાયાવાળી ભેંશોનાં ટોળાંઓ કોઈ પણ પ્રકારે સમય પસાર કરે છે. આવા પ્રકારના ઉનાળાના કાળમાં તૃષ્ણાના સંતાપથી બળીબળી રહેલા શરીરવાળા હરણીયાઓ શિકારીને દેખીને પણ નિદ્રાનો ત્યાગ કરતા નથી. આવો પ્રખર ઉષ્ણકાળ વર્તતો હતો, ત્યારે જ્યેષ્ઠ માસની કૃષ્ણપક્ષીના દિવસે શ્રવણ નક્ષત્રમાં રાત્રિના છેલ્લા પંહારમાં સુખે સુતેલી શ્રીદેવીને ચૌદ મહારવનો જોવામાં આવ્યાં. જગીને વિધિપૂર્વક પતિને નિવેદન કર્યાં. પતિએ પણ 'પુત્રજન્મ થશે' કહી અભિનંદન આપ્યું.

આ બાબુ તીર્થંકરનામગોત્ર ઉપાજ્ઞ કરેલ ભગવંતનો જીવ 'મહાશુક' નામના વિમાનથી ચ્યવીને તે જ રાત્રે શ્રીદેવીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો. કાગણ કૃષ્ણદ્રાહીની દિવસે શ્રવણ નક્ષત્રમાં પ્રભુને જન્મ થયો. 'શ્રેયાંસ' એવું નામ પાડ્યું. પહેલાં કહી ગયેલા કમથી વૃદ્ધિ પામ્યા અને વિવાહકાર્ય કર્યું. કેટલાક સમય પછી લૌકાંતિક દેવોએ પ્રતિજ્ઞાધેલા ભગવંત કાગણ કૃષ્ણત્રયોદશીના દિવસે શ્રવણ નક્ષત્રમાં સંયમના સુવર્ણપર્વત પર આરૂઢ થયા. છઠ્ઠમસ્થ-પર્યાય પાલન કરીને વૈશાખ માસના કૃષ્ણપક્ષના નવમીના દિવસે શ્રવણનક્ષત્રમાં અશોકવૃક્ષ નીચે ધ્યાનના અંદર વર્તતા હતા, ત્યારે ત્રણે કાળના પદાર્થોને જણાવનાર-દેખાડનાર એવું કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. દેવોએ સમવસરણી રચના કરી. ધર્મકથા શરૂ કરી, અનેક પ્રાણીઓ પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યા. લોકોના સંશયો દૂર થયા. 'ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે, ધ્રુવ રહે છે'—એવાં મહાપદો ઉપદેશ્યાં. ત્યાર પછી તે ત્રિપદીના અનુસારે વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમની

લઘિધવાળા ગણધર ભગવંતોએ 'આચાર' આદિક બાર અંગોની રચના કરી. ધર્મદેશના કરતા ભગવંતે દર્શન-જ્ઞાન-ચરણ સ્વરૂપ મોક્ષમાર્ગ જણાવ્યો. પદાર્થો જે સ્વરૂપે છે, તે સ્વરૂપે યથાર્થ માનવા રૂપ સમ્યક્ત્વ સમજાવ્યું. તે બે ભેદવાળું છે, તે આ પ્રમાણે-નિસર્ગ સમ્યક્ત્વ અને અભિગમ સમ્યક્ત્વ. જીવ, અજીવ, આસ્રવ, સંવર, બંધ, નિર્જરા અને મોક્ષ આ સાત તત્ત્વભૂત પદાર્થો છે.

જીવોના પ્રકારો

જીવો બે પ્રકારના છે. સંસારી અને સિદ્ધો. તેમાં સંસારી જીવો બે પ્રકારના-ત્રસ અને સ્થાવર. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય. એમ સ્થાવર જીવો પાંચ પ્રકારના બાણવા. ત્રસ જીવો તો વળી કૃમિ વગેરે બે ઈન્દ્રિયવાળા, કીડી આદિ ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા, માખી વગેરે ચાર ઈન્દ્રિયવાળા, તિર્થંચો, મનુષ્યો, દેવો અને નારકીઓ એ પાંચ ઈન્દ્રિયવાળા જીવોના ભેદો બાણવા. અજીવ-સ્કંધો સ્કંધ, દેશ, પુદ્ગલોના પરમાણુઓ, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય વગેરેના દેશ-પ્રદેશાદિક વિચારી લેવા. આસ્રવ એટલે કર્મને પ્રવેશ કરવાનો ઉપાય, તે હિંસાદિક પાપાનુકાન આસ્રવનાં કારણો છે. સંવર એટલે પાપકર્મને આવતાં અટકાવવાં. બંધ એટલે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, ક્રુપા અને યોગો વડે કર્મવર્ગણાઓનું ગ્રહણ કરવું. નિર્જરા એટલે સ્વેચ્છાએ આતાપના, પરિપક્ષો સમભાવપૂર્વક કર્મનો ક્ષય કરવા માટે સહન કરવા. સમગ્ર કર્મક્ષય થવા સ્વરૂપ મોક્ષ છે. આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપતા આપતા ભારતક્ષેત્રમાં વિચરીને સંસારના કાઠવમાં ખૂંચેલા ભવ્યાત્માઓને હસ્તાવલાંબન આપીને શ્રેયાંસનાથ ભગવંતે 'સમ્મેત' શિખર ઉપર ગયા. શ્રાવણ કૃષ્ણતૃતીયાના દિવસે, શ્રવણ નક્ષત્રમાં ચોરાશી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પાલન કરીને સિદ્ધિ પામ્યા.

શ્રીમહાપુરુષ-ચરિતમાં અગીયારમા તીર્થંકર શ્રેયાંસ સ્વામીનું

ચરિત્ર સમાપ્ત કર્યું. [૧૩]

(૧૪-૧૫) ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ અને અચલ બલદેવનાં ચરિત્રો

શ્રીશ્રેયાંસ તીર્થંકર ભગવંતના કાલમાં જ એશી ધનુષની ક્રાયા અને ચોરાસી લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા ત્રિપૃષ્ઠ નામના અર્ધચક્રવર્તી* (વાસુદેવ) ઉત્પન્ન થયા. કેવી રીતે ? તે કહે છે—વૃદ્ધિ પામતો સૂર્ય કોઈપણ તેજસ્વીને લગાર પણ સહન કરી લેતો નથી, ચંદ્રને પણ નિસ્તેજ કરી પછી ભુવનને પ્રકાશિત કરે છે.

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં, ભારતવર્ષમાં (ભારતક્ષેત્રમાં) 'પોતનપુર' નામનું નગર હતું. ત્યાં સમગ્ર દિશામંડલને જિતનાર 'બ્રહ્મપતિ' નામનો રાજા રહેતો હતો. તેને સર્વાંગે સુંદર 'મૃગાવતી' નામની મહારાણી હતી. જેનો કેશકલાપ અતિશય બારીક કાળા ચમકતા મોરના કેશકલાપને જિતનાર, મણિઓના કિરણોથી મિશ્રિત પુષ્પમાળાથી વીંટલાયેલ હતો.

જેનું વદન શરદ-પૂર્ણિમાના સકલ કળાઓના આલય ચંદ્રમંડલને આશ્રય ઉત્પન્ન કરનાર કાંતિથી પરિપૂર્ણ, કામથી વિકસિત સ્વેત કપોલસ્થલથી શોભતું હતું. જેનું વક્ષસ્થલ પરસ્પર એક બીબલ સાથે અથડાવાથી પીડા પામતા, મોટા વિસ્તારથી રોકી લીધેલ, ઉપર આંદોલિત થતા હારવાળું, અને વચ્ચે અદ્ય પણ અવકાશ વગરના સ્તનયુગલવાળું હતું. તેનું બાહુયુગલ સર્વ ઉપમાઓ નિતનાર પરસ્પરની સ્પર્ધાથી વૃદ્ધિ પામતા રમણ-સ્તનો વડે કરીને તેનો મધ્યભાગ તેવી રીતે ક્ષીણતા પામ્યો, જેથી ઉદરની દુર્બળતાના કારણે મુદિથી અડચણ કરી શકાય તેવો પાતળો હતો. મહનરૂપી કલહસના વિલાસ માટે અર્પૂર્વ અને યોગ્ય જેનો તટસ્થલવાળો ઉત્સંગ-ખોળો મધ્યભાગ સરખો પ્રગટ કીડાના મહાસ્થાન રૂપ નવીન ઘડેલા કંદોરાવાળા સાથળથી વિભૂષિત, વિશાળ જઘનસ્થલવાળો હતો. ઉપરની છાલ વગરના કહલીવૃક્ષના ગર્ભભાગ સમાન સ્વચ્છ કાંતિવાળા, સ્થૂલ વિશાળ વર્તુલાકાર, કામદેવના ભવનના ઉત્તમ સ્તંભ સરખા મનોહર જેના સાથળ-યુગલ હતા. હંસશ્રેણિઓને આકર્ષણ કરનાર, મણિ-રચિત તુલાકોટિ-ચરણભૂષણમાં જડેલાં રત્નોથી અલંકૃત, સારી રીતે પરસ્પર બંધાયેલ સંધિઓવાળા, ગુપ્ત નસોવાળા જેના ચરણયુગલ હતા. સંપૂર્ણભૂષણ ગુણોને અલંકૃત કરનાર. સર્વાંગ-સુંદરતાવાળી તે મૃગાવતી રાણી સાથે રાબ મનોવાંછિત ભોગોને ભોગવતો હતો. આ પ્રમાણે સર્વાંગ-સુંદર શરીરવાળી સમગ્ર ગુણભૂષણોથી શોભતી આ રાણીની સાથે રાબ મન ઈચ્છિત ભોગો ભોગવતો હતો. એ પ્રમાણે વિષયસુખો અનુભવતાં રાબનો કેટલોક સમય પસાર થયો.

કોઈક સમયે ભરતપુત્ર મરિચિનો જીવ સંસારમાં ભ્રમણ કરીને બીબલ ભવમાં મહાશુક દેવલોકમાંથી સ્વયંને આ રાણીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો. તે રાત્રિએ રાણીએ સાત સ્વપ્નો દેખ્યાં, પતિને જણાવ્યાં એટલે તેણે 'પુત્ર જન્મશે' એમ આશ્વાસન આપ્યું. નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ પૂર્ણ થયા ત્યારે સુખપૂર્વક પુત્રને જન્મ આપ્યો. પુત્ર-વધામણું કર્યો. કેદખાનાનાં બંધનો છોડાવ્યાં. તે પુત્રના પીડભાગમાં વંશત્રિક જોઈને માતા-પિતાએ 'ત્રિપૃષ્ઠ' એવું નામ પાડ્યું. તેનો મોટોભાઈ અચલ નામનો બલદેવ હતો. તે ત્રિપૃષ્ઠ પણ વજ્રઋષલનારાય સંઘયજીવાળો મહાબલ-પરાક્રમવાળો સર્વ લોકને પરાભવ કરતો વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. બાલ્યભાવનો ત્યાગ કરીને પરાક્રમ કરવામાં રસિક સુલટના ગર્વને વહન કરતો વયે વધવા લાગ્યો. વિશેષમાં તે વીર મહાપુરુષોની કથાના શ્રવણમાં ખુશ થતો હતો, તથા સાહસ-રસિકોની પ્રશંસા કરતો હતો. પોતા કરતાં અધિક પરાક્રમવાળાને જોઈ એ રોમાંચિત થતો હતો. આ પ્રમાણે નિરંતર વીરોની કથાઓની પ્રશંસા કરતો માતા-પિતાને આનંદ કરાવતો, સાહસિકોને 'શાબાશ શાબાશ' કરતો, સમગ્ર લોકોને અમત્કાર કરાવતો હતો; ત્યારે કોઈક વખત એવી યુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ કે—યુવતીવર્ગની જેમ શું હું મારું પરાક્રમ બહાર બતાવ્યા વગરનો ? લોકો પણ મારા બલાબલને જાણતા નથી અને ઘરમાં જ ઉઘમ કરી કહેલો છું—એ મારા માટે યોગ્ય છે ? માટે ઘરમાંથી નીકળીને મારું પૌરુષ બતાવું, બુબબલને પ્રકાશિત કરું, આત્માની તુલના કરું. સર્વેના બલનો ગર્વ દૂર કરું—એમ વિચારી માતા-પિતાને પૂછીને રથમાં આરૂઢ થઈ કેટલાક સૈન્ય-પરિવાર સાથે પોતાની બુબરૂપ દંડ-સહિત પોતાના વિક્રમને અંગરક્ષક બનાવી પોતાને સલાહ આપનાર મંત્રી સાથે સર્વના પરાક્રમની અવગણના કરતો પૃથ્વીમંડલમાં ભ્રમણ કરવા લાગ્યો.

સિંહનું વિદારણ

સ્વચ્છંદપણે ભ્રમણ કરતાં કોઈક પર્વતની નજીકના પ્રદેશમાં ન્યાંથી લોકો પરદેશ ચાલ્યા ગયા હતા, દેવકુલો, ધર્મશાળાઓ, બગીચાઓ, ગામો, નગરો, વસ્તુવગરનાં ભવનો, કમલખંડો, વાવડીઓ એમને એમ અવાવરાં થયેલાં છે, એવો ઉજ્જડ પ્રદેશ જોવામાં આવ્યો. તેવા પ્રકારના મનુષ્યો, પશુઓ વગરના ઉજ્જડ સ્થાનને દેખી પોતાના સારથિને પૂછ્યું કે, ‘આવો મનોહર પ્રદેશ કયા કારણથી ઉજ્જડ-વેરાન બની ગયો હશે ?’ તેણે કહ્યું—‘હે સ્વામી ! આપ સાંભળો, અહીં નજીકના પર્વતની ગુફામાં સમગ્ર મત્ત હાથીઓને પરાભવ કરવાર, દુઃખે સહન કરી શકાય તેવો વિકરાળ, પવનયોગે આવેલ જેની અત્યંત ગંધથી મૃગટોળાંઓ જેનાથી નાસી ગયેલાં છે, મેઘ-ગર્જાવ સાંભળી ભૂમિ સાથે પુંછડી અક્ષાળતો, સિંહનાદને નહિં સહેતો એક સિંહ રહેલો છે. તે નિરંતર મનુષ્ય-સમૂહને મારી નાખે છે, પશુઓને મારીને લક્ષણ કરે છે. ગામલોકોને અને નગરલોકોને અત્યંત ત્રાસ પમાડે છે. તેનાથી મહાભય પામીને આ દેશ વસ્તિ વગરનો વેરાન થઈ ગયો છે.’ તે સાંભળી કુમારે કહ્યું—‘આવા વિક્રમરસિક મહાપ્રાણીને જોવો જોઈએ, માટે રથ તે તરફ વાળો.’ સારથિએ કહ્યું—‘આવા નિષ્કારણ અનર્થ-દંડથી શો લાભ ? આ દેશ વસ્તિવાળો હોય કે ઉજ્જડ-વેરાન હોય, તેનું આપણે કોઈ પ્રયોજન નથી, તેમજ સિંહને મારવાનું પણ આપણે કોઈ પ્રયોજન નથી.’ તે સાંભળી કુમારે કહ્યું—‘પારકા પરાક્રમને સહન ન કરવું—એ જ માત્ર પ્રયોજન છે. મેઘ-ગર્જના સાંભળીને સિંહ કયા ફલની અપેક્ષા રાખીને રોષાયમાન થાય છે ?’

‘કાર્યની આશાંસા રાખ્યા વગર તેમજ યશ અને જીવની દરકાર કર્યા વગર જેઓ હુંમેશાં કાર્યારંભ કરે છે, તેઓને લક્ષ્મી સાંનિધ્ય આપે છે.’

“શું આ મુગલાઓનાં માંસ લક્ષણ કરનાર સિંહ આદિ શ્વાપદોથી લયની શંકા કરાવતો મને લક્ષ્મી પમાડે છે ? આવી નિર્ભય વાત જવાદે અને રથ તે તરફ હુંકાર.” પછી સારથિએ સિંહગુફા તરફ રથ ચલાવ્યો. ગુફાના દ્વાર ભાગ પાસે પહોંચ્યા. રથ ચાલવાનો અવાજ સાંભળીને કંઈક હાથીના ટોળાંની શંકાથી સિંહે નેત્રયુગલ ખીડી દીધું. ફરી વળી મનુષ્યને દેખીને અવલોકન કરતાં જ નેત્રયુગલ ખીડાઈ ગયું. આજસ કરતા સિંહને દેખીને કુમારે કહ્યું—‘અરે મહાસત્ત્વ ! આ તારી નિષ્ક્રિયતા જ તારું પરાક્રમ કહે છે. આ પ્રત્યક્ષ અમારા વધનો ત્યાગ કરીને સમગ્ર વીરપુરુષોને ભગાડીને વેરાન થયેલો આ પ્રદેશ તારું પરાક્રમ પ્રગટ કરે છે. જે કે તું જનવર હોવાથી તારી મને દયા આવે છે, તો પણ તારું પરાક્રમ સહી નથી શકતો અને બલની પરીક્ષા કરવાની કૃતહલવૃત્તિવાળો હું અહીં આવ્યો છું, માટે ઊઠ, અને તારું પોતાનું પરાક્રમ બતાવ, અને ખોટી નિદ્રાનો ત્યાગ કર.’ પછી તેને સાંભળીને ભુરા રંગની કેશવાળીના સમૂહને ધૂણાવીને, પુંછડી પૃથ્વીતલ પર અક્ષાળીને, કાયાના અગ્ર ભાગને જોઈ કરીને, મુખ-વિવર પહોંચી કરીને તે બગાસું આવા લાગ્યો. તેને જોલો થયેલો દેખી કુમારે ચિંતવ્યું કે—‘આ હથિયાર વગરનો ભૂમિ પર રહેલો પશુ છે, તો આયુધ સાથે રથમાં બેસીને તેની સાથે યુદ્ધ કરવું, તે મારા સરખા માટે યોગ્ય ન ગણાય.’ એમ વિચારી કુમાર રથમાંથી નીચે ઊતર્યો. સારથિએ કહ્યું—‘હે કુમાર ! આપ આ ઠીક કરતાં

નથી. જો કે આપ મહાબલ-પરાક્રમવાળા છો, તો પણ આ સિંહ છે અને બાતિના કારણે સમગ્ર પુરુષના પરાક્રમ કરતાં એ ચડિયાતો છે. ખાસ કરીને આ સિંહ જુદા પ્રકારનો છે, માટે સ્થમાં બેસી બલ, બખ્તર પહેરો, અવસરોચિત આયુધ ગ્રહણ કરો, મારી નાખવાનું જ માત્ર પ્રયોજન છે, પરંતુ આ તમે જે પ્રકારે કાર્ય કરવા તૈયાર છો, તે વાત બરાબર નથી. માટે કુમારે મારી સલાહ અનુસરવી.' તે સાંભળીને કુમારે કહ્યું—' સર્વથા તારું વચન સર્વકાળ અનુસરવાનું જ છે, અત્યારે તો તારે મને અનુસરવું પડશે.' એમ કહીને સિંહ-કિશોરને હાક મારી કહ્યું કે, ' અરે દુષ્ટ! તિર્યંચયોનિવાળા હો સિંહ! હમણાં જ તું હતો ન હતો થઈશ.' તરત જ રે રેકાર બોલતાંની સાથે જ સિંહે ગર્વથી કૂદકો-ફલાંગ મારવાની તૈયારી કરી. એટલામાં કુમારે બે હાથ વડે નીચે ઉપરના બંને હોઠ સજ્જડ પકડીને વચ્ચેથી સિંહકિશોરને ચીરી-ફાડી નાખ્યો. ફાડતા જ ફોધથી તે તડફડવા લાગ્યો. તે પ્રમાણે તડફડતા સિંહને સારથિએ કહ્યું કે, ' રે સિંહ! તું આમ બળાપો ન કર. તને સામાન્ય પુરુષે નથી માર્યો, પરંતુ પુરુષમાં સિંહ સરખા મહાપુરુષે માર્યો છે, માટે સંતાપ ન કર.' તે સાંભળીને રોષ વગરનો થયેલો સિંહ મૃત્યુ પામ્યો. સારથિએ કુમારની પ્રશંસા કરી. દેશને ફરી વસતિવાળો કર્યો. પોતે પૃથ્વીમંડલમાં ભ્રમણ કરવા લાગ્યો.

કોઈક સમયે શંખપુર નગરના ઉદ્યાનમાં પડાવ નાખેલ કુમારના સારથિએ ઉદ્યાનમાં રહેલા ચાર જ્ઞાનવાળા, ઘણા સાધુઓથી પરિવરેલા, લોકોના સંશયોને છેદતા, લવ્ય જીવોની મોહ-નિદ્રા દૂર કરતા, નિર્જીવ ભૂમિપ્રદેશમાં રહેલા ગુણુચંદ્ર નામના સાધુને દેખ્યા. તેમને દેખીને ઉત્પન્ન થયેલા કુતૂહલવાળો, હર્ષયોગે વિકસિત થયેલા નેત્રવાળો, કુતૂહલ-પૂર્ણ હૃદય, વિકસિત મુખ અને નયનવાળો તે સાધુ પાસે પહોંચ્યો. શેમાંચિત બની વંદન કરી, ગુરુના ચરણકમલ પાસે ધર્મ શ્રવણ કરવાની ઇચ્છાથી બેઠો. કથા પૂર્ણ થયા પછી ભગવંતને પૂછ્યું કે, ' હે ભગવંત! અત્યંત કુરકર્મ કરનાર, મનુષ્યો અને પશુઓને મારી નાખવામાં રસિક ગિરિગુફામાં વસતા એવા સિંહને અમારા સ્વામીએ મારી નાખ્યો, તે અત્યંત બલ અને પરાક્રમવાળો અને દરેક પુરુષોની અવશા કરનાર હતો; એને અમારા સ્વામીએ જીલો ને જીમો ચીરી નાખ્યો. તેવી સ્થિતિમાં પણ તે રોષનો માર્યો ધમધમતો હતો અને પ્રાણ છોડતો ન હતો. ત્યારે મેં કહ્યું કે, ' હે મહાપરાક્રમી! તને પુરુષસિંહે માર્યો છે, સામાન્ય પુરુષે માર્યો નથી.' એમ સાંભળી તે પંચત્વ પામ્યો, તો હે ભગવંત! આપ કહો કે, શું તે તિર્યંચલાવમાં પણ તેવા સ્પષ્ટ વિજ્ઞાનવાળો, કહેલું લક્ષ્યમાં લઈ શકે અગર ન લઈ શકે?' તે સાંભળીને કેવલજ્ઞાની ભગવંતે કહ્યું—' હે મહાકર્ત્વ! સાંભળ. તે જે પૂછ્યું, તે મોટી કથા છે.

ત્રિપૃષ્ઠના મરીચિ વગેરે-વિશાખનંદી સુધીના પૂર્વભવો

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં ક્ષિવાકુ ભૂમિ છે. ત્યાં નાલિ નામના કુલકર હતા. તેની મરુદેવી ભાર્યાને ઋષભસ્વામી નામના તીર્થંકર પુત્ર ઉત્પન્ન થયા હતા. કેવલજ્ઞાનવાળા ઋષભદેવના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તીના પુત્ર મરીચિને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, દીક્ષા લીધી અને શાસ્ત્રવિધિ અનુસાર ભગવાનની સાથે વિચરતા હતા. કોઈક સમયે કર્મપરિણતિની અચિન્ત્ય શક્તિથી, અવસ્થ બનવાવાળા ભાવી ભાવો હોવાથી ઉન્માર્ગ-દેશનાના કટુક વિપાકો જાણતા હોવા છતાં પણ ઉન્માર્ગ-દેશના કરવાના સંયોગમાં મૂકાયા. ભાગવત-દર્શનનો ખોટો વેષ પ્રવર્તાવ્યો.

લોકોને માર્ગની દેશના આપતા, કોઈ પ્રતિબોધ પામે તો તેને શિષ્યપણે સાધુઓને સમર્પણ કરતા હતા. ‘માંદગીમાં સેવા કરનાર એકાદને દીક્ષા આપું.’ એમ વિચારતાં ‘કપિલ’ નામનો રાજપુત્ર તેની પાસે આવ્યો. તેને સાધુધર્મ સમજાવ્યો. તેણે કહ્યું. ‘જે સાધુધર્મ સારો છે, તો પછી તમે આવું લિંગ કેમ રાખ્યું છે? ત્યારે મરીચિએ કહ્યું ‘હે કપિલ ! અહીં પણ ધર્મ છે’ સાધુ-દર્શનમાં પણ ધર્મ છે.’ આ દુર્વચન-ખોટી પ્રરૂપણાથી દુઃખકલવાળું કર્મ બાંધ્યું. અનશન-વિધિ કરીને બાંધેલા પાપકર્મની આલોચના કર્યા વગર મરીને તે બ્રહ્મદેવલોકમાં દશ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો દેવ થયો.

અંધના અર્થના પરમાર્થને નહિ જાણતો કપિલ માત્ર તેની ક્રિયાના અનુષ્ઠાનમાં તત્પર બનેલો વિચરતો હતો. કોઈક સમયે આસુરી નામના શિષ્યને દીક્ષા આપી. કપિલે તેને માત્ર આચાર સમજાવ્યા અને કરાવ્યા. તેણે ખીજા પણ ઘણા શિષ્યોને તે પ્રમાણે દીક્ષા આપીને આચાર પઠાવ્યા. પોતાના દર્શનમાં ચિત્તવાળો તે મરીને બ્રહ્મદેવલોકે ગયો ઉત્પન્ન થતાં જ અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂક્યો. પૂર્વજન્મનો વૃત્તાન્ત જાણ્યો. વિચાર્યું કે, ‘મારો શિષ્ય વિશિષ્ટ વિજ્ઞાન વગરનો છે, માટે તેને તત્ત્વનો ઉપદેશ આપી તૈયાર કરું.’ એમ સમજી મર્ત્યલોકમાં નીચે આવ્યો. આકાશમાં રહેલા પાંચ મંડલક ઉપર બેઠેલો તે તત્ત્વનો ઉપદેશ કરવા લાગ્યો. તે આ પ્રમાણે- ત્રણ ગુણના પરિણામ પ્રભાવવાળા અવ્યક્તથી વ્યક્ત પ્રગટ થાય છે.’ ત્યાર પછી તેના ઉપદેશથી ‘ષષ્ટિતંત્ર’ ઉત્પન્ન થયું.

મરિચિ પણ દેવલોકથી આવીને કોલ્લાગ સન્નિવેશમાં ‘કૌશિક’ નામના બ્રાહ્મણપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં ૮૦ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પાલન કરીને છેવટે પરિવ્રાજકવેષમાં વિચરીને કાળે કરી મૃત્યુ પામ્યો અને સૌધર્મકલ્પમાં અજઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને ‘અગ્નિભૂતિ’ નામનો બ્રાહ્મણ થયો. ત્યાં ૬૪ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પાલન કરીને છેલ્લે પરિવ્રાજક થઈને મૃત્યુ પામ્યો. મરીને ઈશાનકલ્પમાં અજઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને મંદિર નગરમાં ‘અગ્નિભૂતિ’ નામનો બ્રાહ્મણ થયો. ત્યાં છપ્પન્ન લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પાલન કરીને અંતે પરિવ્રાજકપણે મરીને સનકુતમાર દેવલોકમાં મધ્યમસ્થિતિવાળો દેવ થયો. ફરી ત્યાંથી ચ્યવીને પ્રવેતવિકા નગરીમાં ‘ભારદ્વાજ’ નામનો બ્રાહ્મણ થયો. ત્યાં ૪૨ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પાલન કરીને છેવટે પરિવ્રાજકપણું પાળીને પંચત્વ પામ્યો. મરીને માહેન્દ્ર કલ્પમાં મધ્યમસ્થિતિના દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને ફરી સંસારમાં રખડીને રાજગૃહ નગરમાં ‘સ્થાવર’ નામનો બ્રાહ્મણ થયો ત્યાં ૩૪ લાખ પૂર્વ આયુષ્ય પાલન કરીને છેવટે પરિવ્રાજકપણે મરીને બ્રહ્મલોકમાં મધ્યમસ્થિતિવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને ચારગતિરૂપ સંસાર-અટવીમાં રખડ્યો. મરીને ગત ભવમાં તેવા પ્રકારનું કંઈક કર્મ કરીને રાજગૃહ નગરમાં ‘વિશ્વનંદી’ નામના રાજા હતા. તેનો વિશાખનંદી નામનો ભાઈ યુવરાજ હતો. તે યુવરાજની ધારિણી નામની ભાર્યાને ‘વિશ્વભૂતિ’ નામનો પુત્ર થયો. દેવકુમારની ઉપમાવાળા શરીરને ધારણ કરતો તે યુવાન થયો અને દોગુંદક દેવની જેમ વિવિધ ક્રીડા-વિનોદ કરવામાં ગયેલો કાળ પણ જાણતો નથી. તે નગરમાં ઘણાં પ્રકારનાં પુષ્પોથી સમૃદ્ધ ‘પુષ્પકરંડક’ નામનું ઉદ્યાન હતું. તેમાં તે યુવરાજ-પુત્ર વિશ્વભૂતિ અંત:પુરની સાથે વિવિધ ક્રીડા કરતો, આનંદ કરતો હતો.

આ બાબુ રાજપુત્ર વિશાખનંદી ઉદ્યાનની બહાર તેમાં પ્રવેશ કરવાની અભિલાષાવાળો ક્યાં કરે છે. તેઓનો કુલાચાર એવો છે કે, 'ન્યારે અંદર એક કીડા કરતો હોય, ત્યારે ખીન્તએ પ્રવેશ ન કરવો.' તેની માતાની દાસીઓ પુષ્પો લેવા માટે પ્રવેશ કરતી હતી, ત્યારે વિશ્વભૂતિને વિલાસ કરતો દેખીને રાજની અગ્રમહિષીને કહ્યું કે,— 'આ પૃથ્વીમાં એકલો યુવરાજ-પુત્ર જ જીવે છે, જેનો આવો વિલાસ છે. રાજપુત્ર વિશાખનંદી સામાન્ય પ્રબળન માફક કીડાના મનોરથ કરતો પુષ્પકરંડકની આબુબાબુ વિષાદ અનુભવતો રહેલો છે.' આ સાંભળી રાજમહિષીએ કોધથી રાજને તેવા પ્રકારની વાત કરી, જેથી રાણીની હડ સ્વીકારીને કહ્યું— 'હે સુંદરી! તું ખેદ ન કર, આ મારો જીવ અને રાજ્ય સર્વ તને આધીન છે. હે દેવી! આજ્ઞાયોગ્ય આ દાસ ઉપર શેષ કરવો યોગ્ય નથી. શેષ કરીને આ સેવકયોગ્ય જનને તું સમાન પદવાળો કેમ કરે છે? હે સ્વામિની! હું તે પ્રમાણે કરીશ, જેથી તારો પુત્ર સુખ અનુભવે.' આ પ્રમાણે મહાદેવીને સાંત્વન આપીને રાજ્યે મંત્રીની સાથે મંત્રણા કરીને પ્રયાણ-લેરી વગડાવી, એટલે મહામંત્રીઓ આકુલ-વ્યાકુલ બન્યા. વિચાર્યું કે, 'આ છે શું?' તે સાંભળી વિશ્વભૂતિએ રાજને વિનંતિ કરી કે, 'હે દેવ! પ્રયાણ કરવાનું શું પ્રયોજન છે?' રાજ્યે કહ્યું 'હે પુત્ર! નજીકના સીમાડાના પુરુષસિંહ નામના રાજ્યે કંઈક છિદ્ર-બાનું કાઢીને આપણા દેશ ઉપર હલ્લો કર્યો છે. આપણા મંડલ ઉપર આક્રમણ કર્યું છે. આપણો મોટો પરાભવ કર્યો છે, તેથી કલંકિતપણે જીવવું યોગ્ય નથી-એમ વિચારી તેને મારવા માટે મેં પ્રયાણની લેરી વગડાવી છે.' તે સાંભળી કુમારે કહ્યું, 'જે એમ જ છે, તો આપ જવાનું અંધ કરો, મારા પર કૃપા કરી તે આજ્ઞા મને આપો. આપની કૃપાથી તેના બળનો ગર્વ હું દૂર કરીશ, તેને પણ અનીતિનું ફળ બતાવીશ.' એમ કહ્યું, એટલે રાજ્યે કુમારને આજ્ઞા આપી.

કુમારે પણ 'મહાકૃપા' એમ કહીને મોટા સૈન્ય-પરિવાર સાથે પ્રયાણ કર્યું. દેશાંતરમાં પહોંચ્યો. ન્યારે ત્યાં તો સર્વ સ્વસ્થતા નિર્ભયતા હતી. પુરુષસિંહ રાજને હૂત મોકલ્યો કે, 'કુમાર વિશ્વભૂતિ દેશ જોવા માટે આવેલા છે, માટે યથાયોગ્ય કરો.' હૂત તેમની પાસે ગયો અને સર્વ હકીકત જણાવી. રાજ્યે પણ કુમારનું આગમન જાણીને વિશ્વાસુ આગેવાનોને મોકલ્યા અને તેમની સાથે કહેવરાવ્યું કે, કુમારને વિનંતિ કરો કે આટલા દૂર સુધી પધાર્યા છે, તો અહીં પધારીને અમારા નગરને અલંકૃત કરો. આપનાં દર્શન આપવાની કૃપા કરો.' એમ વિનંતિ કરી, એટલે નગરમાં આવ્યો. યથોચિત સર્વ સત્કાર કર્યો, વૈભવથી પૂજા કરી. પહેલાં અપાતું હતું, તેથી અધિક લેટણું આપ્યું. કુમાર વિશ્વભૂતિ ઈષ્ટકાર્ય નીપટાવીને પોતાના નગર તરફ પાછો આવ્યો.

આ બાબુ પોતાના પુત્ર વિશાખનંદીને રાજ્યે વિશ્વભૂતિના પ્રયાણ થયા પછી જોલાવીને કહ્યું કે, 'પુષ્પકરંડક ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કર અને તારી ઈચ્છા પ્રમાણે ત્યાં રહે. વિશાખનંદી પણ પોતાના અંત:પુર સાથે વિચિત્ર કીડા કરતો વિનોદ કરી રહેલ હતો. આ બાબુ વિશ્વભૂતિ નિરંતર-રોકાયા વગર પ્રયાણ કરતો નગરમાં આવી ગયો. અને પુષ્પકરંડકમાં પ્રવેશ કરવા જાય છે, ત્યારે પ્રતિહારે શેક્યો કે, હે દેવ ! વિશાખનંદીકુમાર અંત:પુર સાથે અંદર રહેલા છે, તો

આપને પ્રવેશ કરવો યોગ્ય નથી' તે સાંભળી કુમારે ચિંતવ્યું કે, 'સીમાડાના પ્રદેશના બાનાથી મને પુષ્પકરંડક બગીચામાંથી બહાર કઢાવ્યો, વિશાખનંદીને પ્રવેશ કરાવ્યો. તો પિતાજીએ આમ મારા સરખા સાથે માયા ન રમવી જોઈએ, વિશાખનંદીના સેવકોને તિરસ્કાર્યાં. કહ્યું કે, "તમારા બલથી આ કુમાર કીડા કરે છે, તો તમને શું કરવાનું હોય ? તેઓએ કહ્યું—“તમારું બળ કેવું છે ? જોથી આમ બોલો છો ?” કુમારે પણ કોઠાના વૃક્ષ પર મુઠિ-પ્રહાર કર્યો. પૃથ્વીપીઠ સહિત તેને કંપાવ્યો, તેનાં સર્વ ફળો ભૂમિ પર તૂટી પડ્યાં. "તમારી પાસે આ અન્યાય નિર્વાહ કરાવનાર બીજા રાજા છે. તેના બલથી તમે જીવો છો." એમ કહીને તે વૈરાગ્ય પામ્યો. તેણે વિચાર્યું કે—

‘આ જગતમાં પુરુષો વિષય ખાતર અનેક પ્રકારની વિડંબના પ્રાપ્ત કરે છે. જે કંપતા અને ત્રાસ પામતા હૃદય વડે કહી પણ શકવા સમર્થ થઈ શકાતું નથી. પક્ષપાત બાલ્યે રાષ્ટ્રીને લાંબા સમય સુધી શુદ્ધ બુદ્ધિથી વિચારણા કરીને સ્પષ્ટપણે કહો કે, જો લોગથી કંઈ સુખ મેળવી શકાતું હોય. યૌવન-મદથી ઉન્મત્ત થયેલા વિષય-તૃષ્ણામાં મૂંઝાયેલ મનવાળા પુરુષા-ધર્મો આ લોકમાં જ નરકગતિના કારણભૂત કાર્યોમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. માણિકચરત્ન સરખું, સદ્-ગતિના અપૂર્વ કારણરૂપ અપૂર્વ દુર્લભ મનુષ્યપણું પામીને વિષયપ્રસંગોનું સેવન કરીને જીવો જન્મ હારી બન્ય છે. વિષયમાં રક્ત થયેલો મનુષ્યપણું, વિવેક, સુકલમાં જન્મ, વિશિષ્ટ સાધુપુરુષોનો સમાગમ, લબ્ધ, ગુરુવર્ગની ભક્તિનો ત્યાગ કરે છે. જે પુરુષાધર્મોનું મન વિરસ વિષયોથી હરણુ કરાય છે, તેમનો શુભ વિવેક ઝોસરી જવાથી તે બિચારા અસત્પુરુષો થઈ બન્ય છે. પોતાના પરાક્રમોની શુભ પરિણામવાળો મોક્ષમાર્ગ સ્વાધીન હોવા છતાં મૂઠપણથી લોકો ઘણા દોષવાળાં વિષયની પ્રાર્થના કરે છે. ઉત્તમ ધર્માતુષ્ઠાનરૂપ ધર્મમાર્ગમાં મંદ આદરવાળા, વિષય સુખની લાલસાવાળા, સારાસારના વિવેક-રહિત પુરુષોના હસ્તમાં રહેલ અમૃત સરી બન્ય છે. દુઃખદાયક ભયંકર સંસાર-સાગરમાં મોહિતમતિવાળા વિષયસુખની તૃષ્ણામાં નૃત્ય કરતા ક્ષીણપુષ્પવાળાનું આયુષ્ય નિર્થક વહી બન્ય છે. આ ઘોર સંસારસાગરમાં જે ભાગ્યશાળીઓ મત્ત કામદેવનાં બાણુ ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ યુવતિની શૃંગાર-ચેષ્ટાઓ તરફ નફરત કરે છે, તેવા ઉત્તમ પુરુષોને નમસ્કાર થાયો. પાપના ઘોર આસ્રવ સ્વરૂપ અધમ વિષયોનો ત્યાગ કરીને હવે હું એકાગ્રમનવાળો થઈ પૂર્વના મહાપુરુષોએ સેવેલ ધર્મની સાધના કરીશ.’

આ પ્રમાણે મહાસંવેગ પામેલા મનવાળા વિષય સુખની અભિલાષા એકદમ ત્યાગ કરીને સંસારના સ્વરૂપને યથાર્થ પીછાણી સત્પુરુષના ચરિત્રનું અવલંબન ગ્રહણ કરીને વિજયસિંહ આચાર્યની પાસે તેણે દીક્ષા અંગીકાર કરી. સૂત્ર અને અર્થનો ગુરુ પાસે અભ્યાસ કરી, એકાકી વિહાર પ્રતિમા અંગીકાર કરી.

કોઈક વખતે વિશાખનંદી વિવાહ-નિમિત્તે શંખપુર ગયો. વિશ્વભૂતિ અનગાર પણ વિહાર-ક્રમે તે જ નગરમાં આવ્યા. મહિનાના ઉપવાસના પારણા માટે ભિક્ષા-નિમિત્તે તેમણે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. વિશાખનંદીના સેવક પુરુષોએ વિહાર કરતા આ મુનિને જોયા અને ઓળખ્યા. દેખીને તે પુરુષોને દ્વેષ પ્રગટ્યો, અજ્ઞાન-અધકાર ફેલાયો. અજ્ઞાન-અધકારમાં અંધ બનેલા સેવકોએ નવપ્રસૂતા ગાયને તેના તરફ દોડાવી. તેની સાથે આવતા મુનિને ધક્કો વાગ્યો. મુનિ ગબડી પડ્યા. મુનિનો ક્રોધાગ્નિ સળગ્યો. દોડીને સીંગડાવડે ગાયને પકડી, અને મસ્તક ઉપર ભમાવી

તુષુના પૂજાની માફક ભૂમિ પર ગાયને અકાળી. તેઓને સંભળાવ્યું કે- ‘અરે અધમ દુર્જનો ! શિયાળ સાથે હરિક્ષા કરતારા થઈને સારી મસ્કરી કરો છો ? શું અત્યંત ક્ષુધાવાળા દુર્બલ-કાયાવાળા ક્ષિયરના મુખ-પોલાણમાં આંગળી નાળવા કોઈ શક્તિમાન થાય ખરો ? માત્ર મુખથી જ સાર પ્રગટ કરનારા, રાહુ સરખા, શિયાળ અને શ્વાન સરખા તમારા જેવા વડે મારું શું કરી શકાય તેમ છે ? આ પ્રમાણે લાંબા સમય સુધી વિચારીને મહાઅભિમાનને આધીન થયેલા, કોપથી અવરાયેલા વિવેકવાળા તે મુનિએ નિયાણાનો અનુબંધ કર્યો. તે આ પ્રમાણે- ‘મેં મારા જીવનમાં જે આ દુષ્કર તપ-ચારિત્રનું સેવન કરીને તેનું જે ફલ પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તે હવે હું આવતા લવમાં-લવિબ્યકાળમાં અતુલ બલ-પરાક્રમવાળો થાઉં. એ પ્રમાણે નિયાણું બાંધીને તે સ્થાનને પ્રતિક્રમ્યા- આલોવ્યા વગર કેટલોક કાળ વિચર્યાં. આયુષ્ય પાલન કરી મૃત્યુ પામીને મહાશુક દેવલોકમાં ઉદ્દૃષ્ટસ્થિતિવાળા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

ત્યાં ઈચ્છિ પ્રમાણે ભોગો ભોગવીને દેવલોકથી સ્થવીને પોતાનપુર નામના નગરમાં પ્રજ્ઞપતિ રાજાની મુગાવતી ભાર્યાને વિષે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો, તે રાજાનું ‘રિપુપ્રતિશત્રુ’ નામ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. પાછળથી પુત્રી સાથે લગ્ન-સંબંધ બાંધ્યો, તેથી પ્રજ્ઞએ પોતાની પુત્રીનો પતિ’ અને લોકોએ ‘પ્રજ્ઞપતિ’-એવું નામ કર્યું. તે પ્રજ્ઞપતિને ત્યાં વિશ્વભૂતિ અનગારનો જીવ મહાશુક દેવલોકમાંથી સ્થવીને પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. માતાને સાત સ્વપ્નો જેવામાં આવ્યા. નિમિત્તિયાએ કહ્યું કે, પ્રથમવાસુદેવ થશે. શુભ દિવસે તેનો જન્મ થયો, અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યો અને યૌવન વય સુધી પહોંચ્યો.

આ બાબુ વિશાખનંદી કુમાર રાજ્યલક્ષ્મી ભોગવીને મૃત્યુ પામ્યો. કેટલોક સમય સંસારમાં રખડ્યો. ત્યાર પછી પર્વત નજીક સિંહપણે ઉત્પન્ન થયો. અતિબલ-પરાક્રમવાળો સિંહ પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. ત્રિપૃષ્ઠે તેને મારી નાખ્યો. તેના શરીરમાં ક્રોધ વ્યાપી ગયો. જાતિસ્મરણસાથ થયું. આગલી જાતિ યાદ આવી, તેનું બલ બાણ્યું. અભિમાનનો વેગ બાણ્યો, એટલે દ્વેષ આલ્યો ગયો. સિંહે પ્રાણવૃત્તિનો ત્યાગ કર્યો. તે જે સિંહનું ચરિત્ર પૂછ્યું, તે તને જણાવ્યું તને કુમાર પ્રત્યે અત્યંત સ્નેહ રહેલો છે.

ગૌતમ ગણુધરનો પૂર્વલવ

આ કુમાર આ અવસર્પિણીમાં છેલ્લા ‘વર્ધમાન’ નામના તીર્થ કર થવાના છે. તું પણ તેમનો ‘ગૌતમ’ નામનો પ્રથમ ગણુધર થશે. માટે તારે આ કુમારને અત્યંત અનુસરવું. આ ઘણા બલ-પરાક્રમવાળા છે. આને માટે અન્યપુરુષની શંકા ન કરવી.’

ત્યાર પછી સારથિ મુનિને વંદન કરી પોતાના આવાસમાં ગયો, કુમારને દેખ્યો. તેના ચરણ પાસે બેઠો. કેટલોક સમય બેઠો એટલામાં પ્રતિહારે આવીને નિવેદન કર્યું કે- ‘હે દેવ ! મહારાજ પાસેથી લેખ લઈને આવેલ માણસ દ્વારમાં રહેલો છે.’ તે સાંભળી કુમારે કહ્યું- ‘તરત પ્રવેશ કરાવો.’ હુકમ થતાં જ પ્રવેશ કરાવ્યો. લેખવાહકે લેખ આપ્યો. લેખ આ પ્રમાણે વાંચ્યો કે- ‘કુમારે આ લેખ વાંચીને તરત જ વિલંબ કર્યા વગર આ તરફ પ્રયાણ કરી આવી જવું.’ કુમારે તરત પ્રયાણ ચાલુ કર્યું અને પોતાનપુર પહોંચ્યો. પિતાજીને મળ્યો, પગમાં પડ્યો. પિતાજીએ પણ કુમારને આલિંગન આપીને હિતશિખામણ આપી કે, ‘હે

પુત્ર ! પ્રબળ પુણ્યથી તારા સરખાનો જન્મ થાય છે. માતા-પિતા તો માત્ર તેમાં નિમિત્તભૂત છે. આ પૃથ્વી તારાથી સનાથ છે, માટે સકલ સંસારના આધારભૂત તારે ફરી આ પ્રમાણે ન વર્તાવું. કારણ કે, મારું રાજ્ય, કોષસંચય અને જીવિત તારા આધીન છે. સિંહના વૃત્તાન્ત સરખું વર્તન હવે ફરી તારે ન કરવું.’

આ બાબુ મહાબલ-પરાક્રમવાળો સમગ્ર રાજ્યોમાં ચૂડામણિ સરખો અશ્વઝીવ નામનો એક રાજા હતો. સર્વ રાજ્યો તેની આજ્ઞા માનનારા અને તેનાથી ભયવાળા હતા. તેને ‘મૃત્યુનો ભય છે’ એમ વિચારી યથાર્થ કહેનાર નિમિત્તિયાને પૂછ્યું કે-‘મને કોનાથી મરણનો ભય છે ?, તેણે પણ સમ્યગ્ નિમિત્તબલથી અવલોકન કરીને કહ્યું કે-‘જે મહાબલ-પરાક્રમવાળા સિંહનો ઘાત કરશે, તે તારા દૂતને પણ મારી નાખશે, તેના તરફથી મરણનો સંદેહ કરવો.’ નિમિત્તિયાએ આમ કહ્યું, એટલે રાજ્યે તપાસ કરનાર ગુપ્તપુરુષો પાસે સિંહની તપાસ કરાવી અને સાંભળ્યું કે પ્રબળપતિ રાજાના પુત્રે જે બાહુથી હથિયાર વગર તેને મારી નાખ્યો છે.

ભયથી ઉદ્વેગ પામેલા અશ્વઝીવ રાજ્યે દૂતને બોલાવીને પ્રબળપતિરાજા પાસે મોકલ્યો કે, તમે હવે વૃદ્ધવયવાળા થયા છે, તો મહાઆદેશ પાલન કરવા માટે તમારા પોતાના પુત્રને તરત મોકલી આપો. લાગલાગટ-રોકાયા વગર પ્રયાણ કરતો દૂત ત્યાં ગયો. પોતાનપુર પહોંચી રાજદ્વારે ગયો. નાટક પ્રેક્ષણક-સુખ અનુભવતા રાજાને પ્રતિહારે દૂત આવ્યાના સમાચાર આપ્યા કે, ‘હે દેવ ! અશ્વઝીવ રાજાનો દૂત આવ્યો છે, તો શું કરવું ? આપ કહો, તે પ્રમાણુ વૃદ્ધિ પામતા રસાતિશયવાળા કુતૂહલપૂર્ણ કુમાર અને પ્રેક્ષકવર્ગ નાટક જોવામાં એકતાન બન્યા હતા, તે નાટક બંધ કરાવ્યું. રંગભૂમિથી રાજા બહાર ગયો અને રાજસભામાં પ્રવેશ કર્યો, દૂતને અંદર બોલાવ્યાં. દૂત રાજાના પગમાં પડ્યો. યોગ્ય આસને બેસાડ્યો. રાજાના વચનથી યથોચિત ભેટણું આપ્યું, સુહૃતકાળ પછી રાજ્યે મહારાજના શરીરના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. દૂતે કહ્યું ‘કુશળ છે’-એમ કહીને મહારાજને સંદેશો જણાવ્યો.

પ્રબળપતિ રાજ્યે આદેશ મસ્તકથી અંગીકાર કર્યો. મનમાં ચિંતવ્યું કે, મહાબલવાળો અશ્વઝીવ રાજા દુઃખે કરી આરાધવા યોગ્ય છે, તેમજ તે આકરો દંડ કરનારો છે. મારા પુત્રોએ હંબુ ભય દેખ્યા નથી, ખાસ કરીને આ ત્રિપૃષ્ઠ પુત્ર તો તદ્દન નાનો છે. સમજાતું નથી કે આ વિષયમાં શું કરવું ? -એમ વિચારીને દૂતને કયાંય ઉતારે મોકલ્યો, તેને માટે યોગ્ય સાર-સંભાળ કરાવી.

નાટકના રંગમાં ભંગ

આ બાબુ સંગીત અને નાટકના રંગમાં ભંગ પડવાથી આકુલ થયેલા ત્રિપૃષ્ઠે પરિવારને પૂછ્યું કે, ‘આ વળી ક્યો આવ્યો છે ? કે જેના આવવાથી પિતાએ પ્રેક્ષણકમાં વચ્ચેથી ભંગ કરાવ્યો ?’ પોતાના પરિવારમાંથી હકીકત મેળવી. કુમારે ચિંતવ્યું કે, ‘વળી એ પાપી કયાં ગયો ? તેની સેવા થાય તે પહેલાં જ કુતૂહલ દૂર કરું, પછી તેના સ્વામીનું’ -એમ વિચારી તેનું રક્ષણ કરાવ્યું. પછી પ્રબળપતિ રાજ્યે મોટા પ્રબંધથી તેનું રક્ષણ કરાવ્યું અને મોટા

સામસામા પડકાર કર્યાં. એક ધીબના સુભટો વિવિધ પ્રકારના યુદ્ધોથી લડવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે કેટલાક દિવસો સુધી ખૂનખાર યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું.

ત્યાર પછી સુભટો પડવા લાગ્યા, ઘોડાઓ સ્વાર વગર ભ્રમણ કરવા લાગ્યા. હાથીઓના સમૂહો ભાંગી ગયા, સ્વામીનું સન્માન યાદ કરવા લાગ્યા. ‘શાબાશ શાબાશ’ એમ શાબાશી અપાતી હતી. કાયરો દૂર હઠી ગયા, સારી રીતે યશ માટે સુભટો તૈયાર થયા, પરાક્રમીઓનું પરાક્રમ ઉદ્ધાસ પામ્યું. તેવા સમયે એક દિવસે બંને પક્ષોના નાયકોનું મુખ્ય યુદ્ધ શરૂ થયું. સર્વ પ્રકારના યુદ્ધથી લડતા લડતા પરાભવ પામેલા અશ્વગ્રીવે હૃથેલીથી ચક્રરત્ન ગ્રહણ કર્યું, ભમાડીને ત્રિપૃષ્ઠ ઉપર મોકલ્યું. દેવોના પ્રભાવથી, ભવિતવ્યતાના યોગથી ત્રિપૃષ્ઠને પ્રદક્ષિણા આપીને તે તેના જમણા હાથમાં આવીને રહ્યું. ક્રોધપૂર્ણ હૃદયવાળા તેણે પણ તે અશ્વગ્રીવ ઉપર મોકલ્યું. તે એકે તાલવૃક્ષના ફલની જેમ પ્રતિવાસુદેવ અશ્વગ્રીવનું મરતક ધડથી નીચે પાડ્યું. જ્યજ્ઞ્યારવ શબ્દ ઉછળ્યો. દેવોએ અને અસુરોએ ખુશ થઈ તેના ઉપર પુષ્પ-વૃષ્ટિ કરી. સમગ્ર લોકો તેને સુખારકબાદી આપવા લાગ્યા. દેવસમૂહે કહ્યું કે, ‘આ પ્રથમ વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયા.’

ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે પણ ભરતક્ષેત્રનું દક્ષિણાર્ધ સ્વાધીન કર્યું. સાત રત્નો પ્રગટ થયાં. ૩૨ હજાર યુવતિઓ સાથે લગ્ન કર્યાં. તે ૧૬ હજાર મહારાજાઓનો રાજાધિપ બન્યો. નવ નિધાનો પ્રગટ થયાં. ડાબી ભુબથી કોટિશિલા ઉંચકીને ધારી રાખી. સમગ્ર રાજાઓ જેમના ચરણની સેવા કરે છે, તેવા મહારાજા વાસુદેવ થયા.

આ પ્રમાણે સંસાર વહી રહેલો હતો. વિવિધ પ્રકારના ભોગો ઉત્પન્ન થતા હતા ત્યારે, અચલ શ્રેયાંસતીર્થંકર ભગવંતનું વચન વિચારતો હતો, તે સમયે ધર્મઘોષ આચાર્ય પધાર્યા. તેની પાસે અચલે શ્રમણપણું અંગીકાર કર્યું. બાકી રહેલ કર્મ ખપાવીને સિદ્ધિગતિ પ્રાપ્ત કરી.

વાસુદેવને પણ ભોગો ભોગવતાં કેટલોક કાળ ગયો. અતિબલ-પરાક્રમપણાના યોગે સમગ્ર સત્પુરુષોની અવગણના કરતો હોવાથી અતિક્રમ પરિણામવાળાનું સમ્યક્ત્વરત્ન ચાલ્યું ગયું. કષાયોની ઉત્કટતાથી તેણે અપ્રતિષ્ઠાન નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યું. ૮૪ લાખ વર્ષનું સર્વ આયુ પૂર્ણ કરીને કાલ કરીને તે ૩૩ સાગરોપમના ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળો અપ્રતિષ્ઠાન નામની સાતમી નરકમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થયો. આથી વિશેષ ‘વધમાન’ તીર્થંકરના ચરિત્રના અધિકારમાં કહીશું.

—૫૪ મહાપુરુષ-ચરિત વિષે ત્રિપૃષ્ઠ પ્રથમવાસુદેવ તથા અચલ બલદેવનું ચરિત્ર સમાપ્ત થયું. [૧૪-૧૫]

શ્રીશીલાંકાચાર્ય—વિરચિત પ્રા. ૫૪ મહાપુરુષ-ચરિતનો આ. શ્રીઆનંદસાગર સૂરીશ્વરજીના શિષ્ય આ. શ્રીહિમસાગરસૂરિએ કરેલ ગૂર્જરાનુવાદમાં પ્રથમવાસુદેવ ત્રિપૃષ્ઠ અને પ્રથમ બલદેવ અચલનાં ચરિત્રો પૂર્ણ થયાં. સં. ૨૦૨૩. ફાગણ વદિ ૨ મંગળવાર.

ગૌરવપૂર્વક તેનું સન્માન કર્યું એટલે નગરમાંથી નીકળ્યો. કુમારને દૂત નીકળ્યાની ખબર પડી. કુમારે પણ પોતાના વિશ્વાસુ સેવકો દ્વારા તેને માર મરાવ્યો અને તેને લૂંટાવી દીધો. તેનું સારભૂત ધન શ્રહણ કરીને મસ્તક-પ્રદેશમાં પગનો પ્રહાર કરીને મોટી વેદનાવાળો દેહ કરીને છોડી મૂક્યો. પ્રભાવતિને ખબર પડી એટલે ફરી નગરમાં લાવી તેનો પૂન-સત્કાર કર્યો. પ્રભાવતિ રાજાએ આ દૂતને કહ્યું કે, 'આ વાત તારે મહારાજને ન જણાવવી.' દૂતે તે વાત સ્વીકારી. ફરી પાછું ભેટણું આપી વિદાય કર્યો.

આ બાબત દૂતની પહેલાં પહોંચી ગયેલા કેટલાક પુરુષોએ મહારાજને કહ્યું કે- 'હે દેવ! તમારા દૂતને પ્રભાવતિના પુત્રે અત્યંત કદર્યાના કરી છે. હવે આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો.' અન્ધગ્રીવ રાજા કોપાયમાન થયા. ક્ષોભ પામેલ રાજસભા ગર્જના કરવા લાગી કેવી રીતે ?-

પરસેવાનાં બિન્દુઓ વડે વ્યાસ, ઉદ્દભટ ભૂકુટી ચડાવવાથી ભયંકર લલાટપટ્ટનો સ્પર્શ કરીને રોષ ભરેલા નેત્રવાળો કોઈક બે હાથ મસળે છે. કઠોર સૂર્યમંડલની જેમ કોઈક સભ્યનું વદન નિર્દયપણે હોઠને દાંતથી દાબીને, રોષથી લાલચોળ ગાલવાળું, ન દેખી શકાય તેવું ભયાનક કરે છે. કોઈક ક્રોધાગ્નિથી ભય પામેલી, દાંતથી હોઠ દબાવતાં દાંતના કિરણોના સમૂહના બાનાથી બહાર નીકળતી પોતાની વાણીને રોકે છે. કોઈક સુભટ રોષવશ થઈ મોટા નિઃસ્વાસ મૂકતો હોવાથી શોષાયેલા બંને હોઠવાળો ચરણાચ્રથી પૃથ્વી કંપાવતો હતો. મહાકોપ અને દ્રેષથી રુ'ધાઈ ગયેલ કંઠવાળા કોઈક સુભટની સ્ખલના પામતી અસ્પષ્ટ અક્ષરવાળી વાણી અંદર ઘોળાયા કરતી હતી. કોઈક સુભટ વારંવાર શાન્ત કરવા છતાં હોઠ ફફડાવતો મહારોષથી જમીન પર આળોટતો હતો. આ પ્રમાણે મહાપરાભવથી પામેલા કલંકને ધોવા માટે રસિક બનેલા સુભટોને તે સમયે કોઈ પ્રકારે પોતે શાન્ત પાડયા.

અપશકુનો

મહારાજાએ સુભટો વગેરેને સમજાવ્યા કે- 'આમ અધમપુરુષની જેમ ચેષ્ટા કરવાથી કે ગર્જના કરવાથી શો ફાયદો ? નજીકમાં જ હવે પરીક્ષા થશે. શૂરવીર અને કાયરનો ભેદ હમણાંજ ખબર પડશે. હવે મુહૂર્તનો દિવસ શોધવા જેટલો પણ કાલક્ષેપ અહીં ન કરવો, માટે હમણાં જ પ્રયાણ કરું'-એમ કહીને છડીદારને પ્રયાણનો આદેશ આ પ્રમાણે આપ્યો કે- 'પ્રયાણ સૂચવનારી લેરી વગડાવ, હાથીઓને યોગ્ય સામગ્રીથી સજ્જ કરો, અન્ધવૃંદને પલાણુ નાખી તંગ કરો, શ્રેષ્ઠ રથોને બેડાવો, અંત:પુર સાથે ચાલે, સમગ્ર સૈન્ય-પરિવાર જવા માટે તૈયારી કરે.' એમ કહીને રાજા પ્રયાણ કરવા તૈયાર થઈને રહ્યો. તેટલામાં અપશકુનો દેખાવા લાગ્યાં. તે આ પ્રમાણે-અણધાર્યું સૂર્યમંડલ રાહુથી ઘેરાયું, તારાના સમૂહો દિવસમાં પડતા દેખાયા, ભયંકર જળપૂર્ણ મુખવાળી શિયાળ ભુખ્મુ શખ્દ કરતી હતી. આકાશમાં ઉલ્કા ફેલાવા લાગ્યાં. કાગડાઓ વિરસવાળા 'કા કા' કરીને કોલાહલ કરવા લાગ્યા. મોટા શબ્દો ઉછળતા હતા. પૃથ્વી કંપવા લાગી. મુખ્ય હાથી પડી ગયો. અન્ધરત્ન વિષાદવાળું થયું. બળાટકારથી ભગ્ન થયેલાં રાજાઓનાં મન પાછાં પડી ગયાં. આ જગતમાં જે કેઈ કલેશ કરાવનાર અશુભ ભાવો પ્રસિદ્ધ છે, તે તેને સર્વ પ્રગટપણે તે સમયે ઉત્પન્ન થયા. આ પ્રમાણે ગમન-સમયે અપશકુન-પરંપરાની શ્રેણિ થવા છતાં પણ તેવા અપશકુન-સમૂહની અવગણના કરીને નિયતિ-

લવિતવ્યતામાં પરાધીન થયેલા મહારાજા નગરથી નીકળ્યા. તેની પછી સૈન્ય-પરિવાર આકુલ-વ્યાકુળ થતો નીકળ્યો. જનારાઓ પોતપોતાનાં કાર્ય કરતા આગળ ચાલ્યા.

યુદ્ધમાં અશ્વગ્રીવનો પરાજય

આ બાબત પ્રબળપતિ રાજાએ સાંભળ્યું કે, અશ્વગ્રીવ રાજા મહાકોપવાળો થઈ એકધારાં પ્રયાણ કરતો કરતો યુદ્ધ કરવા આવી રહેલો છે, તો ‘હું’ સમજી શકતો નથી કે, આનું પરિણામ શું આવશે ?’ એમ વ્યાકુલ બનેલ પ્રબળપતિ મંત્રણા કરવાની સલામમાં ગયા. બૃહસ્પતિના ભુદ્ધિ-વૈભવને ઝાંખો કરનાર એવા રાજાના મંત્રીઓ આવ્યા. આ વૃત્તાન્ત ત્રિપૃષ્ઠના બાણવામ્માં આવ્યો. એટલે સલામમાં જઈને પોતાના પરાક્રમના ગર્વવાળા પુત્રે પિતાને કહ્યું કે—‘હિ પિતાજી ! આમ આકુલપણું બતાવીને શત્રુપક્ષનું ગૌરવ કેમ વધારે છે ? શું તે અશ્વગ્રીવ અમને ઘોડા-કગ્રીવ બનાવશે ? માટે મંત્રણા કરવાની છોડી દો અને શુભદિવસે તેની સન્મુખ પ્રયાણ કરો.’ એમ કહીને સલામંડપમાંથી ઊભા કર્યાં. પ્રબળપતિ રાજાએ જ્યોતિષીઓને બોલાવી મુદૂર્ત દિવસની ગણતરી કરાવી. પ્રયાણ કરવાનું લક્ષ શોધ્યું. ત્યાર પછી આકાશ-મંડલ જ્યજ્જ્યારવ શબ્દથી પૂર્ણ બનેલું હતું, એવા શુભશકુનપૂર્વક ત્રિપૃષ્ઠ પુત્ર સાથે પ્રબળપતિએ પ્રયાણ કર્યું. અનુકૂલ શુભ શકુનો થયાં. ઉત્તમજાતિનો અશ્વ હેષારવ કરવા લાગ્યો. અકાલે મદવાળા થયેલા હાથીઓ ‘ગુલ ગુલ’ એવો શકુન સ્વરૂપ શબ્દ કર્યો. સતત પ્રયાણ કરતા પોતાના દેશની સીમા સુધી ગયા. પુત્રસહિત પ્રબળપતિ રાજાએ પડાવ નાખ્યો.

અશ્વગ્રીવને આ વૃત્તાન્તની બાજુ થઈ, તેને મનમાં ક્ષોભ થયો. નિમિત્તિયાનું વચન યાદ આવ્યું. ચિત્તમાં ખેદ થયો. તેના નજીકના પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યો. હિંમત રાખીને એકાન્ત પ્રદેશમાં છાવણી નાખી. અશ્વગ્રીવ રાજાએ વળી ફરી પણ દૂતને શિખવીને પ્રબળપતિ રાજા પાસે મોકલ્યો. દૂતે ત્યાં જઈને કહ્યું કે, ‘મહારાજા આજ્ઞાપૂર્વક કહેવડાવે છે કે, આ ખોટા વિચાર કરવાથી તમને કયો લાભ થવાનો છે ? અગ્નિ સાથે તૃણનો વિરોધ થાય, તેનું પરિણામ શું આવે ? માટે હવે પણ આ વ્યવસાયનો ત્યાગ કરો. મહારાજાના ચરણની સેવા કરીને તમારું પોતાનું આયુષ્ય લંબાવો. તમારા બંધુઓને ભવિતદાન આપનારા થાઓ.’ આ સાંભળીને પ્રબળપતિ પાસે રહેલા ત્રિપૃષ્ઠે કહ્યું—

‘અરે ! અવળું બાણાવેલ દુષ્ટ દૂત ! પોતાના માલિકના અભિમાની ચરિત્રને અહીં હવે પણ તારી વાણીથી સ્વયં પ્રગટ કરે છે ? જેની પાસે સમર્થ ભુજંગોમાં, આયુધોમાં, રણભૂમિમાં શત્રુનાં બંધોમાં (સૈન્યોમાં) એ પરાક્રમ છે, તો બાણોએ દોડવું બેઠકાએ, દૂતનું અહીં શું પ્રયોજન છે ? હિંમત ! પ્રતિપક્ષ-શત્રુનાં દૂષણ જોનાર, અત્યંત નિર્લજ્જતાથી દૂરથી જ શુભોત્તો ત્યાગ કરનાર, લોકોવડે પોતાની કેટલી પ્રશંસા કરાય છે ? તને કેટલાં વચનો કહેવાં ? અશોભન પ્રત્યુત્તર બોલવાનું શુરુએ અમને શીખવ્યું નથી. તમે જેને લાયક છો, તે અહીં તમને બતાવીશ, આ પ્રમાણે હિંમતપૂર્વક કહીને દૂતને વિદાય કર્યો. નીકળતાં ફરી પણ ત્રિપૃષ્ઠે તેને કહ્યું કે—‘હિ દૂત ! તારા સ્વામીને કહેજે કે, દૂત મોકલીને કાલ-રૂપ શા શાટ્ટે કરે છે ? તમે તો પ્રગટ પરાક્રમવાળા છો, તમારો પ્રતાપ સર્વત્ર ફેલાયેલો

છે, વળી તમો દંડ-પ્રયોગ પણ કરનારા છો. મોટા સૈન્ય અને પરાક્રમથી પૃથ્વીપીઠને સ્વાધીન કર્યું છે. તમારો પુરુષકાર કોઈ મલિન કરી શક્યું નથી, તો વધારે શું કહેવું, જેથી લાંબા-કાળથી એકઠો કરેલ યશ મલિન ન થાય.'-એમ સંદેશો આપીને દૂતને મોકલ્યો. દૂત પોતાની છાંવણીમાં ગયો. છડીદારે જણાવ્યું એટલે રાજાપાસે પ્રવેશ કર્યો. મહારાજને મળ્યો. પગે પડીને ઉભા થઈ જે પ્રમાણે ત્રિપૃષ્ઠે કહ્યું હતું, તે સર્વ જણાવ્યું.

અશ્વઘ્રીવ રાજાએ આ સાંભળીને કહ્યું કે-‘માત્ર વાણીના વિલાસ સ્વરૂપ આ તેના ઉદ્દેશો છે. રણસંગ્રામ હવે નજીકમાં છે. એમાં સુપુરુષ અને કાયર પુરુષ કોણ છે ? તેનો નિવેડો આવી જશે.’ એમ કહ્યા પછી દૂતે રાજાને એકાંતમાં લઈજઈને કહ્યું, ‘હૈ દેવ ! જો કે આપનાંથી કોઈ વસ્તુ અજાણી નથી. જો કે અમારા સરખામાં તેટલો વિવેક ન હોય, તો પણ હૈ દેવ ! તમારા પ્રભાવથી હું જે કંઈ પણ જાણી શક્યો છું, તે આપની અનુમતિથી જણાવું છું. આમ વિનંતિ કરી એટલે મહારાજાએ કહ્યું, ‘પુશીથી બોલ, એમ કહેવામાં શો દોષ હોય ?’ પછી દૂતે કહ્યું, ‘હૈ દેવ ! રાજાની પાસે અનુકૂળ બોલનારા પુશામતીયા સર્વે પેટલરા હોય છે. પરિણામે સુખ કરનાર કડવાં વચનો સ્પષ્ટાક્ષરમાં કહેનાર કોઈ વિરલા જ હોય છે, અંગર તેવાં વચનો કહેનારા હોતા નથી. તો હૈ દેવ ! ત્રિપૃષ્ઠ અતીવ બલ-પરાક્રમવાળો છે અને પોતાના જીવનબળમાં તેને મહાવિશ્વાસ છે. જેને પોતાનું ભુજબલ હોય, એ જ તેનું સૈન્યબલ સમજવું. આ માત્ર ભક્ષણ કરનાર સહાયક કાગડા સરખા ઘણા પુરુષોથી શું કરી શકાશે ? માટે આપે તેની સહાય મેળવીને શત્રુપણાનું અભિમાન દૂર કરવું જોઈએ. તેની સાથે વિરોધ કરવો તે અનર્થનું મૂલ છે-એમ હું માનું છું, પછી આપને ગમે તે ખરૂં.’ એમ કહીને દૂત મૌન થયો. અશ્વઘ્રીવ રાજા પણ નિમિત્તિયાનાં વચનોને યાદ કરતો, અપશકુન થવાથી ચયેલો દુઃસ્વ-સંતાપ, શત્રુની દટાતાનું ભાન, પોતાના સામંતો અને પરિવારનો વિષાદ જાણવાથી પોતાનું જીવંતર પણ ગયેલું સમજતો માત્ર કેટલાક પુશામતીયાએ આપેલી હિંમતથી બોલવા લાગ્યા- ‘અરે દૂત ! આમ આટલો ગભરાઈ કેમ બન્યો છે ? હમણાં જ તેનું બલ તું જોઈ શકીશ’ એમ કહીને ‘હાલ વિસામો લે’ કહીને દૂતને રજા આપી. ઉચિત કાર્યો કર્યા, મહાસામંતોનું સન્માન કર્યું. આશ્રિતોને-સેવકોને બુદ્ધાં બુદ્ધાં કાર્યો સોંપ્યાં. મહાદાન દેવરાંવ્યું. સંગ્રામ-ભેરી વગડાવી. સુભટો તૈયાર થયા. હાથીઓ ઉપર અંગાડી બાંધી સજ્જ કર્યાં. ઘોડાઓ પર પલાણુ નખાયા. રણવાજિંત્રો વગડાવ્યાં, અશ્વઘ્રીવ મોટા સૈન્ય-પરિવાર સાથે નીકળ્યો. ત્રિપૃષ્ઠે જાણ્યું કે, અશ્વઘ્રીવ યુદ્ધભૂમિ પર આવી પહોંચ્યો છે, એટલે તરત ન દેખી શકાય તેવો વિકરાળ બની ગયો. કેવો !-રોષ ઉત્પન્ન થવાથી ભયંકર, જેના ગાલ લાલ થયા છે એવા, વિશેષ પ્રકારનું, દેખતાં પણ ભય લાગે તેવું તેનું વદન થયું. ઉદ્ભટ ભૂકુટિ ચડાવેલ ભયંકર કપાળ પ્રદેશ પણ પરસેવાનાં બિંદુઓવાળું, સ્વભાવથી તેનું મુખ સૌમ્ય હોવા છતાં પણ સામે જોઈ શકાતું નથી. તે સમયે ત્રિપૃષ્ઠના મહાક્રોધાવેશથી વચનો બોલવામાં પણ રખેલનાં થાય છે. આવી સ્થિતિમાં ઉત્સુક મનવાળા રાજાઓને સંગ્રામ કરવા માટે આદેશ આપ્યો.

આ પ્રમાણે યુદ્ધસામગ્રી અને સૈન્યપરિવાર સાથે પ્રયાણ કરતો ત્રિપૃષ્ઠ યુદ્ધભૂમિ તરફ ગયો. યુદ્ધારંભ કરવાના વાજિંત્રોના શબ્દો ગળી ઉઠ્યા. ચિહ્નો-ધ્વજો જોયે લખાઈ.

(૧૬) શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીનું ચરિત્ર

ત્રેયાંસનાથ ભગવંત નિર્વાણ પામ્યા પછી ચોપન્ન સાગરોપમ ગયા પછી વાસુપૂજ્ય તીર્થંકર ભગવંત ઉત્પન્ન થયા. ૬૭ ધનુષ—પ્રમાણુ ઊંચી કાયાવાળા પદ્મકમળના ગર્ભ સરખા ગૌરવર્ણવાળા બહોંતેર લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પાળીને ભગવંત સિદ્ધિપદને પામ્યા. કેવી રીતે ? તે કહે છે—આ જગતમાં મૂર્તિમાન પુણ્યરાશિ જેવા મહાપુરુષો જન્મે છે, જેમના જન્મથી સમગ્ર જીવલોક શાંતિ પામે છે.

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં, ઘણા લોકોથી અને ધન-સુવર્ણથી સમૃદ્ધ ‘અંપા’નામની નગરી હતી. તે નગરીમાં સમગ્ર રાજ્યોના મુગટોથી કોમળ બનેલ પાદપીઠવાળા ‘વસુ’ નામના રાજા હતા. તેને સમગ્ર અંત:પુરમાં મુખ્ય ‘જ્યા’ નામની રાણી હતી. તેની સાથે વિષય-સુખ અનુભવતાં કેટલોક કાળ ગયો.

કોઈક સમયે મહાશુક દેવલોકથી વ્યવીને જ્યેષ્ઠ શુકલ અષ્ટમીના દિવસે શતભિષા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છે, જ્યાં રાણીની કુક્ષિમાં તીર્થંકર નામગોત્રવાળા પ્રભુ ઉત્પન્ન થયા. તે રાત્રે રાણીએ ચૌદ મહાસ્વમી દેખ્યાં. વિધિપૂર્વક પતિને નિવેદન કર્યાં. પતિએ પણ પુત્રજન્મનો ફલાદેશ જણાવ્યો. ગર્ભ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. કાગણુ કૃષ્ણ ચઉદશના દિવસે શતભિષા નક્ષત્રમાં સુખપૂર્વક પુત્રને જન્મ આપ્યો. પૂર્વના ક્રમે દેવોએ તેમનો જન્માભિષેક કર્યો. ‘વાસુપૂજ્ય’ એવું યથાર્થ નામ સ્થાપન કર્યું. કુમારભાવ પૂર્ણ કરતાં વિવાહ કર્યો. રાજ્યલક્ષ્મીનો ભોગવટો કર્યા પછી કાલ્દેવ અમાવાસ્યાના દિવસે શતભિષા નક્ષત્રમાં લોકાંતિક દેવોથી પ્રતિબોધ પામેલા પ્રભુએ અવધિજ્ઞાનથી સંસાર-સ્વભાવ બાણીને, સમગ્ર સંસારને અસાર સમજીને, વાર્ષિક દાન આપીને ઈન્દ્રો અને નરેન્દ્રોની પર્ષદા વચ્ચે શ્રમણપણું અંગીકાર કર્યું. છન્નસ્થ-પર્યાયમાં કેટલોક સમય વિચરીને પ્રભુ માઘ શુકલળીજના દિવસે કેવલજ્ઞાન પામ્યા. પછી કેવલિ-પર્યાયમાં વિચરીને લય જીવોને સંસાર અને મોક્ષનો માર્ગ બતાવીને આ જીવલોકને વચનામૃતથી સિંચીને નિવૃત્તિ પમાડીને, અંપા નગરીમાં આષાઢ શુકલ ચૌદશના દિવસે શતભિષા નક્ષત્રમાં શૈલેશીકરણ કરીને ભવોપગ્રાહી કર્માંશો બપાવીને સિદ્ધિપદને પામ્યા.

—મહાપુરુષ-ચરિત્ર વિષે ધારમા વાસુપૂજ્ય તીર્થંકરનું ચરિત્ર સમાપ્ત. [૧૬]

(૧૭-૧૮) દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવ અને વિજય બલદેવનું ચરિત્ર

હવે વાસુપૂજ્ય તીર્થંકરના ચરિત્રમાં દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવનું ચરિત્ર કહેવાય છે. જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં ‘દ્વારામતી’ નામની નગરી હતી. ત્યાં ‘બ્રહ્મ’ નામનો રાજા રહેતો હતો. તે રાજાને સમગ્ર અંત:પુરમાં પ્રધાન ‘વસુમતી’ નામની મોટી રાણી હતી તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતા રાજાનો કેટલોક કાળ પસાર થયો.

કેષક સમયે વસુમતી ભાર્યાની કુક્ષિમાં ગર્ભ ઉત્પન્ન થયો. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યો, કાલક્રમે તેનો જન્મ થયો. ‘વિજ્ય’ એવું તેનું નામ પાડ્યું. ફરી પણ દિવસો જતાં સંસારમાં કાળ-નિર્ગમન કરતાં વસુમતીએ સાત મહારવનો દેખ્યાં, પતિને નિવેદન કર્યાં. તેણે પણ ‘તને સમગ્ર રાજ્યોમાં ચૂડામણિ સમાન પુત્ર થશે.’ તેમ કૃણાદેશ જણાવ્યો. ખરાખર નવ માસ અને અધિક સાડાસાત દિવસો થયા, ત્યારે સુખ પૂર્વક પુત્રને જન્મ આપ્યો. રાજાને વધામણી આપી. ‘દ્વિપૃષ્ઠ’ એવું પુત્રનું નામ પાડ્યું. અને કુમારો કુમારભાવ પામ્યા. કૃણાએ ગ્રહણ કરાવી. અનેનાં લગ્ન થયા પછી બલદેવ વાસુદેવપણે કીડા કરવા લાગ્યા.

કેષક સમયે કુમારો ઉદ્યાનમાં ગયા હતા, ત્યારે નિર્જીવ પ્રદેશમાં ઘણા સાધુઓથી પરિવરેલ મધ્યમ વયવાળા, સમગ્ર સાધુઓના ગુણના આધાર, સમગ્ર દોષસંગના પરિહાર કરનાર, સર્વ અંગ અવયવોથી પૂર્ણદેહ-શોભાવાળા, દેખતાં જ પ્રિય લાગે તેવા, સારા રૂપવાળા, તેજસ્વી, માન્ય કરવા યોગ્ય વચનવાળા, સારા કુલ જાતિમાં જન્મેલા, સ્વ-પર શાસ્ત્રના બાણનાર, દેશ-કાલને બાણનાર, સમગ્ર દેશાચાર બાણનાર, મધુર બોલનાર, હેતુ દષ્ટાંત કહેવામાં કુશળ, જેમનું જ્ઞાન ઓછું થતું નથી. દરેક પ્રત્યે નિષ્કારણ વત્સલતાવાળા, પાંચ પ્રકારના આચારને ધારણ કરનારા, ક્રોધ-માન-માયા-લોભરૂપ ચારે કષાયોને જિતનારા, કામદેવના બાણનો ભંગ કરનારા, છત્રીયા ગુણ્યુક્ત, પર્ષદાના મધ્યભાગમાં ધર્મદેશના કરતા ‘વિજ્ય’ નામના આચાર્યને દેખ્યા. તેમને જોઈને બલદેવે દ્વિપૃષ્ઠ કુમારને કહ્યું કે—‘હે કુમાર ! રાજ્યવૈભવનો ત્યાગ કરેલ હોવા છતાં રાજ્યલક્ષ્મી ધારણ કરેલી હોય તેવા પ્રકારના દેહની શોભાવાળા આ મહાપુરુષનાં દર્શન કર. તેમના ચરણ પાસે જઈને આપણા જન્મને સફળ કરીએ.’ એમ કહીને તેમની પાસે ગયા. ધર્મદેશનામાં થોડો વખત બેસીને પછી વિજ્યકુમારે પૂછ્યું—‘હે ભગવંત ! આપને સંસાર-ત્યાગ કરવાનું શું કારણ થયું ? દરિદ્રતાથી તો પરાભવ પામ્યા નથી, કારણ કે, તમારાં રાજાનાં લક્ષણો જ તેની સાક્ષી પૂરે છે. તમે કેઈનો પરાભવ પણ પામ્યા નથી. કારણ કે, આવી આકૃતિવાળા પરાભવ પામે નહિ. તો ભગવંતને સંસારનો ઉદ્દેગ થવાનું જે કારણ બન્યું હોય, તે ભગવંત ! અમારા ઉપર કૃપા કરીને જણાવો. ત્યાર પછી ભગવંતે કહ્યું—‘હે સૌમ્ય ! સાંભળ. આ સંસારમાં વાસ કરનાર સમજીને સંસાર એ જ નિર્વેદનું કારણ છે. કહેલું છે કે—‘અહીં મારી ઉત્પત્તિ કયા કારણથી થઈ છે ? અહીંથી હવે હું કયાં જઈશ.’ જે માણસ આટલું પણ વિચારે તેવો કયો પુરુષ અહીં વૈરાગ્ય ન પામે ? વળી ઘણાં દુઃખ અને સંકટથી ભરપૂર, કડવાં કૃણ આપનાર આ સંસારમાં લક્ષ્મી, જીવતર તથા જીવનો યૌવનકાળ અતિચંચળ છે. પ્રિય-સમાગમ થવાથી જીવને જે સુખનું અભિમાન થાય છે, તે પણ વિયોગ-અગ્નિના સંગથી દૂષિત થઈ હૃદયને બાળનાર થાય છે. આ જીવોને સેંકડો વ્યાધિઓ પીડા ઉત્પન્ન કરે છે. જરા, મરણ, શોકના તાપથી તપેલા દુર્ગતપણું, પરાભવ આદિથી ઉદ્દેગ પામેલા આ સંસારી જીવને તું કહે કે, કેમ નિર્વેદન થાય ? મહાકલેશની બહુલતાવાળા આવા સંસારમાં વિવેકવાળા આત્માને નક્કી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયા સિવાય રહે જ નહિ. તેથી હે ભાગ્યશાલી ! સ્વહિત સમજનાર એવાને આ સંસાર જ નક્કી નિર્વેદનું કારણ છે. તેં મને વિશેષ કારણ જે પૂછ્યું, તે વિશેષ પણ સંસારનો સ્વભાવ જ છે. છતાં તને બાણવાતું કુતૂહલ થયું છે, તો સાંભળ—

વિજય આચાર્યની આત્મકથા

પૂર્વવિદેહમાં રિષ્ટાવતી નામની નગરી હતી. ત્યાં સુરેન્દ્રદત્ત નામનો રાજા હતો. તેને કનકપ્રભા નામની મહાદેવી હતી. તેને તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં કેટલોક કાળ પસાર કર્યો. કોઈક સમયે શ્રીગુપ્તરાજાનો પુત્ર ચંદ્રગુપ્ત (હું) રીસાઈને પિતા પાસેથી તેમની પાસે આવ્યો. સમગ્ર કળાનો પાર પામેલો, અનેક કૃતહૃદયથી ભરેલો, મંત્ર, તંત્ર, ન્યોતિષ, વૈદક, રસવતી શાસ્ત્રમાં કુશલ, સારા રૂપવાળો, ભુદ્ધિશાળી, સુભગ કવિ, સંગીત-વીણા-વિનોદ કરાવનાર, સારા સ્વભાવવાળો, વિનયવાન પ્રિય બોલનાર આદિ અનેક ગુણવાળો, તેનું વધારે કેટલું વર્ણન કરવું ? નગરમાં આશ્ચર્યભૂત હતો. રાજાએ તેને બહુમાનપૂર્વક સ્વીકાર્યો. કહ્યું કે- 'અહીં આવ્યો તે સાઈ કર્યું'. આ પણ તારું પોતાનું જ રાજ્ય છે.' તેને કુમારયોગ્ય નિવાસ આપ્યો. કરવા યોગ્ય લગ્નિત કર્યું. એ પ્રમાણે દિવસો બંધ છે અને સંસાર વહી રહેલો છે.

કોઈક સમયે સુરેન્દ્રદત્ત રાજાની દેવદત્તા નામની પુત્રી રાત્રે પાછલા ઘરમાંથી પ્રવેશ કરતી હતી ત્યારે, સર્પે ડાંખ માર્યો. તરત જ રાજકુલમાં મોટો કોલાહલ ઊઠ્યો, ગારુડિકોને બોલાવ્યા, યોગોનો પ્રયોગ કર્યો, મંડલો આલેખ્યાં, પાણી છાંટ્યું, આયુ નગર વ્યાકુળ બની ગયું. પરિવાર-સહિત રાજા વિષાદ પામ્યા. કુમારીને લગ્નપણુ વિષ-વેગની શાંતિ ન થઈ. નગરમાં ડિંડિમ વગડાવીને ઘોષણા કરાવી કે, 'કુમારીને જે બચાવશે, તેને રાજા જે માગશે, તે આપશે.'

એટલામાં ચંદ્રગુપ્ત કુમારે સાંભળ્યું અને પૂછ્યું કે, આ ડિંડિમ કેમ સાંભળાય છે ? તેના સેવકે કહ્યું કે- 'હિ દેવ ! રાજકુમારીને સર્પ કરડેલો હોવાથી રાજા વ્યાકુળ-વ્યાકુલ બની ગયા છે. કોઈ પ્રકારે ઝેર ઉતારવું નથી. માંત્રિકોએ મંત્રના ઉપાયો કર્યા. મણિના પ્રયોગ કરી જળ છાંટકાવ કર્યો, વિવિધ પ્રકારના યોગવિધાનો, ઔષધો કર્યાં, છતાં કુમારી શુદ્ધિમાં આવતી નથી. પરિવાર-સહિત રાજા પણ ઘણા ખેદવાળા થયા છે. હવે આ વિષયમાં આપને યોગ્ય લાગે તે કરો, એ સાંભળીને કાળવેલાની તપાસ કરી, તો હવે 'આજનો દિવસ પણ થયો નથી. એમ કહીને 'અવશ્ય તેને જીવાડીશ' એમ બોલીને પોતાના કેટલાક પરિવાર સાથે ભવનમાંથી તે નીકળ્યો અને રાજકુલમાં પહોંચ્યો.

રાજાને કોઈક વડીલે કહ્યું કે- 'હિ દેવ ! આ કુમાર મંત્ર-વિષયમાં કુશલ સાંભળાય છે, કોઈક અભિપ્રાયથી આ અહીં આવ્યો છે, તો આપ કુમારને મંત્રશક્તિથી બચાવવા પ્રાર્થના કરો.' પછી રાજાએ કુમારને પ્રાર્થના કરી કે, 'તમારી પાસે મંત્રશક્તિ હોય તો, તેનો ઉપયોગ કરવાનો આ અવસર છે. પુત્રીને જીવાડીને મને અને મારા પરિવારને જીવિત-દાન આપો. આ કરવાથી તમે શું નથી કર્યું ?' એમ કહીને રાજા તેની જઘાએ લાગ્યો. કુમારે કહ્યું, 'તમે હવે વિષાદ ન કરો. હું મારી મરજીથી જ આ કાર્ય માટે ઘરેથી અહિં આવ્યો છું, માટે મંત્ર-સામર્થ્ય જુઓ.' એમ કહીને કુમારે જળથી પગની શુદ્ધિ કરી. શરીરની પણ અત્યંત શુદ્ધિ કરી, પોતે મંત્રનું કવચ ધારણ કર્યું. જમણા હાથમાં જળ ગ્રહણ કર્યું, તેને મંત્રીને કુમારી સન્મુખ છાંટ્યું, એમ બીજી ત્રીજી વાર કર્યું. ત્રીજી વખતે કુમારીએ પોતાનું અંગ ઉંચું કર્યું, પરિવાર સાથે રાજાને કંઈક જીવમાં જીવ આવ્યો. ફરી જળ છાંટ્યું. તરત જ કુમારી પ્રેરી થઈ, દિશાઓ તરફ નજર કરવા લાગી. કુમારે તેને પૂછ્યું કે, તને શાની પીડા થાય છે ? તેણે કહ્યું- 'મને

સખત ઠંડી લાગે છે, તે સહન થઈ શકતી નથી. ત્યાર પછી પિતાએ કપાળનો પરસેવો લુછી નાખ્યો અને કહ્યું કે, તારું મસ્તક ભારી નથી.' ત્યારે લગાર નજર કરી, પણ કંઈ બોલી નહિ. ફરી પણ મંત્રનું ધ્યાન કરીને જળ છાંટ્યું. ત્યાર પછી કુમારીએ કહ્યું કે, 'મને ઠંડી બહુ વાય છે, એમ બોલી સુઈ ગઈ. લાંબા સમય સુધી કુમારને જોઈને પછી પોતાનું વસ્ત્ર વિશેષ પ્રકારે ઘોઠી લીધું. ફરી માતાએ પૂછ્યું, 'હિ પુત્રી ! તને શાની પીડા થાય છે ?, તેણીએ કહ્યું, 'મને ઠંડીની અત્યંત વેદના થાય છે.' પછી પિતાએ કપાળનો પરસેવો લુછી નાખી કહ્યું કે, 'તારું માથું ભારી કે ઉષ્ણ નથી.' કુમારીએ કહ્યું કે, 'મારા હૃદયમાં ઝણઝણાટ ચાલે છે, ગભરામણુ ઘોઠી થતી નથી. લક્ષ્યશૂન્ય દૃષ્ટિ ભમે છે. અંગ અને ઉપાંગોમાં ચેતના જણાતી નથી. હું પણ સમજી શકતી નથી કે, મને શાની પીડા થાય છે ?, ત્યારે કુમારે કહ્યું—'હજી સમગ્ર વિષ ઉતર્યું જણાતું નથી. માટે મહારાજને આશ્વાસન આપું. હવે અનર્થની સંભાવના ચાલી ગઈ છે.'—એમ કહીને ફરી મંત્રાક્ષરોનો જાપ કર્યો. કુમારી ઉપર અમૃતપ્રવાહ ઝરવા લાગ્યો. સમગ્ર વિષવેગ દૂર થયો. કુમારીએ પિતાને કહ્યું—'હિ પિતાજી ! સર્પે મને ડંખ માર્યો, હું માત્ર એટલું જ બાણું છું. ત્યાર પછી દિવસ હતો કે રાત હતી ? દુઃખ હતું કે સુખ હતું ? બહાર હતી કે અંદર ? એ કંઈ હું બાણતી નથી. રાજાએ કહ્યું—'હિ પુત્રી ! તને, મને અને તારી માતાને જીવિત આપ્યું હોય તો, આ મહાપુરુષે આપ્યું છે. તેને એક મનુષ્યના દાન કર્યા સિવાય પ્રતિઉપકાર કરી નહિ શકાય. આ નિષ્કારણુ-વગર સ્વાર્થે વાત્સલ્ય રાખનારો છે, તેમજ સન્ન જન પુરુષના આચરણુવાળો છે. આ પ્રમાણે મહારાજનાં વચન સાંભળીને કુમારે રાજાની વાતમાં વિશ્લેષ નાખતાં કહ્યું કે, 'મહારાજ ! આમ કેમ ફરમાવો છો ? આમાં મહારાજનું મેં શું કાર્ય કર્યું ? મેં કંઈ માફ જીવિત આપીને ઉપકાર કર્યો નથી, તેમ જ મારા આત્માને સાહસ કરીને સંશયમાં મૂક્યો નથી, તથા તીક્ષ્ણ તરવારના સંકટવાળી, સ્વભાવથી ચપળ રાજ્યલક્ષ્મીને શત્રુના હાથમાંથી છોડવીને હું પાછી લાગ્યો નથી. આમાં મેં શું કર્યું ?' આ પ્રમાણે બોલતા કુમાર તરફ પ્રથમ સમાગમની દ્રષ્ટી જેવી સ્નેહવાળી, હૃદયના ભાવને જણાવવા સમર્થ અભિલાષાવાળી દૃષ્ટિથી નજર કરી, વિવિધ વાતો કરવામાં બાકીની રાત્રિ પૂર્ણ કરી.

પ્રભાત-સમયે કુમારીનું હૃદય ઝહણ કરીને પોતાના હૃદયના વિનોદ માટે કુમાર રાજ-મહેલથી નીકળ્યો, પોતાના ભવને ગયો. થાડો સમય સુઈ ગયો. તેમાં રાજકુંવરીના દર્શનનું સ્વપ્ન આવવાથી વિશેષ પ્રકારે કામ ઉત્તેજિત થયો. બગ્યો, ઉચિત કાર્યો નીપટાવ્યાં. સલા-મંડપમાં બેઠો. વિશ્વાસુ મિત્રો આવ્યા. તેમણે કરમાયેલું વદન-કમળ દેખવાથી ચિંતાનું કારણ પૂછ્યું, 'કુમારીને સર્પ કરડયો વગેરે' આખો વૃત્તાન્ત જણાવ્યો. આખી રાત્રિ બગવામાં પસાર કરી. આ કારણે લગાર મસ્તક પણ ભારે જણાય છે. શરીરના અવયવો ભાંગે છે. આંખમાં ઊંઘ ભરાયેલી છે. તેઓએ કહ્યું કે, 'કુમારીને જીવતી કરી, તે સારું કર્યું.' મિત્રો સાથે કેટલોક સમય વાર્તા-વિનોદમાં પસાર કરી કુમાર મિત્રોને રજા આપી, ઉપલા માળ ઉપર ચડીને શયનમાં પડ્યો. કોઈ ભેટણાં આપવા આવે, તો તેમને આવતા રોકવાની આજ્ઞા આપીને પોતાનાં દૈનિક કાર્યો છોડીને યોગીની જેમ ધ્યાન કરતો હોય તેમ રહેલો હતો. તેટલામાં પોતાના બીજા હૃદય સરખા, સ્વદેશમાંથી સાથે આવેલા મંત્રિપુત્ર પ્રસન્નચંદ્રે પ્રવેશ કરીને

કુમારને કહ્યું કે- ‘હે કુમાર ! મારી સાથે જુદાઈ રાખી મને યથાર્થ હકીકત કેમ જણાવતા નથી ?’ કુમારે કહ્યું- ‘હે મિત્ર ! શું બોલું ? આવા પ્રકારના વિષયમાં મારી વાણી જ બોલતાં અટકાવે છે. મેં વિચાર્યું કે, આવી વાતોના વૃત્તાન્તો બીજાને કહીને શું ? આપોઆપ તેની શાંતિ થઈ જશે. બ્યારે અત્યંત તેની અવગણના કરી, ત્યારે પાંચબાણે મારા પર સો બાણ સરખો હલ્લો કર્યો. તો હવે હું શું કરું ? હવે હું આ મારા આત્માને ધારી રાખવા સમર્થ ન થઈ શક્યો. તારા સિવાય આ મારી હકીકત મારે બીજા કોને કહેવી ? બીજા કોણ મને ઉપદેશ આપી શાન્તિ પમાડી શકે એમ છે ? તારા સિવાય બીજા કોને મારા દુઃખની પડી છે ? તો હું તને સર્વ હકીકત કહું છું કે-“આજે રાત્રે હું રાજપુત્રીને જીવાડવા નિમિત્તે ગયો. દુષ્ટ સર્પે તેને ડાંખ માર્યો હતો, તો પણ મંત્રપ્રયોગથી તેને મરતી બચાવીને જીવાડી. તે બ્યારે સ્વસ્થ થઈ ત્યારે, નયનના કટાક્ષોરૂપી બાણના પ્રહારથી મને તેવા પ્રકારનો શલ્યવાળો કર્યો, જેથી મને કાર્યાકાર્યની કશી ખબર પડતી નથી. ભોજનની રુચિ થતી નથી, નિદ્રા આવતી નથી કે બધા પરિવાર વચ્ચે પણ શાંતિ થતી નથી. વધારે શું કહું ? દુર્લભતાથી મેળવી શકાય તેવા સ્નેહી વર્ગ ઉપર નિભાંગીને જે મમત્વ થાય છે, તે પર્વત પરથી વહેતી નદીના જળની જેમ દરરોજ શોષાયા કરે છે. તે બિચારી રાજપુત્રી લજ્જથી પરાધીન છે, હું અહીં દેશાંતરથી આવેલો છું. આવા પ્રકારની અવસ્થામાં કોણ તેની પાસે જઈને મારી હકીકત નિવેદન કરે ? દુર્લભ જન પ્રત્યે અનુરાગ કરવો, મહાપ્રેમાનુબંધની વૃદ્ધિ થવી-આવા પ્રકારના સમયમાં હે મિત્ર ! મરણ એ જ શરણ પ્રશંસવા લાયક છે.

એ સાંભળીને તેના દુઃખથી દુઃખી થયેલ પ્રસન્નચંદ્રે કહ્યું, ‘હે કુમાર ! આટલામાં આટલો આકુળ કેમ બની ગયો ? જેમ તેણે તારી આવી અવસ્થા ઉત્પન્ન કરી, તે પ્રમાણે હું અનુમાન કરું છું કે, તે પણ આવી અવસ્થા કરી જ હશે, માટે સંતાપ ન પામ, તે પણ તને ઈચ્છતી જ હશે.’ કુમારે કહ્યું, ‘હું નથી જાણતું કે તે ઈચ્છે છે કે નથી ઈચ્છતી, મારી તો આ અવસ્થા છે. હે મિત્ર ! પ્રિય-સમાગમની મોટી આશા કરતું, પ્રચંડ મરણથી ત્રાસ પામેલું આ માનું હૃદય અત્યારે કેવી રીતે શાંત કરવું ? તે સમજી શકાતું નથી.’

પ્રસન્નચંદ્રે કહ્યું- ‘સ્વસ્થ થાયા, હું તેવી ગોઠવણ કરીશ, જેથી તેનો તારી સાથે સમાગમ થશે.’ એમ કહીને ઘરેથી નીકળ્યો. દુકાનને જઈને મૂલ્ય આપીને વીણા ખરીદી. વીણા લઈને રાજકુલ તરફ ગયો. કુમારીની દાસીએ વીણા જોઈ. દાસીએ પૂછ્યું, ‘શું આ વેચવાની છે ?’ તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, ‘હા ! વેચવાની છે.’ દાસીએ કહ્યું કે, ‘અમારી રાજકુવરી મૂલ્ય આપીને આ ખરીદશે, બે જોવા માટે અર્પણ કરતા હો તો.’ તેણે કહ્યું- ‘તમારે જલ્દી પાછી લાવવી.’ તેઓએ કહ્યું- ‘તરત પાછી લાવીશું.’ વીણા આપી. દાસીએ કુમારી પાસે ગઈ. વીણા બતાવી. કુમારીએ પૂછ્યું, ‘કેટલા મૂલ્યથી મળશે ?’ દાસીએ જવાબ આપ્યો કે, તે અમે પૂછ્યું નથી.’ ત્યારે કુમારીએ મૂલ્ય પૂછવા માટે દાસીને મોકલી. તેણે કહ્યું, ‘બે હું બાતે કુમારીને દેખું, તો કુવરીને જે ઠીક લાગે, તે આપે તો હું આપી દઈશ.’ તે પ્રમાણે જઈને કુવરીને જણાવ્યું. મહાવિરહથી શોષિત અંગવાળી કુમારીએ બળીબળી રહેલા હૃદયના વિનોદ માટે તેને બોલાવ્યો. ત્યાર પછી ત્યાં જઈને કુમારીના પગે પડ્યાં અને આપેલા આસન

પર બેઠા. કુમારીએ પૂછ્યું કે, 'તમે ક્યાંથી આવો છો?' તેણે કહ્યું કે, 'એકાંતમાં આપ પધારો, તો સર્વ કહું'. તરત બાબુમાં નજર નાખી. પરિવાર ખસી ગયો, દષ્ટિ તે તરફ રાખીને રાહ બેતો રહેલો છે.

પછી પ્રસન્નચંદ્રે કહ્યું- 'હે દેવી ! તમને શું કહું? બોલી શકાતું નથી. શ્રીગુપ્તના પુત્ર ચંદ્રગુપ્ત સાથે હું અહીં આવ્યો છું. તે રાત્રિએ તમોને દેખીને કુમારની આવા પ્રકારની અવસ્થા થઈ છે, જે કહેવી તે વચનના વિષયની બહાર છે. તે કુમાર સેવકવર્ગ તરફ ચિત્ત આપતો નથી, મિત્રવર્ગને બોલાવતો નથી, ચોથું ગૂઢપદ, બિંદુમતી, અક્ષરચ્યુત, બિંદુચ્યુત વગેરે પ્રહેલિકાઓથી બેલતો નથી, ચિત્રકર્મના વિનાદની અભિલાષા કરતો નથી. ન શયનમાં કે દંતવલ્લીવાળા મહેલમાં કે ભૂમિતલમાં તેને આનંદ થતો નથી. લોજનની અભિલાષા કરતો નથી. માત્ર તમારી કથા કરતો જીવી રહેલો છે. માટે હવે તમે કહો, તે પ્રમાણ.' કુમારીએ વિચાર્યું-- 'હે નિર્ભાંગી કામ ! મારી અવસ્થા આ કરી તે તો ઠીક કહ્યું', પણ તેની પણ આવી અવસ્થા કરી?' એમ વિચારી કુમારીએ કહ્યું-- 'ત્યારે બોલો, શું કરવું?' પ્રસન્નચંદ્રે કહ્યું-- 'મારો મિત્ર અને મારા સ્વામી આવા પ્રકારના પ્રલયકાળના તાપથી મુક્ત થાય, તેવો ઉપાય કરો.' કુમારીએ પૂછ્યું કે-- 'તે ઉપાય કયો?' તેણે કહ્યું-- 'જેમ અગ્નિ વડે બળેલાનું ઔષધ તે અગ્નિ હોય છે, તેમ તમારા દર્શનના વિયોગમાં પણ તમારું દર્શન જ અમૂલ્ય ઉપાય છે.' કુમારીએ પૂછ્યું કે-- 'ક્યા એવા અનિર્દિત ઉપાયથી અમારો સમાગમ થઈ શકશે?'

આ સમયે કુમારીના બીજા હૃદયભૂત વસંતતિલકા નામની સખીએ કહ્યું કે-- 'નવમીના દિવસે બહાર રહેલાં ભગવતી દેવીની યાત્રા થશે. અમે ત્યાં જઈએ એટલે તમારે પણ કુમારને લઈને ઉદ્યાનમાં આવવું.' આ વાત ચાલતી હતી ત્યારે, માતાએ કુમારીની અવસ્થા બાણીને વૈદ્ય બોલાવ્યો હતો. તે વૈદ્ય સાથે માતા પણ ત્યાં આવી. તે વીણા મૂકીને બહાર નીકળી ગયો, જઈને કુમારને સર્વ હકીકત કહી. મનમાં ખુશ થયો. સ્વસ્થતા આવી. લોજન-પાણી ક્યાં. મિત્રને પૂછ્યું કે, નવમી ક્યારે આવે છે? પ્રસન્નચંદ્રે કહ્યું કે, આજથી ચોથે દિવસે.' કોઈ પ્રકારે નવમીના દિવસ આવ્યો. પ્રથમ કુમાર હૃદયથી ત્યાં ગયો, પછી શરીરથી. દુર્ગા માતાના ઉદ્યાનના મધ્યભાગમાં એક પ્રદેશમાં સર્વ પરિવારને મૂકીને પ્રસન્નચંદ્રની સાથે સર્વ ફેળના ઘરમાં અને લતામંડપમાં શોધવા લાગ્યો. એટલામાં તે લીલાવતી (દેવદત્તા) કુમારીને વસંતતિલકા સાથે એક માધવીલતામંડપના મધ્યભાગમાં રહેલી દેખી. મસ્તકના કેશાગ્રથી માંડી ચરણના અગ્ર સુધી સંપૂર્ણ અવલોકન કર્યું. તે લીલાવતી કેવા પ્રકારની છે ?

લગોલગ આરીક કાળા ચળકતા ઠીલા લટકી રહેલા કેશકલાપવાળી, લીલાકમળના વાયુથી ફરકતા કેશથી ઉત્પન્ન થએલી મુખશોભાવાળી, તીવ્ર આતપથી ઉત્પન્ન થતા પરસેવાના બિંદુઓથી અલંકૃત, જળબિંદુઓથી યુક્ત વિકસિત કમળ સરખા મનોહર મુખવાળી, પાકેલા બિંબફલ સરખા અત્યંત લાલ કોમલ હોઠને વહન કરતી, કામદેવના વિલાસની મંજૂવાની જાણે રતનજડિત સુદ્રા હોય તેમ પાતળા અંગવાળી, અત્યંત ચમકતા મનોહર ઉત્તમ શંખની કાંતિ સરખી ત્રણ રેખાવાળી, ઘણાં ભૂષણોથી યુક્ત, માનથી ઉત્તમ ગ્રીવાને ધારણ કરતી, કોમલ કમલદંડ-સમાન સ્વચ્છ કાંતિવાળા ભુજયુગલના અધિક વિલાસથી શોભતી, અશોક

વૃક્ષના પલ્લવ સરખા અરુણ વર્ણવાળા હસ્તોથી અપચ્છરાનો તિરસ્કાર કરતી, તપાવેલા સુવર્ણના કળશોની વિશાળ કાંતિ સરખા શ્રેષ્ઠ હારથી શોભાયમાન, રતિના વલ્લભ-કામદેવના વિશાળ સિંહાસન સરખા સ્તનપૃષ્ઠને ધારણ કરતી, ત્રણ રેખાંશ તરંગથી યુક્ત મધ્યપ્રદેશ વડે અત્યંત શોભતી, મજબૂત જઘનને સ્થિર ધારણ કરવા માટે થોડા ઊંચા કરેલા અંગુલિ-પ્રદેશવાળી, નદી-કિનારાના પ્રદેશ સરખા વિશાળ, કામદેવના રતિકીડાના ગૃહસમાન, પતિને આરોહણ કરવા યોગ્ય એવા અત્યંત શોભતા જઘનના રમણપ્રદેશવાળી, કેળના ગર્ભ સરખા લાવણ્યથી અલંકૃત જંઘાઓ વડે રમણભાગને વહન કરતી, તુપૂરવડે મનોહર શાબ્દ કરતી, કાચખા સરખા ઉન્નત, નખરૂપ મણિઓથી શોભાયમાન, માંસમાં છૂપાએલ ગુમ ગુલ્ફવાળા, ચરણો વડે ચપળ સ્થળપક્ષિનીની શંકા ઉત્પન્ન કરાવતી, આ પ્રમાણે સર્વ અંગો વડે નિર્માણ થયેલ મનોહર શોભાવાળી લીલાવતીને જોઈને કામદેવે પોતાનું નિષ્કલ ધનુષ જગતમાં ઊંચું ક્યું—એમ હું માનું છું. વળી કામદેવના અગ્નિથી તપેલા શરીર-તાપથી શોષિત થયેલા છે બિછાનાના સમથ કમલિનીના પત્ર-સમૂહ જેના, રસવાળા-તાજ કોમલ મૃણાલના કરમાયેલ વલયપંક્તિવાળી, નિરંતર કરેલા ચંદનરસના સિંચનથી શોષવાતી અને તેથી મોટો સંતાપ પામેલી છે—તેમ જણાવતી, તાપની નિવૃત્તિ માટે મુક્તાહારથી શોષિત પર્યોધરના મધ્યભાગમાં ધારણ કરેલા કમલવાળી, ઠંડું જળ રેડવાથી ફેલાએલા સુગંધી ચૂર્ણયુક્ત, વિરહાગ્નિના તાપથી શોષિત થએલા અને સ્વેતવર્ણ કપોલતલવાળી, પ્રિયતમના દર્શનની તૃષ્ણાના કારણે સંતાપથી તપેલા દેહ અને ચરણોવડે નલિની કમળના બિછાનાને વારંવાર અવ્યવસ્થિત કરતી, ‘શું તે આવશે ? મને દર્શન દેશે ? તે આજે જ મારા માટે સૌભાગ્યશાલી છે.’ પ્રિયજને જે વચનો કહેલાં હતાં, તે જ વચનોને સ્મરણ કરતી, કંઠના અંદરના ભાગમાં ફેલાએલ પંચમ સ્વરના ઉદ્ગાર સરખા કોયલના જેવા મધુર સ્વરવાળી, વિલાસથી સ્થાપિત કરેલા નીલકમલના લાંબા પત્રસરખા બંધ થતા નેત્રવાળી, એક ક્ષણ શૂન્ય હૃદયવાળી થઈને સર્વ ચેષ્ટા બંધ કરી, સ્થિર ન રહી શકવાથી એકદમ સખીઓના ખોળામાં ઢળી પડી. અત્યંત ફેલાતા લાંબા નિઃશ્વાસવડે સૂકાઈ ગએલા ઢોઠના મધ્યભાગવાળી તે અરપષ્ટાક્ષર બોલવાથી જણાવી દીધેલ મહાવેદનાના સંતાપવાળી, એ પ્રમાણે અત્યંત પ્રગટ થએલાં કામભાણો પ્રસરવાના કારણે પ્રગટ કરેલ વિલાસવાળી તે લીલાવતી ક્ષણમાં અનુકંપા કરવા યોગ્ય હોવા છતાં અત્યંત રમણીય જણાવા લાગી.

આવા પ્રકારની કુમારીની અવસ્થા દેખીને આત્માને આસ્વાસન આપ્યું અને ચિંતવ્યું કે—‘આ કુમારીને આવા પ્રકારનો સંતાપ ઉત્પન્ન કરનાર તપેલા દેહવાળા મદને મારો કોઈ અપરાધ કર્યો નથી. ફરી પણ ધીમે ધીમે અવાજ ન થાય તેવાં સ્થિર ડગલાં ભરતો કુમાર નજીક જઈને લીલાવતી અને વસંતતિલકાના પરસ્પરના થતા વાર્તાલાપને શ્રવણ કરવા લાગ્યો. વસંતતિલકાને ઉદેશીને લીલાવતીએ કહ્યું કે—‘હિ પ્રિયસખી ! આવનાર જનનું અવસરોચિત સ્વાગતાદિક કરવું જોઈએ, તે સર્વ તારેજ કરવું. હું તો તે સમયે મારાં અંગોને પણ, ચલાવવા શક્તિમાન નહિ થઈ શકીશ. તો પણ તે સમયે મારે કરવા લાયક હોય, તે કહે. વસંતતિલકાએ કહ્યું—‘હિ પ્રિયસખી ! કાલોચિત સર્વ હું સંભાળી લઈશ. માત્ર તારે પ્રિયતમ પ્રત્યે અનુકૂલ થવું. કારણ કે, ‘જાઠ પ્રણયવાળો પણ પ્રેમ મહિલાઓની પ્રતિકૂળતાથી દૂર થાય છે.’ એમ વિચારીને હે સુદેરી ! પ્રિયને અનુકૂળ વર્તાવ કરજે.’ કુમારીએ કહ્યું કે,

‘એમાં શો વિચાર કરવાનો હોય ? કામે જ મને અનુકૂળ થવાનું શીખવ્યું છે. હું તને એટલું પૂછું છું કે ‘શું’ આ પ્રલયકાળ સરખો સંતાપ તેને દેખવાથી શાંત થશે ખરો ? અથવા તો નહિ થાય ?’ વસંતતિલકાએ કહ્યું—‘હે પ્રિયસખિ ! તું ભોળી છે. સાંભળ—

‘આ પ્રિયતમનું માત્ર ચિંતન કરવાથી આ અંગ એકદમ શાંતિ પામે છે અને વળી દેખવાથી તો ખીંભે ન કહી શકાય તેવા રસાંતરનો હૃદયમાં અનુભવ થાય છે. અથવા પ્રિયસખી અલ્પકાળમાં જ અહીં જે બનશે, તે તું બેજે.’ એટલામાં ‘શું શું ?’ એમ બોલતો કુમાર એકદમ ત્યાં પ્રગટ થયો. સખી સાથે કુમારી લજ્જા પામી. કુમારીએ ચિંતવ્યું કે—આ મારા હૃદયના ચોરે અમારું ચરિત્ર અને વાર્તાલાપ બાણી લીધા. તેટલામાં વસંતિલકા ઊભી થઈને ‘સ્વાગતમ્’ એમ બોલીને આસન લાવી. કુમાર તેના ઉપર બેઠો. શોડીવાર બેસીને કુમારે વસંતિલકાને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે—‘આ તમારી સખીએ અમને દેખીને મૌનવ્રત કેમ ધારણ કર્યું ? ઘરે આવેલા માટે યોગ્ય ‘આવો, પધારો’ વગેરે સ્વાગત ઉપચાર કયાં સિવાય કુલીનો રહી શકતા નથી. કારણ કે, જો કે કદાચ સ્નેહ-પ્રીતિ-સદ્ભાવની વૃદ્ધિ કે વાતચીતનો પ્રસંગ ન હોય, તો પણ અપૂર્વ જનના આગમન-સમયે સન્મન જરૂર આદરવાળો બની સ્વાગત કરે છે.’ વસંતિલકાએ કહ્યું કે—‘હે કુમાર ! આ કુમારી અત્યંત સુકુમાર છે. અહીં આવતાં આવતાં સૂર્યનો તાપ લાગવાથી અકળાઈ ગઈ છે, જેથી યથાયોગ્ય આદર-સત્કાર કરવા જેટલી તેનામાં અત્યારે શક્તિ નથી. તો કુમારે તેનો વાંક ન માનવો કે છિદ્ર ન ખોળવાં.’ એમ સાંભળીને કુમારે કહ્યું કે—સુંદરિ ! આમાં છિદ્ર ખોળવાનો કયો પ્રસંગ છે ? અમે કંઈ ઉપચારના-આદર-સત્કારના અર્થી નથી. વળી હે ઉત્તમદેહવાળી ! પારકાઓ વિષે ઉપચાર-આદર-સત્કાર કરવાનો હોય અને ત્યાં જ તે શોભા પામે. હૃદયના નિઃસ્વાર્થ સાચા સ્નેહવાળા લોકમાં તો તે કૃત્રિમતાની ગણતરીમાં ખપે છે.’

‘હે સુંદરિ ! મોટી પૃથ્વીનું દાન હૃદયને તેટલો આનંદ આપતું નથી, જેટલો આનંદ પ્રિય પ્રત્યે સદ્ભાવપૂર્વક અપાયેલું એક પાનનું ખીડું આપે છે. આ સમયે વસંતિલકાએ ઊભા થઈને સુવર્ણના થાળમાંથી કપૂરવાળું તૈયાર કરેલ તાંબૂલ અર્પણ કર્યું. કુમારીએ પોતાના હાથે ગૂથેલ બકુલપુષ્પની માળા પણ આપી. ‘આ કુમારીએ પોતાના હાથથી ગૂથેલી માળા છે’—એમ ધારીને કુમારે પોતાના કંઠ-સ્થાનમાં બકુલમાલિકા ધારણ કરી. સાથે રહેલાં પુષ્પો છોડીને તાંબૂલ આદરપૂર્વક ગ્રહણ કર્યું અને ચાવ્યું. કુમારીએ લજ્જાથી નીચું મુખ કરીને કુમાર તરફ નજર કરી, કુમારે પણ તેનું વદન-કમલ જોયું. કુમારે પણ પ્રસન્નચંદ્રના હાથે કુમારીને તાંબૂલ અપાવ્યું. કુમારીએ પણ તેના હૃદય માફક તાંબૂલ ગ્રહણ કર્યું.’

આ વખતે કુમારનો છડીદાર આવી પહોંચ્યો. આવીને કહ્યું કે, હે દેવ ! મહારાજાએ મોકલેલ સેવક આપણે ત્યાં ખોટી થાય છે. તેણે કહ્યું કે—‘કુમારને તરત બોલાવો. કારણ કે, શોભન સમય આવ્યો બન્ય છે, તેથી હું જલ્દી આવ્યો છું. હવે આપ કહો તે પ્રમાણ.’ કુમારે કહ્યું કે, આપણે ચાલીએ. તરત જ કુમાર ત્યાંથી નીકળ્યા. પ્રસન્નચંદ્રે વસંતિલકાને કહ્યું કે, ‘વળી તારે પણ અમારા નિવાસ-સ્થળે જરૂર આવવું’—એમ કહીને ઉદ્યાનમાંથી નીકળ્યા. પોતાના

રહેડાણે પહોંચ્યો. રાજસેવકને જોયો, તે પગમાં પડ્યો. ઊઠીને કહ્યું કે, 'હિ કુમાર ! રાજ કહેવડાવે છે કે, કુમાર મારે ત્યાં આવ્યો, તે બહુજ સારું કયું'. અમારા જીવતર કરતાં અધિક અમારી કુંવરીને સ્વીકારો. વિવાહ-દિવસની તપાસ કરાવીને અમો તમોને જણાવીશું." કુમારે કહ્યું- 'જેવી રાજની આસા હશે, તે પ્રમાણે કરીશું.' કંચુકીને તાંબૂલ આપ્યું, એટલે તે ગયો.

આ બાબુ કામદેવના મહાબાણથી વિધાયેલી કુમારી થોડો સમય રોકાઈને સખીઓ સાથે પોતાના ભવને ગઈ. તે વૃત્તાન્ત વસંતતિલકાના લક્ષ્યમાં આવવાથી તેણે કુમારીને આશ્વાસન આપ્યું કે, 'હિ પ્રિયસખી ! ધીરજ રાખ. આવા કાર્યમાં દૈવની રાહ જોવી જોઈએ. ચંદ્રિકાને ચંદ્રનો, રતિને કામનો, લક્ષ્મીને કમલનો જે દૈવે યોગ કરાવી આપ્યો છે, તે જ દૈવ હે સુતનુ ! આજે તને પણ યોગ કરાવી આપશે. હે સખિ ! જે સુકૃતના પ્રભાવ-યોગે આ દૈવ કોઈને પણ અનુકૂળ થાય છે, તો આપણી ઈચ્છા પ્રમાણે પિતાની જેમ વર્તે છે, એમાં સંદેહ નથી. તેનું અનુકૂળપણું પણ અત્યારે જણાય છે. મને તેણે કહ્યું કે, 'અમારે ઘરે તમે આવજો' તો હે પ્રિયસખી ! દુસ્સહ પ્રિયવિયોગની વેદના જણાવનાર એવી અવસ્થાનું સૂચક કોઈ ચિત્રકર્મનું આલેખન કર. ત્યાર પછી તે ચિત્રામણુ જેમાં વિરહિણી ચક્રવાકી પ્રિયના સમાગમ માટે ઉત્સુક થયેલી હોય. તે જોઈને વગર કહ્યે પણ તે વિરહવેદના સમજ શકે. તે પ્રમાણે ચિત્ર આલેખ્યું. તેની નીચે વસંતતિલકાએ ગાથા લખી. બિચારી ચક્રવાકી પોતાના પ્રિયના વિયોગમાં મોટા કિનારાનો ત્યાગ કરે છે, કમળમાં સંતાઈ જાય છે, સરોવર-જળમાં પ્રવેશ કરે છે, કરુણતાથી રુદ્ધન કરે છે. બીજા દિવસે ચિત્રપટ્ટિકા, તાંબૂલ આદિ વિનિયોગ કરવા લાયક સામગ્રી લઈને કુમારના ભવને ગઈ. ત્યાં મહાબાણના સંતાપથી સંતાપિત દેહવાળા હોવા છતાં પણ વિશેષ રમણીય દેખાતા કુમારને જોયો, તેની પાસે ગઈ. કુમારે કહ્યું કે, 'તમે ઘણા દૂરથી આવ્યાં છો, એટલે કમળનાળ સરખા તમારા દેહને થાક ઘણા લાગ્યો હશે, તો કહો થાક ઉતારવા શું કરું ?' તેણીએ કહ્યું કે 'કુમારીએ તમારા શરીરના કુશળ, સમાચાર જાણવા નિમિત્તે મને મોકલી છે અને આ ચિત્રપટ્ટિકા જેવા મોકલી છે.' તે આપીને તેણે કહ્યું કે, 'આ ચક્રવાકી વિનોદ માટે મેં ચિત્રાવી છે અને તેની અવસ્થાની સૂચક આ ગાથા મેં લખી છે.' દેખીને કુમારે કહ્યું, 'ખરેખર વિયોગના દુઃખથી કાયર બનેલા દેહવાળી આ ચક્રવાકી પોતાની અવસ્થાનું સૂચન કરે છે કે વગર પ્રયત્ને ગ્રહણ કરેલ કમલહંડ ચાંચમાંથી નીચે પડી જાય છે, તો તારી સખીનું વિજ્ઞાન અસાધારણ છે, તેનો ભાવ ધરાખર પ્રગટ કર્યો છે, રેખાઓ સુંદર આલેખી છે, ભાવના પણ પ્રકર્ષપણાને પામી છે, તારામાં કવિત્વશક્તિ પણ અસાધારણ છે. અથવા તેની સાથે કળા શીખેલી, સાથે વૃદ્ધિ પામેલી હોય પછી આ કયા હીસાખમાં ? નક્કી ખાણમાં જ રત્નો હોય છે. પછી સન્માન કરીને વસંતતિલકાને પોતાના ભવને વિદાય કરી.

આ પ્રમાણે અન્યેન્ય સ્નેહ-સામગ્રીઓનો વિનિયોગ કરતાં પ્રેમાનુબંધ વૃદ્ધિ પામતાં સદ્ભાવ સ્નેહાવેગ આગળ વધતાં કોઈક સમયે લગ્ન-દિવસ નજીક આવી રહેલ હતો, ત્યારે કુમારી લેખ્યમય કામદેવની મૂર્તિનું અર્ચન-પૂજન કરતી હતી, ત્યારે ભવિત્યતાના યોગથી કોઈ પ્રકારે તે જ ઉદ્યાનમાં કુમારને જવાનું થયું. કુમાર લેખ્યકર્મ વિષયક હકીકત ન જાણતો હોવાથી 'આ બીજા પુરુષમાં આસક્ત થઈ છે.' આ સ્વરૂપે કુમારીને

દેખી. દેખીને ચિંતવ્યું કે, 'આ સ્ત્રીના ચરિત્રને ધિક્કાર થાઓ, કે મારા ઉપર આવા પ્રકારનો નિર્ભર સ્નેહ હોવા છતાં પણ ખીબની અભિલાષા કરે છે! તો હવે તેની સાથે વિવાહલગ્ન કરીને શું કામ છે? અહીં રહેવાથી તેનો ત્યાગ કરવો શક્ય નથી, માટે મહારાબને કહ્યા વગર ખીબ સ્થળે ચાલ્યા જવું આવા સંતાપથી તપેલા દેહવાળો હું ક્ષણવાર પણ અહીં રહેવા હવે સમર્થ નથી.' એમ વિચારીને રાત્રે જ કેટલાક પુરુષ-પરિવાર સાથે નગરમાંથી નીકળ્યો. જતાં જતાં વિચારવા લાગ્યો કે—

હે હૃદય! પરપુરુષનો સંગ કરીને પોતાનાં શીલનો ભંગ કરવાના સ્વભાવવાળી અપૂર્વ શોભાવાળી છે, એમ રખે તું વિશ્વાસ ન કરીશ. હે હૃદય! શીલરહિત સ્ત્રીઓથી સચું, તેના સ્નેહનો ત્યાગ કર. તે પુરુષો ખરેખર ભાગ્યશાળી છે, જેઓ સતીઓના નેત્રાનું લક્ષ્યબિન્દુ પ્રાપ્ત કરે છે. પાકેલાં લાલ બિંબફલ સરખા હોઠવાળી પ્રિયાને પુણ્યશાલી પ્રાપ્ત કરે છે. એમ હોવા છતાં પણ હે હૃદય! તું કૃપા કર. હે લંપટ! પારકા તરફ પ્રેમ કરતી પ્રિયાનો તું ત્યાગ કર. 'તેના બાહુથી નિરંતર આર્લિંગન ધન્ય જ પ્રાપ્ત કરશે' એમ માનનાર હે હૃદય! તેં મને સન્મુખને પરાડ્ગમુખ કરવા દ્વારા લગ્ન પમાડેલ છે. ગોળાકાર પુષ્ટ સ્તનપટ પર કૃતાર્થ જ આરોહણ કરે છે, તેવા પ્રકારનું ચિંતન કરતા હે મૂઢહૃદય! તને લગ્ન કેમ નથી આવતી? ભયનો અંત કરનાર ભગવંતની સેવા કર, અલ્પ પણ મર્યાદાનો ત્યાગ કરનાર પ્રિયાનો ત્યાગ કર. મુષ્ટિથી ગ્રહણ કરી શકાય તેવા પાતળા ઠટિ-પ્રદેશવાળી પ્રિયાને કયો નિર્ભાંગી મેળવવા પ્રયત્ન કરે? હે હૃદય! અમે તને સ્પષ્ટ કહીએ છીએ કે— 'રાગીમાં રાગ કરવો' તે યુક્ત છે, પણ 'પુણ્યવાને રામાઓ સાથે રમણ કરવું' એ તારું કથન યોગ્ય નથી. જો કે સુકુમાલ તેના સાથળ-યુગલ કોનું મન હરણ નથી કરતા? તો પણ હે હૃદય! પ્રત્યક્ષ દેખેલા અપરાધવાળી પ્રિયતમાનો દૂરથી જ ત્યાગ કર. આવી આવી સ્ત્રી સંબંધી વિચારણા કરતો કુમાર મનને શાંતિ-આશ્વાસન આપતો, ચિંતાના ખેદવાળો, ઘણા પ્રકારની મૂંઝવણથી શૂન્ય હૃદયવાળો, વિપરીત ચિંતવાળો કુમાર લાંબા માર્ગ કાપવા છતાં તેને સમયની અને માર્ગની ખબર ન પડી. એમ અનેક પ્રકારની વિચારણામાં ચાલતાં ચાલતાં એક મહાઅટવીમાં પ્રવેશ કર્યો. ફરી પણ પૂર્વે કરેલી વિચારણા કરતો કરતો તે આગળ ચાલ્યો, વળી વિચાર્યું કે 'આ સ્ત્રીનું હૃદય અને તેનો સ્નેહ! કોઈ અનુકૂલ થાય, ત્યારે તે પ્રતિકૂળ થાય છે, પ્રતિકૂળ થાય ત્યારે અનુકૂળ બને છે, આવો તેનો અસ્થિર સ્વભાવવાળો સ્નેહ હોય છે. 'સમજ પડતી નથી કે શાંતિ કેવી રીતે મેળવવી?' તે પછી મહાઅટવીને દેખવા લાગ્યો. તે અટવી નારાયણની મૂર્તિ માફક પ્રગટાવેલા વિરાટ સ્વરૂપ જેવી હતી. દુઃશીલચારિણી પત્નીની જેમ સદા અપરાધવાળી, અટવી પક્ષે સેંકડો વરાહવાળી, શરદઋતુમાં ક્ષેત્રભૂમિ સરળી ઘણા કરસણવાળી અટવી હતી. શરદલક્ષ્મીની જેમ અનેક સ્વેતકમલોથી સુશોભિત, ખીબ પક્ષે વ્યાધોથી શોભતી, દેવ-દાનવોથી મથન કરાયેલ સમુદ્રની વેલા માફક લલમીવાળી, ખીબ પક્ષે શોભાવાળી, જેમાં અનેક હરણો મારી નાખ્યા એવા સિંહોથી બીહામણી, ખીબે અર્થ અનેક મરેલા ક્ષુધરોથી બીહામણી, દાનવાધિપતિના શરીરને વિહારી રહેલા કૃષ્ણના નખની માફક, ખીબ પક્ષે રગદોળાતા છે સિંહના નખ જેમાં, લીબ અને અર્જુનની યુદ્ધભૂમિ માફક ફેલાયેલા દ્રુપદના નયુસકપુત્ર શિખંડીના બાણ સરખી, અટવીપક્ષે મોર અને બાણવાળી, ભારતની કથાની જેમ ઉલ્લાસ પામેલા લીમ અને અર્જુન, અટવીપક્ષે વિકસિત થયેલા લીમ ભયંકર અર્જુન

વૃક્ષો જેમાં, જ્યાં કેટલાક શિયાળો ખરાબ શબ્દોથી રુદ્ધ કરે છે, રીંછો ભુ ભુ કરે છે, વરાહો ધુર ધુર કરે છે, સર્પો સુસવાટા કરે છે, હાથીઓ ગુલ ગુલ કરે છે, ભેંસો જળાશયમાં સ્નાન કરે છે, ચમરી ગાયો ચરે છે, લાવકપક્ષી કીડા કરે છે, તિત્તિરો ત ત શબ્દ કરે છે, મોરની મંડળીઓ મુક્ત કેકારવ શબ્દ કરે છે. આ પ્રકારે મહાઅટવીનું નિરીક્ષણ કરતો કરતો કેટલાક પ્રયાણો વડે અટવીનું ઉલ્લંઘન કરીને અંપાનગરીએ પહોંચ્યો. ત્યાં સમરસિંહ નામનો રાજા રહેતો હતો. કોઈ એવા એકાંત સ્થળમાં આવાસ કર્યો. શુભ દિવસે રાજાને મળ્યો અને સેવા કરવા લાગ્યો.

આ બાબુ તે નગરમાંથી પ્રહાર નીકળ્યા પછી રાજાએ તેની ગવેષણા કરાવી. નજીકના લોકોને પૂછ્યું કે, ‘શા કારણે ? ક્યાં ગયો હશે ?’ તેઓએ પણ કંઈ પણ ન જાણતા હોવાથી યથાર્થ કહ્યું કે, ‘અમને કશી ખબર નથી.’ રાજાને તે હકીકત જાણાવી. આ વૃત્તાન્ત રાજકુમારી પાસે પહોંચ્યો કે ક્યા નિમિત્તે અંદ્રગુપ્ત કુમાર ગયો, ક્યાં ગયો તે જાણી શકાતું નથી. આ જાણીને રાજકુમારી એકદમ મૂંઝાં પામી. પવન નાખ્યો, સ્વસ્થ મનવાળી થઈ એટલે પશ્ચાત્તાપ-વિલાપ કરવા લાગી-કેવી રીતે ?

“હા નાથ ! તમે ક્યાં ગયા ? આ શું કયું ? મને પણ જણાવ્યા વગર ગયા, તમારા હૃદયમાં વાસ કરવા છતાં મારા ચિત્તને ન યોગ્યું ? હે નાથ ! ક્યા એવા મારા દોષથી તમે મારો ત્યાગ કર્યો, તે હું જાણતી નથી. શું પિતાનો કે મારો વાંક છે ? શા માટે મારો ત્યાગ કર્યો ? ‘મહાનુભાવોએ જે કોઈ ગુણવાળાનો કે ગુણવગરનાનો સ્વીકાર કર્યો હોય, તેનું ગમે તે પ્રકારે તેઓ પાલન કરે છે. જે શીલમાં કોઈ પ્રકારનો દોષ ન જણાય તો.’ હે નાથ ! તમે દૂર હોવાથી મારા શીલગુણના સમૂહને જાણતા નથી. ધર્મરાધન કરવાની ઈચ્છવાળાએ ધર્મની પરિક્ષા કરવી જોઈએ. કાં તો આ વિષયમાં તમને મતિભ્રમ થયો હશે, અથવા હે નાથ ! તમને કોઈ અનાર્થ દુષ્ટે ભરમાવ્યા હશે, નહિંતર તમે ભકતજનનો ત્યાગ કેમ કરો ? સ્નેહ-યોગે પ્રિયજનમાં ગુણો માફક જે કોઈ દોષની કલ્પના કરવામાં આવે તો પરિણામમાં તેઓનો ફરી નિર્વાહ કરવામાં મુશ્કેલી થાય છે. હે સ્વામી ! મેં તમને જાણ્યા છે, મને પણ તમે લાંબા કાળથી જાણો છો. જન્માંતરમાં પણ તમને છોડીને હું ખીજનું શરણ સ્વીકારવાની નથી. હે નાથ ! મારે તમને કેટલું કહેવું ? હે મહાદયશાળા ! તમારા વિયોગમાં વિલાસનાં કાર્યો સાથે વિષય-સુખોનો મેં ત્યાગ કર્યો છે.’

આ પ્રકારે ઘણો વિલાપ કરતી કુંવરીને સખીઓએ કહ્યું—‘હે સ્વામિની ! આમ અરણ્ય-રુદ્ધ સરખા વિલાપ કરવાથી શો લાભ ? તમને છોડીને રાજકુમાર ગયા, કોઈને કારણે પણ જણાવ્યું નથી. તમને પણ આટલું અને આવા પ્રકારનું યોલવાનું કોણે શીખવ્યું ? વળી પરમાર્થ સમજ્યા સિવાય મરણથી પણ અધિક દુષ્ટકર પ્રથમ યૌવનવયમાં વિષયલોગનો ત્યાગ કર્યો, તે ઠીક ન કયું. આ સમયે આ વૃત્તાન્ત જાણીને રાણી ત્યાં આવી. કુમારીએ જે પ્રતિજ્ઞા કરી, તે માતાએ જાણી. પુત્રીને કહ્યું કે, હે પુત્રી ! આટલી અકળાઈ કેમ બલ્ય છે ? જે તે મળી જશે તો બહુ સારું, અને કદાચ ન આવે તો તેનાથી વધારે સુંદર પતિ સાથે તારો વિવાહ કરીશું. કન્યાને આધીન વર હોતા નથી. તારા પિતાજી સંયોગ કોની સાથે કરવો ?

તે બાણે છે, કુમારીએ કહ્યું—‘હે માતાજી ! આમાં બાણવા જેવું શું છે ? માતાજી ! તમે પિતાને બાણાવી દેજો અને વિનંતિ કરજો કે ‘આ જન્મમાં મારા હાથમાં તે જ ભત્તાર અગર અગ્નિના શરણુ સિવાય બીજું કોઈ શરણુ નથી.’

આ પ્રકારે મહાદુઃખથી પીડિત થયેલી બીજા પુરુષના દર્શનનો પરિહાર કરીને ઘણા પ્રકારે સમબલવવા છતાં વિષય તરફ તેણે બીલકુલ મન ન કર્યું, ધર્મમાં પરાયણ બની, સુવ્રતા નામની સાધ્વીજી સાથે સમાગમ કર્યો. જિનેશ્વરે ઉપદેશલેા ધર્મ તેને પરિણમ્યો. ધર્મના પ્રભાવથી શોકનો આવેગ ચાલ્યો ગયો. શુભ પરિણામ ઉલ્લાસ પામ્યો. જિનેશ્વરોએ કહેલી ભાવના ભાવતી પોતે રહેલી છે.

આ બાબુ ચંદ્રગુપ્ત કુમાર ત્યાં રહેલો હતો, ત્યારે સમરસિંહ રાજાનો કેસરીસિંહ નામનો પુત્ર શૈવાચાર્યના ઉપદેશથી મંત્રનો અભ્યાસ કરતો હતો, તેમાં પ્રમાદ થવાથી મંત્રદેવતા કોપાયમાન થયા. ગ્રહ—વળગાડ થવાથી તેવું કંઈ નથી કે, જે વળગાડવાળો ન કરે. ગાયન કરવા મંડી બંધ, હસવા લાગે, દોડે, રુદન કરે, નૃત્ય કરે, પહેરેલાં કપડાં ફેંકી દે, સગા-સંબંધી પરિવારને સંતાપ આપે, પોતે દુઃખ પામી માતા-પિતાને પણ દુઃખી કરે. એક વખત ચંદ્રગુપ્ત કુમાર આગળ રાજાએ દુઃખપૂર્વક બાણાવ્યું કે, ‘ખરેખર આવા પુત્રથી મને મરણાધિક દુઃખ છે.’ તે સાંભળી ચંદ્રગુપ્ત કુમારે રાજાને કહ્યું કે, ‘કુમારને અહીં લાવો, જોઈએ.’ પછી રાજાની આજ્ઞાથી મહામહેનતે કુમારને અહીં પકડી લાવ્યા. ચંદ્રગુપ્તે પાદશૈલ્ય કર્યો. મંત્રથી ક્વચ્ચ કહ્યું. મંડલ-આલેખન કર્યું. મંત્ર-જાપ શરૂ કર્યો. રાજપુત્ર ભૂતના ઉપદ્રવવાળો થયો. તેને કહ્યું કે, ‘આસન પર સ્થિર થા, આહાર ગ્રહણ કર, એ વગેરે ઉપચાર કરીને રાજપુત્રને ગ્રહના વળગાડથી મુક્ત કર્યો. સ્વસ્થ થયો. રાજાએ વિચાર્યું કે, આ કોઈ મહાપુરુષ છે, વળી ઉપકારી છે, મહાકુળમાં જન્મેલો મારી પાસે આવ્યો છે, તેને માટે જેટલું કરીએ તેટલું ઓછું છે—એમ વિચારીને સંકલ્પ કર્યો કે શુભ દિવસે મારા રાજ્યનો અર્ધો ભાગ તેને આપું. આ પ્રમાણે રાજા વિચાર કરીને રહેલા હતા, તેવા સમયમાં ભવિતવ્યતાના યોગે મહાદેવીએ રાજમહેલમાંથી બહાર નીકળતા ચંદ્રગુપ્ત કુમારને ઓલાવ્યો. નિર્મલ મનવાળા કુમારે રાણીના આવાસમાં પ્રવેશ કર્યો. રાણીએ યોગ્ય આદર-સત્કાર કર્યો. પછી અંદરના સ્થાનમાં રાણી દોરી લઈ ગઈ. એકાંતમાં દેવીએ કુમારને કહ્યું કે—‘હે આર્યપુત્ર ! તમારાં પ્રથમ દર્શન થયાં, ત્યારે જ તમે મારા હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો છે, તે દિવસથી માંડીને લોજનની રુચિ થતી નથી, નિદ્રા આવતી નથી, સુખ અને દુઃખનો તફાવત હું બાણુતી નથી, રાત્રિ કે દિવસ, બહાર કે અંદરની કશી સમજણ પડતી નથી. ‘આ ગયો, તેણે પ્રવેશ કર્યો, આમ ઓલ્યો, આ કહ્યું’ આવી તારા સંબંધી વિચારણા કરવામાં સમય પસાર કરું છું. તારા વદનનાં દર્શન કરું—એટલા માત્રથી ભવિતની આજ્ઞા કરતી રહેલી છું. વળી-જેમાં ભવિતનાથ પ્રિયની સાથે સમાગમ થતો નથી, તેવી રાત્રિ શું કામની ? અથવા તો તેવા દિવસથી શું ? કે તેવા રાત્રિ-દિવસ શા કામના ? તારી પાસે વધારે ઓલીને સર્પું, તારી ખાતર મેં કુલ-શીલનો પણ ત્યાગ કર્યો છે અને જે તું પ્રતિફલ થઈશ, તો આ ભવિતનો પણ ત્યાગ કરીશ. હે સુભગ ! તારી ઈચ્છા પ્રમાણે મને ભોગવ, હું તને ધન આપીશ, હે મહાયશવાળા ! મળતી લક્ષ્મીને નિલાંગી સિવાય કોણ ત્યાગ કરે ? જે મહાપુરુષો હોય છે, તે હૃદયમાં પારકાં કાર્ય કરવામાં ઉદ્યમવાળા હોય છે.

બીજાનાં કાર્યો કરી આપવાં-એ જ તેઓનાં પોતાનાં કાર્યો હોય છે. આ પ્રમાણે જ તમે મારી પ્રાર્થના સ્વીકારશો, તો તમારાં સર્વ કાર્યો અણધાર્યાં સિદ્ધ થશે અને હે સુંદર! નહિ માનો તો વિશ્વાસ રાખજો કે 'મરતો બીજાને મારતો જાય છે.' આ સાંભળીને ક્ષણવાર સ્તંભિત થયો હોય, ચિત્રામણમાં ચિત્રેલો હોય, વિસ્મય પામ્યા માફક, ચેતના-શૂન્ય થઈ ગયો હોય તેમ કેટલોક કાલ રહીને રાજપુત્રે રાણીને કહ્યું--

“હે માતાજી! આમાં તમારો દોષ નથી, આ તો મારી જ પાપી પરિણતિ છે કે, તમે માતા સરખાં હોવા છતાં આમ ઘોલો છો! તમે મારાં નથી, રાજ પણ મારા નથી, ભોગો પણ મારા નથી, આ નગરમાં હવે રહેવું નથી, આ નિમિત્તથી કાર્યની જેમ મને મતિ ઉત્પન્ન થઈ છે. ‘આ જીવનમાં આપણે એવું અકાર્ય ન કરવું કે, જે કરવાથી મરણ સુધી મનમાં માટો ચમત્કારવાળો ખટકો સાલ્યા કરે.’ હે માતાજી! મને ક્ષમા આપજો. મારા મુખને! રાગ પલટાવ્યા વગર અગર તમારા પ્રત્યે અનાદરભાવ કર્યા વગર પાપી હું અહીંથી જાઉં છું અને તમારું કુલ જે પ્રમાણે નિર્મલ થાય તેમ કરજો.”

એમ કહીને નીકળ્યો અને પોતાના આવાસમાં ગયો. આ હકીકત પ્રસન્નચંદ્રને કહી. તેણે કહ્યું કે ‘સારું કયું’, પરંતુ જે પ્રમાણે થયું તે યથાર્થ હકીકત મહારાજને જણાવું.’ ત્યારે મેં કહ્યું-‘એ કહેવું યુક્ત નથી, કારણ કે બિચારીને રાજ મરાવી નખાવે, માટે આપણા માટે હવે આ દેશ ત્યાગ કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. મિત્રે કહ્યું, ‘એ ઠીક નથી, કારણ કે, દુરાચારિણી રાજને અવળું સમજાવીને ભરમાવશે.’ ત્યારે મેં કહ્યું, ‘જે થવાનું હોય તે થાય, અવશ્ય ચાલ્યા તો જવું જ’ એમ કહીને પ્રયાણ કર્યું. દેશાંતરમાં ગયા.

આ બાબુ રાણીએ રાજને કહ્યું કે, ‘તે રાજપુત્રે મને પ્રાર્થના કરી, મેં તેમાં અનુમતિ ન આપી, તેથી તે વિલખો થઈને તમોને છોડીને ચાલ્યો ગયો.’ એ સાંભળીને રાજએ બારીકીથી રાજપુત્રની શોધ કરાવી. એટલામાં જે દાસી દ્વારા રાજપુત્રને રાણીએ બોલાવ્યો હતો, તેણે જ રાજને યથાર્થ હકીકત જણાવી કે ‘આ અમારાં સ્વામિનીએ ઘણા દિવસથી મને રાજપુત્રને બોલાવવા માટે કહેલું હતું. બહુ વાર દબાણ કર્યું એટલે મેં તેને બોલાવ્યો. પણ તે મહાનુભાવે રાણીના વચનને માન્ય ન કર્યું. મહાનુભાવપણું અવલંબન કરીને તે મૌનપણે ચાલ્યો ગયો. રાજએ શોધ કરાવી, પણ તેનો પત્તો ન લાગ્યો. આ સર્વ વૃત્તાન્ત અમારી પાછળ આવેલા અમારા સેવકે અમને કહી.’

તે પછી ઘોળાતા સંકલ્પવાળો હું અનુક્રમે રત્નપુર નામના નગરની બહાર પહોંચ્યો. તેવા જુદા સ્થાનમાં નિવાસ કર્યો. એક કુલપુત્રને ત્યાંના રાજનું નામ અને તેના ગુણો પૂછ્યા. તેણે જણાવ્યું કે-‘રત્નશેખર નામના રાજ છે. સુખેથી સેવા કરવા લાયક, ગુણનો પક્ષપાત કરનાર, ત્યાગી, કરેલા ગુણનો બાણકાર, દાન કરનાર, આશ્રિતનો નિર્વાહ કરનાર છે.’ કુમારે વિચાર્યું કે, ‘જો દેવ અનુક્રમ થાય, તો સુંદર પરિણામ આવશે. પછી રાજપુત્ર સ્નાનાદિક કાર્ય કરીને કેટલાક પુરુષના પરિવાર સાથે ઘોડી ઉપર સ્વાર થઈને રાજ્યાંગણમાં ગયો. પ્રતિહાર દ્વારા રાજને સમાચાર કહેવરાવ્યા કે ‘હે દેવ! દેશાન્તરમાંથી કોઈક રાજપુત્ર આપના દર્શનાર્થે આવેલો છે અને પ્રતિહારની ભૂમિમાં આપની આજ્ઞાની સહ જીવ્યે છે. હવે આપ કહો તેમ કરીએ.’ રાજએ આજ્ઞા કરી કે-‘તેને પ્રવેશ કરાવો.’ પછી પ્રવેશ કર્યો. રાજના પગે

પડ્યો, પછી રાજ્યે બતાવેલા આસન ઉપર બેઠો. રાજ્યે સન્માન કર્યું. 'ક્યાંથી કેમ આવ્યા છો?' ઇત્યાદિક સમાચાર પૂછતાં કુમારે જણાવ્યું કે, 'પિતાના શોષથી તમારી પાસે આવ્યો છું.' રાજ્યે કહ્યું કે, 'અહીં આવ્યો તે સારું કર્યું'. આ રાજ્ય પણ નક્કી તારું જ બાણવું' એમ કહી સન્માન કરી રાજ આપી. સેવા કરવા લાગ્યો. આમ સમય પસાર થયા કરે છે.

કેઈક સમયે પુત્રને ગાદીએ બેસાડવાની ઈચ્છાથી રાણીએ રાજને ઝેર આપવાનો પ્રયોગ કર્યો. મંત્રના યોગબલથી તે મેં પલાટી નાખ્યું. ઝેર ઉતારી રાજને સ્વસ્થ કર્યો. દરમ્યાન મણિરથ નામના રાજપુત્રે મને બોલાવ્યો. તેની સાથે મૈત્રી બંધાઈ. મને એ ખબર ન હતી કે, રાજપુત્રે ઝેરનો પ્રયોગ કર્યો હતો. રાજને ખબર પડી કે 'આ મારા પુત્રની સોબતે ચડ્યો છે.' રાજ્યે મને શોક્યો કે, દુષ્ટ આચારવાળા પુત્ર સાથે મૈત્રી-મેળાપ ન કરવા. મેં રાજની વાતનો સ્વીકાર કર્યો. ત્યાર પછી તેને સમબલવા માટે તેને ઘરે ગયો. દરમ્યાન કવચ પહેરેલા, હથીયાર ધારણ કરેલા કેટલાક રાજપુરુષોને રાજ્યે તે પુત્રને મારી નાખવા માટે મોકલ્યા. ત્યારે હું પણ ત્યાં જ લડવા તૈયાર થયો. તેમાંથી કેટલાક પુરુષોને અમે મારી નાખ્યા. ભગવંત સૂર્ય-નારાયણને અસ્ત થયો. તે રાજપુત્રની સાથે હું તે નગરમાંથી નીકળ્યો. તે પોતાના મામાની પાસે ગયો. હું તેને પૂછીને કેટલાક પુરુષના પરિવાર સાથે રત્નભૂમિએ ગયો. રત્નની ખાણો હતી, તેને ખોદાવી, કેટલાંક રત્નો મેળવ્યાં. જેટલામાં ત્યાંથી જવા તૈયાર થયા, તેટલામાં કેઈક નજીકના લૂંટારાએ છાપો મારીને રત્નો પડાવી લીધાં. બાંધીને મને પલિલસ્થાનમાં લઈ ગયા. મહાકલેશથી મને છોડ્યો. સાથેના પરિવારભૂત મનુષ્યો ક્ષણગરના વૃક્ષની માફક મને છોડીને દિશોદિશામાં ચાલ્યા ગયા. હું એકલો પડ્યો. એક પદ્મમાં પહોંચ્યો. ત્યાં બજારના મધ્યપ્રદેશ ભાગમાં ચોકમાં કેઈ કથા કહેનારે કથાનકમાં બે ગાથાઓ બોલતાં કહ્યું કે, 'ભોગ-તૃષ્ણા વડે નાટક કરવાતો પુરુષ જ્યાં જ્યાં જાય છે, ત્યાં ત્યાં તે પુણ્યની સહાય વગર મહાકલેશનો જ અનુભવ કરે છે. સારી રીતે સેવન કરેલો ધર્મ જ અર્થ, કામ અને મોક્ષનું કારણ થાય છે, તે ધર્મ વગર કયા કાર્યની સિદ્ધિ થાય? કારણ કે કારણથી જ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે.' મેં આ ગાથાશુભ સાંભળીને વિચાર્યું કે, 'આમ જ છે, આ વિષયમાં સંદેહ નથી. તો હું ધર્મ કરું. એમ વિચારી નગર બહાર ગયો. ત્યાં ઉદ્યાનમાં નિર્જીવ પ્રદેશમાં અવધ-જ્ઞાનવાળા વિજયસેન આચાર્ય પર્યાદાના મધ્યભાગમાં ધર્મોપદેશ કરતા હતા, તેમને બોયા. તેમનાં દર્શનથી મારું વીર્ય ઉજળ્યું. મોહપડલ દૂર થયું. શુભપરિણામ વૃદ્ધિ પામ્યા. તેમની પાસે હું ગયો. ભગવંતને મેં વંદના કરી. તેઓએ ધર્મલાભરૂપ આશીર્વાદ મને આપ્યા એટલે તેમના ચરણ પાસે બેઠો. મારા ચિત્તને બાણીને મને ઉદ્દેશીને ભગવંતે કહ્યું- 'હે ઉત્તમપુરુષ! તું સંતાપ ન કર, પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલ કર્મ પરિણતિના યોગે આ સ્થિતિ થાય છે કે, જેનાથી જીવો દરિદ્રતા, દુર્ગતિ આદિનાં દુઃખો વડે નાટક ભજવે છે.' મેં પૂછ્યું કે- 'હે ભગવંત! અજ્ઞાનમાં અંધ બનીને એવું મેં કર્યું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું? જેથી આ દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે.' ભગવંતે કહ્યું કે- 'સાંભળ. આ ભવ પહેલાના ત્રીજા ભવમાં તું શંખપુર-નિવાસી બ્રાહ્મણ હતો. મોટા પર્વના દિવસોમાં પૂર્ણલદ્ર શેઠે તને નિમંત્ર્યો. મધ્યાહ્ન-સમયે વણિકના ઘરે ગયો. તે સમયે ત્યાં છઠ્ઠા પારણાવાળા સાધુ મુનિરાજ, જેના શરીરે ચેલ લાગેલો હતો, પરસેવો નીતરતો હતો, તેવી રીતે તેણે ભિક્ષા માટે પ્રવેશ કર્યો. તેમને દેખીને પેલો વણિક ભલો થયો, તેને પ્રતિલાભ્યા, એટલે તેઓ ગયા. તે સમયે તે કહ્યું કે- 'અજ્ઞાન એ પણ કષ્ટ છે. તારા

સરખો સમજી અને વિવેકી મૂંઝાય છે. આવા શૂદ્રજાતિવાળા, શૌચ ન કરનારા, લોકાચારથી રહિત આવાને આપવાથી શો લાભ?' વણિકે કહ્યું—'હે પ્રાહ્મણ! અમારે એની ચિંતા શા માટે કરવી? 'ઘરે આવેલાને અવશ્ય આપવું જોઈએ.' તે' કહ્યું કે, 'દાન ભલે આપો, પણ તે દાન નિષ્ફલ જાણવું.' વણિકે કહ્યું, 'હે ભટ્ટ! એમ ન જોલ, કારણ કે આ પ્રહ્મચારી હોવાથી હંમેશાં પવિત્ર હોય છે. પ્રહ્મવ્રતનું સેવન કરતો પ્રાહ્મણ છે. સર્વ જીવોના ઉપકાર કરવામાં પરાયણ, કુક્ષિશંભલ માત્ર આહાર ગ્રહણ કરનારા, શરીર, ઉપકરણ આદિ ઉપર મમત્વ વગરના, પુત્ર, પ્રિયા આદિ સ્વજનોના બંધનથી મુક્ત આ મુનિઓ હોય છે.' એ સાંભળી તે' કહ્યું કે, 'વેદમાં કહેલાં અનુષ્ઠાન ન કરવાવાળા એમનાથી સચું'. વણિકે કહ્યું કે, 'તું જાણે છે. ખરો? ત્યારે તે' અઘોષિણીજ કર્મ બાંધ્યું. તેવા પ્રકારની જીવવિરાધના—જીવોના દાતને કરાવનાર યજ્ઞાદિકે અનુષ્ઠાન કરાવીને પંચેન્દ્રિય જીવોના વધ વગેરે કરાવીને તેના નિમિત્તથી નરક વેદનીય કર્મ બાંધીને, કાલ પામીને સાગરોપમ અધિક આયુષ્યવાળો રત્નપ્રભા નારકીમાં નારકપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં પૂર્વે કરેલાં અશુભ કર્મ વડે કોપ પામેલા હોવાથી પરમાધાર્મિક નરકપાલ અસુર દેવો 'આને હુણો, છેદો, લેદો, અંગોનો ભંગ કરો, ફાડો, કુંભીના મધ્યમાં નાખો' એમ કહી તીવ્ર વેદનાનો ઉપદ્રવ કરે છે. ત્યાં દીનઆકારવાળો પૂર્વકર્મના દોષથી પરાધીન બનેલો તું લાંબા કાળની વેદના લોગવીને હુરણપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં પણ ક્રુધા, તૃષ્ણા, શીત, તડકા વગરે વેદનાથી તપેલા શરીરવાળો અટવીમાં મુનિને દેખીને તારાં કર્મ ઉપશાન્ત થયાં. ત્યાં અનશનવિધિથી મૃત્યુપામી અહિં ઉત્પન્ન થયો. અહીં પણ તે કર્મ હુણી બાકી રહેલ હોવાથી સુખ પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ તું લોગવી શકતો નથી. માટે હે મહાચશવાળા! સુખના ખીજભૂત ધર્મનું સેવન કર."

એ સાંભળી મેં કહ્યું—'ભલે એમ કરીશ' ભગવંતે તેની હકીકત આખી પર્ષદાને કહી. આ સાંભળી ઘણા જીવો મારી સાથે પ્રતિબોધ પામ્યા અને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તમે મને વૈરાગ્યનું કારણ પૂછ્યું હતું, તે આ દીક્ષા લેવાનું કારણ સમજવું. બલદેવ—વાસુદેવે કહ્યું, 'ભગવંત! આપને વૈરાગ્ય થવાનું નિમિત્ત સુંદર થયું છે. આ સંસાર એકાંત અસાર જ છે. અહીં અજ્ઞાનદોષથી પ્રાણીઓ અનેક પ્રકારના કલેશાનુભવ કરે છે, પરમાર્થ જાણતા નથી, ભવિષ્યની આપત્તિ જાણતા નથી, સદ્ગતિનો માર્ગ સમજતા નથી, કલ્યાણના કારણ સ્વરૂપ નિરવધ જિનેશ્વરનો ધર્મ ગ્રહણ કરતા નથી.' એ પ્રમાણે કહીને દ્વિપૃષ્ઠના ભાઈ બલદેવે યથાશક્તિ વ્રતો ગ્રહણ કર્યાં, જિનોપદ્ધિ ધર્મનું પાલન કર્યું. શાસનની ઉન્નતિ—પ્રભાવના કરી. શુભપરિણામવાળા બલદેવે કેટલોક સમય ગૃહસ્થવાસમાં રહીને તે જ ધર્માચાર્યની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. તપ—સંયમમાં તદ્દલીન બની ભરતક્ષેત્રમાં વિહાર કરીને ક્ષપકચેણિના ક્રમે કેવલજ્ઞાન મેળવીને શૈલેશીકરણ કરી યોગો શેકીને બલદેવ સિદ્ધિ પામ્યા.

મહાબલ—પરાક્રમથી ગર્વિત, સાચા ધર્મથી પરાડમુખ નિર્દય દયાવગરનો દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવ તારક નામના પ્રતિવાસુદેવે મોકલેલ ચક્રરત્ન હસ્તમાં આવવાથી પ્રતિવાસુદેવને મારીને અર્ધભરતનું રાજ્ય લોગવીને લોગાસકત મનવાળો સર્વથા શુભપરિણામ—રહિત થઈ મૃત્યુ પામીને નારકીમાં ઉત્પન્ન થયો.

શ્રીમહાપુરુષચરિતમાં દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવ અને વિજય બલદેવનાં ચરિત્ર પૂર્ણ થયાં. [૧૭-૧૮]

* * *

(૧૯) શ્રીવિમલ સ્વામીનું ચરિત્ર

આ પ્રમાણે વાસુપૂજ્ય તીર્થંકરના સમયમાં ૭૦ ધનુષપ્રમાણ દેહવાળા દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવ ૭૪ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પાલન કરીને મૃત્યુ પામી છટ્ટી નરકે ગયા. વાસુપૂજ્ય સ્વામીના નિર્વાણ આદિ ત્રીશ સાગરોપમ વીતી ગયા પછી ૬૦ ધનુષની કાયાવાળા, ૫૦ લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા વિમલ નામના તીર્થંકર ભગવંત ઉત્પન્ન થયા. કેવી રીતે? તે કહે છે —

“પરહિત કરવામાં એકાંત રક્ત, ચિંતામણિ, કદપવૃક્ષ કરતાં અધિક મનોવાંછિત પૂર્ણ-કરનાર મહાપુરુષો જગતમાં પ્રજાનાં પુણ્યોથી ઉત્પન્ન થાય છે.”

જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં ધનઋદ્ધિથી સમૃદ્ધ ‘કાંપિલ્ય’ નામનું નગર હતું. ત્યાં સારા રૂપ અને ગુણવાળો પુરુષવર્ગ, તથા વિનય-લબ્ધથી યુક્ત મહિલાવર્ગ હતો. સર્વગુણયુક્ત તે નગર હતું. આ નગરમાં એક દોષ હતો કે મણિમય રત્નભિત્તિનાં કિરણોથી પ્રકાશિત શેરી માર્ગમાં કપૂર લગાડેલ ઉજ્જવલ મુખવાળી વિલાસિની સ્ત્રીઓ શંકાવાળી બની વિચરતી હતી.

ત્યાં પૂર્વે કરેલ સુકૃત પરિણામ સૂતિમંત થયું હોય તેવો ‘કૃતવર્મા’ નામનો રાજા હતો. તેને ‘શ્યામા’ નામની મુખ્યરાણી હતી. તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં તેમનો કેટલોય કાળ પસાર થયો.

કોઈક સમયે વૈશાખ શુકલ દ્વાદશીના દિવસે સહસ્રાર નામના દેવલોકેથી ચ્યવીને શ્યામા રાણીને ૧૪ મહાસ્વપ્નો પ્રાપ્ત થવા પૂર્વક ગર્ભ ઉત્પન્ન થયો. કંઈક અધિક નવ માસ પૂર્ણ થયા પછી માહ શુદ્ધિ તૃતીયાના દિવસે ઉત્તરાભાદ્રપદ નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો ત્યારે તેમનો જન્મ થયો. પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે સુરેન્દ્રે તેમનો જન્મભાલિષેક કર્યો. યથાર્થ ‘વિમલ’ એવું નામ સ્થાપન કર્યું. ત્રણજ્ઞાનના અતિશયવાળા ભગવંત વૃદ્ધિ પામવા લામ્યા. લગ્ન કર્યાં. કુમારભાવનું પાલન કરી પૃથ્વી-લક્ષ્મીનો ભોગવટો કરીને લોકાંતિક દેવોથી પ્રતિષેધ પામેલા ભગવંતે માહશુકલ ત્રયોદશીના દિવસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. છન્નરથપર્યાયનું પાલન કરી જંબૂવૃક્ષના છાયડામાં ક્ષપકશ્રેણિના ક્રમે ચાર ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરીને ભગવંત કેવલજ્ઞાન પામ્યા. દેવોએ સમવસરણુની રચના કરી. ભગવંતે ગણુધરોને દીક્ષા આપી. આર પર્ષદા એકઠી થઈ. સદ્ગતિના કારણસ્વરૂપ ધર્મ પ્રજ્ઞ્યો. ત્યાં દેવો, અસુરો, મનુષ્યો અને તિર્થંચોની પર્ષદા મધ્યે ભગવંતે કહ્યું કે—

“સમ્યગ્દર્શનથી પવિત્ર થયેલ જ્ઞાન અને ચારિત્ર, આ ત્રણુ ભેગાં થાય તો મોક્ષનો માર્ગ બાણુવો. આમાં એકની પણુ ન્યૂનતા હોય તો, તે પરમઅર્થ મોક્ષ ભેળવી શકાતો નથી. આ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર ક્રમસર આગળ આગળના લાભમાં પૂર્વનો

લાલ નક્કી હોય જ અને પૂર્વના લાલમાં ઉત્તર લાલ થાય, કે ન પણ થાય. કર્મ-પરિણતિના યોગે જીવને સાંભળતાં સાંભળતાં અને સ્વાભાવિક-વગરનિમિત્તે-આપોઆપ આમ અધિગમ અને નિસર્ગ સમ્યક્ત્વ-એમ બે પ્રકારે સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થાય છે. જીવ, અજીવ, આસ્રવ, સંવર, અધ, નિર્જરા અને મોક્ષ આ સાત પદાર્થોના પરમાર્થ સ્વરૂપવાળી યથાર્થ શ્રદ્ધા તે સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ જણાવેલું છે. જ્ઞાન કે દર્શન સ્વરૂપ, સાકાર કે અનાકાર ઉપયોગવાળો ચેતનાના વ્યાપારવાળો હોય, તે જીવનું લક્ષણ અને તેથી વિપરીત તે અજીવનું લક્ષણ. તે અજીવ તત્ત્વના બે પ્રકાર. રૂપવાળા અને રૂપવગરના, તેમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, અરૂપી અજીવદ્રવ્ય અને પુદ્ગલો રૂપી અજીવ દ્રવ્ય કહેવાય. જીવમાં કર્મદ્રવ્યનો પ્રવેશ થાય, તે આસ્રવ કહેવાય. આવતાં કર્મને રોકવાં, તે સંવર કહેવાય. કષાયનિમિત્તે જે કર્મ લોગવવાનો કાલ, તે કર્મની સ્થિતિ. તપસ્યા વડે કર્મને ખંખેરી નાખવાં-છૂટાં પાડવાં, તે નિર્જરા. જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠે કર્મ સર્વથા નાશ પામે, તે મોક્ષ કહેવાય. જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું છે. તેમાં પહેલું મતિજ્ઞાન છે, તે ઇન્દ્રિય અને નોઇન્દ્રિય એમ છ પ્રકારનું છે. વળી એક એકના અવગ્રહ, ઇહા, અપાય અને ધારણાના લેદથી ચાર ચાર ભેદો કહેલા છે. શ્રુતજ્ઞાન ગ્રંથના અર્થને અનુસરતું જ્ઞાન કહેલું છે, અવધિજ્ઞાન ભવપ્રત્યયિક અને ક્ષાયોપશમિક એમ બે પ્રકારનું છે. પ્રથમનું ભવપ્રત્યયિક નારકી અને દેવતાઓને અને બીજું ક્ષાયોપશમિક બીજા સંસારી પંચેન્દ્રિય જીવોને હોય છે. મનઃપર્ચવજ્ઞાન ઋગ્બુમતિ અને વિપુલમતિ એવા બે ભેદવાળું જ્ઞાન છે. અને તે સંસારી પંચેન્દ્રિય જીવે ચિંતવેલ પદાર્થ વિષયક જ્ઞાન છે. કેવલજ્ઞાન તો શાશ્વતું, આવ્યા પછી કદાપિ ન જાય તેવું અને એક પ્રકારનું કહેલું છે. આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાન કેવલીભગવતે કહેલું છે. દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્ર જાણવું. પહેલો પ્રકાર ગૃહસ્થ શ્રાવકને અને બીજો પ્રકાર યતિ-સાધુઓને હોય. દરેકના પેટાભેદો ઘણા પ્રકારના જણાવેલા છે. ગૃહસ્થોને પાંચ આજીવનો, ત્રણ શુભ્રતો અને ચાર શિક્ષાત્રતો એમ સર્વ મળી બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થધર્મ સંક્ષેપથી જાણવો. યતિધર્મ તો મૂળશુભ્ર અને ઉત્તરશુભ્ર ભેદવાળો છે, તેમાં પાંચ મહાત્રતો અને છૂટું રાત્રિલોજન-વિરમણુત્રત રૂપ મૂળશુભ્ર યતિધર્મ અને પિંડવિશુદ્ધિ, પ્રતિલેખન, સમિતિ, શુષ્ઠિ, ઇચ્છા-મિચ્છાદિક ચક્રવાલ સામાચારી આદિરૂપ ઉત્તરશુભ્ર યતિધર્મ કહેલો છે. કહેલા સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પરમપદ-મોક્ષને મેળવી આપે છે.

આ પ્રમાણે વિમલનાથ ભગવતે મોક્ષમાર્ગ સમજાવ્યો. ધર્મ શ્રવણ કરીને ઘણા પ્રાણીઓ પ્રતિબોધ પામ્યા. તથા ઘણાને જિનોપદિષ્ટ ધર્મમાં પ્રવર્તાવ્યા. એ પ્રમાણે કંમથી ભરતક્ષેત્રમાં વિચરીને, કેવલિપર્યાયનું પાલન કરીને, શૈલેશીકરણ કરીને, ભવોપગ્રાહી ચાર કર્મ અપાવીને, સાઠ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પાલન કરીને ભગવંત સમ્મેતગિરિના શિખર પર નિર્વાણ પામ્યા.

શ્રીમહાપુરુષચરિતમાં વિમલતીર્થંકર ભગવંતનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૧૯]

(ગ્રંથાગ્ર ૫૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ)

(૨૦-૨૧) સ્વયંભુ વાસુદેવ અને ભદ્ર બલદેવનું ચરિત્ર

શ્રીવિમલનાથ તીર્થંકર ભગવંતના સમયમાં સ્વયંભુ વાસુદેવ અને ભદ્ર નામના બલદેવ ઉત્પન્ન થયા હતા. તેઓ પચાસ લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા અને સાઠ ધનુષ-પ્રમાણ ઊંચી કાયાવાળા હતા. તેમાં બલદેવ સિદ્ધિ પામ્યા. વાસુદેવ નરકગામી થયા. કેવી રીતે ? તે કહે છે—

જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં દ્વારામતી નામની નગરી હતી. ત્યાં રુદ્ર નામનો રાજા હતો. તેને પૃથ્વી નામની મહાદેવી હતી. તેની સાથે સમગ્ર ઈન્દ્રિયોતું સંપૂર્ણ સુખ અનુભવતા સ્વયંભુ નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. સ્વયંભુને ભદ્ર નામના મોટાભાઈ હતા. તે બંને ભાઈઓ કુમારભાવને ઝોળંગીને નવીન યૌવનાવસ્થામાં આરૂઠ થયા. તે બંને ગીતમાં કુશલ હતા. તેઓએ શાસ્ત્રોના અર્થો ગ્રહણ કરેલા હતા. ધનુષ-બાણમાં નિશ્ચલ, તરવાર ખેલવામાં ભયંકર, ફૂરીનો પ્રહાર કરવામાં ચતુર, ચિત્ર-દંડ ખેલવામાં વિચિત્ર, ચક્ર ફેરવવામાં સમર્થ, મોગરના ઘા મારવામાં શત્રુઓનો ચૂરા કરનાર, શૂલમાં શત્રુને શૂલ ઉત્પન્ન કરનાર, સર્વ લોકોને અનુકૂલ બની વિચરતા હતા. આ પ્રમાણે બલદેવ અને વાસુદેવે ભરતક્ષેત્રમાં વિચરતાં વિચરતાં શંખપુર નગરની બહારના ભાગના ઉદ્યાનમાં ચાર જ્ઞાનવાળા મુનિચંદ્ર અણુગારને જોયા. તેને જોઈને બલદેવે કહ્યું—આ મહામુનિનાં દર્શન કરીને આપણો જન્મ સફલ કરીએ. ત્યારે સ્વયંભુએ તેના અનુરોધથી કહ્યું કે—ભલે એમ કરીએ—એમ કહીને સાધુ પાસે ગયા. તેમને વંદના કરી, મુનિએ તેમને ધર્મલાભ આપ્યા પછી મુનિના ચરણ-કમલ પાસે બેઠા. ધર્મોપદેશ પૂર્ણ થયા પછી બલદેવે કહ્યું—હિ ભગવંત ! પ્રથમ યૌવનવયમાં આપે ભોગોનો સર્વથા ત્યાગ કેમ કર્યો ? તે વાત આપ અમને કહો અને અમારા મનના કુતૂહલને દૂર કરો. ત્યારે ભગવંતે કહ્યું—હિ સૌમ્ય ! જો તમારા આગ્રહ છે, તો આ સંસારનું નાટક સાંભળો. એમ કહીને સર્વ પર્ષદાને પોતાનું ચરિત્ર કહેવાનું શરૂ કર્યું—

આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં શૌરીપુર નામનું નગર હતું. ત્યાં દૃઢવર્માનો ગુણધર્મ નામનો પુત્ર રહેલો હતો. કળા-કલાપ ગ્રહણ કરનાર તે રાજા નગરલોકો વગેરેને અત્યંત વલ્લભ હતો. કોઈક સમયે વસંતપુરના સ્વામી ઇશાનચંદ્રની પુત્રી કનકવતીનો સ્વયંવર થવાનો સાંભળીને મોટા પરિવાર સાથે હું ત્યાં ગયો. પહોંચીને બહાર પડાવ નાખ્યો. સ્વયંવર-મંડપમાં પ્રવેશ કર્યો. બીજા પણ ઘણા રાજપુત્રો આવ્યા હતા. તે સમયે રાજપુત્રીએ સ્નેહવાળી દૃષ્ટિથી કંઈક અર્ધ બીડેલી નજર કરીને ‘પોતાનું હૃદય ક્ષોભ પામેલું છે.’ એમ સૂચવતી હોય તેવી રીતે મને જોયો. હું બરાબર સમજી ગયો કે—મને રાજપુત્રી ઇચ્છે છે. ત્યાર પછી સવારે સ્વયંવર થવાનો છે—એમ માનીને હું પોતાના સ્થાને ગયો. બીજા રાજપુત્રો પણ પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા. ત્યાર પછી રાત્રિએ પ્રથમ પહોરમાં કેટલીક દાસીઓના પરિવાર સાથે એક પાકટવયની સ્ત્રી આવી, વિદ્યાધર-દારિકા ચિત્રેલ એક ચિત્રપટ્ટિકા આપી. તેની નીચે તેનો અભિપ્રાય સૂચવનારી એક ગાથા લખી હતી—

“તમારાં પ્રથમ દર્શનથી ઉત્પન્ન થયેલ પ્રેમના યોગે માનસિક નાટક કરતી હું અત્યારે પરવશ બની સર્વ સુખથી મુક્ત બની છું, મારા હૃદયને કોઈ રીતે શાન્તિ પમાડી શકતી નથી.”

પછી તરત જ તાંબૂલ, વિલેપન અને પુષ્પો આપ્યાં. કુમારે બહુમાન સાથે તેનો સ્વીકાર કર્યો. કુમારે તેને કંઠાભૂષણ ભેટણામાં આપ્યું. તેણે કુમારને કહ્યું કે—‘રાજપુત્રીની આસાથી આપને એકાંતમાં કંઈક કહેવાતું છે.’ ત્યારે કુમારે બે બાબુ નજર ફેરવી એટલે પરિવાર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ત્યાર પછી વૃદ્ધાએ કહ્યું કે—‘હો કુમાર ! કુમારી આપને વિનાંતિ પૂર્વક કહેવરાવે છે કે—‘મેં તમારા માટે ઇચ્છા કરેલી છે, પરંતુ બધાં સુધી મારો સમય પૂર્ણ ન થાય, ત્યાં સુધી તમારે મને કંઈ પણ ન કહેવું. મારે તમારા સ્વીકાર માટેજ રહેવાતું છે. મેં કહ્યું—‘લલે એમ થાવ, એમાં શો વાધો ?’

પ્રહેલિકાઓ

ત્યાર પછી બીજા દિવસના સવારના સમયે સમગ્ર રાજકુલરો સમક્ષ લક્ષ્મીએ જેમ કૃષ્ણને તેમ મને વરમાલા અર્પણ કરી. સર્વે રાજાઓ વિલખા થઈને પોતાના સ્થાનકે ગયા. ત્યાર પછી સખીઓએ પૂછ્યું કે, ‘તેમનો એવો કયો ગુણ તેં એનામાં જોયો ? જેથી તેને વરમાળા અર્પણ કરી.’ કુમારીએ કહ્યું, સાંભળો. દેવોના સમૂહને જિતનાર તેમના રૂપને દેખીને, ગુણ-સમુદાયની શી જરૂર છે ? સર્વાંગ સુગંધવાળા મરવા આગળ પુષ્પના ઢગલાની કેટલી કિંમત ? ઘણા ઠાઠમાઠથી વિવાહ-મહોત્સવ કર્યો. પોતાના નગરે કનકવતીને લઈ ગયા. કનકવતીએ એક સ્થાને આવાસ કર્યો. પોતાના નિવાસસ્થાનમાં રહી સવારે હું તેના મકાને આવ્યો. મને આસન આપ્યું, એટલે હું બેઠો. તે પણ મારી સામે બેઠી. તેણે પ્રશ્નોત્તર કર્યો, તે આ પ્રમાણે—

हरिद्वयणोरं वीय-पुच्छिथं सामिणीं कह कहेइ ? ।

तह इमुणो णियरक्खं, साली भण केरिसी वीणा ॥ ३ ॥

બીજાવડે પૂછાયેલ હરિની દયિતા(લક્ષ્મી)નું નુપૂર સ્વામિની કેવી કહે છે ? રક્ષાવાળી શાલિ કેવી હોય ?

‘બોલ વીણા કેવી હોય ? મેં તેનો અર્થ વિચારીને કહ્યો કે—સ ર વ હેં રમરવતી ૧, સરેવરવાળી ૨ અને—સ્વરવતી-સૂરવાળી ૩.

किं कारणं तणाणं ? १ को सदो होइ भूसणत्थम्मि ? २ ॥

मोत्तुं सदोसमिंदुं, किं तुह वयणस्स सारिच्छं ३ ॥ ४ ॥

ફરી મેં પૂછ્યું—તૃણોનું કારણ શું ? ભૂષણ અર્થમાં કયો શબ્દ હોય ? કલંકિત ચંદ્ર સિવાય તારા વદન સરખું શું હોય ? તેણે વિચારીને જણાવ્યું— ‘કમલ’ કમ-પાણી ૧, અલમ્-ભૂષણ, ૨, અને કમલ ૩ તે પછી હું ત્યાંથી બહાર નીકળ્યો અને મારા નિવાસ સ્થાને ગયો. બીજા દિવસે પાછો આવ્યો. ફરી તેણે પ્રશ્નોત્તર મૂક્યો—

समयं भवणं भण केरिसं ? १, च जुवईण केरिसं नटं ? २ ।

रमणीण सयावई, केरिसं च चित्तं सकामाणं ? ३ ॥ ५ ॥

ભવવાળું ભવન કેવું હોય તે કહે ૧, ચુવતીઓનું નૃત્ય કેવું હોય ? ૨, કામી રમણીઓનું કેવું ચિત્ત સંતાપ કરાવે ? ૩, મેં વિચારીને પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે ‘સાહિલાસં’- એટલે

સાહિ-સર્પવાણું ધર ભયવાણું હોય ? ૧. લાસ-લાસ્ય વાદ્ય-નૃત્ય-ગીત વગેરે લાસ્યયુક્ત યુવતીઓનું નૃત્ય હોય ૨. સાહિલાસ-સાલિલાષ-કામી રમણીઓના ચિત્તમાં અલિલાષા હોય માટે અલિલાષાયુક્ત ચિત્ત હોય. ૩. ફરી હું બોલ્યો —

મળ જલયરં સવિણ્દું ? ૧, કિં સળ્હયરં ચ મુવળમ્મિ ? ૨ ।

મળ કેરિસો સસંતો ? વિયસિયસહયારકમલવળે ? ૩ ॥ ૬ ॥

વિચારીને તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, ‘મયરંદામોદ્દરમળીઓ’ વિષ્ણુ સહિત જળચર ક્યું તે કહે ૧, આ ભુવનમાં નાનું—કીંમતીમાં કીમતી શું ? ૨. વિકસિત આત્રવન અને કમલ-વનમાં વિકસિત વસંત કેવો હોય ? મયરંદામોદ્દરમળીઓ એમ વિચારીને જવાબ આપ્યો. મયર-મકર જળચર, દામોદર-વિષ્ણુ, મણિઓ-રત્નોમાં નાના અને કીંમતી હોય, મકરંદ-આમોદથી રમણીય-વિકસિત આત્ર-કમલ-વન પુષ્પના રસથી રમણીય વસંત હોય. ત્યાર પછી હું ગયો. ફરી કોઈ દિવસે બિન્દુમતી નામની પ્રહેલિકાથી વિનોદ-કીડા કરી.

તે પણ લાખતાં જ બાણી ગયો—

દેવ્વસ્સ મત્થણ પાહિઝ્ઞણ, સવ્વે સહંતિ કાપુરિસા ।

દેવ્વો વિ તાણ સંકઠ્ઠ, જણં તેઓ પરિપ્ફુરઠ્ઠ ॥ ૭ ॥

કાચર પુરુષો દૈવના ઉપર દોષનો ટોપલો નાખીને સર્વ સહન કરે છે, પરંતુ દૈવ પણ તેવા મનુષ્યોથી શંકિત થાય છે, જેમનું તેજ તપનું હોય છે, તેનાથી દૈવ પણ શંકિત બને છે. વળી પાસાઓથી સોગડાબાણથી આનંદ-પ્રમોદની કીડા ખેંચે છે. આ પ્રમાણે દિવસો પસાર થતા હતા અને સંસાર વહી રહી હતો. કુમારીનો અભિપ્રાય બાણી શકાતો ન હતો. ત્યાર પછી મેં ‘વિચાર્યું’ કે કયા ઉપાયથી તેનો અભિપ્રાય બાણી શકાય ? એ ચિંતા કરતો રાત્રે સુઇ ગયો. રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં સ્વપ્ન બોયું કે—‘પુષ્પમાળા ઝહણુ કરીને એક સ્ત્રી મારી પાસે આવી. આવીને મને કહ્યું કે—‘આ પુષ્પમાળા સ્વીકારો. આના સંકલ્પમાં તમે ઘણા દિવસો વીતાવ્યા.’ ત્યારે કુસુમમાળા ઝહણુ કરતો હું બોયો. સવાર-ચોગ્ય કરવાનાં કાર્યો પતાવ્યાં. આસ્થાન-મંડપમાં બેઠો. મેં ‘વિચાર્યું’ કે, મનોરથ પૂર્ણ થયા.

તેટલામાં છઠીદારે આવી જણાવ્યું કે—હે દેવ ! દ્વારમાં એક પરિવ્રાજક આવેલા છે અને પોતે કહે છે કે—‘ભૈરવાચાર્યે’ મને રાજપુત્રને મળવા માટે મોકલ્યો છે.’ એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે—‘તરત પ્રવેશ કરાવ.’ પછી છઠીદારે તેને પ્રવેશ કરાવ્યો. લાંબા ચપટા નાકવાળા, અદ્વપલાલ નેત્રવાળા, મોટા ત્રિકોણ મસ્તકવાળા, બહાર નીકળેલા લાંબા દાંતવાળા, મોટા લાંબા પેટવાળા, લાંબી પાતળી જંઘાવાળા, જેના શરીરમાં સર્વ નસો બહાર દેખાતી હોય તેવા પરિવ્રાજકને દેખી મેં પ્રણામ કર્યાં. આશીર્વાદ આપીને તે પોતાના કાષ્ઠાસન પર બેઠો. તેણે કહ્યું કે, ‘હિ રાજપુત્ર ! ભૈરવાચાર્યે’ મને તમારી પાસે મોકલ્યો છે.’ મેં પૂછ્યું કે—‘ભગવંત હાલ ક્યાં બિરાજમાન છે ?’ તેણે કહ્યું કે, ‘નગરની બહાર.’ મેં કહ્યું કે, ‘દૂર હોવા છતાં પણ

તેઓ અમારા ગુરુ છે. તેથી અહીં પધાર્યાં તે બહુ સુંદર કર્યું. આપ પધારો, હું સવારે તેમનાં દર્શન કરીશ.' એમ કહી પરિત્રાજકને રબ્બ આપી, એટલે તે ગયો.

બીજા દિવસે સવારે કરવા યોગ્ય કાર્યો કરીને ભૈરવાચાર્યનાં દર્શન કરવા માટે કુમાર ઉદાનમાં ગયો. વાઘના ચર્મ ઉપર બેઠેલા ભૈરવાચાર્યને જોયા. તેઓ પણ મારા આવવાથી ઉભા થયા. હું તેમના ચરણમાં પડ્યો. આશીર્વાદ આપીને મૃગચર્મ ખતાવીને તેણે મને તેના ઉપર બેસવાની આજ્ઞા કરી. મેં કહ્યું કે-હે ભગવંત! બીજા રાજાઓની સરખામણીથી મારી સાથે આવો વ્યવહાર કરવો તે મને વધારે પડતું જણાય છે. જો કે તેમાં આપનો દોષ નથી, આ દોષ તો સેંકડો રાજાઓએ સેવેલી આ રાજલક્ષ્મીનો દોષ છે, આપ તો મારા સરખા શિષ્યવર્ગને આપનું આસન આપીને અમારા ઉપરનો સદ્ભાવ પ્રગટ કરો છો. હે ભગવંત! તમે દૂર રહેલા હોવા છતાં મારા ગુરુ છો. હું તો સેવકના વસ્ત્ર ઉપર બેસીશ. થોડા સમય પછી કહેવા લાગ્યા કે હે ભગવંત! તે દેશ, પ્રદેશ, નગર, ગામ કૃતાર્થ થયા છે, જ્યાં આપ સરખાનું પ્રસંગોપાત્ત આવવું થાય છે, તો પછી જેને માટે ખાસ પધાર્યાં હો, તેની તો શી વાત કરવી? તો આપે આવીને મારા ઉપર મહાકૃપા કરી છે. જટાધારીએ કહ્યું કે, 'નિષ્કામ હોવા છતાં પણ ગુણથી બંધાયેલા ગુણનો પક્ષપાત કરનાર ભવ્યલોક પ્રત્યે પક્ષપાત રાખનાર હોય છે. તમારા ગુણથી કેાણુ નથી આકર્ષાયું? વળી તમારા સરખા અમારી પાસે આવે, ત્યારે નિષ્કિંચન અમારા સરખાએ શું કરવું? જન્મથી આજ સુધીમાં પરિશ્રમ રાખ્યો નથી. દ્રવ્યની જાત વગર લોકયાત્રા થઈ શકતી નથી. એમ સાંભળીને મેં કહ્યું, 'હે ભગવંત! આપને લોકયાત્રાની શી જરૂર? તમારા સરખા પાસે તો લોકનું અર્થીપણું છે.'

ફરી જટાધારીએ કહ્યું-હે મહાભાગ્યશાળી! 'ગુરુવર્ગની પૂજા-પ્રેમ-ભક્તિ, સન્માન કરવું, વિનય એ સર્વ દાન વગર પવિત્ર મનુષ્યને પણ પ્રાપ્ત થતા નથી. દ્રવ્ય વગર દાન થઈ શકતું નથી. ધર્મરહિતને દ્રવ્ય, વિનયરહિતને ધર્મ અને માનવાળાને વિનય હોતો નથી.' આ સાંભળીને મેં કહ્યું-હે ભગવંત! આપે કહ્યું તેમ જ છે. પરંતુ આપ સરખાનાં દર્શન એ જ દાન, આપની આજ્ઞા એ જ સન્માન છે, તો આપ આજ્ઞા કરો કે 'મારે શું કરવું', ભૈરવાચાર્યે કહ્યું-હે ભાગ્યશાળી! તમારા સરખા પરોપકાર કરવાની ઇચ્છાવાળા, અર્થીવર્ગને તમારાં દર્શન જ મનોરથ પૂર્ણ કરનાર છે. તો એક મંત્રની પૂર્વસેવા કરતાં ઘણા દિવસો પસાર થયા, તેની સિદ્ધિ તારા આધીન છે. જો તમે સમગ્ર વિશ્વનો નાશ કરવામાં સહાયક બનો, તો હે ભાગ્યશાળી! મારા આઠ વર્ષના મંત્ર-જાપનો પરિશ્રમ સફલ બને. ત્યારે મેં કહ્યું-હે ભગવંત! આ આજ્ઞા કરીને આપે મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો. તો મારે ક્યાં અને ક્યા દિવસે કરવું? તે આપે મને આજ્ઞા કરવી.' તરત જ જટાધારીએ કહ્યું કે-હે મહાભાગ્યશાળી! આ કૃષ્ણચતુર્દશીના દિવસે મંડલાગ્ર (તરવાર) હાથમાં લઈને નગરના ઉત્તરદિશાના વિભાગની બહાર એકલા શ્મશાન-પ્રદેશમાં એક પહોર રાત્રિ ગયા પછી આવવું. ત્યાં હું ત્રણ જણ સાથે રહેલો હઉંશ.' ત્યારે મેં કહ્યું કે-'ભલે એમ કરીશ.' કેટલાક દિવસો ગયા પછી કૃષ્ણચતુર્દશીની રાત્રિ આવી. ભુવનના અપૂર્વ લોચન સમાન સૂર્યનો અસ્ત થયો. અંધકારનો વેગ ત્યારે બાજુ પ્રસરી ગયો,

ત્યારે 'મારું માથું દુઃખે છે' એમ કહીને સમગ્ર પરિવાર તથા મિત્રવર્ગને રબા આપીને એકલોજ શયનગૃહમાં ગયો. યુગલ પટ્ટવસ્ત્ર પહેર્યું. મંડલાત્ર (તરવાર) અડણુ કરી. પરિવાર ન બાણે તેમ તેને છેતરીને એકલો નગરમાંથી નીકળ્યો. મસાણભૂમિમાં ભેરવાચાર્યને જોયા, તેમણે પણ મને દેખ્યો. જટાધારીએ મને કહ્યું કે—'હે મહાભાગ! અહીં બીવરાવનાર ઘણી વસ્તુઓ પ્રગટ થશે, તો તમારે આ ત્રણેતુ રક્ષણ કરવાનું છે, સાથે મારું પણ. જન્મથી માંડી ભય જેણે અત્યાર સુધી બાણ્યો નથી, એવા તમને અમારે શું કહેવાનું હોય? તમારી સહાય અને પ્રભાવથી હવે હું સાધના શરુ કરું છું. ત્યારે મેં કહ્યું, 'આપ નિશ્ચિંતપણે શાંતિથી સાધના કરો, તમારા મસ્તકના વાળને પણ નમાવવા ડાણુ સમર્થ છે?' આ સાંભળીને મહદું અડણુ કર્યું, તેના મુખમાં અગ્નિ સળગાવ્યો. મંત્રજાપ કરવા પૂર્વક હોમક્રિયા ચાલુ કરી.

ત્યાર પછી શિયાળો રુદ્ધ જેવા શબ્દ કરવા લાગી, વેતાલ-સમૂહો કિલકિલાટ કરવા લાગ્યા, મોટી ડાકિનીઓ આવવા લાગી, મોટી ભયાનક ણ્હીકો ઉત્પન્ન થઇ, મંત્ર-જાપ ચાલુ રાખ્યો, ત્રણે જણ દ્વેષ પામતા નથી. જ્યારે ઉત્તરદિશામાં હું મંડલાત્ર અડણુ કરીને રહેલો હતો, તેટલામાં બહાર અને અંદર કાન ફોડી નાખે તેવો ત્રણે ભુવનના પ્રલયકાળના મેઘના ગડગડાટ સરખો પર્વતની ગુફાઓને ભરી દેતો ભૂમિ ફોડી નાખે તેવો શબ્દ ઉછળ્યો. એકદમ નજીકનું ધરતીમંડલ ફાટી પડ્યું. સિંહનાદ સરખો મોટો શબ્દ કરતો કાલમેઘ જેવો કાળો કુટિલ કાળા કેશવાળો કોઈ (વેતાલ) પુરુષ ત્યાં આવ્યો. તેના સિંહનાદથી ત્રણે દિશાપાલો ભોંયપર પડી ગયા. તેણે કહ્યું કે—'અરે! દેવાંગનાઓની ઇચ્છા કરનાર! શૈવાચાર્યાધમ! મેઘનાદ નામના અહીં રહેતા ક્ષેત્રપાલને તેં હવુ બાણ્યો નથી? મારી પૂજા કરીને મંત્રસિદ્ધિની અભિલાષા કરે છે? તું હવે હતો—ન હતો થઇ જઇશ. આ રાજપુત્રને પણ તેં ઠગ્યો છે, તે પણ પોતાના અવિનયનું ફલ મેળવે.' મેં તેને જોઈને કહ્યું—અરે રે પુરુષાધમ! તું આવા પ્રલાપ શા માટે કરે છે? જો તારામાં પશકમ જ છે, તો પછી બકવાદ શા માટે કરે છે? મારી સામે આવી બા. જેથી તને અવિનયનું અને ગર્જના કરવાનું ફલ બતાવું? પુરુષને પોતાની ભુજામાં બલ હોય છે, નહિ કે શબ્દાડ-બરમાં. ત્યાર પછી બલવાન કોપાયમાન પુરુષ મારા તરફ વળ્યો. તેને હથીયાર વગરનો દેખી મેં મારું મંડલાત્ર છોડી દીધું. કેશપાશ અને પહેરવાનું વસ્ત્ર બરાબર સરખી રીતે મજબૂતાઈથી પહેરી લીધું. બંનેતું બાહુયુદ્ધ પ્રવર્યું. વિવિધ કરણો કર્તારી-પ્રયોગથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. એમ યુદ્ધ કરતાં કરતાં દુષ્ટ વાણવ્યંતરને મેં નીચે પાડ્યો. સત્વની પ્રધાનતાથી તેને વશ કર્યો. તેણે મને કહ્યું કે, 'હે મહાપુરુષ! હવે મને છોડી દે, તારા મહાસત્વથી હું સિદ્ધ થયો છું, તો બોલ તારું શું કાર્ય કરું? મેં કહ્યું કે જો સિદ્ધ થયો હોય તો, 'આ જટાધારી પુરુષની જે ઇચ્છા હોય, તે પૂર્ણ કર, તેણે કહ્યું કે, તારા સહારાથી તેનો મંત્ર સ્વયં સિદ્ધ થયો જ છે. તારે માટે શું? તે બોલ. 'તેના કાર્યની સિદ્ધિ થાય, એટલું જ મારે પ્રયોજન છે. તો પણ કોઈ પ્રકારે મારી ભાર્યા મારા વશ થાય, તેમ કરી આપ. ઉપયોગ મૂકીને તેણે કહ્યું, કામરૂપીપણાના પ્રસાદથી તે તારા આધીન થશે. મારા પ્રભાવથી તું કામરૂપી થઇશ. આમ વરદાન આપીને વેતાલ ગયો. મંત્રસિદ્ધ થયેલા જટાધારીએ કહ્યું, હે મહાભાગ્યશાળી! મંત્ર સિદ્ધ થયો, તમારા પ્રભાવથી ઇચ્છિત કાર્યની સિદ્ધિ થઇ, દિવ્ય દૃષ્ટિ પ્રગટ થઇ. દેવતાઈ વીર્ય પ્રગટ્યું, દેહની બીજ જ કાન્તિ ઉત્પન્ન થઇ, તો તમને મારે શું કહેવું? તમારા સિવાય

પરોપકારનો માગ કોઈ સ્વીકારે નહિ. તમે તમારા ગુણોથી મને ઉપકૃત કર્યો છે. જે શબ્દથી બોલવા પણ હું સમર્થ નથી. 'હું બાઉ છું'—એમ બોલવું તે પણ પોતાના સ્વાર્થની નિષ્કૃસ્તા પ્રગટ કરે છે. 'તમે પરોપકાર કરવામાં તત્પર છો' તે વસ્તુ કરીને બતાવ્યું છે. 'તમારા આધીન જીવિત છે' એમ કહેવું તે સ્નેહભાવને ઉચિત નથી, 'અધવ છો' એમ કહેવું તે દૂર કરનાર વચન છે. 'નિષ્કારણ પરોપકારી છો' તે કૃતદાતા વચનનો અનુવાદ છે. 'મને યાદ કરવો' એમ કહેવું, તે તો જ્વાની આજ્ઞા કરી કહેવાય. એ વગેરે કહીને ભૈરવાચાર્ય પોતાના શિષ્ય-પરિવાર સાથે ગયા.

હું પણ સ્નાન કરીને મારા નિવાસ-સ્થળે ગયો. પટ્ટશાટક વસ્ત્ર ઉતાર્યું, બેસવાની સભા માં બેઠો. પછી કનકવતીના ભવને ગયો. ગોષ્ઠી-વિનોદ કરતાં તે પ્રહેલિકા બોલી—

જમુ જોઈસરુ અપ્પણિહિં મજ્જઈ કિં પિ કરેવિ ।

તં ફુહ વિચહુ કિત્તણુ, ઇયરુ કિ જાણઈ કોઈ ? ॥ ૧૦ ॥

“પ્રકટ રૂપવાળા તે સિદ્ધમંત્ર યોગીશ્વરની આગળ કોણ રહી શકે ? સકળ લોકો જેની નિંદા કરવા લાગ્યા, અને પ્રેમથી પૂછનાર આગળ ઘણાં રૂપ ઉત્પન્ન કરનાર જે યોગીશ્વર પોતાની એકે કંઈક કરીને યશ ભાંગે છે, તે સ્કુટ વિકટ ઉત્કીર્તન છે, બીજા કોઈ શું બાણે છે ?” મેં વિચારીને કહ્યું.—પછી મેં પ્રહેલિકા કહી—

જે શિષ્યને શિખામણ આપી કે,—‘રાત્રિએ યતિએ બહાર જવું યોગ્ય નથી’ ત્યારે શિષ્યે કહ્યું કે, ‘હું આર્ય! આપ કોપ ન કરો, આપણે બંને સરખા છીએ.’ કુમારીએ કહ્યું કે, તે તો દિવ્ય જ્ઞાનવાળા છે. ફરી તેણીએ પ્રહેલિકા કહી—

સખીઓએ તેને કહ્યું કે, જે તારો પ્રિય દોષ ખાંજવાની તૃષ્ણાવાળો છે, તો પછી હું સુંદર મુખવાળી ! શા માટે અધિક ગર્વ વહન કરે છે ? મેં જવાબ આપ્યો કે, ‘વદ્દલ હોવાથી.’

ત્યાર પછી ઉઠીને હું મારા નિવાસસ્થાને ગયો. ઉચિત કાર્યો કર્યાં. ભુવનનો અપૂર્વ પ્રદીપ સૂર્ય અસ્ત પામ્યો, એટલે મિત્રોને વિદાય કર્યાં. એક પહોર જેટલી રાત્રિ ગઈ, ત્યારે તરવાર લઈને મનુષ્યોનાં નેત્રોથી ન દેખાય તેવા રૂપને કરીને હું કનકવતીના ભવને ગયો. તે તો ધવલગૃહના ઉપરના માળ પર રહેલી હતી. પડખે એ દાર્શીઓ રહેલી હતી. બહાર પણ પહેરેગીરા રહેતા હતા. બીજા માળ પર એક પ્રદેશમાં હું રહ્યો, તેટલામાં તેણે એક દાર્શીને પૂછ્યું કે—હલે ! રાત્રિ કેટલી થઈ ? તેણે જવાબ આપ્યો કે, ‘મધ્યરાત્રિ થવામાં કંઈક સમય એવો છે.’ પછી કુમારીએ સ્નાન કરવા માટેનું વસ્ત્ર માગ્યું, અંગ પખાવ્યું અને રેશમી બારીક વસ્ત્રથી શરીર લુછી નાખ્યું. શરીરે વિલેપન કર્યું. વિશેષ પ્રકારનાં આભૂષણો પહેર્યાં. સુંદર પટ્ટાંશુક વસ્ત્ર પહેર્યું. વિમાન વિકુબું, તેમાં ત્રણે આરૂઢ થયા. હું પણ એક ખૂણામાં ચડી બેઠો. મનના વેગ માફક ઉત્તરદિશાના પ્રદેશ તરફ વિમાન ચાલ્યું. નંદનવનના મધ્યભાગમાં સરોવર કિનારે વિમાન નીચે ઉતર્યું. ત્યાં અશોકવૃક્ષની શ્રેણિના તલમાં રહેલા એક વિદ્યાધરને જોયો. કનકવતી વિમાનમાંથી બહાર નીકળીને તેની સમીપે ગઈ. તેને પ્રણામ કર્યાં. તેણે કહ્યું કે—બેસો, થોડી

વાર પછી બીજી વિદ્યાધરીઓ પણ ત્યાં આવી. તેઓએ આવીને તેને પ્રણામ કર્યા અને તેની અનુમતિથી ત્યાં બેઠી. થોડીવાર પછી બીજા પણ વિદ્યાધરો ત્યાં આવ્યા. તેઓએ આવીને ઈશાનદિશા-વિભાગમાં રહેલા ઋષભસ્વામી ભગવંતના ચૈત્યગૃહમાં જઈને પ્રથમ લિપન-કચરો કાઢવો ઈત્યાદિક કર્યું. પેલો વિદ્યાધર ચૈત્યગૃહમાં ગયો, પેલી પણ ચારે ત્યાં જઈને કોઈ કે વીણા પકડી, બીજીએ વેણુવાજિત્ર ગ્રહણ કર્યું, ત્રીજીએ સુંદર દિવ્ય સ્વરથી સંગીત ગાવાનું આરંભ્યું. એ પ્રમાણે વિધિસહિત તીર્થંકર ભગવંતનું સ્નાત્ર કર્યું. ગોશીર્ષચંદનનું વિલેપન કર્યું. પુષ્પોતું આરોપણ કર્યું. ધૂપ ઉખેલ્યો. નાટ્ય પ્રવર્તાવ્યું, વિદ્યાધરે કહ્યું કે, 'આને કેનો વારો છે? ત્યારે કનકવતી ઊભી થઈ અને નૃત્ય શરૂ કર્યું. નૃત્ય કરતાં કરતાં હોરા સાથે તેના એક ઘુઘરી તૂટી ગઈ, તેને મેં લઈ લીધી અને સાચવી રાખી. તેણે આદરપૂર્વક ખોળી, પણ ઘુઘરી જડી નહીં. નૃત્ય સમાપ્ત કર્યું. દિશાપાલિકા દેવીઓને રજા આપી, એટલે પોતપોતાના સ્થાનકે ચાલી ગઈ. દાસચેટીઓ સાથે કનકવતી પણ વિમાનમાં બેસી ગઈ. હું પણ તેમાં અદસ્થપણે ચડી ગયો. વિમાન કનકવતીના ભવને આવી ગયું. તેમાંથી નીકળીને હું મારા ભવને ગયો. કોઈ ન બાણે તેવી રીતે મારા ભવનમાં પ્રવેશ કર્યો. એક પહોર રાત્રિ બાકી હતી, તે વખતે સુઈ ગયો, સૂર્યોદય-સમયે જાગ્યો. કરવા યોગ્ય સ્નાનાદિ કાર્યો કર્યા. મતિસાગર નામનો મંત્રિપુત્ર અને મારો મિત્ર ત્યાં આવ્યો. આ મળેલી ઘુઘરી તેને અર્પણ કરી અને તેને કહ્યું કે, મારી હાજરીમાં કનકવતીને આ આપજે, તથા કહેજે કે- 'પડેલી મને જડી છે.' તેણે કહ્યું, 'લલ્લે એમ કરીશ.'

પછી કનકવતીના ઘરે ગયો. તેને મેં દેખી, તેણે આપેલા આસન ઉપર બેઠો. તે મારી સામે દેશમી મખમલના તકીયા ઉપર બેઠી. પાસાની રમત સાથે ઘૂતકીડા શરૂ કરી. હું હારી ગયો, તેણે બદલામાં આભૂષણ માગ્યું. મતિસાગરે ઘુઘરી સમર્પણ કરી. તેણે બરાબર ઝોળખી. તેણે પૂછ્યું કે, 'ક્યાંથી મળી?' મેં કહ્યું, તેનું શું પ્રયોજન છે? તેણે કહ્યું-એમ જ, મેં કહ્યું કે બે કાર્ય હોય તો લઈ લો, અમને તો પડેલી જડી છે. તેણે પૂછ્યું કે, કયા પ્રદેશમાંથી ઘુઘરી જડી? મેં પૂછ્યું કે-તારાથી પડી કઈ જગ્યા પર? તેણે કહ્યું, 'તે ખબર નથી' મેં કહ્યું કે- 'મતિસાગર નિમિત્તિયો છે.' તેણે પણ 'આમાં કંઈક મોટો અભિપ્રાય છે.' એમ બાણીને કહ્યું કે- 'સવારે નિવેદન કરીશ.' તેણીએ કહ્યું- 'લલ્લે એમ થાવ.' તેની સાથે પાસાની કીડા ખેલવાની રમત રમીને મારા ભવને ગયો.

વળી સૂચાસ્તિ થયા પછી પહોર રાત્ર પસાર થયા પછી તે જ પ્રમાણે એકલો કનકવતીના ભવને ગયો, મેં તે જ પ્રમાણે તેને જોઈ. ફરી તે જ પ્રમાણે પૂછ્યું. વિમાન વિકુચ્યું. તેમાં ત્રણે ચડી બેઠી, હું પણ તેવી જ રીતે તેમાં ચડી ગયો. તે સ્થળે પહોંચ્યા. આગળ કહેલા કમથી સ્નાત્રાભિષેક કર્યા પછી નાટ્યવિધિ આરંભ્યો. વીણા વગાડતી કનકવતીના ચરણમાંથી નુપૂર સરી પડ્યું, મેં તે લઈ લીધું. જતાં જતાં ખોળ્યું, પણ ન મળ્યું. ફરી પણ વિમાનમાં બેસીને પોતાના ભવને આવી. અહીંથી હું પણ એક પહોર રાત્રિ બાકી રહી, તે સમયે મારા ભવને ગયો. સુઈ ગયો, વળી જાગ્યો. મારી બહાર ગયાની વાત કોઈને ખબર ન પડી. પ્રભાતે જાગ્યા પછી મતિસાગર આવ્યો, તેને નુપૂર આપ્યું. અને પ્રથમથી શિખવી રાખ્યું કે 'આમ કહેવું' એમ કહીને તરત તે મિત્ર સાથે કનકવતીના ભવને ગયો. ઊભા થઈ કનકવતીએ આસન

આપ્યું. હું તેના ઉપર બેઠો. તે પણ મારી સમીપે બેઠી. ગૂઢ ચોથા પાદવાળી ગોખી શરુ કરી. તેણે ગાથાના ત્રણ પાદો કહ્યા. ચોથો પાદ પૂર્ણ કરતાં મેં તેની ગાથા પૂર્ણ કરી. તે આ પ્રમાણે- 'કઠોર પવન અથડાવાથી ચલાયમાન થયેલ કમળપત્ર સરખાં જીવોનાં જીવિત, પ્રેમ, યૌવન, ધન, શોભા, કીર્તિ ચંચળ છે.' આ ત્રણ પાદના અંતે મેં કહ્યું કે- 'માટે ધર્મ અને દયા કરો.'

તરત જ ઘુઘરી પ્રાપ્તિથી શંકિત બનેલી કનકવતીએ મતિસાગરને ઉદ્દેશીને પૂછ્યું કે- 'તમે જ્યોતિષ જોયું કે?' જવાબ આપ્યો કે, 'જોયું, તમારું બીજું પણ કંઈ જોવાયું છે?' તેણે સામે પ્રશ્ન કર્યો કે, 'તે શું છે?' તેણે કહ્યું કે, 'શું તે તમે નથી જાણતા?' તેણીએ કહ્યું કે, 'હું જાણું છું કે જોવાયું છે, પણ સ્થાન જ્યાંલમાં નથી કે ક્યાં જોવાયું છે?' તમે તે વાત જાણતા હશે કે શું અને ક્યાં જોવાયું છે? મેં કહ્યું- મને બીજાએ કહ્યું કે- દૂરની ભૂમિમાં કનકવતીનું ઝાંઝર પગમાંથી સરીને પડી ગયું છે, તે ઝાંઝર જેણે ગ્રહણ કર્યું, તેને મેં જાણ્યો છે. એકલો જાણ્યો નથી પણ તેના હાથથી મને ઝાંઝર મળ્યું છે, તે સમયે ઘુઘરીના વૃત્તાન્તથી દ્વેષ પામી હતી, અત્યારે વળી આ વૃત્તાન્તથી અતિશય આકુળ-વ્યાકુળ બની ગઈ કે-બીજે સ્થાને હું જાઉં છું, તે વાત પ્રગટ થઈ છે. તો હવે સમજ નથી પડતી કે મારું હવે શું થશે? આ શી હકીકત હશે? શું આ નિમિત્તિયો સાચો હશે? અથવા તો નિમિત્તિયો હોય તે તો માત્ર જોવાયું એટલું જાણી શકે? પરંતુ મારું ત્યાં જોવાયું એને અહિં રહેલો કેવી રીતે જાણે અને મેળવે? તો આમાં કંઈક શુભ ગંભીર કારણ હોવું જોઈએ. વળી આ(પતિ) હમણાંના દિવસોમાં વહેલો વહેલો જ મારા ઘરે આવ્યા કરે છે, એટલું જ નહીં, પણ અધુરી નિદ્રાવાળો હોવાથી નેત્રો પણ કંઈક લાલ જણાય છે, તો કેઈ પણ કારણે આ મારા ભત્તાર જ ત્યાં જતા જણાય છે. એમ મને શંકા ઉત્પન્ન થાય છે. એમ વિચારીને કનકવતીએ પૂછ્યું કે, જ્યોતિષબલથી તમને જે નુપૂર મળ્યું છે, તે ક્યાં છે? ત્યાર પછી મારા મુખ તરફ અવલોકન કરીને મતિસાગરે કાઠીને આપ્યું. કનકવતીએ તે ગ્રહણ કર્યું અને પૂછ્યું કે, 'આ તમને ક્યા સ્થળેથી પ્રાપ્ત થયું?' મેં પૂછ્યું કે, 'તમે ક્યા સ્થળે ગુમાવ્યું?' તેણીએ કહ્યું કે, જેવું અને જ્યાં જોવાયું, તે પ્રમાણે આર્યપુત્રે સ્વયં દેખ્યું છે. મેં કહ્યું કે, મને બીજાએ કહેલું છે. મને આ વિષયના યથાર્થ પરમાર્થની ખબર નથી કે આમાં શી હકીકત છે? તેણીએ કહ્યું કે, 'આવા નાખી દેવા લાયક વચન જોલવાથી શો લાલ? વધારે શું કહેવું? જો આર્યપુત્રે જાતે જ જોયું હોય તો ઘણું સુંદર છે, મને બીજા કેઈ કહે, તે મારું ન જણાય. કારણ કે પછી તો અગ્નિપ્રવેશ ક્યાં વગર મારી શુદ્ધિ ન થાય.' મેં કહ્યું કે, આમાં અગ્નિ-પ્રવેશ કરવાનો શો સંબંધ? કનકવતીએ કહ્યું કે, આ આપ સ્વયં જાણી શકો છો કે આટલું જાણ્યું તો બાકીનું પણ તમે જાણતા હશે જ. એમ કહીને ખેદવાળી ચિન્તામગ્ન બનેલી ડાબા હાથની હથેલીમાં હાથ-(મસ્તક) નમાવીને બેઠી. ત્યાર પછી હું થોડીવાર બેસીને મતિસાગર સાથે સામાન્ય કથા-વાત-ચીત કરીને અન્ય કથાલાપ કરી, તેને હસાવીને મારા ઘરે ગયો.

ફરી પણ પૂર્વના કંમે એક પહોર રાત્રિ થયા પછી કનકવતીના ઘરે ગયો. પોતાની દાસીઓ સાથે ઉદ્દેગ મનવાળી ન સમજી શકાય તેવા અસ્પષ્ટાક્ષરમાં મંત્રણા કરતી કનકવતીને

દેખી. તે સર્વે ન જાણી શકે તેવી રીતે અદૃશ્ય રૂપમાં હું ત્યાં બેઠો. અલપ સમય પછી એક દાસીએ કહ્યું કે, 'હે સ્વામિની! જવાની તૈયારી કરો, વખત થઈ ગયો છે. મોડા પહોંચીશું, તો વિદ્યાધરરાજ કોપાયમાન થશે.' ત્યારે લાંબો નીસાસો નાખતાં કનકવતીએ કહ્યું કે—'અરે! મંદલાગિની હું શું કરું! મને કુમારભાવમાં તે વિદ્યાધર-નરેન્દ્રે લઈ જઈને મારી પાસે સમયની શરત કરાવી છે કે—'જ્યાં સુધી હું તને રજા ન આપું, ત્યાં સુધી તારે પુરુષની અભિલાષા ન કરવી.' તેની તે વાત મેં સ્વીકારી છે. પિતાની અનુમતિ અને આગ્રહથી વિવાહ પણ મેં માન્યો છે. હું પ્રિયતમને મારીતી છું. હું પણ તેમના રૂપ-ગુણથી આકર્ષિત થયેલી છું. મારા પતિએ વિદ્યાધરનો વૃત્તાંત જાણ્યો છે. તો હવે જાણી શકાતું નથી કે, આ વાતનો છેડો ક્યાં આવશે? આ કારણે મારું હૃદય શંકિત થયું છે. અથવા તો મારા પતિ તે વિદ્યાધરના કોપાગ્નિમાં પતંગિયાપણું સ્વીકારશે? અથવા તો તે મને મારી નાખશે? અથવા કંઈક બીજું જ થશે? સર્વથા ચારે બાજુથી હું આકુલ-વ્યાકુલ બની છું. હવે આ દેહથી શું કરવું? તે સમજાતું નથી. વિદ્યાધર પોતાના બલથી યુક્ત છે અને વળી દુષ્ટ છે. ભાર્તાર મારામાં સજ્જડ અનુરાગવાળા છે અને સ્નેહ છોરતા નથી. યૌવનારંભ ગૌરવવાળો મોટા વિદ્યવાળો હોય છે. મારા પિતા અને શ્વશુરપક્ષનાં ધરો ઉત્તમ કુળની પ્રખ્યાતિવાળાં છે. દુનિયાના લોકો અને તેમનું બોલવાનું ઠેકાણું વગરનું હોય છે. કાર્યની ગતિ અતિ કુટિલ હોય છે. આ સર્વ ચિંતામાં હું અતિશય મૂઝાઈ ગઈ છું. તેની આ સર્વ હકીકત સાંભળીને ફરી દાસવેદીએ કહ્યું—'જો એમ છે, તો પછી હું જ ત્યાં જાઉં અને કહીશ કે—તેમને મસ્તકની વેદના થઈ હોવાથી આવી શક્યાં નથી. તે બાને જાણી પણ શકાશે કે 'તે શું કરવાની ઈચ્છા ધરાવે છે?' કનકવતીએ લાંબો વિચાર કરીને કહ્યું—'ભલે એમ થાવ.' તરત જ કનકવતીએ વિમાન વિકુચ્યું. મેં વિચાર્યું કે, આ ન ગઈ તે સારું કર્યું. હું જ ત્યાં જઈને વિદ્યાધર-નરેન્દ્રપણું દૂર કરીશ. નાટક-પ્રેક્ષણકની શ્રદ્ધા દૂર કરાવીશ. આ જીવલોકથી દૂર કરીશ. એમ વિચારતો તે દાસી સાથે વિમાનના એક પ્રદેશમાં ચડી ગયો. તે જ પ્રમાણે તે જ સ્થળે વિમાન ગયું.

બેટલામાં ઋષભસ્વામીનો અભિષેક કરીને નાટ્ય આરંભ્યું, તેટલામાં તે સ્થળે દાસી પહોંચી ગઈ. વિમાનમાંથી બહાર નીકળીને એક સ્થળમાં બેઠી. બીજા વિદ્યાધરે પૂછ્યું કે, આજે તમે મોડાં કેમ આવ્યાં? અને કનકવતી ક્યાં છે? ત્યારે આવેલી દાસીએ કહ્યું કે, 'કનકવતીનું શરીર ઠીક ન હોવાથી મને મોકલી છે.' તે સાંભળીને વિદ્યાધરાધિપતિએ કહ્યું કે, 'તું નાટ્ય કર, હું તેનું શરીર બરાબર કરી આપું છું.' એમ કહ્યું, એટલે દાસી શ્વાલ પામી. તે વખતે મેં મારો દેહ બરાબર સજ્જ કર્યો. અડગરત્ન પણ બરાબર પકડ્યું. એટલામાં નૃત્યવિધિ આટોપાઈ ગયો. દેવગૃહમાંથી વિદ્યાધર બહાર નીકળ્યો, બાલદાસીને કેશમાંથી પકડીને કહ્યું કે—'અરે દુષ્ટદાસી! પ્રથમ તો તારા રુધિરના પ્રવાહથી મારો કોપાગ્નિ ઓલવું, ત્યાર પછી તારી સ્વામિનીનું યથોચિત કરીશ.' તે સાંભળીને બાલદાસીએ કહ્યું કે, 'તમારા સરખા સાથે સમાગમ થયો છે, તે આવા પ્રકારના વૃત્તાંતના છેડાવાળો છે, માટે તમને યોગ્ય હોય તે કરો. પહેલાં જ આ અમે ધાર્યું હતું. આમાં અમને કંઈ આશ્ચર્ય લાગતું નથી.' આ સાંભળી વધારે કોપાયમાન થયેલા વિદ્યાધરે કહ્યું કે, 'આમ ગાંડા માફક કેમ પ્રલાપ કરે છે? તારા ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ કર, અથવા તો શરણાર્થીન બન ત્યારે દાસીએ કહ્યું, 'દેવો, વિદ્યાધરો, ઈન્દ્રો, મનુષ્યો અને તિર્યંચો પ્રત્યે વાત્સલ્યવાળા આ ઋષભદેવ ભગવાંત ત્રણે લોકના મહાન

ગુરુ શરણે આવેલા પ્રત્યે વાત્સલ્યવંત છે, તેમનું શરણ મેં અંગીકાર કર્યું છે. મનુષ્ય વગરની આ ઘોર અટવીમાં મને કોનું શરણ સંભવી શકે? તો પણ સ્વાભાવિક ધીર-વીર ગુણવાળા આર્યપુત્રનું મને શરણ હો.” આ સાંભળી વિદ્યાધરે કહ્યું કે ખેલ, તે તારો આર્યપુત્ર કોણ છે? એ સમયે ‘કનકવતીના પતિ અદ્વૈતરૂપધારી’ મેં વિચાર્યું કે, ઠીક પ્રશ્ન કર્યો. મને પણ શંકા તો છે જ, ત્યારે કનકવતીની ખાલસખી દાર્સીએ કહ્યું—“જેણે પોતાના ગુણ, રૂપ અને પરાક્રમના પ્રભાવથી અનેક રાજાઓ સમક્ષ સૌભાગ્યની જ્યપતાકા માફક સુંદર દેહવાળી મારી સ્વામિનીને સ્વીકારી. જેણે મહાગુણો વડે સમગ્ર શાસ્ત્રના અર્થના રસનો નીચોડ કાઢેલો છે એવા, જેણે દૂર રહેલા હોવા છતાં પણ ગમે તે કારણે તમને બાણેલા છે, જે સાહસધન મહાપુરુષે તને દેખ્યો પણ નહિ હશે, તેના વડે જ મારું આત્મરક્ષણ કરવાની અભિલાષા રાખું છું.”

આવાં વચનો સાંભળીને ઘાંતથી હોઠ દબાવતા અને લયંકર ભુક્ટી ચલાવતા વિદ્યાધરે કહ્યું કે—‘તે નરાધમના શરણથી તારું જીવિત અવશ્ય નથી જ.’ એમ ખોલતા તે વિદ્યાધરે વીજળીના તેજ સરખું ચમકતું મંડલાત્ર મ્યાનમાંથી બહાર ખેંચ્યું. તેના લયથી તેના પરિવાર વૃક્ષોના આતરામાં ધૂપાર્છ ગયો. આ સમયે મેં પ્રગટ થઈને હસતાં હસતાં કહ્યું—અરે વિદ્યાધરધમ! ખાચલા! સ્ત્રીઓની વચ્ચે બનેલા વીર! આ યુવતીના ઉપર ખડગ ચલાવતાં તને તારા પાંચભૂત ઉપર લગ્ન નથી આવતી? તારા સરખા પુરુષ ઉપર તરવાર ચલાવતાં મને પણ શરમ આવે છે, તો પણ આવા પ્રસંગમાં ખીચું શું કરી શકાય? નિઃસંશય હવે તું હતો—ન હતો યદ્દશિ. મારી સન્મુખ આવ.’ એમ ખોલતાં મેં મ્યાનમાંથી તરવાર બહાર ખેંચી કાઢી. તે પણ હથિયાર ગ્રહણ કરીને મારી સન્મુખ આવ્યો. એક ખીજના લાગ શોધતા પરસ્પર ભમવા લાગ્યા. તેનો પરિવાર અને દાસચેટી લય પામ્યા. ત્યાર પછી તેણે મારા ઉપર ખડગ ઉગામ્યું. દક્ષપણથી મેં તેનો પ્રહાર ચૂકવ્યો. તેવી જ રીતે વળી સન્મુખ આવીને રહ્યો. ખડગરત્ન જાંચે ઉગામીને મેં ફરી જંઘાના પ્રદેશમાં ખડગરત્ન-પ્રહાર કર્યો. તરવારનો થોડો ઘા તેને લાગ્યો. વળી તે મારા ઉપર ઉછળ્યો, મારી ગરદન ઉપર પ્રહાર કર્યો. મેં પણ ઉપરથી જ તેના ઘાનું લક્ષ્ય ચૂકવ્યું અને તેના લક્ષ્ય બહાર મારું મંડલાત્ર ચલાવ્યું. એટલે તેની ભુજ સાથે ખડગરત્ન નીચે પડી ગયું. દક્ષતાથી વળી ડાબા હાથમાં ખડગ ગ્રહણ કર્યું. વળી પણ ડાબા હાથથી મારા ઉપર પ્રહાર કર્યો, મેં પણ તેનો પ્રહાર ચૂકવ્યો અને તરત જ તરવાર આકાશમાં ભમાડીને વિદ્યાધરનું મસ્તક છેદી નાખ્યું, એટલે તે ભૂમિ પર પટકાયું.

તે વિદ્યાધર મૃત્યુ પામ્યા પછી લય પામેલા તેના પરિવારને મેં સાન્ત્વન આપ્યું. તે ત્રણે કન્યાઓ મારી પાસે આવી ત્રણેય કન્યાએ મને કહ્યું કે, અમને આ વિદ્યાધર-પિશાચથી તમે મુક્ત કરાવી, માટે હવે તમે જ અમારી ગતિ છો. મેં પૂછ્યું કે, તમે કોની પુત્રીઓ છો? તેઓએ કહ્યું કે—અમે રાજપુત્રીઓ છીએ. તે સાંભળી મેં કહ્યું કે, ‘કયા રાજની?’ એકે કહ્યું કે—‘શંખપુરના સ્વામી દુર્લભરાજની કન્યા છું અને આના લયથી મેં વિવાહની ઈચ્છા કરી ન હતી. મેં પૂછ્યું કે, સ્નેહના કે ખીજા કોઈ કારણે? કન્યાએ કહ્યું કે, ‘સ્નેહની તો વાત જ ક્યાં છે? કોઈ વખત હું અગાસીમાં સૂતી હતી, ત્યારે આ વિદ્યાધરે મારું હરણ

કર્તુ', ત્યારે જીભ ખેંચીને આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થઈ. ત્યારે તેણે કહ્યું કે—'બે તું માડું વચન અંગીકાર કરીશ તો, હું તને છોડી દઈશ.' મેં કહ્યું કે—'કેવું ?' તેણે કહ્યું કે, 'હું તને છોડી દઉં, પછી ભતારની અભિલાષા કરવી.' તે વાતનો મેં સ્વીકાર કર્યો. તેણે મને કહ્યું કે— 'તારે રાત્રે દરરોજ મારી પાસે આવવું. તારા આવવા માટે તું ચિંતવન કરીશ કે, તરત જ વિમાન તૈયાર થઈ જશે. એ પ્રમાણે મને વચનથી બાંધીને તે જ શયનમાં પહોંચાડી. પ્રતિદિન તેની સમીપે હું આવતી હતી. બંસી વગાડવાની ટળા મને શીખવી. વિદ્યાધરે પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભસ્વામીનું દેવગૃહ બનાવરાવ્યું. આ ત્રણે કન્યાઓને પણ આ જ પ્રમાણે દખાણુ કરી કબૂલાતો કરાવી અને પછી મુક્ત કરી. તેઓને પણ આલાપ, સંગીત, વાજિંત્ર, વીણા, નૃત્યાદિ કળાઓ શીખવી. અમારા શરીરનો સ્પર્શ કર્યા વગર અમારી સાથે દરરોજ તે વિલાસ કરતો હતો. ત્યાર પછી 'ઠીક સુંદર' એમ કહીને સર્વને રજા આપી. પોતાના વિમાનમાં બેસીને પોતાના સ્થાનકે ચાલી ગઈ. બીજી બે કન્યાઓ પણ પોતાના પિતા, નગરાદિક જણાવીને તે જ પ્રમાણે ગઈ.

દાસી સાથે હું પણ તે જ વિમાનમાં ચડી બેઠો. કનકવતીના ભવને વિમાન આવ્યું અને તેમાંથી નીચે ઉતર્યાં. વિમાન અદ્દશ્ય થયું. કનકવતીએ મને દેખ્યો. દેખતાં જ તેણે કહ્યું, શું દુષ્ટ વિદ્યાધરને મારી નાખ્યો ? દાસીએ કહ્યું કે, સ્વામિનીના બાણવામાં ખર.ખર આવી ગયું ? કનકવતીએ કહ્યું કે—હૈ આર્યપુત્ર ! આવો વ્યવહાર કરવો તમને યોગ્ય ન ગણાય. કારણ કે તે વિદ્યાધર આક્રોશ હતો. મેં કહ્યું કે, 'શું હું તને સીધો લાગું છું ?' દાસ-ચેટીએ કહ્યું—'હૈ સ્વામિની ! હું તમને શું કહું ? સ્ત્રીજન તેની પ્રશંસા કરે, તે પણ નિદા કહેવાય. ધીર અને વીરપણું તો તેની ચેષ્ટાથી બાણ્યું, હવે બોલવું તે તો પુનરુક્તા જણાય. 'મહાબલ પરાક્રમવાળા છે' એ તો વિદ્યાધરને મારવાથી પ્રગટ થયું છે. 'તમારો અનુરાગ પૂર્ણ છે.' એ તો સ્વામિનીને પોતાને ખબર જ છે. 'ઉદ્ધાર ચરિત્રવાળા છે.' રાજ્યનો ત્યાગ કરીને ગયા, તે જ તેની સાખિતી છે. આથી વધારે કેટલું કહેવું ? એને ઉચિત હોય તે સ્વામિની સ્વયં બાણી શકે છે.' એમ બોલીને દાસી મૌન રહી. દાસીની કહેલી હકીકત સાંભળીને કનકવતીએ કહ્યું—'હલા ! આમાં બાણવાનું શું છે ? પહેલાં જ વરમાલા સાથે હૃદય સમર્પણ કરેલું જ હતું. હવે પોતે પોતાના જીવિત-મૂલ્યથી મને ખરીદી વશ કરી છે. હવે આ દેહ અને મારા જીવિતના એ જ અધિકારી. સ્વામી છે, બીજું કોઈ કર્તવ્ય કરનારી હું કોણ ? સર્વથા અનુકૂળ, સારા રૂપવાળા ઉપકારી અને પ્રિય છે. હું તેમના હુંકમનું સર્વથા પાલન કરનારી છું.' એમ બોલીને કનકવતી લલ્લવાળી થઈ નીચું મુખ કરીને રહી. ત્યાર પછી મેં કહ્યું, 'હૈ સુંદરી ! આમ બોલવાની શી જરૂર છે ? તારા નિમિત્તે મેં કોઈ અપૂર્વ કાર્ય કર્યું નથી. કારણ કે, પોતાની ભાર્યાની અલ્પ પણ પરવશતા એ નાનોસૂનો પરાભવ છે ? આ કારણે મારા પરાભવની શુદ્ધિ કરવા માટે આ સર્વ મેં કર્યું છે. આ જગતમાં પોતાના ઈષ્ટ-પ્રિય મનુષ્યની ખાતર સમુદ્રલંઘન કરવું પડે, તો તે પણ કરી છૂટાય છે, ઘોર પર્વત પરથી આત્માને ખીણમાં ફેંકી ભૂગૃપાત પણ કરાય છે, ભયંકર જ્વાળાવાળા ધગધગતા અગ્નિમાં પણ પ્રવેશ કરવો પડે છે, મહાકલેશ-પરિશ્રમથી ઉપાર્જન કરેલ ધનભંડારને તૃણની જેમ ત્યાગ કરવો પડે છે. અપયશની અડ્ડાધારા ઉપર આત્માને

ઈચ્છા પ્રમાણે અર્પણ કરાય છે, પંડિત પુરુષના વચનની પણ અવગણના કરવી પડે છે, ગુરુ-વર્ગ, કુલ, શીલની પણ ગણતરી તેવા સમયમાં રહેતી નથી. બંધુવર્ગ સાથે નિઃશંકપણે લગ્નનો પણ ત્યાગ કરવો પડે છે, વધારે કેટલું કહેવું? ધિક્કારપાત્ર સંસાર-સાગરમાં વહી રહેલાને દુઃખથી ડરવાનું હોય ખરું? માટે આ તો અલ્પ છે. તારી ખાતર આ જગતમાં શું ન કરવું પડે? અથવા 'દુઃખો વગર સુખો હોતાં નથી.' આ વાત ઘણી પ્રસિદ્ધ છે.

આ પ્રમાણે કનકવતી સાથે સ્નેહ-ગર્ભિત વાતચિત કરીને ત્યાં જ સુઈ ગયો. તેટલામાં તે વિદ્યાધરના નાનાભાઈએ કનકવતી સાથે મારું આકાશમાં અપહરણ કર્યું, ફરી મને સમુદ્રના મધ્યભાગમાં ફેંક્યો. પરંતુ દેવયોગે પડતાંની સાથે જ પહેલાં ભાંગી ગયેલ વહાણનું પાટીયું હાથમાં આવી ગયું અને તેનાથી સાત રાત્રિ-દિવસ સુધી સમુદ્ર-લંઘન કરીને હું કાંઠે આવી ગયો. ત્યાં કેટલોક સમય વિશ્રાંતિ કરીને મહાસુશીખતે કેળાંજળ મેળવીને પ્રાણ-વૃત્તિ કરી. પર્વત પરથી વહેતી નદીના કિનારાના પ્રદેશમાં રહેવા લાગ્યો. તે પ્રદેશમાં કોઈ મનુષ્યોનો સંચાર ન હતો, તેથી મેં ચિંતવ્યું કે, આ કિનારો છે કે દ્વીપ-ખેટ હશે? અથવા તો કોઈક મોટો પર્વત હશે? એ પ્રમાણે સંકલ્પ-વિકલ્પ કરવામાં આકુળ બનેલો હું આલીને થોડી ભૂમિ આગળ ગયો, એટલામાં બહુ દૂર નહિં એવા સ્થાનમાં મેં તાપસકુમારને જોયો. હું તેની પાસે ગયો, તેને મેં વંદન કર્યું. તેમણે મને આશીર્વાદ આપ્યા. મેં તેમને પૂછ્યું કે- 'હે ભગવંત ! આ કયો પ્રદેશ છે?' તેણે કહ્યું કે, 'આ સમુદ્ર-કિનારો છે.' ફરી પ્રશ્ન કર્યો કે- 'તમારો આશ્રમ કયાં છે?' તેણે કહ્યું કે, અહિંથી બહુ દૂર નહિં. મેં કહ્યું કે- આપણે તમારા આશ્રમ-સ્થાનમાં જઈએ. ત્યાર પછી તે મને આશ્રમમાં લઈ ગયો. ત્યાં મેં કનકવતીને જોઈ. મને પણ તેણે જોયો. ત્યારે મહાપ્રમોદ-પૂર્ણ હૃદય અને દેહવાળા મેં તેને કહ્યું કે- 'હે સુંદરી ! તું તેને ચૂકવીને કેવી રીતે છૂટી પડી? કનકવતીએ કહ્યું કે- 'તેણે મને મોટા પર્વત ઉપરથી સમુદ્રમાં ફેંકી, ત્યાર પછી અહિં આવી.'

ત્યાર પછી તેને આશ્વાસન આપીને હું કુલપતિ પાસે ગયો. તે ભગવંતને વંદના કરી. તેમણે પણ આશીર્વાદ આપ્યો. તેની સમીપે બેઠો. કુલપતિએ કહ્યું કે, 'શું આ તારી ગૃહિણી છે?' મેં હા કહી. કુલપતિએ કહ્યું કે- 'ત્રણ દિવસ પહેલાં હું બહાર ગયો, ત્યારે તેને એકલી જોઈ. તે મને ન ઓળખી શકી. ત્યાર પછી પડખામાં નજર કરીને તે બોલી કે- 'હે ભગવતી વનદેવતાઓ ! ભતારે માત્ર મને પરણી છે, મેં તેની કોઈ સેવા કરી નથી, તેણે મારા માટે શું શું નથી કર્યું? ત્રણ દિવસ સુધી સમુદ્રના કિનારા ખુદી વળી અને ભતારની શોધ કરો, પરંતુ પત્નો ન લાગ્યો. તે કારણે તેના વિના આ જીવતરનું કંઈ પ્રયોજન નથી. તેના શરીરમાં સમર્પણ થાઉં છું- એમ કહીને ફાંસો તૈયાર કર્યો. બંધસ્થાનમાં આડૂઠ થઈ અને જેટલામાં પોતાને લટકાવે છે, તેટલામાં હાહારવ-ગર્ભિત 'સાહસ ન કરો, સાહસ ન કરો' એમ બોલતો હું તેના તરફ દોડ્યો. તે ક્ષોભ પામી, મને જોયો, શરમાઈ. ફાંસો પડતો મૂકીને એક વૃક્ષની નીચે બેઠી. હું સમીપમાં ગયો અને આશ્વાસન આપ્યું કે, 'હે પુત્રી ! કયા કારણે આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થઈ છે? શું તારા ભતારને કોઈએ સમુદ્રમાં ફેંક્યો છે, જેથી તેના કિનારાનું અવલોકન કરે છે?' ત્યારે તે કંઈ પણ ન બોલી. માત્ર મુક્તાફલ સરખાં મોટાં અને સ્વચ્છ આંસુ વડે રુદન કરવા લાગી. રુદન કરતી તેને દેખીને મને અતિશય કડુણા

પ્રગટી દિવ્યજ્ઞાનથી મેં જાણ્યું કે, સમુદ્રમાં ફેંકાવું, કિનારે આવવું વગેરે હકીકત જે બની હતી, તે આધારે મેં કહ્યું કે— ‘હે પુત્રી ! ચાલ, મારા આશ્રમસ્થાનમાં આવ, ત્રીજા દિવસે તને તેની સાથે સમાગમ થશે. માટે સ્વસ્થ થા’ એમ આશ્રમના આપીને હું તેને આશ્રમ-સ્થાનમાં લાવ્યો. મહામુશીબતે ડોઢ પ્રકારે ભોજન-પાણી કરાવ્યાં. અધુરથી ભીંજવેલાં કેટલાંક વૃક્ષફળો ખાધાં. ત્યાર પછી પુરાણકથાઓ સંભળાવવા પૂર્વક અને તેમાં વિયોગીઓનો સમાગમ કેવા પ્રકારે થયો ? એવાં કથાનકો સંભળાવતાં કલ્પ-કાળ સરખા બે દિવસો પસાર કરાવ્યા. આજે તો મરી જવાના વ્યવસાયવાળી સમગ્ર કાર્યને ત્યાગ કરીને વિદ્યાથીઓ વડે રક્ષણ કરાતી તેને ધારી રાખી છે, એટલામાં તમે આવી લાવ્યા. ” મેં કહ્યું, ‘હે ભગવંત ! મારા ઉપર ઘણો ઉપકાર કર્યો, તેને અને મને જીવિતદાન આપ્યાં.’

ત્યાર પછી હું કુલપતિ પાસેથી ઊભો થયો અને કનકવતી પાસે ગયો. મેં તેને કહ્યું કે— ‘હે સુંદરી ! આ સર્વ સ્વચ્છંદ આચરણ કરનાર દૈવના જ વિલાસો છે, આ કર્મની પરિણતિ છે. આવા પ્રકારના વૃત્તાન્તના ભયથી જ પોતાની સ્ત્રી, ઘર આદિને ત્યાગ કરીને મુનિઓ શૂન્ય અરણ્યમાં નિવાસ કરે છે. ભોગના અભિલાષીઓને જ આવા બનાવો બનવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે, માટે પીરજ નાખ’—એમ કહીને કનકવતીને લઈને પર્વત પરથી વહેતી નદીએ ગયો. વિધિપૂર્વક સ્નાન કર્યું. ત્યાં જ કેળાં તથા બીજાં ફળો વડે પ્રાણવૃત્તિ કરી. ભોજન માટે કુલપતિએ બોલાવવા મોકલ્યો. મેં કહ્યું, ‘હે ભગવંત ! પ્રાણવૃત્તિ કરી’—એમ કુલપતિને જણાવો—એમ કહીને મુનિકુમારને પાછો મોકલ્યો.

ત્યાંજ કનકવતી સાથે સુધ્ધ ગયો. ફરી પણ તે જ વિદ્યાધરના નાનાભાઈએ તે જ પ્રમાણે કનકવતી સાથે મારું અપહરણ કર્યું. આકાશતલમાં ઊંચે લઈ જઈને પછી સમુદ્રમાં ફેંક્યો. કનકવતીને ત્યાંજ બીજાં જાગ્યુંએ ફેંકી. દૈવયોગે ફરી પણ અમે બંને ત્યાંજ ભેગા થયા. કનકવતીએ કહ્યું કે—‘હે આર્યપુત્ર ! આ શું હશે ?’ ‘હે સુંદરી ! દૈવના વિલાસો.’ તેણીએ કહ્યું, હે આર્યપુત્ર ! એમ ન બોલશો, કારણ કે—નમાલા-બાયલા-બીકણ પુરુષો દૈવના ઉપર દોષનો ટોપલો નાખીને સર્વ સહન કરે છે, પરંતુ જેઓનું પરાક્રમ સ્કુરાયમાન થાય છે, તેનાથી દૈવ પણ શંકિત થઈ ભય પામે છે. ભુવનમાં ફેલાયેલા પ્રતાપવાળા હે મહાયશવાળા ! તમે ઉત્સાહ ન છોડશો. જ્યાં સુધી શત્રુ સ્કુરામાન હોય, ત્યાં સુધી તેની ઉપેક્ષા ન કરશો. હે દેવ ! મોટા શત્રુને નાશ કરનાર તમારું પરાક્રમ અત્યારે કયાં ગયું ? કે જે પરાક્રમ વડે દુઃખોની શ્રેણી સહી શકાય સંસાર પૂર્ણ કરનારા અમારા સરખા હે નાથ ! કયા હીસાબમાં ? તમારા સરખા પણ આવાને સહી લે છે, તે જ અમને મહાદુઃખ થાય છે. જેણે દુઃખીઓનાં દુઃખ દૂર નથી કર્યાં. જેણે એકછત્રવાળી પૃથ્વી કરી નથી, મુનિજનથી પણ દુઃખે સેવન કરી શકાય તેવાં તપ અને ચારિત્ર જેણે કર્યાં નથી, તેમજ તરુણરમણીઓ સાથે જેમણે મનોહર વિષયો સેવ્યા નથી, તો પછી આબું દુર્લભ મનુષ્યપણું મેળવ્યું, તેને ફાગટ વેડકી નાખે છે. હે મહાયશવાળા ! તમારા માટે મારું મન ખિન્ન થયું છે, માટે વૈરીનો વિનાશ કરવા માટે નિશ્ચય કરો. તમારા સુખીપણુથી આપણે સુખી થઈશું.”

ત્યાર પછી કનકવતીનાં આવાં વચન સાંભળીને મેં કહ્યું—‘હે સુંદરી ! હું શું કરું ? કારણ કે દૈવ માફક દેખાયા વગર જ શત્રુ વિચરે છે, તો હવે તે પ્રમાણે કરીશ, જેથી એ

પ્રમાણે ન કરે. એમ કહીને રાગે તેની નજર રાખતો રહેલો હતો, તેટલામાં તે અધમ વિદ્યાધર આવ્યો. હું ઊભો થયો. અરે અધમ વિદ્યાધર! બાયલા! આયુધ ગ્રહણ કર, હવે તું હતો-ન હતો થવાનો છે. એમ કહીને મેં તરવાર ખેંચી, તેણે પણ તરવાર ખેંચી. શ્લોક પામેલા તેને મેં કહ્યું કે—અરે! હવે તું પ્રથમ પ્રહાર કર, જેથી હું તારા પર પ્રહાર કરું. ત્યારે શ્લોક પામેલ હોવાથી તેણે કશું ન કહ્યું. પછી મેં તેનો કેશપાશ પકડ્યો. મંડલાશ્ર (તરવાર) ઊગામી, મેં તેને કહ્યું કે—અરે મહાપાપી! આવ બળવાળો તું મારી સમીપમાં આવ્યો છે? તો શ્લોક, અત્યારે તને હું શું કરું? તેણે કહ્યું કે—વેરિયોને જે કરાતું હોય તે કરો. મેં કનકવતીને કહ્યું કે—હિ સુંદરી! આ તારો વેરી વિદ્યાધરાધમ પકડાયો છે, તેણે હથીયાર છોડી દીધાં છે, હથીયાર વગરના સાથે યુદ્ધ કરવાનું મારો હાથ શીખ્યો નથી. ત્યારે નજીક રહેલી કનકવતીએ સામે આવીને કહ્યું કે—‘અરે હતાશ! તને આમ કરવાની ખુદ્દિ કોણે આપી? તેણે કહ્યું કે, ભાઈની ભાર્યાએ મારી પાસે આ કરાવ્યું છે. એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે, અનર્થનું કારણ હોય તો સ્ત્રીઓ જ છે. એમાં સંદેહ નથી. પછી ‘હવે તારે આવું ફરી ન કરવું’—એમ દંડપણે કબુલ કરાવીને વિદ્યાધરને મુક્ત કર્યો. હું કુલપતિ પાસે આવ્યો. તેમણે પણ મને ઘણું આસ્થાસન આપ્યું અને પોતાના નિવાસે લઈ ગયા.

ત્યાં નગર નજીક મેં એક મહામુનિને જોયા. તેમને મેં વંદના કરી. ધર્મકથા સંભળાવી. કનકવતીને કહ્યું કે—‘હિ સુંદરી! સંસાર અસાર છે, કર્મની ગતિ વિષમ છે, ગુહવાસ અનેક વિધ્નવાળો છે, ઈન્દ્રિયો અપણ છે, પ્રેમની ગતિ અતિક્રુટલ છે. ક્યારે અને કેવી રીતે મરણ થશે? તે કેને ખબર છે? તો બહિતર છે કે બતે જ આ સર્વ છોડીને મહાપુરુષોએ સેવેલી દીક્ષા અંગીકાર કરીએ. કનકવતીએ કહ્યું—‘આપની વાત સુંદર છે, પરંતુ આ નવયૌવન છે. કામદેવનાં બાણ ઘણાં આકરાં અને ન સહન થાય તેવાં હોય છે. હજુ ઈચ્છા પ્રમાણે વિષય-સુખ ભોગવ્યું નથી.’ અંતસમય કેવો છે? તે જાણ્યું નથી, તો અતિશયજ્ઞાનીને પૂછીને યથોચિત કરીશું.’ મેં કહ્યું કે—‘હિ સુંદરી! તેં યુક્તિથી વાત કરી, પરંતુ ‘નવયૌવન’ કહ્યું, તેમાં સમજવાનું કે—

“ધીર કે વીર પુરુષોને નવયૌવનમાં વૃદ્ધસ્વભાવ સુંદર હોય છે. અને અધીર કે કાયર પુરુષોને તો વળી વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ વિષયો છૂટતા નથી અને તારુણ્યનો અનુભવ કરે છે. અર્થાત્ પશુમાદક વિષયાસક્ત થાય છે. કાયરપુરુષોને કામદેવ વિષમ હોય છે, નહિં કે ધીર-વીર પુરુષોને, માંસ વિષે ખડગધારા તીક્ષ્ણ થાય છે, પણ વજ્રમાં અલ્પ પણ તીક્ષ્ણ થતી નથી. નિરંતર ઈચ્છા પ્રમાણે પ્રાપ્ત થતા ભોગો વડે આ જીવને સ્વર્ગમાં ઘણો લાલન-પાલન કર્યો, પણ ઈન્દ્રિયાના ઢગલાઓથી જેમ અગ્નિ તૃપ્ત થતો નથી, તેમ આ જીવ ચાહે તેટલા ભોગો મળે તો પણ તૃપ્ત થતો નથી. હિ સુંદર દેહવાળી! આપણે સમજીએ છીએ કે મરણ પામ્યા પછી ભોગોથી નક્કી નરક અને તેના ત્યાગથી સ્વર્ગ કે મોક્ષમાં ગમન થાય છે. વળી જે કહ્યું કે, ‘અતિશયજ્ઞાનીને પૂછીને જે કરવા લાયક હોય તે કરીશું’—આ વાત સુંદર છે, પરંતુ જો વચમાં ખીલું કંઈ નહિં થાય?” એમ કહીને મુનિવરને વંદન કરીને નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. તેને બહાર રાખી. નગરમાં આમ તેમ ભમતાં જુગારી પાસેથી નાસ્તો ખરીદવા જેટલું મૂલ્ય મેળવ્યું. એ મોટા પુઠલા બનાવરાવ્યા. જ્યાં કનકવતીને જોસાડી હતી, તેસ્થળમાં

ગયો. તેણે દેખી, ઉભા થઈ મારો સત્કાર કર્યો. પ્રાણવૃત્તિ કરી. એકાંતમાં વૃક્ષની છાયામાં બેઠા. કનકવતીને મનનો ભાવ બાણવામાં આવ્યો કે, તે શૂન્ય મનવાળી થઈ જણાય છે. ત્યારે મેં 'વિચાર્યું' કે, કુટુંબીઓ યાદ આવ્યા હશે. ત્યાર પછી હું શરીરચિંતા ટાળવા થોડે દૂર ગયો. પાછો આવીને ઝાંઝની ઓથે સંતાઈને બેઠું છું તો તે વળી ભૂમિ પર ચિત્રકર્મનું આલેખન કરતી હતી. પંચમ સ્વરથી કંઠમાં ગાતી હોય તેમ ઘોળે છે, હરણી જેમ દિશાઓ તરફ ભયથી બેચા કરે, તેમ અશ્રુપૂર્ણ નયનથી દિશાઓનું અવલોકન કરે છે. ઘણી હથેલીમાં મુખ-કમળ સ્થાપન કરીને લાંબા નીસાસા મુકતી બાણે મદનવિકારથી પીડિત ચિત્ત બાણવતી હોય, કંઈક બાણબણતી હોય તેમ જણાતી હતી. મેં 'વિચાર્યું', આ શું? અથવા મારા વિયોગમાં એકલી રહેવા સમર્થ નથી. તો બે મને બેઈને આકુળ બની જાય તો મારા ઉપર સ્નેહ છે, બે હું ન બાણું તેમ મુખાકૃતિ છૂપાવશે, તો તે સુંદર ન ગણાય-એમ વિચારીને મેં મારો આત્મા દૂર રહેલો દેખાડ્યો. તેણે મદન-વિકાર ન જણાય તેમ છૂપાવ્યો. હું તેની પાસે ગયો. તેને મેં કહ્યું કે-હે સુંદરી! શું તને કોઈ માતા-પિતાદિક સ્વજનો યાદ આવ્યા છે કે, જેથી તું ઉદ્દેગવાળી હોય તેમ જણાય છે. તેણે આકાર છૂપાવતાં કહ્યું કે-હે આર્યપુત્ર! તમે સ્વાધીન છો, પછી ખીબા મનુષ્યોને યાદ કેમ કરું? જ્યાં હૃદયવલ્લભ વસતા હોય, તે અરણ્ય પશુ વસતીવાળું છે અને પ્રિય-રહિત વસ્તીવાળું સ્થાન, તે અટવી સરખું છે.' એ સાંભળીને મેં 'વિચાર્યું' કે-ઉપચારપ્રાય વચન બોલી તો આ ઠીક ન ગણાય. કારણ કે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થવાથી સ્વીકારેલા, ઉંડા મૂળવાળા વૃદ્ધિ પામેલા નિઃસ્વાર્થ સદ્ભાવવાળા સ્નેહપૂર્ણ મનુષ્ય વિષે જે ઉપચાર કરવામાં આવે, તે કેવી રીતે ઉત્તમ ગણી શકાય? ઉપચાર વડે બીબાને પોતાનો કરાય અગર સ્વીકારાય, તે માત્ર તે સ્થાન પૂરતી જ તેની ઉત્તમતા ગણાય. ઉપચારપણાના સ્થાન સિવાય બીબામાં પ્રવર્તતા પ્રેમના અભાવને પ્રકાશિત કરે છે. અર્થાત્ સાચા નિઃસ્વાર્થ કાયમી બદલાની આશા વગરના પરસ્પરના સ્નેહમાં ઉપચારને અવકાશ હોતો નથી. ઉપચારના સ્થળમાં કાયમી સ્નેહ-પ્રેમને અવકાશ હોતો નથી. તો અહીં સર્વથા કંઈ પણ કારણ હોવું બેઈએ-એમ બાણીને તેની પાસેથી ઉઠ્યો. ત્યાંથી ન દેખી શકાય તેવા બગીચાના મધ્યભાગમાં થોડી ભૂમિ સુધી ગયો. એટલામાં એક પુરુષ આવ્યો. આવીને તેણે પૂછ્યું કે--શું અહિં હજી સુધી પણ કુમાર છે? મેં પૂછ્યું કે--'આ કયા કુમાર?' તેણે કહ્યું કે આ નગરના ઇશાનચંદ્ર રાજાના ગુણચંદ્ર નામના કુમાર મધ્યાહ્ન સમયે આવ્યા હતા, તેથી તેમના કાર્ય માટે મને મોકલ્યો છે અને હું આવેલો છું, માટે પૂછું છું.' મેં પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે 'કુમાર તો ઇષ્ટલાભ મેળવીને ગયો.' તેણે કહ્યું કે-'શું તેની સાથે મળી ગઈ?' મેં કહ્યું કે, 'એકલી માત્ર તેના યોગમાં આવી એકમનવાળી નથી થઈ, પરંતુ તેને ભવને પણ લઈ જવામાં આવી છે.' તેણે કહ્યું કે-'સુંદર થયું.' 'કુમારને દેખવામાત્રથી મહા અનુરાગ પ્રગટ્યો.' એમ બોલીને આવેલો પુરુષ ગયો. મેં 'વિચાર્યું' કે, 'આવા પ્રકારની સંસાર-ચેષ્ટાને ધિક્કાર થાઓ, સ્ત્રીઓના સ્વભાવને ધિક્કાર થાઓ, પવનથી ઊડતી ધ્વજ સરખા સ્ત્રીઓના ચપળ મનને ગુણોથી, રૂપથી, ઉપકારથી કે જીવ આપવા વડે કરીને પણ પ્રહણ કરી શકાતું નથી.' ત્યારે મેં ચિંતવ્યું કે--'આ સ્ત્રી પોતાના વિચાર ન બતાવે, ત્યાં સુધી અહીંથી બહુ દુર નહીં એવા તેના મામને ત્યાં જવું. ત્યાં તેને મૂકીને હું યથોચિત આત્મ-કલ્યાણની સાધના કરું.'

એમ વિચારીને તેની પાસે ગયો. તેને કહ્યું કે—‘ચાલો, આપણે જઈએ.’ તેણીએ કહ્યું કે—‘આવતી કાલે સવારે જઈશું,’ મેં કહ્યું કે સાર્થવાહ બંધ છે માટે તેની સાથે જ જઈએ, અત્યારે જ જઈએ.’ ત્યારે તે હૃદયથી પરાડમુખ હોવા છતાં પણ મારા ભયથી ચાલવા લાગી. ચાર દિવસે અમે તેના મામને ત્યાં પહોંચ્યા. તેઓએ આને ઝોળખી. ત્યાર પછી બહુ ખેદ કરીને ‘નવી જન્મેલી હોય, તેમ માનતા અભ્યંગન, સ્નાન, લોજનાદિક વડે ઉચિત સંકાર કર્યો. મેં વિદ્યાધર આદિનો સર્વ વૃત્તાન્ત જણાવ્યો. તેણે કહ્યું કે, ‘સંસારમાં શું નથી સાંભવતું?’ ત્યાર પછી તે જ રાત્રે પાછલા પહોરે હું ત્યાંથી નીકળી ગયો, અને જે આચાર્યની પાસે ધર્મ સાંભળ્યો હતો, તેમની પાસે જઈને દીક્ષા અંગીકાર કરી, મને વૈરાગ્ય થવાનું કારણ આ બન્યું.’

બલદેવે કહ્યું કે—‘નિવેદ્ય થવાનું કારણ ઘણું સુંદર છે. દૈવના નાટક-વિલાસો આવા પ્રકારના થાય છે. એમ કહીને મોહની પ્રકૃતિઓ ઉપર જય મેળવીને યથારાક્તિ આણુવતો સ્વીકાર્યો. સમ્યક્ત્વ સ્થિર કર્યું. વાસુદેવ અને બલદેવ બંને આ મુનિવરની પ્રશંસા કરીને, વંદના કરીને પોતાના સ્થાને ગયા. તેમના પિતા મૃત્યુ પામ્યા.

ઉત્પન્ન થયેલ ચક્રરત્નવાળા ‘મેરક’નામના પ્રતિવાસુદેવે સ્વયંભુ ઉપર હૃત મોકલ્યો. પ્રતિહારે સ્વયંભુને નિવેદન કર્યું કે, બહાર રાજહૃત આવ્યો છે. એટલે સ્વયંભુના આસ્થાન-મંડપમાં પ્રવેશ કરાવવાની રાજ્યએ આજ્ઞા કરી. આવીને તે રાજના પગમાં પડ્યો, પછી રાજ્યએ કહેલા આસન ઉપર બેઠો. અલ્પકાળ પછી રાજ્યએ પૂછ્યું કે, મેરક રાજને કુશલ છે? તેણે કહ્યું, કુશલ છે, પરંતુ દેવે સંદેશો કહેવરાવ્યો છે કે—‘એક પૃથ્વીના બે સ્વામી હોય, તે સુપુરુષો માટે લગ્નસ્પદ ગણાય, માટે મારા બલ-પરાક્રમની તુલના કરીને પૃથ્વીની જેમ આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરો’ એ સાંભળી વાસુદેવે કહ્યું—‘હૈ હૃત! તારા રાજ્યએ સંદેશો કહેવરાવ્યો છે, તો શું હવે તેને ભવિતનું કંઈ પ્રયોજન નથી? માટે તું જા અને કહે કે, ‘હવે મનના વેગ માફક તરત આ તરફ પ્રયાણ કરે.’ એમ કહીને હૃતને રજા આપી, એટલે તે ગયો. કહેવરાવ્યું તે યથાસ્થિત મેરક રાજને કહ્યું. તેણે પણ ભવિતવ્યતારૂપ દોરડાથી આકર્ષા-યેલો હોય, તેમ પ્રમાણ શરૂ કર્યું. ‘ભદ્ર’નામના બલદેવભાઈ સાથે સ્વયંભુ પણ તેની સામે ગયો. મોટું યુદ્ધ કરવા માટે સામ સામા પડાવો નાંખ્યા. યુદ્ધ થયું. મેરક હારી ગયો. છેવટે તેણે ચક્ર મોકલ્યું. તે ચક્ર સ્વયંભુ વાસુદેવના હસ્તમાં આવીને સ્થિર થયું. સ્વયંભુએ તે જ ચક્રથી તેનું મસ્તક છેદી નાખ્યું. મોટો જયજયારવ શબ્દ ઉછળ્યો. અર્ધભરતાધિપતિ થયો. ૬૦ લાખ વર્ષ સુધી ભરતાઈ લોગવ્યું. મૃત્યુ પામી નરકે ગયો. બલદેવે પણ ગૃહસ્થ-પણાનો ત્યાગ કરી જેની પાસે પહેલાં ધર્મ સાંભળ્યો હતો, તેની પાસે શ્રમણપણું અંગીકાર કર્યું. યથાવિધિ વિહાર કરીને અલ્પસ્થિતિવાળાં કર્મો ખપાવીને તે સિદ્ધિપદને પામ્યા.

શ્રીમહાપુરુષચરિતમાં સ્વયંભુ અર્ધચક્રવર્તી અને ભદ્ર બલદેવનાં ચરિત્રો પૂર્ણ થયાં. [૨૦-૨૧]

(૨૨) શ્રીઅનંતનાથ તીર્થંકરનું ચરિત્ર

શ્રીવિમલનાથ તીર્થંકર પછી નવ સાગરોપમ ગયા પછી અનંતજિત્ તીર્થંકર ભગવંત ઉત્પન્ન થયા. તેમનું આયુષ્ય-પ્રમાણુ ૩૦ લાખ વર્ષનું અને કાયા ૫૦ ધનુષ-પ્રમાણુ ઊંચી હતી.

જે તીર્થંકર ભગવંતની સમીપતાની વાત દૂર રાખે, દર્શન પણ દુર્લભ છે, છતાં તેમનું નામ પણ સંસાર પાર કરાવવા સમર્થ છે, એવા તેઓ જગતમાં જ્યવંતા વર્તે.

જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં લોકો, ધન, સુવર્ણ વગેરે શુભ પદાર્થોથી સમૃદ્ધ 'અયોધ્યા' નામની નગરી હતી. ત્યાં જન્મતાં જ જોણે બલ-પરાક્રમ મેળવેલા છે, એવો 'સિંહસેન' નામનો રાજા રહેતો હતો. તેને સર્વ અંતઃપુરમાં પ્રધાન 'સર્વથશા' નામની મુખ્ય પટ્ટરાણી હતી. તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં કેટલોક કાળ પસાર કર્યો. કોઈક સમયે પટ્ટરાણી શ્રાવણ કૃષ્ણપચમીના દિવસે રાત્રિસમયે સુતેલી હતી, ત્યારે ચૈદ મહાસ્વપ્નો બેચાં અને જાગી. રાજાને સ્વપ્ને નિવેદન કર્યો. રાજાએ પણ 'પુત્રજન્મ થશે' કહી આશ્વાસન આપ્યું. તે જ રાત્રિએ સહસ્રાર નામના દેવલોકથી રેવતી નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો, ત્યારે ચ્યવીને તીર્થંકર-નામગોત્રકર્મવાળા સર્વથશા રાણીની કુક્ષિમાં અવતર્યા. કેમસર ગર્ભ વૃદ્ધિ પામ્યો. નવ માસ અને સાડાસાત રાત્રિ—દિવસ બરાબર પૂર્ણ થયા, ત્યારે વૈશાખ કૃષ્ણ તેરશના દિવસે રેવતી નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે પટ્ટરાણીએ સુખપૂર્વક પુત્રને જન્મ આપ્યો. ભગવંત ગર્ભમાં હતા, ત્યારે પિતાએ 'અનંત એવા શત્રુ-સૈન્યને જિત્યું, એ કારણે યથાર્થ 'અનંતજિત્ એવું ભગવંતનું નામ સ્થાપન કર્યું'. પૂર્વના કેમથી વૃદ્ધિ પામ્યા. પછી વિવાહ કર્યો. સંસાર છોડવાની અભિલાષાવાળા ભગવંતને લોકાંતિક દેવોએ આ પ્રમાણે પ્રતિબોધ કર્યો—

'હે નાથ ! દુઃખહાયક કડવા ક્ષણવાળા આ સંસાર-સમુદ્રમાં આપ અહીં કયો ગુણ દેખો છો ? જેથી યથાર્થ સંસાર-સ્વરૂપ સમજવા છતાં પણ સામાન્ય ગામડિયા મનુષ્યની જેમ પડી રહેલા છો. હે સ્વામી ! પુત્ર-પત્ની આદિથી મોહિત બનેલા સ્નેહાનુબંધથી અંધાયેલા પરમાર્થ નહિ દેખતા તેવાઓની વાત બાજુ પર રાખો. 'સંસારમાં જે દેખાય છે અને લોગવાય છે, તે જ પરમાર્થ છે.' એવા પ્રકારના વ્યવસાય કરનારા સંસાર-અટવીમાં રખડે છે. હે ઉત્તમ પ્રભુ ! સંસારનાં નાટકો અને મોક્ષમાર્ગને જાણનારા આપ સરખા પણ કેઈ પ્રકારે તેના અંધનથી અંધાવ છો; તો હે નાથ ! આવા દુઃખકલવાળા ભવસમુદ્રથી આપ વિરમો, જો કે આપ તો તે જાણો જ છો, અમે તો માત્ર નિમિત્તરૂપ છીએ. હે નાથ ! આ સંસારમાં દુઃખો છે, તે તથા પરમાર્થ સુખ આપ જાણો જ છો તો, પછી કયા કારણથી એક ક્ષણ પણ અહીં રહેલા છો ? હે નાથ ! આપ કૃપા કરો અને લોકોને અનુસરનારી ચેષ્ટાનો ત્યાગ કરો, હે સ્વામી ! દુર્ગતિ તરફ ગમન કરવા ઉત્સુક થયેલ ભરતક્ષેત્રની ઉપેક્ષા ન કરો." આ પ્રમાણે લોકાંતિક દેવો વડે વિનંતિ કરાયેલા બોધ પામેલા હોવા છતાં પણ ભુવનનાથ પરાપકાર માટે પ્રતિબોધ પામ્યા.

લોકાંતિક દેવોથી પ્રેરાયેલા પરહિત કરવામાં એકાંત રક્ત વૈશાખ કૃષ્ણચતુર્દશીના દિવસે રેવતીનક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે ભગવંતે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. છન્નસ્થ-પર્યાયમાં

વિચરતાં ક્ષપકશ્રેણી પર આરૂઢ થઈ ને વૈશાખ કૃષ્ણ ચતુર્દશીના દિવસે કેવલજ્ઞાન પામ્યા. દેવતાઓએ સમવસરણુ બનાવ્યું. ગણધરોને દીક્ષા આપી. ધર્મકથા કહેવાની શરૂ કરી. સંસાર અને મોક્ષમાર્ગ પ્રરૂપ્યા. કર્મનાં ભયંકર ફળો પ્રગટ કર્યાં. વિષયોનું વિરસપણું કથન કર્યું. સંસારની અસારતા બતાવી. અધમ પાપ-પરિણતિની નિંદા કરી. નિરંતર દુઃખમય વિરસ નરકની વેદનાઓ સમબલી. તિર્થંચગતિનાં વિવિધ દુઃખોનું નિરૂપણ કર્યું. મનુષ્યગતિનાં શારીરિક, માનસિક દુઃખોનું વર્ણન કર્યું. દેવગતિમાં પણ કૃષિયા-વિષાદના નાટકની હેરાનગતિ તથા સુખનો અભાવ વિચાર્યો. દુઃખ વગરના સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગને ઉપદેશ આપ્યો.

આ પ્રમાણે પ્રાણીઓ પ્રતિબોધ પામ્યા, મિથ્યાત્વ-વિષનો કેટલાકોએ ત્યાગ કર્યો, કષાયો છોડ્યા, પ્રમાદરથાનકોનો પરિહાર કર્યો, મોહનું જોર દબાવ્યું, વિષય-સર્પોને ચાંચ્યા, અવિરતિના પરિણામનું લંઘન કર્યું. નોકષાયોને વશ કર્યા, સંસારના નાટકને બાણ્યું, જગતનાંય થાસ્થિત ભાવો સમબળ્યા, એમ કરતાં કેટલાકોએ સત્પુરુષના વર્તનને અંગીકાર કર્યું. મોક્ષ સુધી પહોંચાડનાર કુશલ અનુષ્ઠાનોમાં પ્રવૃત્તિ કરી. મોહબળને કાપી નાખી, કર્મની ગાંઠને ભેદી નાખી, કર્મના સંચયનો ચૂરો કર્યો, અજ્ઞાન-અધકારને દૂર કર્યો. માયાની દૂટબલને ખંખેરી નાખી, ઈન્દ્રિયોના વેગને રોક્યો, સાંસારિક સર્વ પદાર્થોની અનિત્યતા બાણી-જેમ કે, જીવિત અસ્થિર છે, યૌવન ચપળ છે, પ્રેમની ગતિ કુટિલ છે, લક્ષ્મી ચંચળ છે, સુખ સ્વપ્ન સરખું છે, ગૃહવાસ બંધન છે, વિષયો જેર જેવા છે, સમાગમો વિયોગના છેડાવાળા છે, આસ્ત્રયો દુર્ગતિના હેતુભૂત છે, ઈન્દ્રિયો અનર્થ કરાવનારી છે, કામદેવ જિતવો આકરો છે, મોહનિદ્રા ભયંકર છે, ક્ષુધા-તૃષ્ણાનો અંત આવતો નથી, યુવતીઓના સમાગમ અનેક અનર્થ ઉત્પન્ન કરાવનાર છે, ધન અનર્થ સ્વરૂપ છે, કર્મ-પરિણતિનો મર્મ સમજી શકાતો નથી, એટલું જ નહિ, પણ આ વિષયમાં પ્રાણીઓ મૂંઝાયા કરે છે, ભાવિ આપાત્તને ગણતા નથી, કલક, દુર્ગતિગમન, કુલ, શીલ, સત્પુરુષનો સમાગમ, ધર્મ, મર્યાદા, મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો, ધનનાશ, પરાભવ, પરાક્રમ, કાર્યાકાર્યનો વિવેક, ભક્ષ્યાભક્ષ્ય, પરિહાર કરવા યોગ્ય, ગ્રહણ કરવા યોગ્ય, કુલકમાગત આચાર, વિનય આદિની ગણના કરતા નથી. સર્વથા કર્મ-પરિણતિથી મૂંઝાયેલા જીવો તેવાં તેવાં પાપ-કાર્યો કરે છે, જેથી અનાદિના સંસાર-અરણ્યમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે. ઘણા ભવોમાં દુર્લભ, સંસાર-સાગરનો પાર પમાડવા સમર્થ મનુષ્યભવ મેળવીને જિનેશ્વરોએ ઉપદેશોલ ઉત્તમધર્મનું સેવન કરતા નથી.”

—આ પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવંતના વચનથી સંસાર-સ્વભાવ જાણીને મોહના કિલ્લામાં છિદ્ર પાડીને કેટલાક જીવોએ મોક્ષ-વૃક્ષના અમોઘ ખીજ-સમાન સમ્યક્ત્વ, કેટલાકોએ દેશવિરતિરૂપ શ્રાવકધર્મ અને ખીબઓએ સાધુપણું અંગીકાર કર્યું. ત્યાર પછી ભગવંત ભરતક્ષેત્રમાં વિચરીને પરહિતરૂપ મોક્ષમાર્ગ બતાવીને, પોતાનું આયુષ્ય બાણીને ‘સમ્મેત’ પર્વતના શિખર ઉપર જઈને ચૈત્ર શુકલ પંચમીના દિવસે દેવતીનક્ષત્રમાં ભવ સુધી રહેનારાં ચારે કર્મો ખયાવીને સિદ્ધિગતિ પામ્યા.

શ્રીમહાપુરુષચરિત વિષે ‘અનંતજિત’ તીર્થંકરતું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૨૨]

(૨૩-૨૪) પુરુષોત્તમ વાસુદેવ અને સુપ્રભ બલદેવનાં ચરિત્ર

શ્રીઅનંતનાથ તીર્થંકરના સમયમાં 'પુરુષોત્તમ' નામના અર્ધચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થયા હતા. જે પચાસ ધનુષ-પ્રમાણ કાયાવાળા, ત્રીશ લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા હતા. તેનું ચરિત્ર હવે કહીએ છીએ.

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં 'ચંદ્રપુર' નામનું નગર હતું. ત્યાં રાજા પ્રજાપત્યે સૌમ્યશુણ્વણો 'સોમ' નામનો મોટો રાજા રહેતો હતો. તેને 'ચંદ્રપ્રભા' નામની મોટી રાણી હતી, તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં તેને બે પુત્રો થયા. મોટા પુત્રનું નામ 'સુપ્રભ' અને બીજા નાનાનું નામ 'પુરુષોત્તમ' હતું. તેમને કળાઓ અહણ કરાવી અને ખાસ કરીને આયુષકળા શીખવી. તે બેમાં પુરુષોત્તમ મહાબલ-પરાક્રમવાળો અને શત્રુની લક્ષ્મી અહણ કરવામાં ઉદ્યુક્ત હતો. પિતાએ તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો અને પછી આત્મકલ્યાણની સાધના કરતા તે મૃત્યુ પામ્યા. સુપ્રભ બલદેવ તો પરમસમ્યગ્દષ્ટિ, જીવાજીવાદિક પદાર્થોના બાજીકાર, પુણ્ય-પાપનો સદ્ભાવ સ્વીકારનાર, જિનવચનના પરમાર્થના અભ્યાસી, ભોગ ભોગવવામાં નિસ્પૃહતાવાળા હોવા છતાં પણ ભાઈના આગ્રહને વશ બની અનિચ્છાએ ગૃહવાસમાં રહેલા હતા.

બીજા પુરુષોત્તમ વાસુદેવ તો પોતાના પરાક્રમના ગર્વથી પાછળ રહેલા સૂર્યમાં પોતાનો પડછાએ દેખીને પણ નિંદા કરતો, બીજા પક્ષે શૂરવીર પરાહ્મુખ થાય, તેવા પોતાના પ્રતાપની નિંદા કરતો, અર્થાત્ પોતાની સામે આવવા કોઈ સાહસ કરે, તે પણ સહન કરી શકતો ન હતો. પોતાના ચરણાગ્ર ભાગમાં કોઈનું પ્રતિબિંબ પડે, તો પણ લબ્બ પામતો, પવનથી પોતાના કેશો કંપાયમાન થાય, તો પણ ફૂલાતો, અર્થાત્ મારા કેશને સ્પર્શ કરનાર કોણુ? વ્યામહિ-સુગૃહને બીજું છત્ર અડકી બાય તો પણ પીડા પામતો, દેવતાઓને પ્રણામ કરે, તો તે મસ્તક-વેદના માનતો, મેઘધનુષને દેખીને બીજાતો, ચિત્રામણમાં આલેખેલ રાજાઓ નમન ન કરતા હોવાથી બળતા દેહવાળો, અલ્પ મંડલથી તુષ્ટ થયેલા શૂરવીર રાજાની મશ્કરી કરતો, પર્વતે હરણુ કરેલી લક્ષ્મીવાળા સસુદ્રને પણ બહુ ન માનતો, હિમવાન પર્વતની ચમરીગાયોને પણ ન સહેતો, સસુદ્રની સંખ્યાથી પણ સંતાપ વહન કરતો, નિરંતર ધનુષની દોરીથી ઘસાવાથી નિશાનવાળો, સર્પની ડૂણા સરખાભયંકર ડાબા હાથને વહન કરતો લોકમાં સુભટપણાની પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.

એક બાજુ મહાબલ-પરાક્રમવાળા મધુ અને કૈટભ નામના બે ભાઈઓ ને ચક્રવર્તન ઉત્પન્ન થયેલું હોવાથી સમગ્ર જીવલોકને તણખલા સરખા માનતા તે ભરતખંડને ભોગવી રહેલા હતા. તેઓએ કર્ણ-પરંપરાએ પુરુષોત્તમને સાંભળ્યો, એટલે તેના ઉપર હૃત મોકલ્યો. તે પુરુષોત્તમ રાજાની સમીપે આવ્યો. છડીદારે જણાવ્યો, એટલે તેને સભા-મંડપમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. પગમાં પડીને તે ઉભો થયો અને બતાવેલા આસન પર બેઠો. રાજાએ પૂછ્યું કે, મધુ અને કૈટભ બંને શું કરે છે? તને કયા કાર્ય માટે મોકલ્યો છે? હૃતે કહ્યું કે, 'મહારાજ! આપને વિનંતિ કરું છું કે, મધુરાજ ઘણા દિવસોથી એ કારણે ચિતામાં રહેલા છે કે, આપે પરાક્રમથી પુરવીને ખૂબ ઉપતાપિત કરી છે, પ્રબલને કદર્થના કરી છે. રાજાએને પણ કર આપવાની આજ્ઞા

કરો છો, દેવોને અને મુનિગણોને પણ પીડા કરો છો. ઘણા દેશોને ત્રાસ પમાડ્યા છે અને અમારા રાજ્યમાં પણ પીડા પ્રવર્તવા છો, તો આમ કરવું આપને યોગ્ય ન ગણાય. સમુદ્ર માફક મહાપુરુષોએ મર્યાદા લાંઘન કરવી યોગ્ય ન ગણાય. કારણ કે, આપ પુરુષોમાં ઉત્તમ એવા નામને વહન કરો છો, તો પ્રબળને કદર્થના શા માટે કરવી? તેની ચિંતાથી પીડા પામતા સ્વામીએ મને આપની સમક્ષ મોકલ્યો છે. વળી સજ્જલક્રમી તમારા ભવનમાં બંધ, તે વાતનું મને લગાર દુઃખ નથી. કારણ કે, બંનેનું એકવ છે, પરંતુ સેવકો શેક્યા રહેતા નથી.

પરસ્પર ગૃહલક્ષ્મીના આપવા-લેવામાં સ્નેહભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ મારા સુભટો સુભટપણાનો ગર્વ સહી શકતા નથી. કોઈ પ્રકારે કદાચ બાળકપણાના અંગે અયોગ્ય વ્યવહાર કર્યો હોય, તો હવે આજે મારા સમક્ષ તેનો ત્યાગ કરો, તો પછી તમારા ઉપર કોણ દોષ કરે? આવી કેટલી બાબત તમને કહેવી? આપણી પરસ્પરની ઉત્તમ પ્રીતિમાં વૃદ્ધિ કરો, પારકાની અહંશ કરેલી લક્ષ્મીને ત્યાગ કરો અને બાલ્યકાળના દોષોને સ્વયં પ્રગટ કરી તેનો ત્યાગ કરો.” તે સાંભળીને પુરુષોત્તમ રાજ્યએ કહ્યું-“અરે હૂત! હજુ તને બોલતાં પણ આવડતું નથી, દેખીને ઓળખવાની પણ હજુ તને ખબર નથી, જેથી હું બાળક ન હોવા છતાં પણ તું મને બાળકપણે દેખનારો થયો. અથવા આમાં તારો વાંક નથી, પરંતુ તારા અનાય સ્વામીનો દોષ છે કે, જેણે પોતાના વિનાશ માટે તને અહિં મોકલ્યો છે. પહેલાં તમારા પરોક્ષમાં મેં લક્ષ્મી અહંશ કરી હતી, તો હે મૂઠ! અત્યારે તો તારી નગર સમક્ષ જ અહંશ કરું છું. માટે જલ્દી કાર્ય માટે ઉતાવળો થા.” એ સાંભળીને હૂતે કહ્યું-“આપને વધારે કેટલું કહેવું? આ મારા સ્વામી પોતાના પરાક્રમથી અનેક નગર, ગામ, અટવી મડંબ આદિને મેળવીને તમારા તરફ આવી રહેલા છે. તેઓ બ્યારે ધરતી ઉપર ચાલે છે, ત્યારે સમગ્ર પૃથ્વી-મડલ કંપાયમાન થાય છે અને અંપાયેલ ફણાવલયવાળો શેષનાગ ફટાટોપ વગરનો શાન્ત સ્વરૂપવાળો થાય છે. તથા એકદમ ઉછળતા જળસમૂહથી ચલાયમાન થયેલા, ત્રાસ પામેલા પાછા વળતા જળહાથીઓ અને મગરમંછોવાળા સમુદ્રો તે ચાલે ત્યારે તો ‘રખે આપણે પ્રલય કરશે’ એમ ધારી વિલાંબ કરે છે. જે અમારા સ્વામી-મહારાજ સુદ્ધ માટે અશ્વસ્વારો સાથે પ્રયાણ કરતા હોય. ત્યારે ઘોડાઓના ચરણની ખરી લાગવાથી ઉડેલી ધૂળથી મલિન થયેલ દેહવાળા ઈન્દ્ર મહારાજ પણ પોતાના પરાક્રમ માટે શંકાવાળા થાય છે. અમારા મહારાજ ધરણી પર બ્યારે પ્રયાણ કરતા હોય, ત્યારે મદોન્મત્ત હાથીઓના ગંડસ્થલથી નીકળતા ઝરતા મદજળથી જાણે શ્યામ થયું હોય, તેમ અકસ્માત્ મેઘનો અંધકાર એકદમ ચારે બાજુ ફેલાઈ બંધ છે. તીક્ષ્ણ ધારવાળી તરવારથી અજળહળલા સૂર્યકિરણની શ્રેણી જેવી થાય છે. જાણે વિજળીના અંડ સરળા ચાલતા પરાક્રમી પાયહણ સેનાથી બીહામણું પૃથ્વીપીઠ થાય છે. જેના ચાલવા માત્રથી ભુવનમાં લોકપાલો પણ પોતાના પ્રાણ માટે શંકિત થાય છે, તો પછી ઉપાર્જન કરેલ નિર્મલ ગુહ્ય અને યશવળા તેને મનુષ્ય વિષયમાં તો પરાક્રમની કઈ શંકા હોય? માટે હે પ્રહુ! મારું વચન માની બંધ, આપ સારી બુદ્ધિવાળા બનો, તમે પોતે તમારા બંધુઓ અને મિત્રો સાથે જીવતા રહો અને નિરુપદ્રવ દેહવાળા થાવ.”

હૂતનાં આ વચનો સાંભળીને પુરુષોત્તમે કહ્યું-“અરે! વચન માત્ર બોલી જાણનારા, આત્મ-પ્રશંસા કરનારા! ફોગટ ગર્વ કરી નિર્લાભ કેમ બને છે? સકલ અર્થ-રહિત વચન

તે માત્ર વચન જ છે, આ જગતમાં પુરુષોનો પ્રભાવ ભુજના પરાક્રમથી જ નીવડી શકે છે.” આ પ્રમાણે ઘણું કહીને દૂતને પાછો મોકલ્યો અને પુરુષોત્તમ રાજ્યને શુભ દિવસે પ્રયાણ આરંભ્યું.

આ બાજુ દૂતના વચનથી ઉત્તેજિત થયેલા નિયતિ અને દૈવ રૂપ દોરડાથી જકડાયેલા મધુ-કૈટભે પોતાના સૈન્ય-પરિવાર સાથે યુદ્ધ માટે પ્રયાણ કર્યું. પરસ્પર સામસામે એકઠા થયા, યુદ્ધારંભ થયો, જેમાં મોટા સુભટો યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. કેટલાકો તેમને સાબાશી આપે છે, પરસ્પર સુભટો સુભટોના ઉત્સાહ, વૃદ્ધિ પમાડે છે. સ્વાર વગરના ઘોડાઓ ‘દુરુ દુરુ’ એવા શબ્દના ઘોંઘારા કરે છે, મસ્તક વગરનાં ધડો નૃત્ય કરે છે, ભાટ-ચારણો પૂર્વના પરાક્રમીઓની વંશાવલીઓ સંભળાવી ઉત્તેજિત કરે છે, હાથીની ઘટાઓ વેરવિખેર થાય છે. પગપાળાઓ હરીફાઈ કરે છે, સ્વામીની કૃપા અને પરાલવનું સ્મરણ કરાય છે, કેટલાક હથીયાર, કેટલાકો ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરે છે. પરાક્રમ અને યશ પ્રગટ કરે છે, ખડ્ગધારા અને કીર્તિ ચમકે છે. શત્રુના હાર્થો અને લક્ષ્મી સ્વાધીન કરાય છે, દિશામુખો તરફ પ્રતિપક્ષ અને પ્રતાપ દોરી જવાય છે, દરરોજ સંગ્રામ અને યુદ્ધ કરવાનો ઉત્સાહ વૃદ્ધિ પામે છે, મહાદાન અને ખડ્ગના પ્રહારોનું મહાદાન અપાય છે, હાથીના કુંભસ્થલમાંથી ઉછળતી રુધિર-ધારાઓથી તરવારો અને મલિનતાઓ સાફ કરાય છે. આ પ્રમાણે મહાયુદ્ધમાં હાથીઓનાં મસ્તકો છેદાયાં, અશ્વોના અવયવો ચીરાયા, ભુજાઓ કપાઈ ગઈ, ત્યારે ભયંકર યુદ્ધ થયું, ખીકણલોકો ભય પામ્યા, સુભટવર્ગ હર્ષ પામ્યો, ઘણા લોકો મરણ પામવા લાગ્યા, ત્યારે પ્રધાન યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. પુરુષોત્તમ રાજ્યને ચક્રધર મધુને પડકારતાં બોલાવ્યો, એટલે તે તેના સન્મુખ વળ્યો. પુરુષોત્તમે કહ્યું કે, પરાક્રમ બતાવવાનો આ સુંદર અવસર મળ્યો છે, તો તારાં હથીયાર સાબદાં કર અને આયુષોથી તારું પરાક્રમ પ્રકાશિત કર.’ ‘અહીં બોલવાથી શો ફાયદો?’ એમ બોલતાં મધુએ સતત બાણના મારાથી તેને પડકાર્યો. તેણે પણ દક્ષપણાના ગુણથી બાણોથી બાણો હાણી નાખ્યાં, ત્યાર પછી બાણો વડે મધુનાં બાણો અને ધનુષની દોરી છેદી નાખી. પછી તેણે ભાલો લીધો, પુરુષોત્તમ સન્મુખ ધર્યો, આવતાંની સાથે તેને મુઠ્ઠીથી મુસુંઠી હથીયાર પકડી સો દૂકડા કર્યાં. ફરી ખડ્ગ રાત્ર અહણ કર્યું. તેને પણ અસ્ત્રા માફક હાણીને અંગુઠા સાથે નીચે પાડ્યું. ફરી મહાક્રોધમાં આવી લાલ નેત્રો કરી મધુએ ચક્રરત્ન અહણ કર્યું. તે પણ તેના રાજ્યની જેમ પુરુષોત્તમના હસ્તતલમાં આવી લાગ્યું. પોતાના હસ્તમાં રહેલ ચક્રરત્નને દેખીને પુરુષોત્તમે કહ્યું કે-‘હે સુભટો! દેખો, હે દેવતાઓ! અવલોકન કરો, દાનવો! રક્ષા કરો, હવે આ હુતો-નહીં હતો થશે.’ એમ કહીને ચક્રરત્ન છોડ્યું. મધુ પ્રતિવાસુદેવનું મસ્તક છેદાયું. તેના ભાઈ કૈટભને સેનાપતિએ મારી નાખ્યો. પુરુષોત્તમ અર્ધભરતનો સ્વામી થયો અને ભોગો ભોગવ્યા. સુપ્રભ બલદેવે સાધુપણું અંગીકાર કરીને, દીક્ષાપર્યાયનું પાલન કરી, કેવલજ્ઞાન ઉપાર્જન કરી, સિદ્ધિ-સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી.

મહાપુરુષચરિતમાં પુરુષોત્તમ વાસુદેવ અને સુપ્રભ બલદેવનું ચરિત્ર સમાપ્ત થયું. [૨૩-૨૪]

* * *

(૨૫) શ્રીધર્મનાથ તીર્થંકરનું ચરિત્ર

શ્રીઅનંતનાથ તીર્થંકર ભગવંત નિર્વાણ પામ્યા પછી, ચાર સાગરોપમનો કાળ પસાર થયા પછી, વીશલાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા, ૪૫ધનુષની ઊંચી કાયાવાળા ‘ધર્મ’ નામના તીર્થંકર ઉત્પન્ન થયા. કેવી રીતે? તે કહેવાય છે—આ જગતમાં સંસારથી ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ જે મહાપુરુષો જન્મ ધારણ કરે છે, તેઓવડે તસ્ત જ આ ભુવનો પાપનો ત્યાગ કરીને સુખી થાય છે.

જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં ‘રત્નનાભિ’ નામનું નગર હતું. ત્યાં પોતાના પરાક્રમથી ભુવનતલને સ્વાધીન કરનાર, સમગ્ર શત્રુ-પક્ષનું નિકંઠન કાઠનાર, સૂર્ય સરખા પ્રતાપવાળો ‘ભાનુ’ નામનો રાજા રહેતો હતો. સુંદર વ્રતો ગ્રહણ કરનાર ‘સુવ્રતા’ નામની તેને ભાર્યા હતી. તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં તે રાજાનો ઘણો કાળ પસાર થયો. કોઈક સમયે વૈશાખ શુકલપંચમીના દિવસે પુષ્યનક્ષત્રમાં ચૌદ મહાસ્વપ્ન-સૂચિત વૈજ્યન્ત નામના અનુત્તર વિમાનથી સ્વર્ગને તીર્થંકરનામગોત્રવાળા સુવ્રતાની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા. ગર્ભ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. માઘ શુકલ તૃતીયાના દિવસે પુષ્યનક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો, ત્યારે માતાએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. ભગવંત ગર્ભમાં હતા, ત્યારે ‘માતાને અત્યંત ધર્મ કરવાનો દોહલો થયો હતો’ એ કારણે ત્રિભુવનગુરુનું ‘ધર્મ’ એવું નામ સ્થાપન કર્યું. આગળ કહી ગયા, તે પ્રમાણે ઈન્દ્ર મહારાજાએ પ્રભુનો જન્મભાષિકે કર્યો. વ્યવહારનાં દરેક કાર્યો થઈ ગયા પછી લોકાંતિક દેવોએ આવી ‘ભગવંત! તીર્થં પ્રવતાવો’-એમ પ્રેરાયેલા ભગવંતે દીક્ષા અંગીકાર કરી. માઘમાસની ચતુર્થીના દિવસે પુષ્યનક્ષત્રમાં શ્રમણપણું અંગીકાર કર્યું. છદ્મસ્થ-પર્યાય પાલન કરીને ક્ષાદગુવ શુકલ દશમીના દિવસે પુષ્યનક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે ભગવંતને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. દેવતાઓએ સમવસરણની રચના કરી. ધર્મદેશના શરુ કરી. તે સાંભળીને પ્રાણીઓ પ્રતિગોધ પામ્યા. કેટલાકોએ વિષયસુખનો ત્યાગ કર્યો, સદ્ગતિના માર્ગે જોડાયા, મોહબળને કાપી નાખી, મહાપુરુષોએ સેવેલી દીક્ષા કોઈકે અંગીકાર કરી, કેટલાકોએ વળી આભુવ્રત-સ્વરૂપ શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો. આ પ્રમાણે ભવ્યજ્ઞવોરૂપ કમલાખંડને વિકસ્વર કરીને જે પ્રકારના ધર્મની પ્રરૂપણા કરીને જ્યેષ્ઠ શુકલપંચમીના દિવસે પુષ્યનક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે શ્રીધર્મનાથ તીર્થંકર ભગવંત ‘સમ્મેતગિરિના’ શિખર ઉપર સર્વદુઃખરહિત મોક્ષ પામ્યા.

શ્રીમહાપુરુષચરિત વિષે શ્રીધર્મનાથ તીર્થંકરનું ચરિત્ર સમાપ્ત થયું. [૨૫]

(૨૬-૨૭) પુરુષસિંહ વાસુદેવ અને સુદર્શન બલદેવનાં ચરિત્ર

શ્રીધર્મતીર્થંકરના કાળમાં પુરુષસિંહ નામના પીસ્તાલીશ ધનુષની કાયા અને વીશ લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયા, તેનું ચરિત્ર કહીએ છીએ—

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં ‘કૌશામ્બી’ નામની નગરી હતી. ત્યાં યથાર્થનામવાળા ‘શિવ’ નામના રાજા રહેતા હતા. તેમને ‘સુચશા’ નામની મહાપટ્ટરાણ્ણી હતી. તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં યથાર્થ નામ પ્રમાણે ગુણવાળો ‘સુદર્શન’ નામનો

પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. ફરી સાત સ્વપ્ન-સૂચિત અર્થસૂચક નામવાળો 'પુરુષસિંહ' પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. અને ક્રમે ફરી યૌવન પામ્યા, એટલે કળાઓ પ્રહણુ કરાવી, તેમ જ લગ્ન કર્યાં.

કોઈક સમયે નજીકના સીમાડા પર રાજ્ય કરતા અને અભિમાન કરતા કોઈક રાજાને દર્પ હર કરવા માટે પિતાએ સુદર્શનને મોકલ્યો. પુરુષસિંહ પણ પોતાના ભાઈ સાથે કેટલાક મુકામ કરીને ત્યાં શિકારના વિનોદપૂર્વક કેટલાક અન્ધ અને સૈન્યના પરિવાર સાથે જ્યાં રહેલો હતો, તેટલામાં પિતા પાસેથી લેખ આવ્યો કે- 'આ લેખ વાંચતાં જ પાછા ફરવું.' પછી લેખ વાંચીને લેખવાહકને પૂછ્યું કે- 'શું પિતાજી કોઈ કારણથી દુઃખી છે?' તેણે કહ્યું કે- પિતાજીને દાહબવર થયો છે. તરત જ પ્રયાણ ચાલુ કર્યું. બીજે દિવસે તો પહોંચી ગયો. લોગન-પાણી શરીર-સંસ્કાર કર્યા વગર નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. આ સમયે મહારાજાના શોકમાં રૂબેલા લોક-સમૂહને દેખી સુતેલાની જેમ પોતપોતાના વ્યાપારો-કાર્યોના ત્યાગ કરીને વ્યાધિ-ચસ્ત માફક મૂચ્છાં પામેલા હોય, દેવગૃહોમાં ધૂપ કરવાનો પણ જ્યાં પ્રતિબંધ કરેલો હતો, તેમ જ મહોત્સવો પણ અટકાવ્યા હતા-એવું સમગ્ર નગર જોયું. જતાં જતાં માર્ગમાં આ ગાથા સાંભળી- 'દરેક જન્મમાં સ્નેહ-પરિપૂર્ણ માતા-પિતા, પુત્રો, ભાઈ, સ્વજનો પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં વળી આટલો મમત્વ ભાવ શા માટે કરવો?' આ સાંભળીને રાજપુત્રને અનિષ્ટ શંકા ઉત્પન્ન થઈ. ક્રમે ફરી ચાલતો ચાલતો જ્યાં દરેકને જવું-આવવું બંધ કરાવેલ હતું અને પરિવાર પણ ધીમે ધીમે અવાજ રહિત મૌનપણે કાર્ય કરી રહેલા હતો, તેવા ભવન-દ્વારે પહોંચ્યો. પ્રતિહારે ચરણમાં કરેલ પ્રણામવાળો કુમાર અન્ધ ઉપરથી નીચે ઉતરીને ભવનની અંદર ગયો. તે સમયે રાજમહેલમાં વિવધ પ્રકારની ગંધથી સમૃદ્ધ ઔષધિઓ મેળવતા હતા. કેટલાક બ્રાહ્મણ-પુરોહિતો શાંતિકર્મ માટે હવન-બ્રહ્મચરિયા કરતા હતા, કેટલાક મનુષ્યો ઔષધિઓને ખારીક લસોટીને પિતાના શરીરે યોગતા હતા, દાનાદિ પુણ્યકાર્ય કરવામાં અંતઃપુર આકુળ-વ્યાકુળ અનેહું હતું. હવે કયો ઉપાય કરવો? એ વિચારમાં મંત્રિ-મંડલ મૂઠ બન્યું હતું. કંચુકીવર્ગ હથેલીમાં મસ્તક રાખી ચિંતામગ્ન બન્યો હતો, રાજભવનની આવી ઉદ્દેગમય સ્થિતિ નિહાળતો નિહાળતો તે પિતાજી હતા ત્યાં પહોંચ્યો. મોટા સંતઃપવાળા મહાબવરથી શોકતા શરીરવાળા મહારાજાને જોયા. તેમના ચરણમાં નમી પડ્યો. વેદનામાં પરવશ બનેલા હોવા છતાં પિતાએ નીચે બેસાડીને તેને આલિંગન કર્યું. પછી પૂછ્યું કે 'અહીં તરત પાછા આવતાં ઘણી હેરાનગતિથી પરેશાન થયો હશે.' નજીક રહેલા એક પુરુષે કહ્યું કે- 'હો મહારાજ! કુમારને જળ પીધાં ત્રણ દિવસ વીતી ગયા છે. તે સાંભળીને પિતાજીએ કહ્યું કે- 'હો પુત્ર! દુઃખી મને અધિક દુઃખ ઉત્પન્ન કરવું છે? હો પુત્ર! હું જાણું છું કે તું પિતા પ્રત્યે વાત્સલ્યવાળો -વિનયવાળો છે, તો પણ તારા સરખાની પીડા સમગ્ર ભૂમંડળને દુઃખ ઉપભવે છે. હો પુત્ર! મારું રાજ્ય, કોષ અને જીવિત તારા આધીન છે. જેમ મને છે, તેમ સમગ્ર પૃથ્વી લોકને છે. ભુવનના અલંકારભૂત સમગ્ર જીવલોકનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ તારા સરખા પ્રતાપી અદ્ય પુણ્યવાળાના વંશમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. જન્મ પ્રાપ્ત કરનારને માતા-પિતાઓ નિમિત્ત માત્ર હોય છે. તારા જન્મથી તો હું કૃતાર્થ-ભાગ્યશાળી થયો છું. મારા જીવિતનું પણ કંઈક અદ્ય પ્રયોજન છે. માટે તું બંધ અને આહારાદિક શરીરવિષયક ક્રિયાઓ કર. તું નિરુપદ્રવ થાય, તો હું અસલ પ્રકૃતિ-શરીર-સ્વસ્થતા મેળવું. ફરી પણ રાજ્યે આહારાદિક કરવાનું કહ્યું. એટલે પુરુષસિંહ પોતાના આવાસમાં ગયો. પ્રાણવૃત્તિ કરી.

કરી તરત જ રાજમહેલમાં ગયો. તેટલામાં માતાની સાથે રહેનાર પ્રતિહારીએ આગળ આવીને વિનંતિ કરી કે- 'હે કુમાર ! બચાવો બચાવો.' વળી મહારાજા જીવતા હોવા છતાં દેવીએ આ શું કરવા માંડ્યું ? ત્યાર પછી જાંતિવાળો કુમાર જાલો થયો. પોતાના પરિવારને પૂછતી માતાને દેખી, તે આ પ્રમાણે- 'હે પુત્રિ સારિકે ! તું રુદ્ધ કેમ કરે છે ? હવે હું તારાથી દૂર ગઈ છું. હે કોયલ ! તું નિર્થક બુમરાણુ કરે છે ? હે કલહંસિકા ! તું તેની પાછળ ક્યાં ચાલી જાય છે ? હે વસ ! ચાતક ! તારું પાલન મેં ઘણી કાળજીથી કર્યું છે. સખી ચંદ્રલેખા ! તું મને જીવિતથી પણ અધિક વહાલી છે. હે પુત્રી ! તું અંતઃપુરની દ્વાર-પાલિકા છો, મંદપુણ્યવાળી મેં સારસ-સારસિકાનો વિવાહ ન કર્યો, વિકસતી પ્રિયંશુલતાને મેં જોઈ જ નહિ. હે અશોક ! મેં તને પગથી લાત મારી હતી, તેની ક્ષમા આપજે. હે કુરંગી ! માતૃવત્સલ ! મારા માર્ગમાં તું અંતરાય ન કર, હે હરિણિકા ! મને તું પર્યાકુલ કેમ કરે છે ? હે ગૃહમયૂરિકા ! તું મને પ્રદક્ષિણા કેમ કરે છે ?' આવા પ્રકારની પ્રલાપ કરતી અને વ્યાકુલ બનેલી માતાની પાસે હું ગયો. સતત મહાદુઃખ-સમૂહથી અશ્રુ ઝરતા કુમારે કહ્યું કે, 'હે માતાજી ! મંદભાગ્યવાળા મને તમે પણ ત્યાગ કરવા તૈયાર થયાં છો ? ત્યાર પછી કુમારને જોઈને વિશેષ પ્રકારનાં દડદડ આંસુ વહેવડાવતી માતાએ કહ્યું કે- 'હે પુત્ર ! તારે મારા કાર્યમાં વિઘ્ન ન કરવું.' કારણ કે તેવા ભર્તાર મૃત્યુ પામ્યા પછી આ રાજલક્ષ્મી મને સ્પર્શ કરતી નથી અર્થાત્ મારા ઉપયોગમાં આવતી નથી, પછી મર્યા સરખી મારે જીવીને શું કરવું ? આ મનુષ્યભવતું સમગ્ર કૃળ મેં પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. ત્રણે લોકમાં મુગટમણિ સમાન ભર્તાર મેળવ્યો, તેમણે મહાદેવીનો પદ્મ પણ મને જ બાંધ્યો, તારા સરખા પુત્રે મારું સ્તન-પાન કર્યું-એમ બોલતી પુત્રના ચરણમાં પડી. "હે પુત્ર ! કુદોચિત આચાર કરતી મને તારે કંઈ પણ ન કહેવું. જ્યાં સુધી આ સુખ-સમૂહ હૈયાત છે, ત્યાં સુધીમાં જ અગ્નિમાં આત્મા હોમીને શાંતિ પામું. પતિ પરલોકમાં ગયા પછી દુઃસહ વિયોગ-સંતાપ-અશિથી જળી રહેલ દેહચાળી મને સારી રીતે સળગાવેલો અગ્નિ પણ શું કરશે ?' એમ કહીને માતા ચાલી ગઈ.

ત્યાર પછી તદ્દન નિઃસહ-અશક્ત બનેલો હું પિતાની પાસે ગયો. તદ્દન ચેતનાશૂન્ય અને હવે શું કરવું ? તેની મૂંઝવણમાં મેં મારું ભાન ગુમાવ્યું. મહાસંતાપથી જળજળતા દેહ-વાળા પિતાને જોયા. તેવી અસહ્ય વેદનાવાળા પિતાને જોઈને હું ધરણી પર ઢળી પડ્યો. આ સમયે મહારાજાએ બાણ્યું કે-પુત્ર મહાશોક-સાગરમાં ડૂબી ગયો છે, એટલે તેને સામે બેસાડીને કહ્યું કે- 'હે પુત્ર ! આમ શોકસમુદ્રમાં ડૂબતા આત્માની ઉપેક્ષા કેમ કરે છે ? તારા સરખા તો ભુવનના આધારભૂત ગણાય. તને વધારે શું કહેવું ? તારા ગુણો કથન કરવા માટે શબ્દો જડતા નથી, તો પણ તું 'કુલપ્રદીપ છો' ભુવનને પ્રકાશિત કરનાર તારા સરખાને 'કુલ-પ્રદીપ' એમ કહેવું તે અતિઅદ્વ છે. મહાવિવેકવાળા તારા સરખાને 'પુરુષસિંહ' એમ કહેવું તે નિંદા સરખું કહેવાય. લક્ષણોથી લક્ષિત નિશ્ચિત ચક્રવર્તી પદવાળાને 'આ પૃથ્વી તમારી છે' -એમ કહેવું, તે પુનરુક્તિ દોષ જેવું છે. લક્ષ્મી વડે તમે સ્વયં ગ્રહણુ કરાયેલા છો-એવા તમને 'લક્ષ્મી ગ્રહણુ કરો' એ વિપરીત વચન છે. સમગ્ર ભુવનતલના ભાર વહન કરનાર તમને 'રાજ્યભાર વહન કરો' એમ કહેવું તે અયોગ્ય વચન કહેવાય. લાંબા ભુજ-દંડરૂપી અર્ગલાથી ભુવનનું રક્ષણ કરનારને 'પ્રભાઓતું રક્ષણુ કરવું જોઈએ' એમ કહેવું, તે

પુનરુક્તિ સમાન છે. યૌવનારંભકાળમાં સમગ્ર ઇન્દ્રિયો પર જ્ય મેળવનારને 'ચપળતા ન કરવી' એ વચન કહેવાનો અવકાશ જ નથી. 'શત્રુઓનો ઉચ્છેદ કરવો' આ ચિંતા તો તારા પ્રતાપની જ છે, આ પ્રમાણે યોગલો રાજા મરણ પામ્યો. ત્યાર પછી સૂર્ય પણ રાજાના શોકને કારણે જ હોય તેમ નીચું મુખ કરીને બાણે અંજલિ અર્પણ કરવા માટે જ હોય તેમ સમુદ્રમાં પડ્યો.

રાજાની પાછળ જતી આતપની લક્ષ્મી-શે ભાવડે મૂકાતો કમલવન ખંડ ઢંકાઈ ગયો. શોકની જેમ અંધકારના સમૂહ વડે ભુવનતલ ઢંકાઈ ગયું. પિતા પરલોકવાસી થયા બાણીને સામાન્ય જનની જેમ મોટા શબ્દોથી સામંતો, પુરોહિત, મંત્રીઓ, અંતઃપુર આદિની સાથે હું રુદન કરવા લાગ્યો. રાત્રિ પૂર્ણ થઈ. અગ્નિ-સંસ્કારાદિક મરણોત્તર સર્વ કાર્ય કર્યું, રાજપુત્ર મહાશોકથી ગ્રસ્ત થયો. જલ્દી જવા-આવવામાં સમર્થ એવી યુવાન ઊંટડીઓને પોતાના ભાઈને સમાચાર આપવા અને લેવા મોકલી.

આ પ્રમાણે દિવસો પસાર થઈ રહેલા હતા, મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો કહેવાતાં હતાં, સ્વભાવથી વિરસ સંસારની નિંદા થતી હતી, જગતના પદાર્થોની નશ્વરતા-અનિત્યતા, અશરણતા, અશુચિતા આદિ ભાવનાઓ ભવાતી હતી, દૈવ-ભાગ્ય-વિધિનિયોગ-કુદરત-કર્મ આદિની ગહાં થતી હતી, 'રાજના કુલદેવતાએ પણ સહાય ન કરી' એ રૂપ તેની નિંદા થતી હતી. આ પ્રમાણે શોકનો આવેગ ધીમે ધીમે ઓસરી ગયો હતો, તે સમયે સીમાડાના રાજાને સ્વાધીન કરીને બલદેવ ભાઈ આવી પહોંચ્યો. તે મોટાભાઈ આવ્યા, એટલે ભૂલાયેલ શોકાવેગ ફરી તાબે થયો. પૂર્વ માફક રાજકુલમાં અને આખા નગરમાં હાહાકાર પ્રવર્ત્યો. લોકભાષામાં શોકવચનો આલેખેલાં હોય, તેમ યાદ કરી વિલાપો કર્યા, પ્રથમ દિવસે તો બાળકોને પણ માતાઓ સ્તન-પાન કરાવતી ન હતી. આ પ્રમાણે દીર્ઘકાળ સુધી વિધિના વિલાસોની નિંદા કરીને બંનેએ સ્નાનાદિક શુદ્ધિ કરી. બંનેએ પરસ્પર સર્વ બનેલી હકીકત એક બીજાને કહી. આમ શોકમાં દિવસો નિર્ગમન કરે છે.

તે સમયે 'રાજા મરણ પામ્યો છે.' તેવા સમાચાર બાણીને પ્રતિવાસુદેવ નિષુલ રાજાએ પુરુષસિંહ અને સુદર્શન ઉપર દૂત મોકલ્યો. છડીદારે બંધર આપ્યા, એટલે પ્રવેશ કરાવ્યો. બલદેવ અને વાસુદેવ બંનેને દૂતે બોલ્યા. તેમના ચરણ-કમલમાં પડ્યો. પછી બતાવેલા આસન ઉપર દૂત બેઠો. પુરુષસિંહ રાજાએ નિષુલ રાજાના સમાચાર પૂછ્યા. દૂતે સર્વ સમાચાર જણાવ્યા. વળી દૂતે કહ્યું કે, "રાજા પંચત્વ પામ્યા બાણીને મહારાજાએ મને તમારી પાસે મોકલ્યો છે કે-તમે બાળક છો, એટલે કોઈ બીજાને રાજા તમારો પરાભવ ન કરે, તે કારણે ખાસ મને મોકલ્યો છે." વળી મહારાજાએ કહેવરાવ્યું છે કે, 'મારી પાસે આવી બંધ, તેની ઇચ્છા પ્રમાણે મારી લક્ષ્મીનો લોગવટો કરે. કુમાર મારી છત્રછાયામાં રહેતો હોય, તો મારા મહુત્વના કારણે તેનો કોઈ પરાભવ ન કરે. આ કારણે મને મોકલ્યો છે.' તે સાંભળીને પુરુષસિંહ રાજાએ કહ્યું કે, 'તું આવ્યો તે બહુ સુંદર થયું, નિષુલ રાજાએ અમારી સાર-સંભાળ-બંધર સંભવી બોધ્યે; 'પરંતુ બાળક છે, એ તેમનું કથન યુક્ત નથી.' કોઈકે તેમના હૃદયમાં ખોટું ભરમાવ્યું જણાય છે. શું તે પોતાનું સામર્થ્ય અને અમારું બલ બાણતા નથી? એ

સાંભળીને દૂતે કહ્યું કે- ‘હે કુમાર! આમ ન બોલો, તેઓ તો ખરેખર ઉત્તમપુરુષ અને ઉત્તમ બલવાળા પોતાના પ્રતાપથી સમગ્ર ભુવન-મંડલ ઉપર આજ્ઞા પ્રવર્તાવનારા છે, માત્ર તમારા ઉપર દયા કરીને આમ કહેવરાવે છે, નહિંતર તમારા સરખા સાથે તેમને શું કાર્ય હોય?’ આ સાંભળીને વામુદેવે કહ્યું- “અરે દૂત! આમ ઉન્મત્તની જેમ ગમે તેમ વચન કેમ બોલે છે? શું અમે તેની કરુણાના પાત્ર છીએ? અને તે અમારી કરુણાનો પાત્ર નથી? તેથી તેનો વિનાશકાળ આવ્યો જણાય છે, જેથી આમ બોલે છે. તો હવે બહુ કહેવાથી સચું. હવે હું તેના ગર્વનો વિનાશ કરવા માટે પ્રયાણ કરું છું, નહિંતર તેને પોતાના પરાક્રમનો ગર્વ દૂર નહિ થાય. મારા શોકાવેગને સમજેલા તેના શોકાવેગને દૂર કરવાનો ખીન્ને ઉપાય નથી, માટે તું જા. હું તરત તેની પાસે આવી પહોંચું છું.” એમ કહીને દૂતને વિદાય કર્યો. થયેલી વાત દૂતે નિધુંભરાબંને સંભળાવી. તેણે પણ તેની સાથે યુદ્ધ કરવા પ્રયાણ કર્યું. પુરુષસિંહ અને સુદર્શન બન્નેની સાથે લેટો થયો. યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. કેવું? પરાક્રમને જ ધન માનનારા સાહસની સહાયતાવાળા કેટલાક સુભટો અને સૈનિકો આવેલા પ્રહાર સહન કરે છે, વળી પ્રહાર આપે છે. શત્રુનું માન નષ્ટ કરીને પોતાનું માન વૃદ્ધિ પમાડે છે, હાર્યાની ઘટાને લેદે છે, સિંહનાદ છોડે છે, એક ધીબ શત્રુઓને પડકારે છે. સેનાના અગ્રભાગમાં મોખરે ચાલવાની પ્રવૃત્તિથી નિર્જિત થયેલા પોતાના સૈન્યના સત્પુરુષો વીર પુરુષો સિંહનાદ કરતા હતા. એક પાછળ ધીબું તેની પાછળ ત્રીબું એમ ઉપરાઉપર બાણની શ્રેણી છૂટવાથી હણાયેલા શત્રુની વ્યવસ્થા લક્ષ્યમાં લેતા સમર્થ સુભટો તેવી રીતે ઝૂમે છે, જેથી કરીને તેઓની કીર્તિ ભુવનમાં જ્વળણ કરે છે. એ પ્રમાણે ભારે યુદ્ધને ફેલાવવાના અસાધારણ વ્યવસાય વડે, પોતાના અર્થને પ્રાપ્ત કરાવનારા દેટલાય વિખૂટા પડે છે- મૃત્યુ પામે છે અને કેટલાક સત્કાર પ્રાપ્ત કરનારા જ્યશ્રીને પ્રાપ્ત કરે છે.

આ પ્રમાણે મહાયુદ્ધનો વેગ ફેલાયો, ત્યારે પોતાનાં સૈન્યને હારેલું અને વેરવિખેર થયેલું જોઈને નિધુંભરાબંને પોતે જ શત્રુસૈન્યને હણવા માટે તૈયાર થયો. તેવી રીતે શત્રુ-સૈન્યને હણી નાખ્યું તથા ઉપદ્રવિત કર્યું, જેમાં લબ્ધ છોડીને, કલંકની ગણતરી કર્યા વગર, પરાક્રમને શિથિલ કરીને, સ્વામીની કૃપા અવગણીને, પોતાની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને, કુલક્રમને ભૂલીને, મરણથી ડરનારા, મહાભયથી ત્રાસ પામેલા હૃદયવાળા સુભટો ભાગી જવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. તરત જ પુરુષસિંહ રાજ્યે પોતાના સૈન્યને પરાભવિત અને નિરાશ થયેલું બાણીને તેને ઉત્સાહિત કર્યું અને તે એકેએક શત્રુ-સૈનિકને હણવા લાગ્યો. આ સમયે પોતાના સુભટો તેને જોઈને ઉત્સાહિત થયા તથા તેના પરાક્રમનું અવલંબન કરીને, પોતાની જાતને સમજીને, હિંમત કરીને, સંગ્રામનો ઉત્સાહ આણીને પ્રલયકાળની અગ્નિવાળા સરખા ભયંકર થઈ તેઓએ શત્રુ-સૈન્યમાં અંપલાવ્યું. ત્યાર પછી પુરુષસિંહને આ પ્રમાણે અનેક સૈનિકોનો વિનાશ કરતો જોઈને નિધુંભરાબંને કહ્યું કે- ‘હે મહાસત્વવાળા! સુકા પાંદડા સરખા સત્ત્વ વગરના નિસ્સાર સામાન્ય પુરુષોને નિરર્થક મારી નાખવાથી સચું. તારો કે મારો જય-પરાજય થવાનો છે, માટે મારા સન્મુખ વળ, એમ બોલતાં ધનુષ સાથે બાણ સાંધ્યું. તે સાંભળીને પુરુષસિંહે કહ્યું કે- ‘સુંદર વાત કરી, તું બોલેલા વચનનો અમલ કરે તો બહુ સુંદર.’ -એમ બોલતાં તેણે પણ ગાંડીવ ધનુષ અક્ષય્યું. બાણ જોડ્યું. પરસ્પર લડવાનું શરૂ કર્યું. એ દરમિયાન લાગ જોઈને તેના જીવિત સાથે નિધુંભરા ધનુષની દોરી છેદી નાખી. નિર્ગુણ વ્યભિચારિણી પત્ની માફક

તૂટેલા ચાપનો ત્યાગ કર્યો. પછી ખડ્ગરત્ન ગ્રહણ કર્યું. તેના તરફ દોડ્યો, એક પછી એક એમ સતત આણેની શ્રેણી ફેંકવાથી તેના પશુ ટૂંકડે ટૂંકડા કર્યા. તે પછી અતિશય રોષાયમાન થયેલા નિષુંલને ચક્રરત્ન યાદ આપ્યું. સ્મરણ કરતાં જમણા હાથમાં આવીને આરૂઠ થયું, તેના તરફ છોડ્યું. પુરુષસિંહની પ્રદક્ષિણા કરીને તેના જ હસ્તતલમાં આવીને રહ્યું. તેણે પણ તે જ સમયે કોપથી પૂર્ણ હૃદયવાળા થઈને નિષુંલ ઉપર છોડ્યું. ચક્રરત્નથી નિષુંલનું મસ્તક ઘડથી છૂટું કરી નાખ્યું. તેણે પ્રતિવાસુદેવને મારી નાખીને અર્ધલરત સ્વાધીન કર્યું. રાજ્યલક્ષ્મી લોગવીને પુરુષસિંહ વાસુદેવ પંચત્વ પામ્યો. સુદર્શન બલદેવે ચારિત્ર અંગીકાર કરી આઠ પ્રકારનાં કર્મોના ક્ષય કરી સિદ્ધિસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું.

—એ પ્રમાણે મહાપુરુષચરિતમાં પુરુષસિંહ અને સુદર્શનનાં ચરિત્ર પૂર્ણ થયાં. [૨૬-૨૭]

(૨૮) મઘવા ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર

શ્રીધર્મનાથ તીર્થંકર અને શાંતિનાથ તીર્થંકર ભગવંતના આંતરામાં પોણું પલ્થોપમ ન્યૂન, ત્રણ સાગરોપમ-પ્રમાણ કાળ હતો. આ આંતરામાં એ ચક્રવર્તીઓ ઉત્પન્ન થયા. યથા-ક્રમ તેમનાં કહેવાતાં ચરિત્રો તમે શ્રવણ કરો—

ગિંચા મણિઓના બનાવેલા ભવનોના શિખરો વડે સૂર્યરથના માર્ગો જેનાથી રોકાયા એવી, મનોહર, પ્રસિદ્ધિ પામેલી, જગતમાં પ્રગટ ગુણવાળી એવી શ્રેષ્ઠ ધ્રાવસ્તી નામની નગરી હતી. તે નગરીમાં પોતાના પ્રતાપથી સ્વાધીન કરેલ સમગ્ર પૃથ્વી-મંડલવાળા, ભુવનનો ભાર વહન કરનાર 'મઘવા' નામના નરનાથ વાસ કરતા હતા. પ્રણામ કરતા સમગ્ર રાજ્યોના મણિજડિત મુકુટોના ઘસારાથી લીસા બનેલા પાદપીઠવાળા સુંદરતાના ગુણ વડે કામદેવના દર્પ સાથે સ્પર્ધા કરનારા, અને દર્પથી ઉચ્ચત સુર-સમૂહને જિતનાર, પ્રણયિ-વર્ગે રૂપ કમલોને વિકસિત કરવા માટે સૂર્ય-સમાન, બીજા પક્ષે સૂર, એટલે કમલો વિકસિત કરવા માટે સૂર્ય, સભ્યનરૂપ ચંદ્રવિકાસી કમલો માટે આહુલાદક ચંદ્ર-સમાન, શત્રુવર્ગે રૂપ અસિ ઠારવા માટે મેઘ-સમાન અને શાસ્ત્રોના અર્થમાં કુશલ બુદ્ધિશાળી, નિષ્કલ ગુણવાળા પર-યુવતી વર્ગ વડે 'આ નપુંસક છે' -એમ કરીને તેનો પરિહાર કરાતો હતો અને સેવક-વર્ગ વડે તો તે જ દિવસ-બંધુ માફક આદર કરાતો હતો. રાજ્યભાવ વડે નહિ, પરંતુ વિનયથી આકર્ષિત કરેલા વડીલો અને ગુરુવર્ગે પોતાના પર સ્થાપન કરેલા શિષ્યભાવ વડે જે ગર્વ વહન કરતો હતો, જેનો યશ-સમૂહ ભુવનમાં ફેલાયો હોવા છતાં, રાજ્ય પામવા છતાં તે ગર્વ વહન કરતો ન હતો. 'દોષોમાં આ રસવાળો નથી' -તેમ ધારી દોષોએ તેનો પરિહાર કર્યો. બીજાએ દોષોને અવકાશ આપે છે, તેમ આ અવકાશ આપતો નથી. ગુણોને બીજે સ્થાન ન મળવાથી ગુણ-સમૂહ જેનો આદર કર્યો હતો. આવા પ્રકારના ગુણોના ભંડાર, પૃથ્વીરૂપી નારીના કર્ણના આનૂષણ સમાન, સમગ્ર ભુવનનું પાલન કરતા તે રાજ આ નગરીનું પણ પાલન કરતા

હતા. ૪૨ ધનુષ ઊંચી કાયાવાળા, પાંચ લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા તેને શું થયું ?—આ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારની શ્રેષ્ઠ રમણીઓના સમાગમમાં રહી સુખ લોગવતા આ નરેન્દ્રની આયુષ્યશાળામાં અમોઘ શ્રેષ્ઠ ચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થયું. આ નરેન્દ્રે ચક્રે યતાવેલ માર્ગે પ્રયાણ કરીને ભરતક્ષેત્રને પોતાને આધીન કર્યું. યૌદ્ધ રત્નો સાથે નવ નિધાનો પણ ઉત્પન્ન થયાં. ૬૪ હજાર યુવતીઓનું તે પતિ-પણું વહન કરતો હતો અને ૩૨ હજાર રાજ્યો તેમની આજ્ઞામાં વર્તતા હતા. પાંચ લાખ [વર્ષનું] પૂર્વનું આયુષ્ય પાલન કરીને વિધિપૂર્વક સમ્યક્ત્વથી પરિશુદ્ધ જિનોપદ્ધિ ધર્મની આરાધન, કરીને તથા પ્રવચન-શાસનની પ્રભાવનાનાં કાર્યો, પ્રભુલક્ષિત, દાન આદિ કાર્યોમાં ઉદ્યમવાળો, જિનજિંઓ, જિનચૈત્યો, જિનાભિષેક-મહોત્સવો આદિ ધર્મકાર્યો વડે પોતાનો જન્મ સફળ કરતો હતો. આયુષ્ય પાલન કરી મૃત્યુ પામીને તે સનતકુમાર દેવલોકમાં શ્રેષ્ઠ વિમાનમાં ઈંદ્રના સામાનિક દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.

શ્રીમહાપુરુષચરિત વિષે મઘવા ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૨૮]

* * *

(૨૯) સનતકુમાર ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર

પોતાના રૂપથી સમગ્ર જગતના રૂપને ઝાંખું કરનાર, દેવો, અસુરો અને મનુષ્યોના રૂપથી અધિક રૂપવાળા સનતકુમાર નામના ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર તમે શ્રવણ કરો.

આ જ જંબૂદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં, જેમાં વિવિધ પ્રકારના મણિ-જડિત ભવન-ભિત્તિની કાંતિ વડે અંધકાર દૂર થયો છે, ઊંચા કિલ્લાવાળું, પાતાલ સરખી ઊંડી ખાઈથી શોભાયમાન, કમલિનીના વનખંડથી શોભાયમાન અને વાવડીઓ વડે મનોહર 'હસ્તિનાપુર' નામનું નગર હતું. તે નગરમાં દરેક શત્રુઓને તાબે કરનાર 'વિશ્વસેન' નામનો રાજા હતો. તેને 'સહદેવી' નામની પટ્ટરાણી હતી. તેઓને સર્વાંગ-સુંદર, દેવ-દાનવોની રૂપ-સમૃદ્ધિથી અધિક રૂપસમૃદ્ધિ-વાળો સમગ્ર કળાનિધિ 'સનતકુમાર' નામનો પુત્ર હતો. તેને સૂર્યપુત્ર અને કાલિંદિનો નંદન મહેન્દ્રસિંહ નામનો મિત્ર હતો. પટ્ટરાણી સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં તેનો સમય પસાર થઈ રહ્યો હતો.

કોઈક સમયે કર્મપરિણતિની વિચિત્રતાથી તેવા ભાવનું અવશ્ય લાવિપણું હોવાથી સનતકુમાર ઘોડા ઉપર ખેસીને અશ્વ-વાહનિકા માટે નીકળ્યો. મહેન્દ્રસિંહ સાથે ઘણા પ્રકારના અશ્વોને વહન કરીને વિચિત્ર કીડાઓ ખેલીને ભેટણામાં આવેલા એક અશ્વ ઉપર સ્વાર થયો. વિપરીત શિક્ષાવાળા-અવલચંડા તે અશ્વ ઉપર આરૂઢ થઈને તેને ઘોડ્યો, એટલે તે અશ્વ પંચમ-ધારથી ઘોડવા લાગ્યો. ઉદ્યાનના અગ્રભાગમાં આગળ વધીને લગામ ખેંચી એટલે અવળા શિક્ષણવાળો અશ્વ હોવાથી એકદમ ખૂબ જ ઘોડવા લાગ્યો. ફરી વધારે મજબૂતાઈથી લગામની દોરી ખેંચી તો તેથી વધારે વધારે વેગથી ઘોડવા લાગ્યો. તેની પાછળ ખીલે સમગ્ર રાજ-સમૂહ ઘોડી રહેલ. તે સર્વની મધ્યમાંથી ચમરાજ સરખા આ અશ્વે એકલા સનતકુમારનું અપહરણ કર્યું. કેવી રીતે ? આ ચાલ્યો, આ બાય છે, આ ગયો, આ દેખાતો બંધ થયો.

વૃત્તાન્ત ન જાણનાર વિશ્વસેન પરિવાર-સહિત તેની પાછળ પાછળ શોધવા નીકળ્યો. અશ્વની ખરીથી ખોદાયેલ પગલાના આધારે આધારે માર્ગ જોતો જોતો રાજા જઈ રહ્યો હતો. એટલામાં પ્રલયકાળ સરખા પવનથી વંટોળીયો વાવાપૂર્વક ચારે બાજુ ધૂળ ભીડી, તેથી દિશા-માર્ગો રોકાઈ ગયા, દૃષ્ટિ પણ સ્ખલના પામવા લાગી, જમીનના ઊંચા-નીચા પ્રદેશો ધૂળ ઉડવાથી સરખા થઈ ગયા. અશ્વની ખરીની પગલીયો ભૂંસાઈ ગઈ. સામંતો આકુલ-વ્યાકુલ થઈ ગયા. મંત્રીઓ મૂંઝાયા, લોભીયાઓ પણ માર્ગ બતાવો શકતા નથી. આ સમયે તેના મિત્ર મહેન્દ્ર-સિંહે રાજાને વિનંતિ કરી કે, 'હે દેવ ! આવા પ્રકારના વૃત્તાન્ત વિષયક સામગ્રી ઉત્પાદન કરવામાં દૈવ બહુ સાવધ હોય છે, નહિંતર ક્યાં કુમાર ! અને ક્યાં આવા પ્રકારનો અશ્વ ! એ બેનો યોગ કેમ થાય ? વળી કુમારને તેના ઉપર આરોહણ કરવાનું ક્યાંથી બને ? ક્યા નિમિત્તે કુમારનું અપહરણ થાય ? વળી તરત જ આવા પ્રકારના પ્રયંત પવનનું વાવાઝોડું થઈ રજા ઉડવી, પગલાં ભૂસાઈ જવાં, પૂર્વ, ઉત્તર આદિ દિશાના વિભાગો પણ જાણી શકાતા નથી, માટે હે દેવ ! આ દૈવ પ્રતિકૂળ થાય છે, ત્યારે નાના રાક્ષસ પણ મેરુ બની જાય છે. ખાખીચીયું પણ સમુદ્ર, ઉત્સવ પણ આપત્તિરૂપ, વસતીવાળું સ્થળ ઉજ્જવલ, ઘર પણ કેદખાનું, અંધુવર્ગ પણ વૈરી, સરખું હોય તે વિષમ બની જાય છે. માટે હે દેવ ! કૃપા કરો અને હવે નગર તરફ પ્રયાણ ફેરવો. હું વળી થોડા પરિવાર સાથે કુમારની શોધ કરવા જઈશ અને દૈવની અવસા કરીને કુમારને લઈને પાછો આવી જઈશ.

‘સંયોગ-વિયોગ કરાવવામાં તત્પર દૈવ ત્યાં સુધી જ પોતાની તાકાતનો ગર્વ કરે છે કે, જ્યાં સુધી સાહસિક પુરુષો તેની સાથે સ્પર્ધા કરતા નથી. ત્યાં સુધી જ મેરુ ઊંચો છે, સમુદ્ર પણ ત્યાં સુધી જ પાર પામવો મુશ્કેલ લાગે છે, કાર્ય-ગતિ ત્યાં સુધી જ અઘરી લાગે છે, જ્યાં સુધી ધીર અને વીર પુરુષો તેમાં પ્રવર્તતા નથી. જેઓ જીવની હોડ કરીને પોતાના આત્માની કસોટી કરે છે, તેઓ પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરે છે અને તેઓથી દૈવ પણ પોતાની શક્તિમાં શંકાવાળું થાય છે. આ પ્રકારે જેઓ કાર્ય કરવાનો ટઠ નિશ્ચય કરનારા છે, સુખ-સાહ્યબીને ભોગ આપીને યશ-સમૃદ્ધ પ્રાપ્ત કરવામાં શૂરવીર છે. ગુણવિશેષના જાણકાર છે, તેઓને લક્ષ્મી સાંનિધ્ય આપે છે.’ આ પ્રકારે રાજાને ઘણું સમજાવીને પાછા વાળ્યા અને પોતાની સાથે કેટલાક સૈનિકોને લઈને મહેન્દ્રસિંહે મહાઅટવીમાં પ્રવેશ કર્યો.

તે કેવી છે ? વેશ્યાના હૃદયની જેમ કોઈ પણ તેનો મધ્યપ્રદેશ મેળવી ન શકે તેવી, યુવતીના ચરિત્રની માફક અતિવાંકાયુકા માર્ગવાળી, શાલિવાહન રાજાની સભા માફક સેંકડો કવિઓવાળી, અટવી-પક્ષે સેંકડો કવિ એટલે વાંદરાવાળી, મહાસરોવર જેવી પુંડરીક કમલોથી યુક્ત, અટવીપક્ષે વ્યાઘ્રયુક્ત, શ્રેષ્ઠ નગર સરખી લાંબી શાલાઓથી અલંકૃત, અટવી-પક્ષે લાંબા સાલવૃક્ષોથી અલંકૃત, બાહુબલિની મૂર્તિ જેવી મહાસત્ત્વ જેમાં રહેલ છે. અટવી-પક્ષે મોટા ભયંકર પ્રાણીઓથી અધિષ્ઠિત, અહિંસા માફક ઘણાઓને માન્ય, અટવી-પક્ષે ઘણા મૃગવાળી, જિન-પ્રવચન સરખી ઘણા શ્રાવકોથી અધિષ્ઠિત, અટવી-પક્ષે શ્વાપદો-ફાડીખાનારા પ્રાણીઓથી અધિષ્ઠિત, જિનવાણી માફક સર્વ જીવોને સમબલ્ય તેવી, અટવી-પક્ષે સર્વ સત્ત્વો-પ્રાણીઓ જેમાં રહેલા છે, કૃષ્ણના બલથી મર્દિત થયેલા નાગની જેમ, યમુના-નદીના પ્રવાહ સરખી, અટવી-પક્ષે સિંહના બલથી મર્દિત થયેલા હાથીવાળી, આવા પ્રકારની અટવીમાં સનહુમારને

ખોળવા માટે તત્પર બનેલા મહેન્દ્રસિંહનું સૈન્ય ધીમે ધીમે ઘટી ગયું અને હવે તે એકલો પડ્યો, ફરી પણ સાહસની સહાયતાવાળો મહેન્દ્રસિંહ પર્વત-ગુફાઓમાં નિર્ભયપણે ખોળવા લાગ્યો.

કેવી રીતે? ત્યાં ત્યાં તે દોડે છે કે જ્યાં જ્યાં કોઈ પ્રકારે ન સમજી શકાય તેવા હાથી, મૃગ, અશ્વ, પાડા અને ચમરી ગાયોના શબ્દો સાંભળવામાં આવે, સજ્જા મેઘના ગર્જનવને જિતનાર મહોન્મત્ત હાથીની ગર્જના સાંભળીને 'હે મહારાજ! આરા આપો, તમે જીવો' એમ કહીને નિર્ભયપણે એકદમ દોડે છે. સિંહના મોટા સિંહનાદના અસહ્ય શબ્દો સાંભળીને 'આ મારા સ્વામીનો અવાજ છે' એમ તેના ચિત્તવાળો થઈને તે તરફ દોડતો હતો. હાથીની સ્થૂલ સૂંઠથી ભાંગી નાખાયેલ અને મરડી નાખેલ શાખાવાળા સલ્લકી વૃક્ષોના વનમાં નરેન્દ્ર-સિંહની શોધ કરતા મહેન્દ્રસિંહે પ્રવેશ કર્યો. વાચાળ મયૂરોના કેકારવ સાંભળી મહારોકને દબાવીને ઘેર્યથી વ્યવસાય કરવાવાળો તે બુદ્ધિશાળી સિંહની ગુફાઓમાં નિર્ભયપણે કુમારની શોધ કરતો હતો. આ પ્રમાણે ગીચ વૃક્ષવાળા અરણ્યમાં સાહસ-સહાયવાળો એકલો જ ભય, નિદ્રા, ખેદ, મહાવેદનાને ગણકાર્યા વગર મિત્રની શોધ કરતો હતો. તેમ જ પુષ્પરસની સુગંધ-મિશ્રિત સહુકાર-આંખાના મોરની રજયુક્ત ઉત્કટ ગંધવાળો પવન કોના હૃદયને ન ભેદે? નવવિકસિત કુદ્ જ વૃક્ષોના વનની શ્રેણિઓ અને સરસ કણેર-પુષ્પની મંજરીથી રંગાયેલા દિશાના અત-ભાગવાળા એવા નવીન વસંતઋતુના દિવસો કહો કોને નથી મારતા? સૂર્યના પ્રચંડ કિરણોથી પીડિત કાદવ ઉપર કાંઈક ચાલતા અલ્પજળવાળા કમલિનીઓના પત્રોને વાયરો ડોલાવે છે. કઠોર પવનથી ઉડાડેલ રજ-સમૂહથી રંગાએલી દિશામુખવાળા મલિન ઘૂંધળા વર્ષાકાળના દિવસોથી કોણ ચૂકે? એટલે કે તેવા દિવસોનો આનંદ કોણ ગૂમાવે? અલ્પગિન્દુવાળી પડતી વર્ષાથી કાંઈક મલિન કદમ્બ-પુષ્પોના કેસરથી યુક્ત, વાયુથી કંપિત થવાના કારણે ક્ષેભ પામતા મેઘોના ગડગડાટથી મુખર અને ભયંકર વર્ષાના આરંભમાં તથા વિયોગમાં અત્યંત વ્યાકુળ કરાવનારા દિવસો સ્વાધીન પ્રિયજનવાળા કયા સહૃદય માણસના હૃદયને ચીરતા નથી? શરદઋતુમાં વિરલ જળમેઘવાળા મેઘોથી ઉત્પન્ન થવાવાળા વર્ષાઋતુના દિવસો સર્વ લોકોનાં હૃદયોને ઉત્કંઠાથી કોમળ કરે છે, પાકેલા ડાંગરની ગંધથી ભરપૂર અને સમચ્છદ-પુષ્પોની ગંધયુક્ત ફેલાતો પવન વિયોગીના મનમાં ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન કરે છે. જે દુષ્ટ દિવસોએ ત્રિભુવનમાં નલિની-કમળોનો નાશ કર્યો અને પ્રિયજનના મેળાપની ઉત્કંઠા કરાવી-એવા શિશિરઋતુના દિવસોના ફેલાવાને કોણ સહન કરે? શુભ-દોષનો ભેદ ન સમજનાર એવ. ઠંડીઋતુના દિવસોએ ફેલાતી સુગંધવાળા માલતી-પુષ્પોને કરમાવીને, કુદ્ધપુષ્પોને સમૃદ્ધ-વિકસિત કર્યાં. આ પૃથ્વીતલમાં ઉત્પન્ન થયેલા હિમકણ્ઠ-મિશ્રિત અતિશીતલ પવનના ફેલાવનારા, શરીરમાં ધૂબ્બરી ઉત્પન્ન કરાવનારા હિમંતઋતુના દિવસોથી કહો કોણ ભય નથી પામતા? આવા પ્રકારના ભયંકર ઋતુ-સમૂહમાં કેવળ સાહસની સહાયતાવાળો મહેન્દ્રસિંહ અરણ્યમાં સનતકુમારને ખોળતો હતો. આ પ્રમાણે એક વરસ સુધી મોટા વરાહોવાળી, દુઃખે કરી સાંભળી શકાય તેવા સિંહનાદવાળી, જેમાં વાઘનાં બચ્ચાંઓ ફરી રહેલાં હતાં, હાથીનાં ટોળાં ગુલગુલ શબ્દ કરી રહેલાં હતાં, ઈચ્છા પ્રમાણે મૃગ-ટોળાંઓ ફરી રહેલાં હતાં, મનુષ્યનો જ્યાં પગ-સંચાર થતો નથી, ચમરી ગાયો જેમાં ચરી રહેલી હતી, ચિત્તાઓથી વ્યાપ્ત, શિયાળના '૩ ૩' શબ્દો જ્યાં સંભળાયા કરતા હતા, ભમરાઓ જ્યાં

ગુંબારવ કરી રહેલા હતા, ગેંડાઓ વડે ત્રાસ પામેલ પાડાઓનાં ટોળાં, ફાડી ખાનારાં બનવરો જેમાં ભ્રમણ કરી રહેલાં હતાં, સંસાર સરખી પાર વગરની, ચમરાબતની નગરી જેવી લયંકર, દૈવની ગતિ માફક ગહન એવી અટવીમાં કુમારની શોધ કરવા માટે તે રખડ્યો.

આવા પ્રકારની મહાલયંકર અટવીમાં રખડતો રખડતો એક દિવસે થોડા ભૂમિ-પ્રદેશમાં આગળ ચાલ્યો અને તે લક્ષ્ય વગર દિશાઓનું અવલોકન કરતો હતો અને આંટા મારતો હતો, તે સમયે સારસ, કલહંસ, ભારંડ આદિ પક્ષીઓનો કોલાહલ સાંભળાયો. સરોવરના જળ તરફથી ઠંડો વાયરો વાવા લાગ્યો, કમળોની ઉલ્કટ ગંધ આવવા લાગી, તે તરફ ચાલ્યો, હૃદયમાં કંઈક શ્વાસ આવ્યો, રોકવા છતાં પણ નેત્રોમાં આનંદાશ્રુ ઝળાતકારે નીકળવાં લાગ્યાં. ત્યારે વિચારવા લાગ્યો કે, આ શું? અથવા તો રાત્રે છેલ્લા પહોરમાં મેં સ્વપ્ન દેખ્યું, તે અવશ્ય ક્ષણવું જોઈએ—એમ વિચારતો સરોવર—સન્મુખ ગયો. એટલામાં સંગીતનો મધુર સ્વર સાંભળ્યો. વીણુના છિદ્રમાંથી નીકળતો કહ્લુપ્રિય સ્વર પણ સાંભળ્યો એટલે હર્ષથી વિકસિત નેત્રવાળો જેટલામાં લગાર ભૂમીલાગ આગળ ચાલે છે, તેટલામાં અપળવલય—તુપૂરના શબ્દ કરતી સુંદર રમણીઓના મધ્યભાગમાં ગેઠેલા સનતકુમારને તેણે દેખ્યો. જેટલામાં વિસ્મય અને વિકસિત નેત્રવાળો અસંભવિત શંકા કરતો ઊભો રહેલો હતો ત્યારે, પહેરેગીર સનતકુમારનું નામ લેવા પૂર્વક ગાથા બોલવા લાગ્યો—

“વિશ્વસેનરૂપ આકાશતલના ચંદ્ર, કુરુદેશરૂપ ભવનના સ્તંભ, ત્રિભુવનના નાથ, પ્રાપ્ત કરેલા પ્રતાપવાળા હે સનતકુમાર ! તમે જ્ય પામેા. વિદ્યાધર—વિલાસિનીઓના સ્તનપદ અને ઉત્સંગના સમાગમ કરવાના વ્યસની તમારો જ્ય થાઓ, વિદ્યાધરો પર જ્ય મેળવનાર ! વૈતાલ્યના સ્વામિભાવને પામેલા ! આપનો જ્ય હો. આ જગતમાં દેવો સમક્ષ જોણે એકલાએ અસિતયક્ષને જિતીને દિશાઓના અંત સુધી કીર્તિ સાથે મહાપ્રતાપ પહોંચાડ્યો. મહાપ્રતાપી અશનિવેગના અહંકારનો ચૂરો કરીને વૈતાલ્યમાં વળી વિદ્યાધરેન્દ્રભાવની પ્રતિષ્ઠા કરી.

“અત્યંત પ્રગટ થયેલા નિર્મલગુણોવાળા ગુણીજનો પોતાના પ્રતાપથી તેવા પ્રગટ વિજયવાળા થતા નથી, જેવા તમારા સન્માનથી જગતમાં પ્રસિદ્ધિ પામે છે. કેટલાક તમારા શત્રુઓ તરવારથી નાશ પામ્યા છે, ખીબ કેટલાકે સમુદ્ર અને વનમાં વાસ કર્યો છે. કેટલાક શત્રુઓ તમારી અત્યંત દયાના પ્રતાપે શરણાર્થીન થયા છે શત્રુ—સમૂહનો ઉચ્છેદ કરનાર હે નરનાથ ! તમારા ખડ્ગમાં વાસ કરનાર લક્ષ્મીની અપલતાના કારણે થતી નિંદા ભુસાર્ધ ગઈ, અર્થાત તમારી લક્ષ્મી હુને સ્થિર થઈ. હે મહાવ્યશવાળા ! તમારા પ્રતાપે પ્રબલ્યે ઘણું ધન પ્રાપ્ત કરીને તમારો આદર ઘણો કર્યો છે, તે કારણે તમારામાં લગાર પણ અહંકારે આશ્રય કર્યો નથી. હે નાથ ! આ ભુવનમાં જે કોઈ ગુણો, ઋદ્ધિઓ, કીર્તિ, રૂપ, કળાઓ, સુંદરતા ઉપન્ન થયા છે, તેઓએ તમારો જ માત્ર આશ્રય કર્યો છે. હે જગતના ભૂષણ ! તમને દેખવાથી એવી ખાત્રી થાય છે કે, તમારો જેવા ખીબ નથી. તમારું દર્શન જ ઉત્તમ પુરુષોની ઉત્પત્તિ જણાવે છે. કામદેવ—સરખા રૂપવાળા એવા તમારાં દર્શન થયે છતે, ત્રણે ભુવનમાં અધિક રૂપવાળા એવા પોતાના પતિ કામદેવનું મહાન ગૌરવનું અભિમાન રતિએ છોડી દીધું. ત્રણે ભુવનમાં શિરોમણિભૂત રાબાઓ અને વિદ્યાધર—નરેન્દ્રો વડે ચરણમાં પ્રણામ કરાયેલા હે કુરુકુલરૂપ આકાશના ભૂષણ—સમાન ! હે સનતકુમાર નરેન્દ્ર ! તમને પ્રણામ હો.”

ત્યાર પછી આ 'સનતકુમાર જ છે' એમ નિશ્ચય કરીને મહેન્દ્રસિંહ હર્ષપૂર્ણ દેહવાળો અર્પુવ કોઈ રસાંતરનો અનુભવ કરતો સનતકુમારના જોવામાં આવ્યો. સનતકુમારે દૂરથી જ તેને ઓળખીને ઉભા થઈને તેનો સત્કાર કર્યો. પગે પડીને તે ઉભો થયો, એટલે બહુમાન-પૂર્વક તેને આલિંગન કર્યું. વિસ્મય અને પ્રમોદથી રોમાંચિત થયેલા શરીરવાળા બંને આપેલા આસન ઉપર બેઠા. વિદ્યાધરેન્દ્ર-લોક તર્ક-વિતર્ક કરવા લાગ્યા અને સંગીત આદિના મધુર સ્વરો અંધ કરીને બાલુમાં આઘા-પાછા ખસી ગયા. પછી આનંદાશ્રુ-પૂર્ણ નેત્રવાળા સનતકુમારે પૂછ્યું કે- 'તું અહીં કેવી રીતે આવ્યો? વળી એકલો જ કેમ? હું અહીં છું, તે તને કેવી રીતે ખબર પડી? મારા વિયોગમાં મહારાજ પ્રાણુ કેવી રીતે ધારણ કરે છે? માતાજીની અવસ્થા કેવી છે? વળી તને એકલાને જ કેમ મોકલ્યો? આ હરેક પ્રશ્નોના ઉત્તરો મહેન્દ્રસિંહે યથાર્થ આપ્યા. ત્યાર પછી ઉત્તમ વિલાસિનીઓ દ્વારા તેને સ્નાનાદિક કાર્ય કરાવ્યાં, લોગ્નાદિક ઉચિત કાર્યો કર્યાં. ફરી મહેન્દ્રસિંહે કહ્યું કે- 'હે દેવ! મારા ઉપર આપની કૃપા હોય તો મને કહો કે, 'તે અશ્વે તમારું હરણુ કેવી રીતે કર્યું? તે તમને ક્યાં લઈ ગયો? અમારા વિયોગમાં શું થયું? આટલી રિદ્ધિ કેવી રીતે મેળવી? એમ સાંભળીને સનતકુમાર વિચાર કરવા લાગ્યો. કેવી રીતે? -દેહ માત્રથી ભિન્ન હોવા છતાં, જેના ચિત્ત સાથે લેદ નથી એવા સદ્ભાવ અને સ્નેહમય મિત્રના વિષે એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે તેને ન કહેવા લાયક હોય, તો પણ 'ઉત્તમવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલાએ પોતાના ચરિત્રનું કથન કરવું યોગ્ય ન ગણાય, સ્વયં કથન કરનારના પોતાના ગુણો આપોઆપ નિઃસાર બની બંધ છે. તો હવે આ એવો અવસર આવ્યો છે કે, બકુલમતી પાસે તે હકીકત કહેવરાવું' -એમ વિચારીને બકુલમતીને કહ્યું કે- હે પ્રિયે! આ મહેન્દ્રસિંહને વિદ્યાના સામર્થ્યથી બાણેલો મારો સર્વ વૃત્તાન્ત તારે કહેવો. મને તો અત્યારે નિદ્રાના કારણે મારાં લોચન ઘૂમે છે. એમ કહીને રતિગૃહમાં જઈને તે પલંગમાં પડ્યો. હવે બકુલમતી પોતાના પતિનું ચરિત્ર કહેવા લાગી-

“તે સમયે તમારી પાસેથી નીકળ્યા બાદ અશ્વરને કુમારનું હરણુ કર્યું. ભયંકર શબ્દોવાળી મહાઅટવીમાં તેણે પ્રવેશ કરાવ્યો. બીજા દિવસે પણ તેવી જ રીતે દોડતાં દોડતાં અશ્વને મધ્યાહ્ન સમય થયો. ક્ષુધા-તૃષ્ણાથી વ્યાકુળ બનેલા અશ્વની જિહ્વા સુકાઈ ગઈ. ઉપર બેઠેલ કુમારને પણ ગળે શ્વાસ આવી ગયો, થાકી ગયો, કુમાર નીચે ઉતર્યો, તેના પલાણુ-પાટા છોડી નાખ્યા, પલાણુ નીચે ઉતાર્યું, એટલામાં અશ્વ ઘૂમીને નીચે પડ્યો. 'આ અશ્વ અકાર્ય કરનાર છે' એમ ધારીને તેના પ્રાણુ પણ તેને છોડીને ચાલી ગયા. મરેલા અવલચંડા અશ્વને છોડીને કુમાર ગયા. પાણીની શોધ કરવામાં તત્પર બનેલા તે આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા, પણ ક્યાંયથી જળ મળ્યું નહિ. ત્યાર પછી માર્ગ લાંબો હોવાથી, મધ્યાહ્નનો કાળ હોવાથી, દવથી રણુ બળતું હોવાથી કુમાર એકદમ હાંફળા-ફાંફળા થયા. પછી દૂરના સ્થળમાં સમૃદ્ધ વૃક્ષ દેખીને કુમાર તે તરફ દોડ્યા. તેની છાયામાં પહોંચ્યા, ત્યાં છાંયડામાં બેઠા, તરત જ નેત્રયુગલ બીડાઈ ગયું અને ધરણી ઉપર ઠળી પડ્યા.

આ સમયે તેમના પુણ્યના પ્રભાવથી ત્યાં નિવાસ કરનાર યજ્ઞે શીતલ જળ લાવીને તેના સર્વ અંગમાં સિંચ્યું. જીવમાં જીવ આવ્યો, ચેતના આવી, એટલે જળપાન કર્યું. વળી તેને

પૂછ્યું કે, 'તમે કોણ છો? આ જળ ક્યાંથી આવ્યું?' તેણે કહ્યું કે- 'હું અહીં નિવાસ કરનાર યજ્ઞ હું, તમારા માટે જ હું માનસ સરોવરમાંથી જળ લઈ આવ્યો.' ત્યારે કુમારે કહ્યું કે- 'આ મારો સંતાપ માનસ સરોવરમાં સ્નાન કરવાથી દૂર થશે.' તે સાંભળી યજ્ઞે કહ્યું કે, 'તમારા તે મનોરથ હું પૂર્ણ કરાવીશ.'-એમ કહીને હસ્ત-સંપુટમાં લઈને માનસ-સરોવરમાં લઈ ગયો. વિધિથી સ્નાન કર્યું. ત્યાં પૂર્વના વૈરી અસિતયજ્ઞ સાથે યુદ્ધ થયું. તે દુષ્ટ રાક્ષસને જિતીને વશ કર્યો. સૂર્ય પશ્ચિમદિશામાં આથમવા લાગ્યો, ત્યારે કુમાર સરોવર છોડીને થોડી ભૂમિ આગળ ચાલ્યા, ત્યાં નંદનવનના મધ્યભાગમાં રહેલી આઠ દિશાકુમારી જેવી દિવ્ય કન્યાઓ જોવામાં આવી. તેઓએ કુમાર તરફ પોતાની સ્નેહવાળી નજર ફેંકી. કુમાર પણ વિચારવા લાગ્યો કે, 'આ કોણ હશે?' એમ આગળ ચાલીને તેને પૂછું. એમ વિચારી તેમની પાસે ગયા. તેમાંથી એકને ઉદ્દેશીને મધુર વચનથી પૂછ્યું કે, 'તમે કોણ છો? અને કયા કારણે આવા નિર્જન-શૂન્ય અરણ્યને તમોએ શોભાવ્યું?' તેઓએ કહ્યું કે, 'હું મહાભાગ્યશાળી! અહીંથી બહુ દૂર નહિ એવા સ્થળમાં અમારી નગરી છે, ત્યાં તમે વિશ્રાંતિ લેવા ચાલો.'-એમ કહીને આર્યપુત્રને ત્યાં લઈ ગઈ. તે સમયે ભુવનનો મહાદ્વીપક સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. નગરમાં પહોંચ્યા, સેવક દ્વારા તેમને રાજભવનમાં લઈ ગયા. રાજ્યે તેમને જોયા. ઊભા થઈ સહકાર કર્યો અને ઉચિત કાર્યો નીપટાવ્યાં. રાજ્યે તેમને કહ્યું કે- 'હું મહાભાગ્ય-શાળી! આ આઠે મારી કન્યાઓને યોગ્ય તમે જ છો, તો તેમની સાથે લગ્ન કરો.' આર્યપુત્રે પણ 'લલે' એમ કહી સ્વીકાર કર્યો અને તે અનુસાર સર્વ ક્રિયાઓ કરી. પછી વિવાહ પ્રવર્ત્યો, કંકણ-મીઠળ બાંધ્યું. તેઓની સાથે રાત્રે રતિભવનમાં ઉત્તમ પલંગ ઉપર સુઈ ગયા અને નિદ્રા ઊડી ગઈ, એટલે પોતાને ભૂમિ પર રહેલા જોયા. તેમણે વિચાર્યું કે, 'આ શું? હાથ પર કંકણ જોયું.' પછી ખેદ પામ્યા વગર આગળ ચાલવા લાગ્યા. ત્યાં અરણ્યના મધ્યમાં દિવ્ય ભવન જોયું. વળી તેમણે ચિંતવ્યું કે, 'આ પણ ઈન્દ્રજાળ જેવું જ હશે, તેની નજીકમાં કરુણસ્વરથી રુદન કરતી સ્ત્રીના શબ્દ સાંભળ્યો. નિર્ભયપણે ભવનમાં પ્રવેશ કર્યો. સાતમા માળ પર કરુણસ્વરથી રુદન કરતી એક કન્યાને દેખી. તે એમ ધોલતી હતી કે- કુરુકુલરૂપ આકાશના ચંદ્ર! હું સનતકુમાર! અન્ય જન્મમાં પણ તમે જ મારા નાથ થજો.' એમ ધોલતી ફરી પણ રુદન કરવા લાગી. પોતાના નામની આશંકાથી આર્યપુત્રે તેને પૂછ્યું કે, 'તું સનતકુમારની કોણ થાય છે? જેથી તેનું શરણ અંગીકાર કર્યું છે? તેણે કહ્યું કે, મનોરથ માત્રથી તે મારા ભત્રાંજી થાય છે. કારણ કે, મારા માતા-પિતાએ પહેલાં ઉદકદાન આપવા પૂર્વક મને તેને આપેલી છે, પણ હજી વિવાહ-વિધિ થયો નથી. તેટલામાં એક વિદ્યાધરે મને કુટ્ટિમતલથી અહીં આણી છે, વિદ્યાથી વિકુર્વેલા આ ધવલગૃહમાં મને મૂકીને તે ક્યાંઈક ગયો છે.' જેટલામાં આ કન્યા આટલું બોલે છે, તેટલામાં તો તે વિદ્યાધર ત્યાં આવી આર્ય-પુત્રને આકાશમંડલમાં ઉચકીને અધધર લઈ ગયો. તે સમયે હાહારવ કરતી, મૂર્ચ્છા-પરાધીન થયેલી તે કન્યા ધરણી-પીઠપર ઢળી પડી તેટલામાં મુષ્ટિપ્રહારથી તે દુષ્ટ વિદ્યાધરને મારી નાખીને અખંડિત શરીરવાળા આર્યપુત્ર તેની પાસે આવ્યા. તેને આશ્વાસન આપ્યું અને વિવાહ કર્યો. થોડીવાર પછી તે વિદ્યાધરની લગિની આવી, લાઈને મારેલો દેખી કોપ પામી. ફરી નિમિત્તિયાનું વચન યાદ કરીને વિવાહ-નિમિત્તે આર્યપુત્ર પાસે આવી. તેની અનુમતિથી તે જ પ્રકારે તેણે લગ્ન કર્યું.

અંત્ય સમય પછી ચંદ્રવેગે ભાનુવેગ નામના પુત્ર સાથે સભ્ય કરેલો એક સુંદર રથ મોકલ્યો. તેઓએ કહ્યું કે- 'હું દેવ! અશનિવેગ વિદ્યાબલથી પોતાના પુત્રનું મરણ બાણીને

તમારા પર ચડી આવે છે, તે કારણે રથ સાથે અમને મોકલ્યા છે, અમારા પિતાજી તમારા ચરણની સેવા-નિમિત્તે હુમણાં જ આવી પહોંચશે. આર્યપુત્રની સહાય-નિમિત્તે સંધ્યાવલીએ પ્રજ્ઞાસિવિદ્યા આપી, ત્યાર પછી આર્યપુત્રે અશનિવેગને જિતીને વૈતાલ્યનું રાજ્ય સ્વાધીન કર્યું. પછી ચંદ્રવેગના સેવકે અસિતયક્ષ રાક્ષસ સાથેનો પહેલાનો વૈર-સંબંધ જણાવ્યો કે- 'તમે ખીબ કોઈ ભવમાં તેની ભાર્યાનું હરણ કર્યું હતું, તેના શોકથી તે ઉન્મત્તપણુનો અનુભવ કરીને કર્મ-પરિણતિની વિચિત્રતાથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં રાક્ષસમાં ઉત્પન્ન થયો. સરો-વર પાસે તમે આવ્યા ત્યારે તમને જાણ્યા, ત્યારે દેવે દુષ્ટ રાક્ષસનો પરાજય કર્યો. આ તમારી સાથે વૈરનું કારણ થયું.'

નિમિત્તિયાઓએ અમને કહેલું હતું કે-યુદ્ધમાં અસિતયક્ષને જે પરાજિત કરશે. તે તમારો ભત્રાંજી થશે, તે માટે અમે તેની તપાસ રાખી અને તમને પ્રાપ્ત કર્યા, અરણ્યના વચ્ચે આડે કન્યાઓ સાથે વિવાહ કર્યો. હવે અમારા સ્વામી ચંદ્રની સેા પુત્રીઓ છે, તેની સાથે પણ દેવે વિવાહ કરવો. 'એમ કહેતાં દેવે તે વાત સ્વીકારી અને વિવાહ કર્યો. વૈતાલ્યને સાધીને જિનમંદિરામાં અષ્ટાઠ્ઠિકા-મહોત્સવો કરીને કીડા-નિમિત્તે અહીં આવેલા છે. એટલામાં તમારો મેળાપ થયો. આ તમારા મિત્રને ઉદ્દેશીને ચરિત્ર જણાવ્યું. '

ત્યાર પછી રતિગૃહમાં સુખે સૂતેલ સનતકુમાર ઉઠ્યા, મોટા પરિવાર સાથે વૈતાલ્યે ગયા. અવસર મેળવીને મહેન્દ્રસિંહે વિનંતિ કરી કે- 'હે કુમાર ! તમારા માતા-પિતા શોક અને દુઃખમાં દિવસો પસાર કરી રહેલા છે, તો અમારા સરખા ઉપર કૃપા કરીને તેમનાં દર્શન કરવા તૈયાર થાવ. એ પ્રમાણે વિનંતિ કરતાં જ મોટા પરિવાર અને આડંબર-પૂર્વક તે હસ્તિનાપુર ગયા. તેને દેખીને માતા-પિતા અને નગરલોકો આનંદ પામ્યા. ચક્રાદિક ચૌદ મહારત્નો ઉત્પન્ન થયાં, ભરતખંડ સ્વાધીન કર્યો, નવ નિધિઓ પ્રગટ થયા, મોટા પ્રતાપવાળો તે ચક્રવર્તી થયો.

કોઈક સમયે સૌધર્મ સિંહાસન પર બેઠેલા દેવોના સ્વામી શકેન્દ્ર ઇન્દ્રના સામાનિક વગેરે દેવોની આગળ સનતકુમારની રૂપસમૃદ્ધિની પ્રશંસા કરતાં કહેવા લાગ્યા કે-દેવતાઓ ઇચ્છા કરે, ત્યારે તેમને મનોહર રૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે, જ્યારે તે સનતકુમારને ઇચ્છા વગર પુણ્યના પ્રભાવથી આપોઆપ તેની પ્રાપ્તિ થઈ છે. દેવો અને અસુરો સહિત ત્રિભુવનની આપેલી ઉપમાઓને તુચ્છ કરનાર તેનો ડાબો ભાગ જમણા અર્ધભાગનું માત્ર પ્રગટ અનુકરણ કરે છે. નિર્માણકર્મના કારણથી સારી રીતે રચેલા સંસ્થાન ગોઠવણી વગેરેથી તેનાં અંગો તેવાં શોભે છે, જેથી કામદેવ માટે અમારે મૌન થવું પડે છે. સુરેન્દ્રોની અને અસુરેન્દ્રોની રૂપ-સમૃદ્ધિથી અધિક રૂપવાળું તેનું રૂપ છે અને સમગ્ર ગુણીઓના ગુણ વડે તેનું ચરિત્ર પાર પામનારું છે. આ પ્રમાણે સુરેન્દ્રે કરેલી તે રાજાની પ્રશંસા સાંભળીને બે દેવતાઓ ઇર્ષ્યાથી આ ચક્રવર્તી રાજ પાસે આવવા નીકળ્યા.

પછી ચક્રવર્તીના ભવનની પ્રતિહાર-ભૂમિ પાસે બંને દેવો આવ્યા. તેઓએ પ્રતિહારને કહ્યું કે, હે મહાસત્ત્વશાળી ! મહારાજને નિવેદન કર કે- 'દૂર દેશથી ચાલીને અને થાકીને કલેશ અનુભવતા બે બ્રાહ્મણો તમારા દર્શન-નિમિત્તે આવેલા છે અને દ્વારમાં બેસેલા છે, બે

હા પાડે તો અંદર પ્રવેશ કરીએ, જે તેમને મળવાનો સમય ન હોય, તો પાછા સ્વદેશ ચાલ્યા જઈએ. ' ત્યાર પછી તે સાંભળીને પ્રતિહારે વિનયથી અભ્યંગન કરાતા રાજાને વિનંતિ કરી. મહારાજાએ તેને કહ્યું કે, અત્યારે અખાડામાં કસરત કરવાની ભૂમિમાં રહેલો છું, જે તેમને ઉતાવળ હોય, તો પ્રવેશ કરાવ. ' રાજાએ આ પ્રમાણે કહ્યું, એટલે છડીદારે તેમને પ્રવેશ કરાવ્યો અને રાજા પાસે મોકલ્યા. યોગ્ય તેવા આશીર્વાદ આપીને આપેલા આસન પર બેઠા. વિસ્મયથી વિકસિત નેત્રવડે પરસ્પર વદન-કમલનું અવલોકન કર્યું. અપૂર્વ રૂપ અવલોકન કરીને તે બંને વિસ્મય પામ્યા. ત્યાર પછી પ્રસન્ન વદનકમલવાળા ચક્રવર્તીએ કહ્યું કે- ' જેના અર્થી' હો, તેની માગણી કરો, જેથી તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરું. એ સાંભળીને બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે, ' હે મહારાજ ! અમે કશા પદાર્થના અર્થી' નથી, પરંતુ માત્ર તમારા રૂપનું અવલોકન કરવાના કુતૂહલથી આંખ્યા છીએ. તો ત્રણે લોકના રૂપાતિશયને જિતનાર આશ્ચર્ય પમાડનાર તમારું રૂપ અમે જોયું. આજે આપના રૂપને દેખી અમને મળેલી આંખો સફળ થઈ. સંસાર-નિવાસનું ફલ અનુભવ્યું, તો હવે અમે રજા લઈને જઈશું. ' તે સાંભળીને નરેન્દ્રે કહ્યું કે, ઘોડીવાર પછી ફરી આવીને તમારે મને દેખવો, હાલ તમે જાવ, તે વાત સ્વીકારીને તેમ કહ્યું. રાજ-લવનમાંથી બહાર નીકળ્યા.

સ્નાન, વિલેપન, લોજનાદિ કરીને સર્વાલંકાર-વિભૂષિત થઈને રાજસભામાં સિંહાસન પર બિરાજમાન થયેલા એ બાબુ રહેલ વિદાસિનીઓએ હાથમાં ગ્રહણ કરેલ આમરોથી વિંચાતા એવા રાજાની પાસે પ્રતિહારે જણાવેલ તેઓએ રાજલવનમાં પ્રવેશ કર્યો. આપેલા વિશેષ પ્રકારના આસન પર તેઓ બંને બેઠા. મહારાજાએ તેમને બોલાવ્યા, એટલે પરસ્પર મુખ અવલોકન કરીને કંઈક મ્લાન મુખકમલવાળા થઈને નીચું મુખ કરીને રહ્યા. ફરી મહારાજાએ કહ્યું, તમે એકીટસે મારા તરફ નજર કરીને મારું રૂપ જોઈને પરસ્પર નીચું મુખ કરીને કેમ રહ્યા છો ? તેઓએ કહ્યું કે, ' હે મહાસત્ત્વ ! અમે તો દેવો છીએ, દેવોની સભામાં સુરેન્દ્રે તમારા રૂપની પ્રશંસા કરી, તેની અશ્રદ્ધા કરતા અમે અહીં આંખ્યા છીએ. પહેલાં અમે તમારું રૂપ નિહાળ્યું ત્યારે એમ થયું કે સુરેન્દ્રે યથાર્થ રૂપનું સંપૂર્ણ વર્ણન કર્યું ન હતું. સુરેન્દ્રની વાત બાબુ પર રાખીએ, પરંતુ તમારા રૂપનું વર્ણન કરવા બીજો કોઈ શક્તિમાન નથી, પરંતુ આ સંસાર અસાર છે, સમગ્ર સંસારના વિદાસો ક્ષણવાર રમણીય લાગે છે. કારણ કે, તે અવસરે જે તમારી રૂપસંપત્તિ હતી અને અમે જોઈ હતી, તેનો સોમો ભાગ પણ અત્યારે નથી. જે માટે કહેલું છે કે— " જીવનું લાવણ્ય, રૂપ, યૌવન, શરીર-સંઘયણ, કાન્તિ, શોભા, જીવિત, તેમ જ બલ દરેક સમયે ઘટતું ઘટતું ઓછું થાય છે. પ્રથમ વખતે જે તમારા દેહની કાંતિ જોઈ હતી, હે દેવ-મનુષ્યને જિતનાર ! તે અત્યારે જ્ઞેનારને અતિશય આંતરાવાળી-ઘટેલી લાગે છે. પુણ્યાનુભંધી પુણ્યશાળી-કુશલ આત્માઓને ક્ષણે ક્ષણે ફેરફાર થવાના સ્વભાવવાળા લાવણ્ય, યૌવન અને રૂપમાં પલટો થાય તો લગાર પણ કર્મબંધના કારણરૂપ બનતું નથી. આ પ્રમાણે દેવોનું યથાર્થ વચન સાંભળીને ઉત્પન્ન થયેલ વૈરાગ્યવાળા, ગળી ગયેલા મોહાંધકારવાળા રાજા આમ કહેવા લાગ્યા- પરકાર્ય કરવામાં તત્પર ! " હે ઉત્તમદેવ ! તમારી હિત-શિક્ષા હું માન્ય કરું છું. મારા રૂપાતિશયના અભિમાનથી હું ઘેરાયો હતો, તેને તમે પ્રતિબોધ કર્યો. સ્વભાવથી જ આ દેહ નિર્ગુણ છે-એમાં બિલકુલ સંદેહ નથી. કારણ કે, તે મૂત્ર, વિષ્ટા, માંસ આદિ અશુચિ પદાર્થોથી ભરેલો છે. ચરખી, માંસ, લોહી, ફેફસાં, કલમલથી ભરેલ દુર્ગંધી

આ કાયાની ક્ષણિક શોભા, ટાપટીપ, સંભાળ આદિ અવિવેકી જનો જ કરે. આ દેહનું જગ-પ્રસિદ્ધ ઉત્પત્તિ-કારણ પણ જો વિચારવામાં આવે, તો ખરેખર પડિતોને શરમતું ભાજન થાય છે. માતાએ આઘેલા ભોજનના વિકારથી નિરંતર વૃદ્ધિ પામતા અપવિત્ર દેહના શુચિપણાના વિચારથી બાળજનો જ ખેદ પામે છે. સર્વ અશુચિ એકઠી થઈ તૈયાર કરેલ, અશુચિનો ભંડાર એવા દેહને વિષે દઢ વિચાર કરતાં તેમાં પવિત્રતા કેવી રીતે હોઈ શકે ? વારંવાર સાર-સંભાળ કરવા યોગ્ય રોગ, વૃદ્ધાવસ્થા, મરણની પીડાવાળા ક્ષણે ક્ષણે સડન, પડન, વિધ્વંસન થવાના સ્વભાવવાળા આ દેહ વિષે સ્થિરપણાની આશા પણ કેવી રીતે કરી શકાય ? આ પ્રમાણે દેહની સ્થિરતા અને પવિત્રતા વિચારાય છે, તેમ તેમ શરદના મેઘો જેમ પવન વડે વિખરાઈ જાય, તેમ સર્વ દેહની સ્થિરતા અને પવિત્રતા વિખરાઈ જાય છે. ”

આ પ્રમાણે દેવના વચનથી વિશેષ પ્રકારે ઉત્પન્ન થયેલા સંવેગવાળા આવેલા દેવથી અભિનંદન અપાયેલા, વિષયસુખથી વિમુખ, રાજ્યલક્ષ્મીથી વિરક્ત થયેલા ચક્રવર્તીપણાની નિંદા કરે છે, પાપકર્મ લાગે તેવા નવનિધિને બહુ માનતા નથી. ચૌદ મહારત્નોની દુગુંછા કરે છે. આગ્રહાધીન થઈને માત્ર આહાર ગ્રહણ કરનારા તેવા પ્રકારના ધર્માચાર્યની રાહ જોતા હતા.

આવા અવસરે ચૌદપૂર્વી વિજયસેન નામના આચાર્ય અનેક શિષ્યોના પરિવાર સાથે વિચરતા વિચરતા પધાર્યા. નગર બહાર નિવાસ કર્યો, રાબને તે સમાચાર મળ્યા, એટલે મહારાજ પગે ચાલતા તેમને વંદન કરવા માટે ગયા. ભક્તિથી નમ્રેલા મસ્તકથી ભગવંતને વંદના કરી. ગુરુમહારાજે ધર્મલાલ આપ્યો. તેમના ચરણ પાસે બેઠા. ભગવંતે ધર્મ-દેશના શરૂ કરી, સંસારની અસારતા વર્ણવી, ભોગોની નિંદા અને દેહની અસ્થિરતા જણાવી.

ત્યાર પછી પ્રસંગ મળવાથી મહાસંવેગપૂર્ણ માનસવાળા સનતકુમારે કહ્યું કે—‘ હે ભગવંત ! આપે કહ્યું તેમ જ છે, સંસાર આવો જ છે, ભોગોનાં પરિણામો કડવાં ફલવાળાં હોય છે, ઇન્દ્રિયોની ગતિ અપણ હોય છે, વિષય-પ્રસંગ ભયંકર છે, શરીર દરેક સમયે વિખરાઈ જવાના સ્વભાવવાળું છે, પાપ-પરિણતિના હેતુભૂત રાજ્યલક્ષ્મી એકાન્ત દુઃખ આપનારી છે. તો હે ગુરુમહારાજ ! મારા પર અનુગ્રહ કરો, તમારા સરખા નિર્યામક વડે હું સંસાર-સમુદ્રનો પાર પામવાની અભિલાષા કરું છું. સમગ્ર પાપ-પર્વતનો ચૂરો કરનાર વજ્રશક્તિ સરખી પ્રવ્રજ્યા મને આપો. ત્યાર પછી ગુરુ મહારાજે ઘણું આશ્વાસન આપીને તેને દીક્ષા આપી. ગુરુ સાથે વિચરવા લાગ્યા. સમગ્ર અંગો ભણી ગયા. તેના અર્થ ગ્રહણ કરીને એકાકી વિહારની પ્રતિમા અંગીકાર કરી.

કોઈક સમયે વિહાર કરતાં કરતાં પૂર્વના પાપકર્મના ઉદયથી એકી સાથે રોગાતંકો ઉત્પન્ન થયા. તે આ પ્રમાણે—મસ્તકવેદના, કાનનું શૂલ, નેત્રનો કોપ, દાંતનો દુઃખાવો, વક્ષઃસ્થલમાં ત્રોડ, બાહુ સુજી જવા, હાથ-કંપ, પેટમાં જલોદર, પીઠમાં શૂલ, ગુદામાં હરસની પીડા, પિશાબ અટકી જવો, સાથળમાં પરસ્પર ઘસાવું, જંઘામાં ખરજવું, પગમાં સોબ, આખા શરીરમાં કોઠ રોગ, અને બલનો ક્ષય. આ પ્રમાણે સર્વ રોગથી પીડાતા છતાં સમતાભાવથી સર્વ

વેદનાઓ સહન કરતા તેઓ વિચરે છે. તે સમયે સૌધર્માધિપતિએ આવીને વંદના કરી વિનંતિ કરી કે-‘હે ભગવંત! આપને અત્યંત પીડા કરનાર આ રોગોને મટાડી આપું?’ ત્યારે લગાર હસતાં હસતાં ભગવંતે કહ્યું કે, ‘શું કાયમના કે આ ભવ પૂરતા રોગ દૂર કરશે? સૌધર્માધિપતિએ કહ્યું કે, રોગનો અત્યંત વિનાશ તો સમગ્ર કર્મોનો ક્ષય થવાથી થાય છે, હું તો માત્ર થોડા કાળ પૂરતા તમામ રોગો દૂર કરી શકું. તે સાંભળી ભગવંતે થુંક-ઔષધિ ગ્રહણ કરી અને તે ડાબા હાથની તર્જની આંગળી ઉપર ચોપડી એટલે પહેલાંના રૂપ કરતાં પણ અધિક રૂપાળી સુવર્ણ વર્ણ જેવી અંગુલી દેખાવા લાગી. ભગવંતે કહ્યું કે, ‘હે મહાસત્વશાલી! પૂર્વકર્મના દોષથી આધીઓ ઉત્પન્ન થાય છે, ઉદયમાં આવેલાં તે કર્મો જે સમતાથી સહન કરવામાં આવે તો તેનો ક્ષય-નાશ થાય છે, પણ દેવીશક્તિથી ખેસાડી દેવામાં કર્મોનો ક્ષય થતો નથી. તેથી પૂર્વે જે કોઈ કર્મ બલતે ઉપાર્જન કરેલાં હોય, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, યોગ, કષાયાદિકે કરી પ્રાણીઓને વિવિધ વેદનાઓ ઉત્પન્ન કરેલી હોય, તેને સ્વયં ભોગવવી જ પડે, તે સિવાય છૂટકારો થઈ શકતો નથી, અમે મોક્ષના અર્થી છીએ. માટે તું જે માત્ર આ ભવના રોગ મટાડવાની ઇચ્છા રાખે છે, તે વાતથી સચું. રોગનું ઔષધ તો મેં ચાલુ કરેલું જ છે, તે સિવાય કાયમી સર્વથા મૂળમાંથી રોગની શાંતિ નહીં થાય. તે પ્રમાણે કહેવા-યેલા ઈન્દ્ર, મુનિ ભગવંતને વંદના કરીને પોતાના સ્થાને ગયા. ભગવંતે ચિંતવ્યું કે-“હે જીવ! અનર્થ કરનાર ધન, યૌવન, ભતિ-અભિમાન આદિની અણુસમજ વડે તેં પોતે જ આ દુઃખની શ્રેણી ઉભી કરી છે. પરલોકની ચિંતા ન કરનારા અજ્ઞાની વિષયાધીન આત્માઓ તેવું તેવું પાપકર્મ કરે છે, જેથી તેને મતુષ્ય, નરક, તિર્યંચ ગતિમાં અધિક દુઃખાનુભવ કરવો પડે છે. હે જીવ! ઉપાર્જન કરેલાં કર્મોનો કોઈ પ્રકારે વિનાશ થઈ શકતો નથી, તો આવી પડેલું દુઃખમાત્ર ઉદ્દેગ લાવ્યા સિવાય સમતાભાવથી સહન કરી લે, સર્વને માટે આ એક નિયમ છે કે રાગ, દ્વેષ, કે મોહાધીન થઈ બીજાને જે કંઈપણ દુઃખ, ત્રાસ, હેરાન કર્યાં હોય, તે નક્કી પોતાને જ પૂર્વકર્મના દોષથી પરિણમે છે. હે આત્મા! આ શરીરથી તું બુદ્ધો છે, તું નિરોગી, અક્ષય, અમૂર્ત છે; ન્યારે આ દેહ તો રોગનું ઘર છે. તે શરીર માટે કોઈના ઉપર ખીબતો નહિં રોગના નિમિત્તે પાપ, પાપ-નિમિત્તે અશુભ યોગો, તેને નિમિત્તે અજ્ઞાનથી મોહિત-મતિવાળો તું પોતે જ છો, કર્મના ક્ષયથી મોક્ષ, કર્મોનો ક્ષય ભોગવવાથી, અગર તપશ્ચર્યાથી થાય, આ બંને મને અત્યારે મળી ગયા છે, આવા પ્રકારની સમજણ તે ગુણ છે. અજ્ઞાનીઓને આ ગુણ પણ દોષરૂપ થાય છે. વળી જે તે પહેલાં આચરેલું છે, તે આ કર્મ બધાવવાનું જ છે, સ્વાધીનતાએ સમતાપૂર્વક ભોગવીને બધાવેલું ઘણી નિર્જ્ઞાના કૃણવાળું થાય છે. તેમાં દુઃખ પણ અલ્પ થાય છે.” આ પ્રમાણે ઉદયમાં આવેલા સર્વરોગવાળા નિર્જ્ઞા કરવાના અભિલાષી મુનિ સમ્યગ્ પ્રકારે વેદનાઓ સહન કરતા હતા અને ધર્મ, કર્મની ગતિ તેમ જ સંસારની ભાવનાઓ ભાવતા હતા.

આ પ્રમાણે આત્માને શિષ્યામણ આપીને સમ્યગ્ ભાવનાઓ ભાવતા, રોગપરિહ સહન કરતા, બિન-વચનને વિચારતા, વિહાર કરતા. હવે કેટલું આયુષ્ય બાકી છે? તેનો વિચાર કર્યો. અલ્પ આયુષ્ય બાકી રહેલું જાણીને સમ્યગ્ પ્રકારે આત્માની સંલેખના-વિધિ કરીને, પાદપોષગમન અનશન-વિધિથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, દેહ છોડીને સાત સાગરોપમના આયુષ્યવાળા સનતકુમાર મુનિ કલ્પમાં ઉત્પન્ન થયા.

મહાપુરુષચરિતમાં સનતકુમાર ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર પૂર્ણ કર્યું. [૨૯].

* * *

(૩૦-૩૧) શ્રીશાંતિનાથ સ્વામી ચક્રવર્તી-તીર્થંકરનું ચરિત્ર

શ્રીધર્મનાથ તીર્થંકર ભગવંત પછી પોણા પલ્લોપમન્યૂન ત્રણ સાગરોપમ પછી શ્રીશાંતિ-સ્વામી ચક્રવર્તી અને તીર્થંકર એમ એકી સાથે બે પદવીવાળા ઉત્પન્ન થયા. કેવી રીતે ? - સુકુલમાં જન્મેલા, ગુણવાન પરકાર્ય કરવામાં તત્પર એવા મહાસત્ત્વશાલી પુરુષો આ જગતમાં કેઈ ઉત્પન્ન થાય છે કે, જેના વડે આ ભુવન અલંકૃત થયેલું છે.

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં વૈતાદ્ય નામના શ્રેષ્ઠ પર્વતની ઉત્તરશ્રેણીમાં રથનુપુર ચક્રવાલપુર નામનું નગર હતું. ત્યાં અમિતતેજ નામનો રાજા રહેતો હતો, તેને સુતારા નામની ભગિની હતી. તેને પોતનપુરના અધિપતિ શ્રીવિજય રાજા સાથે પરણાવી હતી. કોઈક સમયે અમિતતેજ રાજા પોતનપુર નગરે શ્રીવિજય અને સુતારાને મળવા માટે ગયો. તે સમયે આખા નગરમાં ધ્વજ-પતાકાઓ ઉડતી હતી અને નગરલોકો પ્રમોદ કરી રહેલા હતા અને રાજમહેલમાં તો વિશેષ આનંદ-ઉત્સવ પ્રવર્તતો હતો. ત્યારે વિસ્મયથી વિકસિત નેત્રવાળો તે આકાશ-માંથી રાજાના ભવનાંગણમાં નીચે ઉતર્યો, શ્રીવિજય રાજાએ ઉભા થઈ તેનો સત્કાર કર્યો. બીજાં ઉચિત કાર્યો કર્યાં. સિંહાસન પર બેઠા. અમિતતેજ રાજાએ ઉત્સવનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે શ્રીવિજય રાજા કહેવા લાગ્યા- “ આજથી આઠ દિવસ પહેલાં પ્રતિહારે નિવેદન કરેલ એક નિમિત્તિયો આવ્યો. તેને આસન આપ્યું એટલે તે બેઠો. મેં તેને પૂછ્યું કે, આવવાનું કારણ હોય તે કહો. ત્યારે તેણે કહ્યું કે, હે મહારાજ ! મેં નિમિત્ત અવલોકન કર્યું, તેમાં પોતના-ધિપ ઉપર આજથી સાતમે દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે ઇન્દ્રાશનિ પડશે. તે કાનને અપ્રિય લાગે તેવું વચન સાંભળીને મંત્રીએ પૂછ્યું કે, તો તારા ઉપર શું પડશે ? તેણે કહ્યું કે, તમે કોપ ન કરશો. નિમિત્તબલથી જે મેં બંધ્યું, તે પ્રમાણે જ મેં તમને કહ્યું છે, તેમાં મારો કોઈ પ્રકારનો ભાવદોષ નથી. ‘તે દિવસે મારા ઉપર સુવર્ણની વૃષ્ટિ થશે.’ એ પ્રમાણે તેણે કહ્યું, ત્યારે મેં તેને પૂછ્યું કે આવા પ્રકારનું નિમિત્તશાસ્ત્ર, તું ક્યાં ભણ્યો ? તેણે કહ્યું કે, ‘અચ્ચલ સ્વામીની દીક્ષા વખતે મેં પિતા સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરી, ત્યાં હું અષ્ટાંગ નિમિત્ત ભણ્યો. પછી હું યૌવનવય પામ્યો, કોઈ કન્યા પૂવે મને અપાયેલી હતી. મારા ભાઈએએ મને દીક્ષા છોડાવી. કર્મ-પરિણતિના યોગે ત્યાર પછી મેં તેની સાથે લગ્ન કર્યું. ત્યાર પછી સર્વજ્ઞ ભગવંતે પ્રરૂપેલ નિમિત્તના અનુસારે જોયું, તો પોતનાધિપતિને વિજળી પડવાનો ઉપદ્રવ થશે.’ આ પ્રમાણે કહ્યું—

ત્યારે એક મંત્રીએ કહ્યું કે-‘રાજાને સમુદ્રના મધ્યભાગમાં વહાણમાં બેસાડીએ’ જેથી ત્યાં વિજળી પડવાનો સંભવ નથી. બીજાએ કહ્યું કે-‘દૈવ-નિયોગને પલટાવવા કોઈ સમર્થ થઈ શકતું નથી. કારણ કે એક વખતે રાક્ષસને આપવાનો વારો આવ્યો, તેમાં એક ગ્રાહ્યપુત્રને અર્પણ કરવાનો હતો, પણ માતાને રુદ્ધ કરતી દેખીને એક ભૂતે માતાને આશ્વાસન આપીને તેના વારાના દિવસે ભૂત તેને પર્વતની ગુફામાં લઈ ગયો. ત્યાં પહેલાં આવેલા એક અજગરે તેનું ભક્ષણ કર્યું. તેથી કરીને જીવનું તૂટેલું આયુષ્ય પાલન કરવું-ટકાવી રાખવું અત્યંત મુશ્કેલ છે. ફરી વળી ત્રીજા મંત્રીએ કહ્યું કે-‘નિમિત્તિયાએ પોતનાધિ-પતિનો વધ કહેલો છે, નહીં કે શ્રીવિજય મહારાજનો.’ સાત દિવસ પોતનાધિપતિ તરીકે બીજા કોઈની સ્થાપના કરો-એમ મંત્રણા કરીને વૈશ્રવણ્યક્ષને મેળવીને રાજ્યનો અભિષેક કર્યો.

સાતમા દિવસે દિવસના મધ્યભાગમાં મેઘ ઉત્પન્ન થયો, વિજળીલતા ચમકવા લાગી. મેઘનો ગર્જનરવ ગડગડ શબ્દ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી ચારે બાજુ ચમકારો કરતી વિજળી ચક્ષુગ્રહમાં પડીને ચક્ષુની પ્રતિમાનો વિનાશ કર્યો. હું તો સાત રાત્રિ સુધી પૌષ્ઠશાળામાં પૌષ્ઠ કરીને રહેલો હતો. નગરલોકોએ મને અલિનંદન આપ્યું અને ફરી મારો રાજ્યાભિષેક કર્યો. નિમિત્તિયાની પૂજા કરી. તેથી કરીને વધામણા-ઉત્સવનું આ કારણ છે.”

આ સાંભળીને અમિતતેજે કહ્યું કે-‘નિમિત્તશાસ્ત્ર સંદેહ વગરનું છે અને રક્ષણનો ઉપાય પણ સુંદર કર્યો.’

ત્યાર પછી શ્રીવિજયરાજ સુતારા રાણી સાથે બહાર ઉદ્યાનમાં ગયા. ત્યાં સુવર્ણની કાંતિવાળા મૃગલાને જોઈને સુતારાએ કહ્યું કે-હો પ્રિયતમ! આ મૃગલો ઘણો સુંદર છે, તો મને ક્રીડા કરવા માટે તેને લાવી આપો. ત્યારે રાજા પોતેજ તેને પકડવા દોડ્યો, એટલે મૃગલો પલાયન થયો, થોડી ભૂમિ ગયા પછી આકાશમાં ઉડી ગયો. તેટલામાં મહાદેવીએ ચીસ પાડી કે-‘હિ દેવ! કુરકુટસર્પે મને કરડી, તેનાથી મારું રક્ષણ કરો. હે દેવ! મને બચાવો’ એમ સાંભળીને એકદમ દોડી આવ્યો. તેટલામાં તો તે મૃત્યુ પામી. રાજા પણ તેની સાથે ચિતામાં પેકો. અગ્નિ સળગવા લાગ્યો. તેટલામાં જો વિદ્યાધરો આવ્યા. તેમાંથી એકે પાણીને મંત્રીને તેની પર છાંટ્યું. એટલે વેતાલિની વિદ્યા અટકાવ્યું કરતી નાશી ગઈ. રાજા પણ સ્વસ્થ થયો. તેણે કહ્યું કે, ‘આ શું?’ વિદ્યાધરે કહ્યું કે-અમે પિતા-પુત્ર અમિતતેજને સ્વાધીન છીએ. અમે જિનવંદન માટે ગયા હતા. પાછા આવતા હતા, ત્યારે સુતારાને અશનિ ઘોષ લઈ જતો હતો, તેનો આકંઠ-શબ્દ સાંભળ્યો અને યુદ્ધ કરવા સંજ્ઞ થયા, ત્યારે સુતારાએ અમને કહ્યું કે-‘મહારાજ વેતાલિની વિદ્યાથી ઠગાય નહિ અને જીવિતનો ત્યાગ ન કરે, તે પ્રમાણે તરત ઉદ્યાનમાં જઈને વ્યવસ્થા કરો.’ તેથી પિતા-પુત્ર અમે અહીં આવ્યા છીએ. વેતાલિની વિદ્યા સાથે ચિતામાં ચડેલા તમને જોયા. તે દુષ્ટવિદ્યા ભાગી ગઈ. પછી તમે ઉભા થયા. સુતારાનું અપહરણ થયું જાણી રાજા ચિંતામાં પડ્યો. તેઓએ કહ્યું કે, ‘વિશ્વસ્ત બનો. તે પાપી ક્યાં જવાનો છે?’ એમ સાન્વન આપીને વિદ્યાધરો ગયા.

આ વૃત્તાન્ત અમિતતેજે જાણ્યો. અમિતતેજ અને શ્રીવિજય અમરચંદ્રા નગરીમાં અશનિઘોષ પાસે ગયા. બહાર રહીને અશનિઘોષ પાસે હૂત મોકલ્યો. તે ત્યાંથી પલાયન થયો. તેની પાછળ બંને દોડ્યા. ઉત્પન્ન થયેલા કેવલજ્ઞાનવાળા અચલની પાસે અશનિઘોષને જોયો. અમિતતેજ પાસે એક વિદ્યાધર સુતારા રાણીને ત્યાં લઈ આવ્યો.

ત્યાર પછી ઉપશાન્ત થયેલા વૈરવાળા કેવલિની સમીપે ધર્મ શ્રવણ કરે છે. અવસર મળતાં અશનિઘોષે કહ્યું કે-‘મેં દુષ્ટભાવથી સુતારાનું હરણ કર્યું ન હતું. પરંતુ વિદ્યા સાધીને પાછા ફરતાં મેં તેને દેખી, પૂર્વના સ્નેહના કારણે તેનો ત્યાગ કરવા સમર્થ ન થયો, તેથી કપટથી શ્રીવિજયને વેતાલિની વિદ્યાથી ભ્રમણામાં નાખીને સુતારાને લઈને હું આવ્યો. તો દુષ્ટભાવ વગરના મને ક્ષમા આપવી.’ એ સાંભળીને અમિતતેજે કહ્યું કે-‘હિ ભગવંત! કયા કારણથી આને સુતારા ઉપર સ્નેહ થયો? ત્યારે કેવલી ભગવંત કહેવા લાગ્યા-

“આ જ ભરતક્ષેત્રમાં મગધદેશમાં અચલગ્રામમાં ધરણિજટ નામનો વિપ્ર હતો. તેને ત્યાં કપિલા નામની દાસપુત્રી હતી. તેને કપિલ નામનો પુત્ર હતો. તેણે કહ્યું ચારીથી વેદનો અભ્યાસ કર્યો. દેશાંતરમાં રત્નપુર નામનો નગરમાં ગયો. ત્યાં શ્રીષેણ નામનો રાજા હતો. તેને એક અભિનંદિતા અને બીજી શિખિનંદિતા નામની બે ભાર્યાઓ હતી. તે કપિલ અધ્યાપકની સેવામાં રહ્યો. ‘આ પ્રાદ્યાણુ છે.’ એમ ધારીને અધ્યાપકે સત્યભામા નામની પોતાની પુત્રી તેને આપી.

કોઈક દિવસે તે કપિલ વર્ષાઋતુમાં સંધ્યાસમયે મંદ મંદ પ્રકાશમાં વર્ષા વરસતી હતી, ત્યારે પહેરેલાં વસ્ત્ર ભીંબવાના ભયથી કાખમાં દબાવીને આવ્યો. ત્યારે સત્યભામા તેની ભાર્યા બદલવા માટે બીબાં કપડાં લઈને સામે આવી. તેણે કહ્યું કે, ‘મારો એવો પ્રભાવ છે કે મારાં વસ્ત્રો ભીંબાય નહિ.’ તે સમજી ગઈ કે નક્કી આ નગ્ન થઈને આવ્યો છે. ‘કુલીન પુરુષોએ આમ કરવું યોગ્ય ન ગણાય.’ માટે આ અકુલીન છે, તે કારણે તે મંદસ્નેહવાળી થઈ.

કોઈક સમયે ધરણિજટ કપિલ પાસે આવ્યો. સત્યભામાએ પિતા-પુત્રના સંબંધનું વિરુદ્ધ આચરણ દેખી ધરણિજટને યથાર્થ હકીકત પૂછી, તેણે પણ યથાર્થ-સારી હકીકત કહી. નિવેદ પામેલી સત્યભામાએ શ્રીષેણ રાજા પાસે જઈને વિનંતિ કરી કે, મને કપિલ પાસેથી છોડાવો, હવે હું દીક્ષા અંગીકાર કરીને ધર્મનું સેવન કરીશ. મહારાજાથી કહેવાયેલો કપિલ તેને છોડતો ન હતો. તે કહે કે તેના વિરહમાં તે ક્ષણવાર પણ ભવિત ટકાવવા સમર્થ નથી ત્યારે તે સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે, ‘અહીં જ રહે, દરમ્યાન કપિલને હું સમજાવીશ’.

કોઈક સમયે પોતાના અનંગસેન નામના પુત્રને અનંગસેના ગણિકા નિમિત્તે લડતો જોઈને રાજાએ તાલપુટવિષનો પ્રયોગ કર્યો, તેથી મૃત્યુ પામ્યો. ત્યાર પછી અભિનંદિતા અને શિખિનંદિતા નામની બંને ભાર્યાઓએ અને સત્યભામા પ્રાદ્યાણીએ પણ તે જ વિષપ્રયોગથી આત્મહત્યા કરી. ત્યારે જણા દેવકુરુમાં યુગલિકપણે ઉત્પન્ન થયા, ત્યાંથી વળી સૌધર્મ દેવ-લોકમાં ગયા. ત્યાંથી સ્વયંને શ્રીષેણ રાજાનો જીવ અમિતતેજ, અભિનંદિતાનો જીવ શ્રીવિજય, સત્યભામાનો જીવ સુતારા અને તે કપિલનો જીવ તિર્થંચયોનિમાં ભટકીને તેવા પ્રકારનું અનુષ્ઠાન કરીને અશનિઘોષ ઉત્પન્ન થયો. તે સત્યભામા પ્રાદ્યાણીનો જીવ સુતારાને દેખીને પૂર્વના સ્નેહથી તેનું હરણ કરી ગયો.” ફરી પણ અમિતતેજે પૂછ્યું કે-‘હે ભગવંત ! હું ભવ્ય છું કે નહિ ? કેવલિએ કહ્યું કે-તું ભવ્ય છે, અહીંથી નવમા ભવમાં તું તીર્થંકર થવાનો છે. આ શ્રીવિજય તારો પ્રથમ ગણધર થવાનો છે.’ ત્યાર પછી આ સાંભળીને અમિતતેજ તથા શ્રીવિજય હર્ષથી પૂર્ણ દેહવાળા ભગવંતને વંદના કરીને પોતાના નગરમાં ગયા. ભોગો ભોગવવા લાગ્યા.

કોઈક સમયે બંને બહાર ઉદ્યાનમાં ગયા, ત્યારે ત્યાં વિપુલમતિ અને મહામતિ નામના બે ચારણ-શ્રમણોને જોયા. તેમની પાસે ધર્મશ્રવણ કરીને આયુષ્ય પૂછ્યું, ચારણશ્રમણે પણ અવધિજ્ઞાનથી ઉપયોગ મૂકીને કહ્યું કે-‘ઇન્વીશ દિવસ આયુષ્ય બાકી છે.’ એટલે તેઓએ ત્યાંથી

પાછા આવીને અઠાઈ મહોત્સવ કર્યો. પોતાપોતાના પુત્રોને રાજ્યધુરા અર્પણ કરીને અભિનંદન, જગનંદન પાસે વિધિપૂર્વક પાદપોષગમન અનશન કરીને, કાલ કરીને પ્રાણતકલ્પમાં વીથ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં અપરિમિત રતિસાગર—સુખનો અનુભવ કરીને સર્વાયુ પૂર્ણ કરીને જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં પૂર્વવિદેહમાં રમણીય વિજયમાં સીતા મહાનદીના જમણા કિનારે સુભગા નગરીમાં સ્તિમિતસાગર રાજની વસુધરી અને અનંગ-સુંદરી નામની એ મહાદેવીઓની કુક્ષિમાં કુમારપણે ઉત્પન્ન થયા. અમિતતેજનું ‘અપરાજિત’ અને શ્રીવિજયનું ‘અનંતવીર્ય’ નામ પાડ્યું. ત્યાં પણ દમિતારિ નામના પ્રતિશત્રુ વિદ્યાધરને મારી નાખીને અનુક્રમે બલદેવ અને વાસુદેવપણું પામ્યા. તેમના પિતા પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને મૃત્યુ પામીને અસુરકુમારમાં ચમર નામના દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. અનંતવીર્ય વાસુદેવ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને નારકીનું આયુષ્ય આંધીને કાલ પામીને પ્રથમ નારકીમાં એતાલીશ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળો નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં મહાતીવ્ર વેદનાઓ ભોગવતો હતો. પુત્રસ્નેહથી અમરાસુર ત્યાં જઈને તેની વેદનાની શાંતિના ઉપાયો કરે છે. સંવેગ પામેલો તે સમ્યક્ પ્રકારે વેદનાઓ સહન કરે છે. ભાઈના વિયોગના દુઃખથી શોક પામેલા, અપરાજિત બલદેવે પોતાના પુત્રને ગાદીએ બેસાડીને જ્યધર ગણધરની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. પ્રવ્રજ્યા—વિદ્યાનથી અનશનપૂર્વક આરાધના કરીને તે આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને અચ્યુતકલ્પમાં ઈન્દ્રપણે ઉત્પન્ન થયા.

આ બાબુ અનંતવીર્ય વાસુદેવનો જીવ નરકમાંથી નીકળીને વૈતાલ્ય પર્વતમાં વિદ્યાધરપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં અચ્યુત સુરેન્દ્રે પ્રતિબોધ પમાડ્યો એટલે દીક્ષા લઈને અચ્યુત દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. અપરાજિત બલદેવનો જીવ અચ્યુતેન્દ્રનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને ત્યાંથી સ્થવીને જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં પૂર્વવિદેહમાં સીતામહાનદીના જમણા કિનારે મંગલાવતી નામના વિજયમાં ‘રત્નસંચય’ નામની નગરીમાં ક્ષેમંકર નામના રાજની રત્નમાલા નામની ભાગ્યને વિષે ‘વન્દ્રયુધ’ નામના પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયા. આ બાબુ શ્રીવિજયનો જીવ દેવા-યુષ્ય પૂર્ણ કરીને તેના જ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા. ‘સહસ્રાયુધ’ એવું તેનું નામ પાડ્યું. કોઈક સમયે જલક્રીડા-સુખ અનુભવતા વન્દ્રયુધને બલદેવકાળનો વૈરી પ્રતિવાસુદેવ દમિતારિ સંસારમાં કેટલોક કાળ ભ્રમણ કરીને ફરી પણ વિદ્યુતદંડ્ર નામના વિદ્યાધરપણે ઉત્પન્ન થયા. તેણે તેના ઉપર મોટો પર્વત ફેંક્યાં. નાગપાશથી પગે બાંધ્યાં. વિદ્યાધરે વ્યાકુળ થયા વગર મુષ્ટિપ્રહારથી પર્વતને દૂર ફેંક્યાં અને નાગપાશને પણ પગથી તોડી નાખ્યાં.

ત્યાર પછી અચ્યુતેન્દ્રે ‘તીર્થંકર થશે’—એમ તીર્થંકરની ભક્તિથી સ્તુતિ અને પ્રશંસા કરી. વળી બીજા કોઈ સમયે પૌષધશાળામાં રહેલા હતા, ત્યારે પણ તે જ પ્રમાણે દેવેન્દ્રે પ્રશંસા કરી કે—‘આ વન્દ્રયુધ કુમારને ઈન્દ્ર પણ ધર્મથી ચલાયમાન કરી શકે નહિ.’ તે સમયે ઈન્દ્રના વચનમાં અશ્રદ્ધા કરતો એક દેવ ત્યાં આવ્યો. આવીને એક કબૂતરની વિકુર્વણા કરી. ભયભ્રાન્ત થયેલો કબૂતર વન્દ્રયુધ પાસે આવી છુપાઈ ગયો, અને મનુષ્યભાષામાં કહેવા લાગ્યો કે—‘તમારા શરણે આવેલો છું.’ વન્દ્રયુધે શરણ આપ્યું, એટલે તેની નજીકમાં બેઠું. તરત જ તેની પાછળ બાજપક્ષી આવ્યો, આવીને તેણે કહ્યું કે—‘મહાસત્ત્વવાળા ! સુધાર્થી હું પરેશાન થઈ રહેલો છું. મહાસુશકેલીએ મેં આ કબૂતર પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેને છોડી દો, નહીંતર હું મૃત્યુ

પામીશ.' તે સાંભળીને વજ્રયુધે તેને કહ્યું કે- 'શરણે આવેલાને સમર્પણ કરવું, તે યોગ્ય નથી, તેમજ તારે પણ આમ કરવું યોગ્ય નથી.' કારણ કે-

‘પરના પ્રાણીનું હરણ કરીને પોતાને જે પ્રાણવાળું બનાવે છે, અથવા બીજા જીવોની હિંસા કરીને પોતાનું પેટ ભરનારાઓ પોતાના એક દિવસના જીવંતર માટે બીજા આત્માઓનો વિનાશ કરે છે. જેમ તને નક્કી તારું જીવિત પ્રિય છે, તેવી જ રીતે સર્વ જીવોને પોતાનું જીવિત પ્રિય હોય છે, તો તારા જીવની જેમ બીજાના જીવનું પણ તું રક્ષણ કર. દુઃખથી ઉદ્ધેગ પામેલા તું બીજાઓને હણીને તારા દુઃખનો પ્રતિકાર કરે છે, પરંતુ તે નિમિત્તે ફરી પણ તું અનેકગણું દુઃખ પામીશ. તને તો માત્ર ક્ષણવારની તૃપ્તિ થવાની છે, જ્યારે બીજા જીવ પોતાનું સમગ્ર જીવિત ગુમાવે છે; માટે આ તડકડતા જીવને મારી નાખવો, તે તને યુક્ત નથી.’ રાજાએ આ પ્રમાણે તે પક્ષીને મધુર વચનોથી સમજાવ્યા, છતાં તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, ‘હું ભૂખ્યો છું. મારા મનમાં ધર્મ રહેલો નથી. ત્યાર પછી વર્ણી ફરી રાજાએ કહ્યું કે, હું મહા-સત્વ ! જે તું ભૂખ્યો જ છે, તો તને બીજું માંસ હું આપું.’ સામા પક્ષીએ જવાબ આપ્યો કે, ‘હું મારા પોતાથી મારેલા જીવના માંસ ખાવાનો વ્યસની છું, બીજાએ મારેલા માંસ ખાવાની મને રુચિ થતી નથી.’ રાજાએ કહ્યું કે, ‘આ કબૂતરને તોળીને જેટલું તેનું માંસ હોય, તેટલું મારા શરીરમાંથી આપું, તો તારી મેળે કાપીને લક્ષણ કર.’ ત્યારે બાજપક્ષીએ ખુશ થઈ રાજાનું વચન સ્વીકાર્યું. તોલ કરવા માટે ત્રાજવા લાવ્યા, એક પલ્લામાં કબૂતર રાખ્યું, બીજા પલ્લામાં રાજા પોતાના શરીરમાંથી કાપી કાપીને માંસ નાખે છે, તેમ તેમ દેવમાયાથી પક્ષી વધારે વધારે વજનદાર થાય છે. ત્યારે તેમ જોઈને રાજા પણ હાહારવ કરતા પરિવાર સમક્ષ પોતાના જીવિતથી નિરપેક્ષ બનીને બંદે પલ્લામાં ચડી બેસે છે, દેવમાયાની પરીક્ષામાં સફળ નીવડેલા રાજાને જોઈને દેવ વિરમય પામ્યો અને મણિના કુંડલોથી શોભાયમાન શરીરવાળા દેવે પોતાના સ્વરૂપને પ્રગટ કર્યું. રાજાને આશ્ચાસન આપીને તથા તેની ભાવનાની પ્રશંસા કરીને હર્ષપૂર્ણ હૃદયવાળો વિરમય પામેલા મનવાળો દેવ એકદમ પોતાના સ્થાનકે ગયો.

કોઈક સમયે વજ્રયુધ અને સહસ્રાયુધ પિતા-પુત્ર બંને વૈરાગ્ય પામેલા. તેઓએ સહસ્રાયુધના પુત્ર બલિનો રાજ્યાભિષેક કરીને ક્ષેમકર તીર્થ કર ભગવંતના ગણધર પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. દીક્ષાપર્યાય પાલન કરીને, પાદપોષગમન વિધિથી દેહનો ત્યાગ કરી, કાલ કરીને ઇંધપ્રાગ્-ભારના શિખર ઉપરની ઐવેયકમાં એકત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા બંને જણ અહમિન્દ્ર દેવ થયા.

ત્યાર પછી ઐવેયકના અહમિન્દ્રપણાના સુખનો અનુભવ કરીને ત્યાંથી ચઢીને આ જ બંધુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં પૂર્વવિદેહમાં પુષ્કલાવતી વિજયમાં પુંડરીકીણી નગરીમાં ઘનરથ નામનો રાજા હતો, તેને પદ્માવતી અને મનોરમા નામની બે મહાદેવી હતી, તેમના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા. વજ્રયુધ હતો, તે મેઘરથ થયો અને સહસ્રાયુધ હતો તે દંડરથ થયો. મોટા થયા, કળાઓ અહણ કરી. મેઘરથ અને દંડરથને પૂર્વભવના અભ્યાસથી જિનોપદિષ્ટ ધર્મ પરિણમ્યો. જીવાજીવાદિક પદાર્થોના સ્વરૂપ સમજેલા ઉત્તમ કોર્ટીના શ્રાવકો થયા.

કોઈક સમયે પોતાના પુત્રોનો રાજ્યાભિષેક કરીને પરિવારને નગર આપીને પિતા એવા તીર્થંકરની પાસે દીક્ષા લીધી. તેમાં મેઘરથે સૂત્ર અને અર્થાનું અધ્યયન કરીને વીશમાંથી કેટલાંક સ્થાનકોની આરાધના કરીને તીર્થંકર નામ-ગોત્ર કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. ત્યાર પછી સંલેખના કરીને સંલિખિત દેહવાળા વિધિપૂર્વક કાલધર્મ પામીને અનુત્તરોપપાતિક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં દેવલોકના સુખોનો અનુભવ કરીને મેઘરથ કુમારનો જીવ સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાનથી તીર્થંકરપણે ઉત્પન્ન થયા.

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં મધ્યખંડમાં હસ્તિનાપુર નામનું નગર હતું. તે નગર પાતાલ સરખી ઊંડી ખાઈઓ વડે, ગગનતલ સુધી ઊંચા કિલ્લાની રચના વડે વિવિધ પ્રકારના મણિ-રત્નોથી બનાવેલાં મોટાં ઉજ્જવલ ગૃહો વડે કરી શોભતું હતું. શત્રુ પક્ષના તમામ સૈન્યોને જિતનાર 'વિશ્વસેન' નામનો ત્યાં રાજા હતો, જેને પરાક્રમ એ જ સહાયક, વિવેક એ જ મંત્રી, પ્રતાપ તે જ છડીદાર હતો.

સમગ્ર અંતઃપુરના યુવતીવર્ગને જિતનાર લગ્ન અને ક્ષાંતિ એ અંતઃપુર હતું. યોધ એ સર્વાધિકારી હતો. વળી સામંતમંડલ તે માત્ર વિનોદ કરવા માટે હતું, પ્રતિપક્ષ હતો તે માત્ર પ્રતાપ પ્રગટ કરવા માટે હતો. ગુરુવર્ગ વિનય-નિમિત્તો હતો. ખુદ્ધિ પ્રગટ કરવા નિમિત્તો શાસ્ત્રો હતાં. કલાસમુદાય હતો. તે સ્વાભાવિક વૈશલ્ય નિમિત્તો, શૃંગારમાં ચતુર છે, તે માત્ર જણાવવા માટે કામિનીઓનો સમુદાય હતો. તે રાજાને સમગ્ર અંતઃપુરમાં પ્રધાન, રૂપથી દેવી સરખી 'અચિરા' નામની અગ્રમહિષી હતી. તે રાજાને તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં કાલ વહી રહેલો હતો. આમ સંસાર ચાલી રહેલો હતો. કોઈક સમયે વર્ષાકાળ આવ્યો. તે કેવા પ્રકારનો ? શ્યામ મેઘથી ઠંકાઈ ગયેલા આકાશમાં અંધકારથી અદૃશ્ય થયેલ જીવલોકમાં વર્ષા-કાલ વિદ્યુતરૂપી નેત્રો વડે મુસાફરની સ્ત્રીઓને બાણે જેતો ન હોય ? પ્રલયકાળના મેઘના જેવા શખ્દોથી ગર્ભસ્વ કરતો હતો. સાંભેલા જેવી ધારાઓ વડે વરસતો હતો. જીવલોકમાં કાર્યો દેખતાં જ નાશ પામે છે-એમકે સમબવતી વીજળી ચમકતી હતી. મોરના કેકારવથી સુખર વનાંતરાલથી ભયભીત થયેલી વટેમાર્ગીઓની પત્નીના નિરંતર વહેતા અશ્રુસમૂહ વડે પહોંચાને શરીરના ભાગને લીસા ભીંજાયેલા કરાય છે. નવીન જળપૂર્ણ કાંઠો પડવાથી જળવાળી, પર્વત વચ્ચેની ખીણોને સહેલાઈથી ભરી દેતી પર્વત-નદીઓ વહેવા લાગી. આવા જળસમૂહથી દબાયેલ સમગ્ર પૃથ્વીરજથી પ્રગટ વર્ષાકાળના ભાદ્રપદ કૃષ્ણસપ્તમીના દિવસે પ્રભુ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા. તે સમયે અચિરાદેવીએ રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં ચૌદ મહાસ્વપ્નો દેખવા પૂર્વક ઈન્દ્રાદિ દેવોથી પૂજિત, ત્રણ જ્ઞાનયુક્ત ભગવંત દેવલોકમાંથી ચ્યવેલા જિનેશ્વરને ગર્ભમાં ધારણ કર્યાં. દેવીએ કંઈક અધિક નવ માસ સુધી ગર્ભમાં રહેલા સર્વલક્ષણવાળા પુત્રને સુખપૂર્વક જન્મ આપ્યો. આગળ કહી ગયા તે કેમે પ્રભુનો ઈન્દ્રાદિકે અભિષેક કર્યો. 'પ્રભુ ગર્ભમાં હતા ત્યારે સર્વ દેશમાં શાંતિ ઉત્પન્ન થઈ.' એ કારણે માતા-પિતાએ પ્રભુનું 'શાંતિ' એવું નામ સ્થાપન કર્યું. કળા સાથે પ્રભુ વૃદ્ધિ પામ્યા, પછી પ્રભુનાં લગ્ન કર્યાં. પિતાએ પુત્રને રાજ્યગાદી પર અભિષેક કરી પોતે આત્મકલ્યાણની સાધના કરી.

રાજ્ય પાલન કરતાં આયુષ્કાળમાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું. ચક્રના અનુસારે પૂર્વકમે જ ખંડવાળા ભરતની સાધના કરી. નવ મહાનિધિઓ ઉત્પન્ન થયા, ચૌદે રત્નો પશુ પ્રાસ

થયાં. ચક્રવર્તીપણે કેટલોક કાળ પસાર કર્યો. ધર્મચક્રવર્તીપણું જીવહયાના પરિણામના હેતુભૂત તીર્થંકરપણું છે. રાજ્ય અસંયમ અને પાપના હેતુભૂત છે. તેઓ તો મહાનુભાવ હોવાથી તેમને તો બંને વિરોધ વગરના છે. શાંતિનાથ ભગવંતને રાજ્ય અને ધર્મચક્રવર્તીપણું પરસ્પર અવિરોધવાળાં હોવાથી બંને એકી સાથે વાસ કરી શકે છે. ક્ષાત્રધર્મ માટે સારભૂત શત્રુ-સૈન્યને પરાજિત કરી મૃત્યુ પમાડનાર ખડગ તથા સમગ્ર જીવોને અસાધારણ શાંતિના હેતુભૂત ક્ષમા, ધારના અગ્રભાગ પર રહેલ અગ્નિમાંથી ઉડતા તણુખા વડે શત્રુનો વિનાશ કરનાર ચક્ર અને જીવરક્ષા કરવાના ચિત્તવાળું ધર્મચક્ર એક સાથે વાસ કરે છે. તે તીર્થંકર ચક્રવર્તીને સ્ત્રીરત્ન વગેરે ચૌદ રત્નો પછી તેવા તેવા પ્રસંગે પ્રાપ્ત થાય છે અને ઉપશમ, વિવેક, સંવર, તથા નિસ્પૃહતા પણ સમયે સાથે રહે છે. પર અને સ્વકાર્યના વ્યાપાર સાધી આપનાર નવ નિધિઓ તથા તેમના વિષે તૃણ-મણિ વિશે સમભાવ સ્વરૂપ મુક્તતા પણ સાથે વાસ કરે છે.

આ પ્રમાણે તીર્થંકરનામ-સહિત ચક્રવર્તીપણાનું પચ્ચીશ હજાર વર્ષ પાલન કરીને તીર્થંકરનામગોત્ર કર્મ જ્યારે ઉદયમાં આવ્યું, તે સમયે સ્વયંબુદ્ધ હોવા છતાં લોકાતિક દેવોએ પ્રતિબોધ કર્યો. જેટ કૃષ્ણત્રયોદશીના દિવસે ચક્રવર્તીપણાનો તણુખલાની જેમ ત્યાગ કરીને સંસાર-સાગર તરવા માટે નાવડી સમાન પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી. ત્યાં જ આંખાના વૃક્ષ નીચે ધ્યાનાંતરિકામાં વર્તતા હતા, ત્યારે ક્ષપકશ્રેણીના ક્રમે ચાર ઘનઘાતિકર્મનો ક્ષય કરીને ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન વિષયક પદાર્થોને જણાવનાર કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. તે જ્ઞાન કેવા પ્રકારનું? સમગ્ર આવરણના ક્ષય થવાથી પ્રગટ થયેલું, ત્રણે ભુવનના તમામ પદાર્થોને જણાવવા સમર્થ સામાન્ય-વિશેષ સ્વરૂપવાળું એક પ્રકારનું કેવલજ્ઞાન. ત્યાર પછી દેવોએ સમવસરણુ તૈયાર કર્યું. ગણુધરોને દીક્ષા આપી. તેમની નિશ્રાએ ધર્મદેશના આપી. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન આરિત્રમય મોક્ષમાર્ગનું વર્ણન કર્યું. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ-નિમિત્તે બંધાતાં કર્મોની નિદા કરી. પ્રાણીઓ બોધ પામ્યા, કેટલાકેએ સમ્યક્ત્વ અંગીકાર કર્યું, કોઈએ અણુવ્રતો લીધાં, કેઈ ઉત્તમ આત્માઓએ મહાવ્રતો અંગીકાર કર્યાં, સ્નેહ-પાશો છેદ્યા, કોઈ કે મોહવેલડી છેદી નાખી, રાગ-દ્વેષ-મલ્લને હણી નાખ્યા, કેટલાકેએ હલુકર્મો બનીને જિનોપદિષ્ટ અવિસંવાદી મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત કર્યો.

આ પ્રમાણે ભવ્યજીવોરૂપ કમલખંડને વિકસિત કરતા, સંસાર અને મોક્ષના માગને પ્રકાશિત કરતા, સંસારનું અસારપણું વિચારતા, પચ્ચીશ હજાર વર્ષ સાધુ-પર્યાયનું પાલન કરીને બાકી રહેલાં ચાર ઘાતીકર્મનો ક્ષય કરીને કેવલિ-સમુદ્ઘાત-વિધિથી આયુષ્યકર્મ સાથે વેદનીયકર્મ સરખું કરીને 'સમ્મેત શૈલ'ના શિખર ઉપર શૈલેશીકરણના વિધાનથી આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર, વેદનીય રૂપ ભવ સુધી રહેનારાં કર્મોને એકી સાથે ખપાવીને સિદ્ધપુરી નગરીમાં શાશ્વતો નિવાસ કર્યો. તે ભગવંતે પચ્ચીશ હજાર વર્ષ કુમારભાવમાં, તેટલાં જ માંડલિકપણામાં, તેટલાં જ વષો વળી ચક્રવર્તીપણામાં, અને તેટલા જ વર્ષ દીક્ષાપર્યાયમાં મળીને સર્વ આયુષ્ય લાખવર્ષનું પૂર્ણ કર્યું.

શ્રીમહાપુરૂષ ચરિતમાં શ્રીશાંતિસ્વામીનું ચક્રવર્તી અને તીર્થંકર એમ ઉભય પદવીવાળું ચરિત્ર પૂર્ણ કર્યું. [૩૦-૩૧]

(૩૨-૩૩) શ્રીકુંથુસ્વામી ચક્રવર્તી અને તીર્થંકરનું ચરિત્ર

પુણ્યરાશિની જેમ પુણ્યવડે કેટલાક ઉત્તમ આત્માઓનો જન્મ થાય છે, કે જેમની ઉત્પત્તિથી આ ભરતક્ષેત્ર નાથવાળું થાય છે. શ્રીશાંતિસ્વામી પછી અર્ધ પલ્કેપમનો કાળ ગયા પછી શ્રીકુંથુજિનની ઉત્પત્તિ થઈ. કેવી રીતે? તે જણાવે છે-જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં દક્ષિણના મધ્યખંડમાં 'હસ્તિનાગપુર' નામનું નગર હતું. ત્યાં સમગ્ર શૂરવીર રાજાઓના સમુદાયને જિતનાર 'શૂર'નામનો રાજા હતો. તેને દેવાંગનાઓની રૂપ-સંપત્તિનો તિરસ્કાર કરનાર ઈન્દ્રાણી જેવી 'શ્રી' નામની સુખ્ય મહાદેવી હતી. તેને તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં કેટલાક કાળ પસાર થયા.

કેઈક સમયે જળવાળા શ્યામ મેઘની પંક્તિવાળું ગગનમંડલ વર્તવું હતું, તથા ચારે બાજુ વિજળી ઝળુકતી હોવાથી કિશોરો પ્રકાશવાળી દેખાતી હતી, મરકતમણિના અંકુર સરખી સ્વચ્છ લીલી વનસ્પતિઓના સમૂહથી પૃથ્વીમંડલ શોભી રહેલું હતું. તેવા સમયમાં શ્રાવણ કૃષ્ણનવમીના દિવસે સુખે સૂતેલી શ્રીદેવીએ રાત્રિના છેલ્લા પહેારમાં ચક્રવર્તી અને અને તીર્થંકરના જન્મને સૂચવનાર ચૌદ મહાસ્વપ્નાં જોયાં. જાગીને વિધિપૂર્વક પતિને નિવેદન કર્યાં. પતિએ પણ સ્વપ્નાદેશના ક્ષણ તરીકે પુત્ર-જન્મ કહીને અભિનંદી. ત્યારથી માંડીને ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા, નવ મહિના અને સાડાસાત દિવસ પૂર્ણ થયા, ત્યારે વૈશાખ કૃષ્ણ ચતુર્દશીના દિવસે કૃત્તિકા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો, ત્યારે શ્રીદેવીએ સુખપૂર્વક પુત્રને જન્મ આપ્યો. પૂર્વના ક્રમે સુરેન્દ્રે જન્માભિષેક કર્યો. પિતાએ પણ વધામણા-મહોત્સવ આદિક ઉચિત કાર્યો કર્યાં. 'સ્વપ્નમાં માતા સ્તૂપ દેખીને બ્રહ્માંડ હતાં, તથા પ્રભુ ગર્ભમાં હતા, ત્યારે બાકીના પ્રતિપક્ષોને કુંથુ સરખા થયેલા જોયા.' આ કારણે ભગવંતનું 'કુંથુ' એવું નામ સ્થાપન કર્યું. પૂર્વક્રમે પ્રભુ કળા અને વયમાં વૃદ્ધિ પામ્યા, વિવાહ કર્યો, ચક્રવર્તી થયા, તેમનો દેહ પાંત્રીશ ધનુષ ઊંચાઈવાળો હતો તથા તપેલા સુવર્ણ સરખી દેહની કાંતિ હતી, પૂર્વના ક્રમ પ્રમાણે તીર્થંકરના ચરિત્રને બાધ ન આવે તેમ ચક્રવર્તીપણાનો અનુભવ કરીને તેના ત્યાગની યુદ્ધિ ઉત્પન્ન થવાથી સ્વયંબુદ્ધ હોવા છતાં પણ લોકાંતિકોએ પ્રતિબોધ કર્યો. તે આ પ્રમાણે- "હે ફરી જન્મ ન લેનાર ! તમો જ્ય પામો. હે ભુવનના એકનાથ ! આપ તેવા પ્રકારનું નાથપણું કરો, જેથી જીવોને કર્મ અને ભવની ઉત્પત્તિ થાય જ નહિ. જેવી રીતે ચક્રવર્તી થઈને આપે લોકને સમગ્ર ભયથી મુક્ત કર્યા, તે પ્રમાણે ધર્મચક્રવર્તીપણા વડે હે જગતના નાથ ! લોકને શાંતિ પમાડો. હે જિનેન્દ્ર ! સદ્-ભાવ અને જ્ઞાનરહિત અમારા સરખાએ આપની આગળ કેવી રીતે પ્રાર્થના કરવી ? તે અમે જાણતા નથી. તો પણ બખારકારે લજ્જા છોડીને ગમે તેવા શબ્દોથી અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ. હે તીર્થેશ્વર ! અણસમજીને ઈષ્ટ, અનિષ્ટ, સંસારમાં રખડવાનું કારણ એવું રાજ્ય છોડીને જીવોને નિર્વૃત્તિ-સુખ કરનાર એવું તીર્થં પ્રવર્તાવો. હે જગતના નાથ ! ઉત્તમ પ્રકારના પર-હિત કાર્ય કરવાના વ્યવસાયવાળા તમારા સરખા કલ્પવૃક્ષથી અધિક જગતમાં કેટલા મહા-પુરુષો થશે ? તે કહો. હે ભગવંત ! સંસાર-સાગર પાર પમાડવા સમર્થ, ઉત્તમ સંપૂર્ણ, પીડા વગરનું, નિર્વાણ-ગમન કરાવનાર તીર્થં આપ પ્રવર્તાવો. હે ભગવંત ! દુઃખરહિત અને

ગુણસમૃદ્ધ એવું તીર્થં આપ પ્રવતવિા. તેા આપના પ્રભાવથી ઘણા પ્રાણીઓ ભવસમુદ્રનેા પાર પામશે. બાણુવા લાયક સમગ્ર ભાવોને બાણુનાર ! જન્માંતરમાં ઉપાર્જન કરેલ ગુણસમુદાયવાળા ! હે તીર્થંકર ભગવંત ! ભવ્ય જીવોનેા ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ એવું તીર્થં આપ પ્રવતવિા.” આ પ્રમાણે બંદીજનની જેમ લોકાંતિક દેવો વડે સ્તુતિ કરાયેલા કુંથુસ્વામીએ ચક્રવર્તીપણુનેા ત્યાગ કરી વૈશાખ માસની અમાવાસ્યાએ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ત્યાર પછી કેટલોક કાળ વિચરીને ભવ્યજીવોને મોક્ષમાર્ગ બતાવીને વૈશાખ કૃષ્ણતૃતીયાના દિવસે કૃત્તિકા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનેા યોગ થયે છતે તેમને દિવ્ય કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. દેવોએ સમવસરણુની રચના કરી. ગણધરોને દીક્ષા આપી. ધર્મકથા કહી, ત્યાર પછી પંચાણુ હબ્બર વર્ષનું સર્વાયુ પાલન કરીને પ્રભુ ‘સમ્મેત’પર્વતના શિખર ઉપર સર્વ દુઃખ-રહિત મોક્ષ પામ્યા.

શ્રીમહાપુરુષચરિત વિષે શ્રીકુંથુસ્વામી ચક્રવર્તી અને તીર્થંકરનું ચરિત્ર પૂર્ણ કર્યું. [૩૨-૩૩]

(૩૪-૩૫) શ્રીઅરસ્વામી ચક્રવર્તી અને તીર્થંકરનું ચરિત્ર

ગર્ભાધાનથી માંડીને તેવાં ચિહ્નો વડે કેટલાક મહાપુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે, જેનાથી સમગ્ર જગત સુખવાણું થાય છે. જ્યુદ્ધીપ નામના આ જ દ્વીપમાં દક્ષિણભાગના મધ્યખંડમાં ‘હસ્તિનાપુર’ નામનું નગર હતું. ત્યાં સમગ્ર પ્રતિપક્ષને જિતનાર અત્યંત રૂપસંપત્તિથી દેખાવડા ‘સુદર્શન’ નામના રાજા હતા. તેને રતિના રૂપથી અધિક રૂપ-સંપત્તિવાળી દેવી સરખી ‘દેવી’ નામની મહારાણી હતી, તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં કેટલોક કાળ પસાર કર્યો.

કોઈક સમયે બાલવસંતક્રતુ-સમયે શિયાળાનેા ઠંડો પવન બંધ થયો, ત્યારે આંખા ઉપર મંજરીના ગુચ્છાઓ ફૂટ્યા હતા, કોયલના ટહૂકાર સંભળાતા હતા, બકુલપુષ્પની સુગંધ ફેલાઈ હતી. માનિની સ્ત્રીના માનભંગ કરવામાં દક્ષ કણ્ઠેરનું વન વિકસિત થયું હતું. આવા પ્રકારના બાલવસંતસમયના ક્ષણગુન શુકલબીજના દિવસે ઐવેયક દેવલોકથી ચ્યવીને: કુંથુનાથ ભગવંતના નિર્વાણ પછી હબ્બર કોડ વર્ષ ન્યૂન એવા પલ્યોપમના ચોથા ભાગનેા કાળ વીત્યા પછી ચૌદ સ્વપ્ન-સૂચિત દેવી મહારાણીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા. કુર્મે કરી ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. કેટલાક દિવસ અધિક એવા નવ માસ વીત્યા પછી માર્ગશીર્ષ શુકલદશમીના દિવસે રેવતી નક્ષત્રમાં ચંદ્રનેા યોગ થયે છતે માતાને વેદના ઉત્પન્ન કર્યા વગર ભગવંતનેા જન્મ થયો. સ્વપ્નમાં સુંદર ચક્રના આરા દેખેલ હોવાથી તેમનું ‘અર’ એવું નામ સ્થાપન કર્યું. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યા, ચક્રવર્તીપણું પણ પ્રાપ્ત થયું. છએ ખંડની સાધના કરીને પ્રત્યક્ષ વ્યભિચારી પત્નીની માફક રાજલક્ષ્મીનેા ત્યાગ કરીને માર્ગશીર્ષ શુકલએકાદશીના દિવસે અમણપણું અંગીકાર કર્યું. કેટલોક સમય છબસ્થ-પર્યાય પાલન કરીને કાર્તિક કૃષ્ણદ્વાદશીના દિવસે કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું. ‘પદ્મિની ખેટ’ નામના નગરમાં આભ્યા. ગણધરોને દીક્ષા આપી. દેવતાઓએ સમવસરણુની રચના કરી. ધર્મકથા આરંભી. સંસારનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. મોક્ષનું સુખ પ્રગટ કર્યું. કેટલાક જીવોની કર્મની ગાંઠ તોડી નાખી, મોહબળ દૂર કરી, આવરણ-

અંધકારને હટાવ્યું, કેટલાકોએ જિનશાસન અંગીકાર કર્યું. તેટલામાં પ્રથમ પોરિસી પૂર્ણ થવાનો સમય થયો, એટલે ભગવંત સમવસરણુમાંથી ઊભા થયા, પછી તીર્થંકર ભગવંતના પાદપીઠ ઉપર ગણધર ભગવંત ધિરાજ્યા. તે જ પ્રમાણે ધર્મ કહેવાનો શરૂ કર્યો.

એ સમયે એક વામન દેહવાળો ત્યાં આવ્યો. તેણે ગણધર ભગવંતને વંદના કરી. ગુરુએ બહુમાનપૂર્વક તેને ધર્મલાભ આપ્યો. તે પછી એક વણિક આવ્યો, તેણે પણ વંદન કરી કહ્યું—“હે ભગવંત ! હું ઘણી પુત્રીઓના દુઃખથી અત્યંત દુઃખી હોઈ તેની ચિંતારૂપ સમુદ્રમાં ડૂબી ગયેલો ‘ શુ’ કરવું ? ’ એની મૂંઝવણમાં રાત-દિવસ પસાર કરતો અને તેની હૃદય-વેદનાવાળો હું આપની પાસે આવેલો છું. હે ભગવંત ! મારી એક પુત્રી તો એવા રૂપાતિશયવાળી છે કે સમગ્ર યુવતી-સમુદાયને તેણે જિતી લીધા છે. તેના ચૌવન-આરંભનો નવીન લાવણ્ય-પ્રવાહ જેમ જેમ ઉદ્ધાસ પામે છે, તેમ તેમ જાણે લજ્જા પામતા હોય, તેવા વરો મારા હૃદયમાં પ્રવેશ કરે છે. હું વિચાર કરું છું કે—વૈભવનો વ્યય કરાવનાર, કુલને કલંક લગાડનાર, મૂર્તિમાન જાણે ચિંતા હોય તેવી પુત્રીઓ ભાગ્યશાળીઓને હોતી નથી. વળી માતા-પિતાઓને પુત્રી માટે આવા પ્રકારની ચિંતા હોય છે—‘ સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો, સારારૂપવાળો, કળાઓમાં નિષ્ણાત થયેલો હોય, વિનીત, ધનવાન, વયયુક્ત, સમાન ચિત્તવાળો પતિ જો પુત્રીને મળે તો બહુ સારું. વળી કોઈ પ્રકારે દૈવયોગે પતિને અણુગમતી કે વિધવા થાય, કે પતિ પરદેશ ચાલ્યો જાય, તો નક્કી તે પિતાના કુળને કલંક લગાડનારી અપકીર્તિની ખાણરૂપ થાય છે. આમ ચિંતામાં વ્યાકુળ થયો હતો, ત્યારે તેની માતાએ મને પૂછ્યું કે—‘હે આર્યપુત્ર ! આજે આમ ચિંતામાં પરવશ થયા હો તેમ જણાવ છે.’ મેં જવાબ આપ્યો કે, ‘તેં બરાબર મારી ચિંતા સમજી લીધી. તેણે કહ્યું કે-ચિંતાનું જે કારણ હોય, તે કહો. મેં કહ્યું કે—‘એક તો આ અસાર સંસારમાં નિવાસ, ખીજું ધરવાસનું અંધન, ત્રીજું આ તારી પુત્રી, હવે આ યોગ્યવયવાળી થઈ છે, તો કોઈ ઉત્તમકુળવાળા સાથે તેનો યોગ કરાવી દે. ત્યારે પત્નીએ કહ્યું કે-‘હું તો ગર્ભાધાનથી માંડી આજ સુધી કલેશનું ભાજન થઈ છું. કન્યાદાન આપવાનું કાર્ય તમારે કરવાનું છે. તો તમને જે કોઈ માન્ય હોય, તેને આપો માત્ર જે પ્રકારે હું ભાવીમાં અત્યંત દુઃખભાજન ન અનું—તેમ આર્યપુત્રે કાર્ય કરવું.’

‘પુત્રી સ્તન પુષ્ટ થવાના આરંભ-સમયે પિતાને મહાઆવર્તમાં નાખે છે, વૃદ્ધિ પામતી નહીં દરેક વર્ષ જેમ તટને ઉખેડે છે, તેમ પિતાને પણ મૂંઝવણના આવર્તમાં નાખે છે-તેમાં સંદેહ નથી’ એમ જોલતો હું આસન પરથી ઉભો થયો અને શેરીના માર્ગે ગયો. શંખપુરથી આવેલા એક સાર્થવાહને જોયા. પરસ્પર વાતચીત કરતાં પરસ્પર સાધર્મિકપણાની પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ.

હવે કોઈકે સમયે શંખપુરનિવાસી ઋષલદત્ત નામના તે સાર્થવાહ મારા ઘરે આવ્યા હતા, ત્યારે તેણે મારી પાસે એકેલી પ્રિયદર્શના પુત્રીને જોઈને, લાંબા કાળ સુધી તેની સામે નજર કરીને વિચારીને પછી પૂછ્યું કે, ‘શુ’ આ તમારી પુત્રી છે? મેં કહ્યું કે, ‘હા, કયા કારણથી તમે તેના તરફ જોયા કર્યા પછી મનમાં કંઈક ચિંતવ્યું? તેણે કહ્યું કે—‘કારણ સાંભળો, મારો વીરભદ્ર નામનો પુત્ર છે, તે આવ્યકાળથી સાધુ પાસે રહીને કળાઓમાં સારો પારંગત થયો છે.

શબ્દ લક્ષણ-વ્યાકરણ બાણીને, છંદ, અલંકાર, દેશી, કોષ, નિઘંટુ આદિ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો, શાસ્ત્રો પરિણામોમાં, કવિપણું પામ્યો, ખીબનાં કરેલાં કાવ્યોના ગુણ-દોષનો પરીક્ષક થયો, આ કારણે પોતે સુકુલમાં જન્મેલો હોવાથી, દેખાવડો હોવાથી, કળા અને વિદ્યાઓમાં પારંગત થયેલો હોવાથી આવતી ગમે તે કન્યાને લેવા ઇચ્છતો નથી. તો મેં વિચાર્યું કે. ‘આ સારા રૂપવાળી અને કળામાં નિપુણ હોવાથી યોગ્ય છે.’ તે સાંભળીને મેં કહ્યું કે- ‘હું પણ તેવા જ વરની શોધમાં સમય પસાર કરતો રહેલો છું, કારણ કે આ મારી પુત્રી પણ એવા જ પ્રકારની છે કે, જે ગમે તેવા વરને ઇચ્છતી નથી. તો હે ભગવંત ! વર-કન્યા શોધવાના ઉદ્યમવાળા અમારા બંનેનાં ચિત્ત એક સ્વરૂપે થયાં છે, મેં મારી પુત્રી આપી. વીરભદ્ર આવ્યો. વિવાહ થયો. ઉચિત કાર્યો કર્યાં કેટલાક દિવસ અહીં રોકાઈને તે વહુને લઈને પોતાના નગરમાં ગયા.

કોઈક સમયે સાંભળ્યું કે- રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં બાણી શકાતું નથી કે, વીરભદ્ર વાસભવનમાંથી ક્યાં ગયો ? એકલી મારી પુત્રી સુદર્શનાનો ત્યાગ કરીને ગયો. એક વામન પુરુષે તેની કેટલીક ખાતમી કહી, છતાં તે ભરાબર સમાચાર કહી શકતો નથી. તો હે ભગવંત ! હવે ખરેખરા તેનાં પ્રગટ દર્શન થશે કે નહિ ?’ ગણધર ભગવંતે કહ્યું કે- ‘સાવધાન થઈ સાંભળો. તમારો જમાઈ એવું વિચારીને નીકળી ગયો કે- મેં કળાઓ ગ્રહણ કરી, કવિપણું મેળવ્યું, વિવિધ પ્રકારના રાત્રો શિક્ષ કર્યાં. ગુટિકા-પ્રયોગો બણ્યા, નવીન યૌવનવાળો છું, સર્વ વિજ્ઞાનમાં પ્રવીણ બનેલો છું, આ પ્રમાણે વડીલોના ભયવાળા મને ભણેલું આ સર્વ નિરર્થક છે, માટે દેશાંતરમાં બહુ. અર્ધાં વસ્ત્રો કરીને ઘરમાંથી નીકળી ગયો. ગુટિકાના પ્રયોગથી પોતાનું રૂપ શ્યામવર્ણવાળું કર્યું. પછી ગામ, નગર, મહાબ વગેરે સ્થાનોમાં ફરવા લાગ્યો. કોઈક સ્થળે વીણા વગાડવાનો પ્રયોગ કરતો, કોઈક સ્થળે ચિત્રકર્મ બતાવતો, કોઈક સ્થાને પત્રચ્છેદ કરવાની નિપુણતા બતાવતો, ક્યાંઈક કવિપણું પ્રગટ કરતો, ખીબ કોઈ સ્થાનમાં મૃદંગ-વાજિંત્રો વગાડવાની કળા બતાવતો, સર્વત્ર જય મેળવતો હતો. એમ ફરતાં ફરતાં તે સિંહલદ્વીપ ગયો. ત્યાં રત્નપુર નામનું નગર હતું. ત્યાં રત્નાકર નામનો રાજા હતો, ત્યાં શંખ નામના શેઠની દુકાનની ઓસરીમાં બેઠો. દીર્ઘકાળ જોયા ક્યાં પછી શેઠે તેને પૂછ્યું કે- ‘હે પુત્ર ! તું ક્યાંથી આવે છે ?’ તેણે કહ્યું કે- ‘જંબૂદ્વીપથી ઘરેથી રીસાઈને નીકળ્યો છું. આવતાં આવતાં દેશાંતરે જોવાની ઇચ્છાથી અહીં આવ્યો છું.’ શંખશેઠે કહ્યું કે- તેં આ ઠીક ન કર્યું, કારણ કે અવિનયના વાસવાળું યૌવન છે, ઇન્દ્રિયો ચપળ છે, પ્રકૃતિથી મીઠું બોલવાના સ્વભાવવાળો લોક હોય છે, દેશાંતરે દૂર હોય છે. કાર્યોની ગતિ વિષમ હોય છે, તું સુકુમાર સ્વભાવવાળો છે, તો પણ અહીં આવ્યો, તે સુંદર થયું. તેને લઈને શેઠ પોતાના ઘરે ગયા. બંને જણે સ્નાન કર્યું. સુંદર વસ્ત્રો પહેર્યાં. યથાવિધિ ભોજન કર્યું. તાંબૂલનું સન્માન કરતાં બહાર નીકળ્યા. શેઠે વીરભદ્રને કહ્યું કે, પુત્રવગરના મારે તું પુત્ર છો, તો તારે તારા ઘરની જેમ અહીં રહેવું, ઇચ્છા પ્રમાણે દાન આપવું, તારી ઇચ્છા પ્રમાણે ભોગો ભોગવવું, આ મારા સર્વ દ્રવ્યને તું ભોગવે અને દાન આપે, તો જીવંતીપર્યંત ખૂટે નહિ. તેટલું મારી પાસે ધન છે. વીરભદ્રે કહ્યું કે- ‘હે પિતાજી ! ખરેખર હું કૃતાર્થ થયો કે, તમારી ઇત્રછાયા-આજ્ઞાવશવર્તીપણું મેં પ્રાપ્ત કર્યું. જેઓ વડીલોની આજ્ઞાના અધિકારી થાય છે, તેઓ ખરેખર ધન્ય છે. એ પ્રમાણે તે બંનેના પિતા-પુત્રપણાના સંબંધવાળા દિવસો પસાર થઈ રહ્યા હતા હતા.

તે નગરમાં રત્નાકર રાજની પુરુષદ્વેષિણી અનંગસુંદરી નામની પુત્રી હતી. શંખશેઠને વિનયવતી નામની પુત્રી હતી. તે તેની પાસે દરરોજ જતી હતી. વીરભદ્રે વિનયવતી ભગિનીને પૂછ્યું કે- તું હંમેશા ક્યાં જાય છે? તેણે રાજપુત્રીની યથાસ્થિત હકીકત કહી. વીરભદ્રે પૂછ્યું કે, ઘરમાં તે ક્યો વિનોદ કરતી રહે છે? ત્યારે વિનયવતીએ કહ્યું કે, 'કોઈક વખત વીણા-વિનોદ કરતી, કોઈક સમયે પત્રછેદાદિ કાર્ય કરતી, કોઈક વખત ચિત્રકાર્ય ચિતરવામાં સમય પસાર કરતી દિવસો પસાર કરે છે. કોઈ વખત નાટક-પ્રેક્ષણુ વિધિમાં, કોઈ વખત બિન્દુમતી, અક્ષર-વ્યુત, બિન્દુરચુત, પ્રશ્નોત્તર, પ્રહેલિકાના વિનોદ વડે સમય પસાર કરે છે.' જો તેમ છે, તો હું પણ ત્યાં આવીશ.' તેણે કહ્યું કે- 'ત્યાં બાળક એવા પણ પુરુષનો પ્રવેશ થઈ શકતો નથી.' તેણે કહ્યું કે- 'હું તેમ કરીશ, જેથી પરિચય થાય તો પણ હું પુરુષ છું તેમ કોઈ બાણી શકશે નહિ, ભગિની સાથે અનંગસુંદરીના ભવનમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે પ્રિયતમ પ્રયત્ને કોપ પામેલી હંસિકાનું ચિત્રામણુ આલેખતી રાજકુંવરીને દેખી. વિનયવતીને પૂછ્યું કે, 'આ કોણ છે?' તેણે કહ્યું કે- 'આ મારા પડોશમાં રહેનારી અને ઘણા દિવસથી તમને જોવા અને મળવાની ઉત્કંઠાવાળી હતી.' તેણે કહ્યું કે, સારું કર્યું કે લાગ્યા. ત્યાર પછી રૂપ-પરાવર્તન કરેલા વીરભદ્રે પૂછ્યું કે- તમે તો વિરહાતુર હંસિકા આલેખન કરવાનું શરૂ કર્યું, પણ વિરહાતુરની દૃષ્ટિ આવી ન હોય. અનંગસુંદરીએ કહ્યું કે- 'તો તમે ચિત્રવર્તિકા લો અને વિરહિણીની જેવી દૃષ્ટિ કે આકાર હોય, તેવી આલેખન કરો.' પછી વીરભદ્રે હંસિકાનું આલેખન કર્યું.

મ્હાન સુખ, અશ્રુથી ભીંજાયેલ નયન, ઉઘાડેલી પાંખ અને મળવાની તીવ્ર ઉત્કંઠાવાળી, રોડેલી સર્વ ચેષ્ટાવાળી, હૃદયથી જાણે કંઈક ચિંતન કરતી હોય, દુઃસહ પ્રિય-વિરહની વેદના સહન ન કરી શકતી હોય તેવી, ચાંચમાં ગ્રહણ કરેલ બિસખંડવાળી, વગર કહ્યું પોતાની ચેષ્ટાથી જ શોકાવેગને જાણે કહેતી હોય તેવી હંસિકા અને તેનું સૂચન કરતી ગાથાઓ આલેખી. આલેખીને અનંગસુંદરીને ખતાવી.

'અહો! વિજ્ઞાનાતિશય! અહો! હંસિકાની ભાવસુચક અવસ્થા' એમ લાંબા સમય સુધી એક ધ્યાનથી જોઈને વળી તેની પ્રશંસા કરીને અનંગસુંદરીએ કહ્યું કે, આટલા કાળ સુધી તું કેમ અહીં ન આવી? વીરભદ્રે કહ્યું કે, 'વડીલવર્ગની શંકાથી' અનંગસુંદરીએ કહ્યું કે- 'હવે તારે દરરોજ જરૂર અહીં આવવું. કોઈ બીજી કળામાં તારો પરિશ્રમ છે કે? વિનયવતીએ વચ્ચે જવાબ આપ્યો કે, 'દિવસો જતાં આપોઆપ સ્વામિનીને ખબર પડશે.' ત્યારે રાજકુમારીએ કહ્યું કે, 'ઠીક કહ્યું' એમ કહીને વિનયવતીને ઠપકો આપ્યો કે, આમાં તારો જ અપરાધ છે કે, આટલા સમય સુધી તું એને ન લાવી. નામ પૂછ્યું એટલે વીરભદ્રે જાતે જ કહ્યું કે- 'વીરમતી' પછી તાંબૂલાદિકથી પૂજા-સત્કાર કર્યો. પોતાના ભવને ગયા. સ્ત્રીનો વેષ બદલી નાખ્યો. પૂર્વનો પુરુષવેષ ધારણ કર્યો. શેઠે પૂછ્યું કે- 'હિ પુત્ર! તું ક્યાં ગયો હતો? કારણ કે તને જોળવા આવનારાઓને કંટાળીને ગમે તેમ આડા-અવળા જવાબ આપ્યા.' તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, 'બહાર ઉદ્યાનમાં ખેડો હતો.' શેઠે કહ્યું કે- 'ઠીક.' બીજા દિવસે પણ તેવી જ રીતે ત્યાં પ્રવેશ કર્યો. તે સમયે અનંગસુંદરી વીણા-વિનોદ કરતી હતી. વીરભદ્રે કહ્યું કે- આ તંત્રી ખરાબ સ્વરવાળી છે. કારણ કે, આમાં મનુષ્યનો વાળ પેસી ગયેલો છે. વળી તમે ષડ્જ ગ્રામ જોલ્યા તેમાં ષડ્જ ચાર શ્રુતિવાળો હોય છે. તેમાં પણ સંવાદી, વિવાદી, અનુવાદી, વાદી, જેવા જેવા હોય તે તે પણ તંત્રીને સ્પર્શ કરવી. એ વગેરે કહેવાયેલી અનંગ-

સુંદરીએ તેને વીણા આપી. વીરભદ્રે તંત્રી જોલી નાખી અને તેમાંથી મનુષ્યવાળ કાઢીને ખતાવ્યો. તે વાળને દૂર કરીને તંત્રી વાળીને તૈયાર કરી વીણા સાથે તંત્રીને બેડી દીધી. પછી વીણા વગાડી. મધુર ગમકોથી વિશુદ્ધ નિષાદસ્વર અને શ્રુતિઓમાં ઉત્કૃષ્ટ કાકલી-પ્રધાનતાવાળું તંત્રીના સ્વરવાળું અનુવાદ-શ્રુતિવાળું ગીત તેવી રીતે ગાયું, જેથી પર્ષદા સાથે અનંગસુંદરી આકર્ષિત થઈ. તે સાંભળીને અનંગસુંદરીએ ચિંતણ્યું કે- ‘આના વગરના નિષ્કલ જન્મથી સર્ચું. કારણકે, સમગ્ર કળાઓને પામેલું આનું રૂપ દેવોને પણ દુર્લભ છે. ‘રૂપ, સુકુલમાં જન્મ, કળાઓમાં કુશળતા મેળવવી, વિનયસહિતપણું, પ્રથમ બોલાવવાપણું, નમ્રતા થોડા પુણ્યથી મેળવી શકાતાં નથી.’ ‘આ પૃથ્વીમાં રત્ન નિષ્કલંક નથી’ એવો જે પ્રવાહ સાંભળાય છે, પરંતુ આને જોઈને અત્યારે તો તે કહેવત નકામી થઈ છે. આ પ્રમાણે વીરભદ્રે બીજી પણ પત્રછેદાદિક કળા-વિશેષોમાં વિજ્ઞાનાતિશય ખતાવતાં અનંગસુંદરી તેવા પ્રકારની કરી, જેથી કરીને તે બીજું કંઈ બાજુતી નથી, બોતી નથી. બીજા કોઈ સાથે રસપૂર્વક ક્રીડા કરતી નથી. સર્વ વાતમાં વીરમતી વીરમતીને જ યાદ કરે છે. હૃદયમાં તેને જ સ્થાપન કરે છે, બીજી વિચારણા કરતાં કરતાં તે જ આવીને જીભી રહે, શૂન્ય હૃદયપણામાં પણ તેનું જ સ્મરણ કરતી હતી, સ્વપ્નો પણ તેનાં જ આવતાં હતાં.

હવે અનંગસુંદરીને બરાબર વશ થયેલી બાણીને વીરભદ્રે શેઠને કહ્યું કે- ‘હું સ્ત્રીનો વેષ પહેરીને વિનયવતીની સાથે કન્યાના અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરતો હતો, તો આપે તે વિષયમાં ચિંતા ન કરવી, જે કોઈ પ્રકારે અનર્થ ન થાય તેમ હું સાવધાની રાખીશ. રાજા પોતાની પુત્રીને બે તમને આપે, તો પ્રથમ ના પાડીને પછી આદરથી આપતા હોય તો સ્વીકારી લેવી.’ તે સાંભળીને શેઠે કહ્યું, ‘તું યુદ્ધમાં મારા કરતાં અધિક છે, તો તું કરે તે પ્રમાણ, માત્ર શરીરે કુશળ થાય તેમ કરવું’. વીરભદ્રે કહ્યું ‘ઉતાવળા ચિત્તવાળા ન થવું. કેટલાક દિવસોમાં પિતાજી દેખશે કે, આ વિષયનું શું પરિણામ આવે છે.’ શેઠે કહ્યું કે- ‘હિં પુત્ર! તું સમજી છે.’

આ બાબુ રાજા સમક્ષ રાજસભામાં વાત ચાલી કે- જ’બૂદ્ધીપથી એકજીવન શંખશેઠના ઘરે આવીને રહેલો છે, તેણે વિજ્ઞાનથી, કળામાં કુશળતાથી, કવિપણુથી, પ્રશ્નોત્તરની ગોખીમાં આખા નગરને આકર્ષણ કર્યું છે.’ જેણે નયનોથી તેને દેખ્યો હોય, જેણે તેની સાથે વાતચીત કરી હોય, જેને તેણે બોલાવ્યો હોય, જેની સાથે તેણે હાસ્ય કર્યું હોય, જે કોઈનું તે નામ લે છે, જેની સાથે પ્રશ્નોત્તરોનો વિનોદ કરે છે, તે પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માને છે.’ તે સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે- ‘તે બાલિનો કોણ છે ? તેઓએ કહ્યું કે- ‘હિં દેવ ! તે સમજી શકાતું નથી, પણ સારા કુલમાં જન્મેલો હોયો જોઈએ? તે સાંભળીને પોતાની પુત્રીની ચિંતા થઈ કે- ‘આવા પ્રકારનો ભર્તાર તેને રુચે, તો સાડું થાય.’

આ બાબુ અનંગસુંદરી એકલી એકાંતમાં હતી, ત્યારે વીરભદ્રે તેને પૂછ્યું કે- ‘સમગ્ર સામગ્રી મળવા છતાં પણ તું ભોગ કેમ ભોગવતી નથી? ‘પ્રિયતમ-વદલલ વગરનાને ભોગ ક્યાંથી હોય? હે સુંદરદેહવાણી ! દેવોને પણ દુર્લભ એવું આવા પ્રકારનું રૂપ મેળવીને તેમાં પણ હે હરિણાક્ષિ ! યુવાનોનું યૌવન જૂરાવનાર થાય છે. હે સુતનુ ! પ્રિયના સમાગમ વગર જીવન નિરર્થક થાય છે. અહીં યૌવન એ પ્રધાન છે, તેમાં પણ પ્રિયના સમાગમ-સુખોથી જીવતર સફળ થાય છે. ભય પામેલા મૃગ-બાળક સરખા નેત્રવાળી ! લોકોને પ્રાર્થના કરવા લાયક પ્રિય-સમાગમના સુખોથી આત્માને મૂઢતાથી દૂર કેમ ધકેલે છે? અરે ! આ તારા પુરુષદ્રેષીપણાથી તો તું કદર્થના ભોગવી રહેલી છે, તેની સાથે બીજા સર્વેને પણ તું કદર્થના

કરી રહેલી છે અને જગતમાં પણ તું શોધ કરવા લાયક થઈ છે. તો હે સુંદરાંગી! તારા દુઃખથી દુઃખી થયેલ મને સ્પષ્ટ હકીકત કહે કે, સમગ્ર સુખમાં નિધાન-સમાન પ્રિયના સમાગમ-સુખનો તેં શાર્થી ત્યાગ કર્યો? જે કોઈને સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી પ્રિય ન હોય, તથા જેને સરખા સદ્ભાવવાળો રનેહ ન હોય, તેના જન્મથી શો લાભ?" એ વગેરે મધુર અક્ષરોથી તેને તેવી રીતે તેણે કહ્યું, જેથી લગ્ન છોડીને પોતાના હૃદયનો સદ્ભાવ કહેવા લાગી. અનંગસુંદરીએ કહ્યું—“હે પ્રિયસખી! આ મારો સદ્ભાવ મારે કોને કહેવો? મારી મનની વાત અને મારું સ્વરૂપ કોની આગળ પ્રગટ કરું? મારા ચિત્તને જાણનાર તેવો કોઈ પુરુષ નથી, જે મારી વિશેષ હકીકત સમજી શકે. તેં જે કહ્યું કે, મનુષ્યપણું. રૂપ, યૌવન, વિલાસો, પ્રિયના વિરહવાળા સમગ્ર નિરર્થક ચાલ્યા જાય છે, તે તારી વાત સચ છે. તેમ જ કસ્તૂરી આદિના વિલેપન, કોયલના મધુર સ્વરના ભાવથી ઉત્તેજિત નિરંકુશ મદન-વિકાર યૌવનમાં વિશેષપ્રકારે પરેશાન કરે છે. રમણીઓને તે સુખ રમણાધીન હોય છે, તેથી રમણીઓને તેના ચિત્તની આરાધનામાં રાત-દિવસ તત્પર રહેવું પડે છે. રૂપ, યૌવન, મહાગુણોથી યુક્ત અને કળામાં કુશળ હોય, તેવા પુરુષમાં હજી મન તૈયાર થાય, પરંતુ જેવા-તેવાની સાથે વિરસ રતિકીડા કરનાર મનુષ્યના વિષે મન ચોંટતું નથી. ઈચ્છા પ્રમાણે વિચરવું છોડીને જે કોઈ પ્રકારે આત્માને પરાધીન કરવો પડે, તો જે તે નિર્ગુણ મનુષ્યમાં પડતાં ગુણો પણ દોષમાં પલટાઈ જાય. આ કારણથી નિર્ગુણ જનની આ પ્રકારે આરાધના કરવી પડે, તે સારી ન કહેવાય. તે કારણથી મેં પુરુષદ્રેષીપણું સ્વીકારેલું છે.’ ત્યાર પછી અવસર મળેલો હોવાથી વીરભદ્રે કહ્યું કે, ‘હે અનંગસુંદરી! આમ કેમ બોલે છે? આ ભરતક્ષેત્ર વિશાળ છે, પુરુષોમાં તક્ષવત હોય છે, તું પોતે ગર્વ વહન ન કર, કારણ કે લોકમાં એવો પ્રવાદ છે કે, ‘આ પૃથ્વી ઘણા રત્નવાળી છે.’

અનંગસુંદરીએ કહ્યું કે; તારાં દર્શન અને મેળાપ થયા પછી તે માન્યતા મેં દૂર કરી છે. પહેલાં તો મારી કળાના સમૂહવડે મારું ચિત્ત અભિમાનવાળું જીદા પ્રકારનું જ હતું. વીરભદ્રે કહ્યું કે, તો અત્યારે કોઈ અધિક કળાવાળો યુવાન મળી જાય, તો વિષયસંગની તું ઈચ્છા કરે કે કેમ? તેણે કહ્યું કે, ‘જો તારા સરખો રૂપ-યૌવન-કલાધિક દેખું, તો હું ઈચ્છું.’ ત્યાર પછી તરત જ પોતાના ઘરેથી નીકળી જવું અને અનંગસુંદરીના દર્શનના છેડાવાળો સર્વ વૃત્તાન્ત તેને જણાવ્યો. પોતાનો પણ તેની ઉપરનો અનુરાગ જણાવ્યો. તે સાંભળીને અનંગસુંદરી મહાવિસ્મય હર્ષથી સવિશેષ પ્રકૃલિત નયનવાળી કહેવા લાગી કે, ખરેખર પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલ સુકૃતવૃક્ષ આજે ફળીભૂત થયું. પુરુષદ્રેષીપણાના વ્રતવિશેષનું ફળ મને મળ્યું. તો હવે વધારે શું કહું? આ ભવિત અને શરીર વગેરે સર્વ તમને સ્વાધીન કરું છું. તમોને જે યોગ્ય લાગે તેમ કરો. વીરભદ્રે કહ્યું, આ ખાત ખરાખર છે; તુરંત પ્રમાણે યોજના કરવી પડશે; જેથી અન્ય લોકોને કંઈ બોલવાનો કે નિંદા કરવાનો પ્રસંગ ન આવે. તેણે કહ્યું કે; હવે તમો જ આ વાતમાં જેમ ઠીક લાગે તેમ કરવા અધિકારી છો. ફરી વીરભદ્રે કહ્યું કે, હાલ હું અહીં નહિ આવીશ. તારે તો તે તે પ્રકારે મહારાજને કહેતા રહેવું, જેથી મારા પિતા શંખશેઠને તને વિવાહ માટે આવે. એમ શીખવીને વીરભદ્ર ત્યાંથી નીકળી ગયો.

આ બાબત અનંગસુંદરીએ માતાને બોલાવી અને કહ્યું કે—હે માતાજી! જે મને ભવિતી જોવાની ઈચ્છા હોય તો પિતાજીને એ પ્રમાણે વિનંતી કરો કે, તમે કોઈ પ્રકાર શંખશેઠને

બોલાવીને આજે જ મને વીરભદ્રને આપો. આ વાત સાંભળીને ખુશ થયેલી માતાએ કહ્યું કે, 'હે પુત્રી! આ વાતમાં ક્યો સંદેહ કરવાનો હોય? તને વરની અભિલાષા થઈ, તેથી તો તારા પિતા અત્યંત આનંદ પામશે. પરંતુ તે વર કેવો છે? તે તું બાણુ છે? તેણે કહ્યું, 'હે માતાજી! વિજ્ઞાનાદિ ગુણોથી પૂજિત થવાના કારણે સમગ્ર ભુવનને પરિબળ સરખો કરનાર છે, તેનાથી જે પરિચિત થાય છે, તે મનુષ્ય જગતમાં ગુણોથી પુજિત થાય છે.

ત્યાર પછી અનંગસુંદરી પુત્રીને સાન્વન આપીને માતા મહારાજની પાસે ગઈ. રાજને પુત્રીનો વૃત્તાન્ત કહ્યો. રાજાએ પણ કહ્યું કે- 'મેં પણ એમ સાંભળ્યું છે કે સર્વકળામાં કુશળ, કામદેવના રૂપનો તિરસ્કાર કરનાર સ્વરૂપવાન-કોઈકયુવાન જંબૂદ્વીપથી આવેલો છે. શંખ શેઠને ત્યાં રહેલો છે. તો શંખ શેઠને બોલાવું-એમ કહીને મહાદેવીને વિસર્જન કરી. શંખશેઠને બોલાવ્યા. વીરભદ્રે શીખવ્યું કે, 'રાજા બોલાવીને તમને પુત્રી આપવાની વાત કરે, તો પ્રથમ આનાકાની પૂર્વકના કહીને પછી સ્વીકારવી, પરંતુ સર્વથા નકારવી નહિ.' ઘણા વણિકો સાથે શંખશેઠ રાજભવને ગયા અને છડીદારે રાજને નિવેદન કર્યું, એટલે શેઠે રાજસભામાં પ્રવેશ કર્યો. કાલોચિત ભેટણા સાથે રાજને મળ્યા. પ્રણામ કર્યા, એટલે રાજાએ આસન અપાવરાવ્યું, 'કૃપા' એમ કહીને આસન પર બેઠા. રાજાએ કહ્યું, 'હે શ્રેષ્ઠ! સાંભળ્યું છે કે તમારા ઘરે જંબૂદ્વીપથી કોઈક યુવાન આવ્યો છે, તે સર્વ કળાઓમાં કુશળ, વિનીત અને સમગ્ર રૂપસંપત્તિને જિતનારો છે.' શેઠે કહ્યું કે 'યુવાન છે, લોહો એમ કહે છે કે કળા અને ગુણવાળો છે, તે વાતની અમને ખરાખર ખબર નથી.' રાજાએ પૂછ્યું કે, તમારી આજ્ઞામાં છે કે નહિ? શેઠે કહ્યું કે-આખું નગર તેના ગુણોથી આકર્ષિત માનસવાળું, તેને આધીન થયું છે. તે એટલો વિનીત છે કે મારા સમગ્ર પરિવારની પણ આજ્ઞામાં રહે છે, તો પછી મારી આજ્ઞામાં તો હોય જ.' બે એમ છે, તો હું મારી પુત્રી આપું છું તેનો સ્વીકાર કરવો.' શેઠે કહ્યું કે, 'હે દેવ! મૃગલા સાથે સિંહણનો સંજોગ બેઠવો સુંદર ન ગણાય, તો હે દેવ! તમે અમારા સ્વામી છો, અમે તો તમારી પ્રબ્ધ છીએ. આમ હોવાથી મહારાજા આવી આજ્ઞા કેમ કરે? મહારાજાએ કહ્યું કે- 'એ વિચાર તમારે કરવાની જરૂર નથી. હું જે તમને આજ્ઞા કરું, તે તમારે વગર-વિચારે અમલ કરવાનો. માત્ર તમે યુવાનને પૂછી લો. શેઠે કહ્યું કે- 'આપની આજ્ઞા છે, તો હું પૂછીશ' શેઠને રબ્ધ આપી. વીરભદ્રને સર્વ વૃત્તાન્ત કહ્યો.

ફરી પણ બોલાવીને રાજાએ અનંગસુંદરીને આપી. શેઠે તેનો સ્વીકાર કર્યો. કરવા લાયક ઉચિત કાર્યો કર્યાં. મોટા આડંબરથી વિવાહ-મહોત્સવ કર્યો. પરસ્પર એકબીજાને પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ. એક આંખના પલકારા જેટલો સમય પણ વિયોગ સહન કરી શકતા નથી. વીરભદ્રે અનંગ સુંદરીને અત્યંત દૃઢતાવાળી શ્રાવિકા બનાવી. બંનેનો પદ્ધિ ધર્મ સમબળવ્યો. પોતે તીર્થેશ્વરની પ્રતિમાનું આલેખન કર્યું. સાધુ-સાધ્વીઓને પ્રતિલાભ્યા. ઇચ્છા-મિચ્છાદિક શ્રાવક લોક-ઉચિત વ્યવહાર સમબળવ્યો. તે દરરોજ દેવવંદનાદિક શ્રાવકના ધર્માનુષ્ઠાનનું સેવન કરવા લાગી.

વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય તેવાં ગીત, સન્ન્યાયાદિક ગાવા લાગી. વિવિધ પ્રકારનાં ફુલકો, પ્રકરણાદિકને અભ્યાસ કરતી હતી. એમ લોગો લોગવતાં તેમનો સંસાર વહી રહેલો હતો. કોઈક સમયે વીરભદ્રે વિચાર્યું કે, 'મારું વિરહનું અલ્પ પણ દુઃખ સહન કરી શકતી નથી. (પતિ) આરાહણનો મોટો ભાર સહન કરે છે. પોતે સુકુમારતામાં વર્તે છે અને પતિને કઠોરતા અર્પણ કરે છે. (પોતે ખંભેમાં વર્તે છે અને પતિને બંને અર્પણ કરે છે.)

તો હવે સમય પ્રાપ્ત થયો છે કે, તેને સાથે લઈને સ્વદેશમાં જઈ. એમ ચિંતવીને અનંગસુંદરીને કહ્યું કે, 'હે પ્રિયા! તારા સિવાય બીજું કોઈ પણ વધારે પ્રિય નથી, પરંતુ માતા-પિતા મારા વિયોગના દુઃખથી અત્યંત દુઃખી છે, તો તેમને મળીને તારત હું પાછો આવું છું. તું તો અહીં જ રહેજે' અનંગસુંદરીએ કહ્યું કે, 'તમે કહ્યું તે બરાબર છે, જો તમારા જેવું મારું હૃદય કઠણ હોય તો મારું ચિત્ત તો અલ્પ પણ વિયોગ સહન કરવા સમર્થ નથી. તો હું શું કરું? હે સુભગ! તમારા કરતાં પણ મને નક્કી મારો જીવ વલ્લભ છે. તમે જશો, એટલે તે પણ જવાનો છે. તો મને શા માટે મુકીને જાવ છો? હે નાથ! 'તમને સ્નેહ નથી' તે તો મેં તમારી ચેષ્ટાથી જાણ્યું. જો સ્નેહ હોય તો નક્કી પ્રવાસ કરવાની યુદ્ધિ જ ન થાય. હે પ્રિયતમ! જો નિષ્કપટ પ્રેમ હોય તો વિરહ માહાત્મ્ય ન પામે જો વિરહ થાય, ત્યારે ખરેખર સ્નેહ નથી. પતિથી વિચુકત થઈ સારસી પદ્મિણી એકલી ન રહી શકે. એ વિષયમાં સારસ-મિથુનનું દૃષ્ટાંત જાણવું. હે નાથ! આમાં તમારો શો દોષ? કૃત્રિમ સ્નેહ કરનાર લોકથી તમે ઠગાયેલા છો, મારા સંબંધીને સ્નેહ તો તમે ખરેખર પરિણામ આવશે, ત્યારે જ જાણી શકશો. તે સાંભળીને વીરભદ્રે કહ્યું કે-હે સુંદરી! તું મારા ઉપર કોપ ન કરીશ, તને છોડવા માટે હું જ સમર્થ નથી. હે સુતતુ! તને ગમન કરાવવાનો ઉપાય મેં આરંભેલો છે. ક્ષણમાત્ર પણ જેના વિરહમાં આ જીવને શલ્ય સરખી વેદના ઉત્પન્ન થાય છે, તો હે સુતતુ! જીવતો ક્યો મનુષ્ય તારો ત્યાગ કરે? આ પ્રકારે સદ્ભાવવાળા સ્નેહાવેગવાળા વચનોથી તેણે ઘણા પ્રકારે તેને સાન્ત્વન આપી સમજાવી અને જેમ તેમ કરી તેનું માન છોડાવી સાથે ચાલવાના ઉત્સાહવાળી કરી. વીરભદ્રે પોતાનો અભિપ્રાય મહારાજને નિવેદન કર્યો. બહુ આગ્રહ કર્યો, એટલે અનંગસુંદરી સાથે જવા માટે રાજાએ અનુમતિ આપી. જવા માટેની સામગ્રીઓ તૈયાર કરી. યાનપાત્ર તૈયાર કર્યું. લગ્ન જોવરાવ્યું. લંગર ભિંચ્યું ચડાવ્યું, યાનપાત્ર (વહાણ) મુક્ત કર્યું. સ્વેતપટ (સહ) ચડાવ્યો. યાનપાત્રનો કર્ણુધાર (નિર્ધામક) તૈયાર થઈ ગયો. કિનારે રહેલા બન્નેએ મહારાજ અને મહાદેવીને પ્રણામ કર્યાં. અનુકૂલ પવન વાવા લાગ્યો. જંબૂદ્વીપ તરફ પ્રયાણ કર્યું. સમુદ્રમાં જળચરો જોયાં. જલહસ્તી અને મગરથી ત્રાસ પામેલા તિમિ ભતના માતૃચ-સમૂહથી એવડાયેલા તરંગોવાળા, તરંગોની લહેરો વડે ફેંકાયેલા, શંખ-સમૂહથી ઉછળેલા મોટા શબ્દવાળા, શબ્દના કોલાહલથી ઘૂમી રહેલા મોટા મત્સ્યો દેખવાથી પ્રસન્ન થયેલા યાનપાત્રમાં ખેઠેલા જનસમૂહવાળા, જનસમૂહે આરંભેલ વિવિધ કથાલાપો-વાળા-આવા પ્રકારના સમુદ્રમાં બ્યારે દરરોજ યાનપાત્ર વહન થતું હતું, ત્યારે સાતમા દિવસે પ્રચંડ પવન અણધાર્યો ફૂંકાવા લાગ્યો. પવન ફૂંકાતાં સમુદ્ર ખળભળવા લાગ્યો. મહાકલ્પોલોના અથડાવાથી યાનપાત્ર ઉછળવા લાગ્યું. તેટલામાં એકબાબુનો ભાગ ભાંગી ગયો, દોરડાંઓ તૂટી ગયાં. કૂપસ્તંભના ટૂકડા થઈ ગયા. સ્વેતસહ ફાટી ગયો, યાનપાત્ર કાબુ બહાર થયું. પ્રચંડ પવન વાવાથી, સમુદ્ર ખળભળવાથી, યાનપાત્ર પરવશ બનવાથી, સામગ્રી-રહિત થવાથી નિર્ધામકો પણ ખેદ પામેલા હોવાથી, તેવા પ્રકારની કર્મ-પરિણતિના સામર્થ્યથી ત્રણ દિવસ યાનપાત્રે આમતેમ ભ્રમણ કર્યું. યાનપાત્રમાં ખેઠેલાઓ પરેશાન થયા અને કેટલીક સંખ્યા ઘટી ગઈ, ત્યારે જીવિતની આશા સાથે યાનપાત્ર વિનાશ પામ્યું. પૂર્વના અંધુઓની જેમ સર્વ પ્રાણીઓ વિખૂટા પડી ગયા. અનંગસુંદરીએ તથા વીરભદ્રે બંનેએ એક એક પાટીયું મેળવ્યું. ત્યાર પછી પાંચ રાત્રિ પછી અનંગસુંદરીને સમુદ્રના કલ્પોલોએ કિનારે ફેંકી. ત્યાર પછી અંધુઓના વિયોગથી, વિદેશગમન કરવાથી, યાનપાત્ર ભાંગવાથી, પતિના વિયોગથી,

ધન-ક્ષય થવાથી, જળકલ્લોલો વડે ઘડેલાવાથી, ક્ષુધા-વેદનાથી મહાદુઃખસમૂહ અનુભવતી તે સમુદ્રકિનારે પહોંચીને વિચારવા લાગી. દૈવના વિલાસો આવા પ્રકારના હોય છે—

અતિવલ્લભ માતા-પિતાનો ત્યાગ કરીને, મારા પ્રિયપતિની સાથે આવી, તો બળેલા દૈવે તેની સાથે પણ વિયોગ કરાવ્યો, તો પોતાના અંધુ-પતિ રહિત મંદલાગ્યવાળી અને કલંક આપવાના નિમિત્તભૂત એવી મારે હવે જીવવાનું શું પ્રયોજન છે? અરે મહાભયંકર જળહાથી, મગરમચ્છ આદિ જળચરોથી ગહન પારવગરના મહાસમુદ્રમાં પડેલા મારા પતિ ક્યાં ગયા હશે? આમ અનેક પ્રકારે રુદન કરતી અનંગસુંદરીને ત્યાં આવેલા મહાકરુણાપૂર્ણ હૃદયવાળા એક તાપસ-કુમારે જોઈ. તે તાપસકુમાર તેને આશ્રમપદમાં લઈ ગયો. કુલપતિએ પણ લાંબા સમય સુધી તેની સામે જોઈને કહ્યું કે-‘હિ પુત્રી! અહીં વિશ્વાસપૂર્વક રહે, તને તારા ભત્તાર સાથે સમાગમ થશે.’ ત્યાર પછી જ્યાં સુધી તેની પૂર્વાવસ્થા પ્રાપ્ત ન થઈ, ત્યાં સુધી કેટલાક દિવસો તાપસોએ તેની દેખભાળ રાખી. કુલપતિએ તો તેનું રૂપ-લાવણ્યાતિશય જોઈને ‘તાપસ-કુમારોની સમાધિમાં વિધન કરનાર રૂપ હોવાથી’ વિચારીને કહ્યું કે-‘હિ પુત્રી! અહીંથી બહુ દૂર નહિ એવું પદ્મિનીખેટક નામનું નગર છે, ત્યાં વિશિષ્ટ પ્રકારના લોકો વસે છે. ત્યાં તને તારા ભત્તાર સાથે સમાગમ થશે, માટે તું ત્યાં જા. તેણે કહ્યું કે-‘હિ તાત! જેવી આપની આરા’ ત્યાર પછી એ વૃદ્ધ તાપસયુગલ વળાવીયા આપીને તેને પદ્મિની ખેટકમાં મોકલી. ત્યાં નગર બહાર તેને છોડી મૂકીને ‘અમો અહીં નગરમાં પ્રવેશ કરતા નથી’ એમ કહીને તાપસો પાછા વળી ગયા.

નગરની બહાર તે ટોળાથી વિખૂટી પડેલી ભોળી બુદ્ધિવાળી દરેક દિશામાં નજર કરતી હરણી માકક એકાકિની અનંગસુંદરી રહેલી હતી, તેટલામાં અનેક સાધ્વીના પરિવારવાળી સુનતા નામના ગણિની તે માર્ગે આવ્યાં. સાધ્વીએને દેખીને તેના હૃદયમાં શ્વાસ આવ્યો. સ્વસ્થ બની. યાદ આવ્યું કે, મારા પતિને આમને પ્રતિલાભતા મેં જોયા હતા, તેમની પાસે જઈને પૂર્વનો અભ્યાસ હોવાથી વિધિથી સમ્યક્ પ્રકારે વંદના કરી. સિંહલદ્વીપને વિષે ચૈત્યોને પણ વંદન કર્યું હતું. ગણિનીએ પૂછ્યું કે-‘હિ પુત્રિ! સિંહલદ્વીપમાં ચૈત્યો ક્યાં છે? તું અહીં એકલી કેમ?’ તેણે કહ્યું કે, ‘હું શાંતિથી સર્વ હકીકત તમને કહીશ.’ તેટલામાં ગણિનીએ શરીરચિંતા ટાળી તેમની સાથે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. અનંગસુંદરીના રૂપાતિશયથી આકર્ષાયેલા નગરના લોકો પરસ્પર વાતો કરવા લાગ્યા કે, ‘આ કોણ હશે? ક્યાંથી આવી હશે? આ કોની સાથે સંબંધવાળી હશે? તેમ કરતાં ગણિની પોતાના ઉપાશ્રયે પહોંચ્યાં. ત્યાં જ રહેલી તારી પુત્રી પ્રિયદર્શનાએ તેને જોઈ, પ્રકુલિલ નેત્રોવાળી તેણે પૂછ્યું. પ્રિયદર્શનાએ પણ યથાયોગ્ય સાધ્વીએને વંદના કરી. વીરભદ્રનો સમાગમ થયો, ત્યારથી શરૂ કરી ગણિનીના સમાગમ-દર્શન થયાં સુધીનો સર્વ આત્મ વૃત્તાન્ત કહ્યો. પ્રિયદર્શનાએ પૂછ્યું કે, ‘તેનો વર્ણ કેવો છે?’ અનંગસુંદરીએ કહ્યું કે- ‘શ્યામ,’ પ્રિયદર્શનાએ કહ્યું કે- ‘એક શ્યામવર્ણ છેડીને સર્વ મારા ભત્તારને મળતું આવે છે.’ ગણિનીએ કહ્યું કે, ‘આ પૃથ્વી અનેકરનોવાળી છે, ધીએ કોઈ તેવા પ્રકારનો હશે.’ ફરી અનંગસુંદરીને કહ્યું કે, ‘હિ પુત્રિ! તું સ્વસ્થ ચિત્તે અહીં રહે. પતિ-સમાગમ સિવાય સર્વ તને અહીં મળી રહેશે. આ પ્રિયદર્શના તારી ભગિની જેવી જ છે, તો એની સાથે સદ્ધર્મનું જાન કરવામાં તત્પર બનજે.’ અનંગસુંદરીએ કહ્યું કે, ‘અત્યંત અનાચાર કરનાર હોવા છતાં પણ એવે આટલું કાર્ય સુંદર કર્યું કે, જેથી તમારા દર્શન-સમાગમ થયા. ‘સુંદર ધર્મની પ્રાપ્તિ, ગુરુના ચરણ-કમળની આરાધના, જિનસેવા, સ્વાધ્યાયમાં તત્પર રહેવું—આ સર્વ અલ્પપુણ્યથી પ્રાપ્ત થતું નથી.’ તો હે ભગવતી! આ સંસારમાં પ્રિયના વિયોગો સુલભ છે, પણ જિનોપદિષ્ઠ ધર્મ-પ્રાપ્તિ દુર્લભ

છે. આપત્તિઓ સંસારમાં અવસ્થ આવનારી છે, પરંતુ તમારા સરખા ગુરુની સામગ્રી દુર્લભ છે. તેથી આવાં નિમિત્તોથી જ ઘણે ભાગે લોકો ધર્મબુદ્ધિ કરે છે. તે સિવાય ધર્મને યાદ કરતા નથી. તેથી ખરેખર હું કૃતાર્થ-ધન્ય થઈ છું કે, આપના ચરણ કમલની સેવા મને મળી. પ્રિયદર્શનાએ કહ્યું કે, હે સખી અનંગસુંદરી ! પ્રિયના સમાગમની જેમ તને દેખવાથી મારું હૃદય ઉન્નદ્ધવાસ લઈ રહ્યું છે. તારા સમાગમથી મારા આત્મામાં કોઈ અનૈરા જ આનંદ થાય છે. વધારે શું કહું ? અંધુના વિયોગ-દુઃખથી દુઃખી થયેલા આત્માને વધારે કલેશ ન પમાડવો. અનંગસુંદરીએ કહ્યું, 'હે પ્રિયસખી ! તારાં દર્શનથી જ મારું અંધુના વિરહનું દુઃખ યાદ્યું ગયું છે' એ પ્રકારે એકબીજાના દર્શનમાં અતૃપ્ત રહેવા લાગ્યા. તેઓ બંને સાથે અભ્યાસ કરે છે, સાથે શ્રવણ કરે છે, સાથે કરવા લાયક અનુષ્ઠાનો કરે છે અને રાતદિવસ નિત્ય સાંઘીજીના સમાગમમાં જ સમય પસાર કરે છે.

આ બાબુ વીરભદ્ર પણ વહાણુ ભાંગી જવાથી એક પાટીયું પકડીને સમુદ્રમાં કલ્લોલોથી આમ તેમ ધકકેલાતો, યુક્તો 'વળી ઉપર આવતો એમ સાતમે દિવસે રતિવલ્લભ નામના વિદ્યાધરના જોવામાં આવ્યો તેણે તેને અદ્ભુતથી ગ્રહણ કરી લીધો, તે તેને ગૈતાલ્ય પર્વતના શિખર પર લઈ ગયો. પોતાની મહત્તમ જૂષા નામની ભાર્યાને પુત્રપણે આપ્યો. સમુદ્રમાં ખૂટવાનું કારણ કહ્યું. તેણે પણ કહ્યું કે, 'સિંહલદ્વીપથી જંબૂદ્વીપ તરફ મારી ભાર્યા સાથે પ્રયાણ કરતાં વચ્ચેમાં જ યાન-પાત્ર ભાંગી ગયું, જેથી જાણે ચમરાજથી છૂટયો હોઈ, તેમ એકલા મને પારવગરના સમુદ્રમાંથી બહાર કાઢ્યો. મારી ભાર્યાની કેવી અવસ્થા હશે ? તે ખબર નથી.' વિદ્યાધરે વિદ્યાથી ઉપયોગ મૂકીને કહ્યું કે- 'તારી બંને ભાર્યાઓ પદ્મિની ખેટક નામના નગરમાં સુવતા નામની ગણિની પાસે અભ્યાસ કરતી તથા તપ-ચરણ કરવામાં તત્પર બની રહેલી છે. એમ કહ્યું એટલે વીરભદ્ર વિશ્વસ્ત બન્યો. સમુદ્રમાંથી બહાર નીકળતાં જ સ્યામવણું કરનારી ગુટિકા કાઢી નાખી, એટલે સ્વાભાવિક પૂર્વનું રૂપ હતું તેવું રૂપ થયું. વજ્રવેગની વેગવતી નામની ભાર્યાની રત્નપ્રભા નામની પુત્રી સાથે લગ્ન કર્યાં. હવે અહીં 'બુદ્ધદાસ' એવું નામ પ્રકાશિત કર્યું. વિદ્યાધરને ઉચિત ભોગો ભોગવતો ત્યાં તેની સાથે રહેતો હતો.

કોઈક સમયે મોટા પરિવારવાળા વિદ્યાધર લોકોને જતા દેખીને બુદ્ધદાસે રત્નપ્રભા દેવીને પૂછ્યું કે, આ વિદ્યાધર લોકો કઈ તરફ પ્રયાણ કરે છે ? તેણે કહ્યું કે, 'તીર્થેશ્વરની યાત્રા કરવા સિદ્ધાયતને, ત્યાં રહેલી શાશ્વતી જિનપ્રતિમાઓને વંદન કરશે, તે નિમિત્તે સર્વ વિદ્યાધરો જવા તૈયાર થાય છે. ત્યારે તે પણ ભાર્યા સાથે ઉત્તમ પ્રકારનાં ઉજ્જવલ વસ્ત્રો પહેરી સર્વાલંકારથી વિભૂષિત શરીરવાળો થઈ ગૈતાલ્યશિખર ઉપર આરૂઢ થયો. ત્યાં રત્નમય શાશ્વતી પ્રતિમાઓથી યુક્ત દેવાકુલ જોયું. તેણે ભક્તિભાવનાપૂર્વક તે દેલકુલની પ્રદક્ષિણા કરી, પછી વંદના કરી. વળી તેણે પોતાની ભાર્યાને વિવિધ પ્રકારના વિદ્યાધરીઓના આપારો બતાવ્યા. કોઈક વિદ્યાધરી નીલમણિ સરખા શ્રેષ્ઠ ચંદનસથી જિનમંદિરના ઉંબરાને વૈડૂર્થરત્ન-રચિત ઉંબરાની કાંતિના કારણે લિપ્તપણાની શંકાથી વિલેપન કરતી નથી. ઉત્તમરત્ન-જડિત ફરસબંધી ભૂમિતલમાં નલિની-કમલ ગ્રહણ કરવાની એટા કરતી, કોઈક ભોળી વિદ્યાધરીના નખ ભાંગી જવાથી યુવાનોને તે હાસ્યસ્થાન બની. કોઈક વિદ્યાધરી સ્ફટિકરત્નના આંતરાવાળા માર્ગમાં પણ સરળતાથી દોડવાનો ઉદ્યમ કરતાં તેનો ગમન-પ્રયત્ન અટકી પડવાથી કોઈકે

પોતાના આત્માને કોલાહલવાળો કર્યો, તેને જો. હે સુંદરાંગી ! શ્યામ મણિઓનાં કિરણોથી આરછાદિત શરીરવાળો કોઈક યુવાન વિદ્યાધર પોતાની લોળી પત્નીને વારંવાર છેતરે છે. ઉત્તમ પદ્મારાગમણિનાં કિરણો વડે ઉજ્જવલ 'અરે આ દીપક છે' (રખે તેમાં પતંગીયું અંપલાવે) તેવી શંકાથી ઠગાએલી કોઈક લોળી વિદ્યાધરી રેશમી વસ્ત્રથી દીપક ઓલવે છે, તે જો. લીલા-રંગની મણિઓનાં કિરણોની શોભાથી ઉત્પન્ન થયેલી યવના અંકુર (જવારા)ની બુદ્ધિવાળી લોળી વિદ્યાધરીઓ વડે તે કચરાઈ જશે, તેવા ભયથી તેના દૂરથી ત્યાગ કરે છે. દરેક તીર્થંકરોના પોતાના વર્ણસરખા વર્ણવાળાં રત્નોવડે બનાવેલી પ્રતિમાઓની કાંતિ પરસ્પર મળી જવાથી 'આ અમુક તીર્થંકર છે' તેમ લોળી-મુગ્ધ વિદ્યાધરીઓ તેના રૂપથી જાણી શકતી નથી. આ પ્રમાણે આશ્ચર્યચુક્ત મોટા વૈતાઢ્યપર્વતના શિખર ઉપર બત્રીશ પ્રકારના અંગહાર-લેહવાળું નાટ્ય જોયું. તથા એકસો આઠ (૧૦૮) કરણોથી શોભાયમાન, તથા સોળસંખ્યા-પ્રમાણ પદ્માદિક પિંડિબંધ વડે મનોહર, વળી કયાંઈક ચારલેહવાળા ગેયરસથી યુક્ત, ચાર પ્રકારના અભિનયથી શોભિત, મનોહર નવપ્રકારના નાટ્યરસ સહિત, તત, વિતત, ઘન અને શુષિર એવા ચાર પ્રકારના વાજિત્રોથી સજ્જ, લય-તાલની સમાનતાવાળું ગીત, તેમાં કર્ણ અને મનને આનંદ આપનાર અપૂર્વ સંગીત સાંભળીને નયનોને અને મનને આનંદ આપનાર જન્મોત્સવાલિષેક-સમયનું પ્રેક્ષણુક-નાટક ઇચ્છા પ્રમાણે જોઈને સુંદરભકિત-સહિત પ્રભુ-પ્રતિમાઓને વંદન કરીને, ત્યાર પછી શાશ્વત ચૈત્યોને જીહારીને પોતાના ભવને આવ્યો. પોતાની ભાર્યા આગળ તેણે કહ્યું કે, 'આવું તો પહેલાં કોઈ વખત જોયું નથી.' આ સર્વ જોઈને હું મારા જન્મને કૃતાર્થ માનું છું. તેણે પૂછ્યું કે, તમારો જન્મ કયા સ્થળે થયો છે? જોઈ તમે ન જોયું? તેણે કહ્યું કે- 'હું સિંહલદ્વીપનો નિવાસી છું. અમારા કુલમાં કુલદેવતા બુદ્ધ છે. હું વેપાર-નિમિત્તે જતો હતો. વયમાં સમુદ્રમાં વહાણ ભાંગી ગયું, મારા પ્રાણ કંઈ આવ્યા, તે સમયે વિદ્યાધરે મને સમુદ્રમાંથી બહાર કાઢ્યો અને પુત્રપણે સ્વીકાર્યો. વળી તારી સાથે મારાં લગ્ન કર્યાં. ત્યારે તેણે કહ્યું કે- તે કારણે જ આજ સુધી આવાં પ્રેક્ષણો ન જોયાં. બાકી દરેક વર્ષે યાત્રા-મહોત્સવો તો પ્રવર્તે જ છે. તે બંનેને પરસ્પર અત્યંત સુંદર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ. ક્ષણવારનો પણ વિરહ તેઓ સહી શકતા નથી. સાથે શયન કરવું, સાથે ભ્રમણ કરવું, સાથે જ કાર્યો કરવાં, વિયોગ-રહિત એવા તે બંનેનો કાળ સાથે જ પસાર થાય છે. આ પ્રમાણે વિષય-સુખ અનુભવતા તેઓના દિવસો પસાર થઈ રહેલા અને સંસાર પણ વહી રહેલો છે.

કોઈક સમયે બુદ્ધદાસે કહ્યું કે, આપણે કીડા-નિમિત્તે ભરતાદ્વારમાં જઈ એ. તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે ભલે એમ કરીએ. ત્યાર પછી વિદ્યાવળથી બંને પવિત્રીખેટક નામના નગરમાં ગયા. રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં સાધ્વીજીના ઉપાશ્રયની બહાર નીચે ઉતર્યાં. તેણે ભાર્યાને કહ્યું કે તું થોડો સમય અહીં ઉભી રહે કે જ્યાં સુધી હું પાણી લઈને પાછો આવું. તેણે કહ્યું કે, તમે જલદી પાછા આવી જશો. ત્યાર પછી થોડી ભૂમિ ચાલીને ત્યાં જ સંતાઈને તેના રક્ષણ માટે ઉભો રહ્યો. તેટલામાં થોડીવાર પછી પેલી વિદ્યાધરી પતિ પાછા ન ફરવાના કારણે એકાકી હરણી માફક ગભરાયેલી ચારે દિશાઓ અવલોકન કરવા લાગી. ત્યાર પછી સ્ત્રી-સ્વભાવથી, વળી રાત્રિનો અંધકાર હોવાથી, ભયથી કંપતા શરીરવાળી તે પોક મૂકીને સૂઢન કરવા લાગી.

પ્રતિક્રમણ કરવા બળેલી ગણિનીએ તેનો શબ્દ સાંભળ્યો. ગવાક્ષતું દ્વાર ખોલીને જોયું તો સમગ્ર જીવલોકના રૂપનો તિરસ્કાર કરનાર, નવીન ખીલતા યૌવનવાળી, કરુણ દુઃખવાળું, દીનતાવાળું રુદ્ધ કરતી, કેળના પત્ર માફક કંપતા શરીરવાળી એકલી રમણીને જોઈ, તેની પાસે આવીને ગણિનીએ પૂછ્યું કે, 'હે પુત્રી! શા કારણે આમ દુઃખવાળું રુદ્ધ કરે છે? તું એકલી અહીં ક્યાંથી આવી? ત્યારે રુદ્ધ કરતાં કરતાં તેણે કહ્યું કે- 'હે ભગવતી! વૈતાલચથી ભતારની સાથે અહીં આવી છું. તે મને અહીં મૂકીને જળ લેવા માટે ગયા છે, ગયાને ઘણો સમય થયો છે તે એવા સ્વાધીન નથી કે, મારા વિયોગનું દુઃખ ઘણુમાત્ર પણ સહી શકે. માટે તેમાં કંઈક કારણ હોવું જોઈએ. આ કારણે મારું હૈયું થડકે છે. તો હે ભગવતી! મારાં શરીરનાં બંધનો છેદાઈ જતાં હોય, અંગો છેદાતાં હોય, આંખે અંધારાં આવતાં હોય- તેમ કંઈ દેખી શકાતું નથી. મસ્તક કૂટી જાય છે. મારા પગ ઉપડતા નથી, હવે તો પ્રાણ ધારણ કરવા પણ સમર્થ નથી; તો હે ભગવતી! મને બચાવો.' ત્યારે ગણિનીએ કહ્યું કે, તો હાલ ઉપાશ્રયમાં આવી જા, અહીં રહેલી હઈશ, તો તારો પતિ અહીં આવશે, તો ધીરજ રાખ. લગભગ રાત્રિ પૂર્ણ થવા આવી છે. આ નગરમાં દુષ્ટધુદિવાળા પુરુષો નથી, જેથી કરીને અદ્રુશજાળાની શંકા થાય. જે અલ્પ સમયમાં તારો ભતાર પાછો નહિ આવે તો, હું તેની શોધ કરાવીશ. હવે તું ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરીને નિરાંતે રહે, એમ મધુર વચનોથી સમજાવીને તેને ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

પોતાની ભાર્યાએ ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરેલો જાણીને તે યુવાન ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. તેણે વામનનો વેષ ધારણ કર્યો. ત્રણે ભાર્યાઓને દરરોજ જોતો ત્યાં રહેલો હતો. વામનરૂપ ધારણ કરનારા તેણે કોઈને ગીતથી, કોઈને ચિત્રામણ આલેખીને, ખીજાઓને વીણા વગાડવાના વિનોદથી એમ સર્વ નગરને આકર્ષ્યું. જે જેને પ્રિય હોય, તે પ્રકારે તેને અનુસરીને કળા બતાવવામાં સર્વ નગરને ગાંડું કર્યું, અર્થાત વશ કર્યું. ઈશાનચંદ્ર રાજા પણ તેના તરફ સદ્ભાવવાળો થયો. ખીજા આગ્રુ પ્રિયદર્શના અને અનંગસુંદરીએ વિદ્યાધરીને પૂછ્યું કે- 'તારા ભતાર કેવા હતા?' તેણે કહ્યું કે, 'સુંદર રૂપવાળા.' ત્યારે એકના વણુંમાં, ખીજામાં સિંહલદ્વીપના વેપારી અને શ્રાવકપણા વડે વિસંવાદ ઊભો થાય છે. પછી સાધ્વીજીએ શિખામણ આપી અને તે જ પ્રમાણે તે બંનેની સાથે અભ્યાસ કરતી તપ-ચરણાનુષ્ઠાન સેવન કરવામાં તત્પર બની. તે ત્રણે નારીઓ વય, રૂપ, વિજ્ઞાન, શીલ, સુખ-દુઃખમાં, સમાનતામાં એક સરખી હતી. નગરમાં લોકવાદ ચાલ્યો કે- 'આ ત્રણે નારીઓ તપચરણમાં તલ્લીન છે. ગીતકળા-વિજ્ઞાનમાં તેમની તુલના કે અધિકતામાં કોઈ આવી ન શકે. કોઈ પણ પુરુષ સાથે લગાર પણ જોલાતી નથી. એક વખત રાજસભામાં વાત ચાલી કે- 'આ નગરમાં ઉપાશ્રયમાં આવેલી અતિશય રૂપવંતી ત્રણ યુવતીઓ છે, જે પ્રદાના સ્વર્ગના અભ્યાસના ફલ સરખી રહેલી છે, કોઈ પણ પુરુષ તેને ઘોલાવવા સમર્થ નથી. ત્યારે વામને કહ્યું કે, 'હું કમસર તેમને ઘોલાવીશ. મારું તમે સામર્થ્ય જુઓ-' એમ કહીને રાજાના કેટલાક સુખ્ય પુરુષોને સાથે લઈને સાધ્વીના ઉપાશ્રય સંમુખ ગયો. નગરલોકો તેની પાછળ ગયા. ત્યાર પછી પ્રવેશ કરતાં તેઓએ બારણામાં દ્વાર પાસે બેસાડ્યો. સાથે આવનારને પ્રથમથી તેણે ભણાવી રાખ્યા હતા કે, ત્યાં ગયા પછી તમારે મને એક કથાનક પૂછવું- એમ તેઓને કહીને ઉપાશ્રયે ગયો. વામન દેવના પગમાં પડ્યો અને તેણે કહ્યું-

હે દેવ વીતરાગ! તમારું મહાઉત્તમ દર્શન કેવું છે, તે કહો. જેમના હૃદયમાં કલુષતા રહેલી હોય, તેની આવી સૌમ્યતા હોય નહિ.' વળી પગે પડીને ઉઠીને ફરી ગણિની વગેરે આર્યાઓને વંદન કરીને કહ્યું કે, 'ખીબ વ્યાપારોનો ત્યાગ કરનાર એવા આમનું જીવિત સફલ છે કે, સમગ્ર સુખના ખીજભૂત એવી ધર્મમતિ જેઓની સ્કુરાયમાન થાય છે. એ પ્રકારે દેવ અને ગુરુની પ્રશંસા કરીને દેરાસરના મંડપમાં બેઠા. વામન પુરુષના કૌતુકથી આકર્ષાયેલ હૃદયવાળી પ્રિયદર્શના, અનંગસુંદરી, અનંગમતિ સહિત સર્વ સાધ્વીઓ ગણિની સાથે આવી અને ત્યાં બેઠી. વામને કહ્યું કે, 'જ્યાં સુધી રાજા આવીને સુખાસન પર બિરાજમાન ન થાય, ત્યાં સુધી અહીં બેસીને કોઈક વિનોદ કરીએ.' ત્યારે વડેરાઓએ કહ્યું કે, 'કંઈક કૌતુકવાળું કથાનક કહો.' તેણે પૂછ્યું કે, 'કથાનક કહું કે વૃત્તાન્ત કહું?' તેઓએ પૂછ્યું કે, 'બેમાં શો ફરક?' વામને કહ્યું, જે પૂર્વે થઈ ગયેલા પુરુષોની ચેષ્ટાઓ જે ઘણા કાળ પહેલાં હકીકત બનેલી હોય અને આપણને પરોક્ષ હોય, તે કથાનક અને જે હમણાં જ તાબે વૃત્તાન્ત બન્યો હોય, તે 'વૃત્તાન્ત' જે આજે જ કહેવય તેમ જ પ્રત્યક્ષ હકીકત બનેલી હોય. તેઓએ કહ્યું કે, 'કૌતુકવાળો વૃત્તાન્ત જ કહો.' વામને કહ્યું કે, 'સાવધાન થઈને બરાબર સાંભળજો'

તામલિપ્તિ નગરી છે, ત્યાં ઋષભદત્ત નામના શેઠ છે, તેને વીરભદ્ર નામનો પુત્ર છે. કોઈક સમયે ઋષભદત્ત પશ્ચિમીખેટક નામના નગરે ગયા. ત્યાં તેણે સાગરદત્તની પુત્રી પ્રિયદર્શના નામની કન્યાને જોઈ, પુત્ર માટે તેની માગણી કરી. કાલ-વૈભવાનુસાર તેનો વિવાહ કર્યો. વહુને લઈને પોતાના નગરે ગયા. કોઈક સમયે રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં વીરભદ્ર જગ પીવા માટે ઉઠ્યો. ઉઠતાં ઉઠતાં કૃત્રિમપણે સૂતેલી પ્રિયદર્શનાને મસ્કરી કરતાં જગાડી. તેણીએ કહ્યું કે, 'શા માટે મને પજવો છો? મારું મસ્તક દુઃખે છે.' તેણે પૂછ્યું કે- 'તે' કોને વિશેષ દેખ્યો?' તેણે કહ્યું કે, તમને જ, તે શું છે? જે મધુર વાણી, શું તે પહેલાં ખીબ કોઈની અપૂર્વ ન હતી? તેણે કહ્યું કે- 'ખીબની હતી, પણ મારા ઉપર ન હતી.' એમ હાસ્ય કરીને ઊભો થયો. કરવા યોગ્ય ઉચિત કાર્યો કર્યાં. ત્યાર પછી લગલગ રાત્રિ પૂર્ણ થઈ, ત્યારે પ્રિયદર્શનાને સુખે સુતેલી બાણીને વીરભદ્ર ઊભો થયો. પ્રગરખાં પહેરીને અર્ધાં વસ્ત્રો પહેરીને ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો.

પછી વામને કહ્યું કે, રાજકુળમાં જવાનું મોડું થશે, માટે જઈએ.

આ સમયે લજ્જાનો ત્યાગ કરીને પ્રિયદર્શનાએ કહ્યું કે, 'તે વાત કહો કે તે ફરી ક્યાં ગયા?' વામને કહ્યું કે, 'અમે પારકી સ્ત્રીઓ સાથે વાતચીત કરતા નથી' પ્રિયદર્શનાએ કહ્યું, 'તમારું વંદનપણું તો લોકેથી અમે બાણેલું છે જ, તો કપટ છોડીને સ્પષ્ટ હકીકત કહો, તમારા વચન ઉપર તો મારું જીવતર છે.' ફરી વામને કહ્યું કે, 'આવતી કાલે સવારે કહીશ.' એમ કહીને ઉપાશ્રયમાંથી નીકળી ગયાં. વિશ્વાસુ પુરુષોએ રાજા પાસે જઈને બનેલી યથાર્થ હકીકત કહી. રાજા વિસ્મય પામ્યો. ફરી ખીબ દિવસે સવારે જઈને તે જ વિધિથી અનંગસુંદરીને બોલાવી. તેમજ ત્રીબ દિવસે અનંગમતિને બોલાવી. વામનકના વૃત્તાન્તથી રાજા વિસ્મય પામ્યો. તે કારણે આ વામનક તમારા જમાઈ અને ત્રણે નારીઓના ભત્રાંર છે.

એ સાંભળીને વામનકે ગણુધર ભગવંતને વંદના કરી કહ્યું કે, 'હે ભગવંત! આપે જે કહ્યું, તે સાત્ય જ છે. મને તેટલું યાદ નથી, જે ભગવંતે કહ્યું. એમ કહીને ગણુધર ભગવંતે ઊભા થયા.

પછી સાગરદત્ત વામનકની સાથે ઉપાશ્રયે ગયો. વિસ્મયથી વિકસિત નેત્રવાળી ત્રણે નારીઓ એકદમ વામનકની પાસે આવી. સાગરદત્તે કહ્યું કે, 'આ તમારો ભત્તાર છે'. તેઓએ કહ્યું કે, 'કેવી રીતે?' તેણે યથાસ્થિત જણાવ્યું. ગણિની સાથે ત્રણે નારીઓ વિસ્મય પામી. વામને અંદર જઈને વામનનું રૂપ પલટાવી નાખ્યું. જેવો અનંગસુંદરીએ જોયો હતો, તેવો વેષ કર્યો. ત્યાર પછી તે પણ વેષ દૂર કર્યો અને સ્વાભાવિક રૂપ કયું. પ્રિયદર્શના અને અનંગમતિએ તેને ઓળખ્યો. ગણિનીએ કહ્યું—'હિ ધર્મશીલ! આ શું?' તેણે પણ પોતાનો અભિપ્રાય કહ્યો કે, 'કીડાનિમિત્તે હું ધરેથી નીકળ્યો હતો, તેથી મેં આ પ્રમાણે કીડા કરી.' ગણિનીએ કહ્યું કે—'ભાગ્યશાળી! ધન્યાત્મા જ્યાં જ્યાં જાય, ત્યાં ત્યાં ધર્મનું ફળ મેળવીને અતુલ સુખ અતુલવે છે, તેમાં સંદેહ નથી. દુઃખથી મુક્ત થયેલા સુખ પ્રાપ્ત કરેલા જીવોને આ લોકમાં સુપાત્રદાન આપવાના પ્રભાવથી ઈચ્છા પ્રમાણે ભોગોની પ્રાપ્તિ થાય છે. ફરી કહ્યું કે, તીર્થંકર ભગવંતની પાસે જઈને પૂછીએ કે આણે જન્માંતરમાં શું કયું હતું? ત્યાર પછી વીરભદ્ર પોતાની ભાર્યાઓ સાથે તથા સાગરદત્ત સસરાને પણ સાથે લઈને ગણિની સાથે તીર્થંકર ભગવંતની પાસે ગયો. વંદના કરીને ભગવંતને પૂછ્યું કે—'ગયા ભવમાં મેં શું સુકૃત આચર્યું હતું?' ભગવંતે કહ્યું કે—'મારું વચન સાંભળ—

અહીંથી પૂર્વે પાંચમા ભવમાં પૂર્વવિદેહમાં રત્નપુરનિવાસી જિનદાસ નામના શેઠપુત્ર એવા તે રાજ્યલક્ષ્મી અને રાજભોગોનો ત્યાગ કરી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી તીર્થંકરનામ—ગોત્ર ઉપાજન કરનાર, ચારમહિનાના ઉપવાસના પારણાવાળા મુનિને વિપુલ આહાર—પાણીથી પારણા માટે દાન આપ્યું હતું. તેના પુણ્ય—પ્રભાવથી તે બ્રહ્મદેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો હતો. ત્યાં પણ ભોગો ભોગવીને, ત્યાંથી ચ્યવીને જખૂદ્દીપના ચૈરવત ક્ષેત્રમાં કાંપિલ્યપુર નગરમાં મહેશ્વરના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તેના પુણ્ય—પ્રભાવથી ઋદ્ધિ—રૂપાતિશય પ્રાપ્ત કર્યાં. શ્રાવકપણું પાળીને અચ્યુત નામના બારમા દેવલોકે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને આ ભવમાં ઉત્પન્ન થયો. તે કારણે સુપાત્રદાનના પ્રભાવથી ઘણા ભવો સુધી જીવોને ભોગોની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ પ્રમાણે ભગવંતે કહ્યું, 'તે સમયે ઘણા જીવોને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ. ઘણાઓનો કર્મરાશિ પીગળી ગયો. કેટલાકેએ ત્રતો ગ્રહણ કર્યાં, સુપાત્રમાં દાનાદિક બુદ્ધિ કરી.' આ પ્રમાણે અરનાથ તીર્થંકર ભગવંતે ભવ્ય—કમલવનને પ્રતિબોધ કરીને કેવલિ—પર્યાયમાં વિચરીને 'સમ્મેત શિખર' નામના પર્વત ઉપર જઈને નિર્વાણ—પદ પ્રાપ્ત કર્યું.

—આ પ્રમાણે મહાપુરુષચરિતમાં અરનાથ ચક્રવર્તી તથા તીર્થંકરનું ચરિત્ર સમાપ્ત કર્યું. [૩૪-૩૫]

(૩૬-૩૭) પુંડરીક વાસુદેવ અને આનંદ બલદેવનાં ચરિત્ર

શ્રુતદેવતાને નમસ્કાર થાઓ. શ્રીઅરતીર્થંકર પછી પુંડરીક નામના અર્ધચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થયા, તેનું ચરિત્ર સંક્ષેપથી કહેવાય છે : જખૂદ્દીપ નામના આ જ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં 'કાંપિલ્યપુર' નામનું નગર હતું. તેમાં દેવો અને અસુરોના નગરની શોભાથી ચડીયાતા સારી રીતે

યોજના પૂર્વકના ત્રણ-ચાર માર્ગવાળા રસ્તાઓની રચના કરેલી હતી, ચોટા-ચોક અને ભવનોની શોભા સુંદર હતી. ત્યાં 'મહાસિંહ' (શિવ) નામનો રાજા હતો. તેને 'નંદિની' નામની મહાદેવી હતી. તેને પ્રથમ 'આનંદ' નામનો પુત્ર જન્મ્યા પછી સાત મહાસ્વમ્નોથી સૂચિત 'પુંડરીક' નામનો અર્ધચક્રવર્તી પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તે આનંદ અને પુંડરીક યોગણ-ત્રીશ ઘનુષ-પ્રમાણુ ઊંચી કાયાવાળા હતા અને તેમનું આયુષ્ય પાંસઠ્ઠહજાર વર્ષ પ્રમાણુ હતું. મહાબલ અને પરાક્રમવાળા બંને ભોગો ભોગવતા હતા.

'બલિ' નામના પ્રતિવાસુદેવની સાથેના મહાસંગ્રામમાં પુંડરીક વાસુદેવે તેના જ ચક્રથી તાલફલ માફક તેનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું. દેવો અને દાનવો સહિત મનુષ્યોએ આકાશતલમાં જ્યજ્યકાર કર્યો. અર્ધભરત સ્વાધીન કર્યું. ચક્રાદિક સાત મહારતનો ઉત્પન્ન થયાં. સોળહજાર રાજાઓના સ્વામી થયા. બત્રીશહજાર શ્રેષ્ઠ યુવતીઓના ભત્રીંદાર થયા. ભોગો ભોગવીને આયુષ્યનું પાલન કરીને પુંડરીક વાસુદેવ અધોગામી-નરકગામી થયો. આનંદ બલદેવ તેવા પ્રકારના આચાર્યની પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરીને કર્માંશ ખપાવીને અરતીથંકરના તીર્થમાં સિદ્ધિ-ગામી થયા.

—આ પ્રમાણુ મહાપુરુષચરિતમાં પુંડરીક વાસુદેવ તથા આનંદ બલદેવનું ચરિત્ર સમાપ્ત થયું. [૩૬-૩૭]

* * *

(૩૮) સુભૂમ ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર

પોતાના તેજથી સમગ્ર જગતને જિતનાર એવા પરાક્રમી મનુષ્યને શમ-શાંતિથી આનંદ થતો નથી. કારણ કે, વાચા માત્રથી પણ પડકારાએલો સિંહ વિનાશ કરનારો થાય છે. આ જ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં 'હસ્તિનાપુર' નામનું નગર હતું. તેની પાસેની અટવીના મધ્યભાગમાં તાપસોનો આશ્રમ હતો. ત્યાં 'જમ' નામનો કુલપતિ હતો.

બીજા બાબુ મૃત્યુ પામેલા માતાપિતાવાળો એક બ્રાહ્મણપુત્ર સમગ્ર સ્વજનોએ જેનો ત્યાગ કરેલો હતો, તે કેાઈકે સાર્થ સાથે જતાં માર્ગમાં સાર્થથી વિખૂટો પડી ભૂલો પડ્યો અને ચાલતાં ચાલતાં તપોવનમાં ગયો. ત્યાં તેણે કુલપતિનાં દર્શન કર્યાં. કુલપતિએ આશીર્વાદ આપી આશ્વાસન આપ્યું. વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી દીક્ષા લીધી. તાપસના અનુદાનમાં અનુરાગ-વાળો જમનો શિષ્ય થયો. અગ્નિ એલું નામ પાડ્યું. પાછળથી 'જમદગ્નિ' એવા નામથી તે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.

એક સમયે બે દેવતાઓએ શ્રાવકોના અને તાપસોના ધર્મમાં કોનો ચડીયાતો ધર્મ છે ? તે નિર્ણય કરવા માટે, વિવાહ ટાળવા માટે પરીક્ષા કરવાનું નક્કી કર્યું. શ્રાવકભક્ત દેવે કહ્યું કે, 'જે તમારામાં પ્રધાન તપસ્વી તપસ હોય તેની પરીક્ષા કરીએ.' જમદગ્નિ ઋષિ મહાતપસ્વી અને ઘેર તપસ્થા-ચરણમાં રક્ત છે. તેની પાસે બંને ગયા. પક્ષીનું રૂપ કરીને તેમને તપચરણ

કરતાં ચલાયમાન કર્યાં. ધર્મશાસ્ત્રના અર્થ અને પરમાર્થનો અભ્યાસ કરેલો ન હોવાથી તે તિર્થચિંતા વચનથી 'પુત્ર વગરનાની ગતિ ન થાય' એમ વિચારીને ભાયાં-નિમિત્તે મિથિલા નગરીમાં મિથિલાના રાજા પાસે કન્યાની માગણી કરવા ગયો. રાજાને કહ્યું કે, 'તારે સો પુત્રીઓ છે, તેમાંથી એક મને આપ. 'રાજાએ તેના શ્રાપના ભયથી કહ્યું કે'-'તમને જે પુત્રી ઈચ્છે, તે મેં તમને આપી' પાંચ તરવો (મધ, માંસ, મત્સ્ય, મુદ્રા અને મૈથુન) વડે ઉપવાત પામેલા જમદગ્નિ ઋષિએ શેલુકાને ફલ બતાવ્યું, એટલે તેણીએ પોતાનો હાથ લાંબાવ્યો. 'આ કન્યા મારી અભિલાષા કરે છે' - એમ કહીને રાજાની અનુમતિથી તે કન્યાને તપોવનમાં લઈ ગયો. મોટી કરીને તેની સાથે લગ્ન કર્યાં. શેલુકાની લગ્નિનીએ હસ્તિનાપુર નગરમાં કાર્ત્તવીર્ય અર્જુનના સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં. શેલુકાને પુત્ર ઉત્પન્ન થયો, પિતાએ કમ-પરંપરાથી આવતો પરશુ આપ્યો, 'પરશુરામ' એવું તેનું નામ પાડ્યું. કોઈક સમયે તે ઋષિપત્ની શેલુકા બહેનને ત્યાં પરોણા તરીકે ગઈ હતી. ત્યાં રાજ્યલક્ષ્મીના ભોગેથી લોભાયેલી, વિષયો મનોહર હોવાથી, ઈન્દ્રિયો વ્યર્થ સ્વભાવવાળી હોવાથી, કર્મપરિણતિ અચિન્ત્ય શક્તિવાળી હોવાથી, બેનના પતિ સાથે ગુપ્ત સંબંધ બંધાયો. જમદગ્નિ તાપસ પુત્ર સહિત તેને હસ્તિનાપુરથી તાપસના આશ્રમે લઈ ગયો. વૃત્તાન્ત બાણ્યો, એટલે પરશુરામે માતાના મસ્તકનો છેદ કર્યો. પછી કાર્ત્તવીર્યે આવીને પરશુરામની ગેરહાજરીમાં જમદગ્નિને મારી નાખ્યો. પિતાના મૃત્યુરૂપ પવનથી ઉદ્દે-જિત થઈ પરશુરામે ક્રોધાગ્નિ વડે કાર્ત્તવીર્યને મારી નાખ્યો, બીજા પણ ક્ષત્રિયોને ક્રોધથી મારી નાખ્યા. એમ સાતવાર પૃથ્વી નિઃક્ષત્રિય કરી. કાર્ત્તવીર્યની ભાયાં ગર્ભવતી તારા પલાયન થઈને એક તાપસના આશ્રમમાં ગઈ અને તેણે ભોંયરામાં બાળકને જન્મ આપ્યો. દાંત સાથે પુત્ર જન્મેલો હોવાથી અને 'ધરણી-મંડલને દાઢાથી ગ્રહણ કરતો ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી' 'સુભૂમ' એવું તેનું નામ પાડ્યું. ત્યાં જ વૃદ્ધિ પામ્યો. તાપસોની પાસે શાસ્ત્રોનો અને શસ્ત્રકળાનો અભ્યાસ કર્યો.

યૌવન પ્રાપ્ત થતાં સુભૂમે માતાને પૂછ્યું, 'હે માતાજી ! મારા પિતા કોણ ? કયા કારણથી હું ભોંયરામાં રહું છું ?' આ પ્રમાણે પૂછાયેલી માતા લાંબા ઉજ્જ નિસાસા મૂકીને નિરંતર આંખમાંથી અશ્રુ વહેવડાતી રુદન કરવા લાગી. એટલે તે વિરમય-કોપ-સંકેદપથી પૂર્ણ માનસવાળા પુત્રે આગ્રહ કરીને માતાને પૂછ્યું. તેનાં આવાં વચનથી વધારે દુઃખ પામેલી માતા દીર્ઘકાળ રુદન કરીને કહેવા લાગી કે- 'હે પુત્ર ! દુઃખ-સમૂહથી દુઃખિત દેહવાળી હું કહેવા સમર્થ નથી તેમજ મહાક્રોધભરથી પ્રેરિત નેત્રોને રોકવા સમર્થ નથી, તે પણ સાંભળ- 'હે પુત્ર ! તું ગર્ભમાં હતો, તે વખતે જમદગ્નિના પુત્ર પરશુરામે તારા પિતાને નિર્દયતાથી કેળના સ્તંભની માફક પરશુથી હાણી નાખ્યા. હે પુત્ર ! તેમના મૃત્યુથી હાહારવ કરવાના શબ્દથી આકાશમાર્ગને બહેરું કરનાર અંતઃપુરતું રુદન એવું પ્રવર્ત્યું કે જેથી વનદેવતાઓ પણ રુદન કરવા લાગ્યા. તેમને ખાયાં પછી તરત શત્રુના ક્રોધને માટે તૈયાર થયેલી જળતી પરશુ બાકી રહેલા ક્ષત્રિયો માટે પણ સફળ બની. તે પરશુ જે કોઈ ક્ષત્રિયની પાસે બાય, ત્યારે અધિક અધિક પ્રબલિત થવા લાગી અને નિર્દય યમરાજાની માફક તરત ક્ષત્રિયોનો વિનાશ કરવા લાગી. હું પણ ગર્ભવાળી હોવાથી, તારૂં રક્ષણ કરવામાં તત્પર બનેલી. ભય પામીને અટવીમાં પહોંચીને દીનતાથી મેં તપોવનના કુલપતિનું શરણ અંગીકાર કર્યું. હે પુત્ર ! કરુણાપૂર્ણ માનસવાળા તેમણે પણ સર્વ વૃત્તાન્ત બાણીને ભોંયરૂં તૈયાર કરાવીને આ પ્રમાણે

મારું રક્ષણ કર્યું. કુલપતિથી ઘણા પ્રકારે રક્ષાયેલ તું અનુક્રમે જન્મ પામ્યો, ક્રમે કરી મોટો થયો. હવે તને યુક્ત લાગે તેમ કર.”

આ વૃત્તાન્ત સાંભળીને હૃદયમાં મોટો ક્રાધાવેગ ઉછળ્યો અને સુભૂમે માતાને પૂછ્યું કે ‘હિ માતાજી! મારા પિતાને મારનાર ક્યાં રહે છે?’ તેણે કહ્યું, ‘હિ પુત્ર! નજીકના જ નગરમાં રહે છે. કેટલા ક્ષત્રિયોને માર્યા? તેની સંખ્યા બાણુવા માટે મારી નાખેલા ક્ષત્રિયોની દાદાઓને એકઠી કરીને એક થાળ ભર્યો છે. તેના નિમિત્તિયાએ તેને કહેલું છે કે-‘જેની નજર પડતાં તે દૂધની ખીરરૂપે થઈ જાય અને સિંહાસન પર બેસી જે કોઈ તેનું ભક્ષણ કરશે, તે તારો વધ કરનાર થશે.’ તે પરશુરામે પણ દાનશાળા માટે મંડપ કરાવ્યો છે. તેના મધ્યભાગમાં સિંહાસન સ્થાપન કરાવ્યું છે, તેની નજીકમાં થાળ સ્થાપન કર્યો છે. દરરોજ બ્રાહ્મણોને જમાડે છે, દાનશાળાના મંડપનું રક્ષણ કરનારાઓ પાસે મંડપનું રક્ષણ કરાવે છે. તે સાંભળીને પિતાના વૈરીને સહન નહિ કરતો ઉછળતા ભુબળવાળો તે નગરીમાં ગયો દાન-શાળાનો મંડપ ભેંચો.

વૃદ્ધિ પામતા તેજવાળો સૂર્ય જેમ ઉદયાચલ પર્વત પર આરૂઢ થાય, તેમ મંડપના રક્ષકોને ઉપદ્રવ કરીને તે એકદમ સિંહાસન પર બેસી ગયો. નાના દેહવાળો હોવા છતાં પણ તેજથી જેમ તરતનો ઉગેલો સૂર્ય અંધકારસમૂહને અવસ્થ હણી નાખે છે, તેમ પોતાના તેજથી શત્રુબલને અવસ્થ જિતી જાય છે. સિંહાસન પર બેઠો અને તે દાદાઓ ભેઈ. મારી-નાખેલા ક્ષત્રિયોની તુલ્ય સંખ્યાવાળી દાદાઓ તેના દેખતાં જ પરમાન્ન લોજન-સ્વરૂપમાં પલટાઈ ગઈ. રત્નથી ઉદ્દ્યોતિત થયેલ કૃણાવાળા સર્પની જેમ દુષ્ટ્રેક્ષ એવો તે દેવતાએ કરેલ પાયસનું ભક્ષણ કરવા લાગ્યો. તે સમયે પરશુરામના ઘવાયેલા, ત્રાસ પામેલા રક્ષક પુરુષોએ પરશુરામને કહ્યું કે-‘હિ દેવ! દેવો પણ જેને દેખી ન શકે તેવો બ્રાહ્મણ આકારવાળો. કોઈ કેસરી-બચ્ચા સરખો બાળક અમને ત્રાસ પમાડીને નિર્ભયપણે આપના શ્રેષ્ઠ સિંહાસન પર ચડી બેઠો છે. અને થાળમાં જે દાદાઓ સ્થાપન કરી હતી, તે ખીર ખાઈ રહી છે.” રક્ષકનું આ વચન સાંભળતાં જ નિમિત્તિયાએ કહેલ નિમિત્ત ભૂલીને કોપ પામેલો તે પરશુરામ તે મંડપમાં આવ્યો. શેષ પામેલા પરશુરામે સિંહ સરખા પ્રશાંત વ્યાપારવાળા અને લ્હેરથી લોજન કરતા તેને સિંહાસન પર બેઠેલો ભેંચો. નિર્ભય શંકારહિત, આટોપ વગરના સુભૂમને ભેઈને પરશુરામે કક્કશ અને નિષ્કુર વચનથી તેને કહ્યું કે, ‘હિ બ્રાહ્મણબાલક! બટુક! આ સિંહાસન તને કોણે આપ્યું? જેથી તેના ઉપર બેસી ગયો. તારા અન્યાયનો અંત કરનાર બીજો વિદ્યમાન છે. આ મારી પરશુ ક્ષત્રિયોને મારી નાંખવાના કાર્યમાં વ્યસની છે, અને પાસ કરીને ડોડડબતિના ચિલિસાઈ કુરુઓનો વધ કરનાર છે. તારા સરખા મનુષ્યના અસ્થિને સ્પર્શ કરવાને યોગ્ય નથી, તો પછી ભક્ષણ કરવાની તો વાત જ ક્યાં રહી? તું તો બ્રાહ્મણબટુક જણાય છે, જે તે હકીકત સત્ય હોય તો. મારી ભુખ તો દુઃખે કરી દમન કરી શકાય તેવા, સારા ક્ષત્રિયને વિદારણ કરવામાં સમર્થ છે, તેનો દીન શ્રોત્રિય બ્રાહ્મણ ઉપર પ્રહાર કરવાનો ઉપયોગ કરું, તે પણ લજ્જાસ્પદ છે. હવે કદાચ તું ક્ષત્રિયબતિવાળો પણ હોય અને ભયથી બ્રાહ્મણના ઉજ્જવલ આચાર કરનારો થયો હોય, તો પણ સુકુલમાં જન્મેલા મારા સરખા માટે તું અતિશય કરુણાનું પાત્ર થયો છે. ડાહ્યા પુરુષો માટે નિંદાપાત્ર મનુષ્યના અસ્થિરૂપ અશુચિ આહારનો ત્યાગ કરીને મારા સંબંધથી ફેગટ વિવિધ પ્રકારનાં લોજન કર.

હવે કદાચ ભુજબલના પરાક્રમપણાથી યુદ્ધ કરવાતું પણ તારામાં સામર્થ્ય હોય તો પણ આયુધવગરના તારી સાથે મારે યુદ્ધ કરવું, તે પણ ધિક્કારપાત્ર ગણાય. ખરેખર હોઠ પર દાંત દબાવીને બ્રહ્મટી ચડાવનાર તરવાર ઉગામનાર પુરુષો વિષે જે દૃઢ પ્રહાર કરે છે, તે જ સત્પુરુષો ગણાય છે.

આ પ્રમાણે અતિનિષ્ઠુર વચન બોલનાર પરશુરામને અને ભરસલાને સુભૂમે સન્નૃડ વચનોથી પ્રત્યુત્તર આપ્યો. તે જ પ્રમાણે સુંદર સિંહાસન પર બેઠેલો નિર્ભય ઉતાવળ કર્યા વગર શત્રુવચનને નહિ સહેતાં યુક્તિયુક્ત જવાબો આ પ્રમાણે આપ્યા— પરાક્રમધનવાળા પુરુષોએ આપેલું આસન ગ્રહણ કરવું યુક્ત ન ગણાય, કેમકે કેસરીને હાથી અને મૃગટોળાના સ્વામી-પણે કોઈ સ્થાપન કરે છે? સન્નૃજનપુરુષ દુષ્ટકાર્ય કરીને લબ્ધ પામે છે, ત્યારે તું તો દાદાઓએ કંઈ કરી થાળ ભરવાના કાર્યને બાતે જ બોલીને શરમાયા વગર આગળ કરે છે, તેમ જ લબ્ધ પામતો નથી, એટલે તું સત્પુરુષ નથી. હે મૂઠ! મનુષ્યે દાદાઓ ભક્ષણ કરવી અશક્ય છે. મને તો દેવતાની કૃપાથી આ ક્ષીરભોજન મળ્યું છે. હું બ્રાહ્મણ નથી, પણ તારો વધ કરવા માટે અહીં આંચો છું. તાપસોના આશ્રમમાં વૃદ્ધિ પામ્યો હોવાથી હું આવા વેશ-આકૃતિવાળો છું. નરસિંહના દૃષ્ટાંતથી સુભટો માટે પોતાના હાથ એ જ આયુધ છે. ધીકણ-હલકાપુરુષના હાથમાં આવેલ વજ્ર પણ અવશ્ય હુથીયારનું કાર્ય કરનાર થતું નથી, ભુજબલવાળા પુરુષ વિષે બાકીના વિકલ્પો તો સંભવતા નથી. શું બાલસૂર્ય ગાઠ અંધકારના સમૂહને હણતો નથી? માટે તારી તાકાત હોય તે બતાવ, આયુધો ગ્રહણ કર. હમણાં જ તું હતો-ન હતો થઈશ? સત્પુરુષોને દૃષ્ટિ ફરતાંની સાથે જ મહાકાર્યની ઉત્પત્તિ થાય છે. સમરાંગણમાં મહાબલવાળા મહાધીર ‘હબ્બરબાહુવાળા અર્જુન’ નામના ક્ષત્રિય પુરુષને જે તે હણ્યા હતા, તે જ અર્જુનને બ્રેષ્ઠબાહુવાળો હું પુત્ર છું, તેથી વૈરીને નક્કી હું હણીશ, કદાચ તું પાતાલમાં પણ પ્રવેશ કરીશ, તો પણ નહિ છોડું. તેં આ પૃથ્વી સાત વખત નિઃક્ષત્રિય કરી, હવે તારા કરેલાને ત્રણ ગુણા કરીને એકવીશ વખત હું પૃથ્વીને બ્રાહ્મણવગરની કરીશ, ત્યારે મારો કોપાનલ શાંત થશે.” આ પ્રમાણે કહેવાયેલ વચનથી ઉત્તેજિત થયેલ કોપાનલ-જ્યોતિવાળો પરશુરામ સન્નૃજ કરેલા પ્રચંડ ધનુષને ખેંચીને બાણસમૂહ છોડે છે. સુભૂમ નરપતિએ તે જ થાળથી તે બાણોને પ્રતિસ્ખલિત કર્યાં. એટલે પરશુરામે કોપ સરખી અગ્નિજ્વાળામય પરશુ ગ્રહણ કરી. પૂર્વે જે પરશુ ક્ષત્રિયને દેખતાં જ ઈન્ધણાં પડવાથી જેમ અગ્નિ ઉત્તેજિત થાય, તેમ ઉત્તેજિત થતી હતી, તે જ પરશુને આજે પ્રભાવગરની પરશુરામે દેખી. લાંબા સમય સુધી વિચાર્યું કે, ‘આ શું, આ શું?’ એવા આકુળ મનવાળા પરશુરામે તેવી નિસ્તેજ પરશુને પણ સુભૂમ ઉપર છોડી. સ્વામીતું સન્માન ન કરનાર સેવક સન્નૃજનપુરુષ લબ્ધથી જેમ નીચે પડે, તેમ તે પરશુ સુભૂમના ચરણભાગમાં જઈને ભૂમિ ઉપર પડી. કોપથી પ્રબલિત થયેલ સુભૂમ પણ તે પરશુને બોધને તેના વધ કરવા સન્નૃજ થયેલ. તેણે આયુધકાર્યમાં ઉપયોગ કરવા માટે તે જ થાળને ગ્રહણ કર્યો. ગ્રહણ કરતાં જ તે હબ્બર આરાવાળું ચક્ર બની ગયું, તેજથી અળહળતું તે ચક્ર તેણે પરશુરામ ઉપર છોડ્યું. ત્યાર પછી સુભૂમે તેના શેષથી આ પૃથ્વીને એકવીશ વખત બ્રાહ્મણ-વગરની કરી. ભરતક્ષેત્રના છખંડતું રાજ્ય ભોગવીને, પોતાનો પ્રભાવ વૃદ્ધિ પમાડીને આયુષ્ય પૂર્ણ થયું, ત્યારે મૃત્યુ પામીને સુભૂમ પણ અધોગતિમાં ગયો.

—આ પ્રમાણે મહાપુરુષ ચરિત વિષે સુભૂમ ચક્રવર્તીતું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૩૮]

આગમોદ્ધારક શ્રીઆનંદસાગરસૂરિના શિષ્ય આ. શ્રીહિમસાગરસૂરિએ શ્રીશીલાંકાચાર્ય-વિરચિત પ્રાકૃત ચંદ્રોપનન મહાપુરુષચરિત્રમાંના સુભૂમ ચક્રવર્તીના ચરિત્રનો ગૂર્ભરાનુવાદ પૂર્ણ કર્યો. [મુંબઈ, સાયન સં. ૨૦૨૩, ચૈત્રવદિ ૪, ગુર].]

(૩૯-૪૦) દત્ત વાસુદેવ અને નંદિમિત્ર બલદેવનાં ચરિત્ર

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં 'રાજગૃહ' નામનું નગર હતું. ત્યાં 'અગ્નિશિખ' નામનો રાજા હતો, તેને 'વસુમતી' નામની ભાર્યા હતી. તેને 'નંદિમિત્ર' નામનો બલદેવ પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તેના પછી સાત સ્વપ્ન સૂચિત 'દત્ત' નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તે બંને છઠ્ઠીશ ધનુષ ઉંચી કાયાવાળા ભોગો ભોગવતા હતા. તેનો 'પ્રહ્લાદ' નામનો શત્રુ મહાબલ-પરાક્રમવાળો હતો. કોઈક સમયે દત્ત અને પ્રહ્લાદ બંનેનું યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. કોપ પામેલા પ્રહ્લાદે દેવતા અધિષ્ઠિત ચક્ર દત્તના વિનાશ માટે મોકલ્યું. ત્યારે તે ચક્રદત્તની પ્રદક્ષિણા કરીને સારી સ્ત્રી માફક મુઠ્ઠીમાં આવીને રહ્યું, ત્યારે કોપાનલ પૂર્ણ-માનસવાળા દત્તે તે ચક્ર તે પ્રહ્લાદનો વિનાશ કરવા માટે મોકલ્યું. ત્યારે પોતાના કર્મના પરિણામથી જ હોય તેમ પ્રહ્લાદનો વિનાશ કર્યો. દત્ત અર્ધભરત પ્રાપ્ત કર્યું. ત્યાર પછી બાવીશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પાલન કરીને પોતાના કર્મથી પ્રેરાયેલો દત્ત નરકગામી થયો.

નંદિમિત્ર બલદેવ કર્મક્ષય કરીને સિદ્ધિ પામ્યા.

શ્રીમહાપુરુષચરિત્ર વિષે વાસુદેવ દત્ત અને બલદેવ નંદિમિત્રનાં

ચરિત્રો પૂર્ણ થયાં. [૩૯-૪૦]

(૪૧) શ્રીમલ્લિનાથ સ્વામીનું ચરિત્ર

ભગવંત શ્રીઅરનાથ તીર્થંકર થયા પછી એક હજાર કોટી વર્ષ ગયા પછી પંચાવન હજાર વર્ષના આયુષ્ય અને પચ્ચીશ ધનુષ પ્રમાણ ઉંચી કાયાવાળા મલ્લિસ્વામી તીર્થંકર જેવી રીતે ઉત્પન્ન થયા તે કહેવાય છે. દેવાધીન જન્મ હોવા છતાં પણ મહાપુરુષોનો પ્રભાવ કેમ સ્ફુરણા પામે છે? જે લોકો કંઈક અધિકતા પામેલા છે, તે તેમના વ્યવસાય-સહાયક કાર્યપણાને અંગે અધિકતાનો અનુભવ કરે છે.

આ જ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં પશ્ચિમવિદેહમાં મેરુપર્વતના પશ્ચિમ દિશા-વિભાગમાં, 'સીતા' મહાનદીના દક્ષિણ તરફના નિષધ કુલપર્વતના ઉત્તરભાગમાં સુહાવસ નામના વક્ષાર પર્વતની પશ્ચિમે શીતેલા વનમુખના પૂર્વમાં સીલાવતી નામનો વિજય ઘણાં નગરો અને કર્મ-ટોચી શોભાયમાન હતો. ત્યાં વિવિધ પ્રકારના રત્નપ્રાસાદવાળી 'વીતશોકા' નામની નગરી હતી. ત્યાં 'બલ' નામનો રાજા હતો. તેને 'ધારિણી' નામની અગ્રમહિષી હતી. તેને મહાસ્વપ્નથી સૂચિત 'મહાબલ' નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. પાંચ ધાવમાતાથી લાલન-પાલન કરાતો ક્રમે કરી

ચૌવનવય પામ્યો. 'કમલશ્રી' નામની કન્યા સાથે વિવાહ કર્યો, લોગો લોગવતો હતો. કોઈક સમયે સંસાર-સ્વરૂપ સમજી, વૈરાગ્ય પામી, બલરાજ 'મહાબલ'નો રાજ્યાભિષેક કરીને તેવા પ્રકારના આચાર્યની પાસે દીક્ષા લઈને કર્મો ખપાવીને મોક્ષે ગયા.

મહાબલરાજ બાલ્યકાળની ધૂળ-ક્રીડા કરતાં કરતાં ઉત્પન્ન થયેલ મોટા વિન્ધાસવાળા છ મિત્રો સાથે રહીને રાજ્ય પાલન કરતા હતા. આમ સંસાર વહી રહેલો હતો, દિવસો પસાર થતા હતા, પુત્રાદિક ભાંડરડા ઉત્પન્ન થયા પછી, વૈરાગ્ય પામેલા જિનવચન ભાવતા સાતે જણે માંહોમાંહે સંકેત કર્યો કે, 'આપણે સાતે સરખા સુખથી સુખી, સરખા દુઃખથી દુઃખી, જે એક કરે તે સર્વેએ વગર વિચાર્યું કરવું.'

આ પ્રમાણે સંકેત કર્યા પછી અલ્પ વિષયવાળા થયા. તે સમયે આચાર્ય ભગવંતની પદરામણી થઈ. તેમની પાસે જિનોપદિષ્ટ ધર્મ સાંભળ્યો. વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. દીક્ષા લીધી. સાતે જણે સૂત્રનો અભ્યાસ કર્યો, તપકર્મ કરવામાં ઉદ્યમવાળા થયા. એ સાતેમાં એક મહાબલે માયાથી છ મિત્રો કરતાં અધિક તપ કર્યું હતું. આ માયા કરવાના યોગે સ્ત્રીવિપાકવાળું કર્મ આંધ્યું. વળી તીર્થંકરનામ ગોત્ર પણ આંધ્યું. યથોક્ત વિહાર કરીને શરીરની સંલેખના કરી, કાલ કરીને સાતે જણા વૈજયન્ત વિમાનમાં કંઈક ન્યૂન તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા અને મહાબલ સંપૂર્ણ તેત્રીશ સાગરોપમ આયુષ્યવાળા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાર પછી અનુત્તર વિમાનનું આયુષ્ય પાળીને પ્રથમના છ જણા ચ્યવીને ઉચિત એવા ક્ષત્રિયકુલોમાં જન્મ લીધા બરતક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થયા.

મહાબલ રાજાને જીવ ત્યાંથી ચ્યવીને 'મિથિલા' નગરીના 'કુંભ' રાજાની 'પ્રભાવતી' ભાર્યાની કુક્ષિ વિષે ચૌદ સ્વપ્ન દેખવા પૂર્વક ક્ષાલગુન શુકલચતુર્થીના દિવસે અશ્વિની નક્ષત્રમાં ચંદ્રને યોગ થયો ત્યારે તે વિમાનના સુખને ત્યાગ કરીને પરલોકના કાર્ય કરવામાં ઉદ્યમવાળા ઉત્પન્ન થયા. બરાબર નવમાસ અને સાડાસાત દિવસ પૂર્ણ થયા, ત્યારે માર્ગશીર્ષ શુકલએકાદશીના દિવસે અશ્વિની નક્ષત્રમાં પ્રભાવતી રાણીએ સુખપૂર્વક પુત્રીને જન્મ આપ્યો. 'માયા-પ્રત્યયિક કર્મોદયથી સ્ત્રી-વિપાક અવશ્ય લોગવવા જોઈએ' તે કારણે તીર્થંકરનામકર્મને ઉદય હોવા છતાં પણ તેવા પ્રકારના સ્વભાવના અનુભાવથી આશ્ચર્યભૂત સ્ત્રીલિંગવાળા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થયા. તેઓ ગર્ભમાં હતા, ત્યારે માતાએ વિકસિત મલ્લિકા જાતિના પુષ્પશશિના રસની સુગંધીથી આકર્ષાયેલા ભમરાના કુળોથી વ્યાપ્ત પુષ્પગુચ્છો દેખ્યો હોવાથી 'મલ્લિકા' એવું ભગવંતનું નામ સ્થાપન કર્યું.

કર્મે કરી મલ્લિકામી વૃદ્ધિ પામ્યા, તેને વરવા માટે જ્યો જણા આવ્યા. મલ્લિકામીએ અવધિજ્ઞાનથી જ્યોને ઓળખ્યા. પિતા પાસે જ્યોને પોતાની વરવાની પસંદગી સ્વીકાર કરાવી. મોટો મંડપ કરાવ્યો. તેના મધ્યભાગમાં પોતાના રૂપ સરખી સુવર્ણમય પુત્તલિકા બનાવરાવી. તેના મસ્તકના ભાગના છિદ્રમાંથી દરરોજ પોતે જે આહાર વાપરે, તેમાંથી થોડું થોડું તેમાં નંખાવે ત્યાર પછી નક્કી કરેલા લગ્ન દિવસે જ્યો જણા આવ્યા. દરેકને ઉતારા આપ્યા, ત્યાં તેઓ ઉતર્યાં. બધાને મંડપના મધ્યભાગમાં બોલાવ્યા. સુવર્ણપૂતલીના મસ્તકના ઢાંકેલા છિદ્રને ઉઘાડી નાખ્યું. તરત જ ઘણા દિવસના આહારની ગંધથી સપરિવાર આકુલબ્યાકુળ થયેલા જ્યો રાજાએ

કહેવા લાગ્યા કે, 'આટલો ઉત્કટ દુર્ગંધ ક્યાંથી આવ્યો ? આ ગંધ સહન થઈ શકતો નથી. ત્યારે મહિસ્વામીના એક વૃદ્ધે કહ્યું કે—આ પુત્તલિકાના મસ્તકના છિદ્રમાં દરરોજ મહિસ્વામીના આદેશથી મહા આહાર નાખતા હતા. તેના વિપાકથી આ ગંધ ઉત્પન્ન થયો છે. તે ગંધ ન સહન કરી શકતા રાજાએ મંડપમાંથી નીકળી ગયા. પછી તેમને મહિસ્વામીએ બોલાવ્યા. આસન આપીને બેસાડેલા તેમને મહિસ્વામીએ કહ્યું કે—'આ સુવર્ણમય પુત્તલિકા તમે જોઈને ? બહારથી આ અત્યંત સુંદર છે, જ્યારે અંદર તો અણુગમતી ગંધ ન સહન થઈ શકે તેવી છે. તો આવા પ્રકારની અમનોજ્ઞ સર્વ અશુચિઓમાં સુખ્ય સ્ત્રી-શરીરમાં કઈ સુંદરતા રહેલી છે ? કયા સમયને તેમાં અનુરાગ થાય ?

માતા-પિતાના અત્યંત અશુચિ રુધિર, વીર્યસ્વરૂપ રસને પ્રથમ પામીને પછી ક્રમસર કલલ, અર્બુદ, માંસ-પેશીના વ્યૂહ ક્રમથી ઉત્પન્ન થાય છે. માતાએ કરેલા આહારના વિકાર-સ્વરૂપ મલિન પ્રાણવૃત્તિ કરનાર, ગર્ભથી માંડીને અસભ્ય અશુચિ મૂત્ર વિષ્ટા એવાના ગર્ભા-વાસમાં વૃદ્ધિ પામેલા ક્રમે કરી અમેધ્યમાં રહીને તેનો જ આહાર કરતો અતિશય મૂત્ર, પુરિષ, મેદ, માંસ, હાડકાં, રુધિરથી ભરેલો ચરખી, ફેફસાં, આંતરડાં, કાલેય માંસ, મગ્ગ, શુક્ર, વીર્ય અને બીજાસ સીકણા અન્યવેધી ભરેલો દેહ, દુર્ગંધવાળી નગર-ખાઈ (ગટર)ના પ્રવાહ સરખો દુગુંછનીય છે. બહારની ત્વચાથી આ દેહ સુંદર દેખાય છે, પરંતુ અંદરથી તો મૂત્ર, આંતરડાં, વિષ્ટા આદિકથી ભરેલો આ દેહ સુવર્ણમય પૂતલીની અંદર ભરેલા અશુચિ પદાર્થો સરખો છે. વહેતા ઘણા છિદ્રવાળા, અશુચિ, મૂલ-ઉત્તરગુણવર્જિત, સદા કૃતર્ક, એવા દુર્જન દેહમાં આત્માને કયો ગુણ જણાય છે ? લાંબા સમય સુધી વિચારણા કરવામાં આવે, તો પણ અધમ એવા શરીરમાં કંઈ પણ તેવો સુંદર અવયવ નથી, તેનું અવલંબન કરવામાં આવે, તો મનુષ્યને તેનાથી રાગવાળું ચિત્ત સ્કુરાયમાન થાય છે. જે નિર્વિકાર સુવર્ણમાં આવા આહારનું આવું ખરાબ પરિણમન થાય છે, તો પછી માંસ, હાડકાં, લોહીથી બદબહતા દુર્જન શરીરની તો વાત જ શી કરવી ? વળી મલિન જળ સરખા પ્રવાહી સીકણા કલલથી ભરેલા ઈંડા સરખા દેહમાં કામરાગાંધ મનુષ્ય નેત્રમાં ભ્રમર બેઠેલા કમલપત્રના વિલાસની ઉત્પ્રેક્ષા કરી આનંદિત થાય છે. રુધિરથી ખરડાએલ માંસપેશીના દલાઝરૂપ ચર્મથી આચ્છાદિત હોઠ-યુગલમાં પાકેલા લાલ બિંબફલની ઉત્પ્રેક્ષા કરનાર રાગી મનુષ્યનું વિપરીત જ્ઞાન-સ્વરૂપ વિજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. દાડિમ બીજની જેમ સરખી પંક્તિમાં રહેલ દંતશ્રેણિમાં શ્વેત-પુષ્પોની કળીઓની ઉત્પ્રેક્ષા કરનાર કામીઓનો રાગ પ્રગટ થાય છે. માંસ, હાડ, નસ અને ચર્મથી મઢેલા ભુજ અને હાથના આકારમાં અશોકવૃક્ષ અને લતાના પલ્લવોનું અવળું જ્ઞાન અજ્ઞાની-ઓને હોય છે. અશુચિ સીકણા કલલયુક્ત માંસ-પિંડના ખંડસ્વરૂપ સ્તનયુગલને તપાવેલા સુવર્ણના કળશની ઉપમા આપવી, તે અજ્ઞાનથી વિડંબિત થયેલાઓનું કૃત્ય સમજવું. મૂત્ર, આંતરડાં અને અશુચિથી ભરેલા મશક સરખા ઉદરભાગમાં ત્રણ વળીઓથી અલંકૃત અને મુઠિત-ગ્રાહ્ય એવી પ્રતીતિ કામાંધ મનુષ્યને થાય છે. અશુચિ બહાર નીકળવા માટે ગટરના છિદ્ર સરખા વિશાળ નિતમ્બ પ્રદેશમાં કામદેવની કીડા માટે રતિગૃહ-સમાન એવી યુદ્ધિ અભવ્યોને થાય છે. એ પ્રમાણે લાંબા હાડકાં ઉપર મઢેલા ચર્મ અને નસોવાળા ચરણો અને જંઘાઓમાં શ્રેષ્ઠ કમલપત્ર અને હાથીની સૂંઠની સરખામણી કરનાર ડોઘ નિભાંગી સમજવા. વળી વિષય-વિષથી મૂર્છિત થયેલા રાગ-મહાઝકથી નાશ પામેલા જ્ઞાનવાળા મનુષ્યોને બહુવેદનાવાળી નરકમાં અવશ્ય પડવાનું થાય છે. કહેલું છે કે—'ત્યાગ નહિ કરેલા

વિષયસુખવાળા આત્માને સતત-નહિ ચોલવાતી અગ્નિની શિખાસમૂહવાળા સંસાર-સમુદ્રની ભમરીના સુખ સરખા, દુઃખની ખાણ સમાન, નરકમાં પડવાનું થાય છે. પરમાધામીના પાદથી પ્રહાર પામેલ છાતી અને સુખરૂપી છિદ્રમાંથી બહાર નીકળતા કોગળાવાળી, કરવતથી ચીરીને બે ટૂકડા કરી વિદારણ કરેલા દેહવાળી, યંત્રના મધ્યભાગમાં ભેદાવાના કારણે ઉછળતા શબ્દોથી પૂર્ણ થયેલા દિશાન્તરવાળી, મર્યાદા-રહિત ઉચ્ચે ઉછળતા અને બળતા મસ્તકના હાડકાં સમૂહવાળી, કડાયામાં ઉકળતા મુક્ત આર્કંદન કરતા કરેલા ઘણાં પાપોને ભોગવટો કરાવનારી, શૂળીથી ભેદાએલા બિંચા ઉછળેલા દેહોના સમૂહવાળી. અત્યંત અંધકાર અને દુર્ગંધવાળા કેદખાના-સરખી, અસહ્ય દુઃખ-કલ્પેશવાળી, છેદેલા હાથ-પગમાંથી નીતરતા રુધિર-ચરખોના દુર્ગંભ પ્રવાહવાળી, ગીધડાઓની અંચથી નિર્દયપણે ફેલી ફેલીને મસ્તકથી છૂટા કરેલા શરીરવાળી, મજબૂતપણે પકડેલા તપાવેલા લાલચોળ સાંડસાના અગ્રભાગથી વિષમ પ્રકારે ખેંચી કાઢેલ ભુલવાળી, તીક્ષ્ણ અંકુશની આણીથી કાપેલા કાંદાળા વૃક્ષના અગ્રભાગથી જર્જરિત થયેલા દેહવાળી, આંખના પલકારા જેટલા સમયના સુખની દુર્લભતાવાળી, વ્યાકુળતા કરાવનાર દુઃખવાળી, આવી ભયંકર અનેક દુઃખોથી પૂર્ણ નારકીમાં તેઓ જાય છે, જેઓ મહાન વિષયોમાં રાગાંધ બની સ્ત્રીઓના કોમળ સુંદર વચનો અને ચંચળ નેત્રોથી ઠગાય છે.” વળી કહે છે-વળી તે છએ જણને કહે છે કે-અનુત્તર વિમાનના મધ્યભાગમાં રહેલા અને સરખા ઋદ્ધિ-ભોગો ભોગવતા આપણે પરમાર્થવાળું અનુપમ સુખ અનુભવ્યું, તે તમે ભૂલી ગયા ? દુઃખના પ્રતિકાર સ્વરૂપ, વિષયથી ઉત્પન્ન થયેલા સુખમાં પરિણામે વિરસ એવા સંસારના ભોગ-સુખમાં કયો પુરુષ અનુરાગ કરે ? જેમ સૂર્યના અતિશય તાપથી સંતાપ પામેલા સુંદર છાયડો પામીને ચાલી ગયેલી દાહવેદનાવાળો તેના અહણમાં સુખ માને છે. અતિદુઃસહ શિશિર ઋતુના પવનથી ઠુંઠવાઈ ગયેલો, સળગતા અગ્નિને મેળવીને ઉડી ગયેલી ઠંડીવાળો વિવેક વગરનો હોય, તે જ તેમાં સુખ માને. જઠરાગ્નિના દાહથી તપેલો-ક્ષુધાવેદના પામેલો કેઈ પ્રકારે ભોજન પ્રાપ્ત કરે અને શમેલી ક્ષુધાવાળો તેમાં સુખ માને, તે અણુસમન્વ સમજવો. ખણુ કે ખસની વેદના થતી હોય, તેને નખથી ખણુવામાં જે સુખ થાય, અગ્નિને તાપ લેવાથી વેદના શાન્ત થાય, તેમાં સુખ કેવી રીતે ગણવું ? આ પ્રમાણે દુઃખના અભાવમાં સુખખુદ્ધિ માનનારા વિવેકી-સમન્વ ન ગણાય. યથાર્થ સુખનું સ્વરૂપ સમજીને સંસારના કારણભૂત વિષયોનો ત્યાગ કરીને કલ્યાણ, અચલ, રોગરહિત, સુખ અને દુઃખથી રહિતપણું ઉપાર્જન કરે છે. મહિતીર્થકર ભગવંતનાં આવાં અમૃત સરખાં શુભરસવાળાં વચનો સાંભળીને પવનથી જેમ મેઘ-પંકિતઓ, તેમ તેમને મિશ્ર્યાત્વ-અંધકાર વિખરાઈ ગયો. આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વ પામેલા તેઓએ કહ્યું કે-“ તમે અમારો મોહ નાશ કર્યો, મોક્ષમાર્ગ પ્રગટ કરવા દ્વારા તમે અમારા ગુરુ થયા. જેટલામાં મહાસંવેગભાવ પ્રકટેલા શુભવિવેકવાળાની પરમાર્થકથા ચાલતી હતી, તેટલામાં લોકાન્તિક દેવો આવી પહોંચ્યા. “ હે જગદ્વત્સલ ! સંસાર-સાગરનો પાર પમાડવા -તારવા સમર્થ ! તીર્થ કરનારા ! દેવો, અસુરો અને મનુષ્યો માટે હે દેવ ! તીર્થની સ્થાપના કરો, જે તીર્થના પ્રભાવથી મનુષ્યો દેવેન્દ્ર-ચક્રવર્તી-બલદેવ-વાસુદેવપણું આદિ અને ક્રમે કરીને છેવટે સર્વદુઃખ-રહિત મોક્ષ પામે છે. હે ભુવનના ઈશ્વર ! સુખ-સંપત્તિના બીજભૂત તમારું તીર્થ પ્રાપ્ત થયે છતે બીજ પણ કેટલાક પૂજવાલાયક અને શોભાગુણો આત્મામાં પ્રગટ થાય છે. ત્યાં સુધી જ મોહ-અંધકાર ફેલાય છે, ત્યાં સુધી જ નરક-તિર્થચગતિમાં રખડવું પડે છે, ત્યાં સુધી જ મિશ્ર્યાત્વના કલંકવાળો લોક હોય છે, જ્યાં સુધી તમારું તીર્થ

વિસ્તાર પામ્યું નથી. હે નાથ ! તમારા પ્રગટાવેલ તીર્થના યોગવડે, નિષ્પાપ સદ્ગતિના માર્ગથી જીવે! અનંત ભવ-સમુદ્રને સુખેથી લાંઘન કરી બચ છે. હે તીર્થ'કર ભગવંત ! આપે સ્થાપેલ-પ્રવર્તાવેલ કરેલ તીર્થ વિષમ એવા વિષને પણ દૂર કરે છે, ક્રોધથી તપેલા અંગને શાંતિ પમાડે છે, કલેશભાવને સમભાવમાં પલટાવે છે. હે તીર્થેશ્વર ! કરુણાના નાથ ! આપનું કાર્ય સાધવામાં આપ સજ્જ થાઓ અને દુઃખીજનોનો ઉદ્ધાર થાય તેવું તીર્થ જગતમાં પ્રવર્તાવો." આ પ્રમાણે લોકાંતિક દેવો વડે સ્તુતિ કરાયેલા લોકોના મનને આનંદ આપનારા ભગવંતે મહાદાન આપીને ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. પ્રવ્રજ્યાના દિવસે જ દિવ્ય કેવલજ્ઞાન-ઉદ્ઘોત પ્રગટ કર્યો. તે છએ જણ અને બીજાએને પણ ગણધર-નિમિત્તે દીક્ષા આપી. એક હબ્દર વર્ષમાં કંઈક ન્યૂન સર્વ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને શૈલેશીકરણ કરવાપૂર્વક 'સમ્મેત પર્વત' ઉપર મોકલે ગયા.

શ્રીમહાપુરુષ ચરિત્ર વિષે શ્રીમહિલનાથ સ્વામીનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું (૪૧)

(૪૨) શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામીનું ચરિત્ર

મહિલસ્વામીને ચોપત્ર લાખ વર્ષ વીત્યા પછી ત્રીશ હબ્દર વર્ષના આયુષ્યવાળા વીશ ધનુષ ભંચી કાયાવાળા શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામી ઉત્પન્ન થયા. કેવી રીતે ? તે કહે છે—

પ્રગટ ભુવનને વિષે ભુવનનો ઉદ્ધાર કરવાના વ્યવસાયવાળા સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે કે, જેના વડે આ જગત મહા ઉત્તમ ગણાય છે.

ભરતક્ષેત્રમાં યોજનાપૂર્વકની-રચના કરેલા ત્રણ માર્ગો, ચાર માર્ગો, ચૌટાવાળું, સુવર્ણના ભવનોથી શોભાયમાન, જતી-આવતી સુંદર વિલાસિનીઓથી મનોહર, વિલાસ કરતા દેખાવડા બુવાનો અને જનગણથી રમણીય, ફરકતી ધ્વજ-પતાકાવાળા મનોહર સુવર્ણના દેવ-મંદિરોની શ્રેણીઓથી અલંકૃત, સર્વ આચારનું કુલગૃહ, ધર્મનું રહેઠાણ અક્ષયનિધિના વૈભવવાળું 'રાજ-ગૃહ' નામનું નગર હતું. ત્યાં સમગ્ર શત્રુવર્ગને જિતનાર, સમગ્ર પ્રજા અને આશ્રિતો માટે મિત્ર એવો 'સુમિત્ર' નામનો રાજા હતો. તે રાજાને વિકસિત પદ્મકમળ સરખા મુખવાળી 'પદ્માવતી' નામની પટ્ટરાણી હતી. તેની સાથે રાજાને વિષયસુખ અનુભવતાં દિવસો પસાર થઈ રહેલા હતા. આમ કાળ પસાર થતો હતો. કોઈક સમયે જળપૂર્ણ મહામેઘોવડે રોકાઈ ગયેલ સૂર્યકિરણો વાળી વર્ષાઋતુના સમયની રાત્રિમાં નિરંતર મુશલ-પ્રમાણ ધારાથી મુખરિત થયેલા ચાતક-સમૂહવાળી, ચમકતા શ્યામ મેઘના ગડગડાટ કરતા લાંબા મધુર ગંભીર શબ્દો ફેલાવાના કારણે અધિરિત થયેલ સમગ્ર દિશાવાળી, વિજળીથી પ્રકાશિત થયેલ વન, પૃથ્વી, પર્વત અને આકાશ વાળી, પૃથ્વી અને આકાશનો સંપુટ ઉઘડવાથી પરસ્પર એકઠા મળેલ લોક હંમેશાં જેમાં કીડા કરી રહેલા છે, આવા પ્રકારની વર્ષાઋતુમાં શ્રાવણમાસની અંતની

પુણિંમા તિથિમાં શ્રવણનક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો ત્યારે પદ્માવતી રાણીએ મહાસ્વપ્ને દેખ્યાં. ચૌદ મહાસ્વપ્ને દેખીને પદ્માવતી રાણી જાગી અને હર્ષિત વદનવાળી મહારાણીએ મહારાજાને તે નિવેદન કર્યું. તેણે પણ પુત્રજન્મના કળવાળાં જણાવીને તેને આનંદિત કરી. વળી કહ્યું કે—‘હે સુંદરી ! ત્રણલોકમાં ચૂડામણિ સમાન, સમગ્ર નર અમરના સુગટમણિ વડે ઘસાઈ ને સુવાળા બનેલ પાદપીઠવાળો પુત્ર તને જન્મશે. તે વચનથી આનંદ પામેલી પદ્માવતી અતિપ્રમોદવાળી થઈ. તે જ રાત્રિએ પ્રાણત નામના દેવલોકના વિમાનથી તીર્થ કરનામ ગોત્ર બાંધેલ એવા દેવ સ્વયીને પદ્માવતીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા. કમસર ગર્ભ વૃદ્ધિ પામ્યો. નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ પછી જ્યેષ્ઠ માસની કૃષ્ણઅષ્ટમીના દિવસે શ્રવણ નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે પદ્માવતીએ નિરુપમ પ્રિયંગુના વર્ણસરખા શરીરવાળા પુત્રને સુખ પૂર્વક, જન્મ પામ્યો, દેવેન્દ્રોએ તેમને જન્માભિષેક કર્યો. ‘ભગવંત ગર્ભમાં હતાં ત્યારે, માતા મુનિ માફક શોભનવ્રતવાળી થઈ હતી’ એ કારણે ભગવંતનું ‘મુનિસુવ્રત’ એવું નામ સ્થાપન કર્યું. વૃદ્ધિ પામ્યા, કેમે કરી લગ્ન કર્યાં. એ પ્રમાણે સંસાર વહી રહેલો હતો. પછી રાજ્ય પાલન કરીને સંસાર-સ્વભાવ બાણીને જ્યેષ્ઠ કૃષ્ણનવમીના દિવસે દીક્ષા અંગીકર કરીને મહીતલમાં વિચરતા હતા. રાજગૃહ નગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં ચંપકવૃક્ષની નીચે રહેલા હતા, ત્યારે વૈશાખ કૃષ્ણઅષ્ટમીના દિવસે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, ત્યાર પછી કેવલજ્ઞાની મુનિસુવ્રત ભગવંત ભવ્ય-કમલવનને વિકસ્વર કરતા, ધર્મોપદેશ આપતા ‘ભરુચ’ નગરે ગયા. દેવોએ પૂર્વોત્તર દિશા-વિભાગમાં સમવસરણુ રચ્યું. દેવ-વિરચિત સિંહાસન પર પ્રભુ બિરાજમાન થયા. ભગવંતે જીવાદિક પદાર્થોનું યથાસ્થિત નિરૂપણ કર્યું. તે સમયે તે નગરનો ‘જિતશત્રુ’ નામનો રાજા ત્યાં આવ્યો. ભગવંતને વંદન કરીને તેમના ચરણ-કમલની પાસે બેઠો.

તે સમયે ગણધર ભગવંતે પૂછ્યું કે—‘હે ભગવંત ! દેવ, નર, તિર્યંચ-સમુદાયથી પૂર્ણ આ સમવસરણુમાં કેટલા ભવ્ય જીવો સમ્યક્ત્વ પામ્યા ? કેટલા જીવોએ સંસાર મર્યાદિત કર્યો ? કેટલા જીવો યથોક્ત સુખોના ભાજન થયા ? ભગવંતે કહ્યું કે, અપૂર્વ એવું સમ્યક્ત્વ-રત્ન એક અશ્વરત્ન સિવાય કોઈએ પ્રાપ્ત કર્યું નથી.

તે સાંભળીને રાજાએ પૂછ્યું કે—હે ભગવંત ! કૌતુકપૂર્ણ દેહવાળો હું આપને વિનંતિ કરું છું કે—આપ કૃપા કરીને આ અશ્વનો વૃત્તાન્ત કહો. વળી વચમાં રાજાએ કહ્યું કે, આ અશ્વરત્ન ઉપર જેસીને હું આપને વંદન-નિમિત્તે આવ્યો. સમવસરણુ આટોપ દેખીને હું અશ્વથી નીચે ઉતર્યો અને પગે ચાલતો અહીં આવ્યો. તેટલામાં સમગ્ર લોકોના મનને આનંદ આપનાર જળપૂર્ણ મેઘ સરખી ગંભીર સંસાર-કેદળનાથી મુક્ત કરાવવા માટે કાલઘંટ સમાન ભગવંતની વાણી સાંભળીને આનંદાશ્રુ પૂર્ણ નેત્રવાળો, નિશ્ચલ કર્ણયુગલવાળો ઉભા થયેલા રામાંચવાળો, બીડલાં નેત્રવાળો અશ્વ કેટલોક સમય રહ્યો. વળી ધીમે ધીમે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવાના ઉપયોગવાળો સમવસરણુના તોરણુ-પ્રદેશમાં આવ્યો. ત્યાં અપૂર્વ આનંદરસ-વિશેષનો અનુભવ કરતો, મધુરસ્વરથી હણહણાટ-હેષારવ કરીને આગલું જંઘા-યુગલ ધરણિતલમાં સ્થાપન કરીને ગરહન સાથે મસ્તક મહિતલમાં સ્થાપન કરીને બાણે પોતાના હૃદયભાવને કહેતો હોય તેમ પ્રણામ કરતો તે જ સ્થિતિમાં રહેવા લાગ્યો. તેને એવી સ્થિતિમાં રહેલો બાણીને અમે વિસ્મય પામ્યા. કુતૂહલ-પૂર્ણ દેહવાળા અમે આપની પાસે આવ્યા, તો હે ભગવંત ! આ શી હકીકત હશે, તે કહો. ભગવંતે કહ્યું—‘હે સૌમ્ય ! સાંભળો—

‘પદ્મિનીખેટક’ નામનું નગર છે. ત્યાં ‘જિનધર્મ’ નામના શેઠ રહે છે. તેને સર્વનગરમાં પ્રધાન અપરિમિત વૈભવપણાથી કુબેરને જિતનાર, પરાપક્ષી, દીન-અનાથ પ્રત્યે વતસલતા વાળો ‘સાગરદત્ત’ નામનો મિત્ર હતો. તે દરરોજ જિનધર્મ શ્રાવક સાથે જિનાલયે જતો હતો. સાધુઓની પર્યુપાસના કરતો હતો અને ધર્મ શ્રવણ કરતો હતો. કોઈક સમયે આચાર્યની પાસે ગાથા સાંભળી કે-“જિતેલા રાગ-દ્વેષ-મોહવાળા જિનેશ્વરોની પ્રતિમા જે કરાવે છે. તે બીજા ભવમાં ભવનાશ કરનાર ધર્મરત્ન પ્રાપ્ત કરે છે.” ત્યાર પછી તે વચન તેના શ્રવણ-વિવરમાં પ્રવેશ પામ્યું, હૃદયમાં પ્રતિષ્ઠા પામ્યું પરમાર્થબુદ્ધિથી સ્વીકાર્યું. ત્યાર પછી તેણે સુવર્ણમય જિનપ્રતિમા ભરાવી. મોટા ઠાઠમાંથી પ્રતિષ્ઠાવિધિ-મહોત્સવ કરાવ્યો.

આ સાગરદત્તમિત્રે પહેલાં નગર બહાર રુદ્રનું આયતન કરાવ્યું હતું. ત્યાં પવિત્રકારે-પાણું-દિવસે લિંગ પૂરવા માટે પહેલાં એકઠા કરેલા ધીના ઘડાઓ મઠમાંથી સંન્યાસીઓ લઈ જતા હતા. ત્યારે તે ઘડાના તલ ભાગમાં ધીમેલ-ઉધેઈ જતુઓના થર ઉપર થર ચોટેલા હતા. તે સંન્યાસીઓ ઘડા લઈ જતા હતા, ત્યારે ધીમેલો અને ઉધેઈઓ ભૂમિ પર પડતી હતી, ત્યારે આલ્પતાં ચાલતાં તેને મર્દન કરી ઉપદ્રવ કરી મારી નાખતા હતા. ત્યારે સાગરદત્ત કરુણાથી વચ્ચના છેડાથી શ્રદ્ધણ કરી એકાંત સુરક્ષિત સ્થાનમાં મૂકતો હતો. ત્યારે એક જાદુઘોષીએ તે ઉદ્દેશીકાના ઢગલાને પગેથી મારી નાખીને કહ્યું કે, ‘સ્વેતપટ જૈનસાધુની માફક હવે જીવ-દયા કરનાર થયો. તે વણિક વિલખો થઈ આચાર્યના મુખ તરફ અવલોકન કરવા લાગ્યો. તેણે પ્રશ્ન-તેનો વચનને ટેકો આપ્યો. ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે- ‘આ લોકોના હૃદયમાં જીવહયાના પરિણામ નથી. તેમજ શુભ અધ્યવસાય નથી, વળી ધર્માનુષ્ઠાન પણ સુંદર નથી.’ ત્યાર પછી દાક્ષિણ્યતા-આગ્રહવશ બની કાર્ય કરનારો, સમ્યક્ત્વરત્ન નહિ પામેલો, માહારંભવાળો, સ્વભાવથી દાનરુચિવાળો, છતાં ઉપાર્જન કરેલ વૈભવનું રક્ષણ કરવામાં પરાયણ, ઘર, પુત્ર, પત્ની, ભાંડરડા ઉપર મમતાવાળો-તે આ પ્રમાણે,

‘સાર્થ ક્યારે પ્રયાણ કરવાનો છે? ક્યાં ક્યાં કરીયાણાં આવ્યાં છે? ક્યાં કેટલી ભૂમિ છે? કઈ કઈ વસ્તુઓ લેવા-વેચવાનો કાળ છે? કેાણ ક્યારે પરદેશ જનાર છે? આવા પ્રકારના પરિણામવાળો મૃત્યુ પામીને ઘોડાપણે ઉત્પન્ન થયો છે. અહિં મારું વચન સાંભળીને પૂર્વે ભરાવેલ જિનપ્રતિમાના પ્રભાવે સમ્યક્ત્વરત્ન મેળવ્યું છે. કર્મની ગાંઠ લેદાઈ ગઈ, તેનો આત્મા યથોત્તર સુખનો અધિકારી થયો. તેને જ પ્રતિબોધ કરવા માટે હું અહીં સુધી આવેલો છું.” રાજાએ કહ્યું કે, ‘આ કૃતાર્થ થયો, મેળવવા યોગ્ય એણે મેળવી લીધું. અત્યારે સમગ્ર લોકોને પ્રશંસવા યોગ્ય બન્યો. ત્યાર પછી તે અન્ધ ઘણા નગરલોકો વડે પ્રશંસા કરતો, હજારો નયનોથી જોવાતો હતો. તે અન્ધને ખમાવીને રાજાએ તેને ઈચ્છા પ્રમાણે ફરવા માટે છૂટો કર્યો.

ભગવંત પણ પૃથ્વીતલમાં વિહાર કરીને ત્રીશ હજાર વર્ષમાં કંઈક આયુષ્ય બાકી રહેલું બાણીને ‘સમ્મેતગિરિ’ના શિખર ઉપર જઈને શૈલેશી-વિધાનથી બાકી રહેલાં ભવોપશ્રાહી ચાર કર્મ ખપાવીને ક્ષાણુન કૃષ્ણદ્રાહશીના દિવસે સિદ્ધિપદ પામ્યા.

શ્રીમહાપુષ્યચરિત વિષે શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામી તીર્થ'કરનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૪૨]

* * *

(૪૩) મહાપદ્મ ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર

શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામીના સમયમાં મહાપદ્મ ચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થયા. તે વીશધનુષ-પ્રમાણ કાયાવાળા અને ત્રીશ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા હતા. તેનું ચરિત્ર કહેવાય છે—

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં 'વારાણસી' નામની નગરી હતી. ત્યાં 'પદ્મ' નામના રાજા હતા. તેને 'જ્વાલા' નામની મહાદેવી હતી. તેને ચૌદમહાસ્વમ્મથી સૂચિત 'મહાપદ્મ' નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. પિતાએ તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. તેનું પાલન કરતાં આયુધશાલામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું. પૂર્વક્રમથી ભરતખંડ સ્વાધીન કર્યો. પોતાનો પ્રભાવ વધારીને ચૌદ રત્નોના અધિપતિ બનીને બત્રીશહજાર રાજાના નાથ, ચૌસઠ હજાર રામ-હૃદીઓ તથા નવ મહાનિધિના સ્વામી થઈને પોતાનું આયુષ્ય પાલન કરીને પોતાના કર્મ-પરિણામથી મૃત્યુ પામ્યા.

—આ પ્રમાણે મહાપુરુષ ચરિત્ર વિષે મહાપદ્મ ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૪૩]

* * *

(૪૪-૪૫) રામ બલદેવ-લક્ષ્મણ વાસુદેવનાં ચરિત્રો

શ્રીમુનિસુવ્રત અને નમિસ્વામીના આંતરામાં રામ-લક્ષ્મણ ઉત્પન્ન થયા. તેઓનું આ પ્રમાણે કહેવાતું ચરિત્ર તમે સાંભળો—

શ્વાન ભસવાથી કૃતાર્થ થાય છે, ન્યારે સિંહ કોઈકને હણે ત્યારે કૃતાર્થ થાય છે. પોતા પોતાની શક્તિ અનુસાર કાર્ય થાય, ત્યારે મહાનો સાન્ત્વન મેળવે છે. સામાન્ય તુચ્છજન પણ પોતાનો માનભંગ સહન કરતો નથી, તે પછી મોટો માણસ તે ક્યાંથી સહી શકે? પોતાની ભાર્યાના પરાભવથી કલંકિત થયેલો કયો વ્યવસાય ન કરે ?

આ જ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં 'અયોધ્યા' નામની નગરી હતી. ત્યાં 'દશરથ' નામના રાજા રહેતા હતા. તેને કૌશલ્યા, કૈકેયી અને સુમિત્રા નામની ત્રણ રાણીઓ હતી. તેમાં કૌશલ્યાને રામભદ્ર નામના પુત્ર, કૈકેયીને ભરત અને શત્રુઘ્ન અને સુમિત્રાને લક્ષ્મણ નામના કુમારો હતા. દશરથ રાજાએ રામનો રાજ્યાભિષેક કરવાનો નિર્ણય કર્યો, ત્યારે કૈકેયીએ કોઈ પ્રકારે કોઈક બાનાથી રામ-લક્ષ્મણને વનવાસ મોકલ્યા અને ભરતને રાજ્ય પર સ્થાપન કરાવ્યો. રામે રાજ્યાભિષેકની માફક વનગમનની આજ્ઞા પ્રકુલ્લ વદનથી સ્વીકારીને પિતાની આજ્ઞાનો સમ્યક્ પ્રકારે અમલ કર્યો.

'હે પુત્ર ! લક્ષ્મી ગ્રહણ કર અને વનમાં જ' આ પ્રમાણે દશરથે કહેલાં વચનો સાંભળીને રામનું મુખ સરખા જ મુખરાગથી શોભતું હતું. પિતાની આજ્ઞા અંગીકાર કરીને અનાકુલ મનવાળા હર્ષિત મનવાળા વિનયવાળા રામ લક્ષ્મણ-સહિત તથા સીતા ભાર્યા સાથે અરણ્યમાં ગયા. હવે જનવર્જિત તે અરણ્યમાં સંતોષયુક્ત સીતા-લક્ષ્મણ પરિવારને પાલન કરવામાં જ સંતુષ્ટ થઈ વાસ કરતા હતા. હવે લંકામાં ભુવનને ઉપતાપ પમાડનાર રાક્ષસી વિદ્યાઓ વડે

બલવાન, અકાર્યાચરણથી દૂષિત, દુષ્ટ-ચારિત્રવાળો, તિરસ્કાર પામેલી શૂર્પ્રભાના વચનથી પારણિતિ-યોગે મૃત્યુના હાથથી આકૃષ્ટ રાવણુ રામની ભાર્યા સીતા ઉપર અનુરાગ કરે છે. કૃત્રિમ સુવર્ણમૃગ અને સિંહનાદ કરવાના પ્રયોગથી રામ અને લક્ષ્મણને ઠગીને પોતાનું બલ, કીર્તિ અને રાક્ષસોનો ક્ષય કરનાર સીતાનું અપહરણુ કયું. રાક્ષસની માયાબળ બાણીને રામ-લક્ષ્મણ અને અત્યંત દુઃખી થયા. સીતાના હરણુ થવાના કારણે ખેદ પામેલા હાહારવ કરતા ઘણા તાપસો પણ એકઠા થયા. ખરદૂષણના સૈન્યનો વિનાશ કરનાર જટાયુ પક્ષીના વૃત્તાન્તથી પીકા પામેલા 'શું કરવું' એમ મૂંઝવણુવાળા સુગ્રીવ અને હનુમાન ભેગા થયા. આયુધ વગરના, અમર્યાદિત બલવાળા વાનરપતિ હનુમાનને સીતાના સમાચાર મેળવવા માટે મોકલ્યો. બળવાન એવો તે હનુમાન પણ સમુદ્રને ઓળંગીને લંકામાં નંદનવનમાં ત્રિજટાવડે આશ્વાસન અપાતી સીતાને દેખે છે. ત્યાર પછી સીતાની આજ્ઞા પામેલો વનને વેરવિખેર કરીને રાક્ષસેન્દ્રનો વિનાશ કરીને લંકાને બાળીને તરત ત્યાં આવ્યો કે જ્યાં રામ રહેલા છે. કાર્યનો સાર સમજનાર રામે પણ ગુણબંધાર લક્ષ્મણ અને સુગ્રીવના સૈન્ય સાથે લંકા તરફ પ્રયાણુ કયું. સમુદ્રતું ઉલ્લંઘન કરીને બિલીષણના સૈન્ય અને બીજા બલ સાથે લંકામાં એક નજીકના મોટા પર્વત ઉપર પડાવ નાખ્યો. હવે પોતાના રાજ્યમાં પર સૈન્યને આવેલું બાણીને તેને નહિ સહેતો રાવણુ પણ તેની સન્મુખ આવ્યો. અવજ્ઞાપૂર્વક રામના સૈન્યને બેઠને તે સમયે બોલવા લાગ્યો કે, અરે! મારા સરખા શૂરવીર સામે શત્રુઓ! તેમાં પણ જટાધારી તાપસો! તે પણ લંકાનો પરાભવ કરવા માટે આવીને રહેલા છે! શું તેઓને જીવતા આ આશ્ચર્ય દેખાતું નથી? ત્યાર પછી વાનરવિદ્યા વડે બલસમૃદ્ધિવાળા સુગ્રીવાદિકને રાક્ષસ-વિદ્યાના બલના ગર્વવાળા સાથે યુદ્ધ થયું. યુદ્ધમાં બલવાન સુભટોએ પ્રહસ્તને જમીન પર લોટાવ્યો તથા વાનરવિદ્યાના ગર્વવાળા સુભટોએ કુંભકણુને પણ હણ્યો. દુઃખે નિવારી શકાય તેવા શક્તિ હથીયારને નિષ્ફલ બનાવીને મેઘનાદને પણ હણ્યો.

હવે વિદ્યાર્થી ગર્વિત થયેલો, દુર્જય દુઃખે કરી બેઠ શકાય તેવો રાવણુ પણ નિરપેક્ષપણે લક્ષ્મણ સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. બલ-સમૃદ્ધિવાળાનાં અંગો એક બીજાનાં હથિયારોથી છેદાઈ ગયાં અને કાયર પુરુષો ન દેખી શકે તેવું અતુલ ભયંકર બંનેનું યુદ્ધ થયું, હવે રાવણુ સમર્થ એવા પ્રકારનું ચક્રરત્ન ગ્રહણુ કરીને લક્ષ્મણ ઉપર મોકલ્યું. એટલે તે લક્ષ્મણના હાથમાં આવીને સ્થિર થયું. લક્ષ્મણે પણ તે જ ચક્રથી દુર્જન કૂર એવા દશમસ્તકવાળા રાવણુનું મસ્તક છેદી નાખ્યું, જે તાલફલની માફક ભૂમિ ઉપર રગદોળાવા લાગ્યું. રાક્ષસેન્દ્ર રાવણુ હણ્યો એટલે પ્રાપ્ત થયેલા વિજયવાળા અને સીતા મેળવેલ એવા રામ-લક્ષ્મણે રાવણુની રાજ્ય-ગાદીએ બિલીષણને સ્થાપન કર્યો. ઉત્પન્ન થયેલા ચક્રવડે વાસુદેવ લક્ષ્મણે ભરતાર્ધ-ક્ષેત્ર પ્રાપ્ત કયું અને શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામીના તીર્થમાં રામે પુણ્ય ઉપાર્જન કયું. રામે પણ સંયમ સ્વીકારીને વિધિ પૂર્વક કર્મસંચયને અપાવીને સંસારનો નિસ્તાર પામીને અનંતસુખવાળો મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો. આરકબર વર્ષના આયુષ્યવાળા, સોળ ધનુષ-પ્રમાણુ કાયાવાળા તે બંનેમાંથી રામ મોક્ષે ગયા અને બીજા લક્ષ્મણ નરકે ગયા. આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી આ ચરિત્ર કહ્યું. વિસ્તારથી આ ચરિત્ર બાણુવાની ઈચ્છાવાળાએ પૂર્વાચાર્યોએ રચેલા 'પઉમચરિય' પદ્યચરિત્ર વગેરે ચરિત્રમાંથી અવલોકન કરી લેવું.

—શ્રી મહાપુરુષચરિત્ર વિષે રામ-લક્ષ્મણનાં ચરિત્ર પૂર્ણ થયાં. [૪૪-૪૫]

(૪૬) શ્રીનમિસ્વામી તીર્થંકરનું ચરિત્ર

શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામી પછી છ લાખ વર્ષો ગયા પછી પંદર ધનુષ-પ્રમાણ કાયા અને દશ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા 'નમિ' તીર્થંકર ઉત્પન્ન થયા. તેનું ચરિત્ર કહીએ છીએ-પૂર્વ ભવમાં ઉપાર્જન કરેલા સુકૃત-મહાફલ સમૂહથી ભાવિત અવયવવાળા તેઓ કલ્પવૃક્ષ સરખા થાય છે, જેઓની છાયા પણ સુખ આપનાર થાય છે.

જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં 'મિથિલા' નામની નગરી હતી. તે નગરીમાં ધનવાન લોકો ઘણા હતા, તેમ જ ત્યાં ત્રણ માર્ગો, ચારમાર્ગો, ચૌટા અને ચોકની સુંદર ગોઠવણી કરેલી હતી. વળી તે નગરી સત્પુરુષોના આવાસભૂત હતી. તે નગરીમાં સમગ્ર સંશ્રામમાં વિજય મેળવનાર 'વિજય' નામનો રાજા રહેતો હતો. સમગ્ર અંત:પુરમાં પ્રધાન એવી 'વપ્રા' નામની મહાદેવી હતી. તેની સાથે વિષયસુખ અનુભવતાં કેટલોક કાળ પસાર થયો.

કેઇકે સમયે આસો મહિનાની પૂર્ણિમાના દિવસે અપરાજિત વિમાનથી ચ્યવીને ચૌદ મહાસ્વપ્ન-સૂચિત દેવ વપ્રાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો. ગર્ભમાં વૃદ્ધિ પામ્યો. ત્યાર પછી શ્રાવણ કૃષ્ણએકાદશીના દિવસે પ્રભુ જન્મ્યા. 'ભગવંત ગર્ભમાં હતા, ત્યારે સમગ્ર શત્રુઓ નમ્યા' તે કારણે ભગવંતનું 'નમિ' એવું નામ પાડ્યું. કંમે કરી વૃદ્ધિ પામ્યા.

પછી સંસાર-સ્વભાવ જાણીને આષાઠ કૃષ્ણનવમીના દિવસે લોકાંતિક દેવોથી પ્રતિબોધ પામેલા પ્રભુએ સાંવત્સરિક મહાદાન આપીને દીક્ષા અંગીકાર કરી. ત્યાર પછી આષાઠ કૃષ્ણનવમીએ જ મિથિલામાં બકુલવૃક્ષની નીચે ક્ષપકશ્રેણિથી મોહનીયાદિ કર્મો અપાવીને કેવલજ્ઞાન પ્રગટાવ્યું. દેવોએ સમવસરણુની રચના કરી. ધર્મદેશના આપી, સંશયો છેદ્યા. પ્રાણીઓ પ્રતિબોધ પામ્યા, કેટલાકો સમ્યક્ત્વ, વળી બીજાઓ દેશવિરતિ, તેમજ કેટલાકો સર્વવિરતિ પામ્યા. આ પ્રમાણે મહીમંડલમાં વિચરીને ભવ્ય-કમલવનને પ્રતિબોધ કરીને વૈશાખ કૃષ્ણ-દશમીના દિવસે 'સમ્મેત' પર્વતના શિખર ઉપર નમિ તીર્થંકર ભગવંત મોક્ષે ગયા,

આ પ્રમાણે મહાપુરુષ-ચરિત્ર વિષે શ્રીનમિતીર્થંકરનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૪૬]

પ. પૂ. આગમોધારક આચાર્ય શ્રીઆનંદસાગર સૂરીશ્વરજીના શિષ્ય આ. શ્રીહેમસાગર-સૂરિએ શ્રીચોપન્ન મહાપુરુષ-ચરિત્ર (પ્રાકૃત)માં ૪૬મા મહાપુરુષ નમિતીર્થંકર-ચરિત્રનો ગૂર્જરાનુવાદ પૂર્ણ કર્યો (મુંબઈ, સાયન, સં. ૨૦૨૩ ચૈત્રકૃષ્ણ અષ્ટમી, સોમવાર-તા. ૧-૫-૬૭)

(૪૭) હરિષેણ ચકવર્તીનું ચરિત્ર

શ્રીનમિતીર્થંકરના ચરિત્ર પછી દશહજાર વર્ષના આયુષ્ય-પ્રમાણવાળા, પંદર ધનુષ-પ્રમાણ દેહવાળા હરિષેણ ચકવર્તીનું ચરિત્ર કહેવાય છે-

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપ વિષે, ભરતક્ષેત્રમાં 'રાજગૃહ' નામનું નગર હતું. ત્યાં હરિષેણ નામના રાજા હતા વિષયસુખ અનુભવતાં તેમની આયુષ્યશાળામાં ચકરત્ન ઉત્પન્ન થયું.

ચક્રમાર્ગને અનુસરતા તેણે પહેલાના ક્રમ પ્રમાણે છ ખંડવાળું ભરતક્ષેત્ર સ્વાધીન કર્યું. ચૌદ મહારત્નો, નવ નિધાનો, બત્રીશ હજાર મુકુટ-બદ્ધ રાજાઓ, ચૌસઠ હજાર સુંદર રમણીઓ પ્રાપ્ત કર્યાં. તે ચક્રવર્તી ભોગો ભોગવીને, વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો ત્યારે તાણબલા માફક રાજ્યલક્ષ્મીના ત્યાગ કરીને, શ્રમણપણું અંગીકાર કરીને, કેવલજ્ઞાન ઉપાજન કરીને, નમિતીર્થંકર ભગવંતના તીર્થંમાં સિદ્ધિ પામ્યા.

શ્રીમહાપુરુષ ચરિત વિષે હરિષેણુ ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર સમાપ્ત થયું. [૪૭]

(૪૮) જય ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર

હરિષેણુ ચક્રવર્તી થયા પછી ત્રીશ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા, ચૌદ ધનુષ ભીંચી કાયાવાળા જય નામના ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર કહેવાય છે-

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપ વિષે, ભરતક્ષેત્રમાં 'વાણુરસી' નામની નગરી હતી. ત્યાં 'જય' નામના રાજા હતા. ઉત્પન્ન થયેલા ચક્રવર્તનવાળા તેણે તે જ પ્રમાણે ભરતક્ષેત્રને જિત્યું. ઋષભકૂટ પર્વતને પોતાના નામથી અંકિત કર્યો. ક્રમે કરી દિશાપાલોને વશ કર્યાં. ભરતક્ષેત્રને શત્રુરહિત બનાવી ભોગવ્યું. નમિતીર્થંકરનું તીર્થં પ્રવર્તીતું હતું અને હબ્બુ નેમિતીર્થંકર ભગવંત ઉત્પન્ન થયા ન હતા, ત્યારે જય ચક્રવર્તી સમગ્ર દુઃખરહિત એવા મોક્ષમાં ગયા.

શ્રીમહાપુરુષ-ચરિતમાં જય ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૪૮]

(૪૯-૫૦-૫૧) શ્રી અરિષ્ટનેમિ તીર્થંકર, કૃષ્ણ વાસુદેવ, બલદેવના ચરિત્રો

હવે અરિષ્ટનેમિ તીર્થંકર ભગવંત, કૃષ્ણ વાસુદેવ અને બલદેવ બલદેવના પરસ્પર સંબંધવાળાં ચરિત્રો કહીએ છીએ-નમિનાથ ભગવંતને પાંચ લાખ વર્ષ ગયા પછી અરિષ્ટનેમિ કુમાર તીર્થંકર હરિવંશમાં ઉત્પન્ન થયા, માટે પ્રથમ હરિવંશની ઉત્પત્તિ કહેવી જોઈએ.

આ જગતમાં મહાસત્ત્વવાળા તેવા કેટલાક કલ્પવૃક્ષ સરખા ઉત્પન્ન થાય છે, જેમને અંકુર પણ પરહિત કરવામાં સમર્થ અને લાભદાયી નીવડે છે.

શીતલનાથ ભગવંત થઈ ગયા પછી અને શ્રેયાંસસ્વામી ઉત્પન્ન થયા, તે પહેલાં એ બેના કાળ વચ્ચે હરિવંશ જેવી રીતે ઉત્પન્ન થયો, તે તમે સાંભળો.

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં 'કૌશાગ્થી' નામની નગરી હતી. તેમાં સમગ્ર શત્રુમંડળને જિતનાર, પોતાના વદન-કમલથી અંદ્રને ઝાંખો કરનાર ચથાર્થનામવાળા 'સુસુખ' નામના રાજા રહેતા હતા. કોઈક સમયે 'વીરક' નામના પોતાના સામંત રાજાને ત્યાં પરાણો થઈને 'અંપા' નગરીએ ગયો. વીરક રાજાએ આ રાજાનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો. વીરક રાજાની 'પ્રભાવતી' નામની ભાયાને ભોજન-સમયે પીરસતી જોઈ. તેને જોઈને તેનાં રૂપ, ચૌવન, લાવણ્યથી આકર્ષાયેલા માનસવાળો સુસુખ ચિંતવવા લાગ્યો કે-

‘જે કે સ્ત્રીઓ સ્વભાવથી કુટિલ, અંચલચિત્તવાળી, દુરાગ્રહ સ્વભાવવાળી હોય છે; તે પણુ આ પૃથ્વીતલમાં મહિલાસ્તન સુખનું નિધાન હોય છે. સર્વાંગસુંદર દેહવાળી આ જે મને પ્રાપ્ત ન થાય તો, આ રાજ્યથી શું ? મને મારા જન્મનું પણુ પ્રયોજન નથી. તે જ જન્મ ઉત્તમ છે, જે મનુષ્યપણુમાં પ્રાપ્ત થાય છે, તે મનુષ્ય-જન્મ સફલ છે. જ્યાં વૈભવ હોય છે, તે વૈભવ સફલતા પામે છે, જ્યાં પ્રિય હોય છે. પ્રિય વળી તે જ કે જેની સાથે પ્રીતિ થાય છે. તો આ મારી પ્રેમપાત્ર પત્ની થાય અને તેને હું વલ્લભ થાઉં, તો મળેલું રાજ્ય, મનુષ્ય-જન્મ, યૌવન અને સર્વ કૃતાર્થ થાય. આ પ્રમાણે ઘણા વિકલ્પો કર્યા. અને વિસ્મય તથા પ્રકુલ્લ નેત્રવાળા રાજ્યે તેના તરફ અવલોકન કર્યું. તે પ્રભાવતીએ પણુ અતિસ્નેહ સૂચવનારી નજરથી દીર્ઘકાળ સુધી રાજ્ય તરફ એક ધ્યાનથી જોયા કર્યું. તેણીએ તૃષ્ણા-પૂર્વક સ્નેહસુખના રસ-મિશ્રિત દષ્ટિથી તેવી રીતે રાજ્યને જોયો, જેથી ધૂતાંએ પ્રથમ દર્શનમાં જ પોતાનો આત્મા તેને સમર્પણુ કર્યો. ત્યાર પછી ‘આ મને ઈચ્છે છે’-એમ માનીને રાજ્યે કંઈક કૃત્રિમ અપ-રાધ જાણે કરીને વીરક નામવાળા મહાસામંતનાં ગામો પડાવી લીધાં. પ્રભાવતીને પોતાના અંતઃપુરમાં નાખી. પછી રાજ્ય પોતાની નગરીમાં ગયો. તેની સાથે કાલોચિત ભોગો ભોગવતો હતો. કુલ-શીલ-મર્યાદાનો ત્યાગ કરીને રાજ્યકાર્ય પણુ સર્વથા છોડીને મૂઠમતિવાળો રાજ્ય નિરંતર તેની સાથે ક્ષીડા કરતો હતો. તે પણુ રાજ્યના સમાગમથી વિશેષ સુખ મળવાના પરિતોષથી રતિસાગરમાં ડૂબીને એવા વિલાસો કરવા લાગી કે પૂર્વપતિ પણુ પછી યાદ આવતો નથી.

આ બાજુ વીરક સામંત રાજ્ય પ્રભાવતીનો વૃત્તાન્ત જાણીને મોહજાળમાં ફસાઈ ગયો, શું કરવું ? તેમાં મૂઠ બની ગયો. તેને આ સર્વ જગત શૂન્ય ભાસવા લાગ્યું. પ્રિયા-વિરહની વેદનાથી ખૂબ લેવાયો, અજ્ઞાન-અધકાર-પિશાચિકાએ તેને ઘેરી લીધો, અરતિ ઉત્પન્ન થઈ, ઉદ્વેગ તળે દબાઈ ગયો, શોકથી તે આલિંગન કરાવ્યો, વિચિત્ર વ્યાકુળતાને વશ થયો. વિવેક નાશ પામેલો હોવાથી કાર્યાકાર્યના ભાન વગરનો તે જ પ્રભાવતીને ચિંતવતો, યોદાવતો, સંકલ્પ-ઉત્પ્રેક્ષાથી તેના રૂપને લાવતો અને તેની સાથે વાતચીત કરતો, એમ દરરોજ વૃદ્ધિ પામેલા મોહાવેગવાળો શૂન્યચિત્તવાળો મહાગ્રહથી ઉન્મત્ત માફક ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો. કોઈક વખત રુદ્ધ કરતો, કોઈક વખત એકલો હસે, કોઈક વખત ગાયન કરે, કોઈક વખત લજ્જા છોડીને નૃત્ય કરતો, પહેરેલા વસ્ત્રનો ત્યાગ કરતો હતો. હર્ષશૂન્ય હાસ્ય કરે, સરખા તાલ આપીને બાળકો સાથે નૃત્ય કરતો. લક્ષ્ય કર્યા વગર ફાવે તે તરફ જાય, દુઃખવાળું ફેગટ રુદ્ધ કરે, જેના તેના વડે ભોજન કરાવતો, હાથનું ઓશીકું કરીને ભૂમિ ઉપર સૂતો, કોઈ વખત ઉત્તમ મુનિ માફક સ્થાન આદિની મમતા-વગરનો સંગ વગરનો, ગમે ત્યાં ભટકતો હતો. તે જે જે કંઈ દેખે, તેને તેને હે પ્રિયતમા ! હે પ્રિયતમા ! કહીને યોદાવતો હતો. વિવેકશૂન્ય પરાધીન માફક સજીવ કે નિર્જીવ વસ્તુમાં પણુ પ્રિયતમાની શંકા કરતો હતો. આ પ્રમાણે કેટલું કહેવું ? જેટલા દુઃસહ હેતુઓ કહેલા છે, તે મનુષ્યને રમણીના સંગથી થવાવાળા છે, તેમાં સંદેહ ન કરવો. આવી રીતે તે બિચારો દૈવયોગે ભમતો ભમતો ત્યાં ગયો કે જ્યાં પ્રભાવતીના સમાગમવાળો સુમુખ રહેલો હતો. ત્યારે ગવાક્ષમાં રહેલા તે બંને જણાએ ધૂળ લાગેલ શરીરવાળાને, છઠ્ઠ-અઠ્ઠમ-ચાર-પાંચ-છ ઉપવાસ આદિ અનિચ્છાથી કરેલા તપ-ચરણુ વડે શોષાયેલ

માંસ-લોહીવાળો, વચ્ચ વગરનો જૂના ચીંથરાથી લપેટેલા શરીરવાળો ખખ્ખરમાં ભિક્ષા માગતો, દીનવદનવાળો, દેખીને વૈરીને પણ દયા આવે તેવો, લૂખ-તરશની વેદનાથી દુર્બલ શરીરવાળો માર્ગમાં રખડતો દેખ્યો. તેવા પ્રકારની દયામણી સ્થિતિવાળા વીરકને દેખીને રાજાએ કહ્યું કે—‘હે પ્રિયે ! આને તું ઓળખે છે ?’ પ્રભાવતીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, ‘કેમ ન ઓળખું ? મારા કારણે જ આની આ અવસ્થા થઈ છે.’ ત્યારે મહાસંવેગથી ઉદ્વેગ પામેલા રાજાએ કહ્યું—“હે સુંદરી ! રાગથી મોહિત મનવાળા થઈને મેં આ અકાર્ય કર્યું. નિર્મલયશવાળા નિષ્કલંક કુળમાં મેં મેંશનો કૂચડો ફેરવ્યો. અદપ જીવિત, અપણ ચૈવન, વિષમ કર્મપરિણતિ મહાનરકોમાં ઘોર નરકની વેદનાઓ સંભળાય છે. આપણે આ પાપ જે અત્યર્થ અને પાપકર્મ એકઠું કર્યું; તેનો નિસ્તાર હવે રીતે થશે ? હે સુંદર દેહવાળી ! આ ચિંતાથી મારો આત્મા શેકાઈ રહેલો છે.”

આ સાંભળીને પ્રભાવતીએ કહ્યું કે—‘હે આર્યપુત્ર ! એમ જ છે, આપણે ઘણું જ અસુંદર આચરણ આચર્યું. આ પ્રમાણે મહાસંવેગ પામેલા બંને જણા ઉપર વિજળી પડવાથી બંને મૃત્યુ પામ્યા. અને હરિવર્ષક્ષેત્રમાં વિયોગ વગરના યુગલિકપણે ઉત્પન્ન થયા.

પ્રભાવતીનો મૂળપતિ બિચારો તેઓને પંચત્વ પામેલા બાણીને, નિરાશ થઈને ઇચ્છા-રહિત બે ત્રણ ચાર ઉપવાસ આદિ તપ-વિશેષથી શરીર દુર્બલ કરીને, આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, શરીરનો ત્યાગ કરીને આલતપના પ્રભાવથી વાનવ્યંતર દેવપણે થયો. તે દેખીને પોતાનું દિવ્યરૂપ વિચાર્યું કે—જન્માંતરમાં મેં શું કુશલ અનુષ્ઠાન કર્યું, જેથી આવી દિવ્યસંપત્તિ મને મળી ? અર્વાધિજ્ઞાનથી ઉપયોગ મૂકીને વિચારતાં પોતાનો પૂર્વભવ જાણ્યો. તેઓ બંનેને ભોગભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલા જાણ્યા. પૂર્વભવનું સ્વરૂપ જાણીને તેનો કોપાવેગ ઉછળ્યો. તેના પર અપકાર કરવા સમર્થ એવા હૃદયમાં તેણે ચિંતવ્યું કે—

“મર્યાદા વગરના અનાર્થ આચરણ કરનારા આ દુષ્ટ યુગલને શું હું ચીસ પાડતા તેમને ચૂરી નાખું ? કે નિષ્કુર કરચંત્રમાં પીલી નાખું ? ભોગ ભોગવવા માટે આ ભોગભૂમિમાં આ બંને ઉત્પન્ન થયા છે. ગતભવમાં મારા ઉપર અપકાર કરીને ફરી પણ ભોગો ભોગવી રહેલા છે, માટે આમને ભોગથી નિષ્કલ કરું. એમનું આયુષ્ય અપરાવર્તનીય છે અને ભોગભૂમિમાં સુખના ભાજન થયા છે. તો કંઈક તેવું હું કરું, જેથી તેઓને દુઃખ-પરંપરા વધે. સિંહથી પીડા પામતો જલવગરનો મૃગલો બિચારો સિંહને શું કરી શકે ? સત્ત્વ વગરનો હોય, તે સર્વનો મહાપરાભવ સહન કરે છે. પરંતુ જે શક્તિવાળો હોય અને સદા તેવા શક્તિવાળાથી પરિ-વરેલા હોય, તે કોઈનો પરાભવ કેવી રીતે સહન કરે ? તેજ બળાત્કારે પણ અંધકારનો નાશ કરે, તેમ જલવાળો બીજનો પરાભવ બલાત્કારે પણ હણી નાખે. વિનાશ પામેલા મસ્તકવાળા ઊંચા તાલવૃક્ષો દુષ્ટ પક્ષીઓનો પરાભવ સહન કરે, તેથી લોકમાં શું તે ગૌરવ પામે ખરા ? આ ભોગભૂમિમાં તે ભોગનો ભાજન ભલે થાય, કારણ કે તેનું આયુષ્ય ચલાયમાન થાય તેવું નથી, તો હવે તેવા પ્રકારના ભોગ ભોગવે, જેથી દુઃખ-પરંપરા પામ્યા કરે. અવધિથી એમ જાણીને કે—અંધમાં આંધિતો રાજા મૃત્યુ પામ્યો છે, તો વૃક્ષસહિત આ યુગલને લઈને ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને વિચાર્યું કે આ રાજા થશે તો તે અવશ્ય ભોગ ભોગવનારા થશે તો મારું દેવપણું નિરર્થક ગણાશે.

તો હવે યથાસ્થિત ખાંધેલું આયુષ્ય અને રાજ્ય પણ ભલે પાલન કરે, ત્યાં રાજ્ય લોગવતાં દુર્ગતિયોગ્ય કર્મ પોતે અવશ્ય કરશે. રાજ્ય એ અકાર્યનો આવાસ છે, નરકનું દ્વાર, સુકૃતમાં વિઘ્ન કરનાર, દુઃખ-પરંપરાનો હેતુ વળી વારંવાર અનર્થના સંબંધ કરાવનાર રાજ્ય છે. એકાંત દુઃખમય નરક દેખવા માટે જો કોઈકને કૌતુક પણ થાય તો તે એક દિવસ પણ જો અચેતનવાળો થઈ રાજ્ય કરે તો નક્કી નરક મેળવે.” આ પ્રમાણે ચિંતવીને તે દેવ અતિશય કોપાયમાન થયો અને રાજ્ય વ્યવહારનાં સુખ લોગવીને પરંપરાએ દુઃખ પ્રાપ્ત કરે.

ત્યાર પછી ચંપા નગરીની ઉપર આકાશમાં રહીને ઉપદેશ આપવા લાગ્યો. નગરના લોકોને કહ્યું કે, તમે રાજા યોગવામાં મૂંઝાયેલા છો, પરંતુ તમારા માટે કરુણાથી આ રાજાને અહીં લાવ્યો છું. તો તમારે સર્વાદરથી આ રાજાની સેવા કરવી. આ રાજા દરરોજ માંસ-મદિરાદિકનો આહાર કરે છે. વિચિત્ર માંસરસનાં લોજનો જ આ રાજાના શરીરને માફક આવે છે. એમ કહીને તેઓને સમર્પણ કર્યો. તેઓએ નરકગતિના હેતુભૂત માંસ-રસાદિકથી તેનું પોષણ કર્યું. યાવજીવ મોટા ભોગો ભોગવીને ઘણા દુઃખવાળી દુર્ગતિનાં ભવવેદનીય કર્મો એકઠા કરીને, કાલ પામીને તેવી ગતિમાં ગયો, જેથી વીરકને સંતોષ ઉત્પન્ન થયો. તેની વંશ-પરંપરામાં સંખ્યાતીત પાટ-પરંપરા સુધી તે હરિવંશમાં રાજાઓ ઉત્પન્ન થયા. પછી ‘સોરિય’ નામના નગરમાં ‘સોરિય’ નામના રાજાને દશ પુત્રો ઉત્પન્ન થયા, તે આ પ્રમાણે—

સમુદ્રવિજય, અક્ષોભ, સ્તિમિત, સાગર, હિમવંત, અચલ, ધરણ, પૂરણ, અભિચંદ અને વસુદેવ. તેથી કરીને હરિવંશમાં થયેલા દશ દશાહોં. વળી બીજી કુન્તી અને માદ્રી એ બે કન્યા.

આ બાબુ ઈક્વાકુ વંશમાં થયેલા સોમપ્રભ નામના રાજા હતા. તેને ઈન્દ્ર મહારાજાએ પ્રેરણા આપી કે, ‘મુનિઓનાં વચન અંગીકાર કર’ ત્યારથી માંડીને ‘કુરુવંશ’ની સ્થાપના થઈ. તે વંશમાં સંખ્યાતીત પાટ-પરંપરા વીતી ગયા પછી શતધનુ નામનો રાજા થયો. તેનો પુત્ર શાંતનુ નામનો રાજા થયો. તેના ગાંગેય અને વિચિત્રવીર્ય નામના બે પુત્રો હતા. તેમાં ગાંગેય કુમાર બ્રહ્મચારી થયો. વિચિત્રવીર્યને ધૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુ, અને વિદુર એ નામવાળા ત્રણ પુત્રો થયા. ગંધાર રાજાની ગંધારી નામની પુત્રી હતી, તેની સાથે ધૃતરાષ્ટ્રનાં લગ્ન થયાં. તેની સાથે ભોગો ભોગવતાં તેને દુર્યોધન વગેરે સો પુત્રો ઉત્પન્ન થયા.

આ બાબુ હરિવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ દશાહોંની બહેનો કુન્તી અને માદ્રી હતી. તે બંનેને કુરુવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા પાંડુ સાથે પરણાવી. તેમાં કુન્તીને યુધિષ્ઠિર, ભીમસેન અને અર્જુન નામના ત્રણ પુત્રો ઉત્પન્ન થયા. માદ્રીને નકુલ અને સહદેવ નામના પુત્રો થયા. ધૃતરાષ્ટ્ર અને પાંડુ રાજાએ દુર્યોધન અને યુધિષ્ઠિરને દરેકને પોતાનાં રાજ્યો આપ્યાં. તેઓને બાલ્યકાળથી પરસ્પર એક બીજા ઉપર ઈર્ષ્યા રહેતી હતી.

એક તરફ કુસુમપુર નગરમાં ‘જરાસંધ’ નામનો મહાબલ-પરાક્રમી રાજા હતો. સવે રાજાઓ તેની આજ્ઞા માનતા હતા. તેણે દશાહોંને આજ્ઞા કરી કે— સિંહરથ રાજાને વશ કરીને જલ્દી મારી આજ્ઞામાં લાવો. ‘સિંહરથ રાજા અતિગર્વથી ઉદ્ભવ થયેલો છે, તેને જે વશ કરશે,

તેને હું મારી પુત્રી આપીશ.' આ સાંભળીને વસુદેવ, સમુદ્રવિજ્યાદિક ભાઈઓને આશ્વાસન આપીને, સિંહરથ રાબને વશ કરવા માટે કંસ સારથિ સાથે રથમાં બેસીને નીકળ્યો અને સિંહરથની પાસે પહોંચ્યો. તેની સાથે યુદ્ધ બંધું. ત્યાર પછી સતત ધનુષદોરી પાણ્છ તોડી નાખીને સિંહરથના સૈન્યનો વિનાશ કરીને સિંહરથ રાબને ઘાયલ કરીને રથમાંથી નીચે પાડ્યો. રથમાંથી ભૂમિ પર નીચે પડેલા સિંહરથને કંસ સારથિએ રથમાંથી નીચે ઉતરીને બાંધ્યો. જરાસંઘ રાબની પાસે જઈને તેને સમર્પણ કર્યો. ત્યાર પછી જરાસંઘે પોતાની પુત્રી વસુદેવને આપવા કહ્યું. વસુદેવે કહ્યું કે, આને કંસે બાંધ્યો છે, મેં જકડ્યો નથી, માટે તેને પુત્રીદાન કરવું ઘટે છે. તે સાંભળીને જરાસંઘે કહ્યું કે, આ તો વણિકબતિનો છે, તેથી રાજપુત્રીએ વણિકના ઘરમાં પ્રવેશ કરવો યોગ્ય ન ગણાય. એટલે વસુદેવે કહ્યું કે, આ તો ઉગ્રસેન રાબનો પુત્ર છે. દુર્ભાગ્ય-કલંકથી દૂષિત તેની માતાએ ઉગ્રસેન નામવાળી મુદ્રિકા પહેરાવેલ પુત્રને પેટીમાં નાખીને યમુનાના જળમાં તરતો છોડ્યો હતો. સવારે ત્યાં આવેલ વણિકે તેને દેખ્યો અને પુત્રપણે ગ્રહણ કર્યો. મોટો કરીને મને અર્પણ કર્યો છે. નામવાળી મુદ્રા આંગળીમાં પહેરેલી હોવાથી ઉગ્રસેન-પુત્રનો નિશ્ચય થવાથી જરાસંઘ રાબએ પોતાની પુત્રી અને રાજ્યખંડ કંસને આપ્યા. કોપ પામેલા કંસે પોતાના પિતા ઉગ્રસેનને 'મને જળમાં વહેવડાવી ઉપેક્ષા કરનાર!' એમ કહીને કોપથી પિતાને જકડ્યા. જીવનશાની સાથે કંસ લોગો લોગવતો હતો.

હવે શૌર્યપુરમાં નગરની ઘણી યુવતીઓ વસુદેવના રૂપથી આકર્ષિત હૃદયવાળી થઈને મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરવા લાગી. એટલે નગરના અગ્રસરોએ એકઠા થઈ વિચાર્યું કે, 'નગરની સ્ત્રીઓ ઉ-માર્ગે' પ્રવર્તવા લાગી છે, માટે સમુદ્રવિજય રાબને આ વાતનો ઉકેલ લાવવા વિનંતી કરીએ તે પ્રમાણે નક્કી કરી રાબને વિનંતિ કરી કે-“હૈ દેવ! વસુદેવનાં દર્શનથી આખું નગર અને યુવતીવર્ગ મર્યાદા લોપનાર અને અશુભ વર્તનવાળો થયો છે.

દેવતાઈ રૂપ, સમગ્ર ગુણોમાં સારભૂત, પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય, તરુણી-વર્ગના નેત્ર અને મનને હરણ કરનાર દેવકુમાર સરખા રૂપવાળા વસુદેવને જ્યારે જ્યારે નગર-માર્ગમાં જતા દેખે, ત્યારે ત્યારે નગરની સુંદરીઓ પોતાનાં કાર્યો પડતાં મૂકીને તેનું રૂપ જોવા માટે નીકળી પડે છે. માટે હૈ દેવ ! તેવો કોઈ ઉપાય કરો જેથી નગરનારીઓ પોતાની મર્યાદામાં રહે. ” ‘અરે પ્રિયસખી ! આ વસુદેવ ચાલ્યો જાય છે, અરે ! આ માર્ગે ગયો, તું દોડ દોડ, નહીં તર દૂર નીકળી જશે.’ આ પ્રમાણે નગરમાં ફોલ થયો છે-એમ જાણીને તેનું ચરિત્ર સૌભાગ્ય ઉદાર રૂપ-સંપત્તિનો વિચાર કરીને સમુદ્રવિજયે ઘરમાંથી બહાર ન જાય, તેવો ઉપાય કરીને વસુદેવને રોકી રાખ્યો. પિતાની વાત જાણીને હવે ભવનમાંથી છળ કરીને તે બહાર નીકળી ગયો અને ભાષા, રૂપ બદલવામાં કુશળ તે ભુવનતલમાં જ્રમણ કરવા લાગ્યો. યુવતીવર્ગથી પ્રાર્થના પામતો, સેંકડો રાબઓથી સ્તુતિ કરાતો, આશ્ચર્યો બતાવતો, કૌતુકથી આનંદપૂર્વક જ્રમણ કરવા લાગ્યો. કોઈ સ્થળે મહાનુરાગવાળી વિદ્યાધરીઓથી વરાયેલો, કોઈસ્થળે સૌભાગ્યના ભંડાર સરખો રાજકુંવરીઓ સાથે વિવાહ કરાયેલો, રતિ અને કામદેવના રૂપનો તિરસ્કાર કરનાર વિસ્તારેલા પ્રતાપવાળો વસુદેવકુમાર દોશુંદુક દેવોની કીડાની પણુ ઝાંખી કરાવતો હતો. તરુણીવર્ગથી પ્રાર્થના કરાતો લીલાપૂર્વક સો વર્ષ જ્રમણ કરીને ભાઈઓ સમક્ષ સ્વયંવરમાં રોહિણીને વર્યો. પોતાના નવ ભાઈઓએ તેને પરણાવ્યો. વૈભવપૂર્વક સુંદર સુરસુંદરીઓએ કરેલા સત્કારવાળા

આ વાસુદેવને કંસ પોતાના નગરમાં લાવ્યો. રોહિણીએ અતિખલ-પરાક્રમવાળા, ચંદ્ર, શંખ, મોઝરાના પુષ્પ સરખા ઉજ્જવલ શત્રુસૈન્યને હંકાવનાર એવા બલદેવ નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. વળી કંસ રાજ્યે દેવકી નામની પોતાની કાકાની પુત્રી પણ તેને આપી. કોઈ વખત મત્ત થયેલી જીવયશાએ અતિમુક્ત મુનિની મશ્કરી કરી, એટલે કોપાયમાન હૃદયવાળા મુનિએ જીવયશાને શ્રાપ આપ્યો કે, જે દેવકીનો ગર્ભ ઉત્પન્ન થશે તે તારા પતિનો વિનાશ કરનાર થશે. જે કોઈ જીવે કોઈ પણ પ્રકારે પરિણતિ-વશ થઈને જેવા પ્રકારતું કર્મ બાંધ્યું હોય, તે પ્રમાણે તે પરિણમે છે, નહીંતર કયાં થતિ ? અને કયાં શ્રાપ ? પોતાના મરણના ભયથી તેણે પણ બહેનના છ પુત્રોનો ઘાત કર્યો. નિષ્ફલ મનોસ્થવાળા તેનાથી સર્વ પુત્રોનું રક્ષણ કર્યું. મૃત્યુ પામતા પોતાના પુત્રોને બચાવવા માટે સુલસાએ છઠ્ઠું, અકુમ આદિ તપ કરીને હરિજીવમેષી દેવને પ્રસન્ન કર્યો એટલે તે દેવે દેવકીના જન્મેલા પુત્રો સુલસાને આપ્યા અને સુલસાના જન્મેલા મરેલા બાળકો કંસને આપ્યા હતા, જે કંસે મારી નાખ્યા હતા. હવે સાતમા ગર્ભમાં પુણ્યશાલી 'કૃષ્ણ' નામના વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયા, જેનું વિધિપૂર્વક ગોકુળમાં રક્ષણ-પાલન થયું. ત્યાં રહેલા કૃષ્ણે પૂતના, શિષ્ટાસુર, કેશિ, મુષ્ટિક વગેરેને તથા ચાણુરને, ત્યાર પછી કંસાસુરને પણ હણ્યો.

શ્રીનમિજિનના નિર્વાણ પછી પાંચ લાખ વર્ષ વીતી ગયા પછી 'સમુદ્રવિજય' રાજની 'શિવા' રાણીની કુક્ષિમાં તીર્થંકર નામના પુણ્યવાળા કાર્તિક કૃષ્ણદ્વાદશીના દિવસે ચિત્રા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે ઉત્પન્ન થયા અને ઉત્તમલક્ષણવાળા ભગવંતને શ્રાવણ શુકલ-પંચમીના દિવસે શિવામાતાએ જન્મ આપ્યો. તેઓ જન્મ્યા, ત્યારે સર્વ ઉપદ્રવો નાશ પામ્યા; એટલે તુષ્ટ થયેલા માતા-પિતાએ 'અસ્તિનેમિ' એ નામ સ્થાપન કર્યું. પૂર્વના તીર્થંકર ભગવંતોના ચરિત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે જન્મ-મહોત્સવ વગેરે સમજી લેવા. કંમે કરી કલા અને ચૌવનથી વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા.

કંસને મારી નાખ્યા પછી સર્વે યાદવોએ ભયથી ઉદ્દેગ પામીને મથુરાથી નીકળીને જલ્દી સમુદ્ર તરફ પ્રયાણ કર્યું, જીવયશાના વચનથી ઉશ્કેરાયેલ-કોપ પામેલા જરાસંધે બલરામ અને કૃષ્ણનો વિનાશ કરવા તસ્ત સૈન્ય મોકલ્યું. ત્યાં યમરાજથી પ્રેરાયેલા હોય, તેમ કાલનામના સેનાપતિએ મૂઠ થઈને પ્રતિજ્ઞા કરી. કાળથી કોણુ ન મૂંઝાય ? "જે કોઈ સ્થળે યાદવો ગયા હોય, ત્યાં મારે નક્કી તેમને મારી નાખવા. હવે મહાભયથી ઉદ્દેગ પામેલા યાદવો ત્યાં અગ્નિ-પ્રવેશ કરતા હતા, તે યાદવોને અગ્નિમાંથી બહાર કાઢવા માટે અવશ્ય મારે અગ્નિપ્રવેશ કરવો જ જોઈએ" અથવા સમુદ્રમાં કે અટવીમાં ગયા હોય, તો પણ મારે તેની પાછળ જઈને અવશ્ય તેમને વિનાશ કરવો"—આવી પ્રતિજ્ઞા સ્વયં સ્વીકારીને જરાસંધનો પુત્ર કાલ યાદવોના માર્ગે પાછળ પાછળ ગયો. હરિવંશના કુલદેવે તેને ભૂલ-થાપમાં નાખી વિડંબના પમાડયો અને તે બંતે બળી મર્યો. હરિવંશના કુલદેવતા વડે બ્રાહ્મિ પામેલા કાલનો યમરાજ્યે કોળીયો કર્યો. ત્યાર પછી સર્વે યાદવોએ પશ્ચિમસમુદ્રના કિનારે નિવાસ કર્યો. ત્યાં સમુદ્રના અધિપતિ મુસ્થિત દેવે સમુદ્રને દૂર ખસેડીને શક્તી આજ્ઞાથી કુબેર દેવતાએ બાર યોજન લાંબી અને નવ યોજન પહોળી, સુંદર શોભાવાળી સુવર્ણમય અને વિવિધ રત્નોવાળ વિશાળ 'દ્વારિકા'

નામની નગરીનું નિર્માણ કર્યું. વળી યજ્ઞાધિપ(કુમેર) દેવે ધન-સુવર્ણથી શોભાયમાન આ ઉત્તમ નગરી, જે સમુદ્ર કિનારે ઉત્પન્ન થયેલી હોવાથી શ્રીકૃષ્ણને ઘણી વલ્લભ થઈ. સમગ્ર જનોને પ્રાર્થના કરવા લાયક લક્ષ્મી માફક આ નગરી સાધારણ દરેકને પ્રાર્થનીય હતી. શોક-વાળા હોય તેઓ પણ અહીં અશોક બની જતા હતા. કારણ કે, નગરીમાં લોકો નિરંતર ઉત્સવમાં આનંદમગ્ન રહેતા હતા. આવા પ્રકારની ધન-સમૃદ્ધ નગરીમાં યાદવો આનંદમનવાળા થઈને ઈચ્છા પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયેલા વિષયસુખવાળા હોવાની જેમ કીડા કરતા હતા.

ત્યાર પછી કંસને મારી નાખ્યાને કારણે કોપાયમાન થયેલા, જરાસંઘના નિમિત્તે સમુદ્ર-કિનારે વસાવેલી દ્વારિકા નગરી, કુલદેવતાએ કપટથી કાલસેનાપતિને અગ્નિમાં પ્રવેશ કરાવીને મારી નાખ્યો. આ સર્વ કારણોને લઈને કોપ પામેલા જરાસંઘે ઘણો કાળ વીતી ગયા પછી કૃષ્ણ અને બલદેવ પાસે દૂત મોકલ્યો. દૂત ત્યાં ગયો અને યોગ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો, ત્યારે વાસુદેવને કહ્યું કે—‘જરાસંઘે કહેવરાવ્યું છે કે, હે નરાધિપ ! મારો કાલસેનાપતિ મૃત્યુ પામ્યો, તેની મને ચિંતા નથી. કારણ કે— ‘સ્વામીના કાર્યમાં ઉદ્યમવાળા સુભટોનું’ મરણ અથવા જ્ય નક્કી થવાનાં હોય છે’ પણ તમારા સરખા રણધુરા વહન કરનારા, પોતાની ભુબ્જના બલ-પરાક્રમમાં એકાંત વિશ્વાસવાળા, તમોએ આવો વ્યવહાર કરવો યુક્ત ન ગણાય. સન્ન્યન પુરુષો માયા-પ્રપંચથી પોતાનો પુરુષાર્થ સફળ કરતા નથી, કીર્તિલતાથી દિશાસુષોને શોભિત બનાવતા નથી, કે અસ્ખલિત પ્રભાવ દિગન્ત-વ્યાપી કરતા નથી, તો કાલ સેનાપતિને તમે માયા કરીને મારી નાખ્યો, પ્રપંચ-વ્યવહાર કર્યો; તેનું ફલ ભોગવવા હવે તમે તૈયાર થાવ. તમારો વિનાશ કરવા હું સૈન્ય-પરિવાર સાથે આવી રહેલો છું. માટે જે કરવા યોગ્ય હોય તે કરીને તૈયાર રહેજો. એક વખત તમે સમુદ્રનું લંઘન કરીને પાર પામવાની શક્તિવાળા હો અને તે ઉલ્લંઘી બાવ, અગર જલ્દી પર્વતના ઊંચા શિખર પર પણ કદાચ ચડી બાવ, શક્તિશાળી દેવનું શરણુ પણ પ્રાપ્ત કરો, તો પણ હું તમારા જીવિતનું અપહરણુ કરીશ. જે કદાચ હાથમાં રહેલા વજ્રના અગ્રભાગથી અસુરેન્દ્રનો વિનાશ કરનાર અને સમગ્ર દૈત્યોને હણનાર ઈન્દ્રમહારાજના શરણુ જશો, અથવા સર્પના નેત્રની પ્રભાથી દૂર થયેલ અંધકાર સમૂહવાળા ત્રાસદાયક ભુજ-ગમયુક્ત પાતાલમાં ભયથી પેસી બાવ અથવા ઘણા ઈન્દ્રણીથી પ્રજ્વલિત, ઘણી જ્વાલાવાળા ભેઈ ન શકાય તેવા, દુસ્સહ ઘણા તાપવાળા અગ્નિમાં પતંગીયા માફક પ્રવેશ કરશો, તો પણ તીક્ષ્ણ તલવારરૂપ દાઢા અને ભયંકર બાણુ-સમૂહરૂપ પગના નહોરવાળા આકરા જરાસંઘરૂપ કેસરીસિંહના પંબમાંથી મૃગલાની માફક છૂટી શકવાના નથી.

દૂતનાં આ વચનો સાંભળીને વૃદ્ધિ પામતા ઉદ્દલટ કોપથી અંધકૃષ્ણના પુત્ર સ્તિમિતનું વદનકમળ ઝાંપું પડી ગયું, પણ સુભટપણાનું અભિમાન લગારે ન ઘટયું. હૃદયમાં સતત ઉછળતા કોપાનલ વડે લાલ થયેલી દૃષ્ટિને અક્ષીભે છૂપાવી દીધી, પણ સંગ્રામ કરવાની ઈચ્છા ન છૂપાવી. મહાકોપવાળા વિષમ ઉદ્દગાર ગર્ભિત વક્ત્રસ્થલને અચ્ચલે પંપાળ્યું, પણ પોતાનું સુંદર વર્તન ન છોડ્યું. મહા અભિમાનનો પ્રતિરોધ કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલા પરસેવાના ઘિન્દુઓની શ્રેણીથી પૂર્ણ ભાલતલવાલા વસુદેવે મુખમંડળનો દેખાવ વિચિત્ર કર્યો, છતાં પોતાના યશને મલિન થવા ન દીધો. અનાધૃષ્ટિએ પ્રિયપત્ની માફક અભિલાષાપૂર્વક મંડલાગ્ર તરફ

અવલોકન કર્યું. બહારામે પ્રચંડ અભિમાન અને પોતાના બલ સરખા મુશલતું અવલંબન કર્યું. શત્રુસેનાનો પરાજય કરવામાં સમર્થ શ્રીકૃષ્ણે જયલક્ષ્મીની જેમ શાર્દૂ ધનુષ્યયષ્ટિ સન્મુખ કરી. નિષ્પ્રકંપ શરીર વડે પરાભવિત કરેલી, ત્રિભુવનના ઘૈર્યાવાળા અરિષ્ટનેમિની ચેષ્ટા સ્વાભાવિક હોય તેવી જણાઈ. પ્રદ્યુમ્ને યુદ્ધના રસથી વિકસિત થયેલ વિશદ રોમાંચ-કંચુકના મર્યાદા-રહિત શોભાના પ્રકાશથી શત્રુસેનાની સામે કર્યું હોય તેમ પોતાનું શરીર કર્યું. શાંખે યુદ્ધની તૃણાના અત્યંત વેગથી પોતાના ગોત્રની કીર્તિવેલડીની જેમ જમણી ભુજલતા અત્યંત ઊંચી કરી. બાકી રહેલા કુમારોએ પણ રણોત્સાહની સંભાવનાના કારણે પસરેલા આનંદના અશ્રુજળથી ભરેલી મોઠી કુવલયમાલાની જેમ પોતાની નયનમાલા સ્વામી ઉપર સ્થાપન કરી.

ત્યાર પછી પોતાના હસ્તની સંસાથી સભાનો કોલાહલ રોકીને સમુદ્રવિજયે કહેવાનું શરુ કર્યું કે, “ અરે હૃત ! ગુણગણથી આકર્ષાયેલા દેવતાએ બે કોઈ પ્રકારે સાંનિધ્ય કરીને તારા સેનાપતિને મારી નાખ્યો, તેમાં અમારું કષ્ટ કેવી રીતે માની શકાય ? વળી પૂર્વના મહાપુરુષોની સ્થિતિ સ્નેહાનુબંધ નાશ પામશે—એમ ધારીને અમે ત્યાંથી દૂર ચાલ્યા ગયા, તો હે હૃત ! તે કારણે અમે શું ઉરપોક છીએ ? ” ત્યાર પછી આ જ વાતની પ્રસ્તાવનામાં ભોજરાજાએ વિસ્તારવાળા વચનથી કહ્યું કે— ‘ હે હૃત ! સાંભળ, તું હૃત હોવાથી અવધ્ય છે. ધીજું તું અમારા ઘરે આવેલો હોવાથી તારા પર રહેમ નજર રાખવી બેઠઈએ. આ કારણે તું કાવે તેમ ઘોલ્યો, તો પણ યાદવ-સુભટોએ તને ક્ષમા આપી છે. હવે વધારે ઘોલવાથી સચું. તું બા અને તારા સ્વામીને કહે કે— ‘તમે જે અહીં કરવાની અભિલાષા રાખો છો, તે વગર વિલાંબે તરત કરવા માંડો. ’ એમ કહીને હૃતને વિસર્જન કર્યો.

હૃત ગયા પછી સમગ્ર નરેન્દ્રમંડળને પણ રજા આપી. રાજાઓના પરસ્પરના સંઘટ્ટથી તૂટી પડેલા મુગટમણિઓનાં કિરણોથી ચિત્રિત સભામંડપમાં સમુદ્રવિજય મંત્રણા કરવાના સ્થાનમાં ગયા. ત્યાં સુખાસન પર બેઠેલા સમુદ્રવિજયે પ્રતિહાર દ્વારા ઘોલાવેલા ભોજરાજા વગેરે સારી રીતે બેઠા. પછી તેમને કહ્યું કે, ‘આ વિષયમાં હવે આપણે શું કરવું ?’

તેમનાં વચન પૂર્ણ થયા પછી ભોજરાજાએ કહ્યું કે— “ હે મહારાજ ! રાજનીતિ-શાસ્ત્ર-કારોએ ચાર પ્રકારની નીતિઓ બતાવેલી છે. તે આ પ્રમાણે— ૧ સામ, ૨ ભેદ, ૩ ઉપપ્રદાન ૪ દંડ તેમાં હિત શીખામણ આપી સમભવવારૂપ ‘સામ’ નામની પ્રથમ નીતિ તો તેણે આપણી સાથે દૂરથી જ ત્યજેલી છે. કારણ કે, આપણા ગોત્રની પ્રશંસા સાંભળતા જ દંડથી ઠોકાયેલા સર્પની જેમ રોષાધીન થઈ ઉચ્છૃંબલ બની ભયંકર કુંકાડા મારી રહેલ છે. ખીબ ‘ભેદ’ નામના પ્રકારમાં રાજ, મંત્રી, સેનાપતિ, પ્રજા આદિમાં આડુંઅવળું સમભવની બંનેના વિશ્વાસમાં ભિન્નતા પલાવવી, તેનો પણ હવે અવકાશ નથી. કારણ કે તેણે સામંત લોકોને અનેક પ્રકારનાં માન-સન્માન, દાન, પ્રશંસાદિકથી એવા પોતાના કરી લીધા છે કે સંકટ-સમયમાં પોતાનાં જીવન અર્પણ કરીને સ્વામીનું ઋણ અદા કરે. ત્રીજે ‘દાન’ આપવાનો પ્રકાર પણ દૂર ચાલ્યો ગયો છે, કેવો રીતે ? તેણે સમગ્ર પ્રબને કૃપાથી શ્રેષ્ઠ અનેક મણિ, સુવર્ણ, રત્નાદિક સારભૂત દ્રવ્ય આપીને તૃણશુ-રહિત બનાવેલ છે. તેને દાન કે લાંચ આપવાથી વશ કરી શકાય તેમ નથી આ અવસ્થામાં અહીં હવે ‘દંડ’ નામનો ચોથો ઉપાય કરવો મને યોગ્ય લાગે છે.” નીતિ-

ન્યાય-નિપુણ એવા બીજાઓએ પણ એ વાતમાં ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે, “બળવાન શત્રુથી ઘેરાયેલાએ વિદેશ-ગમન, અગર તેની પાછળ જવું-તેના મળતીયા બની જવું—તેના શરણે જવું. એ બીજી હકીકત તો અત્યંત પરાક્રમી સુભટોવાળા, પોતાના બલના પ્રભાવથી બીજા રાજાઓની અવજ્ઞા કરનારા બલરામ અને કેશવ સરખા મહાપરાક્રમી સુભટો સ્વાધીન હોવાથી શરણ લેવાની વાત તો બિલકુલ રહેતી જ નથી. તેથી અમારો પણ મત એવા જ પ્રકારનો છે. શત્રુ વડે ઘેરાયેલા થાય, ત્યારે પોતાનું સુખ ન જોવું જોઈએ, પણ યુદ્ધ કરવું જોઈએ—આ જ સ્પષ્ટ આરંભ છે.”

ત્યાર પછી આ સાંભળીને તરત ‘બહુ સારું બહુ સારું’ એમ કહીને સમગ્ર સામંત-વર્ગે અભિનંદન આપીને ભોજરાજનું વચન કહ્યું કે, ‘અહો ! નીતિનું કુશલપણું, અહો ! બોલવાની છટા, અહો ! શાસ્ત્રના અર્થનું અવગાહન, અહો ! વીરયોગ્ય ગૌરવપણું, અમારો પણ એ જ અભિપ્રાય છે’—એમ કહીને સમુદ્રવિજય રાજાની તરફ નજર કરી. પ્રભુએ પણ તે વચનને બહુમાન્ય કરીને કહ્યું કે, ‘મેં પણ મારા હૃદયમાં આ જ મંત્રણા કરી હતી. અભિમાની શત્રુ પ્રત્યે શાંતિ દાખવવી—તે ભીરુપણામાં અર્પે છે. જેમ વેગવાળો તાવ આવે, તે સમયે ઠંડું શાંતિનું ઔષધ કરવામાં આવે, તો તરુણ તાવનો વિશેષ પ્રકોપ થાય છે.

“કુટિલ વંચનાથી સુભટોના અભિમાનના માંહમાનો નાશ કરનાર લેહનીતિ સજ્જન-પુરુષોની વચ્ચે લઘુતા કરાવનાર ચાડીયાપણાના ક્ષણવાળી થાય છે. તેમ જ તેને દાન આપવાથી માનીના માનની મલિનતા થાય છે. કારણ કે, ઓસરી ગયેલા માનને સૂચવનાર નમ્રતા તૃણ સમાન ગણાય છે.

“માટે તેના અભિમાનનો નાશ કરવા માટે દંડનો પ્રયોગ કરવો ઉચિત છે. તે પણ તેની સામે યુદ્ધ-પ્રયાણ કરીને, નહીં કે કિલ્લાનો આશ્રય કરીને. કારણ કે, કિલ્લાનો આશ્રય કરવાથી ડરપોકતા પ્રગટ થાય છે અને ભૂમિભાગ હારેલો ગણાય છે. તેની સામે યુદ્ધ પ્રયાણ કરવામાં તો તેના મનમાં ચમત્કાર થાય છે અને સ્વદેશનું આરેખાનુથી રક્ષણ થાય છે. તે કારણે લોકો આપણને સહાય કરનારા પણ થાય છે. તેથી આ સુક્તિના વિચારથી દંડનીતિ મને માન્ય છે.”

—એમ કહીને યથાયોગ્ય સન્માન કરવા પૂર્વક સમગ્ર સામંતોને વિદાય આપીને રાજા અંતઃપુરમાં ગયા. ત્યાં મનોહર વિલાસિની સ્ત્રીઓએ રાજાના શરીરનું એવી રીતે મદન કર્યું, જેથી ક્ષણ-વારમાં નિદ્રા આવી ગઈ. પ્રભાત થતાં રાજા જાગૃત થયા. તે સમયે સ્તુતિપાઠકે સંભળાવ્યું કે—“કઠોર કિરણસમૂહના પ્રહારથી અંધકાર દૂર કરનાર સૂર્યના પ્રતાપની જેમ શત્રુમંડલને દૂર કરીને હે પ્રભુ ! આપનો પ્રતાપ સર્વ લોકો પર વર્તી રહેલો છે. આમ અન્યોક્તિથી સૂર્યોદય જણાવ્યો. એ સાંભળી રાજાએ સ્નાન-ભોજન કર્યું. પછી નિમિત્તિયાએ કહેલા શુભ દિવસે અને સુહૃત સમયે સેવકોએ હાથ ઠોકી વગાડેલી રણભેરીના શબ્દથી રાજાએ, બલરામે અને દામોદરે યુદ્ધ માટે મંગલ પ્રયાણ કર્યું. કેવી રીતે ? ગંડરથ-લમાંથી પડતા ઘણા મદજ્જળથી પૃથ્વીતલને આદ્ર કરનાર મેઘમાલા સરખી શ્યામ ગજેન્દ્ર-મંડળીઓ બહાર નીકળતી હતી. ચંચળતાથી વક્રપણે ધૂમતા. ફર ફર શબ્દ થાય તેવા ઓષ્ઠ-યુગલમાં ચોકઠાની શોભાવાળા ચપળ અશ્વસમૂહને બહાર કાઢવામાં આવતા હતા. જેમણે મયૂર

મંડલને આનંદિત કર્યા છે એવા મેઘ સરખા શબ્દ દરતા રથના સમૂહો સન્ન કરવામાં આવ્યા. કુટિલ ગતિવાળા માર્ગ શેકતા વેગથી ગતિ કરનારા ઉન્માર્ગે જતા સમુદ્રજળની જેમ પાયદળ-સેનાઓ બહાર નીકળતી હતી. આ પ્રમાણે નિરંતર વૃદ્ધિ પામતી સેનાઓ બહારના નિવાસ-સ્થાનમાં પડાવ નાખ્યો. રાજાએ મોકલેલા લેખવાહકો દ્વારા જોલાવાયેલા અને અનુરાગવાલા સામંતસમૂહ લેગા થતાં દિવસ પૂર્ણ થયો, ત્યારે સ્તુતિપાઠક ઘોલવા લાગ્યો કે-“સંપૂર્ણ મંડલવાળો સૂર્ય અસ્તાચલ પર આથમી ગયો. બ્યારે હે રાજન્ ! તમારા ખડ્ગમાં શૂરવીરોના સમૂહો અસ્ત પામ્યા. (શબ્દસ્ત્રેષ્ઠ હોવાથી સૂર એટલે સૂર્ય અને શૂરવીર એવો અર્થ કરવો) ત્યાર પછી તે સાંભળીને સમગ્ર સેવકવર્ગને વિસર્જન કરીને રાજા રતિગૃહમાં ગયા. ત્યાં સંધ્યાનાં આવશ્યક કાર્યો કરીને ઉત્તમ પલંગ પર બેઠા અને યુદ્ધ-પ્રયાણ વિષયક કથાલાપ કરવામાં કેટલોક સમય વીતાવીને નજીકમાં બેઠેલ એક કળાકારે બળવેલ વીણાના મધુર અને મનોહર આલાપવાળા વાજિંત્ર સાથે એક સુરથી મળેલા સુંદર સંગીતના કારણે સુખથી આવેલી નિદ્રાના વિનોદનો અનુભવ કરવા લાગ્યા.

આ સમયે સુભટવર્ગની પ્રવૃત્તિઓ કેવી કેવી હતી, તે જણાવે છે-

પોતાના સ્વામીના દાન-સન્માનના ઋણથી મુક્ત થવાની અભિલાષાવાળો કોઈ સુભટ પ્રિયાએ હથેલીમાં અર્પણ કરેલ મહિરાનું પણ પાન કરતો નથી. યુદ્ધભૂમિમાં શત્રુ-પ્રહારની મંકાન્તિ ન થાઓ, તે કારણે કોઈક સુભટ કસ્તૂરી-ચંદનનું વિલેપન શરીર પર કરવા ઈચ્છતો નથી. વળી બીજો કોઈ સુભટ ખૂબ ઘસીને ચમકદાર બનાવેલ વિશાલ ધારદાર લયંકર ખડ્ગ-લતાને ઉતાવળથી સુગંધી પુષ્પોની માળાથી લૂપિત બનાવે છે. વળી કોઈક સુભટ વિશાળ પુટ ગોળાકાર જિંચા સ્તનયુગલવાળી પ્રિયાની જેમ નિદ્રાની અભિલાષા કરતો નથી.

કોઈક સુભટ ગુણુ-પ્રત્યંચાચુકત ઉત્તમવાંસથી બનાવેલ, વળી શકે તેમ હોવાથી કઠોરતા રાહત ધનુષને પોતાની પત્નીની જેમ સંભાળ કરે છે. (પત્નીપક્ષમાં ગુણુને ધારણ કરનાર, ઉત્તમ વંશમાં જન્મેલી, વિનયવાળી હોવાથી અક્કડતા રહિત,) અતિપાણીદાર સારા લોહથી બનાવેલ, બીજાનું ખંડન કરવાના એક લક્ષ્યવાળા સ્વભાવથી કુટિલ એવા કેંજિ શસ્ત્રનું સેવન વેશ્યાની જેમ કોઈ સુભટ કરે છે. (વેશ્યાપક્ષે સારા પાયોધરવાળી, અતિલોભી, બીજાને લુંટવાના એકલક્ષ્યવાળી,) સ્વાભાવિક કુટિલ (શબ્દ અને અર્થ સ્ત્રેષ્ઠવાળા સમાન શબ્દોવાળાં વિશેષણો ઉપમા-ઉપમેયમાં યોગ્ય રીતે લગાડવાં) ધનુષની ઢોરીથી બહાર નીકળેલ લોહમય શત્રુના મમંસ્થાન લેદવા સમર્થ એવા બાણને દુર્જનની જેમ ફેલા લેવા કોઈ પૂજે છે. દુર્જન પક્ષે-ગુણુ વજરનો, રુધિરમાં પ્રવેશ કરનાર, બીજાની ગુપ્ત વાતો પ્રગટ કરનાર એવા દુર્જનને પણ સ્વાર્થ સાધવા પક્ષમાં લેવા માટે સન્માનવો પડે છે. (બાણનો અગ્રભાગ ફેલ કહેવાય છે.)

આ પ્રમાણે પોતાનાં મંદિરમાં વિવિધ વ્યાપારવાળા સુભટો વર્તતા હતા, ત્યારે પ્રભાત-સમય સૂચવનાર કૂકડાએ ‘કુ કુ’ -એમ દૂજન કર્યું.

ત્યાર પછી રાજ્યાંગણમાં મંડલપાઠકે સંભળાવ્યું કે-શિથિલ થયેલ અંધકારરૂપ કેશ-વાળી, બીડાયેલ અરુણવર્ણવાળા નક્ષત્રો રૂપ નેત્ર-તારકવાળી, ચંદ્રપતિના ઉપલોગની સૂચના

આપનારી, પ્રિય-પત્નીની જેમ રાત્રિ સમાપ્ત થઈ. તે પછી નિદ્રાથી આગસપૂર્ણ નેત્રવાળા, બગાસાથી શિથિલ અને ઊંચી કરેલી ભુજવાળા, પ્રથમ બગેલી પ્રિયતમાથી શૂન્ય કાબા પડ-ખાવાળા રાજ બગૃત થયા. ઈષ્ટ દેવતા-પૂજનાદિ આવશ્યક કાર્યો કર્યાં. સિંહાસન પર સુખ-પૂર્વક બેસીને પોતાના સેવકવર્ગને આજ્ઞા આપી કે- 'યુદ્ધમાં જવા માટેની ઢક્કા વગડાવો.'

હવે દેવતાએ પોતાના હાથથી વગાડેલ હુંડુભિના શબ્દ સરખો પ્રયાણ માટે વગડાવેલી ઢક્કાને શબ્દ રાજ્યાંગણમાં ઉછળ્યો. તે ઢક્કારવ સાંભળીને સામંતો અને કોટવાલવર્ગ બગૃત થયો. ત્યાર પછી તેઓ શું કરવા લાગ્યા, તે કહે છે-કેળનાં ઘણાં ફળોના ગૃહભૂત વૃક્ષોથી વિશાળ નંદનવન સરખા, વિરહથી ઉત્પન્ન થયેલ તાપને નાશ કરનાર પ્રિયગુણુપની માળાથી રોબિત પુષ્ટ ફલકવાળા, વિશાળ સ્તનના આધારભૂત વક્ષઃસ્થળને શિથિલ કરીને યુદ્ધમાં પ્રયાણ કરવાના સ્વામીના કાર્ય પ્રત્યે વિશેષ આદર કરતા હતા. વળી ખીબે કોઈ સુભટ કંઠમધન અને ઔસુક્યવાળી પ્રિયાને સ્વામીના કાર્ય માટે પ્રિયાની ભુજલતાના સ્નેહપાશની જેમ મુશ્કેલી-થી છોડાવે છે. વળી કોઈ સુભટ પ્રિયાને કહે છે કે, 'હે સુંદરી! વિખરાયેલા અવ્યવસ્થિત શિથિલ કેશવડે ચંચળ કરેલા વલય આભૂષણવાળા તારા વદનને અશ્રુજળથી મલિન ન કર. અને તમારું માન છોડી દો' શ્રેષ્ઠ શરીરવાળા ચંચળ બાલકને સ્થાપો-પ્રયાણ કરતા પતિને બાણીને કોઈ પત્ની વિશાલ સુખ ઊંચે રાખીને ઘણા વિયોગ ઉત્પન્ન કરનાર ખરાબ નિમિત્તની શંકાથી વિષાદના કારણે ઉત્પન્ન થયેલા અશ્રુઓને નેત્રની મધ્યમાં ઘૂમાવે છે, પણ નીચે પડવા દેતી નથી. વળી કોઈ સુભટ, યુદ્ધમાં જવાનો નિશ્ચય કરેલ હોવા છતાં ફરી મળવાનો સંદેહ હોવા છતાં, પ્રાણનો સંદેહ હોવા છતાં, આપત્તિમાં પડેલા લોકોને સહાય કરનાર વ્યવસાયની જેમ અધારોહણ કરતા હતા. કોઈક સુભટ ગંડસ્થલથી ગરતા મદજળવાળા, ભારી શત્રુઓનું ભેદન કરવા સમર્થ લાંબા દંતૂશળવાળા, શત્રુયોધ્ધાનો વિનાશ કરનાર, પોતાના પુરુષાર્થની જેમ અત્યંત દર્પથી ભરેલા વિશાળ હાથી ઉપર આરોહણ કરતા હતા. કેટલીક સ્ત્રીઓ 'પતિ ગયા' એમ બાણીને વિરહના ભયથી લલ્લ અને ભયથી કંપતાં તેમનાં અંગોને સખી જેવી મૂર્છાએ ગ્રહણ કર્યાં.

આ પ્રમાણે સમગ્ર સુભટ-વર્ગ તૈયાર થઈને બહાર નીકળ્યો. ક્ષણવારમાં સામંત-સમુદાય એકઠો થઈ ગયો. એક પડખામાં અક્ષોભય વગેરે સમગ્ર અંધુવર્ગ ખેઠેલા હતા. ખીજા બાજુ ભોજનરેન્દ્ર, બલરામ અને કૃષ્ણ ખેઠેલા હતા. આવા પરિવારવાળા સમુદ્રવિજય રાજાએ પ્રયાણ કર્યું. કોઈક જગા પર ઉંટે ત્રાસ પમાડેલા-ભડકાવેલા ખચ્ચર ઉપર ખેઠેલી વિલાસિની સ્ત્રીને નીચે પટકવાથી વિટ લોકોને હસાવ્યા. કોઈક સ્થળે મત્ત હાથીએ રોષ પામીને મહાવતોને ભૂમિ પર રગદોળ્યા છે. જેમાં, કોઈક સ્થાનમાં વડવા-ઘોડીને દેખવાથી ભડકેલા વિરુદ્ધ દિશામાં જતા ઉદ્ધત અશ્વો વડે સ્વારો ખેંચાયા છે-જેમાં, કોઈ જગા પર ઘણા શિંગડાનાં બનાવેલાં વાજિંત્રોના શબ્દોથી ભડકેલા ગર્ધજાના ભૂંકારવથી મુખર એવી સેના પ્રયાણ કરતી આગળ વધતી હતી આ પ્રમાણે કેટલાંક પ્રયાણો કરતાં કરતાં સરસ્વતી નદીના કિનારા પાસેના સિણુ-વલિલકા નામના ગામે પહોંચ્યા ત્યાં સરખા સ્થલવાળી યુદ્ધભૂમિને યોગ્ય ભૂમિમાં સમુદ્રવિજય રાજાએ પડાવ નાખ્યો.

આ ખાબુ યાદવોથી ઉત્પન્ન થયેલ કોપાનલવાળો તે દૂત તરત મગધના રાજાની રાજ-
ધાનીમાં ગયો. પ્રતિહારે નિવેદન કર્યું કે, દૂત આવ્યો છે, એટલે રાજાએ તેને પ્રવેશ કરાવ્યો.
ભૂમિ સાથે મસ્તક સ્પર્શ કરે તેમ પ્રણામ કરીને વિનયપૂર્વક અંજલિ બેડીને યાદવ નરેન્દ્રનો
વૃત્તાન્ત જણાવ્યો. તે સાંભળીને પ્રલયકાળના પવનથી પ્રભવલિત બાણે ક્ષયકાલનો અગ્નિ હોય,
બાણે અણધાર્યો પડેલો લાંબો ઉલ્કાદંડ હોય, મેઘ-ગર્જાવ થયા પછી બાણે વિજળીનો ચમકારો
થયો હોય, સ્ફુરાયમાન કિરણસમૂહવાળો ઉનાળાનો બાણે સૂર્ય હોય તેમ તે એકદમ કોધાતુર
મુખવાળો થયો. રોષથી કંપતા અધરવાળો ખોલવા લાગ્યો કે, તેનો પરાભવ હું કેવી રીતે
સહન કરી શકું ? -એમ બોલીને સિંહાસન પરથી ઊભો થયો, પડવાના શબ્દો સાંભળાય તેમ
યુધ્ધ-પડલ વગડાવીને નિમિત્ત, મુહૂર્ત, શુભદિવસની ગણતરી કર્યા વગર તરત જ પોતાના
મંદિરમાંથી નીકળ્યો અને યુધ્ધ માટે પ્રયાણ કર્યું. જેના મસ્તક ઉપર છત્ર ધરવામાં આવેલું
હતું. એ પડખે અંચળ ચામરો વિંબતા હતા. પ્રચંડ મોટા શબ્દોથી અંદીવર્ગ જ્યજ્યકાર
કરતો હતો, આગળ કોટવાલ વગેરે લોકો એકઠા થતા હતા. મંત્રીવર્ગ રોકવા માટે નમ્ર વચન
કહેતા હતા, તેની અવજા કરીને નગરીની બહાર નીકળ્યો. રાજાને બહાર નીકળેલો બાણીને
ચતુરંગ સેના પણ કેવી રીતે તૈયાર થઈ બહાર નીકળી, તે કહે છે-ગંડથલથી પડતા અત્યંત
મદજળથી વર્ષાઋતુનો પ્રવાહ કરનાર, મેઘથી ઉત્પન્ન થયેલ અંધકારપડલનો વિભ્રમ કરાવનાર
શ્યામ હાથી-સમૂહ બહાર નીકળતા હતા. પવનથી કંપતી ધ્વજઓના વચ્ચની પંક્તિવાળા,
મંજીરાના કરાએલા અંકાર-શબ્દોથી મનોહર એવા રથસમૂહો બહાર નીકળતા હતા. ઘણા
દીણુસમૂહરૂપ ઉજ્જવલ તરંગોથી અંચળ ગંગાના પ્રવાહ સરખી સુંદર ગતિવાળા મનોહર
અશ્વો બહાર નીકળતા હતા. સેલ્લ, વાવલ્લ, શકિત, ફારક, તરવાર, ઢાલ વગેરે શસ્ત્ર-અસ્ત્રો
ધારણ કરનાર તથા ધનુષની પ્રત્યંચાથી અલંકૃત કેળવાયેલ પાયદળ સૈનિકો બહાર નીકળ્યા.

આ પ્રમાણે પ્રયાણ કરતા મગધાધિપતિ જ્યારે પ્રયાણ કરતા હતા, ત્યારે પ્રચંડ ઉત્પાત
કરનાર લાંબા અગ્નિમય ઉલ્કા દંડો નીચે પડતા હતા. કાંકરાના સમૂહ સરખો કર્કશ-સ્પર્શવાળો
પવન કુંકાવા લાગ્યો. દક્ષિણદિશામાં શીયાળ ભયંકર શબ્દ કરવા લાગી. સૂર્યમંડલમાં મસ્તક
વગરનું કમંધ દેખાવા લાગ્યું. દિવસ હોવા છતાં ઘણા અંધકારવાળું દિશામંડલ થયું. નેત્રમાર્ગ
રોકાઈ જાય તેવી રજવૃષ્ટિ થઈ. કોઈએ પાડેલ હોય તેમ છત્ર નીચા મુખે નીચે પડ્યું. માર્ગ
ઉલ્લંઘન કરતાં સર્પ આડો ઉતર્યો. આવાં ખરાબ નિમિત્તો થવાથી, મંત્રીએ રોકવા છતાં, યમ-
રાજાના હસ્તથી ખેંચાયેલ હોય તેમ, તેવી ભવિતવ્યતાના યોગે તથા સુકૃતકર્મ ઘણું દીણુ
થવાથી તે મગધાધિપતિ લાંબા લાંબાં પ્રયાણો કરીને, માર્ગ કાર્પીને કેટલાક દિવસે સરસ્વતી
નદીની પાસેના પ્રદેશમાં પહોંચ્યો.

ત્યાં પ્રથમથી મોકલેલ અશ્વારોહો બતાવેલ સ્થાનમાં જરાસંઘ રાજા પડાવ નાખવા લાગ્યો.
કેવી રીતે ? તે જણાવે છે-ઊભાં કરાતાં લાકડાનાં પાંજરાંવાળો, ખોડાતાં ભમાડાતાં ખેંચાવેલા
તંબુઓવાળો, અંતઃપુર-નિવાસોનું રક્ષણ કરતા પ્રકટપટવાળો, પ્રગટ સ્થાપન કરેલા મિત્રજન-
વાળા મગધાધિપ જરાસંઘ રાજાએ સૈન્યનો પડાવ નાખ્યો.

ત્યાર પછી દિવસ પૂર્ણ થયો. સૂર્ય આથમી ગયો. અંનેનાં સૈન્યોએ સંધ્યા-યોગ્ય
આવશ્યક કાર્યો કર્યાં. મહાદેવનો કંઠ, પાડા, તમાલપત્ર અને કાજળ સરખા શ્યામ અંધકાર-

સમૂહથી આકાશ છવાઈ ગયું. કાગડાઓના કાકારવ બંધ થયા. ઘુવડોનાં ટોળાં ફેલાવા લાગ્યાં. ચક્રવાકનાં મિથુનો વિખૂટાં પડવાં લાગ્યાં. સમગ્ર પક્ષીઓનો સમૂહ માળામાં ભરાઈ ગયો. પરંતુ અવસર પામેલા વાઘ, રીંછો બહાર નીકળ્યા. ચિત્તા, વાઘ વગેરે શ્યાપદોના ઘુરઘુર શબ્દો તેમ જ મત્ત સિંહના સિંહનાદો સંભળાઈ રહેલા હતા. આવા પ્રકારના અંધકાર-સમૂહથી ભીષણ, ઘણા અશુભ ઉત્પાત સૂચવનાર, શીયાળોની ચીસો સંભળાવાથી ભયંકર, શ્યાપદોના સંભળાતા કોલાહલવાળી રાત્રિ વર્તેલી હતી.

ત્યાર પછી બંને પક્ષો તરફથી એક બીજાને સમાચાર કહેવરાવવા માટે સંદેહવાહકને મોકલ્યા અને કહેવરાવ્યું કે, 'આવતી કાલે પ્રાતઃકાળે યુદ્ધ કરવાનું છે.' યુદ્ધને સંકેત બાણીને બંને સૈન્યોમાં સુભટો શું કરવા લાગ્યા? કેટલાક સુભટો ઇષ્ટદેવતાને પૂજતા હતા, સેવકોતું સન્માન કરતા હતા. કૃપાણુ આદિ હથીયારોને સજ્જતા હતા, ધનુષ-બાણનાં લક્ષ્ય સાધતા હતા. બખ્તરો પહેરતા હતા. કેટલાક હથીઓને તૈયાર કરતા હતા. આ સગથે સમુદ્રવિન્યય રાજાએ જિનખિંબને પ્રણામ કરીને, વંદન કરવા યોગ્ય ગુર્વાદિકને વંદન કરીને, પૂજવા યોગ્યનું પૂજન કરીને, દાક્ષિણ્ય કરવા યોગ્યનું દાક્ષિણ્ય કરીને, સન્માન કરવા યોગ્યનું સન્માન કરીને, લોજ-રાખતું બહુમાન કરીને સમગ્ર સહોદરોને બેસાડીને બલરામ સાથે બેઠેલા દામોદર-કૃષ્ણને કહ્યું કે, 'તમે મુખ્ય ધારણુ-પુરુષ હોવાથી નાના છતાં મોટા છો. કારણકે, વીતરાગ ભગવંતોએ તમને અર્ધભરતના સ્વામીપણે જણાવેલા છે. માટે 'તમારે આ વધ કરવા યોગ્ય છે' એમ બાણીને યુદ્ધમાર્ગમાં જવું જોઈએ-એમ કહીને સ્નેહ અને બહુમાનપૂર્વક જવાની આજ્ઞા આપી. ત્યાર પછી ઉતાવળ અને ઉત્કંઠાથી રોમાંચ-કંચુક ધારણુ કરેલ શરીરવાળા પોતાના આવાસમાં ગયા. રાજા ઉંઘી ગયા. ત્યાર પછી યુદ્ધની ઉત્કંઠાવાળાઓની રાત્રિ કોઈ પ્રકારે પૂર્ણ થઈ. યુદ્ધ-પડકોના પડકારથી ઉત્પન્ન થયેલ સુભટોના સન્જાડ રોમાંચસમૂહથી હલહલારવવાળો કોલાહલ બંને સૈન્યમાં એકીસાથે ઉછળ્યો. ધ્વજ ચડાવી, બખ્તરો પહેરાવી, સન્જ કરેલા મત્ત હાથી-વાળું અત્યંત દૃઢ કરેલા અને વેગથી ચાલનારા રથવાળું, બખ્તર પહેરાવી સન્જ કરેલા અભિમાની અશ્વોવાળું, યુદ્ધ લડવામાં હોશીયાર અને ઉત્સાહવાળા શસ્ત્રધારીઓના મંડલવાળા પ્રત્યંચાના ટંકારથી મુખર અને ઉદ્ધત ધનુર્ધારીઓવાળા મુખ્ય રાજાઓનાં સૈન્યો રણભૂમિમાં આગ્યાં. ત્યાર પછી ધારણુ કરાએલ ઊંચા દંડયુક્ત છત્રવાળું, ફરકી રહેલ શ્વેતવસ્ત્રની ધ્વજવાળું, વાગી રહેલાં વિવિધ પ્રકારનાં મુખ અને હાથથી વગાડાતાં વાજિંત્રોવાળું, બંદીજનો વડે બોલાતા જ્યજ્યકાર સ્તુતિ-વચનોથી મુખર, પરસ્પરના ખાપ-દાદાનાં ગોત્ર-કીર્તન કરીને ઉત્સાહિત કરેલા યોધાવાળું, દાંતથી લીસેલા હોઠવાળા અને ભૂકુટી ચડાવવાથી ભયંકર દેખાતું યુદ્ધ શત્રુ થયું. ત્યાર પછી લાંબાં ઉલ્કાઅગ્નિદંડ સરખા બાણસમૂહો પડવા લાગ્યા. ચંચળ વિજળીના સમૂહની જેમ કૃપાણુ-તરવારના સમૂહો ચમકવા લાગ્યા. તીક્ષ્ણ ખરીથી ધૂળ ઉખેડતા અને ઉડાડતા અશ્વો વિસ્તરવા લાગ્યા. કંઠથી કરેલી ગર્જનાના લાંબા કરેલા અવાજથી ભયંકર ગજઘટાઓ આક્રમણ કરવા લાગી. મેઘ-ગર્જના સરખા શબ્દો કરનાર રથો ફેલાવા લાગ્યા. ભયંકર સિંહનાદ સરખા મોટા શબ્દો છોડતા પાયદળ-સૈનિકો સામસામા યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. હવે તે સમયે યુદ્ધના ઉત્સાહવાળા હાથીઓ હાથી સાથે, અશ્વો અશ્વોની સાથે, રથિકો સાથે રથિકો અને પાયદળ સૈનિકો સાથે પાયદળો સામસામા યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, મહાગજેન્દ્રોના પરસ્પરના સંઘર્ષણથી નિર્દયતા પૂર્વક નાશ કરેલા રથસમૂહવાળું, રથના શબ્દોથી

ઉત્તેજિત થયેલા અશ્વો વડે વેગવાળા કરેલા રથચક્રોવાળું, રથચક્રોવડે કદર્થિત થતા બચી ગયેલા યોદ્ધાઓ વડે ચીરી નખાયેલા ઉદ્દલત અશ્વસ્વારોવાળું, અશ્વારોહીઓ વડે તસ્વારના પ્રહારથી જર્જરિત થયેલી પાયદળ-સેનાવાળું, પાયદળ-સૈનિકો વડે ઊંચા ફેંકાયેલા ચક્રો વડે નાશ પામેલાં છત્ર, ધ્વજના ચિહ્નવાળું, ધ્વજ-ચિહ્નના પતન થવાથી ફેલાયેલ વાયુ વડે આશ્વાસન પામેલા ભટસમૂહવાળું, આ રીતે વેગથી રથના અશ્વોની કઠોર ખરીથી ઉખડેલી અને ઉડેલી રજના ફેલાવાથી આવરિત થયેલા દર્શિતમાર્ગવાળું યુદ્ધ એકદમ શરૂ થયું.

ત્યાર પછી ભટોના પ્રચંડ પ્રહાર તથા પરસ્પરના અથડાતા ઉચ ખરૂંઓમાંથી નીકળેલ અગ્નિના તણખાની કાંતિથી પ્રકાશિત, વિશાળ ગજઘટાએ સૂંઠ વડે સભળડ પકડીને ઊંચે ફેંકેલા યોધાના સમૂહ વડે, વિદારિત ગંડસ્થલમાંથી પ્રગટ થએલાં મુકતા ફ્લોથી અલંકૃત, ચંચળ અશ્વોના સમૂહના સંઘટ્ટથી અને પરસ્પર એક બીજા સાથે બાથ ભીડેલા સવારોના પ્રચંડ પ્રહારથી ઉત્પન્ન થયેલ મૂરછાંથી આચ્છાદિત નેત્રવાળા, ઉલટા પડેલા શસ્ત્રો રહિત યોધાઓથી આકુળ, ફેલાઈ રહેલા ઘણા દંઢ સ્થવાળું, વૃદ્ધિ પામતી પાયદળ-સેનાએ ફેંકેલા બાણ, બાવણ, ભાલાં વગેરે શસ્ત્રવાળું, અર્ધચંદ્રાકાર બાણ વડે છેદાઈ ગયેલા છત્ર અને ધ્વજવાળું યુદ્ધ થયું.

આ પ્રમાણે મહાભયાનક સંગ્રામ પ્રવર્ત્યો, ત્યારે ઉપર દંડવાળા એવા શ્વેતછત્રરૂપ મહાસમુદ્રના શ્વેત ક્ષીણસમૂહવાળું, અત્યંત ચંચળ અશ્વરૂપ લહેરોવાળું તીક્ષ્ણ તરવાર રૂપ ઉછળી રહેલા મત્સ્યોના સમૂહવાળું, ઘણા રથોના સમૂહરૂપ કલ્લોલોની માળાવાળું, રોકી ન શકાય તેવા દુર્ધર ફેલાયેલા પદ્મતિસૈન્યરૂપ મોળના સમૂહવાળું, અત્યંત મદવાળા દુર્હાન્ટ ઊંચા જલહસ્તી અને મકરરૂપ હસ્તિઓવાળું, અહુ બેરથી વગાડાતાં આતોઘ-વાહિનિરૂપ ગર્જનાવાળું, મગધરાબળનું સૈન્ય સમુદ્રની જેમ યાદવ-સૈન્ય ઉપર ફરી વળ્યું-અર્થાત્ આક્રમણ કરવા લાગ્યું. મહાસમુદ્રના જળ વડે જેમ મહાનદીનું જળ તેમ યાદવનરેન્દ્ર-સેનાને પરાડમુખ પરાજિત કરી. યાદવ નરેન્દ્ર-સૈન્યના માત્સર્ય અને ઉત્સાહ ભક્ષ થયા. હવે યાદવ-સૈન્ય કેવી રીતે પલાયન થવા લાગ્યું, તે જણાવે છે :—

છોડી દીધેલા રથ, અશ્વાદિક વાહનોવાળું, ત્યાગ કરેલા અભિમાનવાળું, હાથમાંથી સરી પડેલા ખરૂંગવાળું સૈન્ય સીધો માર્ગ છોડી અવળે માર્ગે દોડતું હતું. યોદ્ધાઓ ધૈર્ય છોડી જળ શોધતા હતા. કેટલાક સૈનિકોની ધબ અને છત્ર નમી પડ્યાં હતાં. વિષાદ અને ભયથી ભરેલા, પલાયન થવાના ચિત્તવાળા, પોતાના સ્વામીથી વિરક્ત થયેલા, હાથીઓના મદજળથી ભી જાએલા, અશ્વસમૂહથી ચગદાએલા, ઉડતી રજના સમૂહથી રોકાયેલ દૃષ્ટી માર્ગવાળા, ભયવાળા સૈનિકોએ છોડી દીધેલા શસ્ત્રવાળા, એકબીજાની છાતીના આઘાતથી ફેંકાયેલા, ભીરુતાવાળા સૈનિકો પલાયન થતા હતા. પરંતુ પ્રત્યંચાના કઠોર પ્રહારથી જેનો કોણીનો ભાગ શુષ્ક વણવાળો હતો, તે ત્રૈલોક્યરૂપ મંદિરના સ્તંભ-સરખા અરિષ્ટવરનેમિ ત્યાં અડોલ ઊભા રહ્યા.

ત્યાર પછી લાંબા અને ખેંચેલા પ્રચંડ ધનુષથી ફેંકેલા બાણસમૂહવડે ઘણી શત્રુસેના ખતમ થઈ. ત્રણે ભુવનના ધૈર્યથી તુલના કરનાર એવા ઉત્પન્ન થયેલા પ્રતાપથી જાણે સેના સ્તાંભિત કરી હોય, અચિંત્ય સામર્થ્યવાળા મંત્રબળથી જાણે સેના મોહિત કરી હોય, તેમ શત્રુસેનાને થંભાવી દીધી. આ સમયે એક પડખે એકઠા થતા કુમારો સાથે બલરામ અને કૃષ્ણ

ખીબ પડખે ભીમ, અર્જુન, નકુલ, સહદેવ સહિત યુધિષ્ઠિર હતા. ખીલ બાજુ ભોજનરેન્દ્ર અને પોતાના ખીબ સહોદરો સાથે સમુદ્રવિજય મુખ્ય રાજા હતા. તેઓનું મુખ્ય યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. જેમાં નવા નવા પ્રકારની વ્યૂહરચનાઓ કરવામાં આવી હતી. તેવા પ્રકારનું કંપાયમાન કરતું દંડયુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. નિરંતર યુદ્ધ કરતા એવા તેઓના કેટલાક દિવસો પસાર થયા. ત્યાર પછી એક દિવસે મગધાધિપ જરાસંઘ રાજાની સમક્ષ તેના દેખતાં જ તેના પક્ષના ઘણા રાજાઓને બળસામે અને કૃષ્ણે મારી નાખ્યા. ત્યાર પછી ચલાયમાન ચામરોથી વીંબતા તે જરાસંઘ રાજા કોપાયમાન ચમરાજ સરખી ભૂકુટી ચડાવી, ધનુષ અક્ષાળીને કહેવા લાગ્યો કે :— “ગોપીઓના ગોકુળના મધ્યભાગમાં ગતિ કરવી, તે જુદી વાત છે અને ધનુષની પ્રત્યંચાના ટંકરથી ભયંકર યુધ્ધના રણમેદાનમાં ગતિ કરવી તે જુદી વાત છે. ગોપીઓની વિલાસવાળી ગોષ્ઠીમાં ઊભા રહેલા લોકો વડે શૂંગારરસ ઉત્પન્ન કરીને ખીલ રીતે ખોલાય છે અને મહાન નરેન્દ્રોના વિશાળ યુધ્ધમાં ખોલવું—એ જુદી વાત છે. કેશી, રિષ્ટ, મુષ્ટિક, ચાણૂર વગેરે રાજાઓને જે મારી નાખ્યા, તેથી હું ગોવાળીયા ! તને ગર્વ આવ્યો છે ? ” એમ કહીને ખેંચેલા પ્રચંડ ધનુષમંડળથી છોડેલા અને વિચિત્ર વર્ણવાળા પીંછા-પત્રયુક્ત અશ્વભાગથી શોભિત બાણોથી ભેદા. ત્યાર પછી કંઈક વિકસિત વદન-કમલવાળા, વિલાસપૂર્વક પ્રગટ થતી અને થોડી જોવાયેલ દંતકાંતિવાળા કેશવ (કૃષ્ણ) સહેલાઈથી શાર્દૂંગ ધનુષને વર્તુલાકારકરતા કહેવા લાગ્યા—“અરે મગધનરેશ ! અહીં બહુ ખોલવાથી કાર્ય સાધી શકાતું નથી. મહિલાઓને વાણીથી ભાંડવાતું હોય છે, સત્પુરુષોને હોતું નથી. તમારા-અમારામાં કોણ પ્રશંસનીય છે, તેનો નિર્ણય હમણાં તરત જ બાણી શકારો. હૈ મૂઠ ! હસ્તમાં કંકણ રહેલ હોય, પછી દર્પણનું શું પ્રયોજન ? એમ કહીને શાર્દૂંગ ધનુષથી છૂટેલા બાણસમૂહથી તેના મનોરથને નિષ્ફળ કરીને, તેણે ફેંકેલા બાણ-સમૂહનો તિરસ્કાર કરીને, અશ્વ અને સારથિ સહિત મગધરાજાને વિંધી નાખ્યો. તેનું છત્ર તૂટી ગયું, ધ્વજ નીચે પડી. ત્યાર પછી અગ્નિ સરખા કોપાગ્નિથી યુક્ત દેહવાળા તે રાજાએ આગ્નેય અસ્ત્રનું સ્મરણ કર્યું, સળગતી અગ્નિ-જ્વાળા-સમૂહથી દિશાઓનું ભક્ષણ કરતા એવા અને આવતા તે આગ્નેય અસ્ત્રને દામોદરે મોકલાવેલ મેઘ-ગર્જના સરખા શબ્દ કરતા, જળધારા વરસાવતા એવા વારુણ અસ્ત્રથી ઓલવી નાખ્યું. આ પ્રમાણે નિષ્ફળ થયેલ સમગ્ર દિવ્યાસ્ત્રવાળા મગધાધિપતિએ ચક્રરત્નને યાદ કર્યું. અગ્નિશિખા-સમૂહથી પ્રકાશમાન તે ચક્રરત્ન હસ્તતલમાં આવી ગયું. આ સમયે વિદ્યાસિદ્ધો ખેદ પામ્યા, ગંધર્વો વિષાદ પામ્યા, કિન્નરો નીચાં મુખ કરીને ઊભા રહ્યા. અપ્સરાઓનાં વદન-કમલો કરમાઈ ગયાં. ત્યાર પછી રોધારુણ નેત્રવાળા જરાસંઘ રાજાએ વાસુદેવનો વધ કરવા માટે તે ચક્રરત્ન તેના સન્મુખ મોકલ્યું. સળગતા પ્રલયકાળના અગ્નિની જ્વાળાઓના સમૂહના વિલાસવાળું તે ચક્રરત્ન વાસુદેવની પ્રદક્ષિણા કરીને એકદમ કેશવના હસ્તતલમાં આવી લાગ્યું તે સમયે વિદ્યાધરો, સિદ્ધો, ગંધર્વો હર્ષ પામ્યા. કિન્નરગણ ગીત ગાવા લાગ્યો. અપ્સરાઓ પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા લાગી. જમણા ખલો ફરકવા લાગ્યો. જયહસ્તિરત્ન ગંભીર શબ્દથી ગર્જનારવ કરવા લાગ્યો. અશ્વરત્ન હેપારવ કરવા લાગ્યો. હર્ષ પામેલા વિકસિત નેત્રકમલવાળા વાસુદેવે તે ચક્રરત્નને તેનો વધ કરવા પાછું મોકલ્યું. તેના કંઠપ્રદેશમાં અથડાયું. ત્યાર પછી તૂટી રહેલ

૧. દૂર ભય તે અસ્ત્ર, હાથમાં રહે તે શસ્ત્ર.

નાડી-સમૂહવાળું, ખીડાએલા નેત્રપત્રવાળું, ઉખેડી નાખેલા કમળની જેમ પ્રહારથી છેદાએલા શ્રીવામંડલવાળું મગધરાજનું મસ્તક શરીરથી છૂટું પડી નીચે પડ્યું.

ત્યાર પછી સિદ્ધો અને ગંધર્વોએ પુષ્પવૃષ્ટિ વરસાવી. 'મહારાજાધિરાજ ભરતાર્ધ-ચક્રવર્તી જયવંતા વર્તો' એવો જયજયકાર કર્યો. પડાવ તરફ સૈન્ય પાછું ફેરવ્યું. વાસુદેવે ત્યાં જ નિવાસ કર્યો. કેટલાક દિવસ ત્યાં રોકાયા. શુભ દિવસે, સારા સુહૃતે રાજ્યાભિષેક કર્યો, સર્વ સામંતોએ પ્રણામ કર્યા. સમુદ્રવિજ્યાદિક યાદવો ત્યાં બેઠા. ત્યાર પછી તે જ પ્રદેશમાં સમગ્ર યાદવ નરેન્દ્રમંડળે આનંદ-મહોત્સવ કર્યો કેવી રીતે?--

અતિશય ચમકતા મુગટમણિઓની ફેલાયેલી કાંતિના સમૂહવાળું, ચારે બાજુ ફરતા ભુજ-દંડના સુવર્ણભૂષણની ચંચળ ઘુઘરીઓના સમૂહથી શબ્દાયમાન, વેગના લીધે ઉછળતા હારો અને આભૂષણોના શબ્દવાળું યાદવ નરેન્દ્રના આનંદથી થતું મુંઠર નૃત્ય શોભા પામતું હતું. ત્યાર પછી ભક્તિપૂર્ણ માનસવાળા યાદવરાજઓએ ત્યાં ભગવંતની પ્રતિમા સ્થાપન કરીને 'અરહંતાસનક' નામનું જિનમંદિર કરાવ્યું અને 'આનંદપુર' નામનું નગર વસાવ્યું, જે ત્યાં આજે પણ પ્રસિધ્ધપણે પ્રત્યક્ષ ઓળખી શકાય છે.

ત્યાર પછી તે પ્રદેશમાંથી વાસુદેવે લોજરાજને કેટલાક દેશ સહિત મથુરા આપ્યું. તેની સાથે લાગેલાં ગામો સહિત હસ્તિનાપુર પાંડવોને આપ્યું. બીજા રાજાઓને પણ જેને જે યોગ્ય રાજ્યો હતાં, તે આપીને સામંત રાજાઓની મસ્તકમાળાઓથી પાદયુગલમાં નમન કરતા વાસુદેવે પોતાના દેશ તરફ પ્રયાણ કર્યું. સુખપૂર્વક માર્ગમાં પડાવ નાખતા નાખતા પોતાની નગરીએ પહોંચ્યા. ત્યાર પછી કંપતા પટ્ટાંશુકોના બનાવેલા તંબુઓમાં લટકી રહેલ મોતીઓની માળાઓથી યુક્ત વીંઝાતા મનોહર ચામરના ચંચળ અગ્રભાગથી મનોહર, ઊંચે ધાંધેલી ફરકતી ધ્વજની શબ્દ કરતી ઘુઘરીઓ અને ઘંટડીઓના સમૂહથી રમણીય, ઉડતા ઉજ્જવળ ચીનાઈ વસ્ત્રોના વિવિધ વર્ણોથી શોભાયમાન, વેરેલાં અનેક પુષ્પોના ઉપચારની ગંધથી આકર્ષાએલા ગુંતરવ કરતા ભ્રમરકુલથી યુક્ત, બળતા અગરના કાષ્ઠથી નિરંતર નીકળતા ધૂમથી શ્યામવર્ણના થયેલ ધ્વજચિહ્નવાળી, કસ્તૂરી, કેસર, ચંદન, ઘનસાર મેળવી અત્યંત સુગંધિત કરેલા જળથી સિંચિત ઠેકાણે ઠેકાણે ઉત્તમ કમલપત્રોથી આરંભિત કરેલા જળપૂર્ણ કળશોવાળી, શાળુગારેલી દુકાનોથી વિશેષ શોભતી દ્વારકા નગરીને વિભૂષિત કરીને ઉત્પન્ન થયેલ અનુરાગવાળા અને જય-જયકારનો કોલાહલ કરતા, દ્વારદાપુરીના નગરજનો વાસુદેવનું સ્વાગત કરવા સન્મુખ જતા હતા.

ત્યાર પછી જ્યોતિષીઓએ નિરૂપણ કરેલા શુભ તિથિ-નક્ષત્ર-સુહૃત-સમયે જેટલામાં નગર-દરવાજે પહોંચ્યા, તેટલામાં અનેક કુતૂહલપૂર્વક એકઠી થયેલી નગરસુંદરીઓના દેહથી રોકાઈ ગયેલ રાજમાર્ગવાળા, રાજમાર્ગમાં ઉદ્દભટપણે પરસ્પર એકઠા થતા ધકકા ધકકી કરતા, અભિમાની, માર્ગમાં આગળ વધવા ન દેતા અશ્વસવારોવાળા, અશ્વસવારોએ અટકાવેલ ગજસ્વારોના તીક્ષ્ણ અંકુશથી રોકેલા હાથીવાળા, શ્રેષ્ઠ હાથીના મહાગર્ભરવના શબ્દથી ત્રાસ પામેલા રથના અશ્વોથી દુર્ગમ એવા રાજમાર્ગે અતિ મુશ્કેલીથી વાસુદેવ જવા લાગ્યા, એટલે ઊંચા દંડવાળું ઉજ્જવળ છત્ર ધરેલું હોવાના કારણે, તથા જે બાજુ ચંચળ ચામરો વીંઝાતા

હોવાથી 'આ જ વાસુદેવ, આ જ વાસુદેવ' એમ બોલતી નગરસુંદરીઓ તેના તરફ જોવા લાગી. કેવી રીતે?— વિલાસના આવિભાવથી ઊંચી કરેલ ભુજલતા અને મરડેલ હસ્તાંગુલિના તલવાળી, મુખમાંથી નીકળતા સુગંધી વાયુમાં લીન થયેલ ભ્રમરકુલવાળી, કામદેવના કારણે ઉત્પન્ન થયેલ વિલાસની ચેષ્ટાથી શોભિત શિથિલ કેશવાળી, વિષમપણે ઊંચા સ્તન-પ્રદેશથી ઉછળતા શોભાયમાન હારવાળી, કાન ખજવાળતી અને નેત્રયુગલ અર્ધ અંધ કરતી, એક હાથમાં કોમળ વસ્ત્રના છેડાને ધારણ કરતી, આ પ્રમાણે તેના દર્શનથી વૃદ્ધિ પામતા વિલાસનું સૂચન કરતી શ્રેષ્ઠ નગર-તરુણીઓથી અભિલાષાપૂર્વક દર્શન કરાતા કૃષ્ણ દ્વારકાપુરીમાં પ્રવેશ કર્યો.

ત્યાર પછી ઘણા લોકોની ગીરહી અને પડાપડી વચ્ચેથી મુશીબતે બહાર નીકળી પોતાના મંદિર તરફ પહોંચ્યા. ત્યાં આગળ દ્વારભાગમાં સ્થાપન કરેલા મંગલકળશવાળા, લટકતા આસ્રવૃક્ષનાં તાબ્દ પલ્લવોથી શોભિત તોરણમાળાવાળા, સુંદરાંગી વિલાસિની સ્ત્રીઓ વડે ગવાતા મધુર કોમળ આલાપવાળાં મંગલ ગીતોથી મુખર, ઉત્તમ ગ્રાહ્યણે વડે ઊંચા સ્વરથી બોલાતા 'પુણ્ય દિવસ, પુણ્ય દિવસ' એવા શબ્દથી મિશ્રિત જ્યજ્યકાર શબ્દવાળા, પોતાના નિવાસ કરવાના ભવનમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યારે મંગલપાઠકે ઊંચા સ્વરથી સંભળાવ્યું કે—“કિરણોના બનાવેલા દોરડાથી અંધાએલો સૂર્ય ઘડાની જેમ પશ્ચિમદિશાના સમુદ્રમાં જળ માટે નંખાઈ રહેલો છે.” હવે સંધ્યા-સમય બાણીને તે સમય યોગ્ય યથોચિત આવશ્યક કાર્યો પતાવીને વિશિષ્ટ મનોવાંછિત વિનોદમાં કેટલોક સમય પસાર કરીને સુખપૂર્વક નિદ્રાધીન થયા, આ પ્રમાણે સમગ્ર દિશાચક્રોના દેશો સ્વાધીન કરી, અભિમાની શત્રુઓને પરાસ્ત કરી, ઘણાં વર્ષો સુધી રાજ્યસુખનો અનુભવ કર્યો.

કોઈક સમયે તરુણ લોકોના મનને આનંદ આપનાર વસંત-સમય આવ્યો જેમાં વનની અંદરનાં સ્થળો મધુકરોના ગુંબરવના બાનાથી બાણે ગીત ગાતાં હોય, પવન-પ્રેરિત ઊંચા-નીચા થતા પલ્લવોના બાનાથી હાવભાવના અભિનયથી બાણે નૃત્ય કરતાં હોય, કોયલના ઘણા કલરવોના બાનાથી બાણે આમંત્રણ કરતાં હોય, વિકસિત કેસુડાનાં વનોના બાનાથી બાણે અગ્નિ પ્રગટયો ન હોય? અતિશય પુષ્પરજ ઉડવાથી બાણે ધૂપનો સુગંધી ધૂમાડો ન હોય, વળી આસ્રવૃક્ષ ઉપર મૌર લાગવા લાગ્યા. મલ્લિકા-માલતી પુષ્પોના ગુચ્છઓ ઉગવા લાગ્યા, અશોક વૃક્ષની ઉપર લાલ નવીન પત્રો ફૂટવા લાગ્યાં. કુટજ-સમૂહો કળીવાળા થાય છે. કણેર પુષ્પોના સમૂહો વિકસિત થાય છે, પુન્નાગના સમૂહો પુષ્પિત થાય છે.

ત્યાં આગળ-હિંચકવાની ક્રીડા કેવી હતી? પ્રિયતમના પૂર્ણ આદરવાળા હસ્તસ્પર્શથી સ્કુરાયમાન વિશાળ લંખાઈવાળા મધુર શબ્દ કરતી ઘુઘરીવાળા કંદોરાના કલાપથી મુખર, નિતંબતટ શોભતું હતું. હિંચકવાના દોરડાને પકડવાથી ન સહી શકાય તેવી પીડાથી સીત્કાર છોડતાં, મણિ-જડિત કંકણ-કુંડલો પરસ્પર અથડાવાથી ઉત્પન્ન થયેલ મધુર શબ્દમય, સખીવર્ગથી પૂછાયેલ પ્રિયજનનાં નામ અને ગોત્રના કારણે સ્ખલનાથી વૃદ્ધિ પામેલા વિલાસવાળાં લજ્જાયુક્ત વચનો શોભતાં હતાં. આવેગથી કંપાયમાન અધિક શબ્દ કરતા મણિજડિત કંદોરાના મધુર રણકાર મિશ્રિત કર્ણપ્રિય ગંભીર જીણા સ્વરવાળાં હિંડોળાનાં ગીત સંભળાતાં હતાં. આ પ્રમાણે વસંતસમયમાં પોતાના મંદિરના ઉદ્યાનમાં પોતાના પતિ સાથે આસ્રવૃક્ષની

ઘાટીમાં મનોહર જૂલણ શોભતું હતું. વળી સુગંધી પરિમલવાળા અનેક પ્રકારના નવીન ઉત્પન્ન થયેલ ધાન્યબીજવાળો, જેમાં, આત્રમંજરીના ગુચ્છાઓએ ઉત્પન્ન વિષાદ દૂર કરેલ છે, પતિવિરહિણી સ્ત્રીના વિરહ-દુઃખની વૃદ્ધિ કરનાર ગજપતિ^૧ જેવો વસંતમાસ ફેલાઈ રહેલો હતો. જમણ કરતા જમરોની શ્રેણીની સમીપમાં વિયોગની મહાવેદનાવાળા વ્યાકુલ થયેલા પથિકોએ કોધાયમાન યમરાજની શૃંખલા સરખા વસંતમાસને જોયો. આવા પ્રકારના વસંતઋતુના એક દિવસે બલરામ અને કૃષ્ણ સુખ પૂર્વક સુખાસન પર બેઠેલા હતા અને પોતાના ગૃહ-વિષયક વાર્તાલાપ કરતા હતા. ત્યારે વાસુદેવે કહ્યું, ‘અરે હલાયુધ ! બલદેવ ! સમગ્ર લોકથી વિરુદ્ધ અરિષ્ટનેમિતું વર્તન તો જો કે આપણને મહાઆશ્ચર્ય ઉપજવનારું છે. કેવી રીતે ? ત્રણે લોકને વિનાશ કરવા કે રક્ષણ કરવા સમર્થ હોવા છતાં પણ પોતાના બલ માટે ગર્વ નથી. રૂપ-સૌંદર્યના કારણે કામદેવનો તિરસ્કાર કરનાર હોવા છતાં પણ સુંદર ચેષ્ટાવાળી વિલાસિનીના દર્શનથી વિમુખ થયેલા છે. સમગ્ર લોકોને પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય અપૂર્વ યૌવન પામવા છતાં પણ તેમને વિષયાભિલાષ ઉત્પન્ન થતો નથી. તો જો કોઈ પ્રકારે તેવી કોઈ યુક્તિથી વિષયના બંધનમાં લઈ જઈ શકાય તો બહુ સારું. એ સમયે બંદીએ સંભળાવ્યું-“ઉછળતા મધુર રાસડાના ગીત-વિશેષથી શબ્દ કરતી જીભવાળો, સ્વેતવર્ણવાળા મોગરાનાં પુષ્પોની કળીરૂપી લાંબા દાંતવાળો, અંચળ પલ્લવરૂપ કંપતી જિહ્વાવાળો વસંતમાસરૂપ સિંહ ફેલાઈ રહેલો છે. જેમ જેમ દક્ષિણદિશાનો પવન મનુષ્યના માંસલ અંગનો સ્પર્શ કરે છે, તેમ તેમ જીવો કામાગ્નિવડે અધિક સંતાપિત હૃદયવાળા થાય છે.”

--આ પ્રમાણે બંદીએ કહેલું સાંભળીને વાસુદેવ કૃષ્ણે કહ્યું કે, ‘અહો ! સુંદર સમય આવી લાગ્યો, તો સ્નાન-કીડાના બાનાથી વસંતનાં ગીતો કરતી વિલાસિની સ્ત્રીઓ સાથે રુકિમણી, સત્યભામા સહિત અંતઃપુર આવીને અરિષ્ટનેમિને વિષયનું પ્રલોભન કરાવશે.’ એમ કહીને પ્રતિહારને બોલાવ્યો અને આજ્ઞા કરી કે, “ નગરીમાં આ પ્રમાણે ઉદ્દીપણા કરાવો કે, ‘આવતી કાલે રાજ વસંત ચરચરી- ગીત-ગાન કરતી મંડલી-સહિત સ્નાનકીડાના સુખનો અનુભવ કરશે, તો સમગ્ર નગરલોકોએ પણ વિવિધ પ્રકારની વેષભૂષા સજીને વસંતકીડા કરવા બહાર નીકળવું.’ ત્યાર પછી ‘જેવી આજ્ઞા’ એમ કહીને પ્રતિહાર નીકળ્યો અને રાજઆજ્ઞાનો અમલ કર્યો. એટલામાં દિવસ અસ્ત થયો. બંદીએ સંભળાવ્યું કે-‘ અસદ્ય કિરણોના સમૂહરૂપ સળગતી જ્વાલાઓથી ભગ્ન થયેલા પ્રભાવવાળો સૂર્યરૂપ દાવાગ્નિ આકાશરૂપ વનના અંતમાં ઓલવાયેલ છે અર્થાત્ સૂર્યાસ્ત થયો.’ સંધ્યાસમય જાણીને બલદેવ અને કૃષ્ણ ઊભા થયા. સાંજસમયનાં કાર્યો પતાવ્યાં. વિવિધ વિનોદ કરતાં રાત્રિ પસાર કરી. કાલનિવેદકે સંભળાવ્યું કે-‘ કિરણરૂપ નખના પ્રહારથી ફાડેલા અંધકારરૂપ હાથીના ગંડચલના રુધિરથી જાણે અરુણ-વર્ણવાળો થયો ન હોય તેમ સૂર્ય-સિંહ ઉદયાચલના શિખર ઉપર શોભે છે.’ ત્યાર પછી કૃષ્ણજી જાગ્યા અને પ્રાતઃકાલનાં સંધ્યા યોગ્ય કાર્યો કર્યાં. તે પછી સમગ્ર સામંત, તલવર્ગલોક-નગરલોક પોતાના વૈભવાનુસાર વસ્ત્રો પહેરીને પોતાના ઘરેથી નીકળી પોતપોતાની મતિ પ્રમાણે ગીતગાન-કરનારી મંડળીઓની ગોઠવણી કરવા પૂર્વક નીકળ્યા. પોતાની સાથે અરિષ્ટનેમિને

૧ શ્લેષ હોવાથી હાથીપક્ષે સુગંધી પરિમલયુક્ત વહી રહેલા મદનજવાળા, આત્રમંજરીના સમૂહથી વીંટાએલા દંતુશળવાળા ગજપતિના વિસ્તારથી કરેલા દુઃખવાળો.

બાબુમાં બેસાડી વાસુદેવ પણ નીકળ્યા. ગાયન કરનાર મંડલીને બેતા બેતા બધ છે. તે કેવી હતી ? અને કેવા પ્રકારનાં ગીત સંભળાતાં હતાં ?

‘બ્રમરસમૂહરૂપ ચંચળ પાંપણયુક્ત, પુષ્પ-દળોને વિકસાવનાર, ભુવનતલને ભૂષિત કરનાર વસન્તમાસ વૃદ્ધિ પામી રહેલો છે. આઝવૃક્ષનાં નવાં કુટેલાં કુંપળો અને ઉત્તમ પાત્રોમાં કાચલોએ એવો શબ્દ કર્યો કે, ‘પ્રિયને છોડીને અત્યારે કોણ બધ છે?’ જે પતિના વિયોગમાં મૃત્યુ પામે છે, તો કહો કે તે પાપ કેનાં છે?—એમ ચિંતવતી કોચલ કહે છે કે, ‘તારાં તારાં’ આ પ્રકારે વૃદ્ધિ પામતી સંગીતમંડળીઓને સાંભળતા સુંદરચરિત્રવાળા જનાઈને વિચરતા હતા.

આ પ્રમાણે એક બાબુ મૃદંગ વગાડાતાં હોવાથી તેના પ્રચંડ શબ્દવાળું, બીજુ બાબુ મોટી ઝાલરોના ઝણકારવાળું, લયયુક્ત નૃત્ય કરતી સુંદરીઓથી યુક્ત, ગવાતા કણ્ઠપ્રિય મધુર સંગીતવાળું, રાસમંડળ બેઈને યાદવનરેન્દ્રોએ સ્નાનક્રીડાનો પ્રારંભ કર્યો. તે સ્નાન કેવું હતું ? જેમાં ઉદ્ભટ કટાક્ષ, વિલાસ અને શૃંગાર કરતી વિલાસિની સ્ત્રીઓ સુવર્ણની પિચકારીઓ ભરતી હતી, જેમાં પિચકારીઓના મુખાઝમાંથી નીકળતી કેસરના વર્ણુ સરખી અરુણવર્ણુવાળી જળછટા હતી. જેમાં જળ-છટા છાંટનારી વિલાસિની સ્ત્રીઓ છે, જેમાં વિલાસિનીઓ વડે સિત્કાર ધૂટે છે, સિત્કાર સાંભળવાથી યુવાનોને જેમાં કુતૂહળ ઉત્પન્ન થાય છે, કુતૂહળથી નરેન્દ્રલોક જેમાં આકર્ષાએલા છે, એવી મજન-ક્રીડા, તેમજ હાથમાં ધારણ કરેલી પિચકારીઓથી દૂર સુધી ઉડાડેલા જળ-પ્રહારથી વ્યાકુળ તરુણીઓના ન સમજી શકાય તેવા અવ્યક્ત આલાપ અને વચનો શોભતાં હતાં. પ્રિયતમના જલપ્રહારથી જેમાં આસક્તિ ઉત્પન્ન થયેલી છે, અને ઉત્પન્ન થયેલ વિભ્રમ અને વિલાસવાળી એવી કોઈ નવા કુંપળપત્ર સરખા હસ્તતલને વચમાં રાખી અંગુલિના આંતરામાંથી નજર કરતી શોભા પામતી હતી. કોઈક નાયિકાનું જળથી ભીંજાયેલ લાલ ખારીક નિર્મળ વસ્ત્રથી ઢાંકેલું સ્થૂલ સ્તનમંડલ સિન્દૂરથી રંગેલા ઉત્તમ હાથીના ગંડસ્થલની શોભાને ધારણ કરતું હતું. કોઈક વિલાસિનીનું પિચકારીમાંથી તરતના નીકળેલા જળથી આદ્ર થયેલ મુખ જળબિન્દુઓના પ્રહારથી વિરલપત્રવાળા કમળની જેમ શોભતું હતું. કોઈક સ્ત્રીનો કેશપાશ અદ્વપવિકસિત માલતી-પુષ્પોની કળીઓથી દંતુરિત દેખાતો, તે બાજુ પ્રિયતમની ક્રીડાના વિલાસોનું હાસ્ય કરતો હોય તેમ જણાતો હતો. કોઈક સ્ત્રીના વિશાળ નિતંબ-બિંબથી થોડી ઢીલી પડેલ અને સરકી ગયેલ કટીમેખલા બાજુ જળમાં રૂબતા ચૌવનરૂપ હાથીને શોકતી સાંકળ હોય તેમ શોભતી હતી. આ પ્રમાણે કરેલી ક્રીડાથી થાકી ગયેલા અને વૃદ્ધિ પામેલા કામદેવના વિલાસવાળા યાદવરાજાઓની જળક્રીડા પૂર્ણ થઈ.

આ પ્રમાણે વિવિધ જળક્રીડાના વિનોહ કરવા પૂર્વક યાદવો જળાશયમાંથી બહાર આવ્યા. ત્યાર પછી વાસુદેવે અશ્વિનેભિને વિવાહ-સન્મુખ કરવા માટે રુકિમણી, સત્યભામા, બંબવતી સહિત આઠ મુખ્ય રાણીઓને મોકલી. હાસ્ય કરતા ભગવતે તેમને બોલાવી. ત્યાર પછી જૂલતાના વિલાસ અને આંખના કટાક્ષ કરવા પૂર્વક બંબવતીએ કહેવાનું શરુ કર્યું કે— “અરે ! વાંઢાઓ અનાવટી વિનય કરે, તેની જેમ નિષ્કુળ ચૌવન વહન કરવાથી કયો ફાયદો ? કારણ કે, જેમ વિકસિત કમલાકરનું ફળ હોય તો સુગંધ, સંપૂર્ણ ખીલેલા ચંદ્રનું ફળ શીતળતા; તેમ ચૌવનનું ફળ હોય તો વિષયોનો ભોગવટો. તે સિવાય ભુગારીના બૂધણ માફક

યૌવન નિષ્કલ ગણાય છે. વનમાં રહેનાર પુરુષની જેમ કામદેવ યૌવનના લોગોની અભિલાષા કરે છે. કુલીન પુરુષોએ સાથે વૃદ્ધિ પામેલા હોય, તેમને છેતરવા યોગ્ય ન ગણાય, તો પછી મનમાં ઉત્પન્ન થનાર કામદેવને ન છેતરવો જોઈએ. હે કુમાર ! તમારા આશ્રયે રહેલા, સાથે વૃદ્ધિ પામેલા કામને મનોસ્થરહિત કરશે, તો ખીબ આશ્રિતો તમારા તરફથી કઈ આશા રાખી શકશે ? જેમ હાથણીરહિત હાથી, કાંતિરહિત ચંદ્ર, તેમ પ્રિયતમારહિત સુપુરુષનું યૌવન નિષ્કલ ગણાય છે.

ખીબનું માતા-પિતાએ પણ સંતાન અને કુલવૃદ્ધિ માટે લગ્ન કર્યું હતું, તો તમારા સરખાએ તેથી વિપરીત કરવું યોગ્ય ન ગણાય. તમારા સરખા મહાભાગ્યશાળીએ વડીલોની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરવી વ્યાજબી ન ગણાય. હવે તમે કમે કરીને સંપૂર્ણ યૌવન પામેલા છો, તો ચંદ્રે જેમ શેહિણીનો સમાગમ કર્યો, તેમ પ્રિયતમાનું પાણિગ્રહણ કરીને યૌવન સફળ કરો, નહિંતર અરણ્યમાં ઉગેલા વૃક્ષનાં પુષ્પો નિષ્કળતા પામે છે, તેમ તમારો યૌવન-કાળ પણ નિરર્થક નીવડશે, ” -એ પ્રમાણે સ્નેહપૂર્વક જાંબવતીએ કહેલાં વચન અને ખડુમાનથી કરેલા આગ્રહને વશ થયેલા ભગવતે ચિંતવ્યું કે, ‘આ પ્રમાણે મને પાણિગ્રહણ કરવાના કરેલા પ્રયત્નો તે ખરેખર મારા પરિત્યાગમાં સહાય કરનારા નીવડશે.’ -એમ વિચારીને હાસ્ય કરતાં છેતરવા પૂર્વક કહ્યું કે, ‘ડીક એમ કરીશું.’

વિષયોથી વિરક્ત હોવા છતાં પણ ભગવતે રુકિમણી વગેરેનાં વચનનો સ્વીકાર કર્યો. કારણ કે, નિર્મળ આશયવાળાના આગ્રહથી સન્ન્યન પુરુષો શું નથી કરતા ?

ત્યાર પછી ‘નેમિકુમારે પાણિગ્રહણ કરવાનો સ્વીકાર કર્યો છે.’ એમ કૃષ્ણજી પાસે જઈને વધામણાં કર્યાં. કેવી રીતે ?-

તાડન કરાતાં, વગાડાતાં, વિશાળ વાદ્ય, આતોદ્ય, કાંસી-જેઠાં અને તાલથી શબ્દાયમાન ચારે દિશામાં ફેંકેલા-વેરેલા કેસરાદિનાં ચૂર્ણોથી યુક્ત, પરસ્પરના અથડાવાથી ઉછળી રહેલા પરિમલિત થયેલા સુગંધી કપૂરસમૂહથી યુક્ત, કેસરચૂર્ણ ફેંકવાથી રંગિત થયેલા પ્રેક્ષકવર્ગ-વાળાં, નૃત્ય કરતી વિલાસિની સ્ત્રીઓના રણકાર કરતા કંઠોરાવાળાં, જેમાં વિવિધ પ્રકારની વેષભૂષા સજેલા કુખ્જ પુરુષો મહાલે છે, એવાં વધામણાં કર્યાં. કૃષ્ણજીએ પણ સમગ્ર ત્રેલોક્યમાં તિલક-સમાન, અત્યંત રૂપ અને યૌવનથી દેવાંગનાનો પણ તિરસ્કાર કરનાર એવી ઉગ્રસેનરાબાની પુત્રી અને સત્યભામાની સગીએન રાજિમતી કન્યા સાથે વિવાહ કર્યો. લગ્ન નિમિત્તે મણિ, સુવર્ણ, રત્ન, હાથી, ઘોડા, વજ્રાદિક સમગ્ર સામગ્રી તૈયાર કરાવી. વળી નિર્મંત્રણથી આવેલા રાજઓ અને જનૈયાઓ માટે ઘણા પશુ આદિક જીવો એકઠા કર્યાં. ભગવંત પણ તેના જ ખાનાથી સાંવત્સરિક મહાદાન આપવા લાગ્યા. દાન કેવી રીતે આપ્યું ?-ગડી મેઘ-ધારાવાળા વરસાદની જેમ મણિ, રત્ન, સુવર્ણ, ધન, ધાન્યની એવી વૃષ્ટિ કરી, જેથી વર્ષાઋતુના સમય માકક લોકો એકદમ શાંતિ પામ્યા. શરદકાળમાં ફલસંપત્તિથી અને સમગ્ર ધાન્ય-પ્રાપ્તિથી લોકો જેમ આનંદ પામે છે, તેમ સમગ્ર આશાવાળા લોકોના મનોસ્થરથી પૂર્ણ કરવામાં રસિક ભુવનગુરુના અદ્વિતીય દાન વડે લોકો આનંદ પામે છે. જે કોઈ જેવી માગણી કે પ્રાર્થના કરે છે, તે પ્રમાણે સમગ્ર અપાય છે. તેવી રીતે મનોવાંછિત દાન આપ્યું, જેથી કરીને

હવે દાન ગ્રહણ કરનાર મેળવી શકાતા નથી. જ્યારે અપાતું દાન ગ્રહણ કરનાર કોઈ પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યારે રસ્તાના મુખમાં અને ચોટા તથા ચોકમાં ધનસમૂહના ઢગલા કરાતા હતા. એટલું જ નહિ પણ રાજપુરુષો પાસે ઉદ્ધોષણા કરાવાય છે કે જે કોઈને જે પ્રકારનું દાન જોઈતું હોય તે ત્રણ રસ્તે, ચાર રસ્તે કે મોટા રાજમાર્ગેથી મેળવી શકશે-એ પ્રમાણે વારં-વાર ઉદ્ધોષણા કરાવી. એમ મોટા હાથી, રથ, અશ્વ, મણિ, રત્ન, સુવર્ણ વગેરેનું દાન પ્રભુએ દરરોજ આપ્યું. એમ કરતાં એક વર્ષ પૂર્ણ થયું. તેટલામાં વિવાહનો મહોત્સવ દિવસ આવી પહોંચ્યો. વિવાહ માટે પ્રયાણ કરવાની સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી. ભગવંત પણ 'હું પરણીશ' એ પ્રમાણે પરિવારને આનંદ થાય તેમ સુંદર વચન કહીને સારથિએ આગળ લાવેલ લહેરાતા ક્વજપટથી મનોહર દેખાતા, મધુર શબ્દ કરતી ઘંટડીઓવાળા, મન અને પવન સરખા વેગવાળા ચપળ અશ્વચુગલથી જોડાયેલ, બંને બાજુ રહેલા જિંચા હંડવાળા છત્રસહિત, બાજુમાં એકેલ વિલાસિની સ્ત્રીઓના હસ્તમાં રહેલ વિજાતા ચપળ આમરવાળા રથમાં આરુઢ થયા. સારથિએ પ્રવર્તાવેલ, બંદીનો વડે જ્યજ્યકાર શબ્દ કરવાથી મુખર રથ આગળ ચાલવા લાગ્યો. કેવી રીતે?—જગદ્ગુરુના મનની જેમ અતિવેગવાળા પવનનો તિરસ્કાર કરવામાં ચતુર અશ્વોથી જેંચાતો જ્યાં જવાની ઇચ્છા થાય, તે જ ઈષ્ટ સ્થળમાં ઊભો રહેવાવાળો રથ એકદમ આગળ ચાલવા લાગ્યો. એમ કરતાં તે સ્થળમાં પહોંચ્યો કે, જ્યાં પકડી લાવીને પૂરેલા સસલા, મૃગ, સાગર વગેરે રાખેલા હતા. જાતિરમરણની મતિવાળા તે પશુઓએ ભગવંતના આગમન-સમયે જ ચીસો પાડી. તેમના શબ્દો સાંભળીને સારથિને પૂછ્યું કે, 'મેઘગર્જના સરખા લાંબા અવાજવાળા આ શબ્દો કોના સંભળાય છે? ત્યારે સારથિએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, 'આપના વિવાહ-નિમિત્તે મહોત્સવના અંતે આ પશુઓનાં માંસનું ભોજન પિરસીને આનંદ દિવસ મનાવશે.' આ કારણે પશુઓને પકડીને પૂર્ણ છે. એ સાંભળી ભગવંતે કહ્યું કે, "અહો લોકોનું અજ્ઞાન! અહો અંધત્વ!

જેમ વેદના કરનાર ફોલ્લાને 'શીતળા' અને કડવા ઝેરને 'મધુર' વિદ્વાન પુરુષો કહે છે, તેમ પાપદિવસને પણ આનંદદિવસ મનાવે છે! આવા હિંસામય દિવસને પણ જો આનંદનો દિવસ મનાવે, તો પછી પાપદિવસ કેવો હશે? વળી જો પ્રાણીઓનો વધ કરીને વિવાહ-ધર્મ કરાય, તો પાપનાં કારણ ક્યાં સમજવાં? પારકાના માંસથી પોતાના દેહનું પોષણ કરવું, તે તો અત્યંત નિંદનીય ગણાય. કેવી રીતે? પારકાના માંસનું ભક્ષણ કરવા દ્વારા જે પોતાના દેહને પોષે છે, તે તો ખરેખર કાલકૂટવિષ આપીને જીવવાની અભિલાષા કરે છે. જે મૂઠ પુરુષ બીજાના પ્રાણો હરણ કરીને પોતાના દેહને પોષવાની એટા કરે છે, તે રેતીનાં દોરડા દંડપણે વણવાની પોતાની બુદ્ધિ કરે છે. હસ્તતલમાં ધારણ કરેલ મજબૂત દાંતથી કાપેલ માંસની અભિલાષા કરનાર જ્વાન અને મનુષ્યમાં કયો ફરક છે? તે હે સારથિ! કહે. હાથ, પગ, નેત્ર, વદન વગેરે અવયવોથી મનુષ્ય ઓળખી શકાય, પરંતુ તેવા મનુષ્યો જો માંસભક્ષણ કરે, તો તેનામાં અને રાક્ષસમાં કશો તફાવત નથી. માંસ ખાનાર મનુષ્યે ખરેખર ધર્મ અને દયા, કરુણા, પવિત્રતા, લગ્ન દૂરથી જ છોડી દીધી છે. આવા પ્રકારનું અશુચિથી ઉત્પન્ન થનાર, અશુચિસ્વરૂપ દેખાતું માંસ હાથથી પણ સ્પર્શ કરવા લાયક નથી, તો પછી તેનું ભક્ષણ તો કેવી રીતે કરી શકાય? બીજું નવીન તીક્ષ્ણધારવાળી તરવારના પ્રહારથી ચીરેલા મદોન્મત્ત

હાથીના કુંભસ્થળમાં ઉત્પન્ન થયેલાં ઉછળેલાં ઘણાં મુક્તાકલોથી પૂજિત ભૂમીતલવાળા યુદ્ધના મોખરે ભલે પ્રહાર કરવા પડે, પરંતુ ભય તથા ગભરાટથી અંચળ કીકીવાળાં નેત્રોથી સમગ્ર દિશા તરફ નાસી જવા માટે નજર કરતા, વૃક્ષોના ગહનમાં સ્વેચ્છાએ ગમન કરતા, યેસતા અને આનંદ પામતા, ઘણા પત્રવાળા કોમલ તૃણાંકુરનું ભક્ષણ કરી પુષ્ટ દેહ કરનારા, જંગલમાં વૃદ્ધિ પામેલા એવા પશુગણ ઉપર પ્રહાર કરી શકાય નહિ, તેઓને વાડામાંથી મુક્ત કરીશ, તો હે સારથિ ! તને પણ ધર્મ થશે. ” એમ કહીને સારથિ પાસે પશુગણને છોડાવ્યા.

ત્યાર પછી રથ પાછો ફેરવાવીને નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. છેદાયેલા સ્નેહપાશવાળા ભગવંતે સમુદ્રવિજય વગેરે યાદવો તથા શિવાદેવી પ્રમુખ સ્ત્રીવર્ગ તેમ જ બલરામ, દામોદર આદિ મોટા-નાનાભાઈઓની દીક્ષા માટે અનુમતિ માગી. ત્યાર પછી ઈન્દ્ર મહારાજાએ અર્પણ કરેલ મોટી શિબિકામાં આરૂઠ થઈને લોકાંતિક દેવોના સમૂહથી પ્રેરાયેલા પ્રભુ દીક્ષા માટે પ્રયાણ કરવા લાગ્યા. ત્યાર પછી અશ્રુજળપૂર્ણ નેત્રવાળી યાદવ નરેન્દ્રોની સુંદરીઓ વડે દર્શન કરાતા, મહાસ્નેહપૂર્ણ ગદ્ગદાક્ષરવાળી અંધુવર્ગની વાણી સાંભળતા, સમગ્ર લોકોના મનોરથોને દુર્લભ એવી ભોગ-સંપત્તિનો ત્યાગ કરીને, ક્ષયોપશમ પામેલા ચારિત્રમોહનીય કર્મવાળા, તેવા પ્રકારના ઉલ્લાસ પામતા પરિણામ અને જીવવીર્યવાળા ભગવંત નગરમાંથી બહાર નીકળ્યા. ઘણા વૃક્ષોવાળા, ઉત્પન્ન થયેલ પુષ્પોના મકરંદમાં લીન થયેલા અંચળ ભમર-કુલવાળા ‘રૈવત’ નામના ઉદ્યાનમાં પહોંચ્યા. ત્યાં સર્વાભરણોનો ત્યાગ કરીને, તથા ‘ળમ્બો સિદ્ધાન્ત’—‘સિદ્ધ પરમાત્માઓને નમસ્કાર થાઓ’—એમ યોલીને પાપવ્યાપાર છોડીને સામાયિક અંગીકાર કરીને, સમગ્ર અંધુવર્ગને વિસર્જન કરી, ઘેર્યબલ રૂપ અખતર ધારણ કરીને જેમણે પોતાના આત્મબલના પ્રભાવથી પરિવહ-સેના જિતેલી છે તેવા, વિચારવા પણ મુશ્કેલ પડે તેવા તપોના પ્રકારોનું સેવન કરતા, પૃથ્વીમંડલમાં વિચરતા વિચરતા ‘ઉલ્લયન્ત’ નામના પર્વત ઉપર પ્રભુ પધાર્યા.

તે પર્વત કેવો છે ? મનોહર વૃક્ષો ઉપર વિકસિત થયેલા પુષ્પોવાળા, પુષ્પોના ફેસરાના સમૂહોમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ અને ઉછળેલ મકરંદ વાળા, મકરંદના પ્રચંડ ગંધમાં લુપ્થ થયેલ ભમરોએ કરેલા ગુંજારવથી મુખર એવો ‘ઉલ્લયન્ત’ પર્વત, વળી કેવો ? વિશાળ શિલાતટના મધ્યભાગમાં નજીક નજીક રહેલા એક ખીબ સાથે જોડાયેલા મજબૂત નિતંબ-પ્રદેશવાળા, વિવિધ પ્રકારની ઊંચાઈવાળા ફેલાયેલા શિખરો હોવાથી એક હોવા છતાં બાણે અનેક રૂપવાળો ન હોય ? જેમાં ફલ પ્રાપ્તિ થતી હોવાથી પક્ષીગણોને જેણે ક્રુધારહિત, શાન્ત, હર્ષિત કરેલા છે. તથા બ્યાં મંદ પવનથી કંપવાના કારણે વનો બાણે નૃત્ય કરતાં હોય તેવા, વળી જેમાં વિશાળ ઊંચા સ્થાનેથી પડતા અને મધુર શબ્દ કરતાં ઝરણાંઓના પતનનાભયથી ઉત્પન્ન થયેલ શોકસમૂહના કારણે બાણે પર્વત રુદ્ધ કરતો ન હોય ? આ પ્રમાણે સૌન્દર્યના કારણે ત્રણ ભુવનની સ્પર્ધા કરનાર, અનંત દુઃખનો મોક્ષ જેમાં પ્રાપ્ત કર્યો છે, એવા ઉલ્લયન્ત પર્વત પર અસ્થિતનેમિ પ્રભુ પધાર્યા. જે પર્વતમાં સમાગમ કરવાની અપૂર્વ અભિલાષાવાળી વિલાસિનીના અંગમાં ઉત્પન્ન થયેલ શ્વેત જળબિંદુઓથી વ્યાપ અને ક્રિકકા કંપોલમંડલવાળી દેવાંગનાઓના સમૂહથી આશ્રય કરાયેલા જળનાં નિર્ઝરણાંઓ મનનું હરણુ કરતા હતા. વળી બ્યાં ઉલ્લાસ પામતી કાંતિવાળી ભિંતો સાથે લાગેલા સ્ફટિક-પાષાણો અને મરકત સમાન નીલવર્ણવાળા અને કોમળ કંપતા પલ્લવોની અંદર રહેલાં લતાગુહો નગરનારીઓને મોહિત કરતાં હતાં, ઊંચી ભતિના સુવર્ણ સમૂહવાળા, આકાશનો સ્પર્શ કરતા

જાંચા શિખરોવાળા, ઇન્દ્રિય સુખ મેળવી આપનાર એવા મંદર-પર્વતનો ત્યાગ કરીને ક્રીડા કરવા માટે દેવ-સમૂહો જ્યાં આવતા હતા, જ્યાં અત્યારે પણ સર્વકાળ ફળ આપનાર ફળદ્રૂપ વૃક્ષોની શ્રેણી નીચે ઘેઠેલ મનોહર અંગવાળી સંતુષ્ટ અંગના યુક્ત ગુફાનો મધ્યભાગ દેવ-સભાના સૌન્દર્યથી વિશેષ સુંદર જણાય છે.

ત્યાર પછી અત્યંત કોમળ ડોલતા પત્રવાળા સુંદર લતાગૃહોથી મનોહર 'ઉજ્જવ્યંત' પર્વત પર આરોહણ કરીને અતિ દુર્ધર ધ્યાન કરવારૂપ અગ્નિ વડે બાળી નાખેલા સમગ્ર કર્મરૂપ ઇંધન-સમૂહવાળા ભગવંતે અહીં જ ઉગ્ર તપવિશેષથી શોષવાએલ કાયાવાળા તપસ્વીઓને પણ અતિદુર્લભ કેવલજ્ઞાન આસો મહાનાની અમાવાસ્યાના દિવસે ચિત્રા નક્ષત્રમાં ઉત્પન્ન કર્યું. કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી સિંહાસન ચલાયમાન થવાના કારણે સમગ્ર દેવેન્દ્ર-વૃંદે ભકિત-બહુમાન-પૂર્ણ માનસથી પ્રભુનો કેવલજ્ઞાન-મહોત્સવ કર્યો. હર્ષના કારણે ઉદ્ભવિત રોમવાળા બલરામ અને દામોદર પ્રમુખ યાદવ રાજાઓ પણ આવી પહોંચ્યા. હસ્તકમળની અંજલિ કરવા પૂર્વક પ્રણામ કરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. કેવી રીતે :-

'ઉત્પન્ન થયેલ દુર્લભ કેવલજ્ઞાનથી જેણે ત્રણે લોક દેખ્યા છે, ભવ્ય જીવોના મોક્ષના કારણ માટે જેણે ધર્મની પ્રથમ ધુરા વહન કરી છે, એવા હે ભગવંત ! તમે જય પામે. ઉત્પન્ન થયેલ ત્રિભુવનરૂપ મંદિરના સમર્થ અત્યંત દૃઢ આધારભૂત એવા સ્તંભ-સમાન ! ભવરૂપ ગહન વનને નાશ કરવામાં પ્રચંડ દાવાગ્નિ-સમાન ! હે ભગવંત ! ભારી કર્મરૂપ મહાવૃક્ષના ઉત્પન્ન થવાના કારણભૂત અંકુરને મૂળમાંથી ઉખેડી નાખવા માટે ઐરાવણહસ્તિ-સમાન ! મહામિથ્યાત્વરૂપ ગાઢ અધકારને દૂર કરવા માટે ઉત્પન્ન થયેલા પ્રાતઃકાળ સમાન-હે જિનેશ્વર ! સંસાર-રૂપમાં પતન થવાના ભયથી ભરપૂર એવા ભવ્ય-સમૂહને હસ્તાવલંબન સરખા હે જિનેશ્વર ! તમે ભવ્ય જીવોનો ઉદ્ધાર કરો.'

-આ પ્રમાણે સુરેન્દ્ર-નરેન્દ્રાદિકૌથી વંદિત ભગવંત તીર્થ પ્રવર્તાવીને, જીવાદિક પદાર્થોનો વિસ્તાર કરવા સ્વરૂપ ધર્મની પ્રશંસા કરીને, સૂર્યની જેમ સ્ફુરાયમાન કિરણાનુકારી વાણીના વિસ્તારપૂર્વક ભવ્ય જીવોરૂપી કમલવનને પ્રતિગ્રાહ કરતા, ઉન્માર્ગ પામેલા મૂઢજનને માર્ગમાં સ્થાપન કરતા, રાજલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થવાના કારણે મદવિહ્વલ થયેલા નરેન્દ્ર-સમૂહને પરમાર્થ સ્વરૂપ ધર્મોપદેશ આપીને મદરહિત કરતા, પોતાના દેહ-દર્શનથી સમગ્ર લોકોનાં મનને આનંદ ઉત્પન્ન કરતા, કુશર્તા, આનર્તા, કલિંગ વગેરે દેશોમાં વિચરીને, ભદિલપુરમાં સુલતાના ઘરે વૃદ્ધિ પામેલા-ઉછરેલા કૃષ્ણના છ અંધુઓને દીક્ષા આપીને અનેક શ્રમણ-ગણથી પરિવરેલા, સુશ્રાવકો વડે અનુસરાતા માર્ગવાળા ભગવંત 'દ્વારવતી' નગરીમાં પધાર્યા. ત્યાં બહુ દૂર નહિ એવા ભૂમિપ્રદેશમાં ચારે નિકાયના દેવોએ સમવસરણની રચના કરી. તે કેવું ? સમવસરણ

સમુદ્રથી વીંટાયેલ, જંબૂદ્વીપની જેમ શ્રેષ્ઠ પ્રાકારથી યુક્ત, દેવનગરની જેમ સુંદરીવર્ગથી વ્યાકુલ, અત્યંત પ્રસન્ન પુરુષની ચેષ્ટાની જેમ અશોકવૃક્ષ યુક્ત, અત્યંત વિકસિત પુષ્પોવાળા નંદનવનની જેમ વેરેલા પુષ્પોના સમૂહ સરખા વિવિધ મણિકિરણ-બલ-સમૂહ વડે શોભાયમાન એવું સમવસરણ બનાવ્યું. વળી કેવું ? વેગથી સમીપમાં આવતા દેવસમૂહોના પરસ્પર અથડાવાના કારણે નિર્દયપણે કડાં અને કેયૂરના અગ્રભાગમાં જડેલા ખીચીખીચ મણિઓના ઉછળતા

અને ફેલાતાં કિરણો સાથે સૂર્યકિરણો જેમાં મિશ્રિત થયેલાં છે. જેમાં, મંદ પવનથી લહેરાતા શ્વેત ધ્વજપટમાં મહાઆડંબરવાળી ઘણા શબ્દ કરતી ઘંટડીઓના સમૂહના મોટા રણકારથી સમગ્ર દિશાઓ શબ્દાચ્છાદિત થયેલી છે. કંપતા પલ્લવોની જેમ અત્યંત અંચળ નિર્મલ મોતી-માળાચુકત સ્વચ્છ મણિઓના ગુચ્છાના કિરણોથી આચ્છાદિત ચામરો સહિત, ચળકતા નિર્મલ ચાંદી, સુવર્ણ અને મણિરત્નના સમૂહથી ખનાવેલા જ ત્રણ કિલ્લાના ઊંચા તોરણોમાં ખાંધેલી ધ્વજશ્રેણીથી વૃદ્ધિ પામેલી વિશાળ શોભાવાળા જેમાં દરવાજા છે, એવા પ્રકારના સમવસરણની રચના કરી. કુબેરને જિતનાર ઐશ્વર્યથી સમૃદ્ધ, કંપિત થતા વિવિધ પ્રકારનાં મણિ-કિરણોથી ભરપૂર, પુણ્યશાળી લોકોનાં નેત્રોથી દર્શન કરાતું, શ્રેષ્ઠ નિધાન જેવું સમવસરણ પ્રત્યક્ષ શોભતું હતું.

તેવા પ્રકારના દેવોએ હાથ અક્ષાળીને વગાડેલ દુહ્લિના શબ્દથી મુખરિત, ઉપર રહેલા ઊંચા દંડવાળા છત્રથી શોભિત, બે પડખે ઢોળાતા ચામરચુકત, ભૂમિ પર વેરેલાં પુષ્પોના ઢગલાની મુગંધથી મુગંધમય અનેલા દિશાવલયોથી ચુકત, જ્યાં દેવો અને મનુષ્યો જ્યજ્યારવ કરી રહેલા છે, એવા સમવસરણમાં ભગવંત બિરાજમાન થયા. તે સમયે યાદવનરેન્દ્ર-ચંદ્ર જનાર્દન સમગ્ર અંતઃપુર અને યાદવો સાથે ભગવંતને વંદન કરવા માટે આંબ્યા. ત્રણ પ્રહક્ષિણા કરીને પ્રણામ કરીને બહુ દૂર નહિ એવા સ્થાને બેઠા.

ત્યાર પછી ભગવંતે મેઘધ્વનિ સરખી વાણીએ ધર્મદેશના શરૂ કરી કે—“સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ મોક્ષનાં કારણ છે. યથાવસ્થિત તત્ત્વભૂત પદાર્થોની શ્રદ્ધા, તે સમ્યગ્દર્શન તેના બે ભેદો છે, તે આ પ્રમાણે—સ્વાભાવિક અને આગમશાસ્ત્રના પ્રાધ દ્વારા. જીવાદિક સાત પદાર્થો તે તત્ત્વો છે. તે તત્ત્વોનું જ્ઞાન નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ ચાર નિક્ષેપો તથા નય અને પ્રમાણવાદ દ્વારા થાય છે. અર્થ-પદાર્થ-જીવ વગેરે સમજવા. ચેતના-સંજ્ઞા-વિજ્ઞાન-મતિ-ધારણા વગેરેથી ઝોળખી શકાય તેવા, સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર રાગ-દ્વેષવાળો, હિંસા, ગૂઠ, પરધન-ગ્રહણ, રમણીઓના પ્રસંગમાં આવવું, પરિગ્રહ ચુકત, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને આધીન થયેલો, મન વચન અને કાયાના યોગથી સાવધ યોગમાં બેઠાયેલો, મિથ્યા-દર્શન મોહનીયાદિક વડે ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ ન કરનાર આત્મા આઠે પ્રકારનાં કર્મોનો બંધ કરે છે. કર્મોધીન થયેલો જીવ નારક અને તિર્થંચની દુર્ગતિમાં રખડવા કરે છે. મનુષ્યપણું દુર્લભ છે. મનુષ્યપણું મળવા છતાં પણ આર્થદેશ આદિ સામગ્રી સાથે સમ્યક્ત્વ મળવું દુર્લભ છે. તેવા પ્રકારના કર્મ-પરિણામથી સમ્યક્ત્વ મેળવીને કુશલકર્મ પુણ્ય-ધર્મકાર્યમાં સર્વ પ્રકારનો ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. તેમ કરતા જીવને નકરી સંસારનો અંત થાય છે. આ ધર્મદેશના સાંભળીને પર્ષદામાં ઘણા જીવોનો કર્મરાશિ પીગળી ગયો. કેટલાકોએ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું, કેટલાકોએ દીક્ષા અંગીકાર કરી, ધીજીઓએ સુશ્રાવકપણું સ્વીકાર્યું.”

ધર્મદેશના પૂર્ણ થયા પછી આવેલી પર્ષદા ચાલી ગયા પછી અત્યંત દુઃખર તપશ્ચરણ કરીને સૂકાવેલી કાયાવાળા જનાર્દનના છએ ભાઈઓ ભિક્ષા-કાળ થયો એટલે જોડલે-જોડલે ભિક્ષા એવા નિમિત્તે દારકા નગરીમાં ગયા. ધુંસરા-પ્રમાણ દષ્ટિથી ભૂમિતલનું અવલોકન કરતા, ધર્મસમિતિ શોધતા—જીવોનું રક્ષણ કરતા, ગોચરીના કર્મે વિચરતા વિચરતા પોતાના પ્રભા-

મંડલ વડે સૂર્ય-ચંદ્ર સરખા વ્યગ્રકતા રમ્ય વર્ણવાળા તમાલવૃક્ષના યુગલ સરખા બંને જોડીયા મુનિઓએ વસુદેવના મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં સંયતપણાના યોગે લોગસંજ્ઞા વગરના, લોગો ત્યાગ કરેલા ડોવાથી નિરાકૃત, ઈર્થાસમિતિ શોધતા, નિર્દોષ આહાર-પાણી ગ્રહણ કરવાના ઉપયોગવાળા, માત્ર ધર્મલાલ ઉચ્ચારણની પ્રવૃત્તિવાળા, યમુના નદીના કિનારા પર રહેલા કલહંસ-યુગલ સરખા આ બંને મુનિવરો દેવકીના નયન-માર્ગમાં આવ્યા. તેમને દેખતાં જ દેવકીના હૃદયમાં પૂર્વે ન અનુભવેલો એવો અપૂર્વ આનંદરસ પ્રગટ થયો અને રસોઈ કરતી એક દાસીને આજ્ઞા કરી કે, ‘આ મુનિવરોને વિધિ પૂર્વક પ્રતિલાલ’ તેણે પણ આજ્ઞાનુસાર મુનિઓને પ્રતિલાભ્યા. સિદ્ધાંત-વિધિ પ્રમાણે આહાર ગ્રહણ કરીને સાધુઓ વ્યાધ્યા ગયા.

જતા એવા મુનિઓને દેખીને હર્ષથી વિકસિત અને રામાંચિત થયેલી દેવકીએ રોહિણીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે, ‘અરે સખી! આ મુનિવરોને જો જો, દુષ્કર મત-તપ વિશેષથી સુકવાયેલી કાયાવાળા ડોવા છતાં પણ રૂપની પ્રકર્ષતા અને લાવણ્યાતિશયવાળા, સ્વાભાવિક પ્રસન્નતાયુક્ત શ્રીવત્સથી અલંકૃત દેહવાળા જેવા આ છે, તેવા જ મારા પુત્રો હતા, જો નિષ્કારણ વેરી દુર્જન કંસે હણ્યા ન હોત, તો આટલી જ વયવાળા હોત, અરેખર તે માતાને ધન્ય છે કે, જેના આ પુત્રો છે.’

આ પ્રમાણે બોલી રહી હતી ત્યારે આગમમાં કહેલી વિધિપૂર્વક પૂર્વે કહેલા રૂપાતિશય-વાળું બીજું મુનિયુગલ ત્યાં જ આવી પહોંચ્યું. તેને દેખીને દેવકીએ વિચાર્યું કે, બીજા કયાંય આહાર પ્રાપ્ત થયો જણાતો નથી, એટલે એ મુનિઓ બીજી વખત અહીં આવ્યા. ફરી રસોચણને કહ્યું કે, ‘અરે! સર્વાંદરપૂર્વક મુનિવરોને દાન આપ.’ આજ્ઞા પ્રમાણે ફરી પણ તેમને પ્રતિલાભ્યા.

તે યુગલ ગયા પછી ત્રીજું મુનિયુગલ તે જ આંગણાને અલંકૃત કરતું આવ્યું. ફરી પણ તેમને જોઈને જાતે જ પ્રતિલાભવા ઊભી થઈ, એષણા-શુદ્ધ આહાર-પાણી આપીને વિધિ પૂર્વક પ્રણામ કરીને મનમાં પોતાના પુત્રોનો વિચાર કરતી તેના સ્નેહમાં લીન બનેલી મૂંઝાયેલી પોતાના આત્માને પણ તે સમયે ભૂલી ગયેલી, અત્યંત કૃતહૃણ થવાથી આકૃલ-ચ્યાકૃળ હૃદય-વાળી હર્ષથી વિકસિત નેત્રવાળી વહી રહેલા આનંદાશ્રુવાળી દેવકીએ સંદેહ દૂર કરવા માટે કહ્યું કે, ‘હે ભગવંત! નિભાંગીઓના ગૃહાંગણમાં આપના ચરણ-કમળની સેવા પ્રાપ્ત થતી નથી. છતાં મને થયેલ કૃતહૃલનો આ અપરાધ છે કે આ નગરીમાં લોકો સાધુજનના ગુણના અનુરાગી અને અતિથિ-સંવિભાગ દાન કરવાના સ્વભાવવાળા છે, તો મારા મનમાં આ ભ્રમ થયો છે? અથવા તો મને જ કુશલકર્મ બાંધવાના નિમિત્તભૂત થઈને આપના આગમમાં કહેલા આચારનું ઉલ્લંઘન કરીને વારંવાર મારે ત્યાં આહાર-પાણી લેવા માટે આગમન કરે છે. આ માટે મને સજ્જડ કૃતહૃલ થયું છે. દેવકીની આ વાત સાંભળીને આવેલ મુનિયુગલમાંથી એકે કહ્યું કે—‘હે ધર્મશીલા! સુસાધુઓનો એવો આચાર હોતો નથી કે, તે જ દિવસે એક ઘરેથી લિક્ષા ગ્રહણ કરીને ફરી પણ તે જ ઘરે પાછા આવવું, પરંતુ અમે જાણે મુનિઓ એક જ માતાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયેલા સખા ભાઈઓ છીએ. કંસ-શત્રુથી મારી

નંખાતા, આરાધના કરાયેલ હુરિણેગમેષી દેવે ભદ્રિલપુરમાં મરેલાં બાળકોને જન્મ આપતી સુલસા નામની સ્ત્રીને પાલન કરવા સમર્પણ કર્યાં. મોટા થયા પછી ભગવંત પાસે વૃત્તાન્ત સાંભળી પ્રતિબોધ પામેલા તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે ‘એક જ જન્મમાં જન્માંતર મેળવ્યો, એ કારણે વૈરાગ્યાતિશય પ્રગટ થયો કે-’ અહો ! કર્મના વિલાસો કેવા છે ! અહો ! સંસારની અસારતા ! અહો ! વિષયના વેગની દુરંતતા ! —એમ વિચારીને અમે છએ ભાઈઓએ દીક્ષા અંગીકાર કરી. ત્યાર પછી પોતાના હૃદયના આવેગથી જેને પુત્ર-સંદેહ થયેલ છે, તેનું વચન સાંભળીને સ્પષ્ટ પ્રગટ પરમાર્થ સમજેલી, મૂર્છાથી જેનાં નેત્રપત્રો ખીડાઈ ગયાં છે, એવી તે તસ્ત ભૂમિ ઉપર ઢળી પડી. પછી અમૃત, જળામિદુ, પુષ્પરસ-સરખા શીતલ મુનિ-વચન વડે, તેમ જ પરિજને અંહનજલ વડે કરીને તેની મૂર્છા દૂર કરી સ્વસ્થ કરી. પછી ગણતા અશ્રુજળથી ભીંજાયેલા કપોલતલવાળી, પૂર્ણ પુત્રસ્નેહથી પુષ્ટ સ્તનમાંથી ઉડેલ દૂધ-ધારથી ભીંજાયેલ ભૂમિતલવાળી દેવકી અતિકરુણ વચનથી વિલાપ કરવા લાગી. કેવી રીતે ?— “હે દુર્દૈવ ! ત્રણ ત્રણ વખત ત્રણ પુત્ર-યુગલોને આ રીતે મેળવીને નિર્ભાંગી મને ઈષ્ટ અને અનિષ્ટપણે વિયોગી બનાવી, તેમાં તને કયો લાભ થયો ? સ્વપ્નમાં જેમ સ્તનલાલ થાય, પરંતુ ભોગવટા વગર તેને જેમ વિયોગ થાય છે, તેમ પુત્ર-ફલનું સુખ મને પ્રાપ્ત ન થયું. ઘણા પુત્રોને જન્મ આપીને માત્ર ગર્ભ-દુઃખોને સહન કરનારી થઈ, પરંતુ પુત્રોના કાલાઘેલા શબ્દો સાંભળનારી ન થઈ. ફલ ઉપરના ડિંટા માફક માત્ર પેટના સંબંધ ફળવાળી હું થઈ, પરંતુ પરિણામમાં તે ઉપર ભૂમિની લતા માફક ચાલી ગયેલા ફળવાળી હું થઈ. બાલ્યકાલમાં ધૂળમાં કીડા કરીને મલિન કરેલાં અંગોને જે માતાએ તેના હાથ-પગ આદિ અંગો નિર્મલ કરવા રૂપ સુખનો અનુભવ કર્યો, તે માતા જગતમાં ધન્ય છે.”

આ પ્રમાણે દીનતાપૂર્ણ દેવકીનાં વિલાપવાળાં વચનો સાંભળાને સાધુ સિવાય કયા મનુષ્યનું વદન અશ્રુજળથી મલિન ન થાય ?

આ પ્રમાણે પરચાત્તાપ કરતી મૂઢની જેમ સ્તંભિત કરેલી હોય, મોહ પામી હોય, આલેખેલી હોય, નિષ્કારણ નિષ્ફલ અવલોકન કરતી હોય, તેમ તે દીનતાથી બોલવા લાગી કે— “હે પુત્ર ! મનોહર વર્ણો વડે સુંદર એવા મારા પ્રલાપની જેમ તારા અવ્યક્ત મન્મન શબ્દો વડે મારા કાનના વિવરને અમૃતપાન ન કરાવ્યું. તારા શરીરની શોભા, અંગમર્દન કરીને તારા શરીરના સ્પર્શ-સંગ-સુખનો અનુભવ મેં ન કર્યો. સમગ્ર કાર્ય કરવા સમર્થ વયવિશેષ પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ પુત્ર-જન્મના ફલને મેં ન મેળવ્યું, નિર્મલ જળના મધ્યભાગમાં રહેલ મહામણિની જેમ માત્ર અવલોકન કરવાનું ફલ મેં મેળવ્યું. તેટલામાં લોકોનો ઘોંઘાટ સાંભળીને આગળ ગયેલા ચારે ભાઈઓ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાર પછી એક જ પુંજમાંથી જાણે છ મુખવાળા કાર્તિકેય સ્વામીની મૂર્તિ બનાવી હોય તેવા તે છ ભાઈઓ, સ્વાધીન મનો-અધિષ્ઠિત પાંચે ઇન્દ્રિયોના અર્થ સરખા, છ મુખથી ઓળખાતા પાર્વતીના પુત્રના શરીરને છોડીને એવા તે સર્વે સાથે જ સ્વાભાવિક કારુણ્ય-પ્રધાન વચનો વડે તેને આશ્વાસન આપવા લાગ્યા. કેવી રીતે ?— “આ સંસારરૂપ રેંટની ઘટ્ટીમાળાના સમૂહમાં કર્મરૂપ વાહ (રેંટ ચલાવનાર) વડે જીવો ચારે ગતિમાં ભ્રમણ કરી રહેલા છે, તેમાં કોણ કોનો પિતા, કોણ પુત્ર, કોણ માતા કહેવાય ? તે સાંભળો. પુત્ર થઈને પિતા, પિતા

યઈને વળી પુત્ર થાય, માતા પણ વળી પુત્રી અને પુત્રી પણ વળી માતા થાય છે. સ્વામી હોય તે સેવક અને દાસ હોય તે વળી શેઠ બની બંધ છે. આ જીવને પોતાનાં કરેલાં કર્મ ઉદયમાં આવે છે, ત્યારે સંસારમાં કોઈ તેવો સારો-નરસો સંબંધ નથી કે, જેને આ જીવ પ્રાપ્ત ન કરે. આ વિચિત્ર સંસારમાં આગલા જીવની માતાને પોતાના પુત્રનું માંસ ખાવામાં આનંદ આવે છે. આના કરતાં ખીજી કઈ વાત અતિકષ્ટવાળી ગણવી? જે માતા એક વખત પુત્રપણામાં સ્નેહાધિકપણે અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર, આભૂષણાદિકથી લાલન-પાલન, મલ-મૂત્રથી મલિન દેહ હોવા છતાં પણ આલિંગન, તેવા જ મુખનું ચુંબન કરતી હતી, તે જ ખીજી જીવમાં શત્રુપણાના કારણે મહારોષથી અતિતીક્ષ્ણ તરવારની ધારવડે (ચુલની માતા માફક) મારી નાખે છે! જે એક વખત માતાપણાના જીવમાં હૃદયના અત્યંત પ્રેમથી રસિક બનીને મુખમાં સ્તન સ્થાપન કરીને વારંવાર સ્તનપાન કરાવી લાલન-પાલન કરાવતી હતી, તે જ માતાને અન્ય જીવમાં પ્રિયપત્ની બનાવી કર્મપરિણતિના યોગે સ્નેહથી કામદેવ વડે નચાવાતો શૃંગાર-રસપૂર્ણ હાવભાવ કરાવતો તેની સાથે મદન-ક્રીડા કરે છે! પુત્રીપણામાં સરસ વદનકમળની કલ્પના કરીને પુત્રીસ્નેહથી ચુંબન કર્યું હતું, તે જ પુત્રીને જન્માંતરમાં પત્ની કરીને સ્નેહથી ચુંબન કરે છે! જે પોતાના નજીકના વંશના સંબંધીઓ કુટુંબીઓ સાથે વિનયથી વર્તાવ રાખતો હતો અને કહેતો હતો કે-‘તમે લાંબું આયુષ્ય લોગવો, અમારા તરફ કૃપાદષ્ટિ રાખજો, હું સ્વામી! અમને આજ્ઞા આપો.’ આ પ્રમાણે સેવા કરાતો હતો, તે જ વળી કર્મ-પરિણતિ-યોગે સેવકભાવને પામેલો હોય છે, ત્યારે હૃદયમાં ફેલાયેલા મહામત્સરથી તિરસ્કાર પામતો બેવાય છે. આ પ્રમાણે નાટકીયાના ટોળાં માફક સંસારના વિલાસો કર્મ-પરિણતિના યોગે વિચિત્રપણે વારંવાર બદલાયા કરે છે. અમારે તમને કેટલું સમજાવવું?

અન્યેન્ય વર્તનના કારણે ઊંચા-નીચા વિભાગ કરનાર મૂર્ખાઓએ નિર્માણ કરેલી ભિન્નિ માફક લાખો દુઃખવાળી કર્મ-પરિણતિ નિર્માણ કરી છે. જેમ કાચ(કી)ડો સૂર્યના તાપથી એક પછી ખીજું એમ શરીરના વર્ણ અને રૂપનાં પરિવર્તનો કરે છે, તેમ પોતે કરેલા કર્મના પરિતાપથી આ જીવ પણ દરેક જીવમાં જુદાં જુદાં વિચિત્ર શરીરો મેળવીને સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. આ સંસારમાં મજબૂત પરાક્રમી ઉદ્ધત ખીજામણી આકૃતિવાળો યમરાજ મત્તહાથીની જેમ ઘણા જીવોનો નિર્દયપણે વિનાશ કરીને નિરંકુશપણે વિચરી રહેલો છે. માટે આ સંસારમાં આ જીવ માતા અને પુત્રપણાના સુલભ સંબંધો અનેક વખત પામ્યો. એ પ્રમાણે કર્મપરિણતિની વિચારણા સમજાવીને તેના શોકથી માતાને મુક્ત કરાવી. વળી ખીજું મૃત્યુરૂપી સિંહ તમામ જીવો ઉપર નિરંતર આક્રમણ કરી રહેલો છે, જરા-રાક્ષસી નિરંતર ફાળીયો કરી જવાની અભિલાષા રાખે છે, વ્યાધિરૂપી ભયો ફેલાઈ રહેલા છે, આત્માને ત્રાસ આપવા સમર્થ પરિષદ-પિશાચોનો પ્રભાવ વૃદ્ધિ પામી રહેલો છે.”

આ સમયે આ વૃત્તાન્ત બાણીને જેમના હૃદયમાં હર્ષનો આવેગ અત્યંત વૃદ્ધિ પામેલો છે, એવા બલદેવ અને વાસુદેવ પિતાજી સાથે ત્યાં આવ્યા. આનંદાશ્રુપૂર્ણ નેત્રોવડે પોતાના ભાઈઓને જોયા, વાસુદેવ આવ્યા, એટલે આકાશમાં સાત ગ્રહો રહેલા હોય, તેની માફક દેખાવા લાગ્યા. સપ્તર્ષિ-પરિવારવાળો દેવમાર્ગ, સાત સ્વરયુક્ત ગંધર્વવેદ સરખા, સાત દ્વીપ-સહિત જંબૂદ્વીપ સરખા વસુદેવ પિતા તે સમયે તે પુત્રો વડે ઘણા વૃક્ષોથી વીંટાયેલ

મોટું વૃક્ષ શોભે, તેમ શોભવા લાગ્યા. તે સમયે વાસુદેવે કહ્યું કે—“ ત્રણે લોકમાં વિરમય પમાડનાર આ અમારો સમાગમ થયો છે. આ હકીકત કોઈ ને કહેવામાં આવે તો કોના ચિત્તને શાંતિ અને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન ન કરે ? મારી આટલી મોટી ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિના ઉદયમાં તમે ભિક્ષાલોબ્ધન કરનારા ! અથવા તો હવે તમારા વગર આ રાજ્યની શી જરૂર ? કહેલું છે કે— “પિતા, પ્રિયપુત્ર, ભાઈ, ભગિની, ભાઈ, સ્વજનો જે નજીકના સંબંધી હોય તેમને ગમે તેટલા સ્નેહપૂર્વક આનંદ કરાવીએ, તો પણ દાસ માફક બીજા માર્ગે જાય છે. વિશ્વાસના કુલગૃહ, નિઃસ્વાર્થ સદ્ભાવના મંદિર સમાન, સંકટમાં સહાય કરનાર મિત્ર પણ જ્યાં સુખેથી રહી શકતો નથી. પારકી ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ જોઈને ઉત્પન્ન થયેલા શોકથી પોતાનું વદન શ્યામ કરનાર દુર્જનો દુઃખાગ્નિ-બાળને ફેલાવીને જ્યાં લગાર પણ મનમાં બળાપો કરતા નથી, એવા સમગ્ર મંડલ અને અખંડ પૃથ્વીના લાભથી મને ક્યો ગુણ પ્રાપ્ત થયો ગણાય ? જે એક માતાના ઉદરથી જન્મેલા ભાઈઓની સાથે તેનો ભોગવટો ન કરી શકું, તો તેમાં મને આનંદ ન થાય. બીજું આજે તમારા અને મારા નવીન પ્રથમ સમાગમથી ઉત્પન્ન થયેલો પ્રથમ જન્મ-દિવસ છે. શત્રુ કંસે કરાવેલા પરરપરનો આપણો વિયોગ આજે ન થાયો ” તે સાંભળીને વસુદેવ અને બલદેવે સ્નેહ-પરવશ બની તેની માગણીનો સ્વીકાર કર્યો. ત્યારે સાધુઓએ કહ્યું કે— “વિષયોની ઉગ્ર બાળની પકડમાંથી અમે કોઈ પ્રકારે છૂટી ગયા પછી હરણની માફક ફરી તેમાં પડવાની ઈચ્છા કેવી રીતે કરીએ ? વિરહ-મરણ વડે મૃત્યુ પામીને ફરી સંગમથી પુનર્ભવ પ્રાપ્ત થયો. અમોને તો એક જ ભવમાં જન્માંતર થયો. વિરહ એ જ વૈરાગ્યનું કારણ છે-આ શ્રેયસ્કર હકીકત તમને અમે કહીએ છીએ. તેનો સ્વયં અનુભવ કરીને હવે અમને નિર્વેદ કેમ ઉત્પન્ન ન થાય ? યતિવર્ગને સર્વાદરથી સ્નેહોત્પત્તિ કરવી યોગ્ય ન ગણાય, તો પછી બાણકારથી તેવા સમાગમની અભિલાષા કેવી રીતે કરાય ? તો આવા સ્નેહ-સમાગમના આશ્ચર્યથી સર્ચું. આ સંસારમાં રહેલા કર્મોની જીવને વિયોગ થવા સુલભ છે, સમાગમો દુર્લભ છે, ઈન્દ્રિયો રૂપી અશ્વો ચંચળ છે, વિષય-સર્પો છૂટવા મુશ્કેલ છે, કમલપત્ર પર રહેલા જલખિંદુ સરખી લક્ષ્મી ચંચળ છે, સસુદ્રમાં પડી ગયેલા રત્ન માફક ફરી મનુષ્યપણું મળવું દુર્લભ છે.” આવી રીતે માતા-પિતાને વિનયથી આદર પૂર્વક પ્રતિજ્ઞા કરીને સંસારવાસ-પાશને છેદીને ભગવંતની પાસે ગયા અને વિવિધ પ્રકારના તપવિશેષો કરવામાં ઉદ્યમ કરવા લાગ્યા.

તે છએ ભાઈ યો ગયા પછી સમવસરણમાં ધિરાજમાન ભગવંતને વંદન કરવા માટે યાદવોના પરિવાર સહિત વાસુદેવ આગ્યા. વિધિ પૂર્વક ભગવંતને વંદન કરીને યથોચિત ભૂમિ-સ્થાનમાં બેઠા. કથાંતર થતું સમજવા છતાં પણ દેવકીએ ધરણીતલને સ્પર્શ કરતું મસ્તક નમાવીને ભગવંતને પૂછ્યું, ‘હે ભગવંત ! મને એવા કયા કર્મનો ઉદય થયો કે, પુત્રોની સાથે આવો વિયોગ થયો ?’ ત્યારે ભગવંતે મેઘ સરખી ગંભીર વાણીથી કહ્યું કે—“ હે દેવાનુપ્રિયે ! આ જન્મના આગલા ભવોમાં તારી શોકે મહામહિયુક્ત મહિજડિત કડાંઓ સાચવવા-થાપણ તરીકે તને આખ્યાં હતાં. કેટલોક સમય ગયા પછી તેણે પાછાં માગ્યાં. ઈચ્છાથી તે તેમાંથી છ મહિઓ કાઢી લીધી અને તેને કહ્યું કે—‘જોવાઈ ગયા’ એમ કહીને શોકને કડાં અર્પણ કર્યાં. તેણે પણ બીજી કલ્પના કર્યાં વગર સ્વીકારી લીધાં; તો તે કર્મનું આ ફળ સમજવું.’

આ સાંભળીને શોક થવાથી વહી જતાં અશ્રુભિન્દુઓ વડે મલિન થયેલા વદનવાળી દેવકી કહેવા લાગી કે—“હે ભગવંત ! આટલાજ માત્ર આવા દુષ્ટ-પાપનું આટલું મોટું ફલ !” એમ કહીને લાંબા ઉભય નીસાસાના પવનથી ઉડતા કેશવાળી નીચું મુખ કરીને બેઠી. ફરી ભગવંતે કહ્યું કે, ‘હે દેવાનુપ્રિયા ! ઉદ્દેગ કરવાનો છોડી દે, સંસાર-સ્વભાવ આવા જ પ્રકારનો છે. સાંભળ, અતિશય મહાન કર્મરૂપ જળસમૂહના ફેલાયેલા ઉદ્ભટ કલ્લોલવાળા, અનંત જન્મ-જરા-મરણરૂપ અનેકાનેક આવર્તવાળા, વિવિધ વ્યાધિઓની વેદના રૂપ ભરતી-ઓટની રચનાવાળા, દુઃખે કરી નિવારણ કરી શકાય તેવી વિરહ-વેદનારૂપ તૂટેલા મત્સ્યના પુષ્પ સમૂહ જેમાં અફળાઈ રહેલ છે, દુસ્સહ શોકરૂપ ઉદ્ભટ જલહસ્તિ અને મગરમચ્છના સમૂહવાળા અનેકાનેક આવીને પડતા જંતુઓનું હરણ કરનાર એવા સંસાર-સાગરમાં પડેલા જીવને મનુષ્ય-પણું મળવું મહામુશ્કેલ છે. કેવી રીતે ?

મહાસમુદ્રના પૂર્વ-પશ્ચિમ એવા કિનારા પરથી ધુંસરું અને તેના છિદ્રમાં નાખવાની ખીલી સામ સામે સમુદ્રમાં નાખી હોય, સમુદ્રના કલ્લોલોમાં અફળાતાં ફૂટાતાં એ બંનેનો નજીકમાં યોગ થાય અને ધુંસરામાં આપોઆપ ખીલી પરોવાઈ જાય એવા યુગ-સમિલાના દષ્ટાન્તે આ મનુષ્યપણું જીવને પ્રાપ્ત થવું અતિદુર્લભ છે. તેમાં પણ વળી ઘણા દ્વીપો, અંતર-દ્વીપો, યુગલીયાનાં ક્ષેત્રો, અકર્મભૂમિઓ, અનાર્થક્ષેત્રો ઘણાં હોય છે. કોઈ પ્રકારે પુણ્યોદયથી કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયો. કર્મભૂમિમાં પણ કિરાત, તર્જિત, યવન, મુરુંડ, ઉડ, કીર વગેરે અનાર્થક્ષેત્રો ઘણાં છે. તેમાં જીવને આર્થદેશમાં જન્મ થવો દુર્લભ છે. તેમાં પણ કોળી, ઉચ્ચંડ, ડોમ્બ, અંડાલ, સિલ્લોની બહુલતાવાળાં ક્ષેત્રો ઘણાં છે. તેમાં પુણ્યકર્મની બહુલતાવાળા જીવને જ ઉત્તમકુલમાં જન્મ થાય છે. ઉત્તમ કુળમાં જન્મ થવા છતાં પણ કાને બહેરા, આંખે આંધળા, તોતડા-બોબડા, બેડોળ દેખાવવાળા, અંગોપાંગની ખોડ-ખાંપણવાળા જીવોનું પંચેન્દ્રિય-પણું દુઃખ ભોગવવામાં પૂર્ણ થાય છે. કોઈકે ભાગ્યશાળી આત્માને રૂપાદિ સમગ્ર વિષયની સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ હોય અને તેના સંગમાં મોહિત મનવાળા બની ગયા હોય તેવા મનુષ્યને સુકૃત કરવાની શ્રદ્ધા મુશ્કેલીથી થાય છે. કદાચ શ્રદ્ધા થાય, તો પણ ધર્માચાર્યનો સમાગમ થવો દુર્લભ થાય છે. ધર્માચાર્યનો યોગ થાય તો પણ ધર્મ-શ્રવણ પ્રત્યે અવજ્ઞા થાય છે. ધર્મ-શ્રવણ કરતો હોય તો પણ યોધિ થવી દુર્લભ છે, યોધિ થવા છતાં વિરતિ મેળવવી મુશ્કેલ થાય છે. વિરતિ મેળવવા છતાં પણ લવના વૈરાગ્યની સામગ્રી દુર્લભ છે. કારણ કે, અનાદિ કાળથી આ જીવ શબ્દાદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આહારાદિ સંજ્ઞામાં એવો ટેવાયેલો છે, જે છોડવાની ઇચ્છા હોવા છતાં તે છૂટવા મુશ્કેલ પડે છે. હે દેવાનુપ્રિયા ! આ પ્રમાણે કુશલાનુ-બંધી પુણ્યકર્મ કરનાર જીવને ઉત્તરોત્તર કહેલી શુભ ધર્મસામગ્રીની પ્રાપ્તિ થાય છે.

તેથી કરીને હે મહાનુભાવો ! હું તમને કહું છું કે, તમારા સર્વ મોહ-પાશ છેદી નાખો. મોહનો ત્યાગ કરો, પ્રમાદમાં શિથિલ થાઓ. ધર્મના ઉદ્યમનું અવલંબન કરો, ઇન્દ્રિય-સુભટોને સ્વાધીન કરો, વિષય-વૈરીઓનો ચૂરો કરો, મનરૂપી અશ્વનું સંયમન કરો, બાહ્ય અભ્યંતર તપના ભેદોનું આસેવન કરો. તપ વડે તપાવેલા જીવો સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરીને સકલ ઉપદ્રવ-રહિત પરમપદની પ્રાપ્તિ કરે છે.’

તે સાંભળી દેવકીનો શોકાવેગ પીગળી ગયો. બીજાઓએ પણ પ્રતિબોધ પામીને દીક્ષા અંગીકાર કરી. કેટલાકોએ શ્રાવકપણું સ્વીકાર્યું. ત્યાર પછી પોરસીનો ઘણો કાળ વીતી ગયા પછી ભગવંત ઉભા થયા. દેવો, અસુરો, મનુષ્યો, તિર્થંચો પોતપોતાના સ્થાનકે પાછા ગયા. વસુદેવ, દેવકી અને સમગ્ર યાદવો સાથે વાસુદેવે પણ પોતાની દ્વારકાનગરીમાં પ્રવેશ કર્યો.

કરી પણ ભગવંત પૃથ્વીતલમાં વિચરીને દ્વારકામાં પધાર્યાં. દેવોએ સમવસરણુની રચના કરી. ભગવંત તેમાં બિરાજમાન થયા. ધર્મદેશના શરૂ કરી. વંદન નિમિત્તે યાદવો આબ્યા. બહુ દૂર નહિ એવા સ્થાનકે બેઠા. સમય મળ્યો એટલે બલદેવે પૂછ્યું કે, “હે ભગવંત ! કેટલા લાંબા કાળ પછી આ નગરીનો અંત આવશે ? અને આ વાસુદેવનો અંત કોનાથી થશે ?” ભગવંતે કહ્યું કે, “હે સૌમ્ય ! સાંભળ, બાર વર્ષનો સમય વીત્યા પછી મદ્યપાનથી પરવશ બનેલા યાદવકુમારોએ ક્રોધિત કરેલા દ્વૈપાયન ઋષિથી અગ્નિના ઉપદ્રવથી દ્વારકા નગરીનો વિનાશ થશે. પોતાના ભાઈ જરાકુમારથી વાસુદેવનું મૃત્યુ થશે.”

આ સર્વ સાંભળીને કેટલાક યાદવ રાજાઓ વૈરાગ્ય પામ્યા, ઘણાઓએ દીક્ષા અંગીકાર કરી, બીજાઓ વળી સમ્યક્ત્વ પામ્યા. ‘મારાથી ભાઈનો વિનાશ થશે’ એવું ભગવંતનું વચન સાંભળીને જરાકુમાર વૈરાગ્ય પામ્યો, પોતાના પુરુષકારને નિંદો, પોતાના જન્મની અવગણના કરીને, સ્વજનવર્ગનો ત્યાગ કરીને ‘મારા જીવતરને ધિક્કાર થાઓ’ એમ વિચાર કરીને તેણે કાદમ્બક વનમાં પ્રવેશ કર્યો. યાદવોએ ઉપસર્ગના પ્રતિકાર નિમિત્તે આખી દ્વારકા નગરીમાંથી મનોહર ભતિના સમગ્ર મદ્યવિશેષો બહાર કાઢીને પર્વતોની ગુફા અને પોલાણમાં છોડી દીધા. દ્વૈપાયન પણ ભગવંતનાં વચનો સાંભળીને મહાવૈરાગી થયેલો પર્વતની ગુફામાં ગયો. દ્વારકા નગરીના બાકીના લોકો પણ તપ આદિ ધર્મનુષ્ઠાન કરવામાં ઉદ્યમવાળા થયા.

આ વાતને ઘણો કાળ થયો. પછી કોઈક સમયે યાદવકુમારો ઘણા પ્રકારની ક્રીડા-વિનોદ કરતાં કરતાં સભજડ તૃષાવાળા થયા અને જળની શોધ કરતાં કરતાં તે પ્રદેશમાં આબ્યા, જ્યાં તે કાદમ્બરી વન હતું. ત્યાં નજીકના સરોવરમાં પૂર્વની ત્યાગ કરેલી મહિરા સાથે મિશ્રણ થવાથી જળ મહિરા-સ્વાદ સરખું સ્વાદિષ્ટ બની ગયું. આ બાજુ કુમારો અતિ તૃષા-તુર થયા હતા. યાદવકુમારોને લાંબા કાળથી મહિરાની અભિલાષા હતી, તેથી ‘અહો ! ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ’ એમ બોલતા તે મહિરા-મિશ્રિત જળ પીવા લાગ્યા. ત્યાર પછી તે યાદવકુમારો મહિરાનો મદ્યચડવાથી ઘેરાતા લાલ નેત્રવાળા, અચંડ મદ્ય વૃદ્ધિ પામવાના કારણે પરવશ બનેલા દેહવાળા, નિરંકુશપણે ક્રૂરતા, વચ્ચ ઉછાળતા, ગીત ગાતા, આલોટતા, નૃત્ય કરતા એક બીજાના કંઠમાં હાથ નાખી આલિંગન કરતા મહિરા-મદ્યમાં પૂર્ણ ચકચૂર થયેલા તે વનની અંદર ક્રીડા-વિલાસ કરીને આમતેમ જમણ કરવા લાગ્યા. ભમતાં ભમતાં તેઓએ દ્વૈપાયનને જોયા. દેખતાં જ મદ્યની પરાધીનતાથી, તેમજ રાજપુત્રોને કષાયની સુલભતાના કારણે ‘અરે ! આ પેલો કે જે આપણી નગરી બાળી નાખવાનો છે !’ એમ બોલતા ક્રોધવશ બની કપાળ પર ભૂકુટી ચડાવી, હોઠ પર દાંત બીંસતા, નયન અને વદન ભયંકર દેખાડતા, નિર્દયપણે અચંડ મુષ્ટિ અને પાદ-પ્રહાર આપતા કુમારોએ અતિશય કદર્થના કરીને દ્વૈપાયન ઋષિને છોડી મુક્યો. પછી કુમારો પોતાના ઘરે ગયા.

ત્યાર પછી કોઈકની પાસેથી આ વૃત્તાન્ત સાંભળીને બલદેવ અને કૃષ્ણ તેને પ્રસન્ન કરવા માટે તે સ્થાને આવીયા. સારી રીતે આહુતિ અપાયેલા અગ્નિની જાળ સરખા કોધાગ્નિથી લાલ નયન અને વદનવાળા દ્વૈપાયન મુનિને તેઓએ જોયા. પ્રણામ કરીને વિનયથી પ્રસન્ન કરવા કહેવા લાગ્યા—‘ હે ભગવંત ! મદ-પરવશ બની બાલ્ય-સ્વભાવથી કુમારોએ આપનો જે અપરાધ કર્યો છે, તેની આપ અમને ક્ષમા આપો. ત્યાર પછી ઘણા પ્રકારનાં મધુર વચનોથી પણ કહેવાયેલા તે કોધથી વિરમતો નથી, ત્યારે બલદેવે કહ્યું—‘ હે કૃષ્ણ ! હવે આટલી દીનતાથી કહેવાનું છોડી દે, ભગવંતના કહેલા વચનમાં ફરક પડતો નથી. તેણે જે ચિંતવ્યું હોય, તે ભલે કરે.’ ત્યારે દ્વૈપાયને કહ્યું—‘ હે કૃષ્ણ ! મને જ્યારે કુમારો હાણી રહેલા હતા, ત્યારે મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—તમારા જે સિવાય બીજા કોઈ જ્ઞાન માત્ર જીવનો પણ છૂટકારો થવાનો નથી. મારા કોપાગ્નિ વડે દ્વારવતી નક્કી વિનાશ પામશે, ભગવંતનું વચન અસત્ય હોતું નથી, તેમ જ મારી પ્રતિજ્ઞા નિષ્ફળ જવાની નથી, માટે તમે જાણો. ત્યાર પછી વિષાદ પામવાના યોગે શ્યામ વદન-કમલવાળા તે પોતાના ભવન તરફ ચાલ્યા. આ હકીકત સાંભળીને કેટલાક મનુષ્યોએ દીક્ષા અંગીકાર કરી કેટલાકો છૂટ, અક્રમ આદિ તપ કરવા લાગ્યા.

આ બાબુ દ્વૈપાયન ઋષિ કઠણુ બાલતપના પ્રકારોનું સેવન કરીને કદર્યના થવાના કારણે ઉત્પન્ન થયેલા રોષવાળો અનશન કરીને કાલ પામી, ભવનવાસી દેવલોકમાં અગ્નિકુમારપણે ઉત્પન્ન થયો. અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગથી આગલા ભવનો વૃત્તાંત જાણીને દ્વારવતી નગરીમાં આવ્યો. તે સમયે નગરમાં લોકો તપ કરવામાં તદ્દીન બનેલા હોવાથી લગાર પણ કોઈને અપરાધ મેળવી શકતો નથી. તેમ દ્વારકા નગરીમાં લોકોનાં છિદ્ર ખોળતાં ખોળતાં દ્વૈપાયન દેવના અગિયાર વર્ષો વીતી ગયાં. ત્યાર પછી બારમા વર્ષે ‘ અમારા તપવિશેષથી દ્વૈપાયનની શક્તિ હજીઈ ગઈ છે.’ એ પ્રમાણે વિચારી નગરલોકો નિર્ભય થઈ ગયા. વાહન, ખાન-પાન આદિકે રતિકીડા કરવામાં યાદવ લોકો મશગુલ બની ગયા. એટલે દ્વૈપાયન દેવને છિદ્ર મળી ગયું. એટલે દ્વારકાનગર વિનાશ કરનાર અમંગલ ઉત્પાતો બતાવવા લાગ્યો. કેવી રીતે ? લોપ્યમય પ્રતિમાઓ અડખડ હાસ્ય કરવા લાગી. ભિંત પરનાં ચિત્રોનાં નેત્રો ઉઘડવા-મીંચાવા લાગ્યાં, જળમાં અગ્નિ પ્રગટવા લાગ્યો, નગરીની અંદર જંગલી શ્વાપદો પ્રવેશ કરવા લાગ્યા, લોકો સ્વપ્નમાં લાલ પુષ્પ અંબરનું વિલેપન દેખવા લાગ્યા. કિલ્લાના દરવાજા આદિમાં અણુગમતા સ્વરથી શિયાળો શબ્દ કરવા લાગી. બલદેવ અને દામોદરનાં ચક્રાદિ રત્નો અદૃશ્ય થયાં. પ્રલયકાળને ઉત્પાત જણાવનાર સંવર્તક વાયુ પ્રગટયો. બાણ, પાશ, તલવાર પકડેલા હસ્તવાળા યમરાજ અને અગ્નિદેવ દેખાવા લાગ્યા. ભયથી વિકૃત બનેલા લોકોને ઉંચકીને ફેંકતો તે દેવ પવનના બલથી ઉદ્યાનના વૃક્ષોને મૂળમાંથી ઉખેડીને નગરમાં ફેંકતો હતો. વળી આઠે દિશામાં યમરાજ માક્રક સર્વનો કોળીયો કરવા માટે મહાઅગ્નિ ઉત્પન્ન કર્યો.

હવે દ્વૈપાયને કરેલા કોપાગ્નિવાળા-સમૂહ રૂપ વદન વડે કરીને પ્રલયકાળના અગ્નિ જેવો અગ્નિ ભક્ષણ કરવા-ખાળવા લાગ્યો. વિવિધ પ્રકારનાં મણ્ણિકરણોથી મનોહર, ઉંચા શિખરવાળા વિશાલ મહેલો આકાશમાંથી વિમાનો નીચે પડે તેમ ધડાધડ તૂટીને એકદમ નીચે પડવા લાગ્યા. મરણકાલમાં પણ સ્નેહશીલ આલિંગનમાં વ્યાકુલ યુગલ, પ્રજ્વલિત થયેલા

અગ્નિની વિકરાલ જ્વાલાઓથી અવચલે સળગતાં બળી ગયું. પ્રમત્ત ઉન્મત્ત થયેલી સાત હાથવાળી સકળ રમણીઓ, પ્રિય પતિના દેહમાં નિમગ્ન થયેલા અગ્નિનો પ્રસાર થતાં બળી ગઈ. એ પ્રમાણે દ્વૈપાયન દેવ એકદમ પિતાના પૂર્વલવના વૈરતું સ્મરણ કરીને તીવ્ર ક્રોધ કરતો નિર્દયતાથી વ્યાકુલ થયેલા સમગ્ર પ્રાણી માત્રને બાળે છે. એ પ્રમાણે ધૂમતા, ડોલતા ફેલાયેલાં વૃક્ષો વિષે કાપવાની ક્રીડા કરતો હોય, લાંબા ગવાક્ષવાળા મહેલોની શ્રિષ્ટિ તરફ દોડતો હોય તેમ, જાંચા તોરણો પાસે રોકાતો હોય તેમ, ગુંબરવ કરતા પવનના બાનાથી ગાયન કરતો હોય તેમ, ચમકતા તણખાના થતા શબ્દના બાનાથી ખડખડાટ હાસ્ય કરતો હોય તેમ, કોઈક સ્થળે મહાશિલાના પુંજ સરખો, બીજા કોઈ સ્થળે ગેરુના ચૂર્ણના સમૂહ સરખો, એક બાજુ ખીલેલા તાબ કેસુડાંનાં પુષ્પોના ઢગલા સરખો લાલવર્ણુવાળો સર્વલક્ષક અગ્નિ સર્વ દિશામાં યાદવકુળ, નગરલોકો, પશુઓ, પક્ષીઓ, વૃક્ષો એમ સર્વને બાળી ભસ્મ કરવા લાગ્યો.

અગ્નિજ્વાલાના સમૂહથી ભરખાતી દ્વારકા નગરીને દેખીને મુક્ત-આકંઠ કરતા પિતાના પરિવારવાળા પિતાના લવને આઠવા પછી દેવકી, રેહિણી સાથે વસુદેવજીને રથમાં બેસાડીને ઘોડા બેઠેલા રથને હાંકવા લાગ્યા, પરંતુ લવિતવ્યતાના યોગે વારંવાર હંકારવા છતાં ઘોડાઓ લગાર પણ રથ ખેંચવા સમર્થ ન થયા. રથનાં એકે ગતિમાન થતાં નથી, ત્યારે બંતે જ રથને બહાર કાઢવા લાગ્યા. તે સમયે ચક્ર-કુટુંબ અને નગર-લોકો ચારે બાજુથી આકંઠન કરી એમ બોલે છે કે-‘હે મહારાજ! હે કૃષ્ણ! હા બલદેવ! હે પુત્ર! હે વત્સ! હે ભાઈ! અમને બચાવો, અમારું રક્ષણ કરો.’ આમ સમગ્ર લવનોમાં મુક્ત આકંઠન-વિલાપોના શબ્દો સાંભળતા હતા અને પરચર હૃદયના માનવીનાં હૃદય પણ દૂષિત થતાં હતાં, તે આકંઠન સાંભળતા સાંભળતા રથ ખેંચતા ખેંચતા ઉતાવળા ઉતાવળા મહાવેગથી નગર-દરવાજા પાસે આઠવા; ત્યાં ઇન્દ્રકીલક આગળીઆથી દરવાજા બંધ કરેલા છે-એમ જાણી બલરામે આગળીઆને દૂર કરીને પાટુ મારી દરવાજા ખોલી નાખ્યા, એટલામાં કુંક મારતાંની સાથે જ દરવાજાનાં બે કમાડો બંધ થઈ ગયાં. ત્યાર પછી દ્વૈપાયન દેવે કહ્યું કે-‘હે કૃષ્ણ! મેં તમોને આગળ કહેલું જ હતું કે, તમારા બે સિવાય એકમાત્ર શ્વાનનો પણ છૂટકારો થવાનો નથી. એટલે કેશને પાદપ્રહાર કરીને દરવાજા ખોલી નાખ્યો, તો પણ દરવાજામાંથી રથ બહાર નીકળતો નથી. આ સમયે રથમાં બેઠેલા વસુદેવ પિતાજીએ કહ્યું કે, “હે પુત્રો! કૃતાન્ત બળવાન છે, કર્મની ગતિ ઉલ્લંઘન કરવી અતિમુશ્કેલ છે, માટે તમે હવે જીવતા નીકળી જાવ. કહાચિત્ તમે બંને જીવતા હશે તો ફરી પણ હરિવંશની સમુદ્રતિ કે તેની પ્રતિષ્ઠા કરી શકશો.” પિતાનું આ વચન શ્રવણ કરીને અને દ્વૈપાયનનું પણ વચન યાદ કરીને અશ્રુ ગળતા બિન્દુઓથી ભીંજાયેલા કપોલતલવાળા બંને શોક કરતા બહાર નીકળી ગયા. એક જીર્ણ ઉદ્યાનમાં બેસીને વિષાદ પામેલા વાસુદેવપણાનું મહત્ત્વ છોડીને નિરુત્સાહી થઈ આંતરા વગરની સળગેલી, અગ્નિજ્વાલા-સમૂહના ફેલાવાવાળી, નગરલોકોએ કરેલા ભીષણ આકંઠનથી વિકરાલ, ચિતા સરખી ભડકે બળતી દ્વારવતી નગરીને બંને જોવા લાગ્યા. તે સમયે ઘણા પ્રમુખ યાદવો, તેમની પ્રિયાઓ, પરિવાર, કન્યાઅંત:પુર આદિ પરિવાર ભવ્ય આરાધક આત્માઓ ‘ગમો જિજ્ઞાણ’ એમ પદ બોલાવીને, છેલ્લું પરચક્રખાણુ ગ્રહણ કરીને ‘કર્મ-પરિણતિ આવા પ્રકારની છે.’ એમ કહીને તેઓ પંચત્વ પામ્યા.

હવે અશ્રુ વહેતા નેત્રવાળા, અત્યંત શોકમગ્ન, 'શુ' કરવું' એની વિમાસણમાં પડેલા બળરામ અને કૃષ્ણ ત્યાંથી આગળ જવા ઉપડયા. કૃષ્ણે બળરામને કહ્યું કે, 'પિતા, માતા, સ્વજન, કુટુંબીવર્ગ, પુત્રો, પત્નીઓ વગરના આપણે હવે ક્યાં કોને ત્યાં જવું?' આ પ્રમાણે કહ્યા પછી બલરામે કહ્યું કે, "વાત સાચી છે. આપણું શત્રુમંડલ પણ મોટું છે. આવી નિઃસહાય અવસ્થાને પામેલા હીનબળવાળા સમજીને શત્રુ-સમુદાયો પણ અત્યારે આપણને ફટકો મારનાની અભિલાષા કરશે. છતાં પણ એક ઉપાય છે. તમે નિર્વાસિત કરેલા, દક્ષિણસમુદ્રના કિનારા ઉપર 'દક્ષિણ મથુરા' નામની નગરી વસાવીને રહેલા, યુધિષ્ઠિર વગેરે પાંડવોએ તેને રાજધાની બનાવીને વૃદ્ધિ પમાડી છે, તેની નજીકમાં દેશ વસાવ્યો છે. આપણે ત્યાં જઈએ, તેઓ આપણા પરમબંધુઓ છે, આપત્તિકાળમાં બંધુવર્ગને છોડીને બીજાનું આશ્વાસન લેવું યોગ્ય ન ગણાય." એમ મંત્રણા કરીને અગ્નિદિશાનો માર્ગ પકડીને પગે ચાલતા ચાલતા ગાઢ ઘણા વૃક્ષોવાળા ગહન 'કાદમ્બ' વનમાં પ્રવેશ કર્યો. તે વન કેવું છે ?

કાદમ્બક વન

દાવાનલ ઉત્પન્ન થવાથી બળી ગયેલા સુક્ષ્મ વૃક્ષ-સમૂહો હોવાથી કવચિત્ છાયડાવાળું, અચંડ પવનના ઝપાટાથી મૂળમાંથી ઉખડીને પડેલા વૃક્ષોથી ઘેરોળ જણાતું, નિષ્કારણ રોષાયમાન થયેલ વનમહિષોના મુક્ત સુંકાર શબ્દોથી ભયંકર ઘોંઘાટવાળું, પરાક્રમી સિંહની ગજાના પડઘાથી ગુંબરવ કરતી પર્વતની ગુફાવાળું, વિકરાળ મહાવાઘના ધુરકીયા શ્રવણ કરવાથી ચમકી ઉઠેલા ગભરાયેલા મૃગસમૂહવાળું, ભયંકર અગ્નિના ધૂમાડાના આવરણવાળી સર્વદિશાઓ હોવાથી માર્ગ ન દેખાય તેવું, પત્ર, પુષ્પ, ફલ, છાયડાની સંપત્તિ વગરના પ્રદેશવાળા બાણે પોતાની કર્મ-પરિણતિને જ કહેતું હોય તેવા, 'કદમ્બક'નામના અરણ્યમાં પહોંચ્યા. તેઓના સમાનદુઃખ વાળું હોય તેમ, શ્વાપદોના મહાઆરાવના બાનાથી રુદ્ધન કરતું હોય, પક્ષીઓના શબ્દોના બાનાથી તેમને આવકારતું હોય, પવનથી ઉછળેલા વંટોળીયા વડે બાણે ઉભું થઈ સન્માન કરતું હોય તેમ, વેલડીના પવનથી ફેલાયેલ વૃક્ષોએ જેમાં કંપતી હતી, ઘણા શ્વાપદોની ચીસોના બાનાથી નિંદા કરતું હોય તેવા પ્રકારનું આ વન હતું. વધારામાં દુષ્ટ-રાબની કરેલી સેવા માફક ફળરહિત, મુંગાના વચન માફક વાણી વગરનું, વનપક્ષે પ્રાણી વગરનું વિરહના હૃદય માફક સંતાપ આપતું વનપક્ષે તાપ આપતું, બીકણના હૃદય માફક ભય વધારનારું અને કંપાવતું આ વન ભયંકર હતું. તે વનમાં વસ્ત્ર પાથર્યાં વગરના ભૂમિતલમાં સુઈ જતાં, કઠણ પથરની પીઠ પર બેસતાં, કોઈ વખત આહાર મળે, કોઈ વખત ન મળે તેવી વૃત્તિવાળા, પોતાના દેહનું રક્ષણ કરતા, મૃત્યુ પામેલા સમગ્ર બંધુવર્ગને યાદ કરતા, ધીમેધીમે મુરકેલીથી ચાલતા ચાલતા, માર્ગમાં ચાલતા ચાલતા થાકવાથી ક્ષીણરાક્તિવાળા બંને બંધુઓ ચાલવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા.

પછી કૃષ્ણજીએ કહ્યું કે-હિ હલાયુધ બલદેવ! મને અત્યંત તૃષ્ણા લાગેલી છે. હવે, આગળ એક ડગલું પણ ચાલવા હું શક્તિમાન નથી.' ત્યારે બલદેવે કહ્યું કે-હિ બપ્પ! (બાપુ કૃષ્ણ!) આ ઘણા પત્રવાળા, વૃદ્ધિ પામેલ છાયડાવાળા વૃક્ષની છાયામાં 'જ્યાં સુધીમાં હું તરત જળઅહણુ કરીને પાછો ન આવું ત્યાં સુધી તમારે બેસી રહેવું, મને કદાચ થોડો ભલંબ થાય, તો પણ લગાર ખેદ ન કરવો. અત્યારે બંધુઓનું સ્મરણ ન કરશો, મનમાં વિષાદ ન લાવશો, ધીરજનું અવલંબન કરવું. આપત્તિની અવજ્ઞા કરવી, હૃદયને વજકઠિન કરવું. કારણ કે, જગતની તમામ સંપત્તિઓ અનિત્ય છે, પ્રાણીઓ પોતાનો પુરુષાર્થ અજમાવે, તો પણ

ફલનો આધાર દેવાર્થીન હોય છે. તે સમયે ભગવતે જે કહ્યું હતું, તે તમે સાંભળ્યું ન હતું? ” એ પ્રમાણે સુષે બેસાડીને વનમાં રહેલા અધિષ્ઠાયક દેવતાને ઉદેશીને ‘હિ ભગવતી વનદેવતાઓ ! મારા જીવિતાધિક પ્રિય આ મારો લઘુબંધુ છે, તે તમને રક્ષણ માટે અર્પણ કર્યો છે.’ એમ કહીને જળની શોધ કરવા માટે જાંડા વનમાં ગયા.

બલદેવ વનમાં ગયા પછી કૃષ્ણજી રેશમી વસ્ત્ર ઝોઢીને સુઈ ગયા. ક્ષુધાવેદનાથી પીડાયેલા દેહવાળા, તૃષાથી શોષાયેલા તાલવા-કંઠ-ઓષ્ટપુટવાળા તેમને ઘણો થાક લાગેલો હોવાથી કોઈ પ્રકારે નિદ્રા આવી ગઈ. તે સમયે ભવિતવ્યતાના નિયોગથી આયુષ્યકાળ ક્ષીણ થયેલો હોવાથી શિકારી વેષધારી જરાકુમાર સાબર, હરણ આદિ પશુને ખોળતો ખોળતો તે જ પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યો. ‘કોઈ અર્પણ વર્ણથી મનોહર રંગવાળું હરણ છે.’ એવી બ્રાન્તિથી કાન સુધી ખેંચેલા બાણને છોડ્યું, જે જનાર્દન-કૃષ્ણના જમણા પગમાં આરપાર ભોંકાયું. પ્રહાર થતાં જ વેદના થવાથી ઉઠેલા કૃષ્ણે ધૂમ પાડી કે, ‘નિરપરાધી મને પગના તળીયામાં કેણે બાણથી વિંધ્યો? અત્યાર સુધી કદાપિ મેં વંશ-ગોત્ર જાણ્યા વગરના કોઈને માર્યા નથી, માટે પ્રગટ થઈને કહો કે, ‘તમે કેણે અને કયા વંશમાં ઉત્પન્ન થયા છો? તે સાંભળી જરાકુમારે કહ્યું કે, હરિવંશ કુળમાં જન્મેલો ‘હું વસુદેવ રાજાનો પુત્ર છું, આખા પૃથ્વીમંડળમાં અર્પણ વીર બલદેવ અને કેશવનો સગો ભાઈ ‘જરાકુમાર’ નામનો છું. નેમીશ્વર ભગવંતના વચનથી કૃષ્ણના પ્રાણોત્તું રક્ષણ કરવા માટે મારા પુત્ર-કલત્ર-પરિવારનો તથા સ્વજનવર્ગનો ત્યાગ કરીને, રાજ્ય-લોગાદિક સુખવિશેષને લગાર પણ નહીં અનુભવતો, એક વનમાંથી બીજા વનમાં પશુ માફક ભટકું છું. તો હવે ‘તમે કહો કે, તમે કેણ છો? અને કેમ પૂછો છો?’ ત્યારે કેશવે કહ્યું, ‘હિ મહાભાગ્યશાળી! આવ આવ! આ તે દામોદર તારો બંધુ છે, મને આલિંગન આપ, તે હું જનાર્દન નામનો તારો ભાઈ છું. જેના કારણે તું દુઃખી થયો, ખરાબ શયન-આસનમાં સૂતાં-બેસતાં હેરાનગતિ લોગવી જંગલમાં આથડ્યો, તે તારો સર્વ કલેશ નિષ્કલ ગયો, માટે જલ્દી આવ.’

કૃષ્ણજીએ કહેલ વચન સાંભળીને, તેના વચનમાં વિસ્મયથી શંકા કરતો જરાકુમાર જનાર્દનને દેખીને દૂરથી જ શોકાવેગથી મોટી પોક મૂકીને લાંબા હાથ કરીને ‘અરે રે! હું હણાયો, મરાયો. અરે! હું કેવો નિર્ભાગી! અત્યંત કરુણ વિલાપ કરવા પૂર્વક કંઠમાં હાથ નાખી રુદ્ધ પૂર્વક બોલવા લાગ્યો કે-“હિ બંધુ! તમે અહીં ક્યાંથી? અરે! મારું દુસ્સાહસ, વગર વિચાર્યે કાર્ય કરવાપણું, અહો! મારી નિર્દયતા! અહો! મારા પાપકર્મનું ફલ! હવે હું ક્યાં જઈશ? ક્યાં જઈને આ પાપની શુદ્ધિ કરીશ? ક્યાં જઈને સુકૃત કરીશ? ન્યાં સુધી તારી કથા પ્રવર્તશે, ત્યાં સુધી ભાઈનો વધ કરવાનો મારો અપયશ પણ પ્રવર્તશે, તારા પ્રાણોત્તું રક્ષણ કરવા માટે મારા શરીરના સુખનો ત્યાગ કરીને ભયંકર શ્વાપદોથી ભરેલી અટવીમાં જમણ કર્યા કર્યું. પરંતુ અવશ્ય ભાવી બનવાપણાને કારણે ભવિતવ્યતા-યોગે નિર્દય દેવે અને મેં આ અધમ કાર્ય કર્યું. તારા યાદવરાજાઓ ક્યાં છે? તે હજારે તારી પ્રિયાઓ ક્યાં છે? બલદેવ વગેરે ભાઈઓ ક્યાં છે? પ્રદુમ્ન, શાંભુ વગેરે તારા કુમારો તથા મુખ્ય પરિવાર ક્યાં છે?” ત્યારે કેશવે કહ્યું-“હિ મહાભાગ્યવાન! હવે અણસમ્બુ માફક પ્રલાપ કરવાથી સર્યું, કારણ કે, તે પણ આગળ નેમીશ્વર ભગવંતનું

વચન સાંભળ્યું જ હતું; તું તો માત્ર નિમિત્ત જ થયો છે, આમાં તારો ભાવદોષ નથી. કારણ કે, સંસારની અંદર રહેલા સર્વ પ્રાણીઓને આ વસ્તુઓ સુલભ છે. “આપત્તિઓ સુલભ છે, સંપત્તિઓ દુર્લભ છે, જગતમાં દુઃખ ઘણું છે, સુખ અલ્પ છે, વિયોગો પ્રાપ્ત થવા સુલભ છે, દૂર રહેલા પ્રિયજનના સમાગમો દુર્લભ છે. કારણ કે, દેવના યેગે દેવનગરી સરખી તે દ્વારકા, દ્વિપાલ દેવોના રૂપનો તિરસ્કાર કરનારા યાદવનરેન્દ્રો, દેવોના સેનાપતિના પરાક્રમની અવજા કરનાર મારા સામંતો, દેવાંગનાઓનાં રૂપને જિતનાર મારું અંતઃપુર, કુબેરની ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિની સ્પર્ધા કરનાર મારી ધન-સમૃદ્ધિ, જેની શક્તિ કોઈ દિવસ કુંડિત ન થાય, તેવું મારું ચક્રાયુદ્ધ, આ સર્વ એક પગલે જ વિનાશ પામ્યાં, તે તું જો. મણિ-રત્ન સુવર્ણથી બનાવેલાં ભવનોથી શોભાયમાન ઈન્દ્રનગરી સરખી તે દ્વારકા નગરી જોત જોતામાં નજર સમક્ષ નાશ પામી. મનોહર કહાંથી શોભતા, માન વડે ઉન્નત, કોઈને ન નમનારા, ઈન્દ્રવડે કઠિન વજ્રથી અકૂળાયેલ પર્વત માફક એવા મારા તે નરેન્દ્રોને વિનાશ પમાડ્યા. દેવાંગનાઓ સરખો, વિલાસપૂર્વક ચાલતાં ધુધરીઓના મધુર શબ્દ કરતી મણિજડિત આંગર પહેરેલા ચરણ-કમલવાળો રમણીવર્ગ અદૃશ્ય થયો. તે મહાન હાથીઓ, અશ્વો, રથો, સમર્થ કેળવાયેલ પાયદલ સૈન્ય પડછાયાની રમત માફક ક્ષણવારમાં નાશ પામ્યું! કુબેરની ઋદ્ધિનો પરાભવ કરનાર મારી મણિ-સુવર્ણ-રત્નાદિકની ઋદ્ધિ ઈન્દ્રબળના દેખાવ માફક ક્ષણવારમાં વિનાશ પામી. મારા તે પાંચજન્યશંખ, ચક્ર, સારંગધનુષ, ખડ્ગ, ગદા, મુદ્ગરવગેરે સર્વે આયુધ-વિશેષો નપુંસકને વિષે મદનબાણ માફક નિરર્થક નીવડ્યા. મારા માતા-પિતા. ભાઈઓ, ભગિનીઓ, ભાઈઓ, સ્વજનોજેઓ મારા પર રનેહવાળા હતા, તે સર્વે બળી રહ્યા હતા, તેમની સામાન્ય ગામડીયા માણસ માફક ઉપેક્ષા કરી અને કોઈને હું બચાવી શક્યો નહિં! યુદ્ધમાં અનેક સુલટોને હાર આપનાર એવું મારું સૈન્ય ખરેખર કુપાત્રમાં આપેલા દાનની માફક એક ડગલામાં વિનાશ પામ્યું. ચિત્તના સમગ્ર સંતાપને નાશ કરનાર આ મારો કૌસ્તુભમણિ પણ અત્યારે પત્યરના ટુકડા સરખો પલટાઈ ગયો! હે ધીરપુરુષ! દૈવયેગે અમારી આ સ્થિતિ થઈ છે-એમ સમજીને હવે તું શોકનો ત્યાગ કર અને કાર્ય કરવામાં મન દે. આ અમારી સર્વ હકીકત બાણીને, શોકાવેગને દૂર કરીને, હૃદયમાં ઉત્સાહવું અવલંબન કરીને, મગજ સમતોલ કરીને, શોકનો ત્યાગ કરીને ‘દક્ષિણ મથુરા’ નગરીએ તું પાંડવોની પાસે જા, નહિંતર જળ લેવા માટે ગયેલો બળદેવ આવી પહોંચશે અને ભાઈનો વધ કરશે. પાંડવોને અભિજ્ઞાન તરીકે આ ‘કૌસ્તુભરત્ન’ આપજો અને મેં કહેલા સર્વ સમાચાર તારે તેમને જણાવવા. મારા વચનથી તારે આ પણ કહેવું કે, ‘જન્મેલા પ્રાણીતું અવશ્ય મૃત્યુ થાય છે, સર્વ સંપત્તિઓ અસ્થિર છે, એવી રીતે તમારું અમારું દર્શન પણ આવા છેડાવાણું બાણવું, માટે અમારા તરફથી કંઈ પણ અવિનયવાળી ચેષ્ટા થઈ હોય, તો ક્ષમા આપવી.’ એમ કહીને ‘આવેલા પગલા ઉપર પાછા ડગલે એકદમ તું ચાલ્યો જા.’ એમ કહેવાયેલો જરાકુમાર ગયો.

પગમાં બાણ ભોંકાવાથી જેને લોહીનો પ્રવાહ અસ્ખલિતપણે વહી રહેલો છે, એવા કૃષ્ણજી અતિશય વેદનાર્ધીન બનેલા, તરશ વડે સુકાઈ ગયેલા તાણુ અને ઓષ્ઠપુટવાળા, અંજલિ મસ્તક પર સ્થાપન કરીને ‘જમો જિજ્ઞાસુ, જમો ભગવત્તો રિદ્ધિમેમિસ્સ, જેજ કૈવલનાણેણ સયલલો યાલોયવત્તિણો વિદ્ધા જીવાદ્ધણો પયત્થા, ઘન્નાતે સંવાદ્ધિણો કુમારા, જેહિં સહિયમ્ણુદ્ધિયં ।’

જિનેશ્વરોને નમસ્કાર થાયો. જે ભગવંતે કેવલજ્ઞાન વડે સમગ્ર લોકાલોકની અંદર રહેલા જીવાદિક પદાર્થોને જોયા-બહુયા છે, એવા અચિંતનેમિ ભગવંતને નમસ્કાર થાયો. પોતાના આત્મહિતને સાધનારા શાંભ, પ્રણમ્નાદિ કુમારોને ધન્ય છે. 'એમ ઓઠીને કપડું ઓઠીને સુઈ ગયા. એટલામાં જીવિતને અંત કરનાર વાયરો વાવા લાગ્યો. ત્યાર પછી ઘોર ભયંકર અટવીમાં નેત્રપત્ર ખીડાઈ ગયાં અને પોતાનું હબ્બર વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું, એટલે કૃષ્ણજી મૃત્યુ પામ્યા.

ખીજી બાબુ કમલપત્રના પરિચયામાં સરોવરમાંથી જળ ગ્રહણ કરીને શોકાવેગ-પૂર્ણ હૃદય-વાળા અનિષ્ટ અમંગલ નિમિત્તો જોતા જોતા બલદેવ પણ તે પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યા. 'માર્ગના થાકને લીધે કૃષ્ણજી ઊંઘી ગયા છે.' એમ માનતા જળને એક પ્રદેશમાં સ્થાપન કરીને સ્નેહા-કુલ માનસવાળા તે નજીકના પ્રદેશમાં બેઠા. એટલામાં કૃષ્ણના મુખકમલ ઉપર આકાશના રંગ સરખી માખીઓ આવીને બેસવા લાગી. તે દેખી સંભ્રમ અને ભય-વિશેષ ઉત્પન્ન થયો અને હસ્તવડે મુખ ઉપરનું રેશમી વસ્ત્ર દૂર કર્યું. અંધુને નિજીવ દેખીને બલદેવની આંખો અંધ થઈ ગઈ અને મૂર્છા આવી એટલે તે પૃથ્વીતલ પર ઢળી પડ્યા. મૂર્છા ઉતરી લાન આબુ, એટલે રાષાયમાન થયેલા તેણે એવો સિંહનાદ છોડ્યો, જેથી આબુ વન ગઈ ઉઠ્યું. પગ એવા અક્ષાલ્યા, જેથી પૃથ્વીતલ કંપાયમાન થયું. જંઘાના ઘસારાથી વૃદ્ધોના ટૂકડા ચૂરેચૂરા કરી નાખ્યા. ભુજાઓ ઉપર હસ્તતલ અક્ષાળીને એવા શબ્દો કર્યો, જેથી વનમાં પડ્યા ફુટવા લાગ્યા. તે સમયે તે આવેશથી બોલવા લાગ્યા :—

“ અરે સ્ત્રેષ્ઠાધમ ! ભીરુ ! દીન ! નિર્લજ્જ ! અધમ દેવ ! આ મારા અંધુને આમ મારી નાખવો તને યોગ્ય લાગે છે? જે પુરુષ સુતેલા, ગાંડા, પ્રમાદી, બાળક, સ્ત્રીવર્ગને નિહિત આચરણથી હણી નાખે છે, તેને ખરેખર મુખ જોવા લાયક ગણ્યો નથી. જો તને સુભટપણુનો ગર્વ જ હોય, બાહુબલ હોય અને તારા શરીરમાં સામર્થ્ય હોય તો, હે નિહિત આચરણ કરનારા નિર્લજ્જ ! મારી સામે આવી બં. આ પ્રમાણે દુઃસહ શોક-સાગરમાં ડુબેલા બલરામ ઘડીકે દોડે છે, વળી પાછા આવે છે અને ફરી નજીકમાં આવીને બેસી બંધ છે. નજીકમાં આવીને ગળતા અશ્રુજળથી મુખ ભીંજવતા આકંઠ પૂર્વક મુક્ત રુદન કરતા વિલાપ કરવા લાગ્યા— મારો બોળો ખુંદનારા ! હે મારા લઘુબાંધવ ! ત્રણ ભુવનમાં અદ્વિતીય વીર ! હે મહારથી ! તું મને શોહિણીના પુત્ર કહીને બોલાવતો હતો અને તું મને અત્યંત વલ્લભ હતો. એમ બોલતા બલદેવે વળી કહ્યું કે, 'અત્યારે આમ વિપરીત આચરણ કેમ કરે છે કે, મારી સાથે બોલતો પણ નથી ! સુભટ પુરુષે આપત્તિમાં આવી પડેલા ખીજા પુરુષનો પણ ત્યાગ કરવો યોગ્ય ન ગણાય, તો પછી પિતા સરખા વતસલતા સખનાર મોટા અંધુનો ત્યાગ કેમ કરાય ? બાલ્યકાળમાં આપણે સરખે સરખા હતા, ત્યારે અનેક ક્રીડાઓ સાથે રમતા હતા અને અત્યારે એ સર્વ ભૂલી જઈને મને એકાકી છોડીને તું ચાલ્યો ગયો ! હે ત્રણ ભુવનમાં અદ્વિતીય મહા-પરાક્રમી ! સ્નેહપૂર્ણ અને ઉત્પન્ન થયેલા શોકવાળા તારા ભાઈને અરણ્યમાં એકાકી છોડીને ચાલ્યા જવાનું તારા સરખાને બિલકુલ ઘટતું નથી.' તે સમયે અધુરામાં પુરું વળી નિસ્તેજ આકાશનો ત્યાગ કરીને કિરણુ-સમૂહને છોડીને બલરામના શોક માફક સૂર્ય^૧ અસ્ત પામ્યો.

૧ બલરામના પક્ષે શોક હોવાથી જ્ઞાન વદનવાળો હોવાથી નિસ્તેજ, વસ્ત્રનો ત્યાગ કરીને અશ્રુપ્રવાહ ગાળતો બલરામ ખીજા અવસ્થાને પામ્યો.

પછી બલરામે કહ્યું—‘હે કૃષ્ણ ! અત્યારે શું આ નિદ્રા કરવાનો સમય છે? અત્યારે સંધ્યા-સમય થયો છે. ઉત્તમ પુરુષો સંધ્યા-સમયે નિદ્રા લેતા નથી. વળી આ ભયંકર અરણ્ય છે, ઘેર અંધકારવાળી આ રાત્રિ છે, ભયંકર પ્રાણીઓ અત્યારે અટવીમાં ભ્રમણ કરી રહેલા છે. કેસરીસિંહ ગર્જન કરે છે. શાર્દૂલો ઘુરુકારવ કરે છે, મહાવશહો-સૂઅરો ઘૂરકે છે, વાઘ, સીંછ વગેરે સ્થાપદો રાત્રે ફરનારાઓ બહાર નીકળ્યા છે. શું આ તને ખબર નથી કે- ‘રાત્રિ ઘણા વિધનવાળી હોય છે! અત્યારે તારા વગરનો હું એકલો, અનાથ, શરણ વગરનો, બગી રહેલો છું, તે તને દેખાતું નથી? કાયરપુરુષની માફક આમ લાંબી નિદ્રાની અભિલાષા કેમ કરી? શું હજી રાત્રિ ઘાકી છે? મોટા તારાઓ જ માત્ર ચમકી રહેલા છે. પૂર્વસંધ્યા પ્રગટી છે. ઉદયાચલ ઉપર સૂર્ય આફૂલ થયો છે- એમ થવા છતાં હજી કેમ બગતો નથી? એવા ઘણા પ્રકારના સ્નેહવાળા શબ્દો સંભળાવતો, અરણ્ય-દેવતાઓને નિંદતો, વનસ્પતિને નિવેદન કરતો, મદ ચર્ચો હોય તેમ, ગ્રહનો વળગાડ વળગ્યો હોય તેમ, સૂર્યોદય-સમયે ‘હે ભાઈ! સવાર પડી છે, હવે અહીં રહેવાથી શું? ચાલો આગળ પ્રયાણ કરીએ.’ એમ કહીને મૃત-કલેવરને ઊંચકીને આંધ પર લીધું. બેડોળ દેખાય તેમ જંઘાને સ્થાપતો ઊંચી-નીચી ભૂમિમાં સ્ખલના પામતા અરણ્યવાળો, શૂન્ય દષ્ટિથી જોતો આમ-તેમ ભ્રમણ કરવા લાગ્યો.

વર્ષાકાળ

ત્યાર પછી માળ પરથી ગબડી પડેલાને પાદપ્રહારની જેમ, મોટા પ્રહાર વાગવાથી આકુળ-આકુળ થયેલાને ઉચ્છ્વાસની જેમ. શ્યામ રંગના દિશામુખમંડલવાળો, બલપુરુષ સરખો જળધારારૂપ બાણસમૂહને છોડનાર શિકારી સરખો વર્ષાકાળ આવી પહોંચ્યો. જે વર્ષાકાળમાં બિલાડીના ટ્રોપ એ નામની વનસ્પતિ ફૂટે છે, અંકુરો જમીનમાંથી બહાર નીકળે છે, લતાસમૂહો પુષ્પોથી વિકસિત થાય છે, કદમ્બ-પુષ્પો મોટા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કેતકી પુષ્પોનો પરિમલ વિસ્તાર પામે છે. મયૂરોના કેકારવ શબ્દો સંભળાય છે. કોયલ-કુટુંબોનો મધુર શબ્દવિસ્તાર પામે છે. ભ્રમણ કરતા ભ્રમર-કુલનો ગુંબરવ ચારે દિશામાં ફેલાય છે. વળી—

જૂલતા શ્યામ અતિજલપૂર્ણ મેઘ સાથે છેડા પર્થતનું પૃથ્વીતલ મળેલ હોવાના કારણે જાણે પોતાના શોક અને વિષાદરૂપ કાળા કંબલથી ઢાંકેલું હોય તેવા આકાશને જોતો હતો. એક સરખી સતત બડી ધારાવાળી વર્ષા પડવાથી નેત્રદંડિ જેમાં, શોકાઈ ગયેલ છે જાણે નિરંતર વહેતા અશ્રુજળના પ્રવાહમાં તરખોળ હોય, તેવા જગતને દેખતો હતો. વિકસિત કદમ્બ-પુષ્પના ઉછળતા અત્યંત પરિમલમાં ભળેલ ગંધવાળા, વિષવૃક્ષથી ઉત્પન્ન થયેલ પવનવડે જાણે સુહૃત્ સુધી મૂર્છા પામતો રહ્યો. નરીન ફૂટતા શિલિન્દ્ર પુષ્પના કંદલ (અંકુર) સાથે સંબંધવાળા વાયુ વડે વનમાં તરત અધિકપણે શોકાગ્નિ પ્રજ્વલિત થતો હતો.

જલધરના જળના સમૂહથી વેગના કારણે ઉછળતા તરંગોથી મલિન થયેલ વિસ્તારવાળી પૃથ્વી તેના શરીરની જેમ રેલાવા લાગી. અદ્ય-વિકસિત શિલિન્દ્ર-છત્ર વૃક્ષોના ફલના ઉછળતા પરિમલથી એકઠાં થતાં ભ્રમરકુલો જાણે બલદેવના ભારી શોકાગ્નિ સાથે દઢ સંબંધવાળા ધૂમ-સમૂહ હોય તેમ જણાતા હતા. શબ્દ કરતા સારંગ, દેડકા અને મોરે કરેલા પ્રચંડ કેકારવના બાનાથી જાણે તેના શોકથી આકુલ થયેલ નિસ્સહ પૃથ્વીપીઠ ગાઢ રુદન કરતું ન હોય? આ પ્રમાણે ત્રિવ શોકથી વૃદ્ધિ પામેલા વિષાદવાળા બલરામ અરણ્યમાં પરિભ્રમણ કરતા હતા, તે સમયે ગંભીર ગર્જના કરતો વર્ષાકાળ પહોંચ્યો. મેઘ ભયંકર રીતે એકદમ તૂટી પડ્યો. તે

ગંભીર મેઘ-પંકિતના શબ્દ વડે બાણે ડરાવતો ન હોય ? પ્રગટ થએલ નવલતારૂપી અંગુલીથી બાણે તર્જના-તિરસ્કાર કરતો ન હોય, પ્રચંડ વાયુના આઘાતથી બાણે ફેંકતો ન હોય ? કોયલના ટહૂકારથી બાણે 'કોણુ કોણુ છે?' એમ બોલાવતો ન હોય ? બીજું-મેઘ-પંકિતના ગંભીર શબ્દ વડે બાણે ભિવડાવતો ન હોય ? પ્રગટ થએલ નવલતારૂપ અંગુલીથી બાણે તર્જના-તિરસ્કાર કરતો ન હોય ? પ્રચંડ વાયુના આઘાતથી બાણે ફેંકતો ન હોય ? જેટલામાં ચારે બાજુ ભયંકર મેઘોની ઘટાઓનો ગર્જન સંભળાતો હતો, તેટલામાં પ્રગટ થતી ચંચળ વીજળીથી બાણે વારંવાર તાડન કરાતો હોય તેમ શબ્દ કરતો ત્યાં શબ્દથી ગુફાઓમાં પડવા પડે દોડે છે એવા વર્ષાકાળના જળપ્રવાહના પૂરથી અટકાવાય છે. મોરોનાં કુલે કરેલ એક સામટા ટહૂકારના કોલાહલના કારણે સંમોહ થતાં જ્યાં તે તરફ દોડે છે, તેવામાં અતિવેગવાળા વરસાદની ઘોર ધારાઓ પડવાથી પડે છે.

જેટલામાં કોઈ પ્રકારે કુટજવૃક્ષનાં પુષ્પો ઉપર થોડો સમય દષ્ટિ નાખતા હતા, તેટલામાં તેો મૂર્ચ્છાની જેમ હોય તેમ તે જ ક્ષણે બ્રમરકુલોની શ્રેણી વડે દષ્ટિને અટકાવાય છે. નથી પ્રાપ્ત કરેલ ખુદ્ધનો ફેલાવો જેણે એવી ચંચળ દષ્ટિ જ્યાં જ્યાં પડતી હતી, ત્યાં ત્યાંથી અધિક અધિક દુઃખનો ફેલાવો આપતી દષ્ટિ પાછી ફરતી હતી.

એ પ્રમાણે કયાંય વિસામો લીધા વગર 'હવે કયાં બહો ? કોને બેહો ? હવે મને કોનું શરણુ ? મારું રક્ષણુ કોણુ કરશે ?' એમ વિચારતો મોટા હાથીઓએ સૂંઢ વડે જળાદ્રું કરેલી ગુફાઓમાં, મહોન્મત્ત સિંહોથી ભયંકર કંદરાઓમાં, વાઘના ઘુરકવાના શબ્દોવાળા ગાઢ ઝાડી પ્રદેશમાં, ચિત્તા, રીંછ, વાંદરા વગેરેએ મલિન બનાવેલ પર્વત-ગુફાઓમાં અને રીંછો વડે ન બેહો શકાય તેવા ગાઢ ઝાડીવાળા પ્રદેશમાં બ્રમણુ કરતા બલદેવને દેવપણે ઉત્પન્ન થયેલા સિદ્ધાર્થ સારથિએ અવધિજ્ઞાનથી જોયા. તેણે વિચાર્યું કે, 'અહો ! કર્મ-પરિણતિનું કોઈ નિવારણુ કરી શકતું નથી. અહો ! મળેલી ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ પણ અસ્થિર છે. કે જે આ બલદેવ અને કૃષ્ણની આટલી ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ, બલ-પરાક્રમ હોવા છતાં આવી અવસ્થા ! તો હવે એને પ્રતિબોધ કરું.' એમ ચિંતવીને અતિશય આકાશતલ કરતાં અધિક ઊંચા પર્વત ઉપરથી નીચે ઉતરતાં ઉતરતાં જ્યારે સીધો સરળ સરખો ભૂમિમાર્ગ આવ્યો, ત્યાં મોટો રથ ભાંગી ગયો, એટલે તેને સાંધીને જોડતા એવા પુરુષને જોયો. તેમ કરતાં તે પુરુષને જોઈને બલદેવે કહ્યું- 'અરે આશ્ચર્ય ! અતિશય દુર્ગમ પર્વતના માર્ગથી નીચે ઉતરતાં કંઈ વાંધો ન આવ્યો અને સરખી ભૂમિમાં રથના સો ટુકડા થઈ ગયા ! હવે તેને જોડવા પ્રયત્ન કરે છે ! ધન્ય છે તારા અજ્ઞાનને ! દેવે કહ્યું, 'આ તું સમજે છે ! તો પછી અનેક રણાંગણોમાં પરાક્રમ કરી જ્ય મેળવનાર તે તારો ભાઈ એક બાણના પ્રહારથી મૃત્યુ કેમ પામ્યો ? જો તે જીવતો થશે, તો મારો રથ સંધાઈને જોડાઈ જશે. તેના વચનની અવગણના કરી બલદેવ ખીજે ગયા. ફરી તે દેવે એક પ્રદેશમાં પ્રગટ શિલાતલમાં કમલ રોપતો અને તેને જળ સિંચતો મનુષ્ય દેખાડ્યો. તેને દેખીને બલરામે કહ્યું, 'અરે તારી ખુદ્ધિ ! કોઈ દિવસ શિલાતલમાં રોપેલું કમળ ઉગે ખરું ? કદાચ દેવયોગે ઉગે ખરું', પણ જીવતું કેવી રીતે રહે ? તે સાંભળી ફરી દેવે કહ્યું કે, 'જો તારો આ ભાઈ જીવતો થશે, તો આ કમળ પણ જીવશે. એમ સાંભળતાં તે ખીજા સ્થાને ગયા. ફરી ખીજા

પ્રદેશમાં દાવાગ્રિમાં સર્વથા બળી હુંકા થઈ ગયેલા એક વૃક્ષને પાણી સિંચતા પુરુષને જોયો. બલરામે તેને કહ્યું, 'દેવાગ્નિથી મૂળ સુધી સર્વથા બળી ગયેલા આ વૃક્ષના મૂળમાં આડો ખોદી પાણી સિંચે છે, પણ તેને પલ્લવાંકુરો કોઈ દિવસ ફૂટે ખરા? દેવે જવાબ આપ્યો કે, 'જો આ તારો મરેલો ભાઈ જીવતો થાય તો પછી આને નવાં પાંદડાં કેમ ઉત્પન્ન ન થાય? ફરી બીજે સ્થળે જતાં એક ગોવાળ-પુત્રને ગાયના મસ્તકના હાડપિંજરને લીલી ઘાસની ધરો આપતો જોયો. તે જોઈ બલરામે તેને કહ્યું કે, માંસ વગરનાં એકલાં હાડકાં ધારણ કરનારી આ તારી ગાય જીવતી થાય ખરી? કે નિરર્થક ઘાસ કાપી તેના પાસે ઢગલો કરવાનો પ્રયત્ન કરી આત્માને પરિશ્રમ આપે છે? તારી મૂઢતા, નિર્વિવેકીપણું, અજ્ઞાનતા કેવા પ્રકારનાં છે! ખરેખર ગોવાળીયા, નામને તે સાર્થક કર્યું. ત્યારે દેવે કહ્યું કે, જો તારો મરેલો ભાઈ જીવતો થાય, તો આ કેમ જીવતી ન થાય?

તે સાંભળીને જાણે ચેતના આવી હોય, ભાન આવ્યું હોય તેમ અતિશય ખુશ થઈને ત્યારે દિશા તરફ નજર કરી. મરેલા કલેવરને બરાબર તપાસ્યું. 'શું આ કૃષ્ણ સાચે સાચ મૃત્યુ પામ્યો છે કે જે બંધુના સ્નેહથી હોય તેમ પ્રતિબોધ કરવાના ખાનાથી આમ જોલે છે? આ સમયે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરીને સિદ્ધાર્થ દેવે કહ્યું--"અરે હલાયુધ બળરામ! હું તે તમારો સિદ્ધાર્થ નામનો સારથિ હતો. ભગવંત અરિષ્ટનેભિની કૃપાથી આરિત લઈ તપ-વિશેષનું સેવન કરી દેવ થયો છું. દીક્ષા લેવાના સમયે તમે મને કહેલું હતું કે, 'તારે મને પ્રતિબોધ કરવો.' તે વચનનું સ્મરણ કરીને અહીં તમારી પાસે આવ્યો છું. તો હે મહારાજ! શેગટ તમારા આત્માને તમે નિરર્થક શા માટે કલેશ આપો છો? જુઓ! હે સુપુરુષ! તમારા સરખા સમજદાર પુરુષ જો શોક-પિશાચથી ઠગાઈ જશે, તો પછી મંડળવાળા બીજા નરેન્દ્રોની કઈ ગણતરી? હે હલેશ! તમારા સરખા પણ જો શોકથી વ્યાકુળ થઈ જાય, તો હે ધીરપુરુષ! અવલંબન રહિત ઘેર્યની કસોટી કેવી રીતે થશે? અલ્પબુદ્ધિવાળા મનુષ્યની અલ્પ સંપત્તિ કે વિપત્તિઓ જેવી રીતે વિકાર પામે છે, તેમ મહાબુદ્ધિશાળી મનુષ્યો ભારી સંપત્તિ કે વિપત્તિમાં વિકાર પામતા નથી એટલે ઘેર્ય હારતા નથી. ધીરપુરુષોનાં હૃદયો સુખમાં જેમ તાબા રસવાળાં કમલ-પત્ર સરખાં કેમળ હોય છે, તેમ સુખના અંતમાં અર્થાત્ વિપત્તિમાં વજ્ર સરખાં કઠોર થાય છે.

ગુપ્ત મુખાકૃતિ રાખનાર અને સમગ્ર મનોભાવને પ્રગટ ન કરનાર એવા સબ્જન પુરુષોની કસોટી આપત્તિમાં પરાક્રમ દાખવવું તેથી સિદ્ધ થાય છે. બીજા સામાન્ય પુરુષો પણ આપત્તિમાં મૂંઝાતા નથી, સંકટ સમયમાં વિષાદ પામતા નથી, તો પછી તમારા સરખા તો ચાહે તેવી આપત્તિમાં મૂંઝવણ અને સંકટમાં વિષાદ પામે નહિં.

વળી એ વાત તમે કેમ સૂલી જાવ છો કે, ભગવંત કથા કરતા હતા, ત્યારે વચમાં પ્રશ્ન કર્યો હતો-ત્યારે દ્વારકા નગરીનો દાહ થશે અને છેવટે કૃષ્ણનું જરાકુમારના હાથે મૃત્યુ થશે વગેરે હકીકત કહી હતી. પછી કલેવરને નીચે મૂકીને સિદ્ધાર્થ ઉપર સ્નેહ ઉત્પન્ન થવાથી આલિંગન આપ્યું અને બલરામે પૂછ્યું કે, 'આ સ્થિતિમાં હવે મારે શું કરવું?' દેવે કહ્યું -સાંભળો હે હલાયુધ! હિંસા, જૂઠ, પારકી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી, મૈથુન અને પરિગ્રહ તથા શત્રુલોબન આ પાપો ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા રૂપ વિરતિનો સ્વીકાર કરો. તે સમયે સમવસરણમાં

ઘિરાજમાન થયેલા ભગવંતે સમગ્ર જીવોને હિતકારી જીવાદિક પદાર્થોનો વિસ્તારથી અર્થ સમજાવનાર ધર્મ કહ્યો હતો, તેને યાદ કરો. સંસારનો અસ્થિર સ્વભાવ અને ઋદ્ધિની અનિત્યતા સમજીને એવા પ્રકારનો ધર્મ કરો, જેથી ફરીને પ્રિય મનુષ્યોનો વિયોગ ન થાય. હે હલીશ ! બલરામ ! આટલું જીવે ચડવાનું, ત્યાંથી વળી નીચે પટકાવાનું બંધતે અનુભવ્યું, તો હવે નેમિનાથ ભગવંતે કહેલ વચન પ્રમાણે સર્વાંભ-પરિત્યજીને સર્વથા ત્યાગ કરો.”

બલરામ સિદ્ધાર્થ દેવનું વચન સાંભળીને કહેવા લાગ્યા કે, તેં જે વાત કહી તેનો સ્વીકાર કરું છું, પરંતુ આ કૃષ્ણના કલેવરને શું કરું ? તે સાંભળીને સિદ્ધાર્થ દેવે કહ્યું કે, તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, બલદેવતાં કલેવરો હંમેશાં પૂજા-સત્કાર કરવા યોગ્ય ગણેલાં છે, તો એની પૂજા કરો. ત્યાર પછી તે કલેવરની સત્કાર-સંસ્કાર-પૂજા કરી. એટલામાં આકાશ માર્ગેથી તે સ્થળે ભગવંતની પાસેથી એક વિદ્યાધર-શ્રમણ આવી પહોંચ્યા. તેમને દેખીને હર્ષવશ વિકસિત શેમાંચવાળા બલરામે તેમની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. અતિવૈરાગ્ય પામેલા બલરામમુનિ તપ કરવા લાગ્યા.

આ બાબુ કૌસ્તુભરતન આપીને પાછલે પગલે પાછા મોકલેલા જરાકુમાર કે જેના હૃદયમાં કૃષ્ણજીને બાણ્ય માર્યું, તેની છેલ્લી અવસ્થા, દ્વારકા-દાહ, યાદવકુળનો વિનાશ ઇત્યાદિનો શોકાવેગ વૃદ્ધિ પામતો બંધ છે, નેત્રમાંથી નીકળતી દડદડ અશ્રુધારાથી મુખ સુકાતું નથી- આ સ્થિતિમાં કેટલાક કાળે ‘ દક્ષિણ મથુરા ’ નગરીએ પહોંચ્યો. રાજભવનના સિંહદ્વારે પહોંચીને પ્રતિહાર પાસે સંદેશો મોકલાવ્યો કે, રાજાને નિવેદન કરો કે, ‘ કૃષ્ણ પાસેથી હૂત આવ્યો છે. ’ એમ નિવેદન કરતાં જ ‘ તરત પ્રવેશ કરાવો ’ એમ કહ્યું. જરાકુમારને રાજસભામાં પ્રવેશ કરાવ્યો. રાજાએ ઉચિત સન્માન કર્યું, એટલે સુંદર આસન પર બેઠો. સુખાસન પર બેઠા પછી યાદવોના કૃષ્ણ-બલદેવના કુશલ-સમાચાર પૂછ્યા. એટલે છુપું ગૂઢ આળ કે પાપશલ્ય કોઈ પ્રગટ કરે અને હૃદયમાં પ્રચંડ ચિંતાગ્નિ સળગે, તેની જેમ સતત ગળતા અશ્રુજળ વડે ભીંબાયેલા મુખ-કમળવાળા જરાકુમારે ભગવંતે જે પ્રમાણે દ્વારમતીનો વિનાશ વગેરે હકીકતો કહી હતી અને છેલ્લે કૃષ્ણનું અવસાન જોયું હતું, તે સર્વ સમાચાર પાંડવોને જણાવ્યા.

દ્વારકા, યાદવો, વસુદેવ, દેવકી, કૃષ્ણ, બળદેવ સંબંધી હકીકત સાંભળીને છેદાઈ ગયેલ મહાવૃક્ષની જેમ બંધુઓના મૃત્યુથી ઉત્પન્ન થયેલ મહાશોકાવેગવાળા મૂચ્છાં પામવાના યોગે બીડાઈ ગયેલા નેત્રપુટવાળા પાંડવો ધસ કરતા ધરણીતલમાં ઢળી પડ્યા. કુંતી, માદ્રી વગેરે મહિલા-વર્ગ પણ વિલાપ કરતા રુદ્ધન કરવા લાગ્યા. જરાપુત્રે ‘ કૌસ્તુભમણિ ’ સમર્પણ કર્યો. કૃષ્ણની યાદગીરી અને અભિજ્ઞાન કરાવનાર તે મણિને સર્વેએ હૃદયથી આલિંગન કરી તેની સાથે અત્યંત શોક કરીને તેની મરણોત્તર ક્રિયા કરી. એક વર્ષ વીત્યા પછી સમગ્ર સામંત રાજાઓની સાથે મંત્રણા કરીને જરાકુમારને પોતાના રાજ્ય પર સ્થાપન કર્યો.

તે સમયે નેમિનાથ ભગવંતની પાસેથી ચરમશરીરી ચારણાવળા સર્વ ભાવના બાણનારા ઘણા શ્રમણોના પરિવારવાળા ‘ ધર્મધોષ ’ નામના મહામુનિ તે નગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. તેમનું આગમન બાણીને સમગ્ર રાજાઓના પરિવાર સાથે પાંડુપુત્રો વંદન કરવા માટે નીકળ્યા. ત્યાં જઈને ભક્તિપૂર્ણ હૃદયથી મસ્તકવડે સુનીશ્વરને વંદના કરી, સુખ-પૂર્વક ત્યાં બેઠા એટલે ભગવંતે કહેલ નયભંગથી મનોહર એવો ધર્મોપદેશ આપ્યો. તેમ જ

સંસારની અનિત્યતા, અશરણતા, એકત્વ, સંસારની અસારતા, સમગ્ર જગતની સ્થિતિ જણાવી, તથા જેવી રીતે યાદવકુળના સિંહ અરબા કુમારોએ દીક્ષા અંગીકાર કરી, તથા ગજશુક્રમાલે કેવી રીતે દૂંકા કાળમાં મોક્ષની સાધના કરી વગેરે હકીકત જણાવી. આ ધર્મોપદેશ સંસારની અનિત્યતા, દ્વારકા નગરીનો વિનાશ ઇત્યાદિક સાંભળીને પરમસંવેગ પામેલા 'આ શરીર અશાશ્વત છે' એમ નિશ્ચય કરીને પાંડવોએ સમગ્ર સંસારથી મુક્ત કરાવનાર મોક્ષમાર્ગ સાધી આપનાર શ્રમણપણું અંગીકાર કર્યું. કુંતી વગેરે સ્ત્રીઓએ પણ દીક્ષા અંગીકાર કરી. શાસ્ત્રમાં કહેલા વિવિધ અભિગ્રહો ધારણ કરનારા અતિદુષ્કર તપ કરનારા તેઓ સૂત્રાર્થનો અભ્યાસ કરીને ક્રિયાઓમાં નિપુણતા મેળવી આમાનુષ્ટામ વિહાર કરવા લાગ્યા.

આ બાબુ નેમિનાથ ભગવંત ગંગા નદીના નિર્મલ જળ વડે જેના બંને કિનારા ધોવાયા છે, બીલ યુવતીના નયનરૂપ કમલ-ત્રેણિથી પૂજ્યેલ દિશામુખવાળા, ચંદ્રના કિરણો ઝરવા યોગ્ય શીતલ જળવાળા હિમવાન પર્વતના બંને પડખે રહેલા 'ઉત્તરાપથ' નામના પ્રદેશમાં વિચરીને ભગવંત ભવ્ય-કમલવનને ધર્મદેશનાથી વિક્સ્વર કરતા, સમગ્ર ભાવોને પ્રકાશિત કરતા દેવો, મનુષ્યો અને તિર્થંચોને ઉત્તમ મોક્ષમાર્ગમાં સ્થાપન કરતા, દરરોજ ધર્મોપદેશ આપતા આપતા, વિવિધ મણિમય શિલાતલયુક્ત, તેવાજ રત્નમય શિખરવાળા વિવિધવૃક્ષોથી શોભાયમાન ઉજ્જયન્ત પર્વત (ગિરનાર પર્વત) ઉપર અનેક મુનિગણ સાથે પધાર્યા. દેવોએ ત્રણ ગઢવાળું ત્યાં સમવસરણુ રચ્યું. ભગવંત તેમાં ણિરાજમાન થયા. પ્રભુએ ધર્મદેશના શરૂ કરી, અનેક પદાર્થોના વિસ્તારવાળી ધર્મ-પ્રરૂપણા કરી. તેટલામાં કથાંતર સમજવા છતાં વરહત્ત નામના પ્રથમ ગણધરે પૂછ્યું- 'હૈ ભગવંત ! આ રાજિમતીને આવો મહાન્ સ્નેહ ઉત્પન્ન થવાનું શું કારણ હશે ? કે હજુ પણ આપના પ્રત્યેનો સ્નેહભાવ છોડતી નથી, તેના કારણે શોકાવેગ પણ છોડતી નથી, ભોજનની ઈચ્છા કરતી નથી, શરીરની સાર-સંભાળ રાખતી નથી. સખીઓ સાથે વાતચીતમાં પણ રસ લેતી નથી. ત્યાર પછી ભગવંતે કહ્યું—

આ ભવથી પહેલાના નવમા ભવમાં હું સીમાડાની ભૂમિના સ્વામી, પોતાના અપૂર્વ પરાક્રમમાં આનંદ માનનાર, પોતાના વૈભવથી કુબેરના વૈભવને તિરસ્કાર કરનાર ધનદ નામના રાજાનો 'ધન' નામનો પુત્ર હતો. વિંધ્યાટવીના માર્ગમાં ભૂલા પડીને આવેલા મુનિચંદ્ર સાધુ પાસે સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ જાણીને મેં સમ્યક્ત્વ અંગીકાર કર્યું. યથાવિધિ સમ્યક્ત્વનું પાલન કરીને આયુષ્ય પૂર્ણ થયું એટલે સમ્યક્ત્વના પરિણામના યોગે સૌધર્મકલ્પ નામના પ્રથમ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. ઈચ્છા પ્રમાણે મળતા ભોગોને ભોગવી ત્યાંથી ચર્ચાને નિર્મલ સુવર્ણ -ચાંદી-મણિમય શિખરવાળા વૈતાલ્ય પર્વતમાં કંચનપુરના સ્વામી સમગ્ર પરાક્રમી રાજાઓને જિતનાર શૂર નામના વિદ્યાધર રાજાના 'ચિત્રગતિ' નામના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં પણ મારી ઉજ્જવલ વિદ્યાના બલથી સમગ્ર વિદ્યાધરોને જિતીને વિદ્યાધરપણું કરીને સર્વ પ્રકારના વિષયસુખનો અનુભવ કરીને દમવર નામના મુનિ પાસે શ્રમણપણું અંગીકાર કરીને કાલધર્મ પામીને સમગ્ર ઇન્દ્રિય-સુખપૂર્ણ માહેન્દ્ર કલ્પમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં પણ દેવાંગનાઓ સાથે મનોહર વિલાસો ભોગવીને પશ્ચિમવિદેહમાં સિંહપુર નામના નગરમાં 'અપરાજિત' નામનો મોટો નરેન્દ્રાધિપતિ થયો. ત્યાં પણ પ્રચંડ ભુબદંડથી સમગ્ર શત્રુવર્ગને સ્વાધીન કરીને અખંડ પૃથ્વીમંડલને ભોગવીને પછી શ્રમણપણું અંગીકાર કર્યું.

નિગ્વદ સંયમ, વિવિધ પ્રકારના તપ-વિશેષની આરાધના કરીને આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને 'આરણ્ય' નામના દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં પણ ઈન્દ્રિયોનાં સમગ્ર સુખો અનુભવીને આ જ ભરતક્ષેત્રમાં સમગ્ર સુભટોના દર્પના પ્રભાવને હણુનાર શ્રીષેણ નામના રાબના 'શંખ' નામના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં પણ નમન કરતા સામંત રાબઓના સુગટોથી જેના ચરણચુગલ પૂજાય છે, ઈચ્છાધિક વિષયસુખની પ્રાપ્તિ થવા છતાં પણ હવે વિષય-સુખ પ્રત્યે વૈરાગ્યથી અણગમાવાળા થઈ રાજ્યફળનો ત્યાગ કરીને સંયમમાં ઉદ્યમ કરીને તીર્થંકર-નામકર્મ ઉપાર્જન કરીને આયુષ્ય પૂર્ણ થયું, એટલે બત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા 'અપરાજિત' નામના અનુત્તર વિમાન દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. તે કેવો છે? નિર્મલ મણિમય સ્તંભ, મનોહર ચંદ્રુઆ, લટકાવેલી મોતીની માળાયુક્ત, સ્ફટિકમય ભીંતમાં પ્રતિબિંબિત પરિવાર-વાળા પ્રકાશ ફેલાવનાર નિર્મલ માણિક્યોના દીપકવાળા, વિકસિત પત્રવાળા કલ્પવૃક્ષોના પુષ્પોપચારવાળા, સમગ્ર સુખ-સંપત્તિ પમાડનાર એવા 'અપરાજિત' વિમાનમાં દેવપણે હું ઉત્પન્ન થયો. બત્રીશ સાગરોપમ કાળ પ્રમાણ સુર-સુખનો અનુભવ કરીને અત્યારે હું અહીં ઉત્પન્ન થયો છું. તેથી કરીને હે દેવાનુપ્રિય ! આ રાજિમતીનો જીવ પ્રથમ ભવથી માંડીને દરેક ભવની અંદર મને અનુસરનારો મારો અનુચર હતો. સ્નેહનું કારણ હોય તો આ છે.

તેથી કરીને નક્કી સ્નેહ એ અનર્થોનું મૂળ કારણ છે, દુઃખરૂપ વૃક્ષની શાખા છે. કુમતિ શાખામાં પલ્લવાંકુરનું કુટવાપણું છે. દુર્ગતિ વેલડીમાં પુષ્પોદ્દગમ હોય તો આ સ્નેહ સમજવો. સર્વ પ્રકારે આત્માહિતનો વિચાર કરીને આ સ્નેહના દોરડાંને કાપી નાખવા બેઈએ. પ્રેમ-બંધન ઢીલું કરવું બેઈએ. સ્વજન, પુત્ર, પરિવારનો ત્યાગ કરવો બેઈએ. રાગાદિક શત્રુઓનો પરિહાર કરવો. માટે હે દેવાનુપ્રિય ! જિનવચન આ પ્રમાણે કહેલું છે કે- 'કર્મના આવવાના કારણભૂત હોય તો આ રાગ અને દ્વેષ, અશુભ આર્ત અને રોદ્ર એવાં બે ધ્યાનો, ધર્મ અને શુકલ એવાં બે શુભ ધ્યાનો, જીવ અને અજીવ એવાં બે પદાર્થો, ત્રણ દંડ, ત્રણ ગૌરવ, ત્રણ ગુપ્તિઓ, ત્રણ વિરાધના, ત્રણ શલ્યો, ચાર કષાયો, ચાર વિકથાઓ, ચાર મહાવ્રતો, તથા પાંચ કામગુણો, પાંચ અસ્તિકાય, પાંચ ઈન્દ્રિયો, પાંચ ક્રિયાઓ, પાંચ ગતિઓ, પાંચ સમિતિઓ, પાંચ આસ્રવો, પાંચ નિર્જરાઓ, તથા છ જીવનિકાય, છ લેશ્યાઓ, સાત ભયસ્થાનો, સાત ભેદવાળું દુઃખ, આઠ કર્મો, આઠ મદસ્થાનો, નવ બ્રહ્મ-ગુપ્તિઓ, દશ ચતિ-ધર્મ. સમગ્ર દુઃખનું મૂળ હોય તો સંસારવાસ, જન્મ, જરા, મરણાદિક દુઃખો છે, નરક, તિર્થંચ-ગતિથી ઓગાખાતી વેદનાઓ છે, આ પ્રમાણે બાણી-સમજીને સુખુદ્ધિશાળી પુરુષે સર્વથા તે જ કાર્ય કરવું, જેથી શાશ્વત સુખ ફલ આપનાર કલ્પવૃક્ષની પ્રાપ્તિ સરખી જિન-મત વિષે ખુદિ પ્રાપ્ત થાય.

આ પ્રમાણે જીવોને ઉપકાર કરનાર નિરંતર ધર્મદેશના કરતા દિવસના છેલ્લા અસ્ત સમયે નિર્મળ શિલાતલ પર બેઠેલા છકું તપ કરવા પૂર્વક અતિમ યોગ-સ્થિતિમાં રહેલા ભગવંતે નામ, ગોત્ર, વેદનીય, અને આયુકર્મ બંધાવીને શૈલેશીકરણના છેલ્લા સમયમાં શ્રાવણ શુકલ પંચમીના દિવસે પાંચસો છત્રીશ સાધુઓની સાથે ચિત્રા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો, ત્યારે નેત્રિનાથ ભગવાન નિર્વાણ પામ્યા.

તે સમયે ઈન્દ્રનું સહાસન ચલાયમાન થયું, એટલે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂક્યો અને

નેમિનાથ ભગવંતનું નિર્વાણ જાણી મસ્તકે અંજલિ જોડીને નમસ્કાર કર્યો. ઈન્દ્ર મહારાજ બંને હથેલી એકઠી કરી ખોળો ભરી કેસર-સમૂહને ઉછાળતા હતા. તેમજ સુગંધીથી આકષિત થયેલા ભમરાઓના ગુંજારવથી મુખરિત પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરતા, હૃદયના ભક્તિભાવ સાથે મનોહર આલાપ કરતા, સમગ્ર સુરસમૂહે કરેલા જ્યજ્યકાર શબ્દોને વિસ્તાર પમાડતા હતા. સર્વ દેવોનો સમુદાય એક સાથે ચાલતો હતો, ત્યારે ત્યાં માર્ગ એટલો રોકાઈ ગયો હતો કે, પગ મૂકવા જેટલું સ્થાન મેળવી શકાતું ન હતું. જવાની ઉતાવળમાં ચાલતા દેવતાઓના વક્ષઃસ્થળ પર રહેલા હાર ઉછળતા હતા. કાન પાસેની કેશની લટથી ભુંસાઈ ગયેલી કપોલતલની પત્રલેખાવાળો, જ્યજ્યકાર શબ્દોના મધુર ઉચ્ચારણ કરતો દેવાંગનાઓનો તરુણીસમૂહ સાથે ચાલતો હતો. પડહો, કાંસીજોડાના મિશ્રિત શબ્દોથી મુખર, દેવોએ પોતાના હાથ અક્ષણીને વગાડેલાં વિવિધ વાજિંત્રોનો અવાજ આકાશમાં ઉછળતો હતો. વિકસિત ભાવનાપૂર્ણ ઈન્દ્ર મહારાજએ પોતાની ઋદ્ધિ અને વૈભવાનુસાર નેમીશ્વર ભગવંતનો નિર્વાણ દિવસનો મહોત્સવ કર્યો. કેવો મહોત્સવ કર્યો ?

મણીઓની જાળીયુક્ત દૃઢ શિબિકામાં સ્થાપન કરેલ પ્રભુના દેહ ઉપર કુસુમ અને સુગંધી ચૂર્ણની વૃષ્ટિ કરી. ફેલાતા સુગંધવાળા વાયરાથી પૃથ્વીતલ વાળીને કચરો કાંકરા દૂર કર્યા. મનોહર હથેળીથી સુગંધી જળનો છાંટકાવ કરી ઉડતી રજને પ્રશાંત કરી. કાલાગરુ, કપૂર આદિ ઉત્તમ સુગંધી પદાર્થ મિશ્રિત સળગતા ધૂપના સુગંધવાળા ધૂપની ઘટા ચારે બાજુ ફેલાવા લાગી. વિવિધ પ્રકારના વાજિંત્રોના શબ્દોના પડઘા સંભળાતા હતા. વેણુ અને વીણુના સમાન સ્વર અને તાલની એકતા કરવા પૂર્વક મંગલગીત ગવાતું હતું. આ પ્રમાણે દેવો જ્ય જ્યકાર ઉચ્ચારણ કરી દિશામંડળો પૂર્ણ કરતા હતા. ચંદન, કાલાગરુ, ઉત્તમ ઋતિવાળા લવલી, લવંગ આદિ કાષ્ઠ-સમૂહ ગોઠવીને પ્રભુના શરીરનો સંસ્કાર કર્યો. ‘અત્યારે જિનેશ્વર-રૂપી સૂર્યનો અસ્ત થયો. તે સાથે અતિશયવાળી જ્ઞાનપ્રભા પણ અસ્ત પામી. કુમતરૂપ અધ-કારનાં વાદળાં ચારેબાજુ વિસ્તાર પામ્યાં. સમગ્ર ત્રણે લોક નેત્ર વગરના થયા. આ ભરતક્ષેત્ર સ્વામી વગર અનાથ બન્યું.’ એમ કહીને ઈન્દ્રાદિક દેવોએ પૃથ્વીને પોતાના પહેરેલા હારનો સ્પર્શ થાય, તે પ્રમાણે પ્રભુના દેહને પ્રણામ કરીને પછી ઈન્દ્ર અને દેવો ભગવંતની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા :—

“હે જિનેન્દ્ર ! આપ જ્યવંતા વર્તો. સુરો, અસુરો અને નરેન્દ્રોના મુગુટોના મણીઓથી રંગાયેલા ચરણ-યુગલવાળા ! સેંકડો ભવોના ઉપાર્જન કરેલા અનેક કર્મોની તાકાતને તોડનારા હે પ્રભુ ! આપ જ્ય પામો. જન્મ-મરણના કારણરૂપ કર્મોનો ચૂરો કરનારા ! લોકોના મનમાં આનંદ ઉત્પન્ન કરનારા ! સંસાર-અટવીમાં ભ્રમણ કરતા ત્રણે લોકને ઉદ્ધાર કરવાના ચિત્તવાળા ! આપ જ્યવંતા વર્તો. મહન-ધતુષની દોરીથી ખેંચેલા કામદેવના બાણના સમૂહનો વિનાશ કરનારા ! કુવાદીઓના કુમતને વિવિધ નય, હેતુ, યુક્તિ, પ્રમાણ્યાદિથી નિરુત્તર કરનારા હે ભગવંત ! આપનો જ્ય થાઓ. વિવિધ પંથ-સમૂહથી પૂર્ણ ભુવનમાં માર્ગ ભૂલેલા મૂઠો ઉપર ભાવકરુણા કરીને ભવ્યાત્માઓને સાચો મોક્ષમાર્ગ બતાવનાર હોય તો માત્ર આપ જ છો. પોતાના વિષયોમાં ફેલાવો પામતી, જેનો રોધ કરવો કઠણ છે, તેવા દુર્ધર ઈન્દ્રિયો રૂચ શત્રુઓનો ભંગ કરનાર, આકરા પરિષ્કોના અસહ્ય દર્પના મહિમાનો નાશ કરનાર હે ભગવંત ! આપ જ્ય પામો. સ્તુતિ કરવા છતાં પણ જેમના હૃદયમાં આનંદનો પ્રકર્ષ થતો નથી, ખીજા શત્રુ આદિને મારણ,

તાડન કરવાથી થયેલ માત્સર્ય-પૂર્વકનો ઉત્સાહ તેના કારણે આપ રોષથી દુઃખેદ્ય થતા નથી એવા હે ભગવંત! આપ જ્યવંતા વર્તો. જ્ઞાન-દર્શનયુક્ત ક્રિયાકલાપ અર્થાત્ ચારિત્રરૂપ મોક્ષ-માર્ગ સ્થાપન કરનારા, ભવબ્રમણનાં કારણોનો વિનાશ કરી શાન્ધત સુખના સ્વામી થયેલા આપ જ્યવંતા વર્તો. હે અરિષ્ટનેમી ભગવંત! દુષ્ટ આડ કર્મોનો અંત કરવામાં પરાક્રમ કરનાર હે જિનેન્દ્ર! આપના ચરણકમલની સેવાથી અમોને ફરી પણ બોધિલાભ હોજો. ભવસમુદ્રનો પાર પમાડનાર હે મહા નિર્યામક! દુઃખી જીવોનું રક્ષણ કરનાર હે મહાગોષ! હે નિષ્કર્મા! કર્મરૂપી મહાકાદવમાં ખૂંચી ગયેલા પ્રાણીઓનું આપ રક્ષણ કરો. દુષ્ટ-ઇન્દ્રિયોનો ચૂરો કરનાર! ગહન ગાઢકર્મ-પર્વતને લેદનાર! આરે પ્રકારના કષાયોનું શોષણ કરનાર! ગુણુ-ગૌરવથી સમગ્ર પ્રકારે પૂજાયેલા! સમગ્ર સુરો અને અસુરોને માન્ય! મદરહિત! કષાયો અને પરિષ્કોને જિતનારા! કામદેવ-મહાસુલટને હાર આપનાર હે જગતના ગુરુ! હે યોગીશ! તમારો જ્ય હો, જ્ય હો. માનનું ઉન્મૂલન કરવામાં સમર્થ! ઉગ્ર રાગાગ્નિના સંગનો ભંગ કરનાર! મદ-મોહ-માયાને દબાવનાર! ઉત્તમ શાન્ધત સુખ પ્રાપ્ત કરનાર! લોભ-અભિ-માનનો નાશ કરનાર! સંસારવાસના પ્રપંચનો નાશ કરનાર, જગતના જીવોને શિવપદ બતાવનાર હે શિવામાતાના પુત્ર! અમે તમારા ચરણોમાં નમન કરીએ છીએ.

અજ્ઞાન-નદીપ્રવાહમાં વહેતા સેંકડો ભવાવર્તોમાં ઘૂડતા એવા અમને રક્ષણ કરવા સમર્થ નાવ-સમાન જિનેન્દ્ર! તમે હવે અમારું રક્ષણ કરો. હે જગદ્ગુરુ! તમારા નામ-ગોત્રના પ્રભાવથી અમે જન્મો જન્મ તમારા ચરણકમળની ભ્રમર માફક સેવાની યાચના કરીએ છીએ.

આ પ્રમાણે મોટા આડઅર્થી નિર્વાણગમનનો મહોત્સવ કરીને બાકી રહેલાં અસ્થિઓ ગ્રહણ કરીને મસ્તક વડે ભૂતિને-રક્ષાને વંદન કરીને દેવ-સમુદાયો પોતાના સ્થાનકે ગયા.

આ બાબુ દુધ્ધર અભિગ્રહ-વિશેષ ધારણુ કરી, કાયાને શોષાવી ભગવંતનાં દર્શનની અભિલાષા કરતા પાંડવો ઉજ્જવંત પર્વતથી આર યોજન દૂર રહેલા ભૂમિ-પ્રદેશમાં આવ્યા. એટલામાં નિર્વાણ-મહોત્સવમાં ગયેલા અને પાછા ફરતા વિદ્યાસિદ્ધો, ગંધર્વો અને વિદ્યાધરો પાસેથી નેમિજિનના નિર્વાણ-ગમન વિષયક સમાચારો સાંભળ્યા. તેવા સમાચારો સાંભળતાં જ તેઓના દેહ-વનાંતરમાં બંધુવિરહનો ધૂમ સંક્રુકાયો હોય, અરતિ જ્વાલાશ્રેણીવાળો અંગાર-સમુદાય ફેલાવા લાગ્યો, શોકાગ્નિ પ્રગટયો 'આ આપણો પરિશ્રમ નકામો થયો.' એમ માનતા પાંડવો શ્રી શત્રુજ્ય ગિરિવર પાસે પહોંચ્યા.

શત્રુજ્યગિરિ

તે કેવો છે? અનેક વિવિધ શિખરોથી રોકાયેલા દ્વિશિમાર્ગ વાળો, ઊંચા શિખરોવાળો જે સ્થાને અનેક મુનિગણો સિદ્ધિપદને પામેલા છે, જેના દર્શન થતાં જ પાપ-સમુદાય શાંત થાય છે, પ્રસિદ્ધ એવાં સિદ્ધાયતનોના પ્રગટ શિખરોવાળો, વિદ્યા-ધરો સિદ્ધો, ગંધર્વો અને કિન્નરોએ ગાયેલાં ગીતોથી મુખર, દેવાંગનાઓએ કલ્પવૃક્ષોના પુષ્પોથી જેને વધાવ્યો છે, એવા શ્રીશત્રુજ્ય ગિરિવર ઉપર ચડીને મહાવૈરાગ્ય પામેલા માનસવાળા પાંડવોએ વિધિપૂર્વક અનશન અંગીકાર કર્યું, ત્યાર પછી એકત્વાદિ ભાવના ભાવવામાં ઉદ્યુક્ત થયેલા, વૃદ્ધિ પામતા શુભધ્યાનવાળા, અપૂર્વ શુકલધ્યાનાગ્નિવડે સમગ્ર કર્મેન્ધન બાળી નાળી શૈલેશીકરણુ વિધિથી પાંચે પાંડવોએ કેવલજ્ઞાન પ્રગટ કર્યું. ત્યાર પછી તેઓ નિર્વાણ પામ્યા.

હવે આ બાબુ બલદેવમુનિ મહાસંવેગ પામેલા છે, એટલે શુભ અધ્યવસાય માનસવાળા છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ, ચાર, પાંચ ઉપવાસ, અર્ધમાસ, માસાદિક તપશ્ચર્યા કરવામાં ઉદ્યમવાળા, ગુરુની

આસાથી એકાકી વિહારી બની પરિમિત કાળવાસ કરતા, એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા કરતા સંયમ-સાધના કરતા હતા. કોઈક સમયે એક મહિનાના પારણા-નિમિત્તે એક નગરમાં યુગમાત્ર દૃષ્ટિ સ્થાપન કરતા-અર્થાત ધર્યાસમિતિનું અર્થ પાલન કરતા કરતા ગોચરચર્યા માટે નીકળ્યા. અત્યંત અદ્ભુત તપ-વિશેષ કરી શરીર દુર્બળ થવા છતાં પણ જેની રૂપ-સંપત્તિ લગાર પણ ન્યૂન થઈ નથી. શરીર પર મેલના થર લાગેલા હોવા છતાં પણ અત્યંત મનોહર કંતિવાળા, મસ્તક પર વિષમ કેશ-લુંચન કરેલ હોવા છતાં પણ જેમનો લાવણ્ય તિશય બિલકુલ કરમાયો ન હતો. મલિન, ક્ષટયા તૂટ્યાં ગમે તેવાં વસ્ત્રો ધારણ કરવા છતાં જેમના શરીરનો શોભા-સમુદાય લગાર પણ કરમાયો ન હતો. મુનિનું આત્મ સુંદર રૂપ દેખીને કામદેવના આણુના પ્રહારથી ધવાયેલી નગરસુંદરીઓ શું કરવા લાગી ? તે જણાવે છે—કેટલીક અનિમેષ સ્થામ-ઉજ્જવલ તામ્ર નયનવાળી, કેટલીક અણુઓળેલા વીખરાયેલા કેશવાળી પોતાના વાળને હાથ ફેરવીને સરખા કરતી હતી. કેટલીક સુંદરીઓ વિશાળ સ્તનતલ પરથી સરી પડેલા વસ્ત્રને સરખી રીતે પહેરતી હતી. કેટલીક નગરયુવતીઓ બગાસું ખાતી વદન-કમળને વિકસ્વર કરતી ભુજલતાને ઊંચી કરતી હતી. કેટલીક સ્ત્રીઓ ઢીલી અને સરી પડેલી કેડની નાડીની ગાંઠને બરાબર મજબૂત બાંધતી હતી. તેમજ સુગંધી પરિમલમાં લીન થયેલ બ્રમરોથી વીંટાએલ કોઈક સ્ત્રીના અંતરના કામાગ્નિને જણાવી દેનાર લાંબા નીસાસાઓ ધીમી ગતિથી પ્રસરતા હતા, ઊંચી કરેલી એક ભુજલતા વડે વિશેષ પ્રકારે કેશપાશને ચૂંથવામાં વ્યગ્ર હસ્તાગ્રવાળો, શિથિલ અને લહેરાતા અંધનવાળો કેશપાશ જૂલતો હતો. વળી તેમને દેખીને કોઈક સ્ત્રી બગાસું ખાતાં દાંતથી હોઠ-ચુંગલને દબાવતી, વિલાસથી નીલકમલનાં આભુષણને કાન ઉપર સ્થાપન કરતી, વિવિધ પ્રકારની મુખચેષ્ટાઓ કરતી હતી. વળી કોઈક સ્ત્રી અર્ધ બીડાએલા નેત્રના કટાક્ષ કરવા પૂર્વક સૌભાગ્યશાળી બલદેવ મુનિ ઉપર લાંબી નજરો ફેંકતી હતી. સમાગમ પ્રાપ્ત ન થવાના કારણે વિશેષ ખિન્ન અને શિથિલ જંઘાઓની લહેરાતી મરોડો વૃદ્ધિ પામતી હતી. બલરામનાં દર્શનથી પ્રસરેલા કામદેવના ભયથી શિથિલ થએલ કટિવસ્ત્રની દોરીની સરી જતી ગાંઠને હાથમાં રહેલા વસ્ત્રના છેડાથી કોઈ પ્રકારે પકડી રાખતી હતી. અત્યંત શૂન્યમનવાળી કોઈક સ્ત્રી પોતાના ગોળ પુષ્ટ વિશાળ પ્રગટ થએલા સ્તનપટ ઉપરથી ખસી ગએલા વસ્ત્રનો પણ ખ્યાલ રાખતી ન હતી. તે બલરામ મુનિના મુખચંદ્ર દેખવાના કારણે પ્રવર્તતાં કોલાહલવાળાં હલહલ શબ્દો અને કામદેવરૂપ મહિરાથી શિથિલ એવાં નર્મવચનો સંભળાતાં હતાં.

આ પ્રમાણે વૃદ્ધિ પામતા તરુણીવર્ગના કામદેવ માટે ચંદ્ર સરખા, દરેક દિશામાંથી આવતી યુવતીજન વડે જેમનો માર્ગ પૂરાર્ધ જતો એવા બલદેવ મહર્ષિ જ્યારે માર્ગમાં જતાં હતા, ત્યારે પોતાના કુલની મર્યાદાની અવગણના કરીને, જાતિનું ગૌરવ છોડીને, પર્વત સરખા મોટા શીલગુણના પ્રભાવને નાશ કરીને, સ્ત્રીના અલંકારભૂત લલ્લને શિથિલ કરીને, ચપળતાનું અવલંબન કરીને, અકુલીનતાનું અહુમાન કરીને, નિર્લજ્જતાની પ્રશંસા કરીને, દુર્વિલાસ કરવાનું મન કરીને, વૃદ્ધિ પામતા નવીન અનુરાગમાં પરવશ બનીને, પ્રેમમાં પરાધીન બનવાથી શૂન્યચિત્તવાળી, તેમના મુખ ઉપર સ્થાપન કરેલ દૃષ્ટિવાળી, નવયૌવનના ઉન્મત્ત કામબાણવાળી કૂવાના કાંઠા પર રહેલી નગરની એક સુંદર યુવતિએ જળ ખેંચવા માટે એક ઘડાના કાંઠાના અદલે પોતાના આળકના ગળામાં દોરડું બાંધ્યું. જેટલામાં તેને કૂવામાં નાખવા

તૈયાર થઈ, તેટલામાં નજીક રહેલી પનીહારી બાઈએ તેને કહ્યું, અરે નિર્ભાગિણી ! આ શું કરવા માંડ્યું ? એમ કહીને બચાવી.

આ અને બીજા વૃત્તાન્તો લોકમુખેથી સાંભળીને તેમજ બાણીને બલદેવમુનિ ચિંતવવા લાગ્યા કે—“અહો ! મહિલા એટલે સાંકળ વગરની કેદ, દીપક વગરની કાળજીની શિખા, ઔષધ વગરની વ્યાધિ, પ્રતિકાર ન કરી શકાય તેવી રાક્ષસી, કારણ કે જેમ વેગપૂર્ણ પર્વતનદી બંને કાંઠાનું ઉલ્લંઘન કરે છે, તેમ સ્ત્રી પણ પિતા અને પતિ બંનેના કુલની મર્યાદાનું લંઘન કરે છે. પોતાની નિર્મળતાને મલિન બનાવે છે, ઉન્માર્ગ તરફ દોડે છે, નજીક રહેલાને પાડે છે, નહિંતર ભુજો, મેલ અને પરસેવાથી મલિન દેહવાળા, કેશવગરના મુંડાવેલ મસ્તકવાળા અમારા સરખા માટે આવું અકાર્ય આચરે છે ! અથવા આમાં એમનો પણ શો દોષ ? પૂર્વે કરેલા કર્મની પરિણતિને વશ પુદ્ગલના પરિણામ-સ્વરૂપ મારો જ આ દોષ છે. માટે હવે નગરમાં કે ગામમાં પ્રવેશ કરવાથી સચું. આજથી માંડીને મરણ-સમયે જ ગામમાં કે નગરમાં નિવાસ કરવો.” એમ મનમાં નિર્ણય કરીને ગોચર-ચર્યાથી પાછા ફર્યા. પછી સજ્જ અર્જુન, સરલ તમાલ, તાડ વગેરે વૃક્ષોથી ગહન ઘટાવાળા, ‘તુંગિકા’ નામના પર્વતથી અધિકૃત અરણ્યમાં ગયા.

ત્યાં ‘સિદ્ધાર્થ’ દેવથી રક્ષાયેલા તે વિવિધ તપ કરવા લાગ્યા. તે સમયે આગળ જે વૈરીઓનો વિનાશ કર્યો હતો, તેમનામાંથી કેટલાક રાત્રીઓના સાંભળવામાં અને બાણવામાં આવ્યું કે, યાદવોનો આગ્ન-ઉપદ્રવમાં વિનાશ થયો, કૃષ્ણનું મૃત્યુ થયું. બલદેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરીને વનમાં જ નિવાસ કરે છે, એટલે સૈન્ય, વાહન લઈને પૂર્વના વૈરી રાત્રીઓ બલદેવમુનિને હણવા તૈયાર થયા. આ હકીકત બાણીને ‘સિદ્ધાર્થ’ દેવ હાથી, વરાહ, સિંહ વગેરે જંગલી શ્વાપદોનાં રૂપો વિકૃત્વીને તેની રક્ષા કરતો, તપસ્વી બલદેવ મુનિની સાર-સંભાળ રક્ષણ-વેચાવચ્ચ કરતો હતો.

કોઈક દિવસે ઘણાં ગાંડાં અને સેવકો સાથે વૃક્ષો છેદવા માટે વનછેદક સુતાર તે પ્રદેશમાં આવ્યો કે, જ્યાં બલદેવમુનિ દેવતા સન્મુખ કાઉસગ્ગ-ધ્યાને રહેલા હતા. તેમનાં દર્શન થતાં જ તેણે નમસ્કાર કર્યો. ‘ખરેખર આપ ધન્ય છો.’ એમ જોલતો નજીકના વૃક્ષને કાપવા લાગ્યો. એટલામાં સુતારને ભોજન કરવાનો સમય થયો, અર્ધા કાપેલા વૃક્ષની નીચે જ પોતાના સેવકો સહિત ભોજન કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. તે સમયે ‘પિંડશુદ્ધિ’ છે, એમ બાણીને કાઉસગ્ગ પારીને ભૂખની વેદના ન ગણકારતા શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિથી ત્યાર પછી. અહીં પારણું સુંદર થશે.’ એમ વાત્સલ્યથી આવેલા શુભ પરિણામવાળા હરણીયા વડે અનુસરાતા માર્ગવાળા મુનિએ સર્વ કલ્યાણ સાધી આપનાર ‘ધર્મલાલ’ કહ્યો. વન છેદનાર સુતાર પણ મુનિને દેખીને મનમાં વૃદ્ધિ પામતી ભાવના અને વિનયવાળો ‘હું ધન્ય બન્યો.’ એમ વિચારતો શ્રેષ્ઠ મુખડી અને ખાદ્ય પદાર્થો ગ્રહણ કરીને દાન આપવા તૈયાર થયો. તેટલામાં કાક-તાલીય ન્યાયે તેવી ભવિષ્યતાયોગે અણુધાર્યો પવનનો ઝપાટો આવવાથી અર્ધકાપેલ વૃક્ષ એવી રીતે નીચે પડ્યું કે એકી સાથે શુભ અધ્યવસાયવાળા સુતાર, બલદેવ અને હરણુ મૃત્યુ પામ્યા. શુભ ભાવના યુક્ત મનવાળા તે ત્રણે બ્રહ્મદેવલોકમાં ‘કાંતપ્રભ’ નામના ઉત્તમ વિમાનમાં ઉત્તમ બતિના દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. આથી વિશેષ હકીકત બાણવાની અભિલાષાવાળાએ સવિસ્તર કહેલી બીજી કથાઓમાંથી બાણી લેવી.

અહીં દેવો, દાનવો અને મનુષ્યો રૂપી ભ્રમરોથી સેવિત અને સુગંધિત કરાયેલાં ચરણ કમળવાળા ભવરૂપી ગાઠ વનને બાળવા માટે ભયંકર અગ્નિભવાલા-સમાન, ભવરૂપ મહા-સર્પના વિષામિત્રના સમૂહથી ભરખાએલ ભુવનને પોતાના મુખમાંથી ઝરતાં વચનામૃતનાં બિન્દુઓથી જે જિનેશ્વરોએ શાંતિ પમાડેલ છે, તેમ જ અત્યંત ઘોર, પાર પામી ન શકાય એવા નરક-પાતાલના મૂળમાં પડતા જગતને પોતાના જ્ઞાનરૂપ હસ્તાવલંબનથી પાર પમાડનાર એવા મુનિસુવ્રત અને અરિષ્ટનેમિ તીર્થંકરોથી શોભાયમાન મહાઅર્થપૂર્ણ ઉત્તમ હરિવંશને સંદ્વેષથી અહીં વર્ણવ્યો.

એ પ્રમાણે ચૌપન્ન મહાપુરુષ-ચરિત્ર વિષે નારાયણ, બલદેવનાં ચરિતો સહિત અરિષ્ટનેમિ તીર્થંકર ભગવંતનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું. [૪૯-૫૦-૫૧]

૫૦૫૦ આગમોદ્ધારક આ. શ્રીઆનંદસાગર સૂરીશ્વરજી મ.ના શિષ્ય, આ. શ્રીહિમસાગર-સૂરિએ ચૌપન્નમહાપુરિસ-ચરિત્ર (પ્રાકૃત)ના ૪૯-૫૦-૫૧ અરિષ્ટનેમિ, કૃષ્ણવાસુદેવ અને બલદેવનાં ચરિત્રોનો અનુવાદ પૂર્ણ કર્યો. સં. ૨૦૨૪ શ્રીઋષભજિન-જન્મ-દીક્ષા કલ્યાણક-ગુરુ, ચૌપાટી, મુંબઈ તા. ૨૧-૩-૬૮

(૫૨) અહમદત્ત ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર

જમો સુયદેવયાપ ॥

પોતાના કર્મની પરિણતિના યોગે ઘણા પ્રકારના ક્લેશથી ઉપાર્જન કરેલ પુણ્યોદય પણ મહાપુરુષોને અશુભ ક્ષણના વિપાકવાળો થાય છે.

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં નજીક નજીક રહેલા અનેક ગામો, નગરો અને ખાણવાળો, કલિકાલના કલંકાદિ દોષથી રહિત ‘પંચાલ’ નામનો દેશ હતો. તેમાં ઇન્દ્રના હુકમથી કુબેરે બનાવેલી ‘વિનીતા’ નગરી સરખું સમગ્ર ગુણગણથી યુક્ત ‘કાંપિલ્ય’ નામનું નગર હતું. તેમાં અભિમાની શત્રુઓને મર્દન કરનાર, દ્વિત્રિયકુલ-આકાશતલમાં ચંદ્ર-સમાન છત્રે ખંડ સ્વાધીન કરનાર, ભરતાધિપ અહમદત્ત નામના ચક્રવર્તી થયા હતા.

તે ચક્રવર્તીને આર યોજન લાંબાં, નવ યોજન પહોળાઈના પ્રમાણવાળાં નવ મહાનિધાનો હતાં. તે આ પ્રમાણે :—૧. નૈસર્પ, ૨. પંડુક, ૩. પિંગલક, ૪. સર્વરત્ન, ૫. મહાપન્ન, ૬. કાલ, ૭. મહાકાલ, ૮. માણવક અને ૯. શંખ. તેમનાં કર્તવ્યો આ પ્રમાણે હોય છે—

નૈસર્પ મહાનિધાન ગામ, ખાણ, નગર, દ્રોણમુખ, મડંબ, પટ્ટણ અને સૈન્ય-પડાવોની સ્થાપના કરે છે. તથા પંડુક નિધાન માન-ઉ-માન-પ્રમાણ ધાન્ય અને બીજોની એક સામટી ઉત્પત્તિ કરે છે. પિંગલ મહાનિધાનથી જે કોઈ પુરુષને કે સ્ત્રીને રથ, ઘોડા, હાથી આદિ

ઉપર સ્વારી કરવી હોય તો તે ઉત્પન્ન કરે છે. સર્વરત્ન નામનું મહાનિધાન એકેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય ચૌદ મહારત્નો ઉત્પન્ન કરે છે. મહાપદ્મ નિધાનથી મન ગમતા રંગવાળાં શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોની ઉત્પત્તિ થાય છે. કાલ નામના મહાનિધાનથી કાલને યોગ્ય વિવિધ શિલ્પ-સ્થાપનાઓ થાય છે. મહાકાલ નામના મહાનિધાનથી મણિ, મોતી, રૂપું, સુવર્ણ વગેરેની ઉત્પત્તિ થાય છે. માણુવક નામના નિધાનથી યોદ્ધાઓ માટે કવચ-બખતર, માર્ગ, યુદ્ધ-દંડનીતિ, ન્યાયનીતિ ઉત્પન્ન થાય છે. શંખ મહાનિધિથી તો કરણ, અંગના હાવભાવ, અભિનય-યુક્ત નાટ્યવિધિ અને ચારે પ્રકારનાં કાવ્યોની ઉત્પત્તિ થાય છે.

ભૂમિતલ સુધી લટકતા નિર્મલહારવાળા તે શંખ મહાનિધિના અધિષ્ઠાયક દેવે કમલ-ખંડનો ખંધુ સૂર્યોદય થયો કે તરત જ આવીને દિવ્યરૂપની વિકુર્વણા કરીને, પ્રણામ કરીને વિનંતિ કરી કે- 'આજે અસુક નાટ્યવિધિ ખતાવીશ.' એમ કહીને ગયા પછી રાજા સ્નાન-ભોજનવિધિ કર્યા પછી સારી રીતે વિભૂષિત કરેલા પોતાના મહેલના રંગમંડપના તલમાં નાટ્યવિધિ બેવા માટે બેઠા અને બેવા લાગ્યા. ઘણા પ્રકારના કરણ, અંગમશેડની રચના, સમગ્રદષ્ટિયુક્ત કેમસર ચારે પ્રકારના અભિનયો, ચલન કરતા મનોહર ચાલવાળા, જે વખતે જેવા પ્રકારના ચહેરા ઉપર ભાવ કે અનુભાવ-દેખાવ કરવા યોગ્ય હોય, તે પ્રમાણે પ્રેક્ષકને ખતાવવો, આ પ્રમાણે નાટ્ય બેઠને, ત્યાર પછી દરેકનું યોગ્ય સન્માન કરીને સર્વ સામંત-વર્ગને રજા આપીને શંખમહાનિધિ-દેવ પણ પોતાના નિવેશમાં ગયો. કેટલીક રાણીઓના પરિવાર સાથે રાજા પણ દેવાંગનાઓના ગુણ અને શોભાનો તિરસ્કાર કરનાર પોતાના અંતઃપુરમાં ગયા. કેટલોક સમય ચતુર ગોઝડી-વિનોદમાં પસાર કરીને પોતાના આવાસ-ભવનમાં પ્રવેશ કર્યો. એક શ્રેષ્ઠ પલંગ પર બેઠા. તેટલામાં સૂર્ય પોતાનાં આકરાં કિરણોના ફેલાવાથી સંતાપ પામેલો હોય તેમ એકદમ સ્નાન કરવા માટે પશ્ચિમસમુદ્રમાં પ્રવેશ કરતો હતો. રોકાણ વગરના ફેલાતા અંધકાર-સમૂહ પૃથ્વીનાં વિવરો પૂર્ણ કર્યાં, બાણે અંગનપર્વતની ધૂળ દરેક જગ્યાએ ફેલાઈ હોય, તેમ એકદમ રાત્રિ વ્યાપી ગઈ.

આ પ્રમાણે તમાલપત્ર સરખો અંધકાર-સમૂહ ફેલાયે છતે અજવાળું નાશ પામ્યું. બાણે જીવલોક પણ અસ્ત પામ્યો હોય તેમ પોતાને બાણવા માટે હથેલીઓ પરસ્પર સ્પર્શવામાં આવે તો જ બાણી શકાય તેવો ગાઠ અંધકાર સર્વત્ર પ્રસરી ગયો. તેટલામાં આકાશમાં ચંદ્રિકાનું તેજ પ્રગટ્યું અને અંધકાર-સમૂહ આછો આછો દૂર ધકેલાયો, ચંદ્રરૂપ ગર્ભને ધારણ કરનારી પૂર્વદિશા બાણે ઉજ્જવલ મુખવાળી કેમ થઈ ન હોય ? દિશારૂપી સ્ત્રીઓ માટે નિર્મલ દર્પણ સરખા, સમગ્ર લોકને આનંદ આપનાર ચંદ્રનો ઉદય થયો. ચંદ્રનું તેજ વધવા લાગ્યું, તેમ જીવલોક પણ કાર્યવ્યથ બન્યો. ગગનમંડલ ઉચ્છ્રવાસ લેવા લાગ્યું. ત્યાર પછી કેવા કેવા વ્યાપારો પ્રવર્તવા લાગ્યા ?-મહાભક્તિપૂર્વક નમાવેલા મસ્તક ઉપર ભાલતલ પર અંજલિ બેઠીને ભવ્યાત્માઓ બિનેશ્વર ભગવંતના ચરણ-કમલમાં પ્રણામ કરતા હતા. દિવસે ઉત્પન્ન થયેલા વિહાર કરતા કે વહોરવા જતાં ઉત્પન્ન થયેલા અતિચારોવાળા સાધુઓ પ્રતિકેમણુ-નિંદનાદિક વગર વિલંબે કરે છે. ત્યાર પછી વૃદ્ધ પામતા સંવેગથી સ્વાધ્યાય-ધ્યાનમાં આત્માને એકાગ્ર બનાવી દક્ષતાથી લાખો દુઃખનો ક્ષય કરી ક્ષમાશ્રમણુ તરીકે પોતાને સ્થાપન કરે છે. આ પ્રમાણે સંસારનાં સુખ-દુઃખની અવજ્ઞા કરનારા, અચલ-શાશ્વત મોક્ષ-સુખ પ્રાપ્ત કરવાની મહા અભિલાષા-

વાળા મુનિઓ અને આચાર્યો આવશ્યક ક્રિયાઓ સ્વાધ્યાય-ધ્યાન કરી કર્મક્ષય કરવાનો સતત પ્રયત્ન કરે છે. ખીબ સંસારસુખ-રસિક આત્માઓ તો વળી ઉત્તમ પ્રકારના ધનસાર, કસ્તૂરી, અગર આદિનાં સુગંધી વિલેપનો તૈયાર કરાવી, શરીરે લગાવી અલ્પ વિષયસુખ પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષાથી ઠગાયેલા અનેક પ્રકારના કલેશનો અનુભવ કરે છે. કેવી રીતે ? “ ઘણા અશ્રુજળથી મલિન થયેલ નિર્મળ કપોળવાળા, તાબ વિકસિત પત્રવાળા કમળને જિતનાર શોભાવાળા વદનને ધોઈ નાખે. નિર્મલ મણિ અને પુષ્પોની માળાના વિવિધ રંગથી ચમકતા છૂટા છવાયા લટકતા લાંબા કેશપાશને અને સુગંધી વેણીને શોભે તેમ બાંધી લે. હે સુંદરંગી ! હિમવર્ષાથી કરમાયેલા કમલપત્રના ગર્ભના શોભા સરખા, લાંબા નીસાસાના પરિકલેશથી ફિક્કા પડી ગયેલા હોઠ-યુગલને કેમ વહન કરે છે ? મણિજડિત સુવર્ણકળશની શોભાની શંકા કરાવતા, ચંદનરસ-મિશ્રિત જળથી વિલેપન કરાયેલા તારા સ્તન-યુગલ નિર્મળ હારના ઉપલોગથી શૂન્ય કેમ જણાય છે ? હે સુંદરી ! તું કોપાયમાન કેમ થઈ છે ? કોપ થવાનું કારણ હોય તે મને કહે, મારા તરફ પ્રસન્ન થા. હે સુતનુ ! શરણુ વગરના મને કોઈ પ્રકારે શરણુભૂત થા અને મને શૃંગારક્રીડામાં સહાયતા કર.”

ત્યાર પછી રાજ પશુ વિવિધ શૃંગાર-ક્રીડા કરીને સુઈ ગયો. તેટલામાં સન્નજનની સમૃદ્ધિ જોઈને ઉત્પન્ન થયેલ ઈર્ષ્યાવાળા દુર્જનના હૃદયની જેમ પ્રભાભળ કુટયું. રાત્રિ પૂર્ણ થઈ, ચક્રવાક-યુગલો ભેગાં થયાં. પહેરેગીરે સંભળાવ્યું કે :—

“ હે પ્રભુ ! કમલપત્રના સમૂહને ડોલાવતો, પુષ્પરસની સુગંધથી દિશાઓને વાસિત કરતો, મલયવનમાંથી પસાર થઈને પ્રભાતનો શુભ મંદ પવન વિસ્તાર પામી રહેલો છે. ” એ સાંભળીને રાજ જાગ્યો. પ્રાતઃકાળનાં કર્તવ્યો કર્યાં. સર્વ રાજકાર્ય આટોપીને ભોજન કર્યા પછી ફરી નાટ્યવિધિ આરંભ્યો. આ પ્રમાણે દિવસો સુખમાં પસાર થઈ રહેલા છે. કોઈક સમયે શંખનિધિએ વિનંતિ કરી કે, હે રાજન્ ! આજે ‘મધુકરીગીત’ નામનો નાટ્યવિધિ ખતાવીશ. રાજએ કહ્યું—‘ ભલે એમ થાવ. ’ ત્યાર પછી દિવસના પાછલા ભાગમાં નાટ્યવિધિનો પ્રારંભ કર્યો. તેમાં આ ગીત ગાયું :—

‘ પવનથી કંપતા નવ કુંપળવાળી નવમાલિકા-વાસંતી વડે બાણે પ્રેરાયો હોય તેવા જ્વરને કહે, છે કે ‘ગુલાબનાં પુષ્પથી મર્દન કરાયેલા અંગવાળો તું હવે મારા ઉપર આરોહણ કરતો નહિ. વિકસિત પુષ્પોના પરાગમાં પરવશ થયેલા, નવમાલિકા-વાસંતી પુષ્પનાં રસપાનમાં આસક્ત મધુરે શબ્દથી ગુંબરવ કરતા, સ્થિરતા પામેલા જ્વરને પોતાની જ્વરિકા અસ્પષ્ટ શબ્દથી બાણે તિરસ્કારતી ન હોય ?

આ અવસરે રાજને ભેટ આપવા માટે એક દાસીપુત્રી પુષ્પના કરંડીયામાંથી હંસ, મૃગ, મેર. સારસ, કોયલ વગેરેનાં રૂપ સ્થાપન કરીને બનાવેલ, સમગ્ર પુષ્પ-સમૃદ્ધિથી યુક્ત હર્ષ ઉત્પન્ન કરે તેવા ફેલાતા ગંધવાળો શ્વેતપુષ્પોની માળાનો દડો ઉપાડીને ધ્રુવદત્ત રાજ પાસે સ્થાપન કર્યો. અર્પૂર્વે રચનાવાળા આ પુષ્પદડાને કુતૂહળથી જોતાં અને મધુકરી વડે ગવાતું ગીત સાંભળતાં સાંભળતાં રાજના મનમાં વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે—‘ પહેલાં પણ કોઈક

વખત આવા પ્રકારનો સંગીતયુક્ત નાટ્યવિધિ ક્યાંઈક જોયો છે, તેમ જ આ સ્વેતપુષ્પોની માળાનો દડો પણ જોયો છે. એમ વિચારતાં વિચારતાં સૌધર્મ દેવકલ્પવિષે 'પદ્મગુહમ' વિમાનમાં દેવાંગનાઓએ કરેલો નાટ્યવિધિ જોયો હતો—તે પોતાનો પૂર્વભવ યાદ આવ્યો. એટલે મૂર્છાં આવી. જે નેત્રો ઘીટાઈ ગયાં. સુકુમાર અને નિઃસહ શરીર હોવાથી કંપવા લાગ્યું અને તરત જ પૃથ્વીતલમાં ઢળી પડ્યો. તે વખતે ત્યાં બેઠેલો પરિવાર નિશ્ચલ અને ભાન વગરનું બહુ ચિત્રામણ હોય, તેવું રાજાનું શરીર જોઈને એકદમ બેભાકળો થઈ ગયો. અરેરે! અકસ્માત્ આમ બેભાન થવાનું કારણ શું હશે? પછી ઘસેલ ચંદન, ઠંડક આપનાર ઘનસાર, સુગંધી જળ-છંટકાવ અને વિલેપન કરીને, હાથ વડે આમર અને વીંજણો વીંજીને ક્રમણ પવન નાખીને શીતળ ઉપચારો કર્યાં, ફરી ફરીને પણ તેવા ઉપચારો કરવા ચાલુ રાખ્યા. આ પ્રમાણે રાજાની મૂર્છાવસ્થામાં પરિવાર જેટલામાં વ્યાકુળ બની ગયો, તેટલામાં ચારે બાજુથી ત્યાં અંતઃપુર પણ આવીને એકદમ ચિંતાસાગરમાં ડૂબી ગયું. શોકાકુલ હૃદયવાળું અંતઃપુર પણ હાહારવ શબ્દ કરીને આકાશતલ બહેરું કરીને છાતી, મસ્તક, પેટ ફટવા માંડ્યું અને આક્રમક કરવા લાગ્યું. ત્યાર પછી વિષાદ પામેલા પ્રધાનો, અધિકારીઓ અને સેવકો, 'શું કરવું?' એ પ્રમાણે મૂઢ બનેલા સામંતલોકો સતત ચંદનરસ-મિશ્રિત જળ-છંટકાવ કરતા હતા, તેવા લાંબા સમયના શીતળ ઉપચારથી મૂર્છાં ઉતરી ગઈ અને રાજા સ્વસ્થ થયા. ચેતના આવી. પછી સ્વાભાવિક પોતાનું આસન બંધન કરી પૃથ્વીતલ પર એક હાથનો ટેકો ઈઈ પોતાનું શરીર ટેકવું. વળી બીજા હાથમાં વદનક્રમણ ટેકવું. જળમાંથી બહાર કાઢેલી માછલીની માફક કંપતો ફરી યોગીની જેમ નિશ્ચલ અવયવ સ્થાપન કરીને કંઈક ધ્યાન કરવા લાગ્યો, ત્યારે પરિવારે વિનય અને આદર પૂર્વક પૂછ્યું કે, હે નરવર ! આપ શા કારણે આરમાને ખેદ પમાડો છો? ત્યારે બ્રહ્મદત્તને જાતિરમરણ જ્ઞાન થવાથી પૂર્વ-લવના ભાઈનો વૃત્તાન્ત યાદ આવ્યો છે અને તેની ખોળ કરવાની છે, તે વાત ધૂપાવતાં જવાબ આપ્યો કે, આ તો પિત્તનો ઉછાળો થયો અને મને મૂર્છાં આવી. ફરી ફરી તે યાદ આવતાં તેને મૂર્છાંઓ આવવા લાગી.

ત્યાર પછી સર્વ સામંત-વર્ગને વિસર્જન કર્યો, નજીકમાં સેવામાં રહેનારા આધા-પાછા થયા એટલે ચિંતા-સમુદ્રમાં ડૂબી ગયો કે હવે પૂર્વલવના બંધુ સાથે મેળાપ અને દર્શન કેવી રીતે થશે? તે પણ ઘણા જ પ્રકારના તપ-સંયમની આરાધના કરીને, કર્મરાશિ અલ્પ કરીને ઉત્તમદેવ કે ઉત્તમ મનુષ્યપણામાં ઉત્પન્ન થયા હશે. તેમાં પણ કદાચ આ ભસ્ત્રેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય તો પણ સ્ત્રીકના પાદ આલંબનના ઉપાયથી તેનાં દર્શન થાય-એમ વિચારીને પોતાના બીજા હૃદય સરખા વરઘનુ નામના મહામંત્રીને કહ્યું કે, આ ત્રણ સ્ત્રીકર્ધ પાટીયામાં લખાવીને નગરના ત્રણ-ચાર માર્ગોમાં, ચૌટાઓમાં ઘોષણા કરાવો કે, સ્ત્રીકોનો અધુરો અર્ધ ભાગ જે પૂર્ણ કરી આપશે, તેને રાજા પોતાનું અર્ધરાજ્ય આપશે. એ પ્રમાણે દરરોજ આઘોષણા કરાવતા હતા. ઘણા પ્રદેશોમાં આ પાદો લખાવીને લટકાવ્યા.

આ અવસરે 'ચિત્ર'નામના અનગાર મહર્ષિ એક ગામથી બીજા ગામમાં વિહાર કરતા કરતા 'કાંપિલ્યપુર'માં આવ્યા 'મનોરમ' નામના ઉદ્યાનમાં ગયા. ત્યાં એક એકાંત પ્રદેશમાં નિર્ભવ ભૂમિલાગમાં પાત્રાદિક ઉપકરણોને સ્થાપન કરીને કાઉસગ્ગ પ્રતિમાપણે રહ્યા. જેટલામાં ધર્મધ્યાનના ઉપયોગવાળા કાઉસગ્ગમાં રહેલા હતા, તેટલામાં ઉદ્યાનપાલ પોતાનું કાર્ય કરતો લંબાવેલ પ્રાકૃત સ્ત્રીકો લણવા લાગ્યો:—

“દાસા દસવ્વપ આસિ, મિયા કાલિજરે ણને :
હંસા મયંગ—તીરાપ, ચંડાલા કાસમૂમીપ ॥
દેવા ય દેવલોચમ્મિ, અમ્હે આસિ મહિહ્હિદયા !”

વારંવાર—સતત પણે સાંભળતા મહર્ષિને ઘણા પ્રકારના વિચાર વિકલ્પો કરતા કરતા આત્માના તેવા જ્ઞાનયોગે પૂર્વભવનો વૃત્તાન્ત યાદ આવ્યો. સ્મરણ થતાં જ મૂર્છા આવવાથી નેત્ર—યુગલ ખીડાઈ ગયું. પવનથી ડોલતા બાલકદલીના પત્ર માફક તેના શરીરના અવયવો કંપવા લાગ્યા અને તરત જ મહિતલ પર ઢળી પડ્યા. તેવી અવસ્થાવાળા મુનિને જોઈને ઉદ્યાનપાલ ઉતાવળે ઉતાવળે અપૂર્વ ભક્તિથી સ્વાભાવિક કરુણાથી નજીક આવીને પોતાના વચ્ચેથી પવન નાખવા લાગ્યો. ધરણીતલને સ્પર્શ થાય તેમ મસ્તકથી પ્રણામ કરીને મુનિને કહેવા લાગ્યો કે—હે ભગવંત! શું વધારે પડતા તપ—ચારિત્રતું સેવન કરવાથી કે માર્ગના થાકથી આપ નીચે ગબડી પડ્યા? અથવા તે! અમારા રાજને જે વ્યાધિવિકાર થયો છે, તે જ આપને થયો કે કેમ? ત્યાર પછી સ્વસ્થચિત્તવાળા મુનિએ પૂછ્યું કે, તમારા મહારાજને કયો વ્યાધિ થયો છે? તેણે કહ્યું—હે ભગવંત! તે રાજને ક્ષણે ક્ષણે મગાસાં અને મૂર્છા આવે છે, વળી શરીર કંપવા લાગે છે, પ્રિયપત્નીનાં બોલેલાં મનોહર વચનોને ગણકારતા નથી, સ્વગ્ન બંધુના સમાગમમાં પણ સુખ થતું નથી, તેમજ કુટુંબી સ્નેહીઓથી આનંદ થતો નથી. ગુરુઓના—વડીલોના વચનથી ચિત્તની શાંતિ થતી નથી. ચંદનમિશ્રિત જળસિંચન કરવાથી આન્વાસન થતું નથી. વહાલી પત્નીના મધુર આલાપનું પણ જ્ઞાન થતું નથી. માત્ર ચારે દિશામાં શૂન્યચિત્તથી ચપળતાથી બારીકાઈથી જોયા કરે છે. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે પંખાવડે ઠંડો પવન નાખવા છતાં પણ મૂર્છા આવી જાય છે. ચંદનરસ—મિશ્રિત જળ સિંચે તો પણ તેનું શરીર તપેલું રહે છે. ક્ષણે ક્ષણે શોકાગ્નિની જ્વાળાથી ભયંકર હોય, તેમ શરીર ધુભરીથી પોતાને ધુણાવે છે. આ સાંભળીને મુનિએ કહ્યું, “હે દેવાનુપ્રિય! તું આ ત્રણ પ્રલોકાર્થ વારંવાર કેમ લખ્યા કરે છે? શું આમ લખવામાં ખાસ કંઈ કારણ છે? અથવા તો નિર્સ્થક ભણે છે? મુનિનાં એ વચન સાંભળીને અતિહર્ષથી વિકસિત થયેલા વદનકમળથી તેણે કહ્યું—હે ભગવંત! આ રાજાએ લટકાવ્યો છે. જે આનો એથી પ્રલોકાર્થ પૂર્ણ કરશે, તેને રાજ અર્ધરાજ્ય આપશે. તો હે ભગવંત! તો આપના ચરણકમળના પ્રભાવથી મને પણ લક્ષ્મી—સમાગમનું સુખ પ્રાપ્ત થાવ, કૃપા કરીને આ પાદ પૂર્ણ કરો. મુનિએ કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિય! ત્યાં જઈને આ પાદ સંભળાવ—

“દમા ણે છઠ્ઠિયા જાત્તી, અણ્ણમણ્ણેણ જા વિણા” ॥ ત્યારપછી એક પત્રકમાં આ પાદ લખીને પ્રકુલ્લવદન—કમળવાળો તે રાજાના સ્થાને ગયો. રાજા પણ જ્યારથી પાદક લટકાવ્યો છે, ત્યારથી માંડીને આખો દિવસ શ્રેષ્ઠ પંડિતોની સભામાં બેસીને અનેક શાસ્ત્રોન અર્થોના પરમાર્થ બાણીને કવિલોકે સાથે કાવ્યના આલાપના વિનોદમાં દિવસો પસાર કરતો રહેલો છે. હવે અવસર મળ્યો, એટલે ઉદ્યાનપાલે કહ્યું કે, ‘અમારું પણ કાવ્ય સાંભળો’ એમ કહીને નિશ્ચલ ઉભો રહ્યો. આજ્ઞા પામ્યો, એટલે બોલવા લાગ્યો કે—‘અન્યે-અન્ય વિયોગવાળી આ આપણી છઠ્ઠી ભતિ છે.’ આ પાદ સાંભળતાં જ રાજા મૂર્છાથી અત્યંત ધ્રૂજવા લાગ્યો, નેત્રો ખીડાઈ ગયાં, વદન—કમળ કરમાઈ ગયું, ફરી પણ ‘ધરણી પર ઢળી પડ્યો ત્યારે સભા ક્ષોભ પામી. રાષ્ટ્રથી લાલનેત્રવાળા રાજપુરુષો ‘આના—વચન—વજ્રસિ

થી રાજા મોહ પામ્યા છે. , એમ બોલતા બોલતા હાથ, પગ, ધોલ મારવા, કદર્થના કરવી વગેરેથી તેને હેરાન-પરેશાન કર્યો. ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો કે- કાન્ય કરવા જેટલી મારી બુદ્ધિ કે શક્તિ નથી, પરંતુ દુરાશા-પિશાચિકાના કૂટમંત્ર માફક લોભભુજંગના કરંડીયામાંથી હોય તેમ ઋષિએ મને આ પાઠ આપ્યો છે. તેટલામાં ઠંડા પવન, પાણી છાંટવાના પ્રયોગથી રાજા સ્વસ્થ થયો. પાટુ મારવું, લાત મારવી ઈત્યાદિ હેરાનગતિથી ઉદ્યાનપાલને મુક્ત કર્યો. તેને પૂછ્યું કે, આ શ્લોકોમાં તેં જાતે બનાવ્યો છે કે બીજા કોઈએ ? તેણે કહ્યું-હે રાજા ! મેં કર્યો નથી, પણ ઋષિએ બનાવીને મને આપ્યો છે. રાજાએ પૂછ્યું કે, તે મુનિવર કયાં છે ? ઉદ્યાનપાલકે કહ્યું કે, 'મનોરમ ઉદ્યાનમાં છે' ત્યારપછી રાજાએ મુગુટ વગરનાં કડાં, કેયૂરાદિ આભૂષણો ઉદ્યાનપાલકને ભેટણામાં આપ્યાં. આપીને પોતાના વૈભવ-સમુદાય સાથે મુનિ પાસે ગયો. ચક્રવર્તી રાજા મુનિ પાસે કેવી રીતે ગયા ? :- ઉતાવળથી એકઠા થયેલા સામંતો, ભાયાતો, પૌત્રો વગેરે કુટુંબીવર્ગ સહિત, હર્ષાશ્રુથી ભીંભયેલ નેત્રવાળો, શ્રેષ્ઠ વારાંગનાઓ વડે ચામરોથી વીંજતા, મનોહર હાથણીઓ પર બેઠેલા અંત:પુરની સ્ત્રીઓ સાથે, હાથીઓના બંને પડખાના ગંડસ્થલમાંથી ઝરતા મદ ઉપર એકઠા થયેલી બ્રમરકુલથી યુક્ત, અત્યંત મંદ સ્વરવાળા મંજુરાના અવાજવાળા રથસમૂહ-સહિત, પગપાળાની સેના ચાલવાથી ઉત્પન્ન થયેલ અસ્ત-વ્યસ્ત મોટા કોલાહલ યુક્ત, ગુણગુણની પ્રશસ્તિ ગાનારાઓ વડે પ્રશંસા કરાતા સૈન્ય પરિવાર સહિત, શિશિર ઋતુ જેમ કમલવનને સ્થાન કરે તેમ વૈરીઓનાં મુખને સ્થાન કરતા, ભરતાધિપ ઘઘ્ઘત્ત ચક્રવર્તી તરત જ નગરમાંથી બહાર નીકળ્યા. ઉન્નત શ્વેતછત્રરૂપ ઉન્નવલ શીણના સમૂહવાળો, દર્પવાળા અશ્વોના ઊંચાનીચા થવા રૂપ ગંભીર પ્રચંડ તરંગ યુક્ત, મોટા હાથીરૂપ મગરમરછોના પ્રહારથી શ્લોભ પામેલા, રાજાઓ રૂપ મત્સ્યવાળા, આનંદ-કલ્લોલ કરતા ઘણા સૈન્યરૂપ જળસમૂહથી વ્યાપ્ત થયેલ ધરતીવાળો, બંદીઓના વડે બોલાવાયેલ જ્યકાર રૂપ કલ્લોલવાળા, રત્નોથી યુક્ત સમુદ્ર સરખા ભરતાધિપ રાજા હૂમતાને કિનારા સરખા એવા સાધુ ભગવંતના ચરણકમળની સેવામાં લીન થયા. અતિ ઉભરાતા આનંદથી સાધુ ભગવંત પાસે પહોંચી મહિજ્જિત મુગુટ વડે સ્પર્શતા ચરણકમલમાં નમસ્કાર કર્યો. નમસ્કાર કરીને ઉભા થઈ આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા:-

“સંસારવાસની આસકિતનાં અનંત કારણોને ત્યાગ કરનાર હે મુનિભગવંત ! આપ જ્ય પામો, સમગ્ર બંધુસ્નેહની બેડીને તોડવા સમર્થ ! તમો જ્ય પામો. દુર્ધર તપોવિધાન કરી કર્મનાં આવરણોને દુર્બળ કરનાર ! તમો જ્ય પામો. દુષ્કર અભિગ્રહો ધારણ કરીને ઉગ્ર કામદેવને કૃશ કરનાર ! આપ જ્યવંતા વર્તો. દુઃખે કરી નિવારણ કરી શકાય તેવા કષાયોથી કલેશ પામતા ભવ્યજીવોનું રક્ષણ કરનારા આપ જ્ય પામો, હૃદયમાં ફેલાયેલા ધ્યાનાગ્નિવડે બાળી નાખેલા છે વિપયો, આસવો અને બંધ જેમણે એવા હે મહર્ષિ ! આપ જ્ય પામો.” આ પ્રમાણે પુષ્પવતી વગેરે અંત:પુરની રાણીઓથી પરિવરેલા, સામંતોવડે નમન કરાતા ઘઘ્ઘત્ત મહારાજા મુનિને નમસ્કાર કરતા હતા ફરી ફરી ઘણા ભવમાં ઉત્પન્ન થયેલ સ્નેહ-સંબંધને સંભારતા, દુઃસહ પ્રિયવિયોગથી ઉત્પન્ન થયેલ ઘણા અશ્રુજળને નેત્રોથી છોડત, ઇછાઈ ગયેલ મોતીની માળામાંથી સરી પડતા સુક્રાફળની શોભાવાળા મહારાજા રડવા લાગ્યા. ત્યારે દેવીઓએ પૂછ્યું કે, ‘હે સ્વામી ! પૂર્વે કોઈવખત તમોએ નથી કયું’, તેવું આ શું કરો છો ? પછી આંસુ રોકીને રાજાએ રાણીઓને કહ્યું-‘હે દેવીઓ ! આ મારા બંધુ છે. તેઓએ પૂછ્યું, ‘કેવી રીતે ?’ રાજાએ કહ્યું કે, આ લાંબી હકીકત તમને

ભગવંત જ કહેશે. ત્યાર પછી નમેલા કાનરૂપ કમળની રજથી લાલ બનેલા ચરણ્યુગલવાળા મુનિને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું કે—‘હું ભગવંત! યથાસ્થિત જે હકીકત હોય, તે આપ અમને સંભળાવો. ત્યારે સાધુ સજ્જન મેઘગર્જનરવ સરખી ગંભીર વાણીથી તેઓને કહેવા લાગ્યા કે, “આવા સંસારમાં કારણ શોધવાની જરૂર હોય ખરી? સાંભળો—

અનેક જન્મ, મરણ, વૃદ્ધાવસ્થા, જાતિઓના આવર્તની પરંપરાવાળા, ઘણા પ્રકારે વિયોગ પામવો, એકઠા થવું પ્રિયના વિયોગ થવા સ્વરૂપ, દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકીમાં પોતાના કર્મપરિણામથી ઉત્પન્ન થયેલા જન્મમાં રાગ-દ્વેષ કરવાથી આવી પડતા સુખ-દુઃખની વિશેષતાવાળા, પ્રિય, માતા, ભાગિની, ભાઈરૂપ મૃગતૃષ્ણિકા-ઝાંઝવાનાં જળ વડે નચાવાયેલા જંતુ-હરણીયાઓએ વારંવાર ભ્રમણ કરીને ઘણી હેરાનગતિ અનુભવી. આ પ્રમાણે સંસારમાં ભ્રમણ કરતા કર્મધીન જીવો કુટુંબી, મિત્ર, શત્રુ, પુત્રાદિકપણે ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ ત્રણે કાળ વિષયક અનેક પ્રયંડ સજ્જન દુઃખવાળા, ખારીક કુશાચ પર લાગેલા જળખિન્દુ સરખા ચંચળ ઉવિતવાળા, કોપાયમાન યમરાજના પ્રગટ સુખમાં કોળીયારૂપ બનતા સમથ પ્રાણી-સમુદાયવાળા, અનેક વ્યાધિ, વિવિધ સંયોગો વડે સુખો જેમાં વિનાશ પામ્યાં છે, એવા આ જીવનમાં પ્રાતઃકાળમાં જે દેખાય છે, તે સંધ્યા-સમયે ફરી જોવામાં આવતું નથી. તો પછી રાત્રિકાળની તો વાત જ ક્યાં રહી? ખરેખર આ જીવલોકનું ચરિત્ર વિચિત્ર છે. તેથી કરીને આ અસાર સંસારવાસમાં પિતા-માતા પુત્રાદિકના સંબંધો દુર્લભ નથી, જેમ કે આ બ્રહ્મદત્ત રાજા મારા સહોદર જે પ્રમાણે થયા તે હકીકત હું કહું છું, તે સાંભળો:—

“જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં ‘સુદર્શન’ નામનો દેશ હતો. ત્યાં ‘મધુમતી’ નદીના કિનારે ‘શ્રીદ્રહ’ નામનું ગામ હતું. ત્યાં શાંડિલ્યાચન નામનો બ્રાહ્મણ હતો. તેને જસમતી નામની દાસી હતી. તે તેની ઈચ્છાપ્રમાણે વર્તનારી અને વિનયવાળી હતી. તે કારણે તેના વિનીતપણાના યોગે ઉત્પન્ન થયેલા બીજા ગુણેથી આકર્ષિત થઈને તેણે પોતાની ભાઈ બનાવા અથવા ‘પ્રેમની ગતિ જ એવા પ્રકારની છે કે, તેમાં દોષ કે ગુણની અપેક્ષા વિચારાતી નથી’. ‘વૃદ્ધિ પામતી વેલડી જેમ નજીકના વૃક્ષને વળગી જાય છે, તેમ વૃદ્ધિ પામતો રનેહ નજીકમાં તરત લાગુ પડી જાય છે.’ એ પ્રમાણે દિવસો જતા હતા, ત્યારે અમે બંને તેના ગર્ભને વિષે યુગલ પછે ઉત્પન્ન થયા. અમારો જન્મ થયો, બાલ્યલાવ પૂર્ણ થયો, યૌવનવય પામ્યા. વિનયવૃત્તિ કરતા અમે બંને ભાઈઓએ તે શાંડિલ્યાચનને તુષ્ટ કર્યો. એટલે તેણે કહ્યું કે, શાલી વગેરે ધાન્ય પાકશે, એટલે તમારી માતાનું મસ્તક ધોવરાવીને તેને મુક્ત કરીશ, અને તમારાં પણ સારી ભાઈ સાથે લગ્ન કરાવીશ. વિષયસુખની આશાની ભમતાથી અમે રાત કે દિવસ જોયા વગર તાઢ કે તડકો, સુખ કે દુઃખ, ક્ષુધા કે તરશ, વાદળાં કે પરિશ્રમ કશાની ગણતરી કર્યા વગર પરસેવો અને મેલથી લપેટાયેલા શરીરવાળા, ખૂળ લાગેલા ઉંચા બાંધેલા મસ્તકના કેશવાળા, કામ કરવાથી કઠિન થયેલા ખરબચડા હાથ-પગવાળા, સર્વાદરથી ખેતરમાં કામ કરવા લાગ્યા. ત્યાં જ ભોજન કરીએ અને વસવાટ પણ ત્યાં જ કરતા હતા.

કોઈક સમયે શરદકાળમાં દૂરથી વાદળાંઓ ખેંચાઈ આવ્યાં અને ચારે દિશામાં મેઘાંધકાર ફેલાઈ ગયો. પ્રગટ વિજળીના ચમકારા થવાથી પથિક લોકો પણ ત્રાસ પામવા લાગ્યા.

સતત અટક્યા વગર મોટી સ્થૂલ ધારાવાળા વરસાદથી કોઈ પણ પદાર્થ બેઈ શકાતો ન હતો. દરેક દિશામાં મેઘધનુષના ખડોથી આકાશતલ શોભવા લાગ્યું. નદીઓમાં પાણીનાં પૂર ભરાઈ ગયાં. વરસાદ એવો વરસવા લાગ્યો કે જેથી સરોવરો પણ સમુદ્ર બની ગયાં નાના જલપ્રવાહ મહાનદી થઈ ગઈ. નજીક રહેલું પણ લાંબા અંતરવાળું જણાવા લાગ્યું. પોતાનું સ્વાધીન હોવા છતાં પરાધીન થઈ ગયું. તેથી અમે દુર્ધર જળધારારૂપ બાણથી ઘવાએલ દેહવાળા, મેઘાંધ-કારવડે પરેશાન થયેલા, ઘણો કાદવ થવાથી માર્ગમાં સ્ખલના પામતા હતા. તેથી અમારા ક્ષેત્રની નજીકમાં રહેલા, વડલા મહાવૃક્ષનો આશ્રય કર્યો. તેના મૂળમાં અમે બંને બેઠાં. ત્યાર પછી અમારા જીવલોક માફક સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. કર્મ પરિણતિની જેમ સંધ્યા પ્રસરવા લાગી. દુર્જનના સુખમંડલની જેમ આકાશતલ અંધકારમય થયું. કાલરાત્રિની જેમ અંધકાર-સમૂહ વિસ્તાર પામ્યો. ત્યાં નિદ્રા આવતી હોવાથી નેત્રો ખીડાવા લાગ્યાં, એટલે સૂવા યોગ્ય ભૂમિની તપાસ કરવા લાગ્યા. ત્યાર પછી તેવા પ્રકારની ભવિતવ્યતાના યોગે વડવૃક્ષની બખોલમાંથી એક સર્પ નીકળ્યો અને મને ડંખ માર્યો. મારા રનેહમાં મૂઠ બનેલ ભાઈએ સર્પ પકડવા માટે આમ તેમ હાથ નાખ્યો, પરંતુ તેજ સર્પે તેને પણ ડંખ માર્યો. ત્યાર પછી 'હવે શું કરવું?' એમ મૂંઝવણ અનુભવતા દુર્દ્ધર ઝેરથી પરાધીન થયેલા દેહવાળા અમે બંને વેગથી કંપતા હતા. અમારી જીભ અને ખીજા અવયવો બહા થઈ ગયા. નેત્રો ખીડાઈ ગયાં. વદનમાંથી લાળ ગળવા લાગી. ચેતના ઉડી ગઈ, માતાના ખોળામાં પડવા માફક ભૂમિતલ ઉપર ગબડી પડ્યા. જીવિતથી મુક્ત થયા.

પોતાના વિષમ કર્મરૂપ ગહન અરણ્યમાં એકલા ભૂલા પડેલા હરણુ-ખરચ્યાની જેમ કોપાય-માન કાલરૂપ કેસરીના અપાટામાં આવેલો ક્યો પ્રાણી તેના અપાટામાંથી છૂટી શકે? સુખ-દુઃખની પરિણતિ- યોગે વિશેષ મેળવવાની અભિલાષાવાળા પોતે ઉપાજન કરેલી કર્મની બેડીમાંથી કોણ છૂટવા સમર્થ થઈ શકે? જે કોઈએ જ્યાં જેવા પ્રકારનું સુખ-દુઃખ પામવાનું હોય, તેને કર્મો ત્યાં દોરડાથી નાથેલા ઉંટની માફક બળાત્કારે ખેંચી બાય છે. એ પ્રમાણે પોતાના કર્મની પરિણતિના યોગે ભવિતવ્યતાથી પ્રાપ્ત થયેલા મરણુ-સમયે કુશલકર્મ ઉપાજન કર્યા વગરના અમે આયુષ્ય પૂર્ણ થયું, એટલે કાલ પામીને કાલિંજર નામના પર્વત ઉપર મૃગલીના ગર્ભમાં યુગલપણે ઉત્પન્ન થયા. અનુક્રમે અમારો જન્મ થયો. તેવા પ્રકારની તિર્યંચ જાતિ હોવા છતાં પણ નેત્રને આનંદ આપનાર એવું યૌવન અમને પ્રાપ્ત થયું. ત્યાર પછી માતાની સાથે અમે વિશાલ પર્વત અને ગહન વનઝાડીમાં ઈચ્છાપ્રમાણે ભ્રમણ કરતા હતા. કોઈકે દિવસે તરશ, તાપ અને પરિશ્રમથી પરેશાન થયેલા શરીરવાળા અમે ચારે બાજુ લયથી નજર ફેરવતાં વેત્રવતી નામની નદીમાં જળપાન કરવા ઉતર્યાં. જળપાન કરીને નદી બહાર નીકળતા હતા, ત્યારે ગાઢ ઝાડીમાં છૂપાવેલા દેહવાળા, જાણે પૂર્વભવના કોઈ વેરી હોય, તેવા શિકારીએ પ્રચંડ ધનુષ દોરી પર બાણ ચડાવી અમારા ઉપર એવી રીતે ફેંક્યું, જે તેજ સમયે અમારા મર્મપ્રદેશમાં વાગ્યું. દૃઢ પ્રહાર વાગેલો હોવાથી વદનમાંથી લોહીનો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. બાણની અતિશય વેદનાના કારણે શરીર ધૂણી ઉઠ્યું. વિરસ ચીસ પાડતા અમે પૃથ્વી પર ઢળી પડ્યા. ત્યાં મૂંઝાં વગેરેનો ક્લેશ લોગવતા લોગવતા જીવિતથી મુક્ત થયા.

આર્તધ્યાનના યોગે મરીને વિવિધ કૃળ-પુષ્પથી મનોહર એવા મૃતગંગા નદીના કિનારા ઉપર દ્રહની નજીક એક હંસીના ગર્ભમાં જોડલા તરીકે ઉત્પન્ન થયા. સમયે અમારો જન્મ થયો. ક્રમે કરી યૌવન પામ્યા. તે જ મોટા દ્રહમાં કીડા કરતાં અમારા દિવસો પસાર થતા હતા.

કોઈક સમયે ભવિતવ્યતાયોગે પાપકર્મ કરનાર બળ પાથરી પક્ષીઓને પકડનાર પારધીએ બળમાં 'બજ' એમ કરતા અમને પકડયા અને હાથમાં પકડી અમારી ડોક મરડી નાખીને અમને મારી નાખ્યા. મરીને અમે કાશીદેશમાં વારાણસી નગરીમાં મહાધન-સમૃદ્ધિવાલા સમગ્ર ચંડાળ લોકોના અધિપતિ ભૂતદિવ્ય નામના ચંડાળની અનહિકા નામની પત્નીના ગર્ભમાં જોડલા ભાઈ તરીકે ઉત્પન્ન થયા. અનુક્રમે જન્મ્યા, પછી મારું 'ચિત્ર' અને બ્રહ્મદત્તનું 'સંભૂત' એવાં નામો પાડ્યાં. સ્નાન-ભોજનાદિક કરતાં અમને આઠ વર્ષ થયાં.

તે નગરીમાં 'અમિતવાહન' નામનો રાજા હતો. તેણે મહાઅપરાધ કરનાર 'સત્ય' નામના પુરોહિતને ક્રોધથી સંધ્યા સમયે કોઈ ન જાણે તેવી રીતે વધ કરવા માટે ભૂતદિવ્ય નામના અમારા પિતાને સમપર્ણ કર્યો. ગાઢ અંધકાર થયો, એટલે પુત્રસ્નેહથી અમારા પિતાએ તેને કહ્યું કે-જે આ મારા બાળકોને સંગીત આદિ સમગ્ર કળાઓનો અભ્યાસ કરાવી નિષ્ણાત બનાવો, તો ગુપ્ત ભોંયરામાં રાખી તમારું રક્ષણ કરીશ, નહિંતર હવે તમારું જીવિત નથી. જીવિતાથી પુરોહિતે ચંડાળની વાતનો સ્વીકાર કર્યો, પિતાએ કળા શિખવવા માટે અમને સોંપ્યા. તે પુરોહિતે પણ ભોંયરામાં રહી અમને કળાઓ શિખવવા લાગ્યા.

અમારી માતા પંડિતના ગૌરવથી તેનાં સ્નાન, ભોજન, પાદશૈચ્ય વગેરે શરીરની સાર-સંભાળ કરવા લાગી. કેટલાક દિવસો ગયા પછી ઈન્દ્રિયો બળવાન હોવાથી, કામદેવ વશ કરવો મુશ્કેલ હોવાથી, નજીક રહેલા પ્રત્યે સ્નેહનો આભિભાવ પ્રગટ થતો હોવાથી, સ્ત્રીસ્વભાવ અપણ હોવાથી તેઓનો ગુપ્તસંબંધ જોડાયો. અમારા પિતા અમારા પ્રત્યે સ્નેહપૂર્ણ માનસવાળા હોવાથી બાણવા છતાંપણ ત્યાં સુધી કંઈ પણ ન જોડ્યા કે જ્યાં સુધી અમે સમગ્ર કળાઓના પારગામી ન બન્યા. અમે કળાઓમાં નિષ્ણાત થયા પછી અમારા પિતાજી મારી નાખવા તૈયાર થયા. ત્યારે 'આ અમારા ઉપાધ્યાય છે,' રખે મરી જાય' એમ ધારીને અમે તેને નસાડી મૂક્યા. એટલે પછીથી હસ્તિનાપુર નગરમાં સનતકુમાર ચક્રવર્તી પાસે તે અમાત્યપણે રહ્યા.

રૂપ, યૌવન, લાવણ્યાદિ અધિક ગુણવાળા અમે બંને ભાઈઓ તો વારાણસી નગરીમાં ત્રણ-ચાર માર્ગોમાં, તથા ચૌટા-ચોકમાં કિન્નર-યુગલના ગાયનથી પણ અધિક મધુર સ્વરથી એવી રીતે ગાયન ગાવા લાગ્યા કે, જેમ કોઈ ગોરી ગાયન ગાઈને હરિણને વશ કરે, તેમ નગરની આખી પ્રજા અને ખાસ કરીને સર્વસ્ત્રીઓ અમારા મધુર કંઠથી પ્રભાવિત થઈ. આ પ્રમાણે અમે વિલાસ કરતા હતા, એટલે નગરના ચતુર્વેદી બ્રાહ્મણોએ રાજાને વિનંતિ કરી કે, 'આ ચંડાળ-કુમારો આપણા નગરને અભડાવે છે.' એટલે રાજાએ અમારો નગર-પ્રવેશ અટકાવ્યો. કોઈક સમયે કૌમુદી-મહોત્સવના પ્રસંગે સમગ્ર લોકોને આનંદ-સુખ આપનાર મનોહર વસ્ત્રભૂષા સજ્જને પ્રેક્ષણક-નાટક જોઈએ-એમ તેઓને કુતૂહલ ઉત્પન્ન થયું. ત્યારે જેમ કોઈ શિયાળ ખીજ શિયાળના અવાજને વિરસ અવાજથી ભંગ કરે, તેમ લોકોનાં ગાયનનો જેહદો અવાજ સંભળાયો. ત્યાર પછી પોતાના આખા શરીર પર કપડું ઓઢીને એક પ્રદેશમાં ઝેસીને અમે

બંને ગાયન કરવા લાગ્યા. તેમાં આ ગાથા સુંદર સ્વરથી ગાઈ:--“પોતાની કર્મપરિણતિથી જે જીવ જે ભતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેને તે જ ભતિમાં આનંદથી રમવાનું ગમે છે. તે કારણથી અભયદાન પ્રશંસેલું છે.” તેનું કર્ણપ્રિય મધુર સંગીત સાંભળીને ચારે બાજુ વીંટાયેલા પ્રેક્ષકવર્ગે તેનું ચોટલ વસ્ત્ર ખેંચીને બેચા અને ચોળખ્યા કે આ તો પેલા નગરને અભડાવનાર અંડાલપુત્રો છે. એટલે ‘હણો હણો, મારો મારો’ એમ ખેલતા પ્રેક્ષકોએ તેમને નગર બહાર કાઢ્યા. ત્યાર પછી તેઓએ વિચાર્યું કે, જે રાજા બહુશે તો ‘નક્કી મારી આસનો ભંગ કર્યો છે.’ એમ ધારીને પ્રાણનો વિનાશ કરશે--તેમ માનીને ત્યાંથી અમે પલાયન થયા. એક યોજનમાત્ર ભૂમિ વટાવ્યા પછી મહાનિર્વેદ માનસવાળા અમે આત્મહત્યાનો નિર્ણય કરી એક પર્વત ઉપર ચડ્યા.

તે પર્વત ઉપર નિર્મલ શિલાતલ પર ખેઠેલા, સમગ્ર મુનિગુણગણાલંકૃત, ઉપશમ ગુણના પ્રભાવથી આવેલા હરણોનાં કુલો વડે સેવાતા ચરણકમલવાલા, દેવો, વિદ્યાસિદ્ધો, વિદ્યાધરો વડે અર્ચન કરાતા ચરણયુગલવાલા, ધર્મોપદેશ કરતા સાધુને બેચા. કેવા પ્રકારનો ધર્મોપદેશ આપતા હતા ? “કામ, ક્રોધ, લોભાદિક શત્રુઓનો નિચાહ કરવામાં ન આવે, પાંચે ઇન્દ્રિયોને ફાવે તેમ ઉચ્છૃંખલપણે વર્તન કરવા દે, તો શબ્દાદિક સમગ્ર વિષયમાં આસક્ત બની પ્રાણીઓ અશુભ કર્મો ઉપાર્જન કરે છે. અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કરીને જીવો દુઃખે કરી પાર પામી શકાય તેવી નરકગતિમાં જાય છે. જ્યાં હાથ, પગ, કાન, નાક વગેરે અંગો કપાવાં, છેદાવાં, ભેદાવાં આદિ વેદનાઓ ભોગવવી પડે છે, તેમજ તિર્યચગતિમાં ડામ દેવા નિશાનીઓ કરવી, અંગ ફાડવાં, ભાર ઉચકવા, વાહનમાં બેડાવું ઇત્યાદિક દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે, તથા સુકૃત-પુણ્યકર્મ ઉપાર્જન કરનાર આત્માઓ દેવલોકમાં ઇચ્છા કરતાંની સાથે જ સમગ્ર ઇન્દ્રિયોનાં ઇષ્ટ સુખો, શ્રેષ્ઠ દેવાંગનાઓની સાથે મનોહર રતિસુખના આનંદનો અનુભવ કરે છે, તેમ જ કેટલાક જીવો દુષ્ટ આઠે કર્મની સ્થિતિ તોડીને કર્મકલંકથી મુક્ત થયા છે. જન્મ, વૃદ્ધાવસ્થા, મરણ, રોગ, શોકથી રહિત થઈને નિરુપદ્રવ, અચલ, રોગરહિત શાશ્વત મોક્ષસુખને પામે છે. તેવા મોક્ષમાં ગયેલા આત્માને જન્મ, જરા, મરણ વગેરે ઉપદ્રવો પરાભવ પમાડવા સમર્થ થઈ શકતા નથી. આ સિવાય પ્રાણીને કયાંય સુખ નથી. આ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ કરતા સાધુને બેઈને અમને નિર્મલ વૈરાગ્ય પ્રગટ્યો, અમે પ્રતિબોધ પામ્યા. ભગવતે પ્રરૂપેલો ધર્મ સમજ્યા. સાધુએ કહેલ પ્રવચનની આઠ માતાનું સ્મરણ કર્યું. પર્વત નજીકના સંનિવેશમાંથી રજેહરણ, પાત્રાં વગેરે સાધુ યોગ્ય ઉપકરણો લાવીને (પ્રવચ્ચા ગ્રહણ કરી ?) ત્યાર પછી છકું, અકુમ. પાંચ ઉપવાસ, માસક્ષપણ, અર્ધમાસ ક્ષપણ ઇત્યાદિક તપવિશેષ કરતા અમે એક ગામથી ખીજે ગામ વિહાર કરવા લાગ્યા. તેના ઉપર અનુકંપા કરનાર બીબ સાધુઓએ તેમને છકાય જીવોની રક્ષા કરાવનાર આચાર સમબાવ્યો. વિચરતા વિચરતા અનુકંમે હસ્તિનાપુર નગરે પહોંચ્યા. ત્યાં નગર બહાર એક જૂના ઉદ્યાનમાં નિવાસ કર્યો.

કોઈક સમયે માસક્ષપણના પારણાનિમિત્તે સંભૂત મુનિઓ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. માખી પણુ ન ઇચ્છે તેવા લુખા અને ગૃહસ્થોને ત્યાગ કરવા લાયક આહાર ખોળતા ખોળતા ઘરે ઘરે ફરવા લાગ્યા. એટલામાં ખીજે ગામ જવાની ઇચ્છાવાળા રાજપુરોહિત પોતાના ઘરમાંથી બહાર નીકળતા હતા, તેના જોવામાં આવ્યા. કેશ વગરનું મસ્તક હોવાથી આ અમંગલ-અપશકુન

કરનાર થયો બાણી ચાણુકનો સખત માર માર્યો. તપથી રોષિત અંગવાળા, યુધાથી દુર્બલ દેહવાળા, જંઘા પાતળી પડેલી હોવાથી ધ્રુજતા શરીરવાળા મુનિ ‘ધસ’ કરતા ભૂમિ પર ઢળી પડ્યા. તેટલામાં હા હાકાર કરતા લોકો ત્યાં એકઠા થયા, અને યોલવા લાગ્યા કે, ‘જુઓ તો ખરા કે, આવા મહાતપસ્વીને કેમ પરેશાન કર્યા હશે? અથવા આ તપસ્વી મુનિમાં તપનું સામર્થ્ય હોત, તો પુરોહિત તેજ ક્ષણે વિનાશ પામતે. આ મુનિએ કરેલ દુષ્કરતપનેા પરિકલેશ નિરર્થક છે.’ ઢોલ વાગવા સરખા તેમના વચનથી મુનિના હૃદયમાં શૂરાતન ઉત્પન્ન થયું અને પુરોહિત ઉપર કોપાયમાન થયા.

કોપાગ્નિ પ્રગટ થવાથી આંખો લાલ બની ગઈ અને પુરોહિતનેા વિનાશ કરવા માટે મુનિએ તેજલેશ્યા છોડી. તે દેખાતો નથી, એટલે ‘નગર બળવાથી તે પણ બળી મરશે’ એમ વિચારીને આખા નગરને દાહ આપ્યો. ઘણા ધૂમાડાથી લોકોને દષ્ટિમાર્ગ રૂંધાયો, ચારે બાજુ ધૂમાંધકાર ફેલાયો.

‘આ મહામુનિના કોપનું ક્ષણ છે.’ એમ બાણી નગરલોકો પરિવાર-સહિત વિનંતિ કરવા લાગ્યા કે ‘કૃપા કરી શાંત થાવ.’ સનત્કુમાર રાજ્ય પણ મુનિને પ્રસન્ન કરવા માટે ત્યાં આવ્યા. પ્રશાન્ત થવા માટે લોકોએ ઘણી પ્રાર્થનાઓ કરી, છતાં તેમનેા કોપ શાંત ન થયો, ત્યારે લોકોના મુખેથી તેની હકીકત બાણીને હું (ચિત્ર) તેમની પાસે ગયો. જિનધર્મમાં કહેલી વિધિથી સમતાપૂર્વક મેં સમજાવ્યા, ત્યારે મુશ્કેલીથી શાન્ત થયા, ચિત્ત સ્વસ્થ થયું. સંવેગ ભાવના પ્રગટી. ‘અહો ! મેં દુષ્કૃત-પાપ કર્યું’ એમ યોલતા ઊભા થયા. તે સ્થળેથી અમે ઉદ્યાનમાં ગયા. તે નિમિત્તે થયેલા વૈરાગ્યાતિશયથી અને જીવનનેા કંટાળો આવવાથી સંસાર-વાસથી વિરક્ત થવાથી પાદપોષગમન અનશન કર્યું’.

તેટલામાં સનત્કુમાર ચક્રવર્તીએ પુરોહિતનેા વૃત્તાન્ત બાણીને મહાકોપ કરીને સજ્જડ લાંબા દોરડાથી જકડીને પુરોહિતને અમારી પાસે મોકલ્યો. ‘આને શું શિક્ષા કરવી?’-એમ પૂછ્યું. અમે તેને જોયો અને ઓળખ્યો કે ‘અરે ! આ તો તે સત્ય નામના આપણને ભણાવનાર ઉપાધ્યાય છે.’ એમ ઓળખીને, તથા આ પ્રમાણે કહીને તેને રાજપુરુષો પાસેથી છોડાવ્યા. ‘પાપ અગર અપરાધ કરનાર પ્રત્યે સાધુઓ કદાપિ કંઈ પણ તેને શિક્ષા કરતા નથી, જે પાપ અહીં કરવામાં આવે, તે ફરી આગળ આવીને ઉપસ્થિત થાય છે.’

ત્યાર પછી અધિકપણે સંસારનું સ્વરૂપ વિચારતા ધર્મધ્યાન કરવા લાગ્યા. આ અવસરે કોઈક સાધુ વિચરતા વિચરતા ત્યાં પધાર્યા. તે જ ઉદ્યાનમાં નિવાસ કર્યો. ‘સાધુ પધાર્યા છે.’ એ વૃત્તાન્ત બાણીને રાજ્ય અંતઃપુરના પરિવાર સાથે વંદન કરવા માટે બહાર નીકળ્યા. ત્યાં આવી સાધુને વંદના કરી. તેમના ચરણ પાસે બેઠા. ધર્મદેશના સંભળાવી જીવાજીવાદિક પદાર્થનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ સમજાવ્યું, ધર્મકથા પૂર્ણ થયા પછી ચક્રવર્તીએ મુનિને ભરતાદિક ચક્રવર્તીનેા વૈભવ-વિસ્તાર પૂછ્યો. સાધુએ પ્રવચન અનુસાર તેનું વર્ણન સંભળાવ્યું. વંદના કરીને રાજ્ય ગયા. સ્ત્રીરત્ન સુભદ્રા વગેરે અંતઃપુર ત્યાં બેહું. ચક્રવર્તીની અનુભવિથી પોતાની ભક્તિથી દેવાંગનાના રૂપથી અધિક રૂપવાળી સ્ત્રીઓએ શૂંગાર અભિનય હાવલાવ આદિના પ્રયોગ પૂર્વક નાટ્યવિધિ બતાવીને મહામુનિને નમસ્કાર કરીને અંતઃપુર પોતાના સ્થાનકે ગયું. અમે પણ

સમાધિ-પૂર્વક કાલ કરીને સૌખ્યમકલ્પ નામના પ્રથમ દેવલોકના 'નલિનીગુલ્મ' નામના વિમાન વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં શ્રેષ્ઠ વિલાસિની દેવાંગનાઓના કટાક્ષોથી આકર્ષિત થયેલા માન-સવાળા ઈચ્છા પ્રમાણે અનિદિત વિષયસુખ અનુભવતા હતા.

તે દેવલોકમાં માર્ગ પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું, ત્યાર પછી ત્યાંથી ચ્યવેલો હું પુરિમ-તાલ નગરમાં ગુણપુંજ નામના શેઠની નંદા નામની પત્નીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયો, અનુક્રમે જન્મ થયો. દેહની પુષ્ટિ સાથે વયથી વધવા લાગ્યો અને યૌવન પામ્યો. ત્યાર પછી અખંડિત ઈન્દ્રિયના સમગ્ર વિષયો પ્રાપ્ત થવા છતાં, વિષયલોભો સ્વાધીન હોવા છતાં, વિષય-લોભોથી વિરક્ત થઈ ધર્મ શ્રવણ કરીને સાધુઓ પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી. વિચરતાં વિચરતાં અહીં આવી પહોંચ્યો. અહીં રહેલા મેં ઉદ્યાનપાલનું વચન સાંભળ્યું, એટલે મને જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેથી કરીને સમજી શકતો નથી કે, 'આ છટ્ટા જન્મમાં આપણો વિયોગ કેમ થયો ?'

ચક્રવર્તી પ્રહારો કહ્યું—“હે ભગવંત! હું જાણું છું. તે અવસરે સાધુ પાસેથી ચક્રવર્તીના વૈભવનું વર્ણન સાંભળીને સુનંદા સહિત અંતઃપુરને દેખીને ધૃતિની દુર્બલતાથી 'જો મેં કરેલા તપનું કંઈ પણ સામર્થ્ય હોય તો પ્રશંસા કરવા યોગ્ય ચક્રવર્તીના વૈભવ મને પણ પ્રાપ્ત થાય.' એમ ચિંતવેને મેં નિયાણું કર્યું. તેવા પ્રકારના અશુભ અધ્યવસાયનું પ્રતિક્રમણ ન કર્યું. પોતાના અભિપ્રાયની નિંદા ન કરી, હૃદયથી નિયાણાનું ગર્હણ ન કર્યું. નિયાણાની બલવત્તાથી કાલ પામીને હું અહીં ઉત્પન્ન થયો. છખંડવાળા ભસ્તને સ્વામી બન્યો. ઈન્દ્ર સરખી ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ. તો તમેને પણ નવયૌવન આજે મળી ચુક્યું છે. રતિ-વિલાસ કરવા માટે યોગ્ય કાળ પણ છે, માટે કામદેવના લોગની અભિલાષા કરો. સમગ્ર ઈન્દ્રિયોના વિષયો-લોભો મારા સરખા સહોદરની સ્વાધીનતામાં અત્યારે તમને પ્રાપ્ત થયેલા જ છે. સ્થો, અસ્ત્રો, હાથીઓ સાથે પૃથ્વીનું અર્ધ-રાજ્ય ગ્રહણ કરીને ઈચ્છા પ્રમાણે વિલાસ કરો. તપવિશેષથી સુકવી નાખેલા આ શરીરને મનોહર ખાન-પાનથી લાલન-પાલન કરો. ઈન્દ્રિયોના સમગ્ર વિષયો લોગવીને શરીરને પુષ્ટ કરો, શબ્દાદિક વિષયોનું સેવન કરો, ભગવાન કામદેવને સંતોષ પમાડો, પછી જ્યારે વય પરિપક્વ થાય, ત્યારે ફરી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરજો.”

વળી તેવા પ્રકારની મનોહર રાજ્ય-સમૃદ્ધિ મેળવીને જો પરમાર્થ તરીકે અંધુવર્ગને સુખ ઉત્પન્ન ન કર્યું, તો તેવી ઋદ્ધિથી મનુષ્યે કયો ગુણ પ્રાપ્ત કર્યો ગણાય? તે સાંભળીને સાધુએ કહ્યું—“હે નરાધિપ! સંધ્યાના રંગ અને પરપોટાની ઉપમાવાળું, ક્ષણમાં નાશ પામવાના સ્વભાવવાળું અંચળ ભવિત હોવા છતાં કયા વિવેકીને ભોજનની પણ રુચિ થાય? તો પછી મનોહર લોભોમાં રમણતા કરવાની વાત તો આપો આપ દૂર ઠેલાયેલી સમજવી. વળી :—કાલની અણી પર લાગેલા ઝાકળના બિન્દુ સરખી આ અંચળ લક્ષ્મી, અંચળ વ્યભિચારી સ્ત્રીની જેમ ઉત્તમભાવનાશીલ આત્માઓને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરાવે છે. સંધ્યા-સમયના વાદળામાં ઉત્પન્ન થયેલા અને પરાવર્તન પામતા વિવિધ રંગવાળા ઈન્દ્રધનુષની રેખા સરખા યુવતિના શરીરમાં કયો સમજી વિવેકી પુરુષ મમતા કરે? કોઈક વખત પિંગલા રાણી માફક અનિષ્ટ મહાવત સરખા જન ઉપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ વખત સમ્મત-ઈષ્ટજન ઉપરની પ્રીતિ ખસી

પણ જાય છે. ચંચળ વીજળી માફક પ્રેમ કદાપિ સ્થિર હોતો નથી. આવા પ્રકારના અસાર સાંસારના વિલાસો બાહ્યને અસ્થિર વિષય-સુખમાં સ્થિરપણાની આશા કેવી રીતે કરવી? તે કહે. તેમ જ તે' જે કહ્યું કે, 'આ જે પણ નવીન યૌવન મળેલું છે, તે વાતનો પણ પ્રત્યુત્તર સાંભળ :- જેઓએ જિન-વચનથી તરવો બાણેલાં છે અને બલમાં સમર્થ છે, તેઓએ યૌવનવયમાં સમગ્ર ઉત્તમ સંયમની ક્રિયાઓમાં અને સંયમમાં પોતાનું પરાક્રમ ફેરવવું બેઈએ. વળી 'આ કાળ રતિવિલાસ કરવાનો છે' એમ તે' જે કહેલું હતું, તેનો ખુલાસો પણ સાંભળ—

ઘણા શુક (વીર્ય)—રુધિરથી પરિપૂર્ણ, દેખવાથી પણ ખીલસ, લોગવતાં પ્રથમ આનંદ આપનારા, પરિણામે દુઃખદાયક એવા રતિસુખમાં કયો સમજી રાગ કરે? વળી તે' જે કહેલું હતું કે, 'કામદેવના લોગોની અભિલાષા કરો.' તેમાં પણ કારણ સાંભળો- 'વિષયાભિલાષાઓ ક્ષણમાં પ્રાપ્ત થાય છે, ક્ષણમાં ચાલી જાય છે, પરાધીન કારણો-વાળા લોગોમાં સુખની આશા કેવી રીતે કરવી? પિશાચની જેમ આ વિષયોની તૃષ્ણા ઘણા પ્રકારના છલ-પ્રચયથી આપણને ઠગે છે.' વળી તે' આગળ જે કહ્યું હતું કે—'તે વિષયલોગો મારા સરખા સ્નેહી સહોદરની સ્વાધીનતામાં તને પ્રાપ્ત થયેલા જ છે.' તો તે વિષયમાં સમજવાનું કે, 'અસ્થિર એવું આ રાજ્ય પણ જે કોઈ પ્રકારે અભિમાન ઉત્પન્ન કરાવીને સુખો આપનાર થાય, તો એક જ ભવમાં સેંકડો ભવનાં મરણ ઉત્પન્ન કરનાર થાય. વળી તે' એમ કહ્યું હતું કે, 'મધ્યા પ્રમાણે વિલાસ કીડા કરો' તેના સમાધાનમાં સમજવાનું કે, 'ફિલાયેલ સ્વાભાવિક દુર્ગંધી દેહવાળા મનુષ્યોને આણેલી કૃત્રિમ શોભાવાળા મનુષ્યપણામાં વળી વિલાસો કેવા હોય?' વળી જે કહ્યું કે, 'શરીરનું લાલન-પાલન કરો' તેનો પણ ખુલાસો સાંભળો 'સંજ્ઞા વગરના, નિશ્ચેતન, બ્યાધિ, વેદના, મરણથી યુક્ત એવા નાશવંત દેહથી બે શાશ્વત મોક્ષસુખ મેળવી શકાતું હોય, તો તે શું એણું છે? વળી વિષયો લોગવવા વડે કરીને 'સમગ્ર ઈન્દ્રિયોને તુષ્ટ કરો, પુષ્ટ કરો.' એ પ્રમાણે કહ્યું હતું, તેનો પ્રત્યુત્તર પણ સાંભળ :- 'પ્રયત્ન-પૂર્વક પ્રાપ્ત થતા ઈન્દ્રિયોના વિષયોનું સુખ પરાધીન છે, ત્યારે કુશલકર્મ કરનારને મોક્ષ-સુખ સ્વાધીન છે, તો તેનો ત્યાગ કેમ કરાય? 'શબ્દાદિક વિષયોનું સેવન કરો' ઇત્યાદિ જે કહ્યું હતું, તેનો ઉત્તર પણ સાંભળ—'આશીવિષ સર્પ કરડતાં જ તેનું ઝેર શરીરમાં સંક્રાન્ત થાય છે અને જંતુ મૃત્યુ પામે છે, તેવી રીતે ઈન્દ્રિયોના વિષયો લોગવતાં જ તેના વિપાકો જીવને ક્ષય પમાડે છે. વળી 'લગવાન કામદેવને સંતોષ પમાડો' એમ કહ્યું હતું, તે વિષયમાં પણ જણાવવાનું કે શ્રેષ્ઠ ઈન્દ્રાણીઓ અને વિલાસ કરાવવામાં રસિક દેવાંગનાઓથી જેને સંતોષ થયો ન હોય, તો પછી તે કામદેવ મનુષ્યના લોગોથી કેવી રીતે તૃપ્તિ પામશે? વળી કહ્યું હતું કે, 'પાકટવય થાય, ત્યારે પ્રવચ્ચા અંગીકાર કરને' તેમાં પણ કારણ છે. અર્થ, કામ અને ધર્મ કરવાની ઈચ્છાવાળાએ તરુણવયમાં જ તે ઉપાજ્ઞ કરવા બેઈએ. કારણ કે, પાકટવય થયા પછી પર્વતારોહણ કરવા માફક તે કાર્યો સાધી શકાતાં નથી. તેમ જ ગમે તેટલાં કાષ્ઠોથી અગ્નિને, જળથી સમુદ્રને, તેમ કામ-લોગોથી જીવને કદાપિ સંતોષ થતો નથી. સર્પને ગમે તેટલા પ્રયત્નથી સાચવવામાં આવે, પરંતુ પ્રમાદથી લગાર પણ તેને લાગ આપવામાં આવે, તો જીવિતના વિનાશ માટે થાય છે, તેમ સાવધાન-તાથી લોગોનું સેવન કરવામાં આવે, તો પણ પ્રમાદને લગાર અવકાશ મળી જાય, તો એ જ લોગો જંતુનો વિનાશ કરનાર નીવડે છે. કિંપાક-ફળો પ્રથમ બેઈએ, ત્યારે સુંદર દેખાય,

સ્વાદ પણુ સ્વાદિષ્ટ લાગે, પરંતુ તેનું પરિણામ મૃત્યુમાં આવે છે, તેવી જ રીતે લોગો લોગવતી વખતે પ્રથમ સારા લાગે છે, સુખ આપનાર થાય છે, પણ તેનું છેવટનું પરિણામ દુઃખમાં આવે છે. સમગ્ર રસ અને શાકસહિત વિષવાળું લોગન પ્રથમ તો આનંદ વધારનાર થાય છે, પણ પરિણામે પ્રાણહરણ કરનાર થાય છે, તેમ વિષયલોગનું સુખ પ્રથમ આનંદ આપનાર લાગે છે, પણ તેનું પરિણામ છેવટ ડૂંગ પ્રાણહરણમાં આવે છે. હે નરાધિપ! આ આ અસ્થિર સંસાર-વૃદ્ધિના કારણભૂત લોગોથી તને પણ કોઈ લાભનું કારણ નથી, માટે તું પણ યતિધર્મને અંગીકાર કર’

આ સાંભળીને બ્રહ્મહત્તે કહ્યું-હે ભગવંત! મેં ઘણા કલેશથી આ લોગો મેળવ્યા છે. તેનો ત્યાગ કરવા હું સમર્થ નથી.’

સાધુએ કહ્યું - તેં દુઃખથી કેવી રીતે લોગો મેળવ્યા, તે કહે’. રાજાએ કહ્યું - ‘સંયોગ, વિયોગ આદિ જે દુઃખ મેં અનુભવ્યું, જે ભ્રમ્યું, જે સાંભળ્યું; તેજે કહેવામાં આવે તો મારું લાઘવ ઉત્પન્ન થાય, તો પણ તમારા સરખાને કહેવાથી લાઘવ ન થાય. લજ્જા થતી નથી, હલકાર્ષ, નિંદા, કે અપયશ થતા નથી. જો કે પોતાની વીતક હકીકત ધીબને કહેવામાં લઘુતા થાય છે, તો પણ હે શ્રેષ્ઠમુનિ! તમારા સરખાને કહેવાથી લાભનું કારણ થાય છે. તો હવે આપ સાંભળો -

અહિં ‘કાંપિલ્ય’ નામના મહાનગરમાં સમગ્ર શત્રુ-સમૂહને નિર્મૂલ કરનાર, લીમ અને કાન્ત ગુણવાળા ‘બ્રહ્મ’ નામના અમારા પિતાજી રાજા હતા. તેમને અત્યંત ઉત્તમ વંશમાં થયેલા ચાર મોટા રાજાઓ સાથે મિત્રાચારી હતી. તે આ પ્રમાણે :- કાશીદેશના રાજા કટક, ગજપુરના રાજા કરેણુદત્ત, કોશલદેશના અધિપતિ પુષ્પચૂલ, અને અંપાના સ્વામી દીર્ઘરાજ. તેઓની મિત્રતા એવી દૃઢ-પાણી સરખી હતી કે, તેઓ એક-બીજાને વિયોગ ક્ષણવાર પણ સહન કરી શકતા ન હતા અને સાથે જ ક્રમસર ચારેના રાજ્યમાં વિવિધ કીડા અનુભવતા એક એક વરસ રહેતા હતા. એ પ્રમાણે સંસાર વહી રહેલો હતો.

કોઈક સસયે ‘બ્રહ્મ’ રાજાની ‘ચુલની’ મહાદેવીના ગર્ભમાં ચૌદ સ્વપ્રસૂચિત ચક્રવર્તિપણે હું ઉત્પન્ન થયો. કાલક્રમે મારો જન્મ થયો. શરીરપુષ્ટિ અને કલા-ગુણોથી હું વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. હું ખારવરસનો થયો, ત્યારે મારા પિતાજી કાલધર્મ પામ્યા. પિતાના મિત્રોએ મરણોત્તર કાર્યો કર્યાં. પછી પિતાના મિત્રોએ કટકાદિકે પરસ્પર મંત્રણા કરી એવો નિર્ણય કર્યો કે, જ્યાં સુધી આ બ્રહ્મહત્તકુમાર શારીરિક બળવાળો ન થાય, ત્યાં સુધી આપણામાંથી એક એક રાજાએ ક્રમસર એકએક વર્ષ રાજ્ય-કારભાર સંભાળવો. એમ મંત્રણા કરીને સર્વની સમ્મતિથી ‘દીર્ઘ’ રાજાને સ્થાપ્યો. બીજાઓ પોતપોતાના રાજ્યમાં ગયા.

તેઓ ગયા પછી દીર્ઘરાજ સમગ્ર સામગ્રીવાળું રાજ્ય પાલન કરતો હતો. પ્રથમનો પારચય હોવાથી, પ્રભુપણાનું અભિમાન ઉત્પન્ન થવાથી રથો, અર્ધો, હાથીઓ વગેરેની સાર-સંભાળ તે કરતો હતો, ભંડાર ભેતો હતો, સમગ્ર સ્થાનકોમાં દૃષ્ટિ ફેરવતો હતો, અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરતો હતો, મારી માતા સાથે મંત્રણા કરતો હતો. ત્યાર પછી ઇન્દ્રિયો દુઃખે કરી

નિવારણ કરી શકાય તેવી હોવાથી, કામદેવ બળવાન હોવાથી, મોહ મહીપતિ દુધ્ધર હોવાથી, યૌવનના વિલાસો રમણીય હોવાથી, મારા પિતાજી સાથે કરેલી કબુલાતની અવગણના કરી, પોતાની નિંદા થશે' તેની દરકાર છોડીને, સારી રીતે કરેલા અનેક ઉપકાશને ભૂલીને, પોતાના આચિત્રનો ત્યાગ કરીને, નિર્લજ્જતાનું અવલંબન કરીને, પોતાના કુલ-કમને મલિન કરીને, કુલ-કલંક અને તેની નિંદાનું બહુમાન કરીને, નિર્મલ શીલનું ખંડન કરીને મારી માતા સાથે ગુપ્ત વ્યવહાર બાંધ્યો.

ખરેખર સ્નેહની ગતિ જ આવી વિચિત્ર છે કે, ઉત્તમકુળમાં જન્મેલા પણ જે મહિલાનો સંગ કરે, તે તેલના ઘડાથી જેમ વસ્ત્ર, તેમ કુલીન પુરુષ પણ મલિન થાય છે. તલ જેટલો અલ્પ સંબંધ કરવામાં આવે, પણ તેલની માફક તે સ્નેહ-સંબંધ વિસ્તાર પામે છે. દુષ્ટ-પરિણામવાળી મહિલા તેલી(ધાંચી) કે તેલની શાળા માફક કોને મલિન ન કરે? બીજાથી પ્રેરાયેલી, લોભાધીન, પોતાના અપવાદની અવગણના કરનારી મહિલા તેલીની લોહકોશની જેમ ખલ-પુરુષને પણ મુખ અર્પણુ કરે છે. (શબ્દ-અર્થ-લેખ શ્લોકો છે) આ પ્રમાણે પોતાની કુલ-ક્રમાગત મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર, નિર્લજ્જતા આદિ દુર્ગુણવાળી ખલમહિલાઓમાં જ માત્ર નહિં, પણ કુપુરુષોમાં પણ અગ્રેસર આ પ્રમાણે વૃદ્ધિ પામતા સ્નેહવાળા, વિસ્તાર પામતા વિષય-સુખરસવાળા દીર્ઘરાબ અને મારી માતાના દિવસો વહી રહેલા હતા. એવામાં મારા પિતાની સમાન વયવાળા અને સાથે જ મોટા થયેલા પિતાના બીજા હૃદય સરખા 'ધનુ' નામના મંત્રીએ યથાર્થ હકીકત બાણીને વિચાર્યું કે-‘અકાર્ય આચરનાર મહિલાઓ અવિવેકની બહુલતાવાળી હોય છે, મોહ-પરવશતાથી કદાચ તે અયોગ્ય આચરણુ કરે, પરંતુ પિતાજી પાસે કબુલાત કરેલી હોવા છતાં આ દીર્ઘરાબએ અપયશનો ફૂચડો મુખ ઉપર ફેરવ્યો અને ન કરવા યોગ્ય આચરણુ કયું, તે આશ્ચર્ય છે. અથવા આ કલિકાલમાં આવા વિલાસોનું નિવારણુ અતિ-મુશ્કેલ છે. જે આવા પ્રકારનું અકાર્ય આચરે, તેને બીજું અકાર્ય શું નથી હોતું? એમ વિચારી ‘ધનુ’ મંત્રીએ ‘વરધનુ’ નામનો પોતાનો પુત્ર, કે જે મારા પ્રત્યે અત્યંત સ્નેહાનુરાગવાળો હતો, તેને એકાંતમાં બેસાડીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે-‘હિ પુત્ર! આ રાજકુમાર હજી બાલસ્વ-ભાવવાળો છે, તેથી સ્વભાવથી કુટિલ સ્ત્રીના વિલાસો ન બાણી શકે, તે આવા બાનાથી તેને પ્રતિબોધવો જોઈએ. તે કોચલડી સાથે કાગડાને ગ્રહણુ કરીને તું કુમાર પાસે જા, કુમારને કહે કે, ‘આ વિન્નતીયથી ઉત્પન્ન થયેલ દુરાચાર છે. દુરાચારી આ કાગડો કોચલડી સાથે લાગુ પડેલો છે, માટે તે ગુનેગાર છે, તેને શિક્ષા થવી જોઈએ. સ્વામીએ વર્ણુસંકરની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ.’ એમ કહીને વરધનુને મોકલ્યો. તે ત્યાં ગયો અને આજ્ઞા પ્રમાણે કુમારને જણાવ્યું. ત્યાર પછી કુમાર પણ કુતૂહલથી પોતાના હાથે મજબૂતપણે કોચલને બાંધીને, પાંખો પકડીને, કોચલપર કાગડાને અધિષ્ઠિત કરી વર્ણુસંકરપણાને અનિષ્ટ દેખાવ કરતો, બાલસ્વભાવ હોવાથી આનંદ માટે ક્રીડા કરતો હોય, રાજપુત્રપણું હોવાથી અપળતાથી અંત:પુરની અંદર જવા પ્રવર્ત્યો. ત્યાં જઈને બોલવા લાગ્યો કે, ‘આવી રીતે બીજને પણ કોઈ વિન્નતીયની સાથે આવી ખોટી પ્રવૃત્તિ કરશે, તે પણ આવી અવસ્થા પામશે. માટે જે કોઈએ પહેલાં ન સાંભળ્યું હોય, તે સાંભળી લેશે.’ તે સાંભળીને દીર્ઘરાબએ કહ્યું કે, ‘હિ દેવી! હું કાગડો અને તું કોચલ છે! એમ કુમાર અન્યોક્તિથી કહે છે. માતાએ તેને આસ્વાસન પૂર્વક કહ્યું

કે, કુમાર બાળક છે, આવા પ્રકારની બાળરમતથી કીડ કરે છે. એને આવો વિચાર ન આવે.' વળી બીજા દિવસે ઉત્તમ જાતિની ભદ્રહાથણી સાથે હલકી જાતિનો હાથી લાવીને એ જ પ્રમાણે અંત:પુર વચ્ચે બોલતો પહોંચ્યો. શું બોલતો હતો—

‘જે વ્યભિચારી કુલદા હાથણી વિજ્ઞાતીય હાથી સાથે રાગ કરશે, તેની આવી હાલત કરવામાં આવશે. માટે ન સાંભળેલ લોકોએ આ મારું વચન સાંભળી લેવું’ ફરી પણ આ વચન સાંભળીને દીર્ઘ કહ્યું, ‘હૈ પ્રિયા ! આ કુમારને મારી નાખ, હું તને સ્વાધીન છું. તો પછી તને બીજા પુત્રો ઉત્પન્ન થશે, અથવા જે મારા પુત્રો છે, તે તારા નથી? અને રાજ્યની તું સ્વામિની છે.’ ત્યારે રતિ-સ્નેહમાં પરવશ બનેલી માતાએ હૃદયથી પણ ન ચિંતવાય તેવી મને મારી નાખવાની વાત સ્વીકારી અથવા રનેહાધીન સ્ત્રીઓનાં હૃદયો કમલપત્ર સરખાં કોમળ હોય છે અને જ્યારે તે વિરકત બને છે, ત્યારે તે જ હૃદયો કરવત સરખાં કઠણ થાય છે. માતાએ દીર્ઘને કહ્યું, ‘જે કોઈ પ્રકારે તેવો ઉપાય કરીને મારી નખાય કે, જેથી લોકોમાં આપણા ઉપર તેનો દોષ ન આવે અને અપયશથી આપણું રક્ષણ થાય.’ ‘એવો કયો ઉપાય?’ ત્યારે લાંબો વિચાર કરીને ‘હા, બાણ્યું કે કુમારનો વિવાહધર્મ કરવો, વિવાહસામગ્રી સાથે વાસગૃહની કલ્પના કરવી, જેમાં શ્રેષ્ઠ ખારી-બારણાં, બાળીયાં-ગવાક્ષો સ્થાપન કરવા, વળી મદોનમત્ત હાથીઓથી શોભાયભાન ગુપ્ત પ્રવેશ-નિર્ગમન દ્વારવાળું લાક્ષાધર તૈયાર કરાવવું. તેમાં સુખ પૂર્વક સૂઈ ગયા હશે, ત્યારે અગ્નિદાહ દર્ષને તેને બાળી મૂકીએ’ આ પ્રમાણે મંત્રણા કરીને મારા મામા ‘પુષ્પચૂલ’ નામના હતા, તેની પત્ની સાથે વિવાહ કર્યો. લગ્ન માટેની સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી. આ મારી નાખવાની સર્વ વ્યવસ્થા ચાલતી હતી, ત્યારે મહાબુદ્ધિશાળી ધનુમંત્રી તેઓનાં કારસ્થાન સમજી ગયો અને દીર્ઘરાબને વિનંતિ કરી કે, ‘મારો આ ‘વરધનુ’ પુત્ર દરેક કલાઓમાં હિંશીયાર છે, રાજ્ય-ધુરા ધારણ કરવા અને વહીવટ ચલાવવા માટે સમર્થ થયો છે. હું હવે વૃદ્ધ થયો છું. હવે આ રાજ્ય-ખટપટ કરવા હું સમર્થ નથી, હવે પરલોક સાધવાનો કાળ આવ્યો છે, તો તમારી સમ્મતિથી મારા આત્માનું અનુષ્ઠાન કરવા ઇચ્છા રાખું છું. આ સાંભળી દીર્ઘરાબએ ચિંતવ્યું, ‘આ મહામંત્રી છે, વળી માયામંત્ર કરવામાં કુશલ છે, મારી પાસેથી ગયા પછી કંઈક અનર્થ કરશે, માટે બહાર જવા ન દેવો.’ એમ વિચારીને કેટલાક ઉપાયો મનમાં ગોઠવીને શાંતિપૂર્વક સમજાવ્યો અને કહ્યું કે—તમારા વગર અમને આ રાજ્યની શી જરૂર છે? તમારા વગર હૃદયની શાંતિ કેવી રીતે થાય? તમારા સિવાય રાજ્ય-વહીવટ કરવા કોણ સમર્થ છે? માટે બીજા કોઈ સ્થળે જવાની વાત છોડી દો, અને અહીંજ રહીને પાણીની પરબો મંડાવો, સતત અન્નદાન વગેરે કરીને ધર્માચરણ કરો.’ આ સાંભળીને ધનુમંત્રીએ ગંગાના કાંઠે મોટી પાણીની પરબ કરાવી, દાનશાળા ખંધાવી. ત્યાં જે કોઈ મુસાફરો, પરિત્રાજકો, ચાચકો આવે, તેમને અન્ન-પાણીનું દાન કરવા લાગ્યો. દાન-માન-ઉપકારથી લોકોને પોતાના કરી લીધા અને તેમાંથી કેટલાક વિશ્વાસુ પુરુષો પાસે જે ગાઉ પ્રમાણ લાંબી સુરંગ ખોદાવી કે, જે લાક્ષાધર સુધી પહોંચે. આ બાબુ રંભા કરતાં અધિક રૂપવાળી પેલી કન્યા પોતાના પરિવાર સાથે અમારા નગરમાં આવી પહોંચી. નવવધૂને મનોહર વસ્ત્રાલૂપણ સજ્જને મુખકમળપર પત્રાવલિ ચીતરીને એવી શોભાયમાન શબ્દગારી કે, નગરની સુંદર નારીઓ વૃદ્ધ પામતા કુતૂહળથી તેને જોવા લાગી.

ત્યાર પછી કૃત્રિમ આદર કરીને દીર્ઘ રાજાએ મોટી વિભૂતિથી તેનો નગર-પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાર પછી ચાલતાં ચરણમાં પહેરેલાં નુપૂરની ઘુઘરીઓના રણકારના ઉછળેલા શબ્દોથી નૃત્ય કરતી વિલાસિની સ્ત્રીઓ લોકોની ગીરદી વડે નિવારણ કરવા છતાં પણ ધીમે ધીમે ચાલતા બનના લોકો લગ્નના આવાસસ્થાને પહોંચ્યા. યથાયોગ્ય સમગ્ર પાદ-પ્રક્ષાલનાદિ ઉપચારવિધિ કર્યો. ત્યાર પછી મુખ્ય જ્યોતિષીના વચનથી વિવિધ મંગલ-કૌતુક ઉપચાર કર્યા અને વિધિ-પૂર્વક પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. વિવાહ-વિધિ પૂર્ણ થયા પછી સમગ્ર જનસમૂહને વિદાયગિરિ આપીને વાડૂ સાથે અને વાસગૃહમાં મોકલ્યો. મેં દેવવિમાનના આકાર સરખું લાક્ષાગૃહ દેખ્યું. ત્યાર પછી તે સ્થળે પડખામાં એઠેલી નવવધૂ સાથે સમગ્ર સેવકવર્ગને વિસર્જન કરીને હું વરધનુ સાથે વિશ્વાસપૂર્ણ મંત્રણા કરતો હતો, તે સમયે કંઈક અધિક અર્ધરાત્રિ પૂર્ણ થઈ, તેવામાં ચિત્તાનલની જેમ દ્વારમાં રહેલા અદ્ય અગ્નિવડે ચારે બાજુથી વાસભવન બળવા લાગ્યું. એકદમ હાહારવ ઉઠ્યો. નગરલોકો પોકાર કરવા લાગ્યા, લાક્ષાગૃહ ચારે બાજુથી અગ્નિથી ઘેરાઈ ગયું. પ્રચંડ અગ્નિના જવાળા-સમૂહથી દુષ્પ્રેક્ષ્ય, નગરલોકો ભયંકર હાહાકાર શબ્દ બોલી રહેલા હતા-એ પ્રમાણે લાક્ષાગૃહ એકદમ ભડકે બળવા લાગ્યું. ‘હવે શું કરવું?’ એવી મૂંઝવણ પૂર્ણ માનસવાળા કુમારે વરધનુને પૂછ્યું કે, ‘આ શું છે?’ તેટલામાં મહાઅમાત્ય ધનુએ આગળથી કરેલા સંકેત પ્રમાણે બખ્તર ધારણ કરેલા વિશ્વાસુ સોળ પુરુષો સુરંગનું દ્વાર તોડીને ‘કુમાર કયાં છે?’ કુમાર કયાં છે?’ એમ ખૂમ પાડતા આવી પહોંચ્યા. તેમને સાંભળીને અવિશ્વાસથી વરધનુ તેમને પ્રત્યુત્તર આપતો નથી, ત્યારે તે પુરુષોએ તેમને સંકેત આપીને કહ્યું કે, “મહાઅમાત્ય ધનુએ અમને મોકલ્યા છે અને એગળખ માટે આ અભિજ્ઞાન આપ્યું છે. અગાઉથી આ હકીકત બાણીને સુરંગના પ્રયોગથી અમને મોકલ્યા હતા. કુમારનો મામાની પુત્રીને તો લેખ મોકલીને ત્યાંથી આવતી અટકાવી હતી. આ વધુ તો કોઈ બીજું જ લાવેલા હતા, માટે તેના ઉપર અનુરાગ ન કરવો. હવે એકદમ બહાર નીકળી જાવ, સુરંગના દ્વાર ઉપર એ અશ્વો તૈયાર રાખેલા છે, તેના ઉપર આરોહણ કરી દૂર નીકળી જાવ અને આત્માનું રક્ષણ કરો; જ્યાં સુધી બીજો કોઈ અવસર પ્રાપ્ત ન થાય.”

બ્રહ્મદત્ત અને વરધનુનું પલાયન થવું

વિશ્વાસુ પુરુષોનાં આ વચન સાંભળીને વિચાર કર્યા વગર વરધનુ સાધક પરિત્રાજકે કહેલી વિશિષ્ટ ગુલિકા ગ્રહણ કરીને કુમારને કહ્યું કે, ‘હે કુમાર ! વિલંબ કરવાનો હવે સમય નથી, જલ્દી ચાલો.’ એમ કહીને કુમાર સાથે બાણે બીજી વખત હોય, તેમ માતાના ઉદર જેવા સુરંગના ઉદરમાંથી બહાર નીકળ્યા. બંને સુરંગના દ્વાર-પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યા. મન અને પવન સરખા વેગવાળા અશ્વોના ઉપર સ્વાર થયા. વરધનુએ યથાસ્થિત વિવાહની બનેલી સર્વ ઘટના અને દીર્ઘરાજની સર્વ કાર્યવાહી જણાવી. અશ્વોને પ્રેર્યા અને માર્ગ કાપવા લાગ્યા. એમ કરતાં જ્યારે પચાસ યોજન ભૂમિ કાપી, ત્યારે લાંબા માર્ગના થાકથી અર્પવો ચેષ્ટા વગરના થયા અને ભૂમિ પર પડી ગયા.

તે પછી જીવિતની વલ્લભતાથી ‘આ જ માત્ર ઉપાય છે.’ એમ વિચારીને પગે ચાલીને આગળ જવા લાગ્યા. કોઈક નામના ગામે પહોંચ્યા. આ અવસરે તરશ, તાપ, ક્ષુધાના પરિ-

તાપથી ખેદ પામતા મેં વરધનુને કહ્યું કે, 'મારા માટે જલ્દી ખાવા-પીવાની સામગ્રી ખોળી લાવ, હું સન્નિદ થાકી ગયો છું.' તે સાંભળીને મહાઅમાત્ય-પુત્રે કહ્યું કે, કોઈ એ સુંદર વાત કહેલી છે કે--

“માર્ગના પરિશ્રમ જેવી બીજી કોઈ વૃદ્ધાવસ્થા નથી, દારિદ્ર સિવાય બીજી કોઈ મોટો પરાભવ નથી, મરણ સરખો બીજી કોઈ ભય નથી, અને જીવને ક્ષુધા સરખી કોઈ વેદના નથી. એકલી ક્ષુધા યૌવન, ક્રાંતિ, સૌભાગ્ય, અભિમાન, પરાક્રમ, કુલ, શીલ, લક્ષ્મણ, બલ, ગર્વ આ સર્વને ક્ષણવારમાં વિનાશ પમાડે છે.”

અંધુમતી સાથે લગ્ન

આ સમયે 'હવે કાલક્ષેપ કરવાનો સમય નથી' એમ વિચારીને વરધનુ ગામમાં ગયો. હું તો ગામ બહાર ત્યાં જ બેઠો હતો, તેટલામાં ગામમાંથી નાપિતને લઈને તે આવ્યો. એક લાંબી ચોટલી બાકી રાખીને મારું મસ્તક-મુંડન કરાવી નાખ્યું. અને બહુ ભગવા રંગનું વસ્ત્રયુગલ પહેરાવ્યું, ચાર આંગળ પ્રમાણ પટખંધ વડે વક્ષસ્થલનું શ્રીવત્સ લાંછન ઢાંકી દીધું. પોતે પણ વેષ-પલટો કરીને મને ગામમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

દરમ્યાન એક દિવસના મકાનમાંથી મોકલેલા દાસપુત્રે અમને કહ્યું કે, 'અમારે ત્યાં આવો અને લોજન કરો.' એ સાંભળી અમે તેને ત્યાં ગયા. અમને શ્રેષ્ઠ સુખાસન પર બેસાડ્યા અને રાજાને યોગ્ય અમારી સાર-સંભાળ કરી મોટા કાઠથી જમાડ્યા. લોજન કરાવ્યા પછી અમારી આગળ મધ્યમવયવાળી એક શ્રેષ્ઠ મહિલા સર્વ અલંકારથી અલંકૃત શરીરવાળી, બાણે કમલાસનનો ત્યાગ કરીને ભગવતી લક્ષ્મી આવી ન હોય તેવી, અંધુમતી નામની કન્યાને ઉદ્દેશીને હર્ષથી વિકસિત વદન-કમળવાળી, મારા મસ્તક પર અક્ષત વધાવવા લાગી. સુગંધી પુષ્પની માળા સહિત શ્રેષ્ઠ રેશમી વસ્ત્ર-યુગલ અર્પણ કર્યા પછી બોલી કે, 'આ કન્યાનો આ વર છે.' એ સાંભળી મંત્રીપુત્રે કહ્યું--'અરે ! વગરભણેલા આ મૂર્ખ બટુકનો મોટો આદર કરીને તમે અમને કેમ ક્રોધ કરાવો છો ? ત્યારે ગૃહસ્વામીએ કહ્યું કે, 'હો સ્વામી ! આપ સાંભળો, આપને કંઈક વિનંતિ કરવાની છે. અથવા સ્પૃહાપૂર્વક યાચના કરવાની છે. કારણ કે કોઈક સમયે અમે નિમિત્તિયાને પૂછતાં તેણે અમને કહ્યું કે, 'આ બાલિકાનો ભત્તાર સમગ્ર પૃથ્વીમંડલનો અધિપતિ થશે.' અમારે તેને કેવી રીતે ઝાળખવો ? એમ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે અમને કહ્યું, જેને દેખવાથી આ બાલિકાનાં શોમાંચ ખડાં થાય, નેત્રમાં અશ્રુજળ જણાય, તથા જેના વક્ષસ્થળ પર શ્રીવત્સ ઉપર પટ ખાંધેલા હોય અને મિત્ર સાથે તમારે ત્યાં લોજન કરશે, તે આનો વર થશે.' એમ કહીને મારી હથેલીમાં દાનજળ આપ્યું. વરધનુએ તેને કહ્યું કે, 'આ તો જન્મથી દારદ્ર ઠોઠ છે અને મારી સાથે ભણવા માટે રહેલો છે, તો પછી પૃથ્વીમંડલનો અધિપતિ કેવી રીતે થશે ?' ગૃહસ્વામીએ કહ્યું કે, 'ગમે તે હોય, મેં તો મારી બાલા અર્પણ કરી છે.' ત્યાર પછી તે જ દિવસે પોતાના વૈભવ અનુસાર વિસ્તારથી પાણિત્રકણ-વિધિ પ્રવર્ત્યો. તે રાત્રે અમે ત્યાં જ વાસો કર્યો. રાત્રિ પૂર્ણ થઈ. પછી વરધનુએ મને કહ્યું, 'અરે સાથીદાર ! તું નિરાંતે કેમ બેસી રહેલો છે ? આપણે દૂર જવાનું છે, તે કેમ ભૂલી જાય છે ?' અંધુમતીને બોલાવીને મેં મારી સર્વ હકીકત જણાવી કે, 'હું

બ્રહ્મદત્ત છું, પરંતુ તારે આ વાત કોઈને કહેવી નહિ. જ્યાં સુધી હું પાછો ન આવું, વિન્ધા-સથી હાલ તારે રહેવું.’ આ સાંભળીને સતત દડદડ પડતા અશ્રુભિન્દુવાળી તેથી મલિન થયેલ કંપોલતલવાળી અંધુમતી પ્રણામ કરીને કહેવા લાગી--

“હે પોતાના કુલરૂપ આકાશ-મંડલના ચંદ્ર ! ગુણરૂપ કિરણોના સમૂહનો વિસ્તાર કરનાર ! મારા મનરૂપ કુવલયને વિકરવર કરીને ક્ષણવારમાં ખીડાવી ન દો, અશરણુ એવી મને છોડીને આ મારું હૃદય તો તમારી સાથે જ આવશે. હે સુખદાયક ! આ સેવકવર્ગની કોઈ વખત સંભાળ લેશો. આ કેશકલાપની સુંદર વેણી તમારા સમક્ષ રચી છે, તે ત્યાં સુધી નહીં છોડીશ કે, જ્યાં સુધી ફરી હું તમારા દર્શન ન કરું, તેમ જ સૂર્ય-કિરણથી વિકસિત કમલપત્ર સરખાં ઉન્નવવળ મારાં નેત્રોમાં હું ત્યાં સુધી કાળજી પણ નહીં આંજીશ કે જ્યાં સુધી ફરી તમોને ન દેખું. તમારા વિયોગમાં કરાતું સ્નાન પણ મારા અંગોમાં વૃદ્ધિ પામતા રણુરણુ કરતા હૃદયના સંતાપને ઉત્પન્ન કરનારૂં થાય છે. વૃદ્ધિ પામતા તમારા વિરહાગ્નિની ભયંકર જ્વાલાઓથી મારા હૃદયને ફરી સમાગમ જળ વડે કરીને શાંતિ પમાડશો.” રનેહપૂર્ણ અંધુમતીને આશ્વાસન આપીને અમે ત્યાંથી નીકળી ગયા. પછી ઉઘાડા પગે ચાલવા લાગ્યા. છેવાડાના એક ગામે પહોંચ્યા. ત્યાં જળપાન કરવા માટે વરધનુ ગામની અંદર ગયો. એક સુહૂર્ત પછી પાછો આવીને મને કહેવા લાગ્યો કે, ‘ગામના ચોરે એવી વાતો ચાલે છે કે, ‘કાંચિલ્યપુરથી બ્રહ્મદત્ત અને વરધનુ બે દિવસ પહેલાં પલાયન થઈ ગયા છે. બળેલા લાક્ષાગૃહમાં તપાસ કરી, તો તેમના અસ્થિઓ હાથ ન આવ્યાં. અને એક સુરંગ જોવામાં આવી. તે કારણે દીર્ઘરાજાએ સમગ્ર રાજ્યમાં પર અવરજવર બંધ કરાવી છે. એકી-પહેરા ગોડવી દીધા છે. માટે હવે આપણે ઉન્માર્ગે-આડા-અવળા માર્ગે આગળ જઈએ.’ ત્યાર પછી વિષમ ઉન્માર્ગે અને પર્વતમાં નિવાસ કરતા ચાલવા લાગ્યા. સરલ શાલ, તમાલ, બકુલ વગેરે મોટા વૃક્ષોથી શોભાયમાન મનોહર પુષ્પ-ફળોથી યુક્ત એવી મહાઅટવીમાં પહોંચ્યા. તેવી અટવીમાં જતાં જતાં તૃષા મને ખૂબ જ ખીડવા લાગી. તૃષા-વેદનાની અધિકતા થવાથી વરધનુ મને ઘણા પત્ર-સમૂહવાળા વડલાના વૃક્ષ નીચે ઘેસાડીને જળ લાવવા માટે ગયો. તેટલામાં સંધ્યા સમયે ફર રહેલ વરધનુ દીર્ઘરાજાના યમ-સુલટ સરખા પુરુષોથી માર મરાતો મારા જોવામાં આવ્યો. તેઓ ન જાણે તેવી રીતે ‘પલાયન થા’ એવી મને તે સંજ્ઞા કરવા લાગ્યો. કેવી રીતે ? ‘વસંતઋતુમાં સર્વે વૃક્ષો પલ્લવિત થાય છે, હે આત્રવૃક્ષ ! તું પણ પલ્લવિત થા, તારાં પુષ્પોનો પરિમલ મુગ્ધ ભ્રમરો જાણુતા નથી.’

વરધનુએ પલાયન થવા માટે કરેલો ઇસારો સમજીને હૃદયમાં ફેલાતા ભયવાળો હું એકદમ ઉઠીને વડલાના વૃક્ષ નીચેથી ઉતાવળાં ઉતાવળાં પગલાં ભરતો ભાગવા લાગ્યો. અતિદુર્ગમ અરણ્યમાં આવી પડ્યો. તે કેવું છે ?

વિશાળ પર્વત-શિખરો વડે ગહન, પર્વતની ધાર સમીપમાં ગીચ વૃક્ષોની શ્રેણીવાળું, ભ્રમણુ કરતા ભયંકર શ્વાપદોના મુક્ત પોકારથી ખીડામણું, હાથીના કુલોએ સૂંઠથી ખેંચી કાઢેલા અને ભાંગેલા માર્ગમાં પડેલા વૃક્ષસમૂહથી રોકાયેલા માર્ગવાળું, વૃક્ષશાખાઓના ઘસારાથી ઉત્પન્ન થયેલ દાવાગ્નિથી બળતું, જેને ઉદ્દત વરાહ નદી-કિનારાની ભેખડો તોડીને વેરવીખેર કરી નાખેલ છે, જેમાં વરાહની ચીસ સાંભળીને સિંહે કરેલા સિંહનાદથી મૃગો ભય પામેલા છે,

આ પ્રમાણે શ્વાપદોએ પોતાની પૂર્ણ શક્તિથી ફેલાવેલ નિષ્કુર ભયાનક શબ્દવાળા ભયંકર મહા અરણ્યમાં મારી કર્મપરિણતિ માફક હું બ્રમણ કરતો હતો. વળી અરણ્ય કેવું હતું ?

મત્ત ધૂવડના અવાજ, ધમધમતા વાયરા, નાના શ્વાપદોની ચીસો, સળગતા ઘોર અગ્નિ અનેક હાડપિંજરોવાળું, આકાશમાં ઉડતી પક્ષીઓની શ્રેણીઓથી ભયાનકતાવાળું, વરગડાના કૂર શબ્દોવાળું, રિંછોના ટોળાથી ખીહામણું, સિંહે ભેદેલા હાથીઓના કલેવરવાળું, બ્રમણ કરતા ધ્રુવતા રોજવાળું, યુદ્ધ કરતા શિયાળવાળું, મહાવૃક્ષોવાળું આવા પ્રકારનું દેવ-દાનવોને પણ ભય ઉત્પન્ન કરનાર, ખીલતસ ભીષણ વન જોયું. આ પ્રમાણે ચારે બાજુના ભયથી ક્ષોભ પામેલો, ચાલતાં ચાલતાં આડાં-અવળાં ગમે તેમ પગલાં ભરતો, ભૂખ, તરશ, તાપને ન સહી શકતો, કાદવમાં ખૂંતેલો હોઈ તેમ દુઃખે કરી અરણ્ય-યુગલ ઉપાડતો, દર્ભના તીક્ષ્ણ અણીયાલા સોય સરખા કાંટા લાગવાથી ઘણા રુધિરની ધારાવાળો મહાસુશીબતે અરણ્યમાં ચાલવા લાગ્યો. કડવા કષાય-તૂરા વિરસ સ્વાદવાળા કંદ મૂલ, ફેલાવશેષોને આહાર કરતો, અનેક પાંદડાં પડવાથી કષાય સ્વાદવાળા અને મલિન પર્વતનદીનાં અરણ્યનું જળપાન કરતો, વિષમપર્વતની ગુફા અને કંદરામાં નિવાસ કરતો, ચાલવાના લાંબા પરિશ્રમરૂપ ઇન્ધણથી સંઘ્રુકાયેલા શોકાગ્નિ-જ્વળાથી જળતો બ્રમણ કરતો હતો ત્યારે ત્રીજા દિવસે મેં એક તાપસને જોયો. તેને દેખતાં જ તેના તેજને જાણે સહન ન કરતા હોય, તેમ પરિશ્રમાદિક મારા ભયો ચાલ્યા ગયા, ચિત્તમાં શાંતિ પ્રગટી, જીવિતની આશા બંધાણી, તેમના તરફ આગળ ચાલીને મેં વિનયપૂર્વક અભિવાદન કર્યું. વળી પૂછ્યું કે, 'હે ભગવંત! તમારું આશ્રમપદ કયાં છે?' આ વચન પછી તરત જ તે મને આશ્રમમાં લઈ ગયા. મને કુલપતિનાં દર્શન કરાવ્યાં. ધરણીતલ પર આજોડતા કેશવાળા મસ્તકવડે મેં વિનયથી કુલપતિને પ્રણામ કર્યાં. કપાળમાં ત્રણ કરચલીની રચના કરી આશ્ચર્ય દેખાડતા, બ્રહ્મતાને ઝિંચી કરતા કુલપતિએ પણ મારી તરફ નજર કરી પૂછ્યું કે- 'હે વત્સ! તું કઈ તરફથી આવ્યો? આ અરણ્ય અનેક આપત્તિવાળું છે. આ અરણ્યમાં સ્વભાવથી કૂર સ્વાપદગણો ઘણા છે, આડા-અવળા દુઃખે કરી પાર પામી શકાય તેવા વિષમ માર્ગો છે, તારો દેહ તો સુકુમાલ અને ચમકતી કાંતિવાળો છે, તો પરસ્પર-વિરુદ્ધ એવી આ શી હકીકત છે? જે હોય તે સ્પષ્ટ કહે' ત્યાર પછી મેં અથથી ઈતિ સુધી યથાર્થ સર્વ હકીકત તેમને કહી. તે વચન સાંજળતાં જ 'સ્વાગતમ્' 'સ્વાગતમ્' એમ બોલતા કુલપતિએ મને ત્યાં રોક્યો. મને કહ્યું કે, 'તારા પિતા બ્રહ્મનો હું નાનો ભાઈ છું. આ આશ્રમપદને તારું પોતાનું જ માનવું. તારી ઈચ્છા પ્રમાણે અહીં તારે રહેવું.' તેના ચિત્તની પ્રસન્નતા જોઈને તેના ચિત્તના આશય પ્રમાણે હું ત્યાં રહેવા લાગ્યો. એટલામાં વર્ષાકાળ આવ્યો. ત્યાં રાખીને કુલપતિએ મને ધનુર્વેદાદિ સમગ્ર કળાઓ અને મહાઅર્થવાળી વિદ્યાઓ લણાવી-ગુણાવી.

કોઈક સમયે શરદકાળ આવ્યો, ત્યારે તાપસ ઋષિએ ફેલ-પુષ્પ-સમિધલેવા માટે અરણ્યની સીમાએ જતા હતા. મને પણ તેમની સાથે જવાનું કુતૂહલ થયું. એક દિવસ તો કુલપતિએ મને જતાં રોક્યો, છતાં હું તાપસોની સાથે અરણ્યમાં ગયો. સુંદર ફેલ-ફૂલોથી સમૃદ્ધ બગીચાઓ નેત્રને આકર્ષણ કરતા હોવાથી અવલોકન કરતો હું આમ તેમ વિચરવા લાગ્યો. ત્યારપછી સ્વભાવની ચંચળતાથી યૌવનવયની ફીડાઓ રમવી સુલભ હોવાથી, તાપસોએ નિવારણ કરવા છતાં પણ હાથીના પગલે પગલે હું આગળ ચાલ્યો 'આ એ જ' એ પ્રમાણે

તેને જોવાના માનસવાળો ચાલતો ચાલતો પાંચ યોજન પ્રમાણ ભૂમિભાગ સુધી ગયો. ત્યાં મેં મોટો દુસ્તી દેખ્યાં. તે કેવો હતો? ગંડરીલમાંથી ઝરતા દાનના પ્રવાહવાળા, ઉન્નત અગ્રભાગમાં વિકરાલ દંતૂશલરૂપ શિખરવાળા, વિશાલ સ્થૂલ શિલા સરખા કઠિન પગ પર પ્રતિષ્ઠિત, પર્વત સરખા હાથીને મેં જોયો. દાન-જલના કારણે વિશાલ કપોલમૂળમાં આવેલ આમર સરખા ભ્રમરકુલો સ્કંધભાગમાં લાગેલ કદલિકાની શોભા સરખા કિસલય-પત્રોને વહન કરતા હસ્તિને મેં જોયો.

એ પ્રમાણે મારી માફક સમગ્ર પરિવાર-રહિત એકલા તે ઉભેલા હાથીને જોતા એવા મને કુતૂહલ વૃદ્ધિ પામ્યું. ‘આ હાથી સાથે હું ક્રીડા કરું’ એવી ઇચ્છા પ્રગટી. ત્યાર પછી મેં ગંભીર ઝીણા મધુર એવો વિશેષ પ્રકારનો મોટો શબ્દ કર્યો. સાંભળતાં જ વળીને હાથીએ મને જોયો. ત્યાર પછી ઉદ્ભટ કાન-યુગલ ફફડાવતો, પૂંછડીને અત્યંત ઉંચી અને વિષમ કરતો, સૂંઢમાંથી સુસવાટા છોડતો, જળવાળા મેઘના ગર્જન સરખા ગંભીર શબ્દથી ગર્જના કરતો, યમરાજની જેમ ઉતાવળો ઉતાવળો તે મારો દોડ્યો. શીઘ્ર ગતિ-વિશેષથી તે તરત મારી નજીક આવી પહોંચ્યો. સૂંઢનો આગલો ભાગ લંબાવીને કોઈ પ્રકારે હળુ મારી પાસે ન પહોંચ્યો, તેટલામાં મેં મારા ખેસના વસ્ત્રનો મોટો વાળીને તેની આગળ ફેંક્યો. તેણે પણ તે જ ક્ષણે વર્તુલાકાર સૂંઢદંડ વડે પકડીને તેને આકાશમંડલ તરફ ફેંક્યો.

ક્રોધવશ બની જેટલામાં મારા કરણોથી દંતૂશળ વડે મને તે પકડી શકતો નથી, તેટલામાં તેની નજીક જઈને મેં તેને પૂંછડાથી પકડ્યો. ઉતાવળે ચાલતા તેના ચરણ વચ્ચેથી નીકળતા મેં મારા હસ્તથી તેના ચરણ અને સૂંઢના અગ્રભાગે સ્પર્શ કર્યો. ત્યાર પછી શેષ--પરાધીન થયેલા તેણે મને પકડવા માટે કરેલા પ્રયાસમાં નિષ્ફળ જતાં મેં જે હસ્તથી ધૂળ લઈને તેના નેત્ર તરફ ફેંકી એટલે તેનાં નેત્રો બંધ થઈ ગયાં. ત્યાર પછી હું તેના કર્ણ-પ્રદેશે વળગ્યો. તેણે જેટલામાં હળુ મને સૂંઢથી સ્પર્શ ન કર્યો, તેટલામાં દક્ષતાથી હું એક હાથે પૂંછડું પકડી ઝટ કરતોક ધરણિતલ પર આવી ગયો. આ પ્રમાણે હાથી સાથે ક્રીડા કરતાં અણુધાર્યું દિશાવલય અંધકારમય થઈ ગયું.

વૃદ્ધિ પામતો વેગવાળો સ્થૂલધારાવાળો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. દૃષ્ટિમાર્ગ રોકાઈ ગયો, તે સમયે તેટલા જ વિભાગનું લક્ષ્ય કરીને મૂશળધારાથી વરસવા લાગ્યો.

ત્યાર પછી નિષ્કુર વર્ષાજલના પ્રવાહથી નિર્મલ અને રોમાંચિત દેહવાળો, દૃઢ પરિશ્રમ લાગવાથી મંદચેષ્ટાવાળો, અણુગમતી ચીસ પાડતો તે હાથી ત્યાંથી પલાયન થયો. મેં પણ બીજી દિશામાં પ્રયાણ કર્યું. વેગથી વરસાદ વરસેલો હોવાથી, પાણીનાં પૂર આવેલાં હોવાથી, પર્વત પરથી વહેતી નદીઓના પ્રવાહો વહેવા લાગ્યા. આખી ધરતી ઊંચી-નીચી દેખાતી હતી, તે પાણીની એક સપાટી થવાથી સરખી દેખાવા લાગી. ત્યાર પછી પૂર્વ-પશ્ચિમદિશા ભૂલી ગયેલો હું આમ-તેમ ભટકતો ભટકતો એક પર્વતનદી પાસે આવ્યો કે, જેમાં પાણીનું પૂર આવેલું હતું. તેમાં પડતું મૂક્યું અને તરતો તરતો તેના સામા કિનારે ગયો.

પુષ્પાવતી સાથે ગાંધર્વવિવાહ

ત્યાં બીજા દિવસે કિનારાના નજીકના પ્રદેશમાં રહેલું, પડી ગયેલું, જીર્ણ ભવનના સ્તંભ અને ભિત્તિમાત્રથી ઓળખાતું કોઈ પ્રાચીન નગર જોવામાં આવ્યું. તે દેખ્યું, એટલે હૃદયમાં

અર્પુર્વ કૃતૂહળ વૃદ્ધિ પામ્યું અને દરેક દિશામાં અંચળ દૃષ્ટિ સ્થાપન કરતો, ચારે બાજુ નજર કરતો હતો, ત્યારે નજીકમાં ઢાલ અને તરવાર મૂકેલા છે, એવું પ્રગટ વંશજીનું જ્ઞેવામાં આંચ્યું. તે જોઈને મેં વિચાર્યું કે, આ ઢાલ-તરવાર કેવા રમણીય છે ?, તો પરીક્ષા કરી જોઈ કે આ કેવી છે ? એમ વિચારી ગ્રહણ કરીને તેનાથી ખેલવા લાગ્યો. કીડા કરતા તે વાંસના જુંડ ઉપર તરવારનો પ્રયોગ કર્યો. એકજ આટકા સાથે વાંસની લાકડી નીચે પડી અને વાંસની વચ્ચે રહેલ લગાર ફડકડતા હોઠવાળું મનોહર આકૃતિવાળું એક મસ્તક-કમલ પણ જોઈ પર પડ્યું. પ્રાંતિ-પૂર્વક મેં તે જોયું. ‘અરે રે ! આ મારા વ્યવસાયને ધિક્કાર થાયો.’ એ પ્રમાણે મારા બાહુબલની નિંદા કરતા મેં મારા આત્માને ઠપકો આપ્યો. પશ્ચાન્તાપ-પરાધીન બનેલો હું જ્યાં અંદર નજર કરું છું, તો પગ ઉપર બાંધીને નીચે ધૂમ્રપાન કરતું કબંધ(ધડ) જોઈ છું. જોઈને અધિક અધૂતિ ઉત્પન્ન થઈ. વળી આગળ નજર કરું છું, તો દેખતાં જ માર્ગનો પરિશ્રમ દૂર કરનાર શ્રેષ્ઠ વૃક્ષોથી અધિષ્ઠિત, મનોહર ગોઠવણી પૂર્વક કરેલી તરુવર શ્રેણિથી શોભાયમાન શ્રેષ્ઠ ઉદ્યાન જોયું.

પુષ્પાવતીનું વર્ણન

રમ્યપણાથી આકર્ષાયેલ માનસવાળો હું તે ઉદ્યાનમાં ગયો. ત્યાં ચારે બાજુથી અશોક વૃક્ષોથી પરિવરેલ, કોઈ કોઈ સ્થળે કેળમંડપો વળી પુષ્પવૃક્ષોથી યુક્ત, સૂર્ય-કિરણોના સમૂહથી વિકસિત થયેલ પુંડરીક કમળની પ્રભાથી અધિક શોભાવાળા સાત ભૂમિવાળા પ્રાસાદને મેં દેખ્યો. દેખીને તેમાં પ્રવેશ કર્યો, કમે કરી સાતમા માળે પહોંચ્યો. ત્યાં પ્રવેત રેશમી વસ્ત્રથી આચ્છાદિત કરેલ મણિમય મનોહર પલંગ પર બીછાવેલ શયન જોયું. તેમાં દેવાંગના-સરખી સર્વાંગે સુંદર એવી એક શ્રેષ્ઠ રમણીને જોઈ. તે કેવી હતી ? સારી રીતે સિંચેલા હુતાશનના તેજશશિની જેમ દીપતી, વિસરાર્થ ગયેલી વિદ્યાવાળી વિદ્યાધરસુંદરી જેવી ચિત્રામણમાં ચિતરેલી હોય તેમ ચિતામાં ડૂબેલી સ્થિર દેહવાળી-વળી કેવી ? શરદના ચંદ્રબિંબ સરખા મુખકમળવાળી, કમલપત્રની કાંતિ સરખા અને કાન સુધી પહોંચે તેવા નયનવાળી, રસવાળા તાબ્લ દાડમના પુષ્પસરખા લાલ હોઠવાળી, પોતાનાં દાંતનાં કિરણોથી સમગ્ર દિશાઓને ઉજ્જ્વલ કરનારી, સુવર્ણના કળશ સરખી કાંતિવાળા પુષ્પ મોટા સ્તનને ધારણ કરનારી, તપ તપનાર મુનિજનના મનને પણ હરણ કરનારી, નિર્મલ કપોલતલ પર પ્રતિબિંબિત થયેલ ચંદ્રબિંબવાળી, તપાવેલા સુવર્ણની વિશાલ શિલા સરખા સુંદર નિતંબ-પ્રદેશવાળી, સુક્રીમાં પકડી શકાય તેવા મધ્યપ્રદેશથી શોભતી, શ્યામ-સૂક્ષ્મ રોમરાજિથી શોભાયમાન, ગંભીર નાભિ-નિધાનથી શોભતી, સુવર્ણમય અને વિજળીના પુંજ સરખા ચમકતા સુંદર-દેહવાળી, માલતીપુષ્પની માળા સરખા સુકુમાર ભુજયુગલવાળી, કદલીના ગર્ભની ઉપમાવાળા સુંદર સાથળ-યુગલવાળી, કામદેવના ધનુષ સરખા કુટિલ ભ્રુયુગલથી મનોહર, અશોકવૃક્ષના નવીન કુંપલ સરખા લાલ હસ્તતલવાળી, ઈન્દ્રાણી સાથે સ્પર્દા કરનાર સૌભાગ્યવાળી, તરુણ-વર્ગના સમૂહના મનમાં કામાગ્નિ પ્રગટાવનાર, પોતાના દેહની સુંદરતાથી રતિના ગર્વને ખંડિત કરનાર, અમૃતરસ સરખા લાવણ્યરસની આણુસમાન, લાલ કમલપત્ર સરખા ચરણતલથી શોભતી.....મનોહર પંચવર્ણવાળા પુષ્પ-સમૂહથી મસ્તક પર કરેલા શેખરવાળી, રૂપવાળી રમણીને દેખી. ખરેખર પ્રજાપતિ બ્રહ્માજીએ પ્રયત્નપૂર્વક સર્જેલી આવા અનુપમ રૂપને ધારણ કરનારી દેવતાઓને પણ વિસ્મય કરનારી એવી એક બાલિકાને દેખી.

આગળ ચાલીને મેં તેને પૂછ્યું કે-‘હે સુંદરી ! તું કોણ છે ? આ પ્રદેશ કયો છે ? તું એકાકી કેમ છે ?, તને શોક થવાનું શું કારણ છે ? ત્યારે તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે-‘આ મારો વૃત્તાન્ત ઘણો લાંબો છે, તો તમે જ કૃપા કરો અને કહો કે, આપ કોણ છો ? આપનો યથાર્થ વૃત્તાન્ત કહો, કઈ તરફથી આવો છો ? આ તરફ આવવાનું શું પ્રયોજન છે ? તેનાં આ મધુરરસવાણાં વાક્યો, વિનયવાળા વચનની સ્વનાથી પ્રભાવિત થયેલા માનસવાળો હું કહેવા લાગ્યો કે-‘હે સુંદરી ! પંચાલાધિપતિ બ્રહ્મરાજને! પુત્ર હું બ્રહ્મદત્ત છું.’ આ વચન સાંભળતાં જ તેના નેત્રયુગલમાં આનંદાશ્રુ છલકાઈ ગયાં, હૃષીકેશી થયેલી હોવાથી રોમાંચ-કંચુક પહેરેલા દેહવાળી બની એકદમ ઊભી થઈ ગઈ. હૃષીકેશી વિકસિત-પ્રસન્ન વદન-કમલવાળી મારા ચરણમાં પડી. અતિ કરુણ-ગદ્ગદાક્ષરથી રુદન કરવા લાગી. પછી બોલવા લાગી કે--

“હે સુંદર ! મારા મનોહર વદન-કમળને વિકસાવનાર ! કુમુદને પ્રકુલ કરનાર અંદ્ર સમાન ! અશરણને મને શરણ આપનાર ! તમે અહીં આવ્યા, તે સુંદર થયું. સમગ્ર સામુદ્રિક લક્ષણોથી અલંકૃત વક્ષઃસ્થલ, હસ્ત-પાદ-શરીર-વિભાગો, તથા શ્રીવત્સ લાંછન દેખવાથી આપને જાણી જ લીધા છે, તદુપરાંત નેત્રનું ફરકવું, ભુબ્જાઓ કંપવી ધ્વનિદિક શારીરિક નિમિત્તોથી પણ આપ ઓળખાઈ જ ગયા છે, છતાં પણ સદેહ દૂર કરવા માટે મેં આપને પૂછ્યું છે કે, ‘આપ કોણ છો ? હે ઉત્તમકુલમાં જન્મેલા ! અમૃતસ્વરૂપ આનંદ આપનાર !, મારા અનાથના હે નાથ ! તમારું હું સ્વાગત કરું છું.’”

એ પ્રમાણે ઘણા પ્રકારનાં સ્વાગત-વચનો કહીને તે રુદન કરવા લાગી. મને પણ તેના પ્રયે કરુણતા પ્રગટી, એટલે તેનું વદન-કમલ ઊંચું નમાવીને ‘રુદન ન કર’ એમ કહીને આન્ધાસન આપવા પૂર્વક ખેસાડી અને કહ્યું કે-‘હે સુંદરી ! તું કોણ છે ? ક્યાંથી આવી છો ? તને અહીં કોણ લાવ્યું ? પછી હથેળીથી પ્રકુલ વદનકમલ સાફ કરીને તે કહેવા લાગી કે-‘હે કુમાર ! હું તમારા મામા પુષ્પવૃક્ષરાજની પુત્રી છું. તમોને જ આપેલી છું. વિવાહ-દિવસની રાહ ભેટી, અનેક મનોરથોથી આકુળ-વ્યાકુળ માનસવાળી હું મારા ગૃહ-ઉદ્યાનમાં વાવડીના કિનારે ફીડા કરતી હતી, ત્યારે હતભાગી નાટ્યઉન્મત્ત નામના દૃઢવિદ્યાધરે મને અહીં આણી. જેટલામાં હું માતા, પિતા, બંધુ, સહોદર વગેરેના શોકાગ્નિમાં બળી રહેલી છું, જેનો મારી પાસે કોઈ પ્રતિકાર નથી, મારા ભાગ્યને ઠપકો આપતી રહેલી છું, તેટલામાં અણુધારી સુવર્ણવૃષ્ટિ થાય-એમ એકદમ મને આપનો સમાગમ થયો. હવે મને જીવવાની આશા પ્રગટી, લાંબા કાળના ચિંતવેલા મનોરથો પૂર્ણ થયા, કે આપની સાથે મારું મિલન થયું.’ પછી સુંદરીને મેં પૂછ્યું કે, હે સુંદરી ! તે મારો શત્રુ ક્યાં છે ? જેથી હું તેનામાં કેટલું સામર્થ્ય છે, તે જાણી શકું. તેણે કહ્યું કે, તે મારી દષ્ટિને સહન કરી શકતો ન હોવાથી એક વાંસના કુડંગમાં જીએ બે પગ લટકાવીને નીચે વદનમંડલ રાખી ઘણું મૂંઝપાન કરી વિદ્યા સિદ્ધ કરી રહેલો છે, વિદ્યા સિદ્ધ થતાં તે મારી સાથે લગ્ન કરશે. આજે જ તેની વિદ્યા સિદ્ધિ થવાનો દિવસ છે.’ આ સાંભળીને મેં પુષ્પ-વતીને તેના વધનો વૃત્તાન્ત કહ્યો. હૃષીકેશી તે બોલી, ‘હે આર્યપુત્ર ! સુંદર ક્યું કે, તે દુરાચારીનો અંત આણ્યો. ત્યાર પછી તેણે ગાંધર્વ-વિવાહથી મારી સાથે લગ્ન કર્યાં. નવીન

સ્નેહ કરવા પૂર્વક તેની સાથે નિવાસ કર્યો. સુખપૂર્વક સૂઈ ગયો. પ્રભાત સમયે દેવાંગનાને અનુરૂપ મનોહર શબ્દ મારા સાંભળવામાં આવ્યો, એટલે મેં તેને પૂછ્યું કે, 'હું સુંદરી! આ શબ્દ કેનો છે? ત્યારે તેણે આદરથી કહ્યું કે-હું આર્યપુત્ર! તમારા વેરી નાથ્ય-ઉન્મત્તકની ખંડા અને વિશાખા નામની આ ભગિનીઓ છે. તેના ભાઈના નિમિત્તે વિવાહનાં ઉપકરણો લઈને આવે છે, તો તમે જલ્દી અહીંથી ચાલ્યા જવ, હું તેમની પાસે તમારા ગુણોની વાતો કરીશ અને તે દ્વારા તેમનો તમારા પ્રત્યે કેવો ભાવ છે, તે જાણીશ. જો તમારા ઉપર ગુણાનુરાગ થશે, તો હું આ પ્રસાદ ઉપર લાલધ્વજ ઉભી કરીશ, નહિંતર સ્વેતધ્વજ, તે જાણીને તમારે ચાલ્યા જવું. મેં કહ્યું કે, 'આવા ભયથી સર્થ', તેઓ મને શું કરશે? તેણે કહ્યું કે, 'હું એમ નથી કહેતી કે તેઓથી તમને ભય છે, પરંતુ તેના સંબંધવાળા તેના ભાઈઓ, વિદ્યાધરો કે તેમના સુભટો તમારા ઉપર વેરવાળા ન થાય.'

ત્યારપછી તેના ચિત્તની અનુવૃત્તિ કરતો હું એકાંત સ્થળમાં રહ્યો. પુષ્પવતી પણ ગઈ, થોડા સમય પછી મંદ મંદ ફરકતી સ્વેતપતાકા મેં જોઈ. તેના સંકેતનો અભિપ્રાય સમજીને તે પ્રદેશમાંથી હું ચાલ્યો ગયો. પર્વતની ગહન ઝાડીમાં ઉત્પન્ન થયેલા પરિશ્રમવાળો હું વિશાળ વનની અંદર ડિંડવા લાગ્યો. સમગ્ર સુંદર વનરાજિ ખંડથી શોભાયમાન એક મહા-સરોવર દેખ્યું. તેને જોતાં જોતાં મોટા નિરમયથી આશ્ચર્ય પામેલા માનસવાળો હું વિચારવા લાગ્યો કે, 'અહો! આ નદીઓની અલ્પબુદ્ધિ! કે જે આવું સુગંધી, સ્વાદિષ્ટ, શીતલ જળા-શય છોડીને આરાપણના દોષથી દૂષિત, વારંવાર વડવાનલથી નાશ પામવાના સ્વભાવવાળા જળવાળા સમુદ્રમાં જઈને પડે છે! આ પ્રમાણે મહાસરોવરનાં દર્શનથી વૃદ્ધિ પામતા કુતૂ-હલવાળો હું માર્ગના થાકને દૂર કરવા માટે યથાવિધિ સ્નાન કરવા લાગ્યો. સ્નાન કરીને બહાર નીકળેલો આગળ ચાલ્યો, એટલે વિવિધ પ્રકારનાં વસ્ત્રો પહેરેલી વિવિધ વસ્ત્રભૂષા સજેલી (વિલાસિનીઓની) વિવિધમંડલીઓનું નિરીક્ષણ કરતો કરતો હું સરોવરના વાયવ્ય દિશાના કિનારે પહોંચ્યો.

શ્રીકાંતા સાથે લગ્ન

ત્યાં આગળ મેં મનોહર યૌવન-પૂર્ણ સમગ્ર દેહના અવયવવાળી એક સુંદર કન્યા દેખી. દેખીને વિચાર્યું કે, 'અહો! આ મનુષ્ય-જન્મમાં પણ મને દિવ્યરૂપધારી દેવાંગનાતું દર્શન થયું. અહો! મારી પુણ્ય-પરિણતિ; અહો! બ્રહ્માણનો વિજ્ઞાન-પ્રકર્ષ! કે જેણે રૂપ-ગુણના નિધાનવાળી આ કન્યાને ઉત્પન્ન કરી. સ્નેહપૂર્ણ વિકાસત પાપણવાળી દૃષ્ટિથી તે કન્યાએ પણ મને જોયો. ફરી પણ નજર કરીને પડખે નજર ઠરી, રખે, કોઈ અમને જોતા તો નથીને! એમ શરમાતી હોય તેવી થઈ ગઈ. ફરી પણ સ્થિર નેત્ર સ્થાપન કરતી, આનંદાશ્રુજળ-પૂર્ણ, ચપળ તારકવાળી પોતાના આત્માને અર્પણ કરતી હોય તેમ, પરસેવાવાળીએ ભયપૂર્વક મારી તરફ સ્નેહવાળી દૃષ્ટિથી નજર કરી. ત્યાર પછી તે સ્થળેથી પોતાની દાસી સાથે કંઈક મંત્રણા કરતી તે આગળ ચાલી. હું પણ તેના તરફ જોતો જોતો ધીજી દિશામાં ચાલવા લાગ્યો. એટલામાં તેણે જ મોકલેલી એક દાસીને મેં દેખી. ઉતાવળાં પગલાં ભરતી તે મારી પાસે આવીને મને એક શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર-ચૂગલ, પુષ્પો, તાંબૂલ, અલંકારાદિક અર્પણ કર્યાં. પછી કહ્યું કે, 'હું મહાભાગ્યશાળી! આપે સરોવરના તીર પર જે યુવતીને દેખી હતી, તેણે જ આ સર્વ

મોકલ્યું છે અને મને વળી કહ્યું છે કે, ‘અરે વનકિશલયિકા ! પોતાનાં દર્શન આપીને જોમણે મને સમગ્ર જન-સમૂહનું સુખ આપેલું છે, એવા આ મહાતુભાવને આપણા પિતાજીના મંત્રીના ઘરે સૂવા-રહેવાની વ્યવસ્થા કરાવજે અને મેં કહેલ સંદેશો તેમને જણાવજે.’ એ પ્રમાણે બહુમાનપૂર્વક કહીને વસ્ત્રાલંકારથી અલંકૃત થયેલા નાગદેવમંત્રીને ત્યાં લઈ ગઈ. તે દાસીએ નાગદેવમંત્રીને કહ્યું કે, તમારા સ્વામીની ‘શ્રીકાન્તા’નામની પુત્રીએ શયન કરવા નિમિત્તે તમારે ત્યાં મોકલ્યા છે, તો તેમની ગૌરવ પૂર્વક સ્વાગત, સ્નાન-લોજનાદિ પરોણાગત કરજો’ એમ કહીને વનકિશલયિકા દાસી ગઈ.

તે મહામંત્રીએ પણ પોતાના સ્વામી સરખા ઉપચારથી બહુમાન પૂર્વક સેવા કરી અને હું ત્યાં જ રોકાયો.

પ્રભાત-સમયે હજારકિરણવાળા સૂર્યનો ઉદય થયો, ત્યારે તે મંત્રીએ સુગંધી શ્રેષ્ઠ વિલેપન આદિ કરીને સમલંકૃત કર્યો. કાર્યદિશા ખતાવતાં તે મને રાજ પાસે લઈ ગયો. દેખતાં જ રાજ્યે ઉતાવળા ઉતાવળા ઉભા થઈને આદરથી મારી તરફ નજર કરી. મહારાજ સામે જોસવા માટે કિંમતી આસન અપાવ્યું. હું બેઠા પછી રાજ બેઠા. તાંબૂલ વગેરેથી મારું બહુમાન કર્યું. સ્નેહપૂર્ણ વચનથી તે કહેવા લાગ્યા કે-‘હિ મહાભાગ્યશાલી ! આપના ચરણ-કમળથી અમારું ગૃહાંગણ તમે પવિત્ર કર્યું, તે સુંદર કર્યું. આપના મુખ ચંદ્રનાં દર્શન વડે અમારા નેત્ર-કુવલય-યુગલને આનંદિત કર્યું. સૂર્યના કિરણને અનુસરતા તમારા લાવણ્ય-સમૂહથી મારા વદનારવિંદને વિકસિત કર્યું. અથવા નિષ્પુણ્યકના ઘરમાં સમગ્ર દારિદ્ર્ય દૂર કરનાર, વિવિધ વર્ણવાળા મણિઓ સહિત મનોહર વસુધારાની વૃષ્ટિ થતી નથી. સમગ્ર ઈચ્છાઓને પૂર્ણ કરનાર, આનંદની વૃદ્ધિ પમાડનાર, પદાર્થોના વિસ્તારવાળાં શ્રેષ્ઠ નિધાનો પુણ્ય વગરના કોના ઘરે આવે? ઉત્તમજાતિવંત સમગ્ર કલા-સમૂહથી યુક્ત હિતોપદેશ કરનાર સુમિત્ર અને સુભાર્યા મંદભાગ્યવાળાને પ્રાપ્ત થતા નથી. તમારા સરખા પુરુષો સાથે એક માત્ર દર્શનનો યોગ મંદપુણ્યવાળાને થતો નથી, તો પછી પરિચયની વાત તો દૂર રહી.’

આ પ્રમાણે આદરપૂર્વક અનેક પ્રકારના વાર્તાલાપમાં તેમનો ઘણો સમય વીતી ગયો. મધ્યાહ્ન-સમય થયો. સાથે લોજનવિધિ કરી. વાસભવન મને આપ્યું. ત્યાં રહેલા મને મંત્રી દ્વારા એમ કહેવરાવ્યું કે, ‘અમારા સરખા તમારી વિશેષ પ્રકારની ચડીયાતી બીજી કોઈ સેવા કરી શકીએ તેમ નથી, તો પણ અમારી આ ‘શ્રીકાન્તા’ નામની પુત્રી છે, તેનો તમે સ્વીકાર કરો.’ એમ કહ્યું, એટલે તેનો સ્વીકાર કર્યો. એ પ્રમાણે નિમિત્તિયાએ કહેલા ઉત્તમ દિવસે વૈભવ અનુસાર આડંબરથી પાણિયહણ કર્યું. વાસભવન સજ્જવ્યું. તેની સાથે શ્રેષ્ઠ પદલંગમાં બેઠો. તેની સાથે ઈચ્છા પ્રમાણે રતિકીડા કરીને સુખેથી સુઈ ગયો. એ પ્રમાણે કેટલાક દિવસો પસાર કર્યા.

કોઈક સમયે રતિકીડા કરી રહ્યા પછી મેં શ્રીકાન્તાને પૂછ્યું કે, કયા પ્રયોજનને આશ્રીને એકલવાયા રખડતા મને તારા પિતાજીએ અર્પણ કરી. ત્યારે તેણે કહ્યું, ‘હિ આર્યપુત્ર ! આપ સાંભળો-આ મારા પિતાજી વસંતપુરના સ્વામી નરસેન રાજાના પુત્ર છે. જ્યારે મારા પિતાજી રાજ્ય પર બેઠા. ત્યારે ગમે તે કારણે ઉભું કરીને અમારી ઈર્ષ્યા કરનારા અમારા ભાયાતો અમારા

પર ચડી આત્મા, ત્યારે અમે આ પર્વત પર કિલ્લામાં સૈન્ય-વાહન સહિત આશ્રય કર્યો. અનેક દુષ્ટ જનોના પરિવારવાળા ગામ-નગરનો નાશ કરીને પરિવારની વૃત્તિ કરતા હતા. દુર્ગના બળથી ઘણા ભિલ્લ, પુલિંદ, શમરાદિકના પરિવારવાળા પલ્લી કરીને રહેતા હતા. એ પ્રમાણે કેટલોક કાળ પસાર થયો. શ્રીમતી દેવીને ચાર પુત્રો ઉપર હું પાંચમી પુત્રી જન્મી. મારો બાલ્યભાવ પૂર્ણ થયો. પિતાને મારા ઉપર ઘણા સ્નેહ હતો. જ્યારે હું કંઈક ચૈવનના વિલાસમાં પહોંચી ત્યારે એક સમયે પિતાજીને પગે લાગવા ગઈ. મને દેખીને પિતાજીએ કહ્યું, 'હે પુત્રી! આ સર્વ રાજાઓ મારા વિરોધીઓ છે, તો હું તને કેને આપું? માટે તું જ પોતે અહીં સ્વયંવરની પસંદગી કરી લે. આ પલ્લીમાં જે કોઈ તેવો ભદ્રાકૃતિવાળો, વિશિષ્ટ રૂપવાળો, નેત્રને પસંદ પડતો કોઈ આવે અને તું દેખે, તો તારે મને જણાવવો.' એમ કહીને મને વિસર્જન કરી. ત્યાર પછી દરરોજ પલ્લીમાંથી બહાર નીકળીને મહાસરોવરના કાંઠાના પ્રદેશમાં બેસીને હું આવતા પુરુષવર્ગને અવલોકન કરતી રહેલી હતી. એટલામાં મારાં સુકૃતકર્મની પરિણતિથી તમે દર્શન આપ્યાં. તમને દેખીને મેં વિચાર્યું કે, 'મારા મનોરથો સિદ્ધ થયા, જે દેવ અનુકૂળ થશે તો, એમ ધારીને વનકિશલ યજ્ઞને તમારી પાસે મોકલી. મેં પણ માતા પાસે જઈને તમારાં દર્શનનો વૃત્તાન્ત નિવેદન કર્યો. તેણે પણ મારા પિતાને, પિતાએ પણ મને તમારા પ્રત્યે અત્યંત ગૌરવ કરીને તમને અર્પણ કરી. તે પછીની વાત તો તમે જાણો જ છે. ત્યાર પછી શ્રીકાંતા સાથે સર્વ કામગુણિત વિષયસુખ અનુભવતાં દિવસો પસાર થઈ રહેલા છે.

કેઈક સમયે પલ્લિનાથ પોતાના સૈન્ય-પરિવાર સાથે કોઈ દેશનો વિનાશ કરવા નીકળ્યા. હું પણ કૃત્વહળથી તેની સાથે ગયો. તેઓ તો ગામો હણવા લાગ્યા. ફરતો ફરતો હું આગળના ગામમાં ગયો. તેટલામાં તે ગામની બહાર નજીકમાં કમળ સરોવરના કાંઠે ગંભીર વનઝાડીમાંથી બહાર નીકળતો 'વરધનુ' અણુધાર્યો બેવામાં આવ્યો. મને ઝોળખીને તે પણ અસંભવિત દર્શનની સંભાવના કરીને ગળે વળગીને મોટી પોક મૂકીને રુદ્ધ કરવા લાગ્યો. કોઈ રીતે મહાસુશ્કેલીથી તેને છાનો રાખ્યો ફરી જન્મ ધારણ કરવા માફક અમે મોટા ઝાડની વચ્ચે છાયામાં બેઠા. સુખેથી બેઠા પછી વરધનુએ પૂછ્યું કે- 'હે કુમાર! તે સમયે મેં તમને પલાયન થવાની સંજ્ઞા કરી અને તમે ત્યાંથી નાસી ગયા, પછી તમે કેવી કેવી અવસ્થાઓ પ્રાપ્ત કરી? તે સર્વ અમને કહો.'

ત્યાર પછી જે જે અનુભવો કર્યા, તે સર્વ કહીને વરધનુને કહ્યું કે, 'તેં પણ મારા વિયોગ પછી જે જે સુખ-દુઃખ અનુભવ્યાં હોય, તે મને કહે. ત્યારે વરધનુએ કહ્યું, 'હે કુમાર! સાંભળો. તે સમયે હું તમને વડલાના વૃક્ષ નીચે છાયડામાં બેસાડીને પાણી ઝોળવા ગયો. ત્યાં મેં એક સરોવર જોયું. તે કેવું હતું?'

મહાસરોવરનું વર્ણન

પટુ પવનથી પ્રેરિત ઊંચા-નીચા ચાલતા તરંગોમાં અથડાતા મત્સ્યોના પુરછોના પ્રહારથી ઉછળતા કલ્લોલવાળા, પાળ પર બેઠેલા અનેક હંસ વગેરે પક્ષિવિશેષોથી અને શંખસમૂહથી ફોલાયમાન ઊંડા જળના મધ્યભાગમાં રહેલા અનેક પ્રકારના જળજંતુઓનું આશ્રયસ્થાન, અતિસુગંધી મંદ પવનથી ઉછળતા કલ્લોલથી ચલાયમાન વિકસ્વર નીલકમળની સુગંધમાં આસક્ત થયેલ જમરશ્રેણિના એક સાથેના પ્રયંડ ગુંજરવવાળા, કિનારા પર ઉગેલા વૃક્ષોના

અનેક પ્રકારના વિકસિત પુષ્પોથી સમૃદ્ધ થવાના કારણે ઉલ્લાસ પામતા બ્રમરોએ કરેલ વિશાળ ઝંકારમય સંગીતના શબ્દવાણું સરોવર દેખ્યું.

વળી કેવું ?-વિવિધ પ્રકારની ઘટાવાળા વૃક્ષખંડના મંડલમાં લયલીન થયેલા હંસોવાણું, કિનારા પર રહેલા મધુર સ્વરવાળા ચક્રવાકો, હંસો અને સારસ પક્ષીઓના મધુર આલાપવાણું, પવન-પ્રેરિત ચંચળ તરંગોએ ફેલાવેલ પ્રચંડ નિર્મલ હિમકણવાણું, વિકસિત મકરંદયુક્ત તાજ લાલકમળની રજથી સુવર્ણવર્ણું સરખા કરેલા જળસમૂહવાણું. રસવાળા સફેદ કમળના કેસરાની પરિમલથી આકર્ષાયેલા બ્રમરોના સામટા કોલાહલવાણું, કલ્લોલના આઘાતથી તૂટી ગયેલા ઉજ્જવલ બિસખંડોથી શોભાયમાન, સમગ્ર જંતુમાત્રને સુખસંપત્તિ આપનાર, સમુદ્રના વિસ્તારને વિબ્રમ કરાવનાર એવું મહાસરોવર અણુધાર્યું મારા જોવામાં આવ્યું. વેગવાળા ચંચળ પવનથી પ્રેરિત ચપળ કલ્લોલો અને ઉછળતા જળતરંગોથી ઉત્પન્ન થયેલ ફીણુ-સમૂહવાણું, જલક્રંડા કરવા આવેલા હાથીઓનાં ટોળાંએ ભાંગી અને કચડી નાખેલા પ્રગટ કિનારાના તરુવરોવાણું, હળદોની સંખ્યામાં આવતા સસલા, વિવિધ મૃગજાતિઓ, વરાહો, શાહમૃગો, સિહો, સાબરો વગેરે પ્રાણીઓથી ભોગવટો કરાતું, નાના સમુદ્રની ઉપમાવાણું મહાસરોવર જોયું.

તે સરોવર દેખીને ‘હવે હું જીવતો રહીશ’-એમ માનતો કમળપત્રના જે પડિયા બનાવી તમારા માટે જળ લઈ જઈ અને ‘હું તો અહીં જ જળપાન કરી લઉં’ એમ કરી ઝોળામાં જળ ભરી પીવાની તૈયારી કરું છું, એટલામાં તમારું સ્મરણ થયું અને મેં વિચાર્યું કે- ‘હુએ કરી પાર પામી શકાય તેવા સંકટના કૂવામાં પડેલા, તરશ, તાપ, માર્ગ-પરિશ્રમથી પરવશ થયેલા દેહના અવયવવાળા, રસ્તે ચાલતાં કાંટા, કાંકરા દર્ભથી છેદાયેલા-ભેદાયેલા સુકુમાર ચરણવડે અટકી પડેલા ગમનવાળા, દર્પવાળા શત્રુઓના લયથી પલાયન કરતા, બ્રહ્મરાજનાં પુત્ર હોવા છતાં પોતાનું રક્ષણ શોધનાર મને ધિક્કાર થાઓ. અરે જીવ ! કૃતદન ! નિર્લજ્જ ! સ્વામીના સન્માનને ભૂલી જનાર ! પોતાના જીવવા ખાતર પ્રથમ જળપાન કરવાની અભિલાષા કરનાર તને ધિક્કાર હો. મહાતરશથી વ્યાકુલ બનેલા ક્ષણવાર પણ હુએ સહન ન કરી શકતા કુમારને મૂકીને તેના વગર એકલો જ જળપાન કરીને જીવવા અભિલાષા કરે છે ? આવા પ્રકારની ચિંતાથી ઉત્પન્ન થયેલ શોક વૃદ્ધિ પામતો હતો, ત્યારે જળપાન કર્યા વગર જ સરોવરમાંથી બહાર નીકળ્યો.

લાંબા માર્ગના લાગેલા થાકથી ધીમી ગતિ વડે હું એટલામાં તમારી પાસે આવી રહેલો હતો, ત્યારે અણુધાર્યા કવચ પહેરેલા, હથિયારોથી સજ્જ, યમરાજના દૂત સરખા સુભટોએ મને માર માર્યો. સજ્જડ પગના પાટુ માર્યા, નિર્દયપણે મને ખાંધ્યો. ‘અરે અરે વરધનુ ! બ્રહ્મદત્ત ક્યાં છે ? એમ બીજી ત્રીજી વખત પૂછતાં પૂછતાં મને પોતાના સ્વામી પાસે લઈ ગયા. મને દેખીને તે ઉતાવળો ઉતાવળો ઉભો થયો અને આદરથી કહેવા લાગ્યો કે, હે મહાભાગ્યશાળી ! તારા પિતાજી પાસે મેં અભ્યાસ કર્યો છે, તું મારો ભાઈ છે, હું કોશલદેશના અધિપતિની સેવા કરવા જઈ છું. માટે કહો કે, ‘કુમાર ક્યાં છે ?’ મેં કહ્યું કે, ‘મને ખબર નથી.’ ત્યાર પછી બીજાઓએ નિવારણ કરવા છતાં મને ખૂબ માર માર્યો. મારા પર પગના પ્રહારો થવા લાગ્યા અને વેદના સહન ન કરી શક્યો એટલે મેં કહ્યું કે, ‘જો તમારો બળુવાનો

દહ આગ્રહ છે, તો કુમારને તો વાઘ ખાઈ ગયો છે.' તેઓએ કહ્યું કે, 'તે સ્થાન ખતાવ' ત્યારપછી આડા-અવળા ગમે તેમ પગલાં ભરતો ભરતો તમારા દેખાવાના સ્થાન પર આવ્યો. અને તમને 'પલાયન થાવ' એવો ઈસારો કર્યો. મેં પણ પરિત્રાજકે આપેલી એક ગુટિકા મુખમાં મૂકી. તેના પ્રભાવથી આંખો મીંચાઈ ગઈ અને ચેતના ઉડી ગઈ હોય તેમ ચેષ્ટાવગરનો, શ્વાસ વગરનો બની ગયો અને ભૂમિ પર ઢળી પડ્યો. 'આ મૃત્યુ પામ્યો છે.' તેમ ધારીને મને છોડીને તેઓ ચાલ્યા ગયા. લાંબા સમય પછી મુખમાંથી ગોળી કાઢી લીધી. ત્યાંથી ઉભો થઈને તમને ખોળવા લાગ્યો. ક્યાંય પત્તો ન લાગવાથી અતિશય અંતાપ કરવા લાગ્યો.

કેવી રીતે ? હે પ્રભુ ! માર્ગનો પરિશ્રમ, ચાલવાનો થાક, તૃષ્ણા, ભૂખ વગેરેના સંકટવાળા, ભૂમિ પર કુશ્મિથી શયન કરવું કે બેસવું, શ્વાપદો, સર્પ વગેરે ભયોનાં કારણો વિચારીને 'કુમારતું શું થશે ? કેને વેદના જણાવશે ? કહેતાં તેને સાથ કોણ આપશે ? તે મુઘ્ધકુમાર કેને આરા કરશે ? અરે ! કુમાર દેખાયો, અરે ! આ તો કુમાર નથી, આ તો હુંકું છે, 'આ કુમાર મને ખોલાવે છે,' એમ કરીને બાબુમાં અવલોકન કરું. પક્ષીએ, અગર પૃથ્વી પર સંચાર કરનાર કોઈ કે વૃક્ષના સુકાયેલા પાંદડાનો મરમર શબ્દ કર્યો, તો તરત જ 'હું' એમ કરતાં ક મારાં નેત્રો તે તરફ દોડાવું. 'આ મારો છે.' એમ મને કોણ કહેશે ? 'આ કુમાર છે.' એમ હું કેને કહું ? જરૂર હું એક વખત કુમારને દેખીશ' આવા વિચાર કરતો હું ભ્રમણ કરતો હતો.

આ પ્રમાણે તમારા વિયોગના લીધે લાંબા નીસાસા મૂકતો અને શરીરનું શોષણ કરતો કોઈ પ્રકારે કલેશથી એક ગામ પહોંચ્યો. ત્યાં મેં એક પરિત્રાજકને જોયો. મેં તેને અભિવાદન-પ્રણામ કર્યાં. તેણે મને કહ્યું કે, 'તું વરધનુ જેવો જણાય છે.' મેં પૂછ્યું, 'હે ભગવંત ! આપ કંઈક ભ્રમમાં પડ્યા છો કે શું ?' ત્યારે તેણે મને સોગન આપતાં કહ્યું કે—'હું તો તારા પિતાજીનો 'વસુભાગ' નામનો પ્રિયમિત્ર છું; માટે વિશ્વાસ રાખીને કહે કે, કુમાર ક્યાં છે ? મેં પણ તેને ખરી હકીકત જણાવી. ત્યાર પછી વિષાદથી શ્યામ થયેલા મુખના ચહેરાવાળા તે મને કહેવા લાગ્યા કે, ધનુઅમાત્ય પલાયન થઈ ગયા છે, કેશલાધિપતિએ તારી માતાને ચંડાળના પાડામાં નાખી છે. વજ્રઘાત સરખું આવું વચન સાંભળીને ઈન્દ્રોત્સવ થયા પછી ઈન્દ્રધ્વજ જેમ ભૂમિ પર પડી જાય તેમ હું ધરણી પર ઢળી પડ્યો. ભાન આવ્યું, એટલે એક તો તમારા વિરહાગ્નિની જ્વાલાથી અંગ સળગી રહેલું હતું, તેમાં ઢાબ્યા પર ડામ, મહાધા પડેલો હોય અને લોહી વહી રહેલું હોય, તેના ઉપર કોઈ ક્ષાર નાખે અથવા કોઈ માળ પરથી નીચે પડી ગયો, તેને કોઈ લાત મારે, સમરાંગણ ભૂમિમાં પડી ગયેલા મસ્તકને ઉન્મૂલાસ લેવા માફક માતા-પિતાના અપમાન વિષયક મારો ખેદ પ્રકર્ષ એકદમ વૃદ્ધિ પામ્યો. વસુભાગે મને કહ્યું કે—હે વરધનુ ! હવે તેનો શોક છોડી દે, તેનો ખેદ ન કરવો, પરિસંતાપ ન કરવો, વિષમદશાના પરિણામ કેને થતા નથી ? મેં કહ્યું, 'હે મહાભાગ ! મારા શોક કરવાથી બીજું શું ક્ષણ મળવાતું છે ? કેમકે, આ ભુવનમાં જે જંતુના તોષ નિષ્ક્રમ નીવડે છે, એવા શેરડીના પુષ્પ સરખા તેના નિષ્ક્રમ જન્મથી શો લાભ ? ત્યાર પછી હેતું, દષ્ટાંત પૂર્વક આશ્વાસન આપી સમજાવીને ઘણા પ્રકારના ગુલિકા, યોગ આપીને તમને ખોળવા માટે મને મોકલ્યો. હું પણ પરિત્રાજકનો વેષ ધારણ કરી કાંપિત્યપુરે ગયો. ત્યાં જઈને મેં સર્વ લોકને સેવન કરવા યોગ્ય કાપાલિકપણાતું અવલંબન કર્યું. તે કેવા પ્રકારનું ?

મનુષ્યનાં મસ્તકોની ખોપરીનો હાર પહેરેલ, મોરપિંછના કરેલ ઈંચા આભરણયુક્ત, ઉદ્દલટ વિચિત્ર વસ્ત્રોના ટૂંકડા અને ચીંથરાં સાંધીને પહેરેલા ખીલત્સ વસ્ત્રવાળો, વિવિધ અનેક ભતિના પક્ષીઓના પિંછા એકઠાં કરી કાપાલિકપણાનું ચિહ્ન મસ્તક પર રાખતો, હસ્તતલથી તાડન કરી ડમરુકનો ભયંકર શબ્દ કરતો, મદ્વશ ઠાલતો, દીર્ઘ રક્તનેત્રવાળો, પોતાની પાછળ ચાલતા કૃતૂહળીઓના મધુર કાકલી સ્વરવિશેષથી ગીત કરાતો, આ પ્રમાણે સમગ્ર લોકોનાં નયનો અને મનને આશ્ચર્ય અને પ્રભાવ ઉત્પન્ન કરતો, મનથી કંઈક નિર્ધાર કરીને કાપાલિકપણાના વેષનું અવલંબન કર્યું. ત્યાર પછી નિરંતર ત્યાં આમ તેમ ફરતાં ફરતાં ચંડાળના પાડામાં ગયો. ખોટાં નિમિત્તો કહેતો કહેતો દરેક ઘરે પરિભ્રમણ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી તે ચંડાળો પૂછવા લાગ્યા કે, હે ભગવંત ! આ શું છે ? મેં તેમને જવાબ આપ્યો કે, ભગવતી માતાંગી વિદ્યા સાધવાનો આ કલ્પ છે. એમ દરરોજ ત્યાં બમણ કરતાં કરતાં એક કોટવાળનો પુત્ર મારો મિત્ર થયો. કેઈક સમયે મેં તેને કહ્યું કે, તું વરધનુની માતા પાસે જા. અને કહે કે, તમારા પુત્રના પ્રિયમિત્ર કુંડિલે તમોને પગેલાગણાં કહેવરાવ્યાં છે. કહેવું કે ચિત્તમાં ખેદ ન કરવો, ટૂંક સમયમાં કલેશની શાંતિ થઈ જશે. મારા કહ્યા પ્રમાણે ત્યાં જઈને કહ્યું. ખીબ દિવસે હું ત્યાં જાતો ગયો. મેં માતાને દેખી. તેમને પ્રણામ કરીને અંદર શુલિકા સ્થાપન કરીને ખીબેરાનું ફળ આપ્યું. હું તે પ્રદેશમાંથી નીકળી ગયો. માતાએ તે ફળ ખાધું, તેના પ્રભાવથી તે ધરણિતલમાં ઢળી પડી, ચેષ્ટા વગરની થઈ, ઉરધ્વાસ-નિઃશ્વાસ બંધ થયા. પછી ચંડાળોએ રાબને જઈને જણાવ્યું કે, 'અમાત્યની પત્ની પરલોક પામી.' તેનો સંસ્કાર કરી લો.' રાબને પોતાનાં માણસો મોકલાવ્યા, તેઓ જોઈને રાબના હુકમનો અમલ કરવા લાગ્યા. મેં તેમને કહ્યું કે 'જો આ સમયે તમે તેનો અગ્નિ-સંસ્કાર કરશો, તો તમારા રાબ માટે સારું નથી. એ સાંભળી ચંડાળના આગેવાને રાજપુરુષોને મોકલી આપ્યા. રાજપુરુષો ગયા પછી મેં મારા મિત્રને કહ્યું કે, 'આ કાળી ચતુર્દશી છે. ખરા સમયે જ મહાઅમાત્યની સર્વલક્ષણયુક્ત પત્ની પ્રાપ્ત કરેલી છે, જો તું સહાયક બની ઉત્તરસાધક થાય, હું મંત્રની સાધના કરુ'. મંત્ર સિદ્ધ થયા પછી જે કોઈ એક પદાર્થ વિચારવામાં આવે, તે પ્રાપ્ત થાય છે. એકાન્તમાં ચંડાળના આગેવાનને મારા મિત્રે મેં કહ્યું હતું તે જઈને જણાવ્યું. તે વાત તેણે સ્વીકારી. એટલામાં રાત્રિ પડી. તેઓ બંને મારી માતાને લઈને એકાન્ત દૂરપ્રદેશમાં લઈ ગયા. પછી મેં પણ ખોટો આડંબર કરીને એક મંડળ આલેખ્યું. અલિ અને પુષ્પાદિક સામગ્રીથી દ્વિશાપાળોની પૂજા કરી. તેને દક્ષિણદિશામાં મસ્તક સ્થાપન કરી, પગે પૂજા કરી. અગ્નિ પ્રગટાવ્યો, મંત્રજાપ-સહિત આહૂતિનો પ્રક્ષેપ કર્યો. ચરુ તૈયાર થયો. તે બંનેને મેં કહ્યું કે, 'આ ચરુ અને પુષ્પો લઈને તમે જાવ, નગરવાસી દેવતા અને માતાઓનું પૂજન કરીને પાછા આવો. ત્યાર પછી તેઓ ગયા. તેઓ ગયા પછી મેં માતાને ખીબ શુલિકા આપી. તેના પ્રભાવથી જાણે સૂતેલી જાગી ન હોય તેમ માતા બગાસું ખાતી ઉભી થઈ. હું તેમના ચરણ-ચુગલમાં પડ્યો. મેં મારી ઓળખાણ આપી, એટલે તે રુદન કરવા લાગી. મેં કહ્યું કે, 'આ રુદન કરવાનો કાળ નથી. ચાલો, જલ્દી અહીંથી ચાલ્યા જઈએ.' જલ્દી જલ્દી પગલાં ભરતાં ઉત્તરદિશા તરફ એક યોજન દૂર નીકળી ગયા. અનુક્રમે 'કરછ' નામના ગામે પહોંચ્યા. ત્યાં મારા પિતાનો મિત્ર 'દેવશર્મા' નામનો હતો, તેના ઘરમાં માતાને રાખીને રહેલો હતો. માતા સ્વસ્થ થયાં, ત્યારે હે કુમાર ! તમારો સર્વ વૃત્તાન્ત તેને

કહ્યો. તે સાંભળીને મેં ઘણી રીતે શોકાણ કર્યું, તે પછી ઘણાં અશ્રુજળથી શોકાયેલ નેત્ર દષ્ટિવાળી માતા ઘણા પ્રલાપવાળા આ પ્રમાણે વિલાપ કરવા લાગી--

‘વિકસિત કમલપત્ર સરખા ઉન્નવલ નેત્રયુગલ વડે મનોહર સુખાકૃતિવાળા !, નવીન નીલકમળ-પત્રની કાંતિ સરખા નયનવાળા, મનોહર લાવણ્યથી પૂર્ણ ગંડલ મંડલના આભરણવાળા, નમ્ર વર્તનવાળા, સુકુમાર ચરણતલવાલા હે કુમાર ! ક્રીડા કરવા માટે બહાર ગયો હોય, ત્યારે જે દૃઢ ચિંતા કરનારી હતી, તે જ માતા મરણના કારણભૂત થઈ. આ દૈવતું ચરિત્ર કેવું વિચિત્ર છે, તે જુઓ.

સુકુમાર સ્પર્શવાળા મનોહર મહામૂલ્યવાળા શયનમાં શયન કરનારા હવે કઠણ ખાડા-ટેકરાવાળી-જીંચી નીચી-વિષમ કાંકરા-કાંટાવાળા પૃથ્વીપીઠ પર કેવી રીતે શયન કરતો હોઈશ ? ભૂખ, તરશ, તાપથી મ્લન વહન-કમળવાળો અને માર્ગના ખેદથી થાકેલો, વરઘનુના વિરહમાં લાંબા પ્રવાસના દુઃખમાં રહેલો તું કોને આજ્ઞા કરીશ ? બાલ્યકાળના ખોળા ખૂંદવાના તારાં લાડ અને બાલક્રીડાઓ યાદ કરીને એકદમ જે હૃદય કૂટી જતું નથી, તેથી માતું છું કે, મારું હૃદય વજ્ર જેવું કઠણ છે. મારે ચંડાળવાડામાં રહેવાનું થયું અને ત્યાં દાસભાવ લોગવવો પડ્યો, તેનું સ્મરણ કરું છું, તો ત્યાં મને આત્મા જ ગમતો ન હતો, પછી લોગન ખાવાની તો વાત જ ક્યાં રહી ? આ ચંડાલના વાડામાં નિવાસ, તથા ઘનુને વિનાશ એ જેટલા મારા આત્માને બાળતા નથી, તેના કરતાં હે કુમાર ! તારા ઘણા પ્રવાસને યાદ કરીને મારું હૃદય વધારે બળે છે. આ પ્રમાણે વિલાપ કરતી તે માતાને કોઈ પ્રકારે સ્વસ્થ કરી. દેવશર્મણિ મેં કહ્યું, ‘આ મારી માતાની થાપણ તારે ત્યાં રાખી જઈ છું, જ્યાં સુધી હું પાછો ન આવું ત્યાં સુધી તેની સાર-સંભાળ સારી રીતે રાખવી.’ તેણે પણ મારી વાત સ્વીકારી. ત્યાર પછી માતાને પ્રણામ કરીને તે સ્થાનમાંથી હું નીકળી ગયો. ભમતો ભમતો અહીં આવ્યો, એટલે અહીં તમારું દર્શન થયું.

આ પ્રમાણે ખેલ દીલથી વાતો કરતા હતા, કેટલોક સમય વીત્યા પછી એક માણસ ગામમાંથી આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો-‘હે મહાભાગ ! તમારે અહીંથી આગળ મુસાફરી ન કરવી, કારણ કે તમારા સરખા રૂપ અને વયવાળા બે પુરુષોનું પટમાં ચિત્રામણ ચિત્રાવીને કૌશલાધિપતિએ પોતાના પુરુષોને અહીં મોકલ્યા છે. ચિત્રોનો પટ અમને બતાવીને તેઓએ કહ્યું કે, આવા રૂપ અને વયવાળા બે પુરુષો અહીં આવ્યા છે ? તે દેખીને હું તમારી પાસે આવ્યો છું. તેવા પ્રકારના રૂપથી આગળખાતા તમને મેં દેખ્યા. હવે તમને જે ઇંબટ હોય તે કરો’ એ પ્રમાણે કહીને તે ગયા પછી અમે બંને વનની ગહન ગાડી વચ્ચે થઈને પલાયન થયા, અનુક્રમે કૌશાંબી આવ્યા.

બે ફૂકડાનું શરતી યુદ્ધ

ત્યાં નગરબહાર સાગરદત્ત અને જુદિલ નામના બે શેઠપુત્રોના ફૂકડાઓની હાર-જિતની શરત ચાલતી હતી. બંનેના ફૂકડાઓ માટે લાખ મહોરની શરત કરીને યુદ્ધ કરાવ્યું. સાગરદત્તના ફૂકડાએ બુધિલના ફૂકડાને હણ્યો, એટલે તે પરાજિત થયો. ફરી

બુદ્ધિલના કૂકડાએ સાગરદત્તના કૂકડાને હણ્યો, ભગ્ન થયો. સાગરદત્તને કૂકડો પરાલવ પામ્યો. યુદ્ધ કરવા ઉશ્કેરવા છતાં યુદ્ધ કરવાની અભિલાષા કરતો ન હતો. યુદ્ધ-વિમુખ કૂકડાને દેખીને મેં સાગરદત્તને કહ્યું કે, અરે! સુખતવાળો કૂકડો હોવા છતાં પણ કેમ ભગ્ન થયો? માટે જો તમે કોષ ન પામો, તો હું તેને દેખું. ત્યાર પછી સાગરદત્તે કહ્યું, હે મહા-ભાગ્યશાળી! જુઓ આમાં મને દ્રવ્યનો લોભ નથી, પરંતુ અહિં અભિમાન અપરાધી છે. આ અવસરે વરધનુએ બુદ્ધિલના કૂકડાને તપાસ્યો, તો તેના ચરણમાં લોહની સોયો બાંધેલી જોવામાં આવી. એ વાત બુદ્ધિલના લક્ષ્યમાં બરાબર આવી ગઈ. તેણે વરધનુને અર્ધલાખ આપવાનું નક્કી કર્યું. વરધનુએ આ હકીકતના અબાણ મને જણાવી, ત્યાર પછી બુદ્ધિલના કૂકડાની સોયો કાઢી નાખીને સાગરદત્તના કૂકડા સાથે લડાવ્યો. તેણે તેને હરાવ્યો. એટલે સાગરદત્ત તુષ્ટ થયો. પ્રસન્ન મુખકમળવાળા તેણે મને કહ્યું કે, ‘ચાલો મારા ઘરે’ એમ કહીને અમને રથમાં બેસાડીને સાગરદત્ત પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યો. નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.

કુતૂહળથી ઉલ્લસિત નેત્રવાળા અમે નગર બહાર ઉઘાનોથી મનોહર સીમનો પ્રદેશ જોતા જોતા, પાતાળમૂળ જેટલી જિંડી નગર ફરતી ખાઈનું અવલોકન કરતા, ધવલ કાંગરાવાળો, શેષ-નાગકૃષ્ણની ઉપમાવાળો ચારે બાબુફરતો કિલ્લો જોતાં જોતાં બંને બાબુના વસ્ત્રના અંતભાગમાં ઝુલી રહેલા ચામરવાળા નગરદરવાજે પહોંચ્યા. પ્રવેશ કરતાં પ્રચંડ પવનના અપાટથી ક્ષોભાયમાન સમુદ્રની જેમ મોટો જનકોલાહલ સાંભળ્યો. શરદના મેઘ સરખા જિંચા અને ઉગ્ગવલ ભવનોથી શોભાયમાન, ઘણા લોકોની અવર-જવરથી પેસવા-નીકળવાના માર્ગો રોકાઈ ગયેલા છે, ત્રણ માર્ગો, ચાર માર્ગો, ચોક, ગવાક્ષ વગેરે સ્થળે એકઠા મળેલા જનસમૂહવાળા, મદિરાના મદથી સ્ખલના પામતી વિલાસિની સ્ત્રીઓના ચરણના નૂપરના શબ્દો સાંભળીને એકઠા થયેલા હંસકુલોવાળા, સદા પ્રવર્તતા ઉત્સવના આનંદથી વિરચિત વાગ્ગીત્રના નાદથી પૂરાતા શ્રવણ-વિવરવાળા સાગર-દત્તના ભવનમાં અમે પ્રવેશ કર્યો.

વાસલવનનું વર્ણન--

પોતાના નિયત કરેલા સેવકને આજ્ઞા કરી કે, ‘આ મહાનુભાવોને વાસલવન બતાવો. તે પણ હર્ષપૂર્વક અમને ત્યાં લઈ ગયો. મનોહર શય્યા, આસન, ઉપકરણોથી સજ્જ કરેલ વાસલવન બતાવ્યું. ‘અહીં આપ વાસ કરજો’ --એમ કહીને તે ગયા પછી હું કુતૂહળથી જોવા લાગ્યો. વાસલવન કેવું છે? સમચતુરસ સંસ્થાનવાળું, પાળી કરેલા જળાશયવાળું, મરકતરત્નથી બનાવેલા મગરમુખથી જણાતી પ્રણાલિકાવાળું, બાલકદલીગૃહની અંદર રહેલા લતામંડપથી વીંટાયેલ, ગૃહવાવડીમાં સંચરતા ભવન-કલહ સોએ કરેલા મધુરશબ્દોવાળા, ભવન-વાવડીમાં ઉગેલા પુષ્પ-વૃક્ષોના પરિમલમાં આસકત થયેલા ભ્રમરોના ગુંગરવથી મુખર એવા વાસલવનમાં એક સુહૃત્ રહ્યો, તેટલામાં સાગરદત્તે મોકલેલ પુરુષે આવીને મને કહ્યું કે, ‘પધારો, ચાલો, સ્નાન-લોબના-દિક કાર્યો પતાવો.’ ત્યાર પછી સાગરદત્તને પ્રિય લાગે તેવાં સર્વ કાર્યો અમે કરતા હતા. એ પ્રમાણે તેની પ્રીતિપૂર્વક સત્કાર પામતા તેના સ્નેહાનુરાગને આધીન થયેલા અમે કેટલાક દિવસો તેને ત્યાં રોકાયા.

કોઈક સમયે બુદ્ધિલે મોકલેલ એક સેવકે પાસે બેઠેલા વરધનુ મને ઉઠાડી એકાંતમાં લઈ જઈને તેને કંઈક કહી ચાલ્યો ગયો. તે ગયા પછી વરધનુએ મને કહ્યું કે--‘બુદ્ધિલે જે અર્ધલાખ

આપવાના સ્વીકાર્યા હતા, તે બદલ હાલ ચુમ્માલીસ હબરનો હાર આ પુરુષહસ્તક મોકલાવ્યો છે. આભૂષણની મંજૂરા ખોલીને હાર ખતાવ્યો, તેને જોતાં જોતાં મેં 'બ્રહ્મદત્ત'નામથી અંકિત લેખ જોયો. તે જોઈને મેં પૂછ્યું કે, 'આ લેખ કેનો છે? વરધનુએ કહ્યું કે, કેને ખબર? બ્રહ્મદત્તના નામથી ઓળખાતા ઘણા પુરુષો હોય છે. એમાં શું આશ્ચર્ય લાગે છે?'

આ પ્રમાણે જેટલામાં પરસ્પર વાર્તાલાપ ચાલતો હતો, તેટલામાં ત્રણ તિલક કરી શોભિત કરેલા દેહવાળી 'વત્સા' નામની એક પરિવારિકા આવી. અક્ષત-પુષ્પો મસ્તક પર વધાવીને 'હે પુત્ર! તું હબર વર્ષના આયુષ્યવાળો થા' એમ બોલતાં તેણે વરધનુને એકાંતમાં બોલાવ્યો. તેની સાથે કેટલીક મંત્રણા કરીને પાછી ગયા પછી મેં વરધનુને પૂછ્યું કે, 'એ શું કહી ગઈ?' ત્યારે વરધનુએ કહ્યું કે, 'એણે એમ કહ્યું કે, બુદ્ધિલે રત્નકરંડકમાં જે હાર મોકલ્યો છે, તેમ જ તેની સાથે જે લેખ મોકલ્યો છે, તે તમને અર્પણ કરવો.' મેં કહ્યું કે એ તો 'બ્રહ્મદત્ત' નામથી અંકિત છે. તો કૃપા કરીને કહો કે, તે બ્રહ્મદત્ત રાજ્ય કોણુ છે? તેણીએ કહ્યું કે, 'હે વત્સ! સાંભળ, પરંતુ આ વાત તારે કોઈને કહેવી નહિં. આજ નગરીમાં રત્નવતી નામની શેઠની પુત્રી છે. તે કેવી છે?'

રત્નવતીનું વર્ણન

સારી રીતે જોડાયેલી સંગત અંગુલી-દલમાં પ્રગટ નસોના વિભગવાળી, સુશ્લિષ્ટ અને ઉન્નત ગૃહચરણયુક્ત, લાવણ્યથી નિર્મલ એવા તેના લઘુ પાદયુગલમાં સ્થાન પામેલો રાગ પાદ-સેવાં કરવાની અભિલાષાવાળો હોય તેમ લાગતો હતો. માંસથી પુષ્ટ ગૂઢ દઢ ઘુંટી સુકુમાર સુંદર આકારવાળા, ન જણાય તેવા શેમ અને પિંડીવાળા જંઘાયુગલથી યુક્ત, અન્યોઅન્ય જોડાયેલા મૂળમાંથી મળેલા સ્થૂલ વિશાળ નિતંબવાળી, મનોહર સ્વાભાવિક ગંભીર નાભિના વર્તુલાકાર આવર્તવાળી, હાથીની સૂંઢની જેમ ચડ-ઉતરવાળી સુંદર કેમળ વિલાસી બાહુલતાનું આલંબન કરતા કર-પદલવવાળી, અતિપ્રશસ્ત ત્રણ રેખાથી અને આભરણથી મનોહર કંધરાવાળી, અતિવિસ્તીર્ણુ લાંબા માર્ગવાળી મનોહર નગરીની જેમ અતિવિસ્તીર્ણુ, દીર્ઘ, અંબન કરેલ ઉન્નવળ નેત્રવાળી, વનહાથી જેવી અપ્રતિમ દાંતની શોભાથી વિભૂષિત, સારી રીતે હવન કરેલ અગ્નિથી બળતા બલિમાંથી નીકળતા ધૂમાડાના પડલ સરખા શ્યામ ગીચ કેશસમૂહને ખભા પર વહન કરતી, નિર્મલ કપાલતલ પર લટકતા ચપળ કેશોની લટવાળી, સંપૂર્ણ ગંડમંડલ અને વિકસિત મનોહર સુખની શોભાવાળી 'સ્વેત ખારીક રેશમીવસ્ત્રના બનાવેલ કંચુકથી આચ્છાદિત સ્તનમંડળવાળી, ચંદ્રલેખાની શ્રેષ્ઠ ઉન્નવલતાનું અનુકરણ કરતી હોય તેવા ઉન્નવલ પહેરેલા વસ્ત્રવાળી. આ પ્રમાણે ચક્રવલિયુક્ત ગરદન અને ચંદ્રની શંકા કરાવનાર શોભિણીના પરિવાર જેવા વદનને વહન કરતી હતી.

આવા પ્રકારની આ 'રત્નવતી' છેક બાલ્યભાવથી જ મારી સાથે પૂર્ણ વિશ્વાસભાવથી વર્તતી અને વિશ્વાસુ વાતો કરતી રહેલી છે. પોતાના સમગ્ર પરિવારમાં મારા ઉપર જ વિશ્વાસ રાખતી, મને જ વલ્લભ માનતી સુંદર કથામાં કાળ નિર્ગમન કરે છે. કોઈક સમયે સૂર્યોદય થયા પછી કેટલાક સમયે પોતાના હૃદયમાં રહેલા કોઈક અર્થનું ધ્યાન કરતી, શ્રેષ્ઠ પદલંગમાં તનુલતાને આળોટતી, એક હાથરૂપ કુંપળથી શ્રવણમંજરીને સાફ કરતી, ડાબી ભુજાથી કરેલા વદનમંડલના તકિયાવાળી, નિર્નિમેષ નયન-કમળવાળી જાણે આગળ સંકલ્પ

લખ્યો હોય, તેને જોતી, હૃદયગત પદાર્થનું ધ્યાન કરતી, ચિત્રામણ કરેલી હોય-તેમ રહેલી મેં તેને દેખી. તેવા પ્રકારની અનુભવ ન કર્યો હોય તેવી અવસ્થાનો અનુભવ કરતી તેને જોઈને કંપતા હૃદયવાળી હું તેની પાસે ગઈ. મેં તેને કહ્યું હે પુત્રી રતનવતી ! તું શું ચિંતા કરે છે ? ત્યારે તેના પરિવારે મને કહ્યું કે ‘આજ કેટલાક દિવસોથી સખિવર્ગની સાથે જોલતી નથી, લાંબા કાળના પરિચિત પાંજરામાં રાખેલા શુકપક્ષીને જોલાવતી નથી, ભવનના કલહસના સમૂહને ચારો નાખતી નથી, ભવન-ઉદાનના વૃક્ષો વિષે ભ્રમણ કરતી નથી, ગૃહવાવડીઓમાં સ્નાન કરતી નથી, ચિત્રવર્તિકાથી ચિત્રામણ કરતી નથી, પત્રછેદની કળા કરતી નથી, આભૂષણો પહેરવાનો આદર કરતી નથી, વીણા-વિનોદ કરતી નથી, શરીર-સંસ્કાર કરવામાં રસ લેતી નથી, આહારની અભિલાષા કરતી નથી. માત્ર અંતઃકરણમાં છૂપાવી રાખેલા ઉદ્વેગને નીસાસા મૂકી મૂકીને પોતાની વેદના સૂચવતી પાણી વગરની ભૂમિમાં રહેલી માછલીની જેમ પથારીમાં પડખાં ફેરવતી ઊંચી-નીચી થતી અમારા મનને ઉદ્વેગ કરાવી રહેલી છે.’ ત્યાર પછી મેં કહ્યું કે, હે પુત્રી ! તારા મુખકમલના પરિમલમાં આસક્ત થયેલા ભ્રમર-કુલો તને કેમ પરેશાન કરે છે ? મહાપરિતાપ જણાવનારા લાંબા નીસાસા કેમ મૂકે છે ? વૃદ્ધિ પામતા હૃદયના દુઃખાવેગને સૂચવતું, ગ્લાન, લાવણ્યની કાંતિવાળું વહન કેમ વહન કરે છે ? મંદ મંદ પવનથી પ્રેરાયેલ અચળ આંખના અગ્રભાગ પર રહેલ ડોલતા પલ્લવ સરખા લાંબા નીસાસાના પરિભ્રમથી ક્ષીણ પડી ગયેલા હોઠદલને કેમ વહન કરે છે ? અમકતા તપાવેલા સુવર્ણ સરખા રક્ત-પીત મિશ્રિત વર્ણની પ્રભા વગરના તારા ગાલ શાથી થયા ? પુલક નતિના રત્નજડિત સુવર્ણ-કુંડલ વગરનું તારું કર્ણચુગલ કેમ શૂન્ય જણાય છે ? હે સુંદરાંગી ? ડોકમાં હાલતો મુખરમણિના શબ્દથી મિશ્રિત લાંબો હાર રમણ કરનાર પતિની જેમ કેમ તારા સ્તનમંડલ પર આરોહણ કરતો નથી ? હે સુતનુ ! તું નિરર્થક અંગો મરડી, પડખાં ફેરવી તારાં અંગોને શિથિલ-અશક્ત બનાવી કેમ સીદાય છે ? તેના રક્ષણના ઉપાયો જાણી કે સમજી શકાતા નથી. હે સુતનુ ! તારું પોતાનું જે કંઈ વૃત્તાન્ત હોય, તે સર્વ યથાર્થપણે કહે. પંડિતજનના હૃદયપાસે ખાલી કરેલું દુઃખી હૃદય પણ સુખ આપનાર થાય છે.

આ પ્રમાણે અહુ રીતે સમજાવ્યા છતાં કંઈ પણ પ્રત્યુત્તર આપતી નથી અને તે જ પ્રમાણે રહેલી હતી. ત્યારપછી મેં મારા હસ્તતલથી તેના મસ્તકે સ્પર્શ કર્યો. વહન-કમળ ઉપર રહેલા પરસેવાના જળને લુંછી નાખીને મેં તેને કહ્યું, ‘હે પુત્રી ! યોગિનીની જેમ યોગ અભ્યાસમાં તલ્લીન બની શું વિચાર કરે છે ? તે પણ પોતાના વિચારો ન કહેવા લાયક હોવાથી લજ્જાથી નમેલા વહન-કમળવાળી કંઈકે હસતી મારા જોળામાં પડી. પછી મેં મારા હસ્ત-પલ્લવથી ખલાના પ્રદેશને પંખાળીને શાંતિપૂર્વક પૂછવા છતાં લજ્જા-પરવશતાથી કંઈ પણ જોલી શકી નહિં, ત્યારે તેની પ્રિયગુલતા નામની ખાલ સખી જે પડછાયાની જેમ તેનું પડખું છોડતી ન હતી અને તેનું ખીજું હૃદય હોય તેવી તેની સખીએ કહ્યું - ‘હે ભગવતી ! આ મારી સખી લજ્જાથી પરવશ બનેલી હોવાથી યથાર્થ કારણ કહેવા સમર્થ નથી, પણ સત્ય હકીકત હું તમોને કહીશ.

આજથી કેટલાક દિવસો પહેલાં તેના ખુદ્ધિલ નામના ભાઈને સાગરદત્ત શેઠની સાથે લાખ સોનૈયાની શરતવાળી ડૂકડાની લડાઈ કરી હાર-જીતવાળી શરત નક્કી કરી. તે બેવા

માટે અમો કુતૂહળથી ત્યાં ગયા હતા, તે વખતે અમરકુમાર સરખા મનોહર શરીરવાળા, કામદેવની જેમ મહન ઉત્પન્ન કરનાર, ચંદ્રની જેમ લોકોના મનને આહ્લાદ ઉત્પન્ન કરનાર, સમુદ્રની જેમ શ્રીવત્સના આશ્રય, વર્ષાકાળની જેમ મહીતલને શાંત કરનાર, શરદ સમયની જેમ કમલખંડ વિકસિત કરનાર, હેમંતઋતુના સમયની જેમ સુગંધી કરેલા સમગ્ર જ્વાસવાળો, શિશિર ઋતુના સમયની જેમ આન કરેલા ગૈરીના સુખકમલવાળો, વસંતમાસની જેમ રમણીય અને દેખવા યોગ્ય, ઉષ્ણકાળની જેમ ધરણિધર-પર્વતને સંતાપ કરનાર, બીજા પક્ષે ગભચ્ચોને સંતાપ કરાવનાર એક શ્રેષ્ઠ યુવાન તેના જોવામાં આવ્યો. તે કુમારી નિર્નિમેષ નયનથી તેના તરફ લાંબા કાળ સુધી જોયા કરતાં હતી. ત્યારથી માંડી મનમાં કંઈ પણ ચિંતા કરતી હીંચકાની રમત રમતી નથી, સંગીત પણ કરતી નથી, લાંબા પરિશ્રમથી થાકેલી હોય તેમ શયનમાં દેહને પટકયો. ચંદનરસના વિલેપનથી પણ તાપ પામે છે, કમલપત્રના સ્પર્શથી પણ મૂર્છા પામે છે. મંદ મંદ સ્ફુરાયમાન ઓષ્ઠયુગલવાળી, રોમાંચિત બાહુલતાવાળી, પરસેવાના જળ અને અંગ-રાગ ગળવાથી રંગાયેલા વસ્ત્રપટવાળી તે બગી. નિદ્રા પૂર્ણ થયા પછી ઘણી રીતે ઘોલાવવા છતાં પ્રત્યુત્તર આપતી ન હતી. તેને મેં સાંભળી એટલે તેનો મહનવિકાર મેં બહુયો. ઘણી રીતે મેં તેને સમજાવી, દુખાણુ કરીને પૂછ્યું, ત્યારે તેના મનમાં રહેલો સદ્ભાવ સમજાયો. તે કહેવા લાગી કે, હે ભગવતી! તમે મારાં માતા છો, અથવા પ્રધાનસખી છો, અગર મારાં ઈષ્ટદેવતા છો; એવું કંઈ નથી કે તમે ન કરી શકો, તો તમારાથી મારે શું છુપાવવાનું હોય? જે આ પ્રિયંશુલતાએ જણાવ્યો, કામદેવના બાણથી વિંધનાર કામદેવ સરખો તે જ મારા હૃદયમાં પ્રવેશી ગયો છે, વધારે શું કહેવું? જો ટૂંકા દિવસોમાં તેની સાથે મારો યોગ ન કરાવી આપશો, તો નહીં પછી હું મારા પ્રાણુ ટકાવવા સમર્થ નહીં થઈશ. એ સાંભળીને મેં તેને કહ્યું કે-‘હે વત્સા! લગાર ધીરજ રાખ, હું તેમ કરીશ, જેથી તારી અભિલાષા પૂર્ણ થશે.’ ત્યારે વર્ષાનું પ્રથમ બિન્દુ પડવાથી જેમ પૃથ્વી શાંતિ પામે, તેવી રીતે તે શાંતિ પામી. ગઈકાલે મેં તેને કહ્યું કે, ‘હું બ્રહ્મદત્તને મળી.’ એ સાંભળીને બહુ ફરી જીવન મળ્યું હોય, તેમ પોતાને માનતી પ્રકુલ વદન-કમલવાળી તે કહેવા લાગી કે, હે ભગવતી! તમારી કૃપાથી સર્વ સુંદર જ થશે, પરંતુ તેને વિશ્વાસ પમાડવા માટે રત્નકરંડકમાં આ હાર મૂકીને તેને મોકલી આપો. બ્રહ્મદત્તના નામવાળો આ લેખ પણ સાથે મોકલી આપો. તે પ્રમાણે ગઈકાલે અમે કયું. તો હે મહા-ભાગ! લેખનો વૃત્તાન્ત આમ છે. મેં પણ તેનો પ્રતિલેખ મોકલી આપ્યો.

બ્રહ્મદત્ત અને રત્નવતીનો મેળાપ અને મગધપુર તરફ પ્રયાણ

આ પ્રમાણે વરધનુએ કહેલ વૃત્તાન્ત સાંભળીને ન દેખેલી રત્નવતીને જોવાનો મનોરથ પ્રગ-ટ્યો. હૃદયમાં તે વિષયનું કુતૂહળ ઉદ્ભવ્યું, મનમાં સંતાપ વધવા લાગ્યો. તેનાં દર્શન અને સમાગમ મેળવવાનો ઉપાય જોઈતાં તેના કેટલાક દિવસો પસાર થયા. અન્ય દિવસે વરધનુ ઉતાવળો ઉતાવળો બહારથી આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે—‘હે કુમાર! આ નગરના રાજા ઉપર કોશલાધિપતિએ આપણને જોળવા માટે વિશ્વાસુ માણસોને મોકલ્યા છે, એ કાર્ય રાજા એ આરંભી પણ દીધું છે, નગરમાં પણ આ વિષય ચર્ચાવા લાગ્યો છે આ હકીકત બાણીને સાગરદત્તે અમને લોચરામાં છૂપાવ્યા. રાત્રિ પડી. અમે સાગરદત્તને કહ્યું કે, તેવી ગોઠવણુ કરો, જેથી અમે આહીંથી પલાયન થઈ શકીએ. એ સાંભળીને તેણે સમગ્ર હથિયાર, વસ્ત્રાદિક જરૂરી

સામગ્રી સહિત શ્રેષ્ઠ રથ તૈયાર કરાવ્યો. તેમાં આરોહણ કરીને રનેહપૂર્વક સાગરદત્તથી અનુસરાતા અમે નગરીમાંથી બહાર નીકળ્યા. થોડી ભૂમિ સુધી ગયા પછી સાગરદત્ત ઈચ્છતો નહોવા છતાં પણ મુશ્કેલીથી તેને પાછો વાળીને અમે આગળ ચાલ્યા. નગર બહાર યક્ષમંદિરના ઉદ્યાનના વૃક્ષોની વચ્ચે રહેલા, પરિપૂર્ણ અનેક હથિયારોથી સજ્જ એવા રથમાં બેઠેલી કામદેવ-વિરહિત રતિ સરખી એક શ્રેષ્ઠ મહિલા જોવામાં આવી. તેણે આદર સહિત ઉભા થઈને અમને કહ્યું કે, તમોને આવતાં આટલો લાંબો સમય કેમ થયો ? તે સાંભળીને મેં કહ્યું, 'હૈ સુદરી ! અમે કોણ છીએ ?' તેણે કહ્યું, 'હૈ સ્વામી ! તમે બ્રહ્મદત્ત અને વરધનુ છો.' મેં પૂછ્યું કે, તમે તે શી રીતે જાણી શક્યાં ? તેણે કહ્યું કે, જો એમ છે, તો સાવધાન થઈને સાંભળો.

આ જ નગરીમાં ધનપતિ-કુબેરના ધન-સમૂહની સ્પર્ધા કરતા ધનપ્રવર નામના શેઠ છે, તેને રત્નસંચયના નામની પત્ની છે, તેઓની આઠ પુત્રો ઉપર જન્મેલી વહાલી કન્યા છું. મારો બાલ્યકાલ પૂર્ણ થયો. કોઈક સમયે શંગારના અપૂર્વ કુલધર સમાન, સમગ્ર લોકોને અભિલાષા કરવા લાયક યૌવન પ્રાપ્ત થયું. ત્યાર પછી પોતાના કુલ-રૂપ-વૈભવવાળા ઉત્તમ પુરુષો વિષે સંતોષ ન પામવાથી અત્યંત રૂપ, સૌભાગ્ય, સત્ત્વ યુક્ત પુરુષને ઈચ્છતી હું વરદાન આપી ઘણા લોકોના મનોરથોને પૂર્ણ કરનાર આ શ્રેષ્ઠ યક્ષની આરાધના કરવા લાગી. કોઈક સમયે ગૌરવવાળી આરાધનાથી તુબ્ધ થયેલા યક્ષ ભગવંતે પ્રત્યક્ષ થઈ મને કહ્યું કે, 'હૈ વત્સા ! હવે તું ખિન્ન થઈશ નહિ, મારા વચનના પ્રભાવથી દૂર સમયમાં જ ત્રણ સમુદ્ર સુધીના પૃથ્વી-પતિના ભત્રાંરની તું પત્ની થઈશ.' ફરી મેં પૂછ્યું કે, મારે તેને કેવી રીતે જાણવા ? તેણે કહ્યું કે, બુદ્ધિલ અને સાગરદત્તના કૂકડાના સુદ્ધ સમયે જે ત્યાં આવે અને જે અપૂર્વ આકૃતિવાળો, શ્રીવત્સથી શોભાયમાન વક્ષ-સ્થલવાળો સમગ્ર સામુદ્રિક લક્ષણોવાળો, સાથે એક મુખ્ય સહાયક મિત્ર હોય, તેને જ તારે તારો પતિ માનવો. સખીવર્ગથી પરિવરેલી તું તેની રાહ જોતી હઈશ, ત્યારે તને તેનાં પ્રથમ દર્શન થશે.

લાખો લક્ષણના આવાસ, શ્રીવત્સથી શોભાયમાન વક્ષ-સ્થલવાળા હૈ પ્રભુ બ્રહ્મદત્ત ! તે શ્રેષ્ઠ યક્ષના વચનથી મેં આપને ઓળખ્યા છે. હૈ પ્રભુ ! તમારી હકીકત પ્રગટ થઈ જવાના ભયથી મેં કોઈને પણ આ વૃત્તાન્ત જણાવ્યો નથી, પરંતુ લજ્જા છોડીને હું જાતે જ તમને મારો વૃત્તાન્ત જણાવું છું. તમારા અનુરાગથી વૃદ્ધિ પામતા મારા કામાગ્નિને જાણીને હૈ નરનાથ ! પોતાના શુભ સમાગમરૂપ શીતલજળ વડે મને શાંત કરો. આ માટે આપ સરખાને વધારે કહેવાથી સચું, કારણ કે વધારે કહેવાનો આચાર સમય નથી, અને સ્વામી સિવાય બીજા પાસે જેમ-તેમ જોલવાથી લઘુતા થાય છે. આ પ્રમાણે તેનું વચન સાંભળીને વૃદ્ધિ પામતા અનુરાગવાળી તેને મેં સ્વીકારી. તેની સાથે રથમાં આરૂઢ થયો. મેં તેને પૂછ્યું કે, 'હવે આપણે કઈ તરફ પ્રયાણ કરવું ?' રત્નવતીએ કહ્યું કે, 'મગધાપુરમાં મારા પિતાના નાનાભાઈ 'ધના' સાર્થવાહુ નામના શ્રેષ્ઠી છે, તમારો અને મારો વૃત્તાન્ત જાણીને તેઓ આપણાં આગમનની અભિલાષા નહીં કરશે, તો તે તરફ પ્રયાણ કરવું. ત્યાં ગયા પછી આપને જેમ કીક લાગે તેમ કરશો. રત્નવતીના વચનથી તે તરફ પ્રયાણ કર્યું. વરધનુને સારથિનું કાર્ય સોંપ્યું. આમાનુષામ જતાં કોશાંબી દેશમાંથી બહાર નીકળી ગયા. ગાઠ ગાડીવાળી પર્વત-

શિખરેવાળી નિચ્છિદ્ર મહાઅટવીમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં કંટક અને સુકંટક નામના બે ચોર-સેનાપતિઓ હતા. 'રત્ન યુવર્ણ-સમૂહથી વિભૂષિત રથવર, અદ્વપરિવાર અને સુંદર યુવતિ-યુક્ત અમને દેખીને આ તો સહેલાઈથી હરાવી શકાશે' એમ વિચારીને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા અને પ્રહાર કરવા મંડ્યા.

કેવી રીતે ? દાંતથી હોઠ દબાવી ભયંકર પ્રગટ ભૂકુટી ચડાવી ભાલતલમાં કરચલીઓની રચના કરી 'હણો હણો, મારો મારો' એવા ગર્હભ-સરખા શબ્દોથી હક્કારવ કરતા, કાન સુધી ખેંચીને છોડેલાં બાણો અને ધનુષની કઠિણ દોરી અકાળીને ટંકારવ કરતા, ઘણાં બાણ, ભાલાં, વાવણ, અન્નવાળા સુભટોને અર્ધચંદ્રાકાર બાણ, ચક્ર તરવારથી જેમનાં બાણો લીલામાત્રથી છેદી નાખ્યાં છે, એવા ધેર્યાવાળા સુભટોના અભિમાનને છોડવીને ઘણવારમાં પરાભવિત કર્યાં આ પ્રમાણે અનેક સુભટોના અહંકાર અને ઘણા સૈન્યનો પરાભવ કરીને ઉતાવળથી પત્ની અને મિત્ર સહિત હું રથમાં બેઠો.

પ્રચંડ પવનથી વેર-વિખેર કરેલા જીર્ણ તૃણ-સમૂહની જેમ ચોરની સેનાને દૂર ભગાડી મૂકી. ચોરસેના ભગ્ન થયા પછી વરધનુએ મને કહ્યું કે- 'હે કુમાર ! તમે ઘણા જ થાકી ગયા છો, માટે રથમાં જ રહેલા તમે બે ઘડી નિદ્રાસુખનો અનુભવ કરો.' તે વાત મેં સ્વીકારી. રત્નવતી સાથે સુઈ ગયો, સત્રિ પૂર્ણ થઈ, પૂર્વદિશા અરુણવર્ણવાળી થઈ. ગિરિનદી પાસે આવ્યા, અન્ધો થાકી ગયા, હું જાગ્યો, બગાસું ખાતો ઉભો થયો. પડખે બેસું, તો વર-ધનુ ન દેખાયો. 'જળ લેવા માટે નીચે ઉતર્યો હશે.' એમ ધારીને ગભરાતાં ગભરાતાં ધૂમ પાડી, પ્રત્યુત્તર ન મળવાથી રથની ધુરાનો આગલો ભાગ તપાસ્યો, તો ઘણા લોહીથી ખરડાયેલા બેવામાં આવ્યો, 'વરધનુને કોઈએ મારી નાખ્યો' એમ ધારીને વૃદ્ધિ પામતા મહાશોકવાળો હું 'અરે રે ! હું મરી ગયો' એમ બોલતો રથના મધ્યભાગમાં પડ્યો. કંઈક ભાન આવ્યું, ત્યારે હા ભાઈ વરધનુ ! એમ બોલતો વિલાપ કરવા લાગ્યો. રત્નવતીએ મને કોઈ પ્રકારે સાન્વન આપી શાન્ત કર્યો- 'હે પ્રભુ ! જેઓ સ્વામીનાં સુખ અને મિત્રોનાં કાર્યો મરણના ભોગે પણ કરનારા છે, તેઓ મર્યા છતાં પણ મરેલા ન ગણાય. અથવા તો તે જીવતા જ છે. કુંદ-બટમોગરા)નાં પુષ્પો, ચંદ્ર, કાસબતિના ઘાસનાં સફેદપુષ્પ સરખો જેમનો ઉજ્જવલ યશ આ ભુવનમાં જન્મણુ કરે છે, તેવા મહાનુભાવોનાં વિષમ મરણુ પણ જગતમાં શોભા પામે છે. હે પ્રભુ ! જેના માટે ગુણાનુરાગથી ઉત્પન્ન થયેલ શોક વહન કરાય છે, તે જ મહાનુભાવનું મરણુ આ જગતમાં સફલ ગણાય છે જન્મેલા સર્વનું ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ મૃત્યુ નિર્માણુ થયેલું જ છે, તો પછી પ્રભુ અને મિત્રના કાર્યમાં તત્પર અનેલા એવા જેને મૃત્યુ આવી પડે, તેને શું પ્રાપ્ત કરવામાં બાકી રહે છે ?'

આ પ્રમાણે રત્નવતીએ કહ્યું, એટલે શોકાવેગ છોડીને મેં તેને કહ્યું કે, હે સુંદરી ! હજુ એ સ્પષ્ટ બાણી શકાતું નથી કે તે મર્યો છે કે જીવતો છે ? તો હું માર્ગ તરફ જોળવા બઉ' તેણે કહ્યું, હે આર્ધપુત્ર ! પાછા જવા માટેનો આ અવસર નથી. કેમ કે, હું એકલી પડી બઉ', ચોર અને પ્વાપદોના ભયવાળી ભયંકર આ અટવી છે. માની પુરુષને સ્ત્રીનો પરાભવ તે પરાભવનું સ્થાનક ગણાય. બીજું નજીકમાં વસ્તિવાળું સ્થાન હોવું બેઠાં. કારણ કે, લોકોની અવર-જવરથી

ધાસ, કાંટા છૂંદાયેલા છે, લોકોનાં આવવા-જવાથી વનસ્થળી કેડીવાળી દેખાય છે. તે વાત મેં સ્વીકારી, મગધદેશ તરફ અને પ્રયાણ કર્યું. તે દેશના સીમાડા પર રહેલા એક ગામે અમે પહોંચ્યા.

ન્યારે તે ગામમાં પ્રવેશ કરતા હતા, ત્યારે ગામની સભા મધ્યે બેઠેલા ગામના ઠાકોરે મને દેખ્યો. દેખતાં જ 'આ સામાન્ય માણસ જણાતો નથી.' એમ વિચારીને આદર-સત્કારપૂર્વક મારી પ્રતિપત્તિથી પૂજા કરીને મને પોતાના ઘર તરફ લઈ ગયો, રહેવા ઉતારો આપ્યો. હું પરવારીને સુખેથી બેઠો હતો, ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે, હું મહાભાગા તમારા મનમાં ઉદ્ભવ હોય તેમ જણાય છે. મેં કહ્યું કે, ચોરો સાથે લડતાં મારો ભાઈ કેવી અવસ્થા પામ્યો, તે જાણી શકાયું નથી, તેથી તેની ખોળ કરવા માટે મારે ત્યાં જવું છે. તેણે કહ્યું કે, ખેદ કરવાથી સર્વું, બે આ અટવીમાં હશે, તો હું ગમે તેમ કરી મેગવી આપીશ. એમ કહીને પોતાના પુરુષોને મોકલ્યા, તેઓ ગયા અને પાછા આવીને તેઓએ કહ્યું કે, તપાસ કરતાં કેઈ ભાઈ અમને મળ્યો નથી, માત્ર પ્રહાર વાગવાથી પડેલો આ હાથ મળ્યો છે. તેનું વચન પૂર્ણ થતાં 'નક્કી તેને મારી નાખ્યો.' એમ કલ્પના કરી મહાશોકથી વ્યાકુળ થયેલા મનવાળાએ ત્રણપહોર રાત્રિ પસાર કરી. મારી પત્ની સાથે રહેલો હતો, દરમ્યાન એક પહોર રાત્રિ બાકી હતી, ત્યારે તે ગામમાં અણધારી ચોરની ધાડ પડી, પરંતુ મારા નિષ્કુર પ્રહારથી તે પાછી ચાલી ગઈ. સમસ્ત ગામલોક-સહિત ગામના ઠાકોરે મને અભિનંદન આપ્યું. સવારે ગામના ઠાકોરને પૂછીને તેના પુત્રની સહાયવાળો હું અનુક્રમે રાજગૃહે પહોંચ્યો.

ત્યાં નગર બહાર એક પરિત્રાજકના આશ્રમમાં રત્નવતીને સ્થાપન કરીને દૂરથી જ ઉજ્જવલ મહેલોની પંકિતથી ઝોળખાતા, નીલકમલવાળા સરોવરથી અધિષ્ઠિત, દાનશાલા, પરબડી, મંડપ, મુસાફરોને આરામ આપનાર ધર્મશાળાથી યુક્ત, નવીન બંધાતા દેવકુલ માટે આવેલી પાકી ઈંટોના ઢગલાઓથી રોકાઈ ગયેલા રાજભાગોવાળા, કૂકડાઓના શબ્દ સાંભળીને તેના આધારે કોનો આવાસ હશે? તેમ બહારના લોકોને બેતાં બેતાં મેં નગરની અંદર પ્રવેશ કર્યો. પ્રવેશ કરતાં એક પ્રદેશમાં અનેક સ્તંભોથી ઉત્પન્ન થયેલ શોભા-સમુદાયવાળું, બિસકમલ, ચંદ્ર, હાસ્ય, કાસપુષ્પ સરખું ઉજ્જવલ, અત્યંત રમણીય, અપૂર્વ નિર્ગમ-પ્રવેશના દ્વારવાળું એક ધવલગૃહ નજરે પડ્યું. તેમાં રહેલી સુંદરાંગી સુંદરીઓ દેખી. તે કેવી હતી? વિકસિત તાબ સરસ ચંપક પુષ્પના પત્રના ગર્ભ સરખા ગૌરવર્ણવાળી, સારી રીતે ઝોળેલા અને કપાળપ્રદેશમાં ઉલ્લાસ પામતા મનોહર કેશવાળી, અંજન આંજલ ધવલ વિશાળ વિયોગના વિભ્રમયુક્ત નેત્રવાળી, કર્ણભૂષણ મંજરીથી સુવર્ણવર્ણુ સરખા ગાલવાળી, પ્રગટ નિતમ્બસ્થળ સુધી લાગેલા કંઠોરાની સેરોથી શોભા પામતી, ઉંચા પુષ્ટ વિશાલ સ્તનોના ભારથી નમેલા મધ્યભાગવાળી, આવા પ્રકારની મનોહર ચૌવનથી ઉત્પન્ન થયેલા શૃંગાર-વિલાસવાળી લક્ષ્મીદેવી જેવી શ્રેષ્ઠ સુંદરીઓને મેં ત્યાં દેખી.

મને દેખીને મહાનુરાગભરને જણાવનાર એક જૂલતા નીચી કરીને, શૃંગાર-વિલાસ પૂર્વક કટાક્ષ ફેંકતી તેઓ મને કહેવા લાગી કે--"તમારા સરખા મહાનુભાવોને ભર્તારમાં અનુરાગવાળા જનને છોડીને ચાલ્યા જઈ પરિભ્રમણ કરવું યુક્ત ગણાય કે?" મેં તેમને પૂછ્યું કે, તે કયો પુરુષ? કોના પ્રત્યે અનુરાગવાળો? કોણે ત્યાગ કર્યો? કે જેથી તમે આમ બોલો છો? તેઓએ

કહ્યું- આપની ઇચ્છાથી અહીં પધારો. એ ઘડી વિશ્રાંતિ લો.' તે સાંભળીને તેમના મહેલમાં મેં પ્રવેશ કર્યો. સ્નાન, ભોજન, વગેરે સત્કાર કર્યા પછી સુખથી બેઠેલા મને તેઓ કહેવા લાગી કે-

“હે મહાભાગ ! આ જ ભરતક્ષેત્રમાં વિવિધ રત્ન-મણીઓની શિલા સમૂહથી યુક્ત પ્રગટ શિખરોવાળા, ઊંચા શિખરોના કારણે સૂર્ય રથના અસ્વોના માર્ગને રોકનાર, વહેતાં, જળનાં ઝરણાના ઝંકાર શબ્દોથી પૂરાયેલા દ્વિશાસુખવાળા, શિખરના બગીચાની અંદર રહેલા વિકસિત પુષ્પોવાળા શ્રેષ્ઠ તરુવનથી શોભાયમાન, લતાગૃહમાં આવતા દેવો, વિદ્યાસિદ્ધો, કામિનીઓ સાથે રતિક્રીડા કરવા માટે તૈયાર કરેલ પુષ્પશય્યાવાળા, પવન અથડાવાથી વિશાળ ગુફામાં ઉછળેલા ગંભીર શબ્દોના પડઘા વડે મનોહર જણાતા, વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણશ્રેણિમાં શિવમંદિર નામનું નગર હતું. ત્યાં અનેક વિદ્યાધરોની સુગટમાળાથી પૂજતા ચરણયુગલવાળા ‘બલ્લભસિંહ’ નામના રાજા હતા. તેને અત્યંત હૃદયવદ્ભલા ‘વિદ્યુત્શિખા’ નામની પત્ની હતી. તેઓની અમે બંને પુત્રીઓ છીએ. ‘નાટ્ય-ઉન્મત્ત’ નામનો અમારો મોટો ભાઈ હતો. અનુક્રમે અમે વૃદ્ધિ પામ્યા. કોઈક સમયે અમારા પિતાજી શ્રેષ્ઠ મહેલના તલભાગ અગાસીમાં અગ્નિરાજ અને અગ્નિશિખ નામના ખેચર-વિદ્યાધર મિત્રો સાથે પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર મનોહર વાર્તા-વિનોદ કરતા હતા, અમે બંને પણ તેમની આજ્ઞાથી ગોષ્ઠીકથામાં પડખે બેઠી હતી. તે સમયે વિવિધ મણિમય સુગટના કિરણોથી મિશ્રિત સૂર્યકિરણોના સમૂહથી મેઘધનુષ્યના રંગ સરખા રંગવાળા આકાશમાં અષ્ટાપદપર્વત તરફ જિનેશ્વરને વંદન કરવા માટે જતા દેવો અને અસુરોના સમૂહને જોયો. દેવસમૂહ કેવો છે?

પ્રગટ વક્ષસ્થળમાં ઉછળતી હાર-શ્રેણિનાં ચમકતા કિરણોવાળા, ઉતાવળી ગતિ કરતા હોવાથી પવન વડે ઉડતા વસ્ત્રના અગ્રપદ્મવવાળા વિલાસ પૂર્વક પૃથ્વીમંડળનું નિરીક્ષણ કરતી વિમાનમાં બેઠેલી દેવાંગનાઓ, તેમજ વિવિધ પ્રકારના હાથીઓ, ઘોડા, સિંહો આદિ વિકુર્વેલા વાહનો પર આરૂઠ થયેલા, ભકિતપૂર્ણ હૃદયવાળા, ફેલાવેલા જય જયકાર શબ્દો વડે દશે દિશા-મંડળો જેમણે પૂર્ણ કર્યાં છે, એવા દેવોને અષ્ટાપદપર્વત તરફ જતા જોયા. જતા એવા તે દેવતાઓને દેખીને પિતાજીએ કહ્યું કે, ‘આપણે પણ જિનેશ્વર દેવોને વંદન કરવા માટે જઈએ’. - એમ કહીને મિત્રો સાથે નિર્મલ તરવાર સરખા નીલઆકાશમાં અમે ગયા. ક્રમે કરીને અષ્ટાપદ પર્વતના શિખર પર પહોંચ્યા. આકાશ તલથી અમે સાથે ઉતર્યાં. ત્યાં અમે સિધ્ધાયતનો જોયાં. સિદ્ધાયતનો

તે કેવાં હતાં ? ત્રિભુવનના એકલા કરેલા સુવર્ણના તેજ સરખા, કમલપત્રનાં કેટલાક ફલતું ફલન થયું હોય, તેવાં પુષ્પો જ્યાં સ્થાપન કરાતાં હતાં, દિવ્ય અગર-ધૂપ બળતો હોવાથી તેની મધમધતી સુગંધ સર્વત્ર ફેલાઈ રહેલી હતી, એકીસાથે બોલાતા જયજયકારના શબ્દોથી જેનો જગતિમાર્ગ સુખર થયેલો હતો, તેવાં સિધ્ધાયતનો અમે જોયાં. ત્યાં કોઈક સ્થળે તીણા મધુર મંદ સ્વરથી ગવાતું, મધુરકંઠયુક્ત કાકલિરાગનું મનોહર ગીત ગવાતું હતું. કોઈક સ્થળે ઘણા પ્રકારના કરણ, શરીરના હાવભાવ, હસ્તમરોડ, અભિનય સહિત પ્રચટ રસવાળાં નાટકો થતાં દેખાતાં હતાં, કોઈક સ્થળે ઘનરૂપે થતા આરોહ-અવરોહ-સમૂહથી ન્યૂન થયેલ દીર્ઘસ્વર-વાણી, નૃત્ય કરતી મંડળીઓના તાળીઓના અવાજે સંભળાઈ રહેલા હતા. કોઈક સ્થળે વિવિધ પ્રકારના વિચિત્ર રૂપોની વિકુર્વેણા કરી ઉદ્ભટ આટોપથી ક્રીડા કરતાં, તાળીના તાલ હેતા ઘણા ભૂતદેવતાઓ નૃત્ય કરતા હતા. કોઈક સ્થળે વિવિધ વાજિંત્રો, અત્રાંખ્ય શખો વાગતા હતા, દેવતાઓ જયજયારવ કરતા હતા. આવા પ્રકારનો જિનાભિષેક-મહોત્સવ અમે જોતા હતા.

ઈન્દ્રના હસ્તવડે ઢોળાતા સુવર્ણકળશમાંથી ઉછળતા નિર્મલ ક્ષીરસમુદ્રના જળવડે તરખોળ કરેલા ઉત્તમ માણિક્ય રત્નના પગથીયાની પંક્તિથી નીચે વહેતા લાંબા પ્રવાહવાળો, જળની પ્રચરતાથી ફેંકાયેલા સર્વો અને લેદાયેલી મંજરીના સમૂહથી ઉડેલા જમરોની શ્રેણિએ કરેલા પ્રચંડ ઝંકારના શબ્દોથી સમગ્ર વિસ્તીર્ણ આકાશના પોલાણને પૂરનાર, તીવ્ર પવનના આઘાતથી સર્વથા દલન થતા આકાશરૂપ ઈન્દ્રનીલથી ઉત્પન્ન થતી અતિશય વાલુકા-રેતીની પ્રભાનો સમૂહ જેમાં છે, ઉપર જતા ઉદ્ધત ધૂમોની પંક્તિ જેમ ઊંચા-નીચા ભાગ જેણે આચ્છાદિત કરેલા છે, અતિવિશાલ વહેતો જળપ્રવાહ અથડાવાથી તૂટીને ઉખડી ગયેલ સુવર્ણની ઉંચી ભિત્તિઓમાં ઢોળાતા વિવિધ માણિક્યની કંતિવાળો અને પ્રકાશિત થયેલા સમગ્ર ભૂમંડલવાળો જિનાલિષેક કર્યો. વળી ઘણા લોકોએ કરેલ પ્રચંડ ઘોંઘાટ મિશ્રિત, જળવાળા મેઘની શ્રેણીના ગર્જાવની શંકા કરાવનાર, વિશાળ પર્વતના શિખરતટ પર રહેલા ઝરણામાં ભરાઈ જતું, જિનેશ્વરનું સ્નાત્રજળ અમે સારી રીતે જોયું. આ પ્રમાણે ઈન્દ્રે સર્વાંદરથી કરેલો જિનાલિષેક જોઈને અંતઃકરણમાં વૃદ્ધિ પામતા ભાવોલ્લાસથી વિવિધમણિમય જિનેશ્વરની પ્રતિમાઓને પ્રણામ કરીને અમે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. કેવી રીતે ?

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ

વૃદ્ધિ પામતા સંસારના ઉદ્દલત મોહ-સુલટનો વિનાશ કરનાર ! દુઃખે કરી નિવારણ કરી શકાય તેવા કામદેવના આયુધના પ્રહારની અવગણના કરનાર ! ઉત્તમ નિર્મલ સંયમ-યોગથી કર્મશત્રુનો પરાભવ કરનાર ! ભવ્યજીવોનાં સેંકડો દુઃખો ટાળીને મનની શાંતિ કરાવનાર ! મોટા શત્રુસરખા કામદેવના મદને મસળી નાખનાર ! સંસારના દુઃખોનું દલન કરનાર ! ભવના ભય સાથે યુદ્ધ કરનાર ! એવા સમગ્ર જિનેશ્વરના ચરણકમળમાં અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ.”

જિનેશ્વરના ચરણ-કમળમાં આ પ્રકારે સ્તવના કરીને પછી પ્રદક્ષિણા કરી. ત્યાર પછી ‘હવે એક પ્રદેશમાં બેસીએ’ એમ વિચાર્યું, તેટલામાં અમે શ્રેષ્ઠ અશોકવૃક્ષની નીચે બેઠેલા ચારણ શ્રમણ-યુગલને જોયું. તે કેવા ગુણવાળું હતું ? -રતિ-રાગરહિત, ક્રોધ, મદ, માન, માયાને મથન કરનાર, નિરવધ સંયમ-પાલનના ઉદમની મતિવાળા, દુષ્ટ ઈન્દ્રિયોના પ્રચંડ દર્પને દલન કરનાર, દુષ્ટ આડે કર્મોનો નાશ કરવા માટે ચેષ્ટા કરનાર, સંસારનો ઉચ્છેદ કરવા માટે ઉત્સાહ અને નિશ્ચયવાળું ચારણ મુનિયુગલ ઢોળાયું. તેમને ઢોળતાં જ આગળ વધીને અમે આદર પૂર્વક પ્રણામ કર્યાં. ત્યાર પછી તેમના ચરણયુગલ પાસે બેઠા; એટલે તેમણે ધર્મકથા શરૂ કરી. કેવી રીતે ? -

ધર્મકથા

જાતિ, જરા, જન્મ-મરણના દુઃખની પરંપરાવાળા આ ભવ-સમુદ્રમાં જળકલ્લોલની માફક જીવો જમણ કરે છે. દુર્લભ મનુષ્ય-જન્મ પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ પરલોકના વિષયમાં નિર્ભય થઈને અજ્ઞાનમોહમાં મૂંઝાયેલા આત્માઓ ધર્મમાં પોતાનું મન જોડતા નથી. જાતિ, જરા અને વિવિધ પ્રકારની વ્યાધિઓના દુઃખરૂપ ડાંખ મારનાર અનેક જંતુ-સમૂહનો ઘાત કરનાર, મૃત્યુના મુખ છિદ્રને જોતા નથી. જે પ્રમાણે ઈચ્છાઓ ઉત્પન્ન થાય, તે પ્રમાણે સ્વચ્છંદ વિલાસ કરનારા, ઉન્માર્ગનું સેવન કરનારા, મૂઠ-અજ્ઞાની આત્માઓ પરલોકના હિતકારી આચરણો અને વ્યાપારોનો ત્યાગ કરીને પોતાનું કિંમતી જીવન વેડફી નાખે છે. અનેક લાખો દુઃખોથી ઉત્પન્ન થયેલ વેદનાનો નાશ કરનાર, અમૂલ્ય અમૃત સરખું ગુરુજનવડે અપાતા વચન-ઔષધનું પાન

કરતો નથી. જે શરીરના કારણે વિષય-સુખની આશા, તેની જ અભિલાષા અને તેના જ લોભથી સંસારના કલેશોનો અનુભવ કરી રહેલો છે, પરંતુ પવનથી કંપાવેલા લીંબડાના ફળ માફક આ શરીર પણ ક્ષણમાં વિનાશ પામવાના સ્વભાવવાળું છે. તથા ચૌવન પણ શરદકાળના વિકસિત શતપત્રના પુષ્પ સરખું છે, જે અદ્વકાળમાં કરમાવાના સ્વભાવવાળું છે. તેમ ચૌવનકાળ પૂર્ણ થયા પછી વિષયો અને મદનનો ઉન્માદ પણ આપોઆપ છૂટી જાય છે. પોતાની પ્રિયા પણ ન્યાં સુધી પ્રિય વિષયોની પ્રાપ્તિ, મધુર વચનો અને હૃદયનો સંતોષ આપીએ, ત્યાં સુધી જ રનેહ રાખનારી છે અને ચૌવનકાળ વીત્યા પછી તે પણ વિપરીત મુખવાળી થાય છે. જરાના પરાભવથી પણ મનુષ્યોને જે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય નહીં, તે તરૂણીજનની સંભાવનાથી પણ ઉપદેશ અપાયેલાને વૈરાગ્ય થતો નથી. અહીં જે ભાઈ, ભગિની, ભાયાં, સ્વજન કે સનેહવાળા હોય, તેઓ મૃત્યુ-સુખમાં આવી પડેલાને રક્ષણ કરવા સમર્થ થઈ શકતા નથી. એટલું જ નહિં, પરંતુ ભરપૂર મદવાળા ગંડસ્થલમાંથી જરતા દાનજળવાળા દુર્ગંધ ચોંધા સરખા ફાથીઓવડે પણ મરણ નિવારવા માટે કોઈ સમર્થ નથી. અતિશય તેજસ્વી ચપલ કઠોર ખરી વડે ઉખાડેલ પૃથ્વીતલની રજ ઉડાડીને ફેલાવનાર, તીક્ષ્ણ, બાણ, તરવાર ઉગામેલ હસ્તવાળા અન્ધસ્વારો પણ મૃત્યુનું નિવારણ કરી શકતા નથી. ઘણા સુભટો સાથે અથડામણ સંઘર્ષ ઉત્પન્ન કરનાર, યુદ્ધભાર વહન કરનાર, કવચ અને આયુધ ધારણ કરનાર સારથીઓ અને અગ્રયોદ્ધાઓવાળા રથોથી પણ મૃત્યુનો બચાવ કરી શકાતો નથી. હાથમાં તીક્ષ્ણ તરવાર ધારણ કરનાર, ઘણા ફેંકાર અને હાકોટા કરનાર, સર્વ તરફના શત્રુના વેગને રોકનાર પાયદળસેના વડે પણ મૃત્યુના લયથી બચી શકાતું નથી. ગમે તેટલો ઉપદેશ આપીએ, અગર રસાયણો, વિદ્યા, મંત્રો, ઔષધ, દાન કરવા-વડે કે દેવો, દાનવો વડે પણ મૃત્યુ અટકાવી શકાતું નથી. આ પ્રકારે તમામ જીવોનું જીવન અધ્રુવ અને મૃત્યુ ધ્રુવ છે; તે પછી કયો બાલિશ-મૂર્ખશિરોમણિ પોતાના આત્માની ઉપેક્ષા કરે ?

તેથી ભો ભો દેવાનુપ્રિયો ! શરીર ક્ષણમાં નાશ પામવાના સ્વભાવવાળું છે, શરદના મેઘ સરખું ચંચળ જીવિત છે, વિજળીના વિલાસ જેવું અતિચંચળ ચૌવન છે, દેખાવમાં સુંદર, સ્વાદમાં મધુર અને પરિણામે મૃત્યુ પમાડનાર એવાં કિંપાકતાં ફળોની ઉપમાવાળા વિષયોના ભોગો છે, સંખ્યા-સમયના રંગ સરખા, ક્ષણમાં અદૃશ્ય થનાર વિષયસુખો છે, લક્ષ્મી ઘાસની આણી પર લાગેલા જળાખિન્દુની સમાન ચંચલ છે, દુઃખ સુલભ છે, સુખ દુર્લભ છે, જેનો વેગ કોઈ પણ રોકી શકતું નથી. એવું મૃત્યુ દરેક જન્મેલા માટે નક્કી નિર્માણ થયેલું છે. આ સ્થિતિ હોવાથી મોહના વેગનો ત્યાગ કરો, સમગ્ર ઇન્દ્રિયોના વિષયોનું રોકાણ કરો, સંસાર-સ્વરૂપની ભાવના ભાવો. જિનેશ્વર-પ્રરૂપિત ધર્મમાં મન પરોવો.”

મુનિવરની ધર્મદેશના શ્રવણ કરીને પૃથ્વીપીઠ પર સ્પર્શ કરતા ભાલતલવડે મુનિને પ્રણામ કરીને ‘હે ભગવંત ! એમ જ છે’ એમ કહીને મુનિ-ગુણની પ્રશંસા કરતા સુર-સમુદાયો જેવી રીતે આઠ્યા હતા, તેવી રીતે પાછા ગયા. સમય પ્રાપ્ત થવાથી અમારા પિતાના મિત્રે પૂછ્યું કે - ‘હે ભગવંત ! આ બાલિકાનો ભત્તાર કોણ થશે ?’ તેમણે કહ્યું - ‘ભાઈના વધ કરનારની આ પત્નીઓ થશે.’ મુનિનું આ વચન સાંભળીને ચિંતા-વશ સ્થામ થયેલા મુખમંડલવાળો રાજા નીચું મુખ કરીને રહ્યો. તે સમયે અમે પિતાને કહ્યું કે, ‘હે પિતાજી ! હમણાં જે પ્રમાણે મુનિએ

સંસારનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું; વિષયોની પરિણતિ પણ કહી, તો આવા પ્રકારના વિપાકના છેડા-વાળા વિષયસુખથી અમને સચું, એ વાતનો પિતાએ સ્વીકાર કર્યો.

આ પ્રમાણે ભાઈની વલ્લભતાના કારણે શારીરિક સુખ-સગવડો ઘટાડીને માત્ર સ્નાન-ભોજનાદિક વડે શરીર ટકાવવાની ચિંતા કરતી અમે અહીં રહેલી છીએ. દરમ્યાન કોઈક દિવસે પૃથ્વીમંડલમાં ભ્રમણ કરતો અમારો ભાઈ તમારા મામાની 'પુષ્પવતી'નામની યુવતીને દેખી રૂપાંતરણ, સૌભાગ્ય આદિ ગુણોથી આકર્ષાયેલા માનસવાળા તેણે તે કન્યાનું હરણ કર્યું અને પછી તે અહીં આવ્યો. તેની દૃષ્ટિ ન સહન કરી શકતો અમારો ભાઈ વિદ્યાની સાધના કરવા માટે ગયો. આ પછીનો વૃત્તાન્ત આપ બાણે જ છે.

ત્યાર પછી હે ભાગ્યશાળી! તે અવસરે તમારી પાસેથી આવેલી પુષ્પવતીએ અમને કહ્યું. સાન્તવન આપવા પૂર્વક ભાઈનો વૃત્તાન્ત પણ જણાવ્યો. તે સાંભળીને વૃદ્ધ પામેલા પ્રચંડ શોક-સમુદાયવાળી ઘણા અશ્રુજળથી ભલિન કરેલા કપોલતલવાળી અમે રુદન કરવા લાગી. કેમે કરીને રુદન નિવારણ કરી તેણે કહ્યું કે-દુઃખસ્વરૂપ સંસારની મહાઅટવીમાં ભ્રમણ કરતા કયા જંતુરૂપ હરણનું ભયંકર ચમરાબદના હાથથી મૃત્યુ નથી થયું? પોતાના કર્મના પ્રભાવથી સકલ ઈન્દ્રિયોના વિષયોથી ઉત્પન્ન થયેલું સમગ્ર સુખ કેને પ્રાપ્ત થયું છે? આ સંસારમાં અતિશય સ્નેહથી ભરપૂર પરાધીન સંગ કરવાથી દૈવાધીન ઈષ્ટ વિયોગો કેને ઉત્પન્ન નથી થતા? હે સુંદરીઓ! હવે અસાર સંસારના કારણભૂત સ્નેહનો ત્યાગ કરીને આ શોકને શિથિલ કરો. શોક કરવો તે તો દરેકને સુલભ છે.

ખીજું મુનિએ કહેલાં વચનને યાદ કરો. જે કાળે જે બનવાનું નિર્માણ થયેલું હોય, તે પ્રમાણે બને જ છે. તમારા હૃદયને હવે સ્થિર કરો. બ્રહ્મહત્તની સાથેનો સંબંધ અંગીકાર કરો. તે સાંભળીને અનુરાગી બનેલી અમે બંનેએ તરતજ તે વાત સ્વીકારી. ત્યાર પછી અતિઉતાવળમાં પુષ્પવતીએ તમને સંકેત કરવા માટે ખીજુ જ પતાકા ચલાયમાન કરી દેખાડી. તે દેખીને તમે કયાં પ્રયાણ કરી ગયા, તે અમે ન બાણી શકયા. ન દેખાયા એટલે અમે વિવિધ વન, અરણ્યના અંતરાલમાં તપાસ કરાવી ફરી મનોહર લતાગૃહોમાં, ત્યાર પછી મોટા પર્વતોની ગુફાઓમાં, પછી પરિભલથી એકઠા થયેલા ભ્રમર-કુળોથી સુખર બનેલા કમલોવાળા સરોવરો વિષે, પછી જુદા જુદા ગામ-નગરોને વિષે તપાસ કરાવી. બ્યારે તમને કયાંય પણ ન જોયા, ત્યારે વિષાદ પામેલી અમે અહીં આવી. ખરેખર, હજી કંઈક ભાગ્ય બાકી હતાં, તો અણધારી સુવર્ણવૃષ્ટિ થવા માફક અહીં આપનાં દર્શનનો યોગ થયો. તો હે મહાભાગ! પુષ્પવતીનો વૃત્તાન્ત યાદ કરીને અમારા મનોરથો પૂર્ણ કરો. એ પ્રમાણે તેમનાં વચન સાંભળીને તરતજ મેં તેમની વાતનો સ્વીકાર કર્યો. ગાંધર્વ-વિવાહ કરીને યથાનુક્રમે તેમની સાથે વિવિધ ક્રીડા કરીને શ્રેષ્ઠ પલ્લંગમાં સૂઈ ગયો. કેવી રીતે? પરસેવાના બાનાથી ઝમઝમેવ દઢ અનુરાગ પ્રગટ કરતો હોય, તેમ ગાઢ અનુરાગથી આલિંગન કરવા યોગે સ્વેત વિલેપન વડે વ્યાસ થયો. વેગથી ગ્રહણ કરાએલ કંઈક કંઈક ખીડાએલા અંચળ દળોના પુટવાળી મંદગતિવાળી પુષ્પમાળા બાણે ઈર્ષ્યાથી હોય તેમ સુગંધ ફેલાવતી હતી. અતૃપ્ત પતિએ કરેલા ખાદ્ય ચુંબનથી અલતાનો રસ ઉતરી ગયેલો હોવા છતાં પણ સ્વાભાવિક થયેલ લાલસંગવાળો

અધર અધિક શોભવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે વૃદ્ધિ પામતા મહાઅનુરાગથી પ્રગટેલ રમણકીડાવાળો પૂર્ણ અભિલાષાવાળો હું પ્રિયાઓની સાથે સૂઈ ગયો.

પ્રાતઃકાળે મેં તેમને કહ્યું કે, 'તમે પુષ્પવતી પાસે જાવ, જ્યાં સુધી મને રાજ્યપ્રાપ્તિ ન થાય, ત્યાં સુધી તેની સાથે રહેવું. 'એમ કરીશુ' એ પ્રમાણે કહીને તેઓ ખંને ગઈ તે ગયા પછી મહેલો ભેડે છું, તો ધવલધર કે પરિવાર કોઈ દેખાતા નથી. મેં વિચાર્યું કે, શું આ વિદ્યાધરીની માયા છે! નહીંતર ઇન્દ્રજાળના વિભ્રમ માફક તેઓના આવા વિલાસ કેવી રીતે ખને? એટલામાં મને રત્નવતી યાદ આવી, તેને ખોળવા માટે આશ્રમ સન્મુખ ગયો, પરંતુ તે ત્યાં ન હતી, કે ખીચું પણ કોઈ ત્યાં ન હતું.

રત્નવતી સાથે પાણિગ્રહણ

હવે કોને પૂછવું? એમ વિચારીને બાબુમાં બેસું, તો કોઈ ન દેખાયા. આ સમયે શોકાવેગ વૃદ્ધિ પામ્યો. હૃદયના ધબકારા વધવા લાગ્યા, અરતિ વધવા લાગી, કે 'અહો! હું વિષમદશા દુઃખી અવસ્થા પામ્યો! તેમાં વળી રત્નવતીના વિયોગના દુઃખ કરતાં પણ વરધનુના મૃત્યુનું દુઃખ અતિ આકરું લાગે છે. કહેલું છે કે "પ્રિયપત્નીના વિયોગનું દુઃખ રાજ્યપ્રાપ્તિ થતાં પણ નાશ પામતું નથી, પરંતુ શુભાવેલા રાજ્યનું દુઃખ સુમિત્રના મેળાપથી નાશ પામે છે. -આમ વિચારતો હતો ત્યારે, કલ્યાણ આકૃતિવાળો બહુ મોટી વય ન પામ્યો હોય તેવો એક પુરુષ મળ્યો. તેને મેં પૂછ્યું કે, અરે મહાભાગ્યશાળી! આવા પ્રકારના રૂપ અને પહેરવેશ પહેરેલી કોઈ સુંદર સ્ત્રી ગઈકાલે કે આજે જોવામાં આવી હતી? તેણે કહ્યું કે, ગઈ કાલે પાછલા પહોરે કરુણતાથી નિસાસા મૂકતી અને સમગ્ર લોકોને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય તેમ રુદ્ધ કરતી સાંભળી હતી. કેવી રીતે? - "હુ સ્વામી! મને અનાથ એકલીને છોડીને તમે ક્યાં ચાલ્યા ગયા? હુ પ્રિયતમ! સ્વજન વર્ગ-રહિત રોતી મને વગર કારણ કેમ છોડી દીધી? હુ પ્રિયતમ! તમારા વિયોગમાં ઉત્પન્ન થયેલ લય મને અધિક હેરાન કરે છે. હુ નરનાથ! પિશાચની જેમ દુઃસહ શોક પણ છિદ્ર શોધે છે. તમારી ખાતર તો મેં મારો સખીવર્ગ, પરિવાર, કુલ, શીલ, પિતા, માતા, ભાઈઓ વગેરેનો તૃણની જેમ ત્યાગ કર્યો, તો કૃપા કરીને પાછા આવો. નિર્ભાગી મારા પર શા માટે કોપાયમાન થયા છો? કદાચ મારો અપરાધ પણ થયો હોય, તો પણ તમારે ક્ષમા આપવી જોઈએ." એમ ઘણા પ્રકારે વિલાપના શબ્દોથી કારણ્ય ઉત્પન્ન કરતી તેની પાસે હુ પુત્રી! 'શા માટે રુદ્ધન કરે છે?' એમ બોલતો હું ગયો. મેં તેને પૂછ્યું કે-હુ પુત્રી! તું ક્યાંથી આવી છે? શોક કરવાનું શું કારણ છે? તારે ક્યાં જવું છે? આ પ્રશ્નોના થોડા જવાબ આપ્યા, એટલે મેં તેને તરત જ ઓળખી અને કહ્યું કે, તું મારી ભત્રીજી છે. તેનો વૃત્તાન્ત બાણેલા તેણે કાકાને જઈને કહ્યું. તેણે પણ વિશેષ આદર કરીને પોતાના મહેલમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. તમને દરેક સ્થળે ખોળ્યા, પણ ક્યાંય ન બેસ્યા, તો અત્યારે અહીં આવી, તે સાડું કર્યું.' એ પ્રમાણે મને ચલાવીને તે સાર્થવાહના મકાને લઈ ગયો. સર્વ પ્રકારનો આદર-સત્કાર કરી રત્નવતી સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું. તેની સાથે વિષયમુખ અનુભવતો રહેલો હતો.

કોઈક સમયે ‘આજે વરંધનુનો મરણદિવસ છે.’ એમ કરીને લોજન તૈયાર કરાવ્યું. આઠાણાદિકોને જમાડે છે, એટલામાં આઠાણુનો વેષ પહેરીને ‘વરંધનુ’ બંને લોજન કરવા આવી કહેવા લાગ્યો કે, ‘અરે ! લોજન કરાવનાર તે શેઠને જણાવો કે, ‘જો મને લોજન કરાવશો, તો પરલોકમાં ગયેલા તમારા પિતૃઓના વદનમાં લોજન પહોંચી જશે.’ તેઓએ આવીને મને આ હકીકત જણાવી. હું તરત બહાર નીકળ્યો. મેં તેને જોયો અને ઓળખ્યો. હર્ષથી પુલકિત ગાત્રવાળા મેં તેને મંદિરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ન કહી શકાય તેવી અવસ્થા અનુભવતા મુઠ્ઠું સુધી ત્યાં રહ્યા. ત્યાર પછી સ્નાન-લોજનાદિ કર્યાં. પછી વરંધનુને મેં પોતાના સમાચાર પૂછ્યા, એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે--

“તે રાત્રિએ તમે નિદ્રાધીન થયા હતા, ત્યારે ગાઢ બાહીવાળા લતાઓથી ઢંકાયેલા ઘરની પાછળ છૂપાયેલા એક ચૌરે મને ઢોડીને બાણુ માર્યું”. પ્રહારની વેદનામાં પરાધીન બનેલો હું ભૂમિતલ પર પડ્યો. તમને મારી વેદનાનું દુઃખ થાય, તે કારણે તમને બાણુ વાગ્યાની હકીકત ન જણાવી, વચમાં રથ પાછો વાળ્યો. હું પણ ગાઢ વૃક્ષોની ઘટા વચ્ચેથી ધીમે ધીમે ચાલતો ચાલતો તે ગામમાં પહોંચ્યો કે, જ્યાં તમે વાસ કર્યો હતો, તે ગામના મુખીએ તમારા સમાચાર આપ્યા. તે સાંભળી હર્ષિત મનવાળો હું અહીં આવી પહોંચ્યો. પ્રહારની રૂઝ આવી ગઈ. લોજનનો પ્રાર્થનાના બાનાથી અહીં આગ્યો, એટલામાં તમને જોયા. આ પ્રમાણે એક બીજાના પરસ્પરના અનુરાગવાળા દિવસો પસાર થઈ રહેલા હતા. કોઈક સમયે અમે પરસ્પર મંત્રણા કરી કે--હવે આપણે પુરુષાર્થ કર્યા વગરનો કેટલો સમય પસાર કરવો? કહેલું છે કે--“વિપમદશા પામેલાએ પણ કમપૂર્વક પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. તેમ કરતાં કદાચ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ ન થાય, તો પણ કીર્તિ જરૂર મળે છે. આપત્તિમાં આવી પડેલો હોય, તેવા પુરુષાર્થ કરનાર સત્પુરુષે વ્યવસાય ચાલુ જ રાખવો જોઈએ. વ્યવસાય-રહિત પુરુષને લક્ષ્મી વરવા માટે અભિલાષા કરતી નથી.” આ પ્રમાણે પુરુષાર્થ કરવાની ઇચ્છાવાળા નિર્ગમન કરવા માટે ઉત્સુક મનવાળા વિચાર કરતા હતા. તે સમય કયો હતો ?—

જ્યારે મલયવનના ચંદનના વાયરાથી વૃક્ષ-ગઢનો મંદ મંદ ડોલતા હતા, વિકસિત પાટલ વૃક્ષોની શાખાઓથી પૃથ્વીતલ ઢંકાઈ ગયું હતું, આન્નવૃક્ષો પર ખીલેલી મંજરીઓની રજથી આકાશતલ આછા પીળા વણુવાળું થયું હતું, શુન્ભરવ કરતા મત્ત મધુકરોના શબ્દોથી દિશાઓના છેડા પૂરાઈ ગયા હતા, કોયલોના મધુર ટહુકાર સાંભળી વિયોગના દુઃખથી ત્રાસ પામેલા પથિજનો ઘર તરફ પ્રયાણ કરતા હતા, કુરબક વૃક્ષોનાં પુષ્પોની સુગંધથી આકર્ષાયેલાં ભ્રમરકુલો એકત્ર મિલન કરતાં હતાં. આમ ઘણા વૃક્ષોના વિકસિત ખીલેલા પુષ્પોના પરિમલને બહાર કાઢતો, વગર નિમિત્તે તરુણુવર્ગને ઉલકિત કરતો મનોહર વૈશાખ માસ અણુધાર્યો આવી પહોંચ્યો. આવા વસંતના સમયમાં એક દિવસ મદનમહોત્સવ પ્રવર્તતો હતો, વિવિધ પ્રકારના ઉત્સવ યોગ્ય વેપભૂષા અને અલંકારભૂષા સજ્જને ક્રીડા કરવા માટે નગરના લોકો બહાર નીકળ્યા હતા. ઇચ્છા પ્રમાણે મન ગમતા ક્રીડારસનો પૂર્ણ અનુભવ કરતા હતા, તે સમયે તરતજ હાથીના ગંડસ્થલના કેટરમાંથી ઝરતા દાનજળવાળો, કુંભસ્થળમાં કંપતા મુક્ત તીક્ષ્ણ અંકુશવાળો, જેણે પોતાની સૂંઢવડે મહાવતને ઉથલાવી નાખેલ અને નીચે અધો-મુખે પાડી નાખેલ હતો, મજબૂત બડી સાંકળથી જકડેલા ચરણવાળાએ પણ મદ્યથી પરવશ

બની ચરણ-બંધન અને હાથી બાંધવાના સ્તંભને તોડીને તે હાથી નિરંકુશપણે ફરવા નીકળ પડ્યો, કુમારે તેને જોયો. રાજ્યાંગણામાંથી બહાર નીકળ્યો. ક્રીડામંડળીઓ નાસવા લાગી. આમ નાશ-ભાગ થઈ, તે વખતે સુવર્ણ સરખી શરીર કાંતિવાળી, કેશસમૂહમાંથી વેણી બહાર કાઢી તેની સામે ફેંકતી, મદન-કરિકુંભની શોભા સરખા મનોહર સ્તનમંડલવાળી, પ્રગટ નિતંબસ્થળમાં પહેરેલ મધુર શબ્દ કરતી ધુધરીઓથી યુક્ત કંદોરાવાળી, ભયથી રોમાંચિત થયેલી, કમલપત્રની શ્રેણી માફક વીળારાઈ ગયેલી, છેદાયેલી બાલકહલીના પત્ર માફક કંપતા સાયલયુગલવાળી, ભયસમૂહથી ગમન-વ્યાપાર વગરની બાલિકા 'કેનું શરણ લેવું?' એમ વિચારતી હતી, એટલામાં તે હાથીના દેખવામાં આવી. એકદમ હાહારવ ઉછળ્યો. તેનો પરિવાર વિમાસણ કરવા લાગ્યો.

એટલામાં બાલિકાને હાથીએ થોડી ગ્રહણ કરી, તેટલામાં આગળ ઉભા રહીને મેં હાથીને હક્કાર કર્યો, બાલિકાને છોડાવી. હાથીએ બાલિકાને છોડીને રોષ થવાના કારણે નયનયુગલ વિષમપણે વિસ્તારવાળું કર્યું, મારી સામે સૂંઢ લાંબી કરીને સ્થિરતાથી ઉભો રહ્યો. મોટા કર્ણયુગલને હલાવતો એકદમ મારી તરફ દોડ્યો. મેં પણ મારા ખેસના વસ્ત્રનો ગોટો કરી તેના તરફ ફેંક્યો. તેણે પણ અતિક્રોધી બની તે ગોટાને સૂંઢથી ગ્રહણ કરી આકાશતલમાં ફેંક્યો, પછી તે પૃથ્વી પર પડ્યો. દરમ્યાન હું પણ દક્ષતાથી તેના ઉપર ચડી ગયો અને કંધરાના ભાગમાં આસન જમાવ્યું. તીક્ષ્ણ અંકુશથી કુંભસ્થળમાં તાડન કર્યું અને રાજહસ્તિને વશ કર્યો.

તે સમયે 'શાબાશ શાબાશ' એવો લોકોનો કોલાહલ ઉછળ્યો. તે સમયે આ બનાવ જોવા માટે ઉઘાડેલા બારી-બારણાના સંપુટ વડે કરીને નગર હજારો નેત્રવાળું થયું. વિઘ્ની લતા મિશ્રિત ઉજ્જવલ મેઘાવલિની જેમ ચાલતી તરુણીઓ વડે પ્રાસાદશ્રેણિ દેખાવા લાગી. ત્યાર પછી ગુણાનુરાગથી આકર્ષિત નગરલોકોએ મારા ઉપર પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી. ઘણાં વસ્ત્રો ફેંક્યાં. બંદી લોકોએ 'કુમારનો જય થાયો' એમ સૂત્રાચાર કર્યો. મેં પણ 'હસ્તિ-શિક્ષા'ના પ્રયોગથી ધીમે ધીમે ચલાવવાના અત્યંત મધુર અક્ષરો જોલવાના વિનોદ વડે તેનો ક્રોધ મેલાવ્યો, તેના બંધન-સ્થાને લઈ ગયો અને હાથીના સ્વામીને સોંપ્યો.

એટલામાં તે સ્થળે રાજા આવ્યા. તેવા પ્રકારની અસાધારણ ચેષ્ટા દેખીને, મહા-વિસ્મયથી ફેલાયેલા મનના અમલકારવાળા, મારા શરીરના સર્વ સામુદ્રિક લક્ષણોથી આશ્ચર્ય પામેલા મને જોઈને જોલવા લાગ્યા કે, 'આ કોણ છે? ક્યાંથી આવ્યા છે? આ કોના પુત્ર છે? ત્યાર પછી વરધનુએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે—“મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો અને કૃત્વો વગર કહેલાં આપોઆપ તેની ચર્ચાથી બાણી શકાય છે. કેતકી-પુષ્પ પોતાની સુગંધ ભમરીઓને શું કહેવા બંધ છે? સજ્જડ અંધકારમાં બળતો કાળાગરુ પોતાની સુગંધ કહેતો નથી. તેમ મૌન રહેલા મહાનુભાવોના ગુણો આપોઆપ પોતાની મેળે જ પ્રકાશિત થાય છે.”

મગધ-રાજપુત્રી સાથે વિવાહ

આ સમયે રતનવતીના પિતાના નાના ભાઈએ પ્રહ્લદત્તનો સમગ્ર વૃત્તાન્ત રાજાને જણાવ્યો. તે બાણીને રાજાએ કહ્યું કે, 'સિંહબચ્ચા સિવાય મત્તહાથીને કોણ રોકી શકે ?

ગો કુમાર અહીં આવ્યો તે બહુ સારું કયું. આ ઘરને પોતાનુંજ માનવું-એમ કહીને પોતાના સ્નાનાગારમાં સ્નાન કરાવ્યું. રત્ન-સુવર્ણમય ઠાળ-કચોળામાં ઉત્તમ પ્રકારનાં લોજન કરાવ્યાં. કેવી રીતે ? અનેક પ્રકારની વિભક્તિ, વ્યંજન, સમાસ, શબ્દ, તદ્ધિત-પદ આદિના પ્રકર્ષવાળા વ્યાકરણ ભણેલા પંડિતના હૃદયની જેમ તે લોજન કરનારાઓના અનેક પ્રકારના વ્યંજનો-શાક, દહીં, દૂધ આદિ ચોકઠાં કરીને તૈયાર કરેલી વિવિધ લોજનની સામગ્રીથી તેમના હૃદયને આનંદ પમાડ્યા. સમગ્ર ઈન્દ્રિયોના વિષયોથી ઉત્પન્ન થનાર સુખવાળા લોજનથી પોતાના વહાલાં મનુષ્ય સાથે જેમ આનંદથી દિવસો પસાર થાય, તેમ આનંદમાં સમય પસાર કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે લોજન કરી રહ્યા પછી પોતાની કન્યા મને આપી. શુભ દિવસે અને મુહૂર્તે પાણિગ્રહણ-વિધિ કર્યો. કેટલાક દિવસો સુધી અમે ઈચ્છા પ્રમાણે સુખ લોગવતા રહ્યા. કોઈક સમયે એક પાકટવયવાળી સુંદર મહિલા મારી સન્મુખ આવીને કહેવા લાગી, કે-“હે કુમાર ! તમને કંઈક કહેવાનું છે, અત્યારે લલ્લકા કરવા જેવો સમય નથી, માટે સાવધાન થઈને સાંભળો.

શ્રીમતી સાથે વિવાહ

આ નગરમાં વૈશ્રમણ નામના સાર્થવાહુ છે, તેને શ્રીમતી નામની પુત્રી છે. બાલ્યકાળથી જ મેં તેનું પાલન-પોષણ કરેલું છે, કે જેને તમે હાથીના ભયથી બચાવી છે. હાથીના ભયથી બચ્યા પછી ભયનો ત્યાગ કરીને ‘આ મારા જીવિત-દાયક છે.’ એમ માનીને તેણે તમારી તરફ અભિલાષાવાળી દૃષ્ટિથી નજર કરી. તમારો રૂપાતિશય ઘણો સુંદર હોવાથી, પૂર્ણ ચૌવન-વય પામેલા હોવાથી, કામદેવ વિકાસ પામતો હોવાથી તેને તમારી તરફ અનુરાગ પ્રગટ થયો હતો. ત્યાર પછી તે જ સ્થળે તમને જોયા કરતી સ્તંભિત થયેલી હોય, ચિત્રેલી હોય, ખીલાથી જકડાયેલી હોય, તેમ નિશ્ચલનેત્રવાળી ક્ષણવાર થાંભી ગઈ. હાથીનો વૃત્તાન્ત પૂર્ણ થયા પછી સમગ્ર લોકો પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા પછી પણ પોતાના કુટુંબ-પરિવારે ઘણું સમજાવ્યા પછી મુશીબતે ઘરે ગઈ. ત્યાં પણ સ્નાન લોજન કરતી નથી, પોતાના રહેવાના સ્થાનમાંથી દરેકને વિદાય કરીને મણિના બળીવાળા ગવાક્ષમાં વદન-કમલ સ્થાપન કરીને મહા-નિધાનનું રખેવાળું કરવા માફક તે જ દિશા તરફ નજર કરતી, જ્યાં તે હાથીનો વૃત્તાન્ત બન્યો, તે દિશામાંથી આવતા પવનનું પણ બહુમાન કરતી હતી. ત્યાર પછી મનમાં ‘હે અતિયપલ ! આ શું ? એમ કરી લલ્લકાથી તેની ગર્હા કરતી, ‘આમ કરવું તે યોગ્ય ન ગણાય’ એમ જાણે વિનયથી કપકો આપતી હોય, ‘હવે તું બાલક નથી’ એમ સુગ્ધતાથી હાસ્ય કરાતી હોય, ‘તારી ઈચ્છા પ્રમાણે રહે’ એમ કુમારલાવથી આમંત્રણ પામેલી હોય, ‘આ કુલની મર્યાદા નથી’ એમ સારા આચાર વડે જાણે વિમુક્ત થયેલી હોય, ‘વડીલોની આગતા-સ્વાગતા કરવામાં મૂઠ થઈ હોય’ તેમ, કામદેવ વડે શરમાવેલી હોય-તેવી સ્થિતિવાળી શ્રીમતી પુત્રી થઈ છે. તેમ જ દર્શનના આનંદ થવાના કારણે ફેલાતા અને એક સ્થાને એકઠું થએલ તેનું મન સમગ્ર ઈન્દ્રિયો વડે જાણે આંધીને આપી દીધું ન હોય ? કાન સુધી જોયેલા પુષ્પચાપ પદ્મપ્રચુર હથિયારવાળા કામદેવે બાણોના પાંજરામાં પૂરીને જાણે સમર્પણ કરી ન હોય ? તમારાં વદનનાં દર્શન માટે ઉત્કંઠાવાળા સ્થાપિત કરેલાં છે નેત્ર અને વચન-વિસ્તાર જેણે એવી તે મહાઅનુરાગ-વાળી તમારા દાસલાવને પ્રાપ્ત થઈ છે. પોતાના જીવિતરૂપ સર્વ સંપત્તિની શરતથી તમે ગ્રહણ

કરાયા છે, તેમ માનીને પોતાના હૃદયે બાણે તરત વેચી ન હોય ? અચ્ચવસ્થિત સ્વીકારના કારણે વિષમ સ્થિતિથી ઉલટાએલા અને તૂટી જતાં હાર વડે કંઠમાં ગ્રહણ કરીને બાણે પૂછાતી ન હોય ? તે કાળમાં આવેલાં અને ગળતાં પ્રચુર આંસુ વડે બાણે કહેવાતી હોય કે, 'હું વિશેષજ્ઞે ! આંખો લૂંછીને તારા પ્રિયને પૃચ્છ કર. હે ભોળી ! તારા ધૈર્યના અભિમાનને હું પ્રાણોથી વિપુટું પાડું છું. એમ શ્વાસના કપટથી કામદેવે બાણે હડધૂત કરી ન હોય ? આ રીતિથી ચિત્રમાં આલેખાયેલા રૂપથી ઉત્પન્ન થયેલા રોમાંચ-પટલવાળી અને આલિંગન કરવાની ઇચ્છાવાળી તે બાણે સુખને ધારણ કરતી ન હોય ?

તેની આવા પ્રકારની વિષમ અવસ્થા જોઈને તેની સખીઓએ જ્યારે પૂછ્યું, તેનો કોઈ પણ પ્રત્યુત્તર આપતી ન હતી, ત્યારે મેં તેને કહ્યું કે, 'હે પુત્રી ! આમ વગર કારણે અકરમાત આવી અસંભવિત દશા શાથી થઈ ? મારા વચનની પણ તું અવગણના કરે છે ? મારી તરફ પણ જોતી નથી ! હૃદયનો ભાવ છૂપાવે છે ! ચિત્તના સંતાપનું અવલંબન કરે છે ! મન અને મદનની વેદના છૂપાવે છે. મનના રણકારનું કારણ બોલતી નથી, તો હવે તારી પાસે રહેવાથી સચું, હું હવે બીજે સ્થળે ચાલી જઈશ.' એમ કહીને જેવામાં હું ઉભી થઈ, ત્યારે ખોટું હાર્ય કરીને મને તેણે કહ્યું કે, "અરે ! શું તારા સરખાને પણ મારે અકથનીય હોય ? પરંતુ આમાં મારો અપરાધ નથી. લગ્ન જ મને કહેતાં અટકાવે છે. હાથીના ભયથી જેણે મારું રક્ષણ કર્યું, રતિ-વિરહિત કામદેવ સરખા તેણે તરત જ મારા મનમાં પ્રવેશ કર્યો છે. વધારે શું કહેવું ? જો દેવ તેની સાથે મારો યોગ નહિ કરાવે, તો અવશ્ય મને મરણનું શરણુ છે." આ સાંભળીને તેના પિતાજીને આ વૃત્તાન્ત જણાવ્યો. તેણે પણ મને તમારી પાસે મોકલી છે, તો હવે તે બાલિકાનો સ્વીકાર કરો." તેની વાતનો મેં સ્વીકાર કર્યો. શુભ દિવસે અને શુભ મુહૂર્તમાં વૈભવાનુરૂપ અમારું પાણિગ્રહણ થયું. સુખ્યુદ્ધિ નામના અમાત્યની 'નંદા' નામની પુત્રી સાથે વરધનુનો પણ વિવાહ-મહોત્સવ થયો.

એ પ્રમાણે મનોહર રતિમંદિરમાં રહેલા બંનેના દિવસો કેવી રીતે પસાર થતા હતા ? કોઈક દિવસે મધુર વીણાના વિનોદમાં, કોઈક વખતે મનોહર વાર્તાલાપમાં, કોઈ વખત મધુર સ્વરવાળા ગીત-ગાન કરવામાં, કોઈક વખત ઘૂત કીડા કરવામાં, કોઈ વખત પ્રશ્નોત્તર, ણિન્દુ-મતી, પ્રહેલિકા, સુભાષિતોની જ્ઞાનગોષ્ઠીમાં એ પ્રમાણે વિનોદ-સ્થાનકોનું સેવન કરતા દિવસો પસાર કરતા હતા. કેવી રીતે ?—

ભવન ઉદ્યાન-વર્ણન

મહેલના ઉદ્યાનમાં વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષો મંદ મંદ પવનથી ડોલતા હતા, વનખંડના તૂટી ગયેલા પુષ્પોની સુગંધ ચારે દિશામાં ઉછળતી હતી. ગંધમાં આસક્ત થયેલા સુગંધ ભ્રમર-રુમૂહોના અપળ ચરણથી કંપાયમાન થયેલ મકરંદ-રસવાળા, મકરંદરસથી રંગાયેલા ભવનની વાવડીઓના સ્વચ્છ જળવાળા, જળ-તરંગની અંદર રહેલા હંસના મધુર શબ્દોથી ઉત્પન્ન થયેલ કર્ણપ્રિય મધુર સ્વરવાળા, જેમાં કર્ણપ્રિય મધુર સ્વર બોલનાર ચક્રવાકે પોતાના પરિવારને આકર્ષિત કર્યો છે. વિવિધ વૃક્ષોના ઉત્પન્ન થયેલ પત્રોથી શોભાયમાન, જેની છાયા માત્રથી સમગ્ર દુઃખના દોષો નાશ પામે છે, એવા ભવનના ઉદ્યાનમાં દિવસો પસાર કરતા હતા. વળી ઉદ્યાન કેવું ? અંકારવ કરતા સુખર ભ્રમર કુલોના ચરણોથી જર્જરિત કરમાઈ ગયેલા પુષ્પો-

વાળું, કૌચલોના સમૂહો ખાધેલા આમ્રના મોરવાળું, ચતુર ચકોરની ચાંચથી ચુંખિત લાલ મરચાની ટ્રોચવાળા, ચંપકપુષ્પના પરાગથી કાબરચિત્રા થયેલા ચાતક અને ભ્રમર-સમૂહવાળા, અતિ નીચા દાડમવૃક્ષના ઉગેલાં ફળ ઉપર લાગેલા પોપટોના સમૂહવાળા, વાંદરાઓએ હસ્ત-તલથી સજ્જડ કંપાવેલા અને તેથી નીચે પડેલા જંબુફળવાળા, અકોપાયમાન થયેલા દરેક કખૂતર-ખરચાંઓની પાંખોથી ખંડિત થયેલા પુષ્પોવાળા, પુષ્પોની રજથી લાલ રંગવાળી ભ્રમણ કરતી સારિકાના શબ્દોથી મુખર, ઉન્મત્ત કખૂતરે કંપાવેલ પાંખ વડે ઉડેલ પુષ્પરજવાળા પાકેલ સોપારીના વૃક્ષો ઉપર ચડેલા નાગવલ્લીના પત્રવાળા, અનેક ફળયુક્ત નાળિયેરીના વૃક્ષોથી વિશાળ વિસ્તારવાળા, વિવિધ પ્રકારના પક્ષીઓએ આવીને ચાંચથી ખંડિત કરેલા ખજૂરના ટૂંકડાઓવાળા, પોતાના મોરપીંછો ઉભા કરી, કળા રચીને નૃત્ય કરતા મયૂરોવાળા, મધુર કેકોરવ કરતી મયૂરીએ કરાવેલ સુખાતિશયવાળા, પવનથી કંપાવેલ બાળકદલીના પત્રના સમૂહોની ચંચળતાવાળા, ગ્રીષ્મકાળના મધ્ય દિવસે પણ સૂર્ય-કિરણોને પ્રવેશ ન આપતા-આવા પ્રકારના મહેલના ઉદ્યાનમાં દિવસો પસાર કરતા હતા.

બીજી ઉદ્યાન કેવું હતું ?—

કુમુદવનની જેમ સૂર્યના કિરણસમૂહો તેની મધ્યભાગમાં પણ પહોંચી શકતા ન હતા. કુમુદ રાત્રે વિકાસ પામે છે. રામસેનાની જેમ ઉભા રહેલા શ્યામ વર્ણવાળા અંબન વૃક્ષોથી યુક્ત, સમુદ્રકંઠાની જેમ પ્રવાહના અંકુરની ઉત્પત્તિથી પામેલી શોભાવાળા, સર્વોષધિ, પુષ્પો, ફળોથી યુક્ત અભિષેકકળશ સરખા, ચિત્રગૃહની જેમ વિચિત્ર વર્ણવાળા, એકઠા થયેલા પક્ષીઓથી શોભતા, નરનાથની જેમ અનેક પ્રકારના નજીક નજીક જેમવા માટે બનાવેલા આકર્ષક આસનવાળા, મહાયુદ્ધના માર્ગ માફક પુદ્ગાગવૃક્ષ વડે આકર્ષાએલા ઘણા ભ્રમરોવાળા, યુદ્ધપક્ષે ઉત્તમ પુરુષો વડે ખેંચાયા છે, ઘણાં આણે જેમાં, ઇન્દ્રધનુષના રંગોની ચોમાસામાં કરેલી શોભા સરખા અનેક વર્ણોથી શોભતા. ઇન્દ્રબલિકે કરેલા પ્રયોગોની માફક ખીજી ઇન્દ્રિયોના સમગ્ર વિષયો જેમાં શેકાઈ ગયા છે તેવા, લોકોનાં નેત્રો અને મનને હરણુ કરનાર લવન-ઉદ્યાનમાં સમય પસાર કરતા હતા, વિવિધ ક્રીડા-વિનોદની રમતમાં કેટલાક દિવસો પસાર કર્યા, એટલામાં ‘અમારી શોધ-ખોળ ચારે બાજુ ચાલે છે’ તેવા સમાચાર મળ્યા.

દીર્ઘરાજ સાથે યુદ્ધની તૈયારી

દીર્ઘરાજએ મગધાધિપતિને દૂત મોકલો કહેવરાવ્યું કે—‘તમારે ત્યાં રહેલા બ્રહ્મદત્ત અને વરધનુને અમને સોંપી દો. તેની સમક્ષ તે વાતનો સ્વીકાર કર્યો. પછી અમારી પાસે આવી મંત્રણા કરવા લાગ્યા કે, ‘હવે શું કરવું?’ મેં કહ્યું, ‘અરે! આ વિષયમાં ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. અમે ‘વારાણસી’ નગરીમાં ‘કટક’ રાજ પાસે જઈશું. એમ કહીને અમે તે તરફ પ્રયાણ કર્યું. ધીમે ધીમે જતા અમે વારાણસી નગરીએ પહોંચ્યા.

વરધનુ તેની સમીપે પહોંચ્યો. મારા સમાચાર તેને જાણ્યા. તે હર્ષ પામ્યા. પછી સ્નેહ-પૂર્ણ હૃદયવાળા તે સૈન્ય અને વાહન સાથે સામે ગયા. એને સામે આવતા જાણીને હું પણ તેમની સામે જવા નીકળ્યો. તેઓ વાહનમાંથી નીચે ઉતર્યા, મારો સત્કાર કર્યો અને મને ખીજા વાહનમાં બેસાડ્યો. હૃદયમાં આનંદ ઉત્પન્ન કરતા તેમણે વૈભવાનુસાર પોતાની નગરીમાં પ્રવેશ

કરાવ્યો. નિરંતર સ્નેહની વૃદ્ધિ કરતા તેણે ઘોડા, હાથી, રથ, નાટક, ધન-સુવર્ણાદિક સામગ્રી સાથે 'કનકવતી' નામની પોતાની કન્યા મને આપી. અનુકૂલ દિવસે પાણ્ડુવ્રહ્મણ-વિધિ થયો. વિષયસુખ અનુભવતા મારા દિવસો સુખમાં પસાર થતા હતા. પછી હૃત મોકલી સમાચાર જાણાવ્યા, એટલે સૈન્ય-સહિત પુષ્પચૂલ રાજા, મોટા અમાત્ય 'ધનુ' તેમજ કરેણુદત્ત અને બીજા પણુ અંદ્રસિંહ, ગંગદત્ત, તુડિયદત્ત, સિંહુરાજા વગેરે આવ્યા. વરધનુને સેનાપતિને અભિષેક કરી દીર્ઘરાજા ઉપર ચડાઈ કરવા મોકલ્યો. નિરંતર પ્રયાણ કરતો તે ત્યાં પહોંચ્યો. એ સમયે દીર્ઘરાજાએ કટક વગેરે રાજાઓને હૃત મોકલ્યા અને કહેવરાવ્યું કે—“આપણે સાથે ભોજન-આરઘ્યાદન સરખી રીતે લેદલાવ વગર કરતા હતા અને સાથે જ વૃદ્ધિ પામ્યા છીએ. મહાનુભાવો સ્વીકારેલી મૈત્રીનું બિંદગી સુધી પાલન કરે છે. એમ ગામ, નગર કે દેશમાં જન્મેલો હોય, તેને વિદેશમાં પણ દેખે તો સજ્જન પુરુષો પોતાના સ્વજન માફક માને છે. જ્યારે તમારી સાથે તો ધૂળમાં સાથે કીડા કરી છે અને આજ દિવસ સુધી આપણે એક બીજામાં લગાર પણ લેદલાવ રાખ્યા વગર સાથે રહ્યા હતા, તે કેમ ભૂલી જવાય છે ? અરે ! આ મૈત્રી સબંધ ભૂલી જવાનો વિષય બાબુ પર રાખીએ, પરંતુ મધ્યસ્થપણનો ત્યાગ કરીને તમે મારી સાથે શત્રુભાવ કર્યો ! હૃતનાં આવાં ઉલ્લેઠ વચનો સાંભળીને 'કટક' રાજા કહેવા લાગ્યા કે—“અરે હૃત ! તારા સ્વામીએ કહેવરાવ્યું કે, આપણે સાથે વૃદ્ધિ પામ્યા, સાથે રમ્યા. તે સર્વ સત્ય છે, પણ બ્રહ્મરાજા મૃત્યુ પામ્યા પછી આપણે કોઈ સાથે રહેતા ન હતા. બીજા બ્રહ્મરાજા પરલોકે ગયા પછી આપણે મંત્રણા કરી નક્કી કર્યું હતું કે, બ્રહ્મરાજાનો પુત્ર બાલક હોવાથી તેનું પાલન-રક્ષણ કરવા તમને મૂક્યા હતા. એકલા બાળકનું નહિ, પણ તેમના રાજ્યનું, અંતઃપુર-સહિત પરિવારનું પણ પાલન-રક્ષણ કરવા માટે તારા પ્રભુને ત્યાં રોક્યા હતા. એમ કરવાથી તારા સ્વામીએ પોતાના ગોત્રને કેવું શોભાવ્યું ? હે હૃત ! સામાન્યથી પણ મહાનુભાવો પરસ્ત્રી તરફ નજર કરતા નથી, તો પછી તેની સાથે રમણકિયાની વાત તો આપો-આપ દૂર થાય છે. તો હે હૃત ! તારા સ્વામી પોતાનું વિદ્વાસી ચરિત્ર ભૂલીને અમોને ઠપકો આપે છે ! અથવા તો વિવેકીઓને આ ઉચિત ગણાય ?” એમ કહીને હૃતને વિદાય કર્યો. પોતે પણ રોકાણ કર્યા વગર ચાલતાં કાંપિલ્યપુર પહોંચ્યા. ત્યાર પછી નગરની અંદર જતા-આવતા લોકોનો માર્ગ રોકીને ચારે બાજુ રથ, ઘોડા, હાથી અને સૈન્ય વડે ઘેરા ઘાલ્યો. બ્રહ્મદત્ત પણ કોઈને સમજાવીને, કોઈને લેદનીતિથી, કોઈને પ્રલોભનથી એમ તે રાજાઓને વશ કરતો કરતો ત્યાં પહોંચ્યો. ચતુરંગ સેનાથી ચારે બાજુ નગર ઘેરી લીધું.

આ બાબુ દીર્ઘરાજા પણ સૈન્યો સહિત સન્મુખ આવ્યો. બંનેના સૈન્યોનું યુદ્ધ બંધનું કેવા પ્રકારનું ?—

ભયંકર હોકારના પોકારો કરતા, મ્યાનરહિત ખુલ્લા ખડ્ગયુક્ત, દોર વધારે ખેંચેલા હોવાથી વર્તુલાકાર પ્રચંડ ધનુષથી છૂટેલા બાણસમૂહવાળા, અશ્વીની પીઠ પરથી નીચે પડી ગયેલા અશ્વસ્વારો અને પગપાળાની સેના વડે ભરાઈ ગયેલા પૃથ્વીના માર્ગવાળા, પડખેથી આવેલા સૈન્યના ભાલાથી પાછા ફરેલા અશ્વીવાળા, મોટા હાથીની પ્રચંડ સૂંઠના અગ્રભાગથી દૂર ફરેલા મત્તસૈનિક-સમૂહવાળા, સુભટોના મત્સર અને ઉત્સાહથી છેદાયેલા હાથીની સૂંઠના અગ્રભાગવાળા, મજબુત રથમાં બેઠેલા સુભટોએ છોડેલા અનેક આયુધવાળા, અનેક બાણ સમૂહથી છેદાઈ ગયેલા છત્ર અને ધ્વજવાળા, બાણવૃષ્ટિ કરતા દીર્ઘરાજાના સૈન્ય કટકરાજાના સૈન્યને સાથે અણુધાર્યા

યુદ્ધનો આરંભ થયો. અપજ ઘોડાઓની કઠોર ખરી વડે ઉખડીને બિડતી રજવડે રોકાઈ ગયેલા દક્ષિમર્ગવાળા, વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્ર ધારણ કરેલ ઉત્સાહી અશ્વસવારોવાળા, મેઘ સરખા શ્યામ હાથીઓની ઘટા પર આરૂઢ થયેલા, કદર્થના પમાડતા સુભટોવાળા, મસ્તક ધુણાવી મસ્તક પર રહેલ નાના આમરને ડોલાવતા અશ્વોથી ખેંચાતા રથ-સમૂહવાળા, પરસ્પર ફેંકેલા હથીચારવાળા, તથા, હાથીઘટા, રથો અશ્વો, અને સૈનિકોનું કમકમાટી-ઘૂંઘરી ઉત્પન્ન કરનાર યુદ્ધ થયું. આ પ્રમાણે દીર્ઘરાજના સૈન્યે સહારા વગરના કટક રાજના સૈન્યને વેર-વિખેર કરી ભગાડી મૂક્યું.

લગભગ અને અભિમાનનો ત્યાગ કરી કટક રાજનું સૈન્ય ભગ્ન થયું કે તરત જ હાથીના ગંડરથગમાંથી ઓસરી ગયેલા મદરૂપ મેઘાંધકારવાળા, અશ્વની કઠોર ખરીથી ઉખડેલ પૃથ્વી-તલમાંથી ઉડેલ ધૂળથી છત્તાઈ ગયેલ દિશાસુખવાળા, એકી સાથે સમૂહમાં આવતા રથોના ચક્રોના મોટા શબ્દરૂપ ગર્જાવથી બહોરા થયેલા મહીતલવાળા, 'મારો, મારો' મારો એવા ભયંકર પ્રચુર પોકારવાળા દીર્ઘરાજના પગપાળા સૈન્યમાં નિર્દયપણે ક્રોધાવેશ ખની ધૂટી ચડાવી હાથમાં તલવાર ગ્રહણ કરી 'બ્રહ્મદત્ત' આવી પહોંચ્યો. 'બ્રહ્મદત્ત યુદ્ધમાં અંપલાવ્યું' એમ બાણીને બ્રહ્મદત્તનું સમગ્ર સૈન્ય પણ યુદ્ધ કરવા આવ્યું. ફરી યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું.

મોટા ગજેન્દ્રની ઘટા રૂપ નીચે નમતા ઘણા મેઘસમૂહવાળા, અનેક વર્ણવાળી બનાવેલી યુદ્ધચિહ્નની ધ્વજરૂપ ઇન્દ્રધનુષની શોભાવાળા, મ્યાનમાંથી ખેંચેલ ચમકારા કરતી તરવાર રૂપ વિજળીના ચમકારા કરતા, સુભટોએ કરેલા ઉદ્ભટ પોકારરૂપ ગર્જાવના શબ્દોથી સુખર, મોર પિછાતાં કરેલાં છત્રો પવનથી કંપતાં હતાં. તે બાણે નૃત્ય કરતાં હોય તેવા વર્ષાસમયના પ્રચંડ મેઘ સરખા બ્રહ્મદત્તના સૈન્યે અર્ધલાણમાં દીર્ઘરાજના સૈન્યને ગ્રીષ્મકાળના વંદોળીયાની જેમ ભગાડી મૂક્યું.

ચોતાનું સૈન્ય ભગ્ન થયું, બ્રહ્મદત્તનું સૈન્ય ચારે બાજુ ફરી વળ્યું, એટલે દીર્ઘરાજએ વિચાર્યું કે, 'હવે બીજો ઉપાય નથી' એમ ધીરજનું અવલમન કરીને, પુરુષાતનને પ્રગટ કરીને, ધીરપુરુષના વર્તનનું અનુકરણ કરીને, 'મીઞ પ્રકારે પણ હવે ધૂટી શકવાનો નથી.' એમ વિચારીને દીર્ઘરાજ આગળ આવ્યો. સન્મુખ આવેલા દીર્ઘરાજને બેઠને હૃદયમાં તે ક્રોધાગ્નિની જ્વાળાઓથી સળગતો હોવા છતાં બ્રહ્મદત્તે શાંતિથી તેને કહ્યું કે- 'અરે ! તમે તો અમારા પિતાજીના ખરેખર મિત્ર હતા' એમ સમજીને સમગ્ર સામંતોએ તમને પાલન કરવા. માટે રાજ્ય સમર્પણ કર્યું હતું. તમે આટલા સમય સુધી તેનું રક્ષણ-પાલન કર્યું, હવે પાછું મને સોંપાને તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે જઈ શકો છો. તમારા અપરાધની હું તમને ક્ષમા આપું છું.' એ સાંભળીને ક્રોધ કરતો દીર્ઘ પણ બોલવા લાગ્યો કે- 'વણિકો, બ્રહ્મણ્યો અને ખેતી કરનારાઓને વંશ-પરંપરાથી આવતી વૃત્તિ-આજીવિકા હોય છે, પરંતુ નરેન્દ્રોને તો આ પૃથ્વી પરાક્રમથી મોગવવાની હોય છે. જે રાજ્યલક્ષ્મી શત્રુના મસ્તકમાં ખડ્ગનો પ્રહાર કરીને દુઃખથી મેળવાય છે, તે પરાક્રમ બતાવ્યા સિવાય સ્વેચ્છાએ શાંતિથી કેવાં રીતે છોડી શકાય ? તે તો કહે. એમ બોલતાં તેણે વર્તુલાકાર ધનુષ કરીને બ્રહ્મદત્તના ઉપર બાણો છોડ્યાં. તેણે પણ દીર્ઘ ફેંકેલા બાણોને રોકીને સારથિ-સહિત દીર્ઘને વિંધી નાખ્યો. ત્યાર પછી પણ કોપ પામેલા બ્રહ્મદત્તે એકધારા અનેક હથીચાર ભાલા, મોગર આદિના પ્રહાર કરીને દક્ષિમર્ગ રૂંધી નાખ્યો. આ સમયે 'બીજા હથીચારથી આ સાધ્ય નથી' તેમ

ધરી ચક્રનું સ્મરણ કર્યું, એટલે તરતજ અનેક કિરણોથી ઝળહળતું સૂર્યમંડળ સરખું ચક્ર-હાથમાં આવી ગયું. રોષથી લાલ થયેલા નેત્રવાળા બ્રહ્મદત્તે તેનો વધ કરવા માટે તેના પર મોકલ્યું. દીર્ઘરાજને મૃત્યુ પમાડ્યો. ‘ચક્રવર્તી’ જયવંતાવતો’ એવો કોલાહલ ઉઠ્યો.

આ સમયે નગર દુકાનોને અને ભવનોને શોભાયમાન કરીને નગરલોકો તેને જોવા માટે આવ્યા. રાજ્યે નગરલોકોને યથાયોગ્ય સત્કાર કર્યો, બીજાઓને પણ યથાયોગ્ય સત્કાર-સન્માન દાન કરીને નગરીમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યો. પ્રવેશ કરતા બ્રહ્મદત્તને જોનાર નગરલોકોએ પોતાના ગવાણોને મુખ-કમલમય બનાવ્યા. પ્રાસાદમાળાઓને મહિલામય બનાવ્યા અર્થાત જ્યાં જુઓ ત્યાં સ્ત્રીઓ જ દેખાય. રાજમાર્ગે આભૂષણમય અને સમગ્ર નગર આનંદમય શબ્દવાણું બની ગયું.

વિશેષમાં બ્રહ્મદત્ત રાજના દર્શન કરવા માટે બહાર નીકળેલી નગર-નારીઓ વડે તે નગર દેવાંગનામય બની ગયું. તે આ પ્રમાણે—તત્કાળ પૂર્ણિમાના મનોહર ચંદ્ર-મંડળો ઉગ્યા હોય તેના સરખી કેટલીક સ્ત્રીઓ ડાબા હાથમાં મણિનાં દર્પણો રાખી પંકિતબદ્ધ તેજ પાથરતી હતી. કમળો વિકસિત કરનાર બાલસૂર્ય સરખી લાલ કમલિની સરખી કેટલીક સુંદરીઓ સરસ અળતાના રસથી હાથ-પગનાં તળીયાં રંગીને, સાંકળથી જકડેલા ચરણવાળી હાથણીની જેમ કેટલીક નગર-સુંદરીઓ પહેરેલા કટીસૂત્ર ઉછળવાથી સ્ખલના પામતી ગતિવાળી, અતિશય ઉત્તમ મોટા પથોધરવાળી વર્ષાલક્ષ્મીની જેમ કેટલીક સુંદરીઓ ઉદ્ભટ મનોહર વિવિધ રંગવાળા ઈન્દ્રધનુષના રંગ સરખાં વસ્ત્રોને ધારણ કરનારી, મધુર શબ્દ બોલનાર હંસના કલરવવાળી, શરદલક્ષ્મીની માફક ચાલવા માટે ઉપાડેલા ચરણમાં પહેરેલા મણિજડિત નૂપુરના શબ્દ કરતી-ચક્રવાકમિથુન ખેડેલ કાંઠાવાળી ગૃહવાવડી સરખી કેટલીક નગરચુવતીઓ પુષ્ટ મોટા સ્તનમંડલ વચ્ચે રહેલા અપળ હારવાળી, વિવિધ વર્ણુવાળા મણિઓના વિચિત્ર ભિર્વગામી કિરણોના બાંધેલા જાલ-સમૂહવાળી, જાણે ગૃહપરિચયના કારણે માર્ગની પાછળ લાગેલા મયૂરો કેમ ન હોય? એવી નગર-સુંદરીઓ કુતૂહળથી બ્રહ્મદત્ત રાજને જોવા માટે નગર-માર્ગે આવી. ત્યાર પછી સમગ્ર નગરલોકોને કુતૂહળ ઉત્પન્ન કરતા, નગરને નીહાળતા બ્રહ્મદત્તે, દ્વારભાગમાં સ્થાપન કરેલ મંગલ કળશાદિ સામગ્રીવાળા પોતાના મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. સમગ્ર સામંત રાજ્યોએ ચક્રવર્તીનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. આગળ કહી ગયા તે પ્રમાણે ચક્રવર્તીએ ક્રમે કરી છ ખંડવાળા ભરતક્ષેત્રને સાધ્યો. પુષ્પવતી વગેરે સમગ્ર અંત:પુર-પરિવાર આવ્યો.

આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયેલા ચક્રવર્તીના ઉચિત પરિવારવાળા મારા દિવસો પસાર થઈ રહેલા હતા. કોઈક સમયે ‘મધુકરીગીતિકા’ નામના નાટકને જોતાં જોતાં મને જાતિ સ્મરણ ઉત્પન્ન થયું. આ પછીની હકીકત તો તમે જાણો જ છો. તેથી કરીને હે ભગવંત! આ વૃત્તાન્તથી મેં દુઃખથી ભોગો પ્રાપ્ત કર્યાં છે, તેથી તે ત્યાગ કરવા હું શક્તિમાન નથી. આપને વધારે શું કહેવું? ત્યાર પછી તે સાંભળી ‘કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે.’ એમ માની મહાપિ મૌન રહ્યા. બ્રહ્મદત્તે અંત:પુર-સહિત મહાપિને પ્રણામ કરી નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે મુનિ ભગવંત અનેક પ્રકારના તપવિશેષ કરીને કર્મસમૂહનો વિનાશ કરીને શુભધ્યાનમાં રહેલા અપૂર્વકરણ કરીને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ કરીને મોક્ષ પામ્યા.

આ બંને ઈચ્છા પ્રમાણે પ્રાપ્ત કરેલા વિષયસુખવાળા રાજ્યનું પાલન કરતા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ ઘણા કાળ પસાર કર્યો. એક વખતે ભોજનનો સમય થયો, ત્યારે એક બ્રાહ્મણે આવીને રાજને કહ્યું કે, અરે મહારાજ! આજે મને એવી ઈચ્છા થઈ છે કે, ‘ચક્રવર્તી-નું ભોજન કરું’, તે ભોજન બીજે ક્યાંય પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ નથી’ એમ ધારીને તમોને પ્રાર્થના કરું છું ‘તે સાંભળીને બ્રહ્મદત્તે કહ્યું કે, મારું આ ભોજન ખાઈને તમે પચાવવા સમર્થ નથી, કારણ

કે ચક્રવર્તીનો આહાર ચક્રવર્તીજ પરિણુભાવી શકે અર્થાત પચાવી શકે, પણ મારો આહાર બીજા પચાવી શકે નહિ.' બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, 'તમારા સરખા મહાનુભાવ પણ બે અન્નમાત્ર આપવા માટે આટલો વિચાર કરે, તો મળેલી રાજ્યલક્ષ્મી નિરર્થક સમભું છું, છાંડવાળા ભરતનું સ્વામીપણું નિરર્થક છે, અહીં ઘણા રાજ્યો રાજ્ય કરી છેવટે છેડીને ચાલ્યા ગયા, તમને પણ આ રાજ્યલક્ષ્મી શાશ્વતી નથી.' આ પ્રમાણે બોલનાર બ્રાહ્મણ ઉપર કષાય ઉત્પન્ન થયો અને તેની વાત સ્વીકારી ભોજન આપવાનું નક્કી કર્યું. ત્યાર પછી પુત્ર, પુત્રી પૌત્રાદિપરિવાર સાથે તેને ભોજન કરાવ્યું. ભોજન કરીને બ્રાહ્મણ પોતાના ઘરે ગયો. હબ્બરકિરણવાળો સૂર્ય અસ્ત પામ્યો, રાત્રિ પડી. થોડો થોડો આહાર પરિણુ-મન થવા લાગ્યો એટલે અત્યંત ઉન્માદનો વેગ વધવા લાગ્યો, કામદેવનો મહામદ ઉત્પન્ન થવાથી વિવેકરહિત બની માતા, પુત્રી, બહેનની ગણતરી કર્યા વગર બ્રાહ્મણનું આખું કુટુંબ પરસ્પર અકાર્યનું આચરણ કરવા લાગ્યું કે જ્યાં સુધી તે આહાર સંપૂર્ણ પરિણુમ ન પામ્યો અર્થાત્ પચી ન ગયો. રાત્રિ પૂર્ણ થઈ. આ સર્વ હકીકત નગરલોકોના ગણવામાં આવી. બ્રાહ્મણનો પરિવાર અત્યંત લજબ પામ્યો. બ્રાહ્મણ પોતે તો લોકોને મુખ બતાવવા અસમર્થ થવાથી નગરમાંથી નીકળી ગયો અને ચિતવવા લાગ્યો કે, 'બુઓ! વગર કારણના વૈરી બ્રહ્મદત્તો ભોજનમાત્ર માટે મને વિરુદ્ધ આચરણ કરનારો કર્યો. એમ વિચારતા તેને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. 'હવે કયા ઉપાયથી રાજાનો અપકાર કરીને બદલો લેવો?' એમ વિચારતા તેણે ઘણા અપકાર કરવા માટે વિચારણાઓ કરી. છેવટે એક ગોફુથી લક્ષ્ય વિધનાર ચતુર મિત્ર મળી આવ્યો, તેનો સદ્ભાવ પૂર્વક આદર કર્યો અને પોતાનો અભિપ્રાય તેને જણાવ્યો. તેણે પણ તે વાત એકદમ સ્વીકારી લીધી.

કોઈક સમયે રાજમાર્ગ પર નીકળેલા ચક્રવર્તીને ભીંતની ઓથે શરીર છૂપાવીને તે મિત્રે ગોફુથી મિ કાંકરા એક સાથે ફેંકીને બે આંખોનું લક્ષ્ય કરીને ચક્રવર્તીની બંને આંખો ફેંકી નાખી. તેની પાસેથી તે વૃત્તાન્ત જાણીને ઉચ્ચ ક્રોધ પામેલા તેણે કુટુંબ-સહિત પુરોહિતને મરાવી નખાવ્યો. બીજા પણ અનેક બ્રાહ્મણોને મરાવીને રાજ્યો મંત્રીને કહ્યું કે, 'આ સર્વેની આંખો એક થાળમાં એકઠી કરી મારી પાસે સ્થાપન કરો. જેથી તેને મારા હાથથી મસળી મસળી સુખનો અનુભવ કરું.' મંત્રીએ પણ તેની કર્મ-પરિણતિના તીવ્ર અધ્યવસાયવિશેષ જાણીને ગુંદાવૃક્ષના ફલના ચીકણા ઘણા ઠળીયા થાળમાં એકઠા કરી તેની આગળ મૂક્યા. તે રાજા પણ તે ગુંદાફળોને મસળતાં પોતાને કૃતાર્થ માનતો રૌદ્ર અધ્યવસાય કરતો કે, 'બ્રાહ્મણો-નાં નેત્રી મેં મેળવ્યાં.' એ રીતે દિવસો પસાર કરતો હતો. આ પ્રમાણે નેત્રનો વ્યપદેશ કરીને અપાતા ગુંદાફળના ઠળીયાઓને હાથથી મસળતાં તેના સાતસો સોળ વર્ષ અને ઉપરાંત કેટલાક દિવસો પસાર થયા. તેનું આયુષ્ય પૂર્ણ થવા આવ્યું, ત્યારે તેવા જ કૂર રૌદ્ર અધ્યવસાયની વૃદ્ધિ કરતો કરતો તે મૃત્યુ પામીને 'મહાતમ' નામની સાતમી નારકીના 'અપ્રતિબંધાન' નામના નારકમાં તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો.

આ સમજીને 'બીજા કોઈ સાધુએ નિયાણું ન કરવું.' આ પ્રમાણે નિયાણાનું બળવાન-પણું જણાવનાર બ્રહ્મદત્ત નામના બારમા ચક્રવર્તીનું પ્રગટ ચરિત્ર સમાપ્ત થયું.

આ પ્રમાણે આગમોદ્ધારક આ. શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરજીના શિષ્ય આ. શ્રીહિમસાગર સૂરિએ 'અઉપન્ન મહાપુરિસ ચરિય' ના ગુર્જરાનુવાદમાં બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર પૂર્ણ કર્યું. [પર]

(૫૩) શ્રીપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર

પરહિત કરવામાં ઉદ્યમવાળા મહાનિધાન સરખા મહાવિદ્યો અને ઉપસર્ગોને નાશ કરનાર કોઈ મહાપરાક્રમી આત્માઓ ઉત્પન્ન થાય છે.

જંખૂદ્રીપ નામના આ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં ઊંચાં ભવ્ય ભવનો અને ઉપવનોથી મનોહર મહાઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિવાળા લોકોની વસ્તીવાળું 'પોતાનપુર' નામનું નગર હતું. ત્યાં મદોનમત્ત શત્રુરૂપ કમલોને સંકોચ કરાવનાર, ચંદ્ર સરખો 'અરવિંદ' નામનો રાજા હતો. તે રાજાને અનેક શાસ્ત્રના અર્થ અને પરમાર્થ સમજેલો હોવાથી સુખુદ્ધિવાળો, જીવાજીવાદિક પદાર્થના વિસ્તારવાળા યોધથી ઉત્પન્ન થયેલા સમ્યગ્દર્શનવાળો 'વિશ્વભૂતિ' નામનો પુરોહિત હતો. ઉભય લોકના હિતનું અનુવર્તન કરનારી 'અણુધરી' નામની તેને ભાર્યા હતી. તેની સાથે વૈભવાનુસાર વિષયસુખ અનુભવતાં તેમને અનુક્રમે 'કમઠ' અને 'મરુભૂતિ' નામના જે પુત્રો ઉત્પન્ન થયા. દેહની પુણ્ડ્રી વૃદ્ધિ પામતા ક્રમે કરી યૌવનવય પામ્યા. મોટા કમઠનું 'વરુણુ' કન્યા સાથે અને નાના મરુભૂતિનું 'વસુધરા' નામની કન્યા સાથે પાણિ-ગ્રહણ કરાવ્યું. એ પ્રમાણે કાળ વહી રહેલો છે. કોઈક સમયે શ્રાવકધર્મ કરવામાં ઉદ્યમ કરનાર વિશ્વભૂતિ કાળ પામીને દેવલોકે ગયો. પતિના વિયોગના શોકાનલથી તપેલા માનસવાળી તે અણુધરી પત્ની તેવા પ્રકારના ત્રતવિશેષથી કાયાને શોષાવીને ગૃહવાસનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા અંગીકાર કરી દેવલોક પામી.

ત્યાર પછી કમઠ અને મરુભૂતિએ માતા-પિતાનાં મરણોત્તર કાર્યો કર્યાં અને ક્રમે કરી માતા-પેતાના વિરહના શોક-રહિત બન્યા. મોટાને ગૃહસ્થધર્મમાં સ્થાપન કર્યો. જિનવચનમાં અત્યંત ભાવિતમતિવાળો નાનો મરુભૂતિ તો વળી અત્યંત વિષયાસક્તિથી દૂર રહેલો, સકલ શાસ્ત્રના અર્થ વિચારવામાં કુશલ, સંસારના વિલાસોથી પરાદ્મુખ. વિષય-તૃષ્ણાની અભિલાષા વગરનો રાત્રિ-દિવસ પૌષધ-ઉપવાસ કરીને જિનભવનમાં ઘણો સમય પસાર કરતો હતો. એટલે તેની વસુધરા પત્ની મનોહર યૌવન કૂટવાથી શોભાયમાન અવયવોવાળી વિષલતાની જેમ સમગ્ર લોકોના મનને મોહ ઉત્પન્ન કરનારી થઈ.

તેવા સુંદર રૂપને દેખીને મોહના વેગને શોકવો મુશ્કેલ હોવાથી, વિષયના વિલાસોનું નિર્વિવેકી પણું હોવાથી મોટા ભાઈ કમઠનું ચિત્ત ચલાયમાન થયું. ભાઈની પત્ની ઉપર અનુરાગ ઉત્પન્ન થયો. અકાર્ય આચરણની અભિલાષા વૃદ્ધિ પામી. જેથી પેતાના કુલના કલંકના અપવાદને અંગીકાર કરીને, દુર્ગતિના દુઃખની પરંપરાને સ્વીકારીને વિકાર-સહિત શૃંગારિક વાતો કરવા પૂર્વક તેની સાથે આલાપ કરવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે હમેશાં મોલાવતાં અનુરાગથી તેના ચિત્તનું આકર્ષણ કર્યું. અથવા દ્વેષી જેમ સ્નેહથી સંકળાયેલાં હોય. તેને જુદા પડાવે છે અને દૂર રહેલા હોય તેને

પણુ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરાવે છે, તેમ ચતુરાઈ પૂર્વક અનુરૂપ શબ્દપ્રયોગ કરીને યોલાયેલી વાણી દૂર રહેલા હોય તેવાને પણુ પ્રેમ કરાવે-તેમાં આશ્ચર્ય નથી. તે વસુંધરા પણુ જોણે અત્યારસુધી વિષય-સંલોગ જાણ્યો નથી, પતિએ પણુ ત્યજેલી છે-એમ માનીને, કામદેવ દુર્ધર હોવાથી કમઠ સાથે લાગુ પડી. એ પ્રમાણે પરસ્પર બંનેનો સ્નેહપ્રકર્ષ વૃદ્ધિ પામ્યો. આ હકીકત વરુણાએ જાણી. તેવા પ્રકારનું વર્તન જોવા માટે અસમર્થ, ઈચ્છિયોગે, ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધથી યથાર્થ હકીકત મરુભૂતિને જાણાવી, પણુ તેણે તે વાત ન માની અને તેના વચનની અવગણના કરી. વારંવાર કહેવા લાગી, ત્યારે મરુભૂતિ ચિંતવવા લાગ્યો- 'બ્યાં સુધી પોતે પ્રત્યક્ષ દેખ્યું ન હોય, ત્યાં સુધી હિત ઈચ્છતા મનુષ્યે કોઈના કહેવા માત્રથી તેને સત્યપણુ ન સ્વીકારવું.' બ્યાં સુધી હું પ્રત્યક્ષ ન દેખું, ત્યાં સુધી આ વિષયમાં મારે કંઈ કરવાનું રહેતું નથી.

હવે ચિત્તમાં એક કલ્પના ગોઠવી કે - 'હું આમાન્તરે જાઉં છું' એમ તેમની આગળ કહીને તે પોતાના ઘરેથી નીકળી ગયો. પ્રદોષસમયે બુનાં કપડાં પહેરેલ, લાંબી મુસાફરી કરીને આવેલો હોવાથી થાકેલો, પોતાનું રૂપ અને લાપાનું પરાવર્તન કરીને 'અહીં મને રહેવા માટે સ્થાન મળશે?' - એમ કમઠ આગળ પૂછવા લાગ્યો. કમઠે પણુ રાત્રિ અંધકારવાળી, યુધિષ્ઠમાં ઘણા વિકલ્પો ચાલત હોવાથી અંધારામાં તેને ઓળખી શક્યો નહિ અને કારુણ્યભાવથી તેને કહ્યું કે, 'હે ભટ્ટ! અહીં આંગણામાં તારી ઈચ્છા પ્રમાણે નિવાસ કર.' ત્યાર પછી મરુભૂતિ સૂઈ ગયો. સાચી હકીકત જાણવાના અભિપ્રાયથી યથારિથત તેઓનો વ્યવસાય જોયા કર્યો. સાંભળ્યા પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ દેખ્યું. તે અવહાર દેખવા અસમર્થ અંતઃકરણમાં વૃદ્ધિ પામેલા કોપાગ્નિની જ્વાળાઓથી ભયંકર થયેલા હૃદયના આવેગવાળો, લોક - નિંદાના ભયવાળો કોઈ પ્રકારે ચિત્તના વિકારને દઢાવીને તે પ્રદેશમાંથી નીકળી ગયો. રાત્ર પાસેજઈને યથાર્થ હકીકત કહી. કોપ પામેલા રાજાએ પોતાના સેવકોને આજ્ઞા કરી કે - 'પોતાના કુલને કલંકિત કરનાર દુરાચારી આ કમઠને ગઈડા ઉપર બેસાડીને, કુટેલ ઢોલ વગડાવી, સતત લગાતાર માર મારતાં મારતાં નગરમાંથી કાઢી મૂકો.' સેવકોએ રાજ-આજ્ઞા પ્રમાણે તેને કાઢી મૂક્યો.

ત્યાર પછી તે કમઠ તેવા પ્રકારની વિડંબનાથી ઉત્પન્ન થયેલ ક્રોધપ્રકર્ષવાળો કંઈ પણુ ખીલું કાર્ય કરવા અસમર્થ થયેલો નગરમાંથી નીકળી ગયો. મહાવૈરાગ્યથી ઉત્પન્ન થયેલ પરલોક-હિતાચરણ કરવાના ચિત્તવાળો વનમાં ગયો. પરિત્રાજકની દીક્ષા ગ્રહણ કરીને કષ્ટવાળું અજ્ઞાનતપ કરવા લાગ્યો. આ હકીકત જાણીને ઉત્પન્ન થયેલા પશ્ચાન્નાપવાળો મરુભૂતિ કમઠને ખમાવવા માટે વનમાં ગયો. તેના ચરણમાં પડ્યો. કોપાતિશયવાળા કમઠે પણુ પરિત્રાજકપણું વિસારીને, તેનાથી થયેલી વિડંબનાનું સ્મરણ કરીને, પગે પડેલા મરુભૂતિના મસ્તક ઉપર નજીકમાં રહેલી મહાશિલા ગ્રહણ કરીને ફેંકી. પ્રહાર નિષ્ફલ ગયેલો જાણી ફરી પણુ તે જ શિલા ઉપાડીને તેના ઉપર નાખી. તેના મહાઘાતથી મસ્તક ધૂમાવતો અને મુખમાંથી લોહીનું વમન કરતો તીવ્ર વેદનાથી વૃદ્ધિ પામતા મહાઆત્મધ્યાનવાળો તે મરુભૂતિ મૃત્યુ પામીને અતિઉંચા પર્વત પાસેની ગાઠ નિષ્ચિદ્ર ગાડીવાળા, મોટા પાંદડાવાળા વિકસિત સલ્લકી વૃક્ષવાળા, વિવિધ વનખંડોથી શોભાયમાન 'દંડક' નામના અરણ્યમાં શ્રેષ્ઠ હાથીઓના ટોળામાં રહેલી

એક સારી હાથણીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો. ક્રમે કરી જન્મ પામ્યો. સમગ્ર દેહના અવયવો ખીલી ઉઠ્યા અને ચૌવનવય પામ્યો. સમગ્ર હાથણીના યુથનો અધિપતિ થયો. હાથણીઓની સાથે વિવિધ રતિ-સંભોગરસની ક્રીડા કરતો ઇચ્છા પ્રમાણે વિચરવા લાગ્યો. કેવી રીતે ?-અન્યે અન્ય ક્રીડા કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલા પ્રેમથી રતિરસના વિલાસવાળો, લીલા પૂર્વક ચાલવાની ગતિવિશેષથી સૌભાગ્ય પ્રગટાવતો. હાથણીઓએ સૂંઠના અગ્રભાગથી તોડી આપેલાં કૌમલ નવીન પત્રોનો આહાર કરનાર, પોતાની સૂંઠના અગ્રભાગથી પ્રિય હાથણીના દેહના વિસ્તારને પંપાળતો, વિશાળ કપોલસ્થલમાંથી ઝરતા ઘણા મદ્યજનના પરિમલવાળો, અતિશય ઊંડાણવાળા સરોવર-જળમાં સ્નાન કરવાની આનંદોલ્લાસવાળી ક્રીડા કરતો, પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કલ્પેટ્ટી અને હરવા-ફરવાની ક્રીડાથી ઉત્પન્ન કરેલા હૃદયના સંતોષવાળો, અનેક હાથણીઓથી પરિવરેલો એ હાથી તે વનમાં ઇચ્છા પ્રમાણે રમણ કરતો હતો.

આ બાબુ અનેક પર્વત, નગર, પટ્ટણ, મડગ્ગ, દ્રોણમુખથી ચારે બાબુ ઘેરાયેલા. ઘણા હાથી, ઘોડા, પાયદળ, સામન્તાદિકથી પરિવરેલા રાજ્યનું પાલન કરતા તે અરવિંદ રાજાના દિવસો પસાર થતા હતા. કોઈક સમયે શરદકાળમાં મહેલમાં રહેલો તે પ્રિયાઓ સાથે ઘણા પ્રકારની શૃંગાર-વિલાસવાળી ક્રીડાઓ કરતો હતો. તે પ્રિયાઓ કેવી હતી ? તે કહે છે :-

શ્યામ ખીચોખીચ ભરાવદાર કેશ-સમૂહના ગૂંથેલા અંબોડા પર પુષ્પમાળાની વેણી ધારણ કરનાર, સુગંધી કસ્તૂરીના લેપથી કરેલ શોભાવાળી, મહિરાપાનના મદથી અર્ધ મીંચાએલ પહોળા અને લાંબા નેત્રવાળી, નજીક નજીક લાગેલા પરસેવાના બિન્દુઓથી શોભતા ભાલતલવાળી, અભિલષિત રતિસમાગમ માટે ધીમે ધીમે વિસ્તારેલ અંગરચનાવાળી, ઘટ્ટ ચંદનરસથી વિકોપન કરેલા યુષ્ઠ સ્તનમંડલવાળી, મધુ-રસની સુગંધ-મિશ્રિત વદનના શ્વાસોચ્છ્વાસના પવનવાળી, શૃંગારની ગમે તેમ આડી-અવળી વાતો કરીને ઉત્પન્ન કરેલ પ્રચંડ કામદેવના સંગવાળી. સમગ્ર સ્ત્રી-કળાઓના અભ્યાસથી ઉલ્લાસ પામતા સૌભાગ્ય મહાગુણાતિશયવાળી, કટાક્ષ-પૂર્વક અવલોકન કરીને પ્રિયના હૃદયમાં પ્રશંસા અને પ્રેમ પ્રગટ કરનાર, કામદેવની વેદનાથી વિધાયેલ હૃદયવાળી, મન અને નયનને સુખ આપનાર, આવા પ્રકારની શ્રેષ્ઠ અંતઃપુરની તરુણ સુંદરીઓ સાથે અરવિંદ રાજા ક્રીડા કરતા હતા.

પોતાની પત્નીઓ સાથે આવા પ્રકારની ક્રીડા કરતા અરવિંદ રાજાએ ઉંચા આકાશતલમાં અત્યંત ઉંચા નમેલા મનોહર ઇન્દ્રધનુષની જેમ ચંચળ, ચમકતી ચપળ વિજળી સરખા તેજસ્વી કૈલાસ પર્વતના શિખરની ઝાંખી કરાવનાર ગગનસ્થ પર્વતકૂટની પ્રાન્તિ કરાવનાર, મહામેઘ મંડલ જોયું. તે જોઈને રાજાએ કહ્યું, 'અરે ! જુઓ જુઓ શિલ્પીએ નિર્માણ કરેલા સુંદર મંદિર સરખા અત્યંત રમણીય મેઘાડંબરને આકાશમાં દેખો.' એમ કહ્યું. એટલામાં તે વૃદ્ધાવસ્થાથી પરાવર્તન પામેલા રૂપવાળા મનુષ્યની જેમ આકાશમાં દેખેલા રૂપનું પરાવર્તન થયું, તેના પ્રકારના પરાવર્તન પામતા દેખાવને દેખીને હલ્લુકમી પશુના યોગે તેના ચારિત્ર-મોહનીયકર્મનો ક્ષયાપશમ થયો. સંસારવાસના સંગથી વિરક્ત થયો. જ્ઞાનાવરણકર્મનો ક્ષયો-પશમ થવાથી અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પરિવારને પ્રતિબોધ કરવા માટે રાજા કહેવા લાગ્યા કે-

આ પણ એક આશ્ચર્યની વાત છે કે તેવા પ્રકારના મોટા વિસ્તારવાળા ચપળ વિજ્ઞાનીના ચમકારાના વિદ્વાસરાળા આકાશભાગમાં રહેલા મેઘ-સમૂહોની શોભા ક્ષણવારમાં કેવી રીતે અદૃશ્ય થઈ? ઘણા પ્રકારના લાખો ભત્તિના દુઃખસમૂહવાળા સંસારમાં જગતમાં ઉત્પન્ન થનારા સર્વ પદાર્થોની ક્ષણમાં નાશ પામવા રૂપ આ જ ગતિ છે. એક વખત જે યુવાન વયમાં પોતાનાં રૂપ અને સૌભાગ્યનો મહા અહંકાર કરતો હતો, તેમ જ ઊંચું મુખ કરી લાંબા માર્ગ સુધી નજર ફેંકી શકતો હતો. તે જ મનુષ્ય જ્યારે વૃદ્ધાવસ્થા પામે છે, ત્યારે તેનાં હાડકાં ખખડી જાય છે, દેખાવ ઝેડોળ થાય છે અને ધ્રુજતા ધ્રુજતા ધીબ્બના ખલાનો ટેકો ઢઈને શક્તિ-રહિતપણે મુશ્કેલીથી ચાલી શકે છે. યુવાનીમાં જે નયનો તરુણીઓનાં રૂપ, લાવણ્ય, લીલા અવલોકન કરવા માટે અર્પણ કરાતાં હતાં, તે જ નયનો વૃદ્ધાવસ્થામાં કંઈ પણ જોવા માટે સમર્થ બની શકતાં નથી! યુવાવસ્થામાં જે શ્રવણો મધુર ગીત-ગાન શ્રવણ કરતાં લાંબા કાળ સુધી થાકતાં ન હતાં, તે જ શ્રવણો વૃદ્ધાવસ્થામાં મોટા શબ્દોથી સંભળાવે તો પણ સાંભળવા શક્તિમાન બની શકતા નથી! યુવાવસ્થામાં મસ્તકના કેશો ભમતા ભ્રમરો અને અંજન સરખા નિર્ભળ ચમકતા અને શ્યામ હતા, તે જ કેશો વિકસિત કાસભત્તિના ધામના સફેદ પુષ્પ જેવા ઉજ્જવલ વર્ણુવાળા થાય છે! આવા પ્રકારની સ્થિતિ વૃદ્ધાવસ્થામાં દરેક જીવોને થાય છે-એમ સમજીને ‘ધર્મમાં ઉદમ કરવો, તે જ યુક્ત છે.’ વળી અનાદિથી ઘણા ભવ અને ઘણા કાળથી ઉપાર્જન કરેલ મહાકર્મની પરંપરાવાળો જીવ સેંકડો દુઃખરૂપ આવર્તવાળા ભવસમુદ્રમાં અટવાઈ રહેલો છે. નારકી ગતિમાં પોતે કરેલા કર્મયોગે પરાધીનતા પામેલો વિવિધ શસ્ત્રોના અભિઘાતથી ઉત્પન્ન થયેલી વેદનાઓ ભોગવે છે.

તિર્થચગતિમાં અતિભાર ઉચકવા, ડામની વેદના, નિશાની કરવા માટે તપાવેલા લોહાના સળીયાના ડામ સહન કરવા, કાન, અંડ, નાક કપાવવાની વેદના, ભૂખ, તરશ, પરિશ્રમ વગેરેની અનેક પ્રકારની વેદનાનો અનુભવ કરવો પડે છે. મનુષ્યગતિમાં પણ દારિદ્ર્યદોષ, દુર્ભાગીપણું, દૂષિત અવયવ થવા, વિષયતૃષ્ણા પૂર્ણ ન થવી ઇત્યાદિ દુઃખમાં જન્મ પસાર કરવો પડે છે. હવે કોઈ પ્રકારે વિષયની પ્રાપ્તિ થાય અને ક્ષણિક સુખનો અનુભવ કરે, તો પણ વળી પ્રિયજનનો ત્રિયોગ, અપ્રિયજનનો સમાગમ ઇત્યાદિથી ઉત્પન્ન થયેલ દુઃખ મેળવે છે. દેવગતિમાં પણ મહદ્ધિક અને ઇન્દ્રાદિકની અધિક ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ દેખીને દેવસમૂહો ઇર્ષ્યાથી બહુ દુઃખ પામે છે. વળી દેવત્વ સમાન હોવા છતાં ઐશ્વર્યવાળા દેવો ધીબ્બને હુકમ કરી પોતાની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરાવે છે. આ દુઃખથી પણ દેવો માનસિક વ્યથા અનુભવે છે. આવા પ્રકારના, મહાદુઃખ સમૂહ-પરંપરાની વિશાળતાવાળા સંસારમાં વિવેકવાળા કયા સમજીને વૈરાગ્ય ન થાય?

-આ પ્રકારે શૃંગારરસમાંથી વૈરાગ્યભાવના પામેલા રાબને જોઈને સમગ્ર સુંદરીવર્ગ કહેવાં લાગ્યો કે-‘આર્થપુત્ર! વગર પ્રસંગે આપે આમ આવા પ્રકારનું અનુચિત વચન કેમ કહ્યું? જેનાથી રસાંતર દેખાવ દેખાડીને પલટાયેલા રૂપ જેવા જણાવ છે. આપની ચપળ-ઉલ્લસિત નયન-તારાના ઉત્કંઠિત જણાતા, કંઈક સ્ફુરાયમાન પાંપણોના પડલવાળા કટાક્ષ-

વિકારો ક્યાં ચાલ્યા ગયા ? શૃંગાર-પૂર્વક કરેલા બ્રહ્મગના વિલાસોના પ્રકાશનરૂપ અલંકાર ધારણ કરનાર લલાટનો અચ્છાગ ક્યાં ગયો ? સ્નેહગર્ભિત કપટવચનોથી ઉત્પન્ન થયેલ પ્રિયપદોની પ્રચુરતાવાળા તમારા સુંદર આલોપો ક્યાં ગયા ? હૃદયમાં વૃદ્ધિ પામેલી પ્રચંડ ઉત્કંઠા જણાવનાર સુંદર અભિનયની આકૃતિ જેમાં હતી, એવી રમણકીડાની અભિલાષા ક્યાં ચાલી ગઈ ? અથવા તો તમને અપરાધ કોણે બતાવ્યો ? અથવા તો તમારી આજ્ઞા કોણે ખંડિત કરી ? અગર તો કોણે તમારો અપરાધ કર્યો ? આ પ્રમાણે પ્રિયાઓ બોલતી હતી, ત્યારે રાજ્યો તેમને પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે-‘તમારામાંથી કોઈએ પણ મારી વિરુદ્ધ આચરણ કરેલું નથી, પરંતુ આ સર્વ યથાર્થ સંસારના સર્વ વિલાસો છે, જેથી કરીને કર્મપરિણતિને વશ પડેલા આત્માને પ્રિય હોય, તે પણ અપ્રિય, અનુકૂલ પણ પ્રતિકૂળ, સ્વચ્છ પણ દુર્ગ્ન, મિત્ર પણ શત્રુ, સંપત્તિ પણ આપત્તિ, સ્ત્રી પણ કેદખાનું અને રાજ્ય પણ મૃત્યુ લાગે છે. જેમ સુંદર પ્રકારનાં આલેખેલ ચિત્રોવાળી ભિત્તિને પાણી વડે સાફ કરવાથી સુંદર શોભા આપતી નથી, પણ ચિત્રો કુંસાર્ધ બચ છે, તેમ વૃદ્ધાવસ્થા અને મરાણરૂપ લાગેલા જળથી આ શરીર પણ શોભા પામતું નથી. જેમ નદીઓ સમુદ્રમાં ગયા પછી ફરી પાછી આવી શકતી નથી, તેમ શરીરમાંથી ગયેલાં રૂપાદિક સૌભાગ્ય ધાણં મેળવી શકાતાં નથી. જેમ આકાશતલમાં ઉદય પામેલો સૂર્ય ક્ષણવાર પણ સ્થિર રહી શકતો નથી, તેમ જીવો તારુણ્ય મુદૂર્ત પણ સ્થિર રહી શકતું નથી. પવન સાથે અથડાએલાં વૃક્ષપત્રો ક્ષણવાર પણ સ્થિર રહી શકતાં નથી, તેમ આ જગતમાં વિવિધ વ્યાધિઓથી યુક્ત જીવો જીવતર પણ સ્થિર રહી શકતું નથી. જેમ સુકાર્ધ ગયેલા પોતાણવાળા વૃદ્ધવૃક્ષમાં એકસામટાં અનેક પત્રો ઉગતાં નથી, તેમ વૃદ્ધદેહમાં વિષયના વિલાસો ઉત્પન્ન થતા નથી જેમ નિર્વાણ પામેલા અગ્નિની જ્વાળા ફરી બળતી નથી, તેમ સમગ્ર ઈન્દ્રિયોની ચાલી ગયેલી વિકાર-ચેષ્ટાઓ પાછી મેળવી શકાતી નથી. જેમ કરમાયેલાં, મદૂન કરાયેલાં પુષ્પો ઉપયોગમાં લઈ શકાતાં નથી, તેમ વૃદ્ધાવસ્થાવાળો દેહ વિષયની અભિલાષા મેળવી શકતો નથી. જેમ સૂકા વૃક્ષના કાકડાનો ભૂકકો પવનથી ઉડીને ચારે દિશામાં ચાલ્યો બચ છે, તેને ફરી એકઠો કરી શકાતો નથી, તેમ મનુષ્યોનું ચાલ્યું ગયેલું મનુષ્યપણું ફરી મેળવી શકાતું નથી. આ પ્રમાણે તૃણાથ પર રહેલા જલબિન્દુ અને સંધ્યાના રંગો સરખી ઉપમાવાળા ચંચળ જીવતરમાં બાણકાર મનુષ્યો સ્થિરપણાની આજ્ઞા કેવી રીતે રાખી શકે ?’ આ પ્રમાણે પોતાની સર્વ પ્રિયાઓને પ્રતિશ્રોધ કરીને સાથે પોતાના પરિવારને પણ સમજાવીને પોતાના પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કરીને રાજ્યલક્ષ્મીનો તૃણ માફક ત્યાગ કરીને નિર્મળ સ્વભાવવાળા રાજા શ્રમણ-લિંગનો સ્વીકાર કરીને અતિદુષ્કર તપ-વિશેષ કરીને શરાંર નિર્મલ કરીને એક ગામ થી બીજા ગામ-નગરાદિકમાં વિચરવા લાગ્યા. કેવી રીતે ?-મન, વચન, કાયા અને સમગ્ર ઈન્દ્રિયોના વિષયોને ગોપવતા, શાસ્ત્રોના શુભ અર્થોની વિચારણા કરતા, ચંદ્રની જેમ નિર્મલ ગુણરૂપ કિરણો વડે પાપ-અંધકારને દૂર કરતા, સમગ્ર કષાયો અને કલેશોનો ત્યાગ કરીને ઉત્પન્ન કરેલા મનોહર સમ્યક્-દર્શનવાલા, સજ્જડ કર્મ-કિચ્ચડના લેપથી રહિત હોવાથી આકાશની જેમ શોભતા હતા. તપરૂપ ચરણના નહોરના પ્રહારથી નાશ કરેલ મદસ્થાનકો-વાળા, પ્રાપ્ત કરેલા પ્રભાવાતિશયવાળા આ રાજર્ષિ સિંહનો જેમ કમદેવ-ગજેન્દ્રને વિનાશ કરી વિચરતા હતા. વળી નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તઓનું પાલન કરતા, અભિચંડોના નિયમ કરતા, ગુરુની આજ્ઞા મેળવીને એકલવિહારી પ્રતિમાપણે વિચરવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે વિચરતા વિચરતા 'સમ્મેત શૈલ' તીર્થને વંદન કરવા માટે બુદ્ધિ પ્રગટ થઈ. સાગરદત્ત સાર્થવાહની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા. સાગરદત્તે પ્રણામ કરીને પૂછ્યું કે, 'હિ ભગવંત ! આપ કઈ તરફ પધારવાના છો ?' મુનિએ કહ્યું કે, અષ્ટાપદ પર્વતની યાત્રા કરવા માટે. સાર્થવાહે ફરી પ્રશ્ન કર્યો કે, તમારો ધર્મ કેવા પ્રકારનો છે ? એટલે મુનિએ સમ્યક્ત્વ-મૂલ પાંચ મહાવ્રતવાળો યતિધર્મ કહ્યો. તેમ જ તે જેનાથી ન બની શકે, તેને પાંચ આણુવ્રતવાળો શ્રાવકધર્મ સમજાવ્યો. તે સાંભળીને તેનાં કર્મો પાતળાં પડ્યાં, મિથ્યાત્વ-અધકાર નાશ પામ્યો. ધર્મ કરવાનો ઉદ્યમ ઉદ્ભાસ પામ્યો. શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો. એ પ્રમાણે હૃમેશાં ધર્મોપદેશ સાંભળવામાં તેના દિવસો પસાર થતા હતા. સાર્થ આલ્યા કરે છે. ક્રમે કરીને સાર્થ ત્યાં પહોંચ્યો, જ્યાં પેલો વનહાથી હતો.

સરોવર-વર્ણન

તે વનમાં એક સરોવર દેખ્યું. તે કેવું હતું ? નીલ આકાશસ્થળના પ્રતિબિંબ સરખું, ત્રણે લોકની લક્ષ્મીના દર્પણ સરખું, જાણે સમગ્ર ભુવન જળસ્વરૂપ ધારણ કરીને હાગર થયું હોય તેવું વિશાળ, હિમાલયના ઉજ્જવલ શિખરની જેમ સ્થિર ચાન પામેલું, ચંદ્રબિંબની જેમ રસભાવમાં પરિણમેલું, સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરવા માટેના મુખમાર્ગ સરખું, ધરતી-વનિતાની મણિઝડિત ફરસળથી ભૂમિ સરખું, સ્ફટિક પર્વતમાળા સરખા જળચર જીવોથી વ્યાપ્ત, જળ નિર્માળ હાવાથી સરોવરની અંદરના વિવિધ રંગવાળા વિવિધ પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિચારતા ચપળ પવનથી ઉછળતા, જળતરંગના બિન્દુઓ ઉડવાથી જાણે મેઘધનુષના અંડથી શોભાયમાન હોય તેવું સરોવર દેખાતું હતું. નિરંતર પ્રવર્તતી ઉત્કંઠાઓથી ભરપૂર મનોહર ચૌવનની જેમ સુંદર, કોમલ મૃણાલિકા-લતાઓથી છવાયેલ અને લહેરોવાળા, ભારતચરિત્રની જેમ ઉત્પન્ન થયેલા શ્વેત હંસોની પાંખો વડે આંદોલન કરાતા, (ભારતચરિત્ર પક્ષે-પાંડુરાજ અને ધૃતરાષ્ટ્રના પક્ષેથી વિક્ષોભવાળા), વિન્ધ્ય-અરણ્યની જેમ વિકસિત થયેલા શ્વેતકમળના સમૂહવાળા, (અરણ્ય પક્ષે-શરીરની લાંબાઈ કરતા ઉત્તમ વ્યાઘ્રવાળા) કામદેવ સરખા સ્થિર ખેડેલા મકરના મુખમાંથી નીકળેલા વિકારવાળા, (કામદેવ-પક્ષે કામદેવના ધ્વજમાં રહેલ મગર, મુખના ઉદ્ગારથી નીકળેલા હાવભાવવાળા), કંસસેનાની જેમ જ્વરકુલથી વીંટળાયેલા, નીલકમળના સમૂહવાળા (કંસસેના-પક્ષે જ્વર-કુલથી ભય પામેલા મુખવાળા) કુવલયપીઠ નામનો હાથી છે જેમાં મોગરાના વનમંડલની જેમ હજારો સર્પથી સેવાતા જળસમૂહવાળા, ચંદનવનની જેમ શીતળ ચારે બાજુના કિનારા પ્રદેશવાળાં, બાળકના ચરિત્રની જેમ કિનારા ઉપર ઉગેલા વૃક્ષ ઉપર રહેલા વાનરો વડે કરાએલી જલપતનની ક્રીડાવાળા, (ખીજ પક્ષે-બાલકૃષ્ણ કિનારાના વૃક્ષ ઉપર રહેલા કૃષ્ણની જલપતનની ક્રીડા) દેવતાઈ સરખું, મત્સ્યોના દર્શનથી આપેલા દષ્ટિના ઉલ્લાસવાળા (દેવતાપક્ષે-નિમેષરહિત દષ્ટિવાળા દેવોથી યુક્ત) આવા પ્રકારના, સમગ્ર જંતુઓને શાંતિ આપનાર, શ્રેષ્ઠ કમલ-વનરાજીથી શોભાયમાન મનોહર સરોવરને જોયું. તેને દેખતાં જ માર્ગમાં લાગેલો થાક, તૃષા વગેરે દૂર થયાં અને તેની નજીકમાં આખા સાર્થ પડાવ નાખ્યો. લોકો સ્નેહ રાંધવા લાગ્યા. આ સમયે પોતાની સર્વ હાથણીઓના પરિવાર સાથે ઇચ્છા પ્રમાણે હરતો-ફરતો તે વનહાથી જળપાન કરવા માટે સરોવર તરફ આવ્યો. જળના મધ્યભાગમાં ઉતર્યો. ઘણાં નીલકમળોની સુગંધ યુક્ત ભમરાના શુંભરવ-ગીતથી મુખર સરોવર-જળનું પાન કર્યું. પોતાની લાંબી સૂંઠ વડે કંદ સહિત પત્રપુટવાળા કમલના કેસરાના પરાગથી પીતવર્ણ યુક્ત બિસિની-વલય ખેંચી કાઢ્યું. વળી સ્થૂલ સૂંઠના પવન-મિશ્રિત જળ હાથણીઓના શરીર ઉપર ફેંક્યું, કોમલ કમલ-૪૩

નાલના વલયોથી વીંટળાયેલા સ્વાદિષ્ટ શીંગોડાં ફલ અને જળમાં ઉગેલા બીજા વનસ્પતિ-સમૂહનો આહાર કર્યો.

આ પ્રમાણે તે હાથણીઓની સાથે ઘણા પ્રકારની જળકીડા અને વિલાસો કરીને વનહાથી સરોવરમાંથી બહાર નીકળ્યો. સરોવરની પાળની ટ્રોચે પહોંચ્યો, ચારે બાજુ નજર કરી, મૃત્યુની જેમ સાર્થ તેની નજરમાં પડ્યો. દેખતાં જ તરત સૂંઢતું શુચળું વાળીને પ્રચંડ રીતે કંઠની ગર્જના કરી દિશામુખેને શબ્દથી પૂરી દીધા. કર્ણ-યુગલને કંપાવતો, મોટા વેગથી પગ ઉપાડતો, દિશાવલયને ગળતો હોય, તેમ હાથી સાર્થ તરફ દોડ્યો. સમગ્ર સાર્થ તેને ભેટ્યો. હાથી કેવો ?—શરદ્ધ સમયની જેમ કોમળ અરુણ લહેરાતા સૂંઢના અગ્રભાગવાળા, (શરદ્ધ-પક્ષે કોમળ અરુણ હોલતા કમળવાળા), વિષ્ણુકુમારની જેમ ત્રણ પગોથી ઉભા રહેવાના વિલાસો જેણે કરેલા છે, (વિષ્ણુકુમાર-પક્ષે ત્રણ પગોવાની માગણી) મેઘસમયની જેમ પોતાના ગૌરવથી જનસમૂહ બેનાથી ઉભગી ગયો છે, (મેઘ-પક્ષે પોતાના વિસ્તારથી જેણે આકાશ સમૂહને આચ્છાદિત કરેલ છે), એવા હાથીને ભેટ્યો.

શુભાશુભ-કર્મોદીન પ્રાણીઓની જેમ સાર્થના મનુષ્યો સર્વ દિશામાં નાસી ગયા. મુનિવર પણ અવધિજ્ઞાનના પ્રયોગથી તેનો આશય સમજીને કાઉસ્સગ્ગ-ધ્યાને ત્યાં ઉભા રહ્યા. સર્વ-હાથણીઓથી પરિવરેલા તે હાથીએ બધા સાર્થની ચીજ સામગ્રીનો ખરાબ રીતે વિનાશ કરીને આગળ નજર ફેરવી, તો તે મહામુનિને દેખ્યા. એટલે તરત તેમના તરફ દોડ્યો. તેવા પ્રકારના ભય, હાસ્ય, શેષ-રહિત મુનિને દેખીને તેનો ક્રોધ ઓસરી ગયો. મારી નાખવાનો અભિલાષ ચાલ્યો ગયો, અનુકંપા પ્રગટી. તે મુનિના પ્રભાવથી હાથીના હૃદયમાં સંવેગ ઉલ્લાસ પાડ્યો. ચિત્રામણમાં ચિત્રેલ હોય, તેવા સ્થિર હાથીને જોઈને મુનિએ કાઉસ્સગ્ગ પાચ્યો. દેહના સમગ્ર અવયવોને નિશ્ચલ કરેલા હોઈ અંજનગિરિ સરખા જણાતા પડખે રહેલા હાથીને ભેટ્યો. તેને પ્રતિબોધ કરવા માટે અત્યંત સુખ ઉત્પન્ન કરનાર મધુર વાણીથી મુનિ કહેવા લાગ્યા કે—“હે મરૂભૂતિ ! શુ તું મને અરવિંદ રાજને સંભારતો નથી ? અથવા દ્વિજાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલ, જિનમત સ્વીકારનાર પોતાના મનુષ્યજન્મને યાદ કરતો નથી, કે પ્રજાને ઉપદ્રવ કરનાર એવા પ્રકારના કર્મને તું આચરે છે ? મુનિએ કહેલું સાંભળી વિચારતાં હાથીને પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું. એ પછી તેણે ધરણિતલ પર મસ્તક નમાવીને મુનિને પ્રણામ કર્યો. તેની ચિત્ત-વૃત્તિ બાણીને મુનિ કહેવા લાગ્યા કે—“અપણ નયનથી રનેહપૂર્ણ કટાક્ષ કરનાર, વિજળી સરખી તેજસ્વી, કર્ણાભૂષણ ધારણ કરનાર, રૂપ-સૌભાગ્ય-લાવણ્યાતિશયવાળી પ્રિય પ્રિયાઓ મળવી સુલભ છે, પરંતુ જિનધર્મ-પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. વિવિધ મણિ, સુવર્ણ, રત્નજડિત ભવનોના ભોગવટાવાળી ઋદ્ધિઓ મળવી સુલભ છે, પરંતુ જિનેશ્વર-ભાષિત ધર્મ ક્યાંય પણ મેળવી શકાતો નથી. મનોહર હાથી, ઘોડા, રથ, પ્રચણ્ડ કેળવાયેલ પાયદળ સૈન્ય સહેજે મળી બંધ છે, પણ નિર્વાણના કારણભૂત કેવલિભાષિત ધર્મ ક્યાંય પણ મેળવી શકાતો નથી. લાખો શત્રુઓને પરાભવ પમાડી મેળવેલા રાજ્યોના ભોગવટા મળવા સુલભ છે, પરંતુ સંસાર-રૂપમાં પડતા આત્માઓને ઉદ્ધરનાર ધર્મ મળવો મુશ્કેલ છે. રૂપ, લાવણ્ય, સૌભાગ્યાદિ સંપત્તિ સહિત વિજ્ઞાન, જ્ઞાન, વિદ્યા, કળાઓ મળવી સહેલી છે, પણ ભવ સમુદ્રમાં ડૂબતા જીવોને તારનાર શુદ્ધ ધર્મ મળવો મુશ્કેલ છે. મનોહર ઉપવન, શ્રેષ્ઠ સુરસુદરીઓ સહિત ઈન્દ્રાદિકની સમૃદ્ધિ સહેજે મળી બંધ છે, પરંતુ મોક્ષફલ આપનાર ધર્મ મનુષ્યને મળવો દુષ્કર છે. હે કરિનાથ ! આ જગતમાં જે કોઈ દુર્લભ વસ્તુ હોય, તે સર્વમેળવી શકાય છે, માત્ર વીતરાગ કેવલી ભગવંતે કહેલો ધર્મ આ જીવને મળવો મહામુશ્કેલ છે.

તો હે મહાગજેન્દ્ર ! જો તે આત્માને ઝોળખ્યો હોય, તો આ સમગ્ર જીવોને ઉપદ્રવ કરવાનું છોડી દે. પ્રમાદ આચરણોના વિલાસોનો ત્યાગ કર, સત્પુરુષના ચરિત્રનું અવલંબન કર, પંચાણુવ્રતરૂપ શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર, એમ કહેતા મુનિવરને 'મેં શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો.' એમ સૂચવનાર મસ્તક ચલાયમાન કયું. સૂંઠ લાંબી કરી તેના મનોગત ભાવ બાણીને મુનિએ તેને સર્વ શ્રાવકધર્મ અર્પણ કર્યો. ધર્મના સાર ગ્રહણ કરીને હાથી જે તરફથી આવ્યો હતો, તે તરફ ગયો.

આ સમયે હાથીના ચરિત્રથી વિસ્મય પામેલા મનવાળા સાગરદત્ત 'અહો ! મુનિનો કેવો પ્રભાવ' એમ ઘોલ્યા, એટલે સમગ્ર સાર્થ પણુ એકઠો થયો. સર્વે મુનિના ચરણ-કમળમાં પડયા. ઘણાઓએ ધર્મ અંગીકાર કર્યો, કેટલાક બીજાઓએ આણુવ્રતાદિક ધર્મ સ્વીકાર્યો. ત્યાંથી સાર્થે પ્રયાણુ કયું. મુનિવર પણુ 'અષ્ટાપદ' પર્વત ગયા. ત્યાં જઈને વિધિપૂવક ભગવતોને નમસ્કાર કરીને પછી સંયમમાં ઉદ્યમ કરવા લાગ્યા.

તે ઉત્તમ હાથી પણુ સમ્યક્ત્વરત્ન અંગીકાર કરીને નેત્રથી પૃથ્વીતલ જોઈને પોતાના પગ સ્થાપનથી જીવ-જંતુ મરી ન બંધ તેમ ધીમી ધીમી ગતિએ ચાલતો, છઠ્ઠું, અકુમ, આદિ તપ અને ચરણ-કરણમાં ઉદ્યમવાળો, રસત્યાગ કરવાની પરિણુતિવાળો પોતાની હાથણીઓ ના ટોળાના સંગનો ત્યાગ કરીને મોટા શ્રીબ્રહ્મકાળના તાપને સહન કરી શરીર શોષાવી ઉત્તમ ચતિની જેમ સમિતિ આદિ તથા સંયમમાં ઉદ્યુક્ત માનસવાળો અચિત્ત શય્યા, પ્રાસુક અશન ભક્ત જળથી નિર્વાહ ચલાવતો. ધર્મધ્યાનમાં ચિત્ત સ્થાપન કરીને પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

આ બાણુ કમઠ પરિવ્રાજકને, સગા ભાઈને મારી નાખવા છતાં પણુ ક્રોધની શાંતિ થતી નથી, એટલું જ નહિં પણુ તે અધિક આર્તધ્યાનના અધ્યવસાયવાળો થયો હતો. આયુષ્ય પૂર્ણ થયું એટલે પ્રાણુનો ત્યાગ કરીને તે કુકુટ જાતિના સર્પપણુ ઉત્પન્ન થયો. પુષ્ટ થયેલા શરીરવાળો અનેક સત્વોના પ્રાણુ લેનાર ઈર્ષ્યપૃથ્વીમાં ફરવા લાગ્યો. બ્રમણુ કરતાં કરતાં જળપાન માટે આવેલો તે હાથી પેલા સર્પના જોવામાં આવ્યો. સૂર્ય-કિરણોથી તપેલ અચિત્ત જળનું પાન કયું. સરોવરમાંથી પાછા નીકળતાં ભવિતવ્યતા-યોગે તે મોટા કાદવમાં ખૂંચી ગયો, શરીરમાં હવે બળ રહેલું ન હોવાથી કાદવમાંથી બહાર નીકળવા અસમર્થ આ હાથીને પૂર્વ ભવમાં ઉત્પન્ન થયેલ કોપાતિશયથી કુકુટ સર્પે ઉડીને તેના કુંભસ્થળમાં ડાંખ માર્યો. પોતાની તેવા પ્રકારની સ્થિતિ બાણીને આ ઉત્તમ હાથી પહેલાં ગુરુએ આપેલા ઉપદેશનું સ્મરણ કરી, ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીને ભાવના ભાવવા લાગ્યો કે-

“આ જગતમાં જન્મેલા સર્વેએ કોઈ પણુ કારણથી અવશ્ય મરવાનું છે. સમગ્ર જીવલોક માં આ સનાતન સ્થિતિ છે. તો પછી વિવેકીઓએ તેવી રીતે મરવું જોઈએ કે, જેથી ફરી ફરી કુગતિઓમાં મહાપ્રયંઠ દુઃખો ભોગવવાં ન પડે. તેવા પ્રકારનું સમાધિ સાધેનું મરણુ તો ખરેખર ધર્મના પ્રભાવથી જ થાય છે અને ધર્મોમાં પણુ નારકી-તિર્થંચ-ગતિના દુઃખોનો નાશ કરનાર હોય તો જિનેશ્વરએ કહેલો જ ધર્મ છે. પૂર્વે કરેલ સુકૃતના યોગે મેં તેવો સમગ્ર સુર, અસુર અને મોક્ષસુખનાં કારણભૂત જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલો ધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો છે. તો

હવે હું ત્રિકરણ યોગે સર્વ કષાયો, હાસ્યાદિક છએ નોકષાયો, રાગ-દ્રેષ, અરતિ, દુઃખ, વિષયની તૃષ્ણા, તેમજ સમ્યક્ત્વના શંકાદિક ત્રણ, તથા પરધર્મની પ્રશંસા-સેવા કરવી. તે ધર્મનું ચિહ્ન રાખવું-આ દોષોનો સંજ્ઞક ત્યાગ કરે છે. તે વિષયક લાગેલાં પાપોને વોસિરાવું છું, બાહ્ય-અભ્યંતર સંગ, આર્ત-રોદ્રધ્યાનનો પણ ત્રિવિધ-ત્રિવિધ ત્યાગ કરે છે. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની આરાધના કરીને ધર્મધ્યાન પામેલો મહાસત્ત્વશાલી તે ઉત્તમ હાથી 'જમો જ્ઞાણાણં' તથા 'સુહસમિદ્ધાણં સિદ્ધાર્જુણં' એમ વારંવાર ઉચ્ચારણ કરવાની અભિલાષાવાળો નિર્મળ બુદ્ધિવાળો વિધિ પૂર્વકે ત્યાં કાલ કરીને સહસ્રાર નામના સાતમાં ઉત્તમ વૈમાનિક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો.

આ પ્રમાણે મણિ-રત્ન-જડિત, સુવર્ણના ભવનોથી શોભિત, નિર્મલ સ્ફટિકરત્નની ભિન્નિ સ્થલમાં સંક્રાન્ત થયેલ પ્રતિબિંબવાળા, પાંચવર્ણના રત્નના સ્ફુરાયમાન કિરણોના તેજવાળા, સૂર્યપ્રભ નામના વિમાનમાં 'દ્વિજવર' નામનો સત્તર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં સમગ્ર ઈચ્છિત સંપત્તિ અનુરૂપ વિષય-સુખ અનુભવતાં તેનો કેટલોક સમય પસાર થયો.

પેલો કુકકુટસખ પણ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને કાલ પામી વિચિત્રવેદના-પૂર્ણ પાંચમી નારકીમાં સત્તર સાગરોપમના આયુષ્યવાળો નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો. તે નારકીમાં શરીરનું છેદન-ભેદન-વિનાશ, શૂલી પર વિંધાવું, હાથ પગ-કાન-જિભ-હોઠ-નાસિકા-આદિ અંગો છેદાવાનાં દુઃખો, તેમજ ફૂટ કાંટાળા તરવારની તીક્ષ્ણધાર સરખા પાંદડાવાળા શાલ્મલી વૃક્ષની પીડાઓ, પીગળી જવું, કુંભીપાકની અતિશય વેદનાઓ, કરવતથી ચીરાવાની વેદનાઓ ભોગવતાં નરકમાં તે કમઠના જીવને આંખના પલકારા જેટલો સમય પણ વિશ્રાંતિ મળતી નથી. આવા પ્રકારની પાપપરિણુતિનો વિચાર કરીને મનુષ્યે મનુષ્યભવમાં તેવાં પાપો ન કરવાં, જેથી નરકમાં દુઃખો ભોગવવાં ન પડે.

આ બાબુ પેલો હાથીનો જીવ દેવ પોતાનું દેવલોકનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને દેવલોકમાંથી ચ્યવીને જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં પૂર્વદેહમાં સુકચ્છ નામના વિજયમાં વૈતાલ્ય પર્વત પાસે 'તિલક' નામની નગરીમાં વિદ્યુત્ગતિ નામના ખેચરાધિપતિની 'કનકતિલકા' નામની અગ્રમહિ-વીના ગર્ભમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. કાલક્રમે તેનો જન્મ થયો. 'કિરણવેગ' એવું તેનું નામ પાડયું. દેહ અને કળાગુણોથી વૃદ્ધિ પામ્યો. યૌવનવય પામ્યો. ત્યાર પછી તે વિદ્યુત્વેગ ખેચ-રાધિપતિએ પોતાના પુત્રને રાજ્ય આપીને શ્વેતસાગર ગુરુની પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી. તે કિરણવેગે પણ ઈન્દ્ર સરખી સમૃદ્ધિવાળી, ભુવ્નબલથી સમગ્રશત્રુપક્ષને જિતી સ્વાધીન કરેલ રાજ્ય-લક્ષ્મી લાંબા કાળ સુધી ભોગવીને 'કિરણતેજ' નામના પોતાના પુત્રને રાજ્ય આપીને 'સુરગુરુ' નામના મુનિ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. સૂત્રનું અધ્યયન કર્યું. ક્રિયા-કલાપ બાણી લીધા. કાલ ક્રમે એકલવિહારીપણાનો સ્વીકાર કર્યો. કોઈક સમયે આકાશગમન વિદ્યાથી પુષ્કરવર દ્વીપાર્ધમાં ગયા. ત્યાં પણ વિવિધપ્રકારના તપ-ચરણની આચરણ કરતા 'કનકગિરિ' નામના પર્વત પાસે કાઉ-સ્સગ ધ્યાને રહ્યા. દરરોજ મુક્તાવલી, મુરજમધ્ય, સમંતલદ્ર વગેરે તપવિધાન કરતા તેમના દિવસો પસાર થતા હતા.

બીજી બાબુ કુકુટસર્પ નારકનો જીવ પોતાની આયુષ્યસ્થિતિ પૂર્ણ કરીને તે જ 'કનકગિરિ' પર્વતની નજીકની ઝાડીમાં શ્યામ કાજળના રંગ સરખી દેહની કાન્તિવાળા, યોજનપ્રમાણ લાંબી કાયાવાળા, ચણોડીના અર્ધભાગ જેવા લાલનેત્રવાળા, અત્યંત ભય પમાડનાર દેખાવવાળા, અનેક જીવોના જીવિતના નાશ કરનાર મહાસર્પપણે ઉત્પન્ન થયો. શિશુપણાનો કાળ પસાર કરી, મહાકાયાને ધારણ કરી. કોઈક સમયે આ મહાસર્પ આહાર માટે આમ તેમ ભ્રમણ કરતો હતો. ત્યારે કનકગિરિના નિવાસ પાસે કાઉરસગ્ગ ધ્યાને રહેલા રાગદ્રેષ રહિત, પરિષદો સહન કરતા, પરમાર્થ વિચારતા એવા કિરણવેગ' મહર્ષિને તે સર્પે દેખ્યા. દેખતાં જ અગ્નિશિખા-સમૂહ સરખા લાલનેત્રયુગલવાળા પૂર્વભવના વૈરઅભ્યાસવાળા પ્રગટ મજ્જુત વિકરાલ દાહવાળા વદન વડે તેના આખા શરીર પર ભરડો મારીને ઘણા પ્રદેશો માં ડંખો માર્યા. મેરુ સરખા અડોલ, ઘૈર્ય સર્વ-સંપત્તિવાળા, કોઈથી ચલાયમાન ન કરી શકાય તેવા ધર્મધ્યાનવાળા; વૃદ્ધિ પામતા શુભ અધ્યવસાયવાળા આ અપવિત્ર દેહને ત્યાગ કરીને 'અચ્યુત' નામના શ્રેષ્ઠ આરમા દેવલોકમાં જંબુદ્વીપમાં નામના વિમાનમાં પ્રવરદેવપણે ઉત્પન્ન થયા. તે દેવ કેવા પ્રકારના? શ્રેષ્ઠ મુકુટ, કડાં, કુંડલ, મોતી-મણિનાં જળહળતા આભૂષણવાળા, જૂલતી હારશ્રેણીથી શોભતા વક્ષસ્થલવાલા, કમલપત્ર સરખા લાંબા નેત્રયુગલવાળા, પ્રાપ્ત કરેલ કાંતિસમૂહવાળા, શરદકાળના આરંભની જેમ વિકસિત મુખકમલના પરિમલવાળા, ખીલેલા કમલદલના ગર્ભ સરખા સુકુમાર શરીરના વિભાગવાળી દેવાંગનાઓ વડે ચારે બાજુથી પરિવરેલા તે નવીન દેવ શોભતા હતા. વળી વિવિધ પ્રકારના વાજિંત્રો સહિત ઉલ્લાસ પામતા મનોહર મહાગીતવાળા નાટ્યવિધિઓથી ચારે બાજુથી અધિષ્ઠિત થયેલા અત્યંત શોભતા હતા. આ પ્રમાણે તે વિમાનમાં મનથી ચિંતવતાં જ ઉત્પન્ન થતા સમગ્ર ભોગોવાળા, બાવીશ સાગરોપમ-પ્રમાણ કાળવાળા દેવ થયા. ત્યાં સુંદર દેવાંગનાઓના શૃંગારપૂર્ણ નેત્રકટાક્ષોની પ્રભાથી શરીરે અભિષેક કરાયેલા ઇચ્છા પ્રમાણે સમગ્ર વિષય-સુખ ભોગવતાં તે દેવનો કાળ પસાર થયો.

તે મહાસર્પ પણ અનેક જીવોની હિંસા કરી ઘણું પાપકર્મ ઉપાર્જન કરી પર્વતના શિખરોમાં ભ્રમણ કરતા દાવાનલની જવાણાઓમાં ભરખાઈ ગયેલા દેહવાળો થઈ મૃત્યુ પામીને ધૂમપ્રભા નામની પાંચમી નારકીમાં સવાસો ધનુષ-પ્રમાણ દેવાવાળો સત્તર, સાગરોપમના આયુષ્યવાળો નારકપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો અનુભવવા લાગ્યો. કેવા પ્રકારનાં દુઃખો?

ઉત્પન્ન થયેલા વિભંગજ્ઞાનથી જાણેલા પૂર્વભવના વૈરસંબંધોવાળા, વૈક્રિય શરીરના વિવિધ નારકીનાં રૂપો કરનારા, પ્રચંડ આયુષ્યોના અનેક પ્રહાર વાગવાથી છૂટા પડતા શરીર અવયવોવાળા અને વળી પાસાની જેમ પાછા સંઘાઈ જતા દેહવાળા, પૂર્વભવમાં કરેલાં પાપચરિત્રો યાદ કરાવાતા, પરસ્પર એક બીજાઓ લડતા ઝગડતા, ક્રોધ કરતા, હથીચાર મારતા, વારંવાર શરીરનું ઓગળી જવું, વળી શરીરના વારંવાર ટૂકડા કરવા, પાપપરિણતિના યોગે થતાં આવાં અનેક પ્રકારનાં સતત દુઃખો પલકારા જેટલો સમય પણ રોકાયા વગર રાત્રિ-દિવસ દુઃખાશિ જ્વાળાઓ વડે રોકાયા કરે છે.

પેલો 'કિરણવેગ'નો જીવ દેવલોકમાં સમગ્ર દિવ્યવિષય-સુખનો ભોગવટો કરીને પોતાનું દેવાયુષ્ય પૂર્ણ કરીને ત્યાંથી ચ્યવેલો જંબુદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં, પશ્ચિમવિદેહમાં 'સુગંધી' નામના વિજયમાં 'શુભંકરા' નામની નગરીમાં 'વજ્રવીર્ય' નામના રાજાની 'લક્ષ્મીમતી' નામની

ભાર્યાની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયો. 'વજ્રનાથ' નામ પાડ્યું. તેનો ખાલ્યકાલ પૂર્ણ થયો, તે રૂપ, સૌભાગ્ય, બલાદિકથી સુક્રત યૌવન પામ્યો. વજ્રવીર્ય રાજ્યે ઘણા કાળ સુધી રાજ્યલક્ષ્મી ભોગવ્યા પછી વિષયસુખની તૃષ્ણાથી સુક્રત બની વજ્રનાથને રાજ્ય આપી પોતે પોતાની પત્ની સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

તે વજ્રનાથ રાજ્યને પણ અનેક સામંત, અગણિત સુભટ, પુરોહિત, મહામંત્રી, સેવકવર્ગ વિશાળ હતો. 'વિજ્યા'નામની અગ્રમહિપી સાથે વિષયસુખ ભોગવતાં અનેક દુર્દાનત રાજ્યોને વશ કરવા પૂર્વક રાજ્ય પાલન કરતાં કેટલોક સમય ગયો. તેને 'ચક્રાયુધ' નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તે યૌવન પામ્યો. યૌવનવય પામેલા ચક્રાયુધ પુત્રને દેખીને વજ્રનાથે વિચાર્યું કે "ખોટા પુરુષાર્થનો ગર્વ કરનાર મને ધિક્કાર થાઓ. મારા વંશમાં થયેલા પૂર્વે મહાપુરુષોએ ધર્મ-ધુરાને વહન કરી, જ્યારે હું પુત્ર યૌવન પામ્યો છતાં હવે વિષયમાં ખરડાયેલો રહી પરલોક-હિત આચરતો નથી!" એમ વિચારીને સકલ સામંત, અમાત્ય, પુરોહિત વગેરે પોતાના પરિવારને બાલાવી પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કરવા વિષયક પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો. આ સમયે ચક્રાયુધ કુમારે કહ્યું કે, "હે તાત! હવે તમારું યૌવન અખંડિત છે. ઈન્દ્રિયોની શક્તિ હણાયેલી નથી, શારીરિક બલ ભગ્ન થયું નથી, સમગ્ર સામગ્રી-પૂર્ણ રાજ્યલક્ષ્મી અખૂટ છે, તો આ ચક્રાયુ પિતાજીએ આવો પ્રસ્તાવ શા માટે કરવો પડે? આપ સાંભળો. દરિદ્રતાદિક દૌષ-દુર્ભાગ્યથી દુભાયેલો જેને મહાવૈરાગ્ય પ્રગટ થયો હોય, ઈચ્છિત વિષયોની પ્રાપ્તિ ન થવાથી વૃદ્ધિ પામેલા વિષાદવાળો, વયના પરિપાકમાં સમગ્ર ઈન્દ્રિયોની શક્તિ નિર્બળ થયેલી હોય તેવો કોઈક દીક્ષા-વિધાન કરવા માટે તત્પર થઈ શકે છે. તમે તો હવે યૌવન,લાવણ્ય, રૂપ, સૌભાગ્યમાં તેમજ બલસામગ્રીમાં આ જગતમાં સર્વથી ચડીયાતા છે." આ પ્રમાણે ચક્રાયુધ કુમારનાં વચનો સાંભળીને તરત જ મેઘ સરખા ગંભીર શબ્દ કરતા વજ્રધિપે તેના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે—

પિતાજીનો પ્રત્યુત્તર

હે ચક્રાયુધ! જે તેં કહ્યું કે, 'હવે તમારું યૌવન અખંડ છે.' તો તેનું સમાધાન સાંભળ. સંધ્યાના રંગો, પાણીના પરપોટા સરખા મનુષ્યના યૌવનમાં અને ઘણા વ્યાધિની વેદનાઓના ઉપદ્રવપૂર્ણ શરીરમાં મમતા કેવી રીતે કરવાની હોય? વળી તેં કહ્યું કે—'ઈન્દ્રિયવર્ગ શક્તિહીન થયો નથી' તેમાં પણ કારણ છે, કારણ એ સમજવું કે જ્યાં સુધી જીવને અખંડિત સામર્થ્ય હોય છે, ત્યાં સુધી ઉદ્ધમ કરવો યોગ્ય છે, ઈન્દ્રિયો નિર્બળ થાય છે, ત્યારે તે કંઈ પણ કરવા સમર્થ બની શકતો નથી. વળી તેં કહ્યું કે—'તમારું શારીરિક બલ બિલકુલ ઘટેલું નથી.' તેમાં પણ હેતુ છે, તે સાંભળ—

હે કુમાર! અનેક રોગોના ઘર સરખા આ શરીરબલમાં ક્ષણવારમાં નિર્બલપણું આવી જાય છે, એવા તે બલમાં મનથી શાશ્વતી બુદ્ધિ કેવી રીતે કરી શકાય? વળી તેં કહ્યું કે—'સમગ્ર સામગ્રી સહિત રાજ્યલક્ષ્મી મળી છે. તે વિષયમાં પણ સાંભળ—કમલપત્ર ઉપર મોતીના સરખા દેખાવવાળા જળખિન્દુઓ રહેલા હોય, તેના જેવી ચંચળ રાજ્યલક્ષ્મીથી જગતમાં નિર્વિવેકીઓ જ છેતરાય. ખીજું આ રાજ્યલક્ષ્મી જેવા પ્રકારની છે, તેનો સ્વભાવ સાંભળ—'તે કુલમર્યાદાને ગણકારતી નથી, પરિચય પણ યાદ કરતી નથી, કુલમાં આગળ કોણ થઈ

ગયા છે, તે બાણુતી નથી. રૂપ બેતી નથી, શીયલ તરફ નજર કરતી નથી, વિશેષ બાણુકારને અનુસરતી નથી, ધર્મ કરનારનો આદર કરતી નથી. ભવન, ઉપવન, આરામમાં પ્રચંડ સુખની આશા ઉત્પન્ન કરાવનાર લક્ષ્મી આકાશમાં ગંધર્વનગરની શેલાની જેમ બેત-બેતામાં પલાયન થઈ જાય છે. અનેક ગજેન્દ્રોના કુંભસ્થળમાં ઝરતા મહાજળથી થયેલા કાઢવમાં ખૂંચી જવા માફક મોટા નરેન્દ્રોની મહેલાઓમાં તે આ લક્ષ્મી અધિક સખલના પામે છે. નિરંતર કમલપત્રો પર ગમન કરતા નાલ પ્રદેશ પર રહેલો કાંટો પગમાં લોં કાય અને જેવી રીતે યજ કમલપત્રો કે બેરથી સ્થાપન કરાય નહીં, તેવી રીતે રાજ્યલક્ષ્મી ક્ષણવાર પણ દૃઢપણે સ્થાપન કરી શકાતી નથી. સંપૂર્ણ મૂલ, મજબુત નાલદંડ અને કોષમંડલના વિકાસની પ્રચુરતાવાળા પૃથ્વીતલમાં દિવસના અસ્તસમયના કમલની જેમ રાજ્યલક્ષ્મી મનુષ્યનો ત્યાગ કરે છે. રાજ્યલક્ષ્મી પક્ષે-જેનાં મૂલ ઊંડાં ગયાં હોય, પ્રચંડ દંડ કરવામાં આવતો હોય, કોષ ભરપૂર હોય, રાજ-મંડલ વક્ષાદાર હોય, અનેક રાજ્યો મેળવ્યાં હોય એવા પૃથ્વીતલમાં સંઘ્યાસમયના કમલને જ જેમ, તેમ અંતસમયે મનુષ્યનો ત્યાગ કરે છે. અનેક વખત સંકાન્તિ પ્રાપ્ત કરનાર સૂર્યખિંબ જગતમાં જેમ દરેકને તપાવે છે, તેમ અનેકના હસ્તમાં સંચાર કરનાર આ સ્વચ્છંદ લક્ષ્મી કોને તપાવતી નથી ? બીજું હે કુમાર ! ચંચળ વિજળીના ઝખકારા સરખી આયુ-સંપત્તિ અસ્થિર છે. પુષ્પ સવારે ખીલે છે અને સાંજે કરમાઈ જાય છે, તેના સરખું વૌવન પણ ક્ષણિક છે, કિંપાકક્ષણ આવતી જેમ વિષયના સંભોગો પરિણામે લયંકર છે. સમુદ્રમાં પડી ગયેલાં રત્નો પાછાં મેળવવા માફક મનુષ્યભવ ફરી મેળવવો દુર્લભ છે. આ મનુષ્યપણું કેવી રીતે દુર્લભ છે ? તે તું સાંભળ-જેમ સ્વપ્નમાં કોઈક નિર્ધન દુઃખીયારાને દાણમાં રત્નપ્રાપ્તિ થાય છે, પરંતુ નિદ્રા ઉઠી જાય ત્યાર પછી ખીલ વખત સ્વપ્નમાં રત્ન મળવા માફક મનુષ્યપણું દુર્લભ છે. જેમ પરમાણુઓના મોટા ઢગલાને કોઈક દેવતા ભુંગળીમાં ભરીને દરેક દિશામાં ફર ફર પવન કુંકીને ઉડાડી મૂકે, તે પરમાણુઓ પાછાં એકઠાં કરવા મુશ્કેલ છે, તેમ એક વખત ગુમાવેલ મનુષ્યપણું ફરી પાછું મેળવવું મુશ્કેલ છે. જેમ સમુદ્રમાં ડૂબાડેલ ઘડો કોઈ પ્રકારે ઉપરના તલ ઉપર આવી જાય છે, તેમ સંસારમાં ડૂબેલા મને કોઈ પ્રકારે મનુષ્યપણું મળી ગયું છે. આ પ્રમાણે ધૂંસરું અને ખીલ્લી પરાવવાના દષ્ટાન્તે દુર્લભ મનુષ્યપણું મેં પ્રાપ્ત કર્યું અને તેમાં હું જે ધર્મ ન કરું, તે અરેખર પોતાના પીરસેલા ભોજનના થાળમાં રાખ નાખવા બરાબર છે.

તો હે ચક્રાયુધ કુમાર ! જેમ મણીઓમાં વૈદુર્યમણિ, પક્ષીઓમાં ગરુડ, સમગ્ર પુષ્પોમાં કમલ, ચંદનોમાં ગોશીર્ષચંદન, દેવોમાં ઇન્દ્ર, તારાઓમાં ચંદ્ર, ગ્રહગણમાં સૂર્ય, સુષોમાં મોક્ષસુખ, તેમ સર્વજંતુઓની ગતિઓમાં પ્રધાન ગતિ હોય તો મનુષ્યની છે, તેમાં પણ જે વિશેષતાઓ જણાવેલી છે, તે સાંભળ-મનુષ્યપણું મળવા છતાં પણ આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમકુળ, નિરોગી શરીર, ગુરુ-સમાગમ, તેમની વાણીનું શ્રવણ, પ્રભુએ કહેલાં તત્ત્વોની શ્રદ્ધા અને પ્રભુએ કહેલ ધર્મ પ્રાપ્ત થવો—એ મહાદુર્લભ છે. કદાચ આ સર્વ મળવા છતાં પણ પૂર્વે કરેલા કર્મના દોષથી વિષયતૃષ્ણાના પાશથી જકરાયેલો મોહવાળો આત્મા ધર્મમાં ઉઘમ કરતો નથી. કદાચ તત્ત્વ સમજેલો અને પરમાર્થ પામેલો ધર્મમાં ઉઘમ કરે, પરંતુ સંસાર-બળમાં ફસાયેલો વળી પાછો વિષયો તરફ આકર્ષાય છે. હે શ્રેષ્ઠ કુમાર ! તું આ

સર્વ વિચાર અને મને આ કાર્ય કરતો અટકાવ નહિં, કારણ કે આ મનુષ્યનું જીવન નવીન કુંપળપત્ર સરખું અંચળ છે.”

પિતાનું વચન સાંભળીને કુમારે તેમની વાત માન્ય રાખી. ત્યાર પછી રાજ્યે પણ ધણા આડંબરથી ચક્રાચુધ કુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. સામન્તથી માંડી સર્વ સેવકવર્ગનું સન્માન કર્યું. આ સમયે પ્રભાસમૂહથી તે પ્રદેશને પ્રકાશિત કરતા, ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધ કરતા જ્ઞાનાલોકથી મિથ્યાત્વ-અધકારને નાશ કરતા, સમગ્ર સુર-અસુર-નર-તિર્થંચો વડે સેવન કરાતા ચરણચુગલવાળા, મુનિગણથી સ્તુતિ કરાતા, યોગી સમૂહોથી ધ્યાન કરાતા, ‘ક્ષેમંકર’ નામના તીર્થંકર ભગવંત પદાર્થો. દેવોએ સમવસરણની રચના કરી. ભગવંત તેમાં બિરાજમાન થઈ ધર્મોપદેશ આપવા લાગ્યા.

સમવસરણમાં રહેલા ભગવંતને જાણીને વજ્રનાથ રાજા નીકળ્યા. ધર્મદેશના પૂર્ણ થયા પછી હસ્તકમલની અંજલિ ભાલતલ પર રાખી ભગવંતને પ્રણામ કરીને રાજ્યે કહ્યું કે- “હે ભગવંત ! સંસારવાસથી હું કંટાળ્યો છું, તો હે ભગવંત ! કૃપા કરીને મને આપ શ્રમણ-પણું આપો.” ભગવંતે કહ્યું- “હે દેવાનુપ્રિય ! બહુ સુંદર કહ્યું, હવે મમતા રાખી રોકાઈશ નહિં. આ સમયે મહા આડંબર પૂર્વક મહાદીક્ષા-મહોત્સવ કરાવવા પૂર્વક તીર્થંકર ભગવંતની પાસે શ્રમણલિંગ અંગીકાર કર્યું. સમગ્ર શાસ્ત્ર અને અર્થો ભણી વિવિધ પ્રકારનાં તપોકર્મ કરી, શરીર સુકાવી, એકલવિહારી પ્રતિમા અંગીકાર કરી, ગુરુથી આજ્ઞા પામેલા તે વિહાર કરવા લાગ્યા.

કેવી રીતે ? છએ જીવનિકાય જીવોનું રક્ષણ કરતા, ક્ષાંતિ, નમ્રતા, સરળતા આદિ દશ પ્રકારના ચાંતધર્મવાળા, પાંચે આસવ-રહિત, પાંચ ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરતા, જિનવચનને ભાવતા, ત્રણે ગુપ્તિથી ગુપ્ત, શુભધ્યાન કરતા, પરમત-વિષયાભિલાષ મોહ તરફ વિપરીત સુખવાળા, ધીર, એકાકી-ઉત્કટ આસન, મહાવીરાસન, વજેરે આસન તેમ જ એક પડખે શયન કરવું, વજેરે ઉગ્રક્રિયા કરવાના નિયમવાળા, આ પ્રકારે ડુબકર વિવિધ તપસ્યા-વિશેષ કરીને શોષ-વેલ શરીરવાળા, લોકો વડે પ્રણામ કરાતા ચરણકમલવાળા આ રાજર્ષિ એક ગામથી બીજા ગામ વિહાર કરવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે વિવિધ તપોવિધાનમાં તત્પર બનેલા આ રાજર્ષિને ‘આકાશગમન’ લખિષ ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાર પછી અનેક ગુણગણાલંકૃત લોકો અને ધનસમૃદ્ધિથી પૂર્ણ સુકચ્છ નામના વિજયમાં પહોંચ્યા.

આ બાબત સર્પનો જીવ તે નારકીમાંથી નીકળી વચમાં કેટલાક ભવો ભમીને ‘બલન ગિરિ’ પાસે અત્યંત ભયંકર અટવીમાં શબરજોત્રમાં અનેક જીવનો ઘાત કરનાર કુરરંગક નામના શિકારીપણે ઉત્પન્ન થયો. બાલભાવ પૂર્ણ કરી ચૌવન પામ્યો. દરરોજ અનેક જીવોનો ઘાત કરીને પોતાની આજીવિકા કરવા લાગ્યો. એમ દિવસો વીતાવતો હતો.

પેલા વજ્રનાથ મુનિ પણ નિરંતર રોકાયા વગર અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરતા કરતા તે જ અટવીમાં આવી પહોંચ્યા. તે અટવી કેવી હતી ?—

પર્વતની શ્રેણિમાંથી વહેતાં ઝરણાનાં ઉછળતાં જળથી સિંચાતા અને વૃદ્ધિ પામતા વૃક્ષો વડે, વિકસિત સ્વેતપુષ્પોના અદૃહાસ્યના ખાનાથી ગ્રહગણને બાણે હસતી હોય, મદિરા-પાનથી મત્ત થયેલી કામિનીના વદનની શોભા સરખા લાલ નવીન પદ્મવ—સમૂહવાળી, વન-લક્ષ્મીના ચાલવાથી લાગેલા અલતાના લાલ રસવાળી હોય તેવી અટવી શોભતી હતી. લવંગ-લતાના ઘણા નવીન પદ્મવની બનાવેલી શય્યામાં વેરેલાં પુષ્પોના સમૂહવાળી, વનદેવતાએ સર્જેલ રતિગૃહનું અનુકરણ કરતી હોય, અતિશય મદોન્મત્ત હાથીના ગંડસ્થળમાંથી ગળતા મદજળ વડે વૃદ્ધિ પામતા એલાયચીનાં વન અને હાથીના દાનજળની સુગંધવડે ચારે બાજુ આ અટવી સુગંધથી મહેકતી હતી. આ પ્રમાણે અપળ વાંદરાઓના ચરણોથી ચલાયમાન થયેલા દાડિમ વૃક્ષોથી નીચે પડેલા દાડિમફૂલ-સમૂહવાળી અને અનેક સ્થાપદો વનેચરોના ઘોર કહ કહ કરતા શબ્દવાળી દુઃખે કરી બોધ શકાય તેવી તે અટવી હતી.

આવી મહાઅટવીમાં સાત ભયસ્થાનોનો ત્યાગ કરીને પર્વતનાં પોલાણો અને ગુફાઓમાં રહેતા અને વાસ કરતા કરતા જવલન-પર્વત નજીક આવ્યા. તે સમયે સૂર્ય અસ્ત થયો. અંધકાર-સમૂહ ચારે તરફ પથરાઈ ગયો. ધૂવડો મૂ ધૂ શબ્દ કરવા લાગ્યા, શિયાળો ભુંકારવ શબ્દ કરવા લાગી, ડાકિણીઓ કિલકિલાટ કરવા લાગી, વાઘો 'ધુર ધુર' કરવા લાગ્યા, ચિત્તાઓ 'રૂ રૂ' શબ્દ કરવા લાગ્યા. હાથીઓ 'ગુલ ગુલ' ગર્જના કરવા લાગ્યા, કેસરીસિંહો સિંહ-ગર્જના કરવા લાગ્યા, રીંછો 'કહ કહ' કરવા લાગ્યા. મનને સંશોભ કરનારી આવી અટવીમાં પણ જેના ચિત્તમાં નિર્ભયતા, ધીરતા રહેલી છે. શુભ ધ્યાનના અધ્યવસાય વડે નિર્મલ બનતા હતા. તે સમયે રાત્રિ પૂર્ણ થઈ. મુનિના કર્મપડલ કુટવા માફક અરુણોદયની પ્રભા પ્રગટી. સૂર્યનો ઉદય થયો. ત્યાર પછી સૂર્યના તાપથી તપેલી જંતુ-રહિત પૃથ્વીતલ વિષે ધુંસરા-પ્રમાણ દૃષ્ટિ સ્થાપન કરતા મુનિવર તે સ્થળેથી આગળ ચાલ્યા.

આ સમયે જીવનો ઘાત કરવા માટે કુરંગક ભિલ્લ બહાર નીકળ્યો. વિહાર કરતા મુનિને દેખ્યા. એટલે 'શિકાર કરવા જતાં અપશકુન થયાં'—એમ વિચારી પૂર્વભવના અભ્યાસથી ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધાનુબંધથી કઠણ દોરીવાળા ધનુષને ખેંચીને છોડેલા એક બાણના પ્રહારથી તરત જ મુનિને જમીન પર પાડ્યા. 'ળમો જિજાણ' એમ બોલતાં ધરણિમંડલ પર ખેઠા. આત્માનું સ્મરણ કર્યું. યથાવિધિ ચરમ-પ્રત્યાખ્યાન કર્યાં. ત્યાર પછી ચાર પ્રકારની આરાધનામાં તત્પર બનેલા, સર્વપ્રકારની અનિત્યાદિક અને મૈત્રી વગેરે ભાવના ભાવતા, સમગ્ર જીવોને ખામણા કરતા, શુભ અધ્યવસાયની શ્રેણિ પર આરૂઠ થયેલા મુનિ દેહનો ત્યાગ કરીને મધ્યમ ઐવેયકમાં 'લલિતાંગ' નામના અહમિન્દ્ર દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રાપ્ત થતા સમગ્ર વિષય-સુખનો અનુભવ કરતાં કાળ પસાર કરતા હતા.

પેલો પાપકર્મ કરનાર કુરંગક પારથી એક પ્રહારથી વિંધી નાખેલા મસ્તકવાળા નીતરતા લોહીના સમૂહથી ભયંકર દેખાતા મહામુનિને બોધને 'અરે ! હું કેવો ધનુવેંધી છું'— એમ માનતો અતિશય આનંદ પામ્યો. ઘણા જીવોનો વિનાશ કરતા તે દ્વારા આજીવિકા ચલાવતા તેના દિવસો પસાર થતા હતા. કોઈક સમયે આયુષ્ય પૂર્ણ થયું એટલે મૃત્યુ પામીને 'શૈરવ' નામની નારકીમાં ઉત્પન્ન થયો, કે જ્યાં અગ્નિના દાહની, ઠંડીની, દુર્ગંધની સ્પર્શની અને

સમગ્ર દુઃખની ઉપમા આપી સમજાવી શકાય તેવા કોઈ પદાર્થો અહીં નથી, છતાં પણ કેવા પ્રકારના તાપાદિક હોય તે જણાવે છે -

લાઘ્યોજન-પ્રમાણ મેરુપર્વત-પ્રમાણવાળા કાલલોહના ગોળાને તે નારકીના અગ્નિતાપ સ્થાનમાં નાખવામાં આવે, તો તેના તીવ્ર તાપથી એકદમ તરત જ પીગળીને પ્રવાહી બની બચ છે. તેટલા જ પ્રમાણવાળા લોહપિંડને ઠંડીમાં નાખવામાં આવે તો તે પણ ક્ષણવારમાં વિલય પામે છે. ઠંડીની પણ એ જ ઉપમા સમજવી. કોઈક સ્થાને તાપની ઉષ્ણતાથી અધિક અને ઠંડીથી સંકુચિત-દેહવાળા થાય છે. ત્યાં જીવ પોતાના કર્મવશપણથી ક્ષણવાર પણ રક્ષણ મેળવતો નથી. આ પ્રમાણે ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલા નરકમાં ફેંકાયેલા મહાપાપકર્મીને લાખો દુઃખો લોગવવામાં અને પરાધીનપણે સહન કરવામાં લાખો કાળ પસાર થાય છે.

આ બાબત વજ્રતાલ દેવ પોતાનું આયુષ્ય પાલન કરીને ત્યાંથી ચ્યવેલો જંબૂદ્વીપ નામના આ જ પૂર્વવિદેહ ક્ષેત્રમાં, પોરાણ નગરમાં 'કુલિશખાહુ' રાજાની સમગ્ર અંતઃપુરમાં સુખ્ય 'સુદર્શના' નામની રાણી હતી, તેના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો. ઇષ્ટ પ્રસૂતિ-સમયે તેનો જન્મ થયો. 'કનકરથ' એવું તેનું નામ સ્થાપન કર્યું. શરીરથી અને કળાઓથી વૃદ્ધિ પામ્યો. કમે કરી ચૌવનવય પામ્યો. તે સમયે કુલિશખાહુ રાજા 'કનકરથ' કુમારને રાજ્યધુરા ધારણ કરવા સમર્થ થયો જાણીને, તેને સમગ્ર સામંત સહિત રાજ્ય અર્પણ કરીને પોતે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી.

તે 'કનકરથ' રાજાને પણ પોતાના બલ પ્રભાવ આકંઠરથી ઉત્પન્ન થયેલ પ્રતાપ સમૂહ યુક્ત, અનેક પ્રતિપક્ષીઓને જિતીને રાજ્યસુખ લોગવતાં ચૌદરનાદિક સામગ્રીવાળું ચક્રવર્તીની પદવીવાળું વિધિપ્રમાણે પૂર્વલવમાં કરેલા પુણ્યકર્મના પ્રભાવથી છાપડવાળા ભરતક્ષેત્રનું અધિપતિપણું પ્રાપ્ત થયું. આ સમજીને બીજાઓએ પણ કુશલકર્મમાં ઉદ્યમ કરવો જોઈએ, પાપકર્મની મતિને ત્યાગ કરવો જોઈએ, વિષયો તરકની પ્રીતિને ધિક્કારવી જોઈએ, કામપરવશ ન બનવું, ઇન્દ્રિયોને અનુકૂળ ન થવું, રાગ-દ્વેષાદિકનો પરિહાર કરવો જોઈએ, જિનેશ્વરમતને આદરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે કુશલ-પુણ્યકર્મ કરવામાં ઉદ્યમવાળાને તેવું કોઈ સુખ નથી કે, જે તે ન પામે. કેવી રીતે ?

આ જીવલોકમાં કુશલકર્મના કાર્યોમાં ઉદ્યમ કર્યા વગર મનોવાંછિત મનોસ્થવાળાં સુખો પ્રાપ્ત થતાં નથી. સાચા હૃદયપૂર્વક મહાપ્રયત્નથી કાર્યમાં ઉદ્યમ કરનાર હોય, પરંતુ ગતિવગરનો ઇચ્છિત સ્થળે પહોંચી શકતો નથી, તેમ ધર્મ વગરનો પ્રાણી ઇચ્છિત સુખ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. કોઈ મૂર્ખ બુધ્ધિહીન તેલ મેળવવા માટે રેતી પીસે, તેની જેમ ધર્મ વગર સુખ મેળવવા અભિલાષા કરે, તો નિર્થક કલેશ પામે છે, સુખ મેળવી શકતો નથી. જો કોઈ ઉખર-ખારી ભૂમીમાં મૂઠતાથી વાવણી કરે અને શાલિ-ચોખાની માગણી કરે, તેની માફક ધર્મ આચર્યા વગર સુખ લોગવવાની માગણી કરનારો છે. શબ્દોના અર્થો બાણ્યા વગર મૂઠમતિવાળો કોઈ કાવ્ય રચવાની ઇચ્છા કરે, તેની માફક કુશલકર્મ કર્યા વગર ઉત્તમ ઐશ્વર્યવાળા સુખની અભિલાષા કરનારો સમજવો. આ પ્રમાણે હૃદયમાં સર્વ જીવોએ ભાવના ભાવીને આ જીવલોકમાં સુખની અભિલાષા-ઇચ્છા કરનારે પ્રથમ ધર્મમાં ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે સુકૃત ધર્મના પ્રભાવ વડે જીવોને ઇન્દ્રાદિક સુધીનાં તમામ સુખોની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે 'કનકરથ' ચક્રવર્તીને

પણ પોતાના રાજ્યનું સુખ અનુભવતાં ઘણા કાળ પસાર થયો. કોઈક સમયે મહેલની અગાસીમાં તેણે વંદન-નિમિત્તે આવતા, ઉપર-નીચે જતા દેવસમૂહને દેખ્યો. તેમને દેખીને જાણ્યું કે, જિનેશ્વર પધાર્યા છે, તો વંદન કરવા માટે હાથી, રથ, ઘોડા. પગે ચાલનાર સૈનિકો, સમગ્ર અંતઃપુર તથા સર્વે સાંભંતોથી અનુસરાતા 'કનકરથ' ચક્રવર્તી નીકળ્યા. પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને વંદન કરીને બહુ દૂર નહીં એવી નરની પર્ષદામાં બેઠા. ધર્મશ્રવણ કરવાની અભિલાષાવાળી પર્ષદાને જાણીને ભગવંતે ધર્મદેશના શરુ કરી.

આ જીવલોકમાં જીવોને કર્મનો બંધ અને મોક્ષ, ગતિ અને આગતિ, ભુવનનું સંસ્થાન, દ્વીપાદિકનાં પ્રમાણ, નારક, તિર્યંચ, અમર, મનુષ્યની ચાર ગતિ, તેમાં જન્મ, સુખ અને દુઃખ, શરીરની સ્થિતિ, તેમ જ પુણ્ય-પાપના પરિણામ, આત્મવ, સંવર, નિર્જરા, છએ જીવનિકાયની સ્થિતિ, આ પ્રમાણે જીવોના ઉપર ભાવ-અનુકંપા કરનાર ભગવંતે ધર્મ સંભળાવ્યો. પછી હર્ષથી રેમાંચિત થયેલા દેહવાળા 'કનકરથ' રાજ્યએ કથાન્તર જાણવા છતાં પ્રણામ કરીને કર્મોનાં નામો અને લેહો પૂછ્યા.

તે સાંભળીને ભગવંતે કહ્યું—'હે દેવાનુપ્રિય ! સાંભળો, સંક્ષેપથી અહીં જીવો બે પ્રકારના છે; તેઓ સંસાર-અરણ્યમાં પરિભ્રમણ કરતા પોતાનાં હિતાહિત કાર્યો કરવા દ્વારા કર્મ બાંધે છે. તે કર્મ આઠ પ્રકારનાં છે—૧ જ્ઞાનાવરણીય, ૨ દર્શનાવરણીય, ૩ વેદનીય, ૪ મોહનીય, ૫ આયુ, ૬ નામ, ૭ ગોત્ર અને ૮ અંતરાય. આ કર્મની આઠ મૂળ પ્રકૃતિઓ સમજવી. હવે ઉત્તરપ્રકૃતિઓ સાંભળો—તેમાં જ્ઞાનાવરણીય પાંચ પ્રકારનું, દર્શનાવરણીય નવ પ્રકારનું, વેદનીય બે પ્રકારનું, મોહનીય અઠ્ઠાવીશ પ્રકારનું, આયુષ્ય ચાર પ્રકારનું, નામ બેતાલીશ પ્રકારનું, ગોત્ર બે પ્રકારનું, અંતરાય પાંચ પ્રકારનું, આ કર્મોથી મુંઝાયેલો જીવ કાર્ય કે અકાર્ય જાણતો નથી, ગમ્ય કે અગમ્યનો વિવેક કરતો નથી, ભક્ષ્ય કે અભક્ષ્ય ઓળખી શકતો નથી, પેય કે અપેય, હિત-અહિત, પુણ્ય કે પાપ જાણતો નથી. એ મોહનીય કર્મને આધીન પડેલો આત્મા સર્વથા તેણું તેણું આચરણ કરે છે, જેથી ઘણા પ્રકારના દુઃખરૂપ કલ્હોલની પ્રચરતાવાળા ભવ-સમુદ્રમાં પડે છે. તો હે રાજન્ ! બીજા કથાના પ્રસંગમાં તમે પૂછેલા આ પ્રશ્નનો ઉત્તર કહ્યો. કર્મ સંબંધી વધારે સ્વરૂપ જાણવાની અભિલાષાવાળાએ બીજા સ્થાનથી જાણી લેવું. ભગવંતે કહેલા ધર્મને સાંભળીને ઉત્પન્ન થયેલા ભવના ભયથી ઉદ્દેગ પામેલા માનસવાળો ચક્રવર્તી જગતનાથના ચરણ-યુગલને પ્રણામ કરીને નગરમાં પહોંચ્યા. ભગવંતે પણ વિહાર કરીને બીજે ગયા. કોઈક વખતે પોતાના મહેલમાં રહેલા સિંહાસન પર બેઠેલા ચક્રવર્તીને, ભગવંતને વંદન કરવા માટે આવેલા સુરવર-સમૂહોને, તેમની ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિના વિસ્તારને યાદ કરતાં પૂર્વભવનું સ્મરણ પ્રગટ્યું. દેવલોકમાં અત્યંત ઉત્તમ સંભોગ સાથે પોતાના કીડા-વિલાસો વિચારવા લાગ્યા, કેવી રીતે ? દેવલોકવર્તી જે રૂપ, દેહ અને સુખ સમૃદ્ધિ સંભોગો મને હતા, તેવા અહીંના રૂપાદક વિચારીએ તો ખરેખર કલ-મલ અને રુધિરની પ્રચરતાવાળા, તથા પિત્ત, કફ, આંતરડાં, મૂત્રથી બીભત્સ, ઘણા ઉત્પન્ન થાય તેવા દુર્ગંધ ફેલાવતા આવા મનુષ્યોના ભોગો હું કેમ પામ્યો ? ક્ષણભંગુર ભુવનમાં શકટ આદિના અને જીવોના ભાવો અતિરક્ષણ કરવામાં આવે તો પણ વિનાશ પામે છે, તેમ આ અસ્થિર દેહનું ચાહું તેટલું રક્ષણ કરવામાં આવે, તો પણ મેઘધનુષ્ય માફક ક્ષણમાં વિનાશ

પામી અદશ્ય થાય છે. મરણ-સમયે ચાહે તેટલા ઘોડા, હાથી, રથો, સૈનિકો, ચક્ર સહિત ચાહે તેટલાં હથીયારો હોય, તે પણ તેઓ જીવનું રક્ષણ કરી શકતા નથી. યમરાજની જીભથી ચટાયેલો અર્થાત મૃત્યુ સમયે જીંચા પુષ્ટ વિશાળ ગોળાકાર સ્તનભાગની શોભા લગાર પણ રક્ષણ કરનાર થતી નથી. મૃત્યુ-રાક્ષસના મુખની અંદર રહેલ દંત-ખત્રીશીના ચંત્ર વચ્ચે જકડાયેલો હોય, તેને કુટુંબીઓ, વહાલા પુત્રો, બંધુઓ, પાસે રહેલા સહોદરો પણ બચાવી શકતા નથી. અતિમંદ મંદ પવનથી ડોલતા કેળપત્ર સરખા ચંચળ જીવન-વાળા આ મનુષ્ય-જીવનમાં સ્વજનનો રાગ કેમ કરતા હશે? તેવા મનુષ્યોને ધિક્કાર થાઓ, જેઓ આવો મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને વિષયાભિલાષા વડે પીડિત થઈ પોતાનો જન્મ નિષ્ફળ પસાર કરે છે. પરંતુ તે પુરુષો ધન્ય છે કે, જેઓ જિનેશ્વર-ભાષિત ધર્મ જાણીને પોતાનું બલ છૂપાવ્યા વગર ધર્મ-સેવન કરવામાં ઉદ્યમવાળા છે. આમ હોવાથી હવે કિંપાક-ફલ સરખા તુચ્છ ભોગ-સુખવાળા અસાર સંસારવાસમાં આ જીવે કયાં સુધી પડી રહેવું ?

આ પ્રમાણે ચિત્તમાં ભાવના ભાવીને પોતાનાં વચ્ચ પર લાગેલા તણબલા માફક સમચ રાજ્યાદિ-પરિવારનો ત્યાગ કરીને તીર્થંકર ભગવંતના ચરણ-કમલમાં દીક્ષા અંગીકાર કરી. સૂત્ર-અર્થનો અભ્યાસ કર્યો, તપકર્મનો અભ્યાસ કર્યો. મહાવ્રતો, ગુપ્તિ-સમિતિ આદિ બીજાં વિશેષ અનુષ્ઠાનોથી કિલ્લટ કર્યોનો વિનાશ કરીને અરિહંત, સિદ્ધ ચૈત્યાદિક કરાવવાં, પ્રવચન-વાત્સલ્ય-પ્રવચન-પ્રભાવના સુધીનાં સોળ કારણો એટલે વીશ સ્થાનકોના સોળ સ્થાનકોની આરાધના કરી તીર્થંકર-નામકર્મ ઉપાર્જન કરી આમાનુષ્યમ વિહાર કરતા, ક્ષીરપર્વતથી 'ક્ષીરવણુ' નામથી ઝોળખાતી મહાઅટવીમાં પહોચ્યા. ક્ષીર મહાપર્વત ઉપર સૂર્યની સામે મુખરાખીને આતાપના લેતા કઉત્સગ્ગ-ધ્યાને રહ્યા.

આ બાબુ પેલો કુરંગક ભિલ્લનો જીવ જે નરકમાં ગયો હતો, "શૌરવ" નરકમાંથી નીકળીને, તે જ ક્ષીરપર્વતની મોટી ગુફામાં રહેલી સિંહણના ગર્ભમાં સિંહપણે ઉત્પન્ન થયો. અનુક્રમે જન્મ્યો. પછી મહાપરાક્રમ સામગ્રીવાળો વયથી વૃદ્ધિ પામ્યો, અનેક જીવોને મારવાના કાર્યમાં તલ્લીન થયો. કેઈક સમયે આખો દિવસ વ્યતીત થવા છતાં પણ બિલકુલ આહાર-પ્રાપ્તિ ન થવાથી, ક્ષુધા લાગવાના કારણે ઉલ્લાસ પામેલ મારવાની અભિલાષાવાળો તે સિંહ જીવને ખોળતો ખોળતો ત્યાં આવ્યો, જ્યાં આ મહામુનિ હતા. ત્યાર પછી પૂર્વજીવના અભ્યાસવાળા વેર-કારણથી ઉત્પન્ન થયેલા ઉગ્રકોપવાળો, કંધરા હલાવતો, કેશવાળી કંપાવતો વારંવાર પૂંછડાને પૃથ્વી સાથે અક્ષણતો, ગંભીર ગુંજારવ વડે પર્વતની ગુફાઓ અને વનાંતરાલો પૂરી દેતો સિંહ અણુધાર્યો મુનિના શરીર ઉપર કૂદી પડ્યો. મુનિએ પણ 'મને મારવાની અભિલાષાવાળો સિંહ છે' એમ વિચારીને નિરાકાર અનશનનાં પરચક્રખાણુ કર્યાં. ધ્યાન વહન કરતાં કરતાં દેહનો ત્યાગ કરીને તે મુનિ મહાતેજવાળા 'પ્રાણુત' કલ્પના ઉત્તમ વિમાનમાં વીશ સાગરો પમની સ્થિતિવાળા દેવ થયા.

પેલો સિંહ પણ પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું. એટલે મૃત્યુ પામીને 'પંકપ્રભા' નામની નરક પૃથ્વીમાં દશ સાગરોપમ-પ્રમાણુ સ્થિતિવાળા નારકપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં આયુષ્ય પૂર્ણ થયું, એટલે ત્યાંથી નીકળીને કંઈક ન્યૂન દશ સાગરોપમ કાળ સંસારમાં જન્મણુ કરીને તેવા

પ્રકારની ભવિતવ્યતાયોગે બ્રાહ્મણકુળમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં પણ તેવા પ્રકારની કર્મપરિણતિના યોગે જન્મ થતાં જ તેના માતા-પિતા, ભાઈ વગેરે સમગ્ર સ્વજનવર્ગ મૃત્યુ પામ્યો. એટલે અત્યંત કટુણા પામેલ માનસવાળા દેશવાસી લોકોએ તેને જીવાડ્યો અને તેનું 'કઠ' એવું નામ પાડ્યું. તેનો બાલ્યકાળ પૂર્ણ થયો અને તે યૌવનાવસ્થા પામ્યો. સમગ્ર લોકોને ઉદ્દેગ કરાવનાર તે કોઈ પણ પ્રકારે મહા મુરકેલીથી ભોજનવૃત્તિ મેળવતો હતો. એમ કરતાં તે વૈરાગ્ય-માર્ગ પામ્યો અને ચિંતવવા લાગ્યો. શું ચિંતવવા લાગ્યો?—જે કોઈ પણ પ્રકારે બીજા જન્મમાં વૃદ્ધિ પામેલા મહામોહ દોષના કારણે હું શ્રેષ્ઠધર્મ કરવા શક્તિમાન ન થયો. આવી પડતા મહાદુઃખ-સમૂહને નાશ કરનાર ધર્મની વાત તો દૂર રહે, પરંતુ સમસ્ત જીવલોક વિષે મેં મધ્યસ્થતા પણ ન કરી, ઉપેક્ષા ભાવના ન લાવી, જેથી મેં પૂર્વે કરેલાં અનેક પાપોની સંપત્તિઓ અતિશય મારા હૃદયમાં સજ્જડ દુઃખ-દાવાગ્નિનો વધારો કરે છે. કુરૂપ, દૌર્ભાગ્ય, સ્વામીએ કરેલ દુઃસહ અપમાન, દરિદ્રતા આદિ દુઃખ પામેલા પુરુષને મરણ સુખ જણાય છે. તો હવે મરણ પામવાના સત્વ વગરના અને મારાથી કોઈ પ્રકારે મરણ પામવા સમર્થ બની શકાતું નથી, તો મારા સરખા દરિદ્રને ધર્મમાં ઉદ્યમ કરવાનું મન કરવું; તે યોગ્ય છે. આવા પ્રકારની ચિંતાગ્નિ જ્વાલાથી જળી રહેલા હૃદયવાળો 'કઠ'-(કમઠ) ધર્મ-નિમિત્તે વલકલ વસ્ત્ર ધારણ કરનાર વનવાસી બન્યો. એમ અજ્ઞાની ધર્મનું દીક્ષા-વિધાન ગ્રહણ કરીને કંદ-મૂલ-ફલાદિક્થી પ્રાણવૃત્તિ કરતો, બ્રહ્મચર્યવ્રતના અભિગ્રહવાળો તે પંચાગ્નિ-પ્રમુખ ઘણા પ્રકારના તપ-વિશેષો કરવા લાગ્યો.

આ બાબુ કનકરથ ચક્રવર્તીનો જીવ દેવપણામાં ઈચ્છિત ભોગસુખ ભોગવીને, દેવપણાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું; ત્યારે ત્યાંથી અયવીને ક્યાં ઉત્પન્ન થયો, તે કહે છે—

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં ભરત ક્ષેત્રમાં 'કાશી' નામનો દેશ હતો. તે કેવો હતો? (વવિધ પ્રકારના વૃક્ષખંડથી શોભાયમાન, વિકસિત કમલવનથી ઉજળતા મકરંદથી રંગીન અને વાસિત દિશામંડલવાળો, નવીન ખીલેલા કમલના પરિમલમાં આસક્ત થયેલા જમરોના ઝંકાર વાળા, કલિકાલના વિલાસોથી ન સ્પર્શાયેલ, પાપકાર્યોથી નહિં લેપાયેલ, દુર્ભાગી દુકાળને ન દેખનાર પાપ-પ્રવૃત્તિઓ ન કરનાર, શત્રુચક્રના ભયથી સુક્રત 'કાશી' નામનો દેશ હતો. તેમાં સમગ્ર લોકોને સુંદર સુખ ઉત્પન્ન કરનાર ભોગથી યુક્ત 'વારાણસી' નામની નગરી હતી. તે કેવી હતી? કલ્પવૃક્ષ સરખા સજ્જન પુરુષોવાળી, ઊંચા પર્વત જેવા કોટના શિખરોવાળી, સવારની સંધ્યાની જેમ જાગેલા અને પ્રતિબોધ પામેલા લોકવાળી, જેણે સમુદ્રની ભરતીની જેમ કલકલ રવથી જગતનાં આંતરાં પૂર્ણ કરેલાં છે, હરિવંશની કથાની જેમ બાલકોની ક્રીડાઓથી મનોહર નગરી હતી. ત્યાં કેવા નગરલોકો રહેતા હતા? મધુર શબ્દો યોલનાર, આવનારને 'પધારો, પધારો' એમ કહી આવકાર આપનાર, સુંદર રૂપવાળા હોવા છતાં પરહારથી પરાઈસુખ, સત્વની પ્રધાનતા હોવા છતાં પરલોક-ભીરુ, ગરુડમંત્ર જાણવા છતાં ભુજંગ-બલપુરુષોના સંસર્ગથી ભય પામનારા નગરજનોથી વસેલી 'વારાણસી' નગરી હતી.

તે નગરીમાં લાંબા કાળ પહેલાં તેમના વંશના પૂર્વપુરુષોના સરખા સુંદર ચરિત્રવાળા, પોતાની ભુજના પરાક્રમથી ઉપાર્જન કરેલ પૃથ્વીમંડલવાળા, અપ્રતિરબ્ધિત શક્તિપણથી અનેક

નમન કરતા સામંતોના મુગુટમણિઓનાં કિરણોથી પ્રકાશિત બનેલ પાદપીઠવાળા 'અશ્વસેન' નામના રાજા હતા. તેના નિર્મલચશ વડે ભુવનમંડલ શોભતું હતું. યશ કેવો હતો? સમગ્ર લોકોને શીતલ લાગતો હોવા છતાં વૈરીઓને સંતાપ કરાવનાર, સ્થિર હોવા છતાં નિરંતર ભ્રમણ કરવાના સ્વભાવવાળો, નિર્મલ હોવા છતાં પણ શત્રુ અને વણિક-કલા કરનારના મુખ-મંડલને મલિન કરનાર, ચંદ્ર સરખો ઉજ્જવલ હોવા છતાં પણ લોકોને અનુરાગ પ્રગટ કરાવનાર યશ હતો.

તેને વિલાસી હસ્ત-કમળ વડે મનોહર પત્ની જેવી સમગ્ર અન્ય પુરુષોને લોગવવા યોગ્ય નિત્ય આલિંગનસુખને પામેલી રાજ્યલક્ષ્મી હતી. તે રાજાને બલદેવને જેમ વનમાલા, સમુદ્રને જેમ વેલા, દિશાકાથીઓને જેમ દાનકેષા, શ્રેષ્ઠવૃક્ષોને જેમ લતા, ચંદ્રને જેમ બ્યોત્સ્ના, વસંતને જેમ પુષ્પોદ્દગમ, સરોવરને જેમ નલિની (કમલિની), આકાશમંડલને જેમ તારાપંકિત, તેમ સમગ્ર અંતઃપુરમાં પ્રધાન અને અલંકારભૂત 'વામા' નામની રાણી હતી. તેની સાથે વિષયસુખ અતુલવતાં રાજાના દિવસો પસાર થતા હતા. આ બાબુ 'કનકરથ' ચક્રવર્તી દેવ તે પ્રાણુત નામના દેવલોકથી ભેમિનાથ ભગવંત નિર્વાણ પામ્યા પછી ત્યાંથી હજાર, સાંઠા સાતસો ૮૩૭૫૦ વર્ષો વીત્યા પછી વિશાખા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છે તે સ્થળે વામાદેવીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા. તે જ રાત્રે તેણીએ પ્રભાત સમયે ચૌદ મહાસ્વપ્નો દેખ્યાં. કેવાં ?

ચૌદ મહાસ્વપ્ન

નિર્મલ મહામણિ જડેલા મોટા પલંગ પર સુષેથી નિદ્રા કરતી વામાદેવીએ અણુધાર્યાં ચૌદ મહાસ્વપ્નો જોયાં. પ્રગટ કપોલમંડલમાંથી નીંગળતા-ઝરતા મદજળવાળા, મદની ગંધમાં આસકત થયેલા ભ્રમરોના ઝંકારથી મુખર, લાંબી સ્થૂલ સૂંઠ વડે ઊંચા કરેલા કુંભની શોભાવાળા, ચંદ્રનાં કિરણ સરખી ઉજ્જવલ કાંતિવાળા શ્રેષ્ઠ હાથીને પ્રાતઃકાળે વામાદેવીએ જોયો. (૧). શરદ સમયના ઉજ્જવલ મેઘની શોભાને વહન કરતા, અતિમનોહર અંગવાળા, અગ્નિમાં તપાવેલા ઉત્તમ જાતિના સુવર્ણ સરખા સ્વચ્છ સંગત શિંગડાવાળા, ઘણા ઊંચા પર્વતના શિખર સરખા ઉત્તર પુષ્ટ કકુદ-સ્કંધના ભારવાળા, ઊંચું મુખ કરીને અવલોકન કરતા શ્રેષ્ઠ ગાયના વાછડા(વૃષભ)ને જોયો. (૨). સ્વચ્છ વિકસિત સુવર્ણના કમલ સરખી ઉજ્જવલ કંપતી કેશવાળીની જટાવાળા, બીજના બાલચંદ્ર સરખી વાંકી મજબૂત દાઢાથી ભયાનક વદનભાગ વાળા, મૃગાદિક વનચર પશુઓને અત્યંત ભય ઉત્પન્ન કરાવનાર સિંહકિશોરને સ્વપ્નમાં જોયો. (૩). મકરંદ રસ સહિત ખીલેલા નિર્મલ કમલના મધ્યભાગમાં ઝેડેલ, ઐરાવણ હાથીની સૂંઠ વડે ધારણ કરાયેલા કળશથી જલાલિપેક કરાતી, હથેલીમાં રહેલ સુવર્ણકમલના કેસરાથી કેસરવર્ણ સરખી શ્રીદેવીને પ્રાતઃકાળે સ્વપ્નમાં દેખી (૪). ઘણા પ્રયત્નથી ધીમે ધીમે જેમાંથી રસ નીકળી રહેલ છે, એવા થોડા થોડા ઉજ્જવલ પત્રવાળા કમળોથી યુક્ત, જેના મધ્યભાગમાં પરિમલથી એકલા થયેલ મત્ત ચંચળ પાંખવાળા ભ્રમરો છે, એવા કોષવાળી કલ્પવૃક્ષનાં પુષ્પોના કેસરાસમૂહથી બનાવેલી હોય તેવા સ્વરૂપવાળી અત્યંત સુગંધી હોવાથી મહેકતી શ્રેષ્ઠ પુષ્પ-માળા સ્વપ્નમાં દેખી. (૫). ફેલાએલ કિરણ-સમૂહ લેગા થવાથી ઉજ્જવલ કેસરાના આલય સરખું, સફેદ ચમકતી ચાંદની રૂપ પ્રચંડરસયુક્ત, મકરંદરસથી હર્ષિત થયેલા, સ્થિરતા પામેલા મુગ-મધુકરે જેના મધ્યભાગમાં આશ્રય કર્યો છે. રાત્રિરૂપ કમલિનીનું બાણુ પ્રવેતપુષ્પ હોય

તેવું ચંદ્રમિંષ સ્વપ્નમાં જોયું (૬). ઉદયાચલના ઉન્નત શિખર ઉપર રચિત શિરોમણિ સમાન દિવસરૂપ મૃગરાજને રોકવા માટે સ્થાપિત કરેલ જાણે રત્નજડિત પાશ ન હોય, વિશાળ ભુવનરૂપ ભવનને પ્રકાશિત કરવા માટે નિર્મલ દીપક સમાન, સ્વચ્છ ગગનરૂપ સરોવરના કમલરૂપ સૂર્યને એકદમ જોયો. (૭). પવન વડે લહેરાતી મધુર શબ્દ કરતી ધુધરીઓ વડે મુખર, સમગ્ર દિશામુખોમાં આંદોલન થતી જૂલતી ચૂલા વડે ચંચળ નિર્મલ કિરણવાળા વિવિધ મણિઓથી આશ્ચર્યકારી, લાંબા દંડથી અલંકૃત, પૃથ્વી સહિત આકાશના અંતરાલને માપતો હોય તેવો ઉંચો ધ્વજ અકસ્માત સ્વપ્નમાં જોયો. (૮). સ્થલકમલના વિકસિત કોપના મધ્યભાગમાં સ્થાપન કરેલ કલ્પવૃક્ષનાં પુષ્પોની માળાના મધ્યભાગમાંથી પડેલી રજથી ઉજ્જવલ થયેલ કંઠપ્રદેશનાં વસ્ત્રવાળાં તાબ્દ રસવાળાં, ખીલેલાં કમલપત્રો વડે આચ્છાદિત કરેલા વદનવાળા, ત્રણે ભુવનના મંગલોએ પોતાના એક મંદિરરૂપે વાસ કર્યો હોય તેવા શ્રેષ્ઠ પૂર્ણકુંભને જોયાં. (૯). કોઈ જગ્યા પર નિર્મલ ચંદ્ર અને બટમોગરા સરખી ઉજ્જવલ કાંતિવાળા, સારસ અને હંસ પક્ષીઓ વડે મદ્દન કરેલા, કોઈ જગ્યા પર વસુભુદેવે વેરેલા અને તાબ્દ રસવાળા ઉગેલા કમલ-સમૂહથી અલંકૃત, કોઈ સ્થલે દૂટેલા નવીન પત્રયુગલની ચંચળતાના કારણે નીલવર્ણવાળા નેત્રવડે અવલોકન કરાતા, સમુદ્ર સમાન દેખાતા એવા શ્રેષ્ઠ કમલસરોવરને સ્વપ્નમાં જોયું. (૧૦). નિર્મલ જળહળતા સ્ફટિક રત્નના ભિન્નિસ્થલની વિશાળ શોભાવાળા, પ્રભામંડલ ફેલાવાથી સમગ્ર પૃથ્વી અને આકાશને ઉજ્જવલ કરનાર, વિચિત્ર મણિઓના સ્તંભમાં જડેલ સુવર્ણથી બાંધેલી ઋદ્ધિવાળા, ઊંચા શિખરોમાં સ્થલના પામતા મેઘ-સમૂહથી ભીજાયેલ વિવિધ ચિહ્નવાળા ભવનને જોયું. (૧૧). અનેક પ્રકારનાં મણિકિરણોની ફેલાયેલી પ્રભાથી મિશ્રિત જલવાળા, તરંગોની લહેરો વડે ખેંચાઈ આવેલા નિર્મલ સુકતાફલોના સમૂહથી આચ્છાદિત થયેલા તટવાળા, મોટા જલહસ્તી અને મગરમચ્છના પ્રહારથી વિદારિત પરવાળાનાં વૃક્ષોથી શોભાયમાન, ભરતીત્રણા કિનારા પર રહેલા વૃક્ષોથી મનોહર શ્રેષ્ઠ સમુદ્રને સ્વપ્નમાં જોયો (૧૨). અનેક મરકત, પક્ષરાગ, કર્કેતન આદિ મણિ-સમૂહથી જળહળતા પ્રકાશવાળા જેણે દરેક દિશામાં ફેલાતા પ્રકાશના પ્રકર્ષથી ઈન્દ્રધનુષ રચેલાં છે, રત્નઠગલાના બાનાથી દૂર સુધી ઊંચે ગયેલા કુલપર્વતોના શિખર સરખા ઊંચા, પૃથ્વીને સ્થિર તાબવા માટે જાણે પર્વત ન હોય તેવા રત્નરાશિને જોયો. (૧૩). નિર્મલ ચમકતા સ્થિર વૃદ્ધિ પામેલા મોટા શિખર-કલાપવાળા, ધૂમપડલથી રહિત પ્રભામંડલની સ્થાપના કરનાર, સુખકારક મંદ વાયુના આંદોલનથી કરેલા મંડલાકાર સ્થિતિવાળા, સૌમ્ય પ્રભાવાળા, વેગથી ઘૂમતા સારી રીતે આહુતિ અપાયેલ અગ્નિને 'વામા' માતાએ સ્વપ્નમાં જોયો. (૧૪). આ પ્રમાણે પૂર્વે કરેલા સુકૃતકર્મના પ્રભાવથી વામાદેવીએ રાત્રિ પૂર્ણ થવાના સમયે શ્રેષ્ઠ સુખ જાણુવનાર એવાં મહાસ્વપ્નોને જોયાં. આ અવસરે ચલાયમાન થયેલા આસનવાળા ઈન્દ્રાદિક સમગ્ર દેવસમૂહો વારાણસી નગરીમાં આવી પહોંચ્યા. સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી, વાગ્મિત્રો વગાડ્યાં, જ્યજ્ઞકારના શબ્દો કર્યાં, પુષ્પોનો વરસાદ વરસાવ્યો, પ્રભુની માતાને નમન કરીને દેવગણો પાછા ગયા. ત્યાર પછી સુખપૂર્વક જાગેલી વામાદેવીએ વિધિથી પતિને સ્વપ્નો નિવેદિત કર્યાં. શાસ્ત્રના અર્થ સમજનાર પતિએ પણ કહ્યું કે, હે સુદરિ ! ત્રણે લોકમાં ચૂડામણિ સરખા સંસાર-કૃપમાં પડતા જંતુસમૂહને અવલંબન માટે સ્તંભ સમાન, ઈન્દ્રો અને નરેન્દ્રોથી વંદન કરાતો પુત્ર તમને થશે. ત્યાર પછી રાજના વચનને અભિનંદન આપીને પવનથી ચલિત થયેલા કમલપત્રના વિલાસને અનુસરતા ફરકતા ડાબાનેત્રવાળી દેવીએ

અંત:પુરમાં પ્રવેશ કર્યો. આ પ્રમાણે ઇચ્છિતથી અધિક સુખ પ્રાપ્ત કરતી અને સમગ્ર લોગ સુખ લોગવતી દિવસો પસાર કરતી હતી. વળી કલ્પવૃક્ષ વડે જેમ નંદનવનની શ્રેણિ, શ્રીવત્સ-મણિ વડે જેમ મહાપુરુષત્વ વક્ષસ્થલ, પર્વતની પાછળ છૂપાયેલ ચંદ્રવાળી રાત્રિ સરખી પ્રતિબિંબિત થયેલ વદન-શોભાવાળી દર્પણુલક્ષ્મી સરખી અત્યંત પ્રાપ્ત કરેલ શોભાવાળી દેવી દેખાવા લાગી.

ત્યાર પછી ચલાયમાન થયેલા આસનવાળી દિશાકુમારીઓએ હંમેશાં સમગ્ર દિશાઓમાં સ્થાપન કરેલા મણિના નિર્મલ દીપકવાળા, સંપૂર્ણ કળશો સ્થાપન કરેલા દ્વારભાગવાળા, તાબ આલેખેલ ઉજ્જવલ ભિત્તિભાગવાળા, ઉપરના ભાગમાં રહેલા સ્વેત ચંદ્રમાની કિનારી પર રહેલા સુક્રતાફલવાળા, સ્વેત ભૂતિરક્ષાથી વીંટળાયેલ શય્યાની સમીપમાં મસ્તકભાગ પાસે સ્થાપન કરેલા સ્ફટિકમણિમય નિદ્રાકળશવાળા, મંત્રેલી ઔષધિઓના વલયથી ઘાંધેલા શયનવાળા વાસલવનમાં સારસંભાળ કરાતી વામાદેવીનો ક્રમે કરીને જન્મ આપવાનો સમય પૂર્ણ થયો. પોષ માસના કૃષ્ણ દશમીના દિવસે વિશાખા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે પ્રશસ્ત મુહૂર્તનો અને યોગનો સમય થયો, ત્યારે મેઘશ્રેણિ જેમ સૂર્યને તેમ સમગ્ર લોકનાં નયનોને આનંદ ઉપજા કરનાર પુત્રને વામાદેવીએ જન્મ આપ્યો. તે સમયે ચલાયમાન થયેલા સિંહાસનવાળા ઇન્દ્રમહારાજની આજ્ઞા પામેલા હરિશ્ચેગમેષીએ ઘંટા વગાડી, એટલે સર્વ દિશામાં સ્પષ્ટ રણુ-કારવાળો ઘંટાનો ટંકારવ ઉછળ્યો. ઘંટાના શબ્દ સાંભળીને જિનેશ્વરનો જન્મ વૃત્તાન્ત સમજીને એકદમ સમગ્ર સુર-સમુદાય વિવિધ પ્રકારના વેષ ધારણ કરીને, રત્નાભૂષણ પહેરી શોભાયમાન થઈ મોટાં વાજિંત્રોના પડવાઓ સહિત શબ્દો ઉછળતા ઇન્દ્રમહારાજના મંદિરના સભામંડપમાં પહોંચ્યા. ત્યાર પછી વિકસિત સુખ શોભાવાળા, બાકીના સમગ્ર સુરો, અસુરોથી પરિવરેલા સૌધર્માધિપતિ ત્રિભુવનના ગુરુ પાસે પહોંચ્યા. પછી ઇન્દ્રમહારાજની આજ્ઞા પામવાથી હર્ષિત થયેલા હરિશ્ચેગમેષી દેવ પોતાના દૈવી પ્રભાવથી સમગ્ર રાજપરિવારને અવસ્થાપિની નિદ્રાથી સુવશવીને, પ્રભુને લઈ જઈને ઇન્દ્રમહારાજને અર્પણ કર્યાં. પાંચ પ્રકારનાં બીજાં રૂપો કરીને ઇન્દ્રમહારાજ ભગવંતને પોતાના હાથની અંજલિમાં સ્થાપન કરીને, નમસ્કાર કરીને સૂર્યનાં કિરણો પડવાથી શિખર પર રહેલા મણિના તેજની વિશિષ્ટ પ્રભાવાળા મેરુ-પર્વત સમુખ ચાલ્યા. વચમાં પ્રગટ ઊંચા નાના નાના શિખરોવાળા, વર્ષાધર પર્વતો, મહાનદી-ઓથી મનોહર, મહાસમુદ્રના નિર્મળ જળ ઉછળતી શિખાવાળા જંબૂદ્વીપને જોતા જોતા પ્રયાણ આગળ ચલાવ્યું. ક્રમે કરી મહા જયકાર શબ્દ કરતા દેવ-પરિવાર સાથે ઇન્દ્ર મહારાજ એકદમ ત્રિભુવનરૂપ મંદિરના સ્તંભ સરખા સુરગિરિના શિખર પર આવી પહોંચ્યા.

તે સુરિગિરિ કેવો છે ?

વિશાળ મણિશિલાવાળા જિંચા શિખરો પરથી વહેતા જલપ્રવાહવાળા મનોહર કલ્પવૃક્ષો ઉપર ઉત્પન્ન થયેલ મણિઓના વર્ણુ સરખા પુષ્પગુચ્છોમાંથી ઉછળતા અલ્પ સુગંધરસવાળા, અન્ને બાળુ નજીકમાં ચાલતા ગ્રહ-સમૂહનાં કિરણો વડે રંગ-બેરંગી થયેલા શિલાતલવાળા, વિદ્યાધર-સુદરીઓના ચાલવાથી પગે લાગેલા અલતાના લાલ રંગથી રંગાયેલા મેખલા-સમૂહવાળા, શાશ્વતા જિનેશ્વરોનાં મણિમય ભવનોથી શોભાયમાન મધ્યપ્રદેશવાળા, શિખરચૂલકા વિષે રહેલ રક્ષા-મણિઓનાં કિરણોની કાંતિળાવા, ચંદ્રકાન્તમણિઓમાંથી ઝરતા

જળાચ્છાદિત [જ્યોતિષ] મંડળના ખંડથી શોભાયમાન ગાઢ પર્વત-શ્રેણિવાળા, જળહળતી ઔષધિઓના જ્વાલા-સમૂહથી વ્યાપ્ત થયેલ આકાશ સ્થલવાળા, લવનમાં વિસ્તરેલ પોતાની કીર્તિ વહન કરવાની જેમ પ્રગટ નિતાંબ (મધ્યભાગની નીચેના) ભાગમાં લાગેલા નિર્મલ ચમકતા સ્ફટિકમણિમય ઉજ્જવલ પ્રભાના વલય-મંડલોથી વૃદ્ધિ પામેલ પ્રચંડ શોભાવાળા, સર્વ પ્રકારનાં રત્નોની ઋષિનું અવલંબન કરતો હોય તેમ વિકસિત પ્રગટ કલ્પવૃક્ષના મણિઓ સરખા પુષ્પગુચ્છામાંથી ઉડતા કેસર સરખી કાંતિવાળા, પોતાની જેમ આકાશમાં ઊંચે વિસ્તાર પામતા શિખર-સમૂહને રોકવા માફક ઘણી ઊંચાઈના કારણે સૂર્યરથના અસ્તવેને અટકાવતા, પ્રગટ પર્વત-શિખરને લાગેલા ગંભીર ગાઢ ગર્ભાંશ્વ કરતા મેઘ-પડલ સરખા હાથીઓનાં ટોળાઓથી સદા પ્રતિબિંબિત વિસ્તાર પામેલા અને ઉછળેલા પોતાના યશની જેમ નિર્મલ પ્રવાહના કિરણ-સમૂહવાળા પારદ સુવર્ણ; રસને વહન કરતા અને રસકૃપિકાઓને ભરી દેતા એવા મેરુપર્વત પર ઈન્દ્રમહારાજ પહોંચી ગયા. ત્યાર પછી દેવો સાથે ઈન્દ્ર મહારાજ એકદમ મેરુપર્વત પર ત્યાં એકાંત અને પ્રગટ સ્થળમાં સ્ફટિકમણિ-શિલાતલ વિષે સિંહાસન જોયું. તે કેવું હતું? ચાલતી દેવાંગનાઓની જેમ પવનથી ઉડતી ચપળ ધ્વજ વડે મનોહર, ઉપરથી પડતી આકાશગંગાના પ્રવાહ સરખા તોરણ સ્તંભવાળા, મોટો સિંહ સ્ફટિક પર્વતને વહન કરતો હોય તેવા સિંહાસનને જોયું. ઈન્દ્ર પોતાની હસ્તાંજલિમાં કલ્પવૃક્ષનાં પલ્લવો અને વિકસિત પુષ્પપ્રકર ધારણ કરવા પૂર્વક દેવોએ વગાડેલ વાજિંત્રોની સાથે જ્યજ્ઞચારવ શબ્દ ઉછળી રહેલ હતો, તે સમયે પ્રભુને ખોળામાં લઈને ઈન્દ્ર-મહારાજ સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થયા. બિરાજમાન થતાં જ દેવોએ મણિમય કળશોના મોટા નાળમાંથી નીકળતા વિસ્તીર્ણ પ્રવાહવાળા, ખળભળ કરતા શ્રેષ્ઠ ક્ષીરસમુદ્રના જળથી પ્રભુના અંગે અભિષેક કર્યો. સમગ્ર સુરો અને અસુરોના હસ્તમાં રહેલા વિવિધ પ્રકારના મનોહર, જાણે ભગવંતનો જ્યજ્ઞચક્ર ઓલાવતા હોય, તેમ તેમાંથી વહેતા અને ખળભળ કરતા જળ-પ્રવાહથી યુક્ત કળશો શોભી રહેલ હતા. મહાસ્ફટિક-પર્વતમાંથી વહેતા સ્વેત ઝરણા સરખા આકાશમાં રહેલા સ્વેતવૃષભના શિંગડામાંથી વહેતો જળ-પ્રવાહ પ્રભુને શોભાવતો હતો. અત્યંત સુંદર લાવણ્યમય મનોહર પ્રભુના શરીર વિષે અભિષેકના જળસમૂહની જેમ દેવાંગનાઓની દૃષ્ટિઓ પડતી હતી, અર્થાત દેવકામિનીઓ પ્રભુને જોયા જ કરતી હતી. ઘણા પુષ્પોના કેસરોથી વ્યાપ્ત ક્ષીરસમુદ્રનું અભિષેકજળ પૃથ્વી પર સ્થિર થઈ ગયું ત્યારે, જાણે પ્રભુના શરીરને સ્પર્શ કરવાથી આનંદિત થયેલું હોય તેમ રોમાંચિત દેખાવા લાગ્યું. વિસ્તીર્ણ કળશમાંથી ઉછળતું અને વહેતું સુવર્ણની કાંતિથી ભેદાયેલ-સંક્રાન્ત થયેલ ક્ષીરજળ જાણે સંધ્યાનાં લાલરંગના વાદળાની શોભાને ધારણ કરતું હોય તેમ દેખાતું હતું. પ્રભુના શરીરની ચમકતી કાંતિથી સંક્રાન્ત થયેલ પર્વત-શિખરોને લાગીને વહેતો અભિષેકજળનો પ્રવાહ શેવાલયુક્ત હોય તેવો દેખાતો હતો.

પવનથી ચલાયમાન થતા અભિષેકજળમાં કંપતા પ્રતિબિંબવાળો, ચમકતા મણિ શિખરના સમૂહવાળો મેરુપર્વત જાણે ચાલતો હોય તેમ જણાતો હતો. સુવર્ણરસ સરખા લાલ અને ભૂતેન્દ્રનો કાંતિ સરખા નીલવર્ણવાળા અભિષેકના જળપ્રવાહો પર્વતની ધારા પરથી નીચે

પડતા હતા ત્યારે પર્વતથી પ્રેરાયેલા તેઓ કંપતા હતા. આ પ્રમાણે વૃદ્ધિ પામતા આદરથી દેવોએ અભિષેક કર્યો, ત્યાર પછી વસ્ત્ર, વિલેપન આદિ રૂપ પૂજા-સત્કાર કર્યો.

ત્યાર પછી દેવાંગનાઓ કાલાગરુ, કપૂર, આદિથી મિશ્રિત ધૂપ ઉખેવવા લાગી. વળી સદ્ભૂત ગુણગુણપૂર્ણ સ્તોત્રોથી સ્તુતિ કરતા રોમાંચિત ગાત્રવાળા, ચરણતલના અને મુગટના રત્નોનાં કિરણોને મીલાવતા એટલે કે પંચાંગ પ્રણિપાત કરતા, ભૂમિતલ પર ઝૂલતા હારવાળા, હૃદયમાં વૃદ્ધિ પામતા ભાવવાળા ઈન્દ્ર મહારાજાએ ભગવંતને પ્રણામ કર્યાં. ત્યાર પછી ત્યાંથી લઈ જઈને માતાના શયનના મધ્યભાગમાં મૂક્યા, અને દેવસમૂહો ન્યાંથી આવ્યા હતા, ત્યાં પાછા ગયા. તેટલામાં રાત્રિ પૂર્ણ થઈ. કમલિની માફક ભગવતી વામાદેવી જાગ્યાં. સરસ ચંદન-રસથી વિલેપન કરાયેલા, નિર્મળ દેહકાંતિવાળા, વિકસિત કલ્પવૃક્ષના અધિક પ્રમાણવાળા મણિ સરખા પુષ્પોના કરેલા કર્ણ-આભૂષણવાળા, અસાધારણ રૂપવાળા બાળકને જોયો. આ અવસરે 'દેવીને બાળક ઉત્પન્ન થયો છે' એમ જાણીને ઉતાવળે ચાલવાથી સ્થાલિત થતા-પરસ્પર અથડાતા મણિજડિત નૂપુરના રણકાર શબ્દથી મુખર અંતઃપુર-સેવકો આમ તેમ જતા-આવતા ગીરદ્વીમાં અથડાતા કુખ્ને, વામને અને કિરાતો ભૂમિ પર પડી ગયા હતા. વળી મદિરાપાનમાં મત્ત થયેલ, ડોલતો ડોલતો ચાલી રહેલ વિલાસિનીવર્ગ પૂર્ણપાત્રો આપ-લે કરતો હતો. મેરુ-પર્વતથી મથન કરાતા સમુદ્રના સરખા ગંભીર આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર શબ્દથી મિશ્રિત મધુર મંગલ-વધામણાના શબ્દો રાજભવનમાં પસરી ગયા.

કેવા પ્રકારનાં વધામણાં પ્રવર્ત્યાં? દેવોએ હાથ ઠોકીને વગાડેલ દુંદુભિના ગંભીર શબ્દને વિભ્રમ કરાવનાર, મંદ અવાજવાળા મૃદંગ, પ્રચંડ અવાજવાળા કાહલ-કાંસી, વાજિંત્ર અને શંખના શબ્દથી મિશ્રિત મંગલગીતો ગવાતાં હતાં, સાથે લય, તાલ, ગમને અનુસરતા પડક-ઢોલને વગાડતા હતા.

તેના અનુસારે મદવિહલ વિલાસિનીઓ વિલાસપૂર્વક આડંબરવાળું નૃત્ય કરતી હતી. વળી નગરસુંદરીઓની મોટી ભીડ થવાના યોગે તેઓના મણિજડિત કંઠોરા તૂટી જતા હતા. મહોત્સવ યોગ્ય વેષભૂષા સજ્જને કિરાત અને વામનવર્ગ મહાલતો હતો. આ પ્રમાણે સામંતો, મંત્રીઓ, નગરના વૃદ્ધો એકઠા થઈને આનંદ-પ્રમોદ કરતા હતા અને રાજના ધરે ચારે બાબુથી વધામણાનો આનંદ વૃદ્ધિ પામતો હતો. ત્યાર પછી સમગ્ર સામંતવર્ગનું સન્માન કરીને, વધામણા કરનાર લોકોને ભેટણાં આપીને, દેવતા આદિકની પૂજા કરીને વધામણાનો મહોત્સવ પૂર્ણ કર્યો. એમ કરતાં કેટલાક દિવસો પસાર થયા; પછી ગુરુવર્ગે 'પાર્શ્વ' એવા નામની સ્થાપના કરી.

ત્યાર પછી શરદઋતુના વિકસિત કમળ સરખા મુખવાળા, કમલસરોવર માફક, કુવલય-પત્ર સરખા ઉજ્જવલ ભગવંત જેમ જેમ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા, તેમ તેમ ચંદ્રની જેમ તેમને કલાતિશય પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. સૂર્યમંડલની જેમ અજ્ઞાન-અધકારસમૂહ દૂર થયો.

વળી પાર્શ્વકુમાર કેવા હતા? ફેલાયેલા શ્યામ કુટિલ કેશના અગ્રભાગયુક્ત દેદીપ્યમાન પંચમીના ચંદ્ર સરખા મનોહર આકર્ષક ભાલતલ વડે શોભતા હતા. વિકસિત તાબ પદ્મકમલ

સરખા ઉજ્જવલ ચપળ, શ્યામ પાંપણયુક્ત નયનો વડે પ્રભુ નજર કરતા હતા, ત્યારે ભવનના આંગણાનો ભાગ બાણે ધવલ ધર્ષ જતો હોય તેમ જણાતું હતું. તાજા રસવાળા વિકસિત કમલના તાંતુઓના સરખા સુગંધવાળા મુખવડે જામણ કરતા અને લીન થતા લમરાઓની માળા ઠગાતી હતી. શંખ, વજ્ર, અંકુશ આદિ શુભ લક્ષણવાળા ચરણો ખોલ્યા વગર એમ જણાવતા હતા કે ભવિષ્યમાં ત્રણે લોકના નાથ થનારા છે.' આ પ્રમાણે સમગ્ર સુરેન્દ્રોના મુશુટોથી અર્ચન કરવા યોગ્ય ચરણકમળવાળા તેમ જ દુંદુભિ સરખા ગંભીર વચનવાળા, શ્રીવત્સ વડે અલંકૃત વક્ષસ્થલવાળા, અત્યંત સૌમ્ય દર્શન હોવાથી લોકોના મનને આનંદ ઉત્પન્ન કરાવનાર એવા પાર્શ્વકુમારના યૌવનકાળનો આરંભ થયો.

સમુદ્રમંથન કરતા જેમ શ્રેષ્ઠ અમૃતરસ, તેમ ત્રણે લોકોનાં મનને હરણુ કરનાર શ્રેષ્ઠ સમર્થ ઉલ્લસાયમાન યૌવનારંભ પ્રાપ્ત થયો. સમગ્ર કળા પ્રાપ્ત થયેલ સંઘ્યા પછીના કાળમાં રાત્રિએ ઉદય પામેલ, ચંદ્રની જેમ સકલ લોકોનાં નયનયુગલ અને મનરૂપ રાત્રિવિકાસી કમળને આનંદ આપનાર, દર્શન કરતાં સુખ ઉત્પન્ન કરનાર, કલ્પવૃક્ષ ઉપર જેમ પુષ્પોદ્ભવ તેમ પ્રકર્ષપણાને પામેલ, વિકસિત થતા પદ્મકમલ-વનને જેમ સૂર્યોદય તેમ તથા ઘણાં નૃત્ય અને વિલાસ સ્થાનોથી મનોહર મોરના પીંછાના સમૂહની જેમ તથા મેઘપંક્તિમાં ઈન્દ્રધનુષના રંગોની જેમ પ્રભુનો યૌવનકાળ પ્રગટ થયો. આ પ્રમાણે દેવથી અધિક રૂપ અને ભુબાળવાળા પાર્શ્વકુમારનો અહ્ભુત મનોહર યૌવનારંભ વૃદ્ધિ પામ્યો. સમગ્ર લોકને સુખ આપનાર યૌવનારંભ પ્રારંભ થયો. નીલકમળ સરખી પાંપણયુક્ત ઉજ્જવલ લોચન વૃદ્ધિ પામ્યાં. પ્રકુલિત તાજા શિરીષપુષ્પના કેસરા સરખી કાંતિવાળા પ્રભુના શરીરનાં પ્રભાનો પ્રકર્ષ જેમ જેમ વધતો જતો હતો, તેમ તેમ સ્વાભાવિક લીલાપૂર્વક ગમન કરવું તે રૂપ કમલથી અલંકૃત પૃથ્વીતલ તરફ કુવલય-પંક્તિની જેમ સમગ્ર લોકોની દષ્ટિમાળા વિસ્તાર પામી.

એ પ્રમાણે કોઈક વખત હાથીઓના શિક્ષા-વિનોદમાં, કોઈક વખત ઉત્તમ જાતિવંત અશ્વો ઉપર સ્વારી કરવાના વિનોદમાં, કોઈક વખત આયુધ-ક્રીડામાં, કોઈક વખત વિવિધ કળા-કૌશલ્યમાં, કોઈક વખત શાસ્ત્રોના અર્થની વિચારણામાં વિનોદ કરતાં તેમને યૌવન ભોગકાળ સુખ-સંપત્તિથી પસાર થતો હતો. યૌવન સાથે કામદેવનો વિકાસ થતો હતો. કામદેવ માફક સૌભાગ્યાતિશય, સૌભાગ્યાતિશયની જેમ રૂપ-સમુદાય, રૂપ-સમુદાયની જેમ કળાસમૂહ, કળા-સમૂહની જેમ વિવેક અને વિવેકની જેમ કલ્યાણસ્થાનો શોભી રહેલાં હતાં. ભગવંત સાથે સમગ્ર જીવલોક પણ શોભતો હતો.

આ સમયે સમગ્ર ગુણગણાલંકૃતથી વિશેષિત કરેલા રૂપ-સૌભાગ્યાતિશયવાળા ભગવંતને પ્રસેનજિત્ રાજાએ અત્યંત સૌભાગ્યશાલિની 'પ્રભાવતી' નામની પોતાની પુત્રી આપી.

તે કેવી હતી ? શરદ-પૂર્ણિમાની રાત્રિમાં ઉદય પામેલ ચંદ્રમંડલ, અવલોકન કરતાં મનોહર લાગે તેમ કર્ણાભૂષણ અને હાથીદાંતના આભૂષણવાળી, ઉત્તમ જાતિના તપાવેલા

સુવર્ણના વર્ણ સરખા અવયવોવાળી ચાલતી પૂતળી હોય તેમ શોભતી હતી. સંધ્યાના કોમળ તાપથી વિકસિત થયેલ નીલકમલની પંક્તિની જેમ કુબ્જ અને ઉબ્જવલ સુંદર નેત્રોની પ્રભાથી આરછાદિત આભૂષણ સમૂહવાળી શોભતી હતી. વર્ષોલક્ષ્મી સરખી પ્રથમ ઉન્નત પુષ્ટ પર્યોધરરૂપ આભૂષણવાળી, શરહલક્ષ્મી સરખી ઉત્તમ પ્રવેતકમલની જેમ વિકસિત નેત્રવાળી, વસંતલક્ષ્મીની જેમ અશોકવૃક્ષનાં કોમલ પલ્લવોનાં બનાવેલ કર્ણના આભૂષણવાળી, હાલતા ચાલતા તાજ કમલ સરખા મનોહર હસ્તવાળી વિષ્ણુની લક્ષ્મી સરખી, પુષ્પિત થયેલા તિલકના અવલંબનવાળી શિશિર ઋતુના દિવસોની શ્રેણી સરખા વિશાળ કર્ણાભૂષણવાળી, શ્રવણ ભરણી નક્ષત્રથી યુક્ત નક્ષત્રપંક્તિ સરખી, કન્યાપક્ષે તિલકવાળી—આવા પ્રકારની મનોહર રૂપ-સૌભાગ્યશાક્તિની વિશાલનેત્રવાળી નિર્ધન તર્ણવર્ગનાં નયનોને નિદ્રાની જેમ સંકુચિત કરાવનારી થઈ. લાવણ્યથી પરાજિત થયેલ લક્ષ્મીએ જેના પ્રવાલ સરખા અરુણવર્ણવાળા અમકતા કમળની ઉપમાવાળા ચરણયુગલની બાજુ પુષ્પપૂજા કરી ન હોય ? વિશાળતાના કારણે જિતી લીધેલા ગંગાનદીના ઊંચા—નીચા પુલિન—તટ સરખા પ્રગટ કીડાસ્થાનનાં કારણે ચૌવનની લહેરાતી જયપતાકા સરખી રોમલતા ઉઘાસ પામતી હતી. જેના વિશાળ નિતંબ-તટ અને પ્રગટ થયેલા સ્તનપટ એ બેની વચ્ચે બાજુ પીડા પામતો હોય તેમ તેનો મધ્ય-ભાગ દુર્બળતાને પામ્યો. કામદેવ નરેન્દ્રના અભિષેક કરવા માટેના કળશયુગલ સરખા લાવણ્ય જળ-પૂર્ણ મનોહર જેના મોટા સ્તનભાગ શોભતા હતા. કામદેવના ધનુષની શોભાનો વિજમ કરાવતા, પરસ્પર એક બીજાના ઉપમાગુણને ધારણ કરતા જેના ભુજવલયો શોભતા હતા. ઘણા અમકતા શ્વેત દાંતના કિરણયુક્ત ઊંચકણ સરખા લાલ ઉબ્જવલ પુષ્પોથી યુક્ત, પલ્લવની શોભાને ધારણ કરનાર જેના હોઠ શોભતા હતા. આવા પ્રકારના સુંદરરૂપવાળી પ્રભાવતી સાથે રાજપુત પાર્શ્વકુમારનો દેવતાઈ ઠાઠથી શુભતિથિ—નક્ષત્રના યોગમાં પાણિગ્રહણ—વિધિ થયો. લગ્ન થયા પછી સમગ્ર સુખ સમૃદ્ધિ-પૂર્ણ ભોગવાળા વિષયસુખ અનુભવતા તેમના દિવસો પસાર થઈ રહેલા હતા.

કોઈક સમયે મહેલના ઉપર ગવાક્ષમાં પાર્શ્વકુમાર બેઠેલા હતા ત્યારે, નગરીના માર્ગ પર નજર કરી તો સમગ્ર નગરલોકો શ્રેષ્ઠ પુષ્પ-બલિ-પૂર્ણ થાળ હાથમાં લઈને બહાર જતા દેખાયા. ત્યારે ભગવંતે પૂછ્યું કે—‘શા કારણથી આ લોકો બહાર જાય છે ? શું કોઈ મહોત્સવ છે ? કે કોઈ માનતાઓ માની છે ? ત્યારે નજીકમાં રહેલા કોઈક પુરુષે કહ્યું કે, તેવું કોઈ કારણ નથી, પરંતુ કોઈ મહાતપસ્વી ‘કઠ’ (કમઠ) નામનો તાપસ આ મહાનગરીની બહાર આવેલો છે, તેને વંદન કરવા માટે આ સર્વ લોકો જાય છે. તે સાંભળીને ઉત્પન્ન થયેલા કુતૂહલવાળા ભગવંતે પણ ત્યાં ગયા, કે જ્યાં આ તાપસ હતો. પંચાગ્નિ તપ કરતા તે તાપસને દેખ્યો. ત્રણજ્ઞાનવાળા ભગવંતે એક અગ્નિકુંડમાં નાખેલા મોટા વૃક્ષકાષ્ઠની અંદર બળતા નાગ કુલને બાણ્યું. તે પ્રકારે બળતા સર્પને બાણીને અત્યંત કરુણાપૂર્ણ હૃદયવાળા પ્રભુએ કહ્યું કે, ‘અહો ! અજ્ઞાન એ પણ કષ્ટ છે.’ જે માટે સાંભળો :—‘મૂળ ફેલાવો ન પામે તેવું વૃક્ષ પોતાની હસ્તી ટકાવતું નથી તેમ ધર્મના અર્થીઓને દયા વગરનો ધર્મ હોઈ શકતો નથી. જેમ બીજ વગર સમગ્ર ધાન્યોત્પત્તિ હોઈ શકે નહિ, તેમ ધર્મના અર્થીઓને દયા વગર નહીં ધર્મ હોઈ શકતો નથી. જેમ રથ, અશ્વ, હાથી, સૈન્ય વગર રાજા શોભા પામતા નથી, તેમ દયારહિત ધર્મ સાધુને શોભા

આપતો નથી. કિલ્લા અને મોટા દરવાજા-દ્વાર વગર નગર શોભા પામતું નથી, તેમ ધર્મમાં ઉદમ કરનારથી દયા વગર ધર્મ મેળવી શકાતો નથી. જેમ આકાશમાં મેઘ વગર ક્યાંય પણ જળની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેમ પ્રાણિ—દયા વગરનો ધર્મ પણ મેળવી શકાતો નથી. આ પ્રમાણે જગતમાં સર્વ જીવને અભય આપનાર એવો ધર્મ હોય, તે જ ધર્મ છે. જેમાં દયા સમબંધ નથી, એવો ધર્મ જગતમાં કેવી રીતે હોઈ શકે ?”

આ સાંભળીને કમઠે કહ્યું કે—‘રાજપુત્રો તો માત્ર રથ, ઘોડા, હાથીઓની ક્રીડા કરવાના પરિશ્રમને જ ધર્મ સમજનારા હોય છે; ધર્મ તો યતિઓ જ સમજી શકે છે.’ તેટલામાં ભગવંતે પોતાના એક સેવક પુરુષને આજ્ઞા કરી કે—‘અરે ! આ થોડા બળેલા લાકડાને બહાર કાઢી કુહાડીથી કાઢી નાખ’. ત્યાર પછી ‘જેવી આપની આજ્ઞા’ એમ બોલતાં કાષ્ઠના બે કાંડિયાં કર્યાં. તેમાંથી મોટું નાગકુલ નીકળ્યું. તેમાં થોડો થોડો બળતો સર્પ દેખાયો. ત્યાર પછી ભગવંતે પોતાના સેવકના મુખથી ‘પચનમસ્કાર’ સંભળાવ્યો અને પચ્ચક્રખાણ અપાવરાવ્યાં. સર્પ પણ અંગીકાર કર્યો. નમસ્કાર શ્રવણ કરતો અને પચ્ચક્રખાણ અંગીકાર કરતો કાલધર્મ પામેલો તે સર્પ નાગલોકમાં ત્યાના સમગ્ર અધિપતિ દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.

—આ સમયે લોકોને કોલાહલ ઉછળ્યો કે—‘બહુ સારું થયું, બહુ સારું થયું’. અહો ! રાજપુત્રનું જ્ઞાન ! કેવો એનો વિવેક ! કેવા શાસ્ત્રના અર્થના બાણીકાર ! તેની સ્વાભાવિક પ્રસન્નતા, ધર્મનું જ્ઞાન ! તે સાંભળીને પરિવ્રાજક લલ્લવાળો થયો, ખીબાં કષ્ટવાળાં તપ કરી કાલ પામી મેઘકુમારની અંદર ભવનવાસીપણે ‘મેઘમાલી’ નામનો દેવ થયો. ભગવંતે પણ પછી નગરમાં ગયા. આમ સુખમાં દિવસો પસાર થતા હતા.

કોઈક સમયે મલયવનના પવનથી ડોલતાં વૃક્ષો અને કંપતા લતા-વલયવાળો, પાટલ પુષ્પો પડવાથી આચ્છાદિત ધુધલા થયેલા પૃથ્વીમંડલવાળો, ખીલેલી આસ્રમંજરીના પરાગથી છવાઈ ગયેલ ભ્રમરોના અંકાર શબ્દથી મુખરિત થયેલ દિશાન્તરાલવાળો, કોયલસમૂહના મધુર કલરવ-ટહૂકાર સાંભળીને ત્રાસ પામતા પથિકજનવાળો, કુરબક પુષ્પોના ઢગલાથી વ્યાકુલ થયેલા મુગ્ધ ભ્રમરવાળો ‘વસંતમાસ’ આવી પહોંચ્યો. વળી કેવો ? આત્રના મોરસમૂહને દેખવાથી ઉત્પન્ન થયેલ કામના વિલાસવાળા, કોમલ મલયવનના દક્ષિણદિશાના વાયુથી ચંચળ અને લહેરાતા કામની ધનવાળા, વસંતથી મસ્ત થયેલ તરુણીના કોગળાના સિંચનથી રોમાંચિત બકુલવૃક્ષવાળા, અશોકવૃક્ષને કરેલા પાદપ્રહારથી શબ્દ કરતા મણિજડિત નૃપુરના રણીકારવાળા, વિકસિત કુરબક વૃક્ષનાં પુષ્પોના સમૂહની ગંધમાં આસકત થયેલા ભ્રમણ કરનાર ભ્રમરોવાળા, ઘણાં પુષ્પોના સમૂહમાંથી નીકળતી રજવડે ધુધળાએલ દિશાચક્રવાળા, મકરંદના પાનથી મત્ત થયેલી ભ્રમરીઓએ ઉત્પન્ન કરેલ ગુંબરવથી બહેરા દિગંતવાળા, ડોલતા પદ્મવોમાં લીન થયેલ કોયલોના મધુર શબ્દોવાળા, વિરહિણી સ્ત્રીજનના જીવિતની બલિ અર્પણથી પ્રસન્ન થયેલ કામદેવવાળા, પુષ્પધનુષના ટંકાર સરખા ભ્રમરોના ગુંબરવથી ત્રાસ પામેલા મુસાફરોવાળા, વિરહના ભયથી કૂટેલા પથિકોના હૃદય સરખા અરુણવર્ણવાળા ઉત્પન્ન થયેલા કેસુડાના પુષ્પોવાળા, દિવસ છતાં પણ સુંદર અભિસારિકાઓએ કરેલા પ્રયાણવાળા, જેમાં ઉછળતા રતિસાગરથી શરીરરૂપ નાના વૃક્ષો અત્યંત કંપાયમાન થયેલાં છે,

નિરંતર કામના પ્રહાર પડવાથી વ્યાકુલ થએલા વિરહીલોકવાળા, આવા પ્રકારના નવ નલિન કમલ કંપવાના કારણે વેગથી ફેલાએલા પરાગથી પીળાવર્ણવાળા, તરુણલોકોને કામના વિલાસનો ઉદ્ધાસ કરાવનાર વસંતકાળની પ્રાપ્તિ થઈ.

આવા પ્રકારના વસંતમાસમાં ઉદ્યાનપાલક વસંતસમયસૂચક આમ્રમંજરી શ્રદ્ધા કરીને ભગવંતની પાસે આવ્યો.

ભગવંતે પૂછ્યું કે, ‘આ શું છે?’ તેણે કહ્યું, ‘હું ભગવંત! જેમ મધુપાનથી મદ, મદપ્રસારથી જેમ યૌવન-વિલાસો શોભા પામે, તેમ હું પ્રભુ! વસંતનો પ્રારંભ તમારાથી શોભા પામે છે. જે કારણ માટે આપ સાંભળો! વાયુથી આંદોલન થવાના કારણે અલ્પકંપિત અંકોલ-પુષ્પના પરાગથી અતિસ્વેત અને મધુપાનથી મસ્ત બનેલ કામિનીઓના કટાક્ષથી અશોકનાં પલ્લવો શોભી રહેલા છે. પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતા પરાગથી ભરપૂર વિકસિત કુરબક-પુષ્પોના વૃદ્ધિ પામતા રસવાળુ ઉદ્યાનલક્ષ્મીનું હૃદય જાણે શ્વાસ લેતું હોય તેમ જણાય છે. નંદનવન-લક્ષ્મીના સુવર્ણમાં જડેલ ઈન્દ્રનીલ મણિના કર્ણભૂષણ સરખા, મંદ મકરંદમાં આસક્ત થયેલા ભ્રમરોથી ભરપૂર કર્ણિકાર (કર્ણેર)-પુષ્પો દેખાય છે. વિલાસથી તૃપ્ત થયેલા કામદેવને વસંત-સમય પુષ્પોના મકરંદથી કરેલા ગુણના વિસ્તારવાળી આમ્રલતાને ધનુયષ્ટિ માફક અર્પણ કરે છે. (ધનુષપદ્મે ગુણ એટલે પ્રત્યંચા-દોરી). પ્રિય માટે કરેલ કોપવાળી કામિનીના હૃદયમાં વિહલતા ઉત્પન્ન કરનાર અને માનરૂપી વૃક્ષનો ભંગ કરનાર પવનરૂપ કોયલના મધુર શબ્દો ચારે બાજુ ફેલાય છે. વિકસિત બકુલ-પુષ્પના મકરંદના સૌરભથી પરિપૂર્ણ, તિલક-પુષ્પથી ઉજ્જવલ નંદનલક્ષ્મીનાં મુખમાં ભ્રમરોના ગુંબરવના બાનાથી ગીત સંભળાય છે. વિકસિત થયેલા અલ્પ પ્રમાણવાળા આમ્રમંજરીના ગંધનો સમૂહ વસંત-હસ્તિના મદ-જળના સૌરભની જેમ દિશાઓમાં ફેલાય છે. હું પ્રભુ! તમારા વિષયમાં ઉત્પન્ન થયેલા અનુરાગવાળી કામિનીઓના વિલાસથી અચળ નેત્રપત્રો જાણે પ્રસન્ન થયાં હોય તેમ આ વસંતકાળ જીએ.

ત્યાર પછી વસંત-વર્ણન સાંભળવાથી ઉત્પન્ન થયેલા મહા-કુતૂહળવાળા, વસંતક્રીડા-નિમિત્તે મનોહર વેષભૂષા ધારણ કરતા, નગરલોકોએ પ્રવર્તાવેલા મહામહોત્સવ ઉજવતા, દરેક દિશામાં નૃત્ય કરતી અને રાસડા લેતી મંડળીઓએ રોકેલા નગરલોકો સહિત, નાચ કરતી, સુંદર વિલાસિની સ્ત્રીઓ પાસે એકઠા થએલા વિલાસીજનવાળા, જેમાં હલકાં પાત્રો અને મશ્કરા લોકો વડે મુખાદિકની ચેષ્ટા કરવા પૂર્વક લોકસમૂહ ડસાવાય છે. બંદીજનો વડે પોકારાતા જ્ય જ્યકાર શબ્દોથી મુખર એવા નગરલોકોની વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા અને વિલાસથી પૂર્ણ એવા પોતાના ‘નંદન’ નામના ઉદ્યાનમાં પ્રયાણ કર્યું. મલયવનના પવન વડે હાલતા વૃક્ષ-સમૂહવાળું, વૃક્ષસમૂહમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને ભેદાએલા પુષ્પોમાંથી નીતરતા મકરંદરસવાળા, મકરંદ રસના પરિમલમાં લીન થયેલા ભ્રમણ કરનાર ભ્રમરકુલીના ઝંકારવાળા, ઝંકાર સાંભળવાથી માનિ-નીઓ જેમાં શૂન્યમનવાળી થયેલી છે, એવા પ્રકારનાં ઉદ્યાનને જોયું. વળી તે કેવું? સમગ્ર લોકોએ ચિંતવેલ મનોરથોને સંપાદન કરાવનાર એવા કલ્પવૃક્ષવાળા નંદનવનના વિલાસવાળા, ઋતુલક્ષ્મીના સાંનિધ્યથી ઉત્પન્ન થયેલાં પુષ્પોથી વિકસિત વૃક્ષસમૂહવાળા, વાયુથી કંપિત

વિશાલ વિકસિત પુષ્પોના કેસરાના પરાગથી પીળા વર્ણવાળા, સૂર્યકિરણોના સ્પર્શરહિત વિકસિત કમલ-સરોવરના મધ્યભાગવાળા, નિરંતર ફેલાતા પાંખડીવાળા તાજ અંકપુષ્પોવાળા, દંપતી-યુગલ વડે એક બીજાના પરસ્પરનાં જોડલાનાં દર્શન થાય એવા ભુક્ત થએલા લતાગૃહવાળા, દેવાંગનાઓનાં દર્શન, આલિંગન અને સ્પર્શથી રોમાંચિત અને વિકસિત થએલા કલ્પવૃક્ષો અને લતાવાળા, મધુર શબ્દ બોલનાર કલહંસો વડે લંઘિત થએલા સ્થલ-જલ-કમલિનીઓના મંડળવાળા, ભ્રમરોવડે ઉલટા-સૂલટા કરેલા પલ્લવોવાળા, અતિચુકતકના વિકસિત પુષ્પોવાળા મકરંદરસથી હર્ષિત થએલા અને વિકસિત પુષ્પોના મધ્યભાગમાં આસક્ત થએલા ભ્રમરકુળોવાળા, ખીઓખીચ વૃક્ષોની શાખાઓની કાંતિમાં પ્રતિબિંબિત થતા સૂર્યના કિરણસમૂહવાળા, વિસ્તાર પામેલા વિવિધપ્રકારના વૃક્ષોના સમૂહના કેસરાઓથી ભરેલા, કેવડા પુષ્પોના ફેલાતા પરાગથી શ્વેત થએલા આકાશરૂપ આંગણાવાળા, શુકલપક્ષની સંઘ્યા સરખા ચંદ્રમાની ચાંદની વડે તરબોળ થએલા દિશા-સુખવાળા ઉદ્યાનને દેખ્યું.

આ પ્રમાણે નેત્ર અને હાથના પ્રસારણ કરવાના કારણે વિલાસિનીઓ વડે યુવાનો ગ્રહણ કરાયા, તેમ પુષ્પો અને પલ્લવો ફેલાવાના કારણે વૃક્ષો ઋતુલક્ષ્મીવડે ગ્રહણ કરાયા. (અહીં 'તરુણ' શબ્દ વૃક્ષ, યુવાન અર્થમાં શ્લેષ છે). તે ઉદ્યાનમાં જેનાં નેત્રો પરાગથી ભરપૂર છે, એવા ભ્રમરોથી ચુકત વૃક્ષ શ્રેણીવાળા રત વિલાસથી ધૂમતા લોચનવાળા, (શ્લેષાર્થ) ભરપૂર રાત્રિમાં પ્રિયતમના ખોળામાં પ્રિયતમા જેસે તેમ, પરાગથી ભરપૂર વૃક્ષના મૂળમાં વિલાસિનીઓ જેસે છે. પવનથી કંપતા ખરી પડેલા પુષ્પોના સમૂહથી પૂજાએલા, કીડા સમૂહથી વૃદ્ધિ પામેલા આવા 'નંદન' વનમાં ભગવાને પ્રવેશ કર્યો.

તે નંદનવનમાં એક સુંદર ભવન જોયું. તે કેવું સુંદર હતું? મણિમય ભિત્તિમાં સંકાંત થતા વૃક્ષોનાં પ્રતિબિંબવાળું અતિઉંચા ઉજ્જવલ શિખરવાળું, પવન પ્રેરિત લહેરાતી ધ્વજઓથી સૂર્યરથના અશ્વો પ્રસ્ખલિત થયા છે. વિવિધ રંગના મણિઓના કિરણોના સમાગમ થવાના કારણે મેઘ-ઘનુષ સમાન શોભાવાળા, વનલક્ષ્મીએ પોતાના હાથથી વેરેલા પુષ્પોના ઢગલાની રચના કરવાથી શોભાયમાન, સેવા-નિમિત્તે આવેલ દેવાંગનાઓએ સન્ન કરેલ દેવલોકસમાન શયનવાળું, એક ખૂણામાં સ્થાપન કરેલ કિન્નરયુગલોના સંભળાતા ગીતવાળું, યક્ષાધિપતિની વિલાસી દેવાંગનાઓએ સ્થાપન કરેલા ગળહળતા પ્રગટેલા મંગલહીપકવાળું ઉદ્યાનભવન જોયું. પોતાના વાહનમાંથી નીચે ઉતરીને સમગ્ર લોકોનાં નેત્રોને આનંદ આપનાર એવા તે ઉદ્યાન-ભવનમાં પ્રવેશ કર્યો અને ત્યાં રહેલા સુવર્ણમય સિંહાસન ઉપર પાર્શ્વકુમાર ખિરાજમાન થયા. ભવન અતિરમણીય હોવાથી ચારે તરફ નજર કરતાં કરતાં ચિત્રામણવાળી એક ભિત્તિ ઉપર ભગવંતની દૃષ્ટિ સ્થિર થઈ અહીં આ શું આલેખન કર્યું હશે? એમ વિચારતાં વિચારતાં [અવધિ] જ્ઞાનાલોકથી 'અરિષ્ટનેમિ ભગવંતનું અરિત્ર ચિત્રેણું છે' એમ નિર્ણય કરીને પોતે વિચારવા લાગ્યા કે 'સ્નેહકોપિત કામિનીઓના કટાક્ષબાણુ-પ્રહારથી ભરપૂર દુઃખસમૂહ આપનાર કામદેવને જેમણે જાણ્યો નથી. જેઓ કામદેવનાં બાણોથી પરાભવ પામ્યા નથી, એવા તેઓ, ખરેખર અખંડિત યશવાળા છે. જ્યારે જગતમાં ખીબાઓ અનેક પ્રકારના કલેશો અનુભવતા સેંકડો આવર્તવાળા સંસાર-સમુદ્રમાં કયાંય અટવાઈને તેમાં ટૂંકી જાય છે. તો હવે ઘણા દુઃખની પરંપરાવાળા કેદખાના સરખા આ ગૃહસ્થવાસથી નીકળી જવું-એ જ ચુકત છે'.

હાથીના મદજળના પરિમલરસ જાણેલ જમરશ્રેણિ જેમ કમલ વગેરેના પરિમલમાં આસ-
કત થતા નથી, તેમ મોક્ષરસ જાણવાના કારણે પ્રભુનાં નેત્રો પ્રિયાના વદન-કમળ વિષે આદર
કરતાં નથી. અત્યાર સુધી જે ઉન્નત સ્તનપટ વિલાસો વડે મનોહર જણાતું હતું, તે જ
સ્તનપટ હવે પુદ્ગલ-પરિણામની વિચારણામાં જુદા સ્વરૂપે (અવળી ચામડીવાળા માંસના લોચા
સ્વરૂપે) પરિણામ પામ્યું. વિશાળ કટીભાગમાં ધારણ કરેલ મેખલાથી શોભાયમાન નિતંબ-
મંડલને ઘણા પ્રકારના દુર્ગન્ધ-ભરપૂર વિષ્ટાપાત્ર સમાન માની તેના વિષે વિરકત મનવાળા થયા.
આ પ્રમાણે પવનથી ડોલતા કુંપળપત્ર સરખા ચંચળ વિષય-સુખને માની હવે સિદ્ધિવધૂના
સમાગમ સુખ મેળવવાના ઉપાયમાં પ્રભુ લીન થયા.

પ્રભુને મોક્ષસુખ મેળવવા માટે ઉત્સુક થયેલા જાણીને લોકાન્તિક દેવ-સમુદાય ત્યાં આવ્યો
અને પ્રભુના ચરણમાં મસ્તક નમાવીને કહેવા લાગ્યો કે “હે ભગવંત! અમે આપને ઉપદેશ
કરવાના અધિકારી તો નથી. પરંતુ જગતની આવી મર્યાદા સ્થિતિ હોવાથી આપને અમે વિનંતિ
કરીએ છીએ કે સ્વપરાક્રમથી ઉપાર્જન કરેલ ઉન્નત કેવલજ્ઞાન દ્વારા કોઈથી પરાભવ ન પામે
તેવું આપનું શાસન પ્રવર્તાવો. ઇચ્છાપ્રમાણે સુખલોગ અને પદાર્થ આપનાર વિશુદ્ધ દર્શન-
સ્વરૂપ મોક્ષમાર્ગરૂપ તીર્થ આપ પ્રવર્તાવો. કલ્પવૃક્ષના ફળની જેમ આપના વચનનું ફળ સમગ્ર
જીવલોક પ્રાપ્ત કરો. જન્માંતરમાં કરેલા તપ-સંયમના પ્રભાવે ઉપાર્જન કરેલા ‘પ્રાણુત’નામના
દેવલોકમાં લોગવેલા ભવનું સ્મરણ કરો. આ પ્રમાણે વિનયથી નમન કરતા દેવગણના વચનથી
પ્રતિભોધ પામેલા, સંસારવાસથી વિરકત થયેલા નિદ્રારસના સમયની જેમ વસંતમાસના
ઉત્સવનો ભંગ કરીને નગરી તરફ પાછા ફર્યા. શુભધ્યાનમાં પ્રવેશ કરવા માફક પોતાના મહેલમાં
પ્રવેશ કર્યો. ત્યાર પછી સૂર્યનો અસ્ત થયો.

જેણે જીવલોકના સ્વભાવ વિચારેલા છે, જેણે વિશેષ પ્રકારે પરમાર્થ-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરેલા છે
એવા શૂરવીર પણ ભુવન-ધરનો ત્યાગ કરીને મનની જેમ બીજા પદાર્થને પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રલેપ-
હોવાથી સૂર્યપક્ષે જેણે અજવાળાથી જીવલોકને પ્રકાશિત કરીને વિશેષ પ્રકારે પશ્ચિમદિશાને
અસ્તાચલને પ્રાપ્ત કરેલ છે) ભુવનનો ત્યાગ કરીને મનની જેમ જે બીજા અવસ્થાને પામ્યો.
સ્કુરાયમાન દિવસની શોભા સાથે સૂર્ય-વિકાસી કમળની શોભા ઘટવા લાગી. તેમજ ચંક્રવાક
પક્ષીઓના સમાગમ દરિદ્રના મનોરથની જેમ દૂર થવા લાગ્યા. જેમ જેમ સૂર્યકિરણોનો ફેલાવો
ઓછો થવા લાગ્યો અને સુખેથી જોઈ શકાય તેવો થયો, તેમ તેમ જળમાં પેસી ગયેલો હોવા
છતાં પણ ચંક્રવાક-યુગલને સંતાપ આપવા લાગ્યો, અતિભારીક કિરણરૂપ પાંપણપુટવાળું સુખે-
થી જોઈ શકાય તેવું સૂર્યમંડલ સમુદ્રજળમાં સુવર્ણકમલની જેમ જોવાતું હતું. ઉન્નત પર્વત-
ના શિખર પર લાગેલા કિરણોના અગ્રભાગવાળો સૂર્ય જાણે સ્નાન કરવાની અભિલાષાવાળો
હોય તેમ ધીમે ધીમે સમુદ્રજળમાં પ્રવેશ કરતો હતો. દિવસરૂપ પતિએ પશ્ચિમદિશારૂપ
પ્રિયાને આપેલા સુંબનથી અરુણવર્ણવાળા અધર હોઠની સરખા સામે અસ્ત પામતા
અરુણવર્ણવાળા ઉદ્ભટ લાંબા મંડલવાળા સૂર્યબિંબને જોયું. થોડો દૂરતો, અરુણ મંડલવાળો,
દૂર થયેલ દિવસની શોભાવાળો સૂર્ય રાહુના વદન સરખા અસ્તાચલમાં અસ્ત પામતો હતો.
આ પ્રમાણે સમગ્ર જીવલોકના બધું સમાન સૂર્ય અસ્ત પામ્યો, એટલે જાણે શોકથી જ હોય
તેમ સમગ્ર દિશાઓનાં વદન સ્યામ થયાં અર્થાત્ અંધકાર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. સૂર્યાસ્ત
સમય થયો, એટલે આકાશગંગાના સુવર્ણકમલના પરાગના વર્ષા સરખી સંધ્યાની કાંતિ

ફેલાવા લાગી. દિવસના પ્રહરનો પ્રચંડ રહેદ થવાથી જાણે લોહીનો પ્રવાહ ઉછળ્યો હોય, તેમ પશ્ચિમદિશાભાગે લાલવર્ણવાળા થયા. એ પ્રમાણે જાણે સુવર્ણ-પર્વત કે ગેરુનો ઢગલો હોય તેમ, અથવા આકાશરૂપ સમુદ્રમાં લાલ પરવાણાની કાંતિનો સમૂહ હોય તેમ, મેઘમાં રહેલા વૃક્ષોના નવીન લાલ કુંપળોનો સમૂહ હોય તેમ સંધ્યાનો લાલ રંગ ફેલાવા લાગ્યો. રાત્રિરૂપ પત્નીએ ભુવનના અવનોમાં પ્રગટાવેલા દીપકોના કાળજીની શિખા સરખો અંધકાર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. સૂર્યના વિરહથી મૂઝાં પામેલી ભુવનલક્ષ્મીની શોક-સૂચક શ્યામતા ઉછળવા લાગી. પરવાણા સરખા અરુણવર્ણવાળી સંધ્યાની શોભાનો નાશ કરીને હાથોઘટા સરખા વર્ણવાળો શ્યામ અંધકાર-પડલ વિસ્તાર પામવા લાગ્યો. મિત્રના સંકટ સમયનો અવસર પામીને દુર્જનની જેમ નક્ષત્રમંડલ આનંદ પામીને ઝગમગવા લાગ્યું. (મિત્ર એટલે સૂર્ય અર્થે પણ થાય) તરત જ ઉદયાચલ પર્વતના સ્ફટિકરત્ન-શિખરોની કાંતિ સરખી ચંદ્રની કાંતિ દેખાવા લાગી અને પ્રસંગ પામીને ધીમે ધીમે ચંદ્રકિરણો વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યાં. વળી ઉદયાચલ પર્વતમાં પીસેલા ગેરુ ધાતુના કદમ સરખા લાલવર્ણવાળું ચંદ્રમંડળ દિગ્ગજોના રંગેલા એક કુંભસ્થળ સરખું દેખાતું હતું. પૂર્વદિશામાં અલ્પ પ્રમાણમાં ઉદ્ભાસ પામતા સ્વસ્થ શ્યામવર્ણવાળા મેઘ-આવરણ સરખા અલ્પ પ્રમાણમાં ઉદય પામેલા ચંદ્રકિરણોથી નાશ પામેલ અંધકારસમૂહવાળા ચંદ્રમંડલને વહન કરતું હતું. આકાશરૂપ સરોવરમાં રહેલ સંપૂર્ણ મૃગ અને પરિપૂર્ણ મંડલવાળું ચંદ્રમંડલ જાણે મધ્યમાં સ્થિરતાથી ઠેઠેલ અને લીન થએલ જમરવાળું કમળ હોય તેમ શોભા પામતું હતું. ચંદ્ર જેમ જેમ આરોહણ કરી ઉદયાચલ પર્વત પરથી આકાશરૂપ આંગણામાં ફેલાતો હતો તેમ તેમ કિરણોના પ્રહારના ભયથી હોય તેમ અંધકાર-સમૂહ દૂર દૂર પલાયન થતો હતો. આ પ્રમાણે ચંદ્રકિરણો પ્રકાશિત થવાના કારણે નબ્ત થએલ અંધકારવાળું અને સુખે કરીને દેખી શકાય તેવું, ઉંચા-નીચા વિષમ સ્થાન દેખાડતું ભુવન જાણે ખીજું જ હોય તેવું થયું.

ત્યાર પછી ચંદ્રવિકાસી કુમુદ(કમળ)ના અંધુસમાન ચંદ્રનો ઉદય થયો, ત્યારે અંધકાર-સમૂહ વૃક્ષોની છાયામાં જાણે ઢગલો કરાતો હોય, પર્વતગુફામાં જાણે છૂપાતો હોય તેમ અદૃશ્ય થયો. અને અંધકારના પ્રહારથી પીડાતા સમગ્ર જીવલોકના પ્રાણીઓને અમૃતરસનાં છાંટણાં કરવા માટે જ જાણે કેમ ન હોય તેમ ચંદ્રજ્યોત્સ્ના કુવારા માફક ઉછળવા લાગી. જે જ્યોત્સ્ના ઉજ્જવલ ધ્વજપટ વિષે જાણે પલ્લવિત થઈ ન હોય ?, તરુણીના ગંડમંડલવિષે દર્પણનો જમ કરાવનાર ન હોય ? કુમુદવનને જાણે વિસ્તાર પમાડતી ન હોય ? પ્રાસાદ-શિખરો વિષે વૃદ્ધિ પામતી ન હોય ? નિર્માણ જળાશયોને પ્રકાશિત કરતી ન હોય ? તેવી જણાવા લાગી. આ પ્રમાણે ભુવન-સ્થળો જ્યોત્સ્નાથી પ્રકાશિત થયાં, ત્યારે કામિનીઓના પ્રિયઅંધુ સમાન પ્રદોષ અર્થાત્ રાત્રિનો પ્રારંભ સમય થયો. તે સમયે કામિનીઓના કયા કયા અવસારો પ્રવર્તવા લાગ્યા ?-જે સખીઓની સાથે પ્રિયતમની કથા કરાતી હતી, એવો કામિનીજન જે મુખ ઉપર પત્રશોભા કરતો હતો, તે જાણે આનંદથી મુખ પરનો પ્રસ્વેદ ભૂંસી નાખતો કેમ ન હોય ? મોકલેલી ફૂતી પ્રિયતમના મંદિરથી ત્યાં સુધી પાછી ફરતી નથી કે, જ્યાં સુધી ફૂતીની જેમ પ્રિયતમને જલ્દી સન્મુખ જોતી નથી. ચંદ્રનાં કિરણોથી સંકુચિત થએલ, કામદેવનાં પુષ્પોનાં આણના પ્રહારથી લેહાએલ તરુણીનું માન જાણે ગળી

જતું હોય, તેમ હૃદયથી સરવા લાગ્યું. ચંદ્રનો અસ્ત થાય તેમ ધૈર્ય ચાલી ગયું. વારંવાર પ્રિયનાં દર્શન થવાના કારણે ઉછળેલા શેમાંચથી અંગો કઠિન થતાં હતાં, પરંતુ ગળી ગએલા માનવાળા પ્રિયના મનને બાણી શકતી નથી. સુસ્ત-ક્રીડાના વિલાસ માટે ઉદ્ધાસ પામતી કાંતિવાળો, તરુણિવર્ગ સંલોગના અંતસમયની જેમ પ્રિયનાં દર્શન સમયે પ્રસાર પામી રહેલા પરસેવાવાળો શેમાંચિત થયો. અર્થાત સુસ્તક્રીડાની અંતાવસ્થા અને પ્રિયનાં દર્શનની સમાન અવસ્થા અનુભવી, અપાએલ મદિરાપાનના કારણે અર્ધ બીડાએલ નેત્રવાળા પ્રિયજનો વડે દંતકિરણરૂપ પુષ્પોથી મિશ્રિત મદિરાના ખ્યાલાની જેમ સ્નેહથી અધર-પાન કરાતું હતું. નિષ્કારણ કલહથી લબ્ધિત કુપિત અને ઉપેક્ષિત કરેલા સખીવર્ગના આલાપવાળો તરુણિવર્ગ મદથી ધીમી ગતિએ ચાલીને શયનસ્થાનમાં પડતો હતો. આવા પ્રકારના રાત્રિના આરંભ-સમયમાં એકમાત્ર સિદ્ધિવધૂના સમાગમ માટે ઉત્સુક થએલા મનવાળા જગદ્ગુરુ પાર્શ્વપ્રભુના વિષયમાં કામદેવ કોઈ પણ પ્રકારે લગાર પણ અવકાશ મેળવી શકતો ન હતો.

આ પ્રમાણે વિષયાભિલાષથી મુક્ત થએલા અને શાન્તરસરૂપ વૈરાગ્યરસ પામેલા, પરમ અર્થસ્વરૂપ મોક્ષને સમજેલા હોવાથી કામદેવના વિલાસોને ખડંબના માનનારા, પ્રિયતમાએ પ્રત્યેના ઓસરી ગએલા અનુરાગવાળા, સંસારસ્વરૂપ વિચારવામાં બેડાએલા ચિત્તવાળા, એવા ભગવંતનો પ્રદોષ-રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર વીતી ગયો, સમગ્ર પરિવારને વિદાય કરીને પ્રભુ પલંગમાં સુઈ ગયા. સર્વ સાંસારિક બંધનોના ત્યાગના કારણભૂત શુભ અધ્યવસાયમાં ભગવંતની રાત્રિ પૂર્ણ થઈ. તેટલામાં પાશ્ચિમદિશામાં આકાશરૂપ વૃક્ષના રૂળ સમાન ચંદ્ર-મંડળ ઊંચે લટકવા લાગ્યું. વસંત સમયની જેમ રાત્રિ જલ્દી પસાર થવા લાગી. પ્રભાત-કાળના આભૂષણ સરખા દિવસલક્ષ્મીના વહનમાં લાલકાંતિ વિસ્તાર પામવા લાગી. ઉદ્યાચલની જેમ અસ્તાચલના સમયે પણ ચંદ્રમંડલ લાલવર્ણુવાળું થયું.

ચંદ્રમંડલ અસ્ત પામ્યા પછી જ્યોત્સ્ના (ચાંદની) અદૃશ્ય થવાના કારણે સંકોચ પામેલા કુમુદવનોનો ત્યાગ કરીને ભ્રમરોનાં ટોળાં સૂર્ય-કિરણોથી વિકસિત થએલા કમલવનમાં ગયાં. નિર્મલ ચંદ્ર અસ્ત થતાં રાત્રિ-સમયે જે અંધકારને ફેલાવ્યો હતો, તે જ અંધકારને સૂર્ય રાબલએ હણીને દૂર કર્યો. વહી રહેલા જ્યોત્સ્નારૂપ જળપૂર્ણ સ્થામ ગગનમાર્ગમાં સૂર્યના ભયથી બાણે ન હોય તેમ, નક્ષત્રમંડલ કાઠવમાં ખૂંચી ગયું. ઉપશાન્ત નક્ષત્રમંડલરૂપ સુવર્ણ રજના કારણે અમકતા પીળાવર્ણુવાળા મોરના કંઠની પ્રચંડ શોભા સરખા ઉદ્યાચલ વિષે રહેલા સૂર્યવાળાં આકાશ-સ્થળો દેખાતાં હતાં. ત્યાર પછી તેજસ્વી કિરણોના સમૂહથી પરિ-પૂર્ણ વિશાળ મંડલવાળો સૂર્ય ભુવનને પ્રકાશિત કરતો તીવ્રતાપ ઉત્પન્ન કરતો હતો. મકરંદ-રક્ષથી શોભતા પત્રવાળા, પરિમલ પાન કરવા માટે એકઠા થતા ભ્રમરોવાળાં કમળવનો વિક-સિત થતાં હતાં. એક એકની ચાંચના અથભાગમાં રહેલ કોમલ મૃણાલિકાના વલયવાળા સંગમના ઉત્પન્ન થએલ મહાન સુખાનુભવવાળાં, રાત્રે વિખૂટા પડેલાં ચક્રવાક-યુગલો સૂર્યો-દય-સમયે ભેગા થતાં હતાં. આ પ્રમાણે બાલાતપથી મિશ્રિત. હંસોના શબ્દોથી મુખરિત, સૂર્યમંડલના વિકાસથી શોભિત એવા પ્રાતઃકાળના સમયમાં વિવિધ અવસ્થાઓ થતી હતી. ત્યાર પછી સૂર્યપ્રભાથી પૃથ્વીતલ વિભૂષિત થયું. એટલે વિકસિત કમલખંડની શોભાવાળો પ્રાતઃકાળ થયો, ત્યારે બગાસું ખાતાં વહનમાંથી નીકળતી દંતપ્રભાથી વિકસિત મુખકમલવાળા ભગવંત જાગૃત થયા. વિનય અને નમ્રતાથી માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની અનુમતિ માંગી,

તેમના તરફથી તે મળતાં, લોકોને ચિંતવેલા મનોરથ કરતાં અધિક સંવત્સરી દાન આપીને દીક્ષા લેવા માટે પ્રભુ તૈયાર થયા.

ત્યાર પછી આશ્ચર્યપૂર્વક લોકસમૂહથી જોવાતા દેહ અવયવોવાળા દેવો-અસુરોના સમૂહો ભગવંતના ચરણ-કમળ સમીપ આવી પહોંચ્યા. તે સમયે ત્રણે ભુવન જાણે દેવ-અસુરમય બની ગયું હોય, તેવું જણાવા લાગ્યું. સુર-અસુરોનાં વિમાનો અથડાવાના ભયથી જાણે આકાશતલ પડી જતું ન હોય ? દેવતાઓનાં હાથ અક્ષાણીને વગાડતાં વાજિત્રોના ગંભીર શબ્દોથી મુખર ત્રિભુવન જાણે ચીસ પાડતું ન હોય-તેમ સંભળાવા લાગ્યું.

આ સમયે વિવિધ પ્રકારનાં દિવ્ય વસ્ત્રો વગેરેના તૈયાર કરેલ ચંદ્રવા આદિથી અલંકૃત મહાશિબિકારત્ન તૈયાર કરી હાજર કર્યું. પ્રભુ તેમાં ખિરાજમાન થયા, ત્યારે મહાજયજયારવનો કોલાહલ ઉછળ્યો. આ પ્રમાણે આરૂઢ થયેલા ભગવંતની શિબિકાને પહેલાં મનુષ્યોના સમુદાયે અને ત્યાર પછી દેવસમૂહે ઉપાડી. ત્યાર પછી પ્રભુ નગર બહારના ઉદ્યાનમાં ગયા, શિબિકારત્નથી નીચે ઉતર્યાં. સમગ્ર અલંકારાદિ-સંગનો ત્યાગ કરીને પોષ વદિ એકાદશીના દિવસે આષાઢા નક્ષત્રમાં દીક્ષા અંગીકાર કરી. પછી દેવસમૂહો ભગવંતની સ્તુતિ કરીને જોવા આવ્યા હતા, તેવા પાછા પોતાના સ્થાને ગયા.

દીક્ષા પછી તરત જ ઉત્પન્ન થયેલા મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા, અત્યંત ઉચ્ચ તપ અને અભિચ્છ-વિશેષ કરીને આકરાં કર્મો અપાવતા પ્રભુ પૃથ્વીમંડલમાં વિચરતા અને ચરણરૂપશી ભૂમંડલને પવિત્ર કરતા, ઘણા પત્રવાળા વૃક્ષોથી શોભાયમાન એક નગરની નજીકમાં રહેલ તાપસાશ્રમમાં પધાર્યાં, તેટલામાં સૂર્યનો અસ્ત થયો, ગાઠ અધકાર ફેલાયો. તે જ સ્થળમાં ફૂવા પાસે વડવૃક્ષની નીચે મહા ઉપસર્ગ-પરિષદનાં ભયને અવગણીને ભગવંત કાઉરસગ્ગ-મુદામાં ધ્યાન કરવા લાગ્યા.

આ બાબુ તે મેઘમાલી અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગથી પોતાના વૃત્તાન્તને જાણીને, પૂર્વભવના વૈર-કારણતું સ્મરણ કરીને તીવ્ર ક્રોધ ઉત્પન્ન કરતો જ્યાં ભગવંત કાઉરસગ્ગ ધ્યાને રહેલા હતા, તેમને જોતો જોતો ત્યાં આવ્યો. દેખતાં જ અત્યંત ક્રોધ ફેલાવતો વિવિધ ઉપસર્ગો કરીને ભગવંતને ધીવડાવવા લાગ્યો. કેવી રીતે ?

વિશાળ મજબૂત દાઢથી પ્રકાશમાન ભયંકર મુખરૂપ કંઠરાવાળા અર્થાત્ કાઠેલા મુખવાળા ગંભીર સિંહનાદોની શ્રેણિથી દુઃસહ સિંહોના ટોળા વડે, ગંડસ્થલના તટનાં છિદ્રોમાંથી ઝરતા બહુ મહજળથી સિંચાયેલ ગાત્રવાળા, કરેલા કંઠના શબ્દથી ભરી દીધેલા ભુવનવાળા હાથીઓ વડે, અતિ ઘઘર શબ્દ કરનાર ચિત્તા, વાઘ, અતિ ચતુર રીંછો, ફેકકાર શબ્દ કરનાર શિયાળો, શ્યાપદોના સમૂહ વડે પ્રભુને અસહ્ય ઉપસર્ગો કરવા લાગ્યો. તેમ જ વિશાળ દાંતવાળા કાઠેલા મુખવાળા, વિકરાળ કાંતિ-કાળા વર્ણવાળા ઘોરરૂપવાળા 'હી હી' 'કહ કહ'ની ભયંકર ગર્જના કરતા વેતાલો વડે ઉપસર્ગ કરાતા, વળી તીક્ષ્ણ તરવાર, કોંગ, વાવલ, ભાલાં, છુરિકા, ખાણા વગેરેનો વરસાદ સર્વ દિશામાંથી આવી પડતા ઘણા ભિંડિમાલ, હળ, મુશળ, ચક્ર વડે, આવા પ્રકારના ધીજાં પણ મહાન ભયો ઉત્પન્ન કરવા છતાં પણ ભગવંતનું મન તેવા ઉપસર્ગોથી

અલ્પ પણ શ્લોક પાત્રી શક્યું નહિ. ત્યાર પછી ભગવંતના ઉપર પ્રચંડ જળવર્ષા વરસાવી. કેવી? બહુ જ નજીક મેઘોનું મંડલ પરસ્પર અથડાવાના કારણે પ્રગટ થયેલ ગર્જનાવાણો, ચંચળ ચમકતી અચંત પ્રગટ વિજળી છટાના આડંબરવાણો, ચારે તરફ ઈન્દ્રધનુષથી શોભા યમાન આકાશ-ભાગવાણો, સતત બાડી ધારાઓના પ્રહારોથી તૂટી ગયેલા શિખરોવાણો અને જર્જરિત થયેલા પર્વતોવાણો વરસાદ ભગવંતના ઉપર વરસવા લાગ્યો-વળી કેવો વરસાદ ?-

ચમકતી વિજળીરૂપ દંડથી પ્રચંડ જળ-દર્શનવાળું, ક્ષણમાં ભેચેલા અને અદૃશ્ય થયેલા વિશાળ મેઘમંડલવાળું ગગન થયું. પૃથ્વીતલમાં મળતી લાંબી જળધારા પડવાના કારણે પૂરાર્ધ ગયેલા પૃથ્વીના છિદ્રોવાળું, નવીન વર્ષાના રોમાંચ પટલથી બાણે ભૂતલ ઉલ્લસિત કેમ ન થયું હોય ! વર્ષાજળ પડવાથી વ્યાકુલ અને સંકુચિત પાંખવાળા, વૃદ્ધાની ડાળીઓના વિશાળ અંતરાણમાં ચિત્રલિખિત સરખા સ્થિર પક્ષીગણો ઉડતા જ ન હતા, આકાશ-માર્ગો કેવા થયા ? સ્થામવર્ણવાળા ફેલાતા વિશાળ મેઘોથી અધિક અંધકારવાળા આકાશમાર્ગો બાણે તે દેવના કોપાગ્નિથી ફેલાવાયેલા ધૂમાડથી મલિન થયા ન હોય તેમ જણાતા હતા. ક્ષણમાં ઢંકારી ગયેલ ગ્રહમંડલવાળા, ક્ષણમાં દેખાતા અને વળી તરત જ અદૃશ્ય થતા લાંબા દિશાચક્રવાળા મેઘોના વેગથી પૂર્ણ બાણે આકાશ પીડિત ન કરાતું હોય તેમ જણાતું હતું. ચારે તરફ શબ્દોથી બધિરિત કરેલા પૃથ્વીમંડળના વિસ્તારવાળા મેઘ-સમૂહોનો ગર્જાસ્વ પથિકજનોના પાપના મંડલની જેમ ફેલાતો હતો. સરોવરના મધ્યભાગમાં રહેલ, મેઘના ગર્જાસ્વથી ત્રાસ પામેલ, કંપાયમાન થતી પાંખોવાળું, માનસ સરોવર તરફ જવા માટે ઉત્સુક થયેલ હંસકુલ તરત જ ઊડતું હતું. કંપાયમાન કુટજ પુષ્પના કેસરના પરાગથી સુગંધિત મધુસ્વનનો પવન ભુવનગુરુના વૃદ્ધિ પામતા ધ્યાનાગ્નિને સતેજ કરતો હતો. ઈન્દ્રધનુષની સમીપતામાં વૃદ્ધિ પામતા યુદ્ધ કરતા જગદ્ગુરુના વિષે કુટજપુષ્પના બાનાથી બાણે પર્વતો અટ્ટહાસ્ય ન કરતાં હોય તે બુઝો, આ પ્રમાણેના વરસાદથી અચંત ગાઠ મેઘો મર્યાદા-રહિત ફેલાવાના કારણે સ્કુરાચમાન થયેલ સુકતાફલના પતનયુક્ત સાગર-જળ સરખું નક્ષત્ર મંડલયુક્ત આકાશ થયું.

આ પ્રમાણે મેઘમાલી દેવે પ્રભુના ઉપર ઘનઘોર વૃષ્ટિ વરસાવી. કેવી? અલ્પવિકસિત કન્દલ પુષ્પના મધ્યભાગમાં ભ્રમણ કરતાં ભ્રમરોના કુલોના ગુભરવથી વાચાલ, પ્રસરી રહેલા જળપ્રવાહથી ગબડી પડતા વિશાળ પર્વત-શિખરોવાળા પહાડ ઉપરથી વહેતી નદીઓના ઊંડા આવર્તોમાં પડતા અને ચક્રાકારે ભ્રમણ કરતા શ્વાપદ જનવરોના સમૂહવાળી, દેવ વડે ઉત્પાદિત અનેક દોડી રહેલા સ્થામ વિશાળ મેઘપંકિતથી આચ્છાદિત હોવાથી અંધકારવાળી, ઉન્માર્ગે પ્રવર્તતા અમર્યાદિત ભરતીવાળા સમુદ્રજળના પ્રવાહવાળી, ગાજવીજ કરતા મેઘના સમૂહ સાથે સંઘર્ષ કરવાની ઈચ્છાથી ક્ષણ ભારતા સિંહોના સમૂહથી શોકાયેલા પ્રવાહવાળી, પર્વત-નદીમાં પડતા એકપીળનાં પગલાં દેખવાથી ગભરાયેલ અને તણાતા વનમહિષોના સમૂહવાળી વૃષ્ટિ વરસાવી.

પ્રલયકાળમાં શોષાયેલ સમુદ્રમાં ભરતી કરવા સમર્થ, પ્રકાશ પામતા વિજળીના ભયંકર તણુઆથી ભરપૂર જળ વરસવા લાગ્યું. સ્વેત વાદળાઓની શ્રેણિના વિસ્તાર સરખો, વાયુથી ભગ્ન થયેલ અને પ્રસાર પામેલ જળબિન્દુઓનો કુવારો આકાશમાં વિસ્તરવા લાગ્યો. વાયુ વડે ફાડી નાંખાતા ઘણા મુખવાળા, ચમકતી વિજળી સરખા ચંચળ, જળધારાના સમૂહોને મેઘો

પ્રભુના ઉપર શૂળ માફક વરસતા હતા. ચાંદી સરખી કાંતિવાળી જે વિજળી મેઘોના માર્ગમાં પહેલાં હતી, તે જ વિજળી ત્રિભુવનગુરુના શરીર વિષે જળધારા માફક દેખાવા લાગી.

દેવ વડે કરેલા મેઘના ગર્જારવથી પ્રચંડપણે પડતા જળધારાના વેગવાળું જળ પ્રથમ પ્રભુના દેહ ઉપર અને પછી પૃથ્વી ઉપર પડતું હતું. જુદા જુદા રંગવાળા મેઘો અને મેઘ-ધનુષોના છેદથી પરવાળા સરખા અરુણ વર્ણવાળા સસુદ્રના તરંગોની જેવાં જળ મેઘો વડે પ્રભુ ઉપર ફેંકાતાં હતાં. યુગાન્ત કાળના વિલાસવાળા ફેલાતા વાયરાંથી ઊંચા વૃક્ષવાળાં ગહન વનોને ઉખેડી નાખનાર, ઊંચી કરેલ સૂંઢથી ઓળખાતા ભ્રમણ કરતા હુથીઓના ટોળાંને જળપ્રવાહમાં તાણી જનાર, મેઘના ભયંકર : ગર્જારવથી ત્રિભુવનમાં પ્રલયની શંકા કરાવનાર, ભારી વર્ષાં પ્રભુના શુભ ધ્યાનનો ભંજ કરવા પ્રસાર પામતી હતી.

આ પ્રમાણે દેવે કરેલ અતિસ્થૂલ જળધારા વરસવારૂપ મહા ઉપસર્ગ પ્રવર્તતો હોવા છતાં પણ વૃદ્ધિ પામતા સ્થિર પરિણામવાળા, મેરુપર્વતની જેમ અડીલ કાયાવાળા ભગવાનને ભયંકર આકૃતિવાળા રાક્ષસને દેખવાથી આંખને, મેઘના ગડગડાટ કરતા શબ્દોથી કાનને, ભયંકર વિજળીઓ અમકવાથી મન અને કાયાને હોલ ન થયો. સમગ્ર ઉપસર્ગોની અવગણના કરનાર ભગવંતના નાકના છિદ્ર સુધી વર્ષાંજળ આવી ગયું. આ સમયે ધરણેન્દ્રનું સિંહાસન ડોલવા લાગ્યું.

અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગથી ભગવાનના ઉપસર્ગનો વૃત્તાન્ત જણાયો; એટલે ચંદ્રકિરણ સરખો ઉજ્જવલ શરદકાળ વર્ષાંકાળને દૂર કરીને પ્રગટ થયો. તેમ જ ધરણ્યાધિપ પોતાની પ્રિયાઓ સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. પ્રિયાઓ કેવી ?—

ચમકતી પાંપણયુગલ-ચંચળ કનીનિકા સહિત નેત્રવાળી, અતિશય ધવલ વર્ણવાળા કાસપુષ્પ સરખી કાંતિવાળા નેત્રથી વિલાસપૂર્વક અવલોકન કરતી, ખૂબ પાકેલા ઘિંબફલ સરખા લાલ હોઠની બમણી શોભાના આડંબરવાળી, નાની પતલી નાસિકા વંશથી આહુલા-દક વદનવાળી, જૂલતા કાનના કુંડલ જેમાં પ્રતિબિંબિત થયા છે, તેવા દર્પણ સરખી પ્રભા-યુક્ત કપોલતલવાળી, કટાક્ષના વિલાસથી આણેલા મનોહર સૌભાગ્યના ગૌરવવાળી, ચમકતા ખારીક કેશોની ઘૂમતી લટથી શોભિત ભાલતલવાળી, અંજન સરખી કાળી કાંતિવાળા લટ-કતા કેશપાશવાળી, મસ્તક પર પડતા સર્પના સ્ફુરાયમાન કુત્કારવાળી. ઉન્નત સ્થૂલ પુષ્ટ સ્તન-પટ પર સ્થાપન કરેલ ચંચળ હારવાળી, કોમળ કમલ નાળના કંકણથી શોભાયમાન ભુજવાળી વિશાળ નિતંબતટનું અવલંબન કરતી મધુર શબ્દ કરતી ઘુઘરીઓવાળી કટિ મેખલા પહે-રેલી, ત્રિવલીની લહેશના સંગથી મનોહર પાતળી કમ્બરવાળી, છાલ વગરના કેળના ગર્ભ દલ સરખા સુંવાળા ઉજ્જવલ સાથળ યુગલવાળી, અશોકવૃક્ષના નવીન કુંપળ સરખા અરુણ મનો-હર ચરણતલવાળી, સુંદર અને લાવણ્યથી પરિપૂર્ણ સમગ્ર દેહવાળી પોતાની પ્રિયતમાઓ સાથે ધરણેન્દ્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

વિજળીના અગ્નિથી જળી ગયેલ, વર્ષાંજળ પડવાના કારણે ચારે આબુથી જળથી ઘેરા-એલ, પ્રલયકાળના અગ્નિની જ્વાલાથી ભરખાઈ ગએલ સસુદ્રમાં ઉભા રહેલ પર્વત સરખા ભગવંતને બેયા. તેવા પ્રકારની ઉપસર્ગવાળી સ્થિતિમાં રહેલા દેખીને સમગ્ર આકાશમંડલના પ્રદેશને આવરી લેતું શરદના વાદળ સરખું ઉજ્જવલ હજાર ફણાવાળું છત્ર ભગવંતના ઉપર વિકુચ્યું. દૂર અતિ ઉંચે ફણા ધારી રાખેલ હોવાથી વિજળીના ઉજળા અમકારા તેમના ઉપર

પડતા ન હતા. સર્પના વલયના ગુચળા રૂપ પીઠિકા ઉપર ઉંચા કરાએલા હોવાથી જલપ્રવાહ શરીરમાં અવગાહન કરવા શક્તિમાન થતો ન હતો. અનેક પ્રકારનાં અક્ષણતાં વાગ્વિત્રો અને બળવાતા વેણુ-વીણુના શબ્દોથી આકાશ પૂરાઈ ગએલ થવાથી મેઘના ગડગડાટના અવાજો બાણી શકાતા ન હતા. આવા સમયમાં તેવા ઉપસર્ગો થવા છતાં પણ ભગવંત મનથી લગાર પણ ફોલ પામ્યા નહીં. સમગ્ર ઉપસર્ગોની અવગણના કરીને તીવ્ર ધ્યાનાગ્નિ પ્રગટાવતા કર્મ-વન આળવાને પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. હવે ક્ષુભમંડપના છત્રથી રોકેલા મેઘમંડલવાળા, સર્પના મસ્તક પર રહેલા મણિરૂપ દ્વીપશિખાથી દૂર કરેલા મેઘ-અંધકારમાં અડોલપણે રહેલા ભગવંતને તે ઉપસર્ગ કરનાર મેઘમાલી દેવતા જોતો હતો. ભગવંતને કેવા સ્વરૂપે જોતો હતો ?-ચાંદીના શિખરવાળા પર્વત પર રહેલા શ્યામ મેઘમંડલ સરખા નાગેન્દ્રના ધત્તલવર્ણના શરીરરૂપ વિશાળ પીઠિકામાં પ્રતિબિંબિત થતા ચરણયુગલવાળા, યોજન માત્ર અંતરમાં પ્રસાર પામેલા જળસમૂહને આવરી લેતા, બાંધેલા વિશાળ મંડલવાળા, ટાંકણા હથિઆરથી કાપીને બનાવેલા અને સ્થાપિત કરેલા હોય તેવા ક્ષુભાછત્રને દેખ્યું. જગદ્ગુરુ આગળ પ્રબલિત ક્ષુભશિખાના પ્રસારથી વ્યાપ્ત આર્ગવાળા ભુજગલોહને પોતાના વજની જેમ ખુઝાઈ ગએલા કૃષ્ણવર્ણવાળા જોયા. આ પ્રમાણે નાગ-દેવાગનાઓ વડે ગવાતાં, કણેને સુખદાયક ગીતો સાંભળ્યાં અને જેનાથી દૂર થએલ મેઘ અને વિષધરના શરીર પર રહેલા જિનચંદ્રને તે દેવે જોયા. ભુવન-ગુરુ પાર્શ્વનાથ ભગવંતની મહા અતિશયવાળી સંપત્તિને દેખીને મહાવિસ્મય પામેલા ચિત્ત-વાળો, ઉપશાન્ત થએલા કપાયવાળો તે અસુર ભગવંતને પ્રણામ કરીને પોતાના સ્થાનકે ગયો. નાગેન્દ્ર પણ પછી સ્તુતિ કરવા લાગ્યો—“હે ત્રણ ભુવનમાં અદ્વિતીય ઘેર્યવાળા ! કામદેવના પ્રતાપને નિર્મથન કરનાર ! દેવોએ કરેલા મહાન દુર્જય ઉપસર્ગોમાં પણ અભગ્ન મનવાળા ! હે જિનેન્દ્ર ! તમોને પ્રણામ કરું છું. હે નાથ ! માત્ર તમારા ગોત્રનું કીર્તન જ દુઃખભરપૂર સંસારથી તારનાર નથી, પણ તમારા ચરણની રજ પણ પવનથી ઉડીને શરીરે વળગે, તો પણ સંસારનો પાર પમાડનાર થાય છે. હે નાથ ! તમોએ જગતના જીવો ઉપર કૃપા કરીને ઈન્દ્ર-પણાથી માંડી શુભ ઉપલોગ ક્ષણવાળી પુણ્યરાશિની ધાન્યરાશિની માફક પ્રરૂપણા કરી ત્યાં સુધી જ જીવો દુઃખરૂપ સૂર્યકિરણોના સમૂહના સંતાપથી હોરાન થાય છે કે, જ્યાં સુધી તમારા ચરણ-યુગલની છાયાનું સેવન કરતા નથી. હે નાથ ! કામદેવરૂપ શ્રીખના તાપમાં મૃગજળના જૂઠા જળથી છેતરાએલ તૃષાતુર મનુષ્યને જેમ જળ પ્રાપ્ત થાય, તેમ મેં આપનાં વચન-જળને પ્રાપ્ત કર્યું. અંધકાર-પડલને દૂર કરનાર ચંદ્રને દેખવાથી સમુદ્ર કલ્લોલ જેમ આનંદ પામે તેમ હે નાથ ! તમને દેખવાથી મારું મન-પુલિન આનંદ પાર્યું. હે નાથ ! મેરુશિખર સરખા તમારા ઉન્નત મત-દર્શનમાં સ્થિત થઈને કુતીર્થના માર્ગે પતન પામતા અજ્ઞાની જનોને હું જોઈ રહેલો છું. આ પ્રમાણે સુંદર નેત્રો રૂપી ડોલતા પત્રવાળા અને હસ્તરૂપી પલ્લવવાળા કલ્પવૃક્ષ સરખા આપની સેવા કરવાથી સમગ્ર સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. સમુદ્ર-કિનારો ઢળતી જમીનવાળો હોય, તે કલ્લોલોથી ભીંજાય છે. શાંત થાય છે. આ પ્રમાણે પૂર્ણ-ભક્તિ અને ઉલ્લાસથી શેમાંચિત મનોહર દેહવાળા ધરણેન્દ્ર પ્રભુની સ્તુતિ કરીને પોતાના સ્થાનકે ગયા.

ભગવંતે પણ અનિત્યાદિક ભાવના અને પ્રયત્ન વૃદ્ધિ પામતા શુકલધ્યાનાગ્નિથી સમગ્ર કર્મ-રૂપ ઈન્ધણાને બાળી નાખીને ચૈત્ર કૃષ્ણચતુર્થીના દિવસે વિશાખા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો ત્યારે કેવળજ્ઞાન પ્રગટાવ્યું. સૂર્યોદય થયા પછી જેમ તેજનો પ્રકર્ષ વૃદ્ધિ પામે તેમ,

પ્રભુના દેહમાં પણ પ્રભા વૃદ્ધિ પામવા લાગી. વળી તેમની આગળ પ્રબળતી અગ્નિશિખા સમૂહની શોભા સરખા અને સ્ફુરાયમાન પ્રચંડ ધારાવાળા રહેલાં ધર્મચક્રને સમગ્ર સાપ્સારવસાનો વિરોધ થવાના કારણે ઉછળેલા યશનો સમૂહ બાણે ફેલાયો હોય તેમ, આકાશ-મંડલમાં ત્રણ પ્રવેતછત્રો વિસ્તાર પામ્યાં. અદૃશ્યપણે વાગતા મેઘ સરખા ગંભીર કર્ણુપ્રિય શબ્દ કરતા ડુંડુલિનો લાંબો સ્વ સંભળાવા લાગ્યો, ઉછળતી સુગંધી પરિમલથી આકર્ષાએલા ભ્રમરોથી મુખર પુષ્પવૃષ્ટિ આકાશમાંથી પડવા લાગી. તેમજ મંદ મંદ પવન વાવાના કારણે ઉડતી રજવાળી પૃથ્વીને આકાશ મંડલના ઉપરના ભાગમાં રહેલા મેઘે જળ છાંટીને શાંત કરી. વનલક્ષ્મીએ વેરેલા અનેક વર્ણુવાળાં પુષ્પો ડાંટિયાં ઉપર રહેલાં હોવાથી શોભતાં હતાં. નિર્મળ ચાંદી, સુવર્ણ, રત્નનાં બનાવેલા ત્રણ વલયવાળા, સિંહ સહિત પર્વત-શિખર સરખા સિંહાસનથી શોભાયમાન, સર્વ દિશામાં ફેલાએલ કદપવૃક્ષનાં પુષ્પોની પરિમલવાળા, સમગ્ર સુરો, અસુરો, મનુષ્યો, તિર્થચોનો સમૂહ સમાઈ શકે તેવા પ્રકારના યોજન-પ્રમાણુવાળા સમવસરણુની રચના દેવોએ કરી.

ત્યાર પછી પ્રભુના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થએલ સુવર્ણકમલની પંકિત પર ચરણ સ્થાપન કરતા, દેવો વડે હાથ ઠોકીને વચાડાતા વાજિત્રોના બિછળતા પડધાને અવગણીને ચાન વાહનનો ત્યાગ કરીને નીચે ઉતરતા દેવ-સમૂહો વડે જ્ય જ્યારવ કરાતા, ઈન્દ્ર મહારાજના હાથમાં રહેલા ચંચળ ચામરથી વીંબતા, નજીકના કદપવૃક્ષના ઉત્પન્ન થયેલાં વિવિધ રત્નમય પુષ્પોથી શોભાયમાન સિંહાસન ઉપર ભગવંત ગિરાજમાન થયા. એટલે મહીતલમાં જુલતા ચમકતા હારવાળા દેવોના સમૂહો પ્રભુને પ્રણામ કરીને યથોચિત સ્થાને બેઠા. દેવો, અસુરો, મનુષ્યો અને તિર્થચોને સમીપતા આપનાર એવા પ્રકારનાં ચારે દિશામાં રહેલા સમગ્ર લોકોને આનંદ આપનાર સુંદર દર્શનીય ત્રણ રૂપો તરત જ પ્રગટ થયાં.

‘નમો તિસ્થસ્સ’ એમ પ્રણામ કરવા પૂર્વક મેઘગર્જનાના પડધા સરખા ગંભીર સ્વરથી પ્રભુએ સમ્યગ્દર્શનાદિ સ્વરૂપ ધર્મદેશના શરુ કરી.—“મહાપરિગ્રહ અને આરભ-સમૂહથી વૃદ્ધિ પામતા સજ્જડ કર્મ બાંધતા જીવો દુઃખ-સમૂહથી ભરપૂર નરક-રૂપમાં પડે છે. તેમજ સ્થાવરપણામાં પણ તે જ ક્ષણમાં પ્રાપ્ત થયેલા ગણરાટના કારણે વિનાશ-સૂચક દુસ્સહ લાંબા કાળનાં દુઃખો પ્રાણીઓ પામે છે. વળી તિર્થચપણામાં પણ નિશાની કરવા, ડામનાં, વાહનમાં બેઠાઈ ભાર વહન કરવાનાં, બંધન, વધ, અવયવ છેદાવા રૂપ અતિશય અનેક દુઃખો લાંબા કાળ સુધી અનુભવે છે. જેવી રીતે સેંકડો ભવે અતિદુર્લભ અહ્ય પરિગ્રહ અને હલુકમી પાણુવાળું મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરે છે, જેવી રીતે અતિદુષ્કર તપ અને ચારિત્રતું સેવન કરીને ઘણાં પાપકર્મ તોડીને શુભ પુણ્યોપાજ્ઞન કરીને સમગ્ર જીવલોકમાં દુર્લભ એવો દેવલોક જીવો મેળવે છે, જેવી રીતે જીવો જગતમાં સમગ્ર સુખના નિધાન સરખા જિનોકત દુર્લભ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ધર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, જેવી રીતે વૃદ્ધ પામતા ધ્યાનાગ્નિ વડે બાળી નાખેલા કર્મેન્ધન-ઘાતીકર્મના પ્રભાવથી લોકલોક પ્રકાશિત કરનાર કેવલજ્ઞાન પામે છે, જેવી રીતે સમગ્ર કર્મમલના લેપથી મુક્ત થએલા જીવો અનુપમ સુખાનુભવ મુક્ત નિર્વાણ-સ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે.” આ પ્રમાણે સમગ્ર જીવોના સંસારકારણને નાશ કરવામાં સમર્થ એવી ધર્મકથામાં એકચિત્તવાળી અને નિશ્ચલ નેત્રવાળી પર્ષદા બાણે ચિત્રેલી ન હોય, તેમ શોભતી હતી. આ પ્રમાણે સમગ્ર જીવસમૂહને સંસાર-સાગરથી તારવા સમર્થ એવા ધર્મતું ભગવંતે નિરૂપણુ કર્યું. ત્યાર પછી કેટલાંક આત્માઓએ અસાર સંસારતું સ્વરૂપ બાણીને સકલ સંગનો

ત્યાગ કરીને શ્રમણપણું અંગીકાર કર્યું. બીજા કેટલાકોએ શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો. દેશના પૂર્ણ થયા પછી ઈન્દ્ર મહારાજ ભગવંતની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. કેવી રીતે ?

“સંસારવાસના પ્રપંચનો ત્યાગ કરનાર હે પાર્શ્વ જિનચંદ્ર ! હું આપને પ્રણામ કરું છું. અતિભયંકર ભવના ભયથી ત્રાસ પામેલા ભવ્યજનોને ઉદ્ધારનાર ! તમે જય પામે. કંઠણ અંકુશના અથલાગ કરતાં તીક્ષ્ણ અને ભયંકર નખવાળો મજબૂત ભયોત્પાદક દાઢવાળો સિંહ આપના ચરણ-કમળમાં પ્રણામ કરનારને આક્રમણ કરતો નથી. હે જગદ્ગુરુ ! તમેને પ્રણામ કરનાર પ્રાણીને વિશાલ ગંડસ્થલમાંથી અતિ મદજળ સિંચનાર હાથી સામે આવ્યો હોય, તો પણ છેડતો નથી. અતિશય પ્રભવલિત જવાલા-સમૂહથી ભરખતો અને આક્રમણ અંતલાગ સુધીનો વનદાવાગિ તમારા વચન-જળથી સિંચાએલાને બાળતો નથી. અતિ-પ્રચંડ ક્ષણવાળા સર્પના કૂટારના પવન સાથે વિષકણિયાના સમૂહને એકનાર કોપાયમાન સર્પ આવ્યો હોય, પણ તમારા ગોત્રરૂપ મંત્રનું સ્મરણ કરનાર મનુષ્યને ડસતો નથી. કાન સુધી ખેચેલા મજબૂત પ્રચંડ ધનુષ-બાણથી ભયંકર એવો ચોર-સમૂહ તમારું માનસિક સ્મરણ કરનાર મનુષ્યની પાસે આવતો નથી. તમારા ગોત્રનું કીર્તન કરનાર મજબૂત લોહની બેડીમાં જકડાયો હોય તો પણ, તેના બંધથી મુક્ત થઈ કેદખાનામાંથી છૂટીને પોતાના ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચી જાય છે. હે પ્રભુ ! સમુદ્રમાં સફર કરનાર મનુષ્યનું ચાનપાત્ર જળની લહેરોથી તૂટી જાય અને નિરાધાર થાય, પરંતુ તમેને પ્રણામ કરવા રૂપ તરંડનું અવલંબન કરનાર સમુદ્રનો પાર પામી જાય છે. દંતાળા ભયંકર ફાડેલા સુખવાળા અગ્નિના વર્ણ સરખા લાલ નેત્રથી દુષ્પ્રેક્ષ્ય એવું પિશાચકુલ પણ તમારા નામમાત્રથી છળી શકતું નથી. વિજળી સરખા ચંચળ અને ચમકતા, તીક્ષ્ણ વિષમ ભયંકર તરવાર, લાલા વગેરે શસ્ત્રવાળા યુદ્ધમાં તમને પ્રણામ કરવામાં અનુરાગવાળો સુલટ જલ્દી જય મેળવે છે. નીકળતા અને વહેતા પરુવાળા, સડેલા હાથ, પગ અને નાસિકાવાળો મનુષ્ય તમને કરેલા પ્રણામરૂપ અમૃતરસથી તેવા અસાધ્ય રોગથી મુક્ત થાય છે.

આ પ્રમાણે સિંહ, હાથી, અગ્નિ, સર્પ, ચોર, સમુદ્ર, પિશાચ, યુદ્ધ, રોગ વગેરેનો ભય તે મનુષ્યને થતો નથી કે, જે આપના ચરણ-કમળમાં પ્રણામ કરવા માટે અનુરાગવાળો હોય.” આ વગેરે ઘણા પ્રકારે ભગવંતની સ્તુતિ કરીને સમગ્ર સુર-સમુદાય સાથે દેવેન્દ્ર પોતાના સ્થાને ગયા. મનુષ્યો અને તિર્યંચો પણ પોત-પોતાના સ્થાનકે પહોંચી ગયા.

ભગવંત પણ કંમે કરી વિહાર કરતા કરતા ‘સમ્મેત’ ગિરિએ પહોંચ્યા. તે પર્વતના શિખર ઉપર આરૂઠ થયા. પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું ત્યારે, શ્રાવણ માસના શુકલ પક્ષના અષ્ટમીના દિવસે સમગ્ર સુખના આવાસભૂત નિર્વાણ પામ્યા. દેવ-સમૂહે યથોક્ત કંમે નિર્વાણ-મહોત્સવ કર્યો.

આ પ્રમાણે અહીં શ્રીપાર્શ્વનાથ જિનેશ્વર ભગવંતનું ચરિત સમાપ્ત થયું. આ ચરિત્ર સાંભળનારને અને સંભળાવનારને દુઃખનો અને કર્મનો અવસ્થ ક્ષય થાય છે.—આ પ્રમાણે શીલાંકાર્યાર્થ-રચિત પ્રાકૃત મહાપુરુષચરિત્રમાં શ્રીપાર્શ્વસ્વામી ભગવંતનું ચરિત પૂર્ણ થયું. [પૃ] (અંથાગ્ર ૧૦૭૦૦)

આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રીઆનંદસાગરસૂરિજીના શિષ્ય આચાર્ય
શ્રીહિમસાગરસૂરિજીએ કરેલ તેનો ગુજરાતી અનુવાદ પૂરો થયો.

(૫૪) શ્રીવર્ધમાનસ્વામીનું ચરિત

નિઃસ્વાર્થભાવે બીજા લોકોનાં હિતકાર્યો કરવામાં તત્પર, વચ્ચે અનેક વિધ્નેા આવે તે પછી પરોપકાર ન છોડનારા, પરંતુ કાર્યનો નિર્વાહ કરનારા હોવાથી તેઓ નહીં મહાપુરુષો કહેવાય છે. કેવી રીતે ?—

જંબૂદ્વીપ નામના આ જ દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં ‘માહલ્યકુંડ’ નામનું ગામ હતું. ત્યાં કોડા-લસ ગોત્રવાળો ‘ઋષભદત્ત’ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને ‘દેવાનંદા’ ભાર્યા હતી. તેની સાથે સુખપૂર્વક રહેતાં દિવસો પસાર થતા હતા. આ બાબુ ‘પુષ્પોત્તર’ નામના વિમાનમાંથી આવાહ્યકલ છટ્ટીના દિવસે હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં રચવીને અનેકલવ પહેલાં મરીચિના ભવમાં ‘અહો ! મારું કુલ ઉત્તમ છે’ એવાં અભિમાનનાં વચન બોલવાના કારણે ઉપાજન કરેલ નીચગોત્રકર્મ, જે હબ્બુ કંઈક ભોગવવાનું બાકી રહેલ હતું, તે પૂર્ણ કરવા માટે તે ‘દેવાનંદા’ બ્રાહ્મણીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા. સુખમાં સૂતેલી દેવાનંદાએ તે જ રાત્રિના પ્રભાત-સમયે હાથી, વૃષભ આદિ ચૌદ મહાસ્વપ્નો જોયાં, ફરી પાછાં ચાલ્યાં ગયેલાં દેખીને ભયવાળી બગી. પતિને સ્વપ્નની હકીકત જણાવી. તે વખતમાં અબાણુ હોવાથી જવાબ ન આપતાં પતિ મૌન રહ્યા.

આ પ્રમાણે વૃદ્ધિ પામતા ગર્ભને બ્યાસી દિવસો ગયા પછી ચલાયમાન થયેલા સિંહા-સનના કારણે ઇન્દ્ર મહારાજએ અવધિજ્ઞાનથી ભગવંતને ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયેલા જાણ્યા. તે વિચાર કરવા લાગ્યા કે—આવા પ્રકારના મહાનુભાવો તુચ્છકુલોમાં ન જન્મે. એમ વિચારીને બ્રાહ્મણીના ગર્ભમાંથી ભગવંતનું અપહરણ કર્યું. અને આ જ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં ઊંચા ધવલ પ્રાસાદના શિખરોથી શોભાયમાન ‘ક્ષત્રિયાકુંડ’ નગરમાં લાવીને મૂક્યા. જે નગરમાં મલિનતા રસોડાના ધૂમાડામાં હતી, નહિ કે સજ્જનોના ચરિત્રમાં. મુખરાગ ભવનેના કલહસોમાં હતો, નહિ કે કોપમાં. ચપળપણું કેળના પત્રોમાં હતું, નહિ કે મનમાં. નેત્રરાગ કોચલોમાં હતો, નહિ કે પારકી સ્ત્રીઓમાં રાગ હતો. સ્તન-સ્પર્શ વેણુકાઓ (વાંસળીઓ)માં હતો, નહિ કે બીજાઓની સ્ત્રીઓ વિષે સ્તનસ્પર્શ હતો. કૂકડાઓની ચૂડામાંથી પીંછાઓ પડતાં હતાં, નહિ કે વિવાદોમાં પક્ષપાત હતો. મુખભંગ લોકોની વૃદ્ધાવસ્થામાં થતો હતો, નહિ કે ધનના અભિમાન વડે. તે નગરમાં વૃદ્ધિ પામતા ઉદયવાળા સૂર્ય સરખા નિરંતર વહેતા દાન (મદ)—જળથી આર્દ્ર સૂંઢવાળા ઐરાવણુ જેવા, રાજ પક્ષે નિરંતર દાન આપતો હોવાથી આર્દ્ર હથેળીવાળો, પોતાના પ્રતાપથી વશ કરેલા અને નમન કરતા સામંતોનાં મસ્તકોની માલાથી અર્ચન કરાયેલા ચરણુ-ચુગલવાળા ઇક્ષ્વાકુ વંશમાં થયેલા સિદ્ધાર્થ નામના રાજા હતા. જે રાજા શુભગણનું સ્થાન, વિવિધ કળાઓનું કુલસવન, સર્વ શાસ્ત્રોનો આશ્રય, સુંદર ચરિત્રની ઉત્પત્તિ સમાન હતો. ચંદ્રને જેમ શેહિણી, તેમ તેને યમત્ર અંતઃપુરમાં મુખ્ય ‘ત્રિશલા’ નામની પટ્ટરાણી હતી. તેના ઉપર અત્યંત પ્રીતિ હોવાથી જ્યાં જ્યાં ઉદ્યાન કીડા કરવા માટે રાજા જતો હતો, ત્યાં ત્યાં તેને પાણુ સાથે લઈ જતો હતો.

કોઈક સમયે એક ગામથી બીજે ગામ જતાં જતાં કીડા કરવા માટે પોતાના આનંદ-પ્રમોદ માટે ભોગવટામાં સ્થાપન કરેલ ‘કુંડપુર’ નામના નગરમાં આવ્યો. યથાયોગ્ય સત્કાર-સન્માનપૂર્વક

પોતાના મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. સમગ્ર નગરલોકો રાજાના દર્શન માટે આવ્યા. તેઓનું સન્માન કરીને વિદાય આપી. વિશિષ્ટ પ્રકારના વિનોદમાં બાકીનો દિવસ પૂર્ણ કરીને વાસભવનમાં સૂઈ ગયા. રાણી પણ તેની પાસે સૂઈ ગઈ. સુખપૂર્વક નિદ્રા આવી ગઈ. લગભગ રાત્રિ પૂર્ણ થવા આવી. તેવા સમયે ચૌદ મહાસ્વપ્નોને અનુરૂપ લાલ જણવનાર આસો મહિનાની તેરશના દિવસે હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં 'ત્રિશલાદેવી'ના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા. પ્રાતઃકાળે જાગીને સ્વપ્નની હકીકત રાજાને કહી. રાજાએ પણ કહ્યું કે, હે સુંદરી ! સમગ્ર ત્રણે લોકના સ્તંભ સરખો પુત્ર તમને થશે. રાણીએ તે વચન બહુમાનપૂર્વક અંગીકાર કર્યું. હર્ષથી ઉદ્દાસ પામતી દેહલતાવાળી દેવી પોતાના આવાસમાં ગઈ.

આ પ્રમાણે હંમેશાં વિશેષ પ્રકારના સુખ અને ભોગો ભોગવતી હતી. તેમ કરતાં ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. દેવી કેવી દેખાવા લાગી ?

વાદળાના સમૂહની અંદર છૂપાઈને રહેલા સૂર્યવાળી દિવસલક્ષ્મીની જેમ ગર્ભાધાનથી જ મતિ, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનવાળા બાલકથી જેના દોષસમૂહ વિદીર્ણ થયા છે, એવી તે દેવી તરતમાં ઉદય પામેલા ચંદ્રમંડલથી શોભાયમાન ઉદયપર્વતની ભિત્તિની જેમ, અતિશય લાવણ્યથી શોભાયમાન નિર્મલ અવયવવાળી, સમુદ્ર-છાંચની અંદર રહેલા અમકતા મુક્તાકળની જેમ ફેલાતી નિર્મળ પ્રભાના સમૂહથી ઉત્પન્ન થએલ સૌભાગ્યવાળી 'ત્રિશલા દેવી' અધિકતર શોભા પામતી હતી. આ પ્રમાણે ગર્ભમાં રહેલા જિનેન્દ્રથી વિશેષ શોભાયમાન અવયવવાળી થોડા ઉદય પામેલા સૂર્યથી શોભાયમાન પૂર્વદિશાની જેમ શોભતી હતી. ગર્ભમાં આવ્યા પછી ઘણા દિવસો જતાં વૃદ્ધિ પામતા ભગવંત અત્યંત કરુણાવાળા હોવાથી માતાને ગર્ભમાં લગાર પણ પીડા ઉત્પન્ન કરતા ન હતા. આમ હોવા છતાં પણ વિષાદ પામેલી માતાએ ચિંતવ્યું કે, 'નક્કી મંદલાબ્યવાળીના મારા ઉદરમાંથી કોઈકે મારા આ ગર્ભનું હરણ કર્યું કે શું ? અથવા તો ગર્ભ ગળી ગયો કે શું ? નહિંતર અહ્ય પણ હલન-ચલન કેમ ન થાય ? તેમજ વૃદ્ધિ પણ પામતો નથી. નિર્ભાગિણી મને જો ગર્ભની આપત્તિ ઉત્પન્ન થશે, તો હું નક્કી પ્રાણુ ધારણુ કરી શકીશ નહિ'. આ સમયે માતાએ ચિંતવેલ પદાર્થને જાણીને કરુણા-સમુદ્ર ભગવંતે શરીરનો એક અવયવ કંપાવ્યો. ત્યાર પછી 'ગર્ભ છે.' એમ જાણી દેવી ચિંતમાં આનંદવાળી થઈ.

ત્યાર પછી ભગવંતે વિચાર્યું કે, "અહો ! આ પ્રાણીઓનો સ્વભાવ કેવા પ્રકારનો છે કે, એક મુહૂર્તના આંતરામાં આટલો હર્ષ અને વિષાદનો પ્રકર્ષ થયો, તે જુઓ ! તો હવે નક્કી મારે માતા-પિતા ભવતા હોય, ત્યાં સુધી તેમની આજ્ઞાનો ભંગ ન કરવો. વિષય-વિરક્ત ચિત્તવાળા થઈને પણ ગૃહવાસમાં જ રહેવું. માતા-પિતા સ્વર્ગવાસ પામ્યા પછી જ મારે કલ્યાણનું કાર્ય સાધવું." આ પ્રમાણે સંકલ્પ કર્યા પછી પ્રસૂતિ-સમય સુખ પૂર્વક આવ્યો. ત્યાર પછી પૂર્વદિશા જેમ ચંદ્રમંડળને તેમ, સમગ્ર ભવલોકમાં ઉદ્દ્યોત ફેલાવવા પૂર્વક ચૈત્ર શુકલ ત્રયોદશીના દિવસે હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયે છતે 'ત્રિશલા' ભગવતીએ જિનેન્દ્રને જન્મ આપ્યો. તે સમયે ચલાયમાન થયેલા સિંહાસનના કારણે તીર્થંકર ભગવંતનો જન્મ જાણીને સૌધર્માધિપતિ ઈન્દ્ર વગેરે દેવો અને અસુરો પોતપોતાના ઋદ્ધિ-વૈભવ-આડંબર પૂર્વક જન્મભાલિષેક કરવા માટે જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. વિવિધ પ્રકારના યાન-

વાહનના વિસ્તારથી રોકેલા ગગનમાર્ગેવાળા, જ્યજ્યકારના મોટા શબ્દો બોલીને પુષ્પવૃષ્ટિ કરતા, વેગના કારણે ઉછળતા ચપળ હારનાં ચમકતાં કિરણોથી શોભતા, મહિજ્જિત મુગટની કાંતિથી રંગાએલા સૂર્યકિરણોના ફેલાવાની બ્રાન્તિ કરાવતા, વિવિધ વાજિત્રો વગાડતા દેવગણો સાથે ઈન્દ્ર મહારાજ જગદ્ગુરુના શોભા કરેલા જન્મસ્થાન-ભવન પાસે આવી પહોંચ્યા. આવીને સમગ્ર નગરજનોને અવસ્થાધિની નિદ્રાઘીન કરીને વિનયપૂર્વક મસ્તકથી ભગવંતને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે—‘હે જગદ્ગુરુ ! અજ્ઞાન-અધિકારથી ભરેલ આ ભુવન ઉદય પામેલા સૂર્યની જેમ તમારા જન્મથી પ્રકાશિત થયું. હે ભગવતિ ! માતાજી ! આ સમગ્ર જગતમાં તમે પણ અરેખર કૃતાર્થ થયાં છો કે, જેમણે શ્રેષ્ઠ ગુણોના નિધાન એવા જગદ્ગુરુને ગર્ભમાં ધારણ કર્યાં. આ ભરતક્ષેત્રને પણ અમે નમન કરીએ છીએ કે, આજે કલિકાલ સમીપ હોવા છતાં પણ જેમાં લોકોત્તર મહાપુરુષની ઉત્પત્તિ થઈ. આ પ્રમાણે નમસ્કાર કરીને ઈન્દ્રની આજ્ઞા મળવાથી તુષ્ઠ થયેલા હરણના સરખા મુખવાળા હરિણેગમેષી દેવતાએ હરણ કરીને ઈન્દ્ર મહારાજના હસ્ત-કમલરૂપ શય્યામાં ભગવંતને સમર્પણ કર્યાં. ત્યાર પછી દેવવૃન્દો સહિત ઈન્દ્ર મહારાજ મેરુ પર્વતના શિખર ઉપર પહોંચ્યા ત્યાં નિર્મલ શિલાતલ ઉપર સ્થાપન કરેલા સિંહાસન ઉપર પોતાનાં પાંચ પ્રકારનાં રૂપની વિકુર્વાણા કરવા પૂર્વક ઈન્દ્ર મહારાજ ભગવંતને અલિષેક કરવા માટે તૈયાર થયા; પરંતુ અતિ નાના દેહવાળા ભગવંતને જોઈને ચિંતવવા લાગ્યા કે—

‘સમગ્ર ઈન્દ્રોના હાથમાં ધારણ કરેલા જળપૂર્ણ કળશોથી એક સામટા અલિષેક કરાતા ભગવંત આ જળની પીડા શી રીતે સહન કરી શકશે ?’ આવા પ્રકારના ઈન્દ્રના અયોગ્ય ભાવને અવધિજ્ઞાનથી બાણીને જિનેન્દ્ર ભગવંતે પોતાનું પરાક્રમ પ્રગટ કર્યું. ભગવંતે ડાબા પગના અંગૂઠાના અગ્રભાગથી સહેલાઈથી તેવા પ્રકારે મેરુને ચલાયમાન કર્યો, જેથી ત્રણે ભુવન ડોલવા લાગ્યાં. ‘જિનેન્દ્રમાં વૃષભસમાન એવા ચરમતીર્થાધિપતિનો જન્મલિષેક કરવાથી મને શાંતિ થશે’ તેવામાં, આ વેતાલ-ઉત્પાત કયાંથી ઉત્પન્ન થયો ?—એમ ચિંતવતા ઈન્દ્રે ઉપયોગ મૂકીને અવધિજ્ઞાનથી સત્ય હકીકત બાણી કે, શ્રીજિનેન્દ્ર ભગવંતનું સામર્થ્ય અસામાન્ય લોકોત્તર છે. ત્યાર પછી ઈન્દ્ર મહારાજએ ‘જે મેં અન્યથા ચિંતવ્યું, તેનું ‘મિચ્છા મિ દુક્કડં’ એમ કહીને ભગવંતને પ્રણામ કર્યાં.

ત્યાર પછી પહેલાં વર્ણવેલા વિધિથી ભગવંતને જન્મલિષેક કરીને ભગવંતને માતાની પાસે મૂકીને ઈન્દ્રમહારાજ સ્વસ્થાનકે ગયા.

આ સમયે પરિવાર સહિત દેવી બાગૃત થયાં. દાસચેટીએ રાજાને પુત્રજન્મની વધામણી આપી. રાજાએ તેને દાન આપ્યું. વધામણાં આદિ સર્વ કાર્યોં કર્યાં. ત્યાર પછી જન્મ દિવસથી રાજાને ત્યાં વિશેષ પ્રકારે સમગ્ર ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પામવાના કારણે પુત્રનું ‘વર્ધમાન’ નામ સ્થાપન કર્યું. ખાલ્યકાલ પૂર્ણ થયો, કુમારભાવ શરૂ થયો, કુમારો સાથે ક્રીડા કરવા લાગ્યા. ક્રીડા કરતાં કરતાં નગર બહાર નીકળ્યા. એક વૃક્ષની નીચે આમલકી ક્રીડા શરૂ કરી. પ્રસંગ મળતાં ઈન્દ્ર મહારાજ સભામાં સિંહાસન પર બેઠેલા હતા, દેવો સાથે વિવિધ વાર્તા-વિનોદ કરતા હતા. તે પ્રસંગે વીરત્વ-ધીરત્વ વિષયમાં ઈન્દ્રે કહ્યું કે, ‘વીરપણાની વાર્તામાં અત્યારે ભગવંત [ત્રિવેદી શુદ્ધિ ૧૩ મહાવીર-જન્મકલ્યાણક ગુરુ ૧૧-૪-૬૮ ચોપાટી.]

વર્ધમાન સ્વામીની તુલના કરે તેવો ખીજો કોઈ દેખાતો નથી.' આ સમયે ઈન્દ્રના વચનની અશ્રદ્ધા કરતો એક દેવ ત્યાં ગયો કે, જ્યાં કુમારોની સાથે ભગવંત ક્રીડા કરતા હતા, ત્યાં જઈને ભયંકર સર્પનું રૂપ કરીને વૃક્ષ સાથે વીંટાઈ ગયો. તેવા સર્પને દેખીને સાથે રમનારા કુમારો ચારે બાજુ દરેક દિશામાં ફર ફર દોડી ગયા. કુમારોને પલાયમાન થયેલા દેખીને ભગવંતે કંઈક હાસ્ય કરીને રમત કરતા હોય તેમ નિર્ભય થઈને આગળ આવીને હસ્તતલથી સર્પને ખેંચીને એક પ્રદેશમાં ફર ફર કર્યો. ફરી ક્રીડા કરવા લાગ્યા; એટલે પેલો દેવ બાળકનું રૂપ કરીને તેઓની સાથે રમવા લાગ્યો. ભગવંતે સર્વ બાળકોને જિતી લીધા. તેમાં એવી શસ્ત રાખી હતી કે જે હારી જાય તેણે જિતનારને પીઠ ઉપર બેસાડવો અને ફેરવવો. ત્યાર પછી સમગ્ર બાળકોએ વહન કર્યો પછી દેવ-કુમારનો વારો આવ્યો. તેણે પીઠ અર્પણ કરી. એટલે તેના ઉપર ભગવંત આરૂઢ થયા. તે સમયે દેવ પોતાની કાયાનું રૂપ વધારતાં વધારતાં વિરાટ સ્વરૂપવાળું કરવા લાગ્યો. કેવા પ્રકારનું?—

ગુણ સરખા જાંડા વહનમાં દેખાતા મજબૂત અને ભયંકર વિકરાળ દાઢ-દાંતોવાળું, અશોક વૃક્ષનાં કૂંપળ સરખી લાલ ચપળ ચલાયમાન જિહ્વાથી બિહામણું, પ્રભવલિત અગ્નિ સરખી પીળી કાંતિવાળી આંખોની દષ્ટિ ફેંકતું, ભયંકર ઉદ્ભટ ભવાં ચડાવેલ કરચલીઓની રચના કરેલ લાલતલવાળું, તપાવેલ સુવર્ણ સરખા પીળા ઉડતા કેશ-સમૂહવાળું, માંસરહિત અને રુધિરથી ખરડાએલા ભયંકર ઉદરના અંતભાગ સુધીનું આવા પ્રકારનું ત્રણે લોકને ભય પમાડે તેવું દેવ-કુમારનું રૂપ પીઠ પર બેઠેલા ભગવંતે અનાદરથી જોયું.

ત્યાર પછી તેના તેવા કૃત્રિમ રૂપને જોઈને વજ્ર કરતાં પણ અતિશય કઠિન મુષ્ટથી તેની પીઠમાં માર માર્યો. તેના પ્રહારથી થયેલી વેદનાથી તે દેવ વામન થઈને પહેલાના સ્વાભાવિક રૂપમાં આવી ગયો. આ પ્રમાણે ભગવંતનું ધૈર્ય જાણીને, સત્વાધિકતાનું માપ સમજીને, ઈન્દ્રે કહેલાં વચનો યાદ કરીને 'તેમણે કહ્યું હતું, તેવાજ બળવાળા ભગવંત છે'—એમ પ્રભુને પ્રણામ કરીને જ્યાંથી આવ્યો હતો, ત્યાં દેવ પાછો ગયો. ભગવંત પણ બાળકો સાથે ક્રીડા અને વિવિધ વિનોદ કરતા કરતા નગરમાં ગયા. આવા વિનોદમાં કુમારભાવ પસાર થયો. યૌવન વય પામ્યા. તેમના પ્રભાવ અને ગુણગણના અનુરાગી રાજાઓ પોતાપોતાની પુત્રીઓને લઈને ત્યાં આવ્યા. અને ભગવંતને અર્પણ કરી. ત્યારે ભગવંતે વિચાર્યું કે, પહેલાં પણ મેં નિર્ણય કર્યો હતો કે, 'માતા-પિતા જીવતાં હોય ત્યાં સુધી મારે દીક્ષા-વિધાન ન કરવું'—એમ વિચારીને વિષય-વિરક્ત ચિત્ત હોવા છતાં પણ કન્યાઓ(? કન્યા) સ્વીકારી. યથાવિધિ વિવાહ-કાર્ય પ્રવર્ત્યું.

આ પ્રમાણે અભિલાષાનુસાર સમગ્ર ઈન્દ્રિયોના વિષયો પ્રાપ્ત કરતાં અને રાજ્યસુખ અનુભવતાં જન્મથી માંડીને ત્રીશ વર્ષો વીતાવ્યાં. માતા-પિતાનું પરલોક પ્રયાણ થયા પછી પોતાના નાના (? મોટા!) ભાઈને રાજ્ય અર્પણ કરીને એક વર્ષ સુધી મહાદાન આપીને પ્રભુ દીક્ષા લેવા માટે તૈયાર થયાં. આ સમયે ભગવંતની મનોભાવના જાણીને લોકાન્તિક દેવતાઓ આવ્યા અને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. કેવી રીતે?—વિનયથી નમાવેલા મસ્તક વિષે બે હાથની બેડેલી અંજલિ સ્થાપન કરતા તેમ જ ભકિતપૂર્ણ વિનય-બહુમાન વહન કરતા કહેવા લાગ્યા કે, "હે ભગવંત!

ત્રણે ભુવનમાં રહેલા પદાર્થોને આપ યથાર્થ જાણો છો, તમારી આગળ અમારા સરખા લોક શું જાણે? તે પણ 'લોકસ્થિતિ આવા પ્રકારની હોવાથી' -એમ સમજીને અમે આપની આગળ માત્ર તેનું સ્મરણ કરાવવા પૂરતા વિજ્ઞપિત કરીએ છીએ. 'હે તીર્થંકર ભગવંત! ભવના ભયથી ભય પામેલા ભવ્ય જીવો જેઓ મિથ્યાત્વના માર્ગે પ્રયાણ કરીને મૂઠ થયેલા છે, તેઓને યથાર્થ માર્ગ બતાવનાર તીર્થ આપ પ્રવતાવો. કુત્સિત સિદ્ધાંતોના માર્ગ-પ્રસારના સંતાપથી નબટ થયેલા મોક્ષમાર્ગને જ્ઞાન-ચારિત્રને ઉપદેશ આપીને પ્રકાશિત કરો. તમારા વિવિધ અતિશયોથી વૃદ્ધિ પામતા ગુણુરત્નોથી ભરેલા અપૂર્વ સમુદ્રમાંથી લોકો વચનામૃત ગ્રહણ કરો. તમારા ગૌત્રનું કીર્તન કરવાથી ઉલ્લસિત થયેલ રોમાંચ-કંચુકવાળા ભવ્ય આત્માઓ તમારી કથાને યુગાન્તકાલ સુધી વિસ્તાર પમાડો.' આ પ્રમાણે વિનયથી નમેલા સુરગણના વચનથી વિકાસિત થયેલ કર્તવ્યવાળા ભગવંત શાશ્વત સુખસ્વરૂપ મોક્ષ-પ્રાપ્તિમાં પરાક્રમ કરવાની મતિવાળા થયા.

આ સમયે ભગવંતના ભાવી કાર્યકર્મની હકીકત જાણનાર સમગ્ર દેવ-સમૂહો આવ્યા. પ્રણામ કરવા પૂર્વક પહેલાં કહેલા ક્રમ પ્રમાણે શિબિકારત્ન તૈયાર કરીને ભગવંતની સમીપમાં હાજર થયા. ઈન્દ્ર મહારાજએ ભગવંતનો નિષ્ક્રમણ-અભિષેકાદિ-વિધિ કર્યો. ત્યાર પછી પ્રભુ શિબિકારત્નમાં આરૂઢ થયા. મનુષ્યોએ અને સુરોના સમુદાયે શિબિકાને ખભા ઉપર વહન કરી. ત્યાર પછી દેવોના અને મનુષ્યોના જયજયકારના શબ્દ સાથે પડહોના શબ્દો મિશ્રિત થવાના કારણે પડઘા સંભળાતા હતા, તથા શંખ, કાંસીજોડાના મધુર શબ્દો આકાશમાં વ્યાપી ગયા હતા. આ પ્રમાણે આડંબરપૂર્વક નગરમાંથી નીકળી બહારના ઉદ્યાનમાં ગયા. શિબિકા નીચે મૂકી એટલે તેમાંથી પ્રભુ નીચે ઉતર્યા. સમગ્ર કાર્યભાર સરખા આભૂષણનો સમૂહ શરીર પરથી ઉતાર્યો. પ્રભુના દેહને આલિંગન કરવાના ગૌરવથી કિંમતી થયેલ વસ્ત્રયુગલનો વિષયસંગના સુખની જેમ ત્યાગ કર્યો. વેદનાનો વિચાર કર્યા વગર વજ્ર સરખી મુષ્ટિથી કેશ-સમૂહ મસ્તકથી ઉખેડી નાખ્યો. પૂર્વે કહેલા ક્રમથી માર્ગશીર્ષ શુદ્ધઃશનીના દિવસે હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો, ત્યારે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

ત્યારે પ્રચંડ કર્મરૂપ વનના ફલના મધ્યભાગથી નિર્ગમન સ્વીકારીને જ્ઞાન-સૂર્યનાં કિરણોથી પ્રકાશિત નિર્મલ તપ અને ચારિત્રરૂપ માર્ગ ગ્રહણ કરીને વ્યંતરો, નાગેન્દ્રો, દેવો અને મનુષ્યોના સમુદાયથી અનુસરાતા માર્ગવાળા, ઈન્દ્ર મહારાજએ ખભા ઉપર સ્થાપન કરેલા એક દેવદૂબ્યથી શોભતા, ચારિત્રના મહાભારને વહન કરતા, ભુવનશુરને ઉત્તમ પરમાર્થવાળા અતિ-શય પ્રકાશવાળા 'મનઃપર્યવ' સુધીના ચાર જ્ઞાનાતિશયો પ્રગટ થયા. આ પ્રમાણે ચારિત્ર સ્વીકાર્યા પછી દેવસમુદાયે ભગવંતને ત્રણ પ્રદક્ષિણા અને પ્રણામ કરીને હર્ષથી ઉલ્લાસ પામતા તેમજ રોમાંચિત થતા સ્તુતિ કરવા પૂર્વક પોતપોતાના સ્થાને ગયા.

આ પ્રમાણે સમગ્ર પાપનો ત્યાગ કરીને પ્રવ્રજ્યાના અનુષ્ઠાનમાં અપ્રમાદપણે ઉદમ કરનારા, સંયમ પાલન કરનારા, દુસ્ત્રહ પરિપહોને જિતનારા, સમગ્ર ભૂષણોનો ત્યાગ કર્યો હોવા છતાં સુંદર સંયમથી શોભતા, સમગ્ર વસ્ત્રો છોડેલાં હોવા છતાં ઈન્દ્ર મહારાજએ ખભા ઉપર સ્થાપન કરેલા લટકતા એક દેવદૂબ્ય વસ્ત્રવાળા, અશ્વવાહનનો ત્યાગ કરવા છતાં પણ

દમન કરેલ દુષ્ટ ઇન્દ્રિય-અસ્વવાળા, હસ્તિ-સમૂહ છોડવા છતાં પણ મત્તહાથી સમાન ગતિ કરનારા ભગવંત એક ગામથી બીજા ગામ કમસર પૃથ્વીમાં વિહાર કરવા લાગ્યા.

આદ્યાણને વસ્ત્રદાન

તેટલામાં કોઈક દિવસે કંઈક પુખ્ત વયવાળો દરિદ્ર આદ્યાણ આવીને પ્રણામ પૂરું કરી એમ કહેવા લાગ્યો કે- 'હે ભગવંત ! બીજાની પાસે યાચના અને પ્રાર્થના કરતા નિર્ભાગી એવો મારો જન્મ પૂર્ણ થવા આગ્યો. મોટા દરિદ્રપણાના કારણે ઉપદ્રવ પામેલા દેહવાળા મને પ્રાર્થનાભંગ કરવાથી કાળા અને કલંકિત થએલા બીજાઓનાં મુખો દેખવાના પ્રસંગો ઉત્પન્ન થયા. કંઈમાં સ્ખલના પામતા ગદ્ગદ અક્ષરોવાળાં દીન વચનોથી લોકો પાસે પ્રાર્થના કરતો હતો. હાથમાં તાળી અપી હર્ષ પામતા ધનના અભિમાની દુષ્ટજનોનાં હાસ્ય-ગર્ભિત વચનો પણ સાંભળ્યાં પારકા મકાનના દરવાજામાં પ્રવેશ ન મળવાથી અહાર ટાઠ અને તડકાની વેદના સહન કરવી પડી. દુઃખિયારા મારા કુટુંબના કાર્ય માટે બીજા લોકોની પુશામતો કરી. આપને સર્વ કેટલું નિવેદન કરું ? જ્યારે બીજાને પ્રાર્થના કરવા માટે મેં પરદેશમાં પ્રયાણ કર્યું, ત્યારે ભગવંતે તો અહીં મહાદાન વરસાવ્યું. કેવા પ્રકારનું ?-કેટલાકને મહાદારિદ્રિય સમૂહને દૂર કરનાર અનેક નગર, ગામ, ખાણ અને ધનની પ્રચુરતાવાળા ભંડારો આપ્યા. વળી બીજાઓને મદની ગંધમાં લુપ્થ થએલા અનેક ભ્રમરોના શુંબસ્વથી સુખર એવા મુગ, ભદ્ર, મંદ, મિશ્ર વિવિધ જાતિના હાથીઓના સમૂહો આપ્યા. વળી કેટલાય તો મણિ-રત્નજડિત ખનાવેલા સુવર્ણના પલાણથી સજ્જ કરેલા તોકખાર, તુરુષ્ક, શ્રેષ્ઠ કંબોજ આદિ ઉત્તમ જાતિના અશ્વો, વળી કેટલાયને ઉત્તમ સુવર્ણથી ઘડેલા, પૃથ્વીતલને ઉખેડતા અને રજ ઉડાડતા ચંચળ અશ્વો ભેડેલા રથ-સમૂહો આપ્યા. વળી કેટલાયને નવીન વર્ષાકાળની જેમ વિવિધ મણિ, રત્ન, સુવર્ણ-સંપત્તિની દાનવૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થતા સુખ વડે કરીને આપે દરેકની તૃષ્ણા દૂર કરી મને તો પૂર્વે કરેલા દુષ્ટ-પાપકર્મના યોગે પરદેશમાં પણ કંઈ પ્રાપ્ત ન થયું અને દૂર દેશથી પાછો ઘરે ફર્યો, ત્યારે હે નરનાથ ! આપનાં આવાં દાનાતિશયવાળાં સુંદર ચરિત્રો સાંભળ્યાં. આ રીતે અતિતૃષ્ણા ભરપૂર વચનો બોલતો, દીનતા બતાવતો, બહુ પ્રભુ આગળ રુદન કરતો ન હોય તેમ યાચના કરવા લાગ્યો.

તેનાં તેવાં દીનવચનો સાંભળીને અત્યંત કરુણા પામેલા ચિત્તવાળા ભગવંતે તેને કહ્યું કે- 'હે દેવાનુપ્રિય ! અત્યારે તો મેં સમગ્ર સંગ અને સંપત્તિનો ત્યાગ કરેલો છે, તું પણ દરિદ્રતાના દુઃખથી પીડાઈ રહેલો છે, તો મારા ખભા પર રહેલા વસ્ત્રમાંથી અર્ધવસ્ત્ર લઈને જા' તે સાંભળી આદ્યાણ હર્ષ પામ્યો. ભગવંતના કહેવા પ્રમાણે તેણે અર્ધવસ્ત્ર લઈ લીધું. તે પોતાના ઘર તરફ ગયો. સાળવીને એ અર્ધવસ્ત્ર બતાવ્યું. એટલે વસ્ત્ર તુણ્યારે આદ્યાણને કહ્યું કે, 'વસ્ત્રનો ખાકીનો અર્ધો ભાગ પણ સ્પૃહા વગરના તે મહાસુનિના ખભા ઉપરથી પવનથી ઊડીને દૂર થશે, અગર વિહાર કરતાં કરતાં કાંટાની વાડમાં પડશે; માટે ફરી તું તેમની પાસે જા અને તે લઈને પાછો આવ; જેથી હું તુણીને તેને તદ્દન નવું વસ્ત્ર હોય તેવું બનાવી આપીશ.' એમ કહ્યું, એટલે તે આદ્યાણ બંધાં ભગવંત હતા, ત્યાં તેમની પાછળ પાછળ ગયો. એમ કરતાં સુવર્ણવાલુકા નામની નદી હતી ત્યાં પહોંચ્યો. ભગવંત વિહાર કરતા હતા, ત્યારે ભગવંતના ખભા પરથી વસ્ત્ર સરી પડ્યું અને કાંટાળા વૃક્ષમાં ભેરવાઈ ગયું. ક્યાં વસ્ત્ર પડ્યું ? તેમ નજર ક્યાં વગર ભગવંત તો

તે સ્થળમાંથી ચાલ્યા ગયા ત્યારે આહ્વાણે ત્રિંતવ્યું કે, મહાઆશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરાવનાર એમનો વ્યવસાય તો બુદ્ધો ! અથવા તો એમને પોતાના શરીરની પણ મમતા નથી, તો પછી બીજા આદ્ય પદાર્થની મમતા તો ક્યાંથી જ હોય ? એમ વિચારીને તે પ્રદેશમાંથી ભગવંત આગળ ચાલી ગયા, એટલે પડી ગએલ અર્ધવસ્ત્ર ધારણ કર્યું અને વસ્ત્ર તૂણનારને આપ્યું. તેણે પણ તેવી રીતે બંને ટૂંકડા તૂણીને એક અખંડ તૈયાર કર્યું કે જેથી ફરી નવીન વસ્ત્ર બની ગયું, પછી આહ્વાણને અર્પણ કર્યું. તેણે દેખીને આહ્વાણ હર્ષ પામ્યો. પછી ભગવંતના બંધુ નંદિવર્ધન રાજા પાસે જઈને 'રત્નોના ભોગવનાર રાજાઓ હોય છે' એમ સમજીને તેમને આપ્યું. તે રાજાએ પણ મહાન ધનસંપત્તિ આપીને તે આહ્વાણની પૂજા કરી. જગતના નાથ વર્ધમાન સ્વામી ધનસંપત્તિ વગરના હોવા છતાં પણ અઠળક ધનતું દાન આપીને તે આહ્વાણને સંતોષિત કરી નિરપૃહ મહાપ્રભાવશાળી ભગવંત વિચરવા લાગ્યા. એમાં શું આશ્ચર્ય ? કારણ કે ધીરપુરુષો હંમેશાં સમગ્ર લોકોના ઉપર ઉપકાર કરનારા હોય છે. આહ્વાણને વસ્ત્રદાન નામનો પ્રસ્તાવ ૧.

(૨) મૂખ્ ગોવાળે કરેલ ઉપસર્ગ

કોઈકે સમયે ભગવાન વિહાર કરતા કરતા કર્મારગામ નજીક પહોંચ્યા. ત્યાંથી બહુદૂર નહીં એવા પડલાના વૃક્ષ નીચે ભગવાન કાઉરસગ્ગ પ્રતિમા ધારણ કરીને ઉભા રહ્યા. સમગ્ર વિવેક, વિનય ન સમજનાર એક મૂખ્ ગોવાળ બળદો લઈને ત્યાં આવ્યો. ભગવંતને ઉદ્દેશીને તે કહેવા લાગ્યો કે- 'અરે દેવાર્ય ! બીજા બળદોને લઈને જ્યાં સુધી હું પાછો આવું, ત્યાં સુધી આ બળદોની સંભાળ રાખજો' એમ કહી પોતાના ધારેલા કામ માટે તે ગામમાં ગયો. ત્યાર પછી રાત્રિ પૂર્ણ થઈ એટલે તે જ સ્થિતિમાં રહેલા ભગવંતની પાસે આવ્યો. બળદોને ન બોવાથી કહેવા લાગ્યો કે- 'હા દેવાર્ય ! મેં તમને બળદો સમર્પણ કર્યા હતા, તો કહો કે તે ક્યાં ગયા ? ફરી ફરી પૂછતાં ભગવંત પ્રત્યુત્તર આપતા નથી, ત્યારે અવિવેકની બહુલતાવાળો તે ગોવાળ વિચારવા લાગ્યો કે નક્કી આણે બળદો ક્યાંય સંતાડ્યા લાગે છે. ફરી પણ કઠોર આકરાં વચનો કહેવા લાગ્યો. કેવી રીતે ?-

'હા દેવાર્ય ! મારી થાપણ તમને અર્પણ કરીને હું કાર્ય માટે ગયો અને તમે છૂપાવીને ખરેખર આત્માને નિંદાપાત્ર કર્યો. બીજાની થાપણની રક્ષા કરનારો પોતાના જીવિતને પણ હોડમાં મૂકે છે. સજ્જનોનો આવો જ સ્વાભાવ હોય છે. જ્યારે તમે તો તેથી વિપરીત જ વર્તન કર્યું છે. જે હકીકત હોય તે જલ્દી કહી દો, વધારે નકામું બોલવાથી શો લાભ ? આમ વિપરીત કરનાર તમને સહન કરીશ નહીં' એમ મહાકોપથી ભયંકર સુખાકૃતિવાળો ગોવાળ ભગવંતને હણવા માટે તૈયાર થયો, તે ભેઈને ઈન્દ્ર મહારાજા એકદમ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાર પછી ઈન્દ્રમહારાજાએ એવો હુંકાર કર્યો કે જેથી ગોવાળ પલાયન થયો. પછી ઈન્દ્રમહારાજા ભગવંતને વિનંતિ કરવા લાગ્યા કે- 'હા ભગવંત ! આજથી માંડી ખાર વરસ સુધી આપને મહાઉપસર્ગો થવાના છે, તો જો આપ આસા આપો, તો તેનો પ્રતિકાર કરવા હું સાથે રહું.' આ સમયે ભગવંતે કાઉરસગ્ગ પારીને કહ્યું કે- 'હા દેવાનુપ્રિય ! આ ભુવનની અંદર કદાપિ એવું બન્યું નથી કે બનશે પણ નહીં કે પારખ બલનો આશ્રય કરીને કોઈ કેવલજ્ઞાન પ્રગટ કરી શકે. શક્તિ-સમર્થ આત્માઓ પોતાના પરાક્રમથી જ તેવા ઉપસર્ગોને પડકારે. રાગે એકઠા કરેલા અંધકારને સૂર્ય પોતે જ ફરથી વિનાશ કરે

છે. પોતાની શક્તિના સામર્થ્યથી જ યતિએ મહા તપકર્મ કરીને ઉપસર્ગોને મહાત કરે છે. જો બીજો તે કાર્ય કરી આપે, તો તેમાં તેણે શું કયું ગણાય ? જે મનુષ્ય સત્ત્વની હીનતાથી જે ભારને વહન કરવા સમર્થ નથી, તે પોતાના શરીરનું બળ વિચાર્યા વગર તેવા ભારને વહન કરવા કેમ તૈયાર થાય ? દેવો, મનુષ્યો અને તિર્થચોથી ઉત્પન્ન થયેલા સમગ્ર ઉપસર્ગો પર વિજય મેળવીને દુષ્કર તપ અને ચારિત્ર પાલન કરનાર એવા સાધુઓ જ ભુવનમાં તેવો ઉદ્ધમ કરનારા છે. હે શક! જો કે ઘણા પ્રકારના વિદ્નો-ઉપસર્ગોને નિવારણ કરવા તમે સમર્થ છો, પરંતુ કર્મનો ઉપશમ બીજાની નિશ્ચાયે થતો નથી.” આવા પ્રકારનાં અનેક વચનોથી ઇન્દ્રને સમજાવીને, વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરાવીને ભગવંત અત્યંત દુર્ધર દુસ્સહ તપોવિધાન કરવામ ઉદ્ધમવંત થયા.

ત્યાંપછી ઇન્દ્રમહારાજએ પણ ભગવંતની માશીના પુત્ર કે, જે બાલતપ કરીને ‘સિદ્ધાર્થ’ નામથી વ્યંતરદેવપણે ઉત્પન્ન થયો હતો, તેને કહ્યું કે- ‘આ ભગવંતને દિવ્યાદિક મહાઉપસર્ગો થવાના છે, તેને તારે નિષ્કલ કરવા’ એમ કહી સુરપતિ પોતાના સ્થાને ગયા. ત્યાર પછી સિદ્ધાર્થ વ્યંતરદેવે ઇન્દ્રની આજ્ઞા પામવાના કારણે પોતાનું ગૌરવ માનતા, તથા પોતાના પૂર્વના સંબંધના સ્નેહાતિશયથી કાયારહિત હોય તેમ ભગવંતના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો. ભગવંત બ્યાં બ્યાં યથાક્રમે વિહાર કરતા હતા, ત્યાં ત્યાં પોતાના પ્રભાવથી ઉપસર્ગોનું નિવારણ કરીને રહેતો હતો.

(૩) અસ્થિક નાગરાજે કરેલ ઉપસર્ગ

ભગવંત પણ સૂર્યોદય સમયે ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. આમાનુષામ વિહાર કરતા ‘બહુલ’ નામના સંનિવેશે પહોંચ્યા. ત્યાં અસ્થિક નામના ઉદ્ધાનમાં મોટા મંદિરમાં પ્રતિમાપણે કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાનમાં ઉભા રહ્યા. ત્યાં અનેક જીવોના સમૂહનો નાશ કરનાર અસ્થિક નામનો નાગરાજ રહેતો હતો અનેક જીવોના પ્રાણ લેનાર તેણે લોકોની આરાધનાના કારણે ઉપસર્ગો થઈ કહ્યું કે, મારી નજરમાં આવીને જે પ્રાણીઓ મૃત્યુ પામ્યા છે, તેઓના સમગ્ર હાડકાના સમૂહથી મારું મંદિર તમે બનાવો. તે અસ્થિક ભુજંગાધિપતિ કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને ખડા રહેલા ભગવંતને જોઈને ક્રોધાધીન બની વિષાગ્નિની ભયંકર જ્વાળા ફેંકીને દિશાઓના પોલાણને ભયભીત બનાવતો સ્ફુરાયમાન પ્રગટ કુંકાડાના પવનથી બગીચાના સ્થળને ગબાવતો ભગવંતને ઉપસર્ગ કરવા લાગ્યો. કેવી રીતે? ભગવંતના સમગ્ર શરીર પર વીંટળાઈ ભરડો આપી ગાઠ વેદના ઉત્પન્ન કરતો, સન્મુખ દષ્ટિ સ્થાપન કરી વિષાગ્નિના જ્વાલા-સમૂહને પ્રભુ ઉપર ફેંકતો, વિસ્તારેલ સેંકડો ફણાથી ઉત્પન્ન થયેલ ભયંકર દેખાવથી દુષ્પ્રેક્ષણીય, ડોલાવતા ફણામુખમાંથી ભયંકર કુંકારો ફેંકતો, મસ્તક પર રહેલા મણિના કિરણ-સમૂહથી વિવિધ રંગવાળા આકાશ અને ભૂમિતલને પ્રકાશિત કરતો, મુખમાં રહેલી ચારે તરફ લપલપાયમાન થતી જિહ્વાથી ભયંકર જણાતો, ડંબના છિદ્રોથી અંકિત સમગ્ર દેહમાં ઉત્પન્ન કરેલા મુખના વિસ્તારવાળો તે બધું અશુભ કર્મપરિણતિ-સમૂહ ન હોય તેમ સ્વચ્છંદપણે ભગવંત ઉપર આક્રમણ કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે તીવ્ર ઉપસર્ગની પરંપરાથી પરેશાની પમાડેલા પ્રભુના શુભપરિણામની અતિશય વૃદ્ધિ થઈ. લગભગ પ્રાતઃકાળ નજીકનો સમય થયો, ત્યારે તે જ કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાનની સ્થિતિમાં રહેલા ભગવંતને ક્ષણવાર નિદ્રા આવી. દશ સ્વપ્નો દેખ્યા પછી નિદ્રા ઉડી ગઈ, ત્યારે રાત્રિ પૂર્ણ થઈ, સૂર્યોદય થયો.

(૪) ઉત્પલ મહર્ષિ

આ અવસરે પાર્શ્વનાથ ભગવંતના તીર્થમાં અંગીકાર કરેલ શ્રમણપણાવાળા 'ઉત્પલ' નામના મહર્ષિ ભગવંતને વંદન કરવા આવ્યા. વિધિપૂર્વક વંદન કરીને ભગવંતના ચરણયુગલ પાસે બેઠા. ત્યાર પછી ભગવંતે કાઉચસગ્ગ પૂર્ણ કર્યો, એટલે ફરી વખત વંદન કરીને ભગવંતને કહ્યું કે- 'હે સ્વામી! આપે રાત્રિના છેલ્લા સમયમાં જે દશ સ્વપ્નો દેખ્યાં, તે મહાકૃપાવાળાં છે. જે તાલપિશાચ તમે હણ્યો, તેથી અલ્પકાળમાં આપ મોહનીયકર્મને મૂળમાંથી ઉખેડી નાખશો. જે પ્રવેત પક્ષી બેસ્યું, તેથી તમે શુકલધ્યાન ધ્યાશો. જે વિચિત્ર રંગ-બેરંગી પક્ષી બેસ્યું, તેથી બાર અંગની પ્રજ્વલા કરશો. ગોવર્ગ દેખવાનું કૃણ- 'સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાકૃપ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની સ્થાપના કરશો.' પદ્મસરોવર દેખ્યું, તેથી 'આરે નિકાયના દેવો તમારી સેવા કરશે.' સ્વપ્નમાં જે સમુદ્ર તરી ગયા; તેથી 'તમે સંસાર-સમુદ્ર તરી જશો.' જે સૂર્ય દેખ્યો, તેથી 'ટૂંકા કાળમાં આપને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થશે.' જે આંતરડાંથી માનુષોત્તર પર્વતને વીંટી લીધો, તેથી કરીને 'આપની નિર્મલ કીર્તિ-ચશ અને પ્રતાપ સમગ્ર ત્રણે ભુવનમાં વિસ્તાર પામશે.' જે મેરુપર્વત ઉપર આરૂઢ થયા, તેથી કરીને 'તમે સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થઈને દેવો, મનુષ્યો અને અસુરો આદિની બારપર્ષદામાં ધર્મની પ્રજ્વળા કરશો.' જે પુષ્પમાળાઓ બેઠ, તેનું કૃણ હું જાણતો નથી. ત્યારે ભગવંતે કહ્યું- 'હે ઉત્પલ ! જે તું નથી જાણતો, તે હું કહું છું. માળાસુગલ દેખવાથી 'હું' ગૃહસ્થ અને શ્રમણ એવા બે પ્રકારના ધર્મની પ્રજ્વળા કરીશ.' ત્યાર પછી ઉત્પલ કેટલાક પ્રશ્નો પૂછીને થોડીવાર બેઠીને જેવો આવ્યો હતો, તેવો પાછો ગયો.

(૫) પાખંડ અચ્છંદક

ભગવંત પણ તે પ્રદેશમાંથી વિધિપૂર્વક વિહાર કરીને આગળ ગયા અને 'મૂલાગ' નામના સંનિવેશમાં પહોંચ્યા. ત્યાં એક ઉદ્યાનવનમાં રહ્યા. 'ભગવંત પધાર્યા છે.' એમ હકીકત જાણીને લોકસમુદાય વંદન કરવા આવ્યો અને ભગવંતની પૂજા કરી. લોકો સેવા કરવા લાગ્યા. લોકસમૂહને ભગવંત પાસે જતા દેખીને 'અચ્છંદક' નામનો પાખંડી વિચારવા લાગ્યો કે, 'આ લોકો મને છોડીને તેની પાસે કેમ જઈ રહેલા છે ? ત્યાં જઈને હું તેના ચતિ-પણાના અભિમાનને દૂર કરું.' -એમ વિચારીને તે ત્યાં ગયો કે ત્યાં લોકસમૂહથી જેમનાં ચરણકમલ સેવાય છે એવા ભગવંત રહેલા હતા. ત્યાં પહોંચીને હાથની મુઠ્ઠીમાં તણખલું ગ્રહણ કરીને ભગવંતને બતાવીને કહેવા લાગ્યો કે- 'અરે ! આ તણખલું છેદાશે કે નહિ ?'

આ સમયે ભગવંતના શરીરમાં છૂપાએલ સિદ્ધાર્થવ્યંતરે કહ્યું કે- 'આ છેદાશે નહિ.' ત્યાર પછી તે દેવના પ્રભાવથી તણખલું કઠિનભાવ પામ્યું, તેને આમ તેમ મર્દન કરવા છતાં લગાર પણ લાંગવા માટે તે સમર્થ ન થયો, ત્યારે લોઠો પડી ગયેલો, સમગ્ર લોકોથી હાસ્ય કરાતો તે સ્થળમાંથી દૂર ચાલ્યો ગયો.

(૬) ચંડકૌશિક સર્પને પ્રતિષેધ

તે પ્રદેશમાંથી વિહાર કરીને ભગવંત સુખપૂર્વક અનેક વનખંડથી શોભાયમાન વનના મધ્યભાગમાં પહોંચ્યા. તે વન કેવું હતું ?

પોતાના ફલસમૂહની સંપત્તિથી આવેલા પક્ષીગણને સંતોષ પમાડનાર વન મધ્યપ્રદેશમાં પવનથી ડોલતી વૃક્ષશાખાઓ રૂપ ભુબલયોના હાવભાવ કરવા પૂર્વક જાણે નૃત્ય કરતું ન હોય ?

પ્રયાણ કરતા પથિકોના સમૂહને નિરંતર રૂળ મળવાથી સંતુષ્ટ થએલા પક્ષીઓએ ફરલા મોટા શબ્દોથી જાણે ‘ પધારો પધારો ’-એમ કહી એકદમ યોલાવતું ન હોય ?

એકી સાથે સમૂહમાં ઉલ્લાસ પામતા અને ડોલતા નવીન કુંપળોના સમૂહના ખાનાથી જાણે ઉભું થઈ માન આપતું ન હોય ? મનોહર પુષ્પસમૂહમાં લીન થએલ ભ્રમરગણના ગુંભરવના ખાનાથી જાણે ગાયન કરતું ન હોય ?

આ પ્રમાણે જગદ્ગુરુનાં દર્શન કરવા માટે વિશેષ પ્રકારે વૃદ્ધિ પામતી ભક્તિપૂર્વક ત્રાસ પામેલ વિવિધ શ્વાપદગણ જાણે સ્વાગત વચનો કહેતા હોય. અર્થશ્લેષ હોવાથી ભવભયથી ત્રાસ પામેલા શ્રાવક-સમુદાય વડે, આવા પ્રકારનું ગહનવન પાર કરીને વિષરૂપ દાવાનલથી બળી ગએલા કોઈક છૂટા છવાયા દેખાતા સ્થાનમાત્રથી યોગખાતા વૃક્ષવાળું, વનમાં વિચરનાર વનેચરોએ પણ ખાવા માટે જવા-આવવાનું જેમાં ત્યાગ કરેલ છે, લોકોનો પણ જવા-આવવાનો માર્ગ બંધ થયો છે, નિરંતર ધૂમાડાથી વ્યાપ્ત થએલ દિશાના અંતરાલવાળાં, દુષ્ટરાજ જેમ શકુનશાસ્ત્રનો ત્યાગ કરે, તેમ પક્ષીગણે ફરથી જ ત્યાગ કરેલ, સુંગામાં જેમ વાણીનો તેમ નાશ પામ્યું છે-અદૃશ્ય થયું છે પાણી જેમાં, કુમતના માર્ગથી શ્રાવકગણ ફર પલાયન થાય તેમ શ્વાપદગણ પણ જે વન-ગહનમાંથી ફર પલાયન થયો છે. દૃષ્ટિવિષ-પૂર્ણ નેત્રની અગ્નિશિખાથી ભયંકર જણાતા એક ભૂમિપ્રદેશમાં ભગવંત આઘ્યા. તેના મધ્યભાગમાં ઊંચા ટેકરાવાળું એક રાફડાનું શિખર દેખ્યું. તેવા પ્રકારનું નિર્જન અરણ્ય દેખીને ‘ અહો ! તદ્દન કોઈ પણ પ્રાણીરહિત આ વનપ્રદેશ છે. ’ એમ વિચારીને ત્યાં કાઉસગ્ગ-ધ્યાને બિલા રહ્યા.

તે વનની અંદર ખીલ કોઈ ભવમાં ‘ ચંડકૌશિક ’ નામનો લૌકિક ઋષિ હતો. કોઈ પણ કારણે ઋષિપણામાં પણ કૌપ ઉત્પન્ન થવાના કારણે રૌદ્રધ્યાનના મનવાળો મૃત્યુ પામીને તે વનમાં ‘ દૃષ્ટિવિષ ભતિનો મહાસર્પ ’ થયો. ત્યાં પણ અતિ કૌપાયમાન થઈને કૂરકર્મ કરનાર હોવાથી ‘ ચંડકૌશિક ’ એવા નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. તેણે અરણ્યમાં વાસ કરેલો હોવાથી આખું અરણ્ય સમગ્ર જીવોના ભોગવટાથી રહિત થયું. હવે આવા નિર્જન અરણ્યમાં કાઉસગ્ગધ્યાનમાં રહેલા પ્રભુને દેખીને અત્યંત કૂર સ્વભાવવાળા આ સર્પે ‘ આને બાળી નાખું ’-એમ વિચારીને ભયંકર વિષાગ્નિશિખાના ભડકા સરખા નેત્રથી ભગવાન તરફ નજર કરવા લાગ્યો.

કેવી રીતે ?-

‘ દંડની જેમ ઊંચી ફણાવાળો બિલો રહેલ મુકુલિત ફણા-મંડલવાળો, અત્યંત ભયંકર શરીરના વિસ્તારવાળો મહાસર્પ ’ પૃથ્વીના બિલમાંથી બહાર નીકળવા લાગ્યો. પ્રબલિત અગ્નિ-કલ્પોથી કાબર-આત્રો પોતાના શ્વાસથી મેઘને ફર ફેંકતો, અંદરથી બહાર ખેંચેલા વિશાળ

૧ સૂર્ય સામે નજર કરી જે કોઈ મનુષ્ય, જનવર કે ઝાડ ઉપર દષ્ટિ નાખે, તો તે બળીને ભસ્મ થઈ જાય, તેવું ઝેર જેની આંખમાં હોય, તેવી સર્પભતિ.

કુંડાના શબ્દ ફેલાવતો, છેડાના ભાગના નમણાં નેત્રોની પ્રભાથી જેણે સૂર્યની ફેલાએલી પ્રભા જિતી લીધી છે, તેમ જ બ્રમરકુલ, નીલકમળનાં પત્રો અને તમાલપત્ર સરખા શ્યામદેહ-વાળો, 'અહીં હું જ અનુપમ સર્વોત્કૃષ્ટ તેજસ્વીપણું પામેલો છું', તો વળી આ મારા ઉપર કોણ રહેલો છે?' એમ સમજીને રાક્ષાના બિલના ઊંડાણમાંથી એકદમ બહાર નીકળીને કૃષ્ણા બિભી કરીને ગૂંચવાએલા કુંડળી આકારપણે આકાશમાં તે સર્પ બિભો રહ્યો. સીધા-સરળ શરીર વલયવાળો અને જેની જિહ્વા મુખથી બહાર નીકળી રહેલી છે, એવો પોતાની ઊંચાઈથી તાડવૃક્ષને લઘુ કરીને બાણે તેનું હાસ્ય કરતો હતો. ત્યાર પછી તે નાગેન્દ્ર બાળી નાખેલા પ્રચુર પાપવાળા જગદ્ગુરુની આગળ પ્રભુને બાળી નાખવાના ઇરાદાથી અંગારા વરસતાં નયનયુગલને ખોલતો હતો. તે સમયે ધગધગતા વિષકણોના સમૂહરૂપ અગ્નિ-જ્વાલાથી ભરેલી તે દૃષ્ટિ વિજળી માફક સુવર્ણગિરિની શુક્રામાં જવા માટે પ્રતિબિંબિત થઈ. ઝળહળતા કઠોર સૂર્યકિરણની જેમ વિલાસવાળી દૃષ્ટિપ્રભાથી બાણે જિનેન્દ્ર મજબૂત સુવર્ણ-તંતુઓથી ઈન્દ્રદેવજ ખાંધ્યો હોય તેમ શોભતા હતા. આ પ્રમાણે દૃષ્ટિવિષ સર્પે મહારૌષ્ય પૂર્વક પોતાની દૃષ્ટિ ફેંકી, પરંતુ જગદ્ગુરુના રોમમાત્રને પણ બાળવા સમર્થ ન થઈ.

ત્યાર પછી દૃષ્ટિવિષે ફેંકેલ તે દૃષ્ટિ ભગવંતમાંથી નીકળેલ શીતલેશ્યાના પ્રભાવથી સ્ખલિત થતી નિર્સ્થંક થઈ. પોતાની દૃષ્ટિને પ્રભાવ પ્રતિરખલિત થયો દેખવાથી રોષવશથી નીકળતી કુટારવાળી વિષાગ્નિ-જ્વાલાથી ભયંકર મુખવાળો સર્પ ભગવંતને કરડવાની ઇચ્છાથી નજીક ધસ્યો અને જગદ્ગુરુને ડાંખવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. સતત ડાંખ મારવા છતાં પણ જ્યારે ભગવંતને થોડી પણ પીડા કરવા સમર્થ ન થયો, ત્યારે તેવા પ્રકારના સમગ્ર વિષવિશેષ ઓકેલા તે સર્પને દેખીને ભગવંતે કહ્યું કે—“હે અંડકૌશિક ! તું આ કેમ ભૂલી ગયો કે આ ભવથી પહેલાના ત્રીજા ભવમાં એક બાળમુનિએ ઇરિયાવહી-પ્રતિક્રમણુ નિમિત્તે સ્મરણુ કરાવતાં તેના તરફ કોપથી તું મારવા દોષ્યો હતો, પણ નીચે પટકાઈ પડ્યો અને ક્રોધવાળા મારવાના પરિણામના કારણે તાપસના આશ્રમમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં મોટી વય થતાં અને તે આશ્રમને કુલપતિ મૃત્યુ પામતાં ત્યાં જ તું કુલપતિ થયો. ત્યાં જંગલમાં પૂળનો સામાન, ઈંધણા આદિ લેવા માટે ગએલા તને કંઈક કોપનો પ્રસંગ મળતાં કુહાડી ઉગામી દોડતાં દોડતાં સ્ખલતા પામ્યો. પોતાની જ કુહાડીથી સખત ઈબ્બ પામેલો તરત મૃત્યુ પામ્યો. ત્યાંથી અહીં ફરી સર્પપણે ઉત્પન્ન થયો.' તો હજી પણ કયા કારણે કોપ ધારણુ કરે છે? તો હવે આ સર્વ વિચારીને કોપનો ત્યાગ કર, આ કોપ એ ખરેખર સુખસંપત્તિમાં વિઘ્નભૂત છે-એમ સમજ. અર્થસમૂહ ઉત્પન્ન કરવામાં અનર્થ કરનાર છે. કલ્યાણસંપત્તિ મેળવવામાં પ્રતિકૂળ છે. શુભ-વિવેકનો શત્રુ છે. મોક્ષમાર્ગની આરાધનાના અનુષ્ઠાનનો વિરોધી છે. સ્નેહ-પરંપરાને તોડનાર, અવિવેક-વૃક્ષનું મૂળ, દુર્ગતિ-પતન ઉત્પન્ન કરનાર છે. એટલું જ નહિ પણ—મોટા કોપ-અગ્નિના જ્વાલા-સમૂહથી જેણે વિશેષ પ્રકારે વિવેક નાશ કર્યો છે, એવો લોક પોતાને અને બીજાને પરમાર્થથી બાણુતો નથી. જે કાષ્ઠમાં અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેને જ પ્રથમ બાળે છે, તેમ કોપાધીન થએલ પુરુષ પોતાને સહુપ્રથમ બાળે છે. ક્ષીણ શક્તિ-વાળો થયા પછી બીજાને મોકલેલ શું હુકશાન કરી શક્યો? અગ્નિ પોતાના આશ્રમને બાળે

છે, તેમ તારો કોપ તને યાગે છે. આ પ્રમાણે સમગ્ર જગતમાં જે પ્રાણીઓ છે, તે કોપથી પરાજિત થએલ છે, તેવા મનુષ્યોને આ લોકમાં કે પરલોકમાં સુખની પ્રાપ્તિ હોતી નથી.

બીજું આ કોપવશ બનેલા પ્રાણીઓ પોતાને કે બીજાને ગણતા નથી. સુખ કે દુઃખની સમજણ હોતી નથી. આપત્તિ કે સંપત્તિ, હિત કે અહિત, સુંદર અને ખરાબ, જીવિત અને મરણની દરકાર હોતી નથી, સર્વથા ક્રોધાધીન બની તેવું આચરણ કરે છે, જેથી જાંડ, દુઃખે કરી પાર પામી શકાય તેવા ભવસમુદ્રમાં ડૂબી જાય છે. માટે પૂર્વભવમાં કરેલ કૌપના વિપાકફળનું સ્મરણ કરીને, અતિદુષ્કર કરેલા તપ ક્રોધથી નિરર્થક થયો છે, એવી કોપપ્રકૃતિનો ત્યાગ કર. રમે હવે નશકરૂપ દુઃખાગ્નિમાં ઈન્ધનરૂપ ન બનીશ.” આલું ભગવંતનું વચન શ્રવણ કરીને હવે આ સર્પના હૃદયમાં વિવેક પ્રગટ થયો. ચિત્તમાં ઉપશમભાવ ઉદભાસ પામ્યો. ત્યાર પછી ભગવંતને પ્રણામ કરવા પૂર્વક ચરણકમળની સમીપે ઘેઠો. સ્વભાવથી ભયંકર હોવા છતાં પણ દૃષ્ટિ પ્રસન્નભાવને પામી. પોતાની નિંદા કરવા લાગ્યો કે— ‘કુરકર્મકારી મારા આ જન્મને ધિક્કાર થાઓ કે, જેણે લાંબા કાળનું ઉપાજન કરેલ તેવા પ્રકારનું તપવિશેષ ક્રોધાધીન થઈ નાશ કર્યું’, એટલું જ નહિ, પરંતુ કોપવશ બની આવા પ્રકારનો અત્યંત કુર સ્વભાવ પામ્યો. આ પ્રમાણે ચિત્તમાં વૈરાગ્ય પામીને પોતાની ચેષ્ટાની નિંદા કરતો વિધિપૂર્વક અનશન સ્વીકારીને મૃત્યુ પામી લોગભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયો.

(૭) સુદંડ્ર દેવે કરેલ ઉપસર્ગનું નિવારણ

અંકૌશિકને પ્રતિબોધ પમાડી સમગ્ર જીવોને પ્રતિબોધ કરનારા ભગવાન વદ્રમાન સ્વામી ત્યાર પછી તે પ્રદેશમાંથી પૃથ્વીમાં વિચરવા લાગ્યા. વિવિધ પ્રકારના ઉચ્ચ તપવિશેષથી અશુભ ક્રમોનો વિનાશ કરતા અનુક્રમે વિવિધ તરંગોની રચનાવાળી ગંગા મહાનદી નજીક આવ્યા. તે નદી કેવી છે ?

કિનારા પર ઉગેલા વિશાળ વૃક્ષો પરથી નીચે પડતાં પુષ્પોથી સુશોભિત, સ્નાન કરતા વનહસ્તિઓની સૂંઢના પ્રહારથી ઉછળી રહેલી ઉંચી લહરીઓવાળી, કાંઠા પર રહેલી ભીલ-યુવતીઓનાં નયનને પ્રસન્ન કરનાર લતાઓથી લીલી છમ, નિરંતર પરસ્પર અથડાતા ઉજળલ જળસમૂહથી મનોહર. જળથી થએલા વિવિધ તરંગોમાં પ્રસાર પામેલા અંચળ ઉછળતા હિમ-કણુવાળી, અત્યંત દુસ્તર અગાધ જળવાળી ગંગાનદી પાસે જગદ્ગુરુ આવી પહોંચ્યા. વળી નદી કેવી ? કિનારા પર ઉભા રહેલા વનહાથીઓએ દંતૂશળના અગ્રભાગથી ઝોદીને પાડી નાખેલ વિશાળ લેખડોવાળી, લેખડોના છિદ્રમાંથી બહાર નીકળતા લટકતા અંચળ મહાસર્પોવાળી, મહાસર્પોની અપળ લપલપાયમાન થતી જિહ્વાના અગ્રભાગના સ્પર્શથી ચટાટા જલસમૂહવાળી, જળસમૂહથી જેના મૂળભાગ છેદાઈ ગએલા છે, એવા પડતા વૃક્ષોથી રોકા-એલી, રોકાએલ લહેરોના પરસ્પર સંઘર્ષથી અત્યંત વિશીર્ણ થએલા સ્વેત ક્ષીણુવાળી, ક્ષીણુના પિંડથી સ્વેતવર્ણુવાળા અને તેથી વિશેષ પ્રકાશિત કરેલા ગુણુસમૂહવાળી, આ પ્રમાણે જગદ્ગુરુનાં દર્શનથી વૃદ્ધિ પામતા આનંદથી વિકાસ પામતા પ્રગટ સ્વસ્થ જળપૂર્ણ પવનથી ઉછળતી લહેરોના હિમથી જાણે અર્ધ આપતી ન હોય ?

ત્યાર પછી પાર પામી ન શકાય તેવી નદીને દેખતા ભુવનગુરુને સામા કિનારે ઉતારવાના નિમિત્તે તે સ્થળે એક નાવડી આવી પહોંચી. સામા કિનારે જવા માટે લોકો નાવડીમાં ચડવા લાગ્યા. તેમની સાથે ભગવંત પણ નાવડીમાં આરૂઢ થયા. જળમાં નાવડી વહેતી કરી. હલેસાં મારવા લાગ્યા, નાવડી ચાલવા લાગી. આ સમયે પૂર્વ જન્માન્તરનો વૈરી ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવનો પ્રતિશત્રુ અશ્વઘ્નીવનો જીવ તેવા પ્રકારના કર્મથીગે નાગગોત્રવાળા કુળમાં 'સુદૃઢ' નામે ઉત્પન્ન થયો. તે સુદૃઢ ભૂતેન્દ્રે અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગથી ભગવંતને નાવડીમાં રહેલા જાણીને વૃદ્ધિ પામેલા ક્રોધ પૂર્વક આવીને માયા પ્રયોગથી મહાનદીના જળને ક્ષાલ પમાડ્યું. મોટા મોળાઓના સમૂહો ઉછળવા લાગ્યા. મહાનદી ભયંકર બની. કેવી ?—વાયુથી પ્રેરિત અને આંદોલિત લહેરોના કારણે ઉછળતા જળસમૂહવાળી, જળસમૂહના કારણે તૂટી પડતા કિનારાઓના વેગથી દૂર ફેંકાતા ચપળ મત્સ્યવાળી, મત્સ્યોની અતિનિપુણ ગતિ વડે પુંછડી અક્ષાવાથી ઉછળતા જળસમૂહવાળી. મત્સ્યો વડે ક્રોધ-પૂર્વક કરાએલા પ્રહારથી અક્ષાએલ જળવડે ચંચળ તરંગોવાળી, ચંચળ તરંગોના સંગથી યુક્ત કારંડ, હંસભાતિ અને ઉડતા વ્યાકુળ ચક્રવાકવાળી, ચક્રવાકે કરેલા કોલાહલથી કંપી રહેલા વિવિધ પક્ષીઓવાળી, આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થતા અંતરવર્તી ગંભીર જળના આઘાતથી ક્ષુભિત થયેલા કલ્લોલવાળી ગંગાનદીને નાગેન્દ્ર અતિશય તોફાની ભયંકર બનાવતો હતો.

આ સમયે નાવડીમાં ઝેઠેલા લોકો અતિ આકુળ-વ્યાકુળ થયા. વહાણ ચલાવનારા નિર્ધામકો વિવાદ પામ્યા. પહેલાં કોઈ વખત ન થએલું એવું આ શું બન્યું ?' એમ વિચારવા લાગ્યા. તે સુદાઢ દેવ પણ પૂર્વભવમાં આંધેલા વેરના કારણે ક્રોધથી વ્યાકુલ બની સમગ્ર નાવડીના લોકોને મારવા ઉદ્યત થયો. ત્યારે તેવા પ્રકારની સ્થિતિ જોઈને કરુણપ્રધાન ચિત્તવાળા ભગવંતે વિચાર્યું કે, 'જુઓ ! મારા નિમિત્તે આ સર્વને ઉપદ્રવ થયો. આ સમયે સુદાઢ દેવે જળ સપાટી ઉપરથી બહાર નીકળીને મોટા બે હાથના સંપુટથી મહાનદીના મધ્યથી નાવડી ઉપાડી. તે દેખીને 'બચાવો બચાવો'—એવા પ્રકારનો હાહારવ શબ્દ ઉછળ્યો. પરંતુ જગદ્ગુરુના પ્રભાવથી તેવો ઉપદ્રવ જોઈને કમ્બલ-શમ્બલ નામના નવીન ઉત્પન્ન થયેલા દેવોએ આવીને તે ઉપદ્રવ અટકાવ્યો. ઈ સ્થિત કિનારે ઉપદ્રવરહિત નાવડી ઉતારી. પ્રગટ થઈને તે દેવોએ ભગવંતને પ્રણામ કર્યાં. તે દેખીને લોકોને આશ્ચર્ય થયું. લોકો કહેવા લાગ્યા કે—'અહો ! અરે આ કોઈ દેવતાઈ પ્રભાવવાળા મુનિ છે, તેમના પ્રભાવથી અમે નિર્વિઘ્ને પાર ઉતરી ગયા. એમ ફરી ફરી બોલતા લોકોએ જગદ્ગુરુના ચરણકમળમાં પ્રણામ કર્યાં. કંબલ-શમ્બલ દેવો પણ લોકસમૂહ સાથે ભગવંતને પ્રણામ કરીને પોતપોતાના ઉચિત સ્થાને ગયા.

પૂર્વભવના વૈર-રમરણના કારણે થયેલ કોપથી નાશ થયેલા પ્રભાવવાળો અને સમગ્ર લોકને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરાવનાર 'સુદાઢ' દેવ ચાલ્યો ગયો. પછી મૌન ધારણ કરનાર-ઉપદેશ ન આપવાં છતાં પણ ભવના ભયથી ભય પામેલા ભવ્ય જીવો રૂપી કમળખંડને પ્રતિબોધ કરતા અતિશયવાળા ત્રણે જગતના ગુરુ વર્ધમાનસ્વામી ધરાપીઠમાં વિચરવા લાગ્યા.

(૮) પુષ્ય સામુદ્રિક અને ઇન્દ્રનો સંવાદ

ત્યાંથી આગળ અનુક્રમે વિહાર કરતા કરતા ભગવંત ચપળ જળ-તરંગોથી શોભાયમાન 'વરાંગ' નામની નદીએ પહોંચ્યા. તેના કિનારાના પ્રદેશમાં કે જ્યાં જ્યાં ભુક્ષુમાર રેતીનો પટ ઉપર રહેલો હતો, તેમજ જે પ્રદેશ અચિત્તપણે પરિણમેલો હતો, તે ઉપર પગલાં સ્થાપન કરીને ભગવંત રહ્યા હતા. તે રેતીમાં પડેલાં પગલાંમાં ચક્ર, અંકુશ, વજ્ર વગેરે લક્ષણો દેખીને લક્ષણ જાણનાર પુષ્ય નામનો સામુદ્રિક વિચાર કરવા લાગ્યો કે—'મહા આશ્ચર્ય, કે ચક્રવર્તીના લક્ષણવાળાં પગલાંની શ્રેણી કોઈક પગ ચાલનારની જણાય છે, તો તે વિષયમાં મને મોટું આશ્ચર્ય થાય છે, અથવા તો આમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું હોઈ શકે ? કારણ કે આ સંસારમાં કોની વિષમ દશા થતી નથી ? —એમ વિચારીને 'જોઈ' તો ખરે તે મહા-નુભાવને' તેના પગલે પગલે તેમની પાછળ ગયો. 'આ મહાનુભાવનાં દર્શનથી નક્કી મારા સર્વ પદાર્થોની સિદ્ધિ થશે.' એમ વિચારી આગળ ચાલવા લાગ્યો. કેટલાક ડગલાં ચાલ્યો, એટલે અચોક્ક વૃક્ષની નીચે કાઉત્સગ્ગ-પ્રતિમા ધારણ કરીને રહેલા ભગવંતને દીઠા. ભગવંતના દેહતું સ્વરૂપ દેખીને વિચારવા લાગ્યો કે, માત્ર આમના ચરણમાં જ સામુદ્રિક લક્ષણો નથી, શરીરમાં પણ શ્રેષ્ઠ શ્રીવત્સનું લક્ષણ દેખાય છે. તો આવા પ્રકારની શ્રેષ્ઠ લક્ષણ—સંપત્તિ હોવા છતાં તેમના દેહ પર વસ્ત્ર માત્ર પણ નથી; તો આ લક્ષણો નકામાં છે કે, લક્ષણશાસ્ત્ર જોટું છે ? તો ખરેખર આ શાસ્ત્રના કરેલા મારા પરિશ્રમને ધિક્કાર થાયો, કારણ કે ઝાંઝવાના જળમાં જેમ લોણું હરણુ ભ્રાંતિ પામે તેમ, હું પણ લક્ષણશાસ્ત્રની વ્યાખ્યામાં ભરમાયો જણાઉં છું. નહિંતર આ સમગ્ર લક્ષણ-સંપત્તિ ભરતાધિપતિના ક્ષણવાળી કેમ ન થાય ? ભિક્ષા પ્રાપ્ત ન થવાથી એનું આવું દુર્બલ શરીર કેમ થાય ? આ પ્રમાણે પુષ્ય સામુદ્રિકને પોતાની નિંદા કરતો જાણીને ઇન્દ્ર મહારાજએ કહ્યું કે—'અરે લક્ષણ જાણનાર ! તે સામુદ્રિક શાસ્ત્ર ખરાબર જાણેલું છે. કારણ તું સાંભળ—

'ચક્રવર્તીનાં લક્ષણો જોતાં છે'—એમ રખે તું ન વિચારીશ, 'આ ભગવાન ધર્મચક્રવર્તી' છે—એમ તે કેમ એમને ન જાણ્યા ? જે લક્ષણો ભરતાધિપ ચક્રવર્તીનાં કહેલાં છે, તે જ લક્ષણો હે બુદ્ધિશાળી ! ઉદાર ધર્મચક્રવર્તીપણનાં કહેલાં છે, ચક્રવર્તીપણાનું ક્ષણ કૂરતાવાળું છે, જ્યારે ધર્મચક્રવર્તીપણું શુભક્ષણ આપનાર છે. અહીં આ યેનો પ્રગટ આટલો ફરક સમજવો. માટે કરીને 'લક્ષણશાસ્ત્ર જોટું છે.' એમ ખેદ ન કરીશ. વળી શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે—'બીજા કરતાં ધર્મચક્રવર્તી ગુણોમાં સર્વોદ્કૃષ્ટ હોય છે.' આ પ્રમાણે બહુરીતે સમજાવીને પુષ્ય સામુદ્રિકને લક્ષણશાસ્ત્રમાં વિશ્વાસવાળો કર્યો ઘણા ધન, ધાન્ય, સુવર્ણસમૂહથી તેની તુષ્ણા દૂર કરીને ઇન્દ્ર મહારાજએ તેને કહ્યું કે, તું એમ કલ્પના કરીને આવ્યો હતો કે 'આ મહાનુભાવનાં દર્શન કરવાથી મારા મનોરથો પૂર્ણ થશે.' ફરી તેમનું સ્વરૂપ જોઈને વિષાદ પામ્યો, પરંતુ આ ભગવંતના ચરણની રજનો પણ સ્પર્શ કરવાથી જીવોનાં દારિદ્ર્ય અને ઉપદ્રવો નાશ પામે છે, તો પછી દર્શન તો શું ન કરે ? એમ કહીને ઇન્દ્રમહારાજ અદ્વય થયા.

જેણે શિષ્ટ પુરુષોનો પ્રભાવ દેખેલો છે અને ઇન્દ્રવડે ધનના દાનથી ઉત્પન્ન થયેલા પર્યાપ્ત પૂર્ણભાવવાળા આનંદના વેગના કારણે વિકસિત અત્યંત ઊર્ધ્વગત રામાંચોથી શોભતો, મોહરહિત તે 'પુષ્ય' પ્રણામ કરીને પોતાના સ્થાને ગયો.

(૯) ગોશાળાનો અધિકાર

ભગવંત પણ તે પ્રદેશમાંથી યથાક્રમે વિહાર કરતાં કરતાં 'રાજગૃહ'માં પધાર્યાં. ત્યાં નગર બહાર નાગલંદ (નાલંદા) નામના એક પરામાં એકાંત અને અવર-જવર રહિત વસતિ દેખીને આખી રાત્રિ કાઉસ્સગ્ગ-ધ્યાનમાં ઉભા રહ્યા. પ્રભાત-સમયે માસ-ક્ષપણના પારણાના સમયે જ્યેષ્ઠને ત્યાં વિચિત્ર ભોજનથી પારણું કર્યું. 'અહો દાન !' એમ જોલતા દેવોએ હિરણ્યની વૃષ્ટિ વરસાવી. વળી બીજા માસક્ષપણના પારણે નંદન નામના શેઠને ત્યાં પારણું કર્યું. ત્યાં પણ દેવોએ તે જ પ્રમાણે સત્કાર કર્યો.

આ પ્રમાણે સમગ્ર લોકથી નિરંતર પૂજતા ભગવંતને દેખીને 'ગોશાલ' નામના પૂજ-ભિલાષીએ ભગવંતની પાસે આવીને શિષ્યપણાનો સ્વીકાર કર્યો. કેવલરાત્રિ ઉત્પન્ન ન થવા છતાં પણ ભગવાને 'આમાં ભવ્યત્વનું બીજ છે.' એમ માનીને તેનું અનુસરણ સ્વીકાર્યું. ત્યારપછી જે જે તપવિધાન ભગવાન કરતા હતા, તે તે તપવિધાનને આ પણ કરતો હતો. પરંતુ તેને ભગવંત સરખું ફલ થતું ન હતું. કયા કારણથી ?- અતિદુષ્કર તપ કરવા છતાં પણ તે ગોશાળાને તેવું ફળ થતું ન હતું. કારણ કે, ભાવની નિર્મળતા વગર કરેલા તપ એ માત્ર ક્ષુધાનો પરિશ્રમ વેઠવાનો છે. જે આત્માને પ્રવચનમાં શ્રદ્ધા, ભક્તિ તેમજ ચિત્તની શુદ્ધિ નથી, તે એવો તપ કરીને ઘણો કલેશ સહન કરે તો તેને તે નિર્થક નીવડે છે. જે કોઈ પૂજ-સત્કાર, માન, દાન, સન્માન, કીર્તિ મેળવવા માટે તપ કરે છે, તેને તપ નિર્વાણના છેડાવાળો થતો નથી. આ પ્રમાણે ભગવંતને યથા પૂજ-સત્કાર મેળવવાની અભિલાષાવાળો તે તેવું ફળ મેળવતો નથી, માટે મનની નિર્મળતા એ જ મુખ્ય છે. આ પ્રમાણે તીવ્ર ઉપવાસાદિક તપસ્વાથી સુકવી નાએલ શરીરવાળો તે ગોશાળો એક વખત પ્રભુ પાસે આવીને પૂછવા લાગ્યો કે-હું દેવાર્ય ! આજે હું શાનું ભોજન કરીશ ? [ભગવંતના દેહમાં છૂપાએલ] સિદ્ધાર્થ દેવે કહ્યું કે- 'કૌદ્રવાની કાંજીથી' ત્યાર પછી તે જ પ્રમાણે પારણું થયું.

ત્યાર પછી ભગવંત કોઈક દિવસે 'કોલાક' સન્નિવેશમાં પધાર્યાં. ત્યાં ગોશાળાએ ખીર રાંધતા ગોવાળને દેખીને પ્રભુને પૂછ્યું કે- 'હું ભગવંત ! મને અહીં ક્ષીરનું ભોજન પ્રાપ્ત થશે કે નહિ ?' ત્યારે સિદ્ધાર્થ દેવે કહ્યું કે- 'થોડી રંધાયા પછી આ હાંલ્લી ભાંગી જશે.' ત્યાર પછી ગોશાળાએ ગોવાળોને હકીકત જણાવતાં સાવધાની રાખવા છતાં ગોવાળ-પુત્રોને તેમજ થયું. ફરી તલના ક્ષેત્રમાં ભગવંતને પ્રશ્ન કર્યો કે-આ તલના છોડવાની સીંગમાં કેટલા તલ ઉગશે ? સિદ્ધાર્થે કહ્યું- 'સાત તલ થશે.' ત્યારપછી ગોશાળાએ તે છોડને ઊખેડીને ગમે ત્યાં ફેંકી દીધો. ગાયની ખરીવાળા પગલામાં પડવાથી ત્યાં જ તે છોડ ઊગ્યો. તે માર્ગથી પાછા ફરતાં ફરી ગોશાળાએ પૂછ્યું કે, તે તલનો છોડ કયાં છે ? અને તેમાં કેટલા તલ છે ?- એમ પૂછતાં સિદ્ધાર્થે ખતાવ્યો. ફરી કોઈ વખત પૂછ્યું કે- 'આજે હું શાનું ભોજન કરીશ !' સિદ્ધાર્થે કહ્યું કે- 'મનુષ્યમાંસતું.' ત્યારપછી એક બાઈ પાસે જઈને કહ્યું કે- 'આજે મને ખીરભોજન ખાવાની અભિલાષા થઈ છે.' તે સ્ત્રી મરેલા બાળકને જન્મ આપનારી હતી. તે સ્ત્રીએ મરેલા બાળકના માંસને દુધમાં પકાવીને ખીરરૂપે તૈયાર કરીને પુત્રની અભિલાષાથી ગોશાળાને ખીરભોજન આપ્યું. ભોજન કર્યા પછી કંઈક હસતો ભગવંતની પાસે જઈને ઉપ-

હાસ કરતો કહેવા લાગ્યો કે, 'અહો ! માંસભોજનનું મિષ્ટાન્ન.' સિદ્ધાર્થે કહ્યું કે, 'જરાબર તેમ જ છે. જો તને શ્રદ્ધા ન હોય તો વમન કર.' તે જ પ્રમાણે વમન કર્યું, એટલે તેવું માંસ જોયું. એટલે તે સ્ત્રી ઉપર ઘણો કોપાયમાન થયો અને તે તરફ ગયો. એ અવસરે સિદ્ધાર્થે તેના ઘરનું દ્વાર પલાટાવીને બીજી દિશામાં કર્યું. તે ઘર અને સ્ત્રી ન મળવાથી પોતાનું તેજ ફેંકીને અધુર્ગામ સળગાવી નાખ્યું.

ત્રિવ તપોવિધાન કરવામાં તત્પર ભગવંતના દિવસો આ પ્રમાણે પસાર થતા હતા. કેવી રીતે ?

અતિત્રિવ કઠોર સૂર્યકિરણો પ્રસાર પામેલાં હોવાથી અતિતાપવાળા ગ્રીષ્મકાળમાં મધ્યાહ્ન સમયે આતાપના લેતા કાઉસ્સગ્ગપણે ઊભા રહેતા, સતત ગર્જના કરતા પ્રચંડ મેઘ-સમૂહ વરસવાના સમયમાં પર્વતશ્રુકમાં રહેતા, સ્વાધ્યાય કરવામાં તત્પર, હિમકણ્ણુમિશ્રિત વાયરાથી ભરેલા ભુવનમાં જગન્નાથ લાંબી ભુબ કરીને રાત્રિ કાઉસ્સગ્ગમાં પસાર કરતા રહ્યા હતા. આ પ્રમાણે વિવિધ પ્રતિમા-વિશેષના અભિગ્રહો ધારણ કરીને ઘણા કર્મશો ખપાવતા, ભવ્ય જીવોનું રક્ષણ કરતા ભૂમંડલમાં વિચરતા હતા.

(૧૦) વ્યંતરીનો શીત ઉપસર્ગ

કોઈક સમયે શિયાળાની ઠંડી ઋતુમાં માહમહિનાની રાત્રીએ ભગવંત આખી રાત્રીએ કાઉસ્સગ્ગ-પ્રતિમાપણે ઊભા રહ્યા. પહેલાના ભવમાં તાપસીપણામાં તપોવિધાન પૂર્વક મરીને [ભગવંતના પૂર્વભવની ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવની અંતઃપુરની અપમાનિત એક રાણી] વ્યંતરીપણે ઉત્પન્ન થઈ. કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને ઉભેલા ભગવંતને દેખીને હિમકણ્ણુથી વ્યાપ્ત પવન-સહિત જળવર્ષાથી ઉપદ્રવ કરવા લાગી. ભગવંત અકંપિત ચિત્ત અને સ્થિર સત્વથી શીત ઉપસર્ગ સહન કરવા લાગ્યા. કેવી રીતે ?- હિમકણ્ણુથી મિશ્રિત પવનવાળા ઠંડા જળનાં ભિંદુઓ સ્વભાવથી જ શીતળ હોય છે અને જ્યારે તે વ્યંતરી તેને ગ્રહણ કરે, પછી તેની શીતળતા માટે કહેવું જ શું ? વ્યંતરીએ પોતાના હાથથી ફેંકેલા મંડલાકાર અને વેગવાળાં શીતળ જળભિન્દુઓ તીક્ષ્ણ અગ્રભાગવાળા આણુની જેમ જગદ્ગુરુના શરીરમાં પ્રવેશ કરતાં હતાં. આ પ્રમાણે દુઃસહ શીત ઉપસર્ગ સહન કરી રહેલા ભગવંતને કર્મસમૂહનો ચૂરો કરનાર ધ્યાનયોગ વિશેષ ઉદ્દીપિત થયો. ત્યાર પછી તે 'પૂતના' વ્યંતરી પાપથી રહિત પવિત્ર થયેલા, ઉપસર્ગમાં અડોલ રહેલા ભગવંતને જાણીને રાત્રિ પૂર્ણ થઈ, એટલે જ્યાંથી આવી હતી, ત્યાં પાછી ગઈ.

ત્યાર પછી સૂર્યનાં કિરણોના સ્પર્શથી નિર્મળ થયેલ પૃથ્વીતલમાં વિચરતા પ્રભુ 'સૂરસેન' નામના દેશની નજીક પહોંચ્યા. ગોશાળે પણુ તે જ પ્રમાણે તપોવિધાનમાં ઉદમ કરતાં ભગવંતની સાથે વિચરતાં જટામંડલમાં અને મસ્તકમાં અનેક જુઓવાળા, જીર્ણ વસ્ત્ર ધારણ કરનાર 'વિટ' નામના બાલતપસ્વીને જોયો. તેવા પ્રકારના તાપસને જોઈને હાસ્ય કરતાં પૂછ્યું કે-

'આ તમારા લિંગ-વેષનું શું નામ છે ? તમારો આચાર કેવા પ્રકારનો છે ?' એ વગેરે પ્રશ્ન કરીને તેની અવગણના કરી એટલે ક્રોધાયમાન થયેલા તે તાપસના તેજને સહન ન કરી શક્યો, તરત જ ભગવંતની પાસે આવ્યો. ભગવંતના પ્રભાવથી તેનું તેજ નિષ્કળ થયું. તેને

રક્ષેલો બ્રેઈને 'વિટ' તાપસ કહેવા લાગ્યો કે, 'આ ગોશાલકને તમે જ બચાવ્યો' એમ કહીને તે ગયો. આ પ્રમાણે ગોશાલક અનેક દુષ્ટચરિત્રો કરતો હોવા છતાં જગદ્ગુરુ તે વિષયમાં મધ્યસ્થભાવ રાખતા હતા. જગદ્ગુરુના વિશેષ અતિશયો દેખીને ગોશાલકે પોતાની ન્યૂનતાથી પર્યાપ્ત અને આત્મનિંદા કરતાં ભગવંતના ચરણ-કમલથી છૂટા પડીને પોતાના ઈચ્છેલા સ્થાન તરફ પ્રયાણ કર્યું. ત્યાં જઈને નવીન શાસ્ત્રની પ્રરૂપણા શરૂ કરી. ઉકળતા કૂચની હાંદલીનો વિનાશ, તડનો છોડવો, માંસ-લોજન આદિનું કથન જે પ્રમાણે સિદ્ધાર્થે અંતરદેવે કહ્યું, તે તે જ પ્રમાણે થયું. -એમ બ્રાન્તિ-જનિત પોતાની યુદ્ધિની કલ્પનાથી વિતર્ક-નિયતિની કલ્પના કરીને 'નિયતિવાદ'ની રચના કરી, એટલે તે મત પ્રસિદ્ધિને પામ્યો. આલૃવિક લોકોની આલૃવિકાના કારણે આ નિમિત્ત ખાસ કરેલું, તે જ નિયતિવાદીઓની દષ્ટિનું ઉત્પાદક થયું. આ પ્રમાણે ગોશાલકે રચેલ 'નિયતિવાદ' દર્શન ઉત્પન્ન થયા પછી ઘટી ગયેલા પાપકર્મવાળા ભગવાન વર્ધ્માન સ્વામી લોકમાં વિચરવા લાગ્યા.

અત્યંત સમાધિમય મનવાળા ભગવંત ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનાં ચરિત્રોને નિરૂપણ કરતા, સંવર માટે પ્રવૃત્તિ કરતા, હૃદયમાં વિવિધ પ્રકારની સુંદર ભાવનાઓ ભાવતા, મિત્ર અને શત્રુઓ તરફ સમાન દષ્ટિ રાખતા ભગવંતે રાગવાળા ચિત્તને વિરાગવાળું કર્યું. કેવી રીતે ?- કોઈક સ્થળે સમગ્ર દેવો, અસુરો અને મનુષ્યો વડે વિશેષ પ્રકારે પૂજા પામતા અને કોઈક સ્થળે પ્રત્યનીક-અત્યંત દ્રેષી લોક-સમૂહથી નિંદા કરાતા, કોઈક જગ્યા પર નિર્દયતા-પૂર્વક અનેક ઉપસર્ગોના સમૂહથી ઘાયલ થયેલા દેહવાળા, કોઈક જગ્યા પર અનુકૂળ-ભક્તિવાળા દેવો-અસુરો વડે પૂજાએલા ચરણવાળા, જગતના તમામ જંતુઓ પ્રત્યે અલેહ સ્વરૂપવાળા અર્થાત્ મૈત્રીભાવનાવાળા, સુખ-દુઃખના વિષયમાં પોતાની સમાન ગણનારા, સ્તુતિ અને નિંદા કરનાર પ્રત્યે લેહ ન દાખવનારા, આ પ્રમાણે સુંદર ચરિત્ર અને વિવિધતપ-વિશેષથી વૃદ્ધિ પામતી શુભ લેશ્યાવાળા, વિવિધ પ્રકારના મહા ઉપસર્ગોના ભય જેમણે દૂર કરેલા છે એવા વર્ધ્માન ભગવંત વિચરી રહેલા હતા.

આ પ્રકારે અનેક તપોવિધાન કરવામાં તલ્લીન થયેલા ભગવંતનું મન અનુકૂળ ઋતુઓ હોવા છતાં ફોલ ન પામ્યું. ઋતુઓ કેવી હતી ?—પ્રથમ પ્રગટ થયેલ આસ્રમંજરી-સમૂહની ગંધમાં આસક્રત થયેલા ભ્રમણ કરતા ભ્રમરકુલોના અંકારવાળા, મનોહર વૃક્ષોની શ્રેણિમંડલમાં લીન થયેલ ચતુર કેયલોના મધુર શબ્દોથી સુખરિત થયેલ દિશાના મધ્યભાગોવાળા, મનોહર યુવાનગણોએ પહેરેલ સુંદર વેષના વિવિધ વર્ણોથી અને રાસમંડલીઓના ગવાતા સુંદર મધુર ગીતોથી કામદેવ જેમાં ઉત્તેજિત થયેલ છે, એવા વસંત સમયમાં પ્રભુતું મન ફોલ પામતું ન હતું. તીવ્ર સૂર્યનાં ઠંડાણોને સમૂહ ફેલાવાના કારણે ભુવનનો મધ્યભાગ જેમાં સંતાપિત થયેલ છે, તપેલા પૃથ્વીતલથી ઉઠતા વાયુ વડે પ્રેરિત અને ઉડતા તીક્ષ્ણ સ્પર્શવાળા કાંકરાના સ્પર્શથી અસહ્ય, અત્યંત અણુગમતા શબ્દ કરતી બાલરના અંકારથી ધીબ શબ્દો જેમાં દબાઈ ગયા છે, એવા ત્રીખંડાળમાં પણ ભગવંતનું મન ફોલ ન પામ્યું. નવીન મેઘોની મંડલીના ગંભીર ગર્જનથી મુસાફરો જેમાં ત્રાસ પામે છે, અંચળ વિજળીદંડના આઘાતથી ત્રાસ પામેલી પથિકજનની પત્નીના શરીરને કંપાવનાર, સતત પરિપૂર્ણ વરસાદની સ્થૂલ

ધારા પડવાના કારણે ઉન્માર્ગમાં પ્રવર્તતા જળસમૂહવાળા વર્ષા સમયમાં પ્રભુનું મન ક્ષોભ ન પામ્યું. નવીન તાજાં રસવાળા ખીલેલા કમળના પરાગથી પર્વતસહિત આકાશના મધ્ય-ભાગને જેણે ધુંધળા વર્ષાવાળો કર્યો છે, શાલિક્ષેત્રનું પાલન કરનારી કલમગોપિકાના મધુર શબ્દ સાંભળવા માટે પથિકજનો જેમાં ઊંચી ગ્રીવા કરીને ઊભા રહેલા છે, હાથીના મદજળ અને સ્વન્ન ઉછળતા સમ્રચ્છદોની ગંધથી એકઠા થએલા બ્રમરોના ગુંગરવ જેમાં સંભળાઈ રહેલ છે, એવા શરદકાળ વડે ભગવંતનું મન ક્ષોભ ન પામ્યું. ગામડીયા લોકોએ આરંભેલ ગૃહલેપ-કાર્યથી આમનાં રહેઠાણો જેમાં સુંદર થયાં છે, વિકસિત થએલ ગુચવાએલી પ્રિયગુ-લતાની મંજરીના સમૂહથી વનો જેમાં પીળા વર્ષાવાળાં થએલાં છે, પલાલસમૂહના આવરણ જેને છે એવા સુતેલા પથિક વડે પરિવર્તન થતાં કઠોર 'હર હર' શબ્દ જેમાં સંભળાઈ રહેલા છે, એવા હેમંતના આગમનથી પણ ભગવંતનું મન ક્ષોભ ન પામ્યું. ઘણા હિમના કણના સમૂહોથી યુક્ત અસહ્ય ઠંડો પવન જેમાં સતત ચાલી રહેલો છે; ગામના અધિપતિએ ઉત્પન્ન કરેલ ધર્માગ્નિની પાસે સુતેલા પ્રવાસીની નાસિકાથી 'દુર દુર' શબ્દો જેમાં નીકળી રહેલા છે. અત્યંત સ્પષ્ટ વિકસિત થતા કંદરૂપ અદૃહાસ્યથી પ્રચુર ઉદાનોના સમૂહ જેમાં હસી રહ્યા છે, એવા શિશિર સમયથી પણ પ્રભુનું મન ડોલાયમાન ન થયું.

આ પ્રમાણે ઘણા પ્રકારના તપ અને ચારિત્રના અભ્યાસ કરતા ક્રમે કરીને દઢભૂમિની બહાર રહેલ લાંબા કાળથી સર્વ ઋતુનાં વૃક્ષોની શોભા રહિત 'પેઠાલ' નામના જુના ઉદ્યાનમાં પહોંચ્યા. ત્યાર પછી તે જાણી ઉપવનમાં પ્રભુના આગમનના પ્રભાવે વૃક્ષોની શાખાઓ વિકસિત થવા લાગી. તે ઉદ્યાન-વૃક્ષોના પત્રોના સંચયથી ઉત્પન્ન થએલી શોભા વિનાશ પામી હતી, પરંતુ પ્રભુના આગમનના પ્રભાવથી નવીન તાજાં કુંપળનાં પત્રસમૂહથી અનુરાગ માફક તરત જ પ્રગટ થઈ. અવાવરી (વગર વપરાતી) જાણી વાવડીમાં કમલિની-ખંડથી જળ સુશોભિત થઈ ગયું, ગાઠ સેવાલ ન જણાય તેમ કમલો વિકસિત થયાં. વિકસિત થવાની શરૂઆતમાં આમોદરહિત હોવા છતાં પણ મધુપાન કરવાની તૃણાવાળા બ્રમરોનાં ટોળાં કમલમંડળને દેખતાં જ તેમાં લીન થતાં હતાં. બ્રમરોથી વીંટળાએલ સુંદર સરોવરમાં વનલક્ષ્મીએ જગદ્-ગુરુને દેખતાં જ હર્ષની અધિકતાથી જાણે એમ હાસ્ય કર્યું કે, જેથી કળીના બાનાથી વન-લક્ષ્મીનો દંતાગ્રભાગ થોડો દેખાવમાં આવ્યો. તે જ ક્ષણમાં કંપાયમાન પત્રપુટવાળા કમળ જગદ્ગુરુનાં દર્શનથી પ્રસાર પામતા અને વધતા હર્ષવાળાં નલિનીનાં મુખે જાણે હાસ્ય કરતાં ન હોય ?

બ્યારે ઓચિંતા જિનચંદ્ર આવી પહોંચ્યા, ત્યારે વિસ્મય પામેલી ઉપવનલક્ષ્મીએ ચિર-કાળથી ત્યાગ કરેલાં લતાગૃહોને તૈયાર કર્યાં. નમન કરતી વૃક્ષોની સૂક્ષ્મલતાએ કળીઓ કુટવાના બાનાથી જાણે અત્યંત લકિતથી અધિકપણે રોમાંચ-ઉદ્દગમને ધારણ કરતી ન હોય ? જાણી ઉદ્યાનમાં તે જ ક્ષણે ફેલાએલી વર્ષાકાળની શોભા સરખી શોભા જિનેશ્વરના ચરણ-કમળના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થઈ. આ પ્રમાણે જિનેશ્વરના ચરણના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થએલ વૃદ્ધિ પામતી શોભાના સમુદાયવાળા ઉપવનમાં પશ્ચિમદિશામુખમાં નમતો સૂર્ય થયે છતે દિવસના અંતભાગમાં અતિવિરલ અંકુરિત પરિપક્વ ધરાતલના છેડાના ભાગમાં ભગવંત એક રતિવાળી મહાપ્રતિમાનો અભિગ્રહ ધારણ કરીને કાઉરસગ-ધ્યાને ઊભા રહ્યા. કેવી રીતે ?—

એકદમ સર્વ ઈન્દ્રિયોના દુષ્ટભાવોથી રહિત, દષ્ટિના વિક્ષેપવાળા અને નિઃશ્વાસ-પ્રસાર શોકવાથી નિષ્કંપિત સર્વ અંગોવાળા, એકાગ્રચિત્તવાળા રહેલા હોવાથી હૃદયમાં વિશુદ્ધ થતી શુભ લેશ્યાવાળા, સુરો, નરો અને તિર્થ યોગ્યે કરેલા દુસ્સહ ઉપસર્ગોમાં દુર્લક્ષ્યવાળા, સર્વ જનોની ઈચ્છા પૂર્ણ કરનાર તેમ જ શુભકૃણ આપનાર લટકતી ભુજાંડપી શાખાવાળા ભગવંત કલ્પ-વૃક્ષની જેમ અશોકવૃક્ષના મૂળમાં શોભતા હતા. (સ્લેષાર્થ હોવાથી કલ્પવૃક્ષ પણ મનોરથ પૂર્ણ કરનાર અને લટકતી શાખાવાળા હોય છે.) આ પ્રમાણે મહાઅભિગ્રહના કારણે વિશેષ પ્રકારે વૃદ્ધિ પામતા શુભ ધર્મધ્યાનવાળા ભગવંત ઘણા ભવમાં ઉત્પન્ન થયેલા હુઃખનો ક્ષય કરવા માટે પ્રતિમાપણે કાઉરસગ્ગ-ધ્યાનમાં રહ્યા.

વૃદ્ધાવસ્થાના કારણે ઘટી ગયેલા પ્રતાપવાળા રાજાની જેમ સૂર્ય આધમી ગયો. (સૂર્યપક્ષે પણ દિવસ પૂર્ણ થવા આવે, ત્યારે તેનો તાપ ઘટતો જાય છે.) પશ્ચિમદિશાના સુખરૂપ સરોવરમાં સૂર્યનાં કિરણોથી ગૃહિત કમલિનીની જેમ સંધ્યા પ્રતિબોધ પામી. દુર્જનનાં કૃષ્ણ-વદન-પાપવચનની જેમ વિલાસવાળા, સૂર્યના અસ્ત થયા પછી લાગ મળતાં અત્યંત અંધકાર-સમૂહ ફેલાવા લાગ્યો. પૂર્વદિશારૂપ વધૂના ઘુસણુ-કેસરથી અરુણુ સ્તનમંડલ સરખું ચંદ્રબિંબ ઉદય પામ્યું. દૂર રહેલા હોવા છતાં પણ ચંદ્રે કાંતિના પ્રકર્ષથી અંધકાર-સમૂહને ભૂંસી નાખ્યો-અર્થાત્ અંધકાર દૂર કર્યો. વિકસિત દલપુટની અંદર લીન થયેલ જમર-મંડળવાળા, કુમુદખંડો સરોવરમાં ઉત્પન્ન થયા. આ પ્રમાણે રાત્રિમાં જમરમંડળના ચંચળ પાદ અને પાંખોવડે ઉડાડેલી, ચાંદની સરખી ઉજ્જવલ, પરાગરજથી ધુંધળા વર્ણુવાળી ચંદ્રથી જેની શોભા વૃદ્ધિ પામી રહેલી છે, એવી એક રાત્રિમાં એક સમયે પોતાના પરિવાર સાથે સભા-મંડપમાં બેઠેલા સૌધર્મધિપતિ ઈન્દ્ર ઘણા દૂર રહેલા હોવા છતાં પણ હૃદયમાં પ્રભુને ધારણુ કરતા ચિંતવવા લાગ્યા કે- ‘ અત્યારે વર્ધમાન સ્વામી ભગવંત પોતાના ચરણુકમળના સ્પર્શથી ધરાતલના કયા પ્રદેશને પવિત્ર કરતા વિચરતા હશે ? ’ એમ વિચારતાં અવધિ-જ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂક્યો, તો નગર બહારના ઉપવનમાં, વિચિત્ર ભૂમિ-ભાગમાં પ્રતિમા-અભિગ્રહવિશેષ અંગીકાર કરીને રહેલા પ્રભુને જોયા. પ્રતિમાપણે રહેલા ત્રિભુવનગુરુને ઈન્દ્ર મહારાજા કેવી રીતે જોતા હતા ?

નિષ્કંપ શરીરની વૃદ્ધિ પામતી નિર્મળ કાંતિથી અલંકૃત ધરાપ્રદેશવાળા, અને મેરુ-પર્વતની જેમ દેવતાઓ અને અસુરો વડે સેવાતા ચરણુ-કમળવાળા, ધ્યાનાગ્નિ વડે ઘણા ભવોના કર્મસમૂહને બાળતા, જળહળતા વડવાગ્નિના સમૂહની જેમ ભવ્યભવોના સંસાર-સમુદ્રને શોષનાર, અર્થાત્ સંસાર ટૂંકો કરનાર, બાલસૂર્યની સરખી કાંતિને ધારણુ કરનાર, નજીકમાં થનાર કેવલજ્ઞાનની પ્રભાવાળા, અંતરમાં ઉર્ધ્વાગામી કિરણુવાળો સૂર્ય જેમાં પ્રગટ થઈ રહેલ છે એવા આકાશમાર્ગની સરખા, આ પ્રમાણે ત્રિભુવનરૂપ ભવનના તેજોરાશિ માફક દીપ્તા અવધિજ્ઞાનથી ઉપયોગ મૂકીને સકલ જગતના નાથને ઈન્દ્રમહારાજા જોતા હતા.

ભગવંતને જોતાં જ એકદમ સિંહાસનનો ત્યાગ કરીને બંને હાથની અંજલિ ભાલતલ પર એકઠી કરીને ધરણિતલમાં સ્થાપન કરેલા જનુયુગલવાળા, પૃથ્વીતલ પર આંદોલન થતા મનોહર રત્નહારવાળા ઈન્દ્રમહારાજા મસ્તકથી પ્રણામ કરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. કેવી રીતે ?

“હે જિનેન્દ્ર ! તમે જયવંતા વર્તો. દુર્જય કામદેવને દૂર કરેલ હોવાથી વૃદ્ધિ પામેલા પ્રતાપવાળા ! આ ભવ-સમુદ્રમાં દૂબતા શરણુ વગરના મનુષ્યોને તમે જ શરણુ છો. અંધકાર-સમૂહને દૂર કરનાર સૂર્યાભિંબ સરખા અજ્ઞાન-અંધકાર દૂર કરનાર તમારાં દર્શનથી જેઓ પ્રતિબોધ પામ્યા નથી, તેઓનો ફરી વિબોધ કદી થતો નથી. પાર વગરના સંસાર-સમુદ્રમાં જીવો ત્યાં સુધી જ બ્રમણુ કરે છે કે, જ્યાં સુધી આપના નયનના અવલોકનના વિષય બન્યા નથી. વિષયરૂપી પાશમાં ફસાએલા રાગરૂપી શિકારીથી હણાતા હરણુસરખા જીવોને માત્ર તમારાથી જ મોક્ષ થવાનો છે. જેઓ તમારાં વચનામૃતને કર્ણાબલિથી ‘ઘુટ ઘુટ’ કરીને પાન કરતા નથી, તેઓ વિષયતૃષ્ણાના કલેશથી શોષાએલા નક્કી વિનાશ પામશે. અજ્ઞાન-અંધકારને દૂર કરનાર હે જિનચંદ્ર ! કુમુદ-મંડલની જેમ નિર્મળ કેવલજ્ઞાન વડે ઉજ્જવલ એવા આપ મને પ્રતિબોધ કરો. નષ્ટ કરેલા સુદ્ધના કારણે પ્રચંડ પ્રતાપના પ્રસરવાળા કરેલા અપૂર્વ વિક્રમથી પૂજિત એવા શાસ્ત્રને તમે વીતરાગ હોવા છતાં પણ પ્રવર્તવો. હે જિનચંદ્ર ! આ પ્રમાણે પૃથ્વીતલમાં ચાલતા, કમલ ઉપર સંચરતા આપના ચરણોને ફરી ફરી નમન કરીએ છીએ.”

આ પ્રમાણે સુરેન્દ્ર અહ-નક્ષત્રના ઇન્દ્રાદિકથી પૂજિત જિનચંદ્રને વંદન કરીને વિવિધ-મણિ-જડિત હોવાથી આશ્ચર્યકારી સિંહાસન પર બેઠેલા, હર્ષથી વિકસિત હબરો નેત્રોથી બેવાતા હબરો સામાનિક દેવો સાથે સભામાં બેઠેલા ઇન્દ્રમહારાજ બોલવા લાગ્યા કે-સૌધર્મ દેવલોકમાં નિવાસ કરનારા “ હે સુરભટો ! આ જગદ્ગુરુના ધૈર્યાતિશય તરફ નજર કરો કે, જેમણે મહાઅભિચહ સ્વરૂપ પ્રતિમા અંગીકાર કરેલી છે અને તેમાં દેવો, અસુરો, યક્ષો, રાક્ષસો, ભુજગપતિ, ભૂતસમુદાયો આવીને ગમે તેવા ઉપસર્ગો કરે, તેા પણ પ્રભુના ધ્યાનને લગાર પણ ચલાયમાન કરવા સમર્થ થઈ શકતા નથી.

કદાચ દૂર કરેલાં ઝરણાં અને સુકાઈ ગએલી નદીઓવાળા, ભુજગોની ફણાની મણિ-એના કિરણોથી અરુણવર્ણવાળા વિશાળ પાતાલને કદાચ ઉપર સ્થાપન કરી શકાય, કદાચ ઉછળેલા સમુદ્રના વલયોથી તૂટેલા ભંગ્યા પર્વતોના સમૂહવાળું અને આકાશમાંથી છૂટીને નીચે પડતા અહમંડળવાળું આકાશમંડળ નીચે પાતાલમાં સ્થાપન કરી શકાય. (અંડિત ગાથા) કદાચ નિર્મલ ગુફાઓ અને શિખર-સમૂહવાળો અડોલ મેરુપર્વત કંપાયમાન થાય અને તે કારણે દેવમિથુનો ત્રાસ પામી બાય, તેા પણ ત્રિભુવનના ધૈર્યની તુલના કરનાર જિનેન્દ્રને આ જગતમાં સુરેન્દ્રો કે અસુરેન્દ્રો આજી-પ્રમાણુ પણ ધ્યાનમાર્ગમાંથી ચલાયમાન કરવાને સમર્થ બની શકતા નથી. ”

ત્યાર પછી ઇન્દ્રના મુખમાંથી નીકળેલ, વીર ભગવંતના ધૈર્ય પ્રભાવાતિશયરૂપ ગુણ-કીર્તન-રૂપ વચન સાંભળીને કોપ પામેલો અને તે કારણે ભયંકર ભૂકુટી કરતો, ઇન્દ્રસમાન ઋદ્ધિવાળો, મિથ્યાત્વ-અંધકારથી વિવેકરહિત બનેલો ‘સંગમક’ નામનો એક દેવ કહેવા લાગ્યો કે— ‘ હે સ્વામી ! વિવિધ વ્યાધિ-વેદના ઉત્પન્ન થવાના કારણભૂત દુઃખની બહુલતાવાળા, વૃદ્ધા-વસ્થામાં જર્જરિત થવાના કારણે ઉપહાસ કરવા લાયક, અકાલ-અકસ્માત્ મરણ પામવાના સ્વેસાવવાળા, પરાભવ ઉત્પન્ન થવાના કારણે દુઃખની બહુલતાવાળા, ક્રમાગત-વારસામાં મળેલા

ક્ષત્રિય-ધર્મને ત્યાગ કરીને વિરુદ્ધ ધર્માચરણ કરવામાં તત્પર એવા ઝૂક નાના મનુષ્યના શરીરની ખાતર સદા યૌવનવયના ગુણયુક્ત પરાક્રમવાળા દેવના પ્રભાવની આપ અવજા કરે છે ! ખીલું ઈન્દ્રે આ શું નથી જાણ્યું કે—‘ગમે તેટલા પ્રાપ્ત કરેલા ગુણોવાળા મનુષ્યો દેવોની તુલનામાં આવી શકતા નથી, કાચનો મણિ તેજસ્વી મણિની સરખામણી પામી શકતો નથી.’ ઠીક, આ વાત રહેવા દો, પરમાર્થ-સિદ્ધિના નિમિત્તોની અવગણના કરનાર આ ક્ષત્રિય રાજાને પરાક્રમ છોડાવી ધ્યાનનો ત્યાગ કરનાર થાય તેમ કરું. જુઓ—

‘જેઓ મહાપ્રલયકાળના અગ્નિના વિલાસ સરખી રોષદૃષ્ટિના પાતથી સમગ્ર જીવલોકને આળી નાખી ભસ્મ કરવા સમર્થ છે, મૂળ-પાયામાંથી ઉન્મૂલન થઈ ગંભીર પાતાલમાં પડતા અને દેખાતા સુમેરુપર્વતને પણ હસ્તતલમાં ઉભો રાખવા જેઓ સમર્થ છે, અવશ્ય થનાર-રોકી ન શકાય તેવા દેવના પ્રભાવાતિશયથી હે દેવરાજ ! તેવા મહાસુનિઓને પણ ધ્યાનથી ચલાયમાન કરી શકાય છે, તેો પછી આની કઈ ગણતરી? તે કહો-તો હવે આજે જ આ પ્રમાણે જોવામાં આવે કે- કપટથી ગ્રહણ કરેલ સુનિવેષનો ત્યાગ કરીને પોતાના રાજ્ય માટે આસક્ત મનવાળો તે રાજ્ય પર સ્થાપન થાયો. ‘પોતાના સામર્થ્ય અને લાભ-નુકસાનના પરિણામનો વિચાર કર્યા વગર આ પ્રમાણે કહીને મોટી દેવસભામાંથી તે બહાર નીકળ્યો. જગદ્ગુરુ પ્રત્યે તિરસ્કાર કરવાના કારણે ઉત્પન્ન થયેલ પાપસમૂહથી નાશ પામેલ શોભાસમૂહ-વાળો, રાહુમુખથી ગળેલા ચંદ્રબિંબ સરખો શોભારહિત દેખાવા લાગ્યો. સ્વર્ગમાંથી નીચે ઉતર્યો, અને જ્યાં વર્ધમાન પ્રભુ હતા, તે તરફ જવા પ્રયાણ કર્યું. પ્રલયકાળના પવન સરખી પ્રચંડ ગતિવિશેષથી ત્રિલુવનગુરુની સમીપે પહોંચ્યો. કેવી રીતે ?— વેગવાન વાયુ વડે ઉત્પન્ન થયેલ વિષમ અને વિચલિત પ્રચંડ મેઘ-સમૂહવાળા, ભયસહિત દૂર જતાં સુરવધૂઓના વિમાનો વડે ઉત્પન્ન કરાયેલ ક્ષોભવાળા, વિશાળ ઉરઃસ્થલમાં લગ્ન થયેલ-રોકેલ-એકઠા થયેલ નિર્મળ ગ્રહચક્રવાળા, ચમકતા નિર્મલ મણિ-જડિત મુગટોના કિરણોથી રચાયેલ ઈન્દ્રધનુષવાળા, ગતિના વેગથી ઉછળતા સુંદર હારના પ્રસાર પામતાં કિરણો વડે શ્વેત થયેલ દિગતોવાળા, પ્રતિકૂળ માર્ગમાં લાગેલા મેઘમંડળવાળા ગગનને તે દેવ કરતો હતો. ક્ષીરસમુદ્રમાં જેની છાયા પ્રતિબિંબિત થયેલી છે, એવા મંદરપર્વત સરખા વીર ભગવંતને ચંદ્રનાં કિરણોથી અલંકૃત પૃથ્વીપીઠમાં જોયા. ત્યાર પછી જગતમાત્રના તમામ જીવોના નિષ્કારણ એકબંધુ સમાન વીર ભગવંતને દેખતાં જ તે દેવનો ક્રોધ અતિશય વૃદ્ધિ પામ્યો. અથવા ‘ખરેખર પરોપકાર કરવામાં તત્પર એવા સજ્જનોને દેખતાં જ પ્રકૃતિદોષથી દુર્જનોનો ક્રોધ વૃદ્ધિ પામે છે.’

ભગવંતને દેખ્યા પછી વૃદ્ધિ પામતા ક્રોધવાળા તેણે પ્રલયકાળના વિલાસ સરખા ઉત્પાત કરનાર પવનસમૂહને ઉત્પન્ન કર્યો. ક્ષયકાળના અગ્નિમાંથી નીકળતા ધૂમસમૂહથી અધિક ભયંકર ધૂળસમૂહને ફેંકવા લાગ્યો. સમગ્ર મેઘના ગંભીર ગર્જન કરતાં અને મોટી ધારા પડવાથી દુસ્સહ એવી અકાલવૃષ્ટિ વરસાવવા લાગ્યો. સમગ્ર જંતુઓનાં નેત્રોના વિકાસમાર્ગને રોકનાર અંધકાર-સમૂહ પ્રસરવા લાગ્યો. ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્રમંડલનાં અંતરો લંબાઈ ગયાં. તેવા પ્રકારના અકસ્માત ધનધોર અંધકારમય આકાશને શરદ—સમયની જેમ ભગવંતના અતિસ્થિર ધ્યાન વડે દૂર કર્યું. અર્થાત્ અંધકાર દૂર થયો. ત્યાર પછી તે

‘સંગમ’દેવે સતત ધૈર્યથી ગતિવાળી, દુઃખે કરી નિવારી શકાય તેવા અપળ પગવાળી ક્ષીડીઓનો સમૂહ વિકુચ્યો. દુર્જનને લાગ મળવા માફક છેક સુધી ચડવા લાગ્યો. અતિશય તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન કરીને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો, પરંતુ જગદ્ગુરુના પ્રસન્ન ભાવને દેખીને ‘આ ક્ષીડીઓથી તેમને ચલાયમાન નહીં’ કરી શકાય’ તેમ વિચારીને તે દેવે વજ્ર સરખા કઠિન સુખાગ્રવાળા પતંગીયાઓનાં ટોળાં બનાવ્યાં. અતિતીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન કરનાર તેઓ એક સાથે ભગવંતના હેઠને કરડતા હતા, છતાં પણ જગદ્ગુરુ ચલાયમાન ન થયા. ત્યાર પછી પ્રેમ રાખનાર જનોની જેમ પોતાની ઈચ્છાથી પોતે અહુષ્ટ કરવા પૂર્વક સમગ્ર સુખોના ઉપભોગ જેઓએ પ્રાપ્ત કર્યા છે, એવા અને જેમની સમગ્ર ઈચ્છા દૂર થઈ રહી છે અર્થાત્ પોતાની ધારણા નિષ્ફળ થવાથી તે પતંગ-સમૂહો પલાયન થયા. પતંગીયાને દૂર થએલા દેખીને વિંછી વગેરે વિકુચ્યાં. તે કેવા ?—અમકી રહેલા પીળાવર્ણવાળા, ઉચ્ચ આકૃતિવાળા, ઉંચી પૂંછડીના તીક્ષ્ણ અગ્રભાગવાળા, વેગથી ચાલતા અભિમાની એવા વિંછી વગેરે ડંખ દેનાર ભયંકર પ્રાણીઓ વિકુચ્યાં. તેઓએ પણ પ્રલયકાળનો ઉત્પાત કરનારી, અગ્નિની ચિનગારી સરખી વેદના કરનાર સ્થૂલ પૂંછડીના કાંટાના ઘાતથી ભેદવા છતાં પણ ભગવંતનું મન ન ભેદાયું, ત્યારે ફરી વૃદ્ધિ પામતા ક્રોધવાળા તેણે શું કર્યું ?

હવે કોપિત થએલા દેવના ચરણના અજ્ઞાનવાના કારણે જન્મરિત થએલી પૃથ્વીમાંથી તરત જ રુધિર-સમૂહ સરખા વર્ણુવાળાં મણિઓનાં કિરણોનો સમહ ફેલાઈ ગયો, ત્યારે તે જ ક્ષણમાં વિલાપ કરતી પૃથ્વીએ ઉભા થઈને ફણાની મણિઓના વિશાળ પ્રકાશવાળા સર્પો ભગવંત ઉપર નાખ્યા. જળપૂર્ણ શ્યામ મેઘ સરખા વિષપૂર્ણ ફણાવાળા સર્પ-સમૂહના ફેલાવાથી મેઘ વડે જેમ મેરુ તેમ ભગવંત ઠંકાઈ ગયા. સર્પોની ફણાના ઉલ્લાસ પામતા કુંક્રાડાના ભેરદાર પવનથી જગદ્ગુરુનો ધ્યાનાગ્નિ કર્મ-ગહનમાં વિશેષ અધિક પ્રબલિત થયો. આ પ્રમાણે વિષ ધારણ કરનાર મહાસર્પે છોડેલા ફૂંકારના કારણે વિષલવયુક્ત જળથી ભીંભએલા જગન્નાથ પર્વતની જેમ શ્યામ કાંતિ પામ્યા.

ન્યારે સર્પોના સમૂહથી પરેશાન કરાતા ભગવંતનું મન લગાર પણ કલુષિત ન થયું. ત્યારે તે દેવે ગજેન્દ્રના રૂપની વિકુર્ણુ કરી. હવે ગજેન્દ્ર કેવો વિકુચ્યો, તે કહે છે:—

સજળ મેઘની જેમ ઉન્નત સ્કંધના વિલાસવાળા, અપળ કાન ફૂંડાવવાના કારણે બ્રમરનામંડળને જેણે વિષમ રીતે દૂર કરી વિખેરી નાખેલા છે, જેના મોટા ચરણના દબાણથી પૃથ્વીમંડળ નમી પડેલ અને ચૂરાએલ છે. જેણે ગંડસ્થલથી નિરંતર વહેતા મદજળના કારણે વર્ષા ઋતુના સરખા અંધકારવાળા દિવસો કરેલા છે, સ્થૂલ સ્થિર સૂંઠમાંથી નીકળતાં બિન્દુઓની આછી વર્ષા વરસાવતા, મજબૂત દંતમુશળથી ભેદાયેલા અને દાંતમાં પરોવાયેલા યોદ્ધાઓનાં કલેવરોથી ભયંકર, જેણે વાયુ સરખી ગતિના વેગથી મોટા વડલાના વૃક્ષો ઉલટાવી દીધા છે, એવા ગજેન્દ્રનું રૂપ વિકુચ્યું.

રોષથી લાલ નેત્ર-પત્રવાળો અને જેણે સૂંઠનો અગ્રભાગ કુંડલાકાર બનાવેલો છે, એવો તે હાથી ભગવંત પાસે પહોંચ્યો. કેવી રીતે ?—અધિક ગુણભૂત થએલ મદજળની સુગંધવાળો હાથી અજ્ઞાન—કિચ્ચડનો નાશ કરનાર વિરોધી હાથીની જેમ વીર ભગવંત ઉપર આક્રમણ કરવા લાગ્યો. રોષવશ થઈ ઉલ્લાસ પામતા

લાંબી અંગુલિવાલા હસ્તથી જેમ થપ્પડ ચોડે, તેમ પ્રલયકાળના વજ્રપતન કરતાં અધિક કઠિન સૂંઠ વડે હાથી ભગવંતને પ્રહાર કરવા લાગ્યો. વિશાળ પર્વતના શિખર સરખા મજબૂત કઠિન ભગવંતના વક્ષસ્થળમાં વજ્રથી કઠોર દંતાગ્રભાગને વેગથી તિરછી ભોંકવા લાગ્યો. (૧૬૦ મી ગાથા ખંડિત છે.)

ત્યાર પછી ગજેન્દ્રના રૂપને સંકેલીને શાહૂંલ-વ્યાઘ્રતું રૂપ વિકૃત્યું. તે કેવું હતું ?— મહાદ્યોધ કરવાના કારણે જેની ગર્જનાથી ઉત્પન્ન થતા પડધાથી ગુફાઓ પૂરાઈ ગઈ, પ્રચંડ ભકુટીની રચનાવાળા મુખથી ભય ઉત્પન્ન કરનાર, સળગતા અગ્નિની બવાલા સરખા પીળા વર્ણ-વાળી આંખોની છટાથી ચંચળતા કરાવનાર, વદન-કંઠરામાં રહેલા અધિક પ્રમાણવાળા મજબૂત, દેખતાં જ ભયંકર લાગે તેવા દાંતવાળા શાહૂંલના રૂપને બેચું. ઐરાવણ હાથીના ગંડસ્થલ સરખા ઉન્નત એવા ભગવંતના ભુજ-શિખર-સ્કંધ પર આક્રમણ કર્યું. તીક્ષ્ણ નખ અને પૂચ્છવાળો, વહુરવાના ચિત્તવાળો, સ્થિર પહોંચાવાળો તે વ્યાઘ્ર ત્રિભુવનનાથના ઊંચા મજબૂત ખલા પર ચડી બેઠો. ઘણા પહોંચા મુખની કંઠરાવડે ખલાને ચીરી નાખી, તેમજ પગના અગ્રભાગને ખાઈ ગયો, એમ કરીને બાણે તે પ્રભુના ઉપાજન કરેલા કર્મસંદોહને ધૂણાવીને ખંભેરી નાખતો હોય. લગાર પણ રોષ ન કરનારા અને મૌન ધારણ કરનારા એવા ભગવંતની ક્ષમાએ જ વ્યાઘ્રને દૂર કર્યો. આ પ્રમાણે વૃદ્ધિ પામતા અભિમાનવાળા તે 'સંગમ'દેવે તરત જ કુપિત વ્યાઘ્રના રૂપને દૂર કર્યું અને ભયંકર નિશાચરતું રૂપ વિકૃત્યું.—તે કેવું હતું ? જેણે અત્યંત ઊંચા વળેલા અતિસ્થામ દેહની કાંતિથી ભુવનને ભરી દીધાં છે, વિકરાળ વદન-ગુફામાં લટકતી જિહ્વાવાળા પરિપૂર્ણ મેઘના સમૂહ સરખું શ્યામ પિશાચતું રૂપ વિકૃત્યું. તે કેવું હતું ?—

ભારી વર્ષાકાળમાં પ્રસાર પામતી કાળી રાત્રિના અંધકાર સરખું શ્યામ, ચામડાથી મટેલાં હાડકાં અને લાંબા નખવાળું, ભયંકર દેખાતા અવયવોવાળું, જેણે નેત્રરૂપી અગ્નિના બવાલા-મંડળથી નક્ષત્રમંડલને દૂર કર્યાં છે, જેમાં અધિક પ્રમાણવાળા દન્તોથી પ્રગટ થતી પ્રભાના કારણે દિશાના અંતો પ્રવેત થયા છે. કમ્બર પર આંધેલા દંઠ કોપાયમાન સર્પોથી કુત્કાર કરાતા વક્ષસ્થળ પર ઉછળી રહેલી, સરસ હૃદય સહિત મનુષ્યોનાં મસ્તકોની માળાવાળા, મુખ-કંઠરામાંથી નીકળતા મુક્ત અદ્દહાસ્યવાળા, તેમજ નીકળતા અગ્નિના તણખાવાળા, ચંચળ વિજળી-દંડ સરખી કાંતિવાળા, હાથમાં ઉભા કરેલા ત્રિશૂલવાળા, તરત જ કાપેલા હાથી આદિના રુધિરના કણોથી ખરડાએલ, પાદપ્રહારથી કંપાવેલ પૃથ્વીતલમાં પડતા ગિરિશિખરવાળા, મહા-સર્પોના પાશથી આંધેલા કેશપાશની ગાંઠથી કેશસમૂહ જેનો ઉભો રહેલો છે, જેનાં ભયંકર નેત્રોમાંથી લાંબી અને ઉલ્કા સરખી દૃષ્ટિ નીકળી રહેલી છે, આ રીતે અત્યંત ભયંકર શિયાળો વડે કરાએલા ફેલકાર શણદથી ચુકત, ત્રિભુવનના ભયને ઉત્પન્ન કરનાર નિશાચરેન્દ્રતું રૂપ તે દેવે કર્યું. ત્યાર પછી અંધકાર-સમૂહ જેમ ચંદ્રને, તેમ આ પિશાચ જિનચંદ્રને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. તેણે જગદ્ગુરુને અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવો કરીને પરેશાન કર્યાં, જેથી તેના ખલનું અભિમાન ઓસરી ગયું, પણ ભગવંતનું મન જરા પણ ફોલ ન પામ્યું. આ સમયે તે સંગમ દેવે પિશાચના રૂપને સંકેલીને પ્રચંડ બાણના વેગ સરખો વાયરો વિકૃત્યો. તે કેવો હતો ?—સમગ્ર દેવો અને દાનવો વડે ન રોકી શકાય તેવા વેગવાળો, મહાવેગના કારણે કંપિત પૃથ્વીમંડળથી

ઉછળેલા રજ-સમૂહથી જેણે આકાશ-મંડલને આર્યાદિત કરેલ છે. જેણે મૂળમાંથી ઉખેડી ઉછાળીને નીચે પાડ્યા છે, જેણે અતિતીક્ષ્ણ પત્થરા અને કાંકરાની સતત વૃષ્ટિ-ધારથી પીડા ઉત્પન્ન કરી છે, જેણે વેગથી ઉખાડેલા પર્વતોને નીચે પાડીને ભૂમંડલ કંપિત કર્યું—એવા પ્રકારનો પ્રયંત વાયુ વિકુર્ચ્યો, વળી તે દેવ રજ-પટલ એકઠું કરીને પવનને વંટોળીયાડ્યે બ્રમણ કરાવવા લાગ્યો. કેવી રીતે ? તે કહે છે—

તે સમયે અધિક ઉડતી રજના સમુદાયથી થએલા વંટોળીયા વડે બણે પૃથ્વી કંપતી ન હોય—તેમ જણાવા લાગ્યું. તે જ ક્ષણે અતિતીક્ષ્ણ અગ્રધારવાળા વેગથી ફેંકેલા અણીયાલા પત્થરોના અસહ્ય પ્રહારો જગદ્ગુરુ ઉપર પડવા લાગ્યા. કઠોર સ્પર્શવાળા કાંકરાઓની વૃષ્ટિ થવાના કારણે તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન થઈ. તે મહાપવનના કારણે અગ્નિવાલાઓ વધવા લાગી અને મહાઉત્પાત થયો. આ પ્રમાણે સમસ્ત વન, સમગ્ર ઉદ્યાન અને પૃથ્વીરજને વંટોળીયાએ ભમાવ્યું, પરંતુ તે વાયુચક્ર આ મહામુનિના હૃદયને ભમાવી ન શક્યું. એટલે ત્યાર પછી પ્રભુના શરીરના સંસર્ગથી ખંડોખંડ થએલ નિષ્કૃળ વાયુચક્રના પ્રયોગવાળા, જગદ્ગુરુના અભિગ્રહનો ભંગ કરાવવા માટે આકાશ-પાતાળ કરતા, ઉપસર્ગમાં નિષ્કૃળતા મેળવતાં પ્રભુનો વધ કરવા માટે એકતાન બનેલા અને તેવો જ વ્યવસાય કરનાર અત્યંત દુષ્ટભુદ્ધિના પ્રકર્ષ-વાળા તે ‘સંગમ’ દેવે કાલચક્રની વિકુર્વણ કરી. તે કેવું હતું ?— ચમકતી વિજળીના મંડળથી જાળવલ્યમાન ઉન્નત મેઘના શિખર સરખા વિલાસવાળું, મેરુપર્વત અને સ્વયંભુ સમુદ્રના સરખા પરાક્રમવાળું, હજાર કાલલોહના ભાર પ્રમાણ વજનદાર પ્રયંત કાલચક્ર બનાવ્યું. તે વળી કેવું હતું ?— પ્રભવલિત ભાસ્વર અગ્નિશિખાના સમૂહના કારણે અસહ્ય દર્શનવાળા, પ્રલયકાળના અગ્નિથી સળગી રહેલ પૃથ્વીમંડળને શ્રહણ કરીને બણે ઉડતું ન હોય ? જગદ્ગુરુના વધ કરવાના વ્યવસાયના સાહસ કરવાના મનવાળા ઉપર રહેલા તે દેવે પ્રસાર પામેલા અગ્નિના તણુ-ખાઓથી ત્રાસ પમાડનાર એવા ચક્રને ભગવંત પર ફેંક્યું. ઉપરથી પડતી ઉલ્કાથી ભુવનને ભયની શંકા ઉત્પન્ન કરાવનાર સૂર્યમંડળની જેમ મધ્યમાં ઉલ્કાવાળા ઊંચા-નીચા થતા દોડતા પ્રભવલિત જ્વાલા-સમૂહથી કાબરચિત્રા વર્ણવાળા પડતા ચક્રને પોતાના ભવનમાં રહેલા વિદ્યાધરો અને નરેન્દ્રો ભેતા હતા. તે સમય કાળજની જેમ ચમકતા શ્યામવર્ણવાળા, વિજળી-ઓના ચમકવાથી શોભતા, ભયંકર ગર્જનાના શબ્દો કરતા પ્રલયકાળના મેઘ-સમૂહ સરખા કાળચક્રને ભેદને ભયથી વ્યાકુળ દેવો અને દાનવો આકાશમાર્ગને છોડીને ચારે દિશામાં દૂર-દૂર દોડી ગયા. તે ચક્રના વૃદ્ધિ પામતા તેજ અને પ્રભાવથી ચંદ્રમંડળની પ્રભા આંખી-નિસ્તેજ બની ગઈ. નષ્ટ થએલ નક્ષત્રમંડળવાળું આકાશ-આંગણ સળગી ઉડ્યું, પર્વતો કંપવા લાગ્યા, પૃથ્વી બ્રમણ કરવા લાગી. અતિશય વેદના ઉત્પન્ન કરનાર, નિષકંપ અને ધૂમાડાસહિત જ્વાલાસમૂહવાળું તે ચક્ર એકદમ પ્રભુના મસ્તક-પ્રદેશ ઉપર પડ્યું. તે સમયે પ્રભુ કાદવની જેમ કઠણ પૃથ્વી-મંડલમાં ઘુંટણ સુધી ઝાંડા ખૂંચી ગયા, પરંતુ શુભધ્યાનના વ્યાપારથી વિચલિત ન થયા. આવું ચક્ર પ્રભુના ઉપર ફેંકવા છતાં તેમના મહાધ્યાનનો ભંગ ન થયો, એટલુંજ નહિ પણ ચક્રના ટૂકડા થયા; ત્યારે તે દેવની ઈચ્છા નિષ્કૃળ થવાથી તે મનમાં ફૂલાયો. આવા પ્રકારના અનેક પ્રતિકૃળ ઉપસર્ગો ઉપર નવા નવા ઉપસર્ગો કરવા છતાં બ્યારે ભગવંતનું ચિત્ત લગાર પણ ચલાયમાન ન કરી શક્યો, ત્યારે તે દેવ વિચારવા લાગ્યો ફે-

ખરેખર તેમનું ઘેરું અને ઉપસર્ગો સહન-શીલતા અજબ છે. હવે તેને અનુકૂળ આચરણ કરવા વડે તેનું સામર્થ્ય જોઈ. કારણ કે, મહાપુરુષો પણ વિષયાભિલાષાથી પરાધીન કરી શકાય છે. સુંદરીઓના વિલાસી કટાક્ષોથી આત્માનું જાન ભૂલી જવાય છે. આ પ્રમાણે ક્ષણ વારમાં અનેક પ્રકારના પોતાના મનથી વિચારો કરીને વસંત-સમય ઉત્પન્ન કર્યો. કેવો ? નવી પ્રકટ થયેલી આત્મજ્વરીઓના ગુરુછાઓથી સુંદર મકરંદરસથી પીળા વર્ણવાળા, જ્વમરોના સમૂહથી મુખર વનના મધ્યભાગવાળા, અત્યંત વિકસિત પાટલ-ગુલાબ પુષ્પોથી આરુઢાદિત થયેલ ભૂમિ-પ્રદેશવાળા, કળીઓવાળા કુરબક-મોગરા પુષ્પોની સુગંધથી છેતરાયેલા ભોળા જ્વમરોવાળા, કોયલના ટોળાના મધુર શબ્દોથી વિરહ-વ્યકુળ થયેલા પથિકજનોવાળા, કોમળ અને શીતળ મલયાચલના વાયરાથી ડોલતા વૃક્ષો અને લતાઓના સમૂહવાળા, માનિનીના માનનો વિનાશ કરનાર, અભિમાની લોકોના મનના તે ક્ષણે અધીરતા માટે જે આગ્રહવાળા હતા, જેને ગયા પછી થોડો કાળ થયો હતો, એવા પ્રિયજનના દર્શન માટે ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન કરનાર વસંત-સમયની તે દેવે રચના કરી, વળી વસંતલક્ષ્મી કેવી ?

વસંતમાસના સંસર્ગોના કારણે પ્રગટેલા અનેક વર્ણોથી શોભાયમાન નંદનલક્ષ્મીના હૃદય-રૂપ અશોકવૃક્ષો જાણે શ્વાસ લેતા ન હોય ! વિષમરીતે ઉલ્લાસ પામી રહેલા શબ્દોવાળો મધુમાસ, કોયલના મધુર શબ્દો ઘોલવાના બાનાથી જાણે-એમ કહેતા હોય કે. 'દેવોના મહાઉપસર્ગોમાં અડગ રહેનાર આ મહાવીર પ્રભુ છે.' મલયપવનના સંખંધથી કંપતી ધીજી વનલતા પલ્લવાગ્રરૂપ હસ્તવડે સૌરભથી પૂજિત જ્વમરને જાણે વ્યાકુલ કરતી ન હોય ! મીઠાં વચન ઘોલી ખુશામત કરનાર પ્રિયની જેમ વસંતઋતુ વડે મધુમાસની લક્ષ્મીથી ઉત્પન્ન થયેલ ધવલ-રજવડે મુખો અલંકૃત કરાતાં હતાં. (સ્લેષ હોવાથી તલકવૃક્ષોથી વસંતનું મુખ અલંકૃત કરાતું હતું) નવરંગયુક્ત પલ્લવવાળી વસંતલક્ષ્મી ઉત્સવના દિવસોમાં દિશાવધૂઓને ભેટ આપવા સરખી પોતાની ગદ્યલક્ષ્મીને પ્રકાશિત કરતી હતી. ઉત્સવના દિવસોમાં વસંતરૂપ પ્રિયતમ વાસલવનની જેમ વનલક્ષ્મી કુરબક અને અંકેલ પુષ્પના-પરાગથી લતાગૃહમંડપને સ્વેત બનાવતો હતો. મહનવડે પુષ્પમય આત્મલતાથી આરુઢાદિત કરેલી જ્વમરોની માળા એમ જણાવે છે કે, વનલક્ષ્મીનો જીવ છે, તે જીવ્યો. આ પ્રમાણે સમગ્ર ભુવનમાં ઉન્માદ ઉત્પન્ન કરનાર કામદેવને સહાય કરનાર પુષ્પરૂપ રમણીઓ આપનાર ઉત્તમ મધુમાસને તે દેવે તરત જ ઉત્પન્ન કર્યો.

નિરંતર જ્વમરોનાં ટોળા ઉડી રહેલાં હોવાથી તેની ચંચળ પાંખોના ફૂંફાટથી ઉડેલા કમલ-પરાગથી પીળા વર્ણવાળા થયેલા દિશામુખવાળા વસંતમાસમાં તે દેવે વિવિધ શૃંગારના વિલાસવાળી દેવાંગનાઓ વિકુર્વીને મોકલી. તે કેવી હતી ? - વિવિધ પ્રકારના શૃંગાર-હાવ-ભાવ, અંગ-મરોડ કરવામાં ચતુર, મધુર ઊંચા-નીચા-મંદ સ્વર કરવા પૂર્વક સંગીતકળામાં વિચક્ષણ, નાટક-નૃત્ય કરવામાં નિપુણ, મધુર વીણા, ખંસી, મનોહર વાજિંત્ર યુક્ત હસ્તવાળી, સુંદર વસ્ત્ર-અલંકાર સજ્જેલા હોવાથી મનોહર અંગવાળી દેવાંગનાઓને તે દેવે મોકલી. પ્રભુના ચરણકમળ પાસે આવીને અભિલાષાપૂર્વક પ્રભુના અંગ તરફ કટાક્ષભરી નજર કરવા લાગી. કેવી રીતે ?

તે ક્ષણે વિલાસગુણની રચના કરવા માટે નીકળેલા કામદેવે મોકલેલા હોય તેવા દૃષ્ટિના કટાક્ષો દેવાંગનાઓએ જગદ્ગુરુ તરફ કર્યાં. કોઈક દેવાંગનાના કેશપાશની વેણીના પુષ્પોમાં લીન અનેલ ગુંબરવ કરતા ભ્રમરોથી ઉલ્લાસ પામતો ગુથેલો કેશસમૂહ ભુવનગુરુના સમાગમ-સુખની પ્રાર્થના માટે જાણે નમન કરતો હોય, કોઈક વળી કોમળ હસ્તાંગુલીઓ વડે ઢીલી પડેલી નાડીની ઢોરીને પકડીને સરી પડતા કેડના શોભાયમાન વસ્ત્રને સરખું કરતી હતી. કોઈક દેવાંગનાના જઘનસ્થળમાં પયોધરથી ભય પામેલી હંસશ્રેણીની જેમ મધુર શબ્દ કરતી મેખલા સરી પડતી હતી. અથવા પયોધરથી ભય પામેલી નિર્મલ અને મધુર શબ્દ કરતી રતનજડિત મેખલા હંસશ્રેણી માફક નીચે પડતી હતી. કોઈક કોમળ હથેલીના મધ્યભાગમાં સ્થાપન કરેલ સુંદર ભુજલતારૂપ કમલનાલ મધુગંધની ઋદ્ધિવાળા નીલા કમળની જેમ મુખને ધારણ કરતી હતી. કોઈક વળી કર્ણના મૂળભાગમાં લાગેલા નીલકમલના આબૂષણથી પોતાના કટાક્ષની જેમ સુંદર રતિકીડાઓની પ્રાર્થના કરતી હતી.

કોઈ દેવાંગના કોમળ કમળનાળ સરખા સુંદર વિલાસવાળા શૃંગારરસના કારણે ઉંચા થએલ રોમાંચવડે શોભતી આહુલતાઓથી આલિંગન કરવા અભિલાષા કરતી હતી. વળી કોઈક સ્તન-પ્રદેશમાં પ્રતિબિંબિત થએલા જગન્નાથને જાણે શોકની ઈર્ષ્યાથી ન હોય તેમ ખસી ગએલા વસ્ત્રથી ઠાંકતી હતી. આ પ્રમાણે સમગ્રલોકોથી અધિક શોભતી અને વિશેષ રૂપસૌભાગ્યશાળી દેવાંગનાઓ જગદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ માટે અધિક અભિલાષાવાળી બની.

આ પ્રમાણે કટાક્ષોના વિલાસથી શોભતા નેત્રોવડે સુંદર, કપોલ ભાગપર રહેલા લાંબા કેશોથી શોભિત કુંતલ-કલાપવાળી, ઢીલા થએલાં વસ્ત્રોને મજબૂત આંધતી, શ્યામ રોમરાજી-ચુકત ત્રિવલીના તરંગ-સહિત મધ્યપ્રદેશવાળી, વિશાળ નિતંબ વહન કરવાના કારણે ખિન્ન થએલા અને કંપાયમાન સાથળયુગલવાળી, અતિ ઉન્નત વર્તુળાકાર સ્તનમંડળવાળી દેવીઓ જગદ્ગુરુને દેખીને ઉત્પન્ન થએલ અપૂર્વ વિસ્મયવાળા જાણે સામે ચિત્રામણ હોય, તેના સરખી સ્થિર અને સભય કંપતા અંગોવાળી તે દેવાંગનાઓ પ્રભુને કહેવા લાગી કે-અરે! હે સોભાગી ! અત્યંત સુગંધી વિલેપનના વિલાસો તમોને મનમાં કેમ ગમતા નથી ? અરે 'જાણ્યું', તમને પોતાને પરિમલ સ્વાધીન હોવાથી સુગંધી વિલેપનો શોભા પામતા નથી. હે સુભગ ! આશ્ચર્યકારી અને વિવિધ વર્ણોથી સુંદર સ્વભાવથી ચંચળ ડોલતા પુષ્પો મનમાં ભગની ઉત્પન્ન કરે, તેથી કેનાં હૃદય પ્રસન્નતા પામતાં નથી ? હે મિથ્યા કરુણા પોકારનાર મુનિ ! તમો અમારા પર પ્રસન્ન થાઓ અને વિરહ-વેદનાના તાપથી તપી રહેલાં અમારાં અંગોને પોતાના જતની જેમ ગાઢ આલિંગન—મુખ પ્રાપ્ત કરાવો. હે સુભગ ! ત્રણે જગતમાં પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય, મનુષ્યોવડે મનોરથોથી દુર્લભ દેવાંગનાઓના વિલાસ—સુખોથી વિમુખ થવું તમને યોગ્ય નથી. હે કૃપારહિત ! વિલાસના પરિચયની પણ તમે શા માટે કૃપા કરતા નથી ? કામપીડિતોની વેદનાઓ તમારાથી અબાણુ તો નથી જ. હે સુભગ ! વિવિધ વિલાસ, હાસ્ય, સદ્ભાવપૂર્ણ સ્નેહની વાત તો બાણુ પર રાખીએ, પરંતુ સામાન્યથી પણ નેત્ર ખોલી અમારી તરફ દૃષ્ટિ કેમ કરતા નથી ? હે સુભગ ! તમારા કોમળ મનમાં પણ કામ-દેવનાં બાણો ભગ્ન થયાં છે, તે જ બાણો કોઈથી કડિન અમારા મનને કેમ લેદે છે ? અથવા

તમે ધીજા જન સાથે સંગસુખતા રસિક બની અનુરાગ કરો છો, તે ખરેખર અરણ્ય—રુદ્ધન સમાન છે. તાત્પર્ય કે ધીજા નિવૃત્તિ સ્ત્રીમાં અનુરાગ કરો છો અને અમારા સરખી ઉપર અનુરાગ કરતા નથી ! આ પ્રમાણે કામદેવથી વ્યાકુળ દેવાંગનાઓનાં વચનો સિદ્ધિસુખના સંગમ માટે ઉત્સુક મનવાળા જગદ્ગુરુનાં મનને પ્રસન્ન કરતાં નથી.—અર્થાત્ અનુકૂલ ઉપસર્ગોમાં પણ પ્રભુનું મન લગાર પણ ચલાયમાન કરી શકતી નથી.

આ પ્રમાણે તે દેવાંગનાઓના શ્રવણસુખ ઉત્પન્ન કરનાર ગીતના શબ્દોથી કે મધુર ખંસરી કે વીણાના વિનોદથી કે વિવિધ પ્રકારના શરીરના હાવભાવ, અભિનય, કરણવાળાં નૃત્ય અને નાટકથી કે વિલાસપૂર્વક વૃદ્ધિ પામતા દૃષ્ટિના કટાક્ષથી પ્રિય—ખુશામતનાં નિપુણ વચનોથી પ્રભુ ક્ષોભાયમાન ન થયા. આ સમયે રાત્રિ લગભગ પૂર્ણ થવા આવી. પ્રભાત—સમય થયો. તે સમયે સૂર્યના કિરણોના સ્પર્શથી વિકસિત થએલા કમળોની શોભા પ્રભુની પ્રાર્થનામાં નાસીપાસ થએલી દેવાંગનાઓના સુખની શોભાને બાણે હાસ્ય કરતી કેમ ન હોય ? જે સમયે ચંદ્ર પશ્ચિમદિશામાં ડૂબી ગયો, તે સમયે કુમુદિનીના ભ્રમરગણો કાજળથી શ્યામ થએલા અશ્રુભિન્દુઓની જેમ નીચે પડતા હતા.

કંપી રહેલ લવંગલતાના ગંધથી ભરપૂર અને કમલના પરિમલથી સુગંધિત પ્રાતઃકાળનો પવન સમગ્ર જીવલોકને બાણે લિપ્તો ન હોય ? ચંદ્રકિરણોથી વિકસિત થએલ, વાયુથી કંપિત પત્રસમૂહવાળાં કુમુદો બાણે વેદના—પીડિત હોય—એમ માનીને સૂર્ય પોતાના કિરણો રૂપ હસ્તથી સાન્ત્વન આપતો હતો. વિરહથી વ્યાકુળ થએલા ચક્રવાકના યુગલોને સંધ્યા સરોવરના ઉત્સંગરૂપ શય્યાપટમાં પ્રિય સખીઓની જેમ પ્રગટરૂપે મેળાપ કરાવી આપતી હતી. ઉદ્યાચલના આંતરામાં રહેલા સૂર્યના ચમકતા ઊર્ધ્વગાની કિરણોનો સમૂહ નભમંડળમાં છિદ્ર સરખા ઊંચા નક્ષત્રમંડળને આચ્છાદિત કરતો હતો. સિંદૂરથી લાલ કરેલા દર્પણની જેમ ત્રિભુવન—લક્ષ્મીએ સામે રહેલા મણિ—દર્પણ સરખા સૂર્યમાં તરત જ પોતાના આત્માને ભેંચો. આ પ્રમાણે સૂર્યકિરણોથી નિર્મલ થએલ સમગ્ર દિશાઓ આકાશ અને ધરાતલવાળો જીવલોક વિકસિત લાલ કમળના પરિમલવાળો થયો. ત્યાર પછી સૂર્યનાં કિરણોનો સ્પર્શ થવાના કારણે વિકસિત થએલાં કમળોની સુગંધ પ્રસરવાથી હર્ષિત થએલા કલહંસોના કલરવવાળા પ્રાતઃકાળમાં દેવતાઈ માયાથી ઉત્પન્ન થએલ પ્રાતઃકાળની શંકામાં મૂકાએલા એવા ભગવાન વધ્ધમાન સ્વામીએ અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગથી યથાર્થ પ્રાતઃકાળ બાણીને સ્વીકારેલ મહાઅભિગ્રહનો નિર્વાહ કરીને તેમ જ અંગીકાર કરેલ પ્રતિમા—વિશેષને પૂર્ણ કરીને 'પોલાસ'ના જીર્ણ મંદિરથી આગળ પ્રયાણ કર્યું. તીવ્ર અભિમાનથી વિસ્તાર પામેલા કોધવાળાની જેમ તે અધમ 'સંગમ' દેવ ભગવંતની પાછળ પાછળ અનુસરતો 'એવય' નામના ગામે પહોંચ્યો. ભગવંતને ચલાયમાન કરવાનો કોઈ લાગ ન ફાવવાથી તેમજ અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકીને ભગવંતની નિષ્કંપતા બાણીને ઉપાર્જન કરેલા પાપસમૂહને વહન કરતો વૃદ્ધિ પામતા પરિશ્રમવાળો હવે ઉપસર્ગ કરવાથી કંટાળ્યો. પોતાની પ્રતિજ્ઞા સફળ ન થવાથી મનમાં ઝૂંચતો ભગ્ન થએલા અભિમાનવાળો ચિંતન કરતાં જ વિમાનરત્નમાં આરૂઢ થયો. નાશ પામેલા દિવ્યપ્રભાવવાળા તે વિમાનને કેવા પ્રકારનું ભેયું ? તે કહે છે—

દેવાંગનાઓ વડે મ્હાન કરમાયેલ-નિસ્તેજ વિવિધ મણિપુષ્પો-વડે કરાએલ ઉપચારની શોભાવાળા, ધૂમશિખાથી મલિન મોતીઓના જુમખા ટાંગેલા વસ્ત્રવાળા, વાવડીઓના જળકમળની કળીસરખા ભ્રમરકુળના ટોળાથી મનોહર હોય તેવા, નિરંતર નીકળતા ધૂમસમૂહથી મલિન મેઘસમૂહ સરખી કાંતિવાળા મણિમય મંગલ-પ્રદીપથી યુક્ત, ઘરવાવડીના ખીડાઈ ગએલા સુવર્ણકમળવાળા, શુષ્ક-નિસ્તેજ ચિત્રામણવાળા ભિત્તિસ્થળમાંથી ઉછળતી અરુણ છાયાવાળા વિમાનને ભેટ્યું. આવી રીતે ઓસરી ગયેલી દિવ્ય પ્રભાવની શોભારહિત વિમાનને દેખીને તે દેવ જાણે પ્રત્યક્ષ ઉછળતો પાપનો પુંજ હોય તેમ જાણે આકાશમાં ઊડ્યો. વેગના કારણે નક્ષત્ર-મંડળને ઓળંગીને આગળના આકાશમાં જવા માટે પ્રવર્યો, ભગ્ન પ્રતિજ્ઞાવાળો પશ્ચાત્તાપથી પડી ગયેલ સુખકાંતિવાળો નિસ્તેજ સુખમંડળવાળો તે દેવ પોતાના સ્થાને પહોંચ્યો અને ઇન્દ્રના સભાસ્થાન તરફ જવા લાગ્યો. સામે આવતા તેને ઇન્દ્ર મહારાજાએ જોયો. કેવી રીતે?— શેષ થએલો હોવાથી લાલ નેત્રથી પ્રગટ થતા અરુણ વર્ણુ વડે રંગાઈ ગએલા સભામંડપમાં દેવતાઓની ભચ્ચે ઘેઠેલા ઇન્દ્ર મહારાજાએ સન્સુખ આવતા તે દેવને જોયો. કેવી રીતે આવતો જોયો?—

બહુ પાપના નિવાસસ્થાનરૂપ તે દેવને દેખવા માટે જ્યારે ઇન્દ્ર અસમર્થ થયા, ત્યારે ખેદ પામેલા અને ન ખીડાવાના સ્વભાવવાળા પોતાનાં નેત્રોને બંધ કરી દીધાં. વળી તરત જ ભયંકર વૃદ્ધિ પામતા શેષવાળી સુખમુદ્રા રચીને ભવાં ચડાવેલ ભૂકુટીની રચનાવાલા ભાલતલવાળા ઇન્દ્ર પ્રલયકાળના સળગતા અગ્નિની જેમ ભયંકર દેખાવવાળા બન્યા; ત્યારે તે જ ક્ષણમાં ઉઠતી અભિજ્વાલાઓથી પ્રકાશમાન અને ક્રોધથી થતા નિઃસ્વાસોથી તૂટી જતા કડાવાળા હસ્તમાં વજ્ર આવીને સ્થિત થયું. ભારી તિરસ્કાર કરવાના કારણે શોભાવાળા રત્નજડિત સિંહાસનથી ચલાયમાન થએલા, ઉભા થવાની ઇચ્છાવાળા ઇન્દ્રના પ્રચંડ પાદપ્રહારથી મણિપાદ-પીઠનો ચૂરો કરતા ઇન્દ્ર મહારાજા પોતાના ચિત્તથી હંબુ તેતું એક સાગરોપમનું આયુષ્ય બાકી છે-એમ જાણીને ખિન્ન થએલા વજ્રદેવ તે દેવને હણવાના પરિણામથી યાજા હટી ગયા. વળી અતિરોષાયમાન થએલા દેવપતિએ પોતાના ડાબા ચરણના પ્રહારથી સંગમદેવના વિમાનને તેવી રીતે તાડન કર્યું કે, જેથી વિમાન પડવાથી ત્રાસ પામેલ દેવાંગનાઓ મણિમય સ્તંભો સાથે આલિંગન કરવા લાગી. શાશ્વત સ્થિર વિમાન હોવા છતાં તૂટી ગએલ નિર્મલ મણિજડિત વેદિકાના કંપથી વ્યાકુળ થએલું નીચે પડ્યું. ત્યાર પછી તે વિમાનની સ્થિતિ કેવી થઈ?—

તે વિમાનની મજબૂત પીઠના સંસ્થાનના સાંધાઓ ઢીલા પડીને વિચલિત થયા. તે કારણે તેના વિશાળ સ્તંભો ભાંગી ગયા. સ્તંભ સાથે લાગેલા દેવજૂથના વિસ્તારવાળા ચંદ્રમાના લટકતાં મોતીઓના જૂમખાના પ્રાન્ત ભાગમાં રહેલા માણિક્યના ગુચ્છઓની પંક્તિમાળા ઉછળતી હતી. ભાંગી ગએલા રત્નના અર્ગલાઈડના પ્રચંડ શબ્દના આઘાતથી ભાંગી ગયેલ ઇન્દ્રનીલરત્ન-જડિત ભૂમિમાં સંબંધવાળા દ્વારના લાકડાની ઉપરની શાખાથી છૂટી પડીને શય્યાઓ વિખરાઈને ફેંકાઈ ગઈ. જેના ગવાણે ભાંગીને સર્વથા નિરુપયોગી-બર્થ બની ગયા. અત્યંત કિંમતી મહામણિયોવાળા ભિત્તિ-સમૂહના વિહારણથી છૂટી પડેલી સોપાન-ત્રેણિઓ ફર ફેંકાઈ ગઈ. આંગણામાં આંધેલા ઘંટનો રણકાર ઉછળવા લાગ્યો. નાની નાની ઘંટડીઓના રણકાર સંભળાવા લાગ્યા. દેવાંગનાઓની મણિમેખલા છૂટી જવાના કારણે તેનાથી બદ્ધ થએલાં વજ્રો

શરીરથી છૂટાં પડી ગયાં. વિશાળ સ્તનમંડલો ઉલટાં દેખાવા લાગ્યાં, અને છાતી પર હાથ અક્ષાળીને વ્યાકુળ બનતી આકંદન કરતી ભયભીત થએલી અપ્સરાઓના સમૂહથી બેવાતું વિમાન કંપવા લાગ્યું.

વિમાનના પતનના વેગથી ઉત્પન્ન થએલ વાયુવડે કંપતી ઊર્ધ્વાચિહ્વાળી ધ્વજઓની શ્રેણી પણ નીચે પડવા લાગી. સુવર્ણરજ ઉડવાથી પીળાવર્ણવાળા સુમેરુના શિખરમાં બાણે અગ્નિ હોય તેમ વિમાન પડ્યું. દ્વારભાગમાં સ્થાપન કરેલા જળસમૂહ ઝરતા ઢાંકેલા સુખવાળા મંગલકળશો અધોમુખ કરીને બાણે શોક કરતા ન હોય? પોતાના સ્થાનથી બ્રહ્મ થવાના કારણે ઉત્પન્ન થએલા અસહ્ય ભારી દુઃખ-સમૂહના કારણે સુવર્ણની ઘુઘરીઓના શબ્દથી પૂરી દીધેલા આકાશનાં છિદ્રોના બાનાથી બાણે રુદ્ધન કરતું ન હોય? આ પ્રમાણે જગદ્ગુરુ માટે ઉત્પન્ન કરેલા અસહ્ય ભારો ઉપસર્ગોના ફલરૂપ માનમર્દનરૂપ અત્યંત અસહ્ય દુઃખ તે દેવને દેવભવમાં જ ઉદ્ધયમાં આવ્યું.

[૧૧] વસુમતી-ચંદનાનો પ્રબંધ

સંગમદેવે કરેલા મહાઉપસર્ગોમાં નિષ્કંપતાથી પાર પામેલા ભગવંતે તે પ્રદેશમાંથી આગળ વિહાર કરીને એવા પ્રકારનો અભિગ્રહ ગ્રહણ કર્યો કે - “જો કોઈ રાજકન્યા હોવા છતાં દાસીપણું પામેલી હોય, તેના બન્ને પગમાં ખેડી નાખેલી હોય, મસ્તક કેશ-મુંડન કરાવેલ હોય, શોકના સમૂહથી નિરંતર ગદ્ગદાક્ષરથી રુદ્ધન કરતી હોય, ઘરના ઉંબરામાં એકપગ અને બીજો પગ ઘરના ઉંબરાની બહાર રાખેલો હોય, તેમજ સૂપડાના એક ખૂણાથી અડદના બાકુલા વહોરાવે તો મારે પારણું કરવું.” આ પ્રકારનો અભિગ્રહવિશેષ કોઈ લોકો બાણી શકતા નથી. અનુક્રમે એક ગામથી બીજા ગામ ભગવંત વિચરતા વિચરતા ઊંચા કિલ્લાવાળી ‘કૌશાંબી’ નગરીએ પહોંચ્યા. તે નગરીમાં પ્રવેશ કર્યા પછી યથોક્ત સમયે ગોચરી લેવા માટે નીકળ્યા અને જ્યારે લોકો અનેક પ્રકારે કલ્પે તેવા પ્રકારની ભિક્ષા આપવા છતાં પ્રભુ એનો સ્વીકાર કરતા નથી, ત્યારે અત્યંત આકુલ મનવાળા લોકો વિચારવા લાગ્યા કે — ખરેખર આપણે અને આપણો દેશ નિર્ભાગી છે. કારણ કે, જુઓ આપણે વિવિધ પ્રકારનાં અન્ન-પાન આપીએ છીએ, છતાં પ્રભુ લેવાની કૃપા કરતા નથી. જે ગૃહસ્થોના પ્રયત્નથી આપેલાં દાનને યતિઓ ગ્રહણ કરતા નથી, તે શું ગૃહસ્થ કહેવાય? તેને ઘરમાં રહેવાની આસક્તિ વ્યર્થ છે. જેમ જેમ ઘણા પ્રકારની ભિક્ષા આગળ ધરાતી હતી અને ભગવંત તેને ગ્રહણ કરતા ન હતા, તેમ તેમ લોકો પ્રભુનું પારણું ન થવાના કારણે વ્યાકુળ બની દુઃખી થતા હતા. આ પ્રમાણે પોતાનો વૈભવ, ઉપભોગ, સંપત્તિ અને નિષ્કૃણ જીવલોકની નિંદા કરતા અને ધન, પરિવાર અને સમૃદ્ધિને અકૃતાર્થ સરખી માનતા હતા. આ પ્રકારે ભોજન-વિધિ પ્રાપ્ત ન થવા છતાં વગર કરમાયેલી શરીરની કાંતિવાળા નક્કી કરેલા અભિગ્રહ પ્રમાણે પિંડશુદ્ધિને ખોળતા પ્રભુ કેટલાક દિવસ તે નગરીમાં રોકાયા.

આ બાગ્યુ તે શતાબ્દિક રાજાએ પહેલાંના વેરના કારણે અંધાના દધિવાહન રાજાને ઘેરો ઘાલીને મારી નાખ્યો. નગરીને લૂંટાવી કહ્યું કે, “જેને જે પ્રાપ્ત થાય, તે તેનો સ્વામી. ત્યાર પછી એક કુલપુત્રે ‘દધિવાહન’ રાજાની ‘ધારિણી’ નામની રાણી ‘વસુમતી’ પુત્રી સાથે પલાયન થતી હતી,

તેને જોઈ અને ગ્રહણ કરી પોતાના પરિવાર સાથે આગળના માર્ગે જવા લાગ્યો. અર્ધમાર્ગે ગયા, ત્યારે અધિક શોકના કારણે ધારિણી મૃત્યુ પામી. વધુમતી બાલિકાને કૌશાંબીમાં લાવી ધનશ્રેણીના હાથમાં વેચી. તે શેઠે પણ આ મારી પુત્રી છે. એમ કહીને 'મૂલા' નામની પોતાની ભાર્યાને અર્પણ કરી. એ પ્રમાણે કેટલાક દિવસો પસાર થયા, જેમ જેમ દિવસો પસાર થતા ગયા, તેમ તેમ વસુમતીનો ચૌવનારંભ થયો, તેનો લાવણ્યપ્રકર્ષ ખીલી નીકળ્યો. ચંદન સરખી શીતળ, શિશિરઋતુના ચંદ્ર સરખા સ્વભાવવાળી હોવાથી 'ચંદના' એવું તેનું નામ પાડ્યું.

કોઈક સમયે ગ્રીષ્મના તાપથી તપેલા ગાત્રવાળો તે ધનશ્રેણી પોતાના ઘરે આવ્યો. આવતાં ઘરની અંદર પોતાની પત્નીને ન દેખી એટલે ચંદનાને કહ્યું, 'રે પુત્રી ! મારા પગને ધોઈ નાખ.' તેણે પણ વિનયપૂર્વક આસન આપીને પગ ધોવાનું શરુ કર્યું. તે સમયે નિઃસહ કુમારભાવના કારણે અવયવોની ચંચળતાથી કેશકલાપ ઢીલો થઈને નીચે પડવા લાગ્યો. શેઠા નીચે પડ્યો એટલે ધનશ્રેણીએ તેને હાથથી ધારી રાખ્યો. આ સમયે ગૃહની અંદર જોઠેલી મૂલાએ હાથથી પકડી રાખેલ કેશપાશ જોયો. તે દેખીને સ્ત્રીસ્વભાવના કારણે ઈર્ષ્યાસ્વભાવની સુલલતાથી, ચિત્તના અશુદ્ધ સ્વભાવથી વસુમતીના રૂપ-લાવણ્યનું અધિકપણું હોવાથી મૂલા શેઠાણીના હૃદયના પરિણામ ચલાયમાન થયા અને વિચારવા લાગી. શું વિચારવા લાગી, તે કહે છે-ઈર્ષ્યાના કારણે પ્રસાર પામતા દુસ્સહ ક્રોધથી ચાલ્યા ગયેલા વિવેકવાળી સ્ત્રીસ્વભાવના કારણે સુલલ વિવિધ સંકલ્પોવાળી મૂલા 'આ આની પુત્રી છે, આ પણ તેના પિતા છે.' -એમ સ્વીકારેલું તે, એ વાત ભૂલીને તેઓનો ભાવી સમાગમ વિચારતી હતી. ખરેખર આ જગતમાં સાધુપુરુષો શુદ્ધ સ્વભાવથી જુદો જ વ્યવહાર કરનારા હોય છે, જ્યારે દુષ્ટસ્વભાવવાળા ખલજનો તે વાતને જુદીજ માનનારા હોય છે. આ પ્રમાણે પોતાની દુષ્ટતાથી સરળ મનુષ્ય સંબંધમાં પણ ઉલટી કલ્પના કરીને દુર્જન તરીકે માનનારી મૂલા ચંદના ઉપર અનર્થ કરનારી નીવડી.

ત્યાર પછી કોઈક સમયે શેઠ બહાર ગયા, ત્યારે ઈર્ષ્યાધીન થવાથી ઉત્પન્ન થયેલ ક્રોધવાળી શેઠભાર્યાએ નાપિતને ઝોલાવીને ચંદનાનું મસ્તક મુંઝાવી નાખ્યું, બેડી જકડીને ભોંયરામાં પૂરી. નોકર-પરિવારને કહ્યું કે, 'જે કોઈ શેઠને આ વાત કહેશે, તેને પણ આવાજ પ્રકારની શિક્ષા થશે.' તેના ભયથી શેઠે પૂછવા છતાં કોઈ કહેતા નથી ખીબ દિવસે દબાણથી શેઠે પૂછ્યું. એટલે એક વૃદ્ધદાસીએ વિચાર્યું કે, મૂલા 'મને શું કરશે?' એમ વિચારીને શેઠને સાચી હકીકત જણાવી. એટલે આકુલ ચિત્તવાળા શેઠે દ્વાર ઉઘાડીને અંદરથી બહાર કાઢી. મસ્તક પરથી કેશસમૂહ દૂર કરાયેલ ભેવામાં આવ્યો. ક્ષુધાથી દુર્બળ પડેલી તેને દેખીને અશ્રુપૂર્ણ નેત્રવાળા શ્રેષ્ઠી આમ-તેમ વિશિષ્ટ પ્રકારનું ભોજન ખોળવા છતાં દ્વાર બંધ હોવાથી મેળવી ન શક્યા. પરંતુ નોકરના-ભોજનમાંથી બાકી રહેલ અડદના ખાકુલાની થાળી જોઈ થાળીમાંથી સૂપડામાં ગ્રહણ કરીને અડદ-ખાકળા ચંદનાને આપ્યા. તેમજ કહ્યું, 'હે પુત્રી ! જેટલામાં તારી બેડી તોડનાર હુહારને લઈને પાછો આવું, ત્યાં સુધી ભોજન કર.-એમ કહીને શેઠ ગયા. ત્યાર પછી સૂપડામાં નાખેલા અડદને જોઈને વસુમતી પોતાની આવી અવસ્થાની વિચારણા કરવા લાગી. કેવી રીતે ? હે દૈવ જો સમગ્ર જીવલોકમાં તિલકભૂત એવા કુળમાં જન્મઆપ્યો, તો પછી શા કારણે અણુધાર્યું પ્રચંડ દુઃસહ દારિદ્ર ઉત્પન્ન થયું ? જો હું માતા-પિતાને પોતાના દેહથી પણ અધિક વલ્લભ પુત્રી હતી, તો મને તેઓના મરણના દુઃખનું પાત્ર કેમ

બનાવી? હે નિષ્કરુણુ દૈવ! જો તારે અંધુઓ સાથે વિયોગ કરાવવો હતો, તો વળી ખીજી આ મને દાસીપણું કેમ કરાવ્યું? આ પ્રમાણે સુકુલમાં ઉત્પન્ન થવું અને આવી પોતાની વિચિત્ર અવસ્થાની સવિશેષ નિંદા કરતી તે બાળા દડદડ વારંવાર આંસુ પાડતી રુદ્ધ કરવા લાગી.

એમ પોતાના જન્મની નિંદા કરતી, પોતાની અવસ્થાનો શોક કરતી, ક્ષુધાથી કરમાઈ ગએલા કપોલ મંડલવાળું મુખ હથેલીમાં સ્થાપન કરીને અડદના બાકળા તરફ નજર કરી. સ્નેહાદિસ્વાદ ગુણરહિત મક્ષિકાસમૂહ સરખા દેખાવવાળા તેવા અડદને જોઈને વળી અધિકતર દુઃખ પામેલી રોકાઈ ગએલા કંઠવાળી વિચારવા લાગી કે-‘ક્ષુધાવેદનાવાળા જંતુને કંઈ ન ભાવે તેમ હોતું નથી, તો ભલે હું વિષમદશા પામી છું, તો પણ શું હું અતિથિને આખ્યા વગર ભોજન કરું? એમ વિચારીને ઘરના દ્વાર તરફ નજર કરી.

આ અવસરે દિવસનો કેટલોક ભાગ વીતી ગયો અને યથોક્ત પારણાનો સમય થયો હતો, ત્યારે મહાઅભિગ્રહપણાથી કોઈ સ્થળે ઈચ્છિત અભિગ્રહવાળો આહાર પ્રાપ્ત ન થવાના કારણે લગાર પણ વેદના ન ગણનાર એટલું જ નહિં પણ શુભ લેસ્થાની વિશુદ્ધિ કરતા ભગવંત ક્રમે કરી ઘરે ઘરે ફરતા તેના શુભકર્મોદયથી જ હોય તેમ તેના ગૃહાંગણમાં આવી પહોંચ્યા. અંદનાએ ભગવંતને જોયા. જગદ્ગુરુને જોઈને ‘આવી અવસ્થામાં પણ મારો જન્મ સફલ, જો આ મહાનુભાવ આ અડદ ગ્રહણ કરવા મારા ઉપર કૃપા કરે, તો હું કૃતાર્થ થાઉં.’ આ પ્રમાણે અશ્રુજળથી મલિન ગંડતલ હોવા છતાં હર્ષના વેગથી વિકસિત શેમાંચ-પડલને વહન કરતી, દુસ્સહ દુઃખના પરિશ્રમથી સુકાયેલા શરીરવાળી હોવા છતાં અપૂર્વ ભગવંતનાં પગલાં થવારૂપ સુખસંપત્તિ પ્રાપ્ત કરનાર, મજબૂત બેડીમાં ચરણયુગલ જકડાયેલ હોવા છતાં પણ પોતાના દુઃખબંધનમાંથી પોતાને મુક્ત થયેલી માનતી એક પગ દ્વારની બહાર કાઢીને, હાથમાં રહેલા સૂપડાના એક ખૂણામાં રહેલા અડદના બાકુલા ભગવંતને આપવા તૈયાર થઈ. અતિશય સ્વસ્થ ચિત્તવાળા ભગવંતે પણ પૂર્વની પછીની વિશુદ્ધિ જોઈને ‘અભિગ્રહ પૂજાં થયો’ એમ તપાસીને હસ્તાંજલિ ધરી. તેમાં તેણે બાકળા વહોરાવ્યા. આ સમયે આકાશમાંથી વિકસિત પુષ્પોની વૃષ્ટિ થઈ. મેઘકુમાર દેવોએ સુગંધવાળું જળ વરસાવ્યું. અતિશય સુગંધી વાયરો વાવા લાગ્યાં, આકાશમાં દેવદંડુલિ વાગ્યાં. ઈન્દ્રોએ રત્નોની વૃષ્ટિ કરી. કેવી રીતે?—

વિવિધ પ્રકારના વર્ણની શોભાવાળાં રત્નોને દેવોએ એવી રીતે વરસાવ્યાં કે, જેથી કરીને મેઘધનુષના વર્ણોની જેમ તે શોભા પામવા લાગ્યાં. સુગંધના કારણે એકઠા થતા ભ્રમર-મંડળોના ગુંબરવવાળી, દિશાના અંત સુધી વ્યાપેલ રજવાળી, સુરતરુનાં પુષ્પોની વૃષ્ટિ પડવા લાગી. કમલ જેવા કોમલ હાથોના તાલથી વગાડાતા, ગંભીર વાગતા વાજિંત્રથી યુક્ત મંદશબ્દવાળો દંડુલિનો શબ્દ ઉછળી રહ્યો હતો. આ પ્રમાણે સુંદર ભુબ્દ્યો ઊંચી કરી કળી સરખી અંજલિ મસ્તક સાથે મેળવી દેવોએ કરેલા જ્યજ્યકાર શબ્દ સાથે રત્નવૃષ્ટિ વરસવા લાગી.

એવી રીતે ‘અહો! દાનમ્’ એમ મોટા શબ્દથી બોલતા દેવોએ રત્નવૃષ્ટિ કરીને ધનશ્રેષ્ઠિતું ઘર ભરી દીધું. નગરમાં મોટો કોલાહલ ઉછળ્યો કે, પ્રભુના પારણા-સમયે ધનશ્રેષ્ઠીના ઘરે ‘વસુધારા’ વરસી. લોક-પરંપરાથી આ હકીકત સાંભળીને શતાનીક રાજા પણ શ્રેષ્ઠીના ઘરે આવ્યા.

આરે દિશામાં પડેલા રત્નઢગલાયુક્ત ધનશ્રેષ્ઠીનું અલંકૃત મંદિર જોયું. વિસ્મય પામવાથી પ્રકુલિતનેત્રવાળા રાબા કહેવા લાગ્યા કે- 'હે મહાશ્રેષ્ઠી ! ખરેખર તમે ધન્ય છે. કે, જેના ઘરે ત્રણે ભુવનમાં તિલકભૂતિ એવી તમને પુત્રી ઉત્પન્ન થઈ. આ પુત્રીએ તો આ લોકમાં જ આવા પ્રકારનું ભગવંતને દાન આપવાનું કૃણ પ્રાપ્ત કર્યું. સાંભળો-હું આ નગરીમાં રાજ છું, તમે તો એક કુટુંબીજન છો, આટલું મોટું આપણું આંતરું હોવા છતાં પ્રભુએ તમારા ઉપર ઉપકાર કર્યો. આ વિષયમાં વૈભવ, જાતિ, પ્રભુત્વ એ વગેરે કુશળકર્મનાં-પુણ્યનાં કારણ નથી, પરંતુ જેના ઘરે અતિથિઓનું આગમન થાય છે, તે પુણ્યનું કારણ છે. ભાગ્યશાળી ત્યારે જ આવા પ્રકારનું શ્રેષ્ઠ પાત્ર પામી શકે છે કે, ન્યારે જીવને નજીકમાં મહાકલ્યાણ થવાનો સંભવ હોય છે. આ પ્રમાણે સ્તુતિ-સમૃદ્ધિના સંબંધવાળાં વચનો વડે અભિનંદન કર્યું, તેમ જ સર્વાંદર પૂર્વક શ્રેષ્ઠીનું ગૌરવ કર્યું.

તે દરમિયાન ત્યાં સાથે આવેલા એક મોટા અધિકારીએ ચંદનાને દેખી. ફરી ફરી વિતર્ક કરતાં કરતાં ચંદનાને ઓળખી. ઓળખતાં જ પગમાં પડીને રુદ્ધન કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી તે પ્રમણે રુદ્ધન કરતા દેખીને તેને રાબાએ પૂછ્યું કે, શી હકીકત છે ? તેણે પણ ઘાડ પાડી હતી વગેરે, આ તથા તેની માતા મૃત્યુ પામી ધન્યાદિ સવિસ્તર વૃત્તાન્ત કહ્યો. બાકીનું એ પોતે જ કહેશે.' ત્યાર પછી રાબાએ વસુમતીને પૂછ્યું. તેણે પણ જે બન્યું હતું, તે કહી જણાવ્યું, યાવત ધનશ્રેષ્ઠીના હસ્તમાં આગમન થયું. પુત્રી તરીકેનો સ્વીકાર. પુત્રી તરીકેના સ્નેહથી જેવી રીતે આજ સુધી પાલન કર્યું. હવે તો તમે અને શ્રેષ્ઠીથી અનુજ્ઞા પામી હું ધર્માચરણ કરવાની અભિલાષા રાખું છું. કારણ સાંભળો :-

“ ઘણા પ્રકારનાં સેંકડો દુઃખોથી ભરેલા અસાર સંસારમાં કયો વિવેક કરનાર વૈષયિક સુખનો સંગ કરવામાં મોહ પામી રમણતા કરે ? આ જ જન્મમાં તેવા પ્રકારની સુકુલજન્મ આદિ સંપત્તિ દેખી. વળી ફરી પારકા ઘરે કલેશ લોગવવામાંથી મુક્તિ પણ પ્રાપ્ત કરી. તેવા પ્રકારની અનેકવિધ શોભાવાળી ભારી જે પૂર્વાવસ્થા, તેને જો કોઈ મિત્રો વચ્ચે કહેવામાં આવે, તો પણ તે હકીકતમાં કોણ વિશ્વાસ કરે ! એમ સંસારમાં કર્મના કારણે વિવિધ અવસ્થાઓ બાણીને કયો સમજી મનુષ્ય એક નિમેષ પણ આસક્તિ કરે ? ”

આ સાંભળીને રાબાએ કહ્યું કે-હે પુત્રી ! આજે તારી બાલ્યવય છે, ચૌવનના વિકારો રોકવા અશક્ય છે, મોહસાબને જિતવો સહેલો નથી, ઇન્દ્રિયો બળવાન છે, માટે સંસારના વિલાસો લોગવીને સમગ્ર ઇન્દ્રિયના સુખોનો અનુભવ કરીને, ધનસમૃદ્ધિ સાર્થક કરીને પછી પાકી વય થાય, ત્યારે ધર્મ માટે ઉદ્યમ કરવો યોગ્ય ગણાય. અત્યારે તો-

“ ત્રણે લોકના જંતુઓને વિસ્મય પમાડનાર તમારું આ રૂપ કયાં ? અને લાવણ્યનો નાશ કરવા સમર્થ એવો તપવિશેષ કયાં ! હિમના પવનથી કમલનો જેમ વિનાશ થાય, તેમ મનોહર કાંતિ અને લાવણ્યવાળા તમારા સુંદર રૂપનો નાશ કરનાર તપ થાય છે. પંડિત પુરુષો ન્યારે જ્યાં જે યોગ્ય હોય, તેમ જ કરે છે. શું કોઈ બાળક મદિશના ઘડામાં હવન કરવાનું ધી ભરે ખરો ? આ પ્રમાણે તમારી મનોહર લાવણ્યકાંતિથી શોભાયમાન શરીરલતા માટે કરેલો તપ નક્કી તેનો નાશ કરનાર થાય છે. બીજું લાલકમળ સરખી પ્રભાવાળું તમારું શરીર તીવ્રતપને શી રીતે સહી શકશે ? વૃક્ષ તીવ્રસૂર્યનો તાપ સહી શકે, પરંતુ નવો ઉગેલો કૃણ્ણો

તે તાપ સહી શકતો નથી. પાકટવચવાળા તપસ્યાનો તીવ્ર સંતાપ સહન કરી શકે, પણ બાળકનું શરીર ન સહી શકે. નાના આઓચીયાનું જળ તડકો દેખવા માત્રથી શોષાઈ જાય છે. બહુ જ કેળવાએલ અવયવવાળો પ્રાણી તપ કરવા શક્તિમાન થાય છે-એ વાત ચોક્કસ છે. શું કોઈ દિવસ અગ્નિકણીયો કયાંય પણ ઘણા ઇંધણા વગર જળી શકે ખરા ? આ કારણે ઇષ્ટિકાર્ય સિદ્ધ કરવામાં વચ-પરિણામ એ કારણ છે. પૂર્ણચંદ્ર સમગ્ર જગતનો ઉદ્દ્યોત કરે છે, પરંતુ ચંદ્રલેખા નહિં કરી શકે.”

આ સાંભળીને કંઈક વદન-કમલ વિકસિત કરીને ચંદના બોલવા લાગી કે-“ મહારાજ ! પંડિતબુદ્ધિવાળા પુરુષો આવા પ્રકારનું બોલે ખરા ? કારણ આપ સાંભળો- (૨૭૦ મી ગાથા ખંડિત છે) સામર્થ્યવાળો પ્રાણી પ્રથમ યૌવનવયમાં જ સમગ્ર કરવા લાયક કાર્ય કરવામાં સમર્થ થાય છે. ન્યારે ઇન્દ્રિયોનું બળ ઘટી જાય છે, વેદનાથી અશક્ત શરીરવાળો થાય છે, ત્યારે ઉભા થવાની તાકાત રહેતી નથી. તો પછી બીજું કરવાની વાત તો ક્યાં રહી ? વજ્ર મોટા પર્વતને ભેદી શકે છે, નહિં કે માટીનો પિંડ કદાપિ પર્વતને ભેદનાર થાય. (પૂર્વધર્મ ખંડિત છે.) આ પ્રમાણે વૃદ્ધવયમાં સામર્થ્ય-રહિત મનુષ્ય કેવી રીતે તરી શકે ? તે કારણથી યૌવનવયમાં જ હું ધર્મબુદ્ધિ કરવા ઇચ્છા રાખું છું. બીજું આ રત્નવૃષ્ટિ મને ધર્મમાં ઉદ્યમ કરવાની પ્રેરણા આપે છે. પંડિત પુરુષોએ કહેલી આ વાત તમે શું નથી સાંભળી ?-ધર્મરહિત પુરુષો સર્વ સંપત્તિઓના પાત્ર બની શકતા નથી. આ સમયે ઇન્દ્રે આવીને શતાતીક રાજને કહ્યું કે, હે રાજન્ ! આમ રખે ન બોલતા, કારણ તમે સાંભળો—

શીલ-ગુણ-વૈભવ પામેલી આને તમે શું ન ઓળખી ? ‘ચંદનવૃક્ષની શાખા સરખી શીલની મૂર્તિ સ્વરૂપ આ ચંદના છે.’

આ ચંદના વર્ધમાન તીર્થંકર ભગવંતની સહુ પ્રથમ સાધ્વીઓને સંયમમાં અવતાવનાર પૂજનીય સાધ્વી થશે. જેના હૃદયમાં હર્ષ સમાતો નથી અને દીક્ષાના કાળની અતિઉત્કંઠાવાળી આને બીજી વાત કરવી ઉચિત નથી. અહીં વધારે શું કહેવું ? જગદ્ગુરુથી પ્રવળ્યા આપવાના અનુગ્રહને યોગ્ય જે સમય, તે કાળ જ્યાં સુધી ન થાય ત્યાં સુધી, તમારા ઘરે તે રહેા. વળી દેવોએ વરસાવેલી રત્નવૃષ્ટિનું ધન પણ તેનું જ હો, તેને ગ્રહણ કરો અને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે જેને આપવું હોય તેને તે ભલે આપે. ત્યાર પછી ઇન્દ્રની અનુમતિથી સર્વ ધન ગ્રહણ કરીને શતાતીક રાજ ધણું ગૌરવ કરીને ચંદનાને પોતાને મહેલે લઈ ગયો. આ ધનમાંથી એક ભાગ રાજને, બીજો ભાગ શ્રેષ્ઠીને, ત્રીજો ભાગ પોતે ગ્રહણ કરીને રાજમંદિરે ગઈ.

આ પ્રમાણે દીન, અનાથ વગેરેને ઇચ્છા પ્રમાણે ધન આપતી શ્રેષ્ઠીના ઘરેથી પ્રયાણ કર્યું. રાજ પણ ઇન્દ્રના વચનથી ઉત્સાહિત બની ધન શેઠને પૂછીને તેની સમ્મતિથી વસુમતીને પોતાના મંદિરે વિધિપૂર્વક લઈ ગયો અને તેને કન્યાના અંતઃપુરમાં સ્થાપન કરી.

ત્યાર પછી તે સમગ્ર અલંકારનો ત્યાગ કરેલો હોવા છતાં પણ, સ્વાધીન શીલાલંકારથી વિભૂષિત અવયવવાળી, અત્યંત મનોહર ઉત્પન્ન થયેલ લાવણ્ય અને યૌવનના પ્રકર્ષવાળી

હોવા છતાં પણ, પરિણતવચવાળાથી પણ અધિક દૃઢ નિશ્ચયવાળી વર્તન કરવા લાગી. સમગ્ર ઇન્દ્રિયોના વિષય-સુખની અવગણના કરનારી હોવા છતાં, અસાધારણ શમસુખને પ્રાપ્ત કરનારી ભગવંતના કેવલજ્ઞાનના ઉત્પત્તિ-સમયની રાહ જોતી શતાતીક રાજના મંદિરમાં રહેતી હતી.

વસુમતીનો અધિકાર પૂર્ણ થયો. ૧૧.

[૧૨] ચમરેન્દ્રનો ઉત્પાત

કોઈક સમયે વિવિધ મણિઓનાં કિરણોથી અધિકાર-સમૂહને દૂર કરનાર, પુષ્કળ તાબા રસવાળા પુષ્પોના ઉપચારના પ્રચુરતાવાળા, મધમધતા કાલાગરુના ધૂમપડલવાળા, ચારે બાજુ આજ્ઞાની અભિલાષા કરતા ઘેઠેલા સૈનિક દેવોના પરિવારવાળા, પાતાલ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલા ચમરાસુરે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરીને સૌધર્મ ઇન્દ્રનું સમગ્ર દેવતાઈ ઋદ્ધિથી સુંદર, ઉપરના ભાગમાં જતું એવું વિમાન જોયું. તે કેવું હતું? સમુદ્રવેલાના વાયુથી કંપતી ધ્વજ-ચિહ્ન શ્રેણિવાળા, દ્વારભાગમાં સ્થાપન કરેલા મંગળકલશના સુખમાં ઢાંકેલા લાલકમળવાળા, મણિરચિત નિર્મલ ભિત્તિ-સ્થલમાં લાગેલ ચંદ્ર, સૂર્ય, તારાઓના પ્રકાશવાળા, સારથિ વડે ભય પામેલા સૂર્યના અશ્વોવાળા, વિશાળ બાંધેલી ચંચળ શબ્દ કરતી ઘુઘરીઓના સમૂહથી દિશાઓને મુખર કરનાર, દેવદ્વંધના મંડપમાં લટકતા રત્ન અને મોતીઓના કલાપવાળા, ઊંચા વિવિધ પ્રકારના સુંદર નિર્મલ મણિરત્નોથી ઊનાવેલી વેદિકાના મંડલવાળા,.....હાથથી વિભત્તા ચામરવાળા, મણિમય વિશાલ સ્તંભમાં જડેલાં રત્નોની કાંતિથી સુંદર ગવાક્ષવાળા, ગૃહવાવડીના તટમાં ઉડતા મુખર વિલાસ કરતા હંસકુળવાળા, સુખ, સૌભાગ્ય, પ્રભાવ અને વૈભવમાં ચડિયાતા ઇન્દ્રના વિમાનરત્નને આકાશસ્થળમાં પાતાલમાં રહેલા ચમર ઇન્દ્રે જોયું.

સૌધર્મ ઇન્દ્રના વિમાનરત્નની પ્રકાશિત શોભા દેખીને સેવા માટે આવેલા અને બાજુમાં પાસે ઘેઠેલા દેવ સૈનિક-સમૂહના વહન તરફ નજર કરીને ચમરાસુર ઇન્દ્રે કહ્યું કે-‘હું સુભટો અરે ! તણખલાની જેમ મારી અવજ્ઞા કરીને ઉપરના ભાગમાં કયો જઈ રહેલો છે ? ત્યારે તેઓએ જણાવ્યું કે, સેવક દેવોના મણિમય મુકુટથી ઘસાએલા પાદપીઠવાળા, પૂર્ણ કુંભતટમાં લોટતા મદજળથી મદોન્મત્ત ઐરાવણના સ્વામી, મનોહર દેવલોકની વિભૂતિ ભોગવનાર સૌધર્મ દેવલોકના સ્વામી વજ્રનાથ ઇન્દ્ર. સુભટોનું આ વચન સાંભળીને તરત જ ઉત્પન્ન થયેલા અને વૃદ્ધિ પામતા કોંધથી ભયંકર ભૂકુટિવાળો તે જાલવા લાગ્યો કે- ‘જો હું અહીં પ્રભુત્વ ગુણના ગૌરવથી પૂર્ણ હોવા છતાં કયો આ મારો પરાભવ કરીને ઉપરના ભાગમાં જઈ રહ્યો છે ? અથવા એ જ ભલે પ્રભુ હોય, મારે પ્રભુપણાનું શું પ્રયોજન છે ? પરંતુ પ્રભુપણાના અભિલાષી એક સાથે એ હોય, તે લાંબા કાળ સુધી કેઈ જોઈ શકતા નથી. કેવી રીતે ?-

પ્રભુપણાની લક્ષ્મીને ભોગવટો ખીબથી સહન કરી શકાતો નથી. પોતાની પ્રિયા ખીબના હાથમાં ભય, તે દેખવા કોઈ સમર્થ થઈ શકે ખરા ? સ્ત્રીઓને ખરેખર આકર્ષક અને સૌભાગ્યપૂર્ણ સુંદર રૂપ હોય છે, તે જ રૂપ ધૈર્યદિ ગુણયુક્ત ઉત્તમપુરુષને ભેદ કરાવનાર

થાય છે. ધૈર્યયુક્ત હૃદય થાય ત્યારે, બીબ્બની ઉન્નતિને કોણ સહન કરી શકે ? સૂંઠના અગ્રભાગમાં વૃક્ષોને ગ્રહણ કરનાર હાથીને વળી દુષ્કર શું ગણાય ? પોતાના પ્રભુત્વમાં સંતુષ્ટ થએલો બીબ્બની લક્ષ્મી લેવાની જે અભિલાષા કરતો નથી ત્યારે, તેવો મનુષ્ય 'આ નિરુદ્ધમી છે' એમ ધારીને પોતાની લક્ષ્મીથી પણ મુક્ત થાય છે. તે માની પુરુષનું જીવંત પ્રશંસા સાથે સંબંધવાળું થાય છે, જે હંમેશાં પોતાના તેજથી બીબ્બના તેજને કંપિત કરીને જીવી રહ્યો છે. કાં તો અસુરોના સ્વામી શક થાવ, અથવા તો હું સુરોનો સ્વામી થાઉં, કદાપિ એક મ્યાનમાં જે તરવાર રહી શકે ખરી ? આ જ્યલક્ષ્મી આજે એક પતિના પાલનથી સુખેથી રહ્યો, એક સ્ત્રીવડે બેનું ચિત્ત-ગ્રહણ કઠિનતાથી કરી શકાય છે.

આ પ્રમાણે ચમરાસુરે વગર વિચારે પોતાના બલમાં ગર્વિત થઈને કહેલું વચન સાંભળીને પાકટવચવાળા અસુરોના વડેરા દેવોએ તેને કહ્યું કે- 'હે સ્વામી અસુરાધિપતિ ! આ તો શ્રેષ્ઠ દેવાંગનાઓના નાથ અને દેવલોકના અધિપતિ ઉત્તમ પ્રકારના તપ-સેવનના પ્રભાવથી ત્યાં ઉત્પન્ન થયા છે. તમે વળી શુભકર્મના ઉદયથી ભવનવાસી દેવના અધિપતિપણે અહીં ઉત્પન્ન થયા છો. તો તમે પોતાના શુભકર્મથી ઉપાર્જન કરેલી અસુરોના સ્વામીપણાની લક્ષ્મી સુખેથી ભોગવો, એ પણ મહેન્દ્રપદવાળી સુરલોકની લક્ષ્મી ભલે ભોગવે. આ વિષયમાં તમને કયો વિરોધ છે ? બીજી નિકાયના દેવતાના સંબંધવાળું અધિપતિપણું તેને વશ હોવા છતાં તેને તે વિષયનું અભિમાન નથી. તેમનું આ વચન સાંભળીને મહાક્રોધને વશ થએલો, વૃદ્ધિ પામતી ભયંકર ભૂકુટીવાળો તે કહેવા લાગ્યો કે- 'મારા પરાભવની ઉત્પત્તિનું સૂચક વચન બોલનારા તમારા ચિરંતનપણાના ગુણનું ગૌરવ પણ લઘુતામાં પલટાઈ ગયું. કારણ કે હંમેશાં ગુણે જ પ્રાણીઓના ગૌરવને વહન કરનાર થાય છે, પરંતુ કાલપરિણતિ-પરિપાક ગૌરવ કરનારી થતી નથી. ચડ્યાતા ગુણવાળો નાનો હોય તો પણ મહાન છે અને ગુણરહિત મોટો હોય, તો પણ નાનો છે. અથવા મારા પરાક્રમથી તમે અબાણ હોવાથી તમારો દોષ કાઢવો નિરર્થક છે.

હસ્તતલથી ખેંચેલા અને તેથી ભયંકરરૂપે પડી રહેલા વિશાળ શિખરોના સમૂહવાળા ઉત્તમ કુલગિરિઓના સમૂહને એટલે કે છૂટા-છવાયા પડી ગએલા તમામ પર્વતોને એક પ્રદેશમાં ઢગલારૂપે કરી શકવાની તાકાતવાળો હું છું. ક્ષણવારમાં સમગ્ર સમુદ્રોના તટને વિપરીત મુખવાળા એવી રીતે કરી શકું કે, પ્રચુર જળ-સમૂહ ઉલટો થઈ જાય. અથવા મેરુપર્વતના શિખરોના અવકાશમાં પરિભ્રમણ કરતા ગ્રહગણના સમૂહને વિષમરૂપે વિખરાએલા તારક-સમૂહને પ્રતિકૂળભાવે પરાવર્તિત કરી શકું છું. અત્યારે મારું તો ઉદયાચલ અને અસ્તાચલને સૂર્યરહિત કરું અને ચંદ્ર અને સૂર્યના એવા ઉદય-અસ્ત કરું કે, ફરી તેઓના ઉદય કે અસ્ત થઈ શકે નહિં. વળી તમે બીબ્બ નિકાયના દેવની અધિકતાની પ્રશંસા અને મારી અવજા કરી, પરંતુ હજુ તમે મારું પરાક્રમ કોઈ રીતે બાણી શક્યા નથી. તમે તેનો પક્ષપાત કરનારા છો. તમોને તે જ પ્રશંસા કરવા યોગ્ય લાગે છે અને મારી તો તમે અવજા કરી રહેલા છો. તેથી કરીને જેઓ એકને અનુસરનારા હોય, તે જ તેનું ચિત્તરંજન કરી શકે છે. પરંતુ જે વળી બીબ્બના ચિત્તની આરાધના કરવા તત્પર બને છે, તેઓનું ચિત્ત વેશ્યાજન માફક દુઃખે

કરીને ગ્રહણ કરી શકાય છે. ત્યારે સામાનિકપણના ગૌરવની અવગણ કરીને ચમરાસુરે કહેલાં વચનો સાંભળીને સામાનિક અસુરોના આગેવાન દેવોએ કહ્યું કે-‘હે મહા અસુરેન્દ્ર ! તેના પ્રત્યે અમારી પરલોક-નિમિત્તક કે આલોક-નિમિત્તક ભક્તિ નથી. તેમ જ અમોને તમારી પાસેથી કંઈ પ્રાપ્ત થવાનું કે જવાનું નથી, પરંતુ જે યથાર્થ હકીકત છે, તે જ કહી છે. ફેરફાર કે ભેદ પડાવનાર કહ્યું નથી. સમજનોને અન્યથા-સ્થિત પદાર્થને બુદ્ધ પ્રકારે કહેવું વ્યાજબી નથી. અમે તમારા પરાક્રમથી અબાણ થઈ ભય પમાડવા માટે કહેતા નથી. કારણ કે, તે ઇન્દ્ર પણ પૂજવા યોગ્ય છે. જે અમે યથાસ્થિત વસ્તુ તમને ન કહીએ, તો અમે દોષિત ગણાઈએ. હિત ઇચ્છનાર વક્તાએ જે કાર્યમાં લાભ-નુકશાન થાય-તેવા સમયે યથાસ્થિત તેને તે પ્રમાણે કહેવું જ જોઈએ. દેવલોકના અધિપતિનો તિરસ્કાર કરવો તમોને ઘટતો નથી. ત્યાર પછી તેઓનાં વચનની અવગણના કરીને ચમરેન્દ્ર બોલવા લાગ્યો. શું કહેવા લાગ્યો ?-

અનેક પ્રકારે નિરંતર ભયની જ અત્યંત પ્રશંસા કરતા તમારા લોકોની યુદ્ધિની લઘુતા મેં જાણી. નીતિરહિત ભય બતાવનાર મંત્રિસમૂહો જેવા પ્રકારના હોય છે, તેવા જ પ્રકારની પ્રભુના કાર્યની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રથમ ઉત્પત્તિ થાય છે, તે સંપૂર્ણ બળવાળા થતા નથી -એમ તમે રખે મારા માટે તમારા ચિત્તમાં માનતા. સિંહ જન્મતાં જ સત્વવાળા ઉત્પન્ન થાય છે. જન્મદિનથી જ મહાપરાક્રમી થાય છે. ઉદયાચલથી નીકળેલો સૂર્ય ઉદયકાળથી જ તેજસહિત નીકળે છે. અધ્યવસાય-રહિત તમે પોતે જ અધિક ભયને કહો છો, જે પોતે પોતાના ભયને ઉત્પન્ન કરે છે, તે બીબને કેવી રીતે જિતી શકે ? માટે તમે ભય છોડો. હું એકલો જ મારા પોતાના સામર્થ્યવાળો છું. દેવોના સભનની દૃષ્ટિને ભયથી ચંચળ કરું છું. તમારી પત્નીઓથી પરિવરેલા તમે સુખેથી આનંદ કરો. અથવા મારા સરખાને કોનાથી ભયની શંકા થાય ? ભુજબળવાળો હું એકલો જ તે દેવેન્દ્રને ભૂમિ પર પડી ગએલા મુગટ અને છત્રવાળો, ધીનવાઈ ગએલા સિંહાસનવાળો, વિભૂતિ-રહિત, નાશ પામેલા બલના અભિમાનવાળો કરીશ. બળવાન પુરુષને પોતાના ભુજબલને છોડીને બીજાનું માગી લાવેલું બલ સંગત થતું નથી. હાથીના ગંડસ્થલના વિદારણમાં સિંહ શું બીજાના બલની અપેક્ષા રાખશે ખરો ?” આ પ્રમાણે ચમર-અસુરપતિએ કથન કરીને પોતાના દર્પરૂપ ધૂમથી મલિન કરેલા માહાત્મ્યવાળો ભૂકુટી ચડાવીને કરેલા ભયંકર નેત્રવાળો એકદમ સિંહાસન પરથી ઉભો થયો. હસ્તતલના કરેલા પ્રહારથી દલિત કરેલ પાતાલ-ભિન્નિ-સ્થળમાંથી ઉછળતી સર્પમણિની પ્રભાથી પ્રકાશિત ઉજ્જવલ પાતાલમૂળને ફાડીને મોટી પરિઆમંડલની જેમ વિલાસવાળા ભુજયુગલોના દર્પને વહન કરતો ચમરાસુર ઉદરમાંથી જેમ બાહ્યક તેમ પાતાલમૂળમાંથી અહાર નીકળ્યો. મહાવેગવાળા વાયુવડે વિષમ રીતે ફેંકાઈ ગએલા નક્ષત્રમંડળવાળા આકાશ-આંગણમાં ઉડ્યો. કેવી રીતે ?-

ઉડવાના વેગથી ઉત્પન્ન થએલ વાયુમંડલવડે શોભા પામી રહેલી ચંચળ ચૂડાવાળા, વિષમ રીતિથી જૂલતા હારોના પંકિત-મંડળથી ટકરાતા અવયવવાળો, ચમકતા સૂર્યકિરણો સાથે મિશ્રિત થએલા મુકુટમણિએના કિરણોથી ફેલાતી શોભાવાળા, વિલાસથી જૂલતા કુંડળોથી ઘસાતા કપોલતલવાળા, વેગના કારણે ત્રાસ પામેલી ભયભીત થએલી દેવાંગનાઓ વડે અપાએલ

આકાશમાર્ગવાળા, ધક્કા લાગવાના અને અંગ ભાંગી જવાના ભયથી દૂર ખસી જતા અને પલાયન થતા વિદ્યાધર સિદ્ધાંતા સમૂહવાળા, આ પ્રમાણે લૃકુટીની રચનાવાળા મુખમંડલથી જીવલોકને ભય ઉત્પન્ન કરાવનાર ચમરાસુર વેગથી આકાશમંડળના વિસ્તારમાં ઉડ્યો.

જતા એવા તેણે ‘આ દેવોનો અધિપતિ ઇન્દ્ર છે.’ એ પ્રકારનો લગાર પણ ભય તેની સમીપમાં જતાં ન કર્યો. પોતાની છુદ્ધિના બલના ગર્વથી ઉન્મત્ત માનસવાળો તે જવા લાગ્યો. જતાં જતાં માર્ગની વચ્ચે એક પ્રદેશમાં મૂર્તિમંત પ્રતિમાપણે કાઉસ્સગ્ગ-ધ્યાનમાં રહેલા ભગવંત વર્ધમાન સ્વામીને જોયા. દેખતાં જ એ હાથતલની અંજલિ મેળવીને મસ્તકે લગાડી પ્રણામ કરી તે કહેવા લાગ્યો-

“હે જગદ્ગુરુ ! તમારી ભક્તિના સંગવાળો હું દેવેન્દ્રને જિતવાની ઇચ્છાથી જઈ રહેલો છું. તેમાં જો હું કંઈ આપત્તિ પામું, તો આપના ચરણયુગલનું શરણુ અંગીકાર કરું છું. દુઃખસ્વરૂપ જાણેલા ભવથી મુક્ત કરાવનાર, સંસારનાશક એવા આપ ગુરુનું શરણુ અંગીકાર કરું છું. પતનના પ્રતિકાર માટે સંગત થએલો ધીજો પણ ભવનપતિ આપનું શરણુ વહન કરનાર થાવ. કહેલાં હિત વચનની અવગણના કરનાર એવા પણ આપનું શરણુ અંગીકાર કરે છે. લાંબાકાળથી ખોટામાર્ગમાં ગએલો પોતે જ સ્વયં યોગ્ય માર્ગમાં ઉતરનારો થાય છે. ચલાયમાન મુકુટ-કુંડલવાળા, વક્ષસ્થળમાં ચમકી રહેલા હારમંડળવાળો વાયુના વેગથી કંપતો ઉલટા માર્ગ તરફ પ્રવર્તેલી વેલની પરંપરાવાળો, વેગથી ભિન્ન કરેલા મેઘના આડંબરવાળો, પોતાના મુખના વિકાસથી અતિશય ઉજ્જવલ, સન્મુખ આવેલા સર્પોના ડંખવાથી ભયંકર, જેના ભયથી સિદ્ધો અને ચારણો પલાયન થયા છે, એવો ચમરાસુર ઉપર જઈ રહેલો હતો, ઉપર જતા વેગથી જાણે પવનને નીચે ફેંકતો હોય તેમ ચંદ્ર, સૂર્ય નક્ષત્રવાળા આકાશાંગણને ઉલ્લંઘીને વેગથી દેવલોકમાં પહોંચ્યો. તેને દેખીને ઇન્દ્ર નહીં કહેલા પ્રદેશમાં આગમન થએલ હોવાથી તેમ જ ચમરાસુરનો પોતાને થએલા પરાભવનો તર્ક કરતા વિચારવા લાગ્યા કે, ‘આ અહીં કેમ આવ્યો ?’ આ સમયે ચપલપણાથી વગર વિચારે વચન બોલનારો ચમરાસુર કહેવા લાગ્યો. શું કહેવા લાગ્યો-

“ઇન્દ્રપણા માટે તું અધિકારી નથી, હવે આ ભૂમિનો માલિક હું છું. લાંબા કાળથી ધીજના આશ્રયે રહેલી પતિભક્તતા પત્ની પોતાના પતિ પાસે બળ્ય છે. જ્યારે હું સ્વાધીન ન હતો. ત્યારે તું તેનો સ્વામી થયો હતો, તે ઘણું થયું. જ્યારે સૂર્યનો અસ્ત થાય, ત્યારે ચંદ્ર આકાશમાં શોભા પામે છે. હવે તે હું આવી ગયો છું. હે ઇન્દ્ર ! ચિન્તમાં વિચાર કરીને તું અહીંથી ચાલ્યો જા. સ્વર્ગની લક્ષ્મી લાંબા કાળ સુધી અનેક પ્રકારે મારી સાથે વિલાસ કરેા. આ પ્રમાણે તમારા પોતાના મનમાં વિચાર કરીને આ દેવલક્ષ્મી મને અર્પણ કરો. થોડાથી જ સંતોષ કરો. તમારા સરખાને બહુ કહેવાથી સચું.”

આ પ્રકારે અસભ્ય પ્રલાપ કરનારને સાંભળીને એક સામટા દેવલોકોએ તેને કહ્યું કે, “હે ચમરાસુર ! તારા આત્માને તું યાદ કર, તું અહીં સુધી આવ્યો જ કેમ ? પડવાની ઇચ્છાવાળા માણસની જેમ અનીતિના માર્ગમાં પોતાના પગ નાખી રહ્યો છે. નીતિ આચરનાર સંજન પુરુષોથી પ્રશંસનીય લક્ષ્મીના પાત્ર થઈ શકાય છે. કેવી રીતે ?

નીતિ આચરનાર ન્યાયી પુરુષમાં નહીં સમગ્ર ગુણઋદ્ધિની ઉત્પત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. જે નીતિરહિત હોય છે, તેની પાસે ઋદ્ધિ હોય તો પણ તે સ્થિરતા પામી શકતી નથી. આ પ્રમાણે તેમણે કહ્યું, એટલે ફરી પણ ચાપલ્યદોષથી વ્યામૂઠ બની નિર્લજ્જપણે પ્રગટ થએલા આશય-વાળો બોલવા લાગ્યો. “ન્યાય-નીતિ અને વિનયનો ઉપદેશ મને આપવા માટે તમને સ્થાપન કર્યાં નથી. આવા પ્રકારનાં વચનો કહેવાનો તમને શો અધિકાર છે? જે કોઈતું જે ભુજબલતું સામર્થ્ય ધટતું હોય, તેને પ્રગટ કરો. હું યુદ્ધ કરવાની લાલસાવાળો છું, તેની સામે આવાં વચનો બોલવાથી શો લાભ?” આ પ્રમાણે ઇન્દ્રમહારાજની સમક્ષ ન્યાયમાર્ગનો તિરસ્કાર કરી કાવે તેમ તે વચનો બોલવા લાગ્યો. તે સમયે ઉત્પન્ન થએલા આકમણના કોલાહલવાળી ઇન્દ્ર મહારાજની સલા હોભવાળી થઈ. તે દેવસભામાં પરસ્પર એક બીજાનાં શરીરો સંઘર્ષ થવાના કારણે ભગ્ન થએલ બાબુબંધના અગ્રભાગથી તૂટતા હારમાંથી સરીને નીકળી પડેલા મોતીઓના સમૂહથી ભરી દીધેલા આંગણુવાળી, હલન-ચલન થવાના કારણે ચલિત થએલા મણિમય મુકુટો સજ્જડ અથડાવાથી પટ્ટમાં જડેલા ઇન્દ્રનીલ મણિઓ ભેદાઈને ચૂરો થવાના કારણે શ્યામવર્ણના દ્વિશામાર્ગવાળી, વૃદ્ધિ પામતા અત્યંત કં.ધના કારણે વિકસિત થતા રોમાંચ-પટલથી ઉચ્ચવસિત થઈ કુલાતા અને તે કારણે તંગ થતા કડાં અને કેયૂર વડે સુંદર જણાતી, ‘હણો હણો’ ‘મારો મારો’ એવા કકોર વચનથી ડસેલા હોઠ પૂર્વક ભુકુટી ચડાવેલ જ્વલતાથી ભયંકર નેત્રયુક્ત દેવસભા ફોભ પામી.

આ પ્રમાણે તે દેવ-પરિવાર ઇન્દ્રની આજ્ઞા વગર પણ ચમરાસુરને મારવા માટે તૈયાર થયા. તે પણ ‘દેવભૂમિ સાંકડી છે.’ એમ માનીને દેવતાઓ સન્મુખ પાદશ્લેષ કરતો આગળ ચાલ્યો, પણ ચિત્તથી નહિં. અનેક શસ્ત્રો-અસ્ત્રોના પરસ્પર અથડાવાથી ઉત્પન્ન થએલ ખણ ખણ શબ્દોથી દ્વિશાઓનાં અંતરાલો જેણે પૂરી દીધાં છે, એવા દેવો વડે તે ચારે બાબુથી ઘેરાયો. રણના અત્યંત ઉત્સાહવાળા સુભટોને નિર્મલ ખડ્ગની અગ્રધારાના પ્રહારથી ચારે બાબુથી અટકાવીને તેઓની વચમાંથી અહાર નીકળી ગયો. ત્યાર પછી સિંહ જેમ હરણોનાં ટોળાંને, સમુદ્રની છાંયો મહાનદીના પ્રવાહને જેમ તેમ દેવસુભટોને ચમરાસુરે ફર ફેંકી દીધા. ફરી પણ મેઘોની શ્રેણિના પરસ્પર સંઘર્ષથી ઉત્પન્ન કરેલા ગર્જરવ સરખા શબ્દ કરતી કેવળ યુદ્ધ પરિકર-અખતરના બંધનથી જ પ્રતિકાર કરનારી સુરસેના સન્મુખ ઉભી રહી. કેવી રીતે?

કાન સુધી ખેંચેલા, ઉત્તમ જાતિના સુવર્ણથી બાંધેલા પુંખભાગ-વાળા બાણો વડે મેઘ-સમૂહની જેમ આકાશતલને આચ્છાદિત કર્યું. બીજાના મર્મને ભેદનાર દુર્બંનના દુર્વચનની જેમ હાથથી ફેંકેલા તીક્ષ્ણ ભાલાના અગ્રભાગમાં રહેલા શત્રુના મર્મસ્થાનને ભેદનાર પત્થરોના સમૂહો-શલ્યના સમૂહો પડવા લાગ્યા. અત્યંત તીક્ષ્ણ ચક્ર, મોગર, મુસુંડી, તરવાર અને ભયોત્પાદક હથીયાર-સમૂહ ચારે બાબુથી અસુરો ઉપર પડવા લાગ્યો. ત્યાર પછી તે પણ નિર્ભયપણે આખું વૃક્ષ ઉખેડીને ફેંકતો સુભટોથી ન રોકી શકાય તેવી ગતિના વેગવાળો પૃથ્વીમુખ તરફ દોડવા લાગ્યો. ત્યાર પછી તે ચમરેન્દ્ર પરીધને ભમાવીને દેવગણને જ્ઞાન્તિમાં નાખતો, ભયંકર ભુકુટી ચડાવતો, સામા આવેલા દેવગણને નષ્ટસત્વવાળા કરતો હતો. ત્યાં આગળ છોડી દીધેલા ધૈર્યાચરણવાળા કાયર દેવો પડી જતા હતા. લગ્ન અને માનથી રહિત રણને નહિં ઇચ્છતા

અને રણમાં આવી પડેલા દેવોને તે મહાઅસુરે લગાડી મૂક્યા. ત્યાર પછી લલ્લબ અને અભિ-
માન છોડીને ભાગી આવેલા તે દેવલોકો તેના પ્રભાવને સહી ન શકવાથી મહેન્દ્રની પીઠ
પાછળ ખેસી ગયા. યુદ્ધના ઉત્સાહ અને અભિમાનથી રહિત તેવા પ્રકારના સુભટોને દેખીને
ઈન્દ્ર મહારાજ કોપાયમાન થયા. કેવા ? ભારી ક્રોધના કારણે પરિવર્તિત થયેલ રેખાઓના
આવર્તવાળું ઈન્દ્રનું વદન ઉત્પાતસૂચક આવર્તોવાળા રવિમંડળની જેમ દુઃખે કરી બોધ શકાય
તેવું ધ્યુતે વખતે કોપાયમાન થયેલા ઈન્દ્રે તેવા પ્રકારનું હાસ્ય કર્યું, જેના પ્રગટ પડઘાથી
સર્વદિશાઓ પૂરાર્ધ ગર્ધ અને જેના લયથી લલ્લબ પામેલો પાર્શ્વવર્તી પરિવાર પણ પલાયન
થયો. ક્રોધવશ ઈન્દ્રની દૃષ્ટિ તેવા પ્રકારની પ્રગટ લયંકર ભૂકુટીની રચનાવાળી થઈ, જેથી
સ્વભાવથી પ્રસન્ન હોવા છતાં બાહ્ય બીજી હોય તેમ ઓળખવી મુશ્કેલ થઈ પડી. આ પ્રમાણે
વૃદ્ધિ પામતા ક્રોધ અને પ્રતાપના પ્રસારવાળા અત્યંત દુસ્સહ મુખાકૃતિવાળા કોપાયમાન ઈન્દ્ર
મહારાજ ચમરાજ સરખા થયા.

ત્યાર પછી કોપથી ઉત્પન્ન થતા કંપવાળા ઈન્દ્ર મહારાજને બાહ્યને પ્રબલિત અગ્નિ-
જ્વાલા-સમૂહથી દિશામંડળને ભરખી જતો, એકી સામટા આંતરા વગરના નીકળતા તણુખાના
કણુ-મિશ્રિત આકાશ સ્થલને કરતા, પોતાના સામર્થ્યથી સમગ્ર ત્રણે લોકના પરાક્રમનો મુકાબલો
કરતો મહેન્દ્રના સમગ્ર શત્રુઓનો પરાસ્ત કરનાર વજ્રદેવ આવી પહોંચ્યો.

આવીને તેણે ઈન્દ્ર મહારાજને કહ્યું કે-હો સ્વામી ! દેવોના નાથ ! આપ હૃદયમાં ચિંતન
કરો, એટલે તરત આપની સેવામાં હાજર થનાર હું હોવા છતાં આપ આવો પ્રયાસ શા માટે
કરો છો ? આ કાર્યની મને જ આજ્ઞા આપો.' આવેલા તેને દેખીને ઈન્દ્ર મહારાજએ ચમરાસુર
તરફ મોકલ્યો. આજ્ઞા થતાં જ વજ્રદેવ તેના તરફ દોડીને જવા લાગ્યો. કેવી રીતે ?-

પ્રલયકાળ સરખી નીકળતી જ્વાલાના સમૂહથી નિર્મલ (અગ્નિની)... ...તીવ્રપ્રભા ખંડિત
સમૂહથી ઘોલાવાયેલ ગ્રીષ્મના પ્રચંડ ચમકતા સૂર્ય સરખા અવધવોવાળા ફેલાયેલા મહાતેજના
સામર્થ્યવાળા શસ્ત્રોથી ત્રાસ પામેલી, લયથી દૂર હટતાં અને તે કારણે ઉડતા અને લહેરાતા
વસ્ત્રોવાળી, ઘૂમતી ધુધરીઓના સમૂહવાળી મેખલાથી સુંદર દેખાતી દેવાંગનાઓ વડે જોવાતો,
લયસમૂહથી વ્યાકુલ અને ત્રાસ પામેલા ઊંચા પર્વતનાં શિખરો જેણે બહાર ફેંકેલા છે,
લયભીત બનેલા સમગ્ર પર્વત-સમૂહો તેને જોયો.

આકાશમંડળમાં નક્ષત્રમંડળની શંકા ઉત્પન્ન કરાવનાર, વેગથી ચંચળ અને અત્યંત
શોભતા વિશાળ મોતીઓના હાર પહેરેલા, માર્ગ છોડીને સામે ઉભેલા દેવોવડે તે જોવાયો.

સામા આવતા વજ્રદેવને ચમરાસુરે પણ જોયો. તેને દૂરથી દેખતાં જ તેના પ્રભાવથી
હણાઈ ગયેલા પરાક્રમવાળો ચમરેન્દ્ર વિચારવા લાગ્યો કે, યુદ્ધ કરવાની વાત તો બાબુ પર
રહી, પરંતુ તેના સામું દેખવા માટે પણ હું સમર્થ નથી. હવે અત્યારે શું કરવું ? તેના
જ્ઞાન વગરનો 'જગદ્ગુરુના ચરણ-કમળના શરણ સિવાય બીજો ઉપાય નથી'—એમ સ્મરણ
કરીને પલાયન થવા લાગ્યો. કેવી રીતે ?—વૃદ્ધિ પામતા મહાલયથી કંપાયમાન થતા દેહવાળો,

દેહમાંથી નષ્ટ થએલ ચૈત્ય સમૂહવાળો, ત્રાસ થવાના કારણે મુખ ઉપર ઉત્પન્ન થએલ મલિનતા-વાળો, સામા પડીને જેણે યુદ્ધકાર્ય અંધ કરેલ છે, સ્ત્રીની જેમ ઉત્પન્ન થએલ નિર્ભંગતાના ભાવવાળો, લોકગુરુ વર્ધમાનસ્વામીના નામનું ધ્યાન કરતો, નમી પડેલા પરાક્રમ અને અભિમાનવાળો, શેષનાગથી વીંટલાએલા માર્ગના મંડલવાળો ચમરાસુર, ચિંતામણિ-રત્ન સરખા જેણે સમસ્ત પ્રાણીઓના મનોરથો ચિંતવવા માત્રથી પૂર્ણ કર્યા છે, કલ્પવૃક્ષની જેમ જેણે કલ્પના સાથે જ મનોવાંછિત પદાર્થો ઉત્પન્ન કર્યા છે, એવા જગદ્ગુરુના ચરણ કમળ પાસે આગ્યો. ચરણ-કમળ કેવા ? -ચમકતા નિર્મલ નખરૂપ મણિઓના કિરણોથી ઉત્પન્ન કરેલ કેસરાકાર કિંજલકવાળો, અતિકોમલ અંગુલિરૂપ દલોના મંડળથી શોભતા, વિસ્તીર્ણ મનોહર લાવણ્યરૂપ જળના મધ્યભાગમાં રહેલી નિર્મળ કાંતિવાળા, ઉત્પન્ન થઈ છે પત્રશંકા જેમાં એવી કાંતિવડે થએલ કોમલ છાયાવાળા, તપરૂપ લક્ષ્મી સાથે ક્રીડા યોગ્ય અત્યંત પરસ્પર સંગત ગુમાંગવાળા, પાશ્વિતલરૂપી કર્ણિકાના મંડલથી ચારે બાજુ અતિ ઘેરાએલ તીવ્રતપથી પ્રસાર પામતી ગંધસરથી ઋદ્ધિયુક્ત પ્રભુના ચરણકમળનું ભ્રમરની જેમ દાનવરાજ ચમરેન્દ્ર શરણ પામ્યો.

સમગ્ર ત્રણે લોકને આસ્થાસન આપનાર જગદ્ગુરુના ચરણ-કમળ રૂપી વૃક્ષની છાયામાં આશ્રય કર્યો. આ સમયે પ્રભુના ચરણ-કમળની છાયાનું અવલંબન કરનાર ચમરાસુરને દેખીને વજ્રદેવ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે-“ અરે ચમરાસુર ! આમ કરીને તેં સુંદર કર્યું. ખરેખર અમારા જીવન-પર્યાંતના કાળ સુધી તેં અમારા ચિત્તને પ્રભાવિત કર્યું.”

હે ચમર ! આ મહાપુરુષ તારા એકલાને માટે માત્ર અશરણ નથી, પરંતુ અશરણ એવા ત્રિભુવનના-અમારા અને ઈન્દ્રના પણ શરણભૂત છે. તેં ઈન્દ્રમહારાજના પરાક્રમનો પરાભવ અને તિરસ્કારવાળાં વચનો બોલવાનો જે અપરાધ કર્યો, તે સર્વ પ્રભુનું શરણ સ્વીકારીને સર્વથા ભૂંસી નાખ્યો. પ્રભુના ચરણરૂપી વૃક્ષની છાયામાં રહેલા ચમરને આ પ્રમાણે કહીને વૃદ્ધિ પામતા ભાવથી પરિપૂર્ણ અને મંદ નમણી દષ્ટિ કરવા પૂર્વક હૃદયમાં ઉત્પન્ન થઈ પ્રસાર પામતી સૌમ્યતાયુક્ત વજ્રદેવ પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરવા લાગ્યો. તે સમયે તે કેવો દેખાવા લાગ્યો ? -

ચમકતા તેજમંડળવાળા સુવર્ણની એકઠી કરેલ નિર્મલ કાંતિવાળા મેરુપર્વતના મધ્ય-ભાગનાં શિખર પર રહેલ નિર્મલ કિરણોની વિશાળ કાંતિવાળા સૂર્ય સરખો, પ્રજ્વલિત અગ્નિબલાલાના વિકાસ થવાના કારણે જેણે અંધકાર-સમૂહ દૂર કરેલ છે એવો, બાણે સ્ત્રીઓએ ઉતારેલ આરતીનો દીપક ન હોય તેવો દેખાવો લાગ્યો.

જગદ્ગુરુના દેહની પ્રભાથી જાંખા થએલ પોતાના કાંતિમંડળને વિચારીને બાણે દેવ પગમાં પડતો ન હોય ? આ પ્રમાણે વજ્રદેવ ત્રિલોકનાથને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરવા પૂર્વક નમસ્કાર કરીને વેગથી પોતાના ઇચ્છિત સ્થાને ગયો. તે દેવ ગયા પછી પૃથ્વીતલ પર રણદોળાતા અપળ હારવાળો ચમરાસુર જગન્નાથને પ્રણામ કરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. કેવી રીતે ? -

“ દેવો, મનુષ્યો અને તિર્યંચોએ કરેલા મહાભયને જિતનારા ! આત્મામાં વિસ્તાર પામેલા ધ્યાનાસિ વડે દહકર્મરૂપી ઈન્ધનના સમૂહ જેમણે બાળી નાખેલા છે. એવા હે વીર !

ભગવંત ! આપ જ્યવંતા વર્તો. નિર્મલ ઉત્તમ જાતિના સુવર્ણ સરખા સમુજ્જવલ અને ઉલ્લસિત થએલ શરીરની પ્રભાવાળા, અનુપમ ગુણો પ્રગટ થવાથી વૃદ્ધિ પામેલા અતિશયોના સમૂહવાળા હે પ્રભુ ! આપ જ્ય પામો. આપના ચરણના પ્રભાવથી ત્યાગ કરેલા પાપવાળા મને એકલાને જ નહિ, પરંતુ આપે તો ત્રણે ભુવનના જીવોને ભવના ભયથી નિસ્તાર કર્યો છે. આ પ્રમાણે જગન્નાથને વિધિથી ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપી પ્રણામ કરીને ચલાયમાન કુંડલના ઉદ્દ્યોતવાળો તે ચમરાસુર પોતાના ભવનસ્થાન તરફ ચાલ્યો. પોતાના પ્રભાવથી વૃદ્ધિ પામેલ ગતિવિશેષવાળો તે ચમરાસુર પોતાના ભવનાલયે પહોંચ્યો. ત્રણે ભુવનના સ્વામીના ઉત્તમ ચરણ-કમળમાં ભમરાની જેમ સેવા કરીને જગદ્ગુરુના ચરણના પ્રભાવથી રક્ષણ પામેલ તે કારણે તુષ્ટ થએલ ચમરાસુર ઈન્દ્ર પોતાના પાતાલ ભવનમાં પહોંચ્યો.

[૧૩] ગોવાલથી શરુ થએલ અને ગોવાલથી પૂર્ણ થએલ ઉપસર્ગ

પછી જેમણે અનેક તપવિશેષ કરીને કર્મસમૂહ શોષાવી નાખ્યો છે એવા વર્ધમાન ભગવંત દેવો, મનુષ્યો અને તિર્થંચોએ કરેલા વિવિધ ઉપસર્ગોને સહન કરતા અનુક્રમે ગંગાનદીના રેતાળ કિનારે પહોંચ્યા. તે કિનારો કેવો હતો ? “ મંદ પવનથી ઉછળતા કલ્લોલોની માળામાં એકઠા થતા ચપલ તરંગોના સમૂહમાંથી ઉછળતા મસ્ત્યપૂછના આઘાતથી ભેદાયેલા છીપના સંપુટવાળા, છીપના સંપુટમાંથી બહાર નીકળતા મોતીની ઉજ્જવલ પ્રભાના પરિક્ષેપથી જેમાં વિવિધ જળચરો દેખાય છે, પરસ્પર એક બીજા જળચરો અથડાવાના કારણે ઉત્પન્ન થએલ ઘણા શીણુ-સમૂહથી ઉજ્જવલ થએલ ગંગાનદીના કિનારે પહોંચ્યા. સમગ્ર જંતુસમૂહના ઉપદ્રવથી રહિત એવા તે સ્થાનમાં એક સ્થળની બાબુએ ભગવંત કાઉસ્સગ-પ્રતિમામાં ઉભા રહ્યા.

આ અવસરે હૃદયમાં અત્યંત વિષાદ વ્યાપેલો હોવાથી શ્યામ અનેલા વહનમંડલવાળો, અતિશય પ્રચંડ ભુકુટીની રચના કરવાથી ભયંકર ભાલતલવાળો, મજબૂત લાંબા સ્થિર સ્થૂલ કાષ્ઠમય દંડવડે કરીને પ્રચંડ બનાવેલ ભુમદંડવાળો, રઘવાએલો આમ તેમ નજર કરતો હોવાથી વિસ્તાર પામેલા દૃષ્ટિક્ષેભવાળો, ખોવાએલ ગોમંડળવાળો તરુણ ગોવાળ તે જ પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યો. તે કેવો હતો ? -

અતિકઠિન હાથની બાંધેલી નિષ્કુર મુઠ્ઠિમાં ધારણ કરેલા દંડવાળો, સ્થિર સ્થૂલ અને પ્રગટ દેખાતા કમસર ઘટતા ભુજ્યુગલવાળો, અતિ ઉદ્દલટપણે મસ્તકમાં બાંધેલા જટાનૂટ કેશ અને તેથી જેણે ભયંકર આડંબર કર્યો છે, કઠોર સ્પર્શવાળો, ચીરાડો પડેલા વિશાળ લાંબા પદ્યુગલવાળો, જેનાં અતિચિયુક અને ઉંચી નાસિકાનાં ઊંડાં છિદ્રો દેખાઈ રહેલાં છે, જડા ઓષ્ઠપુટની અંદર દેખાતા લાંબા દંતાથ-ભાગવાળો, કરેલા પ્રચંડરૂપવાળા, વહનથી જ પ્રકાશિત કરેલ પ્રચંડતાવાળો ચમરાજ સરખો ગોપદારક ત્યાં આવી ચડ્યો.

આવીને તે પ્રભુને કહેવા લાગ્યો કે.....

આવા રૂપવાળા કોઈ બળદોને તમે અહીં પહેલાં બેસાડતા ? વારંવાર પૂછવા છતાં પણ ભગવંતે બ્યારે કંઈ પણ પ્રત્યુત્તર ન આપ્યો, ત્યારે રૌષવશ ફડફડાટ થતા હોડવાળો તે ગોપયુવાન

પર

કહેવા લાગ્યો કે, 'હું દરેક પ્રયાસપૂર્વક પૂછું છું. અને કહું છું, છતાં પણ.....તમને કહેવાનો અનુરોધ ન થયો, તો હવે હું તેવું કરીશ, જેથી ખીબા પ્રત્યે ફરી આમ ન કરો.'—એમ કહીને ભગવંતના કાનના છિદ્રોમાં નિષ્કરુણપણે કાસના ખીલાઓ ઠોક્યા અને છેડાઓ એવા ભાંગી નાખ્યા કે (કોઈ દેખી શકે નહિં.) ભગવંતને તીવ્ર વેદના થતી હતી, છતાં પણ તેની અવગણના કરીને અધિક શુભ પરિણામની વૃદ્ધિ કરતા મેરુપર્વતની જેમ અડોલ સર્વ અંગો રાખીને તે જ પ્રમાણે કાઉસ્સગમાં ઊભા રહ્યા. પેલો ગોપદારક શું ચિંતવવા લાગ્યો—

પોતાના ચરિત્રની દુષ્ટતા અને અશુદ્ધ ચિત્તથી ઉત્પન્ન કરેલ વિપરીત ભાવવાળાને આટલી શિક્ષા કરવા છતાં પણ હજુ મારા બગદ ક્યાં ગયા? તે કહેવાની અવજ્ઞા હજુ કેમ કરતો હશે? તે જુવો. કરુણા વગરના પ્રહાર કરતા તે ગોવાળીયાએ પ્રભુના પરમાર્થ સ્વરૂપનો વિચાર ક્યાં વગર પોતાનું ગાય-બગદ ચરાવવાપણું પ્રગટ કર્યું તે દેખો. પ્રભુ દુનિયાનાં કાર્યો પ્રત્યે ઉદાસીન હોય છે—એ સ્વરૂપની, સંતપણાની કે તેમના વેષની તેણે વિચારણા ન કરી. ખરેખર પોતાના આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જેઓ પામેલા હોય, તેઓ જ આ વિચાર કરી શકે. ભગવંત માયા-નિદાન અને મિથ્યાત્વ એમ ત્રણ પ્રકારના શલ્યથી રહિત હોવા છતાં પણ જગદ્ગુરુ કાસના ખીલાના શલ્ય વડે કાનના છિદ્રની અંદરના ભાગમાં શલ્યવાળા થયા. સ્વાધીન ભોગોનો ત્યાગ, અસંગતા, તપથી કૃષાંગતા કોઈના ઉપર અપકાર ન કરનારા એવા ભગવંતે પોતાનું સ્વરૂપ જગતને બતાવેલું છે. આ પ્રમાણે દેવો, મનુષ્યો અને તિર્થંચગણોના હૃદયને મહાઅમતકાર કરાવનાર એવો ઉપસર્ગ કરીને ગોવાળ પાછો ફર્યો.

કાનના છિદ્રમાં સ્થાપન કરેલા કાસની શલાકાના ભાંગી નાખેલા છેડાવાળા, દુસ્સહ વેદના થવાના કારણે જેના મુખનું લાવણ્ય કરમાઈ ગયું હોય—તેવા જણાતા, વિશેષ પ્રકારના તપ કરવાના કારણે ઉપાર્જન કરેલા કુશલકર્મના અતિશયવાળા ભગવંત પણ મધ્યદેશમાં રહેલા 'મધ્ય' નામના કોઈ એક ગામમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાં પારણાના દિવસે 'સિદ્ધદત્ત' નામના વણિકનાં ઘરે પ્રવેશ કર્યો. તેણે પણ ભગવંતને યથાવિધિ પ્રતિલાભ્યા અને પ્રભુએ પણ ભોજનથી પારણું કર્યું. આ અવસરે પહેલાં આવેલા વૈદ્યપુત્રે ભગવંતનું શલ્યવાળું સ્વરૂપ જાણીને સિદ્ધદત્તને કહ્યું કે, ભગવંતનું શરીર શલ્યવાળું જણાય છે. કારણ કે—સૂર્યકિરણથી વિકસિત થયેલ સુવર્ણકમલ સરખું વદનકમલ પણ મ્લાન અને લાવણ્યરહિત દેખાય છે. તપાવેલા સુવર્ણ ઢગલા સરખી નિર્મલ દેહકાંતિ હોવા છતાં વેદનાના કારણે આંખી પડી ગઈ છે. સૂર્યકિરણોથી અલ્પ ખીલેલા કુવલચઢલ સરખું શેલાવાળું લોચનયુગલ પણ ખીડાઈ ગયું છે. નગરના દરવાજાની અર્ગલા સરખું ગોળ મજબૂત અને લાંબું હોવાથી સુદર એવું આહુયુગલ કૃશ બની ગયું છે. તો હવે શરીરમાં શલ્ય કઈ જગ્યા પર હશે?—એમ વિચારીને ભગવંતના સમગ્ર શરીરમાં શલ્ય ક્યાં હશે? તે તપાસ કરી. તપાસ કરતાં કાનના છિદ્રમાં રહેલા કાસના ખીલાવાળા કર્ણુયુગલ જ્યાં અને સિદ્ધદત્ત વણિકને બતાવ્યું. તેવા પ્રકારનું શલ્ય દેખીને કરુણા પામેલા મનવાળા તે વણિકે ભક્તિપૂર્ણ ભાવથી વૈદ્યપુત્રને કહ્યું કે, 'આ સ્થિતિ હોવાથી હવે શો ઉપાય કરવો? વૈદ્યપુત્રે કહ્યું કે, એક ઉપાય છે, પરંતુ આ ભગવંત

ચિકિત્સા કરવાની પ્રાર્થના કરતા નથી, શરીરની સારસંભાળ તરફ બહુમાન કરતા નથી.....
.....જીવિતની અભિલાષા રાખતા નથી. કારણ કે જુઓ આ ભગવંત તો સમગ્ર દેવો અને મનુષ્યોથી ચડિયાતા પરાક્રમવાળા હોવા છતાં પણ ઉપસર્ગ કરવા આવનાર તરફ નિર્ભીજ માફક પોતાના આત્માને વહન કરી રહેલા છે. નહિંતર કેઈ સામાન્ય પુરુષ આવીને તેમને કેમ અડપહુ કરી બંધ ? આ પ્રમાણે વણિક અને વૈદ્ય વાર્તાલાપ કરતા હતા, તેની દરકાર કર્યા વગર ભોજન પૂર્ણ કરીને ભગવંત વણિકને ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. પ્રભુ ગયા પછી સિદ્ધહરો વૈદ્યપુત્રને કહ્યું કે—

સારી રીતે ઘસીને સુકુમાર બનાવેલી ભિત્તિમાં વિભાગ કરવા પૂર્વક વિવિધ રંગોથી આલોખાએલ ચિત્રામણની જેમ જગતમાં સમગ્ર ગુણો પાત્રને પામીને સફળતા મેળવે છે. તે જ સાચું વિજ્ઞાન, તે જ બુદ્ધિનો પ્રકર્ષ કહેવાય, અને બલનું સમર્થપણું પણ ત્યારે જ કહેવાય કે, બે સમગ્ર ગુણોના આધારભૂત એવા મનુષ્યના ઉપયોગમાં આવી શકતા હોય. એક દિવસ ઉપકાર કરનાર એવા કાર્યને વિષે સર્વ પ્રયત્ન કરનારા હોય છે, પરંતુ લોકોનાં કાર્ય કરવામાં તત્પર એવા આ મહાપુરુષની ચિકિત્સા કરવાથી બંને લોકની સાધના કરેલી થાય છે. સમગ્ર કાર્યો કરવાના ઉપયોગમાં આવી શકે એવો અર્થ મારી પાસે પુષ્કળ છે. જરૂર પડે તે પ્રમાણે મારા ધનનો ઉપયોગ કરીને તું પ્રભુનું શલ્ય ફર કર, હવે વિચારણા કરવાનો અવકાશ નથી. અતિશય ભક્તિથી રામાંચિત ગાત્રવાળા અને વણિકના વચનથી વૃદ્ધિ પામેલા પૂર્ણ ઉત્સાહવાળા વૈદ્યપુત્રે કહ્યું કે, “ તમે મને જે કહ્યું, તે મારા હૃદયમાં બરાબર સમજાયું છે. પરંતુ આ કિયાના ચાર અંગો કહેલાં છે. તે આ પ્રમાણે સમજવાં—પ્રથમ દરદીના રોગની બરાબર ચિકિત્સા કરવી, ઔષધ સ્વાધીન હોવું જોઈએ, નજીક રહેલ પરિવાર સેવા-ચાકરીમાં અનુકૂલ હોવો જોઈએ, દરદના સ્વરૂપને યોગ્યપનાર વૈદ્ય. આ સર્વનો યોગ મળી આવે તો ચિકિત્સા સફળ થાય. ” અહીં તો જેમની ચિકિત્સા કરવાની છે, તે પીડા વગરના અને રોગ મટાડવાની અભિલાષા વગરના છે. આ સ્થિતિ હોવાથી હું ખીચું શું કરી શકું ? ત્યારે સિદ્ધહરો કહ્યું—હૃદયથી પોતે ચિકિત્સા કરવાની ઇચ્છવાળા ન હોય, તેવા ગુરુજનનો જેમાં વિરોધ ન હોય તો, કુશળ પુરુષે તેવા કાર્યમાં કરેલો પ્રયત્ન સફળ થાય છે. ખીજને નુકશાન ન થાય તેવા ગુણથી જે ભક્તિયુક્ત થાય અને ગુરુવર્ગ તેનાથી અજ્ઞાત હોય તો પણ તેવા ગુણનો યોગ કરી આપવો જોઈએ. જેમાં દોષો ન થાય અને મનોવાંછિત ગુણો જેમાં થતા હોય તો તેમની આજ્ઞા વગર પણ શુદ્ધ કાર્ય કરવા યોગ્ય છે. ” આ પ્રમાણે વણિકપુત્રે કહ્યું, એટલે વૈદ્યપુત્રનો ઉત્સાહ વૃદ્ધિ પામ્યો અને વૃક્ષ નીચે પ્રતિમાપણે કાઉસ્સગમાં પ્રભુ રહેલા હતા, ત્યાં પહોંચ્યા. ત્યાર પછી વૃક્ષની બે બાજુમાં તેની શાખાઓ નમાવીને દોરડાથી બાંધીને ખીલાના છેડે પણ દોરડાં બાંધ્યાં. ત્યાર પછી શાખાઓને સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં મુક્ત કરી. એમ કરતાં ખીલાઓ ડાળીઓ ખેંચાવાથી બહાર ખેંચાઈ આવ્યા. પ્રભુને શલ્યરહિત કર્યા. બ્યારે ખીલા બહાર નીકળ્યા અને પ્રભુ શલ્યરહિત થયા ત્યારે જે આગલા વાસુદેવના ભવમાં ઉપાજન કરેલ અજ્ઞાતા-વેદનીયકર્મ ભોગવતાં બાકી રહેલ કર્મશના કારણે ભગવંતે ગંભીર તીક્ષ્ણ અને મધુર હુંકાર છોડ્યો. જે વખતે ગોવાળે કાનમાં ખીલા ઠોક્યા, ત્યારે ભગવંતને તેટલી તીવ્ર વેદના થઈ ન હતી, એટલી ભારી વેદનાં

ખીલા કાઢતી વખતે થઈ. શલ્યની વેદના વૃદ્ધિ પામી રહી હતી, તેની લાંબા કાળની રિથિતિની ભગવંતે ગણુના જ ન કરી. કારણ કે, 'કસોટીના કાળમાં દુર્જન મનુષ્ય પણ પોતાના અંતઃકરણને કઠણ કરે છે.' આ પ્રમાણે કાનમાંથી શલ્ય નીકળી ગયા પછી વણિક અને વૈદ્યે અભ્યંગન કરવા પૂર્વક ખીબાં ઔષધ લગાડીને ભગવંતના કાનના ઘાની રૂઝ લાવવાની સારવાર કરી. હવે ભગવંતનું કર્ણયુગલ વેદના વગરનું અને અક્ષત બની ગયું. ત્યાર પછી વણિક અને વૈદ્ય બંને પ્રભુને વંદન કરીને પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા. પેલા ગોવાળે પણ ભગવંતને.....તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન કરવારૂપ મહા ઉપસર્ગ પમાડીને 'મહાતમા' નામની નરકપૃથ્વીનું આયુષ્ય બાંધ્યું.

આ પ્રમાણે અંગીકાર કરેલાં મહાવ્રતો અને જિનકલ્પનું સેવન કરીને જેણે અપવર્ગ-મોક્ષમાર્ગ ઉત્પન્ન કર્યો છે. મનુષ્યો, તિર્થંચો અને દેવતાઈ ઉપસર્ગોને સમભાવે સહન કરતા, મહાઅભિગ્રહોને અખંડિત પૂર્ણ કરતા એવા મહાપ્રભાવશાળી દહાત્મા પૃથ્વીપીઠમાં વિચરવા લાગ્યા.

પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું

આ પ્રમાણે સમભાવથી મહાપરિષદ-ઉપસર્ગો સહન કરીને, જેમણે કર્મલેપ ખંખેરીને દૂર કરેલ છે, જેમણે સુવર્ણ ઢગલાની જેમ પોતાની પ્રભાના ફેલાવાથી દિશામંડળો પ્રકાશિત કરેલા છે, એવા ભગવંત કોઈકે સમયે 'જૃલિકા' નામના ગામ પાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં, અતિગીચ ઝાડીવાળા પ્રદેશમાં નવા કૂટેલા કુંપળોવાળા વૃક્ષો હતા, કુંપળો હાલવાથી ઉદ્ભસિત થએલા પુષ્પસમૂહવાળો, પુષ્પસમૂહમાંથી ઉછળતી સુગંધી આમોદવાળો, આમોદથી ઉન્મત્ત બનેલા અને એકઠા થએલા ભ્રમરો જેમાં ગુંબરવ કરતા હતા, એવો બારીક રેતીથી પથરાએલો નદીનો કિનારો હતો. ત્યાં દઢ વિશાળ સ્થિર સ્થૂલ મૂળીયાં અને ઊંચી ડાળીઓવાળા, ડાળીઓમાં ચારે બાજુ કૂટેલા કુંપળપત્રોની અંદર ઉગેલા પુષ્પ-પરાગના સમૂહવાળા, પુષ્પ-સમૂહના વિસ્તાર પામેલા અરુણ સરસ મકરંદવાળા, મકરંદના સમૂહથી લીંબએલ અને રંગાએલ પૃથ્વીમંડળવાળા મહાશાલવૃક્ષની નીચે તલલાગમાં ભગવંત પ્રાંતમા ધારણ કરીને કાઉચ્ચસંગ-ધ્યાને ઉભા રહ્યા હતા. તે સમયે શું થયું ?—

રોડી દીધેલા સમગ્ર ઇન્દ્રિયાર્થોના પ્રસારવાળા, નિષ્કંપ, દુર્જય મહામોહનીયાદિ કર્મોના સમૂહને ભેદવા સમર્થ, હૃદયમાં ઉલ્લાસ પામતા મહાશુકલધ્યાનના પ્રસારવાળા, અંતર્મુહૂર્તમાં પ્રાપ્ત કરેલા છન્દસ્થ-વીતરાગપણાવાળા, જેમણે ઘનઘાતી કર્મોના વિનાશથી આત્માની સ્વભાવ-દશા સંપાદિત કરી. લોકલોકના પદાર્થોને પ્રકાશિત કરવા માટે દીપક સમાન, સંસારનો ઉચ્છેદ કરનાર અનુપમ પ્રભાવવાળા એવા પ્રભુને ત્રણે લોકના સકલ ભાવ, અનુભાવ અને સદ્ભાવ પ્રકાશિત કરનાર એવું કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. આ પ્રમાણે દુષ્કર અતિમહાન તપોવિધાન કરનાર જગદ્ગુરુને મહાશુભોર્થી પૂજિત એવા પ્રકારનું અનુપમ રૂપરૂપ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.

આ અવસરે ઇન્દ્રમહારાજ ચલાયમાન થએલા આસન-પ્રયોગથી 'પ્રભુને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું'—એમ જાણીને, પોતાના સિંહાસનનો ત્યાગ કરીને, સાત ડગલાં જિનેન્દ્ર સન્મુખ

ચાલીને, પૃથ્વીતલ સાથે જનુમંડલ મેળવીને, પ્રણામ કરીને શું કરવા લાગ્યા, તે જણાવે છે :—

હસ્તકમલના ઉત્લાસ પામતા નખકિરણોરૂપ કેસરાથી શોભાયમાન, તે જ સમયે ચૂંટેલાં કલ્પવૃક્ષનાં ઉત્પન્ન થએલાં પુષ્પોની અંજલિ એકદમ ફેંકવા લાગ્યા. તેમ જ મધુર શબ્દ કરતા કંકણોથી મુખર ભુવ્નમંડલવાળા, સુંદર કંપાયમાન અંગુલિદલયુક્ત હસ્તકમલને લાલતલમાં સ્થાપન કરીને ઘણા વિસ્તારવાળા રચેલા, વિવિધ અક્ષરોની ગોઠવણીવાળા, અભ્યંતર ભક્તિ-સમૃદ્ધ જણાવનાર એવા પ્રકારના જયજયકાર કર્યા. ‘પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે’—એમ બાણીને ઈન્દ્રમહારાજ વૃદ્ધિ પામેલા હર્ષવાળા અને રોમાંચિત ગાત્રવાળા થયા. ત્યાર પછી મણિમય સિંહાસન પર બેસીને પ્રતિહારને આજ્ઞા કરી કે, ઘંટાના રણકારના પ્રયોગ વડે સમગ્ર દેવો અને અસુર-સમુદાયને એકઠા થવા જણાવો. તે આજ્ઞા થતાં જ તેણે ઘંટ વગાડ્યો.

દેવતાએ વગાડેલ ઘંટના રણકારના પ્રસારથી દિશાના અવકાશો ભરાઈ ગયા. એવો ઘંટાનો રણકાર ઈન્દ્રના વિમાનમાં ચારે બાજુ પ્રસરી ગયો. તે સાંભળીને હર્ષ પામેલો અને પ્રસરેલા ઉત્સાહવાળો સમગ્ર સુર-સમુદાય વાહનો અને પરિવાર સાથે ચાલવા લાગ્યો. નિતંબસ્થળમાં ધારણ કરેલ મણિજડિત મેખલાના મધુર શબ્દ કરતો, ગતિના ભેગથી ઉછળતા હારમંડળવાળો દેવાંગના-જન પણ સાથે ચાલવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે સર્વાદરથી પોતાના વૈભવાનુસાર વસ્ત્રાલંકાર સજીને દેવસમુદાય એકદમ ઈન્દ્રના સ્થાને પહોંચ્યો.

દેવસમૃદ્ધ આવી પહોંચતાં જ ઈન્દ્રમહારાજ ઐરાવણ હાથી ઉપર આરૂઠ થયા. તે હાથી કેવો હતો ?—તે જ સમયે નિર્માણ કરેલા રજતમય હિમવાન પર્વત પ્રમાણ દેહલાગવાળા, સિન્દૂર વણુથી રંગેલા મહાકુલસ્થળવાળા, નિરંતર ઝરતા મદજળથી ભીંજાએલા કપોળ-મૂળવાળા, કાનના મૂળભાગ પાસે લાગીને રહેલા અને જૂલતા મનોહર ચામરની ચૂડાવાળા, સ્થિર સ્થૂલ લાંબી કુંડળી કરેલ સૂંઠવાળા ઐરાવણ હાથી ઉપર આરૂઠ થયા. સુરસેવકોના હાથથી અક્ષણાએલાં વિવિધ વાજિત્રોના ઉછળતા પડલા જ્યારે સાંભળાતા હતા, ત્યારે સમગ્ર સુરસૈન્ય પ્રયાણ કરવા લાગ્યું. કેવી રીતે ?

દેવોના હાથના પ્રહારથી વાગતાં વાદ્યોથી આકુલ, મુખના વાયુથી પૂરેલા અસંખ્ય શંખોના વિશાલ કોલાહલવાળું, આકાશમાં ગમન કરનારા ચતુર વિદ્યાધરો વડે ગવાતા સંગીતથી શોભાયમાન, વાયુથી લહેરાતી ધ્વજભ્રેણિની શોભાવાળું, દેવોના હાથીએ કરેલા ગર્ભસ્વથી ત્રાસ પામતા અશ્વસમૃદ્ધવાળું, ચંચળ અશ્વોના વેગથી મુક્ત થએલ વાહન વિસ્તારવાળું, સિંહનાદ જેમાં વિસ્તાર પામ્યો છે, એવું દેવસૈન્ય પ્રયાણ કરવા લાગ્યું.

આ પ્રમાણે વૈભવાનુસાર વિસ્તારવાળા, વસ્ત્રાબૂષણ સજેલા દેવોના પરિવાર સહિત ઈન્દ્ર-મહારાજએ આવીને વીરપ્રભુના કેવલજ્ઞાન-કલ્યાણકનો મહોત્સવ કરવા દેવસમૃદ્ધને આજ્ઞા કરી કે—‘અરે ! સમવસરણુ-ભૂમિ તૈયાર કરો.’ ત્યાર પછી ઈન્દ્રની આજ્ઞાથી તરત જ તે તૈયાર કરવા લાગ્યા. કેવી રીતે ?—

ચારે બાજુ યોજન પ્રમાણ પરિમંડલાકાર પૃથ્વીપીઠને કાંટા, કાંકરા, ખાડા, ટેકરા વગરનું સપાટ નિર્મલ સુંદર આરિસા સરખું બનાવી, અતિશય સુગંધી પરિમલના કારણે એકઠા થએલા ભ્રમરોએ કરેલા ગુંબરવથી દિશાના અંતો મુખરિત કરેલા છે, ઘટી ગએલા કલ્પવૃક્ષના ગુણના ગૌરવવાળો અર્થાત્ તેથી અધિક સુગંધી પવન મંદ મંદ વાવા લાગ્યો. પત્રપુટમાંથી ઝરતા મકરંદથી દિશાના અંતો રંગાઈ ગયા છે એવો કલ્પવૃક્ષોનો પાંચ વર્ણનો પુષ્પસમૂહ આકાશમાંથી પડવા લાગ્યો. નિર્મલ દઢ ભિત્તિસ્થળથી ઉછળતી કાંતિના સમૂહવાળો એવો રજતનો કિલ્લો ઉત્તમ ક્ષીરસમુદ્રની જેમ રમ્યતાથી મન હરણુ કરતો હતો. અત્યંત પીતવર્ણવાળો અને ઉજ્જવલ સંપૂર્ણ નિર્મલ પ્રભાના વિસ્તારવાળો સુવર્ણકિલ્લો વિજળીના પુંજની જેમ ઉત્પન્ન થયો. વિવિધ વર્ણોવાળા મણિ-રત્નોનાં કિરણો એકઠાં મળવાથી મનોહર ઈન્દ્રધનુષની સરખી કાંતિવાળો મણિનો કિલ્લો સ્થાપન કર્યો. તાબા રસવાળા પ્રગટ થતાં અંચળ પલ્લવોથી શોભાયમાન, ઉત્તમ ઉત્પન્ન કરેલા ગુરુછાએથી જેની શિખા ઉછળી રહેલી છે, એવો અશોકવૃક્ષ વિકુર્યો. આકાશાંગણના માર્ગમાં નિર્મલ ચંદ્ર અને દર્પણ સરખી પ્રભાવાળા, સૂર્યનાં કિરણોના પ્રસારને આનંદાદિત કરનાર એવાં ત્રણ ઇત્રો સ્થાપન કર્યાં. પહોળા મુખવાળા સિંહાકૃતિથી શોભાયમાન વિવિધમણિઓથી બનાવેલ પાદપીઠવાળા સિંહાસનો ચારે દિશામાં સ્થાપન કર્યાં. ઈન્દ્રની આજ્ઞાથી આ પ્રમાણે ચાર મુખ્ય દ્વારવાળું સમવસરણુ નુષ્ટ થએલા દેવસમૂહે તરત જ તૈયાર કર્યું.

આ પ્રમાણે જેમણે સમગ્ર અતિશયોની સમીપતાથી લોકોના મનમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કર્યું, જેમના પાદનિક્ષેપ, ઉત્તમ કમળોની પરિપાટીથી કમળો ઉપર થાય છે, ઈન્દ્રમહારાજએ દેવોની ભીડ જેમની આગળ વિનયપૂર્વક શીઘ્રતાથી નિવારણુ કરેલ છે, કિન્નર દેવોનો સમુદાય જેમનાં સ્તુતિ અને મંગલગીતો, એકી સાથે ગાઈ રહેલ છે, દેવો અને મનુષ્યોવડે પૂર્ણ ભક્તિથી જ્યજ્ઞકાર કરાતા, એવા ભગવંત પૂર્વ દ્વારભાગથી પ્રવેશ કરીને સમવસરણુ ભૂમિમાં ગયા. ચતુર યજ્ઞોના હાથથી ચપળ ચામરો વીંબવા લાગ્યા. આ સમયે 'ગમો તિત્થસ્સ' એમ બોલીને સમગ્ર પ્રાણિ-સમુદાય સરખી રીતે સમજી શકે તેવી સાધારણુ વાણીથી પ્રભુએ ધર્મદેશના શરૂ કરી.

જળપૂર્ણ મેઘના ગર્જાંરવ સરખી ગંભીર વાણીનું એક વાક્ય પણ અનેક જંતુને પ્રતિબોધ કરવા સમર્થ હતું, તે સાંભળીને સૂર્યનાં કિરણોની પ્રભાથી જેમ કમલો તેમ શ્રવણથી ઉત્પન્ન થએલ મહાપરિતોષ પામેલા પર્ષદામાં શ્રવણુ કરવા માટે આવેલાઓનાં વદન-કમલો વિકસિત થયાં. તે જ ક્ષણે સ્થિર ચિત્રણુ કરેલી ભિત્તિ સરખી પર્ષદા વિવિધ વર્ણોથી મનોહર શાંત અને નિશ્ચલ ઈન્દ્રયના પ્રચારવાળી શોભતી હતી. આ પ્રમાણે ત્રણે લોકના જનના મનને સંતોષ પમાડનારી સુખસ્વરૂપ વાણીથી ભગવંત ધર્મદેશના આપતા હતા. તેમાં શું કહેતા હતા ?-જેમકે-

જગતમાં જીવ, અજીવ, આસ્રવ, સંવર, બંધ, નિર્વા અને મોક્ષ રૂપ સાત તત્ત્વો છે. તથા પાંચ જ્ઞાન, પાંચ ચરિત્ર, દર્શન અનંતા, પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ, વિશેષથી કહેવાતો પરમાર્થ, તેમ જ બાહ્ય-અભ્યંતર બાર પ્રકારનું તપ, સત્તર આન્નવ-દ્વાર, વિવિધ

ભાવના સહિત, દશલક્ષણયુક્ત, ત્રણગુપ્તિથી શુભ દુસ્સહ પરિષદ, ઉચ્ચ વિધાન સહિત કહેલ ચતિજનના આચારરૂપ ધર્મ, તેમજ આચાર્ય, ગ્લાનાદિકના વેચાવચ્ચમાં પ્રવર્તવું, આર્ત-રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ અને ધર્મ-શુકલધ્યાન પૂર્ણ, મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્ય-સ્થ ભાવના રૂપ ધર્મ, તેમજ જેવી રીતે આ જગતમાં નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ-ગતિની સ્થિતિ છે. જેવી રીતે સુખો દુઃખો થાય છે. ઉત્તમ, મધ્યમ અને જઘન્ય કર્મની સ્થિતિ થાય છે. આ સર્વની પ્રરૂપણા લગવંતે કરી. તે સમયે ધર્મકથા શ્રવણ કરવામાં એકાચ માનસવાળી અને નિશ્ચલ-નિષ્કંપ અવયવવાળી પર્ષદા એવી શોભતી હતી કે બાણે લેખ્યમય અથવા તો ટાકંણાંથી કંગારેલી મૂર્તિઓ ન હોય ? આ પ્રમાણે દેવો, નરો અને તિર્યંચ-સમુદાયને પોતપોતાના ક્ષયોપશમના અનુસારે શ્રવણસુખ ઉત્પન્ન કરનાર, સ્વર્ગ અને મોક્ષરૂપ મહાસુખ ફલને આપનાર યથાર્થ ધર્મ સંભળાવ્યો.

આ સમયે ઘણા પ્રકારના ધર્મને કહેનાર લગવંતનો દેવો અને અસુરો વડે કરાતો પૂજાતિશય લોકોથી સાંભળીને ગૌતમ ગોત્રમાં થએલા, અનેક બ્રાહ્મણોને બાણાવનાર પાંચસો શિષ્યોના પરિવારવાળા ઇન્દ્રભૂતિ નામના અધ્યાપક, ઇન્દ્રાદિક વાળી પર્ષદાના મધ્યભાગમાં બિરાજમાન લગવંતને ધર્મોપદેશ આપતા દેખીને ‘આ કોઈ ઇન્દ્રબાળીયો છે.’ એમ બાણીને જેને અતિશય અભિમાન ઉત્પન્ન થએલ છે, એવા ‘તેનું જ્ઞાનીપણાનું અભિમાન હમણાં દૂર કરું.’ એમ બોલતા તે સમવસરણુભૂમિમાં આવ્યા. દૂરથી આવતા તેને દેખીને અને તેના મનનો અભિપ્રાય બાણીને લગવાને તેને ગોત્રસહિત પોતાના નામથી બોલાવ્યા કે—‘હે ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિ ! સાંભળો. ઇન્દ્રબાળીયાથી ઓળખાતો હું કોઈ છું—એમ રખે તમે માનતા, અથવા ઇન્દ્રે આ સમવસરણુ આદિ વૈભવની રચના કરી છે, તેને તમે કેમ બાણી શકતા નથી ? ત્યારે લોકોની સમક્ષ પોતાના ગોત્રથી બોલાવવાનું સાંભળીને ઇન્દ્રભૂતિ મનમાં વિચાર કરે છે, ‘મેં ચિંતવેલ પદાર્થ કેવી રીતે બાણી ગયા ?’—એમ અત્યંત વિસ્મય પામ્યા. પ્રભુ ફરી પણ કહેવા લાગ્યા કે—તમારા હૃદયમાં એક સંશય ઉત્પન્ન થયો છે કે, ‘જીવ છે કે નહિ ?’ આ વિષયમાં સાચી હકીકત શું છે ? તે સાંભળો. વ્યુત્પત્તિ અર્થવાળો આ જીવ છે, તે આ લક્ષણોથી બાણવો. ‘ચિત્, ચેતના, સંજ્ઞા, વિજ્ઞાન, જ્ઞાન આદિ ચિહ્નોથી તે બાણી શકાય છે.’ પ્રભુનું આ વચન સાંભળીને તેમજ મતિપૂર્વક તેનો ઊંડો વિચાર કર્યો એટલે લાંબા કાળનો મનનો સંદેહ દૂર થયો, તેમજ હૃદયમાં પૂર્ણ હર્ષ પ્રગટ થયો. પોતાની બલિતના થએલા મહાન અભિ-માનનો ત્યાગ કરીને પ્રભુના ચરણ-કમળથી અલંકૃત પ્રદેશમાં નજીક જઈને ભૂમિતલની સાથે ભાલે તલ મેળવતા ઇન્દ્રભૂતિ પ્રણામ કરીને વિનય પૂર્વક કહેવા લાગ્યા કે—‘હે લગવંત ! ખોટા બલિપણાના અભિમાન અને ગર્વથી દૂષિત થએલો, સંસારરૂપમાં પડવાના ભયથી વ્યાકુલ બનેલો હું આપની કૃપાનું પાત્ર બનવાની અભિલાષા કરું છું. તો આપ આપના શિષ્યપણે સ્વીકારવાની મારા ઉપર કૃપા કરો.’—એમ કહીને ફરી પણ લગવંતના ચરણમાં પડ્યા. લગ-વંતે પણ જ્ઞાનાતિશયથી વિચાર્યું કે, ‘આ પ્રથમ ગણધર થશે’ તેથી યથાવિધિ દીક્ષા આપીને પ્રથમ શિષ્ય કર્યા. એટલે પ્રવ્રજ્યાનું વિધાન થયા પછી તરત જ વૈશ્રમણ્ય નામના સુરવરે પ્રવ્રજ્યા-પાલન યોગ્ય ધર્મોપકરણ આપ્યું. સમગ્ર સંગનો ત્યાગ કરવા છતાં પણ પૂર્વાપર અવિરોધ કારણરૂપ તે ગ્રહણ કર્યું અને વિચાર્યું કે—‘ધર્મમાં ઉદ્ધમ કરનાર ચતિએ નિરવધ

સંઘમ પાલન કરવા માટે ધર્મોપકરણ ગ્રહણ કરવાં જોઈએ. નહિંતર જગતમાં છકાયના જીવોની જયજ્ઞા ન જાણનાર છદ્મસ્થ મુનિઓથી નિરવધ પ્રાણિદયા કેવી રીતે જાણી-પાળી શકાય ? ઉદ્દગમ, ઉત્પાદના અને એવજ્ઞાના દોષથી રહિત, સમગ્રગુણયુક્ત હોય તે જ ગ્રહણ કરવું, પરંતુ હિંસાહિ-દોષયુક્ત હોય, તે ગ્રહણ ન કરવું. સંપૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આચરણ કરનાર, સમસ્ત મમત્વ, ભય અને અહંકારનો ત્યાગ કરનાર સમગ્ર શક્તિશાળી તેના દોષોની શુદ્ધિ કરી શકે છે.

જ્ઞાનાતિશયના અવલોકન-રહિત અભિમાન-ધનવાળો જે ઉપકરણને પરિગ્રહ કહીને ભાંતિ ઉત્પન્ન કરાવનાર તે ધર્મનાં ઉપકરણોને પણ પરિગ્રહ માનનારો માણસ હિંસક જાણવો, તત્વને ન જાણનાર હોય તેવા અજ્ઞાની લોકોને તોષ પમાડવાની ઈચ્છાવાળો સમજવો. જળ, અગ્નિ, વાયુ, પૃથ્વી, વનસ્પતિ તથા વ્રસપણે ઉત્પન્ન થયેલા ઘણા જીવોનું ધર્મોપકરણ સિવાય રક્ષણ કરી શકાતું નથી. જે વળી વેષ-ઉપકરણ ગ્રહણ કરીને ત્રણ કરણમાં દૂષણ લગાડે એવો ધૈર્યરહિત મૂઠમતિવાળો થાય, તે પોતાને જ ઠગનારો થાય છે. આ પ્રમાણે સંઘમમાં ઉદ્ધમ કરનાર ઘણા ગુણ કરનારા ધર્મના ઉપકરણ-વિષયક વિચાર કરીને ત્યાં ઈન્દ્રભૂતિએ પાંચસો શિષ્યોના પરિવાર સાથે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી.

આ-સમયે 'ઈન્દ્રભૂતિએ દીક્ષા લીધી'-એમ લોક-પરંપરાથી સાંભળીને વિદ્યા અને બલના અભિમાની તે દિશામાં સુખ કરીને નજર કરતા, ભાઈને પાછો લાવવાની બુદ્ધિવાળા, પાંચસો શિષ્યોથી અનુસરતા માર્ગવાળા અગ્નિભૂતિ પૂછવા લાગ્યા કે, 'અરે ! કર્મ છે કે નહિ ? તે કહો.'-એમ બોલ્યા. પછી ભગવંતે કહ્યું કે, 'ગૌતમ ગોત્રવાળા હે અગ્નિભૂતિ ! સુખ-દુઃખના કારણભૂત કર્મ છે, તે તેના કાર્યથી જાણી શકાય છે. કારણ વગર કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. જેમ બીજથી અંકુરની ઉત્પત્તિ થાય છે. જે તમે એમ માનતા હો કે-દુઃખની ઉત્પત્તિ કારણ વગરની છે, તે અંકુરને પણ વગર બીજે ઉત્પન્ન થયેલ છે-એમ માનવું પડશે, પણ તેમ માની શકાશે નહિં, કારણ કે, ફળરૂપ કાર્ય પ્રત્યક્ષ છે. હવે કહાવ્ય તમે એમ માનો કે, સુખાદિકના પ્રત્યક્ષ દેખવામાં આવે, તે જ કારણ થશે, ફળપણાથી, અંકુરની જેમ, નહિંતર પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેની હાનિ અને ન દેખાતા એવા પરોક્ષની કલ્પના કરવી પડશે, પરંતુ તેમ કરવું યોગ્ય નથી, તેમાં એકાંતિકતા નથી. કારણ કે સાધારણ કારણથી યુક્ત અને સુરભિ અંગરાગ, પુષ્પમાળા, કેશગુંદનવાળી યુવતિ સમીપ હોવા છતાં પુરુષયુગલને સુખ-દુઃખના અનુભવ વિશેષ ફલમાં સમાનતા નથી અને તે ફલ હેતુ-રહિત નથી, કાર્ય હોવાથી, ઘડાની જેમ. હેતુ વગર જે કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તે આકાશની જેમ સમજવું અને સુખ-દુઃખ આદિ તેમ નથી. જે સાધારણ સાધનથી સંયુક્ત વસ્તુઓના વિશેષ ધર્મની ઉત્પત્તિ માટે થાય છે, તે કર્મ છે. આમાં પ્રત્યક્ષથી વિરુદ્ધ એવી કોઈ કલ્પના નથી. માટે હે અગ્નિભૂતિ ! કર્મ છે-એમ સ્વીકાર કરો. તેમજ-

નિર્મલ મણિ-રત્નના કિરણોની પ્રભાસ્પ દીપકથી દૂર થયેલ અંધકાર પ્રસરવાળા અને નિર્મલ મુક્તાવલિઓ લટકાવેલ ભવનમાં કોઈકે પુણ્યશાળી સુખ અનુભવતો વાસ કરે છે, બ્યારે બીજે કોઈ નિર્ભાગી ઉંદરોએ કરેલ સેંકડો છિદ્રવાળા, ધૂળથી ભરેલા, સેંકડો ખાડાવાળા

જીવું જૂંપડી સરખા ઘરમાં પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરે છે. વળી એક જણ વિશાળ નિતંબ-સ્થલ અને સ્થૂલ સ્તન-પ્રદેશ વહન કરવાથી દુર્બલ-પાતળા કટિપ્રદેશવાળી રતકીડાની ઇચ્છવાળી પ્રિયા સાથે વિલાસ-પૂર્વક વાસ કરે છે, ન્યારે ખીંને કોઈ મોટા પેટ અને લાંબા દાંતવાળા વહનવાળી પીળી-માંજરી આંખવાળી, કોઘમુખી મહિલાઓની ખુશામત કરતાં દુઃખથી વાસ કરતો દિવસો પસાર કરે છે. વળી એક સોભાગી મણિજડિત સુવર્ણ ચાલ અને કચ્છેળામાં પ્રચુર ધીથી ભરપૂર એવા અનેક મિષ્ટાન્ન ભોજનની વાનગીઓ, મનોહર ખાદ્યો અને મેવાનાં ભોજન કરે છે. ન્યારે ખીંને કોઈ હીનભાગી જીના ચિંથરાં એકઠાં કરીને ઢાંકેલ પુરુષચિહ્ન હોવા છતાં પણ અંડભાગ જેના દેખાતા છે, એવો આખો દિવસ ભટકીને ભિક્ષા-વૃત્તિ કરી મુરકેલીથી પોતાનું પેટ ભરે છે. કોઈક ભાગ્યશાળી મનોહર પાલખી, વાહન, ઘોડા, હાથી અને સ્થગાડીમાં લહેર કરતાં સુખપૂર્વક સહેલાઈથી ઇચ્છિત સ્થળમાં મુસાફરી કરે છે, ન્યારે કોઈ નિર્ભાગીને જીનું ગાડું પણ માર્ગમાં મળતું નથી અને કઠોર સૂર્યના તાપથી ધગધગતી રેતી અને ધૂળમાં પગે દાઝતાં ચાલવું પડે છે. આ પ્રમાણે પ્રવર્તતાં મહા-સુખ-દુઃખના વિવિધ કાર્યોના પ્રત્યક્ષ કારણો દેખાય છે. તે આ વિષયમાં હે ગૌતમ ! કર્મ છે' એ વાતનો સ્વીકાર કરો. આ પ્રમાણે હેતુ, કાર્ય, કષ્ટાંત, ક્ષણ આદિ પદાર્થોથી તેનો કર્મનો સંશય દૂર કર્યો-એટલે પાંચસો શિષ્યોના પરિવાર સાથે અગ્નિભૂતિએ પણ વિધિપૂર્વક પ્રમળ્યા અંગીકાર કરી

ખીંને ભાઈએ દીક્ષા લીધી એમ જાણ્યું, એટલે પોતાની વિદ્યાનું અભિમાન કરનાર ત્રીજા 'વાયુભૂતિ' નામના બ્રાહ્મણ-પંડિત પણ સમવસરજીમાં આવ્યા. આવીને બોલવા લાગ્યા કે, -અરે ! મહાપાંડિત્યના અભિમાની મને વેદનાં પદોનો અર્થ કહો. ભગવંતે પણ સવિશેષ યથાર્થ વેદનાં પદો સમજાવ્યાં. સમજાવવાથી નિઃસંદેહ થએલા તેણે પણ પાંચસો શિષ્યોના પરિવાર સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

તેને દીક્ષા અંગીકાર કરેલા જાણીને ચોથા ભારદ્વાજ નામના બ્રાહ્મણ વિદ્વાન પોતાની જાતિના અભિમાનથી ઉત્પન્ન થએલ ઇર્ષ્યાથી શ્યામ થએલ મુખમંડલવાળા 'હમણાં તેમના પાંડિત્યનું અભિમાન હઠાડું છું.'-એમ બોલતા પાંચસો શિષ્ય-પરિવાર સાથે ભગવંતની પાસે આવ્યા. આવીને કહેવા લાગ્યા કે 'અરે ઇન્દ્રજાલિક ! પાંચ ભૂતોથી જુદો કોઈ જીવ નામનો પદાર્થ હોય તો મને કહો' ભગવંતે મધુર ભાષાથી તેને પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, 'હું દેવાનુપ્રિય ! જીવ નામનો જુદો પદાર્થ છે. જે જીવ અને ભૂતો એક જ હોય તો, કોઈનું મરણ થાય જ નહિ. કોઈના શરીરનો કદાપિ નાશ થાય નહિ અને અખંડિત દેહ ટકી રહેવો જોઈએ. છેવટે દરેકનું મરણ તો આપણે દેખીએ છીએ અને શરીરમાં પણ શ્વાસોચ્છ્વાસ, નાડીના ધબકારા વગેરે સ્પંદન-વ્યાપાર પણ અટલવીએ છીએ, મારે 'પાંચ ભૂતોથી જુદો જીવ નામનો પદાર્થ છે'- એમ સમજવું. આ પ્રમાણે તે પણ નિઃસંદેહ થયા અને સમગ્ર વિષયસંગના આમોહનો ત્યાગ કરીને તેવી જ રીતે પરિવાર સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરનાર શિષ્ય થયા.

ચોથાએ દીક્ષા લીધી એમ જાણીને 'સુધર્મા' નામના પાંચમા બ્રાહ્મણ વિદ્વાને આવીને કહ્યું કે, 'શું આ લોકથી જુદો ખીંને કોઈ પરલોક છે ? અથવા તો શું નથી ? ભગવંતે કહ્યું

કે-‘ પરલોક છે, સુધર્મા પાંડિતે કહ્યું કે, ‘ પરલોક છે તે કેવી રીતે બાણવું અને માનવું ?’ ભગવંતે કહ્યું કે-“ જો તમને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થતો ન હોય તો, અનુમાનથી પણ ખાત્રી કહેવી પડશે. કેવી રીતે? તો કે તમારા ધર્મમાં પણ જ્ઞાન, તપોવિધાન વગેરે પુણ્યકર્મ કરવાનાં અનુષ્ઠાનો સ્વીકારેલાં છે. જાતિસ્મરણ આદિથી પણ પરભવની ઉત્પત્તિ છે-એમ જ્ઞાન થાય છે. માટે ‘ પરલોક છે ’-એમ માનવું જ પડશે. નહિંતર કુશલ પુણ્યકર્મનાં અનુષ્ઠાનો આચરવાં, જાતિસ્મરણ થવું, તે નિર્થક થશે. ” આ પ્રમાણે સંશય છેદાવાના કારણે તેણે પણ પાંચસોના પરિવાર સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

એ પ્રમાણે વસિષ્ઠ, કાશ્યપ, કૌશિક, હારિત અને કૌડિન્ય ગોત્રવાળા ખીજા બ્રાહ્મણ પાંડિતોએ પણ સંશયોનો છેદ થવાથી પોતાના પરિવાર સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

આ સર્વે ઉત્તમ જાતિના બ્રાહ્મણકુલમાં જન્મેલા, ઉત્તમગોત્રવાળા, શ્રેષ્ઠ કીર્તિવાળા, વજ્ર-ઋષભનારાય સંઘયણ અને સામર્થ્યવાળા, સર્વે ગણધરો સર્વ અંગસૂત્રના અર્થને ધારણ કરનારા, વિવિધ લબ્ધિયુક્ત, છદ્મસ્થપણામાં પણ અતિશયવાળી લબ્ધિવાળા હતા. પાંચ પાંચસોના પરિવારવાળા, એ સાડાત્રણસોના પરિવારવાળા, ચાર ત્રણસોના પરિવારવાળા એમ અગીઆરે વિદ્વાનોએ સંયમ સ્વીકાર્યો. ત્યાં દશ ગણધરોની શિષ્ય-સંતતિ વિચ્છેદ પામી. કાળના યોગથી અહીં સુધર્માસ્વામિના શિષ્યોની સંતતિ ચાલુ રહી અને આજે તેમની પરંપરા પ્રવર્તે છે. નવ ગણધર ત ગણધર ભગવંતો તો ભગવંતના નિર્વાણ પહેલાં જ નિર્વાણ પામ્યા અને ગૌતમ સ્વામી અને સુધર્માસ્વામી વીર ભગવંત નિર્વાણ પામ્યા પછી મોક્ષે ગયા.

આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામીના શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિની પરંપરાના વિસ્તારવાળાં આ નિર્દોષ તીર્થમાં આજે પણ જેઓ પ્રવ્રજિત થઈ સંયમનો ધારણ કરનાર રહેલા છે, તેઓ લોકોના આકર્ષણમાં સમર્થ છે.

ગણધર ભગવંતોની પ્રવ્રજાનો અધિકાર ખૂલે થયો. [૧૪]

[૧૫] મૃગાવતીની દીક્ષા

ગણધરોએ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કર્યા પછી આમનુયામ ક્રમસર વિહાર કરતાં કરતાં ભગવાને ‘ કૌશામ્બી ’ નગરીમાં ઘણા જીવો પ્રતિબોધ પામશે-એમ ધારી તે તરફ વિહાર કર્યો. તે વખતે ત્યાં પહેલાના વિરોધી અનેકા ચિત્રકારે પટમાં ચિત્રેલા મૃગાવતીના રૂપને દેખીને મૃગાવતીને મેળવવાની ઉત્પન્ન થએલી અભિલાષાવાળા, મૃગાવતીની પ્રાર્થના-નિમિત્તે મોકલેલા કૂતરો પરાભવ કરવાથી ક્રોધે ભરાએલા ‘ પ્રઘોત ’ રાજાએ ‘ કૌશામ્બી ’ ને ઘેરો ઘાલ્યો હતો. ભગવંતના અતિશયના પ્રજ્ઞાવથી સમગ્ર જંતુઓના વૈર-પરિણામો શાન્ત થયા. પૂર્વે કહેલા ક્રમ પ્રમાણે ઈન્દ્રોએ સમવસરણ તૈયાર કર્યું. કેવી રીતે ?—

સુગંધી પરિમલ-સહિત, વનગહનને મંદમંદ હલાવતો, કાંટા-કાંકરાના સમૂહને દૂર કરતો વાયરો પ્રવ્રજ્યા લાગ્યો, ત્યાર પછી મેઘોએ સર્વ દિશાઓમાં વરસાદ વરસાવી, જળ-છંટકાવ કરી પૃથ્વીતલની ઉડતી રજ શાંત કરી. ત્યાર પછી જેની સુગંધથી અનેક ભ્રમર શ્રેણિઓએ ગુંબરવ કરીને દિશાચક્ર મુખરિત કરેલું છે, એવી રિંટિયા ઉપર રહેલા, ખીલેલા

કમલોના પત્રપુટવાળી પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. તે જ ક્ષણે તૈયાર કરેલા નિર્મલ રજત, સુવર્ણ અને શ્રેષ્ઠ મણિ-રત્નોના ખનાવેલા વિવિધ અટારીઓ અને ઝરુખાવાળા ત્રણ કિલ્લાઓની રચના કરી. જૂલતા મનોહર ચામર-સમૂહ અને મુકતાવલિ-સહિત ચાર દિશામાં શોભતા ચાર પ્રવેશદ્વારની રચના કરી. સુંદર અરુણ અને નીલવર્ણવાળાં અનેક પત્રો પરસ્પર અથડાવાથી થતા શબ્દોવાળું, પુષ્પોની સુગંધથી આકર્ષાએલા ભમરાઓએ કરેલા ગુંજરવવાળું અશોકવૃક્ષ સ્થાપન કર્યું. તેની નીચે બે બાબુ ચામરધારી દેવો વડે ઢોળાતા ચામરવાળાં, આકાશભાગમાં રહેલા ત્રણ છત્રોના વલયવાળાં સિંહાસનોની રચના કરી.

આ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારની રચના અને ક્વલ્લ-પતાકાની શ્રેણિથી શોભાયમાન ભગવંતનું ઉત્તમ સમવસરણુ દેવતાઓએ તૈયાર કર્યું. આ પ્રમાણે સમવસરણુ તૈયાર થયું, એટલે ઈન્દ્ર મહારાજએ સર્વાદરથી હાથમાં કાષ્ટિકા ગ્રહણ કરીને દેવોથી કરાતા જય જયકાર શબ્દ બંધ કરાવીને દેવોની ભીડ અટકાવી એટલે ભગવંત સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થયા. પૂર્વે જણાવી ગયા, તે, દેવો, અસુરો, મનુષ્યો અને તિર્યંચોની પર્ષદામાં ભગવંતે ધર્મ દેશના શરૂ કરી.

આ સમયે મૃગાવતીને ખબર પડી કે, ‘બહાર ભગવાન સમવસરણુમાં બેસીને ધર્મદેશના આપે છે.’ એટલે મહાવૈરાગ્યમાં રંગાએલી તે ભગવંતનાં સમવસરણુમાં તેમની સમીપમાં આવી. વિનયપૂર્વક ધરણિતલ પર મસ્તકસ્પર્શ થાય તેમ વંદના કરી નજીકના સ્થળમાં બેઠી, ધર્મદેશના શ્રવણ કરવા લાગી. એક સ્થળે ધર્મશ્રવણ કરતા પ્રદ્યોત રાત્રને પણ બેયો. ધર્મદેશના પૂર્ણ થઈ, ત્યારે મૃગાવતીએ ચંડપ્રદ્યોત રાત્રને કહ્યું કે, બે તમે કહેતા-રજા આપતા હો તો, હું પ્રમજ્યા અંગીકાર કરું. રાત્રએ ‘ભલે’ એમ કહીને અનુમતિ આપી. ત્યાર પછી પોતાના બાળકને રાત્રના ખોળામાં સ્થાપન કરીને ભગવંતની પાસે ગઈ. મૃગાવતીને અભિપ્રાય બાણીને આર્થ ‘ચંદના’ સાથે ‘મૃગાવતી’ ને તેની પ્રથમ શિષ્યા કરીને દીક્ષા આપી, બીજી પણ અનેક રાજકન્યાઓને દીક્ષા આપી.

ત્યાંથી કમસર વિહાર કરતા ભગવંત ‘રાજગૃહ’ પધાર્યા. ત્યાં ‘વૈભાર’ પર્વતની નજીકમાં સમવસરણુ થયું. એ સમાચાર શ્રેણિક રાત્રએ બાણ્યા, ભગવંત પાસે શ્રેણિક સમ્યક્ત્વ પામ્યા. પુરુષદત્ત, પૃથ્વીસેન, નંદિષેણ આદિ કુમારોએ દીક્ષા લીધી. પછી ‘શ્રાવસ્તી’ નગરીએ ગયા. ત્યાં પણ સમવસરણુ થયું; ‘પ્રસેનજિત્’ વગેરે રાજાઓને પ્રતિબોધ પમાડ્યા અને કેટલાક દિવસની સ્થિરતા કરી. તે અવસરે ઘણા મંત્રોની ઋદ્ધિવાળા અને સર્વજ્ઞપણાના અભિમાની એવા ગોશાલ, વિશાલ, વિશાખિલ, પારાશર પરિબ્રમણ કરતા કરતા તે જ શ્રાવસ્તી નગરીમાં આવ્યા. મંત્ર-તંત્ર-યુક્ત બાહ્યઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાના કારણે ઈન્દ્રબળિયાની જેમ તત્ત્વ ન સમજનાર એવા ભોળા લોકોને આકર્ષણ કરવા લાગ્યા. તેમાંથી વિશાખિલ, વિદ્યાબલના ગર્વ વહન કરતા દર્પથી મદોન્મત્ત થએલા ગોશાલ, ભગવંતની પાસે આવ્યા. પોતાના મનોગત અભિપ્રાયને પૂછવા લાગ્યા. પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો અધિકપણે મળવાથી આમાં ‘આ સર્વજ છે.’ એમ નિઃશંકપણે નક્કી કરીને સમગ્ર લોકો ગોશાલાદિકને છોડીને ભગવંતની સેવા કરવા લાગ્યા. અથવા તો—

જેમ ખજવે સૂર્યના પ્રકાશના ઉત્કર્ષને, તેમ સર્વજ્ઞપણુના અભિમાનથી અવલોકન કરનાર તેઓ ભગવંતનો ઉત્કર્ષ પામી શકતા નથી. ત્રણ લોકમાં રહેલા તમામ પદાર્થોનું જ્ઞાન જેમની પોતાની હથેળીમાં રહેલા આમળા માફક પ્રત્યક્ષ છે, તે પછી બીજા પ્રશ્નોની ગણુના જ ક્યાં રહી ? નિર્મલ કેવલજ્ઞાનનું સ્વરૂપ આમ નક્કી હોવાથી લોક કે અલોકમાં એવો કોઈ પદાર્થ નથી કે, તેનાથી ન જાણી શકાય, નિર્મલ સ્ફુરાયમાન કેવલજ્ઞાનના પ્રકાશથી સૂર્યની જેમ જિનેન્દ્રે અજ્ઞાન-અધકારને સર્વથા દૂર કરીને ભુવનને પ્રકાશિત કર્યું. આ પ્રમાણે અતિશય નિર્મલ મુખચંદ્રવાળા ભગવંતના દર્શનથી પ્રકાશિત કરેલા ભુવનતલમાં જિનેન્દ્ર વડે ચંદ્રની જેમ લોકો આનંદ પમાડાય છે.

[૧૬] ઉદયન કુમારનો રાજ્યાભિષેક

આ બાળુ પ્રદ્યોત રાજા પ્રભુના પ્રભાવથી શાન્તવૈરવાળો થયો. મૃગાવતીએ પોતાના બાળપુત્રને ખોળામાં મૂક્યો દેખીને તથા ‘આ બાળક તમને ભળાવું છું’. એ મૃગાવતીના વાક્યને યાદ કરીને, ભગવંતની ધર્મદેશનાથી સંસારનું નાટક જાણીને ચારે બાળુથી ઘેરાએડી આહાર, ઈન્ધણું, ધાન્ય, જળ વગેરે નિત્યોપયોગી વસ્તુઓ જેમાં ક્ષીણુ થએલી છે, પ્રવેશ-નિર્ગમન જેમાં અંધ થએલા છે, દેવની પૂજા, પરૌણાની પૂજા, પણ લોકોએ જેમાં અંધ કરી છે, શરીર-સ્થિતિ ટકાવવી મુશ્કેલ થઈ છે, પતિઓ પણ પોતાની પત્નીઓનો ત્યાગ કરી ગયા છે. એવી ‘કૌશામ્બી’ નગરીની દુર્દશા દેખીને પશ્ચાન્તાપ કરતો તે વિચારવા લાગ્યો કે— “અહો! આ રાજ્યવનું અભિમાન તે હંમેશાં શાંતિને ઉત્પન્ન કરનાર નથી. સૂર્યનાં કિરણોની પ્રભાથી વીંટાએલ સૂર્યની જેમ અવશ્ય તેનો અસ્તમાં જ છેડો આવે છે. કારણ કે, પોતાનાં બલથી પ્રયત્ન પૂર્વક પાલન કરવા છતાં પણ વ્યભિચારી સ્ત્રીની જેમ રાજ્યલક્ષ્મી વિકાર ઉત્પન્ન કરનારી થાય છે. દુષ્ટ પિશાચીની જેમ છિદ્ર અન્વેષણુ કરવામાં તત્પર બનેલી હોય છે, ચતુર વેશ્યાની જેમ દુઃખે કરીને આરાધી શકવાના સ્વરૂપવાળી હોય છે, દુષ્ટ વિજીલતાની જેમ ક્ષણમાં દેખાય અને તરત જ અદૃશ્ય થાય છે. શરદઋતુની સંધ્યાના આકાશના રંગ સરખી સુહૃત્માત્ર રમણીય રાજ્યલક્ષ્મી હોય છે. દુરાચારી આ રાજ્યલક્ષ્મીથી કોણુ નથી છેતરાયો ? પ્રગટ મોટી ગજઘટાથી પરિપાલન કરવા છતાં-રક્ષણુ કરવા છતાં પણ દૂર ચાલી જાય છે. અંચળ ઘોડાની કઠોર ખરી વડે ઉખેડવાના કે આકમણુના ભયથી ડરેલી હોય તેમ રાજ્યલક્ષ્મી શીઘ્ર સરી જાય છે. નવીન તીક્ષ્ણ ખડ્ગધારાના પ્રહારથી છેદાવાના ભયથી હોય તેમ પલાયન થાય છે. કમલવનમાં સંચરનારને નાલના કાંટા વાગવાના કારણે વેદના થાય અને સ્થિર પગલાં મૂકી શકે નહિ, તેમ રાજ્યલક્ષ્મી ક્યાંય પણ સ્થિરપદને નિયમન કરતી નથી.

આ રાજ્યલક્ષ્મી ચરણોમાં અત્યંત ખાંધેલી અને મૂલમાં અત્યંત નિશ્ચલ હોવા છતાં પણ હાથીઓના કાનો વડે જાણે અક્ષ્યાઈને વિના કારણુ બીજાની અભિલાષા કરે છે. અનુરાગ-વિવિધરંગથી ભરપૂર, પ્રયત્નપૂર્વક ઉપાસના કરેલી હોવા છતાં હાથ જોડીને નમસ્કાર કરાએલી પ્રદોષકાળની સંધ્યા જેમ રાજ્યલક્ષ્મી નષ્ટ થાય છે. શ્લેષાર્થ હોવાથી અનુરાગ, પ્રયત્ન પૂર્વક રક્ષણુ, નમસ્કાર કરાએલી હોવા છતાં રાજ્યલક્ષ્મી નાશ પામનારી છે. દુર્જનની પ્રીતિની જેમ આરંભમાં રસવાળી, અંતમાં રાગરહિત થવાના કારણે રસહીન, અંચળ અને ઉદ્વૃત સ્વભાવ-

વાળી આ રાજ્યલક્ષ્મી અત્યંત નિશ્ચલ થતી નથી. આ રાજ્યલક્ષ્મી અનુરાગવાળી પ્રકૃતિથી પરિચાલન કરવા છતાં પણ ભેરદાર પવનથી કંપતી ધ્વજાપંકિતની જેમ કોઈ પ્રકારે સ્થિર થતી નથી. રાજ્યલક્ષ્મી સ્વભાવથી પ્રકાશમાન, અત્યંત મનોહર પદવાળી હોવા છતાં અંતમાં અગ્નિ-જ્વાલાની જેમ જ્વલિત થઈને શાંત થાય છે. ગંભીર અને વિશાળ પાત્રો જેનાં વડે પરિપૂર્ણ થયાં છે, વૃદ્ધિ-પ્રસાર પામ્યાં છે-એવી જળભરપૂર શરદની નદી ગ્રીષ્મ સમયે ખાલી થાય, તેમ રાજ્યલક્ષ્મી પણ ભરપૂર હોવા છતાં કાલાંતરે ખાલી થાય છે. આ રાજ્યલક્ષ્મી હ મેશાં સેંકડો ઉપાયોથી સેવિત દરરોજ પોષણ કરાએલ હોવા છતાં જેનું કેવળ શ્રવણ થાય છે, એવી કોયલની જેમ ત્યાગ કરનાર થાય છે. તાજુબલના છેડે લટકતા જળખિન્દુ સરખા ચંચળ સ્વભાવવાળી આ રાજ્યલક્ષ્મીએ કોને નથી ઝૂરાવ્યા ? તે કહો.

તો મેં પણ પવનવડે કંપાયમાન કમલિનીના-પત્રપુટ પર રહેલા જળખિન્દુ સરખી અસ્થિર રાજ્યલક્ષ્મી માટે આ નગરીને પરેશાન કરી, તે જુઓ. ત્યાર પછી નગરીનો ઘેરો દૂર કરીને 'ઉદયન' ખાણકુમારનો રાજ્યાભિષેક કરીને, સમગ્ર મંત્રીઓ અને પ્રજાવર્ગને તેની સાંપણી કરીને 'ચંદ્રપ્રદોત' રાજ્ય પોતાની 'જિજ્ઞાસિની' નગરીએ ગયો.

મૂળવિમાન સહિત સૂર્ય-ચંદ્રનું પ્રભુવંદનાથે આગમન

કોઈક સમયે દેવો અને અસુરોથી નમન કરાતા વીર ભગવંત કમસર વિહાર કરી, ધર્મો-પદેશ આપીને ભગ્ન સત્વો ઉપર અનુગ્રહ કરતા 'રાજગૃહ' નામના નગરે પધાર્યા. ત્યાં પહેલાં જણાવેલા કમથી દેવ-સમુદાયે ખનાવેલા સમવસરણુમાં સમગ્ર જ્યોતિષ-ચક્રના અધિપતિ પૂર્વભવમાં ઉપાજ્ઞ કરેલા સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્ય ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ અને ભોગોથી તૃપ્ત થએલા સૂર્ય અને ચંદ્ર જગદ્ગુરુને વંદન-નિમિત્તે ઉત્પન્ન થએલી ભક્તિના અનુરાગથી ચિંતવવા લાગ્યા કે-સર્વે દેવસમુદાયો ઉત્તર વૈકિયરૂપ કૃત્રિમ યાન, વાહન-વિમાન-પરિવારના આડંબર પૂર્વક પ્રભુને વંદન કરવા માટે જાય છે. તો હવે આપણે તો જ્યોતિષ વિમાનના અધિપતિ છીએ. શા માટે જ્યોતિષપ્રભાવાળા વિમાનરતનમાં ઘેસીને પોતાના વિમાન સહિત ન જઈએ ? એમ વિચારીને ખંને સૂર્ય-ચંદ્ર પોતાના વિમાન સહિત ભગવંત પાસે ગયા. પોતાના પ્રદેશમાંથી નીચે ઉતર્યાં. જ્યારે વિમાનયુગલ નીચે ઉતરતું હતું, ત્યારે કેવું દેખાવા લાગ્યું ? પોતાની નિર્મલ પ્રભાના વેરાતા કિરણુ-સમૂહથી યુક્ત, નિર્મલ મણિમય ભિત્તિના અંતરમાં રહેલી વિવિધ કાંતિથી મનોહર, સ્વચ્છ ઇન્દ્રનીલમણિમય સ્તંભોથી રચિત વિશાળ ઊર્ધ્વભાગવાળા, જેમણે ઉત્કર્ષ પ્રાપ્ત કરેલા છે, એવી, વિશાળ પૂતળીઓવાળા, વેગના કારણે લહેરાતા અને લટકતા ઘણા ઘટોના પ્રગટ ટંકારવાળા, દ્વાર-ભાગમાં રહેલાં, વિકસિત કમળોથી જેનાં મુખો ઢાંકેલાં છે, એવા મંગળકળશોવાળા, લહેરાતા ચંચળ અગ્રભાગપર ઝૂલી રહેલા વીંજતા સુંદર ચામરોવાળા, ઉપરના ભાગમાં બાંધેલી ફરકતી વિવિધ વર્ણુવાળી ધ્વજાઓથી રમણીય દેખાવવાળા, વિવિધ પ્રકારનાં વાળી રહેલાં વાજિંત્રો અને સંગીતોથી મનોહર, વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રાભૂષણથી સજ્જ દેવાંગના-સમૂહવડે સંપૂર્ણ શોભાવાળાં ખંને વિમાનો આકાશમાંથી નીચે ઉતર્યાં.

એ પ્રમાણે વેગવાળા ગમનથી વ્યાકુળ થએલા ઘોડાની લગામ ખેંચનાર કુદ્ધ સારથિના ભયથી સંકુચિત કરેલી ગ્રીવા અને શ્વાસ કાઢતી નાસિકાના અગ્રભાગમાં લગ્ન અને વિશાળ

ઉરસ્થલ સાથે અથડાતા મેઘમંડળ જેથી, પરસ્પર સંયોગ અને વિયોગ પામે છે. મેઘમંડળે વરસાવેલી શીતળ બિન્દુઓવાળી ધારાઓ વડે પૃથ્વીરજ જેનાથી શાંત થઈ છે, એવું સૂર્ય-ચંદ્રનું વિમાનયુગલ નીચે ઉતર્યું. ત્યાર પછી દેવો અને અસુરોવડે દ્વરથી જ વિસ્મય પૂર્વક એવાતા સૂર્ય અને ચંદ્રના અધિપતિ દેવો પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને યથોચિત સ્થાને બેઠા. પ્રભુએ પણ ધર્મ-બ્રવણ માટે ઉત્સુક પર્ષદાને બાણીને ધર્મદેશના શરૂ કરી. કેવી રીતે?—

ધર્મ-દેશના

મહાપ્રાણુતિપાતથી વૃદ્ધિ પામી રહેલા વ્યવસાયવાળો જીવ જેવી રીતે અત્યંત કલેશવાળાં અનિષ્ટ દુષ્ટકર્મ ઉપાર્જન કરે છે, પોતાના પ્રયત્નથી લાંબા વ્યર્થ આલાપ બોલનાર અશુદ્ધ-મનવાળો જીવ ક્ષણમાં અત્યંત પાપ જેવી રીતે બાંધે છે. અનેક શૌર્યકર્મ બાંધનની આસક્તિવાળો બીજાને લૂંટતો જીવ અતિ પ્રબળતાથી જેવી રીતે પાપ ઉપાર્જન કરે છે, અત્યંત સુંદર પારકી મહિલાઓના કામ-પ્રસંગના વ્યસનવાળા મૂઠાત્મા જેવી રીતે દુર્ગતિમાં લઈ જનાર અશુભ કર્મોને ઉપાર્જન કરે છે. દુશ્ચરણના આચરણમાં આસક્ત મનવાળા, મોટા આરંભ-પરિગ્રહથી એકઠા કરેલા ધન-ધાન્યના સમૂહવાળા જેવી રીતે વિપુલ કર્મ-સંચય કરે છે. જેણે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કષાયથી સુકૃત-પરિણામ નષ્ટ કર્યા છે, એવો જીવ પોતાના આત્માને નરક-તિર્યચગતિમાં ગમન કરવા યોગ્ય જેવી રીતે બનાવે છે. તેમ જ જેવી રીતે જીવ સમગ્ર કર્મ-મલના સમૂહનો ત્યાગ કરીને અત્યંત શાન્ત શ્રેષ્ઠ મુકિત-સુખને પામે છે.—આવા પ્રકારની પ્રભુએ ધર્મદેશના આપી.

આ પ્રમાણે પ્રભુએ ધર્મકથા પૂર્ણ કર્યા પછી, જગતના અપૂર્વ કલ્પવૃક્ષ સરખા તે સૂર્ય-ચંદ્ર ભગવંતને પ્રદક્ષિણા કરવા પૂર્વક પ્રણામ કરીને વિમાનરતનમાં આરુઢ થઈને સમવસરણુમાંથી આકાશ તરફ ઉડ્યા. વિમાનો કેવાં હતાં?—

અતિશય નિર્મલ કિરણ-સમૂહની પ્રભાના કલાપથી દિશા-વલયોને જેણે વિવિધ રંગ-બેરંગી વર્ણુમય કરેલાં છે. દિશાવલયના અંતરાલને પૂર્ણ કર્યા પછી જેઓએ વિમાનરતનોને અધિષ્ઠિત કર્યાં છે, વિમાનરતનમાં ઉપર બાંધેલા ચંદ્રઆના છેડે રહેલા મુકતાહ્લની ચૂડને વળગીને લટકતા નિર્મલ મણિઓના ઝૂમખાવાળા, મણિઓના ઝૂમખાઓ પરસ્પર અથડાવાથી ઉછળેલ રણુચણુ કરતી મધુર ઘુઘરીઓના શબ્દવાળા, ઘુઘરીઓના મધુર શબ્દયુક્ત પવનથી ઉડતી ઉજ્જ્વલ ધ્વજપટવાળા સૂર્ય-ચંદ્રનાં વિમાનો સમવસરણુમાંથી આકાશમાં ઉડ્યાં. તમાલપત્ર સરખા શ્યામ આકાશતલભાગમાં થઈને પોતાના નિવાસમાં ગયા. તેવા પ્રકારનું પૂર્વે ન અનુભવેલ વિમાનદર્શન કરીને દેવો અને મનુષ્યો મહાઆનંદ પામ્યા. વિસ્મયથી વિકસિત નેત્રવાળા તેઓ માંહોમાંહે મંત્રણા કરવા લાગ્યા કે, આ તો આશ્ચર્ય છે. અથવા ‘અનંતા કાલે આલું કોઈકે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે.’ એમ વિચારી પર્ષદા ન્યાંથી આવી હતી, ત્યાં પાછી ફરી.

[૧૭] ગોશાળાને પ્રતિબોધ

બાલતપ કરીને ઉપાર્જન કરેલ તેજલબિંધને વહન કરતો ગોશાળો ન્યાં ન્યાં ભગવંત યથાક્રમ વિહાર કરતા હતા, ત્યાં ત્યાં ‘હું જ સર્વેશ છું’—એમ બતેજ પોતાની પ્રશંસા કરતો બ્રમણ કરતો હતો. કોઈકે દિવસ એકલો સમવસરણુમાં આવી પહોંચ્યો અને પ્રક્ષ કરવા લાગ્યો.

ત્યારે દેવતા અને મનુષ્યોની પર્ષદા સન્મુખ નિરુત્તર કરી નિષ્કૃળ અભિમાનવાળો કર્યો. કોઈક સમયે સર્વાનુભૂતિ અને સુનક્ષત્ર આદિ લિક્ષુકો સાથે વિવાદ ઉપન્ન થયો. એટલે વિવાદના કારણે ઉત્પન્ન થયેલા કોપાતિશયથી તેઓના ઉપર તેજ્જ્વેશ્યા ફેંકી. તેઓએ પણ ગોશાળા ઉપર પોતાની તેજ્જ્વેશ્યા છોડી. તે બંને તેજ્જ્વેશ્યાનું પરસ્પર યુદ્ધ બન્ધુ. આ સમયે ભગવંતે તેની શાંતિ કરવા માટે શીતજ્વેશ્યા મોકલી. પરંતુ તેજ્જ્વના અગ્નિના પ્રભાવને નહીં સહી શકતા તેણે પ્રભુના ચરણનું શરણ અંગીકાર કર્યું. પ્રભુના ચરણના પ્રભાવથી પ્રશાન્ત થયેલા ઉપસર્ગના પ્રસારવાળો ગોશાળો ચિંતવવા લાગ્યો કે- ‘અરે! મેં ખોટું અને દુષ્ટકાર્ય કર્યું કે, ભગવંત સરખા સાથે હરિશ્કાંઈ કરીને તેમની મેં મોટી આશાતના કરી. એ પ્રમાણે દરરોજ પોતાની નિંદા કરતો આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તે પ્રાણનો ત્યાગ કરીને અચ્યુત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો.

[૧૮] પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ

ભગવંત પણ અનુક્રમે વિહાર કરતા કરતા કોઈક વખતે ‘રાજગૃહ’ નામના મહાનગરે પધાર્યા. દેવતાઓએ રચેલા સમવસરણમાં પહેલાં કહેલા કમથી સિંહાસન પર બિરાજમાન થઈને દયાદિમૂલક ધર્મનું કથન કરવા લાગ્યા. આ સમયે ‘શ્રેણિક’ મહારાજ ‘ભગવંત સમવસરણમાં બિરાજમાન થયેલા છે.’ તેમ સાંભળીને પ્રભુને વંદન કરવા નીકળ્યા. કેવી રીતે ?—

ચાલી રહેલા સામંતો સહિત, વગાડતી ઠક્કાના શબ્દથી મિશ્રિત શ્રેષ્ઠ બિરુદાવલી ઘોલનારાના જ્ય જ્યકારના શબ્દોથી જેનો અત્યંત પ્રચંડ કોલાહલ ઉછળી રહ્યો છે, જેમાં હસ્તિના સમૂહે અભિમાન પૂર્વક કંઠની ગર્જનાઓ કરેલી છે, ગુરુદર્શનના આનંદના કારણે મેઘ સરખા ગર્જરવના શબ્દો ઉછળી રહેલા છે, જેનાથી ત્વરા કરાએલા ચંચલ અન્ધોવડે ઉખેડેલી પૃથ્વીરજ ઉડી રહેલી છે, જેમાં ચાલતા પાયદળ-સમૂહે મોટા કોલાહલના શબ્દો કરેલા છે. મસ્તક ઉપર ઉભજવલ છત્ર ધારણ કરાએલ અને મુકુટના આભરણવાળા, જેમાં વારાંગનાઓ વડે ઉલાળાતા ચામરોથી રજ પ્રશાન્ત કરેલ છે.—એ રીતે શ્રેણિક રાજ પ્રભુને વંદન કરવા માટે નીકળ્યા. ત્યારે શ્રેણિકરાજ એક પગના ટેકાના આધારે સમગ્ર શરીર ટેકવીને, બંને હુલ્લઓને ઊંચી રાખીને ધ્યાનમાં એકાગ્ર હોવાથી બંધ કરેલા નિશ્ચલ નેત્રોવાળા, અડોલતામાં મેરુની સાથે તુલના કરતા, કાઉરસગ્ગ-ધ્યાનમાં રહેલા રાજર્ષિ ‘પ્રસન્નચંદ્ર’ ને માર્ગમાં ઉલેલા જોયા. જોઈને હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયેલા પ્રચંડ હર્ષના કારણે વિકસિત થયેલા રોમાંચપટલવાળા શ્રેણિકરાજ વાહનમાંથી નીચે ઉતર્યો, અને ત્યાં ગયા કે જ્યાં ‘પ્રસન્નચંદ્ર’ હતા, વિનય-પૂર્વક પ્રણામ કરી બે હાથની અંજલિ મસ્તકે રચી રાજાએ વંદના કરી. વંદન કરીને પ્રભુ પાસે જવા પ્રયાણ કર્યું. એ જ પ્રમાણે મહાસામંત વર્ગ અને સાથેના બીજા પરિવારે પણ ‘રાજાએ વાંધા’ તો આપણને પણ આ વંદનીય છે—એમ ધારીને વિનયોપચાર કરવા પૂર્વક વંદના કરી આગળ વધ્યા.

તેટલામાં ત્યાં આગળ રાજના ‘સુમુખ’ અને ‘દુમુખ’ એ નામના બે સેવકો આવી પહોંચ્યા. તેમાં એકે કહ્યું કે, ‘આ તો મહર્ષિ મુનિ પ્રસન્નચંદ્ર’ તો, તેમને વંદન કરીને આપણા પાપમલને ધોઈ નાખીએ.’ ત્યારે બીજાએ કહ્યું કે, ‘એવાને વંદન કેમ કરાય ?

એનું તો મુખ-જોવામાં પણ પાપ છે. કારણ કે, પિતા અને પિતામહના કમાગત ચાલી આવેલ રાજ્યને નીતિશાસ્ત્ર ન ભણેલા યુદ્ધના વિજ્ઞાનને ન જોયેલ પોતાના બાળક પુત્રને સમર્પણ કરીને દીક્ષા લીધી છે. તેના ગોત્રીઓએ તેના પિતાને દીક્ષા લીધેલી બાણીને નગર કરતો લશ્કરદ્વારા ઘેરા ઘાલ્યો અને બાળરાજાને પણ ઘેરી લીધો છે. નગરના લોકોને પણ આવ-બાવ કરતા રોક્યા. ઈન્ધણાં, ખોરાક નગરમાં જતાં અટકાવ્યાં. નગર અને દેશવાસી લોકો પાસે ખોરાક અને ઈન્ધણાં ખૂટી ગયા, ત્યારે તેઓ અત્યંત વિષાદ પામ્યા. ત્યારે હવે બાળરાજાકુમાર પણ તેવા પ્રકારની સ્થિતિ જોઈને ‘હવે શું કરવું’, તે વિમાસણમાં મુંઝાયો.’ માટે મેં કહ્યું કે, ‘એવા પુત્રના વિવેક વગરનાને વંદન કરવાથી સચું—એમ બોલતા તેની પાસેથી આગળ ચાલ્યા.

તે સાંભળીને પ્રસન્નચંદ્ર મહર્ષિ મુનિ પોતાના દીક્ષિત આત્માને ભૂલી ગયા, ગુરુજનનો ઉપદેશ વિસરાઈ ગયો, વિવેકનો અવસર ચાલ્યો ગયો, ‘યતિપણામાં છું’ એ વાત યાદ ન રહી. મનમાં કોપાગ્નિ વધવા લાગ્યો. વિચાર કરવા લાગ્યા કે— “માત્ર તે કુમાર શારીરિક સામર્થ્ય વગરનો નથી, પરંતુ મંત્રિ-મંડલ વગેરે પ્રજાજન પણ ઘણું ભાગે સામર્થ્યરહિત થઈ ગયા છે. નહિંતર હું એકલો જ બસ છું, પરંતુ ત્યાં તે પરાધીન છે. બીજું તેવી બાલ્યવયમાં જ મેં તેને રાજ્ય સોંપ્યું. અથવા તો સ્વામી વગરનું જે કાંઈ હોય, તે સર્વ લૂંટાઈ જાય છે. બાળકુમારે કોઈ દિવસ શત્રુ-સૈન્યને વિલાસ દેખ્યો નથી, યુદ્ધ કેમ કરવું? તેનો અભ્યાસ કર્યો નથી. જો હું ત્યાં હત, તો પ્રવેશ-નિર્ગમ કરવા યોગ્ય કિલ્લાને બરાબર સંભાળ કરીને, અટ્ટારીમાં અંદરના ભાગમાં ઉંચા રહીને ધનુષથી બાણો શત્રુ ઉપર ફેંકીને શત્રુઓથી ચલાંધનીય નગર કરીને હું એકલો જ ઘણા હાથીઓની શ્રેણિ એકઠી કરવા પૂર્વક શત્રુઓને વેરવિખેર કરી નાખું. એટલું જ નહિં, પરંતુ બખ્તર અને શસ્ત્રોથી યુક્ત, પ્રવતવિલા અનેક રથોવાળો, વળી પલાણેલા ઘોડાના ખડખડાટ કરતા અને ઘણુઘણાટ શબ્દ કરતા ઘોડેસ્વારો જેમાં દોડી રહેલા છે, બીજી બાજુ ‘મારો મારો’ એવા ઉદ્દલ શબ્દથી યુક્ત પ્રચંડ મુભટોની સાથે એકઠા થતા શત્રુસુભટો જેમાં, યુદ્ધ-વ્યાપારમાં સ્થિર થઈને શત્રુ-સેનાને પ્રહારો વડે નસાડી મુકું. કેવી રીતે?

વિશાલ કપોલતલથી ઝરતા મહબળથી થએલા અંધકારમય નેત્રમાર્ગવાળા, શુંડાદંડના અગ્રભાગથી નીકળતા જળખિંદુઓવાળા શ્રેષ્ઠ હસ્તિસેનાવાળા, વક્ષસ્થલમાં સ્થિર કરેલા કવચ-યુક્ત તેમ જ વેગથી ઉદ્ભવત અશ્વોની ખાંધ પર રહેલા રથસમૂહવાળા, જિંચા નીચા સ્થાનમાં દોડતા બખ્તર ધારણ કરેલા અશ્વસ્વારો વડે ‘મારો મારો’—એવા શબ્દ કરાતા, રણમાં દક્ષ બખ્તરથી સંભળ કરેલ કઠોર ખરીવાળા અશ્વોના સમૂહવાળા હોવા છતાં પણ અત્યંત ચમકતા વાવલ્લ, સેલ્લ, ખડ્ગ આદિ હથિયારો વડે જેમાં ખડકકારના શબ્દો કરેલા છે, નિપુણ પદ્ધતિ-ઓનાં મંડળ જેમાં સામે ઉતરી આવેલા અને પ્રસાર પામી રહેલા છે, પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતા લિન્ન લિન્ન વ્યૂહોની રચના કરવામાં તત્પર, શસ્ત્રધારી અસહ્ય ત્રાટકતા શત્રુસૈન્યને મારું. સૈન્ય ભગ્ન થયું હોવા છતાં પણ મારા હૃદયમાં પ્રસાર પામતા સાહસની સહાયતાવાળો હું એકલો જ યુદ્ધમાં નિષ્કંપ અને સ્થિર-ચિત્તવાળો, નવીન તીક્ષ્ણ તરવારની ધારના આઘાતથી નહિ વિંધાયેલ ઉદ્દલ દેહવાળો, કોડ, લાખો હબરો સેનાને એક પુરુષની જેમ માનતો,

જેણે ગજઘટાઓનો સમૂહ, એકઠો કરેલ છે, હથિયારોના સમૂહ જેણે એકી સાથે-એક સામટા છોડી દીધા છે. એવા શત્રુના સૈન્ય સાથે યુદ્ધ કરનારો હું છું. એટલું જ નહિં, પરંતુ શત્રુ-રૂપી ગજઘટામાં સિંહની જેમ ઉતરી પડતા, રથની ધુરામાં પ્રલયકાળના અગ્નિ સરખા, એક સાથે ચાલતા અશ્વોના સમૂહમાં વંટોળીયાના પવન સરખા, સુલટોના સમૂહમાં ક્રોધાયમાન યમરાજ સરખા મને જોઈ પરાલભ કરી શકે તેમ નથી. ”

—આ પ્રમાણે પોતાના મનમાં યુદ્ધ કરી રહેલા પ્રસન્નચંદ્ર મહર્ષિ આગળથી શ્રેણિક રાજા પસાર થઈને સમવસરણ ભૂમિમાં પહોંચ્યા. દૂરથી જ યાન, છત્રાદિક રાજચિહ્નો છોડીને શ્રેણિક રાજા સમવસરણમાં દાખલ થયા. પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપવા પૂર્વક વંદન કરીને આત્મદ્વર નહિં એવા પ્રદેશમાં બેઠા. ધર્મકથા પૂર્ણ થયા પછી પ્રસન્નચંદ્ર મુનિના વૃત્તાન્તને પૂછવા લાગ્યા કે—‘હે ભગવંત ! આવા ધ્યાન કરતા પ્રસન્નચંદ્ર મુનિની કઈ ગતિ થાય ?’ ભગવંતે કહ્યું કે, ‘નીચે સાતમી નરકપૃથ્વી.’ વળી કેટલાક સમય પછી પૂછતાં ભગવંતે તિર્યચગતિ કહી. વળી થોડા સમય પછી પૂછતાં ભગવંતે ‘મનુષ્યગતિ’ વળી ‘દેવગતિ’ જણવી. એટલામાં તે ‘કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું.’

આ સમયે વિસ્મયથી રોમાંચિત થએલા શ્રેણિકરાજાએ પૂછ્યું કે—‘હે ભગવંત ! આટલા દૂંકા કાળમાં આમ કેમ થયું ?’ અથવા તે મારા સાંભળવામાં કાંઈ ભૂલ થઈ. ભગવંતે કહ્યું કે—‘તમારી સાંભળવાની ભૂલ નથી, પરંતુ તમે જ્યારે અહીં આવતા હતા, ત્યારે માર્ગમાં તમારા બે પગપાળા પહેરગીરો પણ એ જ માર્ગે આવી પહોંચ્યા. તેમના વચનના કારણે ઉત્પન્ન થએલ મહાક્રોધથી મનમાં સંકેતથી આરંભેલા મહાયુદ્ધ કરતાં જેનાં સમસ્ત અસ્ત્ર-શસ્ત્રો પૂર્ણ થઈ ગયાં છે—એવા તે મહર્ષિ મહાખેદ પૂર્વક પોતાના મસ્તક પરના મુગટને ફેંકવા માટે લેવા જાય છે, એટલામાં તેમના હાથમાં મુંડ થએલ મસ્તક આવ્યું. જ્યાં લોચ કરેલા મસ્તકનો સ્પર્શ થયો કે, તરત આત્મ-સ્મરણ થયું અને વિચાર્યું કે; ‘હું કયાં છું ? કયાં મારો પુત્ર ? એમ પોતે કરેલા ચિંતવન વિષયક નિંદન-ગર્હણ-પશ્ચાત્તાપ કરતા અને ધર્મધ્યાન કરતાં તરત જ શુકલધ્યાનની શ્રેણિમાં ચડતાં કેવલજ્ઞાન પ્રગટ કર્યું. આ પ્રમાણે અધ્યવસાય-વિશેષ અવસ્થાઓ વિવિધ પ્રકારની થવાથી મેં તમને જુદા જુદા ઉત્તરો આપ્યા હતા. તેથી કરીને હું નરેન્દ્ર ! આત્માના પરિણામ-વિશેષ મૂલવાળા શુભ કે અશુભ કર્મના અનુભવો હોય છે.’ આ પ્રમાણે ભગવંતનું કથન શ્રવણ કરીને જેના હૃદયમાં આશ્ચર્ય વિસ્તાર પામી રહેલ છે, એવા તે શ્રેણિકરાજા પ્રભુને વંદન કરીને નગરીમાં ગયા.

મેઘકુમારની દીક્ષા

હવે શ્રેણિકરાજા નગરમાં ગયા પછી નમ્રતાપૂર્વક પ્રણામ કરીને પૂછવા લાગ્યા કે—‘હે ભગવંત ! સર્વ લોકોનાં નયનો અને મનને મનોહર લાગતો અત્યંત શીલાલંકારથી શોભતો આ ‘મેઘકુમાર’ માત્ર હાથીઓને કેળવવાની શિક્ષામાં તત્પર, હાથીના જ વ્યવસાય કરવામાં લીન બનેલો, હાથીઓના સમૂહને એકઠા કરવા અને તેની કળા સિદ્ધ કરવામાં તેની વચ્ચે જ

નિવાસ કરી રહેલો છે. દરેક જીવ પ્રત્યે દયાળુ હોવા છતાં અરણ્ય, પર્વત, નદી, સરોવર આદિ સ્થળોમાં ફરવામાં મશગુલ રહે છે; કંકડતી ઠંડીના દિવસોમાં પણ બંને દવાગ્નિ સળગ્યો હોય, તો તેને ઓલવવામાં આનંદવાળો હાથીની જેમ શબ્દ અને સ્પર્શમાં રુચિવાળો હોવાથી સ્થિર ક્રિયા—કલાપની ચેષ્ટાવાળો છે. દરરોજ હાથીઓના યૂથના ચિત્રામણ આલોખવાના માનસવાળો પોતાના દિવસો પસાર કરે છે. તેથી કરીને મને પ્રશ્ન થાય છે કે, આને આવો વ્યવસાય કરવાનું શું કારણ હશે ? આ પ્રમાણે પૂછાએલા ભગવતે કહ્યું કે—‘ હે દેવાનુપ્રિય ! આ મેઘકુમારના આગલા ચોથા ભવમાં આ મેઘકુમારનો જીવ વિશાળ પર્વતની હારમાળાવાળા, મોટા જિંચા વૃક્ષોથી ગહન ઝાડીવાળા, હબરો શ્વાપદોથી વ્યાપ્ત ‘વિધ્યાટવી’ના અરણ્યમાં પાંચસો હાથણીઓનો સ્વામી એવો હસ્તિરબ્ધ હતો. અનેક હાથણીઓથી પરિવરેલો તે સ્વચ્છંદે—પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વિચરનારો વિવિધ પ્રકારની કીડા કરતો ફરતો હતો. એ પ્રમાણે કેટલોક કાળ ગયો.

કોઈક સમયે પશ્ચિમદિશા—વૃદ્ધાવસ્થા—સમયે જલકીડા કરવા માટે એક મોટા સરોવરમાં ઉતર્યો. ત્યાં અંદર પુષ્કળ જીંડો કાદવ હોવાથી તેમાં ખૂંચી ગયો. તે સમયે શરીરની વૃદ્ધાવસ્થાના કારણે, અવયવોની તાકાત ઘટી ગયેલી હોવાથી બહાર નીકળવા અસમર્થ થયો. ત્યારે કોઈક તરુણ હાથીએ ઈર્ષ્યાગ્નિના કારણે દંતૂશળથી એવી રીતે ભેંચી કે જેથી તે ત્યાં જ મૃત્યુ પામ્યો. ફરી પણ તેવા પ્રકારના કર્મયોગે તે જ યૂથમાં હાથીના બાળક તરીકે ઉત્પન્ન થયો. અનુક્રમે મોટો થયો, સમગ્ર યૂથનો સ્વામી બન્યો, પરંતુ દાવાનલ ચારે બાજુ સળગવાથી કોઈ પણ દિશામાં જવા માટે અસમર્થ થવાથી દાવાનળમાં બળી મર્યો. વળી પણ મર્યા પછી તેવા પ્રકારના કર્મયોગે તે જ યૂથમાં હાથીપણે ઉત્પન્ન થયો. આલ્યકાળ પૂર્ણ થયો, ચૌવનવય પામ્યો, યૂથનો અધિપતિ થયો. ઇચ્છા પ્રમાણે હરતો ફરતો તે પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યો કે, ‘ જ્યાં પોતે વનના અગ્નિથી બળી મર્યો હતો. ’ તે સ્થાનને દેખીને ઇહા—અપોહ રૂપ વિચારણા કરતાં કરતાં તે હાથીને નતિસ્મરણુ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. આગલા ભવનો વૃત્તાન્ત યાદ આવ્યો, યાદ આવતાં આમ—તેમ જમણુ કરતા એકયોજન—પ્રમાણુ પૃથ્વીમંડલને પણ ચાંપવાથી નાશ કરેલા તુણુ, કાષ્ઠ—સમૂહવાળું બનાવ્યું. વનાગ્નિના ભયથી રક્ષણુ કરવા માટે સમર્થ એવો તે પ્રદેશ તૈયાર કર્યો. ત્યાર પછી ત્યાં કીડા કરવી, ઇચ્છા પ્રમાણે હરવા—ફરવાના ચિત્તવાળો સ્વચ્છંદતાથી વિહરવા લાગ્યો. કોઈ પણ ઉપદ્રવને ન ગણુકારતો ઇચ્છા પ્રમાણે આહાર લેતો, સારી રીતે પોતાની આજીવિકા કરતો, આનંદમાં સમય એવી રીતે પસાર કરતો હતો, જેથી કેટલોક કાળ ગયો, તેની પણ ખબર પડતી ન હતી. એટલામાં ત્રીબ્મકાળ આવી પહોંચ્યો. સૂર્યના કિરણસમૂહો તપવા લાગ્યા. સૂકાએલા પાંદડાઓના સમૂહના શબ્દો સંભળાવા લાગ્યા. ચારે બાજુ બાણુ અગ્નિ વરસતો હોય, તેવો સમય પ્રવર્તતો હતો, ત્યારે એક દિવસના મધ્યભાગમાં પવનથી પરસ્પર ઘસાતા વાંસના સમૂહમાંથી દાવાનળ ચારે બાજુ સળગ્યો. તે કેવો હતો ?—

આંતરા વગર જળતી જવાલાના સમૂહથી દિશાઓને જેણુ મિશ્રિત કરેલ છે, ગાઠ વન-સ્થલને ભરખી જવા ઇચ્છતો કાળ હોય, તેવો દાવાનળ આગળ વધવા લાગ્યો. એમ વધતો વધતો એવો સળગવા લાગ્યો કે વાંસો ફૂટવા લાગ્યા અને ‘ તડ તડ ’ શબ્દો નીકળવા લાગ્યા,

બાણે કે, કોપાયમાન થએલા યમરાજનું અટકાવ્ય કેમ ન હોય ! તેવા દુઃસહ શખ્દો ઉછળ્યા. દગ્ધ થઈને પડતા અને ટૂકડા થતા વનવૃક્ષોની ફેલાતી ભીષણ ચીનગારીવાળો, ક્રોધના કારણે ભયંકર કરેલી લકુટી સરખી ભીષણ કાંતિના સમૂહવાળો, ઉપર બાંધેલી ઊડતી ધ્વજ સરખા ધૂમમંડલથી આકાશનો વિસ્તાર જેણે પૂરી દીધો છે. પિશાચ સરખી કાળી કાંતિથી દિશાના અંતરાલ જેણે આચ્છાદિત કર્યા છે. આ પ્રમાણે ચારે કોર સમગ્ર જંતુસમૂહથી વ્યાપેલા અરણ્યમાં વિજળીના ઢગલા સરખો દાવાનલ વિસ્તાર પામવા લાગ્યો. વળી પ્રજ્વલિત થએલ અગ્નિજ્વાલાના સમૂહવાળા, સત્વોના સમૂહ જેમાં સારી રીતે પ્રકાશ પામી રહેલા છે, પ્રચુર સંખ્યામાં પડતા વૃક્ષોથી ઉત્પન્ન થએલા શખ્દો વડે ત્રાસ ઉત્પન્ન કરનાર, જંગલી જનાવરોએ મુખથી પાડેલ વિવિધ ચીસોથી હોભ પમાડનાર, મજબૂત મનવાળા માનવીને પણ મુંઝવનાર વન-દાવાનલ વિચરવા લાગ્યો. તે સમયે વન કેલું બની ગયું ?—દાવાનલનો તાપ વધવાથી વૃક્ષો પડવા લાગ્યાં, બિચારા મૂઠ પ્રાણીઓ ભયથી ચીસો પાડવા લાગ્યા, રજસમૂહથી વન ધૂસરવર્ણવાળું થયું. વૃદ્ધિ પામતા ભયંકર પડ્યાના શખ્દવાળું, સળગતી જ્વાલાઓથી ભયંકર જેમાંથી ચિત્તાઓ નાસી રહેલા હતા, મૃગેન્દ્રના શખ્દથી કરુણતાવાળું, તણખાઓના સમૂહથી અરુણવર્ણવાળું, ઘુરકારવ કરી રહેલા લુટોવાળું, વાઘોના ટોળાંઓ જેમાંથી પલાયન થઈ રહેલાં હતાં, કુષ્ટ ચિત્તાઓ જ્યાંથી નાસી જતા હતા, ભયથી આકાન્ત થએલા ચિત્તવાળા સર્વે જંતુઓ નાસ-ભાગ કરતા હતા, તેમ જ વિષાદ પામેલા ઘવાએલ રોઝવાળું વન દાવાનળથી ઘેરાઈ ગયું.

આ પ્રમાણે સમગ્ર દિશાઓમાં દાવાનળ સળગતો સળગતો તે પ્રદેશમાં આવ્યો કે, જ્યાં હાથીઓનો યૂથાધિપતિ હતો. તે હાથી પણ વન-દાવાનલ દેખીને પોતાના સમગ્ર પરિવાર સાથે ત્યાં રહ્યો કે, જેણે પહેલાં ઝાડ-ઝાંખરા-વેલડી વગેરે ઉખેડીને સપાટ મેદાનનું માંડલું કર્યું હતું. યૂથાધિપતિ હાથી ઉભા રહેલા પ્રદેશમાં જેમ જેમ દાવાનલ નજીક આવતો જાય છે, તેમ તેમ લાંબા કાળના દૃઢબળિત વેરવાળો સમગ્ર યાપદગણ પોતાનાં વેર ભૂલીને હાથીઓનાં ટોળાં વચ્ચે આવીને ઉભો રહ્યો. દાવાગ્નિના ભયથી ત્રાસ પામીને હાથીના ટોળાની વચ્ચે પ્રવેશ કરીને તે તે પશુઓએ હવે નવું આવનાર પ્રાણી સ્થાન ન મેળવી શકે, તેવો સાંકડો કરી નાખ્યો. ત્યાં એક સસલો કોઈ સ્થાન ન મળવાથી આ મોટા હાથી પાસે આવીને ભરાઈ ગયો. આ સમયે તે મોટા હાથીએ શરીરની ખણુ ફર કરવા માટે એક પગ ઉપાડ્યો. પગની જગ્યા ખાલી દેખીને પેલો સસલો ત્યાં ઉભો રહ્યો. આ હાથીએ પગ મૂકવાના સ્થાને સસલાને ઉભેલો દેખીને અતુકંપાવાળા માનસવાળો તે જ પ્રમાણે ત્રણ પગ પર ઉભો રહ્યો અને એક પગ અદ્ધર રાખ્યો. કેવી રીતે ?

શરીર ખણુવા માટે ઉપાડેલ એક પગ આકાશમાં રાખીને રહેલો, સસલાને જોઈને વૃદ્ધિ પામતા હૃદયાનંદથી પરિપૂર્ણ અત્યંત દયાના પરિણામથી ઉલ્લાસ પામતી શુભલેશ્યાવાળો, કુંડલી કરેલ સૂંઠના અગ્રભાગને ડોલાવતો, પોતાનો એક પગ ઊંચો કરેલો હોવા છતાં નિમ્નપ્રકંપ મનવાળો ત્રણ પગના આધારે તે મહાહાથી ઉભો રહ્યો. કસોટીના કાળે સત્વ અને અસ્થિરચિત્ત પણ સ્થિર થઈ જાય છે. તે હાથીનો એક પગ સંકોચાઈને ઝલાઈ ગયો. દાવાનળ સળગ્યાને સાત રાત્રિ-દિવસ પસાર થયા. ત્યારપછી ચારે બાજુ પ્રચંડ સળગેલો

દાવાનળ ઓલવાઈ ગયો, જંગલના પશુઓ પોતપોતાની દિશામાં ચાલ્યા ગયા. તે સમયે કનુણવાળા હાથીએ પગ સ્થાપન કરવાનું સ્થાન સસલા વગરનું દેખ્યું. પોતે દયા કરવાથી જીવ બચાવવાથી કૃતાર્થતાને અનુભવતો પૃથ્વીતલમાં ચરણ મૂકવા બચ છે, પરંતુ અત્યંત જકડાઈ ગયેલો હોવાથી તેને વાળતાં તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન થઈ અને પગ સીધો કરવા સમર્થ ન થવાયું. પરહિત કાર્ય કરવામાં ઉદ્યમવાળા તે હાથીને અત્યંત પીડા થઈ અને નિઃસહાય અવયવવાળો ઘટી ગયેલા સામર્થ્યવાળો એકદમ પૃથ્વીતલ પર ઢળી પડ્યો.

નીચે પડતાં પોતાનાં ગાત્રો મોટાં હોવાથી, સમગ્ર અવયવો સંતાપ પામેલા હોવાથી, શ્વાસ લેવાની તાકાત-રહિત થયેલો હોવાથી, ચિત્તની પરિણતિ વિષાદવાળી હોવાથી, આયુષ્ય ક્ષીણ થયેલું હોવાથી, ત્યાંથી ઉઠવા અસમર્થ તે મહાહાથી કેટલાક દિવસ કલેશનો અનુભવ કરીને મૃત્યુ પામ્યો.

હે દેવાનુપ્રિય ! તે સમયના ઉલ્લાસ પામતા દયાના પરિણામથી ઉત્પન્ન થયેલ સૌમ્યલેશ્યાના પ્રભાવથી તે 'વેલ્લણ' મહારાણીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયો, અનુક્રમે તેનો જન્મ થયો. 'મેઘકુમાર' એવું તેનું નામ પાડ્યું. દેહથી અને કળાઓથી વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. ત્યાર પછી આગલા હાથીના ભવમાં હાથીઓની ક્રીડા કરવાના સંસ્કારના કારણે હંમેશાં અહીં પણ તેવી જ ક્રીડા કરતો વિચરતો હતો. આ પ્રમાણે તેની પૂર્વભવની વાસનાને અનુરૂપ તેનો અવસાય મેં તને (અભયને) સંક્ષેપમાં જણાવ્યો. આ પ્રમાણે ભગવંતે કહેલ નંદિષેણકુમારનો વૃત્તાન્ત સાંભળીને હૃદયમાં વૃદ્ધિ પામતા હર્ષવાળા અભયકુમાર ભગવંતને વંદન કરીને નગરમાં ગયા. એમ કરતા કેટલાક દિવસો પસાર થયા.

કોઈક સમયે લોકપરંપરાથી પોતાના પૂર્વભવના સંબંધવાળી હકીકત બાણીને અંતઃકરણમાં ઉલ્લાસ પામતી વૈરાગ્યવાસનાવાળો મેઘકુમાર ચિંતવવા લાગ્યો કે- માત્ર એક જીવને દયાપરિણામથી બચાવ્યો, એનો અદલો મને આવા વૈભવ-વિસ્તારવાળા મોટા ઉત્તમ રાજકુળમાં જન્મ થયાનો મળ્યો. તો પછી જે મહાનુભાવ યતિઓ નિરવદ્ય સંયમ પાળીને ઉપાર્જન કરેલા પુણ્યસમૂહથી નક્કી નિર્વાણ પામનારા થાય છે. ત્યાર પછી તે મેઘકુમાર સમગ્ર વિષયસુખ અને સ્નેહીઓની મમતાનો ત્યાગ કરીને વિજળીના ચમકાર સરખા ચપળ આયુષ્યને સમજીને, સંધ્યા-સમયના આપ્રાશના રંગ સરખી વૈભવસ્થિતિ દેખતાં જ નાશ પમનારી બાણીને, શરદઋતુમાં ઉત્પન્ન થયેલ કમલપુષ્પની શોભા સરખા ક્ષણવાર ટકનાર ચૌવનકાળને વિચારીને હૃદયમાં શ્રમણપણું અંગીકાર કરવાનો નિશ્ચય કરીને અભયકુમારની પાસે આવ્યો. અને કહેવા લાગ્યો કે-“તમારી અનુજ્ઞાથી હું ભગવંતની પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવાની અભિલાષા રાખું છું; ભગવંતની પાસેથી મારા પૂર્વભવનો વૃત્તાન્ત પણ બાણ્યો છે. તે સમયે તિર્થચપણામાં પણ પ્રાણીનું ઘાતથી રક્ષણ કર્યું, તો પછી અત્યારે મનુષ્યપણામાં આટલું જ્ઞાન પામ્યા પછી પ્રાણીઓની રક્ષા કેમ ન કરું ? કેવી રીતે ?

ગૃહસ્થપણામાં ક્ષણવાર પણ પ્રાણીની રક્ષા કરી શકાતી નથી. કારણ કે, જેમ પાણીની અંદર રહેલો પાણીને સ્પર્શ કર્યા વગર રહી શકતો નથી, તેમ મુનિપણા સિવાય ઘરમાં

રહીને પ્રાણીતું રક્ષણ કરી શકાતું નથી. વિવિધ પ્રકારની પરિચરની આસક્તિના લોભમાં વતી રહેલા મૂઢમતિના માર્ગવાળા પરિવાર માટે આરંભ કરનાર પ્રાણિઘાત વગેરેનું રક્ષણ કરવા કેવી રીતે સમર્થ બની શકે ? માંસના ટુકડાના લોભથી ધ્યાનાદિક પણ પ્રાણિના ઘાતમાં પ્રવૃત્ત છે, પરંતુ વિષયરૂપ માંસથી વિરમેલા યતિઓ જગતમાં પ્રાણિ-ઘાતનું રક્ષણ કરવા ઉદ્યમ કરે છે. આ કારણથી તમારી આજ્ઞા પામીને હું વીરપ્રભુના ચરણ-યુગલની સેવા સર્વકાલ શિષ્યપણે કરવાની અભિલાષા રાખું છું.

આ પ્રમાણે મેઘકુમારે કહેલું સાંભળીને ‘અભયકુમાર’ કહેવા લાગ્યા કે— તમે બહુ સુંદર વાત કરી, પરંતુ જે પ્રમાણે બોલ્યા, તે પ્રમાણે પાલન કરવાની શક્તિ છે ? કારણ કે— યૌવનની ખૂબારી વિષમ છે, કામદેવને જિતવો મુશ્કેલ છે, વિષયવાળા ઈન્દ્રિય-અશ્વોને કબળે રાખવા કઠિન છે. સ્ત્રીઓના વિલાસો મોહ કરાવનાર હોય છે. પ્રવ્રજ્યાના પરિણામ કાયમ ટકાવી રાખવા દુષ્કર છે. વ્રતવિશેષો-અભિચરો કરવા દુશ્કર છે. પરિષદો સહન કરવા, તે સહેલી વાત નથી. કષાયોના વેગને રોકી શકાંતો નથી. માટે હું કહું છું કે ‘લેવી સહેલ છે, પણ નિર્વાહ કરવો મુશ્કેલ છે. અપરિપકવ કષાયવાળા આત્માને દીક્ષાનો ઉદ્યમ નંદિષેણી જેમ લઘુતામાં પરિણમનારો થાય છે. ત્યારે મેઘકુમારે પૂછ્યું કે, તે નંદિષેણ કોણ ? અભય-કુમારે કહ્યું—

અહીં નંદિષેણ નામનો મારો ભાઈ હતો. તે કોઈક વખત સંસારવાસથી ઉદ્વિગ્ન મન-વાળો થયો અને દીક્ષા લેવા માટે ઉદ્યત થયો, ત્યારે કુટુંબિઓએ, મિત્રોએ, સગા-સ્નેહીઓએ તેને રોક્યો અને કહ્યું કે, પ્રવ્રજ્યાની ક્રિયા અતિ દુષ્કર છે. યૌવનમાં કામદેવ પોતાનું સામર્થ્ય વિશેષ પ્રગટ કરે છે. મહાવત વગરનો મદન-હાથી પ્રમદા-વનને ઉપદ્રવ કરવાની અભિલાષા કરે છે. આ પ્રમાણે કહેવાયા પછી તેણે કહ્યું કે—‘એમ જ છે.’ પરંતુ હું તેવા પ્રકારનો પ્રયત્ન કરીશ કે, જેથી સ્ત્રીવર્ગ મારા નેત્રના માર્ગમાં સ્થાન ન પામે. કેવી રીતે ?—‘જેના સંગથી અલ્પ પણ વિનાશ થાય, તેનો સંગ તે કરેજ નહિ. કયો જીવિતાથી કાલકૃત ઝેરનું લક્ષણ કરે ? મહાદુઃખના અને પ્રમાદના કારણભૂત હોય તો ખરેખર પ્રમદાઓ છે. કયો વિવેકી તેવી સ્ત્રીનો દૂરથી ત્યાગ ન કરે ? રમણીઓના રાગમાં ભાન ભૂલેલા રામ, રાવણ, નલ વગેરે સેંકડો આપત્તિઓ પામ્યા છે—તે પ્રત્યક્ષ સાંભળીએ છીએ. તો હવે હું મારી પોતાની શ્રેષ્ઠ પત્નીઓનો ત્યાગ કરીને કુશળકાર્યમાં ઉદ્યમ કરીશ, તો પછી પારકી સ્ત્રીઓને દેખવાનો પણ અવકાશ કયાં રહ્યો ? આ પ્રમાણે કહીને વૃદ્ધિ પામતા હૃદયના આનંદે ઉત્પન્ન કરેલા રોમાંચવાળા નંદિષેણે જિનેશ્વર ભગવતે કહેલા માર્ગને અનુસારે પ્રવ્રજ્યાનો સ્વીકાર કર્યો.

ત્યાર પછી જિનપ્રવચન-વિધિથી શ્રમણપણું અંગીકાર કરીને સમગ્ર સૂત્ર, અર્થ અને ક્રિયાકલાપ શ્રદ્ધા કરીને, પોતાના નિવાસસ્થાનનો, તથા દેશનો ત્યાગ કરીને અનેક તાલ, તમાલ, સરલ, દેવદાર, પુન્નાગ વગેરે વૃક્ષોથી ખીચીખીચ એવા મહાઅરણ્યમાં પ્રવેશ કર્યો જે અરણ્ય બાણે કોયલના શબ્દોવડે ‘આવો, પધારો’ એમ આમંત્રણ કરતું ન હોય ? યુબરવ કરતા જમરોના ટોળાંવડે બાણે ગાયન કરતું ન હોય ? પવનથી કંપતી શાખારૂપ ભુજાઓ

વડે નૃત્ય કરતું ન હોય ? વિવિધ પ્રકારના પક્ષીઓના અદ્દહાસ્યથી બાણે આનંદિત થયું ન હોય ? વળી અરણ્ય કેવું હતું ?

કોઈક સ્થળમાં હાથીઓના યૂથો આમ તેમ સંચરતા હતા; ક્યાંઈક ભયંકર ચિત્તાઓ એકઠા થતા હતા, ક્યાંઈક રોપાયમાન થએલા સિંહો ઉભા હતા, ક્યાંઈક રીંછો મોટા શબ્દો કરતા હતા, ક્યાંઈક વાઘો ઘર્ષિયાથી માર્ગ શેકીને રહેલા હતા, ક્યાંઈક વાંદરાઓ ડાળીઓ ઉપર કુદીને વૃક્ષોનું ઉલ્લાંઘન કરતા હતા, ક્યાંઈક વરાહો પોતાના મુખના આઘાતથી ગુફાઓ જર્જરિત કરતા હતા, ક્યાંઈક નિર્જરણી જળધારાના શબ્દવાણું, વળી તે અરણ્યમાં ક્યાંઈક ભીલોની સુંદરીઓ વડે કરાતી કીડાઓના વિલાસને બાણે જણાવતી હોય તેમ વિષમ અને સમાન ચંચળ પલ્લવોના બિછાના કરવાના લક્ષ્યવાણું, ક્યાંઈક સિંહોવડે મારી નંખાએલા હાથીના કુંભસ્થલનાં મોતીઓના સમૂહવાણું, બાણે વિકસિત પુષ્પોની રચના કરી હોય, તેવી વનલક્ષ્મીને વહન કરતું, કોઈક જગ્યા પર હાથીના મદજળમાં મસ્ત થએલ ભ્રમરવૃન્દને કાન અક્ષણાવવાથી તાડન કરતો બાણે એમ સૂચન કરતો હોય કે, 'મદિરાપાન કરનારની આવી ગતિ યાય છે.' આ પ્રમાણે મોટા વૃક્ષ અને વિવિધ વનના પશુઓથી વ્યાપ્ત વનની ગાઠ ઝાડીમાં તપોવિધાનની જેમ સેવન કરવા લાગ્યો.

ત્યાં સંચરતા તેણે બહુ દૂર નહિં એવા પ્રદેશમાં રહેલ, નિર્મલ રજત સરખી ઉબળવલ ચમકતી શિલાઓના લિપ્તિસ્થલવાળો, લિપ્તિસ્થલમાં ઉછળતા અને મધુર ખળખળ કરતા જળ-નિર્જરણાવાળા, નિર્જરણાના કિનારા પર ઊગેલ દીર્ઘ પ્રમાણુવાળી લતાઓના ઘરમાં બેઠેલા કિન્નર-યુગલવાળા, કિન્નર-યુગલોનાં મનોહર ગીત શ્રવણ કરવા બેઠેલ દિશાવધૂઓના સમૂહ-વાળા એવા 'હિમવાન' નામના પર્વતને બેથો, અત્યંત આશ્ચર્યકારી પરમ પ્રકર્ષને પામેલા તેને બેઠેને એકાંત મનોહર લાગવાથી તેના એક શિખર-પ્રદેશમાં આરૂઢ થયો. ત્યાં ગંગા-નદીના કિનારા પર રહેલી વિશાળ ગુફા-ભાગમાં હૃદયમાં ઉલ્લાસ પામતી વૈરાગ્ય વાસનાની અધિકતાવાળો, આરંભ કરેલા અર્ધમાસ આદિ દુર્દર તપ-વિશેષવાળો, સમગ્ર દ્વંદ્વાદિક દુઃખનાં કારણોને ત્યાગ કરનાર, સ્વર્ગસુખની ઉપમાવાળા શમસુખને આસ્વાદ કરનાર, શુભ અધ્યયન અને ધ્યાનમાં એકાગ્રતાવાળો પ્રવચનમાં કહેલી વિધિથી ત્યાં રહેવા લાગ્યો. કેવી રીતે ?

વૃક્ષની છાયા, રૂળ કે કંદાદિકના કારણની ધારણા નહિ, પરંતુ એકમાત્ર એકાન્તશુણ્ણ હૃદયમાં ધારીને તે સ્થળે રહ્યા. હંમેશાં ઉપવાસ કરવાના કારણે દુર્બળતા પામતો, તપ તેજથી હીપતા, ઉત્તમ ધ્યાન કરતા, મૃગલા સરખા મુગ્ધનેત્રવાળા સેંકડો મૃગકુળોથી સેવાતા, ગ્રીષ્મકાળમાં સૂર્યનાં તીવ્ર કિરણો સન્મુખ આતાપના લેતા, ભીંચી રાખેલી અને ભુજવાળા પૃથ્વીપીઠ ઉપર એક ચરણથી ઉભા રહેલા હતા. મેઘગર્જન અને ઝબુકતી વિજળીથી ભયંકર વર્ષાકાળમાં મોટા પર્વતની જંતુરહિત ગુફામાં રહેતા હતા. કડોર ઠંડો પવન કૂંકતી અને હિમ-સમૂહ વરસાવતી શિયાળાની રાત્રિમાં ઉભા ઉભા કાઉસ્સગમાં ભુજઓ લાંબાવી ચારે પહોર ધ્યાન કરવામાં પસાર કરતા હતા. આ પ્રકારે વિવિધ ઉચ્ચ તપવિશેષોથી સુખશીલપણાનો સર્વથા ત્યાગ કરનાર નંદિષેણુ મુનિ દિવસ કે રાત. સુખ કે દુઃખની કલ્પના સરખી પણ કરતા ન હતા.

આ પ્રમાણે ૧ મહિનો, ૨ મહિના, ૩ મહિના, ૪ મહિના સુધીના તપ કરીને કઠિયારા આદિક પાસેથી તથા પ્રકારનો નિર્દોષ શુદ્ધ આહાર મેળવીને પ્રાણવૃત્તિ કરતા પોતાનો કાળ પસાર કરતા હતા. તેમના તપના પ્રભાવથી પૂર્વે ન પ્રાપ્ત થએલી એવી વનવૃક્ષોની ફળો અને પુષ્પોની સમૃદ્ધિ વૃદ્ધિ પામી. લાંબા કાળના ગાઢ અનેલા તેવા પશુઓનાં પરસ્પરના વૈરા વીસરાઈ ગયાં. તેમના તપના પ્રભાવથી પ્રભાવિત થએલા વનદેવતાઓ પણ તેની સેવા કરવા લાગ્યા. હંમેશાં વનમાં વાસ કરનારા વનચરો પણ ધર્મ શ્રવણ કરવાના ઉદમવાળા થયા. તે જંગલી જાનવરો પણ તેમના અતિશયના પ્રભાવથી લોકોની જેમ વિશ્વાસ પામેલા હોય તેમ ત્યાં જ રાત્રિ-દિવસ પસાર કરતા હતા.

તે પ્રદેશની નજીકમાં ગંગાજળના મોટા કલ્લોલોથી ધોવાતા કિલ્લાના પીઠવાળી, કિલ્લાના પીઠભાગની ઉપર રહેલ મનોહર ઉંચી અટારીઓવાળી, અટારીઓના સમૂહના છેડાના ભાગમાં ચંત્રો ગોઠવેલા છે જ્યાં, તેના ઉપર બાંધેલી અને ઊંચે ઊંડતી ધ્વજઓની શ્રેણીવાળી 'વપ્રા' નામની નગરી હતી. તે નગરીમાં અત્યંત પ્રશંસા કરવા પાત્ર નવયૌવન પામેલી, પોતાના સુંદર રૂપથી દેવાંગનાના રૂપને લબ્ધવનાર, પોતાના સૌભાગ્યાતિશયથી રતિના વિલાસોને ન્યૂન કરનાર, પોતાના ધંધામાં જેણે અખૂટ વૈભવ ઉપાર્જન કર્યો હતો એવી 'ત્રિલોકસુંદરી' નામની એક શ્રેષ્ઠ ગણિકા હતી. તે પોતાની પુત્રીના વિવાહ-સમયે દાન લેનાર અર્થીવર્ગને મહાદાન આપવા તૈયાર થઈ હતી. કોઈ કે તેને કહ્યું કે, 'અહીં આગળ એક મહાતપસ્વી મુનિ-વર પોતાના તપ-તેજથી જાણે મૂર્તિમાન સૂર્ય હોય, તેવા દીપી રહેલા છે, જે કોઈ પણ બાનાથી તેમને દાન આપવામાં આવે, તો મહાક્રોધ થાય.' કેવી રીતે ? તે મુનિને એક માત્ર વંદન કરવાથી અતિશય પુણ્યની પરાક્રમ પ્રાપ્ત થાય છે, તો પછી તેમને પોતાનો પરિગ્રહ ગ્રહણ કરાવે, તેના પ્રણયની તો ગણતરી જ ક્યાં થઈ શકે ? સસુદ્રમાંથી જેમ યાનપાત્ર, તેમ લવસસુદ્રમાંથી શુદ્ધ ઉત્તમકોટીનું મુનિનું પાત્ર તારનાર થાય છે, નાહ કે ઘણા પાષાણો, કારણ કે તેઓ તો પોતે જ રૂખનારા છે. પાત્રપણાને દેખાવ કરનાર ઘણા પાખંડીઓ એકઠા થાય. તો પણ તેમનાથી કાર્યસિદ્ધિ કે ઇચ્છિત લાભ મેળવી શકાતો નથી. ઘણા કાર્યની વચ્ચે રહેલો મણિ ઉદ્દઘાત કરનાર થાય છે, તેવા ભારી આત્માઓ પોતાના આત્માને તારી શકતા નથી, પછી બીજાને તારવાની વાત જ ક્યાં રહી ? લોકોના પિંડને થોડો પણ વળગે, તો નક્કી રૂખી જાય છે. આ પ્રમાણે શ્રવણ-પરંપરાથી ઘણા લોકોનું વચન સાંભળીને આ કાર્ય પાર પાડવા માટે જંગલમાં ફરનાર એવા લીલોને ઓલાવવાની ગોઠવણ કરી.

આ પ્રમાણે સર્વાંદર પૂર્વક તે જંગલમાં રહેનારને હકીકત સમજાવી અને ત્યાં મોકલ્યા કે, જ્યાં તે મહામુનિ હતા. તે ગણિકા પણ પોતાની પુત્રી તથા સમગ્ર સામગ્રી સાથે લઈને તે વનચર લોકોના જીવંતમાં રહેવા લાગી. તે વનમાં રહેનાર વનવાસીઓએ લાજ જોઈને તેવા પ્રકારની વાતચીતો કરીને મુનિને કહ્યું કે-હૈ ભગવંત ! અહીં નજીકમાં અમારાં રહેવા માટેનાં જીવંત છે, તેમાં આપ પધારવાની કૃપા કરો, તો અમારા ઉપર ઉપકાર થશે. આગળ કોઈ વખત પણ દર્શન નહીં કરેલાં હોય, તેવા લોકોને દર્શન આપીને આપ ઉપકાર કરનારા છે, તો પછી તમારા પુત્ર-ભાંડરડા સરખા અમારા ઉપર ઉપકાર કરનાર કેમ ન થાય ?"

આ પ્રમાણે વારંવાર વિનંતિ કરાએલા, તેમજ વારંવાર દેખવાના કારણે ઉત્પન્ન થએલા અદ્ય સ્નેહવાળા મુનિને તે તરફ ગમન કરવાની અભિલાષા પ્રગટ થઈ અને તેમની પાસે જવા નીકળ્યા. કેવી રીતે ?-

જે નિઃસંગતાના કારણે જનરહિત અને હિસંક પ્રાણીઓથી વ્યાપ્ત એવા વનનો મુનિએ આશ્રય કરે છે, તે જ મુનિ વળી અતિશય કાદવવાળા સ્થળનો જેમ હાથી, તેમ લોકોના સંગનો આશ્રય કરે છે. એક ઝુંપડીમાંથી બીજી ઝુંપડીમાં ભિક્ષા માટે ઉદ્યમવંત થઈ ને ફરતા હતા દોરડી બાંધેલાની જેમ પૂર્વ કરેલાં કર્મોં જીવને ખેંચી જાય છે. કેઈ પણ વખત પહેલાં આવેલો ન હોય, ક્યારેય પણ જે દેશ આગળ દેખ્યો ન હોય, ત્યાં આવાંને તે સ્થળનો આશ્રય કરે છે. અથવા જેને જે લાવી થવાનું હોય, તે પૂર્વકર્મના અનુસારે થાય છે. આ પ્રમાણે તે નંદિષેષુ મહર્ષિ ઉત્પન્ન થએલા સંયોગના કારણે અનેક લોકોના પરિવાર યુક્ત એક ઝુંપડીનો આશ્રય કરીને ત્યાં રહ્યા.

ભિક્ષા લેવા આવતા તે મહર્ષિને દેખીને 'ત્રિલોકસુંદરી'ની પુત્રી ભિક્ષા દેવા માટે તૈયાર થઈને ઉભી હતી, તેના ઉપર મહર્ષિની નજર પડી. તેનું સુંદર રૂપ કેવું હતું ?-તામ્રવર્ણી લાલ નખના કિરણવાળા જિંચા-નીચા ચરણયુગલવાળી, હાડકાં ન દેખાય તેવી ગુમ ધુંટી અને ઘુંટણ મંડળવાળી, સિંહણ સરખી પાતળી જંઘિકા યુગલવાળી, છાલ ઉતારી નાખેલ કેળના ગભૈં સરખા સુંવાળા સાથળ-યુગલવાળી, વિશાલ નિતંબ-ફલકના માર્ગયુક્ત કેડના પ્રદેશવાળી, કામદેવના લવનનાં પગથીયાં સરખી ત્રિવલી સહિત નાભિપ્રદેશવાળી કામદેવ રાબ્દના અભિષેકકળશ સરખા ગોળ-પુષ્ટ સ્તનમંડળવાળી, કમળનાળ સરખી શોભાવાળી બાહુલતાવાળી, અશોકવૃક્ષના નવાં લાલકુંપળ સરખા કોમળ અને લાલાશયુક્ત હથેળીવાળી, અતિશય પાકેલા બિંબકળ સરખા લાલ હોઠ-યુગલવાળી, નવીન વિકસિત નીલકમળ સરખાં કંઈક લાંબા ઉજ્જવલ નેત્રયુગલવાળી, શરદપૂર્ણિમાના પૂર્ણચંદ્ર સરખા આહ્લાદક વદન-બિંબવાળી, ભ્રમર અને અંજન સરખા શ્યામ ભરાઉ સમૃદ્ધ કેશ-કલાપવાળી ગણિકાપુત્રીને મહર્ષિએ દેખી. તેના પ્રકારની તે સુંદરીને દેખતાં જ તે મુનિની નીલકમળ સરખી નિયમબદ્ધ દષ્ટિ કીડા કરવા લાગી અર્થાત્ સરાગદષ્ટિથી જોવા લાગ્યા. લાંબા કાળથી સેવેલ નિયમ-સંયમ વિરમરણુ થઈ ગયો. સમગ્ર શાસ્ત્રનો યોધવાળો વિવેક ભૂંસાઈ ગયો. રાત-દિવસ પરાવર્તન કરી સ્થિર કરેલ સમગ્ર સૂત્ર અને અર્થ ભૂલવા લાગ્યા. માત્ર મનમાં કામની અરતિ વધવા લાગી. હૃદયમાં રણુરણુટ ઉલ્લસિત થયો. મનમાં મદનાગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો. રતિકીડાની અભિલાષા વિસ્તાર પામવા લાગી. તે સુંદરીને દેખીને જાણે સ્તંભિત થયા હોય, આલેખેલ ચિત્રામણુ હોય, ટાંકણુથી પત્થરમાં કોસાઈ ગયેલ હોય, મૂંચાં પામેલા હોય, નિશ્ચલતાથી રોકેલા શ્વાસ, નેત્ર અને વદનવાળા ક્ષણુવાર તો સ્તંભની જેમ સ્તંબ્ય થઈ ગયા. તેવી અવસ્થા પામેલા તેને દેખીને, તેના હૃદયમાં ચિંતવેલ અભિલાષા જાણીને તેની માતા તેને કહેવા લાગી કે- અમે તો ગણિકાસ્ત્રીઓ છીએ. દ્રવ્ય-સમૃદ્ધ વગર અમે કોઈનું મુખ પણ જોતા નથી. અર્થના લોભથી અમે કોઠિયાને પણ કામદેવ સરખો માનીએ છીએ. અને ધન વગરનો કામદેવ સરખા રૂપવાળો હોય, તો તેને હુભાંગી માની તેનું મુખ પણ જોતા નથી. તો આનું તમારે પ્રયોજન હોય, તો ધન આપો. તેનું તે વચન સાંભળીને તેણે આકાશ તરફ નજર કરી, એટલે નજીકના કોઈ દેવના

તે પ્રદેશને ઉબળાતી ઉત્તમ સુવર્ણની વૃષ્ટિ પડી. તે પ્રદેશમાં 'મોટું ખળું થયું', તેથી ત્યાર પછી તે 'કનકખલ' એવા નામથી તે સ્થળ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. 'કનકખલ' નામનું નગર એ પ્રમાણે તેનું નામ સ્થાપન કર્યું.

નંદિષેણુ મુનિવરે આકાશ તરફ નજર કરી, એટલે ત્યાંથી સુવર્ણની મહાવૃષ્ટિ થઈ. 'આ તપનો પ્રભાવ છે.' એમ વિચારી લગભગ પાચે હોય, તેમ મુહૂર્તમાત્ર ત્યાં રહીને તેની પાસેથી ચાલી નીકળ્યો. તે ગયા પછી તે ત્રિલોકસુંદરીએ વિચાર્યું કે, 'આ ગ્રહણ કરું.' એમ કરીને લેવા ગઈ અને જેટલું ગ્રહણ કર્યું તે સર્વ આલવાઈ ગયેલા અંગારા સરખું શ્યામ બની ગયું. ગણિકા વિચારવા લાગી કે, આ સુવર્ણ માત્ર આ મુનિવર વગર ભોગવી શકાશે નહીં, તો કોઈ પ્રકારે એ પાછા આવે તો સારું. એમ ચિંતવતીને પોતાની પુત્રીને સર્વાલંકારથી વિભૂષિત કરીને બીજું અર્પણ રહેકાણુ તૈયાર કરાવીને તેની આવવાની રાહ જોતી હોય, તે પ્રમાણે પુત્રીને સ્થાપન કરીને તેની આગળ બેઠી.

કોઈક દિવસે વળી વહોરવા નિમિત્તે આવેલા દેખીને તે મુનિને ઘરની અંદર પ્રવેશ કરાવીને પોતાની પુત્રી સાથે અંદર બેસીને કહેવા લાગી કે, " આ કન્યા મારી પુત્રી છે, બ્યારથી માંડીને તમને જોયા છે, ત્યારથી તેને બીજા કોઈ ગમતો નથી, તમને પણ તેના પ્રત્યે અભિરુચિ છે, તો હું આ કન્યા તમને અર્પણ કરું છું. તમે એના પતિ છો, તો હવે કેમ તેનો ત્યાગ કરો છો ? તેમ જ તમારા પ્રભાવથી દેવતાએ આ સુવર્ણનો ઢગલો આપેલો છે, તો દિવ્યરૂપ ધારણ કરનાર આ પુત્રી સાથે ભોગ ભોગવો. રાજકુમાર સરખું સુકુમાર શરીર ગુણો સહિત પ્રાપ્ત કર્યું છે, તો તમે યુવાન યુવતીને મેળવીને પોતાનું યૌવન સફળ કરો. નહીંતર તમે આ વનમાં નિરર્થક તમારું યૌવન હારી જશો. યુવતી સ્ત્રીવડે જેની અભિલાષા કરાય છે, તેનું યૌવન સફળ થાય છે. તમને આપવાને માટે દેવતાએ આ સુવર્ણ-ઢગલો વરસાવ્યો છે, હવે તમે તેનો સ્વીકાર કરો, હવે ચિત્તમાં આટલો મુંઝારો કેમ કરો છો ? જે નિમિત્તે વિવિધ પ્રકારના ઉપવાસના તપ કરી તમે આત્માને કૃશ કર્યો, તે વિષયો આ ભવમાં તમને મળી ગયા છે, તેને તમે ભોગવો. કયો એવો બાલિશ હોય કે, સમગ્ર ઋદ્ધિ અને ભોગ-સામગ્રી પ્રત્યક્ષ મળી હોય, તેને પરભવ માટે મૂર્ખ બનીને ત્યાગ કરે ? સુરકુમારી સરખી આ રૂપવતી કન્યા મેં તમને સમર્પણ કરી છે. અમારી આ પ્રાર્થનાનો તમારે કોઈ પ્રકારે અનાદર ન કરવો. "

ત્યાર પછી તેના વચન-ચાતુર્યના વિષયી મોહિત થયેલા માનસવાળા તેવા પ્રકારની ભવિતવ્યતાથી, કામદેવના દુર્બલપણાથી, અનાદિ ભવના અભ્યાસવાળી વિષયના વિલાસોની સંજ્ઞા હોવાથી, પહેલાં આત્માને કાણુમાં લીધો હોવા છતાં, હવે બેકાણુ બની ગયો. અથવા કૃત્રિમ અનુરાગ કરનાર એવી કપટી વેશ્યાને આધીન થયેલો કયો પુરુષ જગતમાં ભાન ભૂલ્યો નથી ?

જેમ ભ્રમર-પંક્તિઓ હાથીના મહના લોભથી તેના કપોલને ચુંબન કરે છે; તેમ દાનના લોભથી મદિરાપાન કરનાર વેશ્યાઓ લાલનેત્રી બતાવીને માતાંગ સરખા હલકા પુરુષના કપોલનું

યપ

ચુંબન કરે છે. (સ્લેષાર્થ વિચારવો) અનુરાગગુણ સાથે આશ્રિત થએલ શોભાવાળી વેશ્યા અસ્ત પામતા સૂર્ય-કિરણની પંકિતઓ જેમ આકાશનો ત્યાગ કરે છે તેમ અર્થરહિત થએલ મનુષ્યને પણ આ વેશ્યા હંમેશા ત્યાગ કરે છે.

હરથી આવેલ પગમાં પડેલ જેનો સમગ્ર ભાવાર્થ ગ્રહણ કરેલ-બાણેલ છે એવા લેખને ક્ષાત્રીને હરથી જ ત્યાગ કરાય છે, તેમ હરથી આવેલ પગમાં પડેલ, જેનું સમગ્ર ધન ગ્રહણ કરી લીધું છે, કૃતવ્ન એવી વેશ્યાઓ તેવાને ક્ષાત્રીને-ધનરહિત કરીને હરથી તેનો ત્યાગ કરે છે. ઘણા લોકોએ અનુકૂલ દાવ લાવવા માટે કરેલ પ્રયત્ન અને ઘૂતકગાથી જેમણે જયની આશા રાખેલી છે, એવા ઘૂતકારની ઘૂત રમવાની કોડીની જેમ જે વેશ્યાઓ પ્રત્યક્ષ જ ધન હરણુ કરનારી થાય છે. સર્વ પ્રકારના કપટગભિત આદરથી કહેલા વચનના કારણે કોમળ દેખાતી વેશ્યાઓ સ્નેહબંધનમાં મૂઠ ચિત્તવાળા થએલા લોકો માટે લોહભેડીના બંધન કરતાં અધિક બંધન થાય છે. કાર્ય-અકાર્યના વિવેક વગરની, પોતાનાં ચિત્ત અને આચરણને છૂપાવતી આ વેશ્યા મૂઠ ચિત્તવાળા લોકો માટે બાણે પ્રત્યક્ષ અસ્થિર કર્તવ્ય બુદ્ધિવાળી હોય છે. અનુસરવાનો ખોટો ડોળ કરનારી, કૃત્રિમ અનુરાગ વધારનારી, બનાવટી વિનય-વિવેક બતાવવામાં ચતુર એવી વેશ્યાઓ વિદ્વાન-પંડિતને પણ વિડંબના પમાડનારી થાય છે. વિવેકવાળા ઉત્તમ જનોએ વર્જેલી, મર્યાદા અને લજ્જા વગરની, હૃદયને અનુકૂળ ખુશામતનાં વચનો વડે લોકોને મોહ પમાડનારી થાય છે. આ પ્રમાણે નિંદનીય વર્તનવાળી, નિંદનીય સ્નેહ અને ચિત્તવાળી વેશ્યાના બાનાથી સંસારરૂપી બાળમાં ફસાવનારી વેશ્યાઓ સમજવી.

આ પ્રમાણે એક સામટી સર્વ લોગ ઋદ્ધિનાં દર્શન થવાથી ઉત્પન્ન થએલા મોહના પ્રકર્ષવાળો, મહારમ્બલના પામવાના કારણે વિષયજળમાં પૂર્ણ અતિજાંઝા ફૂવામાં ગમડી પડયો. કારણ કે તેને સિદ્ધાંતના અભ્યાસથી ઉત્પન્ન થએલ ઉપશમભાવ, માસ, અર્દ્રમાસ, વગેરે કરેલ તપ, અસમજસ કેશ-લોચથી અતિવિચિત્ર દેખાતું મસ્તક, શરદચંદ્રની જ્યોત્સ્ના-સમૂહ સરખું નિર્મળ ઉન્નવલ કુલ ઇત્યાદિક સર્વ ભૂલીને વિષયસંગ કરવાની અભિલાષાવાળો તે વેશ્યાને ઘરે રહ્યો.

આ પ્રમાણે પ્રયત્નપૂર્વક લોગાવલી-કર્મના ઉદ્યને રોકવા છતાં ફરી ફરી ઉદય પામતા, શરદચંદ્રના વિભ્રમ સરખા ચંચળ, તેના કર્મના વિલાસો સાંભળીને તપથી દુર્બળ કરેલા દેહવાળાએ પણ તેવા કર્મનો વિશ્વાસ કેવી રીતે કરવો ? સકળ આગમના અવબોધવાળી મતિવાળા પણ તેને કેવી રીતે ગણવા ? કારણ કે, દુષ્કર તપસ્યા કરીને દુર્બળ દેહ કરવા છતાં, તેમના સરખા પરાક્રમીની પણ આવા પ્રકારની અવસ્થા જોવામાં આવે છે. આમ થવા છતાં પણ લોગાસકત માનસ થવા છતાં, તે ધર્મના પરિણામથી ચલાયમાન ન થયા. કારણ કે દરરોજ સમગ્ર હેતુ-યુક્તિપૂર્વક લોકોને ધર્મ શ્રવણ કરાવીને ઘણા લોકોને પ્રતિબોધ પમાડીને વીરભગવંતની પાસે દીક્ષા લેવા મોકલતા હતા. આ પ્રમાણે પ્રતિબોધ કરવામાં તેના દિવસો પસાર થતા હતા.

કોઈક સમયે નંદિપેણના વૃત્તાન્તને બાણીને ઈન્દ્રમહારાજાએ એક બ્રાહ્મણને મોકલ્યો. આવતાં જ તેને ધર્મદેશના સંભળાવી. પર્ષદા સાંભળીને પ્રભાવિત થઈ. કહેવા લાગ્યા કે,

‘એમ જ’ તે સમયે બ્રાહ્મણે કહ્યું કે-‘જો એમ છે, તો પ્રથમ ધર્મનો સ્વીકાર કરી પાછળથી કેમ પરિભ્રષ્ટ થયા ?’-એમ સાંભળતાં જ નંદિષેણુને સ્મરણ થયું કે, ‘મેં આ ઠીક ન કર્યું.’ પશ્ચાત્તાપ વૃદ્ધિ પામ્યો. વિષયો પ્રત્યે અણુગમો ઉલ્લાસ પામ્યો. વૈશગ્ય-પરિણામ પ્રગટ થયા. વિચાર કરવા લાગ્યા કે-‘અરે રે ! મેં આ કેવું ખોટું આચર્યું ? જે હું એક વખત ઉત્તમ મહાન તેવા પ્રકારની પદવી પામ્યો હતો ! અદ્ય વિષય-સુખ ખાતર આત્માને ભૂલીને અત્યંત વિવેકી લોકોને નિંદવા યોગ્ય મેં આચરણ કર્યું. ત્યાર પછી સમગ્ર વિષય-વિલાસોનો ત્યાગ કરીને વીર ભગવંત પાસે ગયા. વિધિ પ્રમાણે ફરી પણ શ્રમણપણું અંગીકાર કર્યું.’

માટે હે મેઘકુમાર ! આ પ્રમાણે પ્રવ્રજ્યા પ્રહણ કરવી, તે દુષ્કર છે. મેઘકુમારે કહ્યું કે, ‘કર્માધીન જીવને આમ થવું સંભવિત છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ પરમાર્થ નહીં સમજેલા હોય, પ્રથમ શરીરથી તેવો અભ્યાસ પાડેલો ન હોય, એકલા વિહાર કરવાને ટેવાએલા હોય, તેને આમ થવું સંભવી શકે, ન્યારે હું તો પ્રભુના ચરણ-વૃક્ષની છાયા સેવનાર હોવાથી મને તો વિષયાભિલાષરૂપ તડકો લગાર પણ ચલાયમાન કરવા સમર્થ થઈ શકવાનો નથી. વિલાસિનીનાં મુખ દેખવાની તૃષ્ણા લગાર પણ ઉદ્ભવવાની નથી, માટે મને પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવાની સમ્મતિ આપો.’ મેઘકુમારનું આ પ્રમાણે વચન સાંભળીને અભયકુમારે તેને કહ્યું કે-‘નિવિંધને કલ્યાણકાર્યની સાધના કરો, તમારા ઈચ્છિત મનોરથો પૂર્ણ થાઓ.’ આ પ્રમાણે રબ્દ મેળવીને મેઘકુમાર ભગવંતની પાસે ગયા. વિધિપૂર્વક મુનિ-વેષ અંગીકાર કર્યો. શ્રમણ-સમુદાયની અંદર રહીને તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે દિવસો પસાર થવા લાગ્યા.

કોઈક સમયે વસતિ-ઉપાશ્રયનું સ્થળ નાનું હોવાથી અને શ્રમણસંઘ વિશાળ હોવાથી, અંદર સ્થાન ન મળવાથી ક્રમસર દ્વારભાગમાં તેને સંથારો કરવાનો આવ્યો. ત્યાં સાધુઓ પ્રવેશ-નિર્ગમન કરતા હતા, ત્યારે તેમના ચરણના વારંવાર સંઘટ્ટ થવા લાગ્યા. તે સહન ન થઈ શકવાથી વિચારવા લાગ્યા કે, ‘આહો ! જીઓ તો ખરા ! કે લોકાચાર ન સમજેલા આ સાધુઓ મેરુ સરખા મારા કુળનો પણ વિચાર કર્યા વગર હાથ, પગ, શરીર અને મસ્તક-પ્રદેશમાં પોતાના ચરણ મૂકીને પ્રવેશ-નિર્ગમન કરે છે ! ઉદ્દેગ પામેલા તેની રાત્રિ કોઈ રીતે પસાર થઈ. પ્રભાત સમયે તેના મનોગત ભાવ બાણીને વીરભગવંતે મેઘકુમારને કહ્યું કે, ‘અરે દેવાનુપ્રિય ! શું તું તારો પૂર્વભવ ભૂલી ગયો ? આગલા ભવનું તારું હાથીનું શરીર હતું, તેને યાદ કર. જળપાન કરવા માટે સરોવરના જળમાં જતાં જતાં તું કાદવમાં ખૂંચી ગયો અને પછી મૃત્યુ પામ્યો હતો. તારા શરીર ઉપરથી ત્યાં જળપાન કરવા માટે આવેલા શિયાળ, ગિધડા અને હિંસક પશુઓ પોતાના ચરણ સ્થાપન કરતા હતા અને આમ-તેમ ફરતા હતા. તો તેવાના ચરણથી અંપાયેલા તને યતિજનના ચરણથી અંપાતાં દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે ! પણ એ એ વચ્ચેના આંતરાનો વિચાર કર્યો ? પ્રભુનું તે વચન સાંભળીને ‘મિચ્છા મિ દુક્કડં’ એમ ખોલીને ઉત્પન્ન થએલા શુભ અધ્યવસાયવાળા તે મેઘકુમાર વિચારવા લાગ્યા કે-

વૃદ્ધાવસ્થા, મરણ, વ્યાધિ આદિની વેદનાઓથી પ્રસાઓલા એવા નિર્ભાંગી અધમ શરીર માટે ખરેખર મેં મારા આત્માને ડગ્યો છે. અસાર સંસારની અંદર આ જીવલોકમાં પરલોકની સાધના કરવા સિવાય આ શરીરનું બીજું કોઈ પ્રયોજન નથી. તે પરલોકની સાધના જિનેશ્વરને અને સાધુઓને વંદન કરવું, તેમની વેચાવચ્ચ કરવી, બાહ્ય અભ્યંતર તપ, ચરણ-કરણ, શુભ ભાવના ભાવવી ઇત્યાદિકથી થાય છે. તો જે હું સાધુના ચરણના સંઘટ્ટામાત્રથી આટલું દુભાયો, તો મૂઠ હૃદયવાળા મને બીજી આરાધના સાધવાનો અવસર જ ક્યાં રહ્યો ? તો ખરેખર તે મુનિઓને ધન્ય છે કે, જેઓ હંમેશા વેચાવચ્ચ કરનારા, જ્ઞાનદાન કરનારા અને તેમાં ઉપયોગ રાખનારા હોય. હું તો વળી સમગ્ર શાસ્ત્રોના સદ્ભાવ ન બાળુનારો, બાહ્યમતિવાળો પ્રતિપત્તિ-સેવા કાર્યમાં મુગ્ધાઓલો, આટલા માત્ર કાર્યમાં કેમ ચૂકી ગયો ?

આ પ્રમાણે પ્રભુના વચનરૂપી પવનથી ચેતવેલા પશ્ચાત્તાપરૂપી અગ્નિથી મનમાં એકદમ બળવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે પૂર્વભવના હાથીના વૃત્તાન્તથી વૈરાગ્યમાર્ગ પામેલા સમગ્ર સાવધ-યોગ ત્યાગ કરવાના ઉદ્યમવાળા થઈ સંયમમાં પરાક્રમ કરવા લાગ્યા.

અપ્રમાદનો ઉપદેશ

કોઈક અન્ય દિવસે કમલ-કોશને વિકસિત કરવામાં સમર્થ સૂર્યના ઉદ્દગમ સમયે વીરભગવંતને વંદન કરવા માટે શ્રેણિકરાબ્દ બહાર નીકળ્યા. ભગવંત પાસે આવીને વિધિપૂર્વક વંદન કરીને યથોચિત સ્થાનમાં બેઠા. ભગવંતે ધર્મદેશના શરૂ કરી. તેમાં ' પ્રમાદ વગરના થવું.' એવી પ્રસ્તાવના કરીને ધર્મોપદેશ શરૂ કર્યો. જેમ કે મુનિઓને શ્રમણપણાનું મૂળ હોય તો અપ્રમાદ છે. કામદેવરૂપી વૃક્ષને મૂળમાંથી ઉખેડનાર હોય તો અપ્રમાદરૂપી હાથી છે. અભિમાની મનરૂપી મેઘાડ'બરને વિખેરવા માટે અપ્રમાદ એ વાયરા જેવો છે. કષાયરૂપ ગાઠ વનને બાળી નાખવા માટે અપ્રમાદ અગ્નિ સમાન છે. ઇન્દ્રિયોના વિષયોરૂપી હરણીયાઓનો નાશ કરવામાં અપ્રમાદ સિંહ સમાન છે. કુશલાનુબંધી પુણ્યરૂપી નવાંકુરને ઉત્પન્ન કરનાર અપ્રમાદ એ નવીન મેઘ સમાન છે. શાંતપરિણુતિરૂપી ધ્યાનને ઉત્પન્ન કરવામાં અપ્રમાદ એ શરદકાળ સમાન છે .....હિમ(હિમન્ત)કાલ છે. વિષયરૂપી વિકસિત કમલખંડને બાળવા માટે અપ્રમાદ એ શિશિરકાળ સમાન છે. સુંદર જુધિ ઉત્પન્ન કરવા માટે અપ્રમાદ એ વસંતસમય સમાન છે. કર્મરૂપી ગહન વનને તપાવવા માટે અપ્રમાદ એ ગ્રીષ્મકાળ સમાન છે. વળી આ જગતમાં ધર્મનું પ્રથમ મૂળ હોય તો અપ્રમાદીપણું છે. તે માટે સમગ્ર ઇન્દ્રિયોને ગોપવીને મુનિએ તેના વિશે પ્રયાત્ન કરવો. અહિં અપ્રમાદી મુનિવરો સમગ્ર અભ્યાસ કરેલાં શાસ્ત્રોના અર્થ-વિસ્તારને ધારી રાખનારા થાય છે અને આત્મીય ગુણ-સંપત્તિઓ પણ અપ્રમાદથી ઉત્પન્ન થાય છે લોકમાં પણ કહેવાય છે કે, ' અપ્રમાદીને અર્થની સિદ્ધિ થાય છે' તો પછી ધર્મની સિદ્ધિ માટે યતિઓને પ્રથમ કારણ હોય તો અપ્રમત્તપણું છે. સંયમયોગમાં ઉદ્યમ કરતા અપ્રમાદી મુનિથી કદાચ જીવદાત થઈ જાય, તો પણ અહિંસા કહેલી છે. મદ્ય, વિષય, કષાયાદિક, મદના પ્રમાદ સ્થાનકોને વિશે જો યતિ અપ્રમાદી થાય, તો તેને ઇન્દ્રિયોના વિષયો તેનું લંઘન કરતા નથી. અર્થાત્ તે સ્વાધીન ઇન્દ્રિયોવાળો થાય છે. આમ સમજીને યતિજનોએ દઢપણે ધર્મમાં ઉદ્યમ કરવો જોઈએ અને સર્વાદરથી મનને અપ્રમાદવાળું કરવું જોઈએ.

આ સમયે શ્રેણિક રાજ્યે પૂછ્યું કે—‘હે ભગવંત ! નિર્દોષ ઈન્દ્રિય-સામગ્રી પ્રાપ્ત થએલા મુનિઓને પણ પ્રમાદ થઈ જવો સુલભ છે. કારણ કે, પવનથી કંપાયમાન થતી ધ્વજ સરખા સંચળ ચિત્તવાળા જીવો હોય છે. દુર્ધર ઈન્દ્રિયોની તૃણા વિષયો તરફ ખેંચી જનાર હોય છે. જે સરખા ભયંકર વિષયોના પ્રસરને જિતવો મુશ્કેલ છે. કામદેવનાં બાણોથી રક્ષણ કરવું અનિવાર્ય છે. કોષાદિક કષાયો હંમેશાં ઉપદ્રવ કરી રહેલા છે. વિષયની વાસના જીવને છૂટવી ઘણી મુશ્કેલ છે.’ આ સાંભળીને ભગવંતે શ્રેણિકને કહ્યું કે—આમ હોવા છતાં પણ તેમાં જે કારણ છે. તે સાંભળો— ઈન્દ્રિયના વિષયો પોતપોતાના વિષયમાં વૃદ્ધિ પામનાર હોવા છતાં આત્મશુભ્ય-વિકાસ કાર્યમાં ચિત્તની સહાયતાવાળો તેથી રક્ષણ કરનાર થાય છે. તેજ આત્મા ચિત્તથી ઉત્પન્ન થતા વિકલ્પોના સામર્થ્યથી રહિત કરવામાં આવે તો તે પોતે જ જિતેન્દ્રિય થાય છે. આત્મા રાગવાળો થઈને જ્યારે ઈન્દ્રિયોની સાથે સંબંધ કરવાની ઈચ્છા કરે છે, ત્યારે ઈન્દ્રિયોના વિષયોની કૃતાર્થતા થાય છે. વિષયો અને ઈન્દ્રિયો પરસ્પર દૂર હોવા છતાં ફતનું કાર્ય કરવામાં દક્ષ એવું રાગ-સંયોગવાળું મન તે બંનેનો સંબંધ કરાવે છે. નીરાગ ચિત્તવાળા આત્માઓ માટે તે જ ઈન્દ્રિયના વિષય સંબંધો બંધ બાંધેલા ઝરણાનાં જળની જેમ દૃઢપણે રોકાઈ જાય છે. સામે રહેલા રૂપવાળા પદાર્થોને દેખવાનો નેત્રનો સામાન્ય સ્વભાવ છે. જે આત્મા તે પદાર્થો તરફ રાગથી ખેંચાયો, તો અહિતકારી સંગ પ્રાપ્ત કરનાર થાય છે. વિષયોમાં રાગ-વિરાગના ભેદના કારણે આત્મા પોતે જ કરનાર થાય છે, ત્યારે દુષ્ટ ઈન્દ્રિયોનું સામર્થ્ય તે વિષયમાં રોકાઈ જાય છે. એમ હોવાથી હે નરાધિપ ! આ સમગ્ર જગતમાં આત્માએ પોતાના હિતકાર્યમાં અપ્રમત્તતા કરવી અને ખાસ કરીને સંયમી આત્માએ વિશેષ અપ્રમાદ કરવો.

આથી કરીને હે રાજન્ ! મુનિવર ઈન્દ્રિયવાળા હોવા છતાં પણ રાગરહિત મુનિ અપ્રમાદી સમજવા. કારણ કે, રૂપ આદિ સામે નજીકમાં હોવા છતાં પણ તેમને લગાર પણ તેમાં મૂઝાઈ થતી નથી. જેમકે કોઈક રાજ્યે પોતાની નગરીમાં કૌમુદી-મહોત્સવ પ્રવર્તાવ્યો. દરેક દિશામાં ક્રીડા કરનાર મંડળીઓ ક્રીડા કરતી હતી. લોકો નૃત્યાદિક ક્રીડા કરતાં કરતાં મોટો કોલાહલ કરી રહેલા હતા, આખી નગરી હર્ષપૂર્ણ આનંદ કરી રહેલી હતી. દુકાનોની પંકિતઓ રાત્રે પણ દીપકોની પ્રભાથી અંધકાર-રહિત થએલી હતી. તે સમયે દીવા માટે તેલ ભરવાનું પાત્ર તેલથી પૂર્ણ ભરીને રાજ્યે પોતાના સેવકને આપ્યું અને તેને કહ્યું કે— ‘કાંડા સુધી ભરેલ આ તેલપાત્ર લઈને આ દુકાનના પ્રદેશમાં તેવી રીતે જવું અને પાછા ફરવું કે, જેથી પ્રમાદથી એક બિન્દુ પણ ભૂમિ પર પડવું ન જોઈએ. તે પ્રમાણે તે પુરુષને તેમ પ્રવર્તાવ્યો. ત્યારે બંને પડખે ઉઘાડી તરવારવાળા ચાર પુરુષોને પાછળ મોકલ્યા અને તેમને કહ્યું કે— ‘જે કોઈ પ્રકારે તે પુરુષના પાત્રમાંથી પ્રમાદથી એક પણ બિન્દુ ભૂમિ પર પડે તો, તરત જ ત્યાં તમારે તેનું મસ્તક કાપી નાખવું.’ આ પ્રમાણે તેલપાત્ર લઈને તેના પર સ્થિર દૃષ્ટિ સ્થાપન કરીને તે અપ્રમાદપણે ચાલવા લાગ્યો. ત્યાર પછી હે શ્રેણિક રાજન્ ! એક તરફ નગરની સુંદરીઓ વિવિધ અંગોનાં નૃત્ય અને અભિનય બતાવતી હતી, બીજી બાજુ સુંદર મધુર લય, તાલ, સ્વર, આરોહ, અવરોહયુક્ત, કાનને સુખ આપનાર ગીત

સંભળાવતી હતી. આ પ્રસંગે આ મનુષ્ય નૃત્ય જોવા કે ગાયન સાંભળવા મન કરે? કે મસ્તક છેદાવાના ભયથી નિશ્ચલ મન કરીને અપ્રમાદી થઈને ગતિ કરે? રાજ્યે કહ્યું કે— ‘તેવા પ્રકારની અવસ્થા પામેલાને મનોહર નાટ્યવિધિ જોવાનું કે કિન્નર-યુગલ વડે ગવાતું હોય તેવું મધુર ગીત શ્રવણ કરવાનું મન થતું નથી, અથવા તેા સુખ કરનાર સુંદર સ્પર્શાદિક સેવન કરવાની અભિલાષા તેને થતી નથી. પોતાના જીવિતના સંશયમાં સર્વ ઇન્દ્રિયોના તમામ અનુકૂળ ભોગો તરફ મન જતું નથી અને અવસ્તુ લાગે છે. ત્યારે ભગવંતે કહ્યું કે— ‘જો એક ભવના મરણના ભય સમયે સર્વ ઇન્દ્રિયના ભોગો તરફ મનની નિવૃત્તિ કરાય, તેા પછી અનેક ભવના મરણના ભયવાળા તપ, નિયમ, સંયમ, જ્ઞાન-ધ્યાનાદિકમાં ઉદ્ધમ કરતા મુનિઓ સર્વ ઇન્દ્રિયોના વિષયો તરફ મનની નિવૃત્તિ કેમ ન કરે? અથવા વિષયાદિકમાં રાગ-દ્વેષવાળું મન ન કરે. ત્યારે શ્રેણિકરાજ્યે તે વાતનો યથાર્થપણે સ્વીકાર કર્યો. ભગવંતે ફરી દેશના શરૂ કરી.

દર્શક દેવ

આ સમયે તે પ્રદેશને પોતાના દેહની પ્રભાથી પ્રકાશિત કરતો એક દિવ્યપુરુષ ત્યાં આવ્યો. (શ્રેણિક) રાજા સિવાય સર્વ પર્ષદાએ તેને જોયો. કેવો હતો? અત્યંત સુંદર મહાશોભાવાળો, મનોહર આકૃતિવાળો, મુગટમણિઓના કિરણસમૂહથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો, મણિજડિત ઉજ્જવલ કાનના કુંડલથી શોભાયમાન ગાલના અગ્ર-ભાગવાળો, વક્ષસ્થલ પર જૂલતા એક અને અનેક સેરવાળા હારવાળો, ભુજ પર પહેરેલ મણિ-મય બાબુબંધના ઉદ્ઘોતથી મનોહર ભુજશિખરવાળો, સુવર્ણનાં કડાંવડે અધિક શોભિત કર-યુગલવાળો, સુવર્ણના ઘડેલા કઠીસૂત્ર સાથે લાગેલી મધુર શબ્દ કરતી ઘુઘરીઓવાળો, ભ્રમર-પંકિત એકઠી થયેલી છે, એવા કલ્પવૃક્ષના પુષ્પની માળાવાળો, ગતિના કારણે ઉડતા દેવદૂધના ઉછળતા પલ્લવથી શોભાયમાન, હાથ અને પગના નખના કિરણસમૂહથી મિશ્રિત કરેલા સૂર્ય-કિરણવાળો, પોતાના દેહ અને આભૂષણની કાંતિથી ઉત્પન્ન કરેલ પ્રકાશમંડળવાળો, સૂર્યના ઊંખનો વિભ્રમ કરાવનાર એક દેવ સમવસરણમાં આવ્યો. આ પ્રમાણે વિસ્મય પમાડતા અને વિલાસ કરતા તે દેવને આખી પર્ષદા જોઈ રહી હતી, ત્યારે તે ભગવંતને વંદન અને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. કેવી રીતે?—

“તપાવેલા સુવર્ણ સરખા નિર્મળ દેહની કાંતિવાળા હે ભગવંત! તમો જ્યવંતા વર્તો! મોહરજના સમૂહને દાબી દેવામાં મેઘ સમાન હે નાથ! તમારો જ્ય હો. જન્મ, મરણ, વૃદ્ધાવસ્થા, વ્યાધિની વેદના વિનાશ કરનાર વૈદ્યસમાન હે જિનેશ્વર! સદ્ગતિના માર્ગે ગમન કરવા તૈયાર થનારને સહાય કરનાર! નખરૂપી મણિઓના કિરણરૂપ કેસરાથી અને મનોહર અંગુલી-દલથી શોભાયમાન! ભવ્યજનરૂપી પ્રયંડ ભમરા સરખા અમે તમારા ચરણકમળમાં પ્રણામ કરીએ છીએ.” આમ અનેક પ્રકારે ભગવંતની સ્તુતિ કરીને સરસ ગોશીર્ષચંદનના વિલેપનવાળું ધરણીમંડલ કરીને પોતાને યોગ્ય પ્રદેશમાં ખેંસી ગયો. આ સમયે શ્રેણિકરાજા ચિત્તવિભ્રમથી તેને કેવો જોવા લાગ્યા?

‘સડેલા હાથ-પગમાંથી વહેતા લોહી અને પરુના સમૂહથી દુર્ગંધવાળો, સૂડેલા હાથ-પગમાં ફૂટેલા ત્રણ-મુખમાંથી ઝરતી રસીવાળો, ઊંચી-નીચી વિશાળ ઉંડા દેખાતા નાસિકાના

પોલાણવાળો, સડી ગએલ પાંપણના પડલ અને લાલવર્ણવાળા નયન યુગલવાળો, પવનના કારણે ઉછળીને ફેલાએલ અતિ દુર્ગંધ વડે પીડા ઉત્પન્ન કરનાર, હાથમાં રાખેલા વસ્ત્રથી ધીમે ધીમે માખીના ટોળાને દૂર કરતો, દુર્બળતાના કારણે ન યોગખાતા વદનવાળો, ગદ્ગદ સ્વરથી બોલતો તે દેવ કુષ્ઠી બનીને રાજની નજરમાં પડ્યો.

તેવા પ્રકારના ઉદ્દેગ કરાવનાર રૂપને દેખીને રાજ ચિંતવવા લાગ્યો કે-‘આ કોઢિયાને અહીં અંદર પ્રવેશ કરવા કેણે રજા આપી ? અહીં તેને પ્રવેશ કરવા માત્રથી સંતોષ થયો નથી, પણ નજીકમાંથી નીકળતી મહાદુર્ગંધથી આખી પર્ષદાને ઉદ્દેગ પમાડતો ભગવંતની પણ મહા આશાતના કરી રહેલ છે, તો પર્ષદા પૂર્ણ થયા પછી નક્કી મારે તેને શિક્ષા કરવી.

એટલામાં શ્રેણિકરાજને છીંક આવી. કોઢિયાએ કહ્યું કે, ‘જીવતા રહેા’ થોડા કાળ પછી અભયકુમારને છીંક આવી, ત્યારે કુષ્ઠી દેવે તેને કહ્યું કે, ‘જીવો કે મરો’ વળી પછી કાલસૌક-રિકને છીંક આવી ત્યારે તેને કહ્યું કે ‘જીવતો નહીં અને મરતો નહીં’, થોડો સમય ગયો પછી પ્રભુને છીંક આવી, ત્યારે પેલાએ કહ્યું કે, ‘મરી જાવ.’ તે વચન સાંભળીને રાજના મનમાં કોપ-દાવાનળ સળગ્યો. રાજના મનોભાવ પ્રભુ સમજી ગયા. અને કહ્યું કે, ‘હો દેવાનુ-પ્રિય ! આ કુષ્ઠી છે એમ ન વિચારવું, પરંતુ આ તો દેવ છે. આજે જ દુર્ગેશંક નામના વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયો છે.’ રાજએ કહ્યું કે- કેવી રીતે ? ભગવંતે કહ્યું કે- ‘સાંભળો—

અહીં મધ્યદેશના વિભાગમાં અનેક મોટા મહેલોથી અલંકૃત મનોહર ત્રણ ચાર માર્ગ અને ચૌટાઓથી યુક્ત ‘વસંતપુર’ નામનું નગર છે. ત્યાં તીક્ષ્ણ તરવારથી અનેક શત્રુમંડલનો નાશ કરનાર ‘અન્નતશત્રુ’ નામનો રાજા છે. ત્યાં યજ્ઞદત્ત નામનો બ્રાહ્મણ છે. તેને ‘યજ્ઞશ્રી’ નામની પત્ની છે. તે બિચારો જન્મથી જ અતિશય દરિદ્રતાના દુઃખથી પરેશાની અનુભવતો હંમેશાં બીજાની પાસેથી ભિક્ષા મેળવી પ્રાણવૃત્તિ કરતો પોતાનો સમય પસાર કરે છે.

કોઈક સમયે તેની ભાર્યાને ગર્ભ રહ્યો. પ્રસૂતિ-સમય નજીક આવ્યો, ત્યારે પોતાના પતિને કહ્યું કે- હો બ્રાહ્મણ ! થોડાક દિવસમાં બાળકનો જન્મ થશે. ઘરમાં એક દિવસમાત્રનું પણ ધી, ચોખા કે અનાજ નથી, તો તદ્દન નિશ્ચિંત કેમ બેસા છો ? પતિએ જવાબ આપ્યો કે, ‘મારી પાસે વિદ્યા, કળા કે પુરુષાર્થ નથી, તેમ જ કાર્ય કરવા જેટલી શક્તિ નથી, તો તું જ કહે કે મારે શું કરવું ? તો પત્નીએ કહ્યું કે- ‘રાજા જતા હોય તે મારે જાવ’. તે બ્રાહ્મણ સ્નાન કરીને જંગલમાંથી પુષ્પ, ફૂવાં, અંકુર આદિ હાથમાં લઈને સામે ગયો. તે દિવસે રાજા પણ સીમાડા પર આવેલા શત્રુ ઉપર હુલ્લો કરવા જઈ રહેલો હતો. શ્વેત પુષ્પ, ફૂવાં અંકુર વગેરે વસ્તુપૂર્ણ હાથવાળા બ્રાહ્મણને શકુનમાં દેખ્યો. રાજાએ સારાં શકુન થયાં— એમ માનીને પોતાના પુરોહિતને કહ્યું કે- ‘પાછા આવ્યા પછી આ બ્રાહ્મણને મને દેખાડો.’ પુરોહિતે કહ્યું કે- ‘જેવી આપની આજ્ઞા.’ રાજા સરહુદ પરના શત્રુ તરફ ગયો અને તેને પરાજય પમાડ્યો. પોતાનો જય થવાથી પુષ્કળ દાન દેવરાખ્યું. પોતાના નગરમાં રાજા પાછા ફર્યા. મહાવિભૂતિથી પોતાના મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. પુરોહિત સાથે રહેલા તે બ્રાહ્મણે રાજાને બોલ્યો. રાજા પણ તેને દેખવાથી પુષ્પાદિક સહિત સારું નિમિત્ત મળવાના કારણે ઈષ્ટ

કાર્યની સિદ્ધિ થવાથી તુષ્ટ થએલા રાજાએ બ્રાહ્મણને કહ્યું કે- ‘ઈચ્છા હોય તેની માગણી કર.’ તેણે કહ્યું કે- મારી પત્નીને પૂછીને આવું. રાજાએ હસતાં હસતાં એમ કહ્યું કે- ‘ભલે એમ કર.’ બ્રાહ્મણી પાસે ગયો. તુષ્ટ થએલા રાજાની બનેલી હકીકત કહી કે રાજા ઈચ્છિત માગવાનું કહે છે. તો તું કહે તેની માગણી કર. બ્રાહ્મણીએ ચિત્તવ્યું કે, જો તેને રાજલક્ષ્મી મળશે તો બીજી સારા રૂપવાળી યુવતીઓ પરણશે, મારા ઉપર અલ્પ સ્નેહવાળો થશે, માટે મારા પરનો સ્નેહ એણે ન થાય તેવી માગણી કરવાનું જણાવું. બ્રાહ્મણીએ કહ્યું કે- ‘હે ભટ્ટ ! આપણે બ્રાહ્મણની બલિવાળા છીએ, તો રાજાની પાસે આગળ બેસનારા તથા નગર-વાસીઓ પાસેથી ઉત્સવ વગર પણ દરરોજ તેમને ત્યાં ઉત્તમ ભોજન અને દક્ષિણામાં એક સોનામહોર મેળવે.’ તે સાંભળીને બ્રાહ્મણ રાજા પાસે ગયો. પત્નીએ કહ્યા પ્રમાણે માગણી કરી, હર્ષપૂર્વક તેની માગણીનો સ્વીકાર કર્યો.

આ પ્રમાણે હંમેશાં વારાફરતી જુદા જુદા દરેક ઘરે ભોજન કરતો હતો, તથા દરરોજ સોનામહોરની દક્ષિણા મળવાથી તેની દરિદ્રતા દૂર થઈ. ‘આ રાજાનો માનીતો પરણ્યો છે’ એમ ધારીને સમગ્ર પ્રજાવર્ગ દરરોજ તેને આમંત્રણ કરે છે. બ્રાહ્મણપણાની લોભ અને લોભ-પતાની પ્રકૃતિથી પહેલાં ભોજન કરેલ હોવા છતાં આંગળી મુખમાં નાખીને પહેલાના ભોજનની ઉલટી કરીને ફરી ભોજન કરતો રહેતો હતો. એવી રીતે કેટલોય કાલ પસાર કર્યો. તેને ઘણા પુત્ર-પૌત્રાદિક ઉત્પન્ન થયા, ઘણો ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ વૃદ્ધિ પામી. તેવા પ્રકારનું ભારી ભોજન નિરંતર કરતો હોવાથી તેને કુષ્ઠ-ગ્રાધિ ઉત્પન્ન થયો. સમગ્ર શરીર અને અવયવોમાં ફેલાઈ ગયો અને અસાધ્ય બની ગયો. તેવા પ્રકારની રોગી અવસ્થાના કારણે પુત્ર-પૌત્રાદિક તેનો ઉદ્દેગ કરવા લાગ્યા. હવે સેવા કરવાનું પણ એણું કરી નાખ્યું. તેના રોગના કારણે લજ્જા પામવા લાગ્યા. કુટુંબિઓનું આવું વર્તન દેખીને તે બ્રાહ્મણ વિચારવા લાગ્યો કે- ‘મેં ઉપાર્જન કરેલા વૈભવથી આ સર્વેને અભિમાન ઉત્પન્ન થયું છે અને મારી આજ્ઞા પણ સાંભળતા નથી. અથવા—

પોતાના અંગત સ્વાર્થના કાર્ય કરવા માટે ઉદ્યુક્ત થએલા અશુદ્ધ સ્વભાવવાળા દુષ્ટ-જનનાં હૃદયો હબરો સુકૃત-પરોપકારથી પણ વશ કરી શકાતાં નથી. સજ્જન શુદ્ધસ્વભાવના કારણે સ્નેહપૂર્વક પરોપકારનો વર્તાવ કરે છે, જ્યારે દુષ્ટમતિવાળો ખલજન દુષ્ટ ભાવથી અપકાર કરવાની અવળી જ કલ્પના કરે છે. અશુદ્ધ ભાવનાવાળો હલકો પુરુષ જ્યાં ભોજન કરે છે, ત્યાં જ તે પાત્ર ભાંગી નાખે છે અને દુષ્ટભાવથી ખોટી જ કલ્પના કરે છે. જેમાં પોતે ઉત્પન્ન થાય છે. તે જ કાષ્ઠમાં સેંકડો છિદ્રો કરીને જર્જરિત કરવાની ઈચ્છાવાળા ઘુણા ક્રીડા સરખો ખલજન સજ્જનને ફેલી ખાય છે. જે કાષ્ઠથી જેની ઉત્પત્તિ થઈ છે, એવો અગ્નિ જેમ કાષ્ઠને, તેમ દુર્જન પણ સજ્જનને ભરખી બાય છે. અનેક મર્મભેદ કરનાર દુષ્ટોનો અને કંટકોનો આવો વિચિત્ર સ્વભાવ હોય છે. તો તેમનો દૂરથી જ ત્યાગ કરવો, અગર પાદુકાથી તેના મુખનો ભંગ કરવો, ખલજન દિવસે તો પારકા ગુણ કે વૈભવ દેખતાં બાણે મૂર્છા પામેલા ન હોય તેમ રહે છે અને રાગે તેના દોષ દેખીને ત્રણે લોકનું રાજ્ય પામ્યો હોય, તેવી ધીરતાને પામે છે. આ પ્રમાણે કદાચ તેને પ્રયત્ન પૂર્વક તેના કાર્ય માટે મસ્તક પણ આવે, તો પણ કદાપિ સજ્જન તે ખલપુરુષને પ્રભાવિત કરી શકતો નથી.

આ પ્રમાણે તે પોતાના પરિવારથી પોતાને પરાલવિત થએલા જાણીને હૃદયમાં ફેલાએલા ક્રોધવાળો તે વિચારવા લાગ્યો કે, ‘આ કૃતમ્મ મારા પરિવારને તેવા પ્રકારની શિક્ષા કરું કે, તેમની પણ આવી જ અવસ્થા થાય. એમ ચિંતવતીને પોતાના પુત્રોને બોલાવ્યા. એકાંતમાં તેમને કહ્યું કે—“હું પુત્રો ! હું હવે વ્યાધિથી હાલવા-ચાલવા અશક્ત થયો છું. હવે આવી અવસ્થામાં મારે જીવવાનું પ્રયોજન નથી. તો આપણા કુળનો એવો આચાર છે કે, ‘છેલ્લી વખતે પશુનો ચરુ તૈયાર કરાવીને પછી પોતાનો અંત કરવો.’ તો મને એક પશુ લાવી આપો, જેથી હું તે પ્રમાણે અનુષ્ઠાન કરું.” પુત્રોએ એક બકરો લાવી આપ્યો. પિતાએ પણ પોતાના શરીરમાં ઘૂત વગેરેનું વિલેપન કરી પછી પોતાના કુંઠરોગના પરુ સાથે વિલેપન કરેલ ઘી લોજનમાં મિશ્રણ કરીને પેલા બકરાને ખવરાવ્યું. એમ દરરોજ બોકડાને લોજન કરાવતાં તેના શરીરમાં કુંઠવ્યાધિનો સંક્રમ કર્યો. વ્યાધિ-સંક્રાન્ત થએલા બોકડાનું માંસ તૈયાર કરી ચરુ રંધાવ્યો. પુત્ર-પૌત્રાદિકને આપ્યો. તેઓએ આ પશુનું માંસ ખાધું; એટલે તેઓનાં શરીરમાં વ્યાધિએ પ્રવેશ કર્યો. આ હકીકત રાજ અને નગરલોકોના જાણવામાં આવી, ત્યારે કોપાયમાન થએલા રાજાએ તેને નગરમાંથી નિર્વાસિત કર્યો. નગરમાંથી નીકળીને હુંમેશા આગળ ચાલતાં ચાલતાં તેણે સાગ, અર્બુન, તાલ, તમાલ વગેરે વૃક્ષોથી વ્યાપ્ત એવી ગહન અટવીમાં પ્રવેશ કર્યો. તૃણા અને તડકાથી ખેદ પામતો ક્ષુધાથી દુર્ગંધ દેહ અવયવવાળો આગળ આગળ જવા લાગ્યો. કેવી રીતે ?

અતિશય કઠોર સૂર્યકિરણોના સમૂહના દુસ્સહ તાપથી બળતા દેહલાગવાળો, દરેક દિશામાં સળગતા ભયંકર અગ્નિની ઝાળથી જળતો, સતત વનદવથી બળી ગએલા વિશાળ વૃક્ષોની ઉડતી રજથી ભસ્મ વર્ણવાળો, ભયંકર ત્રિલોકના શબ્દથી બહેરા થઈ ગએલા કાનના મોટા વિવરવાળો, તૃષા અને તાપથી વિહ્વલ થએલ દુર્બળ, બાળમૃગના સરખા ચંચળ નેત્રવાળો, ઝાંઝવાના જળથી છેતરાએલ દિશામાર્ગ તરફ પગલા માંડતો, સૂકાઈ ગએલ પર્વતની નદી અને મોટા દ્રહોને દેખીને નિરાશ થએલ, જળ વગરનાં જળાશયેને સુકાં દેખીને ઉડી ગએલ જીવનની આશાવાળો, અતિશય તરશ લાગવાથી સૂકાઈ ગએલા કંઠ, હોઠ, તાળવા અને જિહ્વાવાળો, એકલા પડેલા હરણીયાની જેમ તે મોટા પર્વતોની કંદરાઓમાં પરિભ્રમણ કરતો હતો.

આ પ્રમાણે તીવ્ર તરશના આવેગના કારણે અશક્ત બનેલા દેહવાળો આમ તેમ જળાશયને ભેતો ભેતો જતો હતો, ત્યારે એક પર્વત પરથી વહેતા ઝરણાના એક પ્રદેશમાં ઘણું જીર્ણ પાંદડાંથી મલિન જળ ભેવામાં આવ્યું. જન્મથી દરિદ્ર હોય અને તેને શ્રેષ્ઠ નિધાનની પ્રાપ્તિ થાય, તેની જેમ આ તુષ્ટ થયો. ફરી જીવંતર મળ્યું હોય તેમ, પોતાને માનતો તેની નજીક ગયો. ઘણા પ્રકારના વૃક્ષોનાં પત્રો, ફળો, મૂળીયાના રસ, સૂર્યકિરણ તાપવાથી ઉકળતા જળમાં ભેગા થવાથી તુરા સ્વાદવાળા તે જળને અતિશય તરશ લાગવાથી ગળાડુબ પી ગયો. થોડો થોડો બિસામો લઈને ફરી ફરી પીવા લાગ્યો. તરશ દૂર થવાથી ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. જેટલામાં થોડો માર્ગ કાપ્યો, તેટલામાં ઘણા વૃક્ષોનાં વિવિધ પાંદડાં, મૂલ, ફલોના એસ્વાદ કષાય-તુરા જળપાન કરવાના કારણે પેટની અંદર ચૂંક આવવા લાગી. અત્યંત ઝાડા થવા લાગ્યા,

ત્યાર પછી ભૂખથી શરીરના વિભાગો શોષાઈ ગએલા હોવાથી, મહાતાપથી ઉકળેલી વનસ્પતિઓની ઔષધિઓથી રક્તપિત્ત વ્યાદિ વિકારો નાશ પામ્યા અને તેનો કુષ્ઠવ્યાધિ મટી ગયો. તેના રસી ઝરતાં છિદ્રો ઉપર રુઝ આવી ગઈ. નાસિકા-પ્રદેશ પાતળો થયો. હાથ, પગ, આંગળીઓના વિભાગો સોઝા વગરના પાતળા થઈ ગયા.

આ પ્રમાણે અરણ્યમાં આહારની પ્રાપ્તિ ન થવાથી, અણુગમતા જળનું પાન કરવાથી, અનિચ્છાએ ઉપસ્થિત થએલ લંઘન કરવાના કારણે દુર્બલ દેહવાળો, નાશ પામેલા વ્યાધિના વિકારવાળો કોઈ પ્રકારે કંઠે આવેલા પ્રાણવાળો મહામુશીબતે તમારા નગરના દરવાજા પાસે આવી પહોંચ્યો. જેટલામાં છાયડામાં આવીને બેઠો, એટલામાં મૂર્છા આવી અને તેનાં નેત્રો બીડાઈ ગયાં. તેને જોઈને તમારા દ્વારપાળે કંઠદેશનું અવલંબન કરી જ્યો તો, 'આ તો બ્રાહ્મણ છે.' એમ ઓળખીને ઠંડા પાણીથી તેને સિંચ્યો, એટલે સ્વસ્થ થયો. સંજ્ઞા કરી કે, મને તરશ લાગી છે અને અંજલિ જોડી. દ્વારપાળે અત્યંત શીતળ જળનું પાન કરાવ્યું. તેને સમાચાર પૂછ્યા કે, તું ક્યાંથી આવ્યો ? તેણે પણ પોતાની યથાર્થ હકીકત કહી. પછી યથાયોગ્ય પથ્ય લોજન કરાવ્યું. તે દ્વારપાળની સમીપમાં જ રહેવા લાગ્યો. એમ કેટલાક દિવસો પસાર થયા. કોઈકે સમયે દ્વારવાસી દેવતા સંબંધી યાત્રાનો દિવસ આવ્યો, ત્યારે સમગ્ર નગરસુંદરીઓ થાળમાં લાડુ, બલિ વ્યાદિ લઈને દેવી પાસે આવી, દેવીને બલિ ધરાવ્યો. તે બલિના લાડુ વગેરે એવી રીતે ખાધા કે લાંબા કાળથી ભૂખથી દુબળા દેહવાળો થયો હતો, તેથી ગળાડૂબ એવું લોજન કર્યું કે, પાણીનો ઘુંટડો પીવાનો પણ અવકાશ ન રહ્યો.

આ સમયે હું અહીં સમવસર્યો. 'લગવંત પધાર્યા છે, માટે વંદન કરવા જઈએ'—એમ લોકોનો કેલાહલ ઉછળ્યો. આ સમયે આ દર્દુરાંક દેવના જીવને ઘણા લાડુને આહાર કરવાથી આક્રમે ચડ્યો, હવે જળનું એક ટીપું પણ સમાય તેમ નથી, તો પણ પોતાને અતિશય તરશ લાગી હતી. પાણી પાણીની ખૂમ પાડતો અને ધ્યાન કરતો ઉત્પન્ન થએલ ઝાડાની વેદનાવાળો મરીને પુષ્કળજળપૂર્ણ વાવડીમાં દેડકાપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં પણ પાણીહારિણી સ્ત્રીઓનો કેલાહલ ઉછળ્યો કે, 'અરે બાઈ ! મને માર્ગે આપ, મારે લગવંતને વંદન કરવા જવું છે.' તે સ્ત્રીઓનો કરેલો શબ્દ સાંભળીને પેલો દેડકો ઈંડા, અપોહ-વિચારણા કરતો હતો, તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું કે—'ક્યાંય પણ પહોંચાં આવા શબ્દો સાંભળ્યા છે'—એમ વિચારતાં પૂર્વભવનો વૃત્તાન્ત યાદ આવ્યો. ત્યાર પછી 'હું પણ લગવંતને વંદન કરીશ'—એમ ચિંતવીને ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. રાજમાર્ગે જવા પ્રવર્ત્યો. જ્યારે તમે (શ્રેણિક) મને વંદન કરવા માટે આવતા હતા, ત્યારે તમારા જ અશ્વના યગથી ચંપાઈ ગએલા શરીરવાળો તે વંદન કરવાના શુભ અધ્યવસાયવાળો મરીને 'દર્દુરાંક' નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો ત્યાં અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગથી પોતાનો વૃત્તાન્ત બાણીને તમારા ચિત્તને સરમોહ કરવા માટે અહીં કુહીનું રૂપ તમને બતાવ્યું, જ્યારે પર્ષદાને મનોહર દિવ્યરૂપ વેષધારીપણે પોતાને દેખાડ્યો. માટે હું કહું છું કે—'આ કુહી નથી, પણ 'દર્દુરાંક' નામનો મોટો દેવ છે.'

આ સમયે દેવે પ્રત્યક્ષ થઈ રાબને હાર તથા દોરાથી બાંધેલ લાક્ષમય મણિયુગલ આપ્યા.

શ્રેણિકે પૂછ્યું કે, 'હે ભગવંત ! હું છીંક્યો ત્યારે 'જીવતો રહે', અભયકુમારે છીંક ખાધી ત્યારે 'જીવ કે મર' કાલસૌકરિકે છીંક ખાધી ત્યારે 'જીવતો નહીં' કે મરતો નહીં' અને તમે છીંક ખાધી ત્યારે 'મરી બવ' આમ કેમ કહ્યું ? ભગવંતે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે—'આમ કહેવાનું કારણ સાંભળો ! તમે છો રાબા, ઘણા આધકરણપણાના કારણે રાબ્ય નરકગતિ-યોગ્ય કર્મ ઉપાજન કરાવનારું છે, તો તમે જીવતા થકા રાબ્યસુખનો અનુભવ કરશો અને મૃત્યુ પામ્યા પછી નરક પામશો—એમ ધારીને તમને એમ કહ્યું કે, 'જીવતા રહો.' અભયકુમાર સારી રીતે ધર્મ અને અધર્મને બાહેલ હોવાથી પાપવાળા સાવધ યોગના ત્યાગ કરવામાં રતિવાળો, તથા તે જીવતો થકા તમારી કૃપાથી રાબ્યલક્ષ્મીને ભોગવનાર થશે, તથા મૃત્યુ પામ્યા પછી પણ દેવલોકે જશે, માટે કહ્યું કે 'જીવતા રહો, કે મરી બવ' ઘણા જીવોને ઘાત કરવામાં તત્પર થએલા કાલ-સૌકરિકના તો દિવસો બધ છે, તે બે 'જીવતો રહે, તો ઘણા પ્રાણીઓના પ્રાણનો નાશ કરનાર થાય, મરી ગયા પછી નહીં નરકગતિએ જ જવાનો છે, માટે કહ્યું કે, 'ન જીવતો રહે કે મરીશ નહિં'—એમ કહ્યું. હું છીંક્યો ત્યારે મને કહ્યું કે—'મરી બવ' તે કહેવામાં પણ આ કારણ છે કે, 'આ મૃત્યુલોકમાં રહી શું કરવું છે ? માટે નિર્વાણ પામો અને મોક્ષમાં જાઓ.' આ સર્વ સાંભળીને શ્રેણિકરાબને પોતાનું નરકગમન બાણીને નરકનાં દુઃખનો ભય ઉત્પન્ન થયો. ભગવંતને વિનંતિ કરતાં કહ્યું કે—“ત્રણ લોકના આધાર-સ્તંભભૂત આપ સરખા મારા સ્વામીની હાજરીમાં મારે નરકે જવાનું હોય ? કારણ કે—'ભાવસહિત આપને એક જ નમસ્કાર કરનાર પ્રાણીઓના સમગ્ર સંસારવાસરૂપી પાશનો વિરોધ થાય છે. કર્મે આપેલા વિવરના કારણે આપને કરેલો એક જ નમસ્કાર આ જગતમાં જંતુને કરી નરકના દુઃખને ઉત્પન્ન કરનાર થતા નથી. આપના ચરણ-કમળનાં કરેલ એક પ્રણામ બે ભાવથી કરવામાં આવે, તો તિર્થચગતિ અને નારકીગતિમાં દુઃખો નાશ કરનાર થાય છે. હે પ્રભુ ! આપના ચરણકમળની સેવા કરવા માટે જામરપણાની આચરણ કરનાર અથવા સેવામાં તલ્લીન થનારને દારિદ્ર્ય, વ્યાધિ, જરા, મરણ, કે સંસારમાં પીડાવા આદિથી થએલાં દુઃખો થતાં નથી. વળી નિર્મળ શ્રેષ્ઠ સમ્યક્ત્વ પામેલા જે આત્માઓ હંમેશાં તમારા ચરણમાં પ્રણામ કરે છે, તેઓને દેવલોકનાં ઉત્તમ સુખો દુર્લભ નથી. દેવલોકમાં દેવતાપણાના સુખની વાત બાજુ પર રાખો, પરંતુ હું તમારા ચરણનો અનુરાગી છું, તો મને આ નરકનું દુઃખ કયાંથી આવી પડ્યું ?”

આ પ્રમાણે હૃદયની અંદરથી નીતરતા દુઃખસમૂહવાળી ગદ્ગદ વાણીથી બોલતા શ્રેણિક મહારાબ બાણે રહન કરતા ન હોય તેવા બોવાયા.

આ પ્રમાણે બોલતા અને નરકગતિનાં દુઃખનો ભય પામલા રાબને દેખીને ભગવંતે આશ્વાસન આપતાં કહ્યું કે—'હે દેવાનુપ્રિય ! તમે અધીરા ન થાઓ, તમે પહેલાં આયુષ્ય ખાંધેલું છે. આ વિષયમાં બીજા કોઈ પ્રતિકાર કરી શકાતો નથી, તો પણ તમે ખેદ ન કરો. કર્મ-પરિણતિ દુર્લભ છે. આવતી ઉત્સર્પિણીમાં તમે તીર્થંકર થવાના છો. ત્યાર પછી શુભ અને અશુભ કર્મપરિણામ-ફલનું સ્વરૂપ ભગવંતની પાસેથી સાંભળીને 'ધિક્કાર થાઓ આ રાબ્ય-વૈભવ ભોગવવાના ફળને'—એમ માનતા શ્રેણિકે ભગવંતના ચરણમાં પ્રણામ કરીને નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.

[૨૧] અભયકુમારે નિવારેલ શ્રમણની અવજ્ઞા

ત્યાર પછી નરકમાં ઉત્પન્ન થવાના ભયવાળા શ્રેણિકરાજ પોતાના પરિવાર, અંતઃપુર તેમ જ સમગ્ર નગરમાં અનુમતિ આપવા લાગ્યા કે-જે કોઈને પણ પ્રભુની પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવી હોય, તેને હું શેકીશ નહિં. રાજનું આ કથન સાંભળીને ઘણા રાજાઓ, અંતઃપુરની રાણીઓ, દેશવાસી અને નગરવાસી લોકો પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવા માટે ઉદ્યમવંત થયા. સમગ્ર ઋધિ-સમુદાયનો ત્યાગ કરીને તેવા પ્રકારની પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારતા લોકોને જોઈને ત્યાં રહેતો એક જન્મથી દરિદ્ર પુરુષ વિચારવા લાગ્યો કે, ‘જુઓ તો ખરા કે, ઇચ્છિત સંપત્તિ પોતાની પાસે હોવા છતાં પણ, વિષયભોગની ખામી ન હોવા છતાં; વૈભવ, વિષય-સુખ આદિનો તણખલાની જેમ ત્યાગ કરીને પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરે છે! જ્યારે મારે તો કોઈ પત્ની-પુત્રનું અંધન નથી, આમાં સ્થિરપણાનું અભિમાન ક્યાં રાખવું? આ સર્વ લોકોને તો લોભાવનાર સર્વ છે. પોતાની સુંદરીઓનો ત્યાગ કરીને, સુંદર મણિ, સુવર્ણ, રત્ન, સુકતા-ફલ વગેરે પોતાની ઋધિ છોડીને પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરે છે. દરિદ્રતાના દુઃખથી પીડાયેલા મને તો મનોરથથી પણ સુખલેશ પ્રાપ્ત થવાનો નથી, તેથી મારો મનુષ્યભવ નિષ્ફળ છે. કારણ કે—

અતિશય જીર્ણ મકાનના દરમાંથી નીકળતી સાપની ફણાઓ સરખી ભયંકર દરિદ્રતાની કંદલીઓ નીકળતી જોવામાં આવે છે. દિનભર હોડતા અને જીર્ણ થયેલા ઉદરને પૂરવામાં તત્પર તેમજ વિશેષ લેદ ન જાણનાર ધર્મ, અર્થ અને કામમાં આસક્ત થયેલા મારા દિવસો નિરર્થક વહી જાય છે. જુના રખડતા વસ્ત્રના ટુકડાઓ વણી વણીને તૈયાર કરેલા અંડખંડવાળા વસ્ત્રથી આચ્છાદિત કરેલા મલિન શરીરવાળો હું લોકોના ઘરે ઘરે ભટકીને તિરસ્કાર પામતો મુશકેલીથી પેટ માટે ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરું છું. અહીં સંસારમાં આસ્વાદની પ્રાપ્તિ માટે નાચતા મને જેટલું દુઃખ થાય છે, તેટલું જ જે શ્રમણપણામાં સહન થાય તો કેટલો લાભ થાય ?

વારંવાર આમ ચિંતવતો તે પ્રભુની પાસે પહોંચ્યો. બીજા નગરલોકો સાથે તેણે પણ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી. પોતાની શક્તિ અનુસાર શ્રમણપણાનો ઉદ્યમ કરવા લાગ્યો. દરરોજ સાધુ-સમુદાયને ભોજન-પાણી લાવી આપવામાં ઉદ્યમવાળો નગરના માર્ગમાં જતો હતો, ત્યારે લોકોએ તેને જોયો. તેને જોઈને અવજ્ઞાથી લોકો બોલવા લાગ્યા કે- ‘આણે શું હુકર ત્યાગ કરીને દીક્ષા લીધી ? કહેલું છે કે—

“જે મનુષ્ય મણિ, રત્ન, સુવર્ણચુક્ર લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરીને તેમજ તેની અસ્થિરતાના જાણકાર થઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે, તે ખરેખર પ્રવ્રજિત કહેવાય છે. જે ધન-સંપત્તિ, ઘરખાર વગરનો દરિદ્ર દીક્ષા અંગીકાર કરે, તે વનવાસ છે; તે વાસ્તવિક દીક્ષા ગણાતી નથી.”

જે નિષ્કિંચન થવું તે જ એક ઉત્કૃષ્ટ પ્રવ્રજ્યા છે. વનવાસ સમાન ઘરવાળાને ત્યાગવાનું શું અને તેની દીક્ષાથી શું વધારે? ધન આદિના વ્યાસંગથી વ્યાકુલ મતિવાળા લોકો ‘પ્રવ્રજ્યા શું છે?’ તે તેઓ સમજ્યા નથી, તેથી બીજાની નિંદા ઉત્પન્ન કરનારા તેઓ યતિ અને દરિદ્રમાં તક્ષવત બાણી શકતા નથી.”

આ પ્રમાણે પૂર્વના સહવાસ અને પરિચયના કારણે તે ચતિનો અવર્ણવાદ કરતા નગર-લોકોને દેખીને તેને સાચી શ્રદ્ધા કરાવવા માટે અભયકુમારે પોતાના લવનના આંગણમાં ત્રણ ઢગલા કરાવ્યા. નગરમાં ઘોષણા કરાવી કે, જે જીવનકાળ સુધી સ્ત્રી, અગ્નિ અને જળનો ત્યાગ કરશે, તેને હું આ ત્રણ કરોડ ધન આપીશ. તે સાંભળી ઘણા નગરલોકો આવ્યા. અભયકુમારે કહ્યું કે, આ પ્રતિજ્ઞા પાલન કરવા પૂર્વક આ સર્વ દ્રવ્ય ગ્રહણ કરો. સર્વથા સ્ત્રીનો, અગ્નિનો અને પાણીનો ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લો. આમ સાંભળીને પ્રથમ તો વિચાર કર્યા વગર કેટલાક ગ્રહણ કરવા લાગ્યા, પણ પાછળથી પોતાની મેળે વિચારવા લાગ્યા. શું ? તો કે-સ્ત્રી, જળ અને અગ્નિનો ત્યાગ કરીને ધનસમૃદ્ધ ગ્રહણ કરીને પછી તેના વગર સુખનો ભોગવટો કેવી રીતે કરી શકાય ? જળસ્નાન વગર સુગંધી અંગસાગ, તંબોલ, વસ્ત્ર, પુષ્પાદિકનો પરિભોગ નિરર્થક થાય છે. તૈલમર્દન, વિલેપન, તંબોલ, સુગંધી પદાર્થ, પુષ્પો, કેશને ઓળવા ઇત્યાદિક ભોગો સમગ્ર રસયુક્ત ભોજન વગરનાને નકામા છે. અગ્નિના યોગ વગર તેવાં ભોજન પણ કેવી રીતે કરી શકાય ? સમગ્ર ઈન્દ્રિયોને સુખ કરનાર એવું ભોજન તો વારંવાર કરવું જ પડે છે. વળી આ સ્નાન, વિલેપન, પુષ્પોનો પરિભોગ, મહિલાના સંભોગ-સુખથી વિમુખ થએલાને સર્વ નિરર્થક છે. રાજાની સેવા, સમુદ્ર-લંઘન ઇત્યાદિક ધનનિમિત્તો કરાય છે, પણ તે મેળવેલું ધન સુવતિના સંભોગ-કાર્યમાં અનુરાગી હોય, તેનું જ સક્ષણ ગણેલું છે. સુન્દર રમણીની સાથે વિલાસ કરવા, કટાક્ષથી નજર કરવી અને કીડામાં રસિક બનવું આ સર્વમાં વૈભવ ઉપયોગી છે, પણ મહિલા-સંભોગ રહિતને વૈભવ કયા ઉપયોગમાં આવે ? —આ જગતમાં આ ત્રણ પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો મહાદુષ્કર છે, આ ત્રણ વસ્તુનો ત્યાગ કર્યા પછી ધન કયા ઉપયોગમાં લઈ શકાય ?

આ પ્રમાણે સમગ્ર નગરલોક કહેવા લાગ્યા કે-‘હે કુમાર ! આ જીવલોકના સારભૂત આ ત્રણ પદાર્થો અસાર એવા ધનને માટે કોણ ત્યાગ કરે ? જે મહાનુભાવ આ ત્રણનો ત્યાગ કરે, તેને શું ત્યજવું દુષ્કર છે ?’ તે સાંભળીને અભયકુમારે કહ્યું-‘તમે કહો છો, તેમ જ છે. આ વિષયમાં લગાર પણ સંદેહ નથી. કેમ ?—

ઉત્તમ ચરિત્રવાળો જે કોઈ આ દુષ્કર ત્યાગ કરનાર થાય છે, તે માત્ર મનુષ્યોને નહિ, પરંતુ દેવોને પણ વંદનીય થાય છે. આ લોકમાં અત્યંત શક્તિવાળો તે ત્યાગી કહેવાય છે કે, જે મહાભાગ્યશાળી આ ત્રણ ચીજોનો ત્યાગ કરનાર થાય છે. તે જ ખરેખર મહાસુભટ, મહોદયવાળો સત્પુરુષ છે, જે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો આ ત્રણને લીલામાત્રમાં ત્યાગ કરે છે, પરંતુ ‘સંસારના સુખની લાલસાવાળા કર્મધીન આત્માઓને આ ત્રણનો ત્યાગ કરવો અતિ દુષ્કર છે.’ આ સ્પષ્ટ હકીકત છે. તો હે નગરમહાજનો ! આ અત્યંત શક્તિવાળા આ મહાનુભાવે અત્યંત દુસ્ત્યજનીય આ ત્રણનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. પછી તમે એમ કેમ બોલો છો કે-દરિદ્રની પ્રવ્રજ્યા કોઈ પુરુષાર્થ ઉત્પન્ન કરતી નથી. આ ચતિને તમારે ‘રાંક છે’ એમ ધારીને પરાલવ ન કરવો જોઈએ. [કારણ કે—

સેંકડો ગુણ્યુક્ત નિર્ધનમાં એક જ દોષ છે કે, જેના માટે સામાન્ય લોક એમ બલાતકારે દેખતાં જ માનવા તૈયાર થાય છે કે, આ અર્થી-માગણ છે. ઉદ્વેગ, ભય, અહંકારથી રહિત, મમતા વગરનો, કોઈપણ બદલાની આશા વગરનો, મહાલોભ અને કપટ વગરના ચતિ સરખો

દરિદ્ર સુખ પામનારો છે. સંતોષ અને ધનસમૃદ્ધિનો પરસ્પર સંઘર્ષ થાય છે, પરંતુ શુદ્ધ અને અશુદ્ધ કારણોથી ઉત્પન્ન થએલ ગુણોથી કોણુ અધિક છે ? શુદ્ધપણાને વિચાર કરીએ, તો તેમાં સંતોષ એ ઉજ્જવલ છે, જ્યારે ધન-વૈભવ એ અધકાર-સમૂહની જેમ કુટુંબમાં કણથો કરાવનાર અનર્થરૂપ છે. ધનિકો ઉપાર્જન, રક્ષણ, નાશ, વ્યય ઇત્યાદિકથી અત્યંત ઉદ્વેગ માનસવાલા હોય છે; જ્યારે નિર્ધન મનુષ્ય સ્વસ્થતાના કારણે શાંતિ અનુભવતો હોવાથી તેનાથી અતિશય અધિક છે. ધન ઉપાર્જન કરવાની ઇચ્છાવાળો ખેતી, ગોકુળની રક્ષા, વેપાર, નોકરી આદિ ઉદ્યમ કરીને પોતાનો કાળ દુઃખમાં પસાર કરે છે, જ્યારે ધન વગરનાને તેવો કલેશ કરવો પડતો નથી. ધનવાનને રાજકુલ, ચોર, અધિકારી, અગ્નિ, જલ આદિથી ધનનું હરણ થાય, ત્યારે જે દુઃખ થાય, તે દુઃખ નિર્લોભીને થતું નથી. આ પ્રમાણે નિર્બુદ્ધિ મનુષ્યો અને ભોગ-સંપત્તિમાં અત્યંત લુપ્થ અનેલા તુચ્છ બુદ્ધિવાળા જ દારિદ્ર્યની નિંદા કરે છે. તો હે મહાનુભાવો ! મધ્યસ્થપણથી જો તમે વિચારશો, તો દરિદ્રતા ઘણા ગુણવાળી છે. રાજાઓને તેની શંકા થતી નથી, ચોરો, દુર્જનો તેની સામે નજર કરતા નથી. રાત્રે કે દિવસે, ઘરે કે માર્ગમાં ગમે ત્યાં તેને રાજાદિકને ભય કે શંકા થતી નથી. જે પ્રકારે આહારાદિક મળતા હોય, તેમાં જ સંતોષવૃત્તિ, જેવી શય્યા, મકાન, સ્થાન મળતાં હોય, તેમાં જ સંતોષ પૂર્વક સુખેથી નિદ્રા કરનાર જીંદગી સુધી સુખ અને સંતોષમાં દિવસો પસાર કરે છે. પોતાને જરૂર હોય તેટલું ઉપાર્જન કરનાર કોઈને ક્યાંય પણ મમતાનું કારણ થતું નથી.”

આ પ્રમ.ણે અભયકુમારે કહેલું સાંભળીને નગરલોકોએ કહ્યું કે-‘હે કુમાર ! તમે કહ્યું તેમ જ છે, તમે અમારું અજ્ઞાન-અધકાર દૂર કર્યું’. ત્યાર પછી નગરલોકોએ તે મુનિવરને પૂર્ણ ભક્તિથી પૂજ્યા અને વાંધા. તેમને ખમાવીને નગરના નાગરિકો પોતાના ઘરે ગયા. અભયકુમાર પણ પ્રભુનું વચન વિચારતા પોતાના કાર્યમાં લાગી ગયા.

[૨૩] પંદરસો તાપસોનો પ્રતિબોધ

કોઈક સમયે ભગવંતે ‘કૌડિન્ય ગોત્રવાળા પંદરસો તાપસો પ્રતિબોધ પામશે’-એમ ભાવીને તે નિમિત્તે ગૌતમને મોકલ્યા, અને ‘અષ્ટાપદ’ પર્વત ઉપર ગૌતમસ્વામી જવા પ્રવર્ત્યા. અતિ દૂર નહીં એવા ભૂમિભાગમાં ઉભા રહેલા ગણધર ભગવંતે તે પર્વત દેખ્યો.

અષ્ટાપદ-વર્ણન

તે કેવો હતો ?-કોઈ જગ્યા પર મણિમય શિખરમાં ઉલ્લાસ પામતાં સૂર્યકિરણોથી ખમણા પ્રકાશવાળો, ક્યાંઈક સુવર્ણની નિર્મલ પ્રભાથી રંગાએલ દિશાના અંતલાગવાળો, ક્યાંઈક રજત-ચાંદી સરખી શિલાઓના સમૂહથી જેણે પૃથ્વીતલનો પર્યંત ભાગ ઉજ્જવલ કરેલ છે. ક્યાંઈક રાત્રે ચંદ્રકાન્ત મણિમાંથી ઝરતા જળના પ્રવાહથી પલળેલો, ક્યાંઈક નાના-શિખર પર ઉગેલાં વૃક્ષો પર ઉત્પન્ન થએલ ફલ-વૈભવવાળો, દેવો, સિદ્ધપુરુષો, યક્ષો અને કિન્નરોના યુગલોથી પરિવરેલો, યોજન યોજનના અંતરે પગથિયાવાળો ‘અષ્ટાપદ’ નામનો મહાપર્વત ‘ગૌતમ’ ગણધર ભગવંતે દીઠો.

તેના ઉપર ભરત મહારાજાએ મણિ-સુવર્ણમય ઋષભદેવ આદિ તીર્થંકર ભગવંતોનાં પ્રતિબિંબોની સ્થાપના કરેલી છે. ત્યાં તેમને વંદન કરું-એમ ધારીને પર્વત પર આરૂઢ થયા.

પ્રથમ પદિકામાં અત્યંત દુઃખે કરી શકાય, તેવા તપ-વિશેષથી શોષાએલા શરીરવાળા, માત્ર હાડકાં બાકી રહેલા પાંચસો તાપસોને બોલ્યા. તે તાપસોએ પણ કનકવર્ણુ સરખી ઉભવલ દેહકાંતિવાળા દેવતાઈરૂપ સરખા સ્વરૂપવાળા ગૌતમ સ્વામીને બીજી પદિકા આરોહણ કરતા બોલ્યા. ત્યાં પણ તે જ પ્રમાણે દુબ્ધર તપવિશેષ કરીને કૃશ કરેલી કાયાવાળા બીજા પાંચસો તાપસોને બોલ્યા. તેઓએ પણ ત્રીજી પદિકા ઉપર ચડતા તેમને બોલ્યા. ત્યાં પણ તેવા જ તપ કરતા પાંચસો તાપસોને બોલ્યા. તેમની ધાસેથી જ ચડવાં લાગ્યા એટલે અદ્ભુત શરીર-સામર્થ્યવાળા તેમને દેખીને તાપસગણો વિચારવા લાગ્યા કે, નક્કી આ કેઈ યતિ-રૂપવાળા દિવ્યપુરુષ છે, નહિંતર મનુષ્યરૂપધારી પુષ્ટ શરીરવાળા આ કેવી રીતે ચડી શકે ? આ પર્વત તીવ્ર તપ કરીને ઉપાર્જન કરેલ વિશિષ્ટ લઘ્વિઓથી મુશ્કેલીથી ચડાય તેવો છે. કારણ વિચારવા જેવું છે—

પહેલી નીચલી પદિકામાં નીલ સેવાળના બનાવેલ આહારથી જઠરાગ્નિ શાંત કરતા અને તેવા તપથી દુર્બળ દેહવાળા પાંચસો તાપસો અહીં ચડવાની ઇચ્છાવાળા છે. તેમજ બીજી પદિકામાં સુકાએલી સેવાલનું ભોજન કરીને પારણું કરતા, દુસ્સહ તપથી તપાવેલી કાયાવાળા ઉપર ચડવાની ઉત્કંઠાવાળા છે અને તો વળી દુબ્ધર ત્રણ કે પાંચ રાત્રિ-દિવસ ઉપવાસના પારણે શોષાએલ સેવાલનો કલ્પિત પાન આહાર કરનારા રહેલા છીએ. તેા પણ ઉપરના ભાગમાં લગાર પણ ચડવામાટે શક્તિમાન થઈ શકતા નથી, અને આ તો આવી પુષ્ટકાયાવાળા એકદમ ચડી બય છે—એથી અમારા ચિત્તમાં આશ્ચર્ય થાય છે. આ પ્રમાણે વિસ્મયથી વિકસિત નેત્રો વડે બોવાતા સૂર્યકિરણોના આલંબનથી એકદમ અદૃશ્ય થયા. આ પ્રમાણે આશ્ચર્યના કારણે વિકસિત નેત્રો વડે બોવાતા ગૌતમ સ્વામી ‘આ બય છે, આ બય છે.’ એમ તાપસો બોલતા રહ્યા ને તે અદૃશ્ય થયા. અષ્ટાપદ શિખરના અગ્રભાગ ઉપર ચડી ગયા. ભસ્ત ચક્રવર્તીએ નિર્માણ કરાવેલ ‘પ્રથમગ્નિ’ આદિની મંદિરાવલિનાં દર્શન થયાં.

[૨૪] અષ્ટાપદની મંદિરાવલી

તે મંદિરાવલી કેવી હતી ? સ્વચ્છ આરપાર દેખી શકાય તેવા સ્ફટિકરત્નની નિર્મલ વિશાળ મજબૂત પીઠિકા ઉપર સ્થાપિત ભિત્તિવાળી, બાણે આકાશ ભાગમાં સ્થિર ન હોય તેમ ચિત્તને જણાતી હતી. પવનથી ફરકતા ધ્વજપટના બાનાથી ઊંચા હસ્ત-પલ્લવથી ભવના ભયથી ભય પામેલા તેમજ ભક્તિવંત ભવ્ય જીવોને ‘આવો આવો’ એમ હસ્તસંજ્ઞાથી બોલાવતી ન હોય ! અતિશય પ્રકાશિત મણિખડિત ધુધરીઓના સમૂહે કરેલ મધુર શબ્દના બાનાથી જિનમંદિરની ધ્વજશ્રેણિ બાણે જિનગુણ ગ્રહણ-સ્તવન કરતી ન હોય ? તે તમે નિહાળો. આ પ્રમાણે પદ્મરાગ, મરકત, નીલ મહામણિઓથી બનાવેલ જિનપ્રતિમાઓથી પ્રતિષ્ઠિત જિનભવનની શ્રેણિ ગણધર ભગવંતે દૂરથી જ જોઈ, દેખીને હૃદયમાં ઉલ્લાસ પામતા હર્ષવાળા, ખડા થયેલા ઘણા રોમાંચ, દેહવાળા ગણધર ભગવંત જિનભવનની અંદર ગયા. દેવો, અસુરો અને કામદેવના રૂપને જિતવા સમર્થ એવા પ્રથમ જિનબિંબને પ્રણામ કરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

કેવી રીતે ? “અવસર્પિણી કાળમાં ઘણા પ્રકારની શિલ્પકળાઓના પ્રથમ ઉત્પાદક હે પ્રથમજિનેન્દ્ર ! તમો જય પામે, રાજનીતિ સંપાદન કરાવનાર હે પ્રથમરાજ ! તમો જયવંતા વર્તો, ધર્મની પ્રથમ દુધ્ધર ધુરા ધારણ કરવા માટે વૃષભ સરખા હે ઋષભ-

દેવ ભગવંત ! તમે જ્ય પામો. દુષ્કર અભિગ્રહને પ્રથમ ધારણ કરનાર ! ઉત્તમ પરમાર્થ માર્ગને પ્રથમ ગ્રહણ કરનાર હે આદિ જિનેશ્વર ! તમે જ્ય પામો. પ્રથમ કેવલજ્ઞાનથી સમગ્ર પદ્ધતીને સ્પષ્ટ સ્વરૂપે દેખનાર ! હે પ્રભુ ! તમારો જ્ય થાયો. દુઃખે કરી બાણી શકાય એવા મહામોક્ષસુખના અનેક પ્રકારના માર્ગને જાણનાર ! તમે જ્ય પામો. આ પ્રમાણે રાજાઓમાં પ્રથમરાજા, જિનેન્દ્રોમાં પ્રથમજિનેન્દ્ર ! તમારા ચરણમાં વારંવાર નમસ્કાર કરું છું.”

ત્યાર પછી ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરવાપૂર્વક જગદ્ગુરુને પ્રણામ કરીને પલ્લ્યકાસન-ખંધનથી આગળ બેઠા. ભગવંતનું ધ્યાન કરતા કેટલોક સમય ત્યાં રોકાયા. આ સમયે ‘ગંધર્વરતિ’ નામનો વિદ્યાધર પોતાની પત્ની સાથે ભગવંતને વંદન કરવા આવ્યો. વંદન કર્યા પછી પુષ્ટ અને સુંદર દેહવાળા ‘ગૌતમ’ ગણધરને દેખીને વિચારવા લાગ્યો કે, ‘આ પર્વત ઉપર અતિશય કે લગ્નિધ વગરનો મનુષ્ય આવી શકતો નથી. અતિશય તો તીવ્ર તપ કરવાથી મેળવી શકાય છે. તપસ્વીઓ તો દુર્બળ કાયાવાળા હોય છે. આ તપસ્વીને અનુરૂપ વેષ ધારણ કરનાર નથી, એટલું જ નહિં પણ અતિશય સ્નિગ્ધ પુષ્ટ શરીરની કાંતિવાળા જણાય છે. અહીં અતિશયવાળા તપસ્વી સિવાય મનુષ્યનું અસ્તિત્વ નથી. આવા પ્રકારના સંશય અને વિતર્કમાં પર્યાકુલ માનસવાળા વિદ્યાધરના ભાવ ઓળખીને ગૌતમ ગણધર ભગવંતે તેને કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિય ! અહિં કલ્યાણ-પરંપરા પામવામાં દુર્બળતા કારણ નથી, તેમ જ બળવાનપણું પણ અકારણ છે—એમ ન માનવું. તે વિષયમાં એક દષ્ટાંત કહું છું, તે સાંભળો—

[૨૫] પુંડરીક અને કંડરીકનું દષ્ટાંત

જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં ‘પુંડરીકિણી’ નામની નગરી હતી. ત્યાં પોતાની કુલપરંપરાથી પોતાનું રાજ્ય ચલાવતો ‘પુંડરીક’ નામનો રાજા હતો. ઘણા કાળ સુધી રાજ્યસુખ ભોગવીને, કામભોગથી વૈરાગ્ય પામતાં તેણે નાનાભાઈને પોતાની રાજ્યગાદી પર બેસાડીને જિનેશ્વરના શાસનમાં દીક્ષા અંગીકાર કરી. ત્યાર પછી તે તીવ્ર તપસ્થાની આચરણ કરતા, વિધિપૂર્વક નિર્દોષ અંત-પ્રાન્ત લોજન લાવીને આહાર કરતા. રાજકુળમાં ઉછરેલા હોવાથી સુકુમાર શરીરપણાથી, તેમજ પૂર્વે કરેલા કર્મના કારણે તીવ્ર રોગની પીડાવાળા થયા. વિહાર કરતા કરતા કંમે કરી ‘પુંડરીકિણી’ નગરીમાં આવ્યા. ‘મોટાભાઈ પધાર્યા છે.’ એમ જાણી નાનાભાઈ રાજ બહુમાન પૂર્વક નગર બહાર ગયા અને વંદન કર્યું. મુનિના શરીરમાં રોગની પીડા જાણીને રોગની ચિકિત્સા ત્યાં સુધી કરાવી કે, જ્યાં સુધી તે સ્વસ્થ શરીરવાળા થયા. પાછળથી અશન આદિકવડે શરીરને અત્યંત પુષ્ટ કર્યું. હંમેશા તે પ્રકારનું રાજકુળનું લોજન કરતાં ચારિત્રના કુશલ પરિણામ ઓસરી ગયા, ચિત્તમાં વિકાર પ્રગટયો. સર્વ ઇન્દ્રિયો નિરંકુશ બની ગઈ. વિષયાભિલાષા વૃદ્ધિ પામી. છતાં નગરલોકોથી લબ્ધ પામતા તપ કરવા માટે વનમાં ગયા. ગહન વનમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં પ્રવેશ કર્યા પછી તેની શી સ્થિતિ થઈ?—

વિશિષ્ટ આકરૂં તપ કરવાના ઉદ્ધમવાળા તે મુનિના મનમાં પણ શ્રમણવેષથી વિરુદ્ધ ભોગની પ્રયંત તૃષ્ણા અને લોજન કરવાની ઉત્કંઠા નિરંતર વૃદ્ધિ પામવા લાગી. લબ્ધથી શરીર ધર્મમાં ઉદ્ધમ કરનારું હતું, પરંતુ ચિત્ત તો ભોગો મેળવવાની ઉત્કંઠામાં ગયું હતું, ઘણે ભાગે કાર્યનો આરંભ કર્યા પછી, તેનો ત્યાગ કરનાર, લોકોથી શરમાય છે અને ચિત્તને રોકનાર થાય છે. તેનું ચિત્ત ફરી ફરી વિષયો મેળવવા તત્પર થતું હતું. પ્રતિકુળ થએલા

ચિત્તવાળો ઘણેભાગે કુશળકાર્ય કરવામાં મૂંઝાયા કરે છે. આ પ્રમાણે મનથી વિષયમાં મૂંઝાએલા ઘેરડાયા જેમ (અથ) તેમ ભોગ-તૃષ્ણાથી એકદમ ખેંચાયો.

પાછો આવીને નગર બહારના ઉદ્યાનમાં વિશેષ વિકસિત થએલા લીલા રંગના વૃક્ષની ડાળી પર પાત્રાદિ ઉપકરણો લટકાવીને વૃક્ષની નીચે બેઠા. 'મોટાભાઈ પાછા આવ્યા છે.' તે સમાચાર સાંભળીને નાનાભાઈ વંદન કરવા માટે ત્યાં આવ્યા. દૂરથી જ દેખાયા અને દેખતાં જ તેના ઇંગિત આકારથી મોટાભાઈના મનોભંગ ભાવ સમજી ગયા. તે સમયે વંદન કરીને કહેવા લાગ્યા. શું ? —

“ વિષય ભોગવવાની તૃષ્ણાવાળા તેના સુખાકારને ઓળખીને રાજ સ્નેહપૂર્વક પોતાના ભાઈને કહેવા લાગ્યા—‘ હું સહોદર ! મારા પર રાજ્યભાર નાખીને તમે તો આવી ઉત્તમ દીક્ષા અંગીકાર કરી, પરંતુ તમારી દીક્ષા બાદ આ રાજ્યભારનો મહાકલેશ હોય તેમ મને લાગે છે. તમારા સરખા જ આ કારભાર નિર્વાહ કરી શકે તેવો મુશ્કેલ છે. આ રાજ્યભાર મારે વહન કરવો મહાદુઃખદાયક છે. હંમેશાં હું બાગક હતો, ત્યારે મારા ઉપર અધિક સ્નેહ રાખીને તમે મને પાલન કર્યો હતો, તે જ હું અત્યારે તમને દુઃખમાં જોડી રહેલો છું. મહા-પુરુષો દુઃખ પામેલા લોકોના ઉપર કરુણાવાળી નજર કરનારા હોય છે. આ જગતમાં કરુણાની પ્રધાનતાવાળો ધર્મ પ્રશંસા પામે છે. આ રાજ્યના મહાકલેશને પામેલા મને હવે તમે છોડાવો અને અતિકષ્ટદાયક કેદખાના સરખા આ રાજ્યથી મને કરુણા કરીને મુક્ત કરાવો.’”

તેનું તેવા પ્રકારનું પોતાને અનુકૂળ એવું વચન સાંભળીને જેમ દરિદ્રને મહાધનનું નિધાન મળે, તેમ અથવા વ્યાધિઅસ્તને વ્યાધિ ચલ્યો જાય તેમ, વિરહીજનને પ્રિય-સમાગમ થાય, તેમ આ ભાઈ અતિશય પરિતોષ પામ્યા. તેણે કહેલાં વચનને તરત જ સ્વીકારી લીધું. ત્યાર પછી તે નાનાભાઈ પાંચમુઠિથી લોચ કરીને તેનાં જ રજોહરણુ આદિ ઉપકરણોનો સ્વીકાર કરીને તેમજ તેને મુશુટ, કડાં અને અંગ ઉપર રહેલાં ખીજાં પોતાનાં આભૂષણો અર્પણ કરીને પોતે વનમાં ગયા. પેલા દીક્ષાથી પતિત ભાઈ હવે આભૂષણોથી શરીર અલંકૃત કરીને સમગ્ર સામંત, અંતઃપુર અને સેવકોથી પરિવરેલા નગરમાં ગયા. પોતાના મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. નગરલોકો મળવા આવ્યા, તેની સાથે કેટલોક સમય જાબ્દી-વિનોદમાં પસાર કર્યો. પછી રસોયાને બોલાવ્યો. તેને આજ્ઞા કરી કે, ‘ અહાર પ્રકારની મીઠાઈવાળું ભોજન તૈયાર કર. ’ તેણે પણ ‘જેવી આજ્ઞા’—એમ કહીને આજ્ઞા પ્રમાણે ભોજન તૈયાર કર્યું. ત્યાર પછી તે પુંડરીક સ્નાન આદિ આવશ્યક કાર્ય કરીને સુગંધી ધૂપ આદિ પદાર્થોથી શરીર અને વસ્ત્રોને સુગંધી કરીને પહેરીને ભોજનમંડપમાં ગયો. ધાળો ગોડવ્યા. અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ વિવિધ પ્રકારનાં ભોજનો પીરસવા લાગી. કેવં ? વિકસિત તાબ રસવાળા મોગરાના પુષ્પનાં પત્ર સરખા ઉજ્જવલ શોભાયમાન મણિજડિત ધાળમાં પ્રચંડ સુગંધી દૂર ભોજન પીરસ્યું. દોળેલી હળદર અને ખીજા અનુરૂપ મશાલાથી ભરપૂર સુગંધ પૂર્ણ દાળ પીરસવામાં આવી. તરતના તપાવેલા માખણમાંથી બનાવેલ નાસિકાને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારું સુગંધવાળું ઘી ગ્રહણ કરાતું હતું. ત્યાર પછી દહીંના તૈયાર કરેલા મઠા, સુગંધી તેજના મશાલા છાંટેલાં

પકવાનો, જેતાં આહુલાદ થાય તેવાં, વધારેલાં શાક પીરસાયાં. અને છેવટે કઢેલા દૂધની વાનગી પીરસાઈ. આ પ્રમાણે તે પુંડરીકે ઉત્તમ પ્રકારનાં વિવિધ લોજનો ગળા સુધી ઠાંસી ઠાંસીને ખાયાં. લોજન કર્યા પછી હાથ ધોઈ નાખ્યા. પછી વિવિધ પ્રકારનાં તાંબૂલ ખાયાં. ત્યાર બાદ રતિગૃહમાં પહોંચ્યો. અંતઃપુરના વૃદ્ધ સેવકને આજ્ઞા કરી કે, ‘અંતઃપુરની રાણીઓને બોલાવો.’ ત્યાર પછી તરત જ અંતઃપુર આવી પહોંચ્યું. તે કેવું હતું? કલ્પવૃક્ષના વનની જેમ કંપતી આહુ-લતિકાના ફેલાવાવાળું, નંદનવનની જેમ કોમળ હસ્તરૂપ નવીન લાલપત્રથી યુક્ત, માનસસરોવરની જેમ સુવર્ણ કાંતિવાળા વિકસિત વદન-કમળવાળું, ગંગા-નદીના કિનારાની જેમ મંદ મંદ પગ સંચાર કરતું અંતઃપુર સામે આવીને બેઠું. ત્યાર પછી છ દિવસનો ભૂખ્યો બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ લોજન પ્રાપ્ત કરે, તેની જેમ પ્રવર લોજનના કરેલા આહારના કારણે લાંબા કાળથી બ્રહ્મચર્ય પાળેલું હોય તેને જેમ તીવ્ર કામાભિલાષા થાય, તેમ પુંડરીકને અતિશય કામાગ્નિ પ્રગટ્યો, બાકી રહેલ દિવસ અને રાત્રિએ અતિશય રતિ-વિલાસની ક્રીડા કરવા લાગ્યો. ગળારૂઘ લોજન કરેલ હોવાથી, રતિક્રીડાનો પરિશ્રમ વધારે પડતો કરેલો હોવાથી, તપથી અંગો દુર્બળ થઈ ગયેલાં હોવાથી, શરીરે શીતલ વિલેપન કરેલું હોવાથી, ખાધેલો આહાર પરિણમ્યો-પચ્યો નહિ. વિસૂચિકા-બાડાનો રોગ થયો. તીવ્ર વેદનાથી જીવિતથી મુક્ત થયો. કરેલાં તપ અને પાળેલું ચારિત્ર નિરર્થક કરી પુંડરીક નરકે ગયો. પેલા તેના નાનાભાઈ (કુંડરીક) શ્રમણ-લિંગવાળા તે નગરીથી આગળ જઈ તેવા પ્રકારના ચડતા ચારિત્રના પરિણામે વિચારવા લાગ્યા કે-‘એકેન્દ્રી આદિ અનેક જાતિ, જરા, જન્મ, મરણરૂપ ઉછળતા જળવાળા મહાકર્મસમૂહથી પૂર્ણ અને વૃદ્ધિ પામતા દુર્લભ લહેરવાળા, ફેલાતા કામ-ક્રોધાદિ રૂપી કુટિલ પાતાળકળશવાળા અને જળચરો, જળહાથી અને હિંસક મહાદેહધારી મત્સ્યોવાળા, મૂર્ચ્છારૂપ ઉછળતા ઝેરી મત્સ્યોના સમૂહવાળા, દુઃખે કરીને નિવારણ કરી શકાય, તેવા અસાધ્ય રોગો વડે હણાતા જંતુસમૂહવાળા, તથા અનિષ્ટસંયોગ રૂપ વડવાનલના અગ્નિવાળા, આવા ભયંકર પારવગરના સંસાર-સમુદ્રમાં દુર્લભ મનુષ્યપણામાં મને અમૂલ્ય શ્રમણપણું મળ્યું. તેથી કરીને ખરેખર હું મહાભાગ્યશાળી બન્યો છું.’

આવા પ્રકારના દરેક સમયે વૃદ્ધિ પામતા શુભ પરિણામવાળા તે મુનિવર આગળ વિહાર કરવા લાગ્યા. એક ગામે પર્યોચ્યા ત્યાં મહાઅભિગ્રહ ધારણ કરતા, અતિશય અંત-પ્રાન્ત આહાર યથાવિધિ લેતા અને સંયમયાત્રા નિવંહન કરતા હતા. રાત્રિ-સમય થયો, ત્યારે એક અવાવર ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. તેનું સુકુમાર શરીર હોવાથી આગળ કોઈવખત તેવું અંત-પ્રાન્ત લોજન કરેલું ન હોવાથી તેમજ ખરાબ શય્યામાં શયન કરેલ હોવાથી તેને લોજન પચ્યું નહિ. પેટમાં શૂલ ઉત્પન્ન થયું. અરતિ વધવા લાગી. મસ્તક-વેદના થવા લાગી. આ સમયે હૃદયમાં ધીરજ ધારણ કરીને, મહાશુભ ધ્યાનનું અવલંબન કરીને, સાહસનો સ્વીકાર કરીને વિચારવા લાગ્યા કે- ‘નક્કી દ્વીકાના છેડાવાળો આ જીવલોક છે. અથવા તે ચિંતન કરવાથી સચું. ખરેખર હું ધન્ય છું કે-અનેક હજાર ક્રોડે ભવમાં દુર્લભ એવું મનુષ્યપણું મેં મેળવ્યું. તેમજ કોઈ ભવમાં આગળ ન મેળવેલ શ્રમણપણું પણ મેં મેળવ્યું. આજે સંસારવાસ અને તેનો સંબંધ તજીને યતિજનોની સામાન્ય સંપત્તિ પામ્યો, તેથી હું ધન્ય થયો છું. નહિંતર રાજ્ય-સંયોગથી ઉપાર્જન કરેલા પાપવાળો હું મૃત્યુ પામ્યો હતો, તો મહાધોર દુઃખપૂર્ણ નરકના ખાડાના

ઉંડાણમાં પડી ગયો હતો. આ પ્રમાણે આર્તધ્યાન-રહિત ધર્મધ્યાનમાં તત્પર થએલાનો રાત્રિનો છેલ્લો પ્રહર ચાલી રહેલો હતો, ત્યારે વ્યાધિના વિકારનો કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રતિકાર ન કરેલો હોવાથી તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન થઈ, તેો પણ વૃદ્ધિ પામતા શુભ પરિણામવાળા તે મૃત્યુ પામીને ઉત્તમ દેવપણામાં ઉત્પન્ન થયા.

માટે હે દેવાનુપ્રિય! અહીં દુર્ભાગતા કે બલિકતા, કે લાંબાકાળનો પર્યાય કે એક દિવસનો સાધુપણનો પર્યાય એ કલ્યાણ-પરંપરાનું કારણ નથી. કારણ કે, કર્મ પરિણતિ વિષમ છે. કર્મધીન થએલા જીવો સુખ-દુઃખને ભોગવનારા થાય છે.” આ પ્રમાણે ગૌતમ ગણધર ભગવંતે કહેલું સાંભળીને ‘એમ જ છે.’ એમ બોલતો તે વિનયપૂર્વક પ્રણામ કરીને આકાશ-માર્ગે ગયો અને ઈચ્છિત સ્થાનક તરફ પ્રયાણ કર્યું. ગૌતમસ્વામીજી પણ યથાવિધિ યુગાદિદેવની પર્યુ-પાસના કરીને અષ્ટાપદફેલથી નીચે ઉતરવા લાગ્યા. તે સમયે તાપસ-સમૂહે તેમને જોયા. તે કેવા હતા? —

હવે અષ્ટાપદપર્વતની મેખલાથી નીચે ઉતરતા, પરાક્રમથી ચાલતા, ધૈર્યવાળા સિંહ સરખા, વિશાલ કકિન વશસ્થલવાળા, ગૌતમ ગણધરને દેખીને પરસ્પર ઉત્પન્ન થયેલ આશ્ચર્ય અને વૃદ્ધિ પામતા આલાપવાળા તાપસો એમ કહેવા લાગ્યા કે—આટલી ભૂમિ સુધી આપણે ‘મહા-ક્રુષ્ટથી માંડ માંડ પહોંચ્યા. પ્રાપ્ત કરેલ પ્રચંડ દિવ્યશક્તિવાળા આ કોઈ મહાનુભાવ પરિશ્રમ વગર આરોહણ કરીને ઉતરે છે. લોકોમાં તેો એમ કહેવાય છે કે, ‘ડુંગર ચડવા દોહિલા, ઉતરતાં શી ચાર’ ‘ઉપર ચડતાં મુશ્કેલી પડે છે. ઉતરતાં સહેલાઈથી પરિશ્રમ વગર ઉતરી જવાય છે.’ આ જગત-પ્રસિધ્ધ કહેવત આમણે ફરી પ્રગટ કરી. અથવા પ્રયત્ન કરનાર ધીર-પુરુષ સહેલાઈથી ઉંચા પદ પર આરૂઠ થાય છે અને વળી દુઃખથી નીચે ઉતરે છે. આ અર્થને પ્રકાશિત કરવા માટે કેમ ન હોય? માટે હવે ભુવનમાં કરેલા મોટા આશ્ચર્યવાળા એમના શરણનો જ સ્વીકાર કરીએ. આ જગતમાં અપૂર્વ પરાક્રમવાળા મહાનુભાવ એ જ માત્ર આપણને શરણ છે. આ મહાત્માના ચરણકમલના પ્રભાવથી ત્રિભુવનનાથના સુખનાં દર્શન અને પર્વતારોહણ કરવા સમર્થ બનીશું. આ જગતમાં પ્રભાવવાળા મહાપુરુષની સેવા કરનારને કોઈપણ પદાર્થ અપ્રાપ્ય નથી, તેો પછી જિનેન્દ્રના ચરણ-કમળને વંદન કરવા માટે પર્વતારોહણ કરવું, તે કઈ મોટી વાત છે? સદ્ભાવપૂર્વક મહાનુભાવોની સેવા કરવાથી ઈષ્ટ-કાર્યોની સિદ્ધિ થાય છે, અથવા આશયાનુસારે શુભાશુભ ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ પ્રમાણે ગણધર ભગવંતની મહાનુભાવતાથી આકર્ષાએલા ચિત્તવાળા તેઓ પરસ્પર મંત્રણા કરતા હતા, તે તાપસોની વચ્ચેથી ગૌતમસ્વામી જઈ રહ્યા હતા.

ત્યાર પછી તેમનાં દર્શનથી ઉત્પન્ન થએલા હર્ષ સમૂહવાળા, ભક્તિભરથી વિકસિત થએલ રોમરાજીવાળા તાપસગણો ગૌતમ મહર્ષિનાં દર્શન થતાં જ ‘અમે તમારું સ્વાગત કરીએ છીએ’—એમ બોલતા ઉભા થયા. બંને હસ્તની અંજલિ મસ્તક પર સ્થાપન કરીને કહેવા લાગ્યા કે—હે ભગવંત! આપ તેો અચિન્ત્ય શક્તિશાલી માનુષવેષધારી કોઈક દિવ્ય આત્મા છો તેો અમારા પર કૃપા કરીને અમને આપના શિષ્યપણે અમારો સ્વીકાર કરો, કૃપા કરીને અમને સંસાર-સાગરથી પાર ઉતારો”—એમ બોલતા પૃથ્વીતલને સ્પર્શ થાય

તેમ, જાનુ અને મસ્તક નમાવતા ચરણકમળમાં પડયા. 'આ જ દિવસથી તમે જ અમારા ગુરુ'—એમ ખેલતી રહ્યા, એટલે ગણુધર ભગવંતે તેમને કહ્યું કે, દેવો અને અસુરો મુગુટવાળા મસ્તકથી જેમના ચરણયુગલમાં પ્રણામ કરે છે, તેવા વીર વર્ધમાનસ્વામી તમારા અને મારા ગુરુ છે. અરે ! એકલા તમારા કે અમારા નહીં, પરંતુ સમગ્ર ત્રણે ભુવનના ગુરુ છે. જેવો હું છું, તેવા તો મહાપ્રભાવવાળા તેમને અનેક શિષ્યમુનિઓ છે. ત્યાર પછી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે—'જે તમારા ગુરુ છે, તે અમને વિશેષ વંદનીય છે.' ફરી ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું કે—'મારા પ્રભાવથી આ પર્વત ઉપર ચડીને યુગાદિ પ્રભુને વંદન કરીને પાછા આવો, પછી આપણે ગુરુને વંદન કરવા ચાલીએ.' પછી તાપસો તેમના પ્રભાવથી અષ્ટાપદ ગિરિવર ઉપર આરૂઢ થયા. ભક્તિપૂર્ણ માનસવાળા તેઓ ઋષભસ્વામીને વાંદીને ગણુધર પાસે પાછા આવ્યા. 'તમારાં દર્શન થયાં, તેથી અમારો આ પરિશ્રમ સફળ થયો.' એમ ખેલતા ફરી પદયુગલમાં પડીને વંદન કર્યું ગૌતમે કહ્યું કે—'ચાલો આપણે ગુરુને વંદન કરીએ. હવે પૂર્વક આગળ ચાલ્યા. પર્વત પરથી નીચે ઉતર્યા અને ચાલવા લાગ્યા.

એક નાના ગામમાં ગયા પછી ગૌતમગણુધરે તેમને પૂછ્યું કે—'તમે આજે શાનું લોજન કરશો ? તમને કયા લોજનની અભિરુચિ થાય છે ?' તેઓએ કહ્યું કે—'દૂધની ખીરનું લોજન.' ગૌતમે કહ્યું કે—'આ પ્રદેશમાં જે ઘડી રોકાઈ જાય, હમણાં હું લઈને આવ્યો. તે વાત તેઓએ 'તહત્તિ' કહીને અંગીકાર કરી. મુહૂર્તની અંદરના કાળમાં પ્રવર ક્ષીરલોજનનું પાત્ર ભરીને આવ્યા. તેઓને કહ્યું કે—'ખેસી જાય અને લોજન કરો.' ત્યારે પરસ્પર એક બીજાના મુખનું અવલોકન કરતા હસવા લાગ્યા કે—'એકને થાય એટલું લોજન પંદરસોને કેમ પહોંચશે ? અથવા તો આ વિચાર આપણે શા માટે કરવો ?' 'ગુરુ જે આજ્ઞા કરે, તેમ આપણે કરવું' એમ વિચારીને યથાનુક્રમે ખેસી ગયા. કેમ ?—હૃદયમાં ઉલ્લાસ પામતા વિશુદ્ધ પરિણામવાળા અને વિકસિત ભિસકમલની જેમ ગાઠ રેમાંચિત દેહલાગવાળા ગૌતમસ્વામીએ ખીલેલા મોગરાના અને ચંદ્રના સરખા ઉજ્જવલ વર્ણુની શોભાવાળા અખંડ શાલિ-તંદુલથી બનાવેલ ઉત્તમ પાચક લોજન પીરસ્થું. અધિક પ્રીતિ પામેલા પંદરસોએ તાપસોને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરતા એવા ગૌતમ સ્વામીએ 'અક્ષીણુ મહાનસી' લખિધના પ્રભાવથી સર્વ તાપસોને તૃપ્તિવાળું લોજન કરાવીને, પછી છેવટે પોતે લોજન કર્યું.

ગણુધર ભગવંતના મહાપ્રભાવવાળી લખિધના વૈભવને દેખીને તે તાપસો પોતે ઝૂરાવા લાગ્યા કે, આપણે ઘણા કાળ સુધી આત્માને ખેદ પમાડ્યો અને દુઃખ સહન કર્યું. કેવી રીતે ?—

પ્રભાવશાળી અનેક ગુણયુક્ત બીજા પણ આવા શિષ્યો જેને છે, તો તે ત્રણે લોકમાં અત્યંત અદ્ભુત કોઈ તેમના ગુરુ હશે ગુરુઓ યોગ્ય ઉત્તમ શિષ્યોને વિશે સમગ્ર જ્ઞાન-વિજ્ઞાન સંક્રમાવે છે. આ અનુમાનથી તેમના ગુરુ કોઈ મહાન ગુરુ હોવા જોઈએ. તેથી તેમણે જે કહ્યું હતું કે, 'મારા ગુરુ તો બીજા છે' તે વાત વિવાદ વગરની છે. નહિંતર ગુરુકુળવાસમાં રહી તેમની ઉપાસના કર્યા વગર અટલી સિધ્ધિ કેમ સંભવે ? તો હવે ભુવન પર ઉપકાર કરનાર એવા જગદ્ગુરુની પાસે આપણે હવે ચાલીએ અને સંસાર-સાગર પાર ઉતારનાર એવા તેમના ચરણની ઉપાસના કરીએ.....(૬૬૬ ગા.૦ ખંડિત.) આ પ્રમાણે સમ્યક્દર્શનની

સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરેલ હોવાથી તેના કારણે શુભધ્યાનવાળા એવા તે તાપસો જગદ્ગુરુની નજીક સમવસરણુ ભૂમિમાં પહોંચ્યા. ત્યાં દુરથી જ રજતમય એવા વલયાકાર કિલ્લાવાળા ..... વિવિધ દિવ્ય રેશમી વસ્ત્રની જુદા જુદા વર્ણુની ધ્વજશ્રેણિથી અલંકૃત સમવસરણુ દેખીને હૃદયમાં ઉલ્લસિત શુભ અધ્યવસાયવાળા ત્રીજી પદિકાનો આશ્રય કરીને રહેલા પાંચસો તાપસોને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ચાલતા ચાલતા જેમ જેમ..... સમવસરણુ ભૂમિની નજીક આવ્યા અને જગદ્ગુરુ મેઘ સરખા ગંભીર સ્વરથી ધર્મદેશના કરવા માટે સમગ્ર લોકને આનંદ આપનાર દૂર રહેલ દુંદુભિના સ્વર સાથે મળેલ વાણીનો પ્રવાહ વહેવડાવતા હતા, તે સંભળાયો. તે સાંભળીને બાજી પદિકાનો આશ્રય કરીને રહેલા પાંચસો તાપસોને કેવલજ્ઞાન થયું. બાકીના પાંચસો તાપસોને જિનેન્દ્રના મુખચંદ્રનાં દર્શન થતાં જ ચારે ઘાતીકર્મનો અંધકાર-સમૂહ નાશ પામતાં જ કેવલજ્ઞાન પ્રગટ્યું. ત્યાર પછી ઉત્પન્ન થયેલા કેવલજ્ઞાનવાળા પરિવાર સાથે ગૌતમસ્વામીએ જગદ્ગુરુની પાસે જવા માટે સમવસરણુમાં પ્રવેશ કર્યો. તે કેવલજ્ઞાનવાળાઓને કેવલિની પર્ષદા તરફ જતા દેખીને ગૌતમે તેમને કહ્યું કે-‘જગદ્ગુરુને વંદન કરો.’ ભગવંતે કહ્યું કે, હે ગૌતમ ! કેવલિઓની આશાતના ન કરો. ગૌતમે વિચાર્યું કે-‘મારા પ્રતિબોધેલાઓને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ‘ભગવંતે મને ચરમશરીરધારી કહેલો છે’ ઈત્યાદિક ચિંતાવાળા ગણધર ગૌતમસ્વામીને કહ્યું કે, ‘હે ગૌતમ ! તમે સંતાપ ન કરો, તમે ચરમશરીરી અને નજીકના કાળમાં મુક્તિની પ્રાપ્તિ કરનાર છો, પરંતુ મારા તરફ સ્નેહબંધનરૂપ કર્માવરણથી સ્ખલના પામતું કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતુ નથી. માટે વિષાદ ન કરો.’

[૨૬] દશાર્ણભદ્રે કરેલ-ઋદ્ધિપૂર્વક વંદન.

પ્રભુ દરરોજ અનેક જંતુઓને પ્રતિબોધ કરતા, લાંબા કાળના બાંધેલા વૈરને ઉપશાંત કરતા, ચથાકમ વિહાર કરતા કરતા ‘દશાર્ણ’ નામના દેશમાં પધાર્યા. ત્યાં ‘દશાર્ણ’ નામની નદી હતી. તેના કિનારે ‘દશાર્ણપુર’ નામનું નગર હતું. તે કેવું હતું ?-મહાસતીના શીલની જેમ પરપુરુષ-શત્રુ પુરુષથી અલંઘનીય, વેશ્યાના વિલાસ વચન સરખા મધુરજળવાળી (બીજો અર્થ મધુર વાણીવાલા) ચતુરજનથી યોલાએલ સુભાષિત સરણુ શોભાયમાન મકાનોવાળું, સારી પત્નીના વિલાસ માફક દરવાજામાંથી નીકળતાં શકુનવંતાં વચન સંભળાય તેવું નગર હતું. તે નગરમાં પોતાના ભુબળલથી ઉપાર્જન કરેલ ઉજ્જવલ રાજલક્ષ્મીવાળો, મહાપ્રતાપથી દૂર કરેલા શત્રુમંડળવાળો ‘દશાર્ણભદ્ર’ નામનો રાજા હતો. તે કેવો હતો ?-

સમગ્ર લોકોના મનમાં હંમેશાં ધર્મની જેમ પ્રત્યક્ષ અને શત્રુ અને વેરી વર્ગ માટે કોપ કરવામાં યમરાજ સરખો, સમગ્ર આશ્રિત લોકો માટે હંમેશાં જે પ્રસન્ન થાય તો કુબેર સરખો અને તીવ્ર પ્રતાપ વડે અગ્નિની જેમ દુઃખે કરીને જોવાય તેવો, ઈચ્છા સાથે લોકોના મનોરથ પ્રાપ્ત કરાવનાર લક્ષ્મીદેવી સરખી દષ્ટિવાલો, તેમની પાસે જનારનું પ્રગટ સન્માન કરનાર, સરસ્વતી જેવો ‘દશાર્ણભદ્ર’ રાજા હંમેશાં રાજ્યની સુદેર સારસંભાળ કરતો, પોતાના કુલકમાગત પાલન કરાએલ પૃથ્વીતલના રાજ્યને ભોગવતો હતો.

કોઈક દિવસે કમલવનના બંધુભૂત સૂર્યનો અસ્ત થયો, તેમજ સંધ્યાકાળ વીત્યા પછી અંધકાર પ્રવર્તવા લાગ્યો, ત્યારે... .. સુખાસન પર બેઠેલા દશાર્ણભદ્ર રાજાને ખબર લાવ-

નાર પુરુષોએ આવીને નિવેદન કર્યું કે— 'હિ દેવ ! સકલ જંતુઓના એક અધુ-સમાન ભગવાન વર્દ્ધમાન સ્વામી આવતી કાલે આપના નગરની બહાર સમોસરશે.' તેઓનાં વચન સાંભળતાં જ રાબને કેવો હર્ષ થયો ?

અંદર વૃદ્ધિ પામતા પૂર્ણ હર્ષથી ઉભા થયેલા વિશદ શેમાંચાંકુર શરીરમાં સર્વં શોભા પામતા હતા.

હર્ષ પામવાના કારણે આનંદાશ્રુજળના ભારથી ભારી છે મુખતલનાં દર્શન જેનાં અર્થાત્ મુશકેલીથી દર્શન કરી શકાય તેમ, જળ વચ્ચે રહેલા સરસ ઉગેલાં નીલકમળોની માળાની જેમ તે રાબની દૃષ્ટિ વિકસ્વર થઈ. હૃદયમાં પ્રસાર પામતા વિશેષ હર્ષના કારણે જેનો પૂર્વા-પરભાવ નહિં જણાયેલ એવા અસ્પષ્ટાક્ષરોથી પ્રતીત થતાં વચનો શોભા પામતાં હતાં. આ પ્રમાણે હૂતના વચનથી વૃદ્ધિ પામેલા હર્ષથી વિકસિત થયેલા શેમાંચ-પટલના સમૂહવાળો તે વધતી શોભાથી સુંદર દેખાતો બાણે કોઈ બીજે જ હોય તેમ જણાવા લાગ્યો.

.....ત્યારપછી પ્રભુ-આગમનના સમાચાર આપનાર ચાર પુરુષોને ઇચ્છાધિક ભેટણું આપીને અંદર ઉદ્દાસ પામતા હર્ષવાળો સમગ્ર સામંતો અને સભામાં બેઠેલા બીજાઓ સમક્ષ કહેવા લાગ્યો કે— 'આવતી કાલે મારે ભગવંતને તેવા પ્રકારના ઋદ્ધિવિસ્તારથી વંદન કરવું કે, જે પ્રમાણે ત્રણે ભુવનમાં કોઈએ વંદન ન કર્યું હોય. એમ કહીને સર્વ સામંતોને રબ આપીને રબ અંતઃપુરમાં ગયા. ત્યાં પણ જગદ્ગુરુ વિષયક વાર્તા-વિનોદમાં સમગ્ર રાત્રિ પસાર કરીને ફરી સૂર્યોદય પહેલાં સમગ્ર સેવકવર્ગને યોલાવીને કહેવા લાગ્યો કે— 'મારા મહેલના પ્રદેશથી સમવસરણના દ્વારમુખ સુધી યથાવૈભવ રાજમાર્ગને શણગારીને મારે જવા યોગ્ય સુંદર રીતે તૈયાર કરાવો. એમ કહીને તેઓને વિસર્જન કર્યાં. તે રાજસેવકોએ રાબની આજ્ઞાનુસાર રાજમાર્ગે શોભાયમાન કર્યાં. તે કેવા દેખાવા લાગ્યા ?— મહાનગરની ગૃહિણીઓ શકુન માટે બેડાની પાલી કરે, તેમ શકુનવંતી પાલીની શોભાવાળા, કાદંબરી-કથામાં કહેલ તારાપીઠ રાબના સભામંડપના ધરાતલની જેમ, સ્વાધીન શુકનાસ મંત્રીની જેમ, જેમાં સજ્જનોની આશા સ્વાધીન છે, મહાઅટવીના વતની જેમ, જેમાં ચામરો ઝૂલી રહેલા છે. સમુદ્ર-કિનારા માફક છૂટાછવાયા વેરાએલા મુક્તાફલના ઉપચારવાળા રાજમાર્ગે શણગાર્યાં.

મણિમય વિશાલ સ્તંભો અને વિવિધ મણિઓનાં તોરણોથી શોભાયમાન, અત્યંત નિર્મળ સુવર્ણ અને મનોહર સુતરાઉ વસ્ત્રના બનાવેલા મંડપવાળા, ચીનાઈ રેશમી ઉજ્જવળ ચમકતા વસ્ત્રના ઝૂલતા ચંદ્રઆવાળા, દિવ્ય વસ્ત્રોના તંબૂઓમાં લટકતી મનોહર ઝાલરવાળા, પ્રાન્ત-ભાગમાં ઝૂલતી મુક્તાફળોની માળાના સમૂહવાળા, પવનથી કંપતા સ્વચ્છ મણિઓના ગુચ્છાવાળા, દરેક દિશામાં લટકતા ચંદ્રાયમાન મનોહર ચામરવાળા, જળી રહેલ કાલાગરુના ધૂપની સુગંધ ફેલાવતા ધૂમ-સમૂહવાળા, ભૂમિ પર વેરેલા સુગંધી પુષ્પોના પરિમલથી એકલા મળેલા ભ્રમરોનાં કુલે કરેલ ઝંકારવવાળા, સુગંધી પટવાસ-ચૂર્ણ ઉડાડીને સુવાસિત કરેલ સમગ્ર દિશાવાળા, ચૂરો કરેલ કપૂરના પરાગથી ઉજ્જવલ કરેલ સમગ્ર પૃથ્વીપીઠવાળા, કેસર ઘુટેલા રસના છાંટણાવાળા ઉજ્જવલ શતપત્ર કમળ પુષ્પોના ઉપચારવાળા, ફરકતી સફેદ ધ્વજ પર ટાંકેલ ચંચળ, મધુર શબ્દો કરતી ઘુઘરીઓના કલાપવાળા, અતિપ્રશસ્ત પંચવર્ણમય ઉડતી

નાની ધ્વજઓના સુંદર આડંબરવાળા, ચારે બાજુ તાજાં ઉત્તમ પુષ્પોની માળાઓથી શોભાયમાન, પાંચ પ્રકારના વિવિધ રંગોથી બનાવેલ રંગાવલિવાળા રાજમાર્ગો તૈયાર કરીને સેવકવર્ગે રાજાને નિવેદન કર્યું. તેઓનું વચન સાંભળીને રાજાએ સુગંધી જળથી સ્નાનકાર્ય કર્યું. પહેરેલા શ્વેત મનોહર વસ્ત્રયુગલવાળો, શ્વેત ચંદનરસથી કરેલા વિલેપનથી શોભાયમાન શરીરવાળો, શ્વેત મુક્તાવટ્ટીઓને જૂલાવતા વક્ષસ્થલવાળો, શ્વેત પુષ્પમાળાથી અવલંબિત કંઠપ્રદેશવાળો, શ્વેત ચામરોથી અલંકૃત, શ્વેત અથ પર આરૂઢ થએલો, મસ્તક પર શ્વેત છત્ર ધારણ કરાએલ રાજા બહાર નીકળવા તૈયાર થયો. દેવાંગના સમાન સમગ્ર અંતઃપુર સહિત તેમજ સમગ્ર સામન્તાદિ નરપતિનું સૈન્ય આગળ પ્રવર્ત્યું. ત્યાર પછી પડોના પડઘાના શબ્દથી મેઘગર્જનરવનો ભ્રમ કરાવતો, શ્વેત ધ્વજઓની પંક્તિઓ બાણે વાદળાંઓની શ્રેણી હોય, તેમ શંકા કરાવતો, વિવિધ મણિજડિત મુગુટનાં કિરણોના પંચરંગો એકઠા થવાથી મેઘધનુષ સરખો, મોટા હાથીઓની સૂંઠના પ્રદેશમાંથી પડતા મદજળની ધારાવાળો બાણે મેઘ હોય તેવો દશાર્જુનભદ્ર રાજા લગવંતને વંદન કરવા નીકળ્યો.

ત્યાર પછી ઉંચે શ્વેત ધ્વજશ્રેણીથી આકુલ; રાજમાર્ગ પર રહેલા તોરણને આંધેલી પત્રમાળાવાળા, પગલે પગલે હરિતવર્ણવાળા છાણુથી લિપેલ ભૂમિ પર સ્થાપન કરેલ મંગલકળશવાળા, આસ્રવૃક્ષનાં પલ્લવોથી આચ્છાદિત મુખવળા પૂર્ણકળશો સામૂહિકપણે સ્થાપેલ હોય તેવા, જેમાં પહેરેલાં વસ્ત્રો સરી પડતાં હોવા છતાં ઉત્સુકતાથી દર્શન કરવા માટે ઘણા નગરલોકો એકઠા થઈ રહેલા છે, શંખ કુંકાતા હોવાથી તેના ગંભીર કોલાહલવાળા ડગલે-ડગલે થઈ રહેલા ઘણા તમાસાવાળા, મુખથી સ્તુતિ કરનાર અંદીવર્ગે કરેલા મોટા જ્યજ્ઞકારના કોલાહલવાળા, કાનને પ્રિય લાગે તેવાં મંગલગીતો ગાતી સુંદરીઓવાળા રાજા રાજમાર્ગે મુખ્ય પરિવાર સહિત ચાલ્યો, એમ કરતાં સમવસરણભૂમિએ પહોંચ્યો. ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરવા પૂર્વક લગવંતને વંદન કર્યું.

આ સમયે મહાઋધિપૂર્વક વંદન કરવાના કારણે ઉત્પન્ન થએલ તેવા પ્રકારના અભિમાનને બાણીને તેને પ્રતિબોધ કરવા માટે ઇન્દ્ર મહારાજાએ જલકાન્તમય વિમાનની વિકુર્વણા કરી, તે કેવું હતું ?

અતિઆશ્ચર્યકારી નિર્મલ સ્ફટિક સરખા સ્વચ્છ જળના વિસ્તીર્ણ ઘેરાવા-સહિત પ્રદેશવાળું, ઉડતા હંસો અને સારસ પક્ષીઓએ કરેલા મધુર શબ્દવાળું, નજીકમાં વિકુર્વેલા ઉત્તમ કલ્પવૃક્ષોનાં ડોલતાં પુષ્પોથી શોભાયમાન, મનોહર લતાગૃહમાંથી પડતા પુષ્પોના મકરંદથી રક્ત-પીત મિશ્રિત વર્ણવાળું, મરકતમણિમય, નીલકમલ, વિકસિત શ્રેષ્ઠ સુવર્ણકમલોની કરેલી શોભાવાળું, ઇન્દ્રનીલ કમલપત્રની ઉજ્જવલ ચલાયમાન કાંતિસમૂહવાળું--એમ અનેક પ્રકારની કરેલી વિશેષ શોભા અને વૃદ્ધિ પામેલ કાંતિવાળું શ્રેષ્ઠ 'જલકાન્ત' વિમાનરત્ન આગળ ઉપસ્થિત થયું.

જેમાં વળી સેવકવર્ગ દ્વારા હાથ અફાળીને વગાડાતાં વાજિત્રોના શબ્દોથી અધિરિત થએલ આકાશ-પ્રદેશવાળું, ઘણા રંગગેરંગી વસ્ત્રોની બનાવેલી અને પવનથી ઉડતી ધ્વજઓના સમૂહવાળું, મણિમય વિમાનો સાથે અથડાવાથી ઉત્પન્ન થએલ શબ્દોવડે પૂરાર્થ ગયેલ આકાશ

પ્રદેશવાળું, જેમાં દેવગણના સંચારથી મહિજ્જિલ મુકુટોનાં કિરણો વિશેષ ઉલ્લાસ પામેલા છે, દેવવારાંગનાઓના હસ્તમાં રહેલ સુંદર ચામરોએ જેમાં શોભા કરેલી છે, પવનના કારણે પરસ્પર અથડાતી અને મધુર શબ્દ કરતી ધુધરીઓવાળું વિમાનરતન બેયું. ત્યારપછી ઐરાવણ હાથીપર આડે યએલા ઈન્દ્રમહારાજ આવ્યા. તે કેવા હતા ?—

મરકતમણિમય, નીલકમલ અને સુવર્ણકમલ પર એક એક પગને સ્થાપન કરતા, મદ્યપૂર્ણ ગંડસ્થળમાંથી ઝરતા મદ્યગળથી શોભાયમાન, મણિમય અંખાડીવાળા, મજ્જૂત લાંબી સૂંઢવાળા, મોટા મુશલ સરખા ઊંચા હંતૂશળવાળા દેવતાઈ હાથી પર પ્રથમ દેવાંગનાઓને આરોહણ કરાવીને ત્યાર પછી ભક્તિ અને બહુમાનવાળા ઈન્દ્રમહારાજ જગદ્ગુરુને વંદન કરવા માટે આવ્યા.

જે વખતે દરેક દિશામાં તરુણ દેવાંગનાઓ વિવિધ પ્રકારનાં નૃત્ય-નાટક હાવ-ભાવપૂર્વક બતાવતી હતી. સુર-સમુદાય મંગલ જયકાર શબ્દનો કોલાહલ કરતા હતા, તે વખતે ઈન્દ્ર મહારાજ મનુષ્યલોકમાં ઉતરીને નીચે આવ્યા. સમવસરણમાં બેઠેલા દેવો અને મનુષ્યોએ ‘જલકાન્ત’ વિમાનને કેવા પ્રકારનું દેખ્યું ?

તે વિમાનની સર્વદિશાઓમાં સ્ફટિક રતનમય તેજસ્વી મોટી વાવડી સહિત, તેમાં પ્રક્ષાલિત ઈન્દ્રનીલ કમલિનીઓ તેમજ સુંદર સુવર્ણકમલ-સમૂહયુક્ત, એક એક કમલપર નવરસ-ગુણવાળા કરસતા નવીન નાટકવાળું, ત્રણે ભુવનને વિસ્ત્રમ્ય પમાડનાર, દેવાંગનાઓવડે કરાતા નૃત્ય-નાટકવાળું, એક એક નાટકના ખેલમાં ઈન્દ્રના સરખા રૂપ અને વૈભવવસ્ત્રવાળો સુંદર દેવ હતો. એક એક તેવા દેવના શ્રેષ્ઠ વૈભવના ઉપલોગ-સહિત ઈન્દ્રસભા સરખી અત્યંત ગુણયુક્ત પર્ષદા શોભતી હતી.

આ પ્રમાણે ઈન્દ્રમહારાજનું પોતાનું શ્રેષ્ઠ વિમાન દેખીને તેની રમ્યતાથી ક્ષણવાર પોતે મનમાં વિસ્ત્રમ્ય પામ્યા.

દેવો અને મનુષ્યો સમવસરણમાં બેઠેલા હતા. તેઓ આ બેઠેને ‘શું દેવલોક બને જ ભક્તિ-બહુમાનથી અહીં ઉતરી આવ્યો કે શું ? અથવા તો ઈન્દ્રબલ તો નથી ? આમ બોલતા હતા ત્યારે ઈન્દ્ર મહારાજ ભગવંતને પ્રદક્ષિણા કરવા લાગ્યા—

અત્યંત મનોહર લાવણ્યની શોભા અને આભૂષણો ધારણ કરનાર, તપાવેલા સુવર્ણ કરતાં અધિક દીપતી અંગશોભાવાળા, ભગવંતની સ્તુતિના અસ્ખલિત અક્ષરો બોલતાં જ વિકસિત થએલ વદનકમલવાળા, બિમ્બફલ સરખા લાલ ચલાયમાન મનોહર ઓષ્ઠપત્રવાળા, એકઠાં થતાં હંતકિરણોની પ્રભાથી શોભતા વદનવાળા, ભક્તિપૂર્ણ નમાવેલા મસ્તક પર સ્થાપન કરેલ હસ્તયુગલની અંબલિપુટવાળા, પવનથી ઉડતા વસ્ત્રને સંયમિત કરતા, આદરવાળા, પહેરેલા મનોહર વસ્ત્રની પ્રભાથી અંગની શોભાવાળા, પરિવારભૂત દેવોની સાથે રહેલા ઈન્દ્ર-મહારાજ સ્તુતિ બોલવા લાગ્યા.

શું બોલવા લાગ્યા ?— “દુઃખસમૂહરૂપ પ્રયંડ જળથી પૂર્ણ, ઈષ્ટ-વિયોગ અને અનિષ્ટ-સંયોગરૂપ ભયંકર જળચરેથી વ્યાપ્ત, અગાધ જન્મરૂપી આવર્તવાળા, ભયંકર

મરણરૂપ ઉછળતા કલ્લોલવાળા, વૃદ્ધિ પામતા ક્રોધાદિ ચાર કષાયરૂપ દાવાનળવાળા, દુર્દાન્ત ઈન્દ્રિયોના વિષયો રૂપી હિંસક પ્રાણીઓથી ભરેલા સંસાર-સમુદ્રમાં ભવ-રૂપી મગરમચ્છના મુખનો આશ્રય કરીને રહેલા જીવોને હે જિનેશ્વર ! હે મહાશુભ્રિધાન ! ત્રણે લોકના નાથ ! તમે જ માત્ર તેઓનું રક્ષણ કરનાર છો. કર્મરૂપી પ્રચંડ સૂર્યકિરણોના સ્પર્શથી તાપ પામેલા ખરેખર તમારા ચરણરૂપી વૃક્ષની છાયાનો આશ્રય કરનાર જીવોને તમે શાંતિ આપનાર અને રક્ષણ કરનાર થાઓ છો. વિવિધ દુઃખસમૂહથી ઉદ્ભટપણે ભેદા-એલા ગાત્રવાળી નારકી ગતિમાં, ઠામ સહેવા, અંકન કરવાના, આર લોકાવવાના, ગબ્બ ઉપરાંતનો ભાર વહેવો, ભૂખ, તરશ સહેવાં, પરાધીનતા આદિ અનેક દુઃખવાળી તિર્યંચગતિમાં, આધિ, આધિ, ઉપાધિ, દરિદ્રતા આદિ દુઃખોથી ભરેલી મનુષ્યગતિમાં તમોને પ્રણામ કરનાર પ્રાણિ-સમુદાય સેંકડો દુઃખોથી સદા મુક્ત થાય છે. દેવાંગનાઓના સમાગમથી ઉત્પન્ન થનારા વિવિધ સુખવાળો દેવભવ, સમગ્ર કર્મ ખપાવીને જીવો જે મોક્ષસુખને પામે છે. મનુષ્યપણામાં પણ શ્રમણપણામાં તલ્લીન બનેલા અને સમતા સુખનો અનુભવ કરી રહેલા છે, જેઓ તમારા ચરણ-કમલની સેવામાં અનુરાગવાળા થાય છે, તેઓ જ પ્રાપ્ત કરે છે. ‘આપના ચરણકમલની સેવા કદાપિ નિષ્ફળ જતી નથી.’ આ પ્રમાણે ઈન્દ્રમહારાજાએ સ્તુતિ કરીને ફરી ફરી પ્રદક્ષિણા કરીને જિનેશ્વરના ચરણમાં પહેરેલો ચપળ હાર પૃથ્વીતલ પર જૂલો- તેમ પ્રણામ કર્યાં.

ત્યાર પછી દશાર્જુનદ્રાજા ઈન્દ્ર મહારાજાના ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિના સમૂહને દેખીને મહા-વિસ્મયથી પરવશ થએલા દેહાવયવવાળો ક્ષણવાર તો સ્તંભિત થયો હોય તેમ રહીને વિચારવા લાગ્યો કે-‘અહો ! આ વિમાન-રતનો શોભાસમૂહ, અહો ! ઈન્દ્રના હસ્તીન્દ્રનો મનોહર દેહ ! અહો ! ઈન્દ્રનો વૈભવ-વિસ્તાર ! અરે ! આ વિમાન તો જીવો. શું આ મણિમય પુષ્પોના ગુચ્છઓમાંથી નીકળતા મકરંદની ઋદ્ધિવાળા કલ્પવૃક્ષો સહિત નંદનવન હશે કે શું ? અથવા તો મણિમય સ્તંભવાળા નજીક અનેક પદ્મધ્વજની શ્રેણિવાળા અતિશય ચમકતાં મોતીઓની માળા સહિત ઊંચા શિખરોની પંક્તિવાળાં સુન્દર મંદિર હશે ? અથવા તો નિર્મળ સ્ફટિકની ભિન્નિમાં પ્રતિબિંબિત થએલ દેવ-મનુષ્યના સમૂહવાળું વેગથી ઉડતી પવનથી ઉલ્લાસ પામતી ધ્વજશ્રેણિરૂપ લહેરોવાળું જળ તો નહિ હોય ? અથવા તો પૃથ્વીતલમાં સ્થાપિત કરેલી દેવસુંદરીઓથી મનોહર, ઘણા દેવોના સંચારના કારણે કરેલા આહરવાળા ચરણોથી સ્પર્શ કરાતું પવિત્ર સ્થલ તો નહીં હશે ? અથવા તો આકાશના અગ્રભાગ સુધી ઊંચાઈવાળા પ્રગટ મોટા શિખર તટવાળા ઐરાવણ હાથીના બાનાથી પર્વત તો નહીં હશે ? આ પ્રમાણે આશ્ચર્યથી ચક્રિત અને સ્થિર નેત્રવાળો બાણે ચિત્રામણમાં ચિત્રેલ ન હોય તેમ થોડો સમય તો નવી દુનિયામાં આવ્યો હોય-તેમ આશ્ચર્ય પામ્યો.

આ પ્રમાણે આખા આકાશસ્થળમાં દેવતાઓ પથરાએલા હોવાથી સમગ્ર જીવલોકને દેવમય માનતો, સર્વ દિશામુખોને દેવાંગનાઓમય જેતો, ભુવન બાણે દેવતાઈ યાન-વાહનમય થઈ ગયું હોય, તેમ ભાવતો, મણિ-રત્ન-સુવર્ણ-ભરેલ બાણે આખો દેશ થઈ ગયો, હોય તેમ અવ-લોકન કરતો, ‘હું’ નિષ્ફળ પ્રતિજ્ઞા ફળવાળો થયો છું’-એમ ચિંતવવા લાગ્યો કે-‘આ સુરેન્દ્રની

ઋદ્ધિ જોતાં તો ભોગોમાં આસક્તિ કરનાર મારા મહેલમાં રહેલી આ લક્ષ્મી કશી વિસાતમાં નથી અને મારા દરિદ્રપણાને પ્રગટ કરાવનારી થાય છે. ખાઓચિયું અને સમુદ્ર તેમાં રહેલા જળની ગંભીરતાની ઉપમા સરખા મારા અને ઇન્દ્રના વૈભવ વચ્ચે મહાન આંતરું છે. સૂર્ય અને ખજવાના તેજનો પરસ્પર જોટલો આંતરો છે, તેવો જ ઇન્દ્રના વૈભવનો અને મારા વૈભવનો મહા આંતરો છે. બીજાઓના વૈભવનો વિચાર કર્યા વગર મેં મારા આત્માને હલકો બનાવ્યો, અથવા તો તુચ્છ હૃદયવાળા જીવોનો આશય પણ તુચ્છ હોય છે.”

આ પ્રમાણે ભાવનારૂઢ થતા દશાર્ણભદ્ર રાજાના પરિણામ ઉલ્લાસ પામ્યા કે—‘જો કે આ ઇન્દ્રમહારાજાએ પોતાની ઋદ્ધિના વૈભવથી મને હરાવ્યો, તો પણ મારી શક્તિના પ્રભાવથી શ્રમણપણું અંગીકાર કરીને તેને હરાવીને હું સફલ પ્રતિજ્ઞાવાળો થાઉં. બીજું, જે પોતે યોલેલું વચન પાલન કરતો નથી, તે ‘ખોટી બકાઈનાં વચન બોલનારો છે’—એમ ધારીને પંડિતો વડે ત્યાગ કરાય છે, મિત્રવર્ગ પણ તેનો વિશ્વાસ કરતો નથી, અંધુલોકો તેનો આદર કરતા નથી, સાધુપુરુષોની પર્યાયમાં અપમાન પામનારો થાય છે’—એમ વિચારીને સુકુટ કડાં વગેરે આભૂષણો ઉતારીને પંચમુષ્ટિ લોચ કરીને ગણધર ભગવંત પાસેથી મુનિવેષ ગ્રહણ કરીને ઇન્દ્રમહારાજાના દેખતાં જ પ્રભુના ચરણમાં પડ્યો. ભગવંતના ચરણ-યુગલમાં ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. અત્યંત ઉત્તમ શક્તિ ફેરવીને ગ્રહણ કરેલા મુનિ-વેષવાળા દશાર્ણભદ્રને દેખીને સુરપતિએ તેને કહ્યું કે, ‘હિ મહારાજ ! સુંદર કર્યું, સુંદર કાર્ય કર્યું, તમારો વિવેક ઉત્તમ છે. ભગવંત ઉપર તમારી લલિત અચિન્ત્ય છે, તમારું પરાક્રમ બીજાઓથી ન ઉલ્લંઘી શકાય તેવું છે. પોતાનાં વચનનો નિર્વાહ બરાબર કર્યો, પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી. વધારે શું કહેવું ? તમે મને હાર આપી છે—એમ બોલતા ઇન્દ્રમહારાજ દશાર્ણભદ્રના ચરણમાં પડ્યા. ઇન્દ્ર પોતાના સ્થાને ગયા. દશાર્ણભદ્ર રાજર્ષિ થઈ યથાશક્તિ સંયમમાં ઉદમ કરવા લાગ્યા.

[૨૭] કુણ્ડાલા નગરીનો નાશ કેમ થયો ?

ત્યાર પછી મહાવીર ભગવંત તે પ્રદેશમાંથી વિહાર કરતા અને દરરોજ ભવ્યજીવોરૂપ કમલખંડને પ્રતિબોધ કરતા ‘કુંડગામે’ પહોંચ્યા. ત્યાં પણ આગળ જણાવી ગયા તે ક્રમ પ્રમાણે દેવો અને અસુરોએ તૈયાર કરેલા સમવસરણમાં સિંહાસન પર બિરાજમાન થયા. ધર્મ-દેશના શરૂ કરીને અભયપ્રદાન મૂલવાળા, અસત્યવચન ન બોલવા રૂપ વિરતિની પ્રધાન-તાવાળા, પારકા ધનના ત્યાગની રુચિ, દિવ્ય, મનુષ્ય, તિર્થંચ સંબંધી મૈથુન-સેવનથી પરાક્રમુખતા, નિષ્પરિગ્રહ ગુણના ગૌરવવાળા યતિધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. તેમ જ પાંચ આણુવતો, ત્રણ ગુણવતોથી અલંકૃત, ચાર શિક્ષાવત-સ્વરૂપ બાર પ્રકારનો શ્રાવકધર્મ સમજાવ્યો. તે સાંભળીને અનેક જીવો પ્રતિબોધ પામ્યા. કેટલાકોએ શ્રમણપણું, કેટલાકે સમ્યક્ત્વ અંગીકાર કર્યું.

વળી કોઈ બીજાદિવસે પોતાની પત્નીસહિત જમાલિનામના પોતાના જમાઈને પ્રતિબોધ કરી દીક્ષા આપી. બીજાપણુ ઘણા અંધુવર્ગને મુનિલિંગ ગ્રહણ કરાવીને અનુક્રમે ત્યાંથી વિહાર

કરીને 'પોતાનપુર' નામના નગરે પહોંચ્યા. ત્યાં પણ વીર, શિવ, ખંડભદ્ર વગેરે ઘણા રાજાઓને દ્વીક્ષા ગ્રહણ કરાવીને 'કુણ્ણાલા' નામની નગરીએ પહોંચ્યા. ત્યાં પણ દેવોએ સમવસરણી રચના કરી. ભગવંતે દેશના શરૂ કરી. કથાંતર બાણુવા છતાં લોકોને પ્રતિબોધ કરવા માટે ગૌતમ ગણધરે ભગવંતને પ્રશ્ન કર્યો કે, 'હિ ભગવંત! આ કુણ્ણાલાનગરી મુનિના શાપથી જળવડે તણાઈ જશે' એમ લોકવાયકા સંભળાય છે, તો આપ કહો કે, આ પ્રસંગ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થશે ? ભગવંતે કહ્યું કે, 'હિ દેવાનુપ્રિય ! તે હકીકત સાંભળો—

કોઈક વખતે ચોમાસાના નજીકના કાળસમયે 'કરિષ્ણુ, અને કટુક નામના બે મુનિઓ ચાતુર્માસ રહેવા માટે આ નગરીમાં આવ્યા. નગરના જળ વહેતા પ્રદેશમાં પોતાની વસતિ નક્કી કરીને બંને મુનિઓ ત્યાં રહેલા હતા. નગરીની અંદર રહેલા અમને વર્ષાજળને ઉપદ્રવ ન થાય એમ ચિંતવીને 'નગર બહાર વરસાદની જરૂર છે, અંદર વરસાદની શી જરૂર છે ?'—એમ વિચારીને નગરની અંદર પડતા વરસાદને થંભાવ્યો. નજીક રહેલા કોઈક તેમના ભક્તિવાળા દેવે તે વાત માન્ય કરી. એમ દિવસો પસાર થઈ રહ્યા હતાં. જ્યારે નગરીની બહાર વરસાદ વરસતો હતો, ત્યારે લોકો બેલવા લાગ્યા કે, નગરીમાં વરસાદ શાથી નથી આવતો ? નક્કી નગરીમાં કોઈ મહાપાપ કરનારો રહે છે, નહિતર વરસાદ નગરીમાં કેમ જળ ન વરસાવે ? આ સમયે કોઈક બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, 'આ નગરના જળાશય પાસે દ્વારલાગમાં જે શ્વેતાંબર ઋષિઓ વસેલા છે, જે તેમને નગરીમાંથી નિર્વાસિત કરી બહાર કાઢી મૂકવામાં આવે, તો નગરીમાં વરસાદ પડશે.' એમ કહ્યું. એટલે તે બ્રાહ્મણની સાથે સમગ્ર નગરલોક આવ્યા. ઢેકાં વગેરેના પ્રહારથી ઉપદ્રવ કરીને ઉપસર્ગ કરવા લાગ્યા. તે ઉપદ્રવથી અત્યંત કંપતા, પરેશાન થતા મનમાં પ્રચંડ કોપ પામતા મુનિઓ બહાર નીકળવા લાગ્યા. બહાર નીકળતાં તેમણે કહ્યું કે— 'હિ દેવ ! આ કુણ્ણાલા નગરીમાં પંદર દિવસો સુધી મુશલ પ્રમાણુ સ્થૂલ ધારાથી વરસાદ વરસાવ, જેવી રીતે રાત્રે, તેવીજ રીતે દિવસે પણ તેવી જ મોટી ધારાથી જળ વરસાવ'

એમ કહેતાં જ નજીકના કોઈક ભક્ત દેવતાએ તે પ્રમાણે જળ વરસાવ્યું. કેવી રીતે ?— જળવાળા મેઘના પ્રચંડ ઉત્પન્ન થતા ગર્જરવના કારણે દેવો અને મનુષ્યોનાં મજબૂત હૃદયનાં બંધને સાથે બાણુ ગગન કુટતું હોય. સજળ મેઘ અને પવન પરસ્પર અથડાવાથી ઉત્પન્ન થતા ગર્જરવના અવાજે કરતો, બાણુ રોષાયમાન થઈને હોય તેમ સ્થૂલધારાથી વરસતો વરસાદ મોટો નગર-વિનાશ સર્જતો હતો. ઉપરા ઉપરી ચાલુ રહેતી ચપળ ચમકતી ભયંકર રીતે વૃદ્ધિ પામતી કાંતિવાળી વિજળી ભુવનને બાણુ આળીને ભસ્મ કરવા માટે ન હોય તેમ ચમકવા લાગી. બિલકુલ અટક્યા વગર સતત સ્થિર સ્થૂલ ધારાના પડવાથી ગર્જરવ કરેલ ભૂમિપટને બાણુ ફાડી નાખતો કેમ ન હોય ? તે સમયે ચારે બાણુ એકદમ ઉત્પન્ન થયેલા સખત એકધારા વરસવાના કારણે જળ-ધારાથી ઘવાએલા દેડકાઓ મૂરછાં પામવા લાગ્યા. કમળ સરોવરોમાં વૃદ્ધિ પામતા જળથી ખરી પડેલા પત્રપુટવાળા, કંઈક ખૂડી જવાના ભયથી ઉડી જતા ભ્રમરસમૂહવાળાં કમલવનો ઉપર જળપ્રવાહ ફરી વળ્યો. જળધારા પડવાથી હણાએલા કમલપત્રના કેસરાવાળા અને વર્ષા-જળથી ભીંજાએલા ઢીલા પડીને લબડી પડતા મોરપીછના કલાપના ભારવાળાં મોરકુલો

નૂરવા લાગ્યાં. આ પ્રમાણે અતિપ્રમાણ વરસાદ પડવાથી ક્ષણવારમાં મહીતલના પ્રદેશો જળખંબાકાર થઈ ગયા. નગરી એકદમ રોકાઈ ગએલા પ્રવેશ-નિર્ગમ માર્ગવાળી થઈ ગઈ.

આ પ્રમાણે નીચાણ કે ઉંચાણના ભૂમિતલના પ્રદેશનો વિચાર કર્યા વગર વરસાદ ખૂબ વરસવા લાગ્યો. નજર સમક્ષ જ ગાય, ભેંસ વગેરે જાનવરો, મહેલો અને મકાનોની શ્રેણી અને લોકોવાળી આખી નગરી જળમાં એવી ડૂબી ગઈ કે, પાણી સિવાય સર્વ દેખાતું બંધ થયું. તે બંને મુનિઓ તે કાળે કરેલા તીવ્ર કષાયના પ્રતાપે કાલ કરીને નીચે સાતમી નરકપૃથ્વીમાં નારકપણે ઉત્પન્ન થયા. માટે આ ક્રોધ પ્રતિકાર ન કરી શકાય તેવો શત્રુ, ઔષધ વગરનો વ્યાધિ, ઈંધણુ વગરનો અગ્નિ, કારણ વગરનું મૃત્યુ છે. જે કારણ માટે દેખો કે—

“હૃદયમાં પ્રચંડ ઉત્પન્ન થતા તીવ્ર સંતાપવાળો જ્યારે ક્રોધવાળો થાય છે, ત્યારે રૌદ્ર-ધ્યાન પામેલા ચિત્તવાળો તે પ્રથમ પોતાને જ આળનારો થાય છે. વળી રૌદ્રધ્યાનથી નરક-ગતિના કારણભૂત કર્મ ઉપાર્જન કરે છે, માટે નરકના દુઃખથી ભય પામનારાએ ક્રોધશત્રુથી સાવધાની પૂર્વક ડરતા રહેવું. ઉત્પન્ન થએલો ક્રોધાગ્નિ પ્રથમ પોતાના આશ્રયને આગશે. ઘસાયા વગરના અરણિકાષ્ઠનો અગ્નિ કાષ્ઠસમૂહને આળી શકે ખરો ! તેથી ધર્મથી બ્રહ્મ થવાના ભયવાળા મહર્ષિઓ આક્રોશ, તાડન, તર્જન, અપમાન કરનાર કોઈ ઉપર પણ પોતાના પ્રાણના સંદેહમાં પણ ક્રોધ કરતા નથી, બલકે તેઓને ખમાવે છે, ક્રોધ કરનાર પામર આત્માના વિષયમાં મહર્ષિઓ ભાવદયા ચિંતવતા એમ વિચારે છે કે, અજ્ઞાની બિચારો ક્રોધ કરીને અધમગતિમાં ગમન કરનાર થશે. ‘મારી ખાતર આ મહાક્રોધ કરીને અશુભકર્મ ઉપાર્જન કરે છે.’ એમ પોતાના અપરાધથી ભય પામ્યાની જેમ તે મહર્ષિઓ લગભગ પામે છે. અપકાર કરનાર વેરી તે તો માત્ર એક જન્મ પૂરતો થાય છે. પરંતુ ક્રોધ બંને ભવમાં અપકાર કરનાર થાય છે. જેમ ક્રોધ, તે જ પ્રમાણે બીજા પણ દુઃખી કષાયો આત્માના પરમ શત્રુઓ છે, માટે તેના વિપક્ષભૂત ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા, સંતોષથી મુનિએ તેઓને જિતવા બેઠાં. જો તે કષાયોને જિતવામાં ન આવે અને પ્રમાદથી વૃદ્ધિ પામે તો વૈરિ-સમૂહની જેમ નિર્દય અપકારી થાય છે. નિર્મળ સંયમ લાંબા સમય સુધી પાળીને જે શુભકર્મ ઉપાર્જન કર્યું હોય, તેને ક્રોધરૂપી અગ્નિ એકક્ષણમાં ઝૂના ઢગલાની જેમ આળીને ભસ્મ કરી નાખે છે. સંસારની અંદર રહેલા સમય પ્રાણીઓને આ કષાયો નહીં દુઃખ પમાડનારા છે. વૃદ્ધિ પામેલા વિકારવાળા હાથીની જેમ સર્વને અંધ કરનાર અથવા ભાન ભૂલાવનાર થાય છે. આ કષાયો આત્માનું સ્વસ્વરૂપ હરણ કરાવીને તેમ જ વિકૃત સ્વરૂપ ધારણ કરાવીને મંત્રથી જેમ પરાધીન બનાવે તેમ અવળે માર્ગે ખેંચી જાય છે. કષાય-સંહિત નીચે જાય છે અને કષાયરહિત ઉંચે જાય છે—આ સમજીને વીરપુરુષો કષાયસમૂહનો ત્યાગ કરે છે. આ પ્રમાણે તે બંને મુનિઓના સંયમ-ઉદ્યમનો યોગ સર્વથા નિષ્ફળ ગયો અને ક્રોધના દોષથી નરકમાં પતન થયું. માટે નરક-પતન થવાના ભયવાળા યુદ્ધિશાળી આત્માએ હૃદયમાં કષાયોના વિપાકો વિચારીને ક્રોધવાળાં વચનનો ત્યાગ કરવો.”

[૨૮] શ્રીવર્ધમાન સ્વામીનું નિર્વાણ

હવે જગદ્ગુરુ ભગવંત યોતાને! નિર્વાણ-સમય જાણીને નાશ પામેલા પાપ-સમૂહવાળી 'પાપા' નામની નગરીએ પહોંચ્યા. ગૌતમ સ્વામીને ઉદ્દેશીને પ્રભુએ ચિંતવ્યું કે-આ ગૌતમ મારા ઉપર અત્યંત સ્નેહ મોહિત મતિનાળા છે, ક્ષણનાર પણ મારા વિરહને ઈચ્છતા નથી અને તે કારણે તેને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થતું નથી'-એમ કલ્પના કરીને ગૌતમ સ્વામીને કહ્યું કે-હો દેવાનુપ્રિય ! દેવશર્મા નામનો બ્રાહ્મણ તમને દેખીને પ્રતિબોધ પામશે, તો તેને પ્રતિબોધ કરવા માટે તમારે જવું.' ગણધર ભગવંતે પણ 'આપની આજ્ઞા પ્રમાણે ઇચ્છા કરું છું'-એમ કહીને તેની પાસે જવા પ્રયાણ કર્યું. ધૂંસરાપ્રમાણ ભૂમિ પર દષ્ટિથી નજર કરતા-અર્થાત્ ઈર્વાસમિતિ પાળતા તે પ્રયાણ કરતા હતા.

ગૌતમ સ્વામી ગયા પછી આકી રહેલાં કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે પ્રભુએ યોગ-ક્રિયામાં પ્રવેશ કર્યો. જેમણે યોગક્રિયારૂપી અગ્નિમાં સમગ્ર કર્મ-ઇન્દ્રિયો આળી નાખ્યાં. એવા ભગવંત કાર્તિકવદિ આમાવાસ્યાની રાત્રિએ પાછલા પહોરમાં, સ્વાતિ નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થયો ત્યારે અસ્થિર દેહનો ત્યાગ કરીને વેદનીય, નામ, ગોત્ર અને કંઈક આકી રહેલ આયુષ્ય કર્મનો સર્વથા ક્ષય કરીને, યુવાનવયમાં વિષય-વિલાસનો ત્યાગ કરીને, સંયમની આરાધના કરીને, સમગ્ર ક્રિયા-કલાપ જાણીને, ગ્રીષ્મકાળમાં અતિતીવ્ર સૂર્યકિરણની આતાપના લઈને, વર્ષાકાળમાં સૂક્ષ્મ જંતુ-સમૂહના રક્ષણ માટે અંગોપાંગ સંકોચીને, શિયાળાની રાત્રિઓમાં હિમમય ઠંડા પવનના સ્પર્શથી શોષવેલ શરીરવાળા, છકૂ, અકૂમ, અર્ધમાસ, માસ આદિ તપોવિધાન જે નિર્વાણપદ મેળવવાને માટે યતિઓ કરે છે, તે કરીને, નિરુપદ્રવ શાશ્વત ઉપમા વગરના સુખવાળું નિર્વાણ-સુખ ચરમ તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ પામ્યા.

ત્રિભુવનના અદ્વિતીય અંધુમૂત વીર પરમાત્મા નિર્વાણ પામ્યે છતે ચારે બાજુ ચલાયમાન થયેલા આસનવાળા ઇન્દ્ર મહારાજાએ આવ્યા. પૃથ્વીતલને ભાલતલને સ્પર્શ થાય, તેવી રીતે ભગવંતના ચરણમાં નમન કરીને સર્વાદરથી પ્રભુનો નિર્વાણ-મહોત્સવ કરવા લાગ્યા. ઉલ્લસિત થયેલા તોષવાળા તે દેવો પ્રભુના શરીરને ઝડુણ કરીને નિર્મળ મણિમય સિંહાસનની પીઠિકા ઉપર સ્થાપન કરીને ગોશીર્ષ અંદનની પ્રચંડ ગંધ અને સુગંધી પદાર્થોથી મિશ્રિત ક્ષીરસમુદ્રના જળથી પ્રચલન અને આદર પૂર્વક ડૂબતા જીવોના ઉદ્ધાર કરવા માટે જ હોય, તેમ સ્નાન કરાવવા લાગ્યા. શેલારસ, ઘનસાર (કપૂર) આદિ ઉત્તમ સુગંધી પદાર્થોનો (દશાંગ ધૂપ) મેળાપ કરી પ્રચંડ સુગંધમય તેમજ કૃષ્ણાંગુરુ, કુંદુરુકક આદિના ધૂપથી અંધકારવાળી દિશાઓને કરીને વળી વિકસિત તાબાં સરસ કલ્પવૃક્ષનાં પુષ્પોની માળાથી ભગવંતના મસ્તક અને ઉત્સાંગને સર્વાદરથી મનોહર શોભાયમાન બનાવતા હતા. આ પ્રમાણે હૃદયમાં પ્રસાર પામતા ભક્તિ અને સહસ્રાવપૂર્ણ આદરથી દેવતાઓએ સમગ્ર ઋદ્ધિથી ભગવંતના શરીરનું મનજનાદિક કાર્ય કરીને વાજિંત્રો વગાડ્યાં. કેવાં ?-દેવાંગનાઓ, કિન્નરીઓ, ગંધર્વ-વિદ્યાધરનો સુંદરીઓએ સાથે ગાયેલ ગીતના કેલાહલમય, હાથ અક્ષણીને વગાડતા મોટા પડહો, ગંભીર સ્વરવાળી ટુંડુભિ મોટા શબ્દ કરતી ભેરી, પ્રચંડ શબ્દવાળાં મૃદંગ આદિ વાજિંત્રોના શબ્દો પ્રસરવાથી સહોભા પામેલા સમગ્ર જીવોના કાનોના પોલાણો પૂરાઈ ગયેલા છે,

ધૂમીને રાસ લેતા, તાળી પાડતા એકી સાથે ગાયન કરતા, કુતૂહલ ઉત્પન્ન કરતા દેવોએ વાજિંત્રો વગાડ્યાં.

ત્યાર પછી અપ્સરાઓએ સુંદર નૃત્ય કર્યું. તે કેવું હતું ?—રસસમૂહવાળું, લયને અનુસરતું, વિકસિત થતા હાવભાવવાળું, સર્વને દર્શન કરાવનારું, ચારે બાજુ વસંતકાળ સરખું મનોહર, પ્રશસ્ત હસ્તની શોભાવાળું, વિવિધ પ્રકારના હાવભાવવાળું, અંગમરોડવાળું, ઉછળતા હારવાળું, રણુકાર કરતા નૂપુર-સમૂહવાળું, શબ્દ કરતી ઘુઘરીયુક્ત કંઠોરાની શોભાવાળું, શાસ્ત્રાનુસારી લયવાળું, અનેક ભંગથી શોભિત, ગીતના પદના અનુસારે લંબાવાતું, સરખી ગતિવાળું, વિલંબયુક્ત, સ્વાભાવિક શોભાવાળું નૃત્ય દેવાંગના-અપ્સરાઓએ કર્યું. આ પ્રમાણે ભગવંતના શરીર-સ્થાન પાસે નાટ્યવિધિ કરીને ભૂમિ સાથે સ્પર્શ કરતી મુગુટ-માળાવાળા દેવો પ્રણામ કરીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કેવી રીતે ?—

“સમગ્ર અધર્મોનો વિનાશ કરનાર, નિર્મલ કેવલજ્ઞાનની પ્રભાથી યથાર્થ સત્ય ધર્મ પ્રકાશિત કરનાર ! હે પ્રભુ ! આપનો જય થાયો. સુંદર સંયમમાં કરેલા પરાક્રમથી કર્મોનો નાશ કરનાર ! ધર્મને સુંદર રીતે બતાવનાર હે જિનદેવ ! તમોને પ્રણામ કરું છું. હે ભગવંત ! આપ તપ કરો છો, તે પણ જગતના કલ્યાણ માટે, ધન, કુટુંબ, રાજ્યાદિકના સંગનો ત્યાગ, તે પણ લોકના હિત માટે, આપે પોતાનાં કર્મોનો ક્ષય કરી નિરુપદ્રવ શાશ્વત અને અનુત્તર સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. હે જિનેન્દ્ર ! આપે મોક્ષ-સુખ મેળવવાનો માર્ગ બતાવ્યો, મોક્ષથી પ્રતિકૂળ અને દુર્ગતિ આપનાર પાપમાર્ગનો નાશ કરનાર ભવના ભયથી મૂઠતા પામેલા આત્માઓને પ્રતિબોધ કરનાર હે સુંદર દેહવાળા ! આપને નમન કરીએ છીએ.” —એમ સ્તુતિ કરીને ઇન્દ્ર મહારાજનો ભક્તિથી ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને આદર-પૂર્વક જિનેશ્વરના ગુણોનાં કીર્તન કરતા પોતાના સ્થાનમાં ગયા.

આ પ્રમાણે દેવસમુદાયની પ્રભા સરખા ઉદ્ઘોતવાળા પૃથ્વીમંડલને તે દિવસે દેખીને લોકોએ પણ ‘દીપોત્સવ’ પ્રવર્તાવ્યો, જે અત્યારે પણ ‘દીવાળી પર્વ’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલ છે.

[૨૯] ગૌતમ ગણધરને કેવલજ્ઞાન અને મોક્ષ-પ્રાપ્તિ

આ બાજુ ગૌતમસ્વામી દેવશર્મા ગ્રાહ્યણને પ્રતિબોધ પમાડીને, શ્રમણુવેષ આપીને પાછા વળતાં ભગવંતનો નિર્વાણુગમન-મહોત્સવ લોકમુખથી સાંભળીને ચિંતવવા લાગ્યા કે—“જુઓ, ‘પોતાનો નિર્વાણુગમન સમય નજીક છે’ એમ જાણવા છતાં મને તે વાત જણાવ્યા વગર દેવશર્માના બાનાથી ભગવાને દૂર મોકલી દીધો, તે દેવશર્મા ઉપર કરુણા ઉત્પન્ન થઈ, પરંતુ લાંબા કાળના પરિચિત ગુણાનુરાગી અનન્યશરણુ એવા મારા ઉપર દયા ન આવી ! તે દેખો. જે કારણે લાંબા કાળનું પરિચિતપણું ઉવેખીને, અનન્ય ભક્તિની અવગણના કરીને, ગુણુગણુનું અનુરાગીપણું નહીં ગણુકારીને, અનન્ય શરણુનો અસ્વીકાર કરીને, જાણુ પહેલાં દેખ્યો જ નથી અથવા તે અપરિચિત હોય, તેમ અતિનિષ્કરુણુની જેમ મને એકલો, નાથ વગરનો, અશરણુ મૂકીને, મારો ત્યાગ કરીને પોતે એકલાએ જ પરમપદ

પ્રાપ્ત કર્યું. મારું વિપરીત સ્વરૂપ કેવું છે કે, સ્નેહ વગરના તેમના વિષે સ્નેહ થાય છે, વાતસલ્ય વગરના હોવા છતાં તેમના ઉપર વાતસલ્ય થાય છે. દાક્ષિણ્ય વગરના પ્રભુ ઉપર પણ મને દાક્ષિણ્ય થાય છે અને આજે પણ મારા હૃદયમાં તેમના સ્નેહ-અંધનો અતિશય સંતાપ કરાવે છે. ખરેખર સ્નેહ-અંધન એ દોરડા વગરનું કોઈક વિશેષ અંધન છે, જેડી વગરનું કેદખાનું છે, સાંકળ બાંધ્યા વગરનો હેડ-જેલ પ્રવેશ છે. કાષ્ઠ વગરનું પાંજરું છે, જેથી સ્નેહાધીન આત્મા વિવેકવાળો હોય, તે પણ નિર્વિવેકવાળો, સમર્થ હોવા છતાં સામર્થ્ય વગરનો, પંડિત પણ મૂર્ખ બનીને પોતાના કાર્યમાં મૂંઝાય છે, કુશલ કાર્ય કરવાનું ચૂકી બંધ છે. અથવા લોકોમાં આ કહેવત ઘણી પ્રસિદ્ધ છે કે- ‘વિપરીત મુખવાળા વિશે વળગવા જનાર આ લોક અને પરલોક બનેથી ચૂકી બંધ છે, માટે હે હૃદય! તું ફેગટ સ્નેહ છોડી દે. ‘જે સ્નેહ કરે તેની સાથે સ્નેહ કરવો જોઈએ’ તે વિષયમાં સમજવાનું કે, આ પ્રસિદ્ધ કહેવતનો આટલો ટૂંકો પ્રત્યુત્તર બસ છે કે, શૂન્ય ઘરમાં દીપકનું દાન કયા લાભને કરનાર થાય? અર્થાત્ નિઃસ્નેહી સાથે સ્નેહ કરવાથી કશો લાભ થતો નથી. હે હૃદય! તું બળી રહેલ છો, તો લલે બળ, બહાર નીકળે છે, તો લલે બહાર નીકળ. જો તું સદા માટે ભાંગી-કુટી બંધ છે, તો લલે ભાંગી-કુટી બ, તો પણ ત્રિલોકનાથે તને બાકી રાખ્યું છે.

ત્યાર પછી હૃદયમાં ઉલ્લાસ પામતા વિરહના સંતાપાગ્નિવાળા ગૌતમ સ્વામી ફરી ચિંતવવા લાગ્યા કે, જીઓ ! આ પ્રભુએ મારી ભક્તિ તરફ ઉપેક્ષા કરી, તેથી કરીને તેમની સાથે અહીં કે જન્માંતરમાં હવે સ્નેહ નહીં કરીશ. કેમ કે,

આ સ્નેહ સમજી આત્માને પણ દૃઢ અંધનરૂપ થાય છે, વિવેકીને પણ કુશલકર્મના ઉદ્યમમાં દૃઢ વિધ્નભૂત થાય છે. સ્નેહના કારણે પ્રાણીઓને કર્મસમૂહની એવી ઉત્પત્તિ થાય છે કે, મહા દુઃખસમૂહવાળી નરકાદિક ગતિમાં ગમન કરવું પડે છે.

પ્રાણીઓને સર્વ જગ્યા પર રાગથી ગાઢ સ્નેહ થાય છે અને સ્નેહ તે જ રાગ છે અને જ્યાં રાગ છે, ત્યાં દ્વેષ પણ હોય છે. આ રાગ અને દ્વેષ બંને સંસારરૂપી કૂવામાં પડવાનાં કારણો છે, પરંતુ ભગવંતે કહેલું છે કે, આ રાગ-દ્વેષનું સામર્થ્ય નિવારણ કરનારને મોક્ષ દૂર નથી. ખીજી વાત એ પણ લક્ષ્યમાં રાખવાની છે કે, ‘દ્વેષ કરતાં પણ રાગ વધારે નુકસાનકારક કહેલો છે.’ કારણ કે, ગુરુ ઉપર કરેલો રાગ પ્રતિબંધ-મમત્વના કારણભૂત થાય છે, મોક્ષ રોકનાર થાય છે, તો જેવી રીતે ભગવંતને મારા ઉપર નિઃસ્નેહતા હતી, તેમ હવે હું પણ ભગવંતના ઉપર સ્નેહરાગ વગરનો થયો છું. આમ ભાવના ભાવતા, છેદાઈ ગયેલા સ્નેહ-અંધનના ગુણવાળા, વૃદ્ધિ પામતા સંવેગના વેગવાળા શુકલધ્યાનાગ્નિથી બાળી નાખેલ કર્મ-અંધનવાળા ગૌતમ સ્વામીને ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળ આદિના સમગ્ર ભાવોને જણાવનાર કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યાર પછી ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ કરીને પોતાનું આયુષ્ય પાલન કરીને બાકીના કર્મલેપથી મુક્ત થઈ મોક્ષસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું.

ગૌતમ ગણધરનું નિર્વાણ

અનેક લાખ ગુણ્યુક્ત શ્રીવર્ધમાન ભગવંતનું આ ચરિત્ર ભવ્ય જીવોના કલિકાલના કર્મ-કર્ફમને દૂર કરે.

શ્રીમહાપુરુષ-ચરિત્રમાં વર્ધમાનસ્વામીનું ચરિત્ર સમાપ્ત થયું. [૫૪]

ચરિત્રકાર-પ્રશસ્તિ

શ્રીશ્રુતદેવતાના ચરણકમળની કાંતિની શોભાના પ્રભાવ વડે-સરસ્વતી દેવીની કૃપાથી આ ચોપન્ન મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો મેં અહીં સમાપ્ત કર્યાં. જ્યોત્સ્ના-સરખા ઉજ્જવલ યશથી નિર્મળ થએલા 'નિર્વૃત્તિ કુલ'-રૂપ આકાશમાં રહેલા ચંદ્ર સરખા આહ્લાદક એવા શ્રી માનદેવસૂરિ થયા. તેમના 'શીલાચાર્ય' નામના શિષ્યે સમગ્ર લોકોને પ્રતિબોધ કરવા માટે પ્રગટ સ્પષ્ટાર્થવાળું સુપ્રસિદ્ધ ચરિત્ર પ્રાકૃતભાષામાં રચ્યું, અહીં મારા કે લેખકના પ્રમાદ-કારણે લક્ષણ-વ્યાકરણ, અક્ષર, છંદ વિષયક સ્ખલના થઈ હોય, તેની પંડિતવર્ગે ક્ષમા આપવી.

આ પ્રમાણે ચોપન્ન મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો સમાપ્ત થયાં.

જે ભવ્યાત્મા એકાગ્ર મનથી આ ચોપન્ન મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો કીર્તન શ્રવણ કરશે, તે વિશાળ મુક્તિસુખને પામનાર થશે. -આ વિષયમાં સંદેહ ન રાખવો.

અનુબંધ ૫ છંદ-પ્રમાણ ૧૧૮૦૦ શ્લોકપ્રમાણ મૂળગ્રંથ.

શ્રીશીલાચાર્યે રચેલ પ્રાકૃત ચોપન્ન મહાપુરુષોના ચરિત્રમાં [૫૪મા] શ્રીવદ્ધમાનરવામિ-ચરિત્રનો ગૂર્જરાનુવાદ આ૦ શ્રીઆનંદસાગરસૂરીશ્વરજીના પટ્ટધર આ. શ્રીહિમસાગરસૂરિએ પૂર્ણ કર્યો. સં. ૨૦૨૫ માહશુદ્ધિ ૫, બુધવાર- તા. ૨૨-૧-૬૬ શ્રીગોડીજી પાર્શ્વનાથ જૈન દેહરાસર, પાંચધુની, મુંબઈ-૩.

અનુવાદક-પ્રશસ્તિ

ક

સુંદર સૌરાષ્ટ્ર દેશે શોભાયમાન સિદ્ધગિરિ-સાંનિધ્યે શત્રુંજયી નદીતીરે જીરાગામ (જીરાશેડ) નિવાસી દોશી દેવચંદ પુરુષોત્તમ અને સદ્ધર્મ-શીલશાલિની ઝમકબેન દેવચંદના અનુક્રમે હીરાચંદ, ધનજીભાઈ તથા અમરચંદ નામના ત્રણ સુપુત્રો અને વિજકેર, સમરત, હીરાબેન અને પ્રભાવતી નામની ચાર પુત્રીઓ હતી. પોતાનાં બાળકોને શહેરમાં વ્યાવહારિક સાથે ધાર્મિક શિક્ષણ મળે અને દેવ-ગુરુનો સમાગમ શહેરમાં સહેલાઈથી મળી શકે-તેમ ધારી પિતાજીએ સંવત્ ૧૯૬૬ના વૈશાખ મહિને સર્વ કુટુંબને સૂરતમાં બોલાવ્યું અને બાળકોને વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવા સાથે ધાર્મિક સંસ્કાર આપ્યા. પ. પૂ. આગમોદ્ધારક શ્રીઆનંદસાગર સૂરીશ્વરજી મહારાજના સમાગમથી આખું કુટુંબ વિશેષ ધર્માનુરાગી બની ગયું. દરમ્યાન દેવચંદભાઈ અને ઝમકબેન ઉપધાન તપ, નવપદ ઓળી, નિરંતર ગુરુભક્તિ, સુપાત્રદાન, વ્યાખ્યાન-શ્રવણ, પૌષ્ઠ, પ્રતિકમણ્ણદિ શ્રાવકૈચિત સર્વ ધર્મકરણીમાં તત્પર રહેતા હતા. દરમ્યાન સં. ૧૯૮૧ ની સાલમાં દેવચંદભાઈને દીક્ષાના મનોરથ થવાથી પ. પૂ. આગમોદ્ધારક સૂરીશ્વરજી પાસે સકુટુંબ અજીમગંજ, મુશીંદાબાદ જઈ તેમના શુભ હસ્તે ઘણા જ આડંબર અને ત્યાંના ધનપતિ, ધર્મિષ્ઠો, સાધર્મિક ભક્તિ-પરાયણ, ધર્માનુરાગી બાબુ-શ્રાવકોના પૂર્ણ ઉત્સાહ સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરી અને મુનિ શ્રીદેવસાગરજી મહારાજ એવું નામ સ્થાપન કર્યું. તે સમયે માતાજીએ અને મેં કેટલાક વ્રત-નિયમો અંગીકાર કર્યા અને સંમેત-શિખરજી તીર્થ અને નગરીઓની યાત્રાઓ કરી. થોડાં વર્ષ પછી સદ્ગુરુ-સમાગમ યોગે કાયમી બ્રહ્મચર્યવ્રત અંગીકાર કર્યું. મુંબઈમાં રહી મોતીનો વ્યવસાય કરવા સાથે નિરંતર સામાયિક, ધાર્મિક-વાંચન, પૂજા, પ્રતિકમણ્ણ, વર્દ્ધમાનતપની આરાધના ઇત્યાદિકમાં સમય પસાર થતો હતો. કુટુંબની જવાબદારી મારી હોવાથી કુટુંબનો ભાર ઉઠાવનાર નાનો ભાઈ તૈયાર ન થાય ત્યાં સુધી માતાજી દીક્ષાની રજા ન આપતાં હોવાથી થોડો સમય રોકાવું પડ્યું. પરંતુ આયુષ્યની ચંચળતા લાગવાથી કોઈ પ્રકારે માતાજીને અને સ્વજનોને સમજાવી સંવત્ ૧૯૮૪ના વૈશાખ શુકલ એકાદશી-શાસન સ્થાપનાના શુભ દિવસે અમદાવાદમાં હઠીભાઈશેઠની વાડીના દેરાસરજીના ચોકમાં ચતુર્વિધ શ્રીસંઘ, સ્વજન-કુટુંબીવર્ગની પૂર્ણ હાજરીમાં પ. પૂ. આગમોદ્ધારક શ્રીઆનંદસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજના શુભહસ્તે મેં (હીરાચંદ) અને લઘુબંધુ અમરચંદ દીક્ષા અંગીકાર કરી અને મુનિ શ્રીદેવસાગરજી મ. અને મુનિ શ્રી અમરેન્દ્રસાગરજી મ. નામ સ્થાપન કર્યાં. કેટલાક સમય પછી વિજકેરબેને અને હીરાબેને પણ દીક્ષા અંગીકાર કરી, જેમનાં સાધ્વી શ્રીદિનેન્દ્રશ્રીજી અને હર્ષલતાશ્રીજી નામ સ્થાપન કરવામાં આવ્યાં.

સતત ગુરુકુલવાસમાં રહી અનુક્રમે ગ્રહણ-આસેવન-શિક્ષા, વ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્ય, ન્યાય, આગમોદ્ધારક શાસ્ત્રનું યથાશક્તિ અધ્યયન કર્યું. સં. ૧૯૯૯ કપડવંજના ચાતુર્માસમાં પ. પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીના શુભહસ્તે તેમના દબાણથી શ્રીભગવતી સૂત્રના યોગોદ્ધહન કર્યાં. આસે

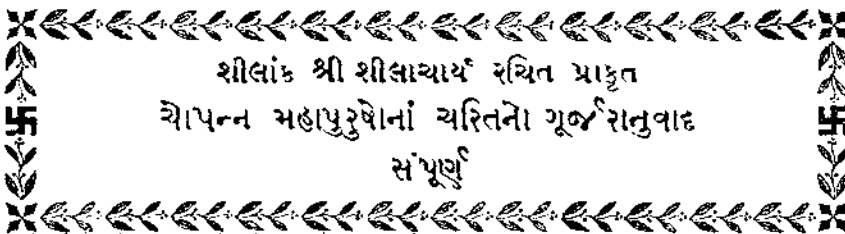
વદિ ૨ અને ૩ ના દિવસે આગમોદ્ધારકશ્રીજીના શુભહસ્તે અનુક્રમે ગણી અને પંચાસ-પદવીઓ થઈ. સં. ૨૦૦૭ ની સાલમાં સૂરત નગરે પ. પૂ. ગવ્હાધિપતિ આચાર્ય મહારાજ શ્રીમાણિક્યસાગરસૂરિજીના વરહ હસ્તે અનિષ્ઠાએ શ્રીસંઘના આગ્રહને વશ ખની આચાર્યપદ સ્વીકારવું પડ્યું. અને સૂરિમંત્રની પાંચે પીઠતું વિધિપૂર્વક આરાધન કર્યું.

પ. પૂ. આગમોદ્ધારકશ્રીના આગમવિષયગણિત પ્રવચનો શ્રવણ કરવાના વ્યસનને અંગે મોક્ષમાર્ગ તરફ પ્રીતિ પ્રગટી. પરમકૃપાળુ ગુરુજી મહારાજ સમયે સમયે બોલાવી વિશેષાવશ્યક-ભાષ્ય-ટીકા, દશવૈકલિક સૂત્ર, તત્ત્વાર્થસૂત્ર, લલિતવિસ્તરા, પંચાશક, આચારંગસૂત્ર, સ્થાનાંગસૂત્ર આદિની વાચનાઓ પણ આપતા હતા. વ્યાખ્યાન-શ્રવણ-સમયે લખવાની ત્વરાના કારણે આગમોદ્ધારકશ્રીનાં અનેક વ્યાખ્યાનોનાં અવતરણો ઉતારી લીધાં હતાં. તેની પ્રેસકોપીઓ કરાવી, સુધારી, અનેક વ્યાખ્યાન પુસ્તકો છપાવ્યાં, તેમજ 'સિદ્ધચક્ર' પાક્ષિકમાં પણ જે વ્યાખ્યાનો છપાયાં છે, તેમાંનો મોટો ભાગ મારાં અવતરણોનો છે. હાલમાં જ 'આગમોદ્ધારક-પ્રવચન-શ્રેણી' નામનું પુસ્તક છપાઈ ગયું છે.

ગુરુમહારાજના કથનાનુસાર ઉપદેશમાલાની દોઢકી ટીકાની તાડપત્રીય પેથી પરથી પ્રેસ-કોપી કરાવી, કેટલીક બીજી પ્રતો સાથે મેળવી, યથાશક્ય પ્રયત્નપૂર્વક સંશોધન કરી સંપાદન કરી. વળી દાક્ષિણ્યચિહ્ન ઉદ્દ્યોતનસૂરિ-રચિત મહાયંપૂકાવ્ય (પ્રાકૃત) કુવલયમાલા-મહાકથાના, તથા ૧૪૪૪ અંકાર આ. શ્રીહરિભદ્રસૂરિ-રચિત સમરાદિત્ય ચરિત્ર (પ્રાકૃત) કથાના પણ સંપૂર્ણ ગુજરાતી અનુવાદ કરી સંપાદન કર્યાં, જે ગત વર્ષોમાં પ્રસિદ્ધ થયા છે. ક. સ. શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય-વિરચિત સ્વોપજીવવરણ-સહિત યોગશાસ્ત્રનો ગૂર્જરાનુવાદ સંપાદન કરી પ્રસિદ્ધ કર્યો. હવે પછી મહાવીર ભગવન્તના નિર્વાણ પછી ૫૩૦ મે વર્ષે આ. શ્રીવિમલસૂરિજીએ ૧૨૮ પ્રકરણ સ્વરૂપ પ્રાકૃત ભાષામાં પદમય રચેલ પઉમચરિય-પદ્મચરિત અર્થાત્ જૈન મહારામાયણનો અનુવાદ તૈયાર કર્યો છે, તે ટૂંક સમયમાં પ્રસિદ્ધ થશે. આ. શ્રીશીલાચાર્ય-વિરચિત 'અઉપ્પન્ન મહાપુરિસ-ચરિય'નો અનુવાદ કર્યો, તે વાચકવૃન્દના કરકમલમાં સમર્પણ કરી કૃતકૃત્યતા અનુભવવા આજે હું ધન્ય બન્યો છું. આ ચરિતનો અનુવાદ કરી જે કંઈ કુશલ કર્મોપાર્જન થયું હોય, તેનાથી 'સર્વ જીવો મૈત્રી આદિ ભાવનાઓ સહિત પ્રભુશાસનના અનુરાગી બનો'—એ જ અન્તિમ અભિલાષા.

શ્રી ગોડીજી જૈન ઉપાશ્રય
પાયધુની. મુંબઈ ૩
સં ૨૦૨૫, આસો શુદ્ધિ ૫ ગુરુ
૧૬-૧૦-૬૬

આ. શ્રીહેમસાગરસૂરિ

शुद्धि पत्रक

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
३	१६	तद्वेदी	श्रुतद्वेदी	१२०	२२	कुण्ड	कृण्ड
„	३३	शक्तिखिन	शक्तिहीन	„	२६	प्राधा-	यित्रा-
१६	३०	साथे	सार्थवाडे	१२६	२२	पोष	षोष
२२	८	होप, छातां विमल	विमल होवा छातां	१२७	३३	अभावथी	अभावथी
				१२८	६	तिथ्यो	तिर्भ्यो
२३	१३	अभिगम	अधिगम	„	१५	लेवुं	लेवो
२४	११	अस्तिकथ	आस्तिकथ	१३६	२३	सनकुमार	सनरकुमार
२६	५	कुलकभोगत	कुलकभोगन	१४५	४	आशुष्य	आशुष्य
„	१२	कथा	कथाना	„	१६	कथुं	कथुं
४५	२७	साधुना	साधुनी	१४८	२६	पोतना	पोताना
४७	२६	धर्मानुष्ठान	धर्मानुष्ठान	१४९	२४	थाथा,	था,
४८	३३	वात्सल्य	वात्सल्य	१५२	८	वसंतिलका	वसंतिलका
„	३४	सांठ	सांठ	१५८	२८	उद्देशीने	उद्देशीने
४९	२३	भूर्तिओ	मुनिओ	१५९	१	विज्य	विज्य
५१	६	लात्री	लागी	„	३१	पराइमुअ	पराइमुअ
५६	२६	धत	धूत	१६४	५	ससंतो	बसंतो
६३	८	पहोअया	पहोअया	„	१५	जण	जाण
६४	२६	„	„	१८१	२८	अणहणता	अणहणता
८३	१	सहसाक्ष	सहसाक्ष	२०४	१५	वैशल्य	शैशल्य
„	११	गौरववाणो	गौरववाणा	„	२२	अमके	अम
„	३०	शीध	शीध	„	२८	अववेला	अववेला
„	३१	दारिद्र	दारिद्र	२०९	१	विरलद्रनो	वीरलद्रनो
८४	२६	मने	तमने	२१०	१०	प्रत्ये	प्रत्ये
८५	१	भवोमां	भवमां	„	३६	पडुअ	पडुअ
९४	६	दरीद्र	दरिद्र	२१२	„	अविती	अवती
९५	१	आठ	साठ	२१३	१	वीरलद्रने	वीरलद्रने
„	१६	भवनोमां	भवनोमां	„	३४	माइं	भारा
„	३०	अन्मथा	अन्मथा	२१५	१	विरलद्रनो	वीरलद्रनो
९७	१	पुत्रभरणो	पुत्रभरणो	२१६	३०	देलकुलनी	देवकुलनी
१०१	१	पण्णे	पण्णु	२१७	२८	विद्यावणथी	विद्यावणथी
११६	१	अर	अरित	२१९	२३	प्रअरभां	अरांपग
१२०	१९	धर	धर	„	२७	वंडपण्णुं	वंडपण्णुं
„	२२	द्वैव-	द्वैव-	२३४	१७	अकुलवृक्षनी	अकुलवृक्षनी
				२३७	६	रीते	शी रीते

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨૪૦	૧	વાસુદેવને	વસુદેવને	૩૬૮	૧	ચોાપન્ન	ચોાપન્ન
,,	૩૪	રત્નોવાળ	રત્નોવાળી	૩૭૪	૧૬	કેટલાય તો	કેટલાયને
૨૬૯	૮	ચક્રાયુદ્ધ	ચક્રાયુધ	,,	૧૯	કેટલામાને	,,
૨૭૭	૧૭	વિધિધ	વિવિધ	૩૭૫	૧૨	ગેવાળે	ગેવાળે
૨૮૦	૩૩	બ્રહ્મદેવલોકમાં	બ્રહ્મદેવલોકમાં	૩૭૬	૮	કરવામ	કરવામાં
૨૮૫	૨	કાશિમૂર્તી	કાશિમૂર્તી	૩૭૭	૧૯	પાખંડ	પાખંડી
૨૮૬	૧૩	થયેલી	થયેલ	૩૮૨	૧૯, ૨૮	પુષ્પ	પુષ્પ
,,	૧૯	મગરમરછોના	મગરમરછોના	૩૮૯	૧	સંગમ	સંગમ
,,	૨૦	ધરતીવાળો	ધરતીવાળા	૩૯૫	૨	નિવૃત્તિ	નિવૃત્તિ
,,	૨૧	ડૂબતાને	ડૂબતાને	૪૦૦	૨	છે.	છો
૨૯૧	૩૨	મકવર્તીની	ચક્રવર્તીની	,,	૭	તિલકભૂતિ	તિલકભૂત
૨૯૪	૮	બ્રહ્મદત્તે	બ્રહ્મદત્તે	,,	૩૨	મદિરાન	લાકડાના
૩૦૧	૩૩	પુષ્પાવતી	પુષ્પવતી	,,	૩૩, ૩૪	હવન કરવાનું ધી	અગ્નિ
૩૦૨	૧૩	,,	,,	૪૧૫	૧	ગણુરપદ	ગણુધરપદ
૩૦૩	૧	,,	,,	,,	૨૯	ભાલે	ભાલ
૩૧૨	૧૫	વિભગવાળી	વિભાગવાળી	૪૧૮	૧૯	સંચમનો	સંચમને
૩૨૭	૧૩	બાળી	વળી	,,	૨૩	આમનુઆમ	આમાનુઆમ
૩૩૧	૧	બ્રહ્મદત્તના	બ્રહ્મદત્ત	૪૨૧	૧૩	ઉત્તરબિની	ઉત્તરબની
,,	૩૬	ના	ના કરેલા	૪૨૨	૮	ઉપાગર્ન	ઉપાગર્ન
૩૩૩	૧	દુરાચરણ્ય	દુરાચરણ્ય	૪૨૩	૨૩	રાગ	રાગએ
૩૪૦	૧૧	નામનો	નામના	૪૨૫	૩૦	પછી	પછી અભયકુમારે
,,	૨૩	પૂર્વદેહમાં	પૂર્વવિદેહમાં	૪૨૮	૨૫	પમનારી	પામનારી
,,	૨૯	લાંગા	લાંબા	૪૨૯	૧૪	લક્ષુતામાં	લક્ષુતામાં
૩૪૧	૨૪	દેવાવાળો	દેહવાળો	૪૩૦	૯	પલ્લવોના	પલ્લવોના
૩૪૨	૮	વજનાથે	વજનાથે	૪૩૧	૨૦	પ્રણયની	પુણ્યની
૩૪૪	૨૯	કુરંગક	કુરંગક	૪૩૨	૭	પૂર્વ	પૂર્વે
૩૪૫	૨૨	અપશકુન	અપશકુન	૪૪૩	૩૦	પામલા	પામેલા
૩૪૬	૧૦	વજનાભ	વજનાથ	૪૪૭	૬	ચડવાં	ચડવા
૩૪૭	૨૬	માનસવાળો	માનસવાળા	૪૪૯	૧	પુંડરક	પુંડરીક
૩૫૨	૩૫	કાંતિવાળા	કાંતિવાળા	૪૫૦	૨૫	પર્વેચિમા	પહોંચમા
૩૫૭	૧	તાપસ	તાપસ	,,	૩૩	મેળવ્યું	મેળવ્યું
૩૫૯	૨૭	તે	તેમણે	૪૫૧	૧	અષ્ટાપદ	અષ્ટાપદ
૩૬૭	૨	સાસારવસાનો	સાસારવાસનો	૪૫૩	૧	તાપસો	તાપસો

સૂચના—યંત્ર-મશીન પર છપાતાં કેટલેક સ્થળે અનુસ્વાર, માત્રા, રેફ ઉડી ગયેલ જણાય છે અને હસ્વ ઇકાર ખંડિત થયેલ જણાય છે, તે સુઝવનો સુધારી વાંચશે-એવી આશા છે.

શ્રી આગમોદ્ધારક પ્રવચન શ્રેણીના પ્રથમ વિભાગમાં નીચે પ્રમાણે સુધારીને વાંચવું

પત્ર	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨૯	૮	બાદશાહે કહ્યું કે	બીરબલે કહ્યું કે
૪૮	૩૧	મનોરમા	અભયા
૪૯	૩,૫,૬.	રાણી	પુરોહિતપત્ની 'કપિલા'
૮૬	૪	પુદ્ગલ જીવન	જીવ જીવન
૧૫૮	૭	૫ હજાર	પાંચ સૌ
૧૬૧	૨૧	એકત ભટ્ટી છે	એક તેજસ ભટ્ટી છે.
૧૯૩	૩	ખાળની	ખાળના ભુક્કાની
"	૭	માલૂમ	દુર્લભતા માલૂમ ..
૧૯૪	૧૬	કે દેવપણું ન	કે દેવમાં કુદેવપણું ન
"	૩૧	છે, ત્યાં બધે શૈત્ય છે.	છે, પરંતુ ધૂમાભાવ ત્યાં બધે શૈત્ય છે.
૨૧૩	૩૦	કાળ ચક્કર	પુદ્ગલ પરાવર્ત
૨૨૩	૩૩	જેના ઉમેદવાર મુદ્દીબર	જેના ધણા ઉમેદવાર તેનાં સ્થાનકો મુદ્દીબર
૨૨૬	૨૭	'બાળકીલા ઘર લીલા સરખી'	'બાલકીલા ધૂલીધર સરખી'
૨૩૪	૨૮	અંતઃ કોટાકોટી સાગરોપમથી	અપાર્થ પુદ્ગલપરાવર્તનથી
૨૪૪	૨૬	હોય તે પહેલા માફક	હોય તે પહેલા કલપની માફક
૨૪૬	૨૦	રાજ્ય ગયા જૈન રાજ્ય	રાજ્ય ગયા એમ બોલાયું પણ જૈન રાજ્ય
"	૨૪	નથી પરદેશીઓનો	નથી, છતાં પરદેશીઓનો
"	૨૭	બરોબર પાળે છે. એ લોકો રાજી	બરોબર પાળે છે. એ વાંચો જૈન લોકો રાજી થાય.
"	૨૮	તારી મા તે મારી મા	તારી મા તે મારી મા
"	૩૧	રાજી થાય. તેથી એનો	રાજી થાય. તે મન્દિરાન્ત પ્રવેશિકાના વાક્યનો
"		'પુન્ય' શબ્દ હોય ત્યાં દરેક સ્થળે	'પુણ્ય' શબ્દ વાંચવો.

યોગશાસ્ત્ર ગૂર્જરાનુવાદના હેમચંદ્રાચાર્ય અને કુમારપાળના કોટા નીચે ૧૯૪૬ના અહલે ૧૮૫૦ અને ૧૧૬૬ના અહલે ૧૧૯૯ વાંચવો. હેમચંદ્રાચાર્યનો કાલધર્મ ૧૨૨૬ના અહલે ૧૨૨૯ વાંચવો.

ચઉપત્ર મહાપુરુષ ચરિત ગુર્જરાનુવાદ પ્રકાશનના સહાયકો તથા ગાહોકોની શુભ નામાવલિ

મોતીશા શેઠ લાલબાગ જૈન ચેરીટીઝ્ટ્રસ્ટ જ્ઞાનખાતું	મહેતા કુંવરજી જગનલાલ જૈન ડેરીવાળા	સાચન
ભૂલેશ્વર મુંબઈ	જવેરી મોતીચંદ હીરાચંદ	મુંબઈ
શ્રી ચોખારી જૈનસંઘ જ્ઞાનખાતું	જવેરી હનુભાઈ સોભાગચંદ	"
શ્રી પ્રિન્સેસરટ્રીટ જૈનસંઘ	" નાનુભાઈ ખીમચંદ	જાપાન
શેઠ દેવકરણ્ય મૂળજી જૈનદેરાસર	શ્રી ડુંગરી જૈન સંઘ જ્ઞાનખાતું	મુંબઈ
શ્રી નમિનાથ જૈન દેરાસર	શ્રી કાંદીવલી જૈનસંઘ	"
શ્રી આદીશ્વર જૈન દેરાસર	શ્રી શાંતિનાથ જૈન દેરાસર	કોટ "
શેઠ શાંતિલાલ ખેતશી જૈન ચેરીટીબલ ટ્રસ્ટ મુંબઈ	શેઠ કાલ્યાણી ઘેલાભાઈ (જૈન ઉપાશ્રય)	પાર્લા "
	જૈન સંઘ જ્ઞાનખાતું	માહુંગા "

જવેરી અભેચંદ ગુલાબચંદ	ચોપાટી મુ'બઈ	મોતીબેન કાંતીલાલ	કપડવંજ
શ્રી સુપાર્શ્વનાથ દેરાસર	જ્ઞાનખાતુ વાલકેશ્વર	શાહ સુ'દરલાલ મૂળચંદ કાપડિયા	મુ'બઈ
શ્રી સાયન જૈનસંઘ	" "	જવેરી રસિકલાલ હીરાચંદ	"
શાહ ધરમદાસ ત્રીકમજી દામજી	" વાલકેશ્વર	" મોતીચંદ લલ્લુભાઈ હ. માણેકચંદ	"
જવેરી સોરાલાલ લખમીચંદ	"	" જવેરચંદ બાલુભાઈ	"
શાહ લખમીચંદ દુર્લભજી	વાલકેશ્વર	આર. મોહનલાલની કું	"
બવાહરનગર જૈન સંઘ	ગોરેગામ	શાહ હગનલાલજી છોગમલજી પાલરેયા	"
શાહ કચરાભાઈ વિક્રમશી હ. સંતોક બેન	"	દોશી અનુપચંદ પોપટલાલ છરાવાલા	"
જવેરી નવલચંદ ખીમચંદ હ રમીકાન્ત	બેરુટ	શાહ જયંતિલાલ મોહનલાલ	બમનગર
કપાસી શાંતિલાલ ચુનીલાલ વાલકેશ્વર	મુ'બઈ	શાહ ઉત્તમચંદ ચુનીલાલ	સાયન
શાહ નટવરલાલ જેઠાલાલ	"	શાહ શાંતિલાલ દાકરશી	મુ'બઈ
શાહ સોમચંદ પાનાચંદ હ. ભાણુભાઈ	ખંભાત	શાહ ઉમેદમલજી કપુરચંદજી	ભાપખાલા
જવેરી ચીમનલાલ હગનલાલ હ. કૃતેચંદ	બપાન	શાહ હકમચંદ ગુલાબચંદ	માટુંગા
અ. સૌ મહાલક્ષ્મીબેન અમૃતલાલ		કપાસી કાંતિલાલ મોહનલાલ	સાયન
રોનક કું.વાળા	વરલી	શાહ રતિલાલ લાલચંદ	ઘાટકોપર
મહેતા ચીમનલાલ ખીમચંદ	"	જવેરી બાબુલાલ કેશવલાલ	માટુંગા
શાહ વિમલભાઈ ભોગીલાલ	મલાડ	શાહ રતિલાલ વલ્લભદાસ, પ્રભાબેન	તારદેવ
મહેતા ઇશ્વરલાલ ગીરધરલાલ	માટુંગા	ગાંધી રતિલાલ હગનલાલ મહુવાવાળા	માટુંગા
જવેરી મંગળચંદ સાકેરચંદ	મુ'બઈ	શાહ નાનચંદ જુહાભાઈ	"
શાહ માણેકલાલ ચાંપશી	"	જવેરી કુસુમચંદ બાબુભાઈ સરકાર	સુરત
ખી. ખી. ઈ લેક્ટ્રીક એન્ડ ઓટો રટોર્સ	"	શાહ રસિકલાલ રતિલાલ ધીયા	મલાડ
હ. હખીલભાઈ	"	શાહ ખુપચંદ રતનચંદ	મુ'બઈ
સ્વ. રા. બ. હીરાચંદ નેમચંદ જવેરી દ્રષ્ટ	"	જવેરી રવિચંદ ભાયચંદ	ભાયખલા
હ. જવેરી તલકચંદ મંગળભાઈ	"	પારસમલજી ભમ્ભૂતમલજી	મુ'બઈ
જવેરી કેસરીચંદ બાલુભાઈ ખીમચંદ	મલાડ	સોભાગચંદ નવલચંદ દમણુવાળા	"
" પ્રવીણચંદ જીવણચંદ	મુ'બઈ	જવેરી જયંતીલાલ લખમીચંદ	"
જવેરી જીવણચંદ લખમીચંદ	"	નવીનભાઈ હગનલાલ કંપાણી	"
" લીલીબેન ગુલાબચંદ નગીનચંદ ઉરતાદ	"	શાહ રાઘવજી માધવજી હ. લીલાબેન	સામન
" નિર્મલાબેન સોભાબચંદ કલ્યાણચંદ	"	શાહ ચીમનલાલ ઉમાજી	મુ'બઈ
" મેઘકુમાર પ્રવીણચંદ	"	શા ચીમનલાલ ચુનીલાલ	નવાપુરા સુરત
શાહ રમણીકલાલ લખમીચંદ	વણુથલી	શા. નેમચંદ જીવણજી. જયહિન્દ ઓઈલ મીલવાળા મઠી	
શ્રી ગોડીજી ઉપાશ્રયોની બહેનો	મુ'બઈ	દોશી કુલચંદ મનજીભાઈ	મુ'બઈ
શ્રીનમિનાથ ઉપાશ્રયની બહેનો હ. મયાકે.રબેન	"	જૈનસંઘ, જ્ઞાનખાતુ' હ. મણીભાઈ	નંદરઆર
શ્રી ગુજરાતી જૈનસંઘ જ્ઞાનખાતુ'	અંધેરી	જવેરી શાંતિચંદ માણેકચંદ	મુ'બઈ
		જવેરી સુરેશભાઈ જવેરચંદ	"

ઝવેરી ફકીરચંદ સોભાગચંદ	દમણ	શા ભીખમચંદ સોલંકી	ભાવખલા
શાહ જયંતીલાલ માવજી દામજી	મુંબઈ	જી. હેમચંદ એન્ડ કું	માટુંગા
શા નરસિંહજી ગુલાલાવાડી	,,	સમરતમેન સાહેચંદ ઝવેરી	મુંબઈ
શા ચીનુભાઈ ધોળીદાસ	અમદાવાદ	અશોકકુમાર નાનાલાલ માસ્તર	કાંદીવલી
શા રમણલાલ ભગવાનદાસ	ચોપાટી	શા નરવરલાલ મોહનલાલ	માટુંગા
શા કીર્તિલાલ નેમચંદ	મુંબઈ	અ.સૌ. પદ્માભેન ભગવાનદાસ ચુનીલાલ	મુંબઈ
શા જયંતીલાલ કાળીદાસ વીમાવાળા	મહુવા	મહેતા પોપટલાલ સોમચંદ	માટુંગા
શા હંસરાજ દાકરશી	ભાવખલા	બાવચંદ રામચંદ દૂધવાળા	મુંબઈ

મુનિ શ્રીવજ્રગુપ્તજીની પ પના પ્રતિક્રમણરૂપ અંતિમ આરાધના

વજ્રગુપ્ત સાધુ પેતાનું આયુ અલ્પ જાણી, આલોચણા લઈ, ભાવશલ્યોનો ઉદ્ધાર કરી, કરવા યોગ્ય છેલ્લાં કાર્યો કરી સંચારા પર બેઠા, અને બોલવું શરૂ કર્યું.

હું જિનેશ્વર ભગવંત-તીર્થ-બારઅંગ અને સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર કરું છું. ધર્મ આપનાર ધર્માચાર્યને ભાવથી નમસ્કાર કરી હવે આ સમયે પાપનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. સામાયિક કરવાના ચિત્તાવળો ઇરિયાવહિમાં, ગોચરીમાં, આલોચનામાં અને પગામ સબ્બાયમાં આવતા દોષોનું પ્રતિક્રમણ કરું છું.

અરિહંત પ્રભુ, સિદ્ધ ભગવંતો, જ્ઞાન-વિનયધનવાળા, બ્રહ્મચર્ય-તપથી યુક્ત સાધુઓ, કેવળીએ પ્રરૂપેલો ધર્મ, એ મને મંગળરૂપ હોજો. જૈન ધર્મ, મારાં માતા, પિતા, ગુરુ, સહોદર, સાધુધર્મ તત્પર મારા બંધુઓ સમાન છે. તે સિવાયના સર્વ સંસારના પદાર્થો આજન્મજાળ છે. જગતમાં સારરૂપ શું છે? સાચું શરણ કોણ? જૈન ધર્મ, સકલ જગતમાં સુખ કયું? સત્યકૃત્વ. જીવને બાંધનાર કોણ? મિથ્યાત્વ. અસંયમથી વિરમું છું. રાગ-દ્વેષરૂપ બાંધનને નિંદુ છું. મન-વચન-ક્રયાના દંડોથી વિરમું છું. ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત, ત્રણ શલ્યથી રહિત બની માયા-નિયાણુ-મિથ્યાત્વ શલ્યનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. રસગારવ, ઋદ્ધિગારવ, શાતાગારવ રહિત, જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વિરાધનાને પડિકમું છું, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ સંજ્ઞાનો ત્યાગ કરું છું. સ્ત્રી, દેશ, ભક્ત, રાજ-કથા, આર્ત-રૌદ્રધ્યાન, શબ્દ, રૂપ, રસ ગંધ, કામગુણો, કાચિકી-અધિકરણકી આદિ પાંચ ક્રિયાઓ સંબંધી સંકલ્પ, પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ, છ જીવનિકાયનો રક્ષક હું, મેં જે કંઈ પણ પાપાચરણ કરેલા હોય તે પાપનું પ્રતિક્રમણ કરું છું.

છ લેશ્યા, સાત ભયસ્થાન વર્જિત, આઠ મહસ્થાન રહિત, નવ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિથી ગુપ્ત, દસ પ્રકારના યતિધર્મમાં સાવધાનતાવાળો, શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમા, બાર ભિક્ષુપ્રતિમાથી યુક્ત, તેર ક્રિયાનાં સ્થાનો, ૧૪ ભૂતગ્રામ (જીવોનો સમુદાય), ૧૫ પરમાધાર્મીઓ, ૧૬ પ્રકારની ગાથા, ૧૭ પ્રકારના અસંયમ, ૧૮ અબ્રહ્મ, ઐગણીશમું એગુણવીશ સંખ્યાવાળું જ્ઞાત અધ્યયન, ૨૦ અસમાધિ સ્થાનકો, ૨૧ શબ્દો, ૨૨ વેદનાના પરિસહો, અહીં સર્વનું હું પ્રતિક્રમણ કરું છું. ૨૩ સૂચગણનાં અધ્યયનો, ૨૪ અરિહંતોની અસદ્ગુણ-અશ્રદ્ધા તેને

પ્રતિક્રમું છું. ૨૫ ભાવના, ૨૬ દશા કલ્પ વ્યવહાર અધ્યયન, ૨૭ અણુગાનકલ્પ, ૨૮ આચાર પ્રકલ્પ, ૨૯ પાપશ્રુત પ્રસંગો, ૩૦ મોહનીય સ્થાનકો તે સર્વની વિરાધનાનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. ૩૩ આશાતનાં. અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા વર્ગની જે આશાતનાઓ, દેવતાઓ-દેવીઓ, આલોક-પરલોક, લોક-કાળ શ્રુતની જે આશાતનાઓ, શ્રુતદેવતાની, વાચનાચાર્યની, સર્વ જીવોની જે આશાતના થઈ હોય તેને નિંદુ છું; આવશ્યક કે આગમ સૂત્ર પઠન-પાઠન કરતાં હીનાક્ષર, અધિકાક્ષર, આઠાઅવળા અક્ષર ખોલાયા, પદ ઓછું ખોલાયું, ઘોષ યથાર્થ ન બોલ્યા, અકાલે સ્વાધ્યાય કર્યો, છદ્મસ્થ ભૂલકણો એવે હું કેટલા દોષો યાદ કરું ? જે દોષો યાદ ન આન્યા હોય, હોય, તે સર્વ જાણતાં અજાણતાં થયેલાં મારાં પાપ પણ નિષ્ક્રમ થાઓ સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, સંયમ, ક્રિયા, કલ્પ, બ્રહ્મચર્યનું આરાધન કરું છું, તેનાથી વિપરીત આચરણનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. મોક્ષમાર્ગ વિષે જિનેશ્વર ભગવંતોએ જે કાંઈ વચનો કહ્યાં છે તેને આરાધું છું. વિપરીતનું પ્રતિક્રમણ કરું છું.

સમગ્ર નિર્જાથ પ્રવચન સન્ય, તથ્ય, શાન્ધતું, સારભૂત, સુંદર, કલ્યાણ-મંગળ કરનારું છે. ત્રણ શલ્યો પાપશત્રુઓ છે. દુઃખનો શત્રુ યથાર્થ સિદ્ધનો માર્ગ છે. અહીં રહેલા જીવો સિદ્ધિ પામે છે, કર્મથી મુક્ત થાય છે. તે કારણથી હું શુદ્ધભાવથી બરાબર આચારનું પાલન કરીશ. હવે હું સમ્યક્ત્વ-ગુપ્તિયુક્ત, મિથ્યાત્વથી રહિત, અપ્રમાદી, પાંચ સમિતિસહિત શ્રમણ બન્યો છું. જિનેશ્વરોએ મોક્ષમાર્ગમાં બતાવેલા અનુષ્ઠાનોનું સેવન કરીશ અને જે ન કરવા લાયક કાર્યો કર્યાં હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. આ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રતિષેધેલા કાર્યો જે મેં કર્યાં હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. દષ્ટાંત ઉત્તુયુક્ત કે તેથી રહિત શ્રદ્ધેયની શ્રદ્ધા ન કરી હોય, જિનેશ્વરોએ કહેલ પદાર્થમાં વિપરીત પ્રરૂપણા કરી હોય, ઉત્સૂત્ર-ઉનમાર્ગ અકલ્પાચરણ કર્યાં હોય, તેનું નિંદન-ગર્હન કરી આત્માને શુદ્ધ કરું છું. આલોકીયણ યોગ્ય જે દોષો થયા હોય તે અહીં આલોકીયું છું. પ્રતિક્રમણ કરવાથી દોષોની શુદ્ધિ થાય છે. તેની પણ તે રીતે શુદ્ધિ કરું છું. પરકંઠવાથી શુદ્ધિ થાય છે તે પણ કરું છું. કાઉસગ્ગ કરવાથી તેમજ તપથી ખીબ દોષો શુદ્ધ થાય છે, તે કરવા તૈયાર થયો છું. કેટલાક દોષો ચારિત્ર પયાંચના છેદથી, કેટલાક દોષો મૂળપ્રાયશ્ચિતથી શુદ્ધ થાય છે, કેટલાક અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત્તથી, કેટલાક પારથી પ્રાયશ્ચિત્તથી શુદ્ધ થાય છે, તે સર્વ હું અંગીકાર કરવા તૈયાર થયો છું. દસ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત્ત જે ક્રમે તે સર્વ લઈ શકાય છે, તેનું હું પ્રતિક્રમણ કરી ભાવથી શુદ્ધ થાઉં. એ પ્રમાણે આલોકીયન-પ્રતિક્રમણ કરતા વિશુદ્ધમાન લેશ્યાવાળા અપૂર્વ કરણ પામેલા ક્ષપકશ્રેણીમાં ચડી કેવળજ્ઞાન-દર્શનવાળા વીર્યાન્તરાય-આયુ ક્ષય કરી વજ્રગુપ્ત મુનિ અંતગઠ કેવળી થયા.

કુવલયમાલા કથા ગૂર્જરાનુવાદમાંથી ઉદ્ધૃત

